

ISSN 2522-40-77 (Print)
ISSN 2522-4085 (Online)
DOI :10.36550/2522-4077

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЦЕНТРАЛЬНОУКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Studia in honorem

Серія:

ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ

Випуск 193

м. Кропивницький
«КОД»
2021

Н 34 Наукові записки. – Випуск 193. – Серія: Філологічні науки – Кропивницький: Видавництво «КОД», 2021.– 468 с.
ISBN 978-617-653-075-6

До Наукових записок увійшли статті, присвячені дослідженню **актуальних питань** мовних систем: проблем розвитку та функціонування в поліетнічному та полікультурному просторі (актуальних проблем загального мовознавства, лексичної семантики, граматики, фонетики та фонології, полікритики художніх і фахових текстів, дискурсознавства), теорії та практики перекладу та прикладної лінгвістики, соціолінгвістики, лінгвокогнітивістики, лінгвоконцептології, лінгвокультурології, етнолінгвістики, тексту та дискурсу; аспектів фахової підготовки сучасного вчителя іноземних мов та зарубіжної літератури, перекладача та фахівця з прикладної лінгвістики на матеріалі слов'янських та германських мов.

Збірник розрахований на наукових працівників, викладачів, студентів факультетів іноземних мов та філологічних факультетів, учителів іноземних мов і учителів-словесників.

УДК 08(477.65):80

Збірник зареєстровано в міжнародних наукометричних базах **Index COPERNICUS, Google Scholar, Academic Journals, Research Bible, WorldCat.**

Рецензенти:

Іваницька М.Л., доктор філологічних наук, професор (м. Київ);
Черноватий Л.М., доктор педагогічних наук, професор (м. Харків);
Бялик В.Д., доктор філологічних наук, професор (м. Чернівці);
Мізін К.І., доктор філологічних наук, професор (м. Переяслав).

Іноземні рецензенти:

Ренате Бройнінгер, доктор філософії habilit, професор Гумбольдт-Центру (Ульм, Німеччина);
Штефан Шіргольц, доктор філософії habilit, професор (Ерланген, Німеччина).

РЕДКОЛЕГІЯ:

Науковий редактор:

Семенюк Олег - доктор філологічних наук, професор, ректор Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка (ЦДПУ).

Заступник наукового редактора:

Клочек Григорій - доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української та зарубіжної літератури ЦДПУ імені Володимира Винниченка.

Відповідальний секретар:

Ковтюх Світлана - кандидат філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови ЦДПУ імені Володимира Винниченка.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Білоус Олександр - кандидат філологічних наук, професор, професор кафедри перекладу, прикладної та загальної лінгвістики, декан факультету іноземних мов ЦДПУ імені Володимира Винниченка.

Ріхард Й. Бруннер - доктор філософії habilit, професор Гумбольдт-Центру університету Ульм/Німеччина.

Енді Гао - доктор філософії, професор університету Нью Саус Уельс в місті Сідней, Австралія.

Гурбанська Антоніна - доктор філологічних наук, професор, директор Інституту журналістики і міжнародних відносин Київського національного університету культури і мистецтв.

Ніца Давідовіч - доктор філософії, професор, голова ради оцінювання якості навчання в університеті міста Аріель, голова консорціуму центрів професійного розвитку викладачів ВІШІВ Ізраїля.

Мартіне Далмас - доктор філософії, професор, професор кафедри новітнього німецькою мовознавства Інституту германських та скандинавських мов університету Париж IV Сорбона (Франція).

Ілладі Олександр - доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри методик дошкільної та початкової освіти ЦДПУ імені Володимира Винниченка.

Мищенко Алла - доктор філологічних наук, доцент, доцент кафедри перекладу, прикладної та загальної лінгвістики ЦДПУ імені Володимира Винниченка.

Михида Сергій - доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української та зарубіжної літератури, проректор з наукової роботи ЦДПУ імені Володимира Винниченка.

Ожоган Василь - доктор філологічних наук, професор, віце-президент з науково-педагогічної (навчальної) роботи Національного університету «Києво-Могилянська академія».

Паращук Валентина - кандидат філологічних наук, доцент, професор кафедри англійської мови та методики її викладання ЦДПУ імені Володимира Винниченка.

Руснак Ірина – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української літератури та компаративістики Інституту філології Київського університету імені Бориса Грінченка.

Артур Творек - доктор філософії habilit, професор кафедри німецької мови Інституту германської філології університету міста Вроцлав. Голова дослідного центру фонетики/Польща.

Мейрін Хенербі - доктор філософії, професор англійської мови університету Гон-Конга.

Технічний секретар:

Юлія Верешак – керівник Мовного центру ЦДПУ імені Володимира Винниченка.

Друкується за ухвалою вченої ради
Центральноукраїнського державного педагогічного
університету імені Володимира Винниченка
(протокол № 8 від 22.02.2021 року).

Статті подано в авторській редакції

© Центральноукраїнський державний педагогічний
університет імені Володимира Винниченка, 2021
© Видавництво «КОД», 2021

ISSN 2522-4077 (Print)
ISSN 2522-4085 (Online)
DOI:10.36550/2522-4077

**MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
VOLODYMYR VYNNYCHENKO CENTRAL UKRAINIAN STATE
PEDAGOGICAL UNIVERSITY**

RESEARCH BULLETIN

Studia in honorem

Series:

PHILOLOGICAL SCIENCES

Issue 193

**Kropyvnytskyi
«KOD»
2021**

Research Bulletin. - Issue 193. - Series: Philological Sciences
– Kropyvnytskyi: Publisher «KOD», 2021.– 468 p.
ISBN 978-617-653-075-6

Research Bulletin includes papers researching current issues in Language Systems: Problems of Their Development and Functioning in the Polyethnic and Multicultural Space (General Linguistics, Lexical Semantics, Phonology, Grammar, Vocabulary, Polycritics of Fiction and Specialized Texts, Discourse Studies); Language Mappings of the World:

Linguacultural, Linguacognitive and Ethnolinguistic Aspects; Linguacultural, Sociocultural and Intercultural Problems of Translation; Applied Linguistics; Methodological Aspects of the Professional Training of Foreign Language Teachers, Foreign Literature Teachers, Translators and Applied Linguistics Specialists.

The edition is intended for scholars, instructors, postgraduates and postdocs as well as students of language departments.

The Collection is registered in the international catalogues of periodicals and database Index COPERNICUS, Google Scholar, Academic Journals, Research Bible, WorldCat.

Reviewers:

Prof. **Mariia Ivanytska**, Doctor of Philology (Kyiv);
Prof. **Leonid Chernovatyi**, Doctor of Pedagogy (Kharkiv);
Prof. **Vasyl Bialyk**, Doctor of Philology (Chernivtsi);
Prof. **Kostiantyn Mizin**, Doctor of Philology (Perejaslav).

Foreign reviewers:

Renate Breuninger, Prof. Ph.D habil of the Humboldt-Centre (Ulm, Germany);
Stefan Schierholz, Prof. Ph.D habil (Erlangen, Germany).

EDITORIAL BOARD:

Chief Editor:

Prof. **Oleg Semeniuk** - Doctor of Philology, Professor, President of the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Deputy Chief Editor:

Prof. **Hryhorii Klochek** - Doctor of Philology, Professor, Head of the Department of Ukrainian and Foreign Literature, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Editorial Secretary:

Prof. **Svitlana Kovtiukh** - Candidate of Philology, Professor, Head of the Department of the Ukrainian Language, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

EDITORIAL BOARD:

Prof. **Oleksandr Bilous** - Doctor of Philosophy (Ph.D), Professor, Professor of the Department of Translation, Applied and General Linguistics, Dean of the School of Foreign Languages, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Prof. **Richard J. Brunner** - Doctor of Philosophy (Ph.D) habil, Professor of the Humboldt-Centre, University Ulm, **Germany**.

Prof. **Nitza Davidovitch** - Doctor of Philosophy (Ph.D), Professor, Head of Quality Assessment and Academic Instruction in Ariel University, Head of the Israel Consortium of Faculty Development Centers of the Teaching Training Program an the Education Department (**Israel**).

Prof. **Martine Dalmas** - Doctor of Philosophy (Ph.D) habil, Professor, Department of Modern German Linguistics, School of Germanic and Scandinavian Languages, Paris-Sorbonne University IV (**France**).

Prof. **Andy Gao** - Doctor of Philosophy (Ph.D), Professor at the University of New South Wales in **Sydney, Australia**.

Prof. **Mairin Hennebray** - Doctor of Philosophy (Ph.D), Professor in English Language Education at the University of **Hong Kong**.

Prof. **Antonina Hurbanska** - Doctor of Philology, Professor, Director of the Institute of Journalism and International Relations, Kyiv National University of Culture and Arts.

Prof. **Oleksandr Iliadi** - Doctor of Philology, Professor, Head of the Department of Preschool and Primary Education Methods, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Ass. Prof. **Alla Mishchenko** - Doctor of Philology, Docent, Department of Translation, Applied and General Linguistics, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University

Prof. **Serhii Mykhyda** - Doctor of Philology, Professor, Department of the Ukrainian and Foreign Literature, Vice-President for Science and Research of the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Prof. **Vasyl Ozhohan** - Doctor of Philology, Professor, Vice-President for Academic Affairs of the National University of "Kyiv-Mohyla Academy".

Prof. **Valentyna Parashchuk** - Candidate of Philology, Professor, Department of the English Language and Methods of its Teaching, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University

Prof. **Iryna Rusnak** - Doctor of Philology, Professor, Chair of the Ukrainian literature and Comparativistics, Institute of Philology of the Borys Grinchenko Kyiv University.

Prof. **Artur Tworek** - Doctor of Philosophy (Ph.D) habil, Department of German Language, Head of the Research Center for Phonetics, Institute of German Philology at the University of Wroclaw/**Poland**.

Technical secretary:

Yulia Vereshchak – Head of the Languages Center, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Approved by the Senate of the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University
(Protocol № 8, 22.02.2021)

The papers are presented in the authors' version

ЗМІСТ

НА ПОШАНУ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА
З НАГОДИ 65-РІЧЧЯ ДЕКАНА ФАКУЛЬТЕТУ ІНОЗЕМНИХ МОВ,
ПРОФЕСОРА, ЗАСЛУЖЕНОГО ПРАЦІВНИКА ОСВІТИ УКРАЇНИ
ОЛЕКСАНДРА МИКОЛАЙОВИЧА БІЛОУСА.....13

НА ПОШАНУ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА
З НАГОДИ 70-РІЧЧЯ ДОКТОРА ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК, ПРОФЕСОРА,
АКАДЕМІКА АКАДЕМІЇ НАУК ВИЩОЇ ШКОЛИ УКРАЇНИ
ЛЕОНІДА МИКОЛАЙОВИЧА ЧЕРНОВАТОГО.....44

ЛІНГВОКУЛЬТУРНІ, СОЦІОКУЛЬТУРНІ ТА МІЖКУЛЬТУРНІ ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ

БІЛОУС Олександр, БІЛОУС Ольга. «ЕНЦИКЛОПЕДІЯ
ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА» УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ: РЕЦЕНЗІЯ
ТА ІСТОРИЧНИЙ ШТРИХ ЇЇ ПУБЛІКАЦІЇ50

КАРАБАН В'ячеслав. НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНІ ТА ПЕРЕКЛАДАЦЬКО-
ГРОМАДСЬКІ ІННОВАЦІЇ ПРОФЕСОРА ЧЕРНОВАТОГО Л.М.60

ЧЕРНОВАТИЙ Леонід, ЛИПКО Ірина, РОМАНЮК Світлана. ДВАДЦЯТЬ
РОКІВ ДОСЛІДЖЕНЬ НАВЧАННЯ ГАЛУЗЕВОГО ПЕРЕКЛАДУ: ЗДОБУТКИ І
ПЕРСПЕКТИВИ68

БОЙКО Юлія. РОЗМОВНО-ПРОСТОРІЧНА ЛЕКСИКА ЧИ МОВНА ДЕВІАЦІЯ:
ЛІНГВО-ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ АСПЕКТИ78

БЯЛИК Василь. ЛІНГВОКУЛЬТУРНІ АСПЕКТИ МІЖКУЛЬТУРНОЇ
КОМУНІКАЦІЇ84

ІВАНИЦЬКА Марія. ПЕРЕКЛАД ТА МАНІПУЛЯЦІЯ92

ПАНЧЕНКО Олена. ДО ПИТАННЯ ПРО ЛЕКСИЧНІ ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ
ЗАГОЛОВКІВ НАУКОВИХ ПРАЦЬ99

TELLINGER Dušan, МІЗІН Костянтин. КУЛЬТУРНІ РЕАЛІЇ У СЛОВАЦЬКИХ
І ЧЕСЬКИХ МНОЖИННИХ ПЕРЕКЛАДАХ РОМАНІВ І. ГОНЧАРОВА:
ДИНАМІКА ПЕРЕКЛАДАЦЬКИХ РІШЕНЬ105

БАРАНОВА Світлана, ПОЛЕЖАЙ Аліна. ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ
ТЕКСТІВ РЕКЛАМНОГО ДИСКУРСУ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ112

БОНДАРЕНКО Катерина, ШАПОВАЛОВА Олена, БАЛАН Софія. РАДЯНІЗМИ
В СЕРІАЛІ “СHERNOBYL”: ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ ТА ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ
АСПЕКТИ117

ГОНЧАРУК Руслана. Г. ГЕЙНЕ «ENFANT PERDÜ»: ДВА ПЕРЕКЛАДИ
ОДНОГО ВІРША122

YEMELYANOVA Olena, TITAREVA Mariia, POPOVA Tetiana.
THE PECULIARITIES OF SEMANTIC COMPRESSION IMPLEMENTATION
IN POPULAR ENGLISH TALK SHOWS127

ШЕВЧЕНКО Олена. РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ КОНЦЕПТУ *WAR* В АНГЛОМОВНІЙ
ЛІНГВОКУЛЬТУРІ133

МОВНІ СИСТЕМИ: ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ В ПОЛІЕТНІЧНОМУ ТА ПОЛІКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРІ (АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗАГАЛЬНОГО МОВОЗНАВСТВА, ЛЕКСИЧНОЇ СЕМАНТИКИ, ГРАМАТИКИ, ФОНЕТИКИ ТА ФОНОЛОГІЇ, ПОЛІКРИТИКА ХУДОЖНІХ І ФАХОВИХ ТЕКСТІВ, ДИСКУРСОЗНАВСТВО)

БЕЦЕНКО Тетяна. ЕСТЕТИКА МОВНО-ОБРАЗНОГО ЗНАКА-СИМВОЛУ КРИНИЦЯ У ПОЕТИЧНОМУ КОНТИНУУМІ ВАСИЛЯ ГОЛОБОРОДЬКА	140
DALMAS Martine. "INKORPORATION" BEI PARTIZIPIEN: EIN BENUTZERFREUNDLICHES MUSTER ODER: WAS DER KLEINE PRINZ VERMEIDEN WOLLTE	148
ДРЕБЕТ Віктор. КОДУВАННЯ ТА ДЕКОДУВАННЯ ІМЕННИКА НІМЕЦЬКОЇ МОВИ У ЛІНГВОСИНЕРГЕТИЧНОМУ ВИМІРІ МІНІМІЗАЦІЇ ЗУСИЛЬ	157
ІВАНЕНКО Світлана. ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ МОДИФІКАЦІЙ ЖАНРОВОЇ ФОРМИ «РОМАН» (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ ЮРІЯ АНДРУХОВИЧА «КОХАНЦІ ЮСТИЦІЇ» І РОМАНУ ДАНІЕЛЯ КЕЛЬМАННА «СЛАВА. РОМАН З ДЕВ'ЯТИ ІСТОРІЙ»)	163
ИЛИАДИ Александр. MISCELLANEA ETYMOLOGICA: TOPONYMICA	171
МАКСИМЧУК Богдан, АРАБСЬКА Ірина. КОРОТКА ФОРМА ПРИКМЕТНИКА У СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ В СВІТЛІ ГРАМАТИЧНОГО ВЧЕННЯ ПРО СЛОВО	176
МОЙСІЄНКО Анатолій. АНЖАМБЕМАН У СОНЕТНОМУ ВІРШІ	184
ПАСЛАВСЬКА Алла. НІМЕЦЬКА МОВА ТА ЇЇ НОСІЇ В УКРАЇНІ: ВІД ВИТОКІВ ДО СЬОГОДЕННЯ	191
АРХІПОВА Ірина. КОМПОЗИЦІЙНО-СМИСЛОВІ ОДИНИЦІ АНГЛОМОВНОГО ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ	200
ДЕМЕШКО Інна. МОРФОНОЛОГІЧНІ ТИПИ І ВЛАСТИВОСТІ ВЕРШИННИХ ДІЄСЛІВ СЛОВОТВІРНИХ ГНІЗД В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ	207
ДРУЖБЯК Світлана, КІСЕЛЬОВА Христина. ДИНАМІКА СЕМАНТИКИ ПОНЯТТЯ «КРИЗА» В ПЕРІОД COVID-19 (НА МАТЕРІАЛІ НІМЕЦЬКИХ ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ)	212
ІВАНЕНКО Надія. НОМІНАТИВНЕ ПОЛЕ КОНЦЕПТУ <i>MARRIAGE</i> ТА АНАЛІЗ СИНОНІМІЧНОГО РЯДУ ЙОГО КЛЮЧОВОЇ ОДИНИЦІ	218
КАШУБА Людмила, ЛАБЕНКО Олександр. ЩОДО ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ-ЛОГОПЕДІВ	224
КІЗІЛЬ Марина. ТЕРМІНИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ОСІБ В ЮРИДИЧНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ БРИТАНСЬКОГО ТА АМЕРИКАНСЬКОГО ВАРІАНТІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ	231
LELEKA Tetiana. ENGLISH LOANS IN THE UKRAINIAN YOUTH SLANG	236
ПЕРЦОВА Інна. ТЕМАТИЧНА ГРУПА ОКСИМОРОНІВ ІЗ СЕМАНТИЧНИМ НАПОВНЕННЯМ РАДІСТЬ/СМУТОК У ПОЕЗІЇ ВАСИЛЯ СТУСА	242
ПОПОВА Олена. «ТРАМПІЗМИ» – ВІД ОКАЗИОНАЛІЗМУ ДО УЗУАЛЬНОЇ ЛЕКСИЧНОЇ ОДИНИЦІ	246
ПРИТОЛЮК Світлана. КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ПОНЯТТЯ «МАГІЧНИЙ РЕАЛІЗМ» В НІМЕЦЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ	252
СУХОВЕЦЬКА Людмила. МОВНІ МАРКЕРИ СТРАТЕГІЇ ПРЕЦЕДЕНТУ В АНГЛІЙСЬКОМОВНОМУ БУДЕННОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ	259
ТОКАРЄВА Тетяна. ФРАЗЕОЛОГІЗМИ ЯК ЗАСІБ СТИЛІСТИЧНОЇ ВИРАЗНОСТІ	265

ЧЕРНИШОВА Ірина. ПОЗИТИВНА ОЦІНКА «ЧУЖОГО» В АНГЛІЙСЬКОМУ БІБЛІЙНОМУ ТЕКСТІ: ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИЙ АСПЕКТ.....	273
АХМЕДОВА Юлія. ОСОБЛИВОСТІ ВІДМІНЮВАННЯ УКРАЇНСЬКИХ ЖІНОЧИХ ІМЕН І ВІДМІНИ ТВЕРДОЇ ГРУПИ.....	277
БОГДАН Юлія. ОСОБЛИВОСТІ АВТОРСЬКОЇ ПОЗИЦІЇ В РОМАНІ-ПОДОРОЖІ А. АЛЬТМАННА «В КРАЇНІ ВЕСЕЛКОВОГО ЗМІЯ. МАНДРИ АВСТРАЛІЄЮ».....	283
КІТ Лариса. ПІДРЯДНІСТЬ У СИСТЕМІ СИНТАКСИЧНИХ ЗВ'ЯЗКІВ МІЖ КОМПОНЕНТАМИ ВЕРБАЛЬНИХ СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ УКРАЇНСЬКОЇ ТА НІМЕЦЬКОЇ МОВИ.....	289
НАДТОЧІЙ Катерина. ДОКУМЕНТ «ХАРТІЯ» ЯК ЖАНР ОФІЦІЙНО-ДІЛОВОГО СТИЛЮ.....	294

КАРТИНИ СВІТУ В АСПЕКТ ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЇ, ЛІНГВОКОГНІТИВІСТИКИ Й ЕТНОЛІНГВІСТИКИ

КОБЯКОВА Ірина, ШВАЧКО Світлана. ЯКІСНО-КІЛЬКІСНІ АТРИБУТИ В АНГЛІЙСЬКОМУ ДИСКУРСІ.....	300
КОЛБІНА Тетяна. ФОРМУВАННЯ У СТУДЕНТІВ «КАРТИНИ СВІТУ» ІНШОЇ КУЛЬТУРИ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ.....	306
КОЛЕСНИК Олександр. ХВОРОБА У ДЗЕРКАЛІ МОВИ.....	312
МУКНАУЛЕНКО Valery. ATTITUDINAL PSEUDO-CLAUSES IN DISCOURSE.....	321
ШКОЛЯРЕНКО Віра. ХРОНОТОПНІ ФРАЗЕОЛОГІЧНІ СИМВОЛИ ДАВНЬОВЕРХНЬОНІМЕЦЬКОЇ МОВИ.....	326
ВАІВАКОВА Inesa, НАСКО Oleksandra. METACOGNITIVE STRATEGIES AND THEIR IMPLEMENTATION INTO THE ESP CLASSROOM IN THE CONTEXT OF DISTANCE LEARNING.....	333
БСЛОВА Марина, ЧІРВА Тетяна, РИБЧУК Яна. ЕКОКОНЦЕПТИ У ЦИКЛІ РОМАНІВ ДЖ. МАРТІНА «ПІСНЯ ЛЬОДУ І ПОЛУМ'Я» В АСПЕКТІ ЇХНЬОГО ПЕРЕКЛАДУ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ.....	337
ІЛЬІНА Олена. ЛЕКСИКА ЗБІРКИ НОВЕЛ Ю. М. МУШКЕТИКА «ЗЕЛЕНЕС ЖИТО».....	343
КОЗУБ Галина, ОЛЬХОВИК Марія. РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ГЕНДЕРНИХ ОТНОШЕНИЙ В СПОРТИВНИХ СМІ.....	347
ЧЕРНИШЕНКО Ірина. СТРУКТУРНА МОДЕЛЬ КОНЦЕПТУ <i>ДРУЖБА</i> У СВІДОМОСТІ УКРАЇНЦІВ.....	355

ПРИКЛАДНА ЛІНГВІСТИКА. ОСВІТНІ КОМП'ЮТЕРНІ ТЕХНОЛОГІЇ

ГРОМКО Тетяна. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВІДОБРАЖЕННЯ СПОНТАННОГО УСНОГО МОВЛЕННЯ У МОНОГОВІРКОВОМУ ЗВУКОВОМУ КОРПУСІ.....	366
ЛАЗЕБНА Наталія. АНГЛОМОВНИЙ БАЗИС МОВИ ПРОГРАМУВАННЯ <i>PYTHON</i>	371
КАРАМИШЕВА Ірина, НАЗАРЧУК Роксоляна, ЛІШНЄВСЬКА Катерина. ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛІЙСЬКОМОВНИХ ІНСТРУКЦІЙ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ДОДАТКОВИХ ЗАСОБІВ У СЕРЕДОВИЩАХ SDL TRADOS STUDIO Й MEMOQ TRANSLATOR PRO.....	376

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ СУЧАСНОГО ВЧИТЕЛЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ ТА ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ, ПЕРЕКЛАДАЧА ТА ФАХІВЦЯ З ПРИКЛАДНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

DAVIDOVITCH Nitza, BEN AMRAM Miri. THE COVID-19 PERIOD: A CRISIS FOR ON-SITE LEARNING OR AN OPPORTUNITY FOR OPTIMAL DISTANCE LEARNING? EXAMINATION OF STUDENTS' ATTITUDES.....383

ДОРОФЄЄВА Маргарита. ВІДКРИТІ ОСВІТНІ РЕСУРСИ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ПРЕДМЕТНОЇ, МОВНОЇ ТА ФАХОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕРЕКЛАДАЧІВ 391

ЗІНУКОВА Наталія. ГНУЧКІ НАВИЧКИ ЯК ВИМОГА ЧАСУ ТА ЇХ РОЗВИТОК У МАЙБУТНІХ ПЕРЕКЛАДАЧІВ 399

НАУМЕНКО Наталія. МІЖМОВНА ОМОНІМІЯ У САМОСТІЙНІЙ ПОШУКОВІЙ РОБОТІ СТУДЕНТА ТЕХНОЛОГІЧНОГО ЗВО 412

НЕСТЕРЕНКО Тетяна. ФОРМУВАННЯ ЛІНГВІСТИЧНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ НА ЗАНЯТТЯХ ЗІ «ВСТУПУ ДО СЛОВ'ЯНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ» 418

ПРОЦЕНКО Олеся. ТИПОВІ ПОМИЛКИ У ВЖИВАННІ ДІЄСЛІВНИХ ФОРМ ЯК НАСЛІДОК ПРОГАЛИН У ШКІЛЬНІЙ ОСВІТІ 423

РІЖНЯК Оксана, КРАСНОЩОК Вікторія, KARMAZINA Коміла. ПРО ДЕЯКІ ЗМІНИ В СУЧАСНІЙ МЕДИЧНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ 428

САМУСЕНКО Оксана. АНИМАЦИОННЫЕ ФИЛЬМЫ В ПРАКТИКЕ ПРЕПОДАВАНИЯ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ 432

СКЛЯНИЧЕНКО Ганна. ДИСТАНЦІЙНА ОСВІТА ПІД ЧАС ПАНДЕМІЇ 439

ТУКОВА Тетяна. ЗАСВОЄННЯ ФОРМОТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ НАГОЛОСУ В ЧУЖОЗЕМНІЙ АУДИТОРІЇ СТУДЕНТІВ-МЕДИКІВ 445

HENNEBRY-LEUNG Mairin. THE OTHER SIDE OF THE DESK: UNDERSTANDING LANGUAGE TEACHERS' COGNITIONS ON MOTIVATIONAL TEACHING PRACTICE 450

ГЛАДКА Олена. КОМУНІКАТИВНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ ГРАМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ.461

CONTENTS

LINGUACULTURAL, SOCIOCULTURAL AND INTERCULTURAL PROBLEMS OF TRANSLATION

BILOUS Oleksandr, BILOUS Olha. “ENTSYKLOPEDIIA PEREKLADOZNAVSTVA” IN UKRAINIAN: A REVIEW AND HISTORICAL ASPECT OF ITS PUBLICATION..... 50

KARABAN Viacheslav. SCIENTIFIC-METHODOLOGICAL AND TRANSLATOR-RELATED SOCIAL INITIATIVES OF PROF. CHERNOVATYI L.M. 60

CHERNOVATY Leonid, LYPKO Iryna, ROMANIUK Svitlana. TWENTY YEARS OF RESEARCH OF TEACHING SPECIALISED TRANSLATION AND INTERPRETING: ACHIEVEMENTS AND PROSPECTS..... 68

BOYKO Julia. COLLOQUIALISMS OR LANGUAGE DEVIATION: LINGUISTIC AND TRANSLATIONAL ASPECTS..... 78

BIALYK Vasyl. LINGUOCULTURAL ASPECTS OF INTERLINGUAL COMMUNICATION..... 84

IVANYTSKA Mariia. TRANSLATION AND MANIPULATION. 92

PANCHENKO Olena. ON THE ISSUE OF LEXICAL PROBLEMS IN TRANSLATING SCIENTIFIC PAPER TITLES..... 99

TELLINGER Dušan, MIZIN Kostiantyn. CULTURAL REALIA IN THE SLOVAK AND CZECH MULTIPLE TRANSLATIONS OF I. GONCHAROV’S NOVELS: DYNAMICS OF TRANSLATION DECISIONS. 105

BARANOVA Svitlana, POLEZHAI Alina. PECULIARITIES OF TRANSLATION OF ADVERTISING DISCOURSE TEXTS IN THE PERIOD OF GLOBALIZATION..... 112

BONDARENKO Kateryna, SHAPOVALOVA Olena, BALAN Sofia “SOVIETISMS IN “CHERNOBYL” MINISERIES: TRANSLATION AND LINGVOCULTURAL ASPECTS”..... 117

HONCHARUK Ruslana H. HEINE "ENFANT PERDÜ": TWO TRANSLATIONS OF ONE POEM..... 122

YEMELYANOVA Olena, TITAREVA Mariia, POPOVA Tetiana. THE PECULIARITIES OF SEMANTIC COMPRESSION IMPLEMENTATION IN POPULAR ENGLISH TALK SHOWS. 127

SHEVCHENKO Olena. REPRESENTATION OF THE CONCEPT OF WAR IN ENGLISH LANGUAGE CULTURE..... 133

LANGUAGE SYSTEMS: PROBLEMS OF THEIR DEVELOPMENT AND FUNCTIONING IN THE POLYETHNIC AND MULTICULTURAL SPACE (GENERAL LINGUISTICS, LEXICAL SEMANTICS, PHONOLOGY, GRAMMAR, VOCABULARY, POLYCRITICS OF FICTION AND SPECIALIZED TEXTS, DISCOURSE STUDIES)

BETSENKO Tatiana. AESTHETICS OF THE LINGUISTIC SIGN-SYMBOL THE SOURCE IN THE POETIC CONTINUUM OF VASYL HOLOBORODKO..... 140

DALMAS Martine. "INCORPORATION" IN PARTICIPLES: A USER-FRIENDLY PATTERN - OR: WHAT THE LITTLE PRINCE WANTED TO AVOID 148

DREBET Viktor. CODING AND DECODING OF THE GERMAN NOUN IN THE LINGUOSYNERGETIC DIMENSION OF MINIMIZATION OF EFFORT..... 157

IVANENKO Svitlana. COMPARATIVE ANALYSIS OF THE GENRE FORM "NOVEL" MODIFICATIONS (ON THE YURI ANDRUKHOVYCH'S NOVEL "DARLINGS OF JUSTICE" AND DANIEL KEHLMANN'S NOVEL "FAME. A NOVEL OF NINE STORIES ").	163
ILIADI Alexander I. MISCELLANEA ETYMOLOGICA: TOPONYMICA.	171
MAKSYMCHUK Bohdan, ARABSKA Irina. THE SHORT FORM OF THE ADJECTIVE IN PRESENT-DAY GERMAN IN THE LIGHT OF THE GRAMMAR THEORY OF THE WORD.	176
MOISIENKO Anatolii. ENJAMBMENT IN THE SONNET POEM.	184
PASLAWSKA Alla. GERMAN AND ITS SPEAKERS IN UKRAINE: FROM ORIGINS TO PRESENT DAY.	191
ARKHIPOVA Irina. COMPOSITIONAL AND SEMANTIC UNITS OF ENGLISH LITERARY TEXT.	200
DEMESHKO Inna. MORPHONOLOGICAL TYPES AND PROPERTIES OF BASES VERBS OF WORD-FORMING UNITS IN THE UKRAINIAN LANGUAGE.	207
DRUZHBIAK Svitlana, KISELOVA Khrystyna. "SEMANTIC DYNAMICS OF THE NOTION CRISIS DURING "COVID-19" PANDEMIC (BASED ON GERMAN PERIODICALS)".	212
IVANENKO Nadiya. NOMINATIVE FIELD OF THE CONCEPT MARRIAGE AND ANALYSIS OF THE SYNONYMOUS RANGE OF ITS KEY UNIT.	218
KASHUBA Lyudmila, LABENKO Olexandr. ABOUT THE PROFESSIONAL PREPARATION OF FUTURE TEACHER SPEECH THERAPIST.	224
KIZIL Maryna. TERMS OF DESIGNATION OF PERSONS IN JURIDICAL TERMINOLOGY OF BRITISH AND AMERICAN VARIANTS OF THE ENGLISH LANGUAGE.	231
LELEKA Tetiana «ENGLISH LOANS IN THE UKRAINIAN YOUTH SLANG».	236
PERTSOVA Inna. SUBJECT GROUP OF OXYMORONS WITH JOY / SADNESS SEMANTIC LOAD IN POEMS OF VASYL STUS.	242
POPOVA Olena. "TRUMPISMS" – FROM OCCASIONAL TO USUAL LEXICAL UNITS.	246
PRYTOLIUK Svitlana. CONCEPTUALIZATION OF THE NOTION "MAGICAL REALISM" IN GERMAN LITERATURE.	252
SUKHOVETSKA Liudmyla. LINGUAL MARKERS OF PRECEDENT STRATEGY IN EVERYDAY ENGLISH POLITICAL DISCOURSE.	259
TOKARYEVA Tetyana. PHRASEOLOGISMS AS A MEANS OF STYLISTIC EXPRESSION.	265
CHERNYSHOVA Iryna. POSITIVE EVALUATION OF ALIEN SPACE IN THE ENGLISH BIBLE TEX: LEXICO-SEMANTIC PECULIARITIES.	273
AKHMEDOVA Julia. FEATURES OF DECLENSION UKRAINIAN FEMININE NAMES I DECLINATION OF FIRM GROUP.	277
BOHDAN Iuliia. FEATURES OF THE AUTHOR'S POSITION IN A. ALTMANN'S TRAVEL NOVEL "LAND OF THE RAINBOW SNAKE. TRAVEL IN AUSTRALIA"	283
KIT Larysa. SUBORDINATION IN THE SYSTEM OF SYNTACTIC RELATIONS BETWEEN THE COMPONENTS OF VERBAL COLLOCATIONS IN UKRAINIAN AND GERMAN LANGUAGES.	289
NADTOCHII Kateryna. DOCUMENT "CHARTER" AS A GENRE OF OFFICIAL STYLE.	294

**LANGUAGE MAPPINGS OF THE WORLD: LINGUACULTURAL,
LINGUACOGNITIVE AND ETHNOLINGUISTIC ASPECTS**

KOBYAKOVA Iryna, SHVACHKO Svitlana. QUALITATIVE-QUANTITATIVE LEXEMES IN THE ENGLISH DISCOURSE.....	300
KOLBINA Tetiana. FORMATION OF STUDENTS' "WORLD VIEW" OF ANOTHER CULTURE IN PROCESS OF STUDYING FOREIGN LANGUAGE.....	306
KOLESNYK Oleksandr. THE DISEASE CONCEPT THROUGH THE LANGUAGE MIRROR.....	312
MYKHAYLENKO Valery. ATTITUDINAL PSEUDO-CLAUSES IN DISCOURSE.....	321
SHKOLYARENKO Vira. CHRONOTOPIC PHRASEOLOGICAL SYMBOLS OF OLD-HIGH GERMAN.....	326
BAYBAKOVA Inesa, HASKO Oleksandra. METACOGNITIVE STRATEGIES AND THEIR IMPLEMENTATION INTO THE ESP CLASSROOM IN THE CONTEXT OF DISTANCE LEARNING.....	333
BELOVA Maryna, CHIRVA Tetyana, RYBCHUK Yana. ECOCONCEPTS IN J. MARTIN'S "A SONG OF ICE AND FIRE" IN THE ASPECT OF THEIR TRANSLATION INTO UKRAINIAN.....	337
ILINA Olena. VOCABULARY OF THE COLLECTION OF NOVELS BY YU. M. MUSHKETIK «GREEN RYE».....	343
KOZUB Galina, OLKHOVIK Maria. REPRESENTATION OF GENDER RELATIONS IN SPORTS MEDIA.....	347
CHERNYSHENKO Iryna. THE STRUCTURAL MODEL OF THE CONCEPT 'FRIENDSHIP' IN THE CONSCIOUSNESS OF THE UKRAINIANS.....	355

**APPLIED LINGUISTICS.
EDUCATIONAL COMPUTER TECHNOLOGIES**

HROMKO Tatiana. EMPHASIZING OF SPEECH DEFINITION IN MODERN UKRAINIAN DIALECTOLOGY.....	366
LAZEBNA Nataliia. ENGLISH-LANGUAGE BASIS OF PYTHON PROGRAMMING LANGUAGE.....	371
KARAMYSHEVA Iryna, NAZARCHUK Roksolyana, LISHNIEVSKA Kateryna. PECULIARITIES OF TRANSLATION OF ENGLISH LANGUAGE INSTRUCTIONS WITH THE USE OF ADDITIONAL TOOLS IN SDL TRADOS STUDIO AND MEMOQ TRANSLATOR PRO ENVIRONMENTS.....	376

**METHODOLOGICAL ASPECTS OF THE PROFESSIONAL TRAINING
OF FOREIGN LANGUAGE TEACHERS, FOREIGN LITERATURE TEACHERS,
TRANSLATORS, AND APPLIED LINGUISTICS SPECIALISTS**

DAVIDOVITCH Nitza, BEN AMRAM Miri. THE COVID-19 PERIOD: A CRISIS FOR ON-SITE LEARNING OR AN OPPORTUNITY FOR OPTIMAL DISTANCE LEARNING? EXAMINATION OF STUDENTS' ATTITUDES.....	383
DOROFIEIEVA Marharyta. OPEN EDUCATION RESOURCES AS A MEANS OF FORMING FUTURE TRANSLATORS' SUBJECT, LINGUISTIC AND TRANSFER COMPETENCES.....	391
ZINUKOVA Nataliia. SOFT SKILLS AS A REQUIREMENT OF TIME AND THEIR DEVELOPMENT IN FUTURE TRANSLATORS.....	399

NAUMENKO Nataliia. INTER-LINGUISTIC HOMONYMY IN THE INDIVIDUAL RESEARCH WORK OF THE STUDENT MAJORING IN TECHNOLOGY.....	412
NESTERENKO Tetiana. FORMING OF LINGUISTIC COMPETENCIES IN THE COURSE OF «INTRODUCTION TO SLAVIC PHILOLOGY».....	418
PROTSENKO Olesia. TYPICAL ERRORS IN THE USE OF VERBAL FORMS AS A CONSEQUENCE OF GAPS IN SCHOOL EDUCATION.....	423
RYZHNIAK Oksana, KRASNOSHCHOK Victoria, KARMAZINA Komila. ABOUT SOME CHANGES IN MODERN MEDICAL TERMINOLOGY.....	428
SAMUSENKO Oksana. ANIMATED MOVIES IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES.....	432
SKLIANICHENKO Hanna. DISTANT EDUCATION IN PANDEMIC PERIOD.....	439
TUKOVA Tetyana. ASSIGNMENT OF THE FORMATIVE POTENTIAL OF EMPHASIS IN THE FOREIGN AUDIENCE OF MEDICAL STUDENTS.....	445
HENNEBRY-LEUNG Mairin. THE OTHER SIDE OF THE DESK: UNDERSTANDING LANGUAGE TEACHERS' COGNITIONS ON MOTIVATIONAL TEACHING PRACTICE.....	450
HLADKA Olena. COMMUNICATIVE APPROACH TO FORMING FUTURE FOREIGN LANGUAGE TEACHERS' GRAMMATICAL COMPETENCE.....	461

**НА ПОШАНУ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ ТА З НАГОДИ 65-РІЧЧЯ
ДЕКАНА ФАКУЛЬТЕТУ ІНОЗЕМНИХ МОВ,
ПРОФЕСОРА, ЗАСЛУЖЕНОГО ПРАЦІВНИКА
ОСВІТИ УКРАЇНИ**

ОЛЕКСАНДРА МИКОЛАЙОВИЧА БІЛОУСА

1. Білоус Олександр Миколайович народився 14 липня 1955 року в сім'ї сільських вчителів у м. Мала Виска Кіровоградської області.

Батько - Білоус Микола Антонович (19.08.1923 - 06.11.2009) - фронтовик з перших днів війни, отримав два поранення і контузію, нагороджений за мужність і відвагу багатьма орденами й медалями. Першу бойову медаль «За оборону Києва» отримав влітку 1941 року. М. А. Білоус закінчив після другої світової війни дворічні курси учительського факультету Черкаського педагогічного інституту та географічний факультет Київського педагогічного інституту ім. М. Горького. Педагогічну діяльність розпочав директором восьмирічної школи у селі Онок Виноградівського району Закарпатської області, а потім до виходу на заслужений відпочинок працював учителем географії, креслення та малювання у Петрівцівській середній школі Миргородського району Полтавської області, де займав посади учителя-методиста, заступника директора з навчальної роботи та директора вечірнього відділення.

Мати - Білоус (дівоче Нужна)

Надія Омелянівна (10.02.1928),

дитина війни, закінчила після війни з відзнакою філологічний факультет (українська мова і література) Черкаського педагогічного інституту. Розпочала свою педагогічну діяльність учителем української мови і літератури села Онок Закарпатської області, а потім учителем, заступником директора з навчальної роботи, учителем-методистом Петрівцівської середньої школи Миргородського району Полтавської області. Нині мешкає в селі Петрівці.

Сестра - Спотар (дівоче Білоус) Ольга Миколаївна (12.08.1952), закінчила в 1974 році Київський інститут іноземних мов, за фахом учитель іспанської та німецької мов. З 1974 до 1976 року працювала в Республіці Куба перекладачем на будівництві радянськими спеціалістами хімічного комбінату у місті Нуєвітас, а потім учителем німецької мови у м. Горлівка Донецької області. Заочно закінчила філологічний факультет (українська мова і література) Кіровоградського державного педагогічного інституту ім. О.Пушкіна. Працювала у гімназії «Інтелект» м. Горлівки вчителем, вчителем-спеціалістом вищої категорії (з 2007 р.), вчителем-методистом української мови і літератури (з 2010 р.). Відмінник освіти України з 2007 року. Після окупації проросійськими бойовиками міста Горлівки звільнилася з роботи за власним бажанням та переїхала до рідного села Петрівці Полтавської області, де проживає з матюю й нині.

2. Білоус Олександр Миколайович закінчив у 1972 році Петрівцівську середню школу, а в 1973 професійну автошколу у місті Миргород Полтавської області. Після закінчення автошколи працював автослюсарем у колгоспі «Україна» рідного села Петрівці. У 1973 році вступив на факультет німецької мови Київського інституту іноземних мов. Після двох років навчання як один із кращих студентів факультету був направлений у 1975 році на продовження навчання на факультеті германістики Берлінського Гумбольдт-університету.

У 1979 році закінчив Берлінський Гумбольдт-університет за спеціальністю «Романо-германська філологія». Після відмінного захисту дипломної роботи на тему «Дослідження вживання прикметникових та прислівникових синтаксичних конструкцій з точки зору семантико-логічної теорії валентності (на матеріалі німецької та української мов)», науковим керівником якої був всесвітньо відомий учений Берлінського університету - професор Вільгельм Бондціо (Wilhelm Bondzio), О.М. Білоус отримав кваліфікацію - Філолог. Викладач німецької, англійської мов та німецької літератури.

Цього ж 1979 року О.М. Білоус був направлений Міністерством освіти Української РСР разом зі своєю дружиною Ольгою Іванівною Білоус (дівоче Баканова), випускницею теж Берлінського Гумбольдт-університету, до Кіровоградського державного педагогічного інституту ім. О.С. Пушкіна (наразі Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка), де успішно працюють і сьогодні.

Родина Білоусів виростила двох синів - **Андрія (1977 р.н.)** й **Антоня (1986 р.н.)**, які, закінчивши факультет іноземних мов Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, зайняли своє гідне місце в житті.

З травня 1981 до листопада 1982 р. Олександр Миколайович проходив строкову службу у військах спеціального призначення Радянської Армії. Сьогодні є капітаном запасу ВДВ.

3. Білоус О.М. - кандидат філологічних наук з 25.01.1989 року. У вересні 1988 р. під керівництвом доктора філологічних наук, професора М. О. Рудякова в спеціалізованій ученій раді К.068.24.08 Одеського державного університету ім. І.І.Мечникова успішно захистив кандидатську дисертацію «Проблема семантичної еквівалентності мовних одиниць в художньому перекладі (на матеріалі перекладів творів М.О.Шолохова німецькою мовою)» (спеціальність **10.02.20 - порівняльно-історичне, типологічне, зставне мовознавство і теорія перекладу**). Диплом кандидата наук ФЛ№ 012219.

Учене звання **доцента** кафедри теорії та практики перекладу германських мов присвоєно 21 грудня 2000 року (Атестат ДЦ № 001462).

Учене звання **професора** кафедри перекладу та загального мовознавства присвоєно 31 травня 2013 року (Атестат ІЗПР № 008720).

Указом Президента України № 655/2013 від 30 листопада 2013 року «Про відзначення державними нагородами України з нагоди річниці підтвердження всеукраїнським референдумом Акта проголошення незалежності України 1 грудня 1991 року». присвоєно звання **ЗАСЛУЖЕНИЙ ПРАЦІВНИК ОСВІТИ УКРАЇНИ**.

4. Стаж педагогічної роботи у вищих навчальних закладах III-IV рівня акредитації - 42 роки, у т.ч. у ЦДПУ- 42 роки.

Основні етапи педагогічної діяльності у ЦДПУ:

20.08.1979 - 08.05.1981 - викладач кафедри іноземних мов;

07.05.1981 - 22.11.1982 - служба в лавах Радянської Армії (військовий квиток серії НУ № 9061422);

02.01.1983- 01.09.1983 - викладач кафедри іноземних мов;

01.09.1983- 01.09.1985 - стажист - дослідник;

01.09.1985 - 01.10.1987 - викладач кафедри німецької мови;

01.10.1987 - 28.11.1988 - викладач кафедри германських мов (у зв'язку з реорганізацією кафедри);

28.11.1988 - 25.10.1995 - старший викладач кафедри германських мов;

25.10.1995 - 01.12.1997 - доцент кафедри германських мов;

01.12.1997 - 01.05.1998 - виконувач обов'язків декана факультету іноземних мов;

01.05.1998 – по т.ч. – декан факультету іноземних мов, професор кафедри перекладу, прикладної та загальної лінгвістики.

5. Основні навчальні курси:

-Теорія і практики перекладу; порівняльна лексикологія; усний двосторонній переклад; письмовий двосторонній переклад; переклад документації; письмовий науково-технічний переклад; мистецтво перекладу та інтерпретація тексту; керівництво підготовкою бакалаврських, магістерських та дисертаційних робіт.

Систематично оновлює зміст лекційних курсів, плани семінарських та практичних занять з навчальних дисциплін. 2012 року став ініціатором та співавтором доопрацювання, удосконалення та друку навчально-методичних комплексів з усіх фахових дисциплін спеціальностей «Філологія (переклад)» та «Філологія (прикладна лінгвістика)» освітньо-кваліфікаційного рівня «Бакалавр». Особисто розробив та опублікував курси лекцій та практичних занять з фахових дисциплін «Теорія і технологія перекладу», «Науково-

технічний переклад», «Порівняльна лексикологія: курс лекцій, практичних завдань, самостійної роботи та модульних контрольних робіт» (німецькою та українською мовами) та «Практика перекладу (практикум з курсу лекцій «Теорія перекладу» у співавторстві)».

За останні 10 років опублікував 9 навчальних посібників, з них 4 з грифом МОН України для студентів та учнів у співавторстві:

„Практична граматики німецької мови” /1-ше видання 2002 р. (лист МОН України № 14/18.2-1997 від 30.10.2002); „Практична граматики німецької мови (2-ге видання 2004 р., виправлене та доповнене) (лист МОН України № 14/18.2-1997 від 30.10.2002); „Лінгвокраїнознавство німецькомовних країн” (лист МОН України №1.4/18-Г-1659 від 10.10.07 р); Граматики німецької мови: теоретичний матеріал, комунікативні вправи і завдання для студентів: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. (німецькою та українською мовами). – 3-тє вид., виправл. та доповн 2013 р. (лист МОНмолодьспорту України, №1/11-9487 від 13.10.11 р.); Граматики німецької мови: теоретичний матеріал, комунікативні вправи і завдання для студентів: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. (німецькою та українською мовами). – 4-тє вид., стереотипне (2018 р.) (лист МОНмолодьспорту України, лист №1/11-9487 від 13.10.11 р.); „Фразеологія: знакові величини” (лист МОН України №1.4/18-Г-227 від 28.01.08); „Національні варіанти німецької мови” (у лінгвогеографічному, соціолінгвістичному, лінгвістичному та лінгвокультурному аспектах): Навчальний посібник, 2019; *Praktisches Deutsch 3*, 2020; *Praktisches Deutsch 4*, 2020.

Здійснює керівництво курсовими, кваліфікаційними та дисертаційними роботами. До науково-дослідної роботи залучає студентів факультету іноземних мов, які беруть участь у роботі проблемної групи «Аспектний переклад: перекладацькі труднощі» та щорічно виконують курсові й кваліфікаційні (бакалаврські та магістерські) роботи.

6. Під керівництвом проф. Білоуса О.М. захищено 3 кандидатські дисертації:

- **Мищенко А.Л.** на тему «Адаптація англіцизмів до системи сучасної німецької мови (на матеріалі англіцизмів комп'ютерної галузі й технологій)» зі спеціальності **10.02.04** - германські мови (захист відбувся 11.06.2009 р. у спеціалізованій ученій раді К 11.051.04 Донецького національного університету; диплом ДК№ 058337);

- **Стасюк Б.В.** на тему «Часткові еквіваленти у відтворенні англійських художніх текстів в українському перекладі (на матеріалі романів Дж. Р. Р. Толкіна “The Lord of the Rings” і У.К. Ле Гуїн “A Wizard of Earthea”)» зі спеціальності **10.02.16** - перекладознавство (захист відбувся 25.03.2011р. у спеціалізованій ученій раді Д 26.001.11 Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка; диплом ДК № 002995);

- **Бідна Т. О.** на тему «Реалізація концептів жінка та чоловік в оригіналі та перекладах художнього тексту (на матеріалі перекладів романів М. Мітчел “Gone with the Wind” і Дж.

Голсуорсі “The Forsyte Saga”)» зі спеціальності **10.02.16** - перекладознавство (захист відбувся 19.09.2012 р. у спеціалізованій ученій раді К 41.053.05 Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д.Ушинського»; диплом ДК№ 011220).

7. Брав участь і став переможцем у міжнародних грантах:

- **2005 р.** став переможцем Гранту TEMPUS № IMG-UKR2008 - 2004 від Європейської Комісії з питань освіти в Брюсселі /TEMPUS Individual Mobility Grant. Мета гранту: «Професійний розвиток викладачів: міжнародні стандарти, забезпечення якості викладання іноземних мов». З **14-го вересня по 03 жовтня 2005** відвідав за кошти гранту Оксфордський університет (Велика Британія); Національний університету міста Корк (Ірландія); університет імені Карла і Франца міста Грац (Австрія) та Інститут усного та писемного перекладу Віденського університету (Австрія).

- Під час зустрічі із завідувачем кафедри педагогіки, др. проф., Джоном Ферлонгом та др. проф. кафедри педагогіки Коліном Броком (університет Оксфорд), професорами кафедри безперервної освіти, др. проф. Мартіном О'Фатах, др. проф. Стівом О'Брайєн, др. проф. Розарі Гріффін (Національний університет Корк), деканом гуманітарного факультету др. проф. Антоном Швоб та др. проф. Паулем Портман (Карл-Франценс-університет Грац), в.о. декана, др. проф. Мері Снелл-Горнбі (Інститут усного та писемного

перекладу Віденського університету) відбувся обмін досвідом щодо міжнародних стандартів, якості знань підготовки викладачів іноземних мов та перекладачів.

- **2005 р.** отримав Грант від «Кооперації Австрія»/Відень та пройшов з **01.11.2005 по 30.11.2005 р.** стажування в Інституті теоретичного та прикладного перекладознавства університету Карла і Франца у місті Грац/Австрія.

- **2008 р.** здобув Грант Фонду Österreich-Kooperation на участь з **3-го по 16-те квітня 2008 року** у роботі австрійсько-українського наукового семінару в університетах міст Відень та Грац/Австрія - «Болонський процес: нові вимоги до програм викладання перекладознавчих дисциплін». Учасники семінару: директор Інституту теоретичного та прикладного перекладознавства університету імені Карла Франценса/Грац, др. проф. Еріх Прунч, др. Гюнтер Ляйкауф, викладачі Гаральд Фляйшман та Гудрун Гетц; директор Інституту усного та письмового перекладу Віденського університету, др. проф. Герхард Будін, завідувач кафедри перекладознавства, др. проф. Мері Снелл-Горнбі; завідувач кафедри перекладу з німецької мови КНУ ім. Т.Шевченка, д.філол.н., проф. Т.Р.Кияк, завідувач кафедри перекладу з англійської мови ХНУ ім. В.Н.Каразіна, д.пед.н., проф. Л.М.Черноватий, декан факультету іноземних мов, доцент кафедри перекладу і загального мовознавства КДПУ ім. В.Винниченка О.М.Білоус.

- **2009 р.** отримав Грант Фонду Карнегі в Нью Йорку/США для участі у «Програмі підтримки адміністрування університетів» /IREX University Administration Support Program Grant financed by Carnegie Corporation of New York та за кошти гранту пройшов стажування з **28.09.09 по 20.11.09 р.** у **Монтклерському державному університеті** /Montclair State University штату Нью-Джерсі/США (сертифікат б/н від 18.11.09).

- **2010 р.** став переможцем на отримання Гранту Фонду Карнегі в Нью Йорку, США (**Пілотний проект**) для участі у «Програмі підтримки адміністрування університетів» / IREX University Administration Support Program, 2010-2011 - Pilot Project Grant financed by Carnegie Corporation of New York. Номер гранту: FY10-UASP-Bilous-01. Термін виконання: 1 вересня 2010 - 30 серпня 2011 р. Сума гранту US \$12,752. Метою цього проекту стало: Втілення модернізованого управління набором студентів на перший курс навчання з досвіду Монтклерського державного університету США в Кіровоградському державному педагогічному університеті ім. В.Винниченка /The purpose of this Grant agreement is to Implement Modernized Recruitment Management in Kirovohrad State Pedagogical University. На технічне оснащення факультету іноземних мов та університету із коштів гранту було освоєно 60 000 тисяч гривень.

- **2011 р.** підвищував кваліфікацію за програмою «Аспектні види перекладу: усний, юридичний, науково-технічний та сучасні методики викладання перекладознавчих дисциплін» з **03.10.2011 по 31.10.2011 року** (завірене свідоцтво б/н від 28.10.11) у Інституті іноземних мов і перекладу міста Мюнхен/Німеччина (Sprachen-und Dolmetscher-Institut München). Грант для проходження підвищення кваліфікації був наданий на конкурсній основі відділом академічних обмінів Баварської Державної Канцелярії (Bayerische Staatskanzlei).

- **2014 р.** отримав місячну МАЙДАН-стипендію від Австрійського академічного обміну (OeaD-GmbH) та Центру з міжнародної кооперації та мобільності Австрії (ICM), яка фінансувалася Федеральним міністерством з питань науки, досліджень та економіки Республіки Австрія (BWF), та пройшов з **01.11.2014 по 30.11.2014** стажування у Центрі перекладознавства (Zentrum für Translationswissenschaft) Віденського університету - сертифікат від 28.11.2014).

-**2019 р.** здобув **Нагороду імені Івана Виговського** від Центру досліджень Східної Європи при Варшавському університеті під патронатом президента Польщі Анджея Дуди та пройшов згідно неї двомісячне стажування (**жовтень-листопад 2019 року**) в Інституті германської філології Вроцлавського університету (Польща).

8. 2012 р. підвищував кваліфікацію (стаціонарно-дистанційно) з навчальним часом 210 годин в Університеті менеджменту освіти НАПН України за категорією «Директори інститутів/Декани факультетів ВНЗІІІ-ІVрівнів акредитації» з 23.01.2012 по 22.06.2012р. Виконав випускні роботи та практикум з оцінкою «Відмінно» (Свідоцтво про підвищення кваліфікації І2СПК 909080 від 22.06.12 р., реєстраційний № 287).

9. 2005 року заснував на факультеті іноземних мов науково-дослідну студію для магістрів, аспірантів та пошукувачів «Семантичні проблеми перекладу творів словесного мистецтва» та став з **2008 року** ініціатором та співголовою оргкомітету щодо проведення щорічної Міжнародної науково-практичної конференції «Мови і світ: дослідження та викладання», а також відповідальним членом редакційної колегії за випуски **2008 - 2021 рр.** фахової збірки «Наукові записки: Серія (філологічні науки)» (КДПУ) ЦДПУ ім. В.Винниченка.

10.3 2005 до 2007 рр. був співвиконавцем науково-дослідної держбюджетної теми: „Європейські мовні картини світу в аспектах етнолінгвістики та лінгвокультурології” (номер державної реєстрації: 0105U001846, Наказ МОН України № 960 від 22.12.2004р.).

11.3 2012 по 2020 рр. підготував докторантку А.Л.Мищенко і аспірантку Л.О.Беспальченко та 16 студентів спеціальності «Філологія (переклад), Філологія (прикладна лінгвістика) та «Мова та література (німецька)» до участі в міжнародних стипендіальних грантах, які щорічно надає Фонд імені Ганнса Зайделя (Мюнхен, Німеччина). Докторантка, аспірантка та студенти стали переможцями та отримали гранти на семестрове та тримісячне навчання та наукове дослідження в університетах Німеччини міст Заарбрюкен, Кельн, Майнц, Регенсбург, Мюнхен, Ерланген.

12.3 1998 року по теперішній час О.М.Білоус є Головою журі щорічних учнівських обласних олімпіад III етапу з німецької мови та МАН. З 2003 року неодноразово призначався МОН України членом журі IV етапу Всеукраїнської олімпіади з іноземних мов (німецька) та за наказом МОНУ № 218/21 від 06.03.09 експертом-консультантом від МОН України на Всеукраїнську учнівську олімпіаду з німецької мови в Донецьку та Києві.

Неодноразово був експертом від МОН України з питань ліцензування та акредитації підготовки бакалаврів та магістрів за напрямками «Філологія (переклад)» та «Філологія (прикладна лінгвістика)».

Здійснював держаний контроль за проведенням незалежного оцінювання в пунктах тестування: Гімназія № 9 Кіровоградської міської ради Кіровоградської області; Комунальний заклад «Навчально-виховне об'єднання «Загальноосвітній навчальний заклад I-III ступенів № 20; Гімназія № 9 Кіровоградської міської ради Кіровоградської області; Комунальний заклад «Навчально-виховне об'єднання «Загальноосвітній навчальний заклад I-III ступенів № 17; Навчально-виховний комплекс «Загальноосвітня школа I-III ступенів № 25, природничо-математичний ліцей»; Помічнянська загальноосвітня школа I-III ступенів № 3 Добровеличківського району Кіровоградської області згідно з Наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 22.03.2012 р. № 334 «Про заходи державного контролю за проведенням зовнішнього незалежного оцінювання в 2012 році» та відповідно до наказу Державної інспекції навчальних закладів України від 09.04.2012 р. № 15-а «Про здійснення державного контролю за дотриманням вимог щодо організації та проведення зовнішнього оцінювання в 2012 році» (посвідчення № 40/7-285-289).

13.3 2005 року по теперішній час - координатор Асоціації українських германістів регіонального осередку, з **2013 року** - член Всеукраїнської спілки викладачів перекладу та координатор регіонального осередку.

14.3 жовтня 2015 року - віце-президент Асоціації українських германістів.

За популяризацію німецької мови в Україні, плідний внесок у розвиток української германістики, налагодження тісної співпраці з германістами Німеччини, Австрії та Швейцарії Асоціація українських германістів нагородила О.М.Білоуса **Грамотою** (16 березня 2009 року) та **Почесними грамотами** (14 липня 2015 року та 14 липня 2020).

15.2001, 2002, 2006, 2008, 2010, 2014, 2015, 2018, 2019 рр. О.М.Білоус був визнаним **кращим науковцем** (Кіровоградського) Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка у галузі іноземної філології та міжнародних зв'язків.

16. У 2000 році нагороджений Почесним знаком „Відмінник освіти України” (Наказ МОН України № 496-к від 11.09.2000р.; № 47110).

17. У 2008 році був нагороджений Почесним знаком Кіровоградського міськвиконкому «За заслуги» 2-го ступеня у сріблі.

18. У 2013 році отримав високе звання «Заслужений працівник освіти України» (Указ Президента України № 655/2013 від 30 листопада 2013 року «Про відзначення державними нагородами України з нагоди річниці підтвердження всеукраїнським референдумом Акта проголошення незалежності України 1 грудня 1991 року».)

19. У 2018 році нагороджений Почесним знаком міської ради та виконавчого комітету міста Кропивницького “За заслуги» I ступеня у золоті.

20. Основні навчально-методичні та наукові публікації

Має понад 170 публікації, з них три статті проіндексовані у SCOPUS, одна у Web of Science та десять у Copernicus.

21. Дані апробації професійної діяльності

2008 року О.М.Білоус долучився до проекту «Слов'янські запозичення в баварському ареалі та в назвах баварських населених пунктів» з університетами федеральної землі Баварія/Німеччина міста Ульм (в особі керівника проекту, доктора, професора Ріхарда Бруннера), міста Тюбінген (в особі професора, доктора Петера Гіля) та міста Регенсбург (в особі доктора, професора Карла-Ріхарда Герба). В рамках проекту запланована підготовка та видання німецько-українських словників під керівництвом др. проф. Ентоні Роулі (Мюнхен), керівником комісії Академії наук Баварії з питань наукових видань.

У 2009, 2010, 2011, 2012 рр. виступав в Гумбольдт-Центрі університету Ульм/Німеччина з науковими доповідями. 22-го вересня 2010 року Олександр Білоусу було присвоєне звання Почесного професора Ульмського університету/Німеччина.

За ініціативи О.М.Білоуса 2009 та 2015 рр. ректорат КДПУ ім. В.Винниченка уклав договори, які перезаключаються кожного року, з іноземними виробниками високотехнологічних комп'ютерних продуктів на отримання ліцензійних програм SDL TRADOS, PASSOLO, ACROSS, MEMO-Q, DEJA-VU, CLAT, KILGRAY для їх активного використання у навчальному процесі підготовки фахівців зі спеціальностей «Філологія (переклад)» та «Філологія (прикладна лінгвістика)». Усі перераховані ліцензійні програми активно використовуються в навчальному процесі факультету іноземних мов з підготовки спеціалістів перекладу та прикладної лінгвістики.

А) За ініціативи Білоуса О.М. підписана угода від 01.10.2015 року між факультетом іноземних мов та Інститутом перекладу та міжмовної комунікації Технічного університету міста Кельн (Німеччина). Згідно цієї Угоди професор Кельнського університету Клаус-Дірк Шміц виступав у 2016 році на пленарному засіданні конференції «Мови і світ: дослідження та викладання» та провів майстер класи з термінознавства з викладачами та студентами факультету іноземних мов.

Б) У жовтні 2016 році підписана Угода з одним із найстаріших університетів Бельгії – Левенським католицьким університетом. На запрошення декана факультету іноземних мов професор цього університету Люк ван Дорслар двічі у березні 2015 р. та у березні 2016 відвідав факультет іноземних мов, читав лекції для наших студентів, провів майстер класи для викладацького складу факультету та виступив з доповідями на пленарних засіданнях міжнародній конференції «Мови і світ: дослідження та викладання».

В) У січні 2017 року деканатом разом з ректоратом були підписані Угоди з Університетом імені Карла і Франца міста Грац /Австрія та Педагогічним університетом землі Штирія (м. Грац/Австрія).

Г) У вересні 2017 року Угода про співробітництво у галузі освіти і науки була підписана із Вроцлавським університетом (м. Вроцлав, Польща), підписанню якої посприяли професори цього університету Артур Творек та Кшиштоф Гушча, які на запрошення деканату прийняли активну участь у березні 2016 року у роботі конференції

«Мови і світ: дослідження та викладання» та які провели німецькою мовою методичні семінари зі студентами та викладачами факультету.

Г) У вересні 2017 році була продовжена Угода про співпрацю в області науки і освіти з Гумбольдт-Центром Ульмського університетом (Німеччина).

Д) У жовтні 2017 року була підписана угода із Віденським університетом, що є великою заслугою факультету, адже цій Угоді передувала, починаючи з вересня 2014 року, наполеглива підготовчо-узгоджувальна робота деканату. Завдяки цій Угоді вже в 2018 році на факультет іноземних мов передбачене семестрове перебування лектора з німецької мови. Ця програма з практики німецької мови для нашого факультету отримала фінансову підтримку Міністерства освіти Австрії та є довготривалою.

**КОЛЕКТИВ ФАКУЛЬТЕТУ ІНОЗЕМНИХ МОВ ЩИРО ВІТАЄ
СВОГО ДЕКАНА, ПРОФЕСОРА КАФЕДРИ ПЕРЕКЛАДУ,
ПРИКЛАДНОЇ ТА ЗАГАЛЬНОЇ ЛІНГВІСТИКИ
ВЕЛЬМИШАНОВНОГО ОЛЕКСАНДРА МИКОЛАЙОВИЧА
БІЛОУСА З ВИЗНАЧНОЮ ДАТОЮ – 65-РІЧЧЯМ!**

Зазвичай у розпал літа в аудиторіях факультету неминуче сходить нанівець студентський гамір і розчиняється в тиші коридорів професорсько-викладацький склад. Лиш де-не-де спокійно проходить хтось із чергових по деканату або техперсоналу. А тому майже кожен день народження незмінного очільника інмов протягом останніх 23 років проходить у невластивій для цієї людини атмосфері тиші, спокою та мовчанки. Не властиво для неї й інше – бути відсутнім на роботі. Так-так, навіть у пору свого дня народження і відпустки.

Але давайте про все по порядку.

Професор Білоус уже давно зрісся зі своїм творінням – факультетом на вершечку 7-поверхового корпусу, – аж настільки, що уявити собі життєдіяльність найголовнішого осередку германістики в області без цього прізвища вже не можливо. Здається, на інмов не лишилося жодного кубічного метра простору, який би не зазнав змін на краще протягом тривалої каденції Олександра Миколайовича. І все одно, пропрацювавши з ним багато років поруч, багато хто навіть не здогадується про цікавинки й небанальності деканового життя.

Ну, от скажімо, чи багато хто на факультеті знає, що сивочолий бородань колись був модним парубком із «бітлівським» хайром і може його собі таким уявити?

Чи багато хто знає, що Заслужений працівник освіти України (2013) ще й капітан запасу високомобільних десантних військ? Чи хто відає з-поміж інмовного студентства та й навіть молодих викладачів, що на деяких кадрах масовок кіностудії DEFA у деяких художніх фільмах Німецької Демократичної Республіки можна знайти Олександра Миколайовича в найрізноманітніших іпостасях?

65-ліття – прекрасна і виважена відстань, із якої можна роздивлятися історію Білоуса, немов альбом раритетних віньєток, виготовлених різними майстрами у різний час і в різних декораціях.

Народжений у Малій Висці, вихований на берегах Хоролу, вивчений у стінах нинішнього КНЛУ та Університету Гумбольдтів у Берліні, **«професор Білоус»** – наче випробувана часом торгова марка, добре знана не тільки серед колег по Асоціації германістів України та Всеукраїнській спілці викладачів перекладу, а й за кордоном. Не дарма Олександр Миколайович ще й почесний професор Ульмського університету в Німеччині.

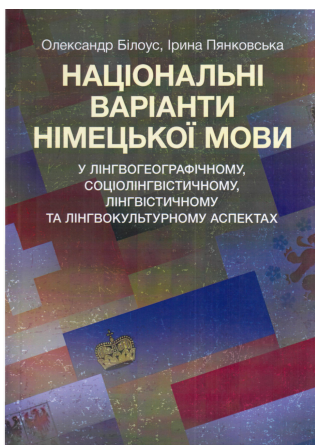
Олександр Миколайович дуже часто викликає інтуїтивну повагу та зацікавленість у нових друзів та знайомих. Численні колеги, друзі, знайомі – цьому свідчення і запорука. А ще – такі несподівані речі, як, наприклад, персональна книжкова колекція видатного австрійського дипломата Бернгарда Штільфріда, що була передана особисто Олександр Миколайовичу і стала основою **Австрійської фахової бібліотеки** і ресурсного центру при науковій бібліотеці університету ЦДПУ ім. В.Винниченка.

За часів професора Білоуса факультет, крім традиційних педагогічних спеціальностей, ще й розжився двома новими філологічними спеціалізаціями: перекладом і прикладною лінгвістикою. Ба більше, комп'ютерна лабораторія в 611 аудиторії свого часу стала найпершим спеціалізованим кабінетом для підготовки прикладних лінгвістів-перекладачів в усій Україні, а її козирний набір із ліцензованих версій професійного перекладацького програмного забезпечення (**SDL Trados, memoQ, Déjà Vu, Across, CLAT**) був унікальним в масштабах країни. Саме на нашу «лабу» взорувалися столичні виші, коли й собі переймали наш досвід з упровадження автоматизованого перекладу в навчальний процес.

Професор Білоус – невичерпний генератор нових ідей та стимулів, як факультету розвиватися далі, і нехай доводиться при цьому всім супитися, напружуватися, сушити голову над тим, як це все втілити, зате життя на інмов точно тихою водою не назвеш. Інколи його ідеї проростають довго, але нерідко їх плоди потім втішають і дозволяють сказати: так, це ми класно були придумали і повернули таку затію!

Веселий, вибуховий, цікавий, вимогливий, вигадливий, спонтанний, наполегливий... Ряд епітетів можна продовжувати нескінченно. А можна просто зайвий раз згадати, переказати вітання, набрати по телефону і привітати, розказати в коридорі анекдот чи запросити на келих улюбленого ним баварського пива. Адже **65 років** – це добряча нагода, а саме ім'я професора Білоуса – кілька шикарних розворотів в книзі історії університету, з яскравими ілюстраціями та нетривіальною версткою.

*З повагою та щирими вітаннями,
колектив факультету іноземних мов і, звичайно же, рідна кафедра*

Вельмишановний Олександрє Миколайовичу!

Щиро вітаю Вас із знаменним ювілеєм та бажаю Вам довгих років плідного життя, нових творчих успіхів, благополуччя та добра!

На жаль, не можу приїхати до Вашого вишу, то ж нехай такі поетичні слова донесуть до Вас мою пошану і вдячність:

Летять у вічність дні життя нестримно
 Й ніколи не повернуться назад.
 У радощах, турботах благочинних
 Стрічайте Ви блаженні шістдесят п'ять.
 Життя прожите Вами недаремно
 З юнацьких і до посивілих літ.
 Входили ви пристойно, сміло, чемно
 В широкий, трудний, дивовижний світ.
 Ви сам собі проторував дорогу
 І манівцем ніколи не ходив.
 Як відійшов від рідного порога,
 Честь батьківського роду не зронив.
 І хоч було на життєвій дорозі
 Немало труднощів і перешкод, -
 Вас не лякали блискавки і грози,
 Ви йшли вперед, і з Вами був народ.
 Була, є й буде з Вами Батьківщина,
 Якій віддали весь вогонь душі.
 Живе у серці Вашім Україна,
 В служінні їй не знаєте межі.
 Безкомпромісність Ваша й принциповість
 Вам принесли високе визнання.
 У серці Вашім визріла готовність
 Допити чашу чесності до дна.
 Добра і справедливості поборник –
 Така ж бо Ваша миттєва мета.
 Уклін Вам нині шлють долини й гори,
 І зичить щастя осінь золота.
 Хай дні життя у вічність швидко линуть –
 Та серце Ваше молоде завжди.
 Вас не лишає віра й на хвилину,
 Що добрий засів добрі дасть плоди.
 Роквітне наша молода держава,
 Коли у неї є такі сини.
 Підніметься до сонця величаво,
 А Вам вітання - з серця глибини!
 Будьте здорові та хай Вам щастить!

***З глибокою повагою В.І.Карабан,
 доктор філологічних наук, професор***

Асоціація українських германістів
Львівський національний університет
імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, ауд. 417
79000 Львів
Т./факс: (032) 239 46 29/ Т. (032) 239 46 80
E-mail: udgv@franko.lviv.ua
<http://franko.lviv.ua/udgv/>

Ukrainischer Deutschlehrer- und
Germanistenverband
Nationale Iwan-Franko-Universität Lwiw
Universytetskastr., 1, Raum 417
79000 Lwiw
Т./Fax: (032) 239 46 29/ Tel.(032) 239 46 80
E-mail: udgv@franko.lviv.ua
<http://franko.lviv.ua/udgv/>

Вельмишановний Олександр Миколайовичу,
дорогий наш товаришу і колего,

Асоціація українських германістів щиро вітає Вас зі знаменним ювілеєм! Ми щасливі, що можемо співпрацювати з Вами. З нагоди світлої дати у Вашому житті, а також за популяризацію німецької мови в Україні, плідний внесок у розвиток української германістики та перекладознавства, підготовку молодшої генерації українських германістів та перекладачів, налагодження плідної співпраці з германістами Німеччини, Австрії, Швейцарії та інших країн Асоціація українських германістів нагороджує декана факультету іноземних мов Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, Заслуженого працівника освіти України, кандидата філологічних наук, професора

Олександра Миколайовича Білоуса

почесною грамотою.

Президент АУ

проф. Паславська А. Й.

Львів, 14 липня 2020 року

Lieber Oleksander!

Ich möchte Dir auch auf diesem Wege noch recht herzlich zu Deinem 65. Geburtstag gratulieren! Du bist für uns Österreicher in der Ukraine eine wichtige Säule in der wissenschaftlichen und kulturellen Zusammenarbeit und dafür danken wir Dir sehr! Dass Du die Bernhard-Stillfried-Bibliothek so konsequent und öffentlichkeitswirksam leitest, freut uns ganz besonders und sei Dir gewiss, dass wir auch Dich nach bestem Wissen und Gewissen auch in Zukunft unterstützen wollen.

Ich wünsche Dir und auch uns noch viele, viele Jahre der aktiven Zusammenarbeit und zahlreiche gedeihliche Projekte. - Dir wünsche ich auch viel Gesundheit, Energie, Erfolg und auch Glück, dass wir alle auch in gewissem Maß immer benötigen!

**Herzlichst,
Dein Andreas**

MMag. Andreas Wenninger MAS

Attaché für Wissenschaft und Bildung der ÖB Kiew

OeAD-Kooperationsbüro Lviv (Lemberg) | OeAD Cooperation Office L'viv

UA-79000 LVIV | vul. Universytets'ka 1, Zi. 240 | T +38 032 261 59 76

andreas.wenninger@oead.at | oea@lnu.edu.ua | www.oead.at

OeAD (Österreichische Austauschdienst)-Gesellschaft mit beschränkter Haftung

Austrian Agency for International Cooperation in Education and Research (OeAD-

GmbH) Sitz: Wien | FN 320219 k | Handelsgericht Wien | DVR 4000157 | ATU64808925

**HERZLICHEN GLÜCKWUNSCH
PROF. DR. OLEXANDR MYKOLAYOVYCH BILOUS
ZUM 65. GEBURTSTAG**

Lieber Oleks !

Du bist nun 65, und nicht gerundet,
und wer's nicht weiß, der ist verwundert,
und glaubt es nicht am äußeren Schein,
man denkt, Du müsstest jünger sein.

Dabei hast Du Dich nie geschont,
bist schwere Arbeit längst gewohnt.

So wünsch ich Dir in dieser Stund':

Bleib' weiterhin auch so gesund,
und freue Dich des Lebens,
denn wer sich grämt, der lebt vergebens.

(Richard Brunner)

Lieber und treuer Freund Oleks,

zu Deinem 65. Geburtstag möchte ich Dir hiermit herzlich gratulieren. An ein epochales Datum werden wir gemahnt, an ein Datum, das auch eine breite Spur hinterlassen hat.

Ein Geburtstag ist immer auch ein willkommener Anlass, den zu Feiernden zu ehren und über ihn Interessanten zusammen zu tragen, was möglicherweise sonst der Öffentlichkeit für immer vorenthalten geblieben wäre. Zugleich macht es mich auch stolz, einer so bedeutenden Persönlichkeit gratulieren zu dürfen.

Oleks und ich kennen uns schon eine lange Zeit; wir treffen uns stets bei den Bayerisch-Ukrainischen Germanistenkongressen in München und in Lwiw, auch in Kirowograd und bei verschiedenen anderen Anlässen. Dabei ist mir aufgefallen, dass **Oleks** mit ausnehmender Schärfe zu denken weiß und wortmächtig zu formulieren versteht – bisweilen attisches Salz und homerischer Zorn! Seine Sätze können konventionell beginnen, und wenn man schon glaubt zu wissen, was komme, nehmen sie eine sensationelle Wendung. Mit einem Schuss hoher Intelligenz versteht er komplizierte Zusammenhänge zu verdeutlichen – durch Bilder, Beispiele, Vergleiche, Parabeln. Selbst spröde und schwierige Materien gewinnen in seiner Darstellung Leben und Anschaulichkeit. Hier tritt der engagierte und auch beliebte Professor in Erscheinung. Sein ungewöhnliches singuläres Redetalent reicht von kunstreicher Rhetorik zu barocker Volksnähe und volkstümlicher Kraft. Wenn er in seinem Wortschatz nach Wendungen wühlt, explodieren die Sätze zu Funken sprühenden Bildern, – schier ein Wörterleuchten! Er reißt seine Mitmenschen mit seiner Begeisterungsfähigkeit und seinem breiten Wissen mit. Dabei wissen wir, dass er sich nie in den Vordergrund drängt.

Mich verblüfft zudem stets der Glanz seiner Rhetorik, die Fülle seines Wortschatzes und die Genauigkeit seiner Wendungen, der Reichtum seiner Anspielungen und seiner Bilder, das flirrende Spiel von Sinn und Hintersinn, von Heiterkeit und Ernst; sein Spaß an der Freud. Bisweilen sagt er auch, was anderen nicht gefällt oder nicht passt, denn er verfügt über eine solide „Schandmaul-Kompetenz“.

Durch sein gewandtes Auftreten und die gewandte Sprache fällt es ihm nie schwer, mit anderen Menschen Kontakt aufzunehmen und mit ihnen zu diskutieren. Und letztlich bleibt er auch dann fröhlich, wenn die Stimmung eigentlich nicht danach ist.

Professor Bilous vertritt einen Humor, der ihn selbst mit einschließt. Was kann es noch Schöneres auf der Welt geben, als Menschen, die noch in der Lage sind, über sich selbst zu lachen.

Sein Name wird in Fachkreisen mit bewundernder Hochachtung genannt. Denken wir nur an sein immenses Wissen, an den glühenden Eifer bei seiner Arbeit, an seinen Scharfsinn, seine liberale, soziale und eigenständige Gesinnung und an seine zahlreichen anderen Vorzüge als Professor und Mensch. Er ist ein ausgezeichneter und zielgerichteter Organisator. Bei ihm muss alles in Ordnung sein und funktionieren. Darauf legt er großen Wert. Es ist uns als seinen Freunden nicht verborgen geblieben, wie er sich immer für andere einsetzt, wie er auch in heiklen Situationen ein sensibler Gesprächspartner ist. Ich kann mir kein menschliches Problem vorstellen, mit dem man nicht zu ihm kommen würde und auch könnte. Mit ihm kann man reden. Und nachher ist oft alles klarer.

Mit seinen Publikationen machte er sich in der Fachwelt einen Namen. Als Dekan nahm er sich seiner Studierenden sehr intensiv an und kümmerte sich vorzüglich um sie. Das macht ihn auch so beliebt. Es schätzen alle seinen Charme, seine Willensstärke, seine Freundlichkeit und Liebenswürdigkeit, seine Hilfsbereitschaft und überhaupt seine angenehme Art und die schon mehrmals erwähnte hohe Intelligenz.

Professor Bilous kann stolz auf sich und die Ergebnisse seines Wirkens sein.

Zum 65. Geburtstage beglückwünsche ich ihn aufrichtig, aus vollem Herzen und mit Freude und möchte dazu anerkennend sagen: Du hast etwas Positives, Gutes, Beglückendes, Wunderbares und Bleibendes getan und geleistet. Bleibe uns so erhalten wie Du bist. Ich wünsche Dir, dass noch eine lange und gute Zeit vor Dir liegen möge, in

Gesundheit, in Tat- und Schaffenskraft, in immer noch ein paar Überraschungen, was Du alles vermagst, in Kollegialität und Freundschaft mit vielen, die Dich mögen.

Und dann habe ich noch einen Wunsch, der so ernst nicht, aber doch auch kein Scherz ist. Du sollst nicht nur steinalt werden und gesund bleiben. Du sollst nicht noch viel reden und schreiben. Nein: Auch Ehren und Auszeichnungen sollen Dich nicht vergessen. Es sollte noch die eine oder andere zu Dir finden.

Zum 65. Geburtstag

Wir sehen es mit viel Verdruss,
 Was alles man erleben muss:
 Und doch ist jeder darauf scharf,
 Dass er noch viel erleben darf.
 Wir alle steigen ziemlich heiter
 Empor auf unserer Lebensleiter:
 Das Gute, das wir gern genossen,
 das sind der Leiter feste Sprossen.
 Das Schlechte – wir bemerken's kaum
 Ist nichts als leerer Zwischenraum.

Eugen Roth (1895-1976)

Dazu die Lebens-Symphonie
 Wer *allegro* in Entschlüssen,
Moderato in Genüssen,
 Und *piano* das Vergnügen liebt,
 Aber *forte* seine Pflichten übt,
 Spielt in schönster Harmonie
 Seines *Lebens Symphonie*.

Mit herzlichem Gruß und viel Gutes

Dein Richard mit Hertha, Hilmar und Astrid

Prof. Dr. Dr. h.c. mult. Richard J. Brunner M.A.

Universität Ulm, Ukrainische Freie Universität München
Vorsitzender der Bayerisch-Ukrainischen Gesellschaft
für Wissenschaftsförderung München
Ordentliches Mitglied der Ukrainischen Schewtschenko-
Gesellschaft
der Wissenschaften Lwiw/Lemberg
Ehrenmitglied des Ukrainischen Deutschlehrer- und
Germanistenverbandes
Dr.Prof. h.c. der staatlichen pädagogischen
Wolodymyr-Wynnytschenko-Universität
Kirowohrad
(heute- Kropywnyzkyj)

14. Juli 2020

**Щиро вітаємо
проф. Олександра Миколайовича Білоуса
з 65-річчям!**

Дорогий Олексе,

Шістдесят п'ятий рік несеться безупинно,
А хто не знав про те, дивується наївно,
Адже твій вигляд зовсім з віком не співставиш,
В свої роки молодший вигляд маєш!
Давно живеш в життя круговороті,
Адже ти сил своїх не шкодував в роботі.
Тож в цю хвилину хочу я сказати:
Здоров'я завжди треба цінувати,
Й життя своє вдихати на повні груди,
Бо в смутку не живуть, а виживають люди.

(Ріхард Бруннер)

Дорогий і вірний мій друже Олексе,

Я хочу привітати тебе з твоїм **65-тим** Днем народження.

Ця велична дата повинна нагадати нам про той слід, який ми залишаємо після себе в житті.

День народження – це завжди чудова нагода вшанувати ювіляра, нагадати про його заслуги, а також, можливо, й ті, які не відомі були широкому загалу. У той же час, я пишаюся тим, що маю нагоду вітати таку поважну Людину.

Олекс та я знаємо одне одного уже протягом тривалого часу; ми постійно зустрічаємося на Баварсько-українських конгресах германістів у Мюнхені та Львові, зустрічались і в Кіровограді, а також на багатьох інших заходах різних міст. Саме тут я помітив, що **Олекс** виявляє виняткову здатність гострого мислення та неабияке мистецтво словесно оформлювати свої думки – часом це як аттична сіль та гомеричний сміх! Його висловлювання можуть починатися доволі звично і коли, здається, ти вже знаєш, що буде далі, вони враз набувають неочікуваного продовження.

Завдяки своїй високій освіченості він розуміється на висвітленні складних положень, використовуючи при цьому засоби образності, приклади, порівняння, параболи. Навіть незручні або складні матерії у його відтворенні починають вигравати барвами життя та стають очевидними. Саме тут і виявляється справжня сутність нашого любого професора. Палітра його незвичного та неповторного таланту мовлення сягає витонченої риторики, зберігаючи при цьому тісний зв'язок із народом, демонструючи усю повноту народної сили.

Коли він добирає вирази у своєму словниковому запасі, речення вибухають фесрверками бурхливих образів, – справжній словограй. Усі присутні завжди в захваті від його здатності вражати та широкого спектру знань. При цьому всі знають, що він ніколи не робить це напоказ

Водночас мене вражає блиск його риторики, велич його словесного багатства та точність висловлювань, повнота натяків та образів, грайливе поєднання прямого та прихованого змісту, елементів жартівливого та серйозного, його вміння жартувати і

радіти. Вряди-годи він також говорить те, що іншим не подобається, або комусь не підходить, адже володіє солідною «компетенцією лихослів'я».

Завдяки своїм майстерним виступам та витонченій мові йому завжди легко вступати в контакти з іншими людьми та вести з ними дискусії. Йому вдається навіть тоді залишатися радісним, коли настрої не відповідає цьому стану. **Професор Білоус** уособлює такий настрої і він є його сутністю. Що може бути прекраснішим у цьому світі, ніж людина, яка вміє посміятися з себе.

У фахових колах його ім'я називають з великою повагою. Чого варто згадати лише його безмежні знання, запальне натхнення до роботи, гострий розум, його ліберальні, соціальні та власні переконання та інші численні переваги як людини, так і професора. Він – відмінний та цілеспрямований організатор. У нього все має бути в порядку і працювати. Цьому він надає неабиякого значення. Нам, його друзям, також цілком очевидним є те, що він завжди з великим бажанням приходить на допомогу іншим, як він, навіть у незручних ситуаціях є чуйним співрозмовником. Я не можу уявити собі жодної людської проблеми, з якою не можна було б до нього прийти. З ним можна поговорити і потім часто все стає зрозумілішим.

Завдяки своїм публікаціям він створив своє ім'я у фаховому світі. Як декан він переймається своїми студентами і дбає про них. За це його також дуже люблять. Всі цінять його шарм, силу волі, привітність та люб'язність, його готовність прийти на допомогу та й взагалі його приємну особистість і вже неодноразово згадувану високу освіченість.

Професор Білоус може пишатися собою й результатами своєї діяльності. З нагоди 65-річчя від щирого серця та з радістю я вітаю і хочу авторитетно заявити: Ти зробив і досягнув багато чого позитивного, доброго, чудового, що може бути надбанням майбутніх поколінь та ошчасливити інших. Залишайся таким, яким ти є. Я бажаю тобі довгих та прекрасних років життя, сповнених трудової й творчої діяльності, очікую від тебе приємних несподіванок, що в тебе виходить дуже добре, за підтримки твоїх колег та друзів, які тебе люблять.

У мене є ще одне бажання, воно не зовсім серйозне, але й не жарт. Ти повинен не лише стати старезним, але й зберегти міцне здоров'я, ти повинен не лише багато говорити й писати. Ні: також повага і визнання повинні залишатися з тобою. Адже вони так тобі пасують

Нам всім так важко інколи зуміти
 Прийняти все, що доведеться пережити.
 І, як не дивно, хоче кожен з нас,
 Як можна більше пережити в той же час.
 Життя – це сходи, що ведуть у майбуття,
 На них ступаєм ми без каяття.
 Впродовж шляху ті миті щастя гомінкі -
 То сходи перекладини стійкі,
 А все погане – не помічати ліпше,
 То порожнечі проміжки – не більше.

Ойген Пом (1895-1976)

Життя немов симфонія звучить,
Алегро темп – мов вирішальна мить,
 Темп *модерато* – задоволенню синонім,
Піано ж в вихорі розваг бездоннім,
 Лиш *форте* свій обов'язок шанує,
 Завдяки ним гармонія існує.
 Отак і грає в вихорі буття,
 Симфонія під назвою «Життя».

З найщирішими привітаннями і найкращими побажаннями
Твій Ріхард, Герта, Хільмар та Астрід

Проф. доктор Ріхард Й. Бруннер
Університет Ульм,
Почесний професор Центральноукраїнського
державного педагогічного університету
імені Володимира Винниченка

14 липня 2020 р.
Переклад Миколи Везубенка,
доцента ЦДПУ ім. В. Винниченка

Міністерство
освіти і науки України

Харківський
національний університет
імені В.Н. Каразіна

Факультет іноземних мов

61022. Харків, майдан Свободи, 4
Тел.: (057) 707-54-36, 707-5247
e-mail: valentina.g.pasynok@univer.kharkov.ua

Ministry of Education and
Science of Ukraine

V. N. Karazin
Kharkiv National University

School of Foreign Languages

4 Pl. Svobody, Kharkiv Ukraine 61022
Office phone: +038 (057) 707-54-36, 707-52-47
e-mail: valentina.g.pasynok@univer.kharkov.ua

Факультет іноземних мов
Харківського національного
університету імені В.Н.Каразіна
ЩИРО ВІТАЄ З 65-ТИ РІЧНИМ ЮВІЛЕЄМ

професора
ОЛЕКСАНДРА МИКОЛАЙОВИЧА БІЛОУСА
декана факультету іноземних мов
Центральноукраїнського державного
педагогічного університету імені Володимира Винниченка

Давній приятель факультету іноземних мов Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна, заслужений працівник освіти України, знаний на теренах не тільки України, але й далеко за її межами, Олександр Білоус здобув блискучу вищу освіту європейської якості (два роки у Київському інституті іноземних мов та чотири - у Берлінському Гумбольдт-університеті), проявив себе справжнім чоловіком, прослуживши півтора роки у військах спеціального призначення, відмінним філологом і менеджером, віддавши більше 40 років служінню вірою й правдою іноземній філології та перекладознавству на рідному йому факультеті іноземних мов ЦДПУ імені В. Винниченка, який він очолює із 1998 року. За час його керівництва факультетом останній перетворився на потужний центр підготовки фахівців з іноземних мов, що має зв'язки із зарубіжними університетами, зокрема в англо- та німецькомовних країнах, використовує їх позитивний досвід у навчанні. Представники згаданих університетів, зокрема, Оксфордського, Віденського, Берлінського та інших, не раз відвідували Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка й читали лекції його

студентам. Значна увага приділяється професором Олександром Білоусом особистим контактам із провідними закордонними спеціалістами, завдяки чому студенти факультету іноземних мов ЦДПУ мали можливість насолодитися спілкуванням з такими першокласними перекладознавцями світового масштабу як Мері Снелл-Горнбі (Віденський університет) та Люк ван Дорслаер (університет м. Льовен, Бельгія). Щорічна конференція «Мови і світ», започаткована ювіляром, перетворилася на помітне й очікуване явище серед мовознавців в Україні та за її межами, а сама конференція набула статусу легендарної, побивши усі рекорди за кількістю учасників і публікацій. У цей святковий день зичимо ювіляру здоров'я, наснаги і нових звершень на благо українського мовознавства.

Від імені викладачів і співробітників,

Декан факультету іноземних мов
Харківського національного
університету імені В.Н.Каразіна

проф. Пасинок В.Г.

Wien, den 14.07.2020

**Sehr geehrter Herr Prof. Bilous,
lieber Sascha!**

Ich erinnere mich noch gut, wie Du gegen Ende des vorigen Jahrhunderts plötzlich im Büro der „Österreich-Kooperation“ aufgetaucht bist und Hilfe für Dein Institut ersucht hast. Wir mussten uns erst orientieren, wo dieses (damals noch) Kirovograd liegt, wie die Universität aufgebaut ist und wie Du die Zukunft Deines Instituts (Fakultät) siehst. Der Leiter der Österreich-Kooperation, Dr. Bernhard Stillfried, hat mich sofort beauftragt mich mit Dir zusammzusetzen und Vorschläge zu machen, wie man Dir und Deiner Universität helfen könnte. Wir organisierten Treffen mit Kolleginnen und Kollegen, stellten Kontakte zu anderen Instituten her und schickten Dich auch an andere Universitäten in Österreich, damit Du Dir dort ein Bild von den Möglichkeiten und Zuständen machen konntest. Des Weiteren konnten wir Dir auch Fachbücher für Eure Bibliothek zukommen lassen.

Durch Deine offene und umgängliche Art konntest Du sofort näheren Kontakt zu vielen Deiner Fachkolleginnen und -kollegen herstellen, welche zu verlässlichen Partnern Deiner Bemühungen wurden. Schließlich konntest Du auch noch durch Dein besonderes Engagement die Privatbibliothek von Bernhard Stillfried für Deine Universität sichern, wo sie nun den Studierenden bei deren wissenschaftlichen Arbeiten hilfreich sind.

Durch Deine zahlreichen Aktivitäten hast Du Dir auch einen guten Namen für die positive Zusammenarbeit zwischen der Ukraine und Österreichs erworben. Die geografische Lage Deiner Universität im Osten der Ukraine macht Deine verbindende Funktion in den Beziehungen zwischen Österreich und der Ukraine umso wichtiger.

Nach der Auflösung der „Österreich-Kooperation“ versuchte die „Österreichische Kulturvereinigung“ ganz im Sinne Bernhard Stillfrieds die Kontakte mit Deiner Universität über Dich weiter zu führen.

Lieber Sascha: Zu Deinem Geburtstag möchte ich Dir im Namen der Österreichischen Kulturvereinigung und ganz besonders in meinem eigenen Namen die besten Wünsche aussprechen. Weiterhin Gesundheit, Schaffenskraft und Kreativität. **Ad multos annos** und hoffentlich bald mal wieder in Wien.

Dein Michael

*Prof. Dr. Michael Dippelreiter
Vorsitzender des Senats der Österreichischen Kulturvereinigung*

Vienna
14.07.2020

Dear Jubilee Committee, Dear Oleksandr,

Thank you for this important communication. It gives me the opportunity to congratulate all of you most heartfully with Oleksandr's 65th birthday. I may count Professor Bilous as a true and dear friend whom I knew through my former capacity as Director of the Austrian Cultural Forum in Kiev between 2011 and 2015. It is my pleasure to point out our excellent collaboration at all times regarding conferences, lectures and students . We were happy to offer to your University an Austrian Library as legacy of the late Director General for Cultural Affairs at the Austrian Foreign Ministry Bernhard Stillfried because none deserved this gift more than our estimate Jubilar who dedicated himself for years to the continuous development of scientific and cultural contacts between Ukraine and Austria. I was always glad to visit your beautiful town and university which gave me the occasion of an active exchange of views enjoying the incomparable hospitality of Oleksandr and his collaborators. Professor Bilous is a warm-hearted , open-minded man, an excellent academic teacher a unique communicator and a bright mind.

I wish him good health and satisfaction with his work in the forthcoming years and personal happiness as well as to his family. All the best, my dear Oleksandr, enjoy your birthday! I hope to meet you again in the future. I thank you for your confidence and friendship I really appreciate a lot. It is always enriching talking to you. I'll be with you morally on July 14th.

Best wishes

Dr. Jakub Forst-Battaglia/Vienna

**Шановний
Олександрє Миколайовичу!**

*Вам доля подарувала активне, багате і цікаве життя.
Притаманий Вам талант організатора, відповідального й далекоглядного
керівника, помножений на велике бажання нести людям добро,
Ваш високий авторитет та професіоналізм, наполегливість,
творчий пошук та відданість справі стали запорукою успіху,
якими пишається колектив Вашого факультету.
Тож у цей святковий день від усієї душі бажаємо Вам
міцного здоров'я, бадьорості духу, сімейної злагоди і достатку,
родинного затишку і любові Ваших рідних, близьких та друзів!
Нехай людська шана буде подякою Вам за плідну працю, чуйність,
уміння творити добро, а в майбутньому на Вас чекає
ще багато наповнених корисними справами і земними радощами років!*

Зав. кафедри теорії та
практики перекладу

С.О.Швачко

Зав. кафедри германської
філології

І.К.Кобякова

14 липня 2020 р., м.Суми

14.07.2020

Дорогий друже-козаче “Олександрє Білий Вусє”!

Сердечно і гречно вітаю тебе з незначним ювілейчиком з дня твого щасливого виходу у білий світ! Господь сотворив і виховав у твоїй особі успішну творчу особистість, мужню людину, джигіта, яким пишається весь степовий кропивницький край (і не тільки!).

Ти з гідністю представляв і представляєш свою факультетську посполиту людність на численних організаційних і наукових вічах як в Україні, так і в країнах заморських, навіть у Гамериці (!!), де всі чорно...брові (і білоусі) прагнули хоча би пальцем доторкнутися до славного українця, земляка достойного Василя Сухомлинського! Сам ти колись добре наслідив у Берліні (що був в DDR). Пізніше засвітився в англійському Оксфорді, в австрійському Граці, а у Відні ти отримав благословення для своїх тлумачів від знаменитого українського драгомана Юрія Кульчицького, від якого навчився дудлити каву (не тільки віденську, і не тільки каву!).

Щоденно ти втовкмачуєш своїм «перекладанцям» не вірити італійцям з їхнім «Traduttore – traditore» («перекладач – це зрадник»), а професійно вміло застосовувати твою науку.

Рекордне перебування на посаді декана не зіпсувало тебе, ти не перетворився на зарозумілого диктатора, а, навпаки – для факультетського жіночого антуражу ти став люблячим «папою».

Прожиті літа додали тобі тільки мудрості, солідності, досвіду і впевненості у собі. Твої особисті досягнення очевидні (дослужився ж бо до професора!) і їх гідно оцінила ненька Україна! Слава факультету чужих мов в Кропивницькому завдячує саме твоїм зусиллям і твоїм вихованцям і назавжди пов’язана з твоїм іменем! Вся германістська знать України і Німеччини має за честь ходити в твоїх друзях, а професор Ріхард Бруннер з Ульма став твоїм другим батьком і, як подекують, хотів навіть тебе всиновити! На твоїх очах творилася і продовжує творитися новітня історія іноземної філології в Україні. Книжка з німецької граматики, яку ти сотворив з колегами і яку вже багато років «гризуть» всі студенти-германісти України, давно стала настільною! А монографія з німецької фразеології, а статті, а методички, а навчальні посібники з перекладу, а аспіранти, а доценти з кандидатами, а щорічні наукові віча «Мови і світ» – нема їм числа!

Множини щасливих людей юрмляться навколо тебе – твоїх людей, Олександрє! І всі вони (і я серед них) в цей день б'ють чолом перед твоєю величною персоною, бо є за що!

Хай Господь за діла твої праведні скостить тобі років так зо 20, щоб ти творив і «витворяв», щоб брикав і вибрикував, щоб радів і радував! Але, як в нас говорять, на жаль, *«то ніколи ся не верне – хіба світ ся переверне!»* І за всі твої таланти я хочу сказати: дякую тобі, мій друже! Як добре, що ти є.

З роси й води тобі, Сашо, і з кожної калабаньки!!!

Многая і благая літа в здоров'ї і радості!

Як кажуть гуцули, *«панє Олександрє, аби-сте жили до ста літ, а я то всьо видів! Аби-сте були здорові і я попри Вас!»*

Твій побратим із файного міста Тернополя

Богдан ГІНКА

Дорогий Олександрі Миколайовичу,

вітаю тебе з черговим ювілеєм – 65 – річчям.

Ти прожив цікаві, насичені 65 років.

В молодості тобі потрібні були гроші, і Доля дала тобі можливість заробити. Колись ти мріяв літати, і Доля створювала тобі серйозні перешкоди, щоб ти міг їх перелітати. Як і кожен, ти хотів любові – великої, справжньої, – і Доля дала тобі найбільш близьких, коханих, рідних людей, яких ти любиш і знаєш, що це взаємно. Коли потрібні були сили, Доля підкидала труднощі, щоб загартувати тебе і зробити сильним. Коли тобі потрібна була мудрість, несподівано з'являлися проблеми, які потребували мудрого рішення. Ти хотів всіх благ, і Доля дала тобі всі можливості для їх отримання. Ти не отримав нічого з того, що сам вважав за непотрібне, але Доля дала тобі любов, здоров'я, мудрість, силу і все інше.

Сьогодні ти міг би озирнутися назад, підвести підсумки, а далі жити спогадами. Але я знаю, що ти не такий. Ти завжди будеш дивитися тільки вперед і будувати плани на майбутнє. Тобі є що згадати і чим похвалитися. Але ти не будеш цього робити. Тому сьогодні за тебе це зроблять твої діти, онуки, близькі люди і друзі.

В твій ювілей ти почувеш багато теплих слів про твої достоїнства і успіхи. Бажаю тобі багатирського здоров'я і хай у тебе буде ще багато ювілеїв попереду. Доля щедра до тебе, постарайся виправдовувати її подарунки ще багато-багато років.

З повагою,

М.В.Гамзюк,

доктор філологічних наук, професор КНЛУ

14.07.2020 р.

Тернопіль

ШАНОВНИЙ ОЛЕКСАНДРЕ МИКОЛАЙОВИЧУ!

Колектив кафедри німецької філології та методики навчання німецької мови Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка від усього серця вітає Вас у знаменний день Вашого ювілею, засвідчує Вам свою глибоку шану і повагу і висловлює Вам свої найкращі побажання.

Ваш життєвий шлях – яскравий приклад самовідданого служіння обдарованого вченого українській науці, українській освіті, українському суспільству, а Ваша особистість – це не лише багатогранний талант науковця-дослідника, а й безмежне працелюбство, енергійність, ініціативність, готовність до ризику, вміння бачити перспективу і продукувати цікаві ідеї, наполегливість, непохитна цілеспрямованість, віра в себе і свої сили, абсолютна відданість улюбленій справі, а ще – непідробна щирість, доброзичливість, автентичність, людяність, тактовність, надійність, любов і повага до людей, готовність прийти на допомогу в будь-яку хвилину, тонке почуття гумору, одним словом, найкращі риси характеру справжнього козака із Центральної України – самого серця нашої Батьківщини, вільнолюбного козацького краю.

Ці якості невимушено і природно проявляються вже під час першої розмови з Вами, мимоволі викликаючи повагу і зацікавленість, адже з талановитими людьми завжди дуже цікаво спілкуватися, бо вони збагачують, а синергетичний ефект цих якостей говорить сам за себе. Вас добре знають і глибоко цінують не лише в українській науковій спільноті, а й за її межами як успішного випускника елітного вищого навчального закладу Німеччини – Гумбольдтського університету, як талановитого науковця-германіста, компетентного і глибокого дослідника проблематики перекладу, як наукового керівника і наставника цілої плеяди обдарованих молодих учених, ініціатора та співголови оргкомітету авторитетної щорічної Міжнародної науково-практичної конференції «Мови і світ: дослідження та

викладання», відповідального члена редколегії широко відомої і шанованої серед учених фахової збірки наукових праць, викладача-педагога Божою милістю, улюбленця багатьох поколінь студентів. Підтвердженнями Ваших наукових і освітніх заслуг є високі звання професора, Відмінника освіти України, Заслуженого працівника освіти України, Почесного професора Ульмського університету в Німеччині. Не менш знаємо Ви є як мудрий, вдумливий і далекоглядний керівник, і, як кажуть німці, begnadeter Organisator, завдяки зусиллям і старанням якого факультет іноземних мов, який Ви очолюєте ось уже понад 20 років, став однією з провідних науково-дослідних і навчальних інституцій України, справжньою інноваційною лабораторією з підготовки високоосвічених, висококваліфікованих, фахово компетентних спеціалістів з іноземних мов різних профілів спеціалізації.

І це – лише невелика часточка Ваших добрих справ, список яких, знову звернемося до німецької 😊, ließe sich noch sehr lange fortsetzen.

Якось мудра людина сказала: «Перебуваю в прекрасному віці: можу, хочу, і знаю як!» Ми переконані, що ці слова – саме про Вас, Вашу енергетику, Вашу спрямованість у майбутнє, Ваш професіоналізм, Вашу непосидючість у найкращому розумінні цього слова, Ваше бажання рухатися вперед і творити людям добро. Не меншою є наша переконаність і в тому, що рідні Вам Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка, факультет іноземних мов, кафедра перекладу, прикладної та загальної лінгвістики по праву пишаються Вами як ученим, дослідником, деканом, наставником, викладачем, адже Ви – та людина, про яку кажуть: «Es ist schön, Sie mit Ihren fachlichen und menschlichen Kompetenzen an unserer Seite zu wissen».

Тож нехай і подальший Ваш життєвий шлях буде довгим, успішним, продуктивним, щедрим на добрих людей і нові здобутки!

Нехай Господь Бог і Матінка Божа допомагають Вам у Ваших справах і посилають Вам свою ласку, а Ангел-Охоронець оберігає і захищає Вас!

Міцного Вам козацького здоров'я на багато-багато років, великого щастя, родинної злагоди, нових щедрих засівів на професійній і науковій ниві та в нелегкій управлінській діяльності, успіхів у всіх справах і починаннях, здійснення всіх Ваших планів, задумів і мрій, всього того, чого б Ви самі собі побажали і всіх найкращих благ і гараздів на многая і благая літа!

**Від імені усієї нашої кафедральної команди,
з глибокою повагою, шаною і вдячністю,
Іван Яцюк,
завідувач кафедри**

Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича

Кафедра комунікативної лінгвістики та перекладу

Вельмишановний Олександрє Миколайовичу!

З нагоди славного ювілею прийміть найщиріші побажання добра, миру і злагоди від мене особисто та колективу кафедри комунікативної лінгвістики та перекладу Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Блискучий фахівець в царині германістики та перекладу, усе свідоме життя Ви присвятили справі професійного самовдосконалення, методичних і творчих філологічних пошуків.

Упродовж свого довголітнього трудового шляху Ви виховали сотні фахівців, закоханих у переклад та філологію, які є гордістю всієї України і відомі далеко за її межами.

Активний і життєлюбний, принциповий і конструктивний, вмілий організатор і керівник, рішучий і наполегливий у досягненні своєї мети, Людина і Педагог – усе це про Вас. Пишаємось можливістю називати себе Вашими колегами.

Олександрє Миколайовичу! Зичимо Вам здоров'я, невичерпних сил і творчої енергії на довгі роки життя.

**З повагою,
Завідувач кафедри
Доктор філологічних наук, професор**

Василь БЯЛИК

14 липня, 2020 р.

Art-shop.com.ua

**НА ПОШАНУ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ ТА З НАГОДИ 70-РІЧЧЯ
ДОКТОРА ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК, ПРОФЕСОРА,
АКАДЕМІКА АКАДЕМІЇ НАУК ВИЩОЇ ШКОЛИ УКРАЇНИ**

ЛЕОНІДА МИКОЛАЙОВИЧА ЧЕРНОВАТОГО

Доктор педагогічних наук, професор Леонід Миколайович Черноватий народився 24 березня 1950 року в селі Нехвороща Полтавської області. Є одним із провідних фахівців України з проблем навчання іноземних мов та перекладу, відомий також своїми дослідженнями у галузях психології навчання та психолінгвістики.

Закінчив перекладацьке відділення факультету іноземних мов Харківського державного університету імені О.М.Горького (нині Харківський національний університет імені В.Н.Каразіна) у 1972 році. Пропрацювавши два роки військовим перекладачем у Центральній групі військ (ЧССР), повернувся до рідного університету і у 1975 році вступив до аспірантури при кафедрі перекладу та англійської мови (науковий керівник – доц. Безуглий В.І.). В кандидатській дисертації (“Співвідношення типів навчальної інформації в процесі формування іншомовних граматичних навичок”) досліджував питання валідності психологічної теорії поетапного формування розумових дій та понять для навчання іноземної мови, зокрема, для формування граматичних навичок. За результатами дослідження було встановлено, що склад орієнтувальної основи дії в цьому процесі не є величиною сталою, а варіюється, залежно від ступеня міжмовної інтерференції та рівня підготовки учнів. В дисертації було також запропоновано універсальну методичну типологію граматичних дій за критерієм міжмовної інтерференції. Кандидатська дисертація була захищена у спеціалізованій раді Інституту змісту та методів навчання АПН СРСР (м. Москва) у 1981 році.

Подальші двадцять років були присвячені розробці теорії педагогічної граматики, галузі, яка була новою у вітчизняній лінгводидактиці, і вважається досить перспективною у світі. Результати досліджень узагальнено в докторській дисертації “Основи теорії педагогічної граматики іноземної мови” (захист якої відбувся у спеціалізованій раді Київського національного лінгвістичного університету у 2000 році), двох монографіях, більш як 80 публікаціях, а також у кандидатських дисертаціях, підготовлених аспірантами проф. Л.М.Черноватого.

Завідуючи кафедрою перекладу та англійської мови (нині кафедра перекладознавства імені Миколи Лукаша) Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна з 1983 по 2011 рік, проф. Л.М.Черноватий разом із членами кафедри створив інноваційну систему підготовки професійних перекладачів, яка досі дає плідні результати під керівництвом нового завідувача, проф. Олександра Ребрія. З 2000 року активно займається розробкою методики навчання перекладачів. За результатами такої роботи опубліковано більше 130 статей в українських та зарубіжних виданнях та єдиний в Україні і на пост-радянському просторі підручник «Методика викладання перекладу як спеціальності» (2013), розроблено концепцію підготовки перекладачів, систему вправ для навчання перекладу, систему контролю перекладацьких навичок і вмінь, проводяться експериментальні дослідження. За ініціатииви проф. Л.М.Черноватого створено спільний проект *Dictum Factum*, учасниками якого є кафедра перекладознавства імені Миколи Лукаша Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна і кафедра теорії та практики перекладу з англійської мови Київського національного університету ім. Т.Г.Шевченка. Метою проекту є створення, експериментальна перевірка та запровадження до навчального процесу вищих закладів освіти України підручників та посібників для підготовки перекладачів. В межах цього проекту схвалено

Міністерством освіти та науки України й видано підручники англійської мови для студентів I-IV курсів для майбутніх філологів, а також 20 видань (довідкових, підручників, посібників) для навчання перекладу у найрізноманітніших галузях (від юридичних та економічних – до гуманітарних, технічних і медичних), які реально можуть допомогти у стислі терміни підготуватися до перекладу у відповідній сфері. У 2013 році утворено «Всеукраїнську спілку викладачів перекладу» (ВСВП, англійською мовою – *UTTU*), президентом якої обрано Л.М.Черноватого. Разом із видавництвом «Нова книга», ВСВП започаткувала серію *UTTU Series*, в якій опубліковано 20 видань, в підготовці яких брали участь її члени, і які містять матеріали до різноманітних курсів, що входять до змісту навчання майбутніх перекладачів

Активна участь проф. Л.М.Черноватого у фахових конференціях та організаціях (член спеціалізованих рад: Д 26.054.01 при КНЛУ (13.00.02 – теорія та методика навчання), Д 64.051.08 (19.00.01/19.00.02 – психологія) та К64.051.19 (13.00.02 – теорія та методика навчання: фізична культура, основи здоров'я) при ХНУ ім. В.Н.Каразіна; член редколегій фахових видань (КНУ ім. Тараса Шевченка, ХНУ ім. В.Н.Каразіна, КНЛУ, ДонНУ, КПІ ім. Ігоря Сікорського); член міжнародних фахових організацій: Європейського лінгвістичного товариства, Міжнародної асоціації викладачів англійської мови, Європейського товариства вивчення англійської мови) дозволила встановити зв'язки з усіма провідними центрами підготовки перекладачів в Україні, завдяки чому налагоджено постійний обмін інформацією та досвідом викладання. При цьому кафедра перекладознавства імені Миколи Лукаша Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна переважно виступала як провідна, надаючи методичну та консультативну допомогу партнерам.

Факультет іноземних мов Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, почесним професором якого є ювіляр, і з яким упродовж довгих років співпрацює професор Л.М.Черноватий, та кафедра перекладознавства імені Миколи Лукаша Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна разом з іншими спорідненими факультетами університетів-партнерів (Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київський національний лінгвістичний університет, Київський національний технічний університет «КПІ імені Ігоря Сікорського», Київський національний авіаційний університет, Львівський національний університет імені Івана Франка, Дніпровський національний університет, Дніпровський університет імені Альфреда Нобеля, Запорізький національний університет, Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», Сумський державний університет, Житомирський державний педагогічний університет імені Івана Франка, Херсонський державний педагогічний університет, Хмельницький національний університет, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Маріупольський державний гуманітарний університет, Ізмаїльський державний гуманітарний університет) щиро вітають ювіляра й зичать йому міцного здоров'я, довгих років життя та плідної праці на українській освітянській ниві.

Дорогий Ювіляре!

*Як швидко плине час,
роки летять,
але душа ніколи не старіє...*

Дорогий **Леоніде Миколайовичу**, число **70** естетично красиве, демонструє **Вашу** виваженість, мудрість, **Ваш** досвід і енергію **Вашого** віку. Це моє привітання є рукою багаторічної дружби та співпраці факультету іноземних мов Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка з **Вами** та кафедрою перекладознавства імені Миколи Лукаша Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна, яку **Ви** успішно очолювали багато років і якій **Ви** і сьогодні служите вірою і правдою.

Ваші здобутки на ниві перекладознавства та освітянському поприщі відомі всім фахівцям в Україні і за кордоном, а це, найпевніше, найприємніший вияв життєвих здобутків – широка слава у професійному колі. Я і мої колеги впевнені, що **Ваш** досвід роботи став новим етапом у житті факультету іноземних мов та кафедри перекладознавства імені Миколи Лукаша, які добре знані серед усіх національних та профільних вишів України, поміж яких, безперечно, посіли місце провідних в державі. Не в останню чергу завдяки **Вашим** особистим зусиллям та старанням – **Вашим** багаточисельним друкованим працям найвищого гатунку з методики, теорії та практики перекладу. Тим цікавіше нам усім уявляти, які нові ідеї **Ви** носите у своїх думках і які нові рубежі долатиме **Ваш** колектив.

Одним словом, Харків – місто науки і студентства – за минулі десятиліття обзавелося методистом-перекладознавцем з великої літери – гордістю не тільки Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна, не тільки Слобожанщини, а у й усїєї України, адже **постать професора Леоніда Миколайовича Черноватого** є авангардом у нелегкій роботі – гартуванні фахівців з іноземних мов та перекладознавства, беззастережної умови існування Української держави у заплутаному мультикультурному світі.

Дорогий **Леоніде Миколайовичу**, **Ви** мій земляк (і я цим пишаюся), уродженець надзвичайно красивих місць, а тому несете із собою по життю бадьорість та енергію тих країв, хлібосольну гостинність, чуйність і безмежну доброту, силу та камерну атмосферу чорноземної Полтавщини. Це неповторне поєднання рис ландшафту фізичного передалося **Вашому** характеру і, так би мовити, ландшафту духовному, до якого **Ви** залучаєте всіх навколо, передаючи їм свій запал, бажання творити, а головне запал любові до людей.

Насамкінець хотілось би сказати, що я і мої колеги зичимо **Вам** щастя, здоров'я та наснаги, добробуту сімейного та злагоди професійної.

З роси і води **Вам**, дорогий **Леоніде Миколайовичу!**

З великою повагою

24.03.2020

Кропивницький

*Олександр Білоус,
кандидат філологічних наук, професор,
професор кафедри перекладу, прикладної та загальної лінгвістики,
декан факультету іноземних мов
Центральноукраїнського державного педагогічного
університету імені Володимира Винниченка*

ОЗИРАЮЧИСЬ НА ДОРОГУ ЖИТТЯ

Суть персонології в історії науки можна сформулювати словами Тараса Шевченка: «Історія мого життя становить частину історії моєї Вітчизни». Науку творять особистості, а історію науки найкраще пишуть бібліографи. А ще є особистості, праця яких прекрасно віддзеркалює загальний розвій науки. Тоді показчики стають заміниками енциклопедій та осмислених і систематизованих історій, і хоча потреба в енциклопедіях та написаних історіях не зникне, але саме оці показчики вже мають непроминальну вартість. Парадоксально, але надмір інформації й брак доступу до джерел можуть співіснувати, саме тому цінність бібліографічних показчиків велика. Крім того, у наш час видають замало показчиків, оскільки, в основному, це роблять ентузіясти. Подекуди причиною й стимулом укладанням бібліографічних показчиків стають приємні події. Натхненням для цього показчика став ювілей прекрасного педагога, вдумливого дослідника й активного автора – професора Леоніда Миколайовича Черноватого.

Праця Леоніда Миколайовича не лише віддзеркалює, але насамперед творить таку важливу галузь перекладознавства, як теорію викладання перекладу. У житті української нації переклад завжди відігравав особливу роль. Козаки потрапляли у полон, вивчали мови своїх поневолювачів і потім ставали канцелярськими перекладачами. Словесники через переклади будували «золоті мости зрозуміння і спочування» зі світовою культурою. Взоруючись на переклади, письменники гартували нові стандарти для українських читачів, виховуючи освічених громадян власної Батьківщини. Натомість про дидактику перекладу писали спорадично, більше увагу приділяли навчанню перекладом, а не перекладу. Лише у 1980-х рр. ситуація почала змінюватися, а з відновленням Незалежності України виникла й пекуча потреба готувати не просто широкопрофільних усних і письмових перекладачів, але уже навіть дуже вузько спеціалізованих перекладачів – дипломатичних, медичних, судових, економічних тощо. Українське перекладознавство виграло, що доктор педагогічних наук Л. М. Черноватий зосередився на цій галузі державного життя та став натхненником і співавтором шерегу посібників із дидактики перекладу: завдяки Леонідові Миколайовичу, навчання перекладу піднялося на вищий, теоретично обґрунтований рівень.

Перед читачем унікальний формат біобібліографії в українській філології: бібліографія не тільки реєструє наукові праці, але й повноцінно представляє особистість, суспільний та науковий контекст. Ми звикли до двох способів, як можна представити особистість науковця – через науковий аналіз (стаття, дисертація, монографія) та бібліографічний показчик, який через систему обліку друку та посилань на праці науковця дає змогу окреслити тло для праці науковця. У пропонованому показчику маємо справу із третім способом представити наукову особистість, який поєднує два попередні способи й економить час для аналізу, подає всі основні положення, упорядковано подає середовище, з якого виріс науковець (представлено і вчителів, і послідовників), усе ілюструє бібліографічною інформацією. Такий жанр має шанси стати дуже популярним в історії науки, оскільки дозволяє представити всі наукові здобутки особистості, а ще ширший науковий контекст завжди можна почерпнути із оглядових праць, яких зазвичай не бракує.

Виклад біобібліографії дуже живий, промовляє до серця кожного читача, навіть того, хто не дуже знається на тонкощах вузьких філологічних дисциплін. На щаблях особистого розвитку трапляються різні події – одні окриляють, інші ламають: усе описано правдиво і без надмірних емоцій. Уважний читач спостереже все наболіле,

що служитиме іншим як нагадування про марні ілюзії. Важливо, що вже тепер можемо прочитати про харківський контекст української науки останніх десятиріч: звісно, ще не все осмислено й належно охоплено, але це – дуже вдала спроба показати специфіку розвитку філологічних студій і як здобуток наукового середовища Харкова, і як частину загальноукраїнських освітніх і дослідчих процесів.

Розділи про наукові зацікавлення відображають спектр наукових задумів Леоніда Миколайовича. Різновекторність досліджень показує, як науковець розширює своє поле діяльності, нарощуючи дослідницький досвід і прикладний інструментарій. Питання психолінгвістики, педагогіки, теорії перекладу перетинаються і породжують вартісні розвідки, що розбудовують систему знань про мову.

Дуже доречним є підрозділ про послідовників Леоніда Миколайовича, зокрема про дидактів усного перекладу. З одного боку, ми стаємо свідками, як твориться «наукова школа» Леоніда Миколайовича; з іншого, огляд оборонених дисертацій уже дає уявлення про теперішні та можливі теми розвитку навчання усного перекладу в Україні. Оце уявлення досить повно висвітлює, що усний переклад з українською мовою, недооцінений і неможливий у Радянській Україні, став повноправною дослідною галуззю в Незалежній Україні. Можливо, саме ці підходи до навчання усного перекладу й стануть класичною теорією, що репрезентуватиме українське перекладознавство у глобальному контексті. До речі, варто замислитися, чому дисертації з такої тематики обороняють за спеціальністю педагогічних наук (теорія та методика навчання), а не філологічних наук (перекладознавство).

Покажчик-нарис розкриває також внесок Леоніда Миколайовича в повернення української національної пам'яті у нинішній обіг ідей, який втілено шерогом книг у серії «*Dictum Factum*». Цим сплачується борг перед незаслужено забутими дослідниками і закладається міцний фундамент для подальших досліджень історії українського перекладу, перекладознавства, філології, а також для формування такої наукової тягlosti, що ставить високі дослідчі вимоги й стандарти. Цьому сприятиме і великий проєкт із перекладу «*Handbook of translation studies*» видавництва «Джон Бенджамінз». Можливо, саме цей переклад і спричиниться до появи власної української енциклопедії перекладознавства.

Книга, що її пропонує автори-упорядники, буде цікава широкому загалові, і, безперечно, корисне для себе у ній почерпнуть і фахівці, і любителі української словесності. Кожна бібліографія – це завжди широко закросений задум, тож хай ця книга знайде свого вдячного читача.

Бажаємо Леонідові Миколайовичу сили й натхнення, щоб надалі сіяти добре слово й мудрі думки серед українського студентства. Завдячуючи чесній праці таких людей, як професор Леонід Миколайович Черноватий, Українська Держава зможе гарантувати собі впевнене й забезпечене майбуття, бо руки прогують родину, а голова – народ.

**Тарас ШМІГЕР, доктор філологічних наук,
доцент кафедри перекладознавства і контрастивної
лінгвістики імені Григорія Кочура Львівського
національного університету імені Івана Франка, дійсний
член Наукового товариства імені Тараса Шевченка,
лауреат Літературної премії імені Григорія Кочура**

*(з передмови до видання «Леонід Черноватий :
біобібліогр. показч. / М-во освіти і науки України,
ЦДПУ імені Володимира Винниченка [уклад. :
О. Білоус]. Вінниця : Нова книга, 2021).*

ЛІНГВОКУЛЬТУРНІ, СОЦІОКУЛЬТУРНІ ТА МІЖКУЛЬТУРНІ
ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ

LINGUACULTURAL, SOCIOCULTURAL AND INTERCULTURAL
PROBLEMS OF TRANSLATION

УДК 81'25(031)

DOI: 10.36550/2522-4077-2021-1-193-50-59

«ЕНЦИКЛОПЕДІЯ ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА» УКРАЇНСЬКОЮ
МОВОЮ: РЕЦЕНЗІЯ ТА ІСТОРИЧНИЙ ШТРИХ ЇЇ ПУБЛІКАЦІЇ

Олександр БІЛОУС (Кропивницький, Україна)

ORCID: 0000-0002-9574-4402

Scopus ID: 57211910793

E-mail: obilous1955@gmail.com

Ольга БІЛОУС (Кропивницький, Україна)

ORCID: 0000-0001-6762-3673

Scopus ID: 57211910792

E-mail: olga_bilous@yahoo.com

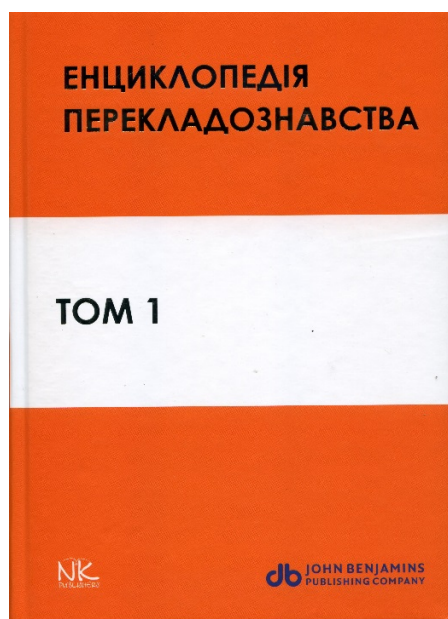
*БІЛОУС Олександр, БІЛОУС Ольга. «ЕНЦИКЛОПЕДІЯ ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА» УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ: РЕЦЕНЗІЯ ТА ІСТОРИЧНИЙ ШТРИХ ЇЇ ПУБЛІКАЦІЇ. Наприкінці 2020 року сталася велика неординарна подія в історії саме українського перекладознавства – побачили світ перший та другий томи «Енциклопедії перекладознавства». Це – переклад оригіналу *Handbook of Translation Studies* з англійської мови українською. Одна з найпомітніших у світі праць у галузі теорії перекладу опублікована в одному з найвідоміших видавництв літератури з перекладознавства «Джон Бенджамінз паблішинг компанії» (*John Benjamins Publishing Company*) в чотирьох томах за редакцією французького та бельгійського перекладознавців *Іва Гамб'є*, який нині працює в університеті Турку (Фінляндія) та *Люка ван Дорслара*, який наразі очолює кафедру перекладознавства університету Тарту в Естонії.*

Ключові слова: теорія перекладу, перекладознавство, переклад, оригінал, видавництво

*BILOUS Oleksandr, BILOUS Olga. "ENTSYKLOPEDIJA PEREKLAADOZNAVSTVA" IN UKRAINIAN: A REVIEW AND HISTORICAL ASPECT OF ITS PUBLICATION. In late 2020 Ukrainian translation studies faced an extraordinary event when two volumes of "Entsyklopediia perekladoznavstva" were published. This is a Ukrainian translation from the "Handbook of Translation Studies" written in English which is one of the most outstanding works in theory of translation globally. Originally it was published in four volumes by *John Benjamins Publishing Company*, a leading company which works in the market of translation books, and edited by Franco-Belgian translation scholar *Yves Gambier* who now works at the University of Turku (Finland) and *Luc van Doorslaer*, Chair Professor of Translation Studies at University of Tartu (Estonia).*

Keywords: theory of translation, translation studies, translation, original, publishing house.

I.

Переклад відіграє дуже важливу роль у процесі взаємопізнання народів, їхнього спілкування в різних сферах духовного і матеріального життя. В Україні перекладацька справа закономірно набуває вагомого значення як одного з визначальних чинників розвитку культури і науки. Перекладацька діяльність викликає посилений інтерес фахівців до якості перекладів, що дуже **актуально** нині для теоретиків, практиків та критиків перекладу. Адже «...становлення українського перекладу – необхідна ланка в утвердженні освіти, науки та красного письменства, без яких немислима сьогодняшня Україна» (Кияк, 2014: 3).

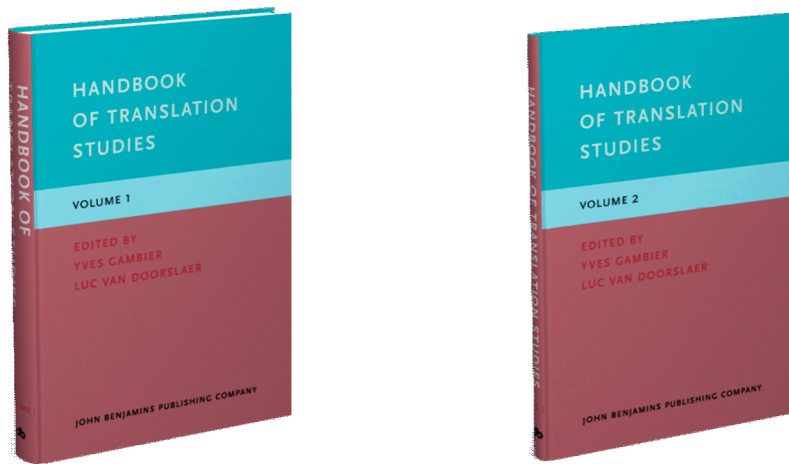
До вагомих здобутків перекладознавства кінця ХХ початку ХХІ ст. слід віднести, як справедливо вказує у своїй монографії професор **Олександр Чередниченко**, «...укладання і публікацію енциклопедій і тлумачних словників, у яких висвітлюються ключові наукові поняття і узагальнюються терміновживання, властиві різним школам» (Чередниченко, 2017:14)¹.

Продовжуючи далі свою думку, вчений-перекладознавець наголошує, що «звісно, не йдеться про те, що названі джерела демонструють повний збіг у тлумаченні основних перекладознавчих категорій. Проте саме вони мають стати точкою відліку, аби уникнути надмірної терміновтворчості, яка сьогодні притаманна багатьом (і не завжди науковим!) працям» (Чередниченко, 2017:14).

Наприкінці 2020 року сталася велика неординарна подія в історії саме українського перекладознавства – побачили світ перший та другий томи «**Енциклопедії перекладознавства**». Це – переклад оригіналу «**Handbook of Translation Studies**» (**Yves Gambier, Luc van Doorslaer, 2010-2013**) з англійської мови українською. Одна з найпомітніших у світі праць у галузі теорії перекладу опублікована в одному з найвідоміших видавництв літератури з перекладознавства «**Джон Бенджамінз публішинг компані**» (**John**

¹ Серед найвагоміших слід назвати: KITTEL, Harald; Armin P. FRANK, Norbert GREINER, Theo HERMANS, Werner ROLLER, Jose LAMBERT & Fritz PAUL, eds. 2004. Übersetzung - Translation - Traduction. Ein internationales Handbuch zur Übersetzungsforschung - An international encyclopedia of translation studies - Encyclopedie internationale de la recherche sur la traduction: 1-3 Volumes Berlin: de Gruyter. 2004 – 2011; Mary SNELL-HORNBY, Hanns G.HÖNIG, Paul KUSSMAUL, Peter A.SCHMITT (Hrsg.). 2006. Handbuch Translation. Tübingen: Stauffenburg Verlag Brigitte Narr GmbH; GAMBIER, Yves & Luc VAN DOORSLAER, eds. Handbook of Translation Studies: Volume 1(2010), Volume 2 (2011), Volume 3 (2012), Volume 4 (2013). Amsterdam: John Benjamins t.i.

Benjamins Publishing Company) в чотирьох томах за редакцією французького та бельгійського перекладознавців **Іва Гамб'є** (**Yves Gambier**), який нині працює в університеті Турку/Фінляндія, та **Люка ван Дорслара** (**Luc van Doorslaer**), який наразі очолює кафедру перекладознавства університету Тарту в Естонії.

У своїй передмові до перекладу енциклопедії українською мовою редактори англomовного видання **Ів Гамб'є** та **Люк ван Дорслар**, підкреслюючи щораз більшу роль перекладознавства в сучасному світі, наголошують, що наразі «...перекладознавство розширює межі як самого поняття, так і дисципліни, в той час як деякі інші наукові дисципліни без коливань використовують “переклад” як метафору при зверненні до різних видів змін і розповсюдження знань» (Енциклопедія перекладознавства, Т.2, 2020: 7).

Сьогодні, на їхню думку, одночасно розвиваються **дві парадигми**, що певною мірою виправдовують поточне розростання числа термінів і практик модифікації тексту, створених на додаток до “перекладу”, що частково з ним збігаються, як-от “локалізація”, “адаптація”, “перестворення” або “творча адаптація” (transcreation), “творче переписування” (versioning), “переклад-редагування” (transediting), “мовне посередництво” (language mediation) тощо.

У продовження редактори підкреслюють, що «з одного боку, традиційніша концепція перекладу, що існувала протягом століть і виявлялася в парадигмі еквівалентності, стала більш орієнтованою на цільову аудиторію. Іншими словами, її можна назвати парадигмою орієнтованою на культуру (“культурний поворот”). Вона співіснує з іншою мінливою парадигмою, що відображає різні платформи і середовища, в межах яких наразі здійснюється перекладацька діяльність. У цьому сенсі спостерігається перехід від книжної парадигми (на якій ґрунтувалася парадигма еквівалентності) до цифрової та Інтернет-парадигми (де текст оригіналу стає мультимодальним).

В межах цих швидких змін у перекладі (що вже не стосується лише художніх текстів) та в перекладознавстві (яке вийшло за межі лінгвістичного підходу) не завжди легко крокувати в ногу з інноваціями, розуміти новий інструментарій та нові методи дослідження. Чотири томи “**Енциклопедії перекладознавства**” (*Handbook of Translation Studies*) саме й **покликані** (виділено нами – *О.Б., О.Б.*), наскільки це можливо, змалювати сучасний його стан; охопити перспективну для цієї царини тематику та окреслити ту проблематику, яка є об’єктом певної уваги науковців і вже дала вагомі дослідження» (Енциклопедія перекладознавства, Т.2, 2020: 8).

Дозвіл від «**Джон Бенджамінз паблішінг компані**» на переклад «**Handbook of Translation Studies**» українською мовою і її публікацію було отримано за сприяння Вінницького видавництва «**Нова книга**».

Переклад українською мовою здійснено за координації **Всеукраїнської спілки викладачів перекладу**, яку з перших днів її заснування очолює доктор педагогічних наук, професор, академік Академії наук вищої школи України **Леонід Миколайович Черноватий**. А **офіційним координатором проекту** є доцент кафедри перекладознавства імені Миколи

Лукаша Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна **Олександр Анатолійович Кальниченко**.

Переклад статей першого та другого томів здійснено переважно викладачами кафедри перекладознавства імені Миколи Лукаша (Харківський національний університет імені В.Н.Каразіна) та кафедри перекладознавства і контрастивної лінгвістики імені Григорія Кочура (Львівський національний університет імені Івана Франка); окремі статті переклали також викладачі факультету іноземних мов Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, Київського університету імені Бориса Грінченка, Національного університету «Львівська політехніка», Східноєвропейського національного університету (м. Луцьк), Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія», Дніпровського університету імені Альфреда Нобеля.

Значущість перекладу «**Handbook of Translation Studies**» українською мовою важко переоцінити, адже, як вказують самі редактори англomовного видання, очевидним є той факт, «...що перекладознавство визнає переваги використання однієї *lingua franca* для міжнародного наукового спілкування. А з іншого боку, чи можемо ми в такому випадку бути певними, що наш дискурс стає надбанням усього розмаїття академічних і неакадемічних спільнот?»

У цьому відношенні нам приємно констатувати, що в багатьох регіонах науковці досі зацікавлені і в мовному різноманітті. Саме таким прикладом є колектив українських перекладознавців і перекладачів. Їхня праця уможливує вільний доступ найширших мас носіїв української мови до ідей світового перекладознавства та результатів його досліджень» (Енциклопедія перекладознавства, Т.2, 2020: 8).

Публікація енциклопедії, як зазначено у Вступі до неї, «...зумовлена насамперед необхідністю розповсюдження в Україні і за її межами знань про інтернаціональні дослідження як письмового, так і усного перекладів. Ця енциклопедія є не лише науковим інструментом, бо адресована вона не лише науковцям, а ширшому колу читачів. Вона адресована студентам та аспірантам, перекладознавцям та викладачам перекладу, перекладачам-практикам та науковцям й фахівцям з інших суміжних дисциплін (лінгвістика, соціологія, історія, психологія тощо)» (Енциклопедія перекладознавства, Т.2, 2020: 8).

Видання є **актуальним**, адже, зважаючи на певний брак якісної перекладознавчої довідкової літератури в Україні, як зазначав вище професор **Олександр Чередниченко**, воно знайомить з теоретичними моделями Західного перекладознавства і може бути особливо корисним для перекладознавців, студентів і викладачів філологічних та перекладацьких відділень (факультетів) закладів вищої освіти, аспірантів, фахівців, які прагнуть розширити власні знання у сфері перекладознавства, а також для перекладачів. Автори наукових розвідок «**Handbook of Translation Studies**» внесли свій вагомий вклад у формування уявлень про переклад як процес і результат взаємодії оригіналу й перекладу, привернули увагу до дослідження перекладацьких стратегій і тактик, спонукали до плідної дискусії та удосконалення наукових суджень.

Усі статті опублікованих двох томів енциклопедії уже оприлюднено українською мовою на сайті видавництва «**Джон Бенджамінз публішинг компані**». Тобто вже існує онлайн-версія українською мовою. Ми повністю поділяємо думку **Олександра Кальниченка** про те, що **привабливість** енциклопедії полягає в тому, що: **по-перше**, це перше видання, яке існує українською мовою як у паперовій, так і в онлайн-версії. **Переваги** онлайн-версії очевидні: вона «гнучкіша» та доступніша при використанні. Авторів просять час від часу переглядати свої статті та обновлювати їх. **По-друге**, це – взаємозв'язок з принципами відбору та організації, яку редактори енциклопедії використовують в онлайн-версії перекладознавчій бібліографії **Benjamins' Translation Studies Bibliography (TSB)**. Як редактори бібліографічного видання **Ів Гамб'є** та **Люк ван Дорслар** постійно розширюють та адаптують тематичні та понятійні схеми перекладознавства. Таксономія **TSB** частково була застосована до відбору термінології, а система ключових слів цієї бібліографії, за словами редакторів, послужила основою для класифікації статей цієї енциклопедії (див.: Енциклопедія перекладознавства, Т.2, 2020: 11).

Усього в чотирьох томах енциклопедії 175 статей, з них 74 розміщено в першому томі та 35 – у другому.

Два перші томи енциклопедії вже привернули увагу у тих, хто має професійний або особистий інтерес до проблем письмового та усного перекладів, локалізації, редагування тощо, а також у фахівців з комунікації, журналістів, літературознавців, редакторів, державних службовців, управлінців, фахівців з медіа та маркетингу та ін.

Перший том охоплює наукові розвідки таких відомих спеціалістів у даній сфері як Ампаро Уртадо Альбір, Фабіу Альвес, Мері Снелл-Горнбі, Ів Гамб'є, Даніель Гуадек, Люк ван Дорслар, Дороті Келлі, Маріанн Ледерер, Кірстен Малмк'єр, Крістіана Норд, Алешандра Асіш Роза, Крістіна Шефнер та інших. У статтях **розглянуто** широке коло питань: історія перекладу; зміст понять «переклад», «адаптація», «автопереклад», «перекладознавство», «трансфер» і «трансферні студії»; **аналізовано** динаміку змін змісту перекладознавства та його різноманітні підходи (дескриптивний, прикладний, інтерпретативний, когнітивний, функціональний); **досліджено** різні аспекти перекладу (його релевантність, норми, одиниці, стратегії і тактики, множинність, відкритість і закритість), його зв'язки з мультилінгвізмом, семантикою, семіотикою, філософією, герменевтикою, гендерними факторами, етикою, етнографією, соціологією, термінознавством, глобалізацією; **вивчено** такі питання художнього перекладу як вплив полісистемної теорії, постколоніальні літератури, цензура, особливості передачі змісту дитячої літератури, драматургічних творів, гумору й коміксів; **окреслено** проблеми галузевого (політичного, технічного, комерційного, наукового, релігійного, юридичного) та усного перекладів (з аркуша, послідовний, синхронний, аудіовізуальний, закадровий, опосередкований, конференц-переклад, дублювання, субтитрування, медіа-переклад, для потреб громади, в соціальній сфері; переклад жестових мов); **звернено увагу** на питання новітнього змісту перекладацької діяльності, зокрема, застосування інформаційних технологій (перекладацький інструментарій, використання Інтернету, автоматизований і машинний переклад, корпуси, локалізація), нетворкінг та діяльність перекладачів-волонтерів; **розглянуто** зміст процесу перекладу та інструменти його дослідження (протокол «Міркуй уголос»), якість перекладу й класифікація перекладацьких помилок, а також проблеми методики навчання перекладу (компетентність, програма навчання та план навчального процесу) і ролі перекладу в навчанні іноземних мов.

Другий том містить науковий доробок таких відомих фахівців у сфері перекладознавства як Елен Бюзелен, Шері Саймон, Єрун Вандале, Ділек Діздар, Барбара Мозер-Мерсер, Кайса Коскінен, Шерон О'Брасн, Соня Коліна, Крістіна Марінетті, Кірстен Малмк'єр, Вісент Монталт, Джеймс Сент-Андре, Пітер Флін, Ів Гамб'є, Алберт Бранчадель, Ніке К. Покорн, Барбара Арене, Оуті Палопоскі, Шехназ Тахір-Гюрчалар, Френсіс Р. Джоунз, Крістіна Вальєс, Ендрю Честерман, Люк ван Дорслар, Рейне Мейлартс, Сес Костер, Ракеле Антоніні, Гідеон Турі, Керол О'Саліван, Браян Мосоп, Ритва Леппігальме, Девід Катан, Сесілія Ваденшо, Джин Боуз-Байер, Крістіна Шефнер, Пол Ф. Бандіа, Дірк Делабастіта.

У 2-му томі **охоплено** такі перекладацькі питання як: визначення поняття «агенти» щодо соціоісторичного, соціологічного та етнографічного напрямів перекладу; **обговорено** габітус перекладача та статус письмових та усних перекладачів; **розглянуто** питання гібридності, стилістики, гри слів, метафори, реалій, деконструкції, реклами, усної традиції в перекладі, псевдоперекладу та редагування; **висвітлено** художній, дистанційний, інституційний, колективний види перекладу та порівняльні, когнітивні, культуроорієнтовані підходи до перекладу; **приділено увагу** моноритарним мовам, медичному письмовому та усному перекладам, контролю та оцінюванню перекладу з точки зору еквівалентності та нееквівалентності; **викладено** питання напряму перекладу, політики, методології перекладознавства та теорії перекладацької діяльності; **подано поради** щодо перекладознавчих бібліографій.

Отже, зважаючи на широкий діапазон проблем, які розглядаються в першому та другому томах, та пам'ятаючи про його суттєве розширення в подальших двох томах, можна без вагань рекомендувати ці видання студентам, викладачам, аспірантам і перекладознавцям як джерело важливої довідкової інформації й основу для критики та побудови власних теоретичних концепцій.

II.

До історії виникнення ідеї перекладу «Handbook of Translation Studies»
з англійської мови українською

А все почалося з Відня у 2008 році та знайшло продовження в Таллінні в 2010 році...

У 2008 році завідувач кафедри перекладу з англійської мови ХНУ імені В.Н.Каразіна, професор **Леонід Черноватий**, завідувач кафедри перекладу з німецької мови КНУ ім. Т.Шевченка, професор **Тарас Княк** (на жаль, нині покійний) та декан факультету іноземних мов, доцент кафедри перекладу і загального мовознавства КДПУ ім. В.Винниченка **Олександр Білоус** завдяки гранту від Фонду Österreich-Kooperation взяли участь у роботі австрійсько-українського науково-методичного семінару «**Болонський процес: нові вимоги до програм викладання перекладознавчих дисциплін**», який проходив з 3-го по 16-те квітня в Інституті усного та письмового перекладів (нині – Центр перекладознавства) Віденського університету та Інституті теоретичного та прикладного перекладознавства університету імені Карла і Франца міста Грац/Австрія.

Учасниками семінару з австрійської сторони були директор Інституту усного та письмового перекладів Віденського університету, професор **Герхард Будін**, завідувач кафедри перекладознавства цього Інституту, професор **Мері Снелл-Горнбі**, директор Інституту теоретичного та прикладного перекладознавства університету імені Карла і Франца міста Грац, професор **Еріх Прунч** разом з доктором філософії **Гюнтером Ляйкауфом** та викладачами **Гаральдом Фляйшманом** та **Гудрун Гетц**.

Після одного з семінарів у Відні професор **Мері Снелл-Горнбі** (до речі, професор **Снелл-Горнбі** за фінансової підтримки Фонду Österreich-Kooperation з 16-го по 23-тє квітня 2007 року читала лекції та семінари німецькою та англійською мовами на тему «**Текст і переклад**» для студентів та проводила майстер-класи для професорсько-викладацького складу на факультеті іноземних мов Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка) запросила українських представників відвідати її теоретичне заняття для аспірантів, у якому вони з задоволенням взяли участь.

Проф. Снелл-Горнбі з деканом та студентами магістратури факультету іноземних мов КДПУ (Кіровоград, квітень 2007)

Майстер-клас для професорсько-викладацького складу факультету іноземних мов КДПУ (Кіровоград, квітень 2007)

Після семінару відбулося жваве обговорення. Під час обговорення професор **Мері Снелл-Горнбі** ознайомила українських учасників з енциклопедією перекладознавства німецькою мовою «**Handbuch Translation**», а саме з другим виданням (перше було видане у 1999 році), яке було опубліковане в одному з найвідоміших видавництв літератури з перекладознавства «**Штауффенбург**» (**Stauffenburg Verlag**) міста Тюбінген/Німеччина у 2006 році за загальною редакцією австрійсько-німецького авторського колективу під керівництвом **Мері Снелл-Горнбі** (Mary Snell-Hornby et al., 2006).

Ознайомившись зі змістом енциклопедії, професор **Леонід Черноватий** відразу ж висловив думку, що було б доречно і корисно створити енциклопедію з перекладознавства українською мовою. Звичайно ж, після повернення в Україну він поділився цією думкою зі своїми колегами на кафедрі.

У 2010 році доцент кафедри перекладу з англійської мови ХНУ імені В.Н.Каразіна **Олександр Кальниченко** взяв участь у Міжнародній конференції «**Between Cultures and Texts: Itineraries in Translation History**» («Між культурами та текстами: шляхи в історії перекладу»), що відбувалася 9-10 квітня в Талліннському університеті. Організаторами конференції були Естонський Інститут гуманітарних наук та Інститут германо-романських мов та культур Талліннського університету у співпраці з INALCO (Париж) (Paris INALCO Centre d'étude de l'Europe médiane) та Тартуським університетом.

За матеріалами конференції було видано вагому колективну монографію з передмовою **Тео Германса** (Chalvin et al., 2011). Саме ця конференція і стала знаковою для **Олександра Кальниченка** та його харківських колег щодо реалізації ідеї про україномовну енциклопедію з перекладознавства, адже саме тут у жвавій науковій дискусії він зав'язав дружні стосунки з багатьма присутніми вченими, зокрема з **Тео Германсом** з Лондонського університету, який був на той час головою Міжнародної асоціації перекладознавців (International Association for Translation & Intercultural Studies), з головним редактором «Sign Systems Studies» **Пеетером Торопом** (Тартуський університет) та з головними редакторами реферативного журналу з перекладознавства Translation Studies Bibliography (Benjamins, Amsterdam) **Люком ван Дорсларом** (Університет міста Левена/Бельгія) та **Івом Гамб'є** (університет Турку/Фінляндія).

Під час однієї з розмов **Люк ван Дорслар** та **Ів Гамб'є** запропонували **Олександру Кальниченку** в межах можливої співпраці з українськими перекладознавцями організувати огляди публікацій з фаху в Україні для їхнього видання, що **Олександр Кальниченко** та його українські колеги по кафедрі і робили успішно до 2014 року, тобто відбирали перекладознавчі розвідки українських вчених, перекладали їх англійською та передавали для ознайомлення своїм зарубіжним колегам. Відбувався так званий трансфер перекладознавчих думок, який поглиблював та розширював шляхи подальшої плідної співпраці.

У подальшому професор **ван Дорслар** запросив доцента **Кальниченка** до участі в Міжнародній науковій конференції «**Translation and National Images**» («Переклад та національні образи») в Антверпені-Амстердамі у 2011 році. **Олександр Кальниченко** із вдячністю прийняв запрошення та здійснив поїзду до Бельгії та Нідерландів для участі в конференції, яка відбулася 16-18 листопада. Міжнародну наукову конференцію «Translation and National Images» спільно організували провідні в галузі перекладознавства університети – бельгійський Лессіус, що знаходиться у м. Антверпен, та Амстердамський університет

(Амстердам/Нідерланди) за підтримки міжнародного наукового інституту NISE (National Movements and Intermediary Structures in Europe), Центру перекладознавчих досліджень Католицького університету міста Левен/Бельгія (CETRA), найбільшого книговидавця у сфері перекладознавства (John Benjamins Publishing Company), Бельгійського національного фонду сприяння розвитку науки (F.W.O.- Vlaanderen) та Інституту голландської мови (Nederlandse Taalunie).

На конференції в Антверпені-Амстердамі доцент **Кальниченко** отримує чергове запрошення від професора **ван Дорслара** до участі 24-26 травня 2012 року в Міжнародній конференції «**Translating Power, Empowering Translation: Itineraries in Translation History-II**» в Таллінні, яка була організована спільно з університетом міста Тарту.

Під час роботи конференції у Таллінні **Олександр Кальниченко** запросив професора **Люка ван Дорслара** до Харкова, і він із вдячністю погодився.

25-26 квітня 2013 року на факультеті іноземних мов ХНУ імені В.Н.Каразіна пройшла VII Міжнародна наукова конференція «**Актуальні проблеми перекладознавства та методики навчання перекладу**». Більше 100 учасників конференції провели плідні обговорення та обмінялися останніми результатами своїх досліджень. У межах конференції відбулося святкування ювілею кафедри теорії та практики перекладу англійської мови, якій виповнилося на той час 40 років від дня заснування.

У перший день роботи конференції відбулися пленарні засідання, на яких були представлені доповіді провідних вітчизняних фахівців у галузі теорії та методики перекладу: професорів **Владислави Демецької**, **Леоніда Черноватого**, **Олени Панченко**, а також закордонних гостей: пані професор **Марії Куси** (Словаччина), професора **Люка ван Дорслара** (Бельгія) та пані доцента **Наталі Камовнікової** (Росія).

Знаковою ця конференція була ще і тим, що професор **Леонід Черноватий** особисто познайомився з професором **Люком ван Дорсларом**. У жвавих фахових бесідах харківських колег з гостем із Бельгії крок за кроком втілювалася в життя ідея появи україномовної енциклопедії, були визначені шляхи її можливої реалізації. Було вирішено, що перша україномовна енциклопедія буде перекладною і її найважливішим завданням стане насамперед необхідність розповсюдження в Україні і за її межами знань про інтернаціональні дослідження як письмового, так і усного перекладів.

Після повернення до Бельгії **Люк ван Дорслар** переслав десять статей з англійської енциклопедії «**Handbook of Translation Studies**», які були перекладені українською членами кафедри теорії та практики перекладу англійської мови ХНУ імені В.Н.Каразіна, професорами **Л.М.Черноватим**, **О.В.Ребриєм**, **А.П.Мартинюк**, доцентами **О.А.Кальниченко**, **Т.Г. Лук'яною** та викладачем **А.Ю.Телігою**. Переклади були виконані протягом 10 днів і надіслані до Бельгії, після чого з'явилися на сайті видавництва «**Джон Бенджамінз паблішінг компані**».

Так було покладено початок онлайн-публікацій статей з 1-го та 2-го томів енциклопедії «**Handbook of Translation Studies**» та втілена в життя ідея української версії «**Енциклопедії перекладознавства**».

Професор **Леонід Черноватий** запросив, разом з фахівцями кафедри теорії та практики перекладу англійської мови ХНУ імені В.Н.Каразіна, до участі в перекладах англійських статей фахівців кафедри перекладознавства і контрастивної лінгвістики імені Григорія Кочура Львівського національного університету імені Івана Франка, де цю ідею схвально підтримала, нині, на жаль, покійна, завідувач кафедри, професор **Роксолана Петрівна Зорівчак**.

Пізніше до перекладів долучилися фахівці Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, Київського університету імені Бориса Грінченка, Національного університету «Львівська політехніка», Східноєвропейського національного університету (м. Луцьк), Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія», Дніпровського університету імені Альфреда Нобеля.

P.S. З професором **Люком ван Дорсларом** познайомився особисто на VII Міжнародній науковій конференції у Харкові і я, **Олександр Білоус**, налагодилися тісні фахові контакти. На запрошення оргкомітету Міжнародної науково-практичної конференції «**Мови і світ: дослідження та викладання**», яку щорічно в кінці березня організовує факультет іноземних мов Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, професор **Люк ван Дорслар** двічі відвідав тоді ще Кіровоград (нині Кропивницький) та виступив з цікавими доповідями на пленарних засіданнях **IX-ї** (26-27 березня **2015**) та ювілейної **X-ї** (17-18 березня **2016**) Міжнародної науково-практичної конференції «**Мови і світ: дослідження та викладання**» – «**Translation and Transfer in European Mediatranslation and Transfer in European Media**» (2015) та «**The Value of Metadata for Translation Studies**» (2016). Крім виступів на пленарних засіданнях професор **ван Дорслар** провів низку майстер-класів з перекладознавства для студентів та професорсько-викладацького складу факультету іноземних мов.

За безпосередньої підтримки професора **Люка ван Дорслара** в жовтні **2016** році була підписана **Угода про співпрацю в галузі освіти і науки** між факультетом іноземних мов КДПУ ім. В.Винниченка та факультетом гуманітарних наук одного із найстаріших університетів **Бельгії** – **Левенським католицьким університетом (Katholieke Universiteit Leuven)**, положення якої продовжують плідно втілюватися у життя і сьогодні.

Тож, історія продовжується...

Зустріч проф. Люка ван Дорслара зі студентами ХНУ ім. В.Н.Каразіна на тему «Translation Studies: not so young Discipline any more» (Харків, 2013).

Дружня зустріч у ректора КДПУ ім. В.Винниченка (Кіровоград, 2016). Зліва на право: проф. Олег Семенюк (ректор), проф. Олександр Білоус (Кіровоград, Україна), проф. Клаус-Дірк Шмітц (Кельн, Німеччина), проф. Артур Творек (Вроцлав, Польща), проф. Люк ван Дорслар (Левен, Бельгія), доц. Алла Міщенко (Кіровоград, Україна).

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Енциклопедія перекладознавства: у 4 т. Т.1: пер. з англ. / за ред. Іва Гамб'є та Люка ван Дорслара; за заг. ред.: О.А.Кальниченка та Л.М.Черноватого. – Вінниця: Нова книга, 2020. – 552 с. (Серія UTTU Series).
2. Енциклопедія перекладознавства: у 4 т. Т.2 : пер. з англ. / за ред. Іва Гамб'є та Люка ван Дорслара; за заг. ред.: О.А.Кальниченка та Л.М.Черноватого. – Вінниця: Нова книга, 2020. – 276 с. (Серія UTTU Series).
3. Кияк Т.Р., Науменко А.М., Огуй О.Д. Перекладознавство (німецько-український напрям): підручник для студентів вищ. навч. закл./ Т.Р.Кияк, А.М.Науменко, О.Д.Огуй. – 3-є вид., доп. і перероб. – Чернівці: Видавничий дім «Букрек», 2014. – 640 с.
4. Олександр Чередниченко. Переклад – Культура – Ідентичність. – К.: Видавець Заславський О.Ю., 2017. – 224 с.

5. Chalvin, Antoine, Lange, Anne et Monticelli, Daniele (eds.) (2011) : *Between Cultures and Texts/Entre les cultures et les textes. Itineraries in Translation History/Itinéraires en histoire de la traduction*. Frankfurt am Main : Peter Lang, 320 p.
6. GAMBIER, Yves & Luc VAN DOORSLAER, eds. *Handbook of Translation Studies: Volume 1(2010), Volume 2 (2011), Volume 3 (2012), Volume 4 (2013)*. Amsterdam: John Benjamins.
7. KITTEL, Harald, Armin P. FRANK, Norbert GREINER, Theo HERMANS, Werner ROLLER, Jose LAMBERT & Fritz PAUL, eds. 2004. *Übersetzung - Translation - Traduction. Ein internationales Handbuch zur Übersetzungsforschung - An international encyclopedia of translation studies - Encyclopedie internationale de la recherche sur la traduction: 1-3 Volumes*. Berlin: de Gruyter. 2004 - 2011.
8. Mary SNELL-HORNBY, Hanns G. HÖNIG, Paul KUSSMAUL, Peter A. SCHMITT (Hrsg.). 2006. *Handbuch Translation*. Tübingen: Stauffenburg Verlag Brigitte Narr GmbH.

REFERENCES

1. Entsyklopediia perekladoznavstva (2020): u 4 t. T.1 [Handbook of Translation Studies in 4 volumes. Volume 1]: Yves Gambier, Luc van Doorslaer ; Ukrainian tr. ed. by Oleksandr Kalnychenko, Leonid Chernovaty. – Vinnytsia: Nova knyha, 552 p. (Series UTTU Series).
2. Entsyklopediia perekladoznavstva (2020): u 4 t. T.2 [Handbook of Translation Studies in 4 volumes. Volume 2]: Yves Gambier, Luc van Doorslaer ; Ukrainian tr. ed. by Oleksandr Kalnychenko, Leonid Chernovaty. – Vinnytsia: Nova knyha, 276 p. (Series UTTU Series).
3. Kyiak, T., Naumenko, A., Ohui, O. (2014). *Translation studies (German-Ukrainian): A textbook for university students. 3rd edition, supplemented and modified / Перекладознавство (німецько-український напрям): підручник для студентів вищ. навч. закл. 3-є вид., доп. і перероб.*, Чернівці: Видавничий дім «Букрек», 640 с.
4. Cherednychenko, O. (2017). *Translation – Culture – Identity / Переклад – Культура – Ідентичність*. Київ: Видавництво Заславський О.Ю., 224 с.
5. Chalvin, Antoine, Lange, Anne et Monticelli, Daniele (eds.) (2011) : *Between Cultures and Texts/Entre les cultures et les textes. Itineraries in Translation History/Itinéraires en histoire de la traduction*. Frankfurt am Main : Peter Lang, 320 p.
6. GAMBIER, Yves & Luc VAN DOORSLAER, eds. *Handbook of Translation Studies: Volume 1(2010), Volume 2 (2011), Volume 3 (2012), Volume 4 (2013)*. Amsterdam: John Benjamins.
7. KITTEL, Harald, Armin P. FRANK, Norbert GREINER, Theo HERMANS, Werner ROLLER, Jose LAMBERT & Fritz PAUL, eds. (2004–2011). *Übersetzung – Translation – Traduction. Ein internationales Handbuch zur Übersetzungsforschung - An international encyclopedia of translation studies - Encyclopedie internationale de la recherche sur la traduction: 1-3 Volumes*. Berlin: de Gruyter.
8. Mary SNELL-HORNBY, Hanns G. HÖNIG, Paul KUSSMAUL, Peter A. SCHMITT (Hrsg.), (2006). *Handbuch Translation*. Tübingen: Stauffenburg Verlag Brigitte Narr GmbH.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Олександр Білоус – кандидат філологічних наук, професор, професор кафедри перекладу, прикладної та загальної лінгвістики, декан факультету іноземних мов Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, місто Кропивницький. Заслужений працівник освіти України.

Наукові інтереси: семантико-стилістичний аналіз художніх творів, теорія і практика перекладу германських мов.

Ольга Білоус – старший викладач кафедри перекладу, прикладної та загальної лінгвістики Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, місто Кропивницький.

Наукові інтереси: українсько-німецькі міжлітературні зв'язки, теорія і практика перекладу германських мов.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Oleksandr Bilous – Doktor of Philosophy (Ph.D.), Full Professor, Professor at the Chair of Translation, Applied and General Linguistics, Dean of the School of Foreign Languages of the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University in Kropyvnytskyi, Honoured Educator of Ukraine.

Scientific interests: semantic and stylistic analysis of fiction texts, theory and practice of translation of Germanic languages.

Olha Bilous – Senior Lecturer at the Chair of Translation, Applied and General Linguistics of the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University in Kropyvnytskyi.

Scientific interests: German-Ukrainian interliterary relations, theory and practice of translation of Germanic languages.

УДК 371.147:811.111:811.161.2

DOI: 10.36550/2522-4077-2021-1-193-60-67

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНІ ТА ПЕРЕКЛАДАЦЬКО-ГРОМАДСЬКІ ІННОВАЦІЇ ПРОФЕСОРА ЧЕРНОВАТОГО Л.М.

В'ячеслав КАРАБАН (Київ, Україна)

ORCID: 0000-0002-4229-2641

e-mail: v.karaban@knu.ua

КАРАБАН В'ячеслав. НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНІ ТА ПЕРЕКЛАДАЦЬКО-ГРОМАДСЬКІ ІННОВАЦІЇ ПРОФ. ЧЕРНОВАТОГО Л.М. У статті розглядаються інновації відомого фахівця з методики викладання перекладу проф. Черноватого Л.М. у навчально-методичній, перекладацько-громадській та науковій сферах у зв'язку з його 70-річним ювілеєм. Основна увага приділяється характеристиці його важливого проекту з видання серії підручників та посібників для навчання перекладу у вищій школі.

Ключові слова: професор Черноватий Л.М., науково-методичний доробок, інноваційність, методика викладання перекладу, навчальні видання.

KARABAN Viacheslav. SCIENTIFIC-METHODOLOGICAL AND TRANSLATOR-RELATED SOCIAL INITIATIVES OF PROF. CHERNOVATYI L.M. The article examines innovations of well-known specialist in methods of teaching translation and foreign languages, translation scholar, and linguist Prof. Chernovaty L. M. in educational, methodological, translator-social, and scholarly spheres in connection with his 70th anniversary. The main attention is paid to his important initiative to prepare and publish a series of textbooks "Dictum Factum" and manuals on teaching translation in tertiary schools of Ukraine at a time when there was a special need for them, in particular, because of the lack of adequate teaching materials based on the Ukrainian language. Noted is his significant contribution to ensuring the quality and proper teaching of translation, translation studies, and translation studies disciplines at translation faculties and university departments. Exceptional is his role in the formation and development of methods of teaching translation as a specialty and the formation of the corresponding scientific school through the preparation of candidates of sciences and masters of arts. Highlighted are his significant initiatives on organizing the professional societies of translators and teachers of translation and translation studies, in particular, creating the All-Ukrainian Union of Translation Teachers, bringing a sense of purpose to its activities. The analysis of his scientific, scientific-methodical, pedagogical, educational, and public work testifies to the great initiativeness of prof. Chernovaty L.M. and productivity of his activities, which may be the subject of a separate study of his bio-bibliography.

Keywords: Prof. Chernovaty L.M., scholarly and methodological output, innovativeness, translation teaching methodology, educational publications.

Постановка проблеми. У зв'язку з підготовкою до друку біобібліографічного показника відомого фахівця з методики викладання перекладу та іноземних мов, перекладознавця і мовознавця професора Черноватого Леоніда Миколайовича логічно постала проблема осмислення його наукової, навчально-методичної, освітньої та громадської діяльності, яка заслуговує на докладне вивчення з огляду на важливість цього для оцінки розвитку відповідних сфер зацікавленості вченого-педагога. Слід зазначити, що ця проблема залишається майже невисвітленою та недостатньо розкритою, не дивлячись на відомість проф. Черноватого Л.М. широкому колу освітян та науковці як у нас в країні, так і за кордоном. Тому ця стаття присвячена аналізу окремих недосліджених аспектів його багатогранної діяльності, зокрема, у плані досліджень у галузі методики викладання перекладу та перекладознавства і розробки ефективних навчальних матеріалів для підготовки перекладачів у вишах України.

Аналіз останніх досліджень. У наш час, коли у світі все помітніше зростає інтерес до наукової, і, зокрема, гуманітарної, у тому числі філологічної й методологічної спадщини, та її персоніологічного аспекту, такий книжковий жанр, як біобібліографія, все ще доволі рідкий у нашій країні. Він частіше за все становить опис діяльності вчених або письменників, оскільки саме остання частина слова – бібліографія, характерна для науковців та майстрів словесності – і визначає зміст таких книг, де представлення наукового або літературного доробку поєднуються із життєписом особи. Слід зазначити, що біобібліографії виконують у

суспільстві, а також науці або літературі важливу функцію колективної пам'яті і дають суттєвий матеріал для вивчення історії розвитку науки, літератури та мистецтва. Слід зазначити, що у деяких країнах існує у наукових та великих бібліотек або наукових товариств традиція готувати матеріали для біобібліографій вчених, письменників та митців. Було б дуже добре, якби й у нашій країні вкоренилася ця традиція підготовки та видання біобібліографій.

Біобібліографічне видання, присвячене діяльності проф. Черноватого Л.М., призначене точно, правдиво та яскраво представити його життєпис та бути важливим свідченням багатогранності і плідності життя та діяльності провідного фахівця з методики викладання перекладу та іноземних мов, перекладознавця та мовознавця, академіка Академії наук вищої школи України, визначного вченого-методиста з викладання теорії та практики перекладу, відомого також своїми цікавими дослідженнями у психолінгвістиці та психології навчання, відмінника освіти України, лауреата нагороди Ярослава Мудрого, доктора педагогічних наук, багаторічного завідувача кафедри перекладу з англійської мови, наразі професора кафедри перекладознавства імені Миколи Лукаша Харківського національного університету імені Василя Каразіна Черноватого Леоніда Миколайовича.

Мета статті. В одній статті не можна охопити всі аспекти багатогранної діяльності Леоніда Миколайовича, тому я обмежусь переважно окремими власними спогадами та свідченнями і враженнями від його постаті, а величезну наукову, методичну, освітню, просвітню, організаційно-освітню роботу та багато її інших видів краще за все засвідчує сама представлена у біобібліографічному покажчику бібліографія.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ми з Леонідом Миколайовичем Черноватим навчалися разом у другій половині 60-их та початку 70-х років ХХ століття на перекладацькому відділенні Харківського університету, тільки я був на курс старший. Тоді в СРСР була мода на Е. Гемінгвея, і ми, наскільки можна було тоді взагалі, намагалися певним чином наслідувати йому та проводити університетське життя певним чином на його манер, що може підтвердити й сам він, згадуючи захоплені відвідини іподрому та все, що їх супроводжувало.

А про подальші життєві шляхи після університету ми могли лише тільки трохи здогадуватися вже на старших курсах з того, що щороку до студентів 4 курсу відділення перекладачів, які вже закінчували військову підготовку, приїздив полковник з Головного управління кадрів Міністерства оборони СРСР для вербування на службу військовим перекладачем або ще якимось лейтенантом, який може виконувати завдання, пов'язані з володінням іноземних мовами.

Але не дарма кажуть, що не тільки ми обираємо свої життєві шляхи, а й самі шляхи нерідко обирають нас. Тому не дивно, що, закінчивши Харківський університет (тоді і в Харкові, і у Києві, було лише по одному вишу, який називали – вже давно – університетом), я був призваний на службу в армію перекладачем. Те ж очікувало й Л.М. Черноватого, який закінчив університет на рік пізніше і почав служити офіцером-перекладачем у Центральній групі військ на кордоні Чехословаччини із Західною Німеччиною.

Перебування в армії перекладачем давало багато переваг – і перш за все, багато вільного часу для самоосвіти. Тому після закінчення дворічної служби я вирішив вступати до ад'юнктури Військового інституту іноземних мов, склав під час перебування в армії всі кандидатські іспити і почав працювати над рефератом на тему “Стилістичні особливості радіонової мови Америки англійською мовою”, але велике скорочення армії порушило мої плани. Думаю, у цьому відношенні зовсім не гаяв часу і Л.М. Черноватий, який теж опинився без якихось чітких перспектив на подальше працевлаштування з огляду на обов'язкове звільнення “дворічників” у запас та на те, що після служби в армії колишні випускники не могли претендувати на направлення на цивільну роботу. Міністерства освіти СРСР та УРСР заявляли тоді, що таких колишніх випускників забезпечити роботою вони не можуть через брак хоч якихось вакансій для перекладачів, і тому нам, очевидно, не залишалося нічого іншого, ніж шукати свій шлях у науку, тобто, спробувати вступати до аспірантури.

Отже, після закінчення вишу наші шляхи були однакові – займатися далі наукою, а потім дещо розійшлися, проте трохи пізніше зійшлися знову – після захисту нами кандидатських дисертацій у 80-і роки – на довгі роки, оскільки обидва стали науково-педагогічними працівниками, які навчають перекладачів та мають близькі наукові зацікавленості, тільки у різних університетах нашої країні (Л.М. Черноватий – у своєму “рідному” Харківському університеті (тепер імені Василя Каразіна), а я – у Київському університеті імені Тараса Шевченка після отримання направлення до його аспірантури). До речі, Л.М. Черноватий цікаво розповідає у цій книжці свого життєпису про те, як він опинився в аспірантурі і чому зайнявся саме методикою викладання іноземних мов, а потім і перекладу. Думаю, його немало у чому саме методичність у всьому сприяла й тому, що він став ученим-методистом і у подальшому “гуру” методики, знаним в Україні завдяки своїм підручникам, посібникам, численним виступам на наукових конференціях та блискучим майстер-класам з методики викладання перекладу у вишах.

Серед особистісних рис Леоніда Миколайовича я б особливо виокремив, з огляду на його захоплення наукою, ініціативність щодо нових галузей досліджень та діяльності взагалі, здатність швидко навчатися, здібність до іноземних мов, схильність до наукового підходу у всьому, інтелектуальну чесність, розважливість, витримку, заповзятість та ретельність у виконанні справ. Наприклад, говорячи про те, що він за характером дуже ініціативний та заповзятий, я не можу не зазначити його наполегливого пошуку шляхів співробітництва кафедр перекладу вишів України у науковій, методичній та видавничій сфері.

Особливо плідним таке співробітництво виявилось завдяки зробленій ним мені пропозиції організувати відповідний спільний проект кафедри перекладу та англійської мови Харківського національного університету імені Василя Каразіна, яку він на той час очолював, та кафедри теорії і практики перекладу германських мов Київського національного університету імені Тараса Шевченка, завідувачем якою на той час був автор цих рядків. Результатом такого тісного співробітництва стала ініційована Леонідом Миколайовичем Черноватим підготовка та публікація серії навчальних матеріалів *Dictum factum* (“Сказане – зроблене” – до речі, цю назву також придумав саме він) із більше ніж трьох десятків підручників та посібників з різних аспектів викладання англійської мови, перекладу та перекладознавства. Завдяки цьому викладачі численних кафедр перекладу у країні, що з’явилися в Україні як гриби після кампанії акредитації приватних і частини державних вишів, отримали належне навчально-методичне забезпечення з україномовною основою, якого до того часу майже не було.

Хочу зупинитися трохи докладніше на посібниках з перекладу та перекладознавства серії *Dictum Factum*, які були опубліковані внаслідок укладеного договору творчої співпраці у підготовці та публікації навчально-методичної літератури для підготовки перекладачів у вищих навчальних закладах України між кафедрою англійської мови та перекладу Харківського національного університету імені Василя Каразіна під керівництвом професора Черноватого Л.М. та кафедрою теорії та практики перекладу з англійської мови Київського національного університету імені Тараса Шевченка під керівництвом професора Карабана В.І. на початку 2000-х років.

Усього за період співробітництва членами двох кафедр було підготовлено та видано 14 посібників з перекладу (переважно у двох напрямках – з англійської мови українською та навпаки) і два великих перекладних словники (Карабан, 2003; Карабан, 2004), які теж могли використовуватися як посібники-довідники з перекладу.

Проф. Черноватий Л.М. розробив чітку та ефективну у навчальному плані структуру та графіку матеріалів посібників для навчання перекладу майбутніх перекладачів, які навчаються перекладу з англійської мови та у зворотному напрямку, та окремо для студентів інших спеціальностей, які навчаються перекладу з англійської мови. В основі концепції посібників було розуміння компетенції професійного перекладача як системи з такими необхідними передумовами, як фонові і контекстуальні знання та предметне (тематичне) знання, системно-мовний та мовленнєво-узусний, текстовий та термінологічний матеріал і логічна сукупність перекладацьких дій, які потрібно довести до рівня операцій-автоматизмів.

Структура посібників серії, що розглядається, включала основний курс із вправами, касету із записом текстів для усного перекладу, розділ *Tapescripts* із текстами, записаними на касеті, ключі майже до всіх вправ, англо-український та українсько-англійський абетковий словники після кожного уроку та загальні перекладні словники у двох напрямках до курсу загалом і, таким чином, дозволяла створювати доволі сприятливі умов для ефективного формування та розвитку навичок та вмій письмового та усного перекладу.

Особливо чітка обґрунтована структура була розроблена Леонідом Миколайовичем для побудови кожного окремого уроку посібника, яку він стисло представив у передмові до кожного посібника, яка містила також методичний коментар, задуманої ним та опублікованої видавництвом “Нова книга” (м. Вінниця) серії навчальних посібників *Dictum Factum*. Відповідна система вправ навчання перекладу мала на меті формування у свідомості студентів відповідних фонових знань, термінологічних перекладних відповідників з конкретної тематики та здатність автоматично виконувати перекладацькі дії як операції. Все це було суттєво обґрунтовано проф. Черноватим ще у 2001 році, до підготовки та публікації посібників серії *Dictum factum* (Черноватий, 2002).

Комплекс вправ кожного уроку посібника складався з шести циклів (вони недарма називалися циклами, оскільки в уроці передбачалася певна циклічність, повторюваність навчального матеріалу уроку або його частини. До цього комплексу входили цілісні, операційні, рецептивні, рецептивно-продуктивні та продуктивні вправи у різних співвідношеннях. Перед вправами деяких із шести циклів слід було відпрацьовувати словник та переклад відповідних слів, словосполучень та термінів уроку, і тільки після цього студенти повинні були переходити до виконання вправ.

Вправи були розраховані на парну та індивідуальну роботу на рівнях текстів, абзаців, речень, словосполучень, синтагм та термінів і термінологічних відповідників з опорою на вузький і широкий контекст. Вони мали на меті розвиток контекстуальної здогадки, семантизацію, тренування, засвоєння і переклад іншомовних та українських спеціальних груп термінів, словосполучень, речень і текстів, на розвиток антиципації, формування та закріплення навичок розпізнавання термінів і знаходження їхніх відповідників, комплексне тренування вживання термінології у текстах.

Крім вправ на письмовий переклад, у деяких посібниках були передбачені вправи на тренування та розвиток навичок послідовного й усного перекладу, а також перекладу з аркушу. Такі вправи включали аудіювання та переклад термінів, речень і текстів (більшість із них разом із нотуванням перекладацьким скорописом).

Серед посібників з перекладу, що вийшли у серії *Dictum Factum* за редакцією проф. Черноватого Л.М. та/або проф. Карабана В.І., є посібники для студентів, які вивчають переклад як спеціальність (Карабан, 2003а; Попередження інтерференції мови оригіналу в перекладі; Карабан, Панасьєв, 2017); Українська перекладознавча думка 1920-х – початку 1930-х років, 2011) та посібники з перекладу для студентів інших спеціальностей, зокрема, для студентів технічних вишів (Карабан, 2018; Переклад англомовної технічної літератури. Електричне та електронне побутове устаткування. Офісне устаткування. Комунікаційне устаткування Виробництво та обробка металу, 2008), студентів економічних спеціальностей (Переклад англомовної економічної літератури. Економіка США: загальні принципи, 2005), суспільно-політичних спеціальностей (Переклад англомовної громадсько-політичної літератури. Система державного управління США, 2006), студентів-психологів (Переклад англомовної психологічної літератури, 2012), студентів-міжнародників (Англійська мова для магістрів з міжнародних відносин. Україна та міжнародні організації. Двостороннє співробітництво України, 2012) та студентів інших спеціальностей. Завдяки виданню посібників серії *Dictum Factum* навчально-методичними матеріалами було забезпечено більше півтора десятки освітніх спеціальностей.

На додаток до посібників з перекладу у серії *Dictum Factum* колективами авторів під керівництвом проф. Черноватого Л.М. у видавництві “Нова книга” (м. Вінниця) було підготовлено за його участі та видано за його редагування близько двох десятків посібників з навчання англійської мови для майбутніх перекладачів та інших спеціальностей.

Слід зазначити, що деякі посібники виходили у двох, трьох та навіть п'яти виданнях, причому нерідко чергове видання виходило на наступний рік після попереднього. Багато з цих навчально-методичних книг увійшли до складу всесвітньої онлайн-бібліотеки *GoogleBooks* і стали доступними в електронному форматі для багатьох зацікавлених читачів у всьому світі для читання та придбання на сайті *GooglePlay*.

Значний внесок зробив Леонід Миколайович Черноватий у науку та освіту, перш за все у галузях методики та перекладознавства. Лише одна тематика праць однієї з його головних сфер наукового зацікавлення – методики викладання іноземних мов та перекладу – настільки різноманітна, що охоплює більше 30 різних аспектів цієї наукової галузі, зокрема, такі, як методика викладання як наука, методика викладання перекладу як наука, психологічні, психолінгвістичні, лінгвістичні та перекладознавчі основи методики, система підготовки перекладачів в Україні, особистісна компетенція, фахова компетентність перекладача, її складові та їх формування, принципи побудови навчально-методичних матеріалів для підготовки перекладачів, розробка систем вправ тощо, навчання письмового та усного перекладу, перекладацького скоропису.

Завдяки його вельми плідній науковій та науково-методичній діяльності, багато у чому новаторській, світ побачили більше 170 різноманітних публікацій, серед яких 2 одноосібні монографії, 5 підручників та неймовірна кількість навчальних посібників (більше 40!!!) для багатьох освітніх спеціальностей і перш за все для майбутніх перекладачів та іноземних філологів. Особливою популярністю останніми роками користуються його підручник – перший і поки єдиний в Україні (Черноватий, 2013) та численні посібники з практики перекладу текстів різних галузей науки і техніки, жанрів та стилів, розроблені на основі власної авторської методики навчання та формування і подання навчального матеріалу.

Досить помітною є його безпосередня участь у захисті майже всіх докторських дисертацій в Україні, присвячених методиці навчання перекладу та англійської мови, що є логічним, адже саме він започаткував певним чином цей напрям в Україні своєю докторською дисертацією і під його керівництвом захищено першу в Україні кандидатську дисертацію з цього напрямку, крім того, він опублікував численні статті саме з цієї галузі методики навчання, у тому числі індексовані у поважних міжнародних наукометричних базах.

Леонід Миколайович наразі є членом редакційних колегій кількох авторитетних наукових періодичних видань, які випускаються вищими навчальними закладами України з методики навчання іноземних мов, іноземної філології та іноземних мов, зокрема, при Київському національному університеті, Київському національному лінгвістичному університеті, Київському національному технічному університеті "КПІ імені Ігоря Сікорського" та Харківському національному університеті імені В.Н. Каразіна. Він бере активну участь в апробації дисертацій на здобуття вченого ступеня, будучи членом двох спеціалізованих рад із захисту докторських та кандидатських дисертацій у Київському національному лінгвістичному університеті (теорія та методика навчання) і в своєму рідному Харківському національному університеті імені Василя Каразіна (психологія) та виступаючи офіційним або неофіційним опонентом по дисертаціях. За браком місця зазначимо також лише той факт, що кількість його відгуків на автореферати дисертацій значно перевищує сотню. Важливим результатом наукової діяльності Леоніда Миколайовича є те, що він заснував першу в Україні наукову школу методики викладання перекладу, сформовану переважно із кандидатів наук, підготовлених ним.

Обов'язково варто також згадати й такий аспект його різноманітної інноваційної діяльності, на цей раз просвітницької та, ширше, соціальної, як збереження пам'яті суспільства та формування наукової пам'яті, перш за все для перекладацької та перекладознавчої спільнот і студентів-майбутніх перекладачів, про попередників – видатних перекладачів та перекладознавців України минулого століття, що робиться ним у формі видання або перевидання їхніх праць та спогадів сучасників про їхню роботу. Завдяки зусиллям Леоніда Миколайовича побачили світ такі важливі публікації, як "Олександр Фінкель – забутий теоретик українського перекладознавства"(Олександр Фінкель..., 2007),

“Микола Лукаш. Моцарт українського перекладу” (Микола Лукаш, 2009), “Сузір’я Інни Мельницької” (Сузір’я..., 2013), незмінним редактором яких він виступив.

Можу також сказати, що я був свідком зародження у Леоніда Миколайовича ідеї створення громадської організації вишівських викладачів перекладу, яка після досить тривалої його боротьби з бюрократичними перепонами завершилася у 2013 році успіхом – заснуванням Всеукраїнської спілки викладачів перекладу (ВСВП), президентом якої він був заслужено обраний і продовжує бути. Слід зазначити, що це одна із зовсім небагатьох громадських організацій викладачів за вузькою професійною ознакою – переважно перекладачів за освітою та викладачів перекладу за місцем роботи. Її створення було дуже важливим з огляду на необґрунтовано зрослу кількість перекладацьких відділень або й навіть факультетів вишів, що через це потребувало спрямування викладачів перекладу на забезпечення якості навчання студентів, яка неминуче кульгала через приплив викладачів, що не мали фахової перекладацької освіти та належного уявлення, яким має бути у кінцевому рахунку об’єкт та предмет їхнього навчання.

Завдяки зусиллям Леоніда Миколайовича були створені відділення спілки не тільки у більшості областей України, а й у краї Словаччини, де живуть українці – в університеті м. Пряшева, а також офіційний сайт ВСВП, який успішно координує різносторонні наукові, методичні, видавничі, організаційні та інші аспекти роботи членів спілки.

Не можна не відзначити роль Леоніда Миколайовича в організації та реалізації найбільшого на даний момент проекту (разом із його офіційним координатором Олександром Кальниченком) Спілки – перекладу українською мовою, редагування українського перекладу та видання всевітньовідомої англійської енциклопедії *Handbook of Translation Studies* у чотирьох томах, з яких уже вийшли перші два томи (Енциклопедія перекладознавства. Том 1, 2020; Енциклопедія перекладознавства. Том 2, 2020), а вихід у світ решти томів із нетерпінням чекають перекладознавці країни.

Висновки. Аналіз наукової, науково-методичної, перекладацько-громадської та освітньої діяльності, а також посібників з перекладу, підготовлених та опублікованих за редакцією проф. Черноватого Л.М. та інших аспектів його інноваційної діяльності дозволив отримати певні нові наукові результати стосовно цього.

Зокрема, проведене дослідження дає підстави стверджувати, що проф. Черноватим Л.М. було зроблено дуже вагомий внесок у розвиток вищої освіти в галузі перекладу та підготовки кваліфікованих перекладачів у нашій країні, у тому числі, у забезпечення вищих навчальних закладів необхідними навчальними матеріалами у ситуації майже повної відсутності їх на україномовній основі, оскільки до цього через брак таких матеріалів навчання майбутніх перекладачів здійснювалося на основі російськомовних підручників та посібників.

Можна констатувати, що підготовка та видання підручників і навчальних посібників у серії *Dictum factum*: курс перекладу видавництва “Нова книга” (м. Вінниця), започаткованій та активно формованій професором Черноватим Леонідом Миколайовичем, є, скоріше за все, найуспішнішим інноваційним освітньо-видавничим проектом в історії сучасної України як з огляду на його масштаб, охоплення спеціальностей, сукупний обсяг накладів, так і кількості перевидань багатьох із навчальних посібників та популярності серед студентів і викладачів.

Завдяки здійсненню цього проекту українські виші були забезпечені навчально-методичною літературою з англо-українського та українсько-англійського перекладу і було дано сильний імпульс для викладачів перекладу долучитися до руху повного забезпечення студентів усіх спеціальностей посібниками та довідниками з перекладу з найпоширенішої у світі мови. Значну роль відіграла також просвітна діяльність Леоніда Миколайовича у поширенні та популяризації методики викладання перекладу як спеціальності та неспеціальності, зокрема, через проведення відповідних майстер-класів для викладачів перекладу багатьох факультетів та відділень перекладу українських вишів. Цьому, безперечно, сприяла його діяльність як наукового керівника підготовки кандидатських дисертацій з методики викладання перекладу та логічне формування першої в Україні та світі науково-методичної школи з викладання перекладу у вищій школі. Аналіз наукового та освітнього шляху Черноватого Л.М. засвідчує його плідну інноваційність у багатьох відношеннях.

Вважається, що поважний мудрий вік – це час розквіту творчості для філологів. Хочеться побажати шановному Леоніду Миколайовичу ще довгих років плідної творчої діяльності на благо науки та освітньої справи і всієї нашої країни. Очікуємо нових праць, ідей, громадських проектів та нових освітніх ініціатив, у першу чергу з підготовки письмових та усних перекладачів у закладах вищої освіти, та щиро бажаємо їх успішної реалізації!

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Англійська мова для магістрів з міжнародних відносин. Україна та міжнародні організації. Двостороннє співробітництво України. – Вінниця : Нова Книга, 2012. – 271 с.
2. Енциклопедія перекладознавства. – Том 1. – Вінниця: Нова книга, 2020. – 552 с.
3. Енциклопедія перекладознавства. – Том 2. – Вінниця: Нова книга, 2020. – 274 с.
4. Карабан, В.І. Українсько-англійський юридичний словник. / В.І. Карабан. – Вінниця: Нова книга, 2003. – 976 с.
5. Карабан, В.І.(а) Теорія і практика перекладу з української мови на англійську мову: посібник-довідник / В.І. Карабан. – Вінниця: Нова книга, 2003. – 608 с.
6. Карабан В.І. Англійсько-український юридичний словник / В.І. Карабан. – Вінниця: Нова книга, 2004. – 1088 с.
7. Карабан В.І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. / В.І. Карабан. – Вінниця: Нова книга, 2018. – 606 с.
8. Карабан В.І., Панасьєв О.М. Практика перекладу публіцистичних текстів. / В.І. Карабан, О.М. Панасьєв. – Вінниця: Нова книга, 2017. – 366 с.
9. Микола Лукаш : Моцарт українського перекладу : Біографічно-бібліографічний та мистецький нарис / За ред. Черноватого Л. М., Карабана В. І., Чернякова Б. І. – Вінниця : Нова Книга, 2009. – 445 с
10. Олександр Фінкель – забутий теоретик українського перекладознавства / За ред. Л. М. Черноватого, В. І. Карабана. – Вінниця : Нова Книга, 2007. – 438 с.
11. Переклад англомовної громадсько-політичної літератури. Міжнародні конвенції у галузі прав людини / За ред. Л. М. Черноватого та В. І. Карабана. – Вінниця : Нова Книга, 2006. – 272 с.
12. Переклад англомовної громадсько-політичної літератури. Система державного управління США / За ред. Л. М. Черноватого та В. І. Карабана. – Вінниця : Нова Книга, 2006. – 399 с.
13. Переклад англомовної економічної літератури. Економіка США: загальні принципи. – Вінниця : Нова книга, 2005. – 496 с.
14. Переклад англомовної економічної літератури. Економіка США: Книга для викладача/ За ред. Л.М. Черноватого та В.І. Карабана. – Вінниця: Нова книга, 2010. – 144 с.
15. Переклад англомовної психологічної літератури – Вінниця : Нова Книга, 2012. – 511 с.
16. Переклад англомовної технічної літератури. Електричне та електронне побутове устаткування. Офісне устаткування. Комунікаційне устаткування. Виробництво та обробка металу. – Вінниця: Нова книга, 2008. – 296 с.
17. Переклад англомовної юридичної літератури / За ред. Л. М. Черноватий та В. І. Карабан. - Вид. 3-тє, випр. і доп. – Вінниця : Нова книга, 2006. – 655 с.
18. Попередження інтерференції мови оригіналу в перекладі (вибрані граматичні та лексичні проблеми перекладу з української мови на англійську / За ред. В.І. Карабана В.І. – Вінниця: Нова книга, 2003. – 208 с.
19. Ребрій, О. В. Перекладацький скоропис. / За ред. Л. М. Черноватого та В.І. Карабана. – Вінниця : Поділля-2000, 2002. – 110 с.
20. Ребрій О.В. Переклад англомовної громадсько-політичної літератури. Європейський Союз та інші міжнародні політичні, економічні, фінансові та військові організації / За ред. Л.М. Черноватого та В.І. Карабана. – Вінниця: Нова книга, 2020. – 230 с.
21. Ребрій О.В. Переклад англомовної громадсько-політичної літератури. Система державного управління США / За ред. Л.М. Черноватого і В.І. Карабана. – Вінниця: Нова книга, 2006. – 400 с.
22. Сузір'я Інни Мельницької : антологія // За ред. Черноватого Л. М. – Нова книга: Вінниця, 2013. – 600 с.
23. Українська перекладознавча думка 1920-х - початку 1930-х років. Хрестоматія вибраних праць з перекладознавства до курсу "Історія перекладу" для студентів, що навчаються за спеціальністю "Переклад". – Вінниця: Нова книга, 2011. – 502 с.
24. Черноватий Л. М. Принципи складання вправ для навчання галузевого перекладу // Вісник Сумського держ. ун-ту. Серія "Філологічні науки". – № 3 (36). – 2002. – С. 101–105.
25. Черноватий Л.М. Методика викладання перекладу як спеціальності. – Вінниця: Нова книга, 2013. – 376 с.

REFERENCES

1. Anhliys'ka mova dlya mahistriv z mizhnarodnykh vidnosyn. (2012). [English for Master's Degree Course in International Relations] Ukrayina ta mizhnarodni orhanizatsiyi. Dvostoronnye spivrobotnytstvo Ukrayiny. Vinnytsya: Nova Knyha, 271 p.
2. Chernovaty, L. M. (2002). Pryntsyvy skladannya vprav dlya navchannya haluzevoho perekladu // Visnyk Sums'koho derzh. un-tu. Seriya "Filolohichni nauky". [Principles of Compiling Exercises for Teaching Special Translation / Herald of Sumy State University. Series "Philological Sciences"]. No 3 (36), pp. 101–105.
3. Chernovaty, L.M. (2013) Metodyka vykladannya perekladu yak spetsial'nosti. [Methodology of Teaching Translation as a Specialization Area]. Vinnytsya: Nova Knyha, 376 p.

4. Entsyklopediya perekladoznavstva. Tom 1. (2020). [A Handbook of Translation Studies. Vol. 1] Vinnytsya: Nova Knyha, 552 p.
5. Entsyklopediya perekladoznavstva. Tom 2. 2020. [A Handbook of Translation Studies. Vol. 2] Vinnytsya: Nova Knyha, 274 p.
6. Karaban, V.I. (2003). Ukrayins'ko-anhliys'kyu yurydychnyy slovnyk. [Ukrainian-English Law Dictionary] Vinnytsya: Nova Knyha, 976 p.
7. Karaban, V.I. (2003 a). Teoriya i praktyka perekladu z ukrayins'koyi movy na anhliys'ku movu: posibnyk-dovidnyk. [The Theory and Practice of Translation from Ukrainian into English: Reference Textbook]. Vinnytsya: Nova Knyha, 608 p.
8. Karaban, V.I. (2004). Anhliys'ko-ukrayins'kyu yurydychnyy slovnyk [English-Ukrainian Law Dictionary] Vinnytsya: Nova Knyha, 1088 p.
9. Karaban, V.I. (2018). Pereklad anhliys'koyi naukovoyi i tekhnichnoyi literatury [Translating English Scientific and Technical Literatures]. Vinnytsya: Nova Knyha, 606 p.
10. Karaban, V.I., Panasiev O.M. (2017). Praktyka perekladu publitsystychnykh tekstiv. [The Practice of Translating Journalistic Texts]. Vinnytsya: Nova Knyha, 366 p.
11. Mykola Lukash: Motsart ukrayins'koho perekladu. (2009). [Mykola Lukash: A Mozart of Ukrainian Translation]. Vinnytsya: Nova Knyha, 445 p.
12. Oleksandr Finkel' – zabutyi teoretyk ukrayins'koho perekladoznavstva. (2007). [Oleksandr Finkel' – A Forgotten Theoretician of Ukrainian Translation Studies]. Vinnytsya: Nova Knyha, 438 p.
13. Pereklad anhlomovnoyi hromads'ko-politychnoyi literatury. Mizhnarodni konventsii u haluzi prav lyudyny. (2006). [Translating English Socio-political Literature. International Conventions in the Sphere of Human Rights]. Vinnytsya: Nova Knyha, 272 p.
14. Pereklad anhlomovnoyi hromads'ko-politychnoyi literatury. Systema derzhavnoho upravlinnya SShA. (2006). [Translating English Socio-political Literature. The US System of State Governance]. Vinnytsya: Nova Knyha, 399 p.
15. Pereklad anhlomovnoyi ekonomichnoyi literatury. Ekonomika SShA: zahal'ni pryntsypy. (2005). [Translating English Economic Literature. The US Economy: General Principles]. Vinnytsya: Nova Knyha, 496 p.
16. Pereklad anhlomovnoyi ekonomichnoyi literatury. Ekonomika SSHA: Knyha dlya vykladacha. (2010). [Translating English Economic Literature. The US Economy: Teachers' Book]. Vinnytsya: Nova Knyha, 144 p.
17. Pereklad anhlomovnoyi psykholohichnoyi literatury. (2012). [Translating English Psychological Literature]. Vinnytsya: Nova Knyha, 511 p.
18. Pereklad anhlomovnoyi tekhnichnoyi literatury. Elektrychne ta elektronne pobutove ustatkuvannya. Ofisne ustatkuvannya. Komunikatsiynе ustatkuvannya. Vyrobnystvo ta obrobka metalu. (2008). [Translating English Technical Literature. Electrical and Electronic Household Appliances. Office Equipment. Communication Equipment. Metal Fabrication and Processing]. Vinnytsya: Nova Knyha, 296 p.
19. Pereklad anhlomovnoyi yurydychnoyi literatury. (2006). [Translating English Law Literature]. Vinnytsya: Nova Knyha, 2006, 655 p.
20. Poperedzhennya interferentsiyi movy oryinalu v perekladi (vybrani hramatychni ta leksychni problemy perekladu z ukrayins'koyi movy na anhliys'ku. (2003). [Preventing Interference of the Source Language in Translation (Selected Grammatical and Lexical Problems of Translating from Ukrainian into English)]. Vinnytsya: Nova Knyha, 208 p.
21. Rebriy, O. V. (2002). Perekladats'ky skoropys. [The Translator's Shorthand Writing]. Vinnytsya: Podillya-2000, 110 p.
22. Rebriy, O.V. (2020). Pereklad anhlomovnoyi hromads'ko-politychnoyi literatury. Yevropeys'kyy Soyuz ta inshi mizhnarodni politychni, ekonomichni, finansovi ta viys'kovi orhanizatsiyi [Translating English Socio-political Literature. The European Union and Other International Political, Economic, Financial and Military Organizations]. Vinnytsya: Nova Knyha, 230 p.
23. Suzir"ya Inny Mel'nyts'koyi: antolohiya. (2013). [The Constellation of Inna Melnytska]. Vynnytsya: Nova Knyha, 600 p.
24. Ukrayins'ka perekladoznavcha dumka 1920-kh – pochatku 1930-kh rokiv. (2011). [The Ukrainian Translatological Thought in the 1920-ies – early 1930-ies]. Vinnytsya: Nova Knyha, 502 pp.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

В'ячеслав Карабан – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка; Почесний професор Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: перекладознавство, перекладна лексикографія, узусологія мови, теорія англійської мови, прагмалінгвістика, перебування готів на території України.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Viacheslav Karaban – Doctor of Science (Philology), Full Professor, Professor of the Department of the Theory and Practice of Translation from English, Institute of Modern Languages and Literatures, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine); Doctor Honoris Causa of the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University in Kropyvnytskyi.

Scientific interests: translation studies, translation lexicography, language usage studies, theory of English, pragmalinguistics, history of Goths on the territory of Ukraine.

УДК 378:81'255.2:6:[811.161.2+811.111]
DOI: 10.36550/2522-4077-2021-1-193-68-77

ДВАДЦЯТЬ РОКІВ ДОСЛІДЖЕНЬ НАВЧАННЯ ГАЛУЗЕВОГО ПЕРЕКЛАДУ: ЗДОБУТКИ І ПЕРСПЕКТИВИ

Леонід ЧЕРНОВАТИЙ (Харків, Україна)

<http://orcid.org/0000-0003-3411-9408>

e-mail: leonid.m.chernovaty@meta.ua

Ірина ЛИПКО (Харків, Україна)

<https://orcid.org/0000-0002-5021-8126>

e-mail: inozemni2@gmail.com

Світлана РОМАНЮК (Харків, Україна)

<https://orcid.org/0000-0001-6208-6047>

e-mail: romanukcactus2504@gmail.com

ЧЕРНОВАТИЙ Леонід, ЛИПКО Ірина, РОМАНЮК Світлана. ДВАДЦЯТЬ РОКІВ ДОСЛІДЖЕНЬ НАВЧАННЯ ГАЛУЗЕВОГО ПЕРЕКЛАДУ: ЗДОБУТКИ І ПЕРСПЕКТИВИ. На основі аналізу двадцятирічного досвіду реалізації теоретичних і практичних досліджень у сфері навчання галузевого перекладу українською мовою описано загальну модель такого навчання, її компоненти, зміст реалізованих проєктів у широкому діапазоні різноманітних галузей, а також окреслено перспективи подальших досліджень

Ключові слова: галузевий переклад українською мовою, модель навчання, особливості галузевого перекладу, проєкти з навчання галузевого перекладу, перспективи досліджень.

CHERNOVATY Leonid, LYPKO Iryna, ROMANIUK Svitlana. TWENTY YEARS OF RESEARCH OF TEACHING SPECIALISED TRANSLATION AND INTERPRETING: ACHIEVEMENTS AND PROSPECTS. The paper reviews the development of specialized translation training methodology in Ukraine on the example of Dictum Factum and UTTU Series projects, as well as in a broader context. The authors argue for the relevance of including specialized translation into the content of university-level translator training. The article shows the dynamics of the specialized translation share in the global amount of translation services in the late 1990s and the early 2000s, as well as the intensification of its investigation among the foreign and Ukrainian researchers. The authors outline the specifics of translator training problems in Ukraine after it gained independence and give grounds for the development of a comprehensive model of specialized translation training for the purpose of the research planning and coordination. The paper formulates the tasks and conditions to be accomplished to achieve the said aim. The researchers describes the model developed within the Mykola Lukash Translation Studies department at V.N.Karazin Kharkiv National University. This model is based on the competence, field-oriented and cyclic approaches. The competence approach relies on the PACTE model (with some distinctions) and includes bilingual, extralinguistic, translation, personal and strategic subcompetences. Thus, the aim of the training is defined as a systematic, purposeful and integrative development of the said subcompetences. The acquisition of skills and subskills is provided for on the basis of their list for each type of translation and interpreting. The system of assessing the latter is an important component of the model. The field-oriented approach implicates a prevalence of specialized translation in the content of training, while the cyclic approach involves organization of exercises in cycles, each of which is based on one text related to a specific topic or subtopic. The paper shows the development of this model in the works of various Ukrainian researchers, as well as its implementation in the published textbooks and other teaching materials. The authors outline the prospects of further research.

Keywords: specialized translation in Ukrainian, training model, specifics of specialized translation, specialized translation projects, research prospects.

Вступ

Наприкінці двадцятого століття ставало все більш очевидним, що галузевий переклад перетворюється на домінуючий його вид, незважаючи на постійне зростання обсягів перекладу художньої літератури. Цю тенденцію особливо виразно помітно в економічно розвинутих регіонах світу. Зокрема, за даними досліджень (Міщенко, 2010) потреба галузевого перекладу в Європі у 1993 році становила 400 млн. сторінок, а всього за шість років вона зростає більш ніж в три рази (1,3 млрд. сторінок). Аналогічна тенденція спостерігається щодо обсягів перекладу в офіційних органах Європейського Союзу (ЄС), який лише за два роки зріс із 600 тис. сторінок (1977) до 1 млн. сторінок (1979), а на початок двадцять першого століття (2002) збільшився більш ніж у тисячу (!) разів – до 1,3 млрд. сторінок. Політика ЄС, що вимагає продукувати будь-які документи, включаючи технічну документацію, призначену для споживачів у різних країнах, усіма мовами його членів, є додатковим потужним чинником, що спричинює шалені темпи зростання потреб галузевого перекладу у світі. Більше того, як зазначають дослідники (Міщенко, 2012: 374), потреба соціокультурної адаптації галузевих текстів, включаючи й програмні продукти, розширила зміст міжмовної медіації, додавши до власне перекладу ще й локалізацію.

Зміна пріоритетів у сфері перекладу спричинила зрушення і в поглядах на зміст підготовки професійних перекладачів. В теоретичній літературі почалося обговорення особливостей спеціалізованого перекладу та його навчання, зокрема в галузі медицини (Wakabayashi, 1996), та юридичній сфері (Harvey, 2002). Наприкінці другого тисячоліття спостерігалася значна зацікавленість у використанні білінгвальних корпусів у навчанні (Malmkjaer, 1998; Bowker, 1998; Zanettin, 1998; Maniez, 2001). Зокрема, досліджувався їхній вплив на ефективність аудиторних занять, метою яких було покращення розуміння тексту оригіналу та здатності створювати його відповідник нормативною мовою перекладу (Zanettin, 1998). Інші автори (Malmkjaer, 1998) вивчали переваги й проблеми при застосуванні згаданих корпусів у навчанні перекладу. Було встановлено (Bowker, 1998), що таке використання покращило тексти перекладу випробуваних з точки зору розуміння предметного змісту текстів оригіналу, правильності вибору термінології та фразеологічних виразів. Інші автори (Resche, 2000), на основі навчання студентів, що спеціалізуються в економіці доквілля, дійшли висновку про відсутність повних двомовних відповідників у цій галузі і про необхідність усвідомлення цього студентами. Ще в одній праці (Davies et al, 2001) експериментальне дослідження (студентів, що навчалися науково-технічного перекладу), яке ґрунтувалося на усвідомленому застосуванні стратегій перекладу, засвідчило зростання його ефективності, підвищення якості текстів перекладу, а також позитивного відношення до процесу навчання з боку студентів.

Таким чином, на початок двадцять першого століття вже спостерігалися спроби досліджувати проблеми навчання галузевого перекладу, однак вони були розрізненими, спричинювалися випадковими факторами (наприклад, виникненням згаданих білінгвальних термінологічних корпусів), що лежали за межами методики, і не ґрунтувалися на жодній теоретичній моделі такого навчання, що й пояснювало актуальність проблеми її побудови та подальшої розробки інших аспектів, пов'язаних із її реалізацією в реальному процесі навчання.

Актуальність проблеми для України посилювалася ситуацією, що склалася з підготовкою перекладачів. До кінця 1980-х років вона здійснювалася тут лише в двох університетах – київському (нині КНУ імені Тараса Шевченка) і харківському (тепер ХНУ імені В.Н.Каразіна). З певних (переважно ідеологічних) причин відкривати перекладацькі відділення в інших закладах вищої освіти (ЗВО) не дозволялося, однак наприкінці 1980-х років цю заборону було знято, внаслідок чого до середини 1990-х років перекладацькі відділення відкрились у багатьох інших університетах. Цей процес за часом збігся із становленням України як незалежної держави і вимогою переходу на українську мову в процесі навчання, в результаті чого виникла криза з дидактичними матеріалами. Її було нелегко подолати, оскільки нові центри підготовки перекладачів не мали досвіду їх розробки, у вже існуючих – її ніхто фінансово не підтримував, та й особливого досвіду у такій розробці вони не мали, оскільки досі такі матеріали переважно одержувалися з Москви, або кожен викладач самостійно підбирав власні матеріали для своїх занять. У більшості випадків вони ніколи не публікувалися, а тому втрачалися, коли відповідний викладач припиняв викладати певний аспект навчання.

Ще однією проблемою була зміна пріоритетів у навчанні перекладу. В радянські часи головними сферами були суспільно-політична (із суттєвим наголосом на комуністичну ідеологію) та військова (більшість випускників обох перекладацьких відділень, які були виключно чоловіками, принаймні два роки після закінчення навчання працювали військовими перекладачами). Популярними були також обговорення особливостей художнього перекладу. Галузевий переклад зазвичай обмежувався дуже загальним знайомством із якоюсь однією науково-технічною сферою, вибір якої був досить безсистемний і залежав від смаку викладача, що викладав відповідний предмет, або наявних навчальних матеріалів.

Для розв'язання усіх цих проблем необхідно було вирішити низку взаємопов'язаних завдань: 1) розробити модель підготовки перекладачів в українських ЗВО – це завдання включало в себе кілька компонентів: окреслення переліку знань, умінь і навичок (в сучасній термінології, зміст фахової компетентності перекладача), необхідних і достатніх для забезпечення професійного перекладу у тих його видах, які включено до мети навчання; формулювання мети, принципів, методів та змісту навчання перекладу, а також розробка способів контролю знань, навичок та умінь, передбачених метою навчання; 2) визначення переліку сфер (і, відповідно, обсягу предметних знань і термінології), необхідних для ефективного навчання галузевого перекладу; 3) формулювання принципів побудови системи вправ з метою розробки навчальних матеріалів для кожного виду перекладу, а також комплексів вправ в межах кожного тематичного циклу; 4) розробка системи контролю ступеня сформованості навичок та умінь усного й письмового перекладу для проведення поточного, рубіжного й підсумкового контролю; 5) забезпечення реалізації згаданої моделі шляхом розробки, експериментальної перевірки та запровадження до навчального процесу відповідних дидактичних матеріалів.

Для вирішення згаданих завдань необхідні були, по-перше, вмотивовані фахівці з достатнім досвідом навчання перекладу, зокрема галузевого, а також ті, що мають відповідну підготовку і досвід у розробці моделей навчання, систем вправ, підручників та інших навчально-методичних матеріалів, планування й проведення експериментального навчання, обробки його результатів та формулювання висновків. Саме такі фахівці достатньо високого рівня на той час виявилися на кафедрі перекладу й англійської мови (нині кафедра перекладознавства імені Миколи Лукаша (КПМЛ), в подальшому викладі вживається тільки сучасна її назва, незалежно від того, як вона називалася раніше) Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна, і саме переважно їхніми зусиллями, принаймні протягом перших десяти-п'ятнадцяти років, здійснювалося вирішення поставлених завдань, результати якого викладено далі.

Результати та обговорення

Модель навчання майбутніх перекладачів. Для забезпечення теоретичного підґрунтя, на початку нульових років було розроблено загальну концепцію подальшої роботи, положення якої викладено в кількох статтях (див. повний перелік в (Біобібліографічний покажчик, 2021), в одній з яких узагальнено зміст майбутніх досліджень з проблеми, що розглядається (Черноватий, 2004). Завдяки подальшим науковим розвідкам викладачів та аспірантів кафедри КПМЛ (Ганічева, 2007; Ольховська, 2011; Червінко, 2014; Ольховська, 2018), а також досвіду практичної роботи із створеними на кафедрі навчально-методичними матеріалами (див. далі), було розроблено модель навчання майбутніх перекладачів, яка ґрунтується на компетентнісному, галузево-орієнтованому й циклічному підходах, зміст яких викладено далі.

Компетентнісний підхід спирається на розроблену на КПМЛ модель фахової компетентності перекладача (ФКП), що загалом ґрунтується на запропонованій групою РАСТЕ (Acquisition, 2000), але має й певні відмінності (узагальнення – див. (Черноватий, 2013)), що включає білінгвальну, екстралінгвістичну, перекладацьку, особистісну та стратегічну субкомпетентності. Метою навчання визначено систематичне, цілеспрямоване й інтегроване формування усіх згаданих субкомпетентностей (Черноватий, 2014).

Формування навичок та умінь усіх видів перекладу здійснюється з урахуванням їх переліку для кожного з таких видів (Черноватий, 2013). Згадане формування здійснюється із додержанням низки принципів, як загальнодидактичних, так і специфічних для методики навчання перекладу (узагальнення – див. (Черноватий, 2013)).

Важливим компонентом моделі є розроблена на кафедрі методика контролю рівня ФКП, що ґрунтується на оцінюванні головних параметрів, важливих для відповідного виду перекладу (узагальнення – див. (Черноватий, 2013)).

Галузево-орієнтований підхід означає переважну орієнтацію на галузевий переклад, причини якої вже зазначалися раніше. Доцільність включення конкретних галузей до змісту навчання визначається ступенем їх вірогідності в процесі практичної роботи майбутніх перекладачів, а їхня послідовність залежить від концептуальної складності – спочатку йдуть простіші, а потім – складніші за поняттєвим змістом сфери.

Циклічний підхід полягає в організації комплексів вправ у формі циклів, кожен з яких ґрунтується на одному тексті, що відноситься до певної теми або підтеми. На основі цього тексту студенти виконують низку вправ (підготовчих, для формування навичок або для розвитку перекладацьких умінь), співвідношення яких залежить від місця циклу в тематичному модулі, відповідно до характеристик системи вправ, розробленої на КППМЛ (Черноватий, 2018).

Запропонована на КППМЛ модель застосовується (з певними адаптаціями, залежно від конкретних умов навчання та власної інтерпретації) на багатьох кафедрах, які навчають перекладу. Ця модель постійно розвивається разом із розвитком системи освіти України і вже мало залежить від її авторів. Наприклад, за інформацією в наукових журналах (Міщенко, 2017), у 2016 році в Чернівецькому національному університеті ім. Ю. Федьковича, створено робочу групу, для оптимізації підготовки перекладачів німецької мови для освітньо-кваліфікаційного рівня «Бакалавр». Групою визначено часткові завдання, над реалізацією яких вона планує працювати, і формулювання яких майже дослівно повторює зміст завдань, сформульованих на початку цього століття на КППМЛ (визначити зміст поняття «перекладацька компетентність»; сформулювати прогресію часткових навчальних цілей; визначити обсяг знань з теорії та стратегій перекладу, необхідних для реалізації перекладацької компетентності; знайти та відібрати відповідні тексти; розробити вправи та завдання; розробити приклади різного типу моделей уроку; підготувати, розробити, апробувати та опублікувати навчальні матеріали) (Міщенко, 2017: 602). Така ступінь схожості свідчить про те, що ідея вже оволоділа викладацьким і дослідницьким загалом і живе своїм життям.

За минулі роки виросло нове покоління дослідників з міцною методичною базою й багатим досвідом навчання перекладу, які розвивають різні аспекти теорії й практики навчання галузевого перекладу не тільки на КППМЛ, де захищено докторську дисертацію (Ольховська, 2018) і видано монографію з проблем розвитку фахової компетентності перекладача засобами інформаційно-комунікаційних технологій (Ольховська, 2018а), але й за її межами. Зокрема, захищено докторські дисертації й запропоновано: модель науково-технічного перекладу – ЦДПУ імені Володимира Винниченка (Міщенко, 2013), модель професійної підготовки майбутніх перекладачів китайської мови – Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського (Попова, 2016), методику навчання магістрів-філологів усного перекладу у зовнішньоекономічній сфері – Дніпровський університет імені Альфреда Нобеля (ДУАН) (Зінукова, 2017) та усного двостороннього науково-технічного перекладу студентів бакалаврату – НТУ «КПІ ім. Ігоря Сікорського» (Сімкова, 2018); стратегічні орієнтири модернізації професійної підготовки перекладачів з урахуванням системи професійного навчання перекладачів у США – Хмельницький національний університет (Скиба, 2017); принципи професійної підготовки майбутніх перекладачів в умовах інформаційно-освітнього середовища університету – Хмельницький національний університет (Долинський, 2018). Не так просто знайти іншу ділянку дослідження, де б за п'ять років було захищено сім докторських дисертацій, що свідчить про динамічний її розвиток.

Значний обсяг роботи по наблизенню змісту підготовки перекладачів у ЗВО до потреб перекладацької індустрії (зокрема по запровадженню засобів інформаційно-комунікаційних технологій перекладу до змісту навчання), а також щодо оптимізації перекладацької практики студентів, проводиться в ЦДПУ імені Володимира Винниченка, зокрема, в межах Всеукраїнської спілки викладачів перекладу (Бондаренко, 2018).

Аналіз сфер, в яких ведеться навчання галузевого перекладу в закордонних університетах, засвідчив значний збіг їхньої номенклатури в різних ЗВО, більшість з них включають суспільно-політичну, юридичну, економічну, науково-технічну та, меншою мірою, медичну і фінансову

сфери, хоча трапляються й інші галузі, що, вірогідно, залежить від конкретних умов в конкретних ЗВО. Виходячи з цього, було обґрунтовано (Черноватий, 2013) необхідність розробки навчальних матеріалів у різних сферах, аби забезпечити можливість вибору різних сфер для різних центрів з урахуванням їхніх особливостей.

Для практичної реалізації розробленої моделі в навчальному процесі було домовлено про створення спільного (КПМЛ і кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови КНУ імені Тараса Шевченка) проекту під назвою *Dictum Factum*, метою якого була розробка, апробація і публікація навчально-методичних та довідкових матеріалів для підготовки перекладачів. І хоча подальша співпраця з боку київської кафедри переважно обмежувалася участю тодішнього її завідувача В.І.Карабана та організаційною підтримкою, сам проєкт виявився досить плідним. У 2013 році, крім цього, було також започатковано серію *UTTU Series* (англомовна аббревіатура Всеукраїнської спілки викладачів перекладу), до реалізації проєктів якої залучалися і автори з інших кафедр ЗВО України. Технічну підтримку обох проєктів забезпечувало вінницьке видавництво «Нова книга».

Юридична галузь. Першою сферою для посібників з галузевого перекладу було обрано юриспруденцію. Цьому сприяло кілька чинників. По-перше, співголова проєкту серії *Dictum Factum* В'ячеслав Карабан саме готував до публікації у видавництві «Нова книга» великі за обсягом українсько-англійський (65 000 слів, видано 2003 року) та англо-український (75 000 слів, видано 2004 року) юридичні словники, а тому був готовий до фахового редагування правничих текстів. По друге, Леонід Черноватий, перебуваючи в м. Цинциннаті (США), познайомився з американським правником Едом Марксом, членом «Асоціації юристів штату Огайо», який також був одним із авторів популярної брошури «Право і ви» (*The Law and You*), виданої для інформування широких верств населення про те, як працюють закони в штаті Огайо. Тексти цієї брошури видавалися ідеальною основою для посібника з навчання перекладу у сфері права США, оскільки вони були, з одного боку, фаховими, а з іншого – розраховані не на правників, а на пересічних громадян, якими власне є й майбутні перекладачі. Пан Маркс зацікавився ідеєю поширення свого тексту за межами штату Огайо і домогся дозволу (на безоплатній основі) з боку «Асоціації юристів штату Огайо» та «Фонду юристів штату Огайо» на використання їхнього видання при підготовці українського посібника з навчання юридичного перекладу. Праця з переробки текстів на посібник потребувала системи та комплексу вправ, які були розроблені Леонідом Черноватим. В процесі такої розробки було сформульовано кілька принципів організації навчання, зокрема, принципи циклічності та врахування рівня виконання вправи, які використовувалися і при підготовці посібників в інших галузях.

Перше видання великого за обсягом (480 с.) посібника з навчання перекладу англомовної юридичної літератури вийшло у 2002 році у видавництві «Поділля». Наступні видання цієї праці, до редагування яких залучалися й фахівці з Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (НЮУ), публікувалися у видавництві «Нова книга», зокрема, у 2017 році вийшло друком вже його четверте видання (Переклад юридичної літератури, 2017). Посібник активно використовується у ЗВО України для підготовки як правників, так і перекладачів.

Не менш важливою сферою для розуміння й перекладу юридичних текстів є право Європейського Союзу, тож досить логічним виглядає рішення підготувати відповідний посібник, який, завдяки зусиллям міжуніверситетського колективу (КПМЛ, НЮУ та ДУАН), побачив світ у 2021 році в серії *UTTU Series* (Переклад англомовного дискурсу, 2021).

Іншою важливою темою юридичної сфери є проблематика прав людини, в межах якої підготовлено два посібника. У 2006 році у видавництві «Нова книга», на базі дисертаційного дослідження аспірантки Леоніда Черноватого (Ганічева, 2007) та за участі фахівців з НЮУ, вийшов посібник для навчання перекладу у галузі прав людини» (Переклад англомовної громадсько-політичної літератури. Міжнародні конвенції, 2006), а у 2015 році – в серії *UTTU Series*, ґрунтуючись на тій же концепції, – ще один міжуніверситетський (КПМЛ, НЮУ та ДУАН) посібник (Переклад міжнародних англомовних угод, 2015).

Економічна та громадсько-політична сфери. Наступні два посібника видано також завдяки міжнародній співпраці. Амбасада США дала дозвіл на використання її інформаційних матеріалів для підготовки посібників у сферах економіки та державного управління США. Перша редакція посібника з навчання перекладу англомовної економічної літератури вийшла в

серії *Dictum Factum* у 2005 році, а друга (перероблене й доповнене видання) – за два роки по тому (Переклад економічної літератури, 2007). Посібник з перекладу англomовної літератури у сфері системи державного управління США (Переклад англomовної громадсько-політичної літератури. Система держуправління США, 2006) опубліковано у 2006 році.

Навчання усного послідовного перекладу вимагає попереднього оволодіння системою перекладацького скоропису, для забезпечення якого було розроблено відповідну концепцію, реалізовану на КПМЛ, перше видіння якого вийшло у 2002 році, а друге (перероблене й доповнене) – у 2006 році (Ребрій, 2006). Посібник використовується практично в усіх центрах навчання перекладу в Україні.

О.В.Ребриєм реалізовано й концепцію посібника з навчання перекладу у сфері міжнародних організацій. У 2004 році вийшло перше видання під назвою «Міжнародні політичні, економічні та військові організації», а за п'ять років, у 2009-му – його суттєво перероблена й доповнена редакція під назвою «Європейський Союз та інші міжнародні політичні, економічні, фінансові та військові організації» (Ребрій, 2009).

При навчанні перекладу студентів, для яких англійська мова є другою іноземною, у багатьох з них виникають проблеми під час першого контакту з громадсько-політичним перекладом, пов'язані з браком достатнього запасу англomовної загальнополітичної лексики. Аби забезпечити ефективне подолання цієї проблеми стосовно таких студентів, було розроблено концепцію пропедевтичного етапу, для забезпечення якого було розроблено спеціальний посібник (Черноватий і Котляров, 2005).

Науково-технічна сфера. Перший посібник з перекладу англomовної науково-технічної літератури опубліковано у 2004 (Карабан, 2004), а перше видання що відносилось до технічної сфери і стосувалося таких її галузей як електричне й електронне побутове, офісне і комунікаційне устаткування, виробництво й обробка металу, вийшло двома роками пізніше (Переклад англomовної технічної літератури, 2006). У співпраці з Харківським політехнічним університетом, публікується посібник для навчання перекладу англomовної патентної літератури (Переклад текстів англomовних засобів, 2011).

У 2016 році, враховуючи досвід реалізації розробленої моделі навчання галузевого перекладу, до неї було вносено певні зміни, у зв'язку з чим дещо змінилось і наповнення циклів. Відповідно, посібники, що розробляються після згаданого часу, будуються вже за оновленою моделлю.

За нею в серії *UTTU Series* підготовлено посібник для навчання перекладу англomовних текстів у сферах енергії, природних ресурсів і транспорту (Переклад англomовних науково-технічних текстів, 2017). Аналіз змісту навчання майбутніх перекладачів показав відсутність у ньому елементів, які готували б їх до перекладу текстів, пов'язаних з основами природничих наук. Для вирішення цієї проблеми розроблено й реалізовано концепцію відповідного посібника для навчання перекладу у галузях алгебри, геометрії, фізики та хімії (Переклад англomовних текстів у галузі природничих наук, 2017).

Медична сфера. Для забезпечення навчання перекладу у цій сфері, розроблено його концепцію, яку реалізовано у двох посібниках, підготовлених на кафедрі перекладознавства імені Миколи Лукаша, опублікованих у 2019 році в серії *UTTU Series* (Переклад англomовних текстів у сфері надання медичної допомоги – 1, 2019; Переклад англomовних текстів у сфері надання медичної допомоги – 2, 2019).

Таким чином, за останні двадцять років, лише в серіях *Dictum Factum* та *UTTU Series*, підготовлено й видано 28 посібників з навчання галузевого перекладу в парі «англійська-українська мови». Однак ними не вичерпується українська скарбниця навчально-методичної літератури у цій сфері. Якщо на початку нинішнього століття подібна література траплялася нечасто, а регулярна робота з її розробки обмежувалася двома кафедрами, то регулярний вихід перелічених вище видань виявився потужним каталізатором активізації творчої діяльності фахівців і в інших українських центрах навчання перекладу і ця активність не обмежується лише англійською мовою. Таким чином, перспективи подальшого розвитку методики навчання галузевого перекладу в Україні, як в теоретичному (розбудова усіх компонентів моделі навчання), так і в практичному (розробка й публікація навчально-методичних матеріалів) планах, викликають оптимізм.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Біобібліографічний покажчик : Леонід Черноватий / уклад. О. Білоус. Вінниця: Нова книга, 2021. – 198 с. (Почесні професори ІДПУ імені Володимира Винниченка).
2. Бондаренко О.С. Профіль письмового перекладача: професійні компетенції очима вишів та індустрії. Наукові записки. Серія «Філологічні науки». 2018. Вип. 165. – С. 447–453.
3. Ганічева Т. В. Методика навчання майбутніх філологів усного англомовного двостороннього перекладу у галузі прав людини: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2007. – 20 с.
4. Долинський Є. В. Професійна підготовка майбутніх перекладачів в умовах інформаційно-освітнього середовища університету: монографія. Хмельницький : ФОП Мельник А. А., 2018. – 384 с.
5. Зінуква Н.В. Усний переклад у зовнішньоекономічній сфері: теорія і методика навчання магістрів-філологів: монографія. Дніпро: Ун-т імені Альфреда Нобеля, 2017. – 424 с.
6. Міжнародні конвенції у галузі прав людини / Черноватий Л.М., Карабан В.І., Ганічева Т.В., Липко І.П. Вінниця : Нова книга, 2006.– 272 с.
7. Міщенко А. Глобалізація економіки та світовий стандарт. Наукові записки. Серія «Філологічні науки». 2012. Вип. 105 (2). – С. 373-378.
8. Міщенко А. Комп'ютеризовані інструменти перекладача фахової літератури. Наукові записки. Серія «Філологічні науки». 2010. Вип. 89 (1). – С. 190-197.
9. Міщенко А. Л. Лінгвістика фахових мов та сучасна модель науково-технічного перекладу: монографія. Вінниця: Нова книга», 2013. – 448 с.
10. Міщенко А.Л. Перекладацька компетентність та освітній стандарт. Наукові записки. Серія «Філологічні науки». 2017. Вип. 153.– С. 597-603.
11. Ольховська А. С. Методика навчання майбутніх філологів передачі імплікатур тексту оригіналу в усному перекладі з аркуша з української мови на англійську: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.02. Київ, 2011. – 21 с.
12. Ольховська А. С. Теоретичні і методичні засади розвитку фахової компетентності магістрів-перекладачів засобами інформаційно-комунікаційних технологій : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. пед. наук: 13.00.04. Хмельницький, 2018. 39 с.
13. Ольховська А.С. Розвиток фахової компетентності магістрів-перекладачів засобами інформаційно-комунікаційних технологій: теорія і практика : монографія. Харків: Планета-Принт, 2018а. – 286 с.
14. Переклад англомовних науково-технічних текстів: енергія, природні ресурси, транспорт : навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти. / Черноватий Л. М., Ребрій О.В., Кальниченко О.А. та ін. Вінниця: Нова Книга, 2017. – 264 с.
15. Переклад англомовних текстів у галузі природничих наук: алгебра, геометрія, фізика, хімія : навч. посіб. для студ. вищ. закл. освіти / Черноватий Л. М., Ребрій О. В., Кальниченко О. А., Лук'янова Т.Г.). Вінниця: Нова Книга, 2017. – 240 с.
16. Переклад англомовного дискурсу в галузі права Європейського Союзу : навч. посіб. для студ. вищ. закл. освіти / Черноватий Л. М., Комарова Т. В., Зінуква Н. В., Липко І.П. та ін. Вінниця: Нова Книга, 2021. – 264 с.
17. Переклад англомовної громадсько-політичної літератури. Міжнародні конвенції у галузі прав людини: навч. посіб. для студ. вищ. закл. освіти / Черноватий Л.М. Карабан В.І., Ганічева Т.В., Липко І.П. Вінниця: Нова книга, 2006. – 272 с.
18. Переклад англомовної громадсько-політичної літератури. Система державного управління США: навч. посіб. для студ. вищ. закл. освіти / Черноватий Л. М., Карабан В.І., Ребрій О.В., Липко І.П., Ярошук І.П. Вінниця: Нова книга, 2006. – 400 с.
19. Переклад англомовної технічної літератури. Електричне та електронне побутове устаткування. Офісне устаткування. Комунікаційне устаткування Виробництво та обробка металу: навч. посіб. для студ. вищ. закл. освіти / Черноватий Л. М., Карабан В.І., Омелянчук О.О. Вінниця: Нова книга, 2006. – 296 с.
20. Переклад англомовної юридичної літератури : навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти / Черноватий Л.М. Карабан В.І., Іванко Ю.П., Липко І.П. Вінниця: Нова книга, 2017. – 280 с.
21. Переклад міжнародних англомовних угод українською мовою: Три базові угоди у галузі прав людини : навч. посіб. для студ. вищ. закл. освіти / Черноватий Л. М., Ганічева Т.В., Зінуква Н.В. та ін. Вінниця: Нова книга, 2015. – 266 с.
22. Попова О. В. Професійно-мовленнєва підготовка майбутніх перекладачів китайської мови в умовах університетської педагогічної освіти: теоретичний аспект : монографія. Одеса: Південноукр. нац. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського, ВОІ СОІУ «Атлант», 2016. – 454 с.
23. Ребрій О.В. Європейський Союз та інші міжнародні політичні, економічні, фінансові та військові організації: навч. посіб. для студ. вищ. закл. освіти. Вінниця : Нова книга, 2009. – 240 с.
24. Ребрій О.В. Основи перекладацького скоропису: навч. посіб. для студ. вищ. закл. освіти. Вінниця: Нова книга, 2006. – 152 с.
25. Сімкова І. О. Формування в майбутніх перекладачів професійної компетентності в усному двосторонньому науково-технічному перекладі : монографія. Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2018. – 260 с
26. Скиба К.М. Модернізація професійної підготовки перекладачів: стратегічні орієнтири. : монографія. Хмельницький: Термінова поліграфія, 2017. – 120 с.

27. Червінко С.О. Методика навчання майбутніх філологів усного послідовного перекладу з української мови англійською з використанням перекладацького скоропису: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.02. Київ, 2014. – 22 с.
28. Черноватий Л. М., Котляров Д.М. Політичний переклад: перші кроки: посіб. для навч. англ. громад.-політ. лексик студ. вищ. закл. освіти. Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2005. – 104 с.
29. Черноватий Л.М. Зміст поняття «фахова компетентність перекладача» як складової методики навчання. Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. 2014. № 2 (74). – С. 84-87.
30. Черноватий Л.М. Методика викладання перекладу як спеціальності: підручник для студ. вищих заклад. освіти за спец. «Переклад». Вінниця: Нова Книга, 2013. – 376 с.
31. Черноватий Л.М. Проблематика досліджень у галузі методики навчання перекладу як спеціальності. Вісник Харк. нац. ун-ту ім. В.Н. Каразіна. 2004. № 635. – С. 192-197.
32. Черноватий Л.М. Система вправ і завдань як категорія методики навчання перекладу. Іноземні мови. 2018. № 2. – С.19-26.
33. Черноватий Л.М., Царьова С.О. Переклад текстів англomовних засобів захисту інтелектуальної власності: патенти, знаки для товарів та послуг: навч. посіб. для студ. вищ. закл. освіти. Вінниця: Нова книга, 2011. – 304 с.
34. Acquiring translation competence: hypotheses and methodological problems in a research project / Beeby A. et al. Investigating Translation; Beeby A., Ensinger D., Presas M. (eds.). Amsterdam: John Benjamins. 2000. – P. 99-106.
35. Biel L. Professional Realism in the Legal Translation Classroom: Translation Competence and Translator Competence. Meta. 2011. Vol. 56. No 1. – P. 162–178. <https://doi.org/10.7202/1003515ar>
36. Bowker L. Using Specialized Monolingual Native-Language Corpora as a Translation Resource: A Pilot Study. Meta. 1998. Vol. 43. No 4. – P. 631–651. <https://doi.org/10.7202/002134ar>
37. Davies M., Scott-Tennent, C., Rodriguez Torras F. (). Training in the Application of Translation Strategies for Undergraduate Scientific Translation Students. Meta. 2001. Vol. 46. No 4. P. 737–744. <https://doi.org/10.7202/002490ar>
38. Harvey M. What's so special about legal translation? Meta. 2002. Vol. 47. N 2. – P. 177–185. <https://doi.org/10.7202/008007ar>
39. Malmkjaer K. (). Love thy Neighbour: Will Parallel Corpora Endear Linguists to Translators? Meta. 1998. Vol. 43. No 4. – P. 534–541. <https://doi.org/10.7202/003545ar>
40. Maniez F. Extraction d'une phraséologie bilingue en langue de spécialité : corpus parallèles et corpus comparables. Meta. 2001. Vol. 46. No 3. – P. 552–563. <https://doi.org/10.7202/003549ar>
41. Resche C. An Approach to Interface Terminology: The Example of Environmental Economics in English as a Foreign Language. Meta. 2000. Vol. 45. No. 4. – P. 628–645. <https://doi.org/10.7202/003941ar>
42. Wakabayashi J. Teaching medical translation. Meta. 1996. Vol. 41. N 3. – P. 356–365. <https://doi.org/10.7202/004584ar>
43. Zanettin F. Bilingual Comparable Corpora and the Training of Translators. Meta. 1998. Vol. 43. No 4. – P. 616–630. <https://doi.org/10.7202/004638ar>

REFERENCES

1. Beeby, A. et al. (2000). Acquiring translation competence: hypotheses and methodological problems in a research project. In A. Beeby, D. Ensinger, & M. Presas (eds.), *Investigating Translation* (pp. 99-106). John Benjamins.
2. Biel, L. (2011). Professional realism in the legal translation classroom: Translation competence and translator competence. *Meta*, 56(1), 162-178. <https://doi.org/10.7202/1003515ar>
3. Biobibliografichni pokazhchyk [Biobibliographic Guide]: Leonid Chernovaty (2021) / arranged by O. Bilous. Vinnytsia: Nova Knyha, 198 p. (Pochesni profesory TsDPU imeni Volodymyra Vynnychenka [Professors Emeritus of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University]).
4. Bondarenko, O.S. (2018). Profil pysmovoho perekladacha: profesiini kompetentsii ochyma vyshiv ta industrii [Translator's profile: professional competences through the eyes of translator trainers and industry]. *Naukovi zapysky. Seriya «Filolohichni nauky» [Scholarly Notes. Series: Philology]*, 165, 447 – 453.
5. Bowker, L. (1998). Using Specialized Monolingual Native-Language Corpora as a Translation Resource: A Pilot Study. *Meta*, 43(4), 631–651. <https://doi.org/10.7202/002134ar>
6. Chernovaty, L. M., Karaban, V. I., Hanicheva, T. V., Lypko, I. P. (2006). *Pereklad anhlo-movnoi hromadsko-politychnoi literatury. Mizhnarodni konventsii u haluzi prav liudyny: navch. posib. dlia stud. vyshch. zakl. osvity* [Translation of the English-language social and political literature related to international covenants on human rights: textbook for university students]. Nova Knyha.
7. Chernovaty, L. M., Hanicheva, T. V., Zinukova, N. V. (2015). *Pereklad mizhnarodnykh anhlo-movnykh uhod ukrainskoiu movoiu: Try bazovi uhody u haluzi prav liudyny: navch. posib. dlia stud. vyshch. zakl. osvity* [Translation of the English-language international treaties. Three basic treaties on human rights: textbook for university students]. Nova Knyha.
8. Chernovaty, L. M., Karaban, V. I., Ivanko, Yu. P., Lypko I.P. (2017). *Pereklad anhlo-movnoi yurydychnoi literatury: navchalnyi posibnyk dlia studentiv vyshchykh zakladiv osvity* [Translation of the English-language literature related to the US law: textbook for university students]. Nova Knyha.
9. Chernovaty, L. M., Karaban, V. I., Omelianchuk, O. O. (2006). *Pereklad anhlo-movnoi tekhnichnoi literatury. Elektrychne ta elektronne pobutove ustakuvannia. Ofisne ustakuvannia. Komunikatsiine ustakuvannia Vyrobnnytstvo ta obrobka metalu: navch. posib. dlia stud. vyshch. zakl. osvity* [Translation of the English-language literature related to

technology: office, electric and electronic consumer equipment; metal production and processing : textbook for university students]. Nova Knyha.

10. Chernovaty, L. M., Karaban, V. I., Rebrii, O. V., Lypko, I. P., Yaroshchuk, I. P. (2006). Pereklad anhlovnoi hromadsko-politychnoi literatury. Systema derzhavnogo upravlinnia USA: navch. posib. dlia stud. vyshch. zakl. osvity [Translation of the English-language literature related to the US government : textbook for university students]. Nova Knyha.

11. Chernovaty, L. M., Komarova, T. V., Zinukova, N. V., Lypko, I. P. (2021). Pereklad anhlovnoho dyskursu v haluzi prava Yevropeiskoho Soiuzu: navch. posib. dlia stud. vyshch. zakl. osvity [Translation of the English-language discourse related to European Law : textbook for university students]. Nova Knyha.

12. Chernovaty, L. M., Kotliarov, D.M. (2005). Politychnyi pereklad: pershi kroky: posib. dlia navch. anh. hromad.-polit. leksyky stud. vyshch. zakl. osvity [Political Translation – first steps: textbook for university students]. V.N. Karazin Kharkiv National University.

13. Chernovaty, L. M., Rebrii, O. V., Kalnychenko, O. A. et al (2017). Pereklad anhlovnykh naukovotekhnichnykh tekstiv: enerhiia, pryrodni resursy, transport: navchalnyi posibnyk dlia studentiv vyshchykh zakladiv osvity [Translation of the English-language texts related to science and technology: energy, natural resources, transport: textbook for university students]. Nova Knyha.

14. Chernovaty, L. M., Rebrii, O. V., Kalnychenko, O. A., Lukianova, T. H. (2017). Pereklad anhlovnykh tekstiv u haluzi pryrodnych nauk: alhebra, heometriia, fizyka, khimiia: navch. posib. dlia stud. vyshch. zakl. osvity [Translation of the English-language texts related to natural sciences: Algebra, Geometry, Physics, Chemistry: textbook for university students]. Nova Knyha.

15. Chernovaty, L.M. (2004). Problematyka doslidzhen u haluzi metodyky navchannia perekladu yak spetsialnosti [Problems awaiting research in methodology of teaching Translation as a Major]. Visnyk Khark. nats. un-tu im. V.N. Karazina – Bulletin of V.N. Karazin Kharkiv National University, 635, 192-197.

16. Chernovaty, L.M. (2013). Metodyka vykladannia perekladu yak spetsialnosti: pidruchnyk dlia stud. vyshchykh zaklad. osvity za spets. 'Pereklad' [Methodology of teaching Translation as a Major: textbook for university students majoring in Translation]. Nova Knyha.

17. Chernovaty, L.M. (2014). Zmist poniattia «fakhova kompetentnist perekladacha» yak skladovoi metodyky navchannia [The notion of 'translator's professional competence' as a component of teaching methodology]. Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnogo universytetu imeni Ivana Franka – Bulletin of Ivan Franko State University of Zhytomyr, 2(74), 84-87.

18. Chernovaty, L.M. (2018). Systema vprav i zavdan yak katehoriia metodyky navchannia perekladu [System of exercises and tasks as a category of methodology of teaching Translation]. Inozemni movy – Foreign Languages, 2, 19-26.

19. Chernovaty, L.M., Tsarova, S.O. (2011). Pereklad tekstiv anhlovnykh zasobiv zakhystu intelektualnoi vlasnosti: patenty, znaky dlia tovariv ta posluh: navch. posib. dlia stud. vyshch. zakl. osvity [Translation of the English-language instruments of intellectual property protection: patents, trademarks and service marks: textbook for university students]. Nova Knyha.

20. Chervinko, Ye. O. (2014). Metodyka navchannia maibutnikh filolohiv usnoho poslidovnoho perekladu z ukrainskoi movy anhliiskoiu z vykorystanniam perekladatskoho skoropysu: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ped. nauk [Methodology of teaching future philologists consecutive translation on the basis of interpreters' shorthand]. Extended abstract of PhD thesis. Kyiv [in Ukrainian].

21. Davies, M., Scott-Tennent, C., Rodriguez Torras, F. (2001). Training in the Application of Translation Strategies for Undergraduate Scientific Translation Students. *Meta*, 46(4), 737-744. <https://doi.org/10.7202/002490ar>

22. Dolynskiy, Ye. V. (2018). Profesiina pidhotovka maibutnikh perekladachiv v umovakh informatsiino-osvitnoho seredovyshcha universytetu: monohrafiia [Professional training of future translators under the condition of university information and education environment : monograph]. FOP Melnyk A. A. [in Ukrainian].

23. Hanychava, T. V. (2007). Metodyka navchannia maibutnikh filolohiv usnoho anhlovnoho dvostoronnoho perekladu u haluzi prav liudyny [Methodology of teaching two-way English interpreting in the domain of human rights]: Extended abstract of PhD thesis. Kyiv [in Ukrainian].

24. Harvey, M. (2002). What's so special about legal translation? *Meta*, 47(2), 177–185. <https://doi.org/10.7202/008007ar>

25. Malmkjaer, K. (1998). Love thy Neighbour: Will Parallel Corpora Endear Linguists to Translators? *Meta*, 43(4), 534–541. <https://doi.org/10.7202/003545ar>

26. Maniez, F. (2001). Extraction d'une phraséologie bilingue en langue de spécialité : corpus parallèles et corpus comparables. *Meta*, 46(3), 552–563. <https://doi.org/10.7202/003549ar>

27. Mishchenko, A. (2010). Kompiuteryzovani instrumenty perekladacha fakhovoi literatury [Computerized instruments of specialized discourse translator]. *Naukovi zapysky. Seriiia «Filolohichni nauky»* [Scholarly Notes. Series: Philology]. 89 (1). 190-197.

28. Mishchenko, A. (2012). Hlobalizatsiia ekonomiky ta svitovyi standart [Globalization of economy and the world standard]. *Naukovi zapysky. Seriiia «Filolohichni nauky»* *Naukovi zapysky. Seriiia «Filolohichni nauky»* [Scholarly Notes. Series: Philology]. 105 (2). 373-378.

29. Mishchenko, A. L. (2013). Linhvistyka fakhovykh mov ta suchasna model naukovotekhnichnoho perekladu : monohrafiia [Linguistics of specialized languages and modern model of translation in the domain of science and technology]. Nova knyha.

30. Mishchenko, A. L. (2017). Perekladatska kompetentnist ta osvittii standart [Translation competence and educational standard]. *Naukovi zapysky. Seriiia «Filolohichni nauky» [Scholarly Notes. Series: Philology]*. 153. 597-603.
31. Olkhovska, A. S. (2018). Teoretychni i metodychni zasady rozvytku fakhovoi kompetentnosti mahistriv-perekladachiv zasobamy informatsiino-komunikatsiinykh tekhnolohii [Theoretical and methodological basis of the MA (majoring in Translation) students' professional competence development by means of IT technologies]. Extended abstract of DrSci thesis. Khmelnytskyi.
32. Olkhovska, A. S. (2011). Metodyka navchannia maibutnikh filolohiv peredachi implikatur tekstu oryinalu v usnomu perekladu z arkusha z ukrainskoi movy na anhliisku [Methodology of teaching future philologists rendering the source text implicatures in sight interpretation from Ukrainian into English]. Extended abstract of PhD thesis. Kyiv.
33. Olkhovska, A. S. (2018a). Rozvytok fakhovoi kompetentnosti mahistriv-perekladachiv zasobamy informatsiino-komunikatsiinykh tekhnolohii: teoriia i praktyka : monohrafiia [Development of MA (majoring in Translation) students' professional competence by means of IT technologies: Theory and practice]. Planeta-Print.
34. Popova, O. V. (2016). Profesiino-movlenniava pidhotovka maibutnikh perekladachiv kytaiskoi movy v umovakh universytetskoi pedahohichnoi osvity: teoretychnyi aspekt: monohrafiia [Linguistic and professional training of future translators from Chinese: theoretical aspect: monograph]. Atlant.
35. Rebrii, O. V. (2009). Yevropeyskyi Soiuz ta inshi mizhnarodni politychni, ekonomichni, finansovi ta viiskovi orhanizatsii: navch. posib. dlia stud. vyshch. zakl. osvity [European Union and other international political, economic, financial and military organizations: textbook for university students]. Nova Knyha.
36. Rebrii, O.V. (2006). Osnovy perekladatskoho skoropysu: navch. posib. dlia stud. vyshch. zakl. osvity [Basics of interpreter's shorthand]. Nova Knyha.
37. Resche, C. (2000). An approach to interface terminology: The example of Environmental Economics in English as a foreign language. *Meta*, 45(4), 628–645. <https://doi.org/10.7202/003941ar>
38. Simkova, I. O. (2018). Formuvannia v maibutnikh perekladachiv profesiinoi kompetentnosti v usnomu dvostoronnomu naukovu-tekhnichnomu perekladu: monohrafiia [Development of the future translators' professional competence in the two-way interpretation in the domain of science and technology : monograph]. KPI imeni Ihoria Sikorskoho.
39. Skyba, K.M. (2017). Modernizatsiia profesiinoi pidhotovky perekladachiv: stratehichni oriientyry: monohrafiia [Modernization of translators' professional training: strategic guidelines: monograph]. Terminova polihrafiia.
40. Wakabayashi, J. (1996). Teaching medical translation. *Meta*, 41(3), 356–365. <https://doi.org/10.7202/004584ar>
41. Zanettin, F. (1998). Bilingual Comparable Corpora and the Training of Translators. *Meta*, (4), 616–630. <https://doi.org/10.7202/004638ar>
42. Zinukova, N. V. (2017). Usnyi pereklad u zovnishnoekonomichnii sferi: teoriia i metodyka navchannia mahistriv-filolohiv : monohrafiia [Interpreting in foreign economics sphere: Theory and practice of teaching MA philologists: monograph]. Alfred Nobel University.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Леонід Черноватий – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри перекладознавства імені Миколи Лукаша Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна, Почесний професор Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: методика навчання іноземних мов та перекладу, психолінгвістика, перекладознавство

Ірина Липко – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри іноземних мов №2 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Наукові інтереси: германська філологія, методика навчання іноземних мов та перекладу, перекладознавство.

Світлана Романюк – кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов №2 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Наукові інтереси: германська філологія, методика навчання іноземних мов та перекладу, перекладознавство.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Leonid Chernovaty – Doctor of Sciences (Pedagogics), Full Professor, Professor at the Mykola Lukash Translation Studies Department, V.N.Karazin Kharkiv National University, Doctor Honoris Causa of the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University in Kropyvnytskyi.

Scientific interests: Teaching Foreign Languages, Translator/Interpreter Training, Psycholinguistics, Translation Studies

Iryna Lypko – PhD (Philology), Associate Professor, Head, Department of Foreign Languages №2, Yaroslav Mudryi National Law University

Scientific interests: Germanic Philology, Teaching English for Specific Purposes, Translator/Interpreter Training.

Svitlana Romaniuk – PhD (Philosophy), Associate Professor, Department of Foreign Languages №2, Yaroslav Mudryi National Law University

Scientific interests: Germanic Philology, Teaching English for Specific Purposes, Translator/Interpreter Training.

УДК 811.111'367.335

DOI: 10.36550/2522-4077-2021-1-193-78-84

РОЗМОВНО-ПРОСТОРІЧНА ЛЕКСИКА ЧИ МОВНА ДЕВІАЦІЯ: ЛІНГВО-ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ АСПЕКТИ

Юлія БОЙКО (Хмельницький, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0998-5657>

e-mail: Julia_boyko_pereklad@ukr.net

БОЙКО Юлія. РОЗМОВНО-ПРОСТОРІЧНА ЛЕКСИКА ЧИ МОВНА ДЕВІАЦІЯ: ЛІНГВО-ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ АСПЕКТИ. У статті йдеться про особливості розмовно-просторічної лексики як девіативного елементу мовлення, її іменування, виокремлення та способи передачі іншою мовою. Аналізуються способи реалізації заниженої лексики у перекладеному творі через повне та адаптивне транскодування.

Ключові слова: розмовно-просторічна лексика, девіація, діалект, соціолект, сленг, змішане транскодування, адаптивне транскодування.

BOYKO Julia. COLLOQUIALISMS OR LANGUAGE DEVIATION: LINGUISTIC AND TRANSLATIONAL ASPECTS. The article deals with the peculiarities of colloquial vocabulary as a deviant element of speech, its naming, separation and methods of translation into target language. The ways of realization of colloquial words have been analyzed in the target text through full and adaptive transcoding.

Colloquialisms are used by everybody, and their sphere of communication is comparatively wide. These are informal words that are used in everyday conversational speech by cultivated and uneducated people of all groups. Such elements include slang and dialects. Vast use of informal words is one of the prominent features of 20th century English and American literature. In Modern fiction informal words appear in dialogues as well as in descriptive passages. Such informal words are considered to be a kind of language deviation. The main reasons for the functioning of deviations in fiction are as follows: 1) deviation as the main means of creating the image of the characters and the author's picture of the world; 2) the deviation characterizes only individual characters (this way of deviation functioning is used more often, because it creates the image of the hero; 3) the deviation is used as a specific feature to create a certain coloring of the text. This technique is more often used for certain situations, comic effect, or also a conflict situation between the characters. For example, individual interspersed dialectal elements, which are voiced by a particular character, more often uses stylistically refined language, may sound like jokes about other characters who communicate in dialectal speech. To render stylistic coloring of the text created with the help of colloquialisms is an urgent problem for translators. To realize this task a translator should choose a correct strategy taking into account reasons for what the substandard elements have been used in the text. The given investigation shows that the most adequate ways of rendering colloquialisms used in the source language into target language is transcoding full or adaptive one.

Key words: colloquialisms; deviation; dialect; sociolect; full transcoding; mixed transcoding; adaptive transcoding.

На сучасному етапі розвитку лінгвістичної науки значно зростає проблематика досліджень параметрів мовної системи, пов'язаних з особливостями її функціонування на різних рівнях та динаміки розвитку відповідно до суспільних процесів. Мова є динамічною системою, якій притаманна постійна зміна, удосконалення її форм реалізації. Це не еталон, якому характерна стабільність та сталість, а, навпаки, жива субстанція, що безпосередньо реагує на зміну умов існування та функціонування, прилаштовуючись до умов останнього.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Однією з актуальних проблем є проблема дослідження функціонування елементів мови, що належать до розмовно-просторічного прошарку мови. Просторічна лексика – це словоформи, що лежать за межами літературної мови. Вони експресивно забарвлені, але, на відміну від звичайних розмовних слів мають відтінок спрощеності, заниженості, грубості. До таких елементів належать жаргон, аргі, сленг, діалекти.

Аналіз останніх досліджень Останнім часом здійснені окремі кроки у висвітленні цієї проблеми. Заслуговують на увагу дослідження Н. О. Шовгуна (Шовгун, 2000) у площині формування молодіжного мовлення малих соціальних груп, праці Т.М. Миколенко (Миколенко, 2006) та С. А. Мартоса (Мартос, 2006) пов'язані з вивченням урбаністичних та

регіональних особливостей сленгу. Досить ґрунтовними є праці Л. О. Ставицької (Ставицька, 2005) у сфері власне дослідження субстандартного мовлення: аргю, жаргону та сленгу. Також варто відзначити окремі публікації О.С. Фурси та Ю. Л. Мосенкіса стосовно англіцизмів українського молодіжного сленгу (Фурса, 2002; Фурса, Мосенкіс, 2005).

Метою цієї статті є аналіз підходів до трактування та передачі розмовно-просторічної лексики або ж так званих «мовних девіацій» мовою перекладу.

У багатьох лінгвістів увага фокусується навколо декількох важливих питань стосовно розмовно-просторічної лексики. І, перш за все, це питання, власне, термінології. Так, в українській стилістиці й лексикології поняття розмовно-просторічної лексики трактується по-різному, зазначає С.А. Бузько (Бузько, 2008). Деякі дослідники, зокрема А.А. Бурячок, оминають термін «просторіччя», відносячи лексику такого типу до розмовної та, відповідно, позначаючи її ремарками «розмовне», «розмовно-знижене», «фамільярне» або «вульгарне» (Бурячок, 1969). Деякі вчені (Коваль, 1987; Пономарів, 1993) послуговуються термінами «просторіччя», «просторічна лексика», відмежовуючи цей клас слів від літературної розмовної лексики й зараховуючи до його складу мовних одиниць, що в основній своїй масі перебувають на межі літературного вжитку, а то й виходять за цю межу і часом надають мовленню зневажливо-іронічного забарвлення – це лексеми з різко зниженим експресивним забарвленням, слова, що перекручені з точки зору граматичних норм тощо. Інші мовознавці (Жовтобрюх, 1984) об'єднують поняття розмовної та просторічної лексики в одне термінологічне сполучення «розмовно-просторічні слова», до яких відносять лексеми з додатковим стилістичним навантаженням, що надає їх значенню іронічних, жартівливих, фамільярних та інших відтінків.

Дискусійним є також питання щодо виокремлення повсякденно-розмовної мови в межах соціальної діалектології. Враховуючи ідеї, що затвердилися в історії лінгвістики, О.В. Єрофєєва пропонує ввести термін «соціолект» для позначення колективної, або групової, мови (Єрофєєва, 1997: 34). У соціолект включається, з одного боку, поняття соціального типу, який виявляється у людини під впливом рис, властивих даній расі, етнічній групі, національності, соціальному класу, іншими словами, це мова «середнього індивіда». З іншого – соціолект включає ще і систему мовних засобів певної групи, детерміновану поряд чинників, що мають не тільки соціальний, але і біологічний і психологічний характер. Введення в науковий вжиток поняття *соціолекта* дозволяє описати закономірності мовної поведінки жителів будь-якого міста, як великого, так і малого, до чого в 20-і роки закликав проф. Б.А. Ларін (Ларін, 1977).

Вивчаючи різні форми існування мови, мовознавці доходять висновку про те, що є первинні, опорні, основні форми існування мови, до яких відноситься літературна мова, а є територіальні діалекти, міське койне, просторіччя й похідні, а іноді результативні форми – власне професійні мови, групові, або корпоративні, жаргони, умовні мови ремісників і торгівців, жаргон (арго) декласованих, які є лексичними системами, викликаними до життя різними соціальними причинами.

Таким чином, можна дійти висновку, що елементи розмовно-просторічної лексики є, ніщо інше, як девіативні елементи або девіації тобто від лат. мови «відхилення». Мовна девіація це, свого роду, висловлювання, у яких відбуваються різноманітні відхилення від нормативної лексики: мовні аномалії, помилки, неточності, неправильності (Бацевич, 2004); мовні девіації, визначені несформованістю комунікативної компетенції, мовленнєвих вмінь і навичок, поганим знанням соціально-культурних норм мови, стандартів відповідності вживання слів і висловлень у певних сферах спілкування (Селіванова, 2011).

Виклад основного матеріалу. Основні причина функціонування девіацій в художній літературі є такими: 1) девіація як основний засіб творення образу персонажів та авторської картини світу. Відносяться до такої категорії драматичні твори, у яких персонажі використовують діалектне мовлення. В такому випадку діалект відображає місцевий колорит; 2) девіація характеризує лише окремих персонажів. Такий стилістичний прийом використовується частіше, тому що так створюється образ героя. Дуже яскравим персонажем, створеним за допомогою нестандартного мовлення є Елайза Дулітл, героїня п'єси Б. Шоу «Пігмаліон»; 3) девіація вжита як вкраплення для створення певного колориту.

Частіше використовується такий прийом для певних ситуацій, комічного ефекту, або також конфліктної ситуації між персонажами. До прикладу, окремі вкраплення діалектних елементів, які озвучує конкретний герой, частіше використовує стилістично вишукану мову, можуть звучати як жарти над іншими персонажами, які спілкуються діалектним мовленням.

З огляду на зазначене вище, при передачі художнього тексту, де визначальною рисою є розмовно-просторічна лексика, використана для однієї із причин, про що йшлося вище, важливим є зберегти стилістику вихідного тексту, використовуючи перекладацький інструментарій.

Соціологічні підходи до перекладу склалися на основі розуміння того, що переклад – це діяльність, на яку впливають суспільні умови. Прагнення зрозуміти механізми, що лежать в основі погляду на переклад як на суспільну практику, сприяли розвитку низки аналітичних інструментів, які допомогли висвітлити різні складові, що пояснюють включення перекладу до ширшого соціального контексту, в цілому, і суспільний характер перекладу, зокрема.

Перш ніж перейти до аналізу перекладацьких рішень при передачі мовних девіацій, зупинимося на аналізі лінгвістичних особливостей аналізованого явища.

Одиниці субстандартної мови, такі як діалектизми, наприклад, передаються в писемній англійській мові засобом фонографічної стилізації – це використання фонографічних прийомів для створення мовної характеристики героя, що передбачає підбір найбільш відомих фонетичних засобів створення того, чи іншого діалекту, і використання фонографічних засобів зображення цих особливостей в письмовій формі для їх художнього відтворення. Фонографічна стилізація охоплює як художнє представлення соціолектів і діалектів, так і фонетичні відхилення або девіації, зумовлені тим, що персонаж розмовляє з акцентом, емоційно, проте це не особливості вікової девіації мовлення (Леонтьєв, 1977).

Другий спосіб маркування субстандартної мови на письмі – використання девіацій у граматичних формах. При передачі діалектів, які на письмі відображаються через порушення граматичних норм, перекладачі радять використовувати нейтральні просторіччя. Через те, що граматичні системи англійської та української мов суттєво відрізняються, знайти відповідник для перекладу досить непросте завдання.

Використання особливої лексики – третій спосіб для фіксації девіації у мові персонажа. Це може бути використання соціолектів, які б показували соціальне походження персонажа, або територіальних діалектів, які б вказували на місцевість, в якій проживає герой. Перекладач має поставити перед собою основне питання: «Хто говорить?» та «Яку функцію виконують певні лексичні одиниці для мовленнєвої характеристики?» (Беліков, 2001).

Спробуємо проаналізувати передачу заниженої лексики мовою перекладу. Для аналізу було обрано романи «Щиголь» американської письменниці Донни Тартт (Tartt, 2016) (переклад Віктора Шовкуна, 2018) та «Механічний апельсин» Ентоні Берджес (Burgess, 1962) (переклад Олександра Буценка, 1990).

Аналізуючи роман «Щиголь» було виявлено чимало реплік з використанням лексичних девіацій. Їх часто вживав друг головного героя – українець за походженням, додаючи у «свою англійську» перекручені російські слова. Наведемо деякі з аналізованих прикладів, дібраних із тексту:

“Nyah,” said Boris, pushing the stringy dark hair out of his eyes. “I don’t know how to snowboard. I just hate the sun”. – Не, - погодився Борис, відгорнувши з очей пасмо тонкого чорного волосся.

“Da, da, ” he muttered, then something else I didn’t understand. – Да, да, -пробурмотів він, поміт буркнув і ще щось, чого я не зрозумів.

Відтворення вигуків «Nyah», та «da» українською мовою було здійснено за допомогою **змішаного транскодування** (переважне застосування транскрибування із елементами транслітерування).

“Fucking telik, ” said Boris, collapsing on the floor beside me ” (20: 446). – Довбаний мелік! – сказав Борис, падаючи на підлогу, поруч мене. – Спосіб передачі знову – транскодування (через транслітерування).

При перекладі інших речень із твору перекладач дотримується такої ж стратегії. Напр.: *“This is the true mat —from the gulags”. – Це тобі справжній мат – із таборів ГУЛагу; “My*

name! The *kliytchka* I gave her". – Моє Ім'я! **Клічка**, яку я їй дав; "Tree, toys. We'll have our own **praznyku** on Christmas Eve". – Ми влаштуємо власні **празнікі** на Святвечір. У цих прикладах вдалим є застосування прийому транскодування через транслітерування, девіація у тексті не втрачається для україномовного читача і, таким чином, зберігається стилістика першотвору.

Також при відтворенні девіації, перекладач часто використовує адаптивне транскодування (коли форма слова у вихідній мові дещо адаптується до фонетичної та/або граматичної структури мови перекладу). Напр.: "Go ahead, laugh," he said bitterly, elbowing on his gray **sovietskoye** raincoat". – Смійся, смійся, – казав він, натягуючи свій сірий **советській** плащ.

У другому аналізованому романі «Механічний апельсин», написаному Е. Берджес використовується футуристичний сленг, де основна частина слів у вигаданій автором мові, включає в себе адаптацію російських слів: «He and his **droogs (friends)** engage in **drug-fueled orgies** (milk spiked with narcotics is the drug of choice), and their random acts of brutality—particularly against defenseless people—are detailed with enjoyment in Burgess's made-up slang, Nadsat.

В аналізованих прикладах саме таку лексичну девіацію перекладач відтворював через транскодування. Розглянемо декілька речень із твору у перекладі Олександра Буценка. Напр.: The **Korova** Milkbar was a milk-plus **mesto**. – Бар "**Корова**" був молочно-плюсовим **местом** (адаптивне транскодування); The **chelloveck** sitting next to me, there being this long big plushy seat that ran round three walls, was well away with his **glazzies** glazed and sort of burbling **slovos** like "Aristotle wishy washy works outing cyclamen get forficulate smartish". – **Человек**, що сидів поряд зі мною на довгій ворсистій канапі, яка тяглася вздовж стін, вже "**приїхав**". Він вибалушив **глаза** й **белькотів**: "Туманні праці Аристотеля, викидаючи **цикламенів**, набувають достатньої **форфікуляції**..." (тут транскодування (2) та вилучення); The stereo was on and you got the idea that the singer's **goloss** was moving from one part of the bar to another. – **Всімкнули** стерео, і виникло **враження**, ніби **голос співачки-чувачки** **перелетає** з одного кутка бару в інший (нейтральна лексема **goloss** передається транскодуванням, але задля збереження стилістики першотвору перекладач намагається компенсувати це, замінюючи інші нейтральні слова в оригіналі на сленг та суржик в українському перекладі – «співачки-чувачки» та «перелетає»); I cracked this **veck** who was sitting next to me and well away and burbling a horrorshow crack on the **ooko** or earhole. – Я **железно залінив** йому в **ухо**, одначе він тільки **байдуже провадив** далі; But the **chelloveck** that had been burbling away, in the land, on white and synthemesc or whatever, was still on at it, going: "**Urchins** of deadcast in the way-ho-hay **glill** platonisc time weatherborn.". – Але той **человек**, який **звечора плів** **мандрони** у "**торчку**" від молока з "**хімією**" чи чимось таким, і **досі правив** своєї: **Вуличні** хлопці, з **мертвої матерії** народжені **погодю** в кінно-сінні **гільсько-платонічні** часи... Також, при передачі на українську мову девіацій перекладач використовував адаптивне транскодування, напр.: One **veshch** I could never stand was that. – Є **вещі**, яких я просто не терплю.

Наведемо ще декілька прикладів перекладу лексичних девіацій за допомогою транскодування. Напр.: I told Dim to lay off a bit then, because it used to interest me sometimes to **slooshy** what some of these starry decreps had to say about life and the world. – Я **попросив** Діму **зачекати момент**, бо часом цікаво **послухати**, що **белькочуть** оці **старі маразматики** про **життя і світ** (тут: субституція лексеми «послухати», хоча можна було б скористатися адаптивним транскодуванням: Я **попросив** Діму **зачекати момент**, бо часом цікаво **слухать**, що **белькочуть** оці **старі маразматики** про **життя і світ**).

У наступному реченні використовується аналогічний спосіб перекладу: So we cracked into him lovely, grinning all over our **litsos**, but he still went on singing. – З **усміхненими ліцами** ми **почали ніжно товкти** його кулаками, одначе він **уперто співав**. Або ж: We **yeckated** back townwards, my brothers, but just outside, not far from what they called the Industrial Canal, we **viddied** the fuel needle had like collapsed, like our own ha ha ha needles had, and the auto was coughing kashl kashl kashl. Ми **їхали** до міста, але на околиці, неподалік від так званого **Промислового каналу**, **завважили**, що **стрілка на покажчику палива безсило впала**, так само, як і **наші-ха-ха-ха!**-стрілки-хрінки", і машина **закахикала**: "**кхс-кхе-кхе!**"

У реченні, аналізованому вище одну девіацію речення, перекладено за допомогою транскодування – «*ueskated*» – «їхали», іншу повністю вилучено. Наведемо наш варіант перекладу цієї репліки, зберігаючи обидві девіації:

Ми їхали до міста, але на околиці, неподалік від так званого Промислового каналу, ми віделі, що стрілка на покажчику палива безсило впала, так само, як і наші-ха-ха-ха!- "стрілки-хрінки", і машина закахикала: "кхс-кхе-кхе!"

В інших варіантах перекладу спостерігаємо таке: *The point was whether to leave the auto to be sobiratted by the rozzes or, us feeling like in a hate and murder mood, to give it a fair tolchock into the starry watersfor a nice heavy loud plesk before the death of the evening.* – *Йшлося лише про те, чи покинути машину, щоб її зашмонали рожі, наче в нападі шаленої люті, в старий ставок, де б вона гучно плюснулася й навіки зникла.*

Як це видно із прикладів, не кожне лексичне просторіччя перекладено саме за допомогою транскодування, а лише девіативні елементи: «*rozzes*» – «рожі», та «*starry*» – «старий». Спостерігається також і субституція «*to be sobiratted*» - «*зашмонали*»; «*to give it a fair tolchock*» – «*штовхнути її*».

Загалом просторічна лексика в аналізованих творах в основному відтворена за допомогою адаптивного транскодування через розбіжності у структурах двох мов, напр.: *We got out at Center and walked slow back to the Korova Milkbar, all going yawwwwww a malenky bit and exhibiting to moon and star and lamplight our back fillings, because we were still only growing malchicks and had school in the daytime, and when we got into the Korova we found* молочного бару "Корова", відверто позіхаючи — а-а-у-у! — під місяцем, зорями й ліхтарями, бо, зрештою, були ж ще мальчікі-підлітки й удень ходили до школи (переклад О. Буценка). У цьому реченні перекладено дві девіації за допомогою транскодування – «*Korova*» – «Корова», та «*malchicks*» – «мальчікі», але девіацію «*malenky*» було вилучено в українському перекладі.

Розглянемо ще один приклад:

Really, if he wanted to spend so long in the land, he should have gone into one of the private cubies at the back and not stayed in the big mesto, because here some of the malchickies would filly about with him a malenky bit, though not too much because there were powerful bruiseboys hidden away in the old Korova who could stop any riot. – *А проте, коли вже йому подобалося так довго "мандрувати", то хай би краще скористався одним з окремих стійл у глибині бару, а не муляв людям очі у великій залі, де кожний мальчік міг над ним позбиткуватись — жартома, звісно, адже в "Корові" були хвацькі викидайли, ладні швидко покласти край будь-якому неподобству.* Перекладач, вилучив девіації «*mesto*», та «*malenky*». Варто зауважити, що девіацію «*malchickie*» перекладено за допомогою адаптивного транскодування.

У наступних реченнях: *The devotchkas among them had these very lively litsos and wide big rots, very red, showing a lot of teeth, and smeking away and not caring about the wicked world one whit.* – *У тих дєвочек були жваві ліца з великими яскраво-червоними ротіками* — вони шкірились, виставляючи напоказ зубья, цілком байдужі до навколишнього розбишацтва – при перекладі використовується адаптивне транскодування.

Ще один приклад: *And then the disc on the stereo twanged off and out (it was Johnny Zhivago, a Russky koshka, singing 'Only Every Other Day'), and in the like interval, the short silence before the next one came on, one of these devotchkas - very fair and with a big smiling red rot and in her late thirties I'd say – suddenly came with a burst of singingv.* – *На стереопрोगравачі саме скінчилася й зіскочила платівка (Джонні Жіваго, русская кошка, виконувала пісню "Тільки іншим разом"), і в цю мить, коли запала тиша й на програвач мала лягти інша платівка, одна з тих дєвочек – на вигляд років під сорок, дуже вродливаа, з великим, розтягнутим в усмішці ротіком – раптом проспівала якихось півтора такта, наче на підтвердження того, про що вони там патякали (тут: транскодування); *But old Dim, as soon as he'd slooshied this dollop of song like a peace of redhot meat plonked on your plate, let off one of his vulgarities, which in this case was a lip-trump followed by a dog-howl followed by two fingers pronging twice at the air followed by a clowny guffaw.* – *А от зачумлений Дим, що прослухав фрагмент арії так, наче проковтнув кинутий на тарілку шмацик сосиски, вдався до ще одного свого паскудства: затрубив губами, заскавучав, як собака і, двічі скинувши**

вгору два пальці, по-блазенському розреготався. В аналізованих речення усі девіації передано за допомогою адаптивного транскодування, для україномовного читача всі девіації передаються русизмами та суржигом.

Узагальнюючи різні наукові підходи до визначення *розмовно-просторічної лексики*, можна відмітити декілька загальних положень: 1) розмовна лексика протиставляється літературній мові і є певною мовною девіацією; 2) між лексичним складом літературної і розмовної мови існують явища перехідності і взаємопроникнення; 3) розмовно-просторічна лексика функціонує як у побуті, так і в художньому тексті, виступаючи в останньому засобом потужної експресії.

Переклад лексичного просторіччя завжди був і залишається складним завданням. Розуміючи навмисне використання в оригінальному тексті нестандартної/девіативної лексики та важливість її відтворення у перекладі задля збереження стилістики тексту, перекладач знаходиться у перманентному пошуку адекватних стратегій та тактик її відтворення.

У проаналізованих творах, з огляду на те що в оригіналі було використано русизми як девіативні елементи при стилізації твору, обидва перекладачі вдалися до відтворення цих лексичних просторіч через використання **транскодування**: 1) транскодування (власне): транслітерації *або* транскрипції; змішаного транскодування (транслітерація *та* транскрипція), а також адаптивного транскодування.

Перспективу подальших розвідок вбачаємо у аналізі відтворення розмовно-просторічної лексики у новітніх перекладених текстах та вироблення нових стратегій щодо передачі таких лексем мовою перекладу.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бацевич Ф. Основи комунікативної лінгвістики : підручник. Київ: Академія, 2004. – 342 с.
2. Беликов В. И. Социолінгвістика. М. : Рос. гос. гуманит. ун-т, 2001. 315 с.
3. Бузько С. А. Розмовно-просторічна лексика в текстах української постмодерної прози. *Філологічні студії*. 2008. Вип.2. – С. 72 – 78.
4. Бурячок А. А. Функціонально-стилістична оцінка слів у Словнику української мови. К. : Наукова думка, 1969. Вип. III. – С. 87 – 95.
5. Ерофеева Е. В. Экспериментальное исследование фонетики регионального варианта литературного языка. Пермь, 1997.– 83 с.
6. Жовтобрюх М. А. Українська літературна мова. К : Наукова думка, 1984. 255 с.
7. Коваль А. П. Практична стилістика сучасної української мови. Київ: Вища школа, 1987. 3-е вид. – 352 с.
8. Ларин Б. А. К лингвистической характеристике города: Несколько предпосылок. Москва: Изв. гос. пед. ин-та им. А.И. Герцена. 1977. – С. 189–199.
9. Леонтьев А. А. Национальные особенности коммуникации как междисциплинарная проблема. Объект, задачи и методы этнопсихолінгвістики. Москва. 1977. – С. 5–14.
10. Мартос С. А. Молодіжний сленг у мовленнєвій структурі м. Херсона : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01. Луганськ, 2006. – 21 с.
11. Миколенко Т. М. Український міський сленг (на матеріалі усного мовлення тернопільців) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2006. – 21 с.
12. Селіванова О. О. Основи теорії мовної комунікації: підручник. Черкаси: видавництво Чабаненко Ю. А. 2011. – 350 с.
13. Ставицька Л. О. Арго, жаргон, сленг: Соціальна диференціація української мови. Київ: Критика, 2005. – 464 с.
14. Пономарів О. Д. Стилїстика сучасної української мови. Київ: Либідь, 1993. – 248 с.
15. Фурса О. Англїцизми українського молодіжного сленгу: чинники динаміки та проблеми класифікації. *Мова та історія* : зб. наукових праць. Київ, 2002. Вип. 61. – С. 57–65.
16. Фурса О., Мосенкіс Ю. Український молодіжний сленг як динамічний феномен (станта перспективи досліджень). *Мова та історія* : зб. наукових праць. Київ, 2005. Вип. 83. – С. 70–82.
17. Шовгун Н. О. Формування українського сленгу в мовленнєвій діяльності малих соціальних груп: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.01. Київ, 2000. – 17с.
18. Burgess A. A Clockwork Orange: London Penguin Group, 1962. – 122 p.
19. Берджес Е. Механічний апельсин / пер. з англ. О. Буценка. Київ : Рідна мова, 1990. – 122 с.
20. Tartt, D. The Goldfinch. NY: Little, Brown and Company. 2016. – 854 p.
21. Тартт Д. Щиголь / пер. з англ. В. Шовгуна. Київ : Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля». 2018. – 832 с.

REFERENCES

1. Batsevich F. S. (2004). Fundamentals of communicative linguistics: a textbook. Kyiv: Academy, 342 p.

2. Belikov V.I. (2001). Sociolinguistics. Moscow: Russ. State Human. University, 315 p.
3. Buzko S.A. (2008). Colloquial speech in the texts of Ukrainian Postmodern prose. *Philological studies*. Issue. 2. P. 72 – 78.
4. Buryachok A.A. (1969). Functional and stylistic assessment of words in the Dictionary of Ukrainian language. Kyiv: Naukova dumka. Issue III. P. 87 – 95.
5. Erofejeva E.V. (1997). Experimental study of the phonetics of the regional version of the literary language. Perm. 83 p.
6. Zhovtobrukh M.A. (1984). Ukrainian literary language. – Kyiv: Naukova dumka. 255 p.
7. Koval A.P. (1987). Practical stylistics of the modern Ukrainian language. Kyiv: Vyscha schkola. 352 p.
8. Larin B.A. (1977). To the linguistic characteristics of the city: Several prerequisites. Moscow : Izv. state ped. in-ta im. A.I. Herzen. P. 189–199.
9. Leontiyev A.A. (1977). National features of communication as an interdisciplinary problem. Object, tasks and methods of ethnopsycholinguistics. Moscow: Nauka. P. 5 – 14
10. Martos S. A. (2006). Youth slang in the speech structure of Kherson: author. diss. for science. degree of cand. Of philol. sciences: 10.02.01. Luhansk. 21 p.
11. Mikolenko T.M. (2006). Ukrainian city slang (on the material of oral speech of Ternopil residents): author ref. diss. for science. degree of Cand. philol. Sciences: 10.02.01. Kyiv. 21 p.
12. Selivanova O.O. (2011). Fundamentals of the theory of language communication: a textbook. Cherkasy: Publishing house Chabanenko Yu.A. 350 p.
13. Stavyt'ska L.O. (2005). Slang, jargon, argo: Social differential of the Ukrainian language. Kyiv: Krytyka. 464 p.
14. Ponomariv O.D. (1993). Stylistics of the Modern Ukrainian language. Kyiv: Lybid'. 248 p.
15. Fursa O.A. (2002). Anglicisms of Present-day Ukrainian youth slang: factors of dynamics and problems of classification. *Language and History: an. collection of scientific papers*. Kyiv. Issue 61. P. 57–65.
16. Fursa O.A., Mosenkis Y.S. (2005). Ukrainian youth slang as a dynamic phenomenon (the standpoint of research prospects). *Language and history: a collection of scientific papers*. Kyiv. Issue. 83. P. 70–82.
17. Shovgun N.O. (2000). Formation of Ukrainian slang in the speech activity of small social groups: author's ref. diss. for science. degree of Cand. philol. Sciences: 10.02.01. Kyiv. 17 p.
18. Burgess A. (1962). *A Clockwork Orange*: London: Penguim Group. 122 p.
19. Burgess E. (1990). *Mechanical orange* / trans. From English O.Butsenko. Kyiv: Ridna mova. 122 p.
20. Tartt, D. (2016). *The Goldfinch*. NY: Little, Brown and Company. 854 p.
21. Tartt D. (2018). *Schigol* / trans. from English by V. Shovkun. Kyiv: Book Club "Family Leisure Club". 832p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Юлія Бойко – доктор філологічних наук, доцент, завідувач кафедри германської філології та перекладознавства Хмельницького національного університету.

Наукові інтереси: гендерна лінгвістика; соціолінгвістика; функціональний, семантичний та когнітивний синтаксис.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Julia Boyko – Doctor of Philology, Associate Professor, Head of the Department of German Philology and Translation Studies, Khmelnytsky National University.

Scientific interests: gender linguistics; sociolinguistics, functional, semantic and cognitive syntax.

УДК : 81'255.4:159.937

DOI: 10.36550/2522-4077-2021-1-193-84-92

ЛІНГВОКУЛЬТУРНІ АСПЕКТИ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Василь БЯЛИК (Чернівці, Україна)

ORCID: 0000-0001-7428-7145

e-mail: v.bialyk@chnu.edu.ua

БЯЛИК Василь. ЛІНГВОКУЛЬТУРНІ АСПЕКТИ МІЖМОВНОЇ КОМУНІКАЦІЇ. Стаття присвячена відтворенню виражальних засобів, що складають основу лінгвокультурного коду етносу, у процесі міжмовної комунікації, якою є переклад. Засоби експресивізації тексту-джерела розглядаються у їх зіставленні з такими у тексті-цілі. Матеріалом дослідження слугує твір відомого українського письменника Олеса Бердника «Ілюзіоніст» та його англійський переклад Ромою Франко. В процесі

дослідження встановлено, що найбільш поширеними виражальними засобами, які передають етнокультурну складову у міжмовній комунікації є фонетико-графічні, словотвірні або морфологічні, лексичні, фразеологічні та синтаксичні.

Ключові слова: міжмовна комунікація, міжкультурна комунікація, переклад, експресивність, виражальні засоби.

BIALYK Vasyli. LINGUOCULTURAL ASPECTS OF INTERLINGUAL COMMUNICATION. The article dwells on the linguocultural issues of interlingual communication. Interlingual communication is presented in the article by translation while linguocultural means are viewed as expressive tools used to construct a national worldview where the expressive function is of paramount importance. The major task in rendering the expressive function in translation is to achieve equivalence, i.e. creation such a situation in the process of interlingual communication where the emotional response of a source-text reader could be equal to that of a target-text reader. It is important to take into account intercultural peculiarities of emotion manifestation while analyzing the degree of emotionality and expressiveness of a work of fiction in different languages. This is accounted for a double nature of emotions. They are viewed as a universal psychic phenomenon, physiological experience, on the one hand, and as an emotional concept characterized by specific culturally-related wording and perception, on the other hand. Though emotions are of universal character, the typological structure of emotional lexicon is different in different languages having very clear national peculiarities. This proves that a language is not a mirror reflection of the world and serves as one more evidence that the world of emotions and the world of language means do not coincide. In the paper, linguocultural means to denote various emotions peculiar for a Ukrainian text and the ways of their rendering in an English text in the process of interlingual communication have been considered. It requires, first and foremost, besides the analysis of the ways of translation of expressive means in a source-text and a target-text also analyze their reception in accepting culture. Expressive information in the text under consideration and its translation version is rendered by a large arsenal of stylistic means which facilitate the perception and assessment by a reader and a translator of a work of fiction and revealing its emotional potential. It has been established that among the basic expressive means to denote expressive information in interlingual communication are phonetic and graphic, word-building or morphological, lexical, phraseological, and syntactic ones. As a result of the research performed, it has been revealed that the author and the reader, and in the translation process also the translator, are the major agents in the act of communication realizing the principle of anthropocentrism according to which a human being is the completion of universe evolution.

Key words: interlingual communication, intercultural communication, translation, expressiveness, expressive means.

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень і публікацій. Міжмовна і міжкультурна комунікація традиційно репрезентована перекладом, в якому якнайкраще відображаються лінгвальні та культурні чинники такої комунікації (House, 2016). Переклад зазвичай розглядають у двох планах : як процес і як текст (продукт, результат процесу), де, окрім суто інформативної, експресивна функція є однією із найголовніших, оскільки завдяки їй передаються всі лінгвокультурні обертони повідомлення, спрямовані на його адекватну реценцію адресатом (Бялик, 2016: 28-42). Експресивна функція у перекладі художнього тексту визначається двома комунікативними настановами: на передачу інформації і на здійснення емоційного впливу на адресата. Перша настанова знаходить своє вираження у денотативній функції, а друга полягає в передачі відношення відправника тексту до породжуваного ним тексту і прагненні викликати в отримувача тексту відповідну емоційну реакцію, тобто головною тут виявляється окрім денотативної ще й конотативна функція (Виноградов, 2001). При передачі експресивної функції у перекладі ставиться завдання досягнення експресивного еквіваленту, тобто створення в процесі перекладу міжмовного спілкування такої ситуації, за якої емоційна реакція отримувача тексту перекладу могла би відповідати емоційній реакції отримувача тексту оригіналу. Важливим у міжмовній комунікації зберегти в тексті-цілі всю палітру лінгвокультурних засобів тексту-джерела (Пермінова, 2015). Тексти можуть також різнитися і відтворюваним комунікативним ефектом (реакціями які він викликає у адресатів). Переклад як процес повинен забезпечувати передовсім еквівалентність реакцій адресата текста-джерела та текста-цілі (Латышев, Семенов, 2005: 31).

У процесі художнього перекладу відбувається творча взаємодія індивідуальностей автора оригіналу і перекладача. Це реально існуючий процес, який потребує теоретичного осмислення (Пермінова, 2015). Такому осмисленню перешкоджає дві крайності: об'єктивістське уявлення про переклад як про копію оригіналу і суб'єктивістська концепція перекладу як процесу, тотожного оригінальній творчості (Коптілов, 2002: 10). При цьому В. Коптілов зауважує, що найважче подолати суб'єктивістську концепцію перекладу. Якщо об'єктивістське уявлення про переклад як можливість дослівного перекладу швидко спростовується практикою, то прихильники суб'єктивістської концепції перекладу обстоюють повну свободу перекладача у процесі перекладу, називаючи це творчим началом

перекладу. Очевидно тут важливим має бути третій варіант стосунків між перекладачем та автором, який передбачає наявність власної індивідуальності перекладача, яку підпорядковує особі автора оригіналу (Коптілов, 2002: 11).

Матеріалом дослідження слугує фантастична повість відомого українського письменника Олесь Бердника «Ілюзіоніст» (Бердник) та її переклад англійською мовою, здійснений канадською перекладачкою Ромою Франко (Berdnyk, 2012), яка не була об'єктом наукового дослідження досі. Невеликий за обсягом твір О. Бердника привертає увагу з декількох причин. У ньому передається особливість авторського стилю талановитого українського письменника, його світобачення, яке виражається через опис персонажів твору, подій, які відбуваються, їх характеристики. Такий неповний перелік особливостей цього, як і багатьох інших творів автора, вимагає від останнього майстерного використання виражальних засобів, щоб відобразити як своє ставлення до героїв та подій, що описуються, так і передачі основного меседжу твору і впливу на читача.

Тут доречно детальніше зупинитись як на індивідуальності автора художнього твору, так і перекладачки.

Олесь Бердник, український письменник і поет, художник, музикант і громадський діяч, автор більше 50 романів, повістей, есеїв, людина найрізноманітніших здібностей, відомий в радянські часи як колишній дисидент народився в Херсонській області у сім'ї ковалів з діда-прадіда.

Фантастикою, казками та легендами Олесь захоплювався з дитинства. Олесь Бердник був також прекрасним художником і фотографом. Вражаюча фантазія й масштабне мислення Олесь Бердника знайшли відображення в «космічних» сюжетах його картин. На його рахунку 20 персональних художніх виставок, сценарій до кінофільму, до того ж він є автором пісень, написаних на власні вірші, захоплювався подорожами (Коробкова, 2012).

Не менш колоритною є і фігура перекладачки Роми Зорі Франко, людини сильної індивідуальності, яка народилася в преріях Саскачевану в маленькому містечку Канора в Канаді, де виховувалась разом із сестрою Сонею в любові до українського слова, українських традицій. За час викладання у Саскачеванському університеті, м. Саскатун, Канада професорка Рома Франко зарекомендувала себе як здібний організатор, науковець, громадський діяч, активний учасник соціокультурних заходів у житті української громади Канади. Вийшовши на ранню пенсію у 1996 р. вона разом із сестрою Сонею Морріс заснували видавництво перекладної літератури Language Lanterns Publications («Мовні маяки»), де власним коштом публікували свої англійські переклади (Рома Франко як перекладачка, а Соня Морріс як редакторка) українських творів спочатку жіночої, а потім і чоловічої прози (Козачук, 2018). Загалом перекладено більше 30 творів. За свою перекладацьку діяльність Рома Франко і її сестра Соня Морріс (помертно) удостоєні престижної премії Юрія Луцького. Особливістю цієї діяльності можна вважати величезний професіоналізм перекладачки, її знання обох мов на рівні білінгва та безмежну любов до України, українського народу, свого коріння. Цілком можна стверджувати, що ця перекладачка якраз і реалізує той третій варіант стосунків між автором та перекладачем, про який згадує В. В. Коптілов (Коптілов, 2002: 11), коли сильна авторська індивідуальність поєднується з не менш сильною індивідуальністю перекладача, який може відчуті усю гаму емоційності, експресії та ідей, які має намір виразити автор.

Мета роботи полягає у з'ясуванні лінгвокультурних засобів, притаманних українському тексту, та визначенні способів їх передачі англійською мовою у процесі міжмовної комунікації, що, серед іншого, передбачає аналіз способів перекладу експресивних виражальних засобів у тексті-джерелі та їх відтворення у приймаючій культурі.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Серед базових виражальних засобів на позначення експресивної інформації у міжмовній комунікації у процесі дослідження виявлено фонетико-графічні, словотвірні або морфологічні, лексичні, фразеологічні та синтаксичні засоби.

Фонетико-графічні засоби, зазвичай, репрезентовані транскрипцією, транслітерацією, змішаним і адаптивним транскодуванням та графічними засобами (пунктуацією). У

наведених нижче прикладах бачимо, як знаки пунктуації передають переживання героїв та їх емоції, серед яких знак оклику в кінці слова чи висловлення, знак питання або три крапки.

Ще однією формою репрезентації фонетико-графічних засобів є графічна імітація мелодики, тону чи інтонації мови персонажа:

– *Якусь давню грошину. **Ве-е-елику!** Більшу за п'ятака! Ходи, поглянеш...* (Бердник).

– “ *A really old coin. A **bi-i-i-g one!** Bigger than pyatak! Come and have a look...*” (Berdnyk, 2012 : 237).

Протяжність вимовляння слова у наведеному випадку свідчить про важливість знайденої монети, можливу її цінність. У цьому випадку бачимо, що як в оригіналі тексту, так і його перекладу цю характеристику повністю збережено. Емоційний стан персонажів творів передається також фонетико-графічними засобами на позначення різних вигуків, тобто вираження реакції персонажів твору, свого відношення до речей, ідей чи людей.:

– *Ми... по ділу, – несміливо сказав Тарасик.*

– ***Ой!** Яке там у вас діло? – усміхнувся Мошко і його хрящуватий ніс смішно заворушився, ніби принохувався до якогось нечутного запаху.*

– *Може, маєте спадщину велику від покійної бабусі? Хотите продати графський палац? **Хе-хе!*** (Бердник).

Перед перекладачкою було завдання відтворити цю гаму експресії та дескрипції образу засобами приймаючої культури. І це, слід зазначити, їй дуже добре вдається, особливо, коли перекладачка знаходить вдалі відповідники в англійській мові, що гарантує адекватне сприйняття тексту читачем.:

– “*We’ve... come on business,*” *Tarasyk said hesitantly.*

– “***Oh my!** What kind of business can you have?*” *Moshko smiled, and his bony nose moved comically, as if it were sniffing an indiscernible odour. “Perhaps you have a large inheritance from your deseased grandmother? Do you want to sell a count’s palace? **Tee-hee!**”* (Berdnyk, 2012: 240).

Вигуки можуть виражати і реакцію персонажа на будь яку подію чи виконувати фатичну функцію у мовленні.

Словотвірні засоби вираження експресивності у міжмовній комунікації охоплюють афіксальні словоформи, зокрема різні види демінутивно-зменшувальних суфіксів, складні слова.

Серед головних персонажів твору є два підлітки, до яких із симпатією, чи ба! – любов’ю – ставиться автор. На таку думку наштовхує той факт, що упродовж всієї розповіді наратор вживає їх імена лише у їх зменшувально-пестливій формі (*Тарасик, Павлик*). Власне зменшувально-пестлива форма імен хлопчиків налаштовує читача на приязний, доброзичливий лад, який із самого початку прочитання твору проникається симпатією до цих підлітків. У Роми Франко як перекладачки залишається невеликий вибір використання трансформацій для адекватного передачу смислу, закладеного в тексті оригіналу, і вона вдається до транслітерації (*Tarasyk, Pavlyk*).

Проте заледве чи англомовний читач здатний сприйняти те тепло і любов, яке автор вкладає до зменшувально-пестливої форми імен цих персонажів.

В окремих випадках можемо спостерігати випадки нейтралізації експресивно забарвлених лексичних афіксальних одиниць тексту оригіналу у перекладі, коли емоційно-експресивна складова лексичної одиниці зводиться до позначення, вказівки розміру. А експресивний компонент слова перекладачка пробує передати низкою слів, що входять до вільного словосполучення:

– *Високі пальці ставлять... такі стовпи великєнні...* (Бердник).

Лексична афіксальна одиниця *великєнні*, вжита автором у тексті, передає захоплення підлітка, його враження від події, свідком якої він є, його переживання.

В перекладі читаємо:

– “*They’re pounding in tall stakes – **great big poles like this...***” (Berdnyk, 2012: 239).

Тут словосполучення *great big poles like this* передає в основному ознаку розміру *great big*, хоч емоційний компонент перекладачка намагається компенсувати додаванням словосполуки *like this*. Це є цілком виправданим кроком і допомагає досягнути еквівалентності при перекладі.

Словоскладання ще один із найбільш ефективних засобів словотвору, оскільки у ньому компресується інформація в стислій формі про позначуваний об'єкт, ознаку чи суб'єкт:

– *А що? – зацікавився Павлик, висовуючи золоточубу голову на довгій шиї з дерези.*

(Бердник).

Складні слова представляють певну трудність у їх перекладі особливо в неспоріднених мовах. Тому перекладачеві доводиться вдаватися до певних прийомів, щоб передати, якщо не форму, то хоча б зміст та експресивне навантаження лексичної одиниці тексту оригіналу:

– *“What?” Pavlyk asked curiously as he shoved his head, stuck on a scrawny neck and topped by a yellow top of hair, out of the acacia bushes.* (Berdnyk, 2012: 237).

Водночас є випадки повного збігу або тотожності понять, позначених лексичними одиницями в тексті оригіналу та тексті перекладу та їх репрезентації у мові-джерелі та мові-цілі. Наприклад, *синьоокий* та *blue-eyed* можна розглядати як випадки ототожнення понять, з одного боку, та семантичної подібності, з іншого, хоч графічні характеристики є дещо відмінними (в одному випадку написання слова разом – в іншому через дефіс).

Складні слова можуть виражати поняття, які загальноприйняті в різних мовах та культурах, наприклад:

– *Я бачив інших факірів, батечку мій, і запевняю вас — ваші фокуси-покуси надто моторошні...* (Бердник).

В даному уривку бачимо лексичну одиницю *фокуси-покуси*, яка не потребує спеціального тлумачення, оскільки є інтернаціоналізмом:

– *“I’ve seen other magicians, my good man, and I assure you, that your hocus-pocuses are much too frightening...”* (Berdnyk, 2012: 257).

Однак навіть, здавалося б інтернаціональне слово, повинне враховувати культурномовну складову приймаючої культури і приймати форму, яка усталена у цій культурі.

До лексико-семантичних засобів репрезентації експресивності у художньому творі, що досліджується, належать колоквиалізми, епітети, національно-маркована лексика, метафори, лексичний повтор, антономазія, дисфемізми.

Асиметрія тексту перекладу та тексту оригіналу спостерігається на семантичному та стилістичному рівнях (Жозачук, 2018), які тісно взаємопов'язані.

В оригіналі експресивність тексту представлена лексичними одиницями, які належать до архаїчної лексики на позначення певних історичних реалій (*шаг, півшага*), а також словами, утвореними шляхом конверсії (*курява – куріти*). Експресивність досягається також завдяки використанню стилістичних засобів (епітетів, метафоризації слів) – *махаметів, канючихи*. У перекладі лексичні одиниці нейтралізуються і втрачають експресивну силу (*kicking up dust, infidels, begging*).

На особливу увагу заслуговують лексичні одиниці, які передають національний колорит мови, її культурну складову:

– *Цитьте, бабо! Цитьте, а то я...* (Бердник).

Немає в англійській мові точного відповідника для українського слова *Цитть (me)!* Певною мірою відповідати семантиці цього слова, на нашу думку, можуть англійські *Hush! Shi! Whist!* Однак навіть із вжитком цих англійських лексем не можна стверджувати про повну відповідність семантичного обсягу цих слів українському відповіднику.

Вираження експресивності лексичними засобами може здійснюватися шляхом лексичних повторів. Деколи ознака може інтенсифікуватися за допомогою лексичного повтору та використання синонімічних лексичних одиниць з нагнітанням ознаки.

– *Умер, умер! – лото сикнув вітчм, вдаривши дерев'яною ложкою по столу. – Знаю, що здох! Як собака! На каторзі!* (Бердник).

– *“He died, he died!” the stepfather shouted angrily, banging his wooden spoon on the table. “I know that he croaked! Like a dog! Doing hard labour!”* (Berdnyk, 2012: 245).

Нагнітання ознаки смерті тут передається від повтору нейтрального слова *умер – died* до лексем *здох – croaked* і далі до словосполучення *Як собака! – Like a dog!* Негативна конотація підкреслює негативне ставлення вітчима до батька Тарасика.

Серед виражальних засобів, які лежать в основі експресивності тексту, найбільш частотними в нашому дослідженні виявились епітети, порівняння, метафори, які входять до

складу

словосполучень.

Так, наприклад, баба Химка, дивлячись на Тарасика, гірко каже:

– *Де там ти здоровий, одні скраклі замість рук.* (Бердник).

У перекладі лексема *скраклі* передається у порівняльній конструкції, де українська лексема замінюється нейтральною лексикою і роль інтенсифікації ознаки виконує сама конструкція, а не лексема, як це бачимо в тексті оригіналу:

– *“You are not at all well; your arms are like little sticks.”* (Berdnyk, 2012: 267).

Лексичні засоби вираження експресивності не обмежуються тільки вищевикладеними прийомами та лексичними одиницями, їх реєстр може охоплювати не тільки стилістичну стратифікацію лексики, приналежність до функціональних стилів, але й інші засоби увиразнення, як наприклад антономазію чи дисфемізми. У повісті О. Бердника це особливо помітно у стосунках Тарасика та його вітчима, дядька Степана. У своїй люті до пасинка Степан називає його в українському тексті *цуцням*, *Іродом*. В перекладі ми бачимо відтворення експресивного смислу із вживанням аналогічних лексичних одиниць зниженої конотації. Лексема *цуцня* замінюється на безпородну маленьку собачку *little mongrel*, що надає ще більшої негативної експресивності, ніж український відповідник, оскільки українська лексема може асоціюватися із позитивною оцінкою. В іншому прикладі заміна імені біблійного царя, що прославився своєю жорстокістю, на образ диявола – *devil* – в основному збігається за семантичним навантаженням та понятійним обсягом з лексемою тексту оригіналу.

Антономазія як засіб характеристики персонажу, його вчинків з оперттям на біблійні сюжети, є також притаманною для аналізованого твору. Так баба Химка, звертаючись до Степана, не стримує емоцій:

– *Ти, Каїне, доніс на Федора, на її першого чоловіка, на свого товариша.* (Бердник).

– *“You’re Cain, that’s who you are! You denounced Fedir, her first husband and your friend.”* (Berdnyk, 2012: 261).

Як свідчить проведене дослідження, використання лексичних засобів як способу увиразнення мови твору є надзвичайно ефективним у міжмовній комунікації у відтворенні її лінгвокультурних аспектів.

Фразеологічні засоби на позначення експресивності у досліджуваному творі характеризуються сполученнями, зрощеннями, єдностями, національно-маркованими фразеологічними одиницями паремійного типу, образністю.

– *Бреши здоров! Як то можна по грошині взнати щось про тих людей, що їх вже нема?* (Бердник).

Вираз **Бреши здоров!** є маркером розмовної живої мови та показником мовно-культурного коду. Словосполучення є характерним для української мови та української культури, а тому у перекладі перекладачка вимушена вжити відповідне за змістом словосполучення, яке є зрозумілим у приймаючій культурі та відображає семантичний зміст української лексичної одиниці:

– *“You’re pulling my leg! How can anyone use money to find out things about people who are no longer here?”* (Berdnyk, 2012: 238).

Якщо в українському словосполученні компонент «*бреши*» вказує на актуальне його значення, хоч і не повною мірою, то в англійському перекладі маємо справу із немотивованим ідіоматичним словосполученням. Його компоненти «*pulling*», «*leg*» жодним чином не відтворюють зміст фразеологічної одиниці. Такі фразеологічні одиниці представляють особливу трудність при перекладі, оскільки є питомими елементами приймаючої культури. Вірно прийняте рішення перекладачкою дає змогу англомовному читачеві адекватно сприйняти зміст висловленої думки.

Вибуки, клятви, запевнення, виражені ідіоматичними виразами, становлять важливу канву розмовної живої мови, її характеристики та вказують на особливості її функціонування. Експресивність таких засобів досягає емоційного максимуму і автор не має права не скористатися цим:

– *Ій-пра!* (Бердник).

Ідіоматичний вираз *Йй-пра!* є одним з варіантів вираження запевнення (порівняйте: *Йй-Богу!*) і є невід'ємною частиною української етнокультури. В перекладі, як зазначалося раніше, використовується відповідник із приймаючої культури:

– **“Cross my heart!** (Berdnyk, 2012: 239).

Вагомий пласт емотивної лексики складають фразеологізми, які містять елементи паремій, тобто приказок чи прислів'їв. Вони, по суті, є емоційно-образними ресурсами мови і тому важливі в оповіді:

– *А щоб ти здох йому! Погибелі на тебе нема, дармоїда! В печінках мені сидиш, паскудна тварюко! Де тебе не посій, там і вродиш...*

Український текст глибоко національний за формою з широким використанням паремійного фонду мови («сидіти в печінках» у значенні «надоїдати дуже», «де тебе не посій, там і вродиш» у значенні «ти повсюди, де тебе і не чекають»). Експресивність таких емогем не викликає сумніву. Що ж відбувається в англійському перекладі?

– *“May you drop dead! You just won't croak, you parasite! I can't stand you, you loathsome creature! You're always underfoot.”* (Berdnyk, 2012: 243).

Перекладачка використовує розмовну лексику «*croak*», «*drop dead*» у виразах, яка спрямована на збереження експресивності виразів, але паремійна ідіоматичність втрачається. Очевидно, що «*I can't stand you*» не може зрівнятися з експресивністю виразу «*в печінках сидиш*» чи «*You're always underfoot*» – з «*де тебе не посій, там і вродиш*».

Синтаксичні стилістичні засоби представлені синтаксичними структурами, які характеризуються стилістичною інверсією у тексті перекладу, наявністю еліптичних речень, внутрішнім мовленням та питальними реченнями власне непрямої мови, замовчуванням, відокремленням, антитезою.

В плані вираження експресивності тексту ми зосереджуємося на стилістичних особливостях речень. Проблема синтаксичних виражальних засобів мови і стилістичних прийомів синтаксису тісно пов'язана з проблемою предикації у широкому розумінні цього слова, тобто актуальним членуванням речення.

Використання синтаксичних виражальних засобів по суті є різними способами оформлення висловлення усного та письмового мовлення, їх взаємообумовленості та взаємозв'язку.

Одним із синтаксичних засобів вираження експресії у творі є стилістична інверсія. В українській мові порядок слів довільний і відношення між членами речення визначаються синтетичними засобами (в основному закінченнями та флексіями), водночас в англійській мові такий порядок слів фіксований завдяки аналітичному характеру устрою мови. Отже кожне відхилення від норми в англійському реченні може розглядатися як стилістичний ефект на відміну від українського речення.

– *Що ото кине, як собаці, на сніданки в гімназії, те й має...* (Бердник).

– *For my school lunches, he just throws something at me, like at a dog, and that's all I get...* (Berdnyk, 2012: 242).

Важливим стилістичним синтаксичним прийомом, який використовується для підсилення експресивності твору може виступати явище нарощування ознаки:

– *Запанувала глибока тиша, бо чоловік в чорному смокінгу оголосив про виступ незрівняного, небувало, чудодійного, неповторного мага, ілюзіоніста, факіра, магістра чарівних наук великого Ойра-Хана* (Бердник).

– *Then a deep hush fell over the crowd as the man in the black evening jacket announced the appearance of the incomparable, the extraordinary, the wonder-working and unique conjurer, illusionist, and magician – the master of the magical arts, the great Oyra-Khan.* (Berdnyk, 2012: 252).

Інтенсифікація ознаки може не тільки відбуватися у бік зростання, але і у бік зменшення і передаватися граматичною структурою речення:

– *Гм... Бронза... звичайнісінька бронза... Нащо воно мені...* (Бердник).

– *Гмм... It's bronze... ordinary bronze.*” (Berdnyk, 2012: 241).

Внутрішній стан персонажів твору, що досліджується, часто передається через внутрішнє мовлення чи власне непряму мову, що збагачує експресивний потенціал твору і дає змогу реципієнту (читачу) краще зрозуміти головних героїв твору, їх настрої та їх

характер, їхнє відношення до описаних подій. Як правило, це досить розлогі уривки твору, скорочення яких навіть у цитуванні призвело би до спотворення змісту висловлення. Загалом цей стилістичний прийом є прийнятним для двох пар мов і не залежить виключно від особливостей граматичного устрою мов.

Іншою особливістю живої розмовної мови, яка використовується як стильовий прийом, є замовчування. Зазвичай замовчування є наслідком сильних відчуттів, які заважають закінчити мовлення, або іноді небажання її продовжувати:

– *He такий, як всі... Та й він сказав нам...* (Бердник).

– *“That he wasn’t like the rest of us. And he said...”* (Berdnyk, 2012: 315).

Ці здогади оформлюються незакінченими реченнями, які відображають прийом замовчування. Читач сам додумується про можливий варіант закінчення речень. Такий прийом є надзвичайно ефективним у передачі душевного стану персонажів.

Прийом замовчування є притаманним і вдало використуваним як у тексті оригіналу, так і в тексті перекладу.

Часто в творі використовується стилістичний прийом, відомий як відокремлення, який можна тлумачити як інтонаційно-сміслові уривки мовлення, що утворюються виокремленням одного чи іншого другорядного члена речення або вставних слів чи фраз:

– *На арену вийшов чоловік середнього зросту в блакитному трико — худорлявий і стрункий.* (Бердник)

– *A man – slim, delicately built, of medium height, and dressed in azure leotard – stepped into the ring* (Berdnyk, 2012: 252).

Синтаксичне оформлення живої мови передбачає відхилення від ustalених норм, що найкращим чином виявляється через еліipsis, тобто пропуски членів речення у висловленні для передачі емоційності, а отже вираження експресивності.

Висновки та перспективи дослідження. Як свідчить проведене дослідження, емоційно-експресивна інформація у міжмовній комунікації передається великим арсеналом виражальних засобів, що сприяють експресивності тексту оригіналу та тексту перекладу, а також виявленню емоційного потенціалу твору та його оцінки як автором, так і читачем. Тут ще можемо додати і перекладачем як реципієнтом і відправником, інтерпретатором художнього твору. Звичайно, в дослідженні наведені лише найбільш поширені для аналізованого твору виражальні засоби. Насправді у тексті автор та перекладачка вдаються і до інших стилістичних засобів (паралельні конструкції, хіазм тощо), проте нами виокремлені найбільш поширені, на наш погляд, які сприяють експресії міжмовної комунікації. Перспективним видається розглянути когнітивно-дискурсивні характеристики міжмовної комунікації з урахуванням її синергетичного та прагматичного аспектів.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бердник Олесь. Ілюзіоніст. Режим доступу: <http://www.ukrplib.com.ua/books/printit.php?tid=6560>
2. Бялик В. Д. Основи теорії перекладу. *Fundamentals of Translation Studies*. навч. посібник для студ. ф-тів іноземн. мов. Чернівці : Чернівецький ун-т, 2016. – 376 с.
3. Виноградов, В. С. Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы) / В. С. Виноградов. М.: Изд-во института общего среднего образования РАО. 2001. – 224 с.
4. Козачук А.М. Ідіолект перекладів Роми Франко: семантичний та стилеметричний аспекти. Дисертація на здобуття наук. ступеня кандид. філолог. наук Спеціальність 10.02.16 Перекладознавство. Харків: Харків. нац. університет ім. В.Н. Каразіна. – 258 с.
5. Коптілов В.В. Теорія і практика перекладу : Навч. посіб. К.: Юніверс, 2002. – 280 с.
6. Коробкова Т. Олесь Бердник і його родина / Тетяна Коробкова // Газета День: №70, (2012), 20 квітня, 2012. Рубрика: Україна Incognita. Режим доступу: <https://day.kyiv.ua/uk/article/ukrayina-incognita/oles-berdnyk-yogorid-i-rodina>.
7. Латышев Л. К., Семенов А. К. Перевод: теория, практика и методика преподавания: Учебник для студ. перевод. фак. в учебн. заведений. 2–е изд. стер. М.: Издательский центр «Академия», 2005. – 192 с.
8. Пермінова А.В. Перекладацька рецепція сучасної американської поезії: монографія. К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2015. – 352 с.
9. Berdnyk O. (2012). *The Illusionist // Fantastic Encounters* : translated by Roma Franko; edited by Paul Cipywnyk. Toronto : Language Lanterns Publication Inc., 2012. – pp.237-342.
10. House J. *Translation as Communication across Languages and Cultures*. London and New York: Routledge, 2016. – 164 p.

REFERENCES

1. Berdnyk, Oles *Illusionist* Access mode: <http://www.ukrplib.com.ua/books/printit.php?tid=6560>

2. Bialyk, V. D. (2016). *Osnovy teorii perekladu* [Fundamentals of Translation Studies]. Chernivtsi: Chernivtsi University, 376 p.
3. Vinogradov, V.S. (2001). *Vvedenie v perevodovedenie (obschie i leksicheskie voprosy)* [Introduction into Translation Studies (general and lexical issues)]. Moscow: Institut obscheho srednego obrazovania RAO, 224 p.
4. Kozachuk, A.M. (2018). *Idiolekt Perekladiv Romy Franko: Stylistychny ta Stylemetrychny Aspekty* [Idiolect of Roma Franko's Translation: Semantic and Stylemetric Aspects]. Dissertation for a Candidate Degree in Philology: Speciality 10.02.16 Translation Studies. –Borys Hrinchenko Kyiv University, Ministry of Education and Science of Ukraine; V.N. Karazin Kharkiv National University Ministry of Education and Science of Ukraine, Kharkiv, 258 p.
5. Koptilov, V.V. (2002). *Teoriya i praktyka perekladu* [Theory and Practice of Translation]. Kyiv: Universe, 280 p.
6. Korobkova, T. (2012). Oles' Berdnyk i yoho rodyna [Oles Berdnyk and his Family] "Day" Newspaper Issue 70, April 20, 2012. Access mode: <https://day.kyiv.ua/uk/article/ukrayina-incognita/oles-berdnyk-yogo-rid-i-rodina>
7. Latyshev, L.K., Semenov, A.K. (2005). *Perevod: teoriya, praktika i metodika prepodovaniya* [Translation: Theory, Practice, and Methods of Teaching]. Moscow: Akademia, 192 p.
8. Perminova, A.V. (2015). *Perekladatska retseptsiya suchasnoyi amerykanskoj poeziji* [Translation Reception of Modern American Poetry]. Kyiv: Vydavnychi dim Dmytra Buraho. 352 p.
9. Berdnyk, Oles. (2012). *The Illusionist // Fantastic Encounters* : translated by Roma Franko; edited by Paul Cipywuk. Toronto : Language Lanterns Publication Inc., 2012, pp.237-342
10. House, Juliane. (2016). *Translation as Communication across Languages and Cultures*. London and New York: Routledge, 164 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Василь Бялик – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри комунікативної лінгвістики та перекладу Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Наукові інтереси: когнітивна лінгвістика, лексична семантика, термінологія, переклад.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Vasyl Bialyk – Doctor of Philology, Full Professor, Head of the Department of Communicative Linguistics and Translation. Chernivtsi Yuriy Fedkovych National University.

Scientific interests: cognitive linguistics, lexical semantics, terminology, translation.

УДК 81'255.4-05=161.2=112.2:82'03

DOI: 10.36550/2522-4077-2021-1-193-92-99

ПЕРЕКЛАД ТА МАНІПУЛЯЦІЯ

Марія ІВАНИЦЬКА (Київ, Україна)

ORCID: 0000-0002-4870-431X

Researcher ID: AAC-7349-2020

Scopus ID: 56199507900

e-mail: ivanytska@ukr.net

ІВАНИЦЬКА Марія. ПЕРЕКЛАД ТА МАНІПУЛЯЦІЯ. У статті розглядається антологія української літератури, видана у 1951 р. в НДР, з точки зору соціології перекладу та маніпулятивної теорії А. Лефєрєва. Виділяються такі стратегії переписування: стратегії, взяті у паратекстах (передмові, коментарях), які інтерпретують тексти антології з ідеологічних позицій, та стратегії, застосовані перекладачем безпосередньо у творі. Серед останніх визначаються як найчастотніші та пояснюються: симпліфікація; нейтралізація національного / регіонального та соціального колориту; заміщення українського колориту російським (русифікація твору).

Ключові слова: художній переклад; переписування; маніпуляція; національний колорит; стратегія перекладу; паратекст; лінгвокультура.

IVANYTSKA Mariia. TRANSLATION AND MANIPULATION. The article investigates the Ukrainian-German literary translation of the 1950s from the viewpoint of the sociology of translation (P. Bourdieu, S. Bassnett, N. Bachleitner) and the theory of rewriting and manipulation by A. Lefevere. Therefore, the emphasis is placed on the factors affecting approaches to translation, particularly ideology, patronage, poetics. Translation as rewriting is analysed based on short stories from the anthology "Aus dem Buch des Lebens. Ukrainische und estnische Novellen", published in the GDR in 1951. Rewriting strategies are classified into two groups: a) strategies used in paratexts (foreword,

comments, explanatory notes, information about the author, history of the Ukrainian culture and literature); b) strategies used by a translator in the main text: 1) simplification, 2) neutralization of regional and national flavour, 3) substitution of the Ukrainian flavour with the Russian one (russification of the work). As a result of the analysis, it can be concluded that the most frequent translation transformation encountered in the text is replacement of realia words, dialecticisms and colloquialisms with neutral lexemes (often hyperonyms), which is defined as neutralization strategy. It correlates with the simplification strategy, based on the omission of sentences and paragraphs, which are not desirable for translation, particularly textual elements with religious themes and Ukrainian realia. Substitution of the Ukrainian national flavour with the Russian one is mostly represented with the rendering of onyms (anthroponyms and toponyms) according to the norms of Russian phonetics, which marked the Ukrainian literature as part of the Russian cultural space. This kind of rewriting had the effect of German-speaking readers forming a corresponding impression of the Ukrainian culture.

Keywords: literary translation, rewriting, manipulation, national flavour, translation strategy, paratext, linguo-culture.

Постановка проблеми. У кінці ХХ ст. перекладознавство почало відходити від лінгвістичної парадигми, відповідно до якої цільові тексти розглядалися у порівнянні з вихідними здебільшого на лексико-граматичному рівні, визначалися види трансформацій та робилися висновки про еквівалентність чи адекватність перекладу. Одним із новим напрямків у перекладознавстві стала соціологія перекладу, яка цікавиться не стільки одиницями лексичного рівня, скільки тими чинниками, які впливають на переклад і перекладача як суб'єкта трансферу текстів із однієї лінгвокультури в іншу. Відповідно до цього, перекладознавство виходить за межі суто філологічної сфери та набуває рис комплексної дисципліни, яка може, зокрема, продемонструвати вплив суспільства на міжкультурні та міжлітературні взаємини, і чому переклад був і залишається важливим інструментом маніпуляцій. Саме остання проблема цікавить нас у цій розвідці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ми спираємося на роботи А. Лефевра, Л. Венуті, С. Баснет, які піднімають питання взаємозв'язку перекладу з політичними, ідеологічними і соціальними умовами, в яких він відбувається, питання впливу соціуму на переклад як процес і як результат. На соціальний складник перекладознавства вказали німецькомовні перекладознавці К. Норд, Н. Бахляйтнер, М. Вольф та інші. У розумінні прихильників цієї концепції перекладач діє, за Н. Бахляйтнером, на глобальному перекладацькому полі і взаємодіє з іншими гравцями цього поля, підпорядковуючись при цьому «правилам гри» (Bachleitner, 2010: 7-14). Соціологія перекладу посиляється у своїх міркуваннях на теорію французького науковця П. Бурдьє, яка базується на поняттях поля, капіталу та габітусу (Bourdieu, 1986). Під перекладацьким полем ми розуміємо, вслід за П. Бурдьє, соціокультурний простір, що знаходиться на перетині літературних полісистем і формується різнорівневими зв'язками між гравцями цього поля, які, володіючи певним капіталом, взаємодіють між собою заради представлення однієї соціокультурної спільноти на літературному ринку іншої. Це система певних відносин між гравцями поля, в якій постає своя ієрархія цінностей, орієнтирів, завдань та правил гри (Іваницька, 2015: 48). «Габітус» розуміється як «система стійких набутих схильностей», які використовуються як вихідні настанови, що породжують конкретні соціальні практики індивідів (у нашому випадку – перекладачів) і визначають їхню поведінку (Bourdieu, 1986: 241-258).

Розуміння того, що на перекладацькому полі діють різні гравці та різні сили, які керуються різними мотивами та настановами, дозволяє поглянути на процес та результат перекладу ширше та зрозуміти, що перекладачі не зовсім вільні у виборі творів для перекладу та підходів до нього. У 1985 р. редактор збірки праць «The Manipulation of Literature. Studies in Literary Translation» Т. Германс у передмові до неї написав, що «будь-який переклад передбачає певний ступінь маніпулювання текстом задля виконання певної мети» (Hermans, 1985: 9). Таку мету може мати як перекладач, так і замовник перекладу, і ширше – соціально-політична система.

Цю думку розвинув у повноцінну концепцію бельгійський перекладознавець А. Лефевр, увівши у перекладознавство: поняття патронажу / опікування (patronage), яке характеризує інструменти ідеологічного впливу на переклад; поняття «переписування» (rewriting), під яким А. Лефевр розуміє будь-який текст, який створюється на основі іншого з метою адаптації до певної ідеології і / або поетики; та поняття маніпуляції, яке характеризує

переклад як маніпуляцію літературою задля виконання певних функцій у суспільстві (Lefevere, 1992).

Отже, думка А. Лефевра, що переклад має досліджуватися у контексті влади, патронажу, ідеології та поетики, відкриває для дослідників цікаві перспективи, адже робота перекладача, редактора, видавця залежить від суспільно-політичних умов та літературних традицій. А. Лефевр розуміє ідеологію як набір дискурсів, які змагаються за інтереси, важливі для збереження владних структур, центральних для цілої форми соціального і культурного життя, і вважає, що ідеологія диктує також і основні стратегії, які використовуватиме перекладач, адже вона часто нав'язується «патронами» / «опікунами» (patrons), тобто, людьми чи інституціями, які замовляють або публікують переклади (там само).

Не менш важливим поняттям у контексті ідеї перекладу як переписування є *поетика*. Згідно з А. Лефевром, поетика складається з двох компонентів: 1) набір художніх прийомів, жанрів, мотивів, прототипів, образів, ситуацій і символів; 2) ідея про те, якою є або має бути роль літератури в цілому у певній соціальній системі. Останній компонент відіграє важливе значення у виборі тем, які можуть бути релевантними для соціальної системи (Lefevere, 1992: 14-26). Функціональний компонент поетики – це «тісно пов'язана з ідеологічними впливами зовні сфера поетики як такої, породжена ідеологічним тиском довкола літературної системи» (Lefevere, 1992: 27). Таким чином, поетику дослідник також пов'язує з ідеологією, адже якщо переклад – це переписування оригінального тексту, то всі переписування відображають певну ідеологію і поетику суспільства і тому неминуче слугують певним силам (Lefevere, 1992: 7).

Поняття переписування та маніпуляції розширюють обрії самого перекладу, оскільки уводять до перекладознавчого аналізу також і рецензії, антології, довідники тощо, тобто мета- та паратексти перекладу, за термінологією Г. Женетта (Genette 2003), які, у свою чергу, формуються різними зацікавленими гравцями літературного та перекладацького поля.

Ці теоретичні міркування підкріплені прикладами дослідників переважно у контексті англійської та німецької мов. Дослідження перекладів, створених в інших парах мов та в інших соціально-політичних обставинах, **ще відсутні**, але вони можуть підтвердити чи спростувати ці теорії.

Тому **метою** цієї розвідки є верифікація поглядів А. Лефевра у царині українсько-німецького перекладу часів соціалізму, оскільки інструменти опікування, як-то сильна позиція такого гравця, як партія, та чіткі ідеологічні настанови у поширенні літератури були визначальними на перекладацькому полі того часу. Матеріалом нашої розвідки слугує перша антологія української літератури, що вийшла друком в НДР, під назвою «Aus dem Buch des Lebens. Ukrainische und estnische Novellen» (1951).

Виклад основного матеріалу. До першої антології української та естонської літератури в НДР увійшли невеликі оповідання дореволюційних та радянських письменників, які відбиралися за ознакою відповідності принципам класової боротьби. Передмова, композиція антології та коментарі укладача надзвичайно чітко прописують схему прочитання цих оповідань, тлумачачи твори дореволюційних письменників як зображення страждань поневолених, а тексти радянських авторів – як відображення позитивних революційних змін. Такі паратексти однозначно сигналізують про маніпулювання літературою заради відтворення радянської ідеології та її трансферу до новоствореної НДР, вибудовуючи із текстів української та естонської літератури лекала соціалістичного реалізму.

Аналізуючи самі тексти перекладів, переконуємося, що в них також можна чітко виділити маніпулятивні стратегії. Візьмемо, для прикладу, оповідання «*Лист*» українського письменника В. Стефаніка у перекладі А. Бьольтца (Alexander Böltz). За типологією К. Райс «*Лист*» можна віднести до експресивного типу текстів, оскільки автор активно використовує просторіччя, діалектизми (зокрема й фонетичні особливості говірок буковинців Покуття), експресивно марковані лексичні одиниці, які дають мовну характеристику персонажів та передають регіональний та соціальний колорит.

Проводячи порівняльний аналіз оригіналу твору і його перекладу німецькою мовою, звернімо увагу на певні елементи переписування, які можна розглядати як маніпулятивні:

Епіграф оповідання звучить в оригіналі: «*Політичним арештованим мужикам на Святий вечір*» (Стефаник, 2015: 98). У перекладі «Святий вечір» випускається і залишається «*Den politischen Häftlingen aus der Bauernschaft*» (Aus dem Buch des Lebens, 1951: 136). Перекладач відтворив лексему «мужики», скориставшись стилістичним зсувом, піднявши реєстр просторічно-грубоваті лексеми «мужики» до рівня нейтрально-офіційного штампу «селянство». Ці дві зміни в епіграфі пояснимо ідеологічно обґрунтованою елімінацією релігійної тематики, яка прослідковується також в інших оповіданнях антології, та політичними заграваннями із селянством, що вилилося у, можливо, несвідоме використання перекладачем штампу із офіційного мовлення того часу. Пристосування твору В. Стефаника до атеїстичної ідеології при перекладі прослідковується у значних скороченнях тексту, наприклад:

«Коло баби на печі сиділа маленька Марійка з заплетеною кісочкою, як мишачий хвостик.

- **Боже, боже, як народови тісно стало жити, а як світа надійдуть, та й нарід таки веселитси, — гадкувала собі баба.**

Лице зморщене, сині губи, сухі руки, сивий волос — така баба» (Стефаник, 2015: 98).

Переклад:

«*Auf dem Ofen neben der Großmutter saß die kleine Marika mit ihren Rattenschwänzen. Das Gesicht der Großmutter hatte viele Falten; ihre Lippen waren blau, die Hände dürr, das Haar ergraut. Sie war schon alt.*» (Aus dem Buch des Lebens, 1951: 136); або ж:

«...*діти лишили на волю Боже.*» (Стефаник, 2015: 100) – «... *unsere Kinder ihrem Schicksal überlassen*» (Aus dem Buch des Lebens, 1951: 138).

Відтворення національно маркованої лексики та передача власних назв з української відбувається у збірці загалом і в аналізованому оповіданні, зокрема, за посередництва російської мови. Це і не дивно, оскільки на початках літературних контактів між НДР та СРСР майже всі твори, написані національними мовами, перекладалися спочатку російською, а вже з російської – німецькою. У такий спосіб тексти зазнавали подвійних маніпуляцій: по-перше, в них нейтралізувалася національна концептосфера, а по-друге, вже на першому етапі перекладу в них з'являлися елементи російського культурного простору, як мінімум, власні назви. Окрім того, в НДР у перші десятиліття після створення республіки практично не було перекладачів, які б володіли українською мовою, тому до перекладів текстів українських письменників залучалися перекладачі з російської, які не бачили відмінностей між двома мовами та культурами.

Перекладач аналізованого оповідання В. Стефаника Александер Бьольтц (Alexander Böltz) був фахівцем з перекладу російської літератури й активно перекладав у 50-і рр. історичні романи, педагогічну літературу, твори радянських авторів. То ж не дивно, що він (та й інші перекладачі збірки) дивився на українську літературу через російські окуляри. Найчастіше це проявляється в передачі українських антропонімів відповідно до російської фонетики та в елімінації національно маркованих одиниць:

«*Ба, вуйко Василь ідуть до нас із **Николов Сименовим**, із тим, шо в школах він си вчіє.*

Тікай із землі, біжи д' бабі на ніч.

До хати увійшов Василь із школярем» (Стефаник, 2015: 98).

Переклад: «*Wassil und der Schüler **Nikola Semjonow** kamen herein* (Aus dem Buch des Lebens, 1951: 136).

Бачимо, що фрагмент скоротився з трьох речень до одного: випущено лексему «вуйко» (можемо лише припустити, що перекладач не знайшов значення одиниці, яка відсутня в російській мові), присвійний антропонім Сименовим (з Николюю чийм – Семеновим) замінено на типове російське прізвище Semjonow. Так само і Wassil тяжіє до російської вимови.

Таку ж тактику спостерігаємо і далі по тексту: *письмо від Федора – Brief von **Fjodor**, Семенів, **аді**, прочитає – **Semjonov** wird ihn vorlesen* та ін..

Тенденція до нейтралізації національно маркованих одиниць присутня і в інших оповіданнях збірки, наприклад, у «Червоній хустині» А.Головка: «*Біля печі мати висунула горщик і в миску насипала **борицу***» – «*Die Mutter holte den Topf aus dem Ofen und goß die*

Brühe in die Schüssel». Заміна *борщу* на *бульйон* не є суттєвою для розуміння змісту оповідання, але від регіонального колориту оповідання через такі перекладацькі рішення не залишається жодного сліду.

Цікаво звернути увагу й на те, як перекладач оповідання М.Коцюбинського, яке дало назву усій збірці, (не) відтворює національний колорит казок, які оповідала баба внукам:

«*Рот розкривався [...] і в ньому шипіли слова – щось про царенка, золото, дорогі страви [...] і баба кінчала про інше – про кобилячу голову або рись-мату*» (Коцюбинський, 1979: 102).

Переклад: «*Der Mund öffnete sich [...] und Worte, die irgendein Königssohn von Gold und kostbaren Speisen gesprochen, fielen heraus [...] und es kam etwas anderes: die Geschichte vom Stutenkopf oder von der Königstochter, die in einen Frosch verzaubert worden war*» (Aus dem Buch des Lebens, 1951: 14).

Як бачимо, образ *рись-матері* замінено на образ царівни-жаби, тобто, старовинний слов'янський міфічний образ, відсутній у німецькій чи германській лінгвокультурі замінено на образ російської казки. Таку заміну ми вважаємо русифікацією, адже образ *царівни-жаби* так само чужий для німецького читача, як і *рись-мати*. На нашу думку, перекладач орієнтувався на те, що в Німеччині було перекладено досить багато російської літератури, зокрема й казок, які в процесі зближення російської та німецької літератур стали добре відомими для німецьких читачів. У такий спосіб, через зросійщені оніми чи російські казкові персонажі переклади з української втрачають свою специфіку, національну своєрідність. Залучивши до аналізу носія мови, ми отримали такий коментар: «Читається досить легко. Незвичні лише імена, але я десь їх чув, вони ж російські?» Відповідно, для німецького читача твір, в якому власні назви звучать, як російські, належатиме до російськомовного культурного простору.

Повертаючись до оповідання В. Стефаніка, спостерігаємо у перекладі тенденції до нейтралізації характерних для автора діалектних та просторічних висловів та заміни їх немаркованими німецькими лексемами нейтрального стилю.

«*А ти, брате Василю, дбай за мої хлопці. Не пускай їх у мішку по дощеві ходити, але ти їм сардачинки поший. Навчи їх на розум, як би й я, а не пусти понід плоти. Зроби з них газдів та й наказуй, аби свого тата та й маму не забували, бо їх тато не був лайдак, але своє право тримав...*» (Стефанік, 2015: 100).

Переклад:

«*Auch du, Bruder Wassil, gib auf meine Kinder acht! Laß sie nicht bei Regen im Hemd umherlaufen, sondern laß ihnen Röcke nähnen! Bringe ihnen Vernunft bei! Lehre sie so, wie ich sie gelehrt hätte, und laß sie nicht unter fremder Willkür leiden! Erziehe sie zu anständigen Menschen, die ihrem Vater und ihre Mutter nicht vergessen, und erzähl ihnen, daß ihr Vater kein Liederjan war, sondern ein Mensch, der für sein Recht gekämpft hat*» (Aus dem Buch des Lebens, 1951: 138).

Діалектне *лайдак*, що означає вбогу бездомну людину, відтворене розмовним *Liederjan*, що означає неохайну, недбалу людину. Застаріле діалектне *сардачина*, що позначає рід верхнього теплового короткого сукняного одягу, передано німецьким *Röcke*, що у побутовому мовленні означає верхній одяг. Просторічний фразеологізм *а не пусти понід плоти* відтворено високим стилем *laß sie nicht unter fremder Willkür leiden*. Ці стилістичні зсуви та загалом майже офіційний тон перекладеної репліки практично не відображають своєрідність мовлення персонажів; у перекладі стирається відмінність між просторічним діалектним мовленням селян та літературною мовою автора. Цю відмінність можна помітити в оригіналі в такому уривку:

«*На-ко тобі грейцір, на-ко, але не плач. Аді, чуєш, шо дедя каже, аби-с баби слухав, аби-с не пустував.*

Казав оце Василь до Іванка та й дав йому новенький грейцар.» (Стефанік, 2015: 101).

Переклад: «*Hier, da hast du einen Kreuzer, aber hör auf zu weinen! Hörst du, der Vater schreibt, du sollst der Großmutter folgen und keinen Unfug treiben», sagte Wassil zu Iwanko und schenkte ihm einen blanken Kreuzer.*» (Aus dem Buch des Lebens, 1951: 139).

У фрагменті оригіналу помічаємо різницю між вживанням діалектної лексики *грейцір* у мовленні персонажа та літературної *грейцар* в авторському тексті (до речі, ця лексема відображено в «Словарі української мови» Б.Грінченка). У перекладі ця різниця стирається, як і експресивність висловлювань, яка створюється, зокрема, модальними частками. Відтак простота народного мовлення втрачається, заміна *пустувати* на *einen Unfug treiben* робить звертання Василя до Іваника офіційним, навіть якоюсь мірою канцелярським.

Вважаємо, що втрата різниці між авторською мовою та мовою персонажів, тобто, втрата характерологічної функції мовлення дійових осіб, – це серйозне упущення перекладача, адже діалектизми та просторіччя, якими послуговуються герої Стефаника, характеризують їх як простих людей нижчого класу, неосвічених, з патріархальним укладом життя та світоглядом. Перекладач міг би задля збереження цієї функції стилістично маркованої лексики використати у перекладі більше просторіч, неправильних граматичних чи лексичних форм, усічені речення, експресивно марковану лексику. Те, що він цього не зробив, характеризує переклад як такий, що орієнтувався лише на ідею першотвору, але ніяк не на авторський стиль та експресивний вид тексту. Таке переписування можна розглядати як симпліфікацію, і припустити, що його метою було спростити для німецькомовного читача сприйняття тексту чужої літератури, звести його до набору ідей та мотивів, які були експліцитно пояснені у коментарях перед оповіданнями.

Інші види маніпуляції літературою продемонструємо на прикладі перекладу оповідання А. Головка «Червона Хустина». У передмові до оповідання (що має назву «Як Сталін захищав Царицин») укладач Е. Мюллер пише про російських робітників і селян, які під проводом партії Леніна і Сталіна відчинили двері у нову епоху людства (Aus dem Buch des Lebens, 1951: 153), хоча текст А. Головка зовсім не про це. Але лозунги та штампи були яскравою ознакою літератури радянської доби, тому вони домінували і на радянсько-німецькому перекладацькому полі, у роботі видавців, укладачів антологій та перекладачів.

Та окрім радянської ідеології, перекладачі орієнтувалися також і на специфіку цільового читача. Розглянемо такий уривок:

«По вулиці залопотіло щось раптом і з гиком пронеслося. Лиш курява знялась, видно, як по повітр'ю розляглась.

– Козаки, мабуть, – сказала мати.»

А дід:

– І куди вони їздять усе?

Батько нахмури брови. А на чолі залягла глибока зморшка:

– Доїдяться й вони. Не одні вже тут їздили – і німці, і гайдамаки. Та рачки, потім назад полізли.

Оксана дивилася в двері. Он, із-за тину, видно – у Мусіїв з хати вийшла Марійка й побігла на леваду.» (Головка, 1930: 7-8)

Переклад:

«Von draußen tönte Hufgetrappel. Jemand sprengte mit lautem Geschrei durch das Dorf, und breite Staubwolke wälzte sich in den Hof.

«Kosaken», sagte die Mutter, und der Großvater fragte: «Wo die bloß dauernd hinreiten?»

«Wozu haben sie denn Pferde, wenn die nicht darauf reiten sollen?» warf der Vater ein und runzelte die Stirn.

Oxana blickte auf den Hof hinaus und sah Marika, die aus dem Nachbarhaus kam und auf die Wiese ging» (Aus dem Buch des Lebens, 1951: 157).

Бачимо, що речення про німців і гайдамаків були повністю випущені у німецькому перекладі. Можна припустити, що таке переписування тексту мало на меті не образити цільову аудиторію.

Висновки. Аналіз перекладеної антології доводить, що при перекладі текстів української літератури для цільового читача в НДР спостерігається низка маніпуляцій, які можна поділити на дві групи: А) стратегії, вжиті у паратекстах, які інтерпретують перекладені твори та відіграють важливу роль у спрямуванні читача на «правильне» сприйняття перекладу відповідно до радянської ідеології, В) стратегії, застосовані

перекладачами безпосередньо у творах, які поділяємо на такі: 1) симпліфікація, 2) нейтралізація українського національного колориту; 3) русифікація.

Найчастотнішою є стратегія нейтралізації, що проявляється через заміну реалій, діалектизмів і просторіч нейтральними лексемами. Вона корелює зі стратегією симпліфікації, що базується на випушенні текстових елементів, небажаних для відтворення з ідеологічних причин, зокрема, елементів з релігійною тематикою, або через велику різницю в поетиці вихідної та цільової літератури. Заміщення українського національного колориту російським відбувається переважно шляхом відтворення онімів (антропонімів і топонімів) згідно з нормами фонетики російської мови, що маркує українську літературу як частину російськомовного культурного простору. Таке переписування сприяло формуванню в німецькомовного читача відповідного образу української лінгвокультури, що підтверджує залежність перекладу від ідеології та домінування на українсько-німецькому перекладацькому полі того часу таких сильних гравців, як держава та партія.

Перспективи дослідження вбачаємо у залученні до аналізу маніпулятивних стратегій при перекладі творів різних епох та напрямків.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Головка А. Червона хустина: Оповідання / А. Головка. – 2-е вид. – Харків; Київ: ДВУ, 1930. – 24 с.
2. Іваницька М. Особистість перекладача в українсько-німецьких літературних відносинах: [монографія] / М. Іваницька. – Чернівці: Книги – XXI, 2015. – 604 с.
3. Коцюбинський М. Твори в трьох томах / Михайло Коцюбинський. – Т. 3: Повісті. Оповідання (1910-1912). Статті. Листи. – К.: Дніпро, 1979. – 375 с.
4. Стефанік В. І чого ти, серце моє...: Вибране / Василь Стефанік. – К: ВЦ «Академія», 2015. – 272 с.
5. Aus dem Buch des Lebens. Ukrainische und estnische Novellen / [Auswahl und Einleitung Erich Müller]. – Berlin: Verlag Kultur und Fortschritt, 1951. – 291 S.
6. Bachleitner N. Streifzüge im translatorischen Feld. Zur Soziologie der literarischen Übersetzung im deutschsprachigen Raum / Norbert Bachleitner, Michaela Wolf (Hrsg.) // Repräsentation – Transformation. Representation – transformation. Translating across Cultures and Societies. – Bd. 5. Wien, Berlin, Münster: LIT, 2010. – 376 S.
7. Bourdieu P. The forms of capital / Pierre Bourdieu // Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education. / [John G. Richardson (ed.)]: – New York: Greenwood Press, 1986. – S. 241 – 258.
8. Genette G. Paratexte. Das Buch vom Beiwerk des Buches / Gerard Genette; [übersetzt von Dieter Hornig, mit einem Vorwort von Harald Weinrich] . – Frankfurt am Main: Suhrkamp, 2003. – 401 S.
9. Hermans T. The Manipulation of Literature: Studies in Literary Translation / T. Hermans (ed.). – London and Sydney: Croom Helm, 1985. – 249 p.
10. Lefevere A. Translation, Rewriting and Manipulation of Literary Fame / A. Lefevere. – London and New York: Routledge, 1992. – 151 p.

REFERENCES

1. Holovko, A. (1930). Chervona khustyna: Opovidannia [The Red Shawl: story]. – 2-e vyd. Kharkiv, Kyiv, DVU, 1930. 24 p.
2. Ivanytska, M. (2015). Osobystist perekladacha v ukrainsko-nimetskykh literaturnykh vidnosynakh. [The Personality of a Translator in Ukrainian-German literature contacts]. Chernivtsi: Knyhy XXI, 2015. 604 p.
3. Kotsiubynskiy, M. (1979). Tvory v trokh tomakh [Works in 3 Volumes]. Vol. 3: Stories, shot novels (1910-1912). Articals, letters. Kyiv: Dnipro, 1979. 375 p.
4. Stefanyk V. (2015). I choho ty, sertse moie...: Vybrane. [Why my heart... Selected works]. Kyiv: VTs «Akademiia», 2015. 272 p.
5. Aus dem Buch des Lebens. Ukrainische und estnische Novellen (1951). [Auswahl und Einleitung Erich Müller]. Berlin: Verlag Kultur und Fortschritt, 1951. 291 S.
6. Bachleitner N. (2010). Streifzüge im translatorischen Feld. Zur Soziologie der literarischen Übersetzung im deutschsprachigen Raum // Norbert Bachleitner, Michaela Wolf (Hrsg.) Repräsentation – Transformation. Representation – transformation. Translating across Cultures and Societies. Bd. 5. Wien, Berlin, Münster: LIT, 2010. 376 S.
7. Bourdieu P. (1986). The forms of capital. // Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education. / [John G. Richardson (ed.)]: New York: Greenwood Press, 1986. P. 241–258.
8. Genette G. (2003). Paratexte. Das Buch vom Beiwerk des Buches. [übersetzt von Dieter Hornig, mit einem Vorwort von Harald Weinrich]. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 2003. 401 S.
9. Hermans T. (1985). The Manipulation of Literature: Studies in Literary Translation. London and Sydney: Croom Helm, 1985. 249 p.
10. Lefevere A. (1992). Translation, Rewriting and Manipulation of Literary Fame. London and New York: Routledge, 1992. 151 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Марія Іваницька – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри германської філології та перекладу Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Наукові інтереси: дослідження художнього перекладу, літературних контактів, соціології перекладу, особистості перекладача.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Mariia Ivanytska – Doctor of Philology, Full Professor, Head of the Department of Germanic Philology and Translation at the Taras Shevchenko National University of Kyiv .

Scientific interests: literary translation, literature contacts, sociology of translation, translator's personality.

УДК 811.161.1'37

DOI: 10.36550/2522-4077-2021-1-193-99-104

**ДО ПИТАННЯ ПРО ЛЕКСИЧНІ ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ
ЗАГОЛОВКІВ НАУКОВИХ ПРАЦЬ**

Олена ПАНЧЕНКО (Дніпро, Україна)

ORCID 0000-0003-2217-5613

Researcher ID: T-1655-2017

e-mail: epanchenko2017@gmail.com

ПАНЧЕНКО Олена. ДО ПИТАННЯ ПРО ЛЕКСИЧНІ ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ ЗАГОЛОВКІВ НАУКОВИХ ПРАЦЬ. У статті ставиться проблема дослідження перекладу заголовків наукових праць, яка охоплює розгляд заголовку як специфічного виду стислої тексту та переклад науково-технічної термінології, що є актуальним в час стрімкого збільшення інформаційних потоків та наукових викликів. Основними джерелами перекладацьких проблем є некоректне відтворення багатозначних загальноживаних лексем, аббревіатур, «хибних друзів перекладача», паронімів, іншомовних слів тощо. Цей переклад є складним, але цікавим процесом, ретельною роботою над лексичними і граматичними труднощами.

Ключові слова: переклад; заголовок; трансформація; стислий текст; аббревіація.

PANCHENKO Olena. ON THE ISSUE OF LEXICAL PROBLEMS IN TRANSLATING SCIENTIFIC PAPER TITLES. The article deals with the problem of researching translation of scientific paper titles, which includes consideration of the title as a specific type of concise text and translation of scientific and technical terminology. Both aspects are relevant at the time of rapidly increasing information flows and the development of various technologies and scientific challenges. The main sources of typical translation problems are incorrect reproduction of ambiguous common vocabulary, abbreviations, "false friends of the translator", paronyms, pseudo-internationalisms, foreign words and terms, various proper names and titles. Problems of translating titles are studied in a number of linguistic works. L. S. Barkhudarov, G. A. Weikhman, O. M. Kovalenko, D. Bieber, and others made a significant contribution to the development of the problem. But, in our opinion, there are still unresolved issues, in particular, one of them - lexical problems of title translation and means of overcoming them. Therefore, the purpose of the article is to analyze the means of translation of scientific vocabulary in the titles in order to establish their expediency or in expediency. The main translation techniques for lexical items are calquing, addition, omission, concretization, generalization and compensation. It can be noted that this type of translation of names requires not only linguistic, but also scientific and technical, and journalistic knowledge. Knowledge and correct use of the above translation methods will help to avoid incorrect transmission of English vocabulary in the Ukrainian language, as well as distortion of the logical content. The translation of the titles of English popular science articles is a complex but interesting process, which, in principle, is a careful work on many lexical and grammatical difficulties. The title, like a mirror, reflects all the difficulties of translating English text.

Key words: translation; title; transformation; concise text; abbreviation.

Постановка проблеми у загальному вигляді. У статті в загальному вигляді ставиться проблема дослідження перекладу заголовків наукових праць. Ця проблема охоплює, щонайменше, два важливих аспекти: 1) розгляд заголовку як специфічного виду стислої тексту; 2) проблема перекладу науково-технічної термінології. Обидва аспекти є актуальними в час стрімкого збільшення інформаційних потоків, що вимагає оптимального

стиснення текстів, та розвитку різноманітних технологій та наукових викликів, завдяки чому виникає потреба в оптимізації відповідної термінології.

Аналіз останніх досліджень і публікацій та виділення невирішених частин. Проблеми перекладу заголовків досліджуються у низці лінгвістичних творів. Вагомий внесок у розробку проблеми внесли Л. С. Бархударов, Г. А. Вейхман, О. М. Коваленко, Д. Бібер та ін. Але, на наш погляд, ще залишаються невирішені питання, зокрема, одне з них – лексичні проблеми перекладу заголовків та засоби їх подолання. Тож **метою** статті є аналіз засобів перекладу наукової лексики у заголовках з метою встановлення їх доцільності або недоцільності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основні лексичні труднощі під час перекладу газетних заголовків пов'язані з тим, що в них зустрічається велика кількість скорочень, назв, різного роду реалій, властивих англійської або американської дійсності. Для додання емоційного забарвлення в заголовки газет вкраплюються неологізми, діалектизми, розмовні слова, сленг, абрєвіатури, скорочення. Одним з основних перекладацьких прийомів лексичних одиниць є **калькування**, сутність якого «полягає в створенні нового слова або сталого поєднання, яке копіює структуру вихідної лексичної одиниці» (Комиссаров, 2001: 173-174). Калькування є дослівним перекладом, наприклад: *”Could We Marsiform Ourselves?”* (11) *Чи можемо ми марсифікувати себе?* В представленому прикладі передано яскравість і незвичайність слова *«marsiform»* за допомогою прийому калькування: марсифікувати, що є словотворчо-синтаксичною калькою, тобто словосполученням, утвореним при перекладі вихідного складного слова *marsiform*. Обидва слова належать до однієї частини мови, тому граматичні перетворення тут використовувати не було необхідності.

“Libra, Facebook’s new cryptocurrency, explained” (11) *Лібра, опис нової криптовалюти Facebook.* Слово *cryptocurrency* є напівкалькою (структурною калькою), оскільки перший елемент в ньому так і залишився зайвим, а другий представлений в перекладі через кальку. Крім того, в обох випадках калькований елемент є асимільованим запозиченням. Слово валюта було запозичено з італійської мови. З огляду на те, що обидва слова (архів і валюта) давно освоєні в мові і навряд чи викликають складності в розумінні україномовних носіїв, ми уналежнюємо ці одиниці до напівкальки, хоча справедливим буде зауважити, що зазвичай в напівкальках другий елемент є споконвічним для мови.

Переклад лексичних одиниць з однієї мови іншою нерідко вимагає внесення додаткових слів, **лексичного додавання** тому, що англійські заголовки завжди лаконічні, в них опускаються багато членів речення, які англійським читачем можуть легко домислюватися. Український читач (у зв'язку з тим, що належить іншій лінгвокультурі) не завжди може відновити таку прогалину. Тому перекладач часто додає «вилучені» автором статті слова: *“Part of the nuclear station in Cumberland has been closed down”*(9) *Частина атомної електростанції в графстві Камберленд була закрита.* Причина використання лексичного додавання в тексті зумовлена необхідністю перебудови структури речення в перекладі. Звертаючись до такої перебудови, іноді потрібно ввести в речення ті чи ті елементи. У вищенаведеному прикладі необхідність додавання пояснюючого елемента «графство» пов'язане з тим, що без нього реципієнт не зрозуміє, про що саме йде мова: про населений пункт, територіальну одиницю, тощо.

Під час перекладу лексичних одиниць з однієї мови іншою перекладачі іноді використовують прийом, протилежний лексичному додаванню, — прийом **вилучення**. Вилученню найчастіше підлягають слова, які є семантично надмірними, з точки зору їх смислового змісту. *“Clean electricity overtaking fossil fuels in Britain”* (3) *Електроенергія обганяє викопне паливо у Великобританії.* Визначення *clean* є досить широким для україномовного читача. Якщо англійський читач, прочитавши статтю про енергетичну ситуацію у Великобританії, одразу зрозуміє, чому електричні джерела є «чистими» (слово *clean* можна тлумачити за різними параметрами та згідно контексту). Тому, за відсутністю словосполучення з повною відповідністю, влучніше було використати прийом вилучення, аби уникнути надмірності в поясненні поняття в заголовку.

“What Happens After Amazon’s Domination Is Complete?” (10) *Що прийде з домінуванням Amazon?* Слово *complete* означає «закінчений, завершений». В українській мові таке словосполучення як «закінчити домінування» не буде влучним в такому разі, оскільки це можна тлумачити як те, що процес домінування завершився. Тому для

лаконічності та зрозумілості ми використали прийом вилучення з лексичною модуляцією, яку ми будемо розглядати далі.

Конкретизацію, тобто заміну слова або словосполучення іноземної мови з більш широким предметно-логічним значенням словом і словосполученням мови перекладу з більш вузьким значенням, ілюструє наступний приклад. “*Your Instagram Feed Is About to Have More Ads From Influencers*” (10) *Ваш канал у Instagram буде мати більше реклами від блогерів. Influencers* від дієслова *influence* «впливати» — це люди, думка яких має значення для визначеної аудиторії. Найчастіше вони взаємодіють з цією аудиторією через соціальні мережі: *Instagram, Facebook* або *YouTube*. З урахуванням відмінностей різних картин світу і націленості на україномовного реципієнта, ми обрали слово «блогер» для конкретизації інформації, представлені в статті, адже там мова йдеться саме про власника блогу. В українській мові відсутнє таке поняття, як «впливач», що є дослівним перекладом слова *influencer*, тож ми звернулися саме до цієї лексичної трансформації.

«*New Science Facilities in Texas*» (10) *Нові наукові лабораторії в Техасі*. У цьому прикладі ми використовували прийом конкретизації і замінили слово широкої семантики в оригіналі словом вузької семантики, при цьому не втративши головну інформацію, закладену в заголовку- оригіналі. З контексту оригіналу стає відомо, що *science facilities*, про які йдеться, це саме конкретні лабораторії.

Генералізацію, заміну одиниці іноземної мови, що має більш вузьке значення, одиницею мови перекладу з ширшим значенням, Спостерігаємо у наступному прикладі. “*A starving polar bear wandered into a Russian city, scavenging for leftovers*” (12) *Голодний полярний ведмідь блукав російським містом у пошуках їжі*. У цьому випадку замість дослівного перекладу іменника іноземної мови «*leftovers*» ми, не знижуючи ступеня еквівалентності лексичної одиниці, вживаємо слово з більш узагальненим значенням «*food*». В результаті вживання цієї трансформації створювана відповідність і вихідна лексична одиниця виявляються в логічних відносинах включення: одиниця мови перекладу висловлює родові поняття, а одиниця іноземної мови — входить в її видові поняття.

“*A Mathematician Says Schools Are Too Easy*”(12) *Математик: шкільна програма в США занадто проста*. Взагалі в українській мові вислів «школи занадто прості» не передає весь зміст інформації і навіть може заплутати читача, тому цей вислів слід замінити на такий — «шкільна програма», адже в статті йдеться саме про особливості шкільної програми, а не про інші аспекти шкільного життя чи організації.

Важливим прийомом під час перекладу заголовків є прийом **компенсації**. Через розбіжності ладу української та англійської мов і тут нерідко доводиться вдаватися до замін. “*Mark Zuckerberg ‘deepfake’ will remain online*” (13) *Скандальне відео Марка Цукерберга залишиться в мережі*. Слово «*deepfake*» є терміном, який означає методику синтезу зображення людини, що заснована на штучному інтелекті; вона використовується для з’єднання і накладення існуючих зображень і відео на вихідні зображення або відеоролики. Людині, яка не обізнана в цій галузі, буде важко зрозуміти це поняття у вигляді кальки при перекладі, тому виникла необхідність компенсувати його пояснюючим словосполученням «скандальне відео».

«*A right-wing YouTuber hurled racist, homophobic taunts at a gay reporter. The company did nothing*» (13) *Правий YouTuber кинув нетолерантні насмішки на репортера-гея, а ресурс проігнорував таке*. У цьому прикладі, аби зберегти лаконічність структури заголовку і компенсувати надмірне негативне емоційне забарвлення від прикметників «*racist, homophobic*», ми пропонуємо прикметник «нетолерантний», який охоплює обидва поняття, що були використані в оригіналі, але несе в собі менш агресивний відтінок.

Труднощі під час перекладу можуть викликати різні **абрєвіатури**, що займають на сторінках англійських газет значний простір. Багато з цих абрєвіатур носять загальний характер і знайомі не тільки носіям мови. В цьому випадку абрєвіатуру перекладають абрєвіатурою з урахуванням графічних засобів мови перекладу. «*An Army Veteran Comes to Terms With Not Having PTSD*» (10) *Ветеран армії змирився з відсутністю ПТСР*. PTSD — це абрєвіатура від *Posttraumatic Stress Disorder*. При перекладі цього заголовка було використано українську абрєвіатуру ПТСР (посттравматичний стресовий розлад), яка використовується для позначення психічного розладу, різновиду неврозу, що виникає в результаті переживання однієї чи кількох психотравматичних подій. Цю абрєвіатуру

неможливо представити іншими аналогами, тому що це є загальновідомим захворюванням, яке відомо навіть людям, які не володіють спеціалізованими знаннями.

«*Half of H.I.V. Patients Are Women. Most Research Subjects Are Men*» (10). *Половина хворих на ВІЛ — жінки. Об'єктами для досліджень частіше стають чоловіки.* У цьому прикладі використовується аббревіатура *H.I.V.* — *Human Immunodeficiency Viruses*. Переклад цього заголовку було виконано за таким самим принципом як і попередній.

Експлікація, або описовий переклад, не є оптимальним засобом перекладу, оскільки обтяжує обсяг тексту, але у низці випадків її неможливо уникнути. «*Can CBD Really Do All That?*» (10) *Чи справді канабідол спроможний на таке?* Аббревіатура *CBD* розшифровується як *Cannabidiol*. Проте звичайному українському читачеві таке скорочення, як «КБД» ні про що не скаже, а повна назва речовини так. Тому під час перекладу цього заголовка українською мовою перекладач надає повний переклад, вводячи розшифрування аббревіатури, аніж саму аббревіатуру.

«*Saudi Economy Merits Beyond A Hasty Review*» (6) *Економіка Саудівської Аравії спростовує негативні прогнози МВФ* Оригінальний заголовок має на увазі, що читачі знайомі з розвитком подій, що стосуються Саудівської Аравії, і тому їм буде зрозуміло, що саме мається на увазі під словами «*A Hasty Review*». Перекладач врахував, що україномовні реципієнти можуть не володіти такими знаннями, і тому він пояснив, про який саме прогноз йде мова.

Варто також зазначити, що експлікація, на наш погляд, є надзвичайно продуктивним засобом перекладу. Так, продуктивність експлікації при перекладі українською мовою також можна пояснити розбіжностями у способах творення слів та словосполучень. В англійській мові переважають багатокомпонентні безприйменникові словосполучення, що не притаманні українській мові, і це створює певні труднощі у процесі перекладу. Разом з тим, маємо визнати, що експлікація має дуже серйозний недолік з огляду на принципи організації заголовку як стислого тексту. Експлікація інколи може бути дуже ємною та багатослівною. В такому разі, калькування має визначену перевагу перед експлікацією, адже в калькуванні кожному елементу словосполучення у мові оригіналу відповідає один елемент словосполучення мовою перекладу, тобто реалізується принцип економії мовних засобів та збігаються принципи організації та функціонування стислого тексту.

Прийом **модуляції**, тобто смислового і логічного розвитку, також являє собою лексичну трансформацію. Цей спосіб перекладу використовується тоді, коли зміст висловлювання зрозумілий, але не може бути переведений тими ж самими лексичними засобами. У цьому випадку відбувається перебудова всього речення – і структурно, і семантично. В цьому випадку головним є збереження змісту висловлювання. «*Building A.I. That Can Build A.I.*» (10) *Штучний інтелект, який може побудувати таку саму систему.* У цьому прикладі модуляція використовується, аби уникнути тавтології, повторення аббревіатури *A.I.* на «таку саму систему», тому ще штучний інтелект є системою.

«*DNA Microscope Sees Through the Eyes of the Cell*» (10) *Очами клітини - ДНК-мікроскоп.* У останньому прикладі відбувається модуляція за допомогою повної перебудови структури речення і переклад при цьому зберігає причинно-наслідкові відносини, навіть за умови зміни частин речення місцями.

Лексичні трансформації необхідні через лексичні розбіжності: різна семантична структура мов, розбіжності значень слів, різна сполучуваність або відсутність слів відповідного значення в мові, якою виконується переклад, або через відмінності у вживанні лексики. Але трансформації рідко зустрічаються в «чистому вигляді». Часто трансформації здійснюються одночасно, тобто поєднуються одна з одною. Уміння легко і вільно ними користуватися є запорукою адекватного перекладу (Бархударов, 1975).

Стиснення тексту на лексико-синтаксичному рівні також може відбуватися за допомогою вживання більш стислих синонімів. Так, в українській мові цей принцип можна проілюструвати такими прикладами, як «брати участь – долучатися», «дійти висновків – висновкувати», «виконати відвантаження – відвантажити», «повідомити телеграмою – телеграфувати». «*Scientists Come to a Conclusion: Asteroid Killed the Dinosaurs*» (11) *Вчені дійшли висновку: астероїд знищив динозаврів. Вчені висновкують: астероїд знищив динозаврів.*

Багатозначність загальноживаних лексем (іменників, прикметників, дієслів) представляє одну з найбільших складнощів під час відтворення назв статей українською.

Багатозначність часто служить джерелом типових помилок при науковому та науково-популярному перекладах. Щоб правильно зрозуміти смисл заголовка, необхідно враховувати значення всіх його складових частин, не випускаючи з уваги жодної. При читанні всього тексту в цьому випадку на правильне розуміння може наштовхнути контекст, адже у випадку заголовка ми його не маємо, наприклад: *“Violent stellar collision near early solar system created actinides”* (5) **Бурхливе зіткнення біля ранньої сонячної системи створило актиніди.** У цьому прикладі прикметник *violent*, який означає «насильницький, запеклий, небезпечний, жорстокий» не можна перекласти за цими варіантами, так як їх неможливо застосувати до зоряного зіткнення. Тому для збереження адекватності перекладу ми обрали значення, яке сумісне з основними значеннями, керуючись навколишнім текстом і контекстом самої статті і, виходячи із загального змісту думки, укладеної в реченні і тексті.

Крім того, в науковій англійській мові існує визначена категорія слів, яка також представляє значні труднощі під час перекладу, – це слова, схожі в обох мовах за написанням, але такі, що відрізняються за значенням (так звані «хибні друзі перекладача»). Наприклад: *“2D synthetic clay sheets could create easy to recycle crisp packets”* (5) **2D синтетичні глиняні листи можуть створювати легкі для переробки пакети.** Англійський іменник *clay*, який означає «глина», співзвучний з українським словом «клей». Це слово ніколи не перекладається як «клей». Малодосвідчений перекладач міг би використати хибний переклад, адже клей, як речовина також може бути синтетичним і використовуватись для створення пакетів. Тож, у разі нестачі досвіду чи невпевненості у правильному перекладу, перекладачу варто звернутися до змісту статті та впевнитись у своєму перекладі в словнику.

“Transcription controlled by non-natural DNA modifications” (5) **Транскрипція, що контролюється неприродними модифікаціями ДНК.** У наведеному прикладі використано прикметник *natural*, який як і його висхідна форма *nature* часто виступають хибним другом перекладача. Слово *natural* можна перекласти як його український омонім – натуральний, але зі змісту заголовку та статті стає зрозумілим, що мова йдеться саме про найбільш вживане значення «природний».

Безумовним джерелом характерних помилок під час відтворення назв наукових та науково-популярних статей є досить часте вживання в них скорочень. Кожне відкриття, кожне нове досягнення приносить нові і нові скорочення, які потрібно розшифрувати і запропонувати адекватний аналог в рідній мові. Деякі скорочення зрозумілі науковцям різних спеціальностей, деякі вживаються лише у вузькій галузі. Розглянемо приклади: *“For the Third Time, W.H.O. Declines to Declare the Ebola Outbreak an Emergency”* (10) **Впрте ВООЗ відмовляється оголосити надзвичайну ситуацію щодо Еболи.** Багато англійських і американських скорочень мають еквіваленти в українській мові, які і слід використовувати при перекладі заголовків, причому необхідно мати на увазі, що ці еквіваленти є скороченням української назви відповідної організації, що і є в цьому прикладі. *W.H.O.* – **World Health Organization має еквівалентний український варіант ВООЗ** (Всесвітня організація охорони здоров'я).

“Laurus Labs completes USFDA inspection of Vizag API facilities” (4) **Laurus Labs завершує інспекцію УПМ США об'єктів Vizag API.** У цьому прикладі використано два скорочення - *USFDA* і *API*. *USFDA* — Управління продовольства і медикаментів Сполучених Штатів Америки, який складається з двох частин *US+FDA*. *FDA* має відповідний еквівалент в українській мові – УПМ (Управління продовольства і медикаментів), так само як і назва країни про яку йде мова – США. Тож ми об'єднали два скорочення, щоб утворити нове скорочення і закрити прогалину. Друге скорочення *API* (*Application Programming Interface*) не має українського еквіваленту і є терміном, який залишається незмінним під час перекладу, так само, як, наприклад, *USB*.

“Asocial Octopuses Become Cuddly on MDMA” (8) **Асоціальні восьминоги стають приємними від екстазі.** У останньому прикладі ми обрали такий заголовок, який може викликати складнощі розуміння у звичайного читача. *MDMA* розшифровується як метилендіоксиметамфетамін. Назва діючої речовини є занадто довгою для заголовку та не буде зрозумілою для проміжного читача. Під час перекладу цього заголовка можна було б для цього скорочення створити український відповідник, наприклад, МДМА, але це також було б важким для розуміння. Тому ми звернулися до жаргонної назви речовини, яка відома проміжному читачу та людині, яка не освічена у хімії – екстазі.

“*Science CPC Suggestions*” (7); (*CPC – Cancer Prevention and Control*) – Наукові пропозиції щодо запобігання і контролю рака. У цьому випадку ми вирішили перекласти скорочення *CPC* за допомогою повної розшифровки, адже подібної абрєвіатури в українській мові не має і її створення під час перекладу лише заплутає україномовного реципієнта. Крім того, надавати під час перекладу і перекладене скорочення, і його дослівну розшифровку досить громіздко, що, в свою чергу, також заперечує норми графемної організації заголовку як стислого тексту.

Отже, під час перекладу назв англomовних науково-популярних статей основними джерелами типових перекладацьких проблем слід назвати некоректне відтворення багатозначних загальноживаних лексем, абрєвіатур, таких «хибних друзів перекладача», як пароніми, псевдоінтернаціоналізми, іншомовні слова і терміни, різного роду власні імена і назви. Можна зауважити, що такий вид перекладу назв вимагає не лише мовознавчих, але й наукових і технічних, і публіцистичних знань. Знання та правильне використання розглянутих вище способів перекладу допоможе уникнути неправильної передачі англomовної лексики українською мовою, а також викривлення логічного змісту. Переклад заголовків англomовних науково-популярних статей є складним, але цікавим процесом, який, в принципі, є ретельною роботою над багатьма лексичними і граматичними труднощами. Заголовок, як дзеркало, відображає всі труднощі перекладу англomовного тексту.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бархударов Л. С. Язык и перевод (Вопросы общей и частной теории перевода) / Л. С. Бархударов. – М.: Международные отношения, 1975. – 240 с.
2. Комиссаров В. Н. Современное переводоведение. Учебное пособие. / В. Н. Комиссаров. – М.: ЭТС, 2001. – 424 с.
3. BBC [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.nytimes.com/>
4. Chemical Weekly [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.chemicalweekly.com/>
5. Chemistry World [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.chemistryworld.com/>
6. Forbes [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.forbes.com/>
7. Nature [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.nature.com/>
8. Scientific American [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.scientificamerican.com/>
9. The Guardian [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.theguardian.com/>
10. The New York Times [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.nytimes.com/>
11. Universe Today [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.universetoday.com
12. USA Today [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.usatoday.com/>
13. Washington Post [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.washingtonpost.com/>

REFERENCES

1. Barhudarov L. S. (1975). Yazyk i perevod (Voprosy obshchej i chastnoj teorii perevoda) [Language and Translation. Issues of General and Partial Theory of Translation]. L. S. Barhudarov. – M.: Mezhdunarodnye otnosheniya. – 240 p.
2. Komissarov V. N. (2001). Sovremennoe perevodovedenie [Contemporary Translation Studies]. Uchebnoe posobie. / V. N. Komissarov. – M.: ETS. – 424 p.
3. BBC [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: <https://www.nytimes.com/>
4. Chemical Weekly [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: <https://www.chemicalweekly.com/>
5. Chemistry World [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: <https://www.chemistryworld.com/>
6. Forbes [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: <https://www.forbes.com/>
7. Nature [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: <https://www.nature.com/>
8. Scientific American [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: <https://www.scientificamerican.com/>
9. The Guardian [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: <https://www.theguardian.com/>
10. The New York Times [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: <https://www.nytimes.com/>
11. Universe Today [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: https://www.universetoday.com
12. USA Today [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: <https://www.usatoday.com/>
13. Washington Post [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: <https://www.washingtonpost.com/>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олена Панченко – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри перекладу та лінгвістичної підготовки іноземців Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.
Наукові інтереси: лінгвістика текстів, когнітивна лінгвістика.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Olena Panchenko – Doctor of Philological Sciences, Professor, Head of the Department of Translation and Linguistic Training of Foreigners at Oles Honchar Dnipro National -University.
Scientific interests: text linguistics, cognitive linguistics.

УДК 811.162.3-4:881/886-03

DOI: 10.36550/2522-4077-2021-1-193-105-112

**КУЛЬТУРНІ РЕАЛІЇ У СЛОВАЦЬКИХ І ЧЕСЬКИХ
МНОЖИННИХ ПЕРЕКЛАДАХ РОМАНІВ І. ГОНЧАРОВА:
ДИНАМІКА ПЕРЕКЛАДАЦЬКИХ РІШЕНЬ**

Dušan TELLINGER (Košice, Slovakia)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8159-1150>

E-mail: tellingerdusan@gmail.com

Костянтин МІЗИН (Переяслав, Україна)

ORCID: orcid.org/0000-0003-4449-0067

Researcher ID: C-3943-2019

Scopus ID: 57195981991

E-mail: kmizin@i.ua

ТЕЛЛІНГЕР Душан, МІЗИН Костянтин. КУЛЬТУРНІ РЕАЛІЇ У СЛОВАЦЬКИХ І ЧЕСЬКИХ МНОЖИННИХ ПЕРЕКЛАДАХ РОМАНІВ І. ГОНЧАРОВА: ДИНАМІКА ПЕРЕКЛАДАЦЬКИХ РІШЕНЬ. У пропонованій статті встановлено причини, які впливають на вибір перекладацьких рішень щодо відтворення культурних реалій у словацьких і чеських множинних перекладах ключових романів І. Гончарова. Виявлено, що етнокультурні елементи тексту, передусім реалії, можуть бути джерелом помилок при перекладі, бо сучасні покоління читачів не володіють фоновими знаннями на такому рівні, щоб сприйняти важливу інформацію, яка міститься у творах класиків.

Ключові слова: перекладацьке рішення, безеквівалентна лексика, реалія, множинні переклади, класична література.

TELLINGER Dušan, MIZIN Kostiantyn. CULTURAL REALIA IN THE SLOVAK AND CZECH MULTIPLE TRANSLATIONS OF I. GONCHAROV'S NOVELS: DYNAMICS OF TRANSLATION DECISIONS. The article defines the reasons influencing the translation decisions as to recreation of cultural realia in the Slovak and Czech multiple translations of I. Goncharov's key novels. It has been found that ethnocultural elements of the text, first of all the realia, can be a source of mistakes when translated since the modern generations of readers do not possess the background knowledge on the level needed for the perception of important information contained in the classics' works, in particular in those by I. Goncharov. That is why a contemporary translator must introduce the reader to the elements of the text connected with the life of people, their culture and world outlook when works of art are being translated. The knowledge of material and moral realia, customs and traditions is an integral part of the background knowledge of a writer, a translator and a reader as well. Much depends on a translator's aspiration to realize the modern readers' expectations and update the archaic realia when translated in order to bring the past times closer to the present days. This requires a translator's freedom from an original. This way there is the only possible to preserve artistic peculiarities of an original since translators in the past strived to recreate the precise structure of a text (sentences) by means of literal translation. However, it was an illusion as to the correctness of translation. That is why translators should be aware of the fact that they should preserve the invariant part of the contents of an original, which should be the result of their work. Herewith, translators should maintain all artistic properties of a classic work.

Keywords: translation decision, non-equivalent words, realia, multiple translations, classic literature.

Постановка проблеми. Поява ключових творів І. Гончарова, особливо роману «Обыкновенная история», тісно пов'язана із Чехією, де він протягом тривалого часу відвідував Маріанські Лазні (Zahrádka, 2008: 90). Можливо цей факт і вплинув на підвищений інтерес чехів і словаків до творчої спадщини цього відомого у світовій літературі представника реалізму. І тому не випадково Е. Вавра переклав чеською роман «Обломов» фактично відразу після його опублікування в журналі «Отечественные записки»

(№ 1–4, 1859) – у 1861 році. Прикметно, що інші відомі романи – «Обрыв» (перекладач В. Мрштїк) і «Обыкновенная история» (перекладач Б. Гербенова) – чекали свого перекладу значно довше – до початку ХХ ст. Саме в цей період, особливо після виникнення Чехословацької Республіки (1918), простежувалося значне захоплення творчістю І. Гончарова, яке тривало майже двадцять років – до Другої світової війни. Після війни інтерес до його творчої спадщини досяг апогею.

На кінець ХХ ст. існували множинні переклади словацькою та чеською мовами таких романів І. Гончарова, як «Обыкновенная история», «Обломов», «Обрыв» та «Фрегат «Паллада»»:

1) «Обыкновенная история»: перший переклад чеською під назвою «Старая история» здійснено 1872 року невідомим перекладачем (аббревіатури Й. П.). Згодом з'явилися ще чотири переклади – Б. Гербенової (1900), С. Мінаржіка (1926), Б. Фучика (псевдонім В. Горак) (1950) та Р. Гавранкової (1959). Переклад словацькою здійснила Г. Руппельдтова (1947);

2) «Обломов»: після першого перекладу Е. Ваври (1861) з'явилися ще три чеських переклади – В. Мрштїка (1903), С. Мінаржіка (1927) та П. Восковеца (1956). Після 1968 року словацький переклад З. Есенської був заборонений, але у 1979 р. новий переклад здійснила Г. Костолянська;

3) «Обрыв»: після двох видань перекладу В. Мрштїка з'явилися переклади чеською С. Мінаржіка (1927), Б. Пашкової (1952) та Е. Моїсенкової (1973). Перший словацький переклад здійснений Г. Руппельдтовою лише у 1940 р., а у 1963 р. вийшли друком спільні переклади Г. Костолянської та Ф. Костолянського;

4) «Фрегат «Паллада»»: до цього часу не існує словацького перекладу цієї книги подорожей, натомість є два чеських – С. Мінаржіка (1927; 1951) та В. Правди (1963).

Як бачимо, множинні переклади творів І. Гончарова виникли головним чином протягом ХХ ст. Однак ні в кінці ХХ, ні на початку ХХІ століть нові переклади не з'являлися, хоча за цей час виросли цілі покоління читачів світової класичної літератури, що створило дефіцит сучасних перекладів (винятком є лише зовсім свіжий переклад роману «Обломов» Л. Дворжака (2015)). Ця проблема назріла не лише в Чехії та у Словаччині, але й у низці країн Європи, на чому було наголошено на міжнародній конференції «Романи Гончарова в літературі ХІХ–ХХ вв.» у Західноугорському університеті (м. Сомбатхей (Угорщина), 2012 р.), яка була присвячена двохсотріччю від дня народження письменника.

Важливо наголосити, що повторні переклади завжди цікаві не лише з точки зору розвитку мови (застарілість перекладів), але й культури, оскільки вивчення множинних перекладів спадщини І. Гончарова чеською та словацькою мовами дає можливість простежити розвиток культурних і літературних відносин між слов'янськими народами. Такі переклади містять чітко виражену «фонову» культурну інформацію, відтворення якої має наблизити чеських і словацьких реципієнтів до культури східних слов'ян, передусім росіян. Переклади післявоєнного періоду в Чехословаччині свідчать не тільки про вдосконалення їхнього художнього рівня, але й про розширення «фонових» знань як у перекладачів, так і в читачів перекладів. Цьому сприяло застосування методологічно коректних перекладацьких стратегій і тактик передачі народних реалій, результатом чого стало яскраво виражене національне та історичне забарвлення перекладених творів.

Мета статті. Метою пропонованої статті є встановлення основних причин динаміки перекладацьких рішень у питанні відтворення культурних реалій у словацьких і чеських множинних перекладах ключових романів І. Гончарова.

Виклад основного матеріалу. Того ажіотажу словацьких і чеських читачів до творів І. Гончарова, який кульмінував у повоєнні десятиліття, нині вже не простежується. Певною мірою це підтвердили заходи, присвячені ювілею письменника, оскільки вони не стали тим стимулом, який слугував би для популяризації його творчості серед сучасних читачів. Незважаючи на це, на сьогодні існують множинні переклади його найвідоміших романів. Стимулом для виникнення повторних перекладів є передусім помітні за життя кожного покоління читачів зміни, які відбуваються внаслідок невинного розвитку людства.

Теорія і практика перекладу також не стоїть на місці. І попри те, що перекладацькі ідеї постійно розвиваються, перекладачі ще й досі розв'язують одну й ту ж проблему – досягнення еквівалентності перекладу щодо оригіналу (Мізін, 2017: 55). Тут значні перешкоди створюють етнокультурні елементи тексту. Тому вивчення множинних перекладів із точки зору стратегій і тактик, а також способів і прийомів передачі подібних елементів (безеквівалентна лексика, реалії і под.) не втрачає актуальності у перекладознавчих студіях. Ще С. Влахов і С. Флорін зазначали свого часу, що реалії є носіями національного і / або історичного колориту, тому вони, як правило, не мають точних відповідників (еквівалентів) в інших мовах, а отже, не підлягають загальним законам перекладу, вимагаючи особливого підходу (Влахов & Флорін, 1980: 47).

Нині переклад розглядається крізь призму культурної компетенції перекладача, оскільки перекладач є посередником (медіатором) між культурами. З огляду на це сучасні перекладачі зосереджують свою увагу на цільовій культурі та читачеві перекладу, хоча ще зовсім недавно традиційні концепції перекладу орієнтувалися передусім на вихідну культуру та оригінал (Tellingr, 2005).

Слід зазначити, що в сучасному перекладознавстві можна зустріти різні погляди на питання еквівалентності. Ефективним при пошуку еквівалентів, які заміняли б національні реалії вихідного тексту, є, на наш погляд, залучення способів (прийомів) перекладу, що опрацьовані В. Комісаровим. Він уважав, що функцію еквівалентів можуть виконувати (1) запозичені слова, (2) кальки, (3) аналоги та (4) лексичні замітники (компенсація, генералізація, модуляція тощо). У разі неможливості відшукати відповідник за допомогою цих способів застосовують описовий переклад безеквівалентної лексики. Однак цей учений дещо песимістично дивиться на можливість досконалого перекладу реалій (Комиссаров, 1990: 148–150).

Цей песимізм суголосний із думкою, що повна тотожність вихідного й перекладеного текстів є недосяжною. Цю думку підтверджує і зіставний аналіз множинних перекладів творів І. Гончарова. Тут можна домогтися лише різного ступеня еквівалентності перекладу щодо оригіналу. Множинні переклади, які належать до різних історичних періодів суспільства, являють собою важливі документи про рівень сприйняття «чужої» – російської – культури в чеському й словацькому соціумах. Важливо підкреслити, що множинні переклади свідчать про постійні зміни перекладацьких методів, естетичних норм і літературних закономірностей, які проходили на тлі суспільних зрушень у згаданих мовних спільнотах у XIX і XX століттях та проходять на початку XXI століття.

Множинні переклади класиків дуже важливі для міжкультурної комунікації як у цілому, так і з метою наближення авторів перекладених творів до сьогоднішніх реципієнтів. Прикметно, що сам І. Гончаров скептично ставився до літературних перекладів не тільки своїх текстів, а й усіх творів західноєвропейських і античних авторів узагалі. Він уважав, що кількісне збільшення перекладів спричинює їхню низьку якість. Низький рівень перекладів стосувався, на його думку, не лише мови та стилю, але й низки адаптивних елементів, передусім проблеми передачі чужих реалій, оскільки тогочасні перекладачі ставили перед собою завдання, щоб чужі реалії не створювали перешкод для зв'язної розповіді автора та не ускладнювали сприйняття (читання) перекладеного твору. На той час це був панівний метод передачі реалій та наближення читача перекладу до інших культур.

З огляду на це І. Гончаров, досконало володіючи декількома західними мовами, рекомендував читати тільки оригінали. До того ж, цей письменник не тільки володів найважливішими мовами того часу, але й був знавцем народного побуту багатьох народів тогочасного світу, чому значною мірою сприяла його подорож у складі експедиції генерала Є. Пуятіна на фрегаті «Паллада» до Японії у XIX ст. Контакт із життям цих народів був важливим для всієї подальшої творчості І. Гончарова, бо це посилювало його критичне ставлення до пануючого суспільного ладу. Цей момент важливо пам'ятати перекладачам літературної спадщини письменника, оскільки вона дуже тісно пов'язана з культурним та історичним контекстом. Саме через це сам автор ніколи не припускав можливість успішного перекладу своїх творів західними мовами.

Функція літератури та вплив її перекладів на зарубіжних читачів особливою мірою змінюється під час історичних зламів. У зміненій системі міжнародних літературних контактів значну роль відіграють високоосвічені люди, оскільки вони мають достатній запас знань, щоб уловити всі відтінки значень перекладених текстів. Так, у романі «Обломов» і без коментування для словацьких і чеських читачів були зрозумілими значення низки реалій, напр.: *земство* – словацьк. *zemska policia*, чеськ. *obvodni policie*; *земский суд* – словацьк. *okresny sud*, чеськ. *ujezdni soud*; *уездный город* – чеськ. *ujezdni mesto*, словацьк. *okresne mesto*.

Нині подібні елементи тексту можуть бути джерелом помилок при перекладі, бо сучасні покоління читачів не володіють фоновими знаннями на такому рівні, щоб вони могли сприйняти важливу інформацію, яка міститься у творах класиків, зокрема і реалії у ключових романах І. Гончарова. Тому при перекладі художніх творів сьогоденній перекладач має передусім ознайомити свого читача з тими елементами тексту, які пов'язані з життям народу, його культурою та світоглядом. Знання матеріальних і духовних реалій, звичаїв і традицій – це невід'ємна частина фонових знань як письменника, його перекладача, так і читача твору.

Широке потрактування безеквівалентної лексики, зокрема реалій, знаходимо у праці Є. Верещагіна та В. Костомарова (Верещагин & Костомаров, 1976: 77–83), де автори поділяють таку лексику на групи. Наш аналіз виявив, що чотири групи реалій відіграють значну роль у творах І. Гончарова.

1. Назви предметів побуту та явищ народної культури. Останні мають велике значення для опису всіх героїв І. Гончарова, оскільки вони характеризують їхній стиль життя – поміщицький, селянський або міщанський (харчування, одяг, житло, освіта, транспорт тощо). Переселення Обломова на околицю Выборзької сторони, де він мав прожити свій останній – міщанський – етап життя в тиші будиночку вдови Пшеніциної, супроводжується зміною всіх деталей його життя – від одягу до їжі. Так, його страви стали простішими, народними, напр.: *кулебяка*. У п'ятому виданні чеського перекладу (1973) П. Восковец пояснює цю реалію словосполученням *rybi paštika*. У словацькому перекладі Г. Костоланської (1979) використовується слово *kulebiaka*, причому читач тільки з контексту отримує певну інформацію про цю страву. Імовірно, у цьому випадку перекладачка сподівалася, що читач згадає, як слово *кулебяка* було передано словацькою мовою у «Повестях Белкина» О. Пушкіна – *mäsová paštika*. Утім, не слід очікувати, що такі сподівання можуть виправдатися щодо сучасного реципієнта «Обломова», тому тут необхідне пояснення. Прикладом може слугувати така страва, як *вареники*: у словацькому перекладі використовується еквівалент *pirohy*, а в чеському – споконвічна реалія *vareniky*, яка пояснюється в кінці книги: *knedlíčky nebo taštičky plněné tvarohem, zavařeninou nebo ovocem*. Прикметно, що у словацькому перекладі є лише одне пояснення у виносках. І стосується воно реалії *ботвинья*: *botviňa – studená polievka z kvasu, ryb a zeleniny*. У кінці чеського перекладу ця реалія тлумачиться майже тими ж словами: *botviňja – studená rybí polévka z kvasu, cibule, okurek a jiné zeleniny*.

Матеріальні та духовні реалії тогочасного життя є дуже важливими для характеристики Обломова. Так, на початку роману його запрошують долучитися до *первомайских гуляний*, що стали традицією в культурному житті тодішньої російської столиці. Реалія *гулянье* перекладається чеською та словацькою мовами за допомогою узагальненого поняття «свято» – *slavnost / slávnost'*. Однак це поняття не передає культурного колориту реалії *гулянье*. На жаль, перекладачі не надали останній належної уваги, зосередившись на уточненні або поясненні зовсім другорядної реалії-оніма *Сен Жорж*. Тому, коли успішний письменник Пенкін говорить Обломову: «Нет, наша редакция вся у Сен Жоржа сегодня, оттуда и поедем на гулянье», у чеському перекладі в кінці книги згадується лише цей ресторан: «Ne, naše redakce je dnes celá u Saint George a odtamtud pojedeme na slavnost (Saint George – petrohradská restaurace)». Згаданий ресторан у словацькому перекладі передано кав'ярнею (*kaviareň*): «Nemôžem, naša redakcia má zraz v kaviarni Saint George a odtiaľ ideme na slávnost'».

Від пульсуючого життя в центрі міста на початку роману відрізняється ідилічне життя Обломова на околиці, де значною мірою відчувався сільський характер (напр., літні жінки

були одягнені в сарафани). Тому життя там було *как на даче*. Реалія народного побуту *дача* згадується, коли Обломова пропонують переселитися з великої вулиці у будиночок Пшениціної: «Теперь лето: ведь это все равно что дача. Что ты гниешь здесь летом-то, в Гороховой? ... Там Безбородкин сад, Охта под боком, Нева в двух шагах, свой огород – ни пыли, ни духоты!». У словацькому перекладі слово *дача* передано еквівалентом *літня вілла*, тобто багата заміська дача: «Ide leto, veď je to celkom ako letná vila. Čo sa tu dusíš celé leto na Hrachovej? ... Tam je Bezborodkov park, veďľa Ochta, k Neve na dva kroky, povetrie čerstvé, ani len práška». У чеському перекладі використано еквівалент *літня квартира*: «Teď je léto, vždyť tam je to jak na letním bytě. Proč hniješ v létě zde v Gorochové? ... Tam je Bezborodkův park. Ochta je hned vedle. Něva na dva kroky, vlastní zeleninová zahrada – žádný prach ani dusno!». Але в обох випадках перекладачі максимально наблизили це поняття до сучасних словацьких / чеських реципієнтів.

Провінційний побут периферійного життя тісно пов'язаний із церковними святами, які так важливі для простих людей. Деякі з цих свят є маловідомими для чехів / словаків, тому вони вимагають пояснення: «Пришли разные праздники, Троица, семик, ...». У чеському перекладі *семик* коментується в кінці книги: «Přišli různé svátky, letnice, semik, ... (semik – sedmý čtvrtek po velikonočích)». Натомість у словацькому перекладі *семик* передано еквівалентом – католицьким святом *душічкова субота*: «Prišli rozličné sviatky, Trojica, dušičková sobota».

2. Реалії-історизми. Останні зустрічаються у всіх творах І. Гончарова у великій кількості, оскільки вони дуже тісно пов'язані з останнім етапом феодалізму під час правління Миколи I та із драматичним періодом скасування кріпосного права. Історизми слугували тим засобом, за допомогою якого надзвичайно точно описане життя дореформеного та пореформеного суспільства. Для сучасників кріпосне право із його системою привілейованих / непривілейованих станів (дворянство, духовенство, міщанство, селянство) – це вже давня історія. Але розуміння глибини творів І. Гончарова вимагає від читача повного осмислення цієї реалії. Тільки так читач може вловити всі відмінності в житті двох основних верств тодішнього суспільства – дворянства та селянства.

Уклад життя дворянина Обломова, типової «зайвої людини» свого часу, описаний автором роману з неповторною рельєфністю. Завдяки своєму маєтку, тобто праці триста п'ятдесяти селян, яких називали *душами*, цей ледар міг прожити все життя, мріючи про власну садибу. Обломов залежав від праці мужиків, які сплачують своїм панам *оброк* – словацьк. *dežma*, чеськ. *obrok*. У частині роману «Сон Обломова» змальовано життя у панських садибах (рос. *господская усадьба* – словацьк. *panská kúria*; чеськ. *panský dvůr / dům*), а також життя челяді (рос. *челядь* – дворові слуги поміщика) в людській (рос. *людская* – словацьк. *čel'adník*; чеськ. *čeledník*) та в дівочій (рос. *девичья* – словацьк. *čel'adník*; чеськ. *ženský čeledník*).

Цікавий з точки зору перекладу реалій-історизмів є тогочасний поділ державних службовців за 14 рангами, запроваджений Петром I. Так, нігіліст-одинак М. Волохов у романі «Обрыв» є чиновником нижчого рангу (у чеських і словацьких перекладах – це чиновник 15-го ступеня). Сам же Обломов відслужив лише два роки, тому він був *коллежским секретарем* (словацьк. *kolegiálny tajomník*; чеськ. *kolegiátní tajemník*). Читач оригіналу отримує в коментарях інформацію, ким є *коллежский секретарь*: за табелем про ранги – це чин десятого класу.

Метою життя чиновників були ордени, які символізують їхнє місце в суспільній піраміді влади. На жаль, у чеських і словацьких перекладах ордени не коментуються, напр.: «Ивану Петровичу дали Владимира» – «Ivan Petrovič dostal Vladimíra» / «Ivan Petrovič dostal sv. Vladimíra». До того ж, соціальний статус персонажів відображали офіційні звернення. Так, до успішного на службі Олешкіна зверталися *ваше превосходительство*. Однак у словацьких і чеських перекладах є лише загальне звернення до високопоставлених осіб – *excelencia* / *excellence*. При цьому читачам не пояснюється той факт, що *ваше превосходительство* – це було офіційне звернення до чиновників четвертого та третього рангів. Проте всі кар'єристи прагнули дослужитися до другого й першого рангів, до яких

зверталися *ваше високопревосходительство*. Без такого пояснення повністю втрачається сприйняття історичного колориту твору сучасними реципієнтами.

3. Реалії-фольклоризми. І. Гончаров брав етнографічні реалії (фольклорні слова) із вітчизняного фольклору, казок і билин. Усе це вплинуло на характер Обломова в дитинстві. Смак до літератури у формі народних переказів прищеплювали йому няня та батько, які розповідали про «удали Ильи Муромца, Добрыни Никитича, Алеши Поповича, о Полкане-богатыре, о Калечище прохожем». Прикметно, що у словацькому перекладі останнього казкового персонажа опущено – «о udatnosti Iľju Muromca, Dobryňu Nikitiča, Aľošu Popoviča, o bohatierovi Polkanovi». У чеському перекладі також відсутні коментарі для читача – «о statečnosti Pji Muromce, Dobryni Nikitiče, Aľjoši Popoviče, o bohatýru Polkanovi, o tuláku Kolečišči». Очевидно, перекладач упевнений, що читач знає всіх давньоруських богатирів. І це є, на нашу думку, помилкою, оскільки сучасний читач зовсім не знає цих реалій-фольклоризмів.

4. Реалії-сибіризми. Слова з мов сибірських народів органічно влітаються у текст книги подорожей «Фрегат «Паллада»». Ці сибірські реалії являють собою винятки порівняно з іншими реаліями у творах І. Гончарова, бо він не пояснює читачеві загальновідомі реалії (напр.: *блины, кисель, варенье, селянка / солянка, щи, уха, квас*), а лише ті, що зустрічаються при описі його повернення через Сибір до Санкт-Петербурга після перебування на борту військового фрегата «Паллада», напр.: *чувалы* (вогнище в юртах), *заимки* (малі селища), *малахай* (подвійна хутряна шапка), *торбасы* (чоботи зі шкіри північного оленя), *кухлянки* (сорочки зі шкіри північного оленя вовною догори), *сары* (якутські високі черевики з кінської шкіри), *скат* (віз), *нарты* (низькі сани, які тягнуть собаки).

У множинних перекладах словацькою та чеською мовами творів І. Гончарова існують численні приклади того, як перекладачі знаходили вдалі рішення щодо адекватної передачі реалій. Найпоширенішими є відповідники-запозичення, які доповнені коментарями, напр.: *кисель* чеською передано словом *kisel'* із поясненням – *huspenina z bramborové mouky s ovocnou šťávou*. Натомість у словацькому перекладі використано інтернаціоналізм *puding* без коментування. Не прокоментоване в обох мовах і слово *обломовщина* (словацьк. *oblomovčina*; чеськ. *oblomovština*), оскільки й так зрозуміло, яке поняття за ним криється. А ось іменник *исправник*, для передачі якого в чеській мові використано відповідник-запозичення *ispravnik*, доповнений коментарем – *okresní policejní náčelník*, у словацькому перекладі «Обломова» описано двома варіантами: *policajný komisar, policajný náčelník*.

Пошук аналогів для відтворення реалій також вважається ефективним способом донесення до читача необхідної інформації. Так, *барщина* перекладається аналогічним поняттям західного феодалізму (словацьк. *robota na ranskom*; чеськ. *robota*); *коллегия* у словацькому й чеському перекладах – це *ministerstvo*; *староста* у словацькому перекладі передано словом *ričtár*, а в чеському – *starosta*; *городничий* – словацьк. *policajný náčelník*, чеськ. *komisař*; *всенощная* – словацьк. *večerná pobožnosť*, чеськ. *večerní omše*; *обедня* – словацьк. *omša*, чеськ. *omše*. Реалія *надворный советник* має словацький і чеський аналоги – словацьк. *dvorný radca*, чеськ. *dvorní rada*, а для реалії *просвирия* у словацькій мові існує католицький аналог *kostolníčka*, але в чеському перекладі це слово передано описово (із коментуванням) – *pekárka prosvir* (*prosvira – pšeničné pečivo pro bohoslužebné účely v pravoslaví; při mši se z něho vyřezávají kousky k přijímání a zbytek se rozdává věřícím*).

Прикметно, що лексичні заміни за допомогою okazіональних відповідників у словацьких і чеських перекладах творів І. Гончарова зустрічаються досить рідко, напр.: *целковый* – *strieborný rubeľ, rubľ*; *гривенник* – *dvadsiatnik, desetnik*; *красенькая* – *červenkastá desaťrubľovka, červená desítirubľová bankovka*. І майже зовсім у цих перекладах при відтворенні реалій не застосовується прийом опущення. Утім, це не завжди є негативною тенденцією, бо у випадку надмірності реалії або її другорядної ролі, коли значення реалії можна вивести прямо з тексту, її опущення не заподіює значних семантичних утрат (Tellingner, 2005: 101).

Висновки. У пропонованій статті встановлено причини, які впливають на вибір перекладацьких рішень щодо відтворення культурних реалій у словацьких і чеських

множинних перекладах ключових романів І. Гончарова. Виявлено, що етнокультурні елементи тексту, передусім реалії, можуть бути джерелом помилок при перекладі, бо сучасні покоління читачів не володіють фоновими знаннями на такому рівні, щоб сприйняти важливу інформацію, яка міститься у творах класиків, зокрема і реалії у творах І. Гончарова. Тому при перекладі художніх творів сьогоденній перекладач має передусім ознайомити свого читача з тими елементами тексту, які пов'язані з життям народу, його культурою та світоглядом. Знання матеріальних і духовних реалій, звичаїв і традицій – це невід'ємна частина фонових знань як письменника, його перекладача, так і читача твору. Тут багато залежить від того, наскільки перекладач прагне зреалізувати очікування сьогоденнього читача щодо осучаснення при перекладі архаїчних реалій, щоб наблизити минулі часи до сьогодення. Це вимагає від перекладача досягнення певної свободи від оригіналу. Тільки так існує можливість зберегти художні якості оригіналу, оскільки перекладачі в минулому прагнули до точного відтворення структури тексту (речень), перекладаючи слово у слово. Однак це була ілюзія щодо правильності перекладу. Тому перекладачам необхідно усвідомити той факт, що підсумком їхньої роботи має бути збереження інваріантної частини змісту оригіналу, але при цьому вони повинні витримати всі художні якості класичного твору.

Перспективу цієї статті вбачаємо в подальшому дослідженні проблем перекладу класичної літератури, урахувавши методологічний рівень сьогоденньої перекладацької думки.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Верещагин Е.М., Костомаров В.Г. Язык и культура. М.: «Русский язык», 1976. – 48 с.
2. Влахов С., Флорин С. Непереводимое в переводе. М.: «Высшая школа», 1980. – 342 с.
3. Комиссаров В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты). М.: «Высшая школа», 1990. – 253 с.
4. Мізін К.І. Методика верифікації етноунікальності емоцій vs емоційних станів на основі перекладацького аналізу їхніх номінацій. *Українське мовознавство*. 2017. Вип. 47/2. – С. 54–62.
5. Tellingner D. Kultúrne otázky prekladu umeleckej literatúry. Košice: Typopress, 2005. – 137 p.
6. Zahrádka M., Dostálová Z., Kostřica V., Lepilová K., Žváček D., Vychodilová Z., Bubeníková M., Matyášová Z., Richterek O., Hřibková R., Ryčlová I., Klapka J., Kučera C. Slovník rusko-českých literárních vztahů. Ústí nad Orlicí: OFTIS, 2008. – 320 p.

REFERENCES

1. Komissarov, V.N. (1990). *Teoriya perevoda (lingvisticheskie aspekty)*. [Theory of Translation (Linguistic Aspects)]. Moskva: «Vysshaya shkola».
2. Mizin, K.I. (2017). *Metodyka veryfikatsii etnounikalnosti emotsii vs emotsiinykh staniv na osnovi perekladatskoho analizu yikhnikh nominatsii* [Methods for Verifying the Ethnic Uniqueness of Emotions vs Emotional States through Translation Analysis of Their Nominations]. *Ukrainske movoznavstvo [Ukrainian Linguistics]*, 47(2), 54-62.
3. Tellingner, D. (2005). *Kultúrne otázky prekladu umeleckej literatúry*. Košice: Typopress.
4. Vereschagin, E.M. & Kostomarov, V.G. (1976). *Yazyk i kultura*. [Language and Culture]. Moskva: «Russkiy yazyk».
5. Vlahov, S. & Florin, S. (1980). *Neperevodimoe v perevode*. [Untranslatability in Translation]. Moskva: «Vysshaya shkola».
6. Zahrádka, M. a kol. (2008). *Slovník rusko-českých literárních vztahů*. Ústí nad Orlicí: OFTIS.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Душан Теллінгер – доктор філософії, Університет Павла Йозефа Шафарика, м. Кошице, **Словаччина**.
Наукові інтереси: зіставне мовознавство, перекладознавство.

Костянтин Мізін – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри іноземної філології, перекладу та методики навчання ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».

Наукові інтереси: перекладознавство, зіставне мовознавство, зіставна лінгвокультурологія, корпусна лінгвістика.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Dušan Tellingner – PhD, Pavol Jozef Šafárik University, Košice, Slovakia.

Scientific interests: Contrastive Linguistics, Translation Studies.

Kostiantyn Mizin – Doctor of Philology, Professor, Head of the Department of Foreign Philology, Translation and Teaching Methodology at the Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University, Ukraine.

Scientific interests: Translation Studies, Contrastive Linguistics, Contrastive Linguoculturology, Corpus Linguistics.

УДК 81'25:659.1

DOI: 10.36550/2522-4077-2021-1-193-112-117

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ТЕКСТІВ РЕКЛАМНОГО ДИСКУРСУ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Світлана БАРАНОВА (Суми, Україна)

ORCID: 0000-0001-9425-9774

Researcher ID: M-5567-2018

e-mail: s.baranova@gf.sumdu.edu.ua

Аліна ПОЛЕЖАЙ (Суми, Україна)

ORCID: 0000-0002-9111-5510

e-mail: apolezhai117@gmail.com

БАРАНОВА Світлана, ПОЛЕЖАЙ Аліна. ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ТЕКСТІВ РЕКЛАМНОГО ДИСКУРСУ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ. У статті вивчаються особливості рекламних текстів та їх функціонування в умовах глобалізації суспільства. Реклама відіграє велику соціокультурну роль у формуванні стереотипів, що визначають національний менталітет, в глобалізованому суспільстві. Переклад рекламних текстів творчий і складний процес, що потребує врахування комплексу факторів, вирішення лінгвістичних проблем, питань соціолінгвістичної адаптації. Він відрізняється формою, мовними засобами і вираженням комунікативним спрямуванням. Найчастіше перекладач використовує метод приблизного перекладу.

Ключові слова: рекламний текст, переклад, лінгвостилістичні особливості, перекладацькі трансформації, глобалізоване суспільство.

BARANOVA Svitlana, POLEZHAI Alina. PECULIARITIES OF TRANSLATION OF ADVERTISING DISCOURSE TEXTS IN THE PERIOD OF GLOBALIZATION. The article presents a comprehensive analysis of advertising texts and their functioning in the process of globalization. Certain aspects of linguistic and stylistic means of advertising texts and peculiarities of their translation are traced. The influence of advertising as a cultural phenomenon is proved. The analysis of the structure and features of advertising texts was carried out based on such research methods as the descriptive method, the method of observation, the method of comparison, the method of analysis and synthesis, the method of induction and deduction, and dictionary definition. Advertising has been found to have a significant impact on a globalized society, and virtually every culture is involved in this process. It plays a significant socio-cultural role in shaping the stereotypes that define the national mentality. Values are introduced through advertising. Translation of advertising texts is a very creative and complicated process that requires considering a set of factors. First of all, you need to understand that the main task of advertising texts is to sell goods, so they must be quite convincing and promote the emergence of vivid images in the minds of potential consumers. As a result of the analysis of advertising texts, we concluded that advertising is a vivid example of persuasive writing that can influence a globalized society. That is why the experience of understanding the globalization of advertising communications conveys spiritual experience in the form of models of consumer behavior and behavior in general and forms vital values. The study of advertising messages is a multifaceted, complicated process that requires consideration of the dynamics of advertising texts. Therefore, there is a need to analyze the linguistic and stylistic features of advertising texts. Translation of advertising differs from all others in form, language, and pronounced communicative direction. In translating advertising, the translator must solve not only linguistic problems but also sociolinguistic adaptation, because the perception of the world's picture in each culture is different.

Key words: advertising text, translation, linguistic and stylistic features, translation transformations, global society.

Постановка проблеми. Актуальність вивчення реклами як культурного феномену глобалізованого світу обумовлена тим, що сучасна реклама виступає універсальним провідником між різними галузями глобальної культури. Вона є формою масової комунікації, стосується багатьох сфер діяльності людини та створює унікальне культурне поле для індивідуума. Рекламний слоган сам по собі стає одним із символів сучасності, відображає реальність цивілізованої людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій дав можливість стверджувати, що сьогодні багато наукових робіт присвячено вивченню різних аспектів рекламних текстів, проте досі залишається необхідність у визначенні значимості реклами в сучасному суспільстві, а також осмисленні сфер її впливу, які багато в чому визначають мовностилістичні особливості рекламних текстів.

Посилений інтерес до вивчення мови реклами та її особливостей знайшли свій вияв у працях І. В. Городецької, яка описала лексичні, синтаксичні та стилістичні характеристики рекламних текстів, К. О. Новікової, у своїх працях вона вивчає лінгвостилістичні особливості рекламних текстів та фактори впливу на їх переклад, а також Т. Добросклонської, В. Аренса та К. Бове, що дало поштовх до подальших досліджень.

Завдання статті полягає у визначенні сучасних найбільш поширених і значущих особливостей функціонування рекламного тексту в умовах глобалізованого світу. У світлі поставленого завдання необхідно проаналізувати специфіку перекладу рекламних текстів та застосування лінгвостилістичних засобів.

Виклад основного матеріалу. У другій половині ХХ століття світова наукова спільнота вводить таке поняття як глобальне суспільство, у межах якого людство і окремі його представники вважаються громадянами єдиного суспільства, яке складається із великої кількості соціумів окремих країн. На даному етапі кожен розуміє, що подальший розвиток цивілізації у будь-якій сфері набуває все більш вираженого планетарного характеру, це безпосередньо стосується і реклами.

Рекламний текст – нове багатогранне явище у сфері мовознавства – медіалінгвістики (Новікова, 2016: 251). Необхідно розглянути найвлучніші її визначення задля розуміння цього поняття. В. Аренс та К. Бове у своїй роботі дають наступне тлумачення: «Реклама – це певна форма спілкування переконливого характеру з чітко визначеним джерелом фінансування, що містить інформацію про продукт, послуги чи ідею» (Arens, 1994: 245).

Т. Добросклонська зазначає, що рекламні тексти найкраще поєднують у собі реалізацію функцій впливу, а саме: функцію впливу мови, яка втілюється за допомогою усього комплексу лінгвістичних засобів виразності, і функцію впливу засобів масової інформації (Добросклонская, 2008: 135).

Рекламне повідомлення – це короткий інформаційний текст, який націлений на величезну аудиторію та містить сильний переконуючий посил, що створюється завдяки засобам мови. Сьогодні рекламні тексти – це щось більше, ніж актуалізація певної інформації задля проведення асоціацій з тим чи іншим продуктом виробництва з аспектами культури. Сучасність пропонує суспільству складну систему комунікаційних потоків, що зв'язують практично всі сфери життєдіяльності людини, не зважаючи на географічні і територіальні чинники. Фактично жодна культура не залишається осторонь від цього явища. Наочний прояв швидко розвиваючої глобальної культури – засоби поширення масової культури, що репрезентується в трансляції реклами комерційних брендів різноманітних категорій (наприклад, Adidas, McDonald, Disney і т.д.). Хоча контроль над цими підприємствами здійснюється елітами, масова культура проникає в широкі верстви населення в усьому світі.

Реклама, як правило, шукає «головний» смак, змушує людей думати по-іншому, особливим чином поєднує культурні практики в постійній боротьбі за маркетингові переваги. Унаслідок цього у індивідуума, як споживача реклами, в свідомості будується особлива позиція, погляд, які, в свою чергу, формують його подальше сприйняття рекламного контенту в цілому, що впливають на його вподобання (Baig, 2013: 6).

Реклама має важливе значення в усіх проявах ідеологічної діяльності. Слогани з рекламних роликів укорінюються в повсякденному лексиконі і стають частиною кругозору. Це підтверджують численні бренди, які мають на своєму рахунку ті самі «заповітні фрази», які укорінилися і відбилися в свідомості мас і поколінь:

- 1) *Drive your dream – TOYOTA* (TOYOTA, 2020);

- 2) *Just do it* – NIKE (NIKE, 2020);
- 3) *“Impossible is nothing”* – ADIDAS (ADIDAS, 2020);
- 4) *“Ask for More”* – PEPSI (PEPSI, 2020);
- 5) *“Always Coca-Cola”* – COCA-COLA (COCA-COLA, 2020).

Такі рекламні тексти не тільки гарно запам'ятовуються, але вони створюються певний сенс на конотативному рівні, які міцно пов'язуються до образу торговельної марки у масовій свідомості і помітно збільшують значущість її статусу із звичайного об'єкта споживання в символ. Так що, TOYOTA – це вже автомобіль, а мрія, якою можна управляти. І COCA-COLA – уже не просто газований напій, а «свято, яке до нас приходиться щороку» кожний Новий рік і Різдво».

Виникає питання, якщо глобальна реклама транлюється у всьому світі, то як відбувається переклад рекламних текстів, адже це один з найскладніших його видів. Недостатньо володіти знаннями цільової мови, а потрібно мислити творчо, адже цілком таких малих текстів є не тільки передати сенс, але й привабити потенційних клієнтів. У перекладі таких типів тексту буквальний переклад майже ніколи не використовується, тому що це не форма, а образи, які враховуються при рекламі. Найчастіше ми використовуємо метод приблизного перекладу, працюючи над перекладом рекламних об'яв чи лозунгів, тому що необхідно враховувати національні особливості реципієнтів.

Іноколи лозунг можна залишити без перекладу, коли у нас є намір підкреслити його іноземне походження і якість продукції. Наприклад: слоган *“Nike. Just do it”* не був перекладений українською мовою. Звичайно, цей метод не може використовуватися для перекладу довгих та складних лозунгів, але для лаконічних, які може зрозуміти більшість споживачів, такий метод можливий (PEPSI, 2020).

Варто зазначити, що рекламні тексти мають свою специфіку і можна сформулювати певні особливості їх перекладу, на які слід звертати увагу:

- 1) використання дієслів в імперативі (*try, open, feel, enjoy*);
- 2) велика кількість емоційно забарвлених епітетів (найкращий, супер, казковий, фантастичний);
- 3) звернення до покупця;
- 4) використання різних стилістичних прийомів, таких як метафори, порівняння, метонімія і тд.

Ми можемо взяти приклад рекламного тексту мобільного телефону «Водафон» компанії «Блекберрі Сторм», які можна перекласти наступним чином:

“The responsive touch-screen on a new Blackberry Storm Vodafone. An incredible power is in your hands. Vodafone. Make the most of now”. – «Чутливий touch-screen нового телефону Vodafone Blackberry Storm. Неймовірна сила – в твоїх руках. Vodafone. Зроби сьогодні справжнім» (Blackberry Storm Vodafone, 2020).

У наведеному слогані використовуються дієслова в наказовому способі, велика кількість емоційно забарвлених епітетів, звернення до покупця. Кожне речення цього рекламного тексту містить певні засоби виразності, які привертають увагу покупців.

У рамках статті наведемо кілька прикладів застосування перекладацьких трансформацій задля ефективного перекладу рекламних текстів. Вони діляться на два класи: заміни і перетворення.

У перекладі рекламних текстів дуже часто застосовуються лексичні перетворення. Їх сутність полягає в передачі вихідного змісту непрямими лексичними засобами перекладу, які як одиниці лексичної системи мови перекладу нееквівалентні засобам вихідної мови, що використовувалися в тексті. Лексичні перетворення можуть призвести до дійсно помітних змін в перекладному тексті. Основні способи лексичних перетворень: транслітерація, лексико-семантичні заміни (конкретизація, генералізація, модуляція або семантичний розвиток), наприклад слоган від компанії Maybelline істотно відрізняється у перекладі.

“Maybe she's born with it, Maybe it's Maybelline”. – «Всі в захваті від тебе, а ти від Мейбеллін» (Maybelline, 2020).

Розглянемо ще один яскравий приклад рекламної кампанії віскі Johnnie Walker:

“Taste life” у дослівному перекладі звучить як «Спробуй життя на смак», але був перекладений наступним чином «Живи так, щоб було що згадати» (Johnnie Walker, 2020).

У перекладі заголовка з використанням методу модуляції причинно-наслідковий зв'язок носить ширший характер, але при цьому зберігається і логічний зв'язок між двома назвами.

“From cocktails to kisses, Lipfinity Reflections keeps your lips sparkling for up to 8 hours” – «Пийте коктейлі, даруйте поцілунки! З помадою Lipfinity Reflections ваші губи залишаться блискучими 8 годин» (Max Factor, 2020).

Фраза *“from cocktails to kisses”* набуває семантичного розвитку в перекладі: «пийте коктейлі, даруйте поцілунки». Структура речення краще сприймається мовою перекладу, а дієслова у наказовому способі викликають спонукання до дії. У перекладі заголовка часто застосовуються різні стилістичні фігури (метод модуляції), оскільки основним призначенням заголовка є привернення уваги до рекламного тексту.

Метод компенсації є характерним способом перекладу для всіх компонентів тексту, оскільки основна мета перекладу тексту реклами відзначити найкращі якості рекламованого об'єкта. У найбільш вдалих варіантах перекладу товари описуються засобами, які відрізняються від засобів, що використовуються в оригінальному тексті. При компенсації важливо перенести всі втрачені елементи змісту початкового тексту (Latishev, 2005). Розглянемо наступний приклад рекламного тексту, де застосовується метод модуляції:

“Carlsberg – probably the best lager in the world” (Carlsberg, 2020).

Рекламний текст українською звучить так: «Carlsberg – мабуть, найкраще пиво в світі». У прикладі хоч і збережена форма рекламного тексту, але лексему «lager» замінили на пиво, адже «lager» (це слово використовують для назви світлого пива) у нас вживається досить рідко, і не кожен знає, що це таке.

Граматичні перетворення полягають в заміні частин мови в процесі перекладу. Застосування граматичних перетворень не передбачає істотних змін вихідного змісту:

“Believe in beauty” – «Вірими в красу» (Lancome es originels, 2020).

У цьому рекламному слогані форма дієслова змінюється для того, щоб покращити звуковий образ тексту, тому що переклад «Вір в красу» справляє не той ефект через збіг приголосних.

Якщо розглянути наведений нижче приклад, то можна побачити, що відбувається заміна іменником дієслівної форми. Такий прийом досить часто застосовуються у перекладі рекламних текстів:

“Defining beauty” – «Втілення краси» (Estee Lauder, 2020).

У рекламному тексті часто використовуються тропи. Найбільш поширеними тропами є метафора, порівняння, епітет, метонімія, синекдоха, персоніфікація, алегорія, гіпербола, іронія, перифраз.

“Those rock star eyes” – «Очі, як у рок-зірки» (Loreal Paris, 2020).

У наведеному слогані в оригіналі та перекладі використовується порівняння задля передачі неймовірного ефекту від використання продукції.

Реклама – яскравий приклад «впливового» тексту. Вона володіє всіма типовими рисами даного типу тексту і точно виконує характерні для неї функції. Зміст реклами відповідає так званій формулі AIDCA: реклама повинна привертати увагу, зберігати інтерес, пробуджувати бажання, формувати впевненість, вимагати дій, а саме, покупки.

Висновки. Реклама – це яскравий приклад тексту, здатного впливати на глобалізоване суспільство. Тому так важливий досвід осмислення глобалізації рекламних комунікацій, що передають духовний досвід у вигляді моделей споживчої поведінки і поведінки взагалі, формують життєві цінності. Вивчення рекламних повідомлень – багатоаспектний, складний процес, який вимагає врахування динамічності рекламних текстів. Тому виникає необхідність проведення аналізу лінгвістичних особливостей рекламних текстів.

Складність і багатоаспектність передачі рекламних текстів засобами іноземної мови означає, що переклад реклами відрізняється від усіх інших формою, мовними засобами і вираженням комунікативним спрямуванням. У процесі перекладу реклами перекладач повинен вирішувати не тільки лінгвістичні проблеми, а й питання соціолінгвістичної адаптації, адже сприйняття картини світу в кожній культурі відрізняється, ця проблема завжди буде представляти інтерес для подальших досліджень.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Городецька І. В. Наративна реклама: лексичні, синтаксичні та стилістичні характеристики. Запоріжжя: Нова філологія, № 57, 2013. – С. 20 – 23
2. Новікова К. О. Організація рекламних текстів на основах комунікативності. Дніпро: ВІСНИК ДНІПРОПЕТРОВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ АЛЬФРЕДА НОБЕЛЯ. Серія «ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ», 2016. – 251 с.
3. Добросклонская Т.Г. Медиалингвистика: системный подход к изучению языка СМИ: современная английская медиаречь. Москва: Флинта : Наука, 2008. – 264 с.
4. ADIDAS URL: <https://www.thedrum.com/news/2016/03/31/adidas-s-impossible-nothing-campaign-starring-muhammad-ali-wins-top-marketing-moment> – (дата звернення: 15.06.2020)
5. Arens W. Contemporary Advertising. New York : McGraw-Hill Education, 1994. – 573 p.
6. Baig M. Analyzing the Advertising Discourse – A Journey from Sight to Mind. International Journal of Applied Linguistics and English Literature e. Lahore: AIAC, 2013. – P. 126-135.
7. Blackberry Storm Vodafone URL: <https://www.zdnet.com/article/rim-announces-blackberry-storm-with-responsive-touch-screen-display/> – (дата звернення: 15.06.2020)
8. Carlsberg URL: <https://www.businessfulcrum.co.uk/blog/post/no-3---famous-slogans---probably-the-best-lager-in-the-world> – (дата звернення: 17.06.2020)
9. COCA-COLA URL: <https://atafinresearchblog.wordpress.com/2019/07/27/coca-cola-always-coca-cola/> – (дата звернення: 17.06.2020)
10. Estee Lauder URL: <https://www.instagram.com/aesajewelry/?hl=uk> – (дата звернення: 18.06.2020)
11. Johnnie Walker URL: <https://www.johnniwalker.com/en/> – (дата звернення: 17.06.2020)
12. Lancome es originels URL: <https://www.instagram.com/officialbelievebeauty/> – (дата звернення: 15.06.2020)
13. Loreal Paris URL: <https://www.loreal-paris.co.uk/> – (дата звернення: 18.06.2020)
14. Maybelline URL: <https://www.pinterest.com/shirleytingle/maybe-shes-born-with-itmaybe-its-maybellinemaybe-i/> – (дата звернення: 17.06.2020)
15. Max Factor URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Max_Factor – (дата звернення: 16.06.2020)
16. NIKE URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Just_Do_It – (дата звернення: 15.06.2020)
17. PEPSI URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Ask_for_More – (дата звернення: 17.06.2020)
18. TOYOTA URL: <https://www.toyotaofplano.com/drive-home-your-dream-car.htm> – (дата звернення: 15.06.2020)

REFERENCES

1. Horodetska I. V. (2013). Naratyvna reklama: leksychni, syntaksychni ta stylistychni kharakterystyky. [Narrative advertising: lexical, syntactic and stylistic characteristics]. Zaporizhia: Nova Filolohiia. № 57, P. 20 – 23 [in Ukrainian].
2. Novikova K. O. (2016). Orhanizatsiia reklamnykh tekstiv na osnovakh komunikatyvnosti. [Organization of advertising texts on the basis of communicativeness]. Dnipro: Bulletin of Alfred Nobel University. Series: «PHILOLOGY». – 251 с. [in Ukrainian].
3. Dobrosklonskaia, T.G. (2008). Medialingvistika: sistemnyi podhod k izucheniiu yazyka SMI [Medialinguistics: system approach to the mass media language study]. Moscow: Flinta-Nauka Publ., 203 p. [in Russian].
4. ADIDAS URL: <https://www.thedrum.com/news/2016/03/31/adidas-s-impossible-nothing-campaign-starring-muhammad-ali-wins-top-marketing-moment> – (access date: 15.06.2020)
5. Arens W. Contemporary Advertising. New York: McGraw-Hill Education, 1994. 573 p.
6. Baig M. Analyzing the Advertising Discourse – A Journey from Sight to Mind. International Journal of Applied Linguistics and English Literature e. Lahore: AIAC, 2013. P. 126-135.
7. Blackberry Storm Vodafone URL: <https://www.zdnet.com/article/rim-announces-blackberry-storm-with-responsive-touch-screen-display/> – (access date: 15.06.2020)
8. Carlsberg URL: <https://www.businessfulcrum.co.uk/blog/post/no-3---famous-slogans---probably-the-best-lager-in-the-world> – (access date: 17.06.2020)
9. COCA-COLA URL: <https://atafinresearchblog.wordpress.com/2019/07/27/coca-cola-always-coca-cola/> – (access date: 17.06.2020)
10. Estee Lauder URL: <https://www.instagram.com/aesajewelry/?hl=uk> – (access date: 18.06.2020)
11. Johnnie Walker URL: <https://www.johnniwalker.com/en/> – (access date: 17.06.2020)
12. Lancome es originels URL: <https://www.instagram.com/officialbelievebeauty/> – (access date: 15.06.2020)
13. Loreal Paris URL: <https://www.loreal-paris.co.uk/> – (access date: 18.06.2020)
14. Maybelline URL: <https://www.pinterest.com/shirleytingle/maybe-shes-born-with-itmaybe-its-maybellinemaybe-i/> – (access date: 17.06.2020)
15. Max Factor URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Max_Factor – (access date: 16.06.2020)
16. NIKE URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Just_Do_It – (access date: 15.06.2020)
17. PEPSI URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Ask_for_More – (access date: 17.06.2020)
18. TOYOTA URL: <https://www.toyotaofplano.com/drive-home-your-dream-car.htm> – (access date: 15.06.2020)

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Світлана Баранова – кандидат філологічних наук, доцент кафедри германської філології Сумського державного університету.

Наукові інтереси: когнітивна та дискурсивна лінгвістика, граматична семантика, переклад.

Аліна Полежай – студентка Сумського державного університету.

Наукові інтереси: переклад, дослідження англomовного рекламного дискурсу.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Svitlana Baranova – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Germanic Philology Department, Sumy State University.

Scientific interests: cognitive and discursive linguistics, grammatical semantics, translation.

Alina Polezhai – Student of Sumy State University.

Scientific interests: translation, research of English-language advertising discourse.

УДК УДК 81322.4

DOI: 10.36550/2522-4077-2021-1-193-117-122

**РАДЯНІЗМИ В СЕРІАЛІ “CHERNOBYL”: ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ
ТА ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТИ**

Катерина БОНДАРЕНКО (Кропивницький, Україна)

ORCID: 0000-0002-2964-51230000-0002-2964-5123

e-mail: katerinabond@gmail.com

Олена ШАПОВАЛОВА (Смоліне, Україна)

ORCID: 0000-0001-7320-7836

e-mail: elenka02563@gmail.com

Софія БАЛАН (Смоліне, Україна)

ORCID: 0000-0003-0164-9875

e-mail: sofikobalan357@gmail.com

БОНДАРЕНКО Катерина, ШАПОВАЛОВА Олена, БАЛАН Софія. “РАДЯНІЗМИ В СЕРІАЛІ “CHERNOBYL”: ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ ТА ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТИ”. У роботі проаналізовано радянські, використані у серіалі “Chernobyl” від HBO. Уточнено семантичне значення радянських реалій і виокремлено відповідні лексико-семантичні групи, кількісні та якісні характеристики яких відбивають особливості сприйняття радянської епохи авторами аудіовізуального твору. В роботі встановлено амбівалентний характер радянських для представників пострадянського світу та інших лінгвокультур. Завдяки проведеному анкетуванню підтверджено різний ступінь ідентифікації радянських представниками різних поколінь. Визначено стратегії адаптації радянських для міжнародної аудиторії.

Ключові слова: радянські, лексико-семантичне поле, реалія, перекладацька трансформація, аудіовізуальний переклад

BONDARENKO Kateryna, SHAPOVALOVA Olena, BALAN Sofia “SOVIETISMS IN “CHERNOBYL” MINISERIES: TRANSLATION AND LINGVOCULURAL ASPECTS”. The article examines the Sovietisms used in “Chernobyl” miniseries produced by HBO. Lexical semantic groups as sets of paradigmatically and semantically related lexical means are detected and analysed. The key role in the text part of HBO’s miniseries “Chernobyl” produced by HBO is played by the nominations of Soviet authorities (23% of the researched Sovietisms), Soviet awards (7%), Soviet authorities’ positions (25%), NPP workers’ positions (9%), Soviet institutions and buildings (11%), Soviet phrases and slogans (25%). The article discusses the Sovietisms’ ambivalence as perceived by the representatives of post-Soviet countries and other lingvocultures. The Sovietisms’ identification in modern Ukrainian society is checked through a survey of 40 respondents of two age groups: the generation that was born in post-Soviet independent Ukraine (aged from

14 to 25) and older generation, people who were born and lived in USSR (aged from 37 to 65). The results of the survey show that older generations identify the Soviet realia clearer than young generation that recognizes only up to 51% sovietisms. These issues include, but are not restricted to, the reception of the given audiovisual methods, techniques and transformations, and the different ways in which the translation process is accomplished in different countries. The data obtained must be thoroughly considered when adapting audiovisual products for different audiences. The main means of the Sovietisms' adaptation for English (original) version of the miniseries contextual interpretation (84%) and transliteration (16%). The discussion of the study will contribute to assessing the potential multinational studies in audiovisual translation, thus offering indications on future methodological developments and enabling more detailed and structured comparisons. The material analysed in the article can be used for adaptation of audiovisual products for the Ukrainian audience and for tourist services' improvement, including accompanying foreign tourists to the Chornobyl Zone.

Keywords: Sovietisms, lexical semantic group, realia, translation transformation, audiovisual translation

“Chernobyl” – це п'ятисерійний британо-американський мінісеріал спільного виробництва телеканалів НВО та Sky Atlantic, розповідь про події 1986 року, пов'язані з Чорнобильською катастрофою. Серіал був схвально сприйнятий критиками як драма такої потужності, що глядач буквально відчуває радіаційні промені крізь телевізійний екран (BBC, 2019).

Аналіз наукових розвідок, дотичних до нашої роботи, доводить, що серіал “Chernobyl” викликав передбачуваний інтерес науковців на пострадянському просторі, зокрема, в аспектах специфіки формування медіаконтексту та медіарецепції серіалу (Чорнобильський, Кирилова, 2019), визначення культурологічного та соціопсихологічного характеру аудіовізуального продукту (Почепцов, 2019). На неабияку увагу заслуговує вивчення спеціальної лексики (термінології), що зазвичай локалізується в дискурсах, невідомих широкому загалу (Волошок, Карпенко, 2019). Безумовно вартим уваги є прагнення визначити і декодувати *концептуальні метафори з референтом RADIATION / РАДІАЦІЯ* (Верменич, 2019). Відзначимо, що *радянізми*, активно використані в серіалі, не слугували об'єктом окремих наукових розвідок, що робить дослідження актуальним.

Проблема, поставлена авторами, – вивчення та аналіз лексико-семантичних полів радянізмів, тобто відбиття фрагментів дійсності, які найчастіше номінуються лексичними одиницями, дають глядачеві можливість зануритись в атмосферу пізнього Радянського Союзу, визначити ключові цінності та проблеми. На особливу увагу заслуговують також особливості сприйняття радянізмів глядачами-мешканцями тієї ж території (вже незалежної України), але молодших віком, для яких досліджувані лексичні одиниці – елементи вже не відомої їм реальності.

Мета роботи – дослідження лексико-семантичних особливостей радянізмів, використаних у серіалі “Chernobyl”; виявлення функцій радянізмів у серіалі та особливостей відтворення ними епохи пізнього СРСР. Досягнення мети передбачало розв'язання наступних **завдань**: визначення статусу радянізмів з урахуванням їх сприйняття представниками різних лінгвоспільнот; виокремлення лексико-семантичних угруповань радянізмів; встановлення функційних особливостей радянізмів; визначення основних стратегій адаптації радянізмів в аудіовізуальних продуктах, призначених для міжнародної аудиторії.

Досягнення мети передбачало використання методу анкетування, що дозволив виявити специфіку сприйняття та інтерпретації радянізмів аудиторією сучасної України, та порівняльного методу – для виявлення відмінностей у сприйнятті радянізмів творцями стрічки й глядачами сучасної України. Семантичні особливості досліджуваних одиниць було визначено застосуванням елементів компонентного аналізу.

Результатами нашого дослідження стали матеріали анкетування з ідентифікації радянізмів, кількісні та якісні характеристики лексико-семантичних полів радянізмів, а також дані щодо продуктивності перекладацьких стратегій, використаних авторами для відтворення радянізмів в оригіналі стрічки.

Радянізми – лексичні одиниці, що виникли в період СРСР та пов'язані з радянськими оцінними концептуалізаціями та конотаціями. Радянізми цікавили багатьох дослідників, однак переважно з позиції її “незрозумілості” представникам інших культур (Томіленко, 2019).

На думку О.І. Станкевич, радянськи є одним із видів слів-реалій, номінацій предметів або явищ матеріальної культури, а також історичних фактів або процесів, що зазвичай не мають лексичних еквівалентів у інших мовах (Станкевич, 2012). Реалія – це варіативна категорія, пов’язана з процесом переважно бінарного зіставлення мов на лексичному та фразеологічному рівнях (Лощенова, Нікішина, 2011).

При цьому факт “незрозумілості” тих самих лексичних одиниць представниками цієї ж культури залишався поза увагою дослідників. За нашою гіпотезою, аналізовані в серіалі одиниці слід водночас розглядати як реалії для іноземної аудиторії та історизми чи архаїзми – для вітчизняної. При адаптації аудіовізуального продукту, що містить масиви таких одиниць, слід, безумовно, враховувати потреби цільового ринку. Нами було зроблено першу спробу визначення спроможності до ідентифікації радянських мешканцями сучасної України. Методом анкетування було опитано 40 респондентів двох вікових груп: покоління, що народилося у пост-радянській незалежній Україні вікової категорії від 14 до 25 років та старше покоління (люди, що народилися та / або проживали певний час в СРСР). Як виявилось, ідентифікація та декодування радянських старшим поколінням (вікова категорія – від 37 до 65 років) на 27% вище, ніж у молодого покоління, яке було здатне повністю декодувати радянськи в 51% випадків. Тим не менш, навіть у свідомості людей старшого віку відсоток “впізнаваності” становив лише 78%. Припускаємо, що з часом відсоток ідентифікованих радянських і кількість людей, здатних декодувати денотативне та конотативне значення, буде знижуватися, відтак прийоми адаптації таких лексичних одиниць для вітчизняного споживача поступово наблизатимуться до адаптації іноземних реалій.

Атмосферу пізньої доби існування Радянського Союзу відтворено не лише за допомогою візуальних ефектів, , але й за допомогою специфічної лексики: назв артефактів, установ, інституцій чи ідей. Радянськи сконцентровано навколо тем, ключових для даного аудіовізуального твору: безпосередньо станції як науково-технічного об’єкту, органів центральної і місцевої влади, які стикнулися з наслідками аварії і були змушені реагувати на аварійну ситуацію, атмосфери брехні як цілісного конструкту, в межах якого функціонували лозунги, заклики тощо, що впливали на посилення підтримки ідеології. Насиченість певних фрагментів дійсності лексичними одиницями опосередковано свідчить про важливість цих фрагментів дійсності для соціуму, або, в нашому випадку, для творців стрічки.

З метою вербальної реконструкції реальності, створеній в серіалі, та аналізу мовних засобів, що використані для цього, в нашому дослідженні ми використали теорію лексико-семантичних полів, згідно з якою лексико-семантичне поле є моделлю реальної картини світу (Бондаренко, Бондаренко, 2011). Лексико-семантичне поле – сукупність парадигматично пов’язаних лексичних одиниць, що об’єднані спільністю змісту і відображають поняттєву, предметну чи функціональну подібність позначуваних явищ (Кочерган, 2008). В результаті виділення спільних сем нам вдалося виокремити лексико-семантичні поля радянських у серіалі “Chernobyl” від НВО.

До першого лексико-семантичного поля відносяться назви організацій та органів державної влади Радянського Союзу, до яких було віднесено 13 лексичних одиниць, типу *Military Fire Station, Central Committee, KGB* тощо: “*Hello, is this Military Fire Station 2?*”.

До другого лексико-семантичного поля відносяться назви державних нагород Радянського Союзу, до яких було віднесено 4 лексичні одиниці, типу *Hero of the Soviet Union*: “*- Hero of the Soviet Union. - Our highest honor. They haven't even given it to me*”.

Достатньо репрезентативне в серіалі лексико-семантичне поле “Назви радянських закладів та будівель”, до якого було віднесено 6 лексичних одиниць, типу *The Vladimir I. Lenin Nuclear Power Station*: “*- I wonder how many of you know the name of this place. We will call it Chernobyl, of course. What is its real name? - The Vladimir I. Lenin Nuclear Power Station*”.

До лексико-семантичного поля “Назви посад представників державної влади та робітників АЕС” було віднесено 19 лексичних одиниць, типу *KGB Senior Reactor Control Chief Engineer* тощо: “*Maryin spoke to Deputy Chief Frolyshev, Frolyshev to Central Comittee member Dolgikh, and Dolgikh to General Secretary Gorbachev*”.

До окремого поля було віднесено одиниці, які можна відносити до слоганів, типу “*To the Workers of the World*”, “*I serve the Soviet Union*” тощо. Звернення “*Comrade*” як

загальноприйнятне у СРСР – одне з найуживаніших (48 випадків уживання) слів у серіалі: “*Comrade Dyatlov?*”.

Іноді в серіалі можна почути звертання “*Gentleman*”, яке чітко підкреслює офіційність та формалізм мовлення: “*Gentlemen, welcome. Please, uh, find a seat*”.

Незважаючи на, в цілому, достатньо якісне відтворення атмосфери пізнього радянського Союзу за рахунок лінгвістичних засобів та візуального ряду, в поодиноких випадках контекстуальні фактори не були враховані, що викликало несприйняття аудиторії, яка мешкає на території колишньої УРСР. Так, одиниця “*comrade*” виглядає недоречною в ситуації, коли персонаж Легасов наодинці неофіційно спілкується зі своєю колегою, фізиком-ядерником Уляною: “*There’s something I’ve wanted to ask you, comrade, but I see you’re already asking yourself the same question*”. Принагідно відзначимо й недоречне використання прізвища в звертанні: “*And, Khomyuk... Be careful*”.

Як бачимо, ймовірні проблеми при адаптації реалій – відсутність у цільовій мові відповідника через брак об’єкту реальної дійсності, а також необхідність урахування контекстуальних особливостей та конотацій, що нашаровуються на значення таких лексичних одиниць.

Серед прийомів, які застосовуються при адаптації реалій, – транскрипція або транслітерація, створення нового (або складного) слова на основі елементів, що вже існують у мові, уподібнюваний переклад, який уточнюється в умовах контексту, і гіпонімічний переклад (заміна видового поняття на родове) (Станкевич, 2012). В межах теорії трансляційного перейменування реалій визначаються транскрипція, гіперонімічне перейменування, дескриптивна перифраза, комбінована реномінація, калькування, міжмовна транспозиція на конотативному рівні, метод уподібнення та контекстуальне розтлумачення реалій (Чернікова, Зубкова, 2011). Серед 56 радянізмів, використаних у серіалі, 84% було адаптовано методом контекстуального розтлумачення реалій: “*But instead, ten years for “criminal mismanagement” – “Але замість того, десять років за “злочинну недбалість”*”.

При цьому слід відзначити, що цей метод може вважатися таким лише відносно адаптації реалій для англomовного фільму, оскільки, як бачимо, в українській версії його відтворено в оригінальному вигляді, коли перекладачі ніби повертають глядачеві реалію, чи, частіше, вже історизм чи архаїзм, в тому вигляді, в якому він використовувався за часів Радянського Союзу.

До 16 % радянізмів було кальковано: *KGB, apparatchik* тощо. Радянізм *KGB*: “*The KGB classified it as a state secret*”, є одним із найвпізнаваніших у світі позначенням “*faceless ‘villains’*” (BBC, 2015), яких можна вважати символом атмосфери несвободи та контролю, що, на думку Заходу, панувала в Радянському Союзі:

Цікавим, хоч і неоднозначним рішенням сценаристів стало одночасне використання обох методів адаптації радянізмів на позначення однієї і тієї ж реалії (працівника партійного апарату (партапарату) СРСР), вочевидь викликане одночасним бажанням вразити глядача незвичним за формою словом та прагненням якомога точніше відтворити зміст цього концепту: “*But is this really how it all works? An uninformed, arbitrary decision that will cost who knows how many lives made by some apparatchik, some career party man?*”.

У висновку визначимо, що назви радянських реалій – ключовий елемент текстової частини серіалу “*Chernobyl*” від НВО, що, поряд з візуально-звуковою складовою, дозволяють відтворити атмосферу пізньої доби Радянського Союзу. Найактивніше в серіалі номінуються, а відтак відіграють ключову роль організації та органів державної влади Радянського Союзу” (23% радянізмів), та посадовці органів державної влади Радянського Союзу (25%), меншою мірою робітники АЕС (9%), нагороди Радянського Союзу (7%), радянські заклади та будівлі (11%), радянські звертання, вислови та слогани (разом – 25%). При адаптації радянізмів англійською мовою творці серіалу переважно (86%) використовували метод контекстуального розтлумачення реалій, значно рідше – калькування. Матеріал, аналізований у роботі, **перспективний** при адаптації аудіовізуальних продуктів для українського глядача, а також покращення якості туристичних послуг, в тому числі, іноземного супроводу турів до Чорнобильської Зони.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. BBC Culture. The Americans: Were the KGB the good guys? – <https://www.bbc.com/culture/article/20150128-were-the-kgb-the-good-guys>
2. Бондаренко К.Л., Бондаренко О.С. Зіставна лексикологія (гендерний та соціолінгвістичний аспекти) / К.Л. Бондаренко, О.С. Бондаренко. – Навчальний посібник для студентів факультетів іноземних мов – Вінниця, Нова Книга, 2011. – 132 с.
3. Верменич Я.В. Дискурсивна реалізація концептуальних метафор із референтом RADIATION/ РАДІАЦІЯ у документальному серіалі «Чорнобиль»: еколінгвістичний підхід / Я.В. Верменич // Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна, Серія «Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов», Вип. 90, 2019. – С 7-12.
4. Волошок К. В., Карпенко Н.А. Проблема перекладу лексики на позначення понять галузі ядерної безпеки (на матеріалі серіалу «Чорнобиль») // К.В. Волошок, Н. А. Карпенко // Науковий вісник ДДПУ імені Івана Франка, Серія: Філологічні науки (мовознавство). – Дніпро, 2019. – С. 22-25.
5. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства / М.П. Кочерган. – К.: ВЦ «Академія», 2008. – 368 с.
6. Лощенко І., Нікішина В. Проблеми відтворення мовних реалій / І. Лощенко, В. Нікішина // Науковий вісник ХДУ, Серія «Лінгвістика»: збірник наукових праць, Вип. 15. – Херсон, Миколаїв, 2001. – С 306-308.
7. Почепцов Г. «Чернобыль» и другие: телесериал как опасность, как информация и как развлечение/ Г. Почепцов, 2019. –<https://ms.detector.media/mediaanalitika/post/23074/2019-06-23-chernobyl-y-drugye-teleseryal-kak-opasnost-kak-ynformatsyya-y-kak-razvlechenye/>
8. Станкевич О.І. Проблеми передачі реалій з англійської на українську мову / О.І. Станкевич // Англїстика та американїстика. Вип. 9. – ДНУ імені Олеся Гончара, 2012. – С 162-165.
9. Томіленко Л.М. Радянїзми в українській перекладній лексикографії постреволюційних років: від неологізмів до історизмів / Л.М. Томіленко // IX Internationale virtuelle Konferenz der Ukrainistik. Dialog der Sprachen – Dialog der Kulturen. Die Ukraine aus globaler Sicht, 2019. – С 175-182.
10. Чернікова Л.Ф., Зубкова Л.В. Мовні реалії та проблеми їх перекладу / Л.Ф. Чернікова, Л.В. Зубкова // Культура народів Причорномор'я, № 216, 2011. – С 172-178.
11. Чорнобильський А.В., Кирилова О.В. Серіал «Чорнобиль» від НБО у системі медійного концептотворення /А.В. Чорнобильський, О.В. Кирилова // Масова комунікація у глобальному та національному вимірах. – ДНУ імені О. Гончара. – Дніпро, 2019. – С 1-7.

REFERENCES

1. BBC Culture. The Americans: Were the KGB the good guys? <https://www.bbc.com/culture/article/20150128-were-the-kgb-the-good-guys>
2. Bondarenko K.L., Bondarenko O.S. (2011). Zistavna leksykolojiya (hendernny ta sotsiolingvistychnyy aspekt). [Comparative Lexicology (Gender and Sociolinguistic Aspects)]. Vinnytsa: Nova Knyha, 132 p.
3. Chernikova L.F., Zubkova L.V. (2011). Problema peredachi realiy z angliyskoyi na ukraiyinsku movu // Kultura narodov Prichernomor'ya. [Realities and Problems of Their Translation into English // Culture of people of the Black Sea region]. – № 216, pp. 172-178.
4. Chornobul'sky A.V., Krylova O.V. (2019). Serial "Chornobyl" vid HBO u systemi mediynoho kontseptotvorenniya // Masova komunikatsiya u globalnomu ta natsionalnomu vymirakh [HBO Series "Chernobyl" in the System of Media Concept-making // Mass Communication in the Global and National Dimensions]. – Dnipro, pp. 85-90.
5. Kochergan M.P. (2008). Vstup do movoznavstva. [Introduction to Linguistics]. Kyiv: Academia, 368 p.
6. Loshchenova I., Nikishyna V. (2011). Problemy vidtvorenniya movnykh realiy // Naukovyy visnyk KhDU, Seriya "Linvistyka" [The Problems in Translation of Language Realities // Scientific bulletin of Kherson State University, Series: Linguistics]. – Vyp. 15. – Seriya Lingvistyka: zbirnyk naukovykh prats'. – Kherson, Mykolayiv, pp. 306-308.
7. Pochepstov G. (2019). Chernobyl y drugiye: teleserial kak opasnost', kak informatsiya y kak razvlechenyye. [Chernobyl And Others: TV Series as Danger, Information and Entertainment]. <https://ms.detector.media/mediaanalitika/post/23074/2019-06-23-chernobyl-y-drugye-teleseryal-kak-opasnost-kak-ynformatsyya-y-kak-razvlechenye/>
8. Stankevich O.I. (2012). Problemy peredachi realiy z angliyskoyi na ukraiyinsku movu // Anglistyka ta amerykanistyka [The Problems of Translating Realities from English to Ukrainian// English Studies and American Studies]. – Vyp. 9. – Dnipro, pp. 162-165.
9. Tomilenko L.M. (2019). Radyanizmy v ukraiyinskyi perekladnyy leksykografiyi postrevolyutsiynykh rokov: vid neologizmiv do istoryzmiv //IX Internationale virtuelle Konferenz der Ukrainistik. Dialog der Sprachen – Dialog der Kulturen. Die Ukraine aus globaler Sicht Sovietisms in the Ukrainian [Translating Lexicography of the Post-revolutionary Years: from Neologisms to Historisms // IX Internationale virtuelle Konferenz der Ukrainistik. Dialog der Sprachen – Dialog der Kulturen. Die Ukraine aus globaler Sicht], pp. 175-182.
10. Vermenych Y.V. (2019) Dyskursyivna realizatsiya kontseptualnykh metaphor iz referentom RADIATION/ RADIATSIYA u dokumentalnomu seriali "Chornobyl": ekolinguistychniy pidkhid // Visnyk KhNu imeni V. Karazina [Discursive Realization of Conceptual Metaphors with the Referent RADIATION in the Documentary Series "Chernobyl": Ecolinguistic Approach// Bulletin of the Kharkiv National University named after V.N. Karazin]. – Vyp. 9. – Kharkiv, pp. 7-12.
11. Voloshok K.V., Karpenko N.A. (2019). Problemy perekladu lessyky na poznachennya ponyat' haluzi yadernoyui bezpeky (na material serial "Chornobyl") //Naukovyy visnyk DDPU imeni Ivana Franka. [The Problems of Translating Vocabulary Denoting the Concepts of Nuclear Safety ("Chernobyl" Series case) //Scientific bulletin of Drohobych State Pedagogical University named after I. Franko], Drohobych, pp. 22-25.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Катерина Бондаренко – кандидат філологічних наук, доцент кафедри перекладу, прикладної та загальної лінгвістики Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: зіставна лексикологія, соціолінгвістика, лексикографія, аудіовізуальний переклад.

Олена Шаповалова – вчитель англійської та німецької мов Смолінського навчально-виховного об'єднання «Загальноосвітня школа I-III ступенів – гімназія – позашкільний навчальний заклад».

Наукові інтереси: лексикологія англійської мови, методики та викладання англійської мови.

Софія Балан – учениця 10 класу Смолінського навчально-виховного об'єднання «Загальноосвітня школа I-III ступенів – гімназія – позашкільний навчальний заклад».

Наукові інтереси: лексикологія англійської мови, аудіовізуальний переклад.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Kateryna Bondarenko – Doctor of Philosophy, Associate professor at Foreign Languages Department of the CUSPU.

Scientific interests: contrastive lexicology, sociolinguistics, lexicography, audiovisual translation.

Olena Shapovalova – Teacher of English and German of Smoline Educational Disciplinary Association “General School of I-III degrees – Gymnasium – Extracurricular Educational Institution”.

Scientific interests: English lexicology, English language didactics.

Sofia Balan – student of the 10th form of Smoline Educational Disciplinary Association “General School of I-III degrees – Gymnasium – Extracurricular Educational Institution”.

Scientific interests: English lexicology, audiovisual translation.

УДК 82:821.112.2+821.161.2

DOI: 10.36550/2522-4077-2021-1-193-122-127

Г. ГЕЙНЕ «ENFANT PERDÜ»: ДВА ПЕРЕКЛАДИ ОДНОГО ВІРША

Руслана ГОНЧАРУК (Рівне, Україна)

ORCID 0000-0001-6858-1647

e-mail: Ruslana_box_2@ukr.net

ГОНЧАРУК Руслана Г. ГЕЙНЕ «ENFANT PERDÜ»: ДВА ПЕРЕКЛАДИ ОДНОГО ВІРША. Дана наукова розвідка присвячена спробі лінгвістичного аналізу поезії Генріха Гейне «Enfant perdü» та її перекладам на українську та російську мови, які здійснила українська поетеса Леся Українка. В ході аналізу автор приходить до висновків, що переклади художніх творів відіграють одну з ключових ролей у процесі взаємодії культур різних народів. Поезія, як складова художньої літератури, представляє собою важливу складову в процесі духовного зближення різних етносів, їх взаємозбагачення та розвитку. Незаперечною в цьому процесі є постать перекладача, як містка між двома культурними берегами.

Ключові слова: переклад, поетичний твір, риторичне ствердження, поетичне мовлення, метафора.

HONCHARUK Ruslana H. HEINE "ENFANT PERDÜ": TWO TRANSLATIONS OF ONE POEM. This scientific research is devoted to the attempt of linguistic analysis of Heinrich Heine's poetry "Enfant perdü" and its translations into Ukrainian and Russian made by the Ukrainian poetess Lesya Ukrainka. During the research the author comes to the conclusion that translations of works of fiction play one of the key roles in the process of interaction of cultures of different peoples. Poetry, as a component of fiction, is an important component in the process of spiritual rapprochement of different ethnic groups, their mutual enrichment and development. Undisputed in this process is the figure of the translator, as a bridge between the two cultural shores. The translator's work contributes to a deeper understanding of the foreign language reader and understanding of the mentality of the people whose literature he is acquainted with. And the original through translation gets a new existence in a new parallel projection. The translation of poetic works is considered important in this direction for the author of the investigation. Poetic translation is one of the most difficult areas of translation, as the translator must fully understand the poetic work, the author's idea and concept of the work, which should be fully communicated to the reader in the language of translation, so as not to change the impact of this work on the reader. the language of the original. To the tasks of the translator of poetic works, in contrast to prose, is added the requirement of compliance with the form, rhyme, size, which is not always possible. German, Ukrainian and Russian languages are somewhat similar in terms of poetic dimensions. That is why the Ukrainian poetess Lesya Ukrainka almost always manages to follow the poetic dimensions when translating from German. Poetry "Enfant

perdū is one of the key in the poetic heritage of Heinrich Heine, so it is of great interest to study attempts to translate it into different languages and different translators. And the creative genius of Lesya Ukrainka occupies an important place in this list.

Keywords: translation, poetic work, rhetorical statement, poetic speech, metaphor.

Постановка проблеми. Представники різних наукових напрямків вже тривалий час ставлять в основу своїх досліджень проблему розуміння тексту. А дослідження проблеми перекладу поетичних текстів як складової художньої літератури виводить даний аспект на новий науковий рівень в колі перспективних питань сучасної літературознавчої науки. Оскільки аналіз перекладених творів дозволяє краще пізнати оригінальні витвори, в повній мірі оцінити їх художню та естетичну цінність для власних народів, та наблизити їх ментальні та культурні цінності до іншомовного реципієнта.

Виділення раніше невирішених частин загальної проблеми. Проте на сьогоднішній день ще не до кінця в теорії перекладу та лінгвістиці вирішена проблема сприйняття та інтерпретації лінгво-культурних та лінгво-естетичних компонентів поетичного тексту. Дані фактори є визначальними для **актуальності** даної наукової розвідки. **Об'єктом** даної наукової розвідки є поезія Генріха Гейне «Enfant perdū» та її україномовний та російськомовний переклади, що належать перу Лесі Українки. **Предметом** дослідження є лінгвістичні особливості перекладу поетичної мови німецького поета українською та російською мовами. **Мета** розвідки – визначення художніх та лінгвістичних особливостей поезії Г. Гейне «Enfant perdū» та її перекладів українською та російською мовами у виконанні Л. Українки.

Виклад основного матеріалу. Світовий геній німецького поета Г. Гейне ніколи не випадає з поля зору дослідників його творчості. Широта та багатогранність таланту митця відкриває для науковців все нові горизонти для творчих та наукових розвідок. Життєвий та творчий шлях Гейне досліджували О. Дейч (Дейч, 1963), С. Гіджеу (Гиждеу, 1964, 1983) та ін. Творчий спадок Г. Гейне дійшов також завдяки перекладам та переспівам його і до україномовного читача. Одні з найбільш вдалих, на наш погляд, перекладів поезій Гейне здійснила свого часу Леся Українка. Цей горизонт творчості поетеси досліджували О. Бургардт (Бургардт, 1927, 1930), І. Журавська, яка зауважувала: «Прагнення зберегти всі нюанси гейнівського вірша, але передати його не дослівно, а відповідними образами, характерне для всіх перекладів Лесі Українки» (Журавська, 1963: 195). В. Коптілов, аналізуючи переклади Л. Українки, писав, що в них «часом помітне надмірне захоплення зменшено-пестливими формами слів» (Коптілов, 1974: 367) Україномовну рецепцію творчості поета досліджували також Л. Безобразова та О. Тупиця (Безобразова, Тупиця, 2000) та ін.

Слід зауважити, що в процесі взаємодії двох культур переклад відіграє одну з ключових ролей, оскільки він стає новою інтерпретацією оригінального тексту, надаючи йому нового виміру та переміщаючи його в інший вимір культурних цінностей. В основу перекладацької роботи закладена репродуктивна функція, яка передбачає розуміння, сприйняття, збереження та передачу тексту оригінального твору мовою перекладу. Текст, створений перекладачем, повинен мати на читача мови-реципієнта такий самий вплив, який оригінал породжує на власного читача. Найбільш важкою, виходячи з даних міркувань, постає праця перекладача поетичних творів. Характеризуючи її О. Бургардт зауважував: «Віршовий переклад взагалі ніколи не може віддати оригіналу. Насамперед перекладачеві повстає завдання віддати метр і ритм оригіналу, зберегти ту саму кількість рядків, зберегти характер і послідовність рим, і, коли треба, то передати й звукову інструментовку. До того, в ці тісні, задалегідь поставлені рамці треба вкласти той самий зміст. Отож перекладачеві доводиться жертвувати то тим, то іншим» (Леся Українка, 1927: 19) Проблемам художнього перекладу присвячені праці А.В. Федорова, Л.С. Бархударова, В.Н. Комісарова, О.Д. Швейцера та ін.

Поезія «Enfant perdū» являється одним з найбільш відомих та найчастіше цитованих творів, що належать перу Г. Гейне. Посперечатися з ним може хіба що відома «Lorelei». Висловлюються припущення, що вірш написано в 1849 році (Stein, 2010: 19) Поезія входить до збірки «Romanzero», яка побачила світ у 1851 році. Це третя збірка поета, яка являється

кульмінацією його творчості і над якою він працював у складний життєвий період з 1846 по 1851 роки. Революційний рух в Німеччині починає вже спадати. Сам поет в цей час вже був важко хворий та прикутий до ліжка. Одночасно із роботою над збіркою, поет працював над написанням власних мемуарів. Збірка «Romanzero» складається з трьох розділів «Historien», «Lamentationen» und «Hebräische Melodien». Поезії цієї збірки відображають сумні роздуми поета про негативний перебіг історичних подій. При цьому Гейне не змінює кардинально своїх власних поглядів. «Я притримувався тих самих демократичних принципів, котрим був вірним ще в ранній юності та яких я с тих пір палко притримуюсь.» (Heine, електронний ресурс) На той час поет вже давно переїхав жити до Франції, оскільки через свої соціально-політичні погляди, релігійну приналежність та твори, які підбурювали народні маси до революційних настроїв, Гейне був заборонений до публікацій. Та творчість поета отримала всевітнє визнання, включаючи і україномовного читача.

Поезія «Enfant perdü» входить до другого розділу збірки «Romanzero» - «Lamentationen» та є останньою поезією циклу «Lazarus», який завершує розділ. В цьому циклі Гейне розглядає із зовнішньої перспективи власну смерть. Її він малює вже у 18 вірші, зображаючи смерть поета у вигляді завіси, яка опускається на сцену після завершення вистави. «Der Vorhang fällt, das Stück ist aus» (Heine, електронний ресурс) Душа поета – це серце Прометея, яке палає та дарує світло усім людям та вказує їм вірний шлях у майбутнє. Та наразі прийшов і її час, вона відходить в засвіти: «Die letzte Lampe ... erlischt. Das arme Licht war meine Seele» (Heine, електронний ресурс) 19 вірш представляє собою так званий заповіт поета, в якому він «по-християнському обдаровує» своїх ворогів та заповідає їм пережити усі ті страждання, які переживає за час хвороби сам та зникнути з пам'яті назавжди. А у 20 вірші поет пропонує прийдешнім поколінням продовжити його боротьбу, не складати зброю, оскільки зі смертю поета-борця не вмирає його справа. Саме 20 вірш циклу обрала для перекладу Леся Українка. На жаль, ми не можемо точно визначити причину такого вибору. Можливо, саме тема боротьби за свободу власного народу, за права людини в суспільстві стала близькою українській поетесі. Близькою настільки, що вона здійснила переклад поезії також і російською. Можна припустити, що Л. Українка теж ототожнювала себе із самотнім бійцем на передовій лінії тривалої визвольної боротьби.

Розглянемо ж поезію та обидва її переклади. До тепер ще триває полеміка, що до тлумачення назви. В 12-ти томному виданні редактори перекладають назву як «втрачена дитина» (Леся Українка, 1975: 264) Поняття «Enfant perdü» в словнику французької мови має два значення. Перше – історичне (XIV-XVIII ст.): розвідник, вартовий, самотній борець (на передовій лінії). Друге значення – це партизан, людина, що діє в самотку. (Словник, електронний ресурс) На наш погляд, саме такий смисл був закладений в назву, оскільки він досить ясно віддзеркалює тему та ідею поезії. Вірш «Enfant perdü» містить реальний та прихований зміст. Реальний зміст розкриває перед читачем боротьбу за свободу та права людини у феодальній Німеччині того часу. Прихований зміст – участь поета зі зброєю в руках у визвольній боротьбі.

Вже в першій строфі поезії перед читачем постає поет у образі бійця, що впродовж всього свого свідомого життя є незмінним учасником війни за народну свободу, розуміючи, що ця боротьба підірвала його здоров'я, що його дні вже злічені та за життя він може і не побачити перемоги. Для вираження незмінності ходу перебігу даних подій поет використовує такий прийом як риторичне ствердження. Проте поет наголошує, що все-таки не зраджує своїм ідеалам: «Verlorner Posten in dem Freiheitskriege, Hielt ich seit dreißig Jahren treulich aus». (Heine, електронний ресурс) Л. Українка в українській версії перекладу дещо відступає від оригіналу та використовує словосполучення «забутим вартовим», в той час як у Гейне «verlorner Posten ... hielt ich ... treulich aus» (Леся Українка, 1975: 264) Одне із значень іменника Posten – вартовий. Саме його використала поетеса, що дещо змінює, на наш погляд, загальний смисл висловлювання. Зберігши риторичне ствердження, поетеса, разом з тим, у другій частині фрази «Ich kämpfe ohne Hoffnung, daß ich siege, Ich wußte, nie komm ich gesund nach Haus» в перекладі застосовує фразу «гинув з болю; я знав – не вийду з боїська живим», що посилює песимістичні настрої безнадійної боротьби. Але в російськомовному перекладі Леся Українка майже повністю дотримується оригіналу.

Друга строфа передає іронічне ставлення поета до тих, хто не здатен повністю присвятити себе полум'яній боротьбі, хто відволікається на прості житейські речі. Цю іронію Гейне передає за допомогою стилістично забарвлених іменників та епітетів «Schar», «Schnarchen», «Braven» - натовп, голосне хропіння, молодчики. В цій же строфі поет використовує такий художній засіб як антитеза, щоб донести до читача свій біль від того, що часто сам мусить боротися, в той час як інші відпочивають від війни. Леся Українка ж в обох своїх перекладах не зберігає гейневської іронії.

В третій строфі Гейне ще більше відходить від нейтральної атмосфери розповіді та максимально ототожнює власну долю із долею ліричного героя поезії. Йому скучно, йому страшно, та він все ж несе твердо свою зброю – слово – «Die frechen Reime eines Spottgedichts», - рими, які допомагають поету подолати страх та пережити всі негаразди в тривалій боротьбі. В україномовному перекладі Леся Українка досить вдало використовує такі стилістичні прийоми як метафора та метонімія, проте в той же час віддаляється від головної ідеї та настрою строфи. Російськомовний варіант більш вдалий, на наш погляд.

В четвертій строфі Г. Гейне застосовує іронію для зображення образу ворога, якого поет називає «verdächtig Gauch», стилістично-забарвленими епітетом та іменником, які означають «підозрілий дурень». У Гейне ми зустрічаємо також і вдалу метафору. Ліричний герой – влучний стрілець, тому ворог отримує від нього «eine warme, Brühwarme Kugel in den schönsten Bauch». У Л. Українки маємо в україномовному та російськомовному варіантах перекладу використання стилістичних фігур, які більше передають ненависть та огиду до ворога, проте не насмішку над ним.

Уже п'ята строфа поезії наближає читача до реальної дійсності. Поет усвідомлює, що його боротьба вже завершена, що важка хвороба не дозволить йому піднятися з ліжка. І у вірші Г. Гейне ліричний герой гине від влучної кулі ворога. Досить добре вдалося відчути настрої поета і Лесі Українці. Хоча в російськомовному перекладі поетеса вводить іменник «стрелки» (Леся Українка, 1975: 265), розбиваючи збірне поняття ворога.

Остання строфа показує читачеві контраст між власним життям та визвольною боротьбою, в якому перебуває поет: поет гине, проте гине непереможеним, він залишається в строю. Життя солдата не є найціннішим у цій боротьбі. Один боєць гине, на його місце прийдуть інші, адже важливою є лише перемога. Контраст можна спостерігати навіть у вживанні дієслова «brechen» - ламати. Останню строфу Гейне завершує риторичним ствердженням, з якого читач розуміє, що боротьба триває, зброя вціліла («meine Waffen sind nicht gebrochen»), незважаючи на скору смерть поета («nur mein Herz brach») ідеї залишаються жити. Леся Українка в українському перекладі в останній строфі знову використовує іменник "вартовий" і фразу «Ein Posten ist vakant!» перекладає фразою «впав вартовий», що, на нашу думку, не зовсім відповідає замислу Г. Гейне, оскільки у нього поет – боєць, який не просто стоїть на варті, він перебуває в центрі визвольної війни, і саме в цьому його покликання. Загалом же, поетеса зберігає загальний настрій та ідею Гейне в даній строфі, зберігши в перекладі також і риторичне ствердження. В російському перекладі поетеса більше притримується авторського задуму, хоча додає свого. У другому рядку в Л. Українці звучить замість впевненості у Гейне у чисельності армії одностайний заклик до приєднання в ряди бійців – «пора меня сменить». І загальний настрій строфи в російському перекладі Л. Українці, на наш погляд, дещо відмінний від гейнівського. В ньому радше констатація факту скорої смерті поета, а не впевненість у невмирущості ідей.

Висновки. Поезія Г. Гейне «Enfant perdu» є до певної міри символічною для поета. В ній він проводить паралель між своїм життям та історією власного народу, його боротьбою за власну свободу. Поет постає перед читачем солдатом у визвольній війні, який бореться з мечем в руках. «Поезія, при всій моїй любові до неї, завжди була для мене лише священною іграшкою чи священним засобом для небесних цілей. Я ніколи не надавав особливого значення славі поета, і мене мало хвилює, чи хвалять мої пісні, чи критикують. На мою труну ви повинні покласти меч, тому що я був хоробрим солдатом у війні за визволення людства!» (Гейне, електронний ресурс) В смерті солдата поет пророкує власну скору смерть, втрату Батьківщини (наприкінці життя він був змушений емігрувати до Франції). На читача поезія справляє неймовірно сильне враження від стійкості духу, незламної віри у невмирущість

ідей, у власні сили та сили тих, що стоять поруч. В ході порівняльного аналізу двох перекладів поезії «Enfant perdü», які виконала Леся Українка, ми прийшли до висновку, що найбільш вдалим та відповідним до оригіналу став російськомовний варіант перекладу, хоча і в його останній строфі дещо втрачено загальний настрій твору. Проте україномовний переклад більше відповідає україномовному слуху та культурі україномовного реципієнта.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Безобразова Л., Тупиця О. Гімн неподіленому кохання. Вірш «Ein Fichtenbaum steht einsam...» в російських та українських перекладах // Всесвітня література та культура в навчальних закладах України. – 2000. – т. 4. – С. 43–44.
2. Бургардт Осв. Гайне в українських перекладах // Гайне Гайнріх. Вибрані твори. За ред. Дм. Загула: У 2 т. Т. 2. Київ; Харків: Державне видавництво України, 1930. – С. V–XLVII.
3. Бургардт О. Леся Українка і Гайне // Українка Леся. Твори: У 16 т. Т. 4. Переклади. Київ: Книгоспілка, 1927. – С. VII–XXIV.
4. Гейне Г. Подорож із Мюнхена до Генуї. [електронний ресурс] Режим доступу: <https://linguabooster.com/ru/de/books/reise-von-munchen-nach-genua-26#page-88>
5. Журавська І. Леся Українка та зарубіжні літератури/І. Журавська. Київ: Видавництво АН УРСР, 1963. – 231 с.
6. Коптілов В. Гейне в українських перекладах // Гейне Г. Вибрані твори: В 4 т. Т. 4. Київ: Дніпро, 1974. – С. 365–380.
7. Леся Українка. Поезії. /Леся Українка. Зібрання творів у дванадцяти томах. /Редкол.: Шаблійовський Є.С. (голов.ред.) [та ін.] – К.: Наук. думка. – 1975.– Т.2: Поєми. Поетичні переклади. – 1975. – 367 с.
8. Леся Українка Твори. – [Київ:] Книгоспілка, [1927 р.], т. 4. – С. 7 – 24.
9. Новий французько-російський словник. [електронний ресурс] Режим доступу: <https://classes.ru/all-french/dictionary-french-russian-universal-term-25675.htm>
10. Гиждеу С. Генрих Гейне / С. Гиждеу. М. : Худ. лит., 1964. – 236 с.
11. Гиждеу, С. Лирика Генриха Гейне / С. Гиждеу. М. : Худ. лит., 1983. – 159 с.
12. Дейч, А. Поэтический мир Генриха Гейне / А. Дейч. М. : Худ. лит., 1963. – 444 с.
13. Heine Heinrich. Enfant perdü. [електронний ресурс] Режим доступу: <https://www.textlog.de/heine-gedichte-enfant-perdu.html>
14. Heine Heinrich. Sie erlischt. [електронний ресурс] Режим доступу: <https://www.textlog.de/heine-gedichte-erlischt.html>
15. Heinrich Heine im Nachmärz: »Enfant perdü« Missdeutungen der Begriffe und Widersprüche im Gedicht Von Peter Stein, Lüneburg/ Heine-Jahrbuch 2010, 49. Jahrgang, Heinrich-Heine-InstitutLandeshauptstadt Düsseldorf Deutschland, ISBN 978-3-476-00578-6
16. Heine Heinrich. Nachwort zum Romanzero. [електронний ресурс] Режим доступу: <https://de.wikisource.org/wiki/Romanzero/Nachwort>

REFERENCES

1. Besobrasova L, Tupitsa O. (2000). Gimn nepodilenomu kohannju. Virsh «Ein Fichtenbaum steht eisam...» v rosijskih ta ukrainskih perekladakh [Hymn to undivided love. The poem "Ein Fichtenbaum steht einsam ..." in Russian and Ukrainian translations] In Vsesvitnja literatura ta kultura v navchalnih zakladah Ukraini.– B.4. – P.43-44.
2. Burhardt Osv. (1930). Haine v ukrainskykh perekladakh [Hayne in Ukrainian translations] In: Haine Hainrikh. Vybrani tvory. In: vols. 2. V. 2. Kyiv, Kharkiv. pp. V–XLVII. (in Ukrainian).
3. Burhardt O. (1927). Lesia Ukrainka i Haine [Lesya Ukrainka and Hayne] In: Lesia Ukrainka. Tvory. In: vols. 16. V. 4. Kyiv. pp. VII–XXIV. (in Ukrainian).
4. Heine H. Podorogh iz Munhena do Genui. [Travel from Munich to Genoa] [Electronic resource] Access mode: <https://linguabooster.com/ru/de/books/reise-von-munchen-nach-genua-26#page-88>
5. Zhuravska I. (1963). Lesia Ukrainka i zarubizhni literatury [Lesya Ukrainka and foreign literature]. Kyiv. 231 p. (in Ukrainian).
6. Koptilov V. (1974). Heine v ukrainskykh perekladakh [Hayne in Ukrainian translations]. In: Heine H. Vybrani tvory. In: vols. 4. V. 4. Kyiv. pp. 365–380. (in Ukrainian).
7. Lesja Ukrainka. (1975). Poesii. Zibrannja tvoriv u 12-ti tomah. T. 2. [Poesy. Collected works in twelve volumes]. Kyjiv: Naukova Dumka, p.367.
8. Lessja Ukrainka. (1927). Tvori. [Writings] In Knigospilka. Kijiv, B.4, P.7-24.
9. Novij franzusko-rosijskij slovník. [Electronic resource] Access mode: <https://classes.ru/all-french/dictionary-french-russian-universal-term-25675.htm>
10. Gidgeu S. (1964). Henrih Heine [Heinrich Heine] M.: Hud.lit., P.236.
11. Gidgeu S. (1983). Lirika Henriha Heine [Heinrich Heine's lyrics] M.: Hud.lit., P.159.
12. Deich A. (1963). Poeticheskij mir Henriha Heine. [The poetic world of Heinrich Heine] Hud. Lit., P.444.
13. Heine Heinrich. Enfant perdü. [Electronic resource] Access mode: <https://www.textlog.de/heine-gedichte-enfant-perdu.html>
14. Heine Heinrich. Sie erlischt. [Electronic resource] Access mode: <https://www.textlog.de/heine-gedichte-erlischt.html>
15. Heinrich Heine im Nachmärz: »Enfant perdü« Missdeutungen der Begriffe und Widersprüche im Gedicht Von Peter Stein, Lüneburg/ Heine-Jahrbuch 2010, 49. Jahrgang, Heinrich-Heine-InstitutLandeshauptstadt Düsseldorf Deutschland, ISBN 978-3-476-00578-6

16. Heine Heinrich. Nachwort zum Romanzero. [Electronic resource] Access mode: <https://de.wikisource.org/wiki/Romanzero/Nachwort>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Руслана Гончарук – старший викладач кафедри практики німецької та французької мов Рівненського державного гуманітарного університету.

Наукові інтереси: історія художнього перекладу в Україні, перекладацька діяльність Лесі Українки.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Ruslana Honcharuk – Senior Lecturer in the Department of Practice of German and French Languages at Rivne State Humanitarian University.

Scientific interests: the story of literary translation in Ukraine, Lesia Ukrainka's translation activities.

УДК 811.111'342.9

DOI: 10.36550/2522-4077-2021-1-193-127-133

**THE PECULARITIES OF SEMANTIC COMPRESSION
IMPLEMENTATION IN POPULAR ENGLISH TALK SHOWS**

Olena YEMELYANOVA (Sumy, Ukraine)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3277-1227>

e-mail: yelenayemelyanova@ukr.net

Mariia TITAREVA (Sumy, Ukraine)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6325-8461>

e-mail: mashatitarieva@ukr.net

Tetiana POPOVA (Sumy, Ukraine)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2868-0496>

e-mail: taty.s.popova@gmail.com

СМЕЛЬЯНОВА Олена, ТИТАРЕВА Марія, ПОПОВА Тетяна. ОСОБЛИВОСТІ АКТУАЛІЗАЦІЇ СЕМАНТИЧНОЇ КОМПРЕСІЇ У ПОПУЛЯРНИХ АНГЛОМОВНИХ ТОК ШОУ. Стаття присвячена аналізу вживання семантичної компресії у популярних англomовних ток-шоу. У роботі вивчається поняття лінгвістичної компресії та особливості її уживання на різних мовних рівнях. Розглянуто мовні засоби, які слугують інструментом скорочення знакової структури мови. Визначено ключові властивості мовної компресії, що допомагають зробити текст більш лаконічним. Зазначено важливість повної передачі інформації зі збереженням експресивного забарвлення та дотриманням мовних норм.

Ключові слова: семантична компресія, лінгвістична компресія, мовний рівень, стислість, лексико-граматичні труднощі, ток-шоу.

YEMELYANOVA Olena, TITAREVA Mariia, POPOVA Tetiana. THE PECULARITIES OF SEMANTIC COMPRESSION IMPLEMENTATION IN POPULAR ENGLISH TALK SHOWS. The article deals with the analysis of semantic compression application in popular English talk shows. The purpose of this paper is to define language compression, to outline the expediency of its use in English media discourse, to name ways of compression implementation in popular talk shows and to consider the level of influence of principle of linguistic efforts economy on achieving communicative goals between interlocutors. Basic information on the concept of linguistic compression and features of its use at different language levels, in particular phonetic, morphological, lexical, semantic and syntactic is

presented. Linguistic compression is used in oral and written discourse, in formal and informal texts. The text gives valuable information on the structure and characteristics of media discourse, its grammatical, lexical and phonetic features. The article focuses on a detailed analysis of the main linguistic means that serve to reduce the symbolic structure of language, which leads to the brevity of expression, contains the data on key properties of linguistic compression that help make the text more concise. Special attention is paid to the phonetic methods of linguistic compression in English talk shows: it is manifested through such means as reduction, assimilation, loss, fusion and other processes. Among the syntactic means of compression, such methods used for linguistic efforts economy as contamination, segmentation and parceling, ellipse, univerbation, abbreviation, composite words, inclusion and use of foreign words or components are analyzed. The article points out the importance of adequate transfer of information with preservation of expressive nuances and observance of stylistic language norms. The article is of interest for further researches on the topic of linguistic efforts economy in oral and written speech styles, can be used in researches in linguistics, lexicology, phonetics.

Key words: *semantic compression, linguistic compression, talk show, media discourse, linguistic efforts economy, communicative goal.*

Introduction.

The modern world is characterized by a tendency of linguistic efforts economy in communication, and therefore there is a need to investigate the impact of this phenomenon on the language structure. Since the use of compression occurs at all linguistic levels and covers almost all areas of everyday life, it is important to outline the basic rules of its application and translation methods for the accurate content transfer without violating the speech style. In order for a translator to be able to perform an adequate translation, it is important to understand the nature of the semantic compression phenomenon and the main motives for its application. It is important for the translator to have a large amount of background knowledge to identify texts in which semantic compression has been applied to understand what function it performs depending on the context and what forms of manifestation it has at different linguistic levels. The translator should understand the main risks of using abbreviated expressions, because the excessive use of compression can lead to the loss of meaningful, relevant information.

Analysis of recent research and publications. A thorough study of compression began in the second half of the twentieth century and was part of research in the field of psycholinguistics, as the specifics of translation problems were of interest not only to linguists but also to researchers of other branches of science, especially psychology and psycholinguistics. In the process of general linguistic study, special attention was paid to the study of the speech compression. The analysis of this linguistic phenomenon was performed by I. R. Halperin, L. V. Sakharnyi, N. G. Kalashnyk, A. A. Potebnia, Yu. N. Vlasova. Well-known scientists such as G. H. Lerner, I. A. Koshik, G. Jefferson, and I. Hutchby focused their research on the speech reduction processes study.

The relevance of the research is stipulated by the tendency of linguistic efforts economy in the communication process and the importance of accurate interpretation of abbreviated expressions, both in everyday communication and during the translation process. Scientists have long been interested in the linguistic compression phenomenon, but this topic has been considered in more detail in other fields of science. With the advent of new technologies and the spread of media discourse, new areas of compression application and forms of its manifestation are emerging. Therefore, in linguistics this topic is of particular interest.

The subject matter of the study is the analysis of the influence of compression on the language structure and features of its application.

The objective of the research is texts that have undergone linguistic compression. The research material of the study is dialogues from English talk shows.

Rendering main material.

Nowadays, the linguistic compression is widely used in the mass media. Analyzing the mass media, we are referring to various magazines and online publications, as well as the range of social networks that are fast becoming a major field for self-expression, communication and advertising. Talk shows and entertainment shows are becoming very popular. The mass media is a common resource of new linguistic transformations and new constructions, which are gradually being incorporated into language structures.

Universal and differential extralinguistic features of TV language are based on anthropocentric, organizational and technical factors. During the analysis of the talk show speech

features, special attention is paid to how the participants use the conversation for their feelings expression.

The aim of TV language is to interact with the audience in various ways, involving it in the communication process. Rhetorical questions, appeals to the audience, various explanations can be used for this purpose. Speaking of grammar, simple sentences are mainly used, as well as sentences that are not overloaded with adjectives and adverbial inflections. Short expressions are easier to understand in oral speech.

One of the main features of television that directly affects the TV language is the regulations. In contrast to the Internet, television has well-defined time restrictions that results in language segmentation. Therefore, the issue of time economy becomes the main one, so TV presenters turn to the means of linguistic compression. Entertainment programs seek to get closer to the audience, in particular, through the use of specific vocabulary, which often violates the norms of literary language. According to T. Peredriienko, Anglo-American borrowings are the main linguistic compression means in modern media texts, that also demonstrates one of the linguistic compression manifestations at the lexical level (Peredriienko, 2014).

Compression is a very broad concept, the essence of which is a variety of linguistic transformations, ranging from transformations at the word level and to the change of the whole text. Linguistic compression is used generally in oral and written discourse, in formal and informal texts, and each year expands and deepens its sphere of influence. In other words, it is a kind of paraphrasing based on the language system characteristics, the essence of which is to simplify long and detailed syntactic structures to less complex ones, without losing the ability to convey the full amount of information on a par with extended and detailed structures. Compression is related to the proficiency of determination the hierarchical structure in the text content: to understand the idea, to highlight secondary information (Zanina, 2014).

The term “compression” has a wide range of applications, it refers to all legal ways to implement the principle of linguistic efforts economy. Applying compression helps to make the text neater and more concise. When using the principle of compression, the text does not lose important information, retains emotional and connotative shade, but its perception becomes more optimal.

Manifestations of compression can be observed at different linguistic levels and in all cases it is influenced by the principles of information theory, i.e. redundant elements are subject to compression.

Phonetic compression is manifested in the violation of the phonetic norm due to the rapid pace of speech and lack of formality. This occurs when pronouncing some words for which acoustic efforts are minimized (Korobkina, 2013). In the field of pronunciation, for example, there is the phonetic structure compression of the syllable in favor of simplification through reduction, assimilation, loss, fusion and other processes. Examples of linguistic economy at the phonetic level can often be found in the lyrics. In English, the use of abbreviated forms *gonna*, *wanna*, *gotta* instead of *going to*, *want to* and *got to* is quite common. This phenomenon is called phonetic reduction. According to M. Krylova, it is an abbreviated pronunciation of words that occurs in everyday speech (Krylova, 2014).

For example: (T): *but everyone was there, the camera was set up...that just like...what am I gonna say it was too late to say «no».*

(G): *how is that possible?(The Graham Norton Show, 2016)*

Another type of phonetic compression is speech elision, i.e. the loss of the unstressed sound that precedes the stressed one, in order to facilitate pronunciation.

For example: (E): *no, I thought you were just...*

(J): *just hangin' out waitin' to get to the Ellen Show?*

(E): *right, that's what I thought. I just need to know how you just lounge on chair in the ocean?*

(J): *you just sort of do that...(TheEllenShow, 2019).*

At the morphological level, the creation of abbreviated colloquial forms of words and expressions is achieved through the use of special morphemes. For example, the colloquial form of the words *cause* instead of *because*, *can't* instead of *cannot* or *it's got* instead of *it has got*. The

difference between this phenomenon and the elision is that these abbreviated forms are presented morphologically, that is, they are not considered a violation of language structure.

For example:...so they were like: «whatever you do, **don't** tell them that **you're** here for work (**cause I'll** ask for a work visa) say **you're** here for pleasure. (The Graham Norton Show, 2016).

The lexicogrammatical level is characterized by the use of short, often monomorphic words, words with broad semantics, pronouns ect. Such linguistic techniques that can perform the role of means of compression are verb and non-verb substitutes. Here is an example of a verb substitute:

(G): *this is the picture of Johnny Depp as Donald Trump*

(JD): *it was just for me it was a weekend..*

(G) *you just wanted to know what it felt like to be THAT awesome*

(JL): *I never thought I wanted to kill Johnny Depp*

(JD): *I can only say that you **should** (kill Johnny Depp).*

(G): *did you already do a Donald Trump impression?*

(JD): *I **didn't** and I had no idea if I **could** (do a Donald Trump impression). (The Graham Norton Show, 2016).*

The use of a nonverbal substitute is demonstrated in the following example:

(E): *there must be so many crazy things that you're looking around at, and yet, you're normal people.*

(EC): *yeah, **pretty much**. There's a lot of green.*

(E): *you mean a lot of green screens. (TheEllenShow, 2016).*

The analysis of the researched material testifies to the active use of adverbs such as *pretty much*, *very much* as non-verbal substitutes to ensure the linguistic efforts economy.

Syntactic compression involves the reduction of sign structure in such ways as contamination, segmentation and parceling, ellipse, univervation, abbreviation, composite words, inclusion and use of foreign words or components. Syntactic compression is achieved by articulating statements, increasing the number of nominative and elliptical sentences (Barkhudarov, 2010).

N. Kalashnyk distinguishes between quantitative and qualitative economy. Quantitative linguistic economy is the economy due to the reduction of language units, economy of physical efforts spent on the transmission of information and its decoding, which, ultimately, is associated with economy of time and excessive speech efforts for both partners. Qualitative economy is the economy of mental efforts spent on the selection and organization of language means for the transmission of information and its decoding, i.e. economy due to the "quality" of the selected language units (Kalashnyk and Hetman, 2004).

Features of ellipse, substitution, reduction are that these phenomena are caused by a certain context or extralinguistic situations. They are detailed syntactic structures that have undergone elliptical changes and reductions, and in some cases are widely used, because the language scheme as a carrier of information is able to convey important accurate information within a particular area of communication. Ellipsis is inherent in everyday language, where sentences function within the linguistic unity. Being in close semantic connection with other components of linguistic unity, they are used mainly to express time, place, an action performer, new data about a person or object.

For example: (T): *You trust me?*

(E): *Any reason I shouldn't? (TheEllenShow, 2019).*

замість "Do you trust me? – Is there any reason why I shouldn't trust you?"

At the semantic level, the compression phenomenon involves the use of hidden meanings, presuppositions, implicatures. In general, the text compression is expressed in the reduction of formal and grammatical means of communication and increase the informativeness of language units.

The pragmatics of the text based on the background knowledge of the addressee is of major importance. Verbal brevity of syntactic units and semantic capacity is achieved by increasing the role of implicit means of communication. The context and situation of communication play an important role in deriving implicit content. Implicit information allows the recipient to independently derive information based on existing lexical items (Kobiakova and Taran, 2017).

For example: (G): *what was specific about David Russell kissing?*

(A): *Oh, he has a thing with tongue...he likes to see it. He's like a 1980s music video or something, you know?*(BBC, 2013).

In this example, the joke is based on the features and certain clichés of American music videos of the 80s, which are obvious to the audience.

The analysed material shows that TV presenters often deliberately employ incomplete, unfinished expressions in dialogues. The purpose of their use is due to different extralinguistic situations, so they can be interpreted differently depending on the context. Sometimes, while conversing, a TV presenter wants to get a more detailed reply from his interlocutor. He can intentionally end his remark with a word, often a conjunction, which encourages the other speaker to participate actively.

For example: (E): *What kind of dance did you learn when you were young? Ballet or...*

(P) *...ballet yea, it's really hard but I loved it.* (TheEllenShow, 2018).

The conjunction *or* becomes an invitation to complete the thought and give an extended answer. Other words that imply the logical completion of the cue are *but, and, like a, so* ect.

Leading talk shows can also resort to compression in order to get answers from guests, while avoiding repeating the questions they asked in previous remarks. When a TV presenter asks a question, it is often necessary to clarify it, or there are cases when the guest deliberately avoids answering or deviates from the topic, or is distracted by something else. If that the case the TV presenter may need to ask the question repeatedly. Repetition of the same question may be misperceived by the audience and guests, and so show hosts may use unfinished phrases to avoid this situation.

Sometimes TV presenters may not even say a word, because compression can be seen in a look or a gesture. For example, a gaze at an object may mean that a person wants to get some information about it. As H. Walker points out a gaze, as well as short pauses, rise or fall of intonation can be perceived as a relevant transition move from one speaker to another (Walker, 2012).

The rules of compression application in TV shows provide for the obligatory preservation of the logical and structural coherence and integrity of the text, the preservation of its informativeness and permanent components.

Conclusions.

The analysis of the studied material shows that linguistic compression is a multifaceted linguistic phenomenon that is foregrounded at all language levels, in particular phonetic, morphological, lexico-grammatical, syntactic and semantic levels.

At each language level, linguistic compression has its own characteristics, but it is most clearly represented at the syntactic and semantic levels. Each area where linguistic compression is used has special rules that should be followed in order to correctly interpret the content of the message and preserve its semantic content. Leading talk shows use compression to get more detailed answers, initiate a joint completion of the cue, and avoid questions repeating. Phonetic means of compression are also important, such as lengthening a vowel or repeating the last word (phrase), raising/falling intonation, pausing. Incomplete expressions may be accompanied by gestures or looks, which are clues for the interlocutor what action is expected of them, depending on the context and situation. The use of compression in talk shows can significantly save airtime, and is also an example of playful interaction or friendly, sincere talk between interlocutors, that facilitates pleasant emotions in the audience.

Further prospects of research we see in thorough study of semantic compression foregrounding in different types of discourse.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бархударов Л. С. Мова і переклад / Л. С. Бархударов. – М.: УРСС, 2010. – 240 с.
2. Заніна Є. В. Навчання прийомам змістовної компресії тексту на уроках російської мови [Електронний ресурс] / Є. В. Заніна // Інтернет-журнал «Наша мережа». – 2014. – 08 січня. – Режим доступу: <http://nsportal.ru>. (22.10.2020).

3. Калашник Н. Г. Компресія тексту. Алгоритм реферату і анотації. Основи перекладацького реферування / Н. Г. Калашник., Н. О. Гетьман // Теорія та практика перекладу: Навч. посібник. – Запоріжжя: ВАТ «Мотор-Січ», 2004. – С. 103-122.
4. Кобякова І. К., Таран Л. О. Аналіз лексичних одиниць засобів масової інформації [Текст] / Л. О. Таран, І. К. Кобякова // Соціально-гуманітарні аспекти розвитку сучасного суспільства: матеріали V Всеукраїнської наукової конференції студентів, аспірантів, викладачів та співробітників, м. Суми, 20-21 квітня 2017 р. – Суми: СумДУ, 2017. – С. 62-64.
5. Коробкіна Н. І. Деякі функції сучасних компресивних оказіоналізмів як відображення мовної економії / Н. І. Коробкіна // Грані пізнання. – 2013. – № 5 (25). – С. 151-157.
6. Крилова М. М. Вступ до мовознавства для бакалаврів: Навч. посібник / М. М. Крилова. – Саратов: Вузівська освіта, 2014. – 275 с.
7. Передрієнко Т. Ю. Англо-американізми як спосіб мовної компресії / Т. Ю. Передрієнко // Наука ЮУрГУ: Маг. 66-й науч. конф. –Челябінськ: Південно-Урал. держ. ун-т, 2014. – С. 1258-1262.
8. BBC Channel (2013). Henry Cavill and Russell Crowe on sex scenes and kissing / The Graham Norton Show – BBC. Retrieved October 12, 2020, from <https://www.youtube.com/watch?v=wXyXb4PMPPrs>
9. TheEllenShow channel (2016). “Game of Thrones” Star Emilia Clarke Heats Things Up. Retrieved October 12, 2020, from: <https://www.youtube.com/watch?v=nCVMCFvXAJU>
10. TheEllenShow channel (2019). Jennifer Aniston’s First Text During Her Plane Scare Was from Ellen. Retrieved October 12, 2020, from: <https://www.youtube.com/watch?v=NUjIpiEF9DE>
11. TheEllenShow channel (2018). Penelope Cruz Tries to Teach Ellen Spanish. Retrieved October 12, 2020, from <https://www.youtube.com/watch?v=Djw1PmpZt9w>
12. TheEllenShow channel (2019). Taylor Swift’s Full Interview with Ellen. Retrieved October 12, 2020, from: <https://www.youtube.com/watch?v=on4bHNdUm-I>
13. The Graham Norton Show channel (2016). Jennifer Lawrence's Best Moments on The Graham Norton Show. Retrieved October 12, 2020, from <https://www.youtube.com/watch?v=KIDvzBBxrao>
14. The Graham Norton Show channel (2016). Johnny Depp interview. Retrieved October 12, 2020, from: <https://www.youtube.com/watch?v=yUqrT4XxTIM>
15. The Graham Norton Show channel (2016). Tom Cruise Held His Breath For 6 and a Half Minutes. Retrieved October 12, 2020, from: https://www.youtube.com/watch?v=xDaUWl_kaWE
16. Walker, G. (2012). Coordination and interpretation of vocal and visible resources: “Trail-off” conjunctions. *Language and Speech*, 55 (1), pp. 141-163.

REFERENCES

1. Barkhudarov, L. S. (2010). *Mova i pereklad*. [Language and Translation]. M.: URSS, p. 39.
2. Kalashnyk, N. H., Hetman, N. O. (2004). *Kompresiiia tekstu. Alhorytm referatu i anotatsii. Osnovy perekladatskoho referuvannia*. [Text compression. Algorithm of abstract and annotation. Basics of translation abstracting]. Zaporizhzhia: VAT “Motor-Sich”, pp. 103-122.
3. Kobiakova, I. K., Taran, L. O. (2017, April 20-21). *Analiz leksychnykh odynyts zasobiv masovoi informatsii [Tekst]*. [Analysis of mass media lexical units]. *Sotsialno-humanitarni aspekty rozvytku suchasnoho suspilstva; materialy V vseukrainskoi naukovoii konferentsii vykladachiv, aspirantiv, spivrobotnykiv ta studentiv*, Sumy, Sumy State University, pp. 62-64.
4. Korobkina, N. I. (2013). *Deiaki funktsii suchasnykh kompresyvnnykh okkazionalizmiv yak vidobrazhennia movnoi ekonomii*. [Some functions of modern compressive occasionalisms as a reflection of linguistic economy]. *Hrani Piznannia*, 5(25), pp.151-157.
5. Krylova, M. N. (2014). *Vstup Do Movoznavstva Dlia Bakalavriv Navchalnyi Posibnyk*. [Introduction to Linguistics for Bachelors: A Textbook]. Saratov: Vuzivska Osvita, p. 275.
6. Peredriienko, T. Yu. (2014). *Anhlo-amerykanizmy yak sposib movnoi kompresii*. [Anglo-Americanisms as a method of linguistic compression]. *Nauka Pivdenno-Uralskoho derzhavnoho universytetu: materialy 66 naukovoii konferentsii, Cheliabinsk, Pivdenno-Uralskyi derzhavnyi*, pp. 1258-1262.
7. Zanina, Ye. V. (2014, January 8). *Navchannia pryiomam zmistovnoi kompresii tekstu na urokakh rosiiskoi movy*. [Teaching the techniques of meaningful compression of the text in Russian language lessons]. *Internet-zhurnal “Nasha Merezha”*. Retrieved October 20, 2020, from: <http://nsportal.ru>.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Олена Ємельянова – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри германської філології Сумського державного університету.

Наукові інтереси: дискурсознавство, текстологія, лінгвістика тексту.

Марія Тігарева – студентка-магістр 2-го курсу факультету іноземної філології та соціальних комунікацій Сумського державного університету.

Наукові інтереси: дискурсознавство, текстологія, лінгвістика тексту.

Тетяна Попова – студентка-магістр 2-го курсу факультету іноземної філології та соціальних комунікацій Сумського державного університету.

Наукові інтереси: дискурсознавство, текстологія, лінгвістика тексту.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Olena Yemelyanova – Associate Professor, Ph.D. in Philological Sciences, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of the Department of Germanic Philology, SSU.

Scientific interests: discourse studies, text-discourse categories, linguistics of the text

Mariia Titareva – 2d year master student of the Faculty of Foreign Philology and Social Communications of Sumy State University.

Scientific interests: discourse studies, text-discourse categories, linguistics of the text

Tetiana Popova – 2d year master student of the Faculty of Foreign Philology and Social Communications of Sumy State University.

Scientific interests: discourse studies, text-discourse categories, linguistics of the text

УДК 811.111'373:355.01

DOI: 10.36550/2522-4077-2021-1-193-133-139

**РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ КОНЦЕПТУ WAR
В АНГЛОМОВНІЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРІ**

Олена ШЕВЧЕНКО (Полтава, Україна)

ORCID: 0000-0002-5829-2048

e-mail: Shevchenko.36028@gmail.com

ШЕВЧЕНКО Олена. РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ КОНЦЕПТУ WAR В АНГЛОМОВНІЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРІ. У статті на матеріалі англійського художнього дискурсу виявлено особливості вербалізації та структурування концепту WAR. З'ясовано основні лексичні вербалізатори концепту WAR в англійській лінгвокультурі. Концепт формує як сегмент, що має негативне маркування та передбачає компоненти смерть, розруха, зрада, підлість, ненависть тощо, так і позитивно оцінений сегмент із складниками свобода, життя, любов, гідність, героїзм.

Ключові слова: лінгвокультурологія, дискурс, концепт, світогляд, концепція війни, мовна свідомість, етимологія, актуальність концепту, концептуальний компонент.

SHEVCHENKO Olena. REPRESENTATION OF THE CONCEPT OF WAR IN ENGLISH LANGUAGE CULTURE. The features of verbalization and structuring of the concept war on the material of the artistic discourse in English language culture are revealed in the article. It is found out how the conceptualization has led to its development. At the beginning of the 20th century, international relations have dramatically changed in the world. There is a risk that people of different worldviews may interpret certain military notions (in particular the linguocultural concept WAR) otherwise. The solution of this complex problem of ambiguity must be sought in the etymology of the linguocultural concept WAR and its lexical field. The concept of WAR is vividly expressed in the English-language picture of the world, and its expression has a deep national and cultural specificity. Subject-image, conceptual and value components can be distinguished in the structure of this concept. The semantic field of the WAR concept consists of the kernel (the "State of Armed Conflict" microfield) and the semantic periphery objectified by the "Situation of Antagonism" and "Art of War" microfields. The main lexical verbalizers of the WAR concept were also identified. These include the war token itself, as well as the corresponding synonymous tokens and lexical associations. A new understanding of the concept of WAR is observed within the English-language artistic and journalistic discourses, which is realized in the system of conceptual metaphors. The concept war in the artistic discourse of participants is a multidimensional mental formation, very complex, encompassing radically opposite meanings. It is clear that the sense of the concept includes components that are associated with death, agitation, pain, horror, depression and more. At the same time the structure of the concept includes extremely positive meanings that can be verbalized in such words as life, love, honesty, help, heroism. For each war, it carries something personal, but always war is when the heart aches.

Key words: cultural linguistics, discourse, concept, worldview, the concept of war, language consciousness, etymology, relevance of the concept; conceptual structure; conceptual component.

Актуальність дослідження визначається значимістю концепту WAR в концептуальній картині світу. Традиційно військова справа відігравала важливу роль в англійському соціумі. У світлі подій останніх років можна зробити висновок, що актуальність та важливість дослідження даного концепту не підлягають сумніву. Концепт WAR вивчався у лінгвістиці, наприклад, на основі публіцистичного та політичного дискурсів (Lakoff, 1991,

2006; Венедиктова, 2004), рідше на матеріалі літературного дискурсу. Тим часом, феномен війни завжди породжував творчість: війна, боротьба, двобій – ключові теми як найдавніших епічних оповідей, так і художніх творів останніх двох століть.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концепт є об'єктом уваги фахівців різних наукових галузей (Брославська, 2016; Верьовкін, 2013), що робить його міждисциплінарним феноменом для сучасного наукового дискурсу.

Дослідники сходяться на думці, що концепти відбивають цілісну картину світу, яка існує поза мовним простором і лише вербалізується у ньому (Кубрякова, 1994). Концепт є одночасно поняттям індивідуальним та соціальним, що дозволяє науковцям досліджувати його у мовній картині світу певної спільноти (Карасик, 2010), або у мовній свідомості окремого індивіда (Кубрякова, 1994). Великого значення мають дослідження в руслі когнітивної та концептуальної лінгвістики і лінгвокультурології (Карасик, 2010; Кубрякова, 1994; Стернін, 2011; Шевченко, 2020).

Важливість і актуальність концепту ВІЙНА для багатьох націй у різні часи доводить той факт, що даний концепт досліджувався на матеріалі різних мов (української, англійської, французької) (Брославська, 2016; Верьовкін, 2012) і різних епох (Верьовкін, 2012; Вільчинська, 2017; Яворська, 2016). У межах сучасного наукового лінгвістичного простору щодо визначення концепту як основного семантичного поняття науковці досі не досягли одноставності. При цьому дослідники погоджуються у тому, що концепт має двоїсту (психічну та мовну) сутність. Нині чільну позицію займають когнітивний і лінгвокультурологічний підходи до опису універсальних концептів, до яких в тому числі належить концепт ВІЙНА.

Окремі аспекти мовного втілення концепту ВІЙНА в різних мовах уже виступали предметом досліджень, зокрема дисертаційних (Венедиктова, 2003; Верьовкін, 2017; Рабікіна, 2009).

Постановка проблеми. Серед концептів, які актуальні для усього людства, – концепт ВІЙНА. Його цінність умовна: це поняття займає певне місце у свідомості будь-якої людини. Для більшості – це вимушеність, пов'язана з втратою, розрухою, смертю. У мовному просторі сьогодення узвичаїлась лексема ВІЙНА. Британія та Сполучені Штати Америки за свою історію існування не одноразово піддавалися нападу іноземців, а також самі брали активну участь у війнах. Відтак, війна як суспільно-політичний феномен, знаходить яскраве втілення в англійській картині світу. Англійські мовні одиниці, що репрезентують концепт *WAR*, не лише мають глибоку національно-культурну специфіку, а й пов'язані із сприйняттям дійсності та певним чином відображають пізнання світу, місце в ньому людини та її мовну картину. Як наслідок для лінгвістики – розвідки, що вивчають його вербалізацію, адже передусім за мовним виявом можна простежити його осмислення національною свідомістю.

Не вирішені раніше аспекти проблеми. Раніше ми вже розглядали лексичні репрезентації концепту *WAR* (Шевченко, 2020). Не менш цікавою і не вивченою до кінця є структура даного концепту. Уваги заслуговують і такі питання як семантичне поле та лексичні вербалізатори концепту *WAR*.

Мета статті. Уточнити структуру концепту *WAR* та з'ясувати основні лексичні вербалізатори концепту *WAR* в англійській лінгвокультурі.

Виклад основного матеріалу. Концепт *WAR* є дуже важливим для людей, саме тому він являє собою детально сегментоване смислове утворення.

Дослідження структури концепту *WAR*, а також особливостей його вербалізації перебували у колі уваги багатьох лінгвістів. У рамках лінгвокогнітивного підходу науковці у структурі концепту *WAR* виокремлюють наступні складники: предметно-образна сторона концепту (узагальнений образ протистояння ворогуючих сторін); понятійна сторона концепту (мовне позначення характеристик війни, поведінки учасників бойових дій); ціннісна сторона концепту (прийняті в суспільстві експліцитні та імпліцитні норми поведінки, що стосуються війни) (Венедиктова, 2004).

У межах семантичного поля концепту *WAR* виокремлюють ядро та периферію. Ядро семантичного поля концепту *WAR* складає мікрополе «State of Armed Conflict» (Брославська, 2016: 27). Це мікрополе мотивоване семантичною ознакою «стан збройного конфлікту». До складу мікрополя «State of Armed Conflict» входять розширення «Period of Hostilities», «Particular Armed Conflict», «Legal State of War». До семантичної периферії концепту *WAR* належать два мікрополя: «Situation of Antagonism» та «Art of War» (Брославська, 2016: 27). Мікрополе «Situation of Antagonism» поєднано гіперсемою «ситуація протистояння», що вказує на стан незброєної відкритої конфронтації. До складу мікрополя «Situation of Antagonism» входять розширення «Campaign», «Business Struggle», «Contest» і «Quarrel». Мікрополе «Art of War» поєднує лексеми-синоніми зі спільним значенням «методи/мистецтво ведення війни», що вказує на теоретичні знання про війну та їх реалізацію у професійній діяльності.

Концепт *WAR* в англomовній картині світу постає головним руйнівним началом всесвіту, втіленням негативних сил хаосу, що здатні поглинути існуючий лад. Оскільки концепт *WAR* є однією з основних категорій буття в англomовній лінгвокультурі, відповідний концепт вербалізується за допомогою значної кількості номінативних одиниць різного типу.

Концепт *WAR* найчастіше знаходить мовне втілення безпосередньо у лексемі *WAR* – імені концепту, а також відповідних синонімічних лексемах та лексичних асоціаціях. За нашими даними аналізу лексикографічних джерел виокремлено 41 синоніми лексеми *WAR* в англійській мові – імені концепту *WAR*: *altercation, antagonism, argument, attack, battle, belligerency, blockade, bloodshed, campaign, clash, combat, competition, conflict, contention, contest, crusade, defence, disagreement, dogfight, drive, engagement, enmity, expedition, fight, hostility, hostilities, insurrection, massacre, mission, offensive, operation, rebellion, revolt, riot, rising, scuffle, skirmish, strife, struggle, quarrel, warfare*, що є прямими номінаціями концепту.

Концепт *WAR* реалізується в контексті багатьох концептуальних метафор (фігур мислення, що дозволяють осмислити явища одного виду в термінах явища іншого виду (Lakoff G., 2008: 14). Ми виокремили 42 концептуальні метафори, які реалізують концепт *WAR* в англomовній лінгвокультурі, та погрупували їх у шість тематичних груп: «Насилля та агресія», «Жива природа», «Нежива природа», «Соціальні явища», «Екзистенціалізм», та «Релігія».

Ключовими концептами в межах першої тематичної групи є концепти насилля, агресії, руйнування, а також суміжні з ним. Всього було виокремлено 7 концептуальних метафор насилля:

WAR is VIOLENCE: «*Violence, naked force, has settled more issues in history than has any other factor.*» (Robert A. Heinlein);

WAR is A CRIME: «*Never think that war, no matter how necessary, nor how justified, is not a crime.*» (Ernest Hemingway);

WAR is A KILLER: «*An assassin of the future, an executioner of morality.*» (S. Glendinning);

WAR is TORTURE: «*Every minute of every hour throughout that night was pure torture.*» (Alistair Urquhart);

WAR is AN EMOTIONAL TRAUMA: «*They live in an emotional wasteland.*» (T. S. Eliot); «*I'm ruined beyond repair, is what I fear... And if so, in time we'd both be wretched and bitter.*» (Charles Frazier) – війна постає як величезне психо-емоційне навантаження, що травмує психіку індивіда;

WAR is DESTRUCTION: «*A scavenger robot wanders in a wasteland created by a war that has destroyed humanity*» (C. Robert Cargill). Можна сказати, що ця метафора включає в себе, або принаймні дотична до метафори *WAR is SELF-DESTRUCTION*: «*If we don't end war, war will end us.*» (H. G. Wells);

WAR is DAMAGE: «*Ruined book it is a melodrama warning society of the irreparable damage war can inflict upon women and men.*» (Amy Tintera).

Друга група концептуальних метафор персоніфікую війну, надаючи їй ознак живої істоти (біль, захворювання, смерть). До складу цієї групи входять наступні концептуальні метафори:

WAR is A LIVING BEING: «The war that brought a fortune to Jo Hertz, transformed him, overnight, from a baggy-kneed old bachelor to a prosperous man» (Ferber Edna);

WAR is A MONSTER: «They were monsters with human faces, in crisp uniforms, marching in lockstep, so banal you don't recognize them for what they are until it's too late.» (Ransom Riggs);

WAR is A DISEASE: «I have no heart for the war, so my heart stops. / As if by a heart attack.» (T. Goff); «At any stage of the process things can go wrong. / The most wrong of these is war.» (P. Wellingham-Jone);

WAR is DEATH: «Death's rancid breath sweeps the land» (Henry Newbolt);

WAR is AN ANIMAL: «Hitler became a European menace largely because the internal weakness of the small Versaillescreated eastern countries made them fall easy prey to German aggression.» (Peter Ferdinand Drucker);

WAR is A PLANT: «And probably none would have been safe, for aggression grows by what it acquires» (Nathaniel Peffer); «The seed of her rebellion is suddenly uprooted» (Kanin Garson).

Наступна тематична група включає «фізичні» метафори, або такі, що ґрунтуються на концептуальній сфері «фізичний світ». Як правило, вони представляють війну в якості якоїсь сили природи, або ж властивостей фізичного світу:

WAR IS A NATURAL PHENOMENON: «They call this war a cloud over the land. But they made the weather and then they stand in the rain and say «Shit, it's raining!» (Charles Frazier);

WAR is A DISASTER: «War is catastrophe. It breaks families in irretrievable pieces.» (Ruta Sepetys) – війна є потенційно деструктивною через власні сутнісні характеристики та може ототожнюватися з катастрофою;

WAR is DESERT: «As a young soldier stepping off the plane in Saigon, I walked into the quicksand of war for the first time.» (Charles M. Grist); «The world had become a nightmare of choking, smothering, clinging dust particles, a nightmare of sticky heat and stifling dust-filled air.» (Louis L'Amour) ;

WAR is FIRE: «Everywhere in the System, revolt was flaming» (Simak Clifford D.);

WAR is SOUND: «Twelve-inch, six-inch, and eighteen pounders hammering hell's thunders» (I. Gurne);

WAR is SMELL: The unmentionable odour of death offends the September night. (W. H. Auden);

WAR is A MACHINE: «Heavy artillery bombardment was the main attacking arm which had done what work it could against enemy batteries, machine-gun nests, pill boxes and barbed fire.» (Marcus Clapham);

WAR is A GEOMETRIC SHAPE: The organization works at the front lines of the war on poverty.

Емоційні прояви сприйняття феномену війни як змагання, гри або певного типу соціальної діяльності лягли в основу четвертої групи концептуальних метафор, де більшість одиниць передає нейтральні або позитивні конотації (що загалом є досить нетиповим для реалізації концепту *WAR*):

WAR is BUSINESS: «We can export war and have peace here»; «Purveyors of death, destruction and misery allot death on other continents».

WAR is A GAME: «The sickening game of elimination, is played on the field of war.» (Matt Smith); «How come we play war and not peace?» (Bill Watterson);

WAR is A COMPETITION: «But in a contest between a Human and a Green Warrior, I know where I'd put my money»;

WAR is AN ART: «It meant thousands of trained saboteurs, who had learned the arts of destruction in secret war upon the Nazis» (Upton Sinclair);

WAR is A SPORT: «You are fools,» the lieutenant snapped. We observe the rules of war» (Montgomery R. George);

WAR is THEATRE / CINEMA: «Many cities were entered with only a token ballet of warfare» (Christopher Rand); «Let's pretend that all our wars are movies, / epics really, ill-conceived and over-budget, / let's leave the ending open for a sequel» (E. Evans).

Четверта група концептуальних метафор («Соціальні явища») доповнює концепт *WAR* ідеєю змагання та гри. Для англійців важливо знати, що можна і що не можна робити під час війни, іншими словами, ми бачимо тут зв'язок з одним з фундаментальних концептів англословного світу – *FAIR PLAY* (чесна гра, гра за правилами) – таке розуміння відповідає середньовічному лицарському кодексу поведінки.

П'ята тематична група пов'язана із екзистенціальними концептами абсурдності буття, хаосу, божевілля, смерті, самотності, втрати, світової скорботи, випадковості тощо. Людина сприймається як іграшка в руках фатуму. Виникнення такого світовідчуття пов'язано із впливом французьких екзистенціалістів на англословну картину світу після Другої світової війни. До цієї тематичної групи належать такі концептуальні метафори:

WAR is CHAOS: «*War. That is what they call it to give the illusion of honor and law. It is chaos. Madness and blood and the hunger to win.*» (Libba Bray);

WAR is THE WORLD: «*This world, «he mused,» is a place of struggle*» (Merritt Abraham); «*War was always here. Before man was, war waited for him.*» (Cormac McCarthy);

WAR is MADNESS: «*Throughout the open grassland, to chaotic desert sands, the brave and fair are falling, as the abode of madness stands.*» (Matt Smith);

WAR is ABSURDITY: «*Death becomes absurd and life absurder*» (W. Owen);

WAR is STUPIDITY: «*I do not know with what weapons World War III will be fought, but World War IV will be fought with sticks and stones!*» (Albert Einstein);

WAR is MISUNDERSTANDING: «*So the whole war is because we can't talk to each other.*» (Orson Scott Card); «*War is what happens when language fails.*» (Margaret Atwood);

WAR is EMPTINESS: «*No Man's Land is an eerie sight. <...> In No Man's Land from edge to edge, / And never a living soul walks there / To taste the fresh of the morning air.*» (James H. Knight-Adkin);

WAR is POVERTY: «*There is never enough to eat, their shoes fall to pieces from marching, their clothes are torn and rotting. If they want new boots or a warmer cloak or maybe a rusted iron half helm, they need to take them from a corpse*» (George R. R. Martin);

WAR is SUFFERING: «*If we had to stand over the mangled corpses of schoolchildren killed in Afghanistan and listen to the wails of their parents, we would not be able to repeat clichés we use to justify war.*» (Chris Hedges);

WAR is RISK/DANGER: «*I think war is a dangerous place.*» (George W. Bush) – дана метафора стосується поняття «ймовірність», що може асоціативно варіюватися від стовідсоткового прогнозу до гіпотетичних непередбачуваних ситуацій;

WAR is LOSS / FAILURE: «*No one won the last war, and no one will win the next war.*» (Eleanor Roosevelt);

WAR is A CHOICE: «*War is over ... If you want it.*» (John Lennon); «*A weapon does not decide whether or not to kill. A weapon is a manifestation of a decision that has already been made.*» (Steven Galloway).

Насамкінець, ми ідентифікували 5 концептуальних метафор, що належать до тематичної групи «Релігія»:

WAR is APOCALIPSIS: «*These, in the day when heaven was falling, The hour when earth's foundations fled, Followed their mercenary calling, And took their wages, and are dead.*» (A. E. Houseman); «*As the shadows grow long from the fall of the sun, it darkens the land of pain.*» (Matt Smith);

WAR is DEVIL: «*War is the devil. It starts and it consumes and it grows and grows and grows. And otherwise normal men become monsters, too.*» (Patrick Ness);

WAR is JUDGMENT DAY: «*Under the sod and the dew, / Waiting the judgment day, / Under the one, the Blue, / Under the other, the Gray.*» (J. M. Finch);

WAR is HELL: «*Mute in the clamour of shells he watched them burst / Spouting dark earth and wire with gusts from hell*» (Siegfried Sassoon);

WAR is SIN: «*Love for humanity is not a sin. / Preparing for war is*»; «*War is a battle one cannot win. Win or lose you are committing a sin.*»

Варто зазначити, що в рамках художнього дискурсу концепт *WAR* може реалізуватися одразу через декілька різнопланових концептуальних метафор, наприклад: «*Humanity's black hole, / ultimate testimonial to human failure, / great wheel of despair, / end of reason, / abyss of the soul, / mother's lament, / outrageous waste of the possible, / assassin of the future.*» (Joseph Aprile).

Насамкінець, за допомогою методу статистичного аналізу ми з'ясували відсоткове співвідношення концептуальних метафор різних тематичних груп. Найпоширенішою групою виявилися екзистенційні метафори, що пов'язано з тим, що війна як соціальне явище змушує людей замислюватися про проблеми існування та своє місце у світі.

№	Тематична група	Кількість	Відсоток, %
1	«Насилля та агресія»	7	17
2	«Жива природа»	6	14
3	«Нежива природа»	8	18
4	«Соціальні явища»	6	14
5	«Екзистенціалізм»	11	25
6	«Релігія»	5	12

Таблиця 1. Кількісне співвідношення концептуальних метафор, що реалізують концепт *WAR*

Як засвідчує семантика номінативних одиниць, за допомогою яких вербалізується концепт *WAR*, явище війни розглядається носіями англійської мови здебільшого з негативною оцінністю. Зокрема, на нашу думку, найбільш негативним забарвленням відрізняються лексичні одиниці *bloodshed* (кровопролиття), *bloodletting* (різанина) та *crackdown* (придушення протесту).

Висновки і пропозиції. Таким чином, ми розтлумачили поняття концепту *WAR*, проаналізували характер його репрезентації в англійській лінгвокультурі та виявили ряд прихованих метафоричних моделей, що актуалізуються під час вербальної реалізації концепту *WAR*. Війна у свідомості англійських людей виступає як певна сила, що руйнує світовий порядок, та яка призводить до саморуйнування соціуму. Можемо зазначити, що концепт *WAR* є інтенційно висунутим та акцентованим у англійській картині світу, а його вербалізації здебільшого мають негативну пейоративну конотацію.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Брославська Л. Я. Номінативний простір концепту war/війна в американській мовній картині світу / Л. Я. Брославська // Англїстика та американїстика. – Випуск 13. – 2016. – С. 27–32.
2. Венедиктова Л. Н. Концепт «война» в языковой картине мира (сопоставительное исследование на материале английского и русского языков): Дис. ... канд. филол. наук / Л.Н. Венедиктова. – Тюмень, 2004. – 241 с.
3. Верьовкін В. В. Відображення уявлень про війну в античній і сучасній мовній свідомості (на матеріалі давньогрецької, латинської, англійської, німецької та української мов): Дис. ... канд. филол. наук / В.В. Верьовкін. – Київ, 2013. – 212 с.
4. Вільчинська Т. Концепт – війна: особливості мовної об'єктивації у газетному тексті / Тетяна Вільчинська // Лінгвістичні студії. – Випуск 24. – 2017. – С. 110–114.
5. Карасик В. И. Языковая кристаллизация смысла: монография / Карасик В. И.; ВГПУ, Науч.-исслед. лаборатория "Аксиологическая лингвистика". – Волгоград: Парадигма, 2010. – 421 с.
6. Кубрякова Е. С. Начальные этапы становления когнитивизма: лингвистика психология – когнитивная наука / Е. С. Кубрякова // Вопросы языкознания, 1994. – С. 34-47.
7. Рябкина Н. Концепт WAR в англоязычной военной поэзии : Дис. ... канд. филол. наук / Н. В. Рябкина. – Иркутск, 2009. – 200 с.
8. Стернин И. О. Понятии лингвокультурной специфики языковых явлений / И. А. Стернин // Язык. Словесность. Культура. – Изд. «АНАЛИТИКА РОДС». – 2011. – С. 8–19.

9. Шевченко О. Методи дослідження концептів / Шевченко Н.С., Шевченко О.М. // *Modern Science: Problems And Innovations: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції*. – Стокгольм, Швеція 2020. – С. 385–390.
10. Lakoff G., Johnson M. *Metaphors we live by*. University of Chicago press. 2008. – 216 p.

REFERENCES

1. Broslavskaya L. Ya. (2016). Nominativnyi prostir kontseptu war/viina v amerykanskii movnii kartyni svitu / Broslavskaya L. Ya. [Nominative space of the concept of war in the American language picture of the world] // *Anhlistyka ta amerykanistyka*. – Vypusk 13. P. 27–32.
2. Venediktova L. N. (2004). *Koncept «vojna» v yazy'kovej kartine mira (sopostavitel'noe issledovanie na materiale anglijskogo i russkogo yazy'kov)* [The concept of "war" in the linguistic picture of the world (comparative study on the material of the English and Russian languages)]: Dis. ... cand. philol. sciences / L.N. Venediktov. – Tyumen. 241 p.
3. Verovkin V. V. (2013). *Vidobrazhennia uiavlennia pro viinu v antychnii i suchasni movnii svidomosti (na materialii davnohrets'koi, latyn's'koi, anhlijs'koi, nimets'koi ta ukrains'koi mov)* [Reflection of ideas about the war in the ancient and modern linguistic consciousness (on the material of ancient Greek, Latin, English, German and Ukrainian languages)]: Dis. ... cand. philol. sciences / B.B. Veryovkin. – Kyiv. 212 p.
4. Vilchynska T. (2017). *Kontsept – viina: osoblyvosti movnoi obiektyvatsii u hazetnomu teksti* [Concept - war: features of language objectification in a newspaper text] / Tetyana Vilchynska // *Linhvistychni studii*. – Vypusk 24. P. – 110–114.
5. Karasik V. I. (2010). *Yazy'kovaya kristallizatsiya smysla: monografiya* [Linguistic crystallization of meaning]: monograph / Karasik V. I. – Volgograd : Paradigm. 421 p.
6. Kubryakova E. S. (1994). *Nachal'ny'e etapy stanovleniya kognitivizma: lingvistika psikhologiya – kognitivnaya nauka* [Initial stages of the formation of cognitivism: linguistics, psychology – cognitive science] / E.S. Kubryakova // *Voprosy' yazy'koznaniya*. pp. 34–47.
7. Rabkina N. (2009). *Koncept WAR v angloyazy'chnoj voennoj poe'zii* [Concept of WAR in English-language military poetry] : Dis. ... cand. philol. sciences / N.V. Ryabkina. – Irkutsk. 200 p.
8. Sternin I. (2011). *O ponyatii lingvokul'turnoj specyfyki yazy'kovy'kh yavlenij* [On the concept of linguocultural specificity of linguistic phenomena] / I. A. Sternin // *Yazy'k. Slovesnost'. Kul'tura*. – Izd. «ANALITIKA RODS». S. 8–19.
9. Shevchenko O. (2020). *Metody doslidzhennia kontseptiv* [Methods of research of concepts] / Shevchenko N.S., Shevchenko O.M. // *Modern Science: Problems And Innovations: materialy V Mizhnarodnoi naukovopraktychnoi konferentsii*. – Stockholm, Sweden. P. 385–390.
10. Lakoff G., Johnson M. (2008). *Metaphors we live by*. University of Chicago press. 216 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олена Шевченко – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри українознавства та гуманітарної підготовки Української медичної стоматологічної академії.

Наукові інтереси: мова художнього твору, когнітивна лінгвістика, методика викладання іноземної мови.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Olena Shevchenko – Candidate of Philology, Associate Professor of the Department of Ukrainian Studies and Humanitarian Training if the Ukrainian Medical Dental Academy.

Scientific interests: language of artwork, cognitive linguistics, methods of teaching a foreign language.

**МОВНІ СИСТЕМИ: ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ТА
ФУНКЦІОНУВАННЯ В ПОЛІЕТНІЧНОМУ ТА
ПОЛІКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРІ (АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
ЗАГАЛЬНОГО МОВОЗНАВСТВА, ЛЕКСИЧНОЇ СЕМАНТИКИ,
ГРАМАТИКИ, ФОНЕТИКИ ТА ФОНОЛОГІЇ, ПОЛІКРИТИКА
ХУДОЖНІХ І ФАХОВИХ ТЕКСТІВ, ДИСКУРСОЗНАВСТВО)**

**LANGUAGE SYSTEMS: PROBLEMS OF THEIR DEVELOPMENT
AND FUNCTIONING IN THE POLYETHNIC AND
MULTICULTURAL SPACE (GENERAL LINGUISTICS, LEXICAL
SEMANTICS, PHONOLOGY, GRAMMAR, VOCABULARY,
POLYCRITICS OF FICTION AND SPECIALIZED TEXTS,
DISCOURSE STUDIES)**

УДК 821.161.2

DOI: 10.36550/2522-4077-2021-1-193-140-147

**ЕСТЕТИКА МОВНО-ОБРАЗНОГО ЗНАКА-СИМВОЛУ
КРИНИЦЯ У ПОЕТИЧНОМУ КОНТИНУУМІ ВАСИЛЯ
ГОЛОБОРОДЬКА**

Тетяна БЕЦЕНКО (Суми, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1936-6673>

e-mail: tpb2016@ukr.net

*БЕЦЕНКО Тетяна. ЕСТЕТИКА МОВНО-ОБРАЗНОГО ЗНАКА-СИМВОЛУ КРИНИЦЯ У ПОЕТИЧНОМУ КОНТИНУУМІ ВАСИЛЯ ГОЛОБОРОДЬКА. У статті подано спробу розглянути семантику та конотативні відтінки мовно-естетичного знака-символу **криниця** у поетичній мові Василя Голобородька. З'ясовано особливості уживання синонімічних відповідників на позначення гідрооб'єктів для видобування і споживання води, які використано митцем як образно-поетичні знаки-символи. Розглянуто образно-символічний зміст лексеми **криниця**. Схарактеризовано смислове та емоційно-експресивне навантаження в текстах слова-образу. Обґрунтовано специфіку образного переосмислення митцем етнономена. У процесі аналізу встановлено, що **криниця** – знак-символ, притаманний усім цивілізаційним культурам; назва криниця – поетична, характерна і для побутового слововживання, і для фольклорного. У поетичному дискурсі В. Голобородька здебільшого слово-образ **криниця** фіксуємо у єдності з поняттями **вода, відро, пити воду, іти по воду** та ін. **Криниця** – у поетичному світовідтворенні В. Голобородька – символ земного життя, символ вічного існування, ознака космічного буття. Разом з тим – це джерело істини, ключ до пізнання всесвіту, його законів, реалія етнобуттєвості. Лексема **криниця** як слово-образ у поезії В. Голобородька засвідчена із семами «пам'ять», «родовід», «спадкоємність поколінь», «земне життя, орієнтоване на високі духовні начала». Криниця також – «мірло чесності особистості». Слово-образ **криниця** ґрунтується на семах «тамування спраги», «джерело наснаги», «життя». Для образу-символу притаманне позитивне емоційно-експресивне навантаження.*

Ключові слова: мовно-естетичний знак **криниця**, слово-образ, поетична мова, фольклор, мовно-естетичний знак-символ, фольклорно-пісенний знак, мовна картина світу, естетика мови, семантика, емоційно-експресивний.

BETSENKO Tatiana. AESTHETICS OF THE LINGUISTIC SIGN-SYMBOL THE SOURCE IN THE POETIC CONTINUUM OF VASYL HOLOBORODKO. The article attempts to consider the semantics and connotative shades of the linguistic-aesthetic sign-symbol well in the poetic language of Vasyl Holoborodko. The peculiarities of the use of synonymous equivalents for the designation of hydro objects for water extraction and consumption, which are used by the artist as figurative-poetic signs-symbols, are clarified. The semantic and emotional-expressive load in the texts of the word-image is characterized. The specificity of the artist's figurative rethinking of the ethnonym is substantiated. In the process of analysis it was established that the well is a sign-symbol inherent in all civilizational cultures; the name of the well is poetic, characteristic both for everyday use and for folklore. In V. Holoborodko's poetic discourse we mostly fix the word-image of a well in unity with the concepts of water, bucket and actions to drink water, go for water, dig a well, etc. Krynytsia - in the poetic world reproduction of V. Holoborodko - a symbol of earthly life, a symbol of eternal existence, a sign of cosmic existence. At the same time - it is a source of truth, the key to knowledge of the universe, its laws, the reality of ethno-being. The token well as a word-image in V. Holoborodko's poetry is attested with the seeds "memory", "genealogy", "succession of generations", "earthly life focused on high spiritual principles". The well is also a "measure of the honesty of the individual." The word-image well is also based on the seeds "quenching thirst", "source of inspiration", "life". The image-symbol is characterized by a positive emotional and expressive load. We record a significant expansion of the occasional semantics of the word-image in the idiolect of the artist of the sixties, which occurs due to the analogy: the depth of the well - the depth of thought, soul; purity of the well - purity of thought, soul; well - terrestrial life, reaching the cosmic heights (water cycle).

Key words: linguistic-aesthetic sign well, word-image, poetic language, folklore, linguistic-aesthetic sign-symbol, folklore-song sign, linguistic picture of the world, aesthetics of language, semantics, sema, emotionally-expressive, connotation.

Постановка проблеми. Художня мова – спосіб репрезентації та пізнання насамперед емоційного досвіду мовців. Неперевершеним, самотутнім у цьому плані є доробок В. Голобородька. Його естетичний мовосвіт – наскрізно національний, самотутньо-український, репрезентований неординарно.

Аналіз останніх досліджень

Поетичний ідіолект В. Голобородька був предметом аналізу таких учених-філологів (в основному – літературознавців), як М. Ільницький, А. Макаров, М. Антонович, О. Кузьменко, Ю. Шутенко, Т. Пастух та ін. Сьогодні поки що бракує лінгвостилістичних розвідок, присвячених описові стильової манери письменника, домінант його ідіолекту. Мовно-естетичний знак-символ **криниця (як і колодязь)** ще не перебував у полі зору вчених.

Формулювання мети статті

Мета статті – з'ясувати семантику слова-образу **криниця** як етносимволічного знака у поетичній мові В. Голобородька.

Мета статті – визначити естетику мовно-образного знака-символу **криниця** як домінанти художньо-образного континууму В. Голобородька.

Виклад основного матеріалу

Номен **криниця** зараховуємо до мовно-естетичних знаків української культури (С. Я Єрмоленко). І в давній, і в сучасній поетичній творчості українських митців, особливо пісенній – це один з найулюбленіших образів («Галина криниця» (Дніпрова Чайка), «Криниця Леонтовича» (М. Бажан), «Зоряна криниця» (Володимир Шинкарук), «Душі криниця» (Андрій Демиденко), Людмила Савчук «Як воду п'ю із чистої криниці», Ф. Пантов «Любіть рідну мову»). Назву «Чиста Криниця» має український правий рок-гурт – один з перших гуртів міста Харкова у своїй мистецькій орієнтації.

У 11-томному Словнику української мови лексема **криниця** зафіксована із значеннями: «1. Глибоко викопана й захищена цямринами від обвалів яма для добування води з водоносних шарів землі; колодязь. 2. рідко. Те саме, що джерело. 3. чого, перен. Джерело, скарбниця чого-небудь.» (СУМ 4: 348).

Абсолютним синонімом до лексеми криниця є **колодязь** «1. Захищена від обвалів зрубом вузька глибока яма, що служить для добування води з водоносних шарів землі. 2. Різного розміру і глибини яма, що служить для певних технічних потреб (для спуску в шахту, на рудниках, для проходу до місця закладання міни і т. ін.» [СУМ 4: 229]. **Колодязь** – поняття універсальне, належне до загальнонародського фонду культури.

У словнику синонімів до слова **криниця** подано низку відповідників:

«КРИНИЦЯ (вузька й глибока яма, викопана до водоносних шарів і захищена зрубом від обвалів, призначена для добування води), КОЛОДЯЗЬ, КЕРНИЦЯ [КИРНИЦЯ] діал.;

КОПАНКА, СТУДНЯ діал., СТУДЕНЬ діал. (перев. без зрубу). [Словник синонімів, 2006: 724]. У поезії В. Голобородька фіксуємо тільки номени **криниця**, **колодязь**, а також **джерело** (**джерела**, **джерельця**), **струмок** тощо.

У Словнику «Знаки української етнокультури» В. В. Жайворонка лексема **криниця** осмислена як етнознак, як етнореалія, з якою пов'язані повір'я, обряди тощо: «1) (зменшено-пестливі - криниченька, криничка) викопана й захищена цямринами від обвалів (перев. неглибока) яма для добування води з водоносних шарів землі (часто з журавлем); <...> криниця символізує й кохану дівчину: «Ой у полі криниця безодна, Тече з неї водиця холодна, - Як захочу, то нап'юся, Кого люблю, обіймуся»; символізує криниця й джерело всякого добра: «До доброї криниці стежка утоптана» <...> ; 2) (з великої літери) народна назва одного із сузір'їв» (Жайворонко, 2006: 315-316).

В. В. Жайворонко також фіксує етнознак **колодязь**, що має семантику «глибока криниця» [(Жайворонко, 2006: 301).

Отже, **криниця**, **колодязь** – споконвічні невід'ємні атрибути життя людини: «Історія виникнення криниць і колодязів надзвичайно цікава і сягає глибокої давнини, коли життя було суцільною боротьбою за існування. Там, де була вода і випаси для худоби, обов'язково зводилося житло» (Скуратівський, 1988: 224).

У побуті в наших предків ставлення до криниці, колодязя здавна було вельми пошанне. Так, саме копання колодязя – дійство таємниче, священне: не кожен знав, де треба копати колодязь, щоб у ньому була вода та ще й смачна!

У фольклорі криниця, колодязь – одні з найвиразніших номенів. Шанобливе ставлення до води, криниці відображено у прислів'ях: До доброї криниці стежка утоптана; З глибокої криниці холодна вода; Не брудни криниці, бо схочеш водиці; Не плюй у криницю, бо з неї ще будеш пити водицю; Не знаємо ціни водиці, доки не висохла криниця.

В українських народних піснях **криниця** – один з обов'язкових атрибутів. Часто описувані дії відбуваються *біля криниці* (або спрямовані *від* чи *до криниці*). Традиційними у піснях виступають ситуації типу *іти до колодязя*, *стояти біля криниці*, *копати криницю* (*криниченьку*), *набирати воду з криниці*, *зустрітися біля криниці*. («Ой у полі криниченька» та ін.). В українських піснях криниця – у полі, в степу, під дубом, у городчику (пісні «Ой у степу криниченька», «Туман ярмом, туман долиною», «Ой у моїм городчику копана криниця». Типовими для фольклорної картини світу постає образ *криниці у полі*, також ситуації *дівчина воду несе*, *з відер воду виливати*, *сколотити воду*. *Копати в саду криниченьку*, *рано-вранці вийти по воду*, *козаченько веде коня напувать*, *просити відеречка* – сакраментальні для українця поняття: *викопати криницю* – обов'язок чоловіка; вважалося, якщо дівчина *дає коню напитися води*, то виявляє симпатію до парубка («Розпрягайте, хлопці, коні»).

У живописі при зображенні української картини світу часто подієвість змальовується біля води, також – біля криниці (М. Пимоненко. «Суперниці. Біля криниці» (1909), М. Пимоненко. «Не жартуй», (1895), М. Пимоненко. «По воду», М. Пимоненко. "Суперники", М. Пимоненко "У колодязя", «Сцена біля колодязя» (1883), К. Трутовський "Колодязь", Давид Бурлюк «Жінка з коровою», С. Шаповалов «Біля колодязя» та ін.). У зарубіжному живописі, зокрема російському, ця тем теж потужно означена (А.Венеціанов "Зустріч біля колодязя", О. Саврасов «Пейзаж з колодязем», О. Стрелковський «Біля колодязя», О. Матецька "Побачення біля колодязя", Ю. Платонов «Біля колодязя» , А. Кулинич «Біля колодязя», С. Баландін «Біля колодязя» та багато інших). Увага до криниці як художнього образу мотивована вагою води і відповідно колодязя у господарсько-побутовому житті людини: «Традиційно криниця була місцем, де жінки ділилися новинами, вирішували окремі господарські справи. Не випадково народилася поговорка: пішла по воду – забула про піч» (Скуратівський, 1988: 226).

Взагалі тема «*біля колодязя*» – вічна у світовому мистецтві. У Святому Письмі подієвість теж розгортається біля колодязя, що відображено у численному живописі. Так, величезна кількість картин, написана як ілюстрація до Біблії (Алонсо Кано «Христос і самарянка», Систо Балдалоччіо «Христос і самарянка», Франческо Тревізани «Христос і самарянка біля колодязя», Генрих Семирадський «Христос і самарянка», Хуан де Фландес «Христос і самарянка», Анібале Караччі «Христос і самарянка біля колодязя», Бернардо

Строці «Христос і самарянка», Якоб Йорданс «Христос і самарянка», Ангеліка Кауфманн «Бесіда Ісуса Христа з самаряною», Якопо Тинторетто «Самарянка» та ін.). В основі цих полотен – епізод, описаний в Євангелії від Іоанна (4: 5-14). «Ревекка біля колодязя» (італ. *Rebecca al pozzo*) – картина італійського живописця Джованні Баттісти П'яццетти (створена приблизно у 1735–1740 роках). Сюжет полотна взятий з Біблії: Еліезер доносить до зняквовілої красуні Ревеки пропозицію Ісаака про одруження. Криниця (колодязь) – завжди знаковий образ, що засвідчує інше полотно: «Істина, яка вибирається з криниці» (фр. *La Vérité sortant du puits*) («Істина, яка вибирається з криниці, озброєна батоном для покарання людства» (*La Vérité sortant du puits armée de son martinet pour châtier l'humanité*); або просто «Істина» (*La Vérité*)) – картина французького художника Жана-Леона Жерома, написана у 1896 році.

У словесно-художній творчості тема поетизації води, криниці, колодязя теж потужно представлена, зокрема – і в українській літературі. В. Голобородько значно поглибив, розширив, деталізував змістовно-емоційне ядро лексеми **криниця**.

Наскрізна поетизація і сакралізація понять **вода, криниця** і дій **брати воду, пити воду** спостережена у вірші «Чисті криниці». Слово-образ **криниця** – максимально естетизоване поняття, що поєднує земне (матеріальне) і космічне (духовне) життя людини.

У поезії «Чисті криниці» з водним об'єктом співвіднесений весь життєвий уклад українського селянина-хлібороба, господаря. Цікаво, що митець, відповідно до української звичаєвості, згадує криниці з їх назвами, як це було характерно для нашого побуту споконвічно: *Ракова криничка, Чумакова криниця*.

ЧИСТІ КРИНИЦІ

Над дорогою пшениці,
як дівочі коси, в які вплетений червоний горошок.
Дорогою котиться пошарпана вантажівка-гарба.
Черкаються колеса об пшеничні коси.
Котиться гарба.
Збоку, на дротяному гаку, теліпається відро.
Летить відро, як оцинковане дзвінке сонечко,
що дарує косарям холодняк у спеку.
Летить відро
і чіпляється за гілля придорожніх дерев,
притрушених соломою.
Зупинилася гарба.
«Піду ось у яр до Ракової кринички
та зачерпну холоднячку».
(Косар).

Пересохла криниця, очевидно, – це екологічна недбалість, нищівне ставлення до довкілля, знецінення природних багатств (бо чому пересохла криниця, внаслідок якої людської діяльності?), зрештою – забуття своїх коренів:

Підійшов до кринички,

аж вона — пересохла:

біл камінь почорнів від спеки,
зелена трава пожовтіла від спеки,
блакитна квітка посіріла від спеки.
Так і повернувся з порожніми руками,
з порожнім відром,
з порожнім ротом.
«Іди, доню, по воду
до Чумакової криниці —
он відра на лаві,
у кутку коромисло —

іди, доню, по воду». («Чисті криниці»)

Спека і відсутність води, *порожнє відро* (*порожні руки, порожній рот*) – екологічна трагедія для людства.

Образ криниці нероздільно пов'язується у митця з атрибутами *відра на лаві, коромисло*, також з рослинністю (вербою, вільхою, м'ятою, травою), з відром (поетизація цього образу – неперевершена у митця: відро, що спускається у криницю, – одухотворене: воно летить, співає, сміється; жадливим постає факт: *Витягла відро – / а в ньому немає ні крапельки води!*), з дівчиною, що йде до криниці по воду; сама ж криниця (народноп. варіант **криниченька**) – рублена, дильом дильована; з побаченням біля криниці, з коханням; з комбайнером-хліборобом, з косарями – з усім, що засвідчує національну картину світу, національний уклад життя (духовно-матеріальні цінності):

Пішла дівчина до криниці,
дильом дильованої,
м'ятою обсадженої,
ногами обтопаної.
Почепила відро,
побігли руки по ключу,
полетіло відро у криницю,
співаючи боками,
сміючись срібними ланцюжками.
Витягла відро —
а в ньому немає ні крапельки води!
(Над криниченькою рубленою,
над криниченькою Чумаковою,
стоїть хлопець із дівчиною,
а на воді їхні обличчя,
плескати, як тарілки:
вони то розпливаються на воді,
то зливаються в одне обличчя —
з чотирма очима,
з чотирма бровами,
із одними на двох устами).
Під зеленими вільхами
криниця, як дзбанок, у траві.
Прийшов комбайнер до криниці із відром,
а в комбайнера на спині
солом'яне сонце.
Бряжчить відро,
опускається у криницю,
глухо б'ється у дно
і летить догори порожнє.
Стоїть комбайнер,
облизує губи, порепані, як дорога,
бряжчить відро,
котиться геть
і сміється.
(Сидять косарі коло криниці
на розстелених вільхами зелених тінях.
Сидять косарі — обідають.
А в криниці груші медові,
накидані косарями. («Чисті криниці»).

Вода в криниці – сакралізована, одухотворена; вона має здатність говорити (*балакає*): вважається, що вода дивним способом зберігає інформацію про все, що колись відбувалося

довкола); митець послуговується метафорою *мова води* – що, певне, означає здатність людини відчувати світ Творця, сприймати його, бути у гармонії з ним (це можливо, коли дотримуєшся законів буття):

І балакає вода у криниці,
і балакає вода у відрі на зрубі.
Сидять косарі
і, розуміючи мову води,
кивають головами).
Хлопча пасе вівці -
лежить у траві.
А по хлопчикові біжить струмок:
по руках,
по ногах,
по обличчю -
біжить струмок,
і чути, як струмок пахне
прохолодною м'ятою,
синіми травами.
Біжить по хлопчикові струмок -
тільки камінці на дні гарячі! («Чисті криниці»).

Словесно-образні знаки **вода, криниця** актуалізовані у митця з семами «пам'ять», «родовід», «спадкоємність поколінь»:

В криницях збираються люди.
Хто бере з неї воду —
залишається в ній.
І кожного разу,
набираючи воду,
набирають у відра
сусідів,
коханих
і матерів.
І тоді п'єш їхні обличчя. («Чисті криниці»).

Пор. у І. Франка:

Криниця та з живою, чистою водою –
То творчий дух народу, а хоч в сум повитий,
Співа до серця серцем, мовою живою.

Як початок криниці нам на все закритий,
Так пісня та з джерел таємних ллєсь сльозою,
Щоб серце наше чистим жаром запалити. («Глянь на криницю тиху, що із стін
могили»).

Зникнення криниць (**криниці посохли**) – втрата національної пам'яті, забуття, знищення прадавніх коренів:

А кого ж я нап'юся,
коли криниці посохли,
коли стежки-доріжки до криниць
заростають тернами?
Коли люди забувають,
де покопані криниці.
Погляну я на чотири боки -

не видно людей,
з молодечим завзяттям,
з третіми руками лопат. («Чисті криниці»).

Символічна дія – *копати криницю* вказує на шлях (спосіб) відродження національної пам'яті, національного укладу життя, пошанування природи, праці, *напитися з криниці* – пізнати духовно-матеріальну культуру народу, цінності людського буття, призначення людини на землі, подякувати Творцеві:

Хто викопав косареві криницю,
аби він напився холоднячку у возовицю?
Хто викопав дівчині криницю,
аби вона принесла води матері?
Хто викопав закоханим криницю,
аби вони над криницею мріяли?
Хто викопав комбайнерові криницю,
аби він напився і напоїв комбайна?
Хто викопав хлопчаків криницю?
І стоять порожні криниці.
І нікому залишатися в криницях,
і нікого мені пити. («Чисті криниці»).

Отже, у вірші мовно-естетичний знак **криниця** – пам'ять поколінь, священна пам'ять родоводу, наступність поколінь. Зрештою слово-образ **криниця** – символ буття народу; криниця і вода – це і життя, і праця, і кохання, і здоров'я, і наснага, і вічність (безперервність, циклічність) світового буття. **Чисті криниці** – уособлення духу нації, її живильних коренів, зв'язку минулого з майбутнім. Риторичні повторювані запитання у поезії: *Хто викопав криницю...?* – проєкція у майбутнє, заклик до самооцінки, повернення до своїм прародителів. Отже, криниця символізує дух нації. Митець співає оду криницям, що живлять покоління.

Слово-образ **криниця** (чиста криниця) також виступає мірилом внутрішньої сутності особистості, чесності, порядності, що засвідчено у трансформованій конструкції – *були його очі голі/ І чистішими, ніж криниця, уста*. Отже, **криниця** – глибина душі, її ціннісна вартість (за аналогією – чистота, прозорість води – чистота душі):

За воротами світло зелене
в'ється, як виноградна лоза,
вийти - каже до мене -
І винести найзолотіші слова
для найтихішого гостя,
який у воротах став:
були його очі голі
І чистішими, ніж криниця, уста.
Гостю зелений, здрастуй!
З дороги спочити сядь -
без тебе мій сад не зростає -
сохне на пні мій сад.

Отже, слово-образ **криниця** набуває ще складнішого семантичного ускладнення, актуалізуючи семи «глибина душі», «чистота душі».

У вірші:
криниці сонячного світла
роздвоєні верхівками дерев
губили по галявині уламки
від спеки крихких крижин

- метафора **криниці сонячного світла** вказує на безмежну красу споглядуваного світу – сонячного неба, безкінечність космічного буття, велич природи і велич чистої, високої думки, сонячної ідеї. Отже, лексема **криниці** (множина) – у цьому випадку концентрує семи «безмежність космічного буття», «безмір високих світлих думок і поривань», «нескінченність високих і світлих ідей» (за аналогією: сонце – джерело тепла, світла, наснаги, небесне світило; криниці – глибина, чистота, джерело життя, наснаги, тамування спраги; зв'язок із землею).

Висновки

Отже, поетична мова В. Голобородька – наскрізно сакралізована, зокрема - з позицій національного митця. У епіцентрі поетової оповіді перебуває образ-символ **криниця** як атрибут національного життя. У інтерпретації письменника він сягає вершин космічного буття. Цей образ-символ позначений емоціями урочистості, піднесення, святості. Йому притаманне позитивне емоційно-експресивне забарвлення. Ключовими семами слова-образу **криниця** є «пам'ять», «родовід», «спадкоємність поколінь», а також «глибина душі», «чистота душі», «безмежність високих ідей». Поет, продовжуючи традиції переосмисленого використання образу, значно поглиблює його зміст. Фіксуємо значне розширення оказіональної семантики слова-образу в ідіолекті митця-шістдесятника, що відбувається за рахунок аналогії: *глибина криниці – глибина думки, душі; чистота криниці – чистота думки, душі; криниця – земне життя, що сягає космічних височин (колообіг води)*. У народознавстві криницю (як предмет природно-матеріальної культури) визнано національним атрибутом етнобуття (В. Скуратівський, В. Войтович, В. Жайворонок). Слово-образ **криниця** – мовно-естетичний знак, за допомогою якого пізнається сутність національного укладу, національного життєснування.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Войтович В. Українська міфологія. К.: Либідь, 2002/ – 664 с.
2. Голобородько В. Повне зібрання віршів // Василь Голобородько // tisk.org.ua/?p=8440
3. Єрмоленко С.Я. Мовно-естетичні знаки української культури. Київ: Інститут української мови НАН України, 2009. – 352 с.
4. Жайворонок В. Знаки української етнокультури: Словник-довідник. К.: Довіра, 2006. – 703 с.
5. Скуратівський В. Т. Березиня. К.: Рад. письм., 1988. – 278 с.
6. Словник синонімів української мови: В 2 т./ А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк, С. І. Головащук та ін. К.: Наук., думка, 2006. Т. 1.
7. Словник української мови: в 11 томах [СУМ].
8. Чижова Л.Я. Из глубины народной криницы: Легенды, сказки та перекази рідного краю. Миколаїв: ПП Гудим І.О. 2003. – 124 с

REFERENCIS

1. Voitovych V. Ukrainska mifolohiia. K.: Lybid, 2002. 664 s.
2. Holoborodko V. Povne zibrannia virshiv // Vasyl Holoborodko // tisk.org.ua/?p=8440
3. Iermolenko S.Ia. Movno-estetychni znaky ukrainskoi kultury. Kyiv: Instytut ukrainskoi movy NAN Ukrainy, 2009. 352 s.
4. Zhaivoronok V. Znaky ukrainskoi etnokultury: Slovnyk-dovidnyk. K.: Dovira, 2006. 703 s.
5. Skurativskiy V. T. Berehynia. K.: Rad. pysm., 1988. 278 s.
6. Slovnyk synonimiv ukrainskoi movy: V 2 t./ A. A. Buriachok, H. M. Hnatiuk, S. I. Holovashchuk ta in. K.: Nauk., dumka, 2006. T. 1.
7. Slovnyk ukrainskoi movy: v 11 tomakh [SUM].
8. Chyzhova L.Ia. Iz hlybyny narodnoi krynytsi: Lehendy, kazky ta perekazy ridnoho kraiu. Mykolaiv: PP Hudym I.O. 2003. 124 s.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тетяна Беценко – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української мови і літератури Сумського державного педагогічного університету ім. А. С. Макаренка.

Наукові інтереси: філологічний аналіз тексту, лінгвістична герменевтика, лінгвостилістика, топоніміка, лінгвофольклористика.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Tetyana Betsenko – Doctor of Philology, Professor, Professor of the Department of Ukrainian Language and Literature, A.S. Makarenko State Pedagogical University of Sumy.

Scientific interests: philological analysis of the text, linguistic hermeneutics, linguistic stylistics, toponymy, linguistic folklore.

УДК 811.111'36

DOI: 10.36550/2522-4077-2021-1-193-148-157

**"INKORPORATION" BEI PARTIZIPIEN: EIN
BENUTZERFREUNDLICHES MUSTER
ODER: WAS DER KLEINE PRINZ VERMEIDEN WOLLTE ...**

Martine DALMAS (Sorbonne Universität, Paris)

ORCID: 0000-0002-9161-7537

e-mail: martine.dalmas@sorbonne-universite.fr

DALMAS Martine. "INKORPORATION" BEI PARTIZIPIEN: EIN BENUTZERFREUNDLICHES MUSTER – ODER: WAS DER KLEINE PRINZ VERMEIDEN WOLLTE ... Der Beitrag befasst sich mit komplexen Formen, die sich aus der Verbindung von einem Partizip 1 oder 2 mit einem Nomen ergeben. Ziel der korpusgestützten Untersuchung ist, zu zeigen, welche semantischen Typen von Anschlüssen vorhanden sind, d.h. welche semantischen Rollen die Nomina vertreten und wie sich das Muster im Sprachgebrauch verhält. Ein besonderes Augenmerk gilt den thematischen Domänen, in denen solche Bildungen gebräuchlich sind und gegebenenfalls zu Terminologisierung neigen.

Key words: Wortbildung, Inkorporation, komplexe Partizipien, Muster, thematische Domänen

DALMAS Martine. "INCORPORATION" IN PARTICIPLES: A USER-FRIENDLY PATTERN - OR: WHAT THE LITTLE PRINCE WANTED TO AVOID ... The article deals with complex forms resulting from the connection of a participle 1 or 2 with a noun. The aim of the corpus-based study is to show which semantic types of connection are present, i.e. which semantic roles the nouns are represented in and how the pattern behaves in language use. Particular attention is paid to the thematic domains in which such formations are common and tend to become terms.

Key words: Word formation, incorporation, complex participles, semantic roles, patterns, thematic domains.

1. Einleitendes: eine kompositionsfreudige Sprache

Dass das Deutsche einen besonderen Hang zur Bildung komplexer lexikalischer Einheiten aufweist, ist zwar keine neue Erkenntnis, aber die Formen, die dabei entstehen, und die Domänen, in denen bestimmte Muster besonders produktiv sind, führen immer wieder zu neuen, interessanten Beobachtungen. Dem Sprachgebrauch gewidmete Aktionen wie "Wort des Jahres" bzw. "Unwort des Jahres", die durch die *Gesellschaft für deutsche Sprache* geführt werden und sich einer immer größeren Aufmerksamkeit in der medialen Öffentlichkeit erfreuen, weisen indirekt auf die Rolle der Wortbildung bei der Bezeichnung neuer Entitäten, Eigenschaften oder Prozesse, aber auch bei der Schaffung neuer – bewertender – Begriffe.

Den neuen Bildungen liegen Muster zugrunde, die nicht neu sind: Sie werden in der Tradition Zusammensetzung, Ableitung, Zusammenbildung, Zusammenrückung genannt. Der Terminus "Inkorporation", der in der neueren Forschung immer wieder verwendet wird, umfasst Prozesse der Zusammenbildung und Zusammenrückung und stellt sie in ein neues Licht. Die Perspektive ist je nach den Autoren eine syntaktische oder eine lexikalische. In beiden Fällen geht es aber darum, zu zeigen, wie das syntaktisch Zusammenhängende sich lexikalisch als Einheit behauptet² und semantisch eine Spezifizierung erfährt. Im verbalen Bereich lässt sich eine solche Bildungsart durch die "Beziehungskraft" des Verbs (Eichinger, 2000: 72) erklären und betrifft im heutigen Sprachgebrauch unter anderem und in auffälligem Maße Partizipialbildungen. Hier erweist sich der verbale Bereich als bevorzugter 'Spiel-Raum' für sprachökonomisch motivierte Sprecher/Schreiber.³

Im Folgenden werde ich mich mit Partizipialbildungen vom Typ N+P1 und N+P2 befassen. Ausgehend von einer Begriffsbestimmung [§ 2.1.], werde ich zeigen, welche Typen von Bildungen vorkommen [§ 2.2.] und wie sie sich in bestimmten Diskursen und Textsorten festsetzen [§ 2.3.]. Abschließend werden einige Schlussfolgerungen [§ 3.] gezogen.

² Zum Problem der "Wortigkeit" solcher Bildungen verweise ich auf die Diskussion in Wurzel (1993).

³ In Dalmas (2019) habe ich einen Überblick der verschiedenen Inkorporationstypen beim Verb gegeben, der als Grundlage für diesen Beitrag betrachtet werden kann.

2. Inkorporation und ihre Domänen

2.1. Definition und Abgrenzung

Anders als bei seiner Verwendung im medizinischen Bereich, in dem es um die – gefährliche – Aufnahme körperfremder Bestandteile in den Organismus geht, verweist der Terminus "Inkorporation" in der Sprachwissenschaft vielmehr auf einen integrierenden Prozess, bei dem die inkorporierten Elemente sehr willkommen sind: Wilhelm von Humboldt (1836) sprach im Rahmen von sprachtypologischen Betrachtungen von "Einverleibung" und meinte damit in erster Linie das Einverleiben von Flexionselementen. Der heute benutzte Begriff "Inkorporation" bezieht sich speziell auf Bildungen, bei denen ein Verbstamm⁴ mit einem anderen, nominalen, präpositionalen oder adverbialen Lexem zusammenwächst (Univerbierung). Dabei ist die Beziehung zwischen beiden Konstituenten eine rektionale bzw. argumentale. Wie bei anderen Prozessen der Wortbildung reduziert sich die neuentstandene Einheit auf die relevante Information: Dies bedeutet einerseits, dass funktionale Elemente wie Artikelwörter und Präpositionen zugunsten der Nomina weggelassen werden, und es führt andererseits zu Bildungen, bei denen die inkorporierte Komponente auf die Präposition oder das Adverb reduziert ist (Partikelverben). Letztere Formen sind weitgehend lexikalisiert. Die Bildungen mit inkorporiertem Nomen hingegen sind nur zum Teil lexikalisiert und bei Partizipien als Stamm sind Produktivität und Kreativität relativ hoch:

(1) haifischgrinsend; schokohasenverachtend; kussforschend; ...

- Allerdings sind nicht alle N+V-Verbindungen als das Ergebnis einer Inkorporation zu betrachten. Sie resultieren aus unterschiedlichen Prozessen: Univerbierung, Konversion (von zusammengesetzten Substantiven wie im Paradebeispiel *Eislauf* > *eislaufen*) und Rückbildung (aus Komposita mit deverbalem Letztglied wie *Bergsteiger* > *bergsteigen*, *Notlandung* > *notlanden*). Ich kann hier aus Platzgründen nicht näher darauf eingehen und verweise – stellvertretend für die zeitliche Breite – u.a. auf Grimm (1826: 522-523, 582) und Eisenberg (2013: 224-225). Nur Bildungen, die sich aus Syntagmen ergeben, beruhen auf Inkorporation: Es wird eine Komponente des verbalen Syntagmas, meistens eine akkusativische Ergänzung, in das Verb inkorporiert. Die dadurch entstehenden komplexen Verben können lexikalisiert sein (*die Ehe brechen* > *Ehe brechen* > *ehebrechen*) oder nicht (*verkehrsberuhigen*). Auf letztere Bildung komme ich noch zurück.

- Bei der Unterscheidung zwischen Konversion und Rückbildung einerseits und Inkorporation andererseits stellt sich aber oft das berühmte "Henne-Ei-Problem" ("Wer war zuerst da?"), denn diachrone Prozesse lassen sich nicht ohne weiteres beobachten und untersuchen. Bei neueren Bildungen kann die Morphologie eine Hilfe sein, wie z.B. beim Verb *verkehrsberuhigen*, das in der Infinitivform immerhin 108 Mal im DeReKo⁵ vorkommt, aber ein Fugen-s enthält, das auf eine stärkere Morphologisierung verweist oder als Indiz für eine 'prä-existierende' nominale Bildung interpretiert werden könnte (die Suche nach dem Kompositum *Verkehrsberuhigung* bringt 18.947 Treffer). Das heute – zumindest als medizinischer Akt – so aktuell gewordene *schutzimpfen* ist – als sprachliche Form, etwa im Infinitiv – im DeReKo bis 2019 wenig vertreten, im Gegensatz zum Nomen *Schutzimpfung*. Die Gründe mögen semantisch-pragmatischer Art sein (impfen ist an sich schon eine Schutzmaßnahme), aber sie liegen auch im syntaktischen Status des Morphems "schutz", da es sich nicht um eine akkusativische Ergänzung handelt, sondern um eine Zielangabe. Die V2-Stellung ist beim Verb *schutzimpfen* nicht möglich, und die Verwendung dieses Morphems als trennbare Partikel bleibt auf das Partizip 2 beschränkt. Aus diesen Gründen darf man sich hier fragen, ob diese Infinitivform zur Inkorporation gehört oder als Nachbildung zu betrachten ist.

- Während Verben mit nominalem ersten Bestandteil oft auf die Infinitivform beschränkt sind⁶ und nur teilweise zur kleinen Gruppe der Inkorporation gehören, ist bei den Partizipien die Lage wesentlich 'entspannter'. Mit dem entsprechenden Infinitiv haben sie ihre strukturelle Stabilität gemeinsam und vom Verb erben sie die Rektion; ihre syntaktische Anbindbarkeit bringt sie aber wesentlich weiter, denn im Gegensatz zu den Verben tolerieren sie in ihrer unmittelbaren Nähe und integrieren sie ohne weiteres auch Nomina, die im entsprechenden Syntagma nicht allein stehen

⁴ Vgl. Eichinger (2000: 160): "Wo, wenn nicht beim Verb, sollte die Inkorporation ihre eigentliche Domäne haben." und Eichinger (2006). Beim Nomen betrifft Inkorporation vor allem Deverbale.

⁵ Das *Deutsche Referenzkorpus* (DeReKo) des Leibniz-Institut für Deutsche Sprache umfasst gegenwärtig (Anfang Februar 2021) 50,6 Milliarden Wörter.

⁶ Vgl. hierzu u.a. Åsdahl-Holmberg (1976) und Forche (2020).

würden (z.B. *beinamputiert*, *zornbehend*), was zwangsweise zur Zusammenschreibung führt. Auch wenn sich hier teilweise noch das Problem der direkten oder indirekten (d.h. über ein nominales Kompositum) Bildung stellt, darf man von einem besonders aufnahmebereiten Verhalten der Partizipialformen sprechen. Außerdem sind solche Formen mit inkorporiertem Nomen relativ leicht zu handhaben, was sich auf ihre funktionale Nähe zu den Adjektiven zurückführen lässt. Auf die Frage, ob sie alle als Adjektive zu betrachten sind⁷, komme ich am Ende dieser Untersuchung noch zurück. Eins steht jedenfalls fest: Das Muster "N+Part1" bzw. "N+Part2" ist produktiv, eine Eigenschaft, die sich höchstwahrscheinlich durch die Zwischenstellung solcher Formen zwischen Adjektiv (wegen der Funktion) und Verb (wegen der Rektion) erklären lässt.

2.2. Welche Typen?

Die Produktivität dieses Musters, das lexikalisch tendenziell offen ist, verdient aber eine genaue Untersuchung der möglichen Bildungen, die im Sprachgebrauch anzutreffen sind. Die folgenden Ausführungen stützen sich auf eine im DeReko durchgeführte Korpusanalyse. Auffällig ist der prädikative Gebrauch des nominal erweiterten Partizips 1, der sonst (in der 'freien' Verwendung) kaum anzutreffen ist. Da beide Partizipien sich morphosyntaktisch teilweise unterschiedlich verhalten, ist es hier notwendig, Partizip1- und Partizip2-Bildungen getrennt zu behandeln.

2.2.1. Bildungen mit dem Partizip 1

Partizip1-Bildungen kommen relativ oft vor, sie finden sich sowohl in attributiver als auch in prädikativer Funktion. Die attributive Funktion ist bei weitem die häufigere, der prädikative Gebrauch an bestimmte Konstruktionen gebunden⁸.

- Die meisten Bildungen lassen sich auf ein transitives Verb mit seiner akkusativischen Ergänzung zurückführen. Das Partizip 1 kann als adjektivische Ableitung vom Infinitiv angesehen werden⁹, die Nähe zwischen syntaktischer Fügung und komplexem Wort ist in vielen Fällen auffallend. Stellvertretend seien hier folgende transparente Formen angeführt: *allergieauslösend*, *schattenspendend*, *kraftspendend*; *gefäßschützend*; *blutstillend*; *durstlöschend*, *zellzerstörend*, *sinnstörend*, *dialogfördernd* Semantisch verweist das Nomen in vielen Fällen auf das PATIENS (2) oder das RESULTAT (3):

(2) gefäßschützende Eigenschaften; blutstillendes Salz; sinnstörender Tippfehler; ...

(3) allergieauslösende Duftstoffe; schattenspendende Bäume; durstlöschendes Getränk; ...

Auch eine "Dativergänzung" ist möglich, etwa *suchtvorbeugend*, *krebsvorbeugend*, wobei man sich bei letzterem fragen kann, ob nicht dieser Bildung ein nominales Kompositum (*Krebsvorbeugung*) vorausgeht und dann weitere Formen aufgrund von Analogie gebildet werden. Eine solche Interpretation ist auch bei den Bildungen auf *-schützend* mehr als plausibel wie u.a. *lärmschützend* oder *umweltschützend* wegen ihrer Nähe zu den substantivischen Komposita *Lärmschutz*¹⁰ und *Umweltschutz*, die hochfrequent sind:

(3) lärmschützende Maßnahmen; lärmschützende Wirkung; lärmschützend zugestopfte Ohren

(4) umweltschützende Bestimmungen; umweltschützende Wirkung; umweltschützend bauen

Eine Bildung wie *lärmstörend*, die im ganzen DeReKo nur 4-mal vorkommt, verdient unsere Aufmerksamkeit. Zwar ist das Verb *störend* transitiv und das Partizip verbindet sich mit Nomina, die auf das Akkusativobjekt zurückzuführen und semantisch als PATIENS zu interpretieren sind: *arbeitsstörend*, *sinnstörend*, *textstörend*.

(5) Sie nennen es nicht «Streik». Sie nennen es eine «**arbeitsstörende** Massnahme»: Am Dienstag haben Arbeiter auf hundert Baustellen im Kanton Zürich ihre Arbeit niedergelegt. (NZZ, 11.11.2015) aber bei der Bildung *lärmstörend* ist – trotz der Transitivität des Verbs – der semantische Status der linken Komponente ein anderer. Mit dem Nomen *lärm* wird hier auf die URSACHE bzw. den GRUND verwiesen:

⁷ Eisenberg (2013: 321) spricht beim Partizip 1 von "partizipialem Adjektiv". Vgl. auch die Diskussion in Fuhrhop/Teuber (2000), die auch auf Paul (1920), Heidolph *et al.* (1981) und Zifonun *et al.* (1997) verweisen.

⁸ Es handelt sich hier hauptsächlich um die Konstruktion "x wirkt N+Part1".

⁹ So Eisenberg (2013: 191, 320).

¹⁰ Der Vergleich ist eindeutig: Bei *Lärmschutz* sind 27396 Treffer, bei *lärmschützend* sind es nur 45.

- (6) Regelt eine Polizeiverordnung die Ruhezeit nur für die Nachtruhe (z. B. zwischen 20 und 7 Uhr), dann bedeutet dieses nur, dass ein Grundstückseigentümer, der auf seinem Grund **lärmstörende** Tätigkeiten werktags zwischen 13 und 15 Uhr (z. B. Kreis-säge, Rasenmäher) ausübt, nicht mit einem Bußgeld belegt werden kann. (Mannheimer Morgen, 16.08.2008)
- (7) Musikausübung ist grundsätzlich dann **lärmstörend** und unzulässig, wenn diese Tätigkeit den Rahmen des Ortsüblichen unangemessen überschreitet. Ein gewisses Maß von Lärm muß, auch wenn dies als störend empfunden wird, geduldet werden. Allerdings besteht kein Rechtsanspruch darauf, daß Nachbarn ihre Fenster während der Nachtzeit geschlossen halten müssen. (Salzburger Nachrichten, 03.02.1996)

Man sieht schon hier, dass in dieser Position je nach Verb unterschiedliche Argumente möglich sind, die semantisch-pragmatisch zur eröffneten Szene gehören. Es handelt sich dabei um unterschiedliche Rollen, neben PATIENS und RESULTAT ist die Rolle URSACHE bei den Partizipien gut vertreten, so z.B. bei *wutkochend*, *zornrauchend* oder in den relativ frequenten Bildungen auf *-leidend* (*allergieleidend*, *rheumaleidend*). Bei *magenknurrend* oder bei den selteneren Bildungen wie *sektkorkenknallend*, *peitschenknallend* spielt das Nomen eher die Rolle des VORGANGSTRÄGERS. Die Interpretation kann allerdings durch den attributiven Bezug erschwert werden, so bei *bierschäumend*, vgl. *bierschäumende Maßkrüge*, aber auch *bierschäumende Ballnacht*:

- (8) Lediglich einem lachte in dieser **bierschäumenden** Ballnacht das Undercover-Reporterstück. (Die Zeit (Online-Ausgabe), 09.02.2012)

Bei anderen Bildungen sind es die Rollen ORT, wie z.B. bei *magenleidend*, *schenkelklopfend* oder MITTEL bei *windbestäubend*. Bei letzterer Bildung, die nur 2-mal im Korpus vorkommt, macht folgender Beleg die Rolle des Mittels explizit:

- (9) Die Vermehrung erfolgt vorwiegend vegetativ über Rhizome, ansonsten sind die Pflanzen **windbestäubend**, wenn sich die männlichen Hüllblätter öffnen, schnellen ihre Staubblätter hervor; dabei wird explosionsartig eine Wolke von Pollen in die Luft geschleudert. Der Wind überträgt anschließend den Pollen auf die weiblichen Blüten. (WPD/BBB.12137 Aglarech; Nd; Birger Fricke; u.a.: Brennesseln, In: Wikipedia - URL:<http://de.wikipedia.org>: Wikipedia, 2005) [letzter Zugriff am 25.02.2021].

Dieser kurze Rundblick macht Folgendes deutlich:

- Bildungen mit einem Partizip1 als Basis sind keine Seltenheit und finden sich sowohl in attributiver als auch in prädikativer Funktion. Die attributive Funktion ist bei weitem die häufigste und das Partizip rückt somit in die Nähe des Adjektivs.
- Solche Bildungen gehen oft auf eine einfache rektionale Beziehung zurück, aber nicht nur.
- Es kann sich dabei um phraseologische oder zumindest usuelle Verbindungen handeln (*däumchendrehend*, *nervenaufreibend*); Inkorporation erfolgt nach dem Prinzip "es wächst zusammen, was zusammengehört".
- Das Weglassen von funktionalen Morphemen (Artikelwörter, Präpositionen) führt zwangsläufig zur Zusammenschreibung und Inkorporation (*kopfnickend*).
- Viele/Mehrere Bildungen sind lexikalisiert (*fleischfressend*); manche Partizipien verhalten sich reihenbildend (*-schonend*, *-sparend*, *-erzeugend*, ...). Je stabiler der bezeichnete Sachverhalt ist, desto usueller ist die Bildung und desto mehr neigt sie zur Lexikalisierung¹¹.
- Es sind unterschiedliche semantische Rollen vertreten, die erst durch Interpretation festgemacht werden können (*lärmstörend* vs. *arbeitsstörend*).
- Ob es sich immer um reine Inkorporation handelt, lässt sich in manchen Fällen nicht ausmachen, so bei *krebsvorbeugend* (190 Okkurrenzen¹² im gesamten Archiv der geschriebenen Sprache, eine Zahl, die mit den 244 Okkurrenzen des Kompositums *Krebsvorbeugung* vergleichbar ist). Bei *umweltschützend* (262 Okkurrenzen) hingegen spricht der Vergleich mit dem Kompositum *Umweltschutz* (120.551 Okkurrenzen) eindeutig für eine Konversion. So ist es auch wohl bei *verkehrsberuhigend*¹³ (526 Treffer), das sich kaum auf das Verb *verkehrsberuhigen* zurückführen

¹¹ Vgl. Oubouzar (1994).

¹² Es werden hier alle Formen des Partizips gezählt.

¹³ Dieses Verb wird von Farhidnia (2018) zitiert und aus einer syntaktischen Perspektive behandelt.

lässt (nur 9 Treffer), dafür aber auf das Nomen *Verkehrsberuhigung*, das im Korpus 18.947 Mal belegt ist. Umgekehrt ist es bei *sinnstörend*, das 122 Okkurrenzen nachweist, während das nominale Kompositum *Sinnstörung* nur 4-mal vorkommt.

- Während die Frequenz des entsprechenden nominalen Kompositums als Indiz betrachtet werden kann, ist das Fugen-s nicht unbedingt ein Zeichen für ein vorgegebenes nominales Kompositum, das als Muster dienen könnte. Dies gilt sowohl bei Erstglied-Nomina auf *-heit*, *-tum* oder *-ung* als auch bei Nomina mit unbetontem Präfix wie im komplexen Partizip. Das Fugen-s lässt sich hier vielmehr silbenstrukturell und prosodisch erklären. (cf. Eisenberg 2013: 230-231)

- Und *last, but not least*: Die Bildungen erben vom Verb seinen Prädikationsrahmen¹⁴, allerdings beschränkt auf je eine Bezugsstelle, die je nach kommunikativem Kontext unterschiedlich realisiert und fokussiert wird.

2.2.2. Bildungen mit dem Partizip 2

Auch das Partizip 2 erbt vom Verb seinen Prädikationsrahmen, aber im Gegensatz zum Partizip 1 bringt das – auch "perfekt" genannte – Partizip 2 eine meistens perfektive und oft (d.h. bei transitiven Verben) passivische Perspektive mit sich, die nicht ohne Folgen für die Inkorporation von Nomina bzw. für die semantische Funktion dieser Nomina ist.

Eine bei Partizipien 1 relativ häufig vorkommende Form, die Inkorporation einer akkusativischen Ergänzung bei transitiven Handlungsverben, ist bei Partizipien 2 blockiert: Das inkorporierte Nomen kann weder auf das PATIENS noch auf das RESULTAT verweisen. Auf die Gründe kann ich hier nicht näher eingehen, es sei an dieser Stelle nur auf die Promovierung des PATIENS bzw. des RESULTATS hingewiesen, die durch die passivische Perspektivierung¹⁵ erfolgt und beide Funktionen für die Inkorporation blockiert. Während *teetrinkende Patienten* und *brotbackender Bauer* ohne weiteres möglich sind, sind Bildungen wie **teegetrunzene Patienten* oder **brotgebackener Bauer* nicht zulässig.

Ebenfalls durch die andere Perspektivierung erklärt sich das Vorkommen des AGENS als Erstglied. Ich führe hier einige Beispiele an, die alle originalgetreu dem DeReKo entstammen, bei denen ich aber aus Gründen der Übersichtlichkeit auf die genauen Quellenangaben verzichte. Bei vielen Bildungen ist das AGENS ein Amt, eine Institution oder eine andere feste Struktur; durch dessen/deren offizielle und anerkannte Funktion entstehen relativ feste Formen:

(10) bundgeförderte Maßnahmen; DFG-gefördertes Projekt; teamgeführtes Unternehmen

Es finden sich aber viele andere Bildungen, mit anderen Nomina bzw. mit anderen Partizipien:

(11) voll mutterversorgtes Kind; elterngetragene Kita; vatergeschädigtes Muttersöhnchen; lobby- und parteigeknechtet; reisebürogesteuerte Pauschaltouristen

Die Partizipien lassen sich auf Handlungsverben zurückführen, in deren prädikativem Rahmen die Rolle des AGENS eine besondere Stellung einnimmt. Zwar könnte die passivische

Perspektive rein syntaktisch einen AGENSschwund bewirken, aber genau wie bei der Passivkonstruktion führt hier die Nennung des AGENS auf der informationsstrukturellen Ebene zu seiner Fokussierung.

Neben der AGENSangabe sind es auch andere Rollen, die durch das Erstglied vertreten werden können. Die einfache Übernahme einer syntaktischen Fügung, die bei manchen Partizip1-Bildungen möglich ist (*Tee trinken* > *teetrinkend*), liegt bei den N+Partizip2-Bildungen nie vor, denn diese decken sich nie direkt mit einer analogen syntaktischen Fügung. In allen Fällen entspricht das Erstglied-Nomen einer Reduzierung des naheliegenden Syntagmas. Die Korpus-Recherche nach N+Partizip2-Bildungen ergibt folgende Rollen: URSACHE, MITTEL, ORT (LOKATIV oder DIREKTIV), ZEIT (ZEITPUNKT oder ZEITRAUM), ZIEL. Hierzu noch einige Beispiele.

- Die URSACHE kann sowohl ein (natürlicher) Vorgang oder ein Zustand sein:

(12a) karieszerfressene Zähne; rostzerfressene Bahn-Container; blutverschmierte Hände

(12b) schmerzzerfressene Angehörige; ein korruptionszerfressenes Land;

- Das MITTEL kann ein Instrument oder ein Vorgang sein:

(13a) messergeschabte Nudeln; feuerverzinkte Dübel; handgestrickter Pullover

¹⁴ Den Terminus benutzt von Polenz (2008).

¹⁵ Man könnte hier auch von "Konverse" sprechen, da ähnliche Verschiebungen wie bei der Passiv-Konverse. Vgl. von Polenz (2008: 181 ff.).

- (13b) spritzverzinkte Produkte; eine direktflugimportierte Lotusblüte
 - Der ORT kann ein LOKATIV oder ein DIREKTIV sein:
- (14a) bodenstationierte Scheinwerfer; die heimgebraute Biermenge; ein hausgebackener Kuchen
- (14b) westgeflüchtete Funktionäre
- (14c) ein ostzonengeflüchteter Justizminister a.D.
 - ZEITangaben kommen entweder als DATUM oder ZEITRAUM vor; sie sind allerdings eher selten¹⁶:
- (15a) die weihnachtsgeschmückte Innenstadt; der geburtstagsgefeierte "Wörterich", Gottfried Keller,
- (15b) wintergelagerte Boote; ein feiertagsverlängertes Wochenende; ein aprilgeborener Widder
 - ZIELangaben kommen bei Partizipien 2 ebenfalls eher selten vor.
- (16) erfolgsetrimmte Manager; marktgetrimmte Altersgenossen; ein gewinnverpflichteter Konzern

Zu den Bildungen mit Partizip 2 lässt sich Folgendes festhalten:

- N+Partizip2-Verbindungen kommen sowohl prädikativ als auch attributiv vor; obwohl das Partizip 2 (zum Teil auch in Verbindung mit einem Nomen) in einer komplexen Verbform fungieren kann und dort seine Verbalität behauptet, rückt es hier durch den attributiven Gebrauch in die Nähe der Adjektive.

- Im Unterschied zu den Bildungen mit einem Partizip 1 sind die N+Partizip2-Verbindungen nie das einfache Abbild eines analogen Syntagmas. Das Erstglied-Nomen verweist aufgrund der perfektiven und passivischen Perspektivierung oft auf das AGENS.

- In anderen Verbindungen entspricht das Nomen unterschiedlichen semantischen Rollen wie URSACHE, MITTEL, ORT, ZEIT oder ZIEL. Die Interpretation stützt sich auf die Semantik des Partizips und des Nomens sowie gegebenenfalls auf Elemente aus dem Ko- und Kontext. Dies ist bei figurativen Ausdrücken besonders wichtig, so z. B. bei der Verbindung *effizienzbesoffen* (in der NP *effizienzbesoffene Jahre*).

- Es entstehen auch hier Reihenbildungen sowohl auf der Basis der Nomina als auch der Partizipien. Beispiele für frequente Formen sind *hand-*, *maschine(n)-*, *wasser-* (alle drei auf das MITTEL verweisend) und *-orientiert*, *-basiert*, *-verbunden*, *-gesteuert*. Ein interessanter Fall ist das Partizip *-geschädigt*, das sich mit recht unterschiedlichen Nomina verbindet, unter denen Personenbezeichnungen (*chefgeschädigt*), aber auch – nicht ohne eine gewisse Ironie – bestimmte Kalenderereignisse (*silvestergeschädigt*). Die entsprechenden semantischen Rollen reichen von AGENS (*elterngeschädigt*), URSACHE (*sonnengeschädigt*) bis hin zu ORT oder TEIL (*hüftgeschädigt*).

Wie bei den oben beschriebenen Verbindungen mit Partizipien 1 stellt sich hier bei manchen Bildungen die Frage nach einem entsprechenden nominalen Kompositum, das als Bildungsmuster dienen könnte. So zum Beispiel beim Extremfall *weihnachtsgeschmückt*, das im ganzen DeReKo nur 1-mal vorkommt, während das Kompositum *Weihnachtsschmuck* 7260 Treffer erreicht. Die semantische Funktion des Erstglieds spielt möglicherweise eine entscheidende Rolle bei der Bildung des Partizips. Die "Kompositionsfreudigkeit" der Deutschsprecher lässt manche Übertragungen von einem Bildungsmuster auf das andere nicht immer so einfach zu. Die Gründe sollte man in der Semantik suchen, aber nicht nur. Auch der Sprachgebrauch, der bei Wortverbindungen immer wieder mitwirkt, kann bei Zusammensetzungen eine Rolle spielen. Damit sind wir bei den Sprachpraktiken angelangt, die hier noch eines Kommentars bedürfen.

2.3. Domänen, Textsorten

Wer die Sprache beobachtet, d.h. die Sprachproduktionen untersucht, stellt immer wieder fest, dass der Bedarf der Sprachbenutzer nach Bezeichnungen für komplexe (neue oder neugefasste) Sachverhalte nie nachlässt und dass es sogar Zeiten gibt, in denen dieser Bedarf relativ hoch ist. Wir leben gerade in einer solchen Zeit, der sog. "Corona-Zeit", und erleben täglich – zumindest in den

¹⁶ Die meisten dieser Bildungen gehen wahrscheinlich auf ein nominales Kompositum zurück.

Medien – den Umgang mit neuen Wörtern¹⁷; in Bezug auf die Pandemie sind es über 1.200, meistens Bildungen aus vorhandenem Sprachmaterial, zum Teil entlehnt. Wortbildung hilft jedenfalls weitgehend den Bedarf zu decken!

Bis auf volllexikalisierte Bildungen wie etwa *bluthemmend* oder *handgeschrieben*, die sowohl in der geschriebenen als auch in der gesprochenen Sprache verwendet werden, gehören viele der hier untersuchten N+Partizip-Verbindungen eher zur geschriebenen Sprache bzw. zur konzeptuell schriftlichen Ausdrucksweise. Dies liegt einerseits an der Kompaktheit der Bildungen, die mit der unterspezifizierten Beziehung zwischen Nomen und Partizip einhergeht und eine gewisse Interpretationsarbeit verlangt, und andererseits – und vor allem – am Medium¹⁸. Die betreffenden Kommunikationsformen sind geschriebene Texte, auch wenn sie zum Teil in der Werbung oder etwa in Fernsehnachrichten mündlich vermittelt werden. Darüber hinaus gibt es Domänen und Diskurstypen, bei denen die hier untersuchten Bildungen präferiert benutzt werden. Ich beschränke mich in diesem Beitrag auf allgemeine Tendenzen; eine genauere Analyse, die sich auf statistische Daten stützt, soll noch durchgeführt werden und wird Gegenstand einer späteren Publikation sein.

Ein erster Einblick in manche thematischen Domänen wurde indirekt durch die zitierten Belege verschafft. Zumal bei häufig vorkommenden Bildungen sind sowohl der medizinische Bereich (hauptsächlich bei Partizipien 1) als auch die Domäne der Technik (vornehmlich bei Partizipien 2) gut vertreten. Es ist auch nicht verwunderlich, dass Heilverfahren auf bestimmte Handlungen und Vorgänge zurückgreifen und sie auch in kompakter Form thematisieren. So zum Beispiel *-hemmend*, *-lindernd*, *-lösend*, *-schonend*, *-schützend*, *-stillend*, *-vorbeugend*. Dass hier gerade Partizipien 1 vorkommen, ist ebenfalls zu erwarten, denn die gemeinten Prozesse haben einen eher programmatischen Charakter und werden als (noch) nicht abgeschlossen dargestellt. Folgender Beleg aus der Presse zeigt es eindeutig:

- (17) Mariendistelfrüchte und ihre Wirkung: krampflösend, galletreibend, leberschützend, regenerierend, keimtötend, blutdrucksteigernd, zusammenziehend und beruhigend. (*Neue Kronen-Zeitung*, 26.09.1999)

Es erfolgt eine gewisse Terminologisierung, die auch sprachvergleichend weiter untersucht werden sollte.

Eine Recherche im DeReKo mit einer Sortierung der Belege nach Themen ergibt sinnvollerweise folgende Ergebnisse (attributiver und prädikativer Gebrauch) für die beiden Bereiche "Gesundheit" und "Wissenschaft" (die jeweilige Reihenfolge der beiden Bereiche spiegelt die relative Häufigkeit wider, die von links nach rechts eine sinkende Tendenz aufweist):

<i>-hemmend</i> :	gesamt: 21.048	Gesundheit: 3.742	Wissenschaft: 4.583 ¹⁹
<i>-lindernd</i> :	gesamt: 4566	Gesundheit: 2.090 ²⁰	Wissenschaft: 628
<i>-lösend</i> :	gesamt: 64.321	Wissenschaft: 8.396	Gesundheit: 4.521
<i>-schonend</i> :	gesamt: 67.593	Gesundheit: 5.253 ²¹	Wissenschaft: 12.743
<i>-schützend</i> :	gesamt: 43.771	Wissenschaft: 5.032	Gesundheit: 1.968
<i>-stillend</i> :	gesamt: 6.951	Gesundheit: 1526 ²²	Wissenschaft: 897
<i>-vorbeugend</i> :	gesamt: 28.450	Wissenschaft: 2.817 ²³	Gesundheit: 5.849

Die hier angegebenen Zahlen – vor allem die Gesamtzahlen – besagen etwas zur Verbindbarkeit des jeweiligen Partizips, sie sind aber nicht auf die Verbindung mit einem Nomen beschränkt und sind daher mit größter Vorsicht zu betrachten. Die Untersuchung muss weitergeführt und das Recherchetool unbedingt angepasst werden. Außerdem sind die Domänenangaben und die Abgrenzung zwischen den Domänen nicht immer scharf genug. Bei den

¹⁷ Um die 1.230 neue oder umgedeutete "Corona-Wörter" meldet das Leibniz-Institut für Deutsche Sprache. Es sind allerdings nur wenige Verben dabei, und Inkorporationen treten bis auf *lockdowngeplagt* und *mundgeschützt* (noch) selten auf. Vgl. <https://www.owid.de/docs/neo/listen/monitor.jsp> [zuletzt abgerufen am 27.02.2021].

¹⁸ Zu einer nötigen Differenzierung beim "Medium"-Begriff, s. Dürscheid (2003).

¹⁹ Trotz der höheren Trefferanzahl ist die relative Häufigkeit niedriger als beim Thema "Gesundheit".

²⁰ Die Bildung erreicht die höchste relative Häufigkeit.

²¹ Auch hier erweist sich die relative Häufigkeit trotz der niedrigeren Trefferanzahl höher als beim Thema "Wissenschaft".

²² Damit wird die höchste relative Häufigkeit bei dieser Bildung erreicht.

²³ Trotz der niedrigeren Zahl ist bei Wissenschaft die relative Häufigkeit höher.

Trefferzahlen in den angegebenen Domänen hingegen, vor allem bei Gesundheit und (in geringerem Maße) bei Wissenschaft, sind mehrheitlich Bildungen mit einem Nomen vorhanden, was die Relevanz der Zahlen ausmacht.

Bei *-schonend* oder *-schützend*, die ohnehin eine sehr hohe Gesamtanzahl erreichen, sind mehrere Domänen (auch Freizeit oder Politik) mit einer hohen Trefferanzahl und einer hohen relativen Häufigkeit betroffen. Diese Partizipien sind semantisch weniger spezifisch. Bei anderen, besonders wenig spezifischen Partizipien führt es zur Reihenbildung und zum Gebrauch in unterschiedlichen Domänen:

- (18) *-gefährdend*
 gesundheits-, jugend-, klima-, ...
-fördernd
 umsatz-, verkaufs-, gemeinwohl-, ...
-orientiert
 fakten-, gewinn-, weltmarkt-, interessen-, kosten-, ...
-bezogen
 zeit-, lerner-, text-, produkt-, ...
-bedingt
 struktur-, wetter-, krankheits-, ...

Zu den Textsorten kann ich beim aktuellen Stand meiner Forschung und meiner Korpusrecherchen nur feststellen, dass Werbetexte, je nach Medium als Werbespots oder als Fließbandtexte, im medizinischen oder parapharmazeutischen Bereich häufig Gebrauch von den komplexen Partizipien mit einem Nomen als Erstglied machen. Dies betrifft auch andere wissenschaftliche Texte wie fachinterne Berichte im medizinischen oder technischen Bereich.

Darüber hinaus sind Gedichte zu nennen, deren kompakte Ausdrucksformen in literaturwissenschaftlichen Arbeiten immer wieder erwähnt werden. Es ist hier vor allem der thematische Bereich der Natur und Umwelt zu nennen. Bei Itiurroz Leza (2001) findet sich eine kurze Liste von Partizipialbildungen, die bei Paul Celan vorkommen und die ich hier wiedergebe:

- (19) schattenverheißend, messerumfunkelt, sommerdurchschwommen, nachtgewiegt,
 tagenthoben, feigengenährt, sternüberflogen, meerübergossen, schattenentblößt

Ein anderes Beispiel (unter sehr vielen!²⁴) wären auch die beiden komplexen Partizipien in folgendem Gedicht "Punschverkäuferinnen" von Sarah Kirsch (erste Strophe):

- (20) Ein kalter *eisglitzernder* Abend und
 Hundert Krähen und Dohlen
 Über den Himmel geblasen der
Lichtergeschmückten Kleinstadt
 Von deren angestrahltm Kirchenturm
 Choräle ausgesandt werden.

3. Schlussbetrachtungen

Wortbildung gehört zu den sprachlichen Phänomenen, die sowohl mit der Stabilität einiger morphosyntaktischer Grundprinzipien als auch mit der Flexibilität der Sprecher zu tun haben. Zwischen diesen beiden Polen bewegen sich auch die N+Partizip-Bildungen, die hier dargestellt wurden. Am – noch provisorischen – Ende angelangt, möchte ich einige Schlussbetrachtungen formulieren.

Wie andere Autoren schon festgestellt haben, rücken die Partizip1-Bildungen durch ihren attributiven Gebrauch eindeutig in den adjektivischen Bereich. Zu den morphologischen Argumenten (vgl. u.a. Valentin, 1994) kommen noch semantische Kriterien: Durch das Nomen erfährt das Partizip eine semantische Erweiterung, die zum Ausdruck einer Eigenschaft führt. Damit rückt dieser eindeutig in den Bereich der Adjektive (seien es die Formen *abendfüllend* oder *kriegführend*, sie bedeuten mehr als die entsprechenden syntaktischen Fügungen, was auf den nicht-referentiellen Status des Erstglied-Nomens zurückzuführen ist²⁵). In dieser Hinsicht ähneln sie den

²⁴ Die poetische "Sprache" ist bei so vielen Autoren so reich an komplexen Partizipialbildungen, dass jede Auswahl und jedes Zitieren als sehr arbiträr empfunden wird.

²⁵ Vgl. hierzu Mithun (2000: 917).

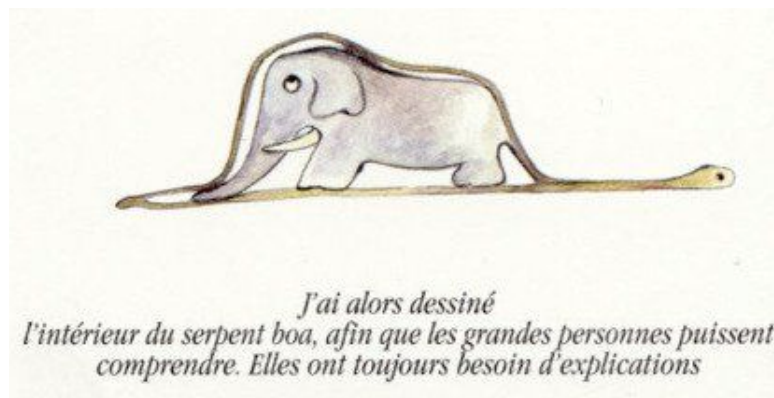
Phrasemen, die ja auch als Einheiten zu betrachten sind (cf. *dienst haben* > *diensthabend*) und sich semantisch von den (eben nicht-)äquivalenten Fügungen abheben. Auch bei Partizip2-Bildungen lässt sich ein ähnlicher Prozess beobachten (cf. *beinamputiert*), wenn auch etwas anders, da diese Bildungen nie direkt einem Syntagma entsprechen.

Das Kompaktieren in eine grafische Einheit soll aber die Bildungstypen nicht verwischen. Was an der Oberfläche sehr einfach aussieht, kann auf der Bedeutungsebene opak bleiben. Welche semantische Rolle das Nomen übernimmt, lässt sich zum Teil erst am Partizip oder gar am Ko- und Kontext eruieren und ist für die Interpretation entscheidend. Ist der Gebrauch außerdem figurativ, verdoppelt sich die Interpretationsarbeit. Das Musterhafte an diesen Bildungen kann also täuschen: Einerseits führt es zur Reihenburg, andererseits verführt es zum kreativen Einsatz – und zum Spiel.

Es bleiben vielleicht noch zwei Fragen übrig: die Frage nach der Henne und dem Ei, die bei manchen Verbindungen nicht eindeutig beantwortet werden kann. Auch was im Kopf der Sprecher passiert, ist schwer zugänglich. Meine Hypothese ist, dass es ein abstraktes Muster gibt, das nominal oder partizipial-adjektivisch realisiert wird, je nach dem, welches Material beim Sprecher gerade vorhanden ist bzw. was er ausdrücken will ... oder kann.

Manche würden vielleicht sagen, dass der Begriff Inkorporation nicht mehr nötig ist ... (vgl. Haspelmath, 2005).

Und auch der Kleine Prinz würde mit seiner Zeichnung Recht behalten, wenn er meint:

QUELLEN

Korpus: Das Deutsche Referenzkorpus DeReKo,
<http://www.ids-mannheim.de/kl/projekte/korpora/>, am Leibniz-Institut für Deutsche Sprache, Mannheim.
 Software: COSMAS I/II (Corpus Search, Management and Analysis System),
<http://www.ids-mannheim.de/cosmas2/>, © 1991-2020 Leibniz-Institut für Deutsche Sprache, Mannheim.

ZITIERTE ARBEITEN

1. Åsdahl-Holmberg, Märta (1976): *Studien zu den verbalen Pseudokomposita im Deutschen*. Lund: Carl Bloms Boktryckeri. [= Göteborger Germanistische Forschungen 14]
2. Dalmas, Martine (2019): *ankommen, einschannen und kopfrechnen*. Zur Dynamik der Inkorporation im heutigen Deutsch. Vortrag am 12. April 2019 auf der Tagung "Germanistik 2019: nove et nova", Moskauer Staatliche Linguistische Universität, Fakultät für deutsche Sprache.
3. Dürscheid, Christa (2003): Medienkommunikation im Kontinuum von Mündlichkeit und Schriftlichkeit. Theoretische und empirische Probleme. In: *Zeitschrift für Angewandte Linguistik* 38. – S. 37–56. https://www.ds.uzh.ch/dam/jcr:5ae4dcdf-904b-4bc5-8fac-53eff357e085/Duerscheid2003_Medienkommunikation.pdf
4. Eichinger, Ludwig M. (2000): *Deutsche Wortbildung. Eine Einführung*. Tübingen: Narr.
5. Eichinger, Ludwig M. (2006): Wortbildung – ein Haus mit drei Nachbarn. In: Proost, Kristel/ Winkler, Edeltraud (Hrsg.), *Von Intentionalität zur Bedeutung konventionalisierter Zeichen*. Festschrift für Gisela Harras zum 65. Geburtstag. Tübingen: Narr. – S. 179–196. <https://ids-pub.bsz-bw.de/frontdoor/index/index/year/2014/docId/1815>
6. Eisenberg, Peter (⁴2013): *Grundriss der deutschen Grammatik. Band 1: Das Wort*. Stuttgart & Weimar: Metzler.
7. Farhidnia, Arash (2018): *verkehrsberuhigen, karrierefördern, nervenzerrütten*: Zur Rolle partizipialer Objektinkorporation bei der pseudokompositionellen Verbbildung im Deutschen. In: Kalbotyra 71. – S. 26–42. <https://www.journals.vu.lt/kalbotyra/issue/view/1075>
8. Forche, Christian R. (2020): NonV2-Verben im Deutschen: Theoretische Überlegungen und empirische Untersuchungen zu einem morphosyntaktischen Problemfall (den es vielleicht gar nicht gibt). Berlin: Metzler.

9. Fuhrhop, Nanna/ Teuber, Oliver (2000): Das Partizip 1 im Deutschen. In: *ZAS Papers in Linguistics* 16. J. – S. 100–114. <http://publikationen.uni-frankfurt.de/frontdoor/index/index/year/2013/docId/30727>
10. Haspelmath, Martin. 2005. Do we know what "noun incorporation" is? <https://dlc.hypotheses.org/135>
11. Heidolph, Karl-Erich et al. (1981): *Grundzüge einer deutschen Grammatik*. Berlin: Akademie Verlag.
12. Iturrioz Leza, Jose Luis (2001): Inkorporation. In: Haspelmath, Martin/ König, Ekkehard, Oesterreicher, Wulf/ Raible, Wolfgang (eds.), *Language typology and language universals: An international handbook*. Vol. 1. Berlin: de Gruyter. – S. 714–725.
13. Mithun, Marianne (2000): Incorporation. In: Booij, Geert/ Lehmann, Christian/ Mugdan, Joachim (eds.), *Morphologie. Ein internationales Handbuch zur Flexion und Wortbildung*. Berlin, New York: de Gruyter. – S. 916–928.
14. Obouzar, Erika (1994): Tendenzen der deutschen Wortbildung in der deutschen Gegenwartssprache. In: Bresson, Daniel/ Dalmas, Martine (Hrsg), *Partizip und Partizipialformen im Deutschen*. Tübingen: Stauffenburg. – S. 181–194
15. Paul, Hermann (1920): *Deutsche Grammatik. Band IV. Wortbildungslehre*. Halle: Niemeyer.
16. Polenz, Peter von (2008): *Deutsche Satzsemantik*. Berlin: de Gruyter.
17. Valentin, Paul (1994): Über Nicht-Partizipien und Partizipien. In: Bresson, Daniel/ Dalmas, Martine (Hrsg), *Partizip und Partizipialformen im Deutschen*. Tübingen: Stauffenburg. – S. 33–45.
18. Wurzel, Wolfgang Ullrich (1993): Inkorporierung und 'Wortigkeit' im Deutschen. In: Dressler, Wolfgang U./ Tonelli, Livia (eds.). *Natural morphology. Perspectives for the Nineties. Selected Papers from the workshop at the 5th international morphology meeting Krems, 4-9 July 1992*. Pavia: Unipress. – S.109–127.
19. Zifonun, Gisela et al. 1997. *Grammatik der deutschen Sprache*. Berlin: de Gruyter.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Маргіне Далмас – доктор філософії *habilit.*, професор, професор кафедри новітнього німецького мовознавства Інституту германських та скандинавських мов **Університету Париж Сорбона (Франція)**; Член Міжнародної Наукової Ради Німецької Мови у Лейбніц-Інституті (Leibniz-Institut für Deutsche Sprache) міста Мангейм в Німеччині.

Наукові інтереси: синтаксис німецької мови, лексикологія, фразелогія, лінгвістика тексту, прагматика, порівняльна лінгвістика.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Martine Dalmas – Ph.D., *Habil.*, Full Professor of the Department of Modern Germanic Linguistics at the Institute for Germanic and Nordic Studies, *Sorbonne Université Paris*; Member of the International Scientific Council of the Leibniz-Institute for German Language (Leibniz-Institut für Deutsche Sprache) in Mannheim (Germany).

Scientific interests: German syntax, lexicology, phraseology, text linguistics, pragmatics, contrastive linguistics.

УДК 81'37=811.11

DOI: 10.36550/2522-4077-2021-1-193-157-163

**КОДУВАННЯ ТА ДЕКОДУВАННЯ ІМЕННИКА
НІМЕЦЬКОЇ МОВИ У ЛІНГВОСИНЕРГЕТИЧНОМУ
ВИМІРІ МІНІМІЗАЦІЇ ЗУСИЛЬ**

Віктор ДРЕБЕТ (Тернопіль, Україна)

ORCID: 0000-0003-2824-793X

Researcher ID: J-1005-2018

Scopus ID: 36612754000

E-mail: vdrebet@ukr.net

ДРЕБЕТ Віктор. КОДУВАННЯ ТА ДЕКОДУВАННЯ ІМЕННИКА НІМЕЦЬКОЇ МОВИ У ЛІНГВОСИНЕРГЕТИЧНОМУ ВИМІРІ МІНІМІЗАЦІЇ ЗУСИЛЬ. Статтю присвячено розгляду кодування семантичного обсягу полісемічних та моносемічних іменників німецької мови та їх декодування на мовленнєвому рівні за синергетичним принципом мінімізації зусиль. Лінгвосинергетичний підхід передбачав у представленому дослідженні вибудовування лінгвосинергетичних моделей декодування семантичного обсягу іменників у

німецькомовній художній прозі та пресі. Такий формат дає змогу спрогнозувати подальші тенденції розвитку полісемії й моносемії у німецькій мові.

Ключові слова: кодування/декодування іменника, семантичний обсяг слова, ментальний лексикон людини, лінгвосинергетика, лінгвосинергетична модель, принцип мінімізації зусиль, збереження енергії.

DREBET Viktor. CODING AND DECODING OF THE GERMAN NOUN IN THE LINGUOSYNERGETIC DIMENSION OF MINIMIZATION OF EFFORT. The article deals with the consideration of coding the semantic volume of polysemic and monosemic nouns of the German language and their decoding in German texts of fiction and the press on the basis of synergetic principle of minimizing efforts and conservation of language energy. In a synergetic sense, the author of the article draws parallels between the dictionary as a representation of the linguistic generalization of the structured amount of knowledge of the acquired extracurricular reality and mental lexicon, which is not an arbitrary accumulation of contributions. If lexical units and their meanings in the synergetic sense contain coded structured information at the language level, then in the same vein the article considers the implementation of the word in one of its meanings at the speech level as information decoding. The linguosynergetic approach with the involvement of quantitative research methods provided in the study involved the construction of linguosynergetic models for decoding the semantic volume of nouns at the level of speech. It is proved that the synergetic mechanism of minimization of efforts under the influence of external energy and information produces a mechanism of self-organization and self-regulation of noun existence in the direction of progress and regress. In the case of regression, the synergetic law is likely to push the corresponding coded and decoded semantic volume correlation formats into the background and develop correlation formats for nouns that demonstrate progress. The presented research introduces a new direction in linguistics, which is to study the coding and decoding of the noun in the linguosynergetic dimension of minimizing efforts in favor of the human mental lexicon and the conservation of language energy. Building of the linguosynergetic models of decoding based on statistical calculations and analysis of the hierarchy of the realized language potential of the word makes it possible to predict further trends in the development of polysemy and monosemy in the German language.

Key words: noun coding/decoding, semantic volume of a word, verbal modality, human mental lexicon, linguosynergetics, linguosynergetic model, principle of least effort, conservation of language energy.

Постановка проблеми. З позицій лінгвосинергетики мова постає складною динамічною системою, що здатна саморегулюватись. Запропонований у цій статті лінгвосинергетичний підхід передбачає, що мова під впливом зовнішньої енергії та інформації виробляє механізм самоорганізації і саморегуляції згідно з принципом мінімізації зусиль, що скеровує ментальний лексикон людини на оптимальне кодування і декодування семантичного обсягу моносемічних та полісемічних іменників у німецькій мові.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нові або по-новому досягнуті речі та явища об'єктивної реальності носії мови переважно бачать іменниками, тобто словами, що називають предмет, дію, явище, ознаку. Очевидною є потреба поглибити наші знання про іменникову лексику у парадигмі лінгвосинергетичної теорії. Сучасна лінгвосинергетична теорія розглядає значення слова з позиції відкритої нестійкої структури знань та досвіду (Герман, 2000), передбачуваності і співвідносності з іншими структурами знань (Колмогорова, 2012) тощо. Передумовою тлумачення значення мовного знаку у руслі лінгвосинергетики став її розвиток як нової наукової парадигми (Домброван, 2013; Пихтовникова, 2012; Селіванова 2013), що дає можливість залучати квантитативні методи дослідження синергетичних процесів нелінійності, ієрархічності та динамічності мови (Altmann, 1991; Köhler, 1986; Левицкий, 2007; Пиотровський, 1996), здійснювати опис моделі життєвого циклу мовних одиниць (Поликарпов, 1990), досліджувати синергетичну циклічність розвитку внутрішньомовних і міжмовних омонімів (Кійко, 2015).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Але потрібно зауважити, що ще й досі недостатньо вирішеними є розгляд іменникової лексики німецької мови з позицій лінгвосинергетики. Зокрема, потребує свого подальшого розгляду системність кодування семантичного обсягу полісемічних та моносемічних іменників та їх декодування у німецькомовних текстах за синергетичним принципом мінімізації зусиль і збереження мовної енергії.

Формулювання цілей статті. Лінгвосинергетичний підхід із залученням квантитативних методів дослідження передбачає у нашій роботі вибудовування лінгвосинергетичних моделей декодування семантичного обсягу іменників на рівні мовлення. У такий спосіб ставиться за мету продемонструвати, як мова під впливом зовнішньої енергії та інформації виробляє механізм самоорганізації і саморегуляції згідно з принципом мінімізації зусиль, що скеровує ментальний лексикон людини на оптимальне кодування і декодування семантичного обсягу моносемічних та полісемічних іменників у

німецькій мові. Подальший аналіз на синхронічному зрізі результатів саморегуляції й становлення полісемічних та моносемічних моделей слова з огляду на пройдений ними синергетичний цикл *порядок – хаос – порядок* зумовлений необхідністю прогнозувати семантичний розвиток іменників у внутрішній німецькомовній дихотомії *мова – мовлення*.

Виклад основного матеріалу дослідження. Синергетика як міждисциплінарна галузь дослідження вивчає й описує комплексну систему дії суспільних і соціальних процесів. Одним з основних понять тут є поняття самоорганізації. Н. Хакен бачить завдання синергетики у тому, щоб знайти універсальні закономірності поведінки та загальні закони самоорганізації складних динамічних систем (Хакен, 1985: 361). Цілком природно, що синергетичний підхід стає більш затребуваним і для комплексного вивчення мовних явищ. Так, американський лінгвіст Дж. Ціпф екстраполював універсальний принцип найменшого докладання зусиль у поведінці та діях людини на мову, внаслідок чого вчений довів тенденцію до рівності співвідношення між семантичним обсягом слова та частотою його вживання (Zipf, 1949: 255). Мова як система самоорганізації на шляху свого розвитку шукає і знаходить оптимальні способи для встановлення якомога більшої рівноваги між потребами системи та їх вирішенням за допомогою відповідних мовних механізмів. Особливо це стосується величини лексику: «Це представляє потреба у вмінні виражати багато різних значень. Чим більше значень потрібно кодувати, тим більшою повинна бути кількість лексичних одиниць мови» (Köhler, 1986: 52). Якщо у синергетичному розумінні лексичні одиниці та їх значення на мовному рівні несуть у собі закодовану інформацію, то у цьому ж руслі потрібно розглядати реалізацію слова в одному зі своїх значень на мовленнєвому рівні як декодування інформації.

Питання співвідношення значень слова з ментальним лексиконом людини у синергетичному розгляді дозволяє звернутись до когнітивної лінгвістики: «Ментальний лексикон не є довільним накопиченням внесень у лексикон, він представляє свою структуровану систему, в якій кожне внесення визначається своїм рангом, тобто своїм відношенням до інших внесень у лексикон» (Schwarz, 1996: 126). З цим визначенням перегукується лінгвосинергетичне розуміння значення слова, яке А. В. Колмогорова зводить до наступних ключових факторів: «Значення мовного знаку можна розглядати як побудовану на принципах синергетичної системи структуру знань і досвіду, яка має відкритий і суб'єктивний характер, проте водночас виявляє ознаки передбачуваності і співвідносності з іншими подібними структурами знань завдяки розподіленому в соціумі й середовищі характеру когніції» (Колмогорова, 2012: 61). Відповідним чином, у синергетичному розумінні доцільним бачиться проводити паралелі між словником як представником мовного узагальнення про структуровану суму знань засвоєної позамовної дійсності та ментальним лексиконом, який не є довільним накопиченням внесень у лексикон, а представляє структуровану систему таких внесень.

Для вивчення функціональних характеристик іменників у німецькій мові на рівні *parole* уведено поняття номінацій як для полісемічного, так і для моносемічного іменникового потенціалу. Для полісемічних іменників уведено дефініцію головних і похідних номінацій. Головні номінації представляють реалізацію головного значення полісемічного іменникового потенціалу, а похідні номінації означають реалізацію похідних значень з ієрархії слова–полісеманта. Для моносемічного іменникового потенціалу уведено поняття номінацій мовної моносемії.

Для встановлення реалізацій багатозначного іменника у ролі головних і похідних номінацій та реалізації номінацій моносемічного іменника ми здійснювали компонентний аналіз значення іменника на основі трьох авторитетних тлумачних словників *Duden* (Duden. Deutsches Universalwörterbuch, 2003), *Wahrig* (Wahrig, 2007) і *Digitales Wörterbuch der deutschen Sprache*, скорочено *DWDS* (<http://www.dwds.de>). За кінцеві дані про належність до певного типу номінацій вважались дефініції, що співпадали у принаймні у двох з трьох словників.

Аналіз словникових дефініцій реалізованих іменників можна унаочнити на прикладах декодування семантичного обсягу іменників у синтаксичних рамках з дієслівною модальністю *können* у німецькомовній художній прозі та пресі:

1) „*Sie könne ihre mühsam erkämpfte Position in der Abteilung nicht durch eine solche Beziehung gefährden*“ (Walser, 2006: 74).

У комплексі вибудовування модального змісту з дієсловом *können* іменник *Position* розпочинає генерувати іменниковий зміст цих синтаксичних рамок у ролі головної номінації: **die Position – 1.b) bestimmte [wichtige] Stelle innerhalb einer Institution, eines Betriebes, eines Systems, einer vorgegebenen Ordnung o.Ä.** (Duden); **die Position – 1.b) Stelle innerhalb einer (organisierten) Vereinigung, mit der ein entscheidender Einfluss ausgeübt werden kann** (DWDS). Наступні два іменники *Abteilung* і *Beziehung*, спрямовані на комплексне вираження модальності змісту у синтаксичних рамках з модальним дієсловом *können*, демонструють реалізацію своїх похідних номінацій: **die Abteilung – 2.c) relativ selbstständiger Teil einer größeren Organisationseinheit (Unternehmen, Warenhaus, Krankenhaus u.a.)** (Duden); **die Abteilung – 5. Teil eines Betriebes, einer Organisation mit bestimmtem Aufgabengebiet** (Wahrig); **die Beziehung – 2. wechselseitiges Verhältnis von Menschen untereinander** (DWDS); **die Beziehung – 4. (intime) Partnerschaft** (Wahrig);

2) „*Aber sicher sind sich die Stäbe, dass Chemiewaffen in dieser Zahl und in dieser Koordinierung alleine vom Militär des Regimes eingesetzt werden konnten*“ (Letzte Worte, bevor die Waffen sprechen: <http://www.sueddeutsche.de>).

У наведеному реченні іменниковий зміст синтаксичної рамки з модальним дієсловом *können* спочатку генерується іменником *Chemiewaffen*. Цей іменник подано лише у словнику Wahrig, а тому враховувались тлумачення цього словника, оскільки у ньому вже зафіксовано лексикалізацію наявного позамовного явища відповідними словниковими дефініціями. У поданому випадку іменник *Chemiewaffe* представлено моносемічною дефініцією: **die Chemiewaffe – auf chemischer, giftiger Wirkung beruhende Waffe** (Wahrig). Іменник *Zahl* розвиває подальший іменниковий зміст модальної рамки у ролі похідної номінації: **die Zahl – 3. Anzahl, Menge** (Duden); **die Zahl – 3. Menge, Gruppe, Anzahl** (Wahrig); **die Zahl – 2. die Anzahl, Menge, Summe von** (DWDS). Наступний іменник *Koordinierung* демонструє реалізацію моносемічної моделі слова: **die Koordinierung – die Koordinierung – das ordnende Zusammenfassen, die Abstimmung, Zuordnung** (DWDS); **die Koordinierung – das Koordinieren; das Koordiniertwerden** (Duden); **die Koordinierung – das Koordinieren, planvolle Abstimmung, effektive Zusammenführung verschiedener Vorgänge, Arbeitsabläufe od. Arbeitsstellen** (Wahrig). Завершують генерувати іменниковий зміст рамки іменники *Militär* і *Regime* у ролі головної номінації: **das Militär – 1. Streitkräfte, Gesamtheit der Soldaten eines Landes** (Duden); **das Militär – 1. Gesamtheit der Streitkräfte** (Wahrig); **das Militär – 1. Gesamtheit der Streitkräfte eines Staates** (DWDS); **das Regime – 1. (meist abwertend) einem bestimmten politischen System entsprechende, von ihm geprägte Regierung, Regierungs-, Herrschaftsform** (Duden); **das Regime – 1. (abwertend) durch Regierung und Verwaltungsapparat verkörperte Staatsgewalt** (DWDS).

На підставі синергетично-квантитативного підходу потрібно створити синергетичні моделі декодування семантичного обсягу іменників у німецькій мові, теоретичним обґрунтуванням яких слугує попереднє обчислення емпіричних величин за формулою χ^2 :

$$\chi^2 = \frac{(ad - bc)^2 N}{(a + c)(b + d)(a + b)(c + d)} \quad (1)$$

У нашому дослідженні ми дотримувались обчислень В. В. Левицького, коли мінімальна теоретично значуща сума критерію хі-квадрат складає $\chi^2=3,84$ (детальніше див. Левицький, 2012: 120-125; 137-138]). Відповідно, показники формули χ^2 кореспондували у нашому випадку з конструкціями синергетичних моделей. Це інтерпретувалось як критично значимий показник відповідності кількості контекстуальних реалізацій синергетичному закону мінімізації зусиль, направлених на декодування семантичного обсягу полісемічної або моносемічної моделі іменника. Крива з позитивним показником у напрямку плюс або прогресу буде інтерпретуватись у наших моделях як відповідність синергетичному закону збереження зусиль у мові, а з негативним показником у напрямку мінус або регресу – як невідповідність.

Продемонструємо такі синергетичні моделі на прикладі реалізацій іменників у співвіднесенні зі згаданою вище дієслівною модальністю *können* у німецькомовній художній прозі та пресі (див. рис. 1-2):

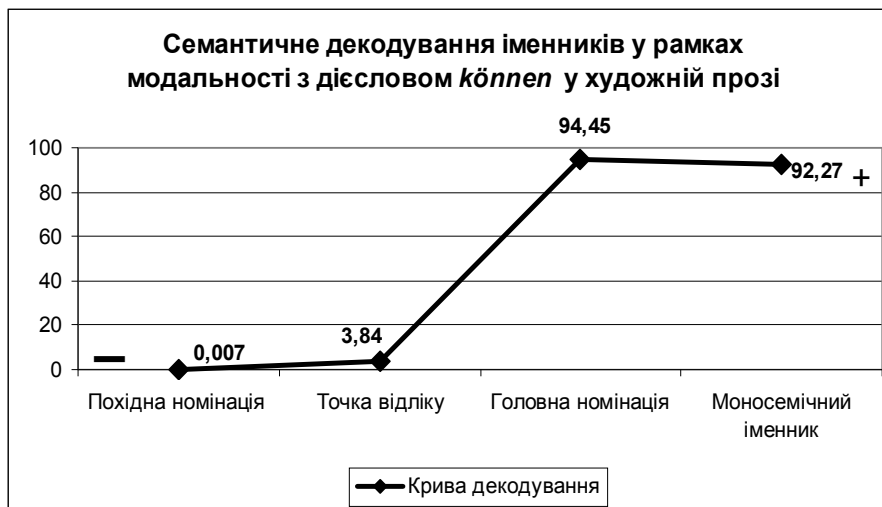

Рис. 1. Синергетична модель семантичного декодування іменників у рамках дієслівної модальності *können* у німецькомовній художній прозі

Рис. 2. Синергетична модель семантичного декодування іменників у рамках дієслівної модальності *können* у німецькомовній пресі

Графічні зображення рисунків 1 та 2 з позицій лінгвосинергетики свідчать про те, що вибудовування та співвіднесення іменникового змісту з дієслівною модальністю *können* для вираження об'єктивної модальності у значенні можливості, вміння та суб'єктивної модальності у значенні припущення можливого стану справ у німецькій мові найоптимальніше відповідає синергетичному закону збереження мовної енергії завдяки механізму семантичного декодування однозначної моносемічної моделі та найближчої відстані головних значень в ієрархічній структурі полісемічної моделі слова. Зокрема, у пресі в цілому домінує реалізація номінацій моносемічного потенціалу іменників, а у художній прозі – головних номінацій полісемічного потенціалу.

Висновки дослідження і перспективи подальшого розвитку в цьому напрямку. Очевидно, що синергетичний механізм мінімізації зусиль під впливом зовнішньої енергії та інформації виробляє механізм самоорганізації і саморегуляції іменникового буття у напрямку прогресу та регресу. Це скеровує ментальний лексикон людини на відповідне кодування і декодування семантичного обсягу моносемічних та полісемічних іменників у німецькій мові. У випадку регресу синергетичний закон, ймовірно, відтіснятиме відповідні

формати співвіднесення кодованого і декодованого семантичного обсягу на задній план і розвиватиме для іменників формати співвіднесення, що демонструють розвиток у напрямку прогресу. Згодом такі зміни у лексичній структурі іменника, які пройшли синергетичний цикл *порядок – хаос – порядок*, прогнозують і проектують відповідну фіксацію змін на мовний рівень, носієм якого є словниковий склад німецької мови.

Представлене дослідження започатковує новий напрям у лінгвістиці, який полягає у вивченні кодування та декодування іменника у лінгвосинергетичному вимірі мінімізації зусиль на користь ментального лексикону людини та збереження мовної енергії. Вибудовування на підставі статистичних підрахунків лінгвосинергетичних моделей декодування й аналіз ієрархії реалізованого мовного потенціалу слова дає змогу прогнозувати подальші тенденції розвитку полісемії й моносемії у німецькій мові.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Герман И. А. Лингвосинергетика. Барнаул: Издательство Алтайской академии экономики и права. 2000. – 168 с.
2. Домброван Т. И. Язык в контексте синергетики. Одесса: Одесская городская типография. 2013. – 342 с.
3. Кійко С. В. Мовна і міжмовна омонімія в німецько-українських паралелях: лінгвосинергетичний аспект. дис. ... докт. філол. наук: 10.02.04 – Германські мови, 10.02.15 – Загальне мовознавство. Чернівці, 2015. – 509 с.
4. Колмогорова А. В. Языковое значение как синергетическая система. *Научное мнение*. 2012. № 9. – С. 61–67.
5. Левицкий В. В. Семасиология. 2, испр. и доп. Винница: Нова книга, 2012. – 680 с.
6. Пиотровский Р. Г. О лингвистической синергетике. *Научно-техническая информация*. 1996. №12. – С. 1–12.
7. Пихтовникова Л. С. Лингвосинергетика: основы и очерк направлений: монография. Харьков: ХНУ имени В. Н. Каразина, 2012. – 180 с.
8. Поликарпов А. А. Лексическая полисемия в эволюционном аспекте. *Ученые записки Тартуского университета*. Тарту: Изд-во Тартуского ун-та. 1990. Вып. 911. – С. 76–86.
9. Селіванова О. Світ свідомості в мові. Мир сознания в языке: монографія. Черкаси: Ю. Чабаненко, 2013. – 488 с.
10. Хакен Г. Синергетика: Иерархия неустойчивости в самоорганизующихся системах и устройствах. Москва: Мир, 1985. – 419 с.
11. Altmann G. Modelling diversification phenomena in language. *Diversification Processes in Language: Grammar*. Hagen: Margit Rottmann Medienverlag. 1991. – S. 33–46.
12. Digitales Wörterbuch der deutschen Gegenwartssprache. URL: <http://www.dwds.de/>.
13. Duden. Deutsches Universalwörterbuch. On CD. Mannheim: Dudenverlag, 2003.
14. Köhler R. Zur linguistischen Synergetik: Struktur und Dynamik der Lexik. Bochum: Studienverlag Brockmeyer, 1986. – 200 S.
15. Letzte Worte, bevor die Waffen sprechen. URL: <http://www.sueddeutsche.de/politik/2.220/moegliche-militaerintervention-in-syrien-letzte-worte-bevor-die-waffen-sprechen-1.1758343>.
16. Schwarz M. Einführung in die Kognitive Linguistik. Tübingen und Basel: Francke Verlag, 1996. – 238 S.
17. Wahrig Digital. Deutsches Wörterbuch. On CD. Gütersloh: Wissen Media Verlag, 2007.
18. Walser M. Der Augenblick der Liebe. Hamburg: Rowohlt Taschenbuch Verlag, 2006. – 254 S.
19. Zipf G. K. Human behaviour and the principle of least effort. Cambridge: Addison–Wesley, 1949. – 573 p.

REFERENCES

1. Altmann G. (1991). Modelling diversification phenomena in language. *Diversification Processes in Language: Grammar*. Hagen: Margit Rottmann Medienverlag. S. 33–46.
2. Digitales Wörterbuch der deutschen Gegenwartssprache. URL: <http://www.dwds.de/>.
3. Dombrovan T. I. (2013). Jazyk v kontekste sinergetiki. [Language in the context of synergetics]. Odessa: Odesskaia gorodskaia tipografiia. 342 p.
4. Duden. Deutsches Universalwörterbuch. (2003). On CD. Mannheim: Dudenverlag.
5. German I. A. (2000). Lingvosinergetika. [Linguosynergetics]. Barnaul: Izdatel'stvo Altajskoj akademii jekonomiki i prava. 168 p.
6. Haken G. (1985). Sinergetika: Ierarhija neustojchivosti v samoorganizujushhhsja sistemah i ustrojstvah. [Synergetics: Hierarchy of Instability in Self-Organizing Systems and Devices]. Moscow: Mir. 419 p.
7. Kiiiko S. V. (2015). Movna i mizhmovna omonimiiia v nimetsko-ukrainskykh paraleliakh: linhvosiinerhetychnyi aspekt // dys. ... dokt. filol. nauk: 10.02.04 – Hermanski movy, 10.02.15 – Zahalne movoznavstvo. [Linguistic and interlingual homonymy in German-Ukrainian parallels: linguosynergetic aspect // Dissertation ... Dr. philol. Sciences: 10.02.04 - Germanic languages, 10.02.15 - General linguistics]. Chernivtsi. 509 p.
8. Köhler R. (1986). Zur linguistischen Synergetik: Struktur und Dynamik der Lexik. Bochum: Studienverlag Brockmeyer. 200 S.
9. Kolmogorova A. V. (2012). Jazykovoie znachenie kak sinergeticheskaja sistema // Nauchnoe mnenie. [Language meaning as a synergetic system // Scientific Opinion]. Nr 9. pp. 61-67.

10. Letzte Worte, bevor die Waffen sprechen. URL: <http://www.sueddeutsche.de/politik/2.220/moegliche-militaerintervention-in-syrien-letzte-worte-bevor-die-waffen-sprechen-1.1758343>.
11. Levickij V. V. (2012). Semasiologija. [Semasiology]. Vinnytsia: Nova knyha. 680 p.
12. Pikhovnikova L. S. (2012). Lingvosinergetika: osnovy i ocherk napravlenii: monografiia. [Linguosynergetics: Foundations and Essays on Directions: Monograph]. Kharkiv: V. N. Karazin Kharkiv National University. 180 p.
13. Piotrovskij R. G. (1996). O lingvisticheskoi sinergetike // Nauchno–tehnicheskaja informacija. [About linguistic synergetics // Scientific and technical information]. №12. pp. 1–12.
14. Polikarpov A. A. (1990). Leksicheskaja polisemija v jevoljucionnom aspekte // Uchenye zapiski Tartuskogo universiteta. [Lexical polysemy in an evolutionary aspect // Scholarly notes of the University of Tartu]. Tartu: Izdatel'stvo tartuskogo univeriseta. Nr. 911. pp. 76–86.
15. Schwarz M. (1996). Einführung in die Kognitive Linguistik. Tübingen und Basel: Francke Verlag. 238 S.
16. Selivanova O. (2013). Svit svidomosti v movi. Mir soznaniia v jazyke: monografija. Cherkasy: Ju. Chabanenko [The world of consciousness in language. The world of consciousness in language: a monograph]. Cherkasy: Yu. Chabanenko. 488 p.
17. Wahrig Digital. (2007). Deutsches Wörterbuch. On CD. Gütersloh: Wissen Media Verlag.
18. Walser M. (2006). Der Augenblick der Liebe. Hamburg: Rowohlt Taschenbuch Verlag. 254 S.
19. Zipf G. K. (1949). Human behaviour and the principle of least effort. Cambridge: Addison–Wesley. 573 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Віктор Дребет – доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри німецької філології та методики навчання німецької мови Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.
Наукові інтереси: лексична семантика, лінгвосинергетика.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Viktor Drebet – Doctor of Philological Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of German Philology and German Language Teaching Methods, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University
Scientific interests: lexical semantics, linguosynergetics

УДК 811.112.2+811.161.2

DOI: 10.36550/2522-4077-2021-1-193-163-170

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ МОДИФІКАЦІЙ ЖАНРОВОЇ ФОРМИ «РОМАН» (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ ЮРІЯ АНДРУХОВИЧА «КОХАНЦІ ЮСТИЦІЇ» І РОМАНУ ДАНІЕЛЯ КЕЛЬМАННА «СЛАВА. РОМАН З ДЕВ'ЯТИ ІСТОРІЙ»)

Світлана ІВАНЕНКО (Київ, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1855-2888>

e-mail: s.m.ivanenko@npu.edu.ua

ІВАНЕНКО Світлана. ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ МОДИФІКАЦІЙ ЖАНРОВОЇ ФОРМИ «РОМАН» (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ ЮРІЯ АНДРУХОВИЧА «КОХАНЦІ ЮСТИЦІЇ» І РОМАНУ ДАНІЕЛЯ КЕЛЬМАННА «СЛАВА. РОМАН З ДЕВ'ЯТИ ІСТОРІЙ»). У статті розглядаються модифікації різновиду роману у новелах на матеріалі творів Даніеля Кельманна та Юрія Андруховича. Параметрами зіставлення розглядаються категорії тексту (цілісність/дискретність, зв'язність: когерентність/когезія, тональність: персональність/імперсональність, скінченність: закінченість/незакінченість, композиційно-мовленнєві форми, архітектоніко-мовленнєві форми, усність/писемність, фонологічні, граматичні, лексичні, стилістичні), а також їх відносини: еквівалентність, інклюзивність, перетин та невідповідність.

Ключові слова: жанр, роман, роман у новелах, порівняльний аналіз, категорія тексту, гіперкатегорія тексту цілісність/дискретність.

IVANENKO Svitlana. COMPARATIVE ANALYSIS OF THE GENRE FORM "NOVEL" MODIFICATIONS (ON THE YURI ANDRUKHOVYCH'S NOVEL "DARLINGS OF JUSTICE" AND DANIEL KEHLMANN'S NOVEL "FAME. A NOVEL OF NINE STORIES "). The article deals with modifications of the genre form "novel". These modifications consist of novellas but they show a new quality: the coherent harmonious whole. The comparative analysis extends to the text categories. The category of integrity is the hyper-category of text. It is a bipolar unity with discreteness.

The tonality as a category belongs to the first degree categories and expresses bipolar unity of the personality/impersonality on a level with coherence and completeness. Then follow the second degree categories (major) – composition form text organization (KMF), architectonic form text organization (AMF) and oralness / writeness. To these categories submit the third degree categories (primary): phonologic, grammar, semantic and stylistic. They are primary only at the text and in the language system they can have two or more degrees. As the relationships of the parameter “text categories” equivalence, inclusiveness, intersection and inconsistency were considered. The comparison of the novels by Yurii Andrukhovych and by Daniel Kehlmann shows the equivalence of the text categories integrity, coherence and completeness (cohesion), oralness / writeness. The same applies to the categories KMF and AMF. It should be noted, that the equivalence is compensatory at the level of simple categories. Simultaneity of events as a manifestation of integrity is expressed in the novel of Andrukhovych mainly by anachronisms, Kehlmann does not use they (relationship of inconsistency), but Kehlmann connects his stories with characters, it is absent in the work of Andrukhovych, who minimally mentions some characters in the last chapter. The allusion to cinematography is represented in Andrukhovych's novel through the whole text and the ring repetition (in the title and at the end of the novel). It is something else in the novel by Kehlmann. The character Ralph Tanner, a film actor, who appears in one story as the main character and in four stories as a minor character shows that the novel has the tangency to the cinematography.

Key words: genre, novel, novel in novellas, comparative analysis, category of text, hypercategory of text wholeness / discreteness.

Постановка проблеми. Дослідження жанрів перебирають на себе декілька наук. Це і функціональна стилістика, і лінгвістика тексту, і стилістика тексту, і дискурсознавство, і генологія, і риторика, і літературознавство, і компаратистика або ж порівняльно-історичне мовознавство. Обравши об'єктом дослідження жанр роману стикаємося з проблемою відмежування елементів аналізу стосовно художнього жанру насамперед в літературознавстві і в мовознавстві. Функціональна стилістика, розглядаючи художні жанри як жанри художнього функціонального стилю має всі підстави до аналізу, як і лінгвістика та стилістика тексту, бо тексти мають незбагнено широкий спектр функціоналу. Залучаючи порівняльний аспект до аналізу маємо визначити параметри порівняння великої епічної жанрової форми, такої як роман.

Наслідком міждисциплінарності розвідок цього жанру можна розглядати спільний пласт термінів, який використовується і в літературознавстві, і в мовознавстві стосовно художнього мовлення, тому що стилістика займається не тільки дослідженнями художнього функціонального стилю, а й індивідуального стилю автора та жанрів художнього мовлення.

І лінгвістика тексту, і дискурсознавство як паралельні науки про текст починали свої дослідження на текстах малого обсягу: інформаційні повідомлення, об'яви в газетах до різних рубрик (про продаж товарів і послуг, про знайомства і знайомства з метою одруження, про придбання товарів і послуг та ін.), некрологи, рекламні тексти, кухонні рецепти, тексти на картонних упаковках продуктів харчування, протоколи телефонних розмов у фірмах, інструкції, електронні листи та ін., що було викликано дослідженням мовленнєвих актів з трьохелементною структурою, яке важко було застосувати до мовленнєвих жанрів великого обсягу.

Перед тими самими проблемами стоїть і компаратистика, яка насамперед фокусувала свої дослідження на елементній базі системи мови. Позатекстові чинники застосовувались знову ж таки до концептосфери творів з виокремленням одного або двох концептів для зіставлення. Такі дослідження розглядають подібність і відмінність на рівні мікростилістики, стосовно макростилістики вони неефективні. Для макростилістичних розвідок щодо великих за обсягом жанрових форм у порівняльно-історичному мовознавстві можна застосовувати такі параметри, як еквівалентність, інклюзивність, перетин, невідповідність (Ivanenko, 2018: 76) і виводити схожість або відмінність зіставлюваних мовних одиниць, текст включно, або на їх основі виводити категоріальну відповідність як моделей, так і їх мовного та мовленнєвого наповнення різними мовами. При цьому можна використовувати систему текстових категорій: «цілісність (дискретність) – гіперкатегорія, категорії I ступеня (комплексні): зв'язність (когерентність, когезія), тональність (персональність, імперсональність), скінченність (закінченість, незакінченість); категорії II ступеня (основні): композиційно-мовленнєві форми (розповідь, опис, міркування та їх різновиди), архітектоніко-мовленнєві форми (монолог, діалог, полілог, форми чужого мовлення) та

усність/писемність; *категорії III ступеня (прості)*: фонологічні, граматичні, семантичні, стилістичні (Іваненко, 2010: 51).

Стосовно об'єктної бази дослідження у цій царині наукового знання Вальдемар Чахур (Czachur, 2011: 19) зауважує, що для порівняння дискурсів важливо підбирати схожі за тематикою дискурси, які одночасно практикуються у двох дискурспільнотах або у різні часи, або тематично різні дискурси, які практикуються двома дискурспільнотами в один і той же час. За цими параметрами романи, обрані для аналізу як **об'єкт** дослідження, належать до різних дискурспільнот, але написані приблизно в один час. Свій твір «Слава. Роман у дев'яти історіях» (Ruhm. Ein Roman in neun Geschichten) видатний австро-німецький письменник Даніель Кельманн опублікував у 2009 р., а роман Юрія Андруховича «Коханці юстиції. Параісторичний роман у восьми з половиною серіях» вийшов 2017 р., однак писав він його 27 років як про це повідомляє Вікіпедія (Коханці юстиції, режим електронного доступу).

Мета статті полягає у встановленні спільних і відмінних характеристик модифікацій великої жанрової форми «роман» у його різновиді «роман у новелах» на матеріалі творів Юрія Андруховича і Даніеля Кельманна.

Обидва автори зазначають у підназвах своїх епічних творів жанрову форму роману, але з певним типологічним різновидом. Даніель Кельманн наголошує на використанні у своєму романі як структурної одиниці жанру малої прози «оповідання», а Юрій Андрухович пропонує серії, хоча в тексті роману – це розділи, з алюзією до кіномистецтва і до фільму Федеріко Фелліні «Вісім з половиною» зокрема. Як Фелліні не вважав один фільм, знятий ним разом з іншим режисером за повну свою роботу (тому така назва), так і Андрухович не вважає свій останній розділ закінченим, бо йому бракувало матеріалів, щоб виписати його у повному обсязі. Тобто, в обох випадках ми маємо справу насамперед із структурною модифікацією жанру «роман» на основі використання в ньому інших жанрів (Бовсунівська, 2010: 67). У Кельманна – це оповідання, а у Андруховича (2018: 24, 72, 214) акросонет, блюз, документи (напр. протокол).

Як відомо, романи мають основною структурною одиницею розділ, а не оповідання або серію. Однак Даніель Кельманн не перший з авторів, які назвали структурною одиницею роману оповідання. Відомий австрійський письменник, модерніст Германн Брох (Broch, 1954) написав у 1950 р. роман з 11 оповідань «Die Schuldlosen. Roman in 11 Erzählungen». Цей роман літературна критика характеризує як роман у новелах (Novellenroman), напр. Ріхард Тібергер (Thieberger, 1962).

Цей тип роману відомий у німецькій літературі. Іда фон Дюрінгсфельд (Düringsfeld, 1852) опублікувала роман у новелах «Естер», який складається з чотирьох новел, три опубліковані в першому томі і одна в другому. За солідним обсягом цей роман у новелах (646 с.) відповідає великій епічній формі «роман», наприклад остання четверта новела «Анна і Вальдемар» має 32 розділи, що становить специфіку різновиду «роман у новелах» Іди фон Дюрінгсфельд. Із сучасних авторів відомий роман Інго Шульце (Schulze, 1998) «Прості історії. Роман з східнонімецької провінції» (Simple Storys. Ein Roman aus der ostdeutschen Provinz), який складається з 29 історій (оповідань), його також уважають різновидом типу «роман у новелах».

Одночасно з романом Кельманна вийшов ще один роман у новелах, який належить двом авторкам Юстині Зінк і Ліліан Р. Франке «Ренесанс: чорно-білий роман у новелах (Renaissance: Ein Schwarz-Weiß-Novellen-Roman) обсягом у 172 с., тобто цей різновид роману втрачає обсяг і наближається за цим показником до новели. Як відомо, новела Генріха фон Кляйста (Kleist, 1976) «Міхаель Кольхаас» (Michael Kohlhaas) має 148 сторінок тексту. І тут постає питання про відносність параметру «обсяг» у відмежуванні роману від новели. Виникає і друге питання, чим відрізняється роман у новелах від циклу новел, об'єднаних однією темою, бо структурні одиниці роману-новели досить автономні. Герман Брох писав, що не можна досягнути світ у його цілісності, якщо хапати його часточки-атоми, це можливо зробити тільки за умови зображення основних його рис, його математичної структури (цит. за Löhr, 2014: 4). Про свій роман у новелах «Безневинні» (Die Schuldlosen) він зазначив, що йому вдалося написати витвір мистецтва без жодного шва, у перфекціонізмі якого окремі

частини повністю злились у єдине ціле (цит. за Löhr, 2014: 11). Корінна Льор вважає, що цементуючими елементами його роману у новелах є фрактальна структурованість, протиставлення безкінечності і скінченності, символізм, об'єднання мотивів, міфологізм, параболічність початку і смислові зв'язки з кінцем, ліризм, синтез логічно відокремлених оповідань як структурних одиниць, хронологічна непослідовність (симультанність подій) (там само: 84, 87, 115, 133, 151).

Йозеф Штрелка, який протягом 40 років писав про творчість Броча назвав його роман у 11 оповіданнях поліісторичним (Strelka, 2001: 95), а Андрухович свій роман характеризує як параісторичний, але сутність одна й та ж – це нехронологічність зображуваних подій, а їх симультанність, характерна також і творів Кельманна.

Тобто, можна стверджувати, що симультанність зображуваних подій роману у новелах є однією з його типологічних характеристик, до яких належить також специфічність поєднаності змісту окремих новел, оповідань, розділів (серій), об'єктивована не тільки єдністю теми або ідейного змісту, а й тим, що некумулятивно утворюється нова цілісність.

Цілісність роману має свій вияв також і в такій його характеристиці, як розвиток протагоніста, згадаймо романи Йоганна фон Гете «Роки навчання Вільгельма Майстра» і «Роки мандрівок Вільгельма Майстра», роман Готфріда Келлера «Зелений Гайнріх». У романі Кельманна цей розвиток має свою специфіку на прикладі декількох персонажів у різних оповіданнях. Характерною рисою відображення цього розвитку є фрагментарність і двоїстість, представлена у кар'єрному зростанні персонажа, але водночас і в його моральній руйнації. Це стосується персонажа Еблінга, який у першій історії є непримітним, посереднім інженером, але завдяки перипетії з номерами телефонів, ставши двійником актора Ральфа Таннера, зайняв його місце в кіномистецтві і в житті. Ральф Таннер – відомий актор стає нічим непримітною людиною, живе життям простих людей (кар'єрний провал, але досяг розуміння цінності життя без умовностей світу гламуру), письменник Мігуель Аурістос Бланко, відомий у всьому світі як автор, що надихає людей на боротьбу з проблемами, сам знаходиться на межі самогубства. А інший письменник Лео Ріхтер, егоцентричний, навпаки допомагає в небезпечному регіоні разом з волонтерами людям у біді, тобто піднімається як особистість до морально-етичного рівня персонажів, яких зображує у своїх творах (останнє оповідання роману). Керівник відділу фірми з обслуговування мобільного зв'язку з-за зміни свого стандартно заможного життя на життя на дві родини (офіційна й неофіційна) втрачає все: і роботу, і родину й коханку з майбутньою дитиною.

Цікава також паралель твору Перуца з романом Андруховича. Так, Ян Крістоф Майстер (Meister, 2011) видавець романів Лео Перуца пише, що у 1951 р. Лео Перуц завершив роботу над великим романом у новелах (14 новел з епілогом), над яким працював 27 років, як і Андрухович над своїм романом у серіях (Коханці юстиції - Електронний ресурс). Такі екстралінгвальні фактори безумовно впливають на конструкцію роману в новелах, дають змогу автору вибудувати певну цілісність з відносно автономних частин.

Крістоф Майстер через 60 років після публікації роману у новелах Лео Перуца наголошує на тому, що літературна критика сприйняла цей роман позитивно завдяки новаторському підходу до структури, коли цикл новел, не об'єднується певною тематикою, а новели перемішані стосовно хронології і розвитку дії. Це якраз і є тією точкою відліку щодо сприйняття цього різновиду жанрової форми «роман». Схожу техніку використовує Даніель Кельманн, коли переплітає оповідання наскрізними персонажами, яким в різних історіях надається певна квота дієвості: або головний персонаж, або другорядний. Такими наскрізними персонажами є два письменники Мігуель Аурістос Бланко і Лео Ріхтер, актор Ральф Таннер, волонтерка Лара Гаспард, інженер Еблінг, інженер телекомунікацій Мольвіц, його шеф.

Кельманн також не дотримується хронологічного принципу зображення подій. Читач, якщо захоче прочитати всі оповідання, то складе собі певну хронологію подій та причинно-наслідкові відносини, зображених у романі, і збагне цю нову цілісність. Але читачеві надається також можливість не читати всі оповідання, а робити це вибірково чи прочитати одне з оповідань, і це не порушить сприйняття, тому що оповідання мають відносну цілісність стосовно зображуваних подій в усьому романі, бо гіперкатегорія тексту

«цілісність» існує в біполярній єдності з категорією дискретності (Іваненко, 2010: 51), тобто на матеріалі роману в оповіданнях, новелах або серіях (у книзі розділах) гіперкатегорія «цілісність» представлена цілісністю всього твору, у Кельманна – це цілісність стосовно теми «слава» (у кожній історії йдеться про її певний вияв), а у Андруховича стосовно злочину, але кожен вияв слави і кожен вияв злочину становить цілісність дискретних одиниць (історій, серій), яка є відносною стосовно всього твору.

Категорія I ступеня (комплексна) «зв'язність», представлена когерентністю і когезією (там само) має також свою специфіку у різновиді жанру роману у новелах (історіях, серіях, оповіданнях, новелах). Когерентність експлікується одиницями семантичного поля «слава» у Кельмана і поля «злочин» у Андруховича, але також структурними одиницями будови тексту – у Кельмана персонажами у Андруховича повторами (лейтмотивами) 'мандрівний цирк «Вагабундо», перейменованій в останньому розділі на «Прагу» (Андрухович, 2018: 18, 33, 53, 76, 107, 127, 150, 177, 241, 280) та лейтмотивом кохання (Андрухович, 2018: 19, 28, 57, 115, 120, 163, 198, 239, 295). В останньому розділі «Коханців юстиції» Юрій Андрухович має два повтори стосовно головних персонажів попередніх розділів, йдеться про протагоніста першого розділу Самійла Немирича і протагоніста сьомого розділу Маріо Понграца, про яких автор принагідно згадує, перекидаючи місток між подіями ХІІ, ХІХ і ХХ століть, їх симультанності. А також Андрухович цитує 8-й розділ «Вогню! Вогню!» (там само, 2018: 295) порівнюючи змальовану ним реакцію натовпу на розстріли національно свідомих українців фашистами під час Другої світової війни і версію місця про вбивство у останньому розділі роману, наголошуючи на тому, що натовп пересічних громадян має однакові реакції і за фашистської навали, і за соціалістичного буття. У останньому розділі метонімічно повторюється також персонаж Фелюсь. Під цим ім'ям у четвертому розділі фігурував кримінальний «король міста», а в останньому дивний хлопець, який постійно малював голови політиків у формі куль неправильної форми.

Анахронізми унаочнюють стійкість негативу за різних часів і додають до можливої симультанності зображених подій. Так, розглядаючи події 1612р. Андрухович (2018: 12) уживає анахронізми «потелефонували», «сльозогінний газ» і «лягти обличчям униз» (там само: 16), «помчали вулицею Леніна» (там само:18), 1632 р. – «...було похвилинно зафіксовано прихованою камерою задля прийдешнього розміщення на YouTube» (там само :23), 1641 р. «...тисячі громадян махають щойно придбаними в кіосках прапорцями... У повітря злітають тисячі надувних куль вогнистого кольору. Оркестр валторністів з міської протипожежної управи», «evergreen» та ін. (там само: 187), «одноразові (невживані) шприци» на кінець ХІХ ст. та ін. натякаючи на схожому способі дії злочинців, натовпу й влади у наш час.

Інша ознака зв'язності – когезія представлена в романах у новелах повною мірою як експліцитними засобами синтаксичного зв'язку, так і імпліцитними завдяки різним видам переліку та повтору.

Тональність у єдності персональності та імперсональності представлена у романі типом оповідача, його ставленням до зображуваного, вираженого експресивними засобами. У романі Андруховича – це переважно аукторіальний оповідач від 3-ої особи однини, подекуди фрагментарно у авторських роздумах «Любов – це той щем, без якого нас немає» (Андрухович, 2018: 42); «Не думаю, що американці знехтували його попереднім досвідом» (там само: 43) або у фіктивній бесіді з читачем: «... і в нього, як в одного з інших моїх героїв, ...» (там само); « Я натомість хочу ще раз побачити, як ... (там само). «Почну з того, що Альберт Вироземський прибився до монастиря бернардинів у Львові...» (там само: 52). Однак у останньому розділі автор пише від 1-ої особи однини і частково від 1-ої особи множини, бо події, які він зображає, стосуються сучасності, часу, в якому живе сам автор Андрухович, і це надає останньому розділу ще більшої переконливості завдяки свідченням очевидця подій.

Це авторське «я» переходить інколи в «ми» (я як частина родини), і як відсторонення від загалу «ми» - громадяни, представники Радянського Союзу (Андрухович, 2018: 274-275, 283; 280). Але є спільнота «наше місто» (там само: 284-285, 288-289, 300), яка метонімічно відображає ставлення автора до зображуваних ним подій як очевидця спільноти у 1971 р. і в

XXI ст. (там само: 285, 301), особливо, коли йдеться про категорію скінченності, На думку автора, більшість історій «незавершені для нас. Ми не можемо охопити ні початків, ні кінців, завжди перебуваючи десь поміж, на якомусь випадковому відтинку.» (там само: 301).

Завдяки включенням автора Андруховича у текст роману досягається довірлива з іронічно-гумористичним відтінком тональність бесіди з читачем, напр. в заключних реченнях твору, які спростовують за певної умови незакінченість останнього розділу роману: «Але якщо хтось із вас, прочитавши ці рядки, пригадає собі не лише ту далеку подію з трупом без голови, а й можливу її розв'язку, то я радо дізнаюся, чим там усе закінчилося, й тоді, напевно, допишу до кінця цей незавершений розділ» (там само: 301).

У романі Кельманна оповідач також загалом аукторіальний, але у двох оповіданнях персональний від 1-ої особи однини, чим автор досягає більшого ступеня довіри читача до зображуваних подій. Загальна тональність твору Кельманна епічно-іронічна (пор. Іваненко, 2020: 160-164).

Тональність роману Андруховича також частково епічно-іронічна але й епічно-саркастична. Іронічна вже сама назва роману : «Коханці юстиції». Її іронічність виникає на порушенні так званих ритуальних дій соціуму. У демократичному суспільстві до юстиції, тобто судової влади, поважне, шанобливе ставлення, бо закони стоять на сторожі цього демократичного життя. Але роман Андруховича не про таке суспільство, а про порушників законів, за якими живе суспільство, тому назва відображає нехтування цими людьми законів суспільства. Це автор висловив у метафорі, бо коханець – це «Чоловік, що перебуває в позашлюбному зв'язку з жінкою або дівчиною...» (Новий тлумачний словник української мови, 2000: 352), тобто ця метафора виражає протизаконні відносини протагоністів твору до законів суспільства.

Епічно-саркастична тональність як вияв злої іронічності до зображуваного денотату пронизує увесь роман Андруховича. Автор майстрино добирає оксиморони, щоб досягти цього підвиду гумористичної тональності: **«виняткова краса його злочинів», найзухваліші вбивства і грабунки [...] «виконано з неабияким естетичним чуттям [...] залишають непозбутне враження вільної натхненної творчості.»** (Андрухович 2018: 8), **«бездоганні зарізки»** (там само: 17), [...] «випущені звірі [...], бавлячись у квітниках, водограях та монастирських садах і тепер уже неквапно ласуючи окремими пороздираними перехожими» (там само: 18); «Дукати виявилися всі як один фальшиві, і в ніч на 22 червня Немирич та його хлопці віроломно наздогнали шахрая та його валку на Великому Шовковичному шляху, де порубали всіх до одного [...]» (там само); **«Сонце зійшло на заході»** (Андрухович, 2018: 104) і підсилює саркастичну тональність іншими стилістичними засобами: ремінісценціями (напр. непряма цитата Воланда з «Майстра і Маргарити» Булгакова щодо вбивства Потоцького), варійованими повторами, переліком і т. д.

Використання двох типів розповідача в романі (аукторіального і персонального) характеризує тип викладу як оповідь, що впливає також і на вибір композиційно-мовленнєвих форм, де переважає «розповідь» і «опис», а присутність автора в романі як персонажа має наслідком використання КМФ «міркування», стосовно архітектоніко-мовленнєвих форм – діалогу з читачем у Андруховича, і діалогу з персонажем у Кельманна (оповідання „Rosalie geht sterben“ – Розалія йде вмирати). Діалогічність, часто виражена риторичним питанням до читача, відповідь на яке дає автор, в обох романах імітується таким чином усність мовлення.

Підсумовуючи можна констатувати, що наведені приклади романів у новелах німецькою і українською, крім Андруховича, Юрій Яновський «Вершники», Олесь Гончар «Тронка» та ін., свідчать про використання техніки письма у різновиді «жанр у новелах» різними авторами минувшини і сучасності у німецькій, австрійській та українській літературі.

Здійснений аналіз роману Андруховича і роману Кельманна свідчить, що їх модифікації жанрової форми «роман» відповідають її різновиду «роман у новелах» і мають спільні характеристики з романами Іди фон Дюрінгсфельд, Германа Броха, Лео Перуца, Інго Шульце та ін. стосовно смислових зв'язків, синтезу логічно відокремлених оповідань (персонажі, лейтмотиви, міфологізм), симультанності зображуваних подій, (їх

нехронологічності), використання малих за обсягом художніх жанрів (часто ліричних форм) у тексті роману. Обидва автори використовують у своїх творах арсенал засобів магічного реалізму.

Зіставлення романів Андруховича і Кельманна відповідно до категорій тексту показало, що стосовно цілісності/дискретності об'єктивованої не тільки єдністю теми та ідейного змісту, а й тим, що некумулятивно утворюється нова цілісність (відношення еквівалентності), що має також свій вияв у Кельманна у епічно-іронічній тональності з фрагментами епічно-саркастичної, а у Андруховича епічно-саркастичної та епічно-іронічної тональностей (відношення перетину), а стосовно категорії скінченності (відносно відкритий кінець роману) та зв'язності (когерентності/когезії) відношення еквівалентності. Теж саме стосується КМФ, АМФ і усності/писемності. Треба однак зазначити, що еквівалентність має характер компенсаторності на рівні простих категорій. Симультанність подій як вияв цілісності виражена у Андруховича переважно анахронізмами, яких Кельманн не використовує (відношення невідповідності), але Кельманн зв'язує окремі оповідання персонажами, що відсутні у Андруховича, який мінімально згадує деяких персонажів в останньому розділі (переважно відношення невідповідності), алюзія з кіномистецтвом представлена в романі Андруховича наскрізно і повтором-кільце (назва і на кінець роману знімається кіно), а у Кельманна завдяки персонажу Ральфу Таннеру, актору кіно, який фігурує у одному оповіданні як головний герой, а в чотирьох оповіданнях як другорядний персонаж.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо в зіставленні романів у новелах на матеріалі художніх творів інших європейських культур.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Андрухович, Юрій. Коханці юстиції. Параісторичний роман у восьми з половиною серіях. /Юрій Андрухович. – Чернівці: Меридіан Чернівці, 2018. – 304 с.
2. Бовсунівська, Тетяна. Когнітивна жанрологія і поезика. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2010. – 180 с.
3. Іваненко, С. М. Поліфонія ритмотональної будови тексту в стилістичному аспекті (на матеріалі німецької мови) : дис. на здоб. наук. ступеня д-ра філол. наук : спец. 10.02.04 – германські мови /С. М. Іваненко ; НПУ імені М.П. Драгоманова – Київ, 2010 р. – 441 с. + дод.
4. Іваненко С.М. Іронія Данієля Кельманна у мовному портреті персонажа Мольвіца за романом «Ruhm. Ein Roman in neun Geschichten» (Слава. Роман з дев'яти історій). // «Нові концепції викладання у світлі інноваційних досягнень сучасної науки». Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції 07 листопада 2020 року/ Укл. О.О. Яременко-Гасюк, О.В. Холоденко, Т.А. Ляшенко. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2020. – 160-164 с.
5. Коханці юстиції [Електронний ресурс] // Електронна енциклопедія «Вікіпедія». – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D1%85%D0%B0%D0%BD%D1%86%D1%96_%D1%8E%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%86%D1%96%D1%97
6. Broch, Hermann (1954): Die Schuldlosen. Roman in elf Erzählungen. Zürich: Rhein-Verlag. – 368 S.
7. Czachur, Waldemar (2011): Was kann eine kontrastive bzw. kultur-kontrastive Diskursanalyse leisten? Einige Thesen zum diskursanalytischen Vergleich. In: Földes, Csaba (Hrsg.): Interkulturelle Linguistik im Aufbruch. Das Verhältnis von Theorie, Empirie und Methode. Tübingen (Beiträge zur interkulturellen Germanistik; 3). S. 13-23.
8. Düringsfeld, Ida von (1852) Esther: Novellenroman in zwei Bänden. – Breslau: Verlag von Trewendt & Granier, Bd 1-2. – 374 S.; 272 S. - [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://books.google.com.ua/books?id=si14vgEACAAJ&printsec=frontcover&hl=uk&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false
9. Іваненко, С. (2018). Parameter und Einheiten des fachbezogenen interkulturellen Sprachvergleichs (am Beispiel der interkulturellen Stilistik der deutschen und der ukrainischen Sprache). In: Csaba Földes (Hrsg.) Themenfelder, Erkenntnisinteressen und Perspektiven in der Germanistik in Mitteleuropa. Beiträge zur interkulturellen Germanistik. - Bd.10. – Tübingen: Narr Franke Attempto Verlag. – S. 67-78.
10. Kehlmann, Daniel (2019). Ruhm. Ein Roman in neun Geschichten. – Reinbeck bei Hamburg: Rowohlt Taschenbuch Verlag. – 203 S.
11. Kleist, Heinrich von (1976). Michael Kohlhaas. Aus einer alten Chronik. Rudolstadt: Greifenverlag. – 158 S.
12. Löhr, Corinna (2014) Mythos und Mathematik. Hermann Brochs Roman *Die Schuldlosen* und seine Essays. Inauguraldissertation zur Erlangung des Akademischen Grades eines Dr. phil., vorgelegt dem Fachbereich 05 Philosophie und Philologie der Johannes Gutenberg-Universität Mainz. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://docplayer.org/33363878-Mythos-und-mathematik.html>
13. Meister, Leo Christoph (2007) Leo Perutz' Novellenroman Nachts unter der steinernen Brücke oder: Vom Hunger der Interpretation. In: Leo Perutz'omane [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.degruyter.com/view/book/9783110971842/10.1515/9783110971842.123.xml>
14. Thieberger, Richard (1962) Hermann Brochs Novellenroman und seine Vorgeschichte. In: Deutsche Vierteljahrsschrift für Literaturwissenschaft und Geistesgeschichte. - Stuttgart, etc. Vol. 36, Iss. 4, : 562. [Електронний ресурс] – Режим

доступу: <https://search.proquest.com/openview/181fd3f5b26629211b494bd6418a3a51/1?cbl=1818043&pq-origsite=gscholar>

15. Sink, Justina/Lilian R. Franke (2009) Renaissance: Ein Schwarz-Weiß-Novellen-Roman. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.amazon.de/Renaissance-Ein-Schwarz-Wei%C3%9F-Novellen-Roman-Justina-Sink/dp/3837021076>

16. Strelka, P. Joseph (2001). Poeta Doctus Hermann Broch. – Tübingen, Basel: Franke Verlag. – 163 S.

REFERENCES

1. Andrukhovych, Yurii (2018). Kokhantsi yustytysii. Parastorychnyi roman u vosmy z polovynoiu seriiakh. /Iurii Andrukhovych. – Chernivtsi: Merydian Chernovits, 2018. – 304 p.

2. Bovsunivska, Tetiana (2010). *Kohnityvna zhanrolohiia i poetyka*. Kyiv: Vydavnycho-polihrafichnyi tsentr "Kyivskiy universytet". – 180 p.

3. Broch, Hermann (1954). Die Schuldlosen. Roman in elf Erzählungen. Zürich: Rhein-Verlag. – 368 S.

4. Czachur, Waldemar (2011). Was kann eine kontrastive bzw. kultur-kontrastive Diskursanalyse leisten? Einige Thesen zum diskursanalytischen Vergleich. In: Földes, Csaba (Hrsg.): Interkulturelle Linguistik im Aufbruch. Das Verhältnis von Theorie, Empirie und Methode. Tübingen (Beiträge zur interkulturellen Germanistik; 3). S. 13-23.

5. Düringsfeld, Ida von (1852). Esther: Novellenroman in zwei Bänden. – Breslau: Verlag von Trewendt & Granier, Bd 1-2. – 374 S.; 272 S. https://books.google.com.ua/books?id=si14vgEACAAJ&printsec=frontcover&hl=uk&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false zuletzt aufgerufen am 16.01.2021.

6. Ivanenko, S. M. (2010). Polifoniia rytmotonalnoi budovy tekstu v stylistychnomu aspekti (na materialii nimetskoj movy) : dys. na zdob. nauk. stupenia d-ra filol. nauk : spets. 10.02.04 – hermanski movy /S. M. Ivanenko ; NPU imeni M.P. Drahomanova – Kyiv. – 441 p. + dod.

7. Ivanenko, S. (2018). Parameter und Einheiten des fachbezogenen interkulturellen Sprachvergleichs (am Beispiel der interkulturellen Stilistik der deutschen und der ukrainischen Sprache). In: Csaba Földes (Hrsg.) Themenfelder, Erkenntnisinteressen und Perspektiven in der Germanistik in Mitteleuropa. Beiträge zur interkulturellen Germanistik. - Bd.10. – Tübingen: Narr Franke Attempto Verlag. – S. 67-78.

8. Ivanenko S.M. Ironiia Danielia Kelmanna u movnomu portreti personazha Molvitsa za romanom «Ruhm. Ein Roman in neun Geschichten» (Slava. Roman z dev'iaty istorii). // «Novi kontseptsii vykladannia u svitli innovatsiinykh dosiahnen suchasnoi nauky». Materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii 07 lystopada 2020 roku/ Ukl. O.O. Yaremenko-Hasiuk, O.V. Kholodenko, T.A. Liashenko. – K.: NPU imeni M.P. Drahomanova, 2020. – pp.160-164.

9. Kehlmann, Daniel (2019). Ruhm. Ein Roman in neun Geschichten. – Reinbeck bei Hamburg: Rowohlt Taschenbuch Verlag. – 203 S.

10. Kleist, Heinrich von (1976). Michael Kohlhaas. Aus einer alten Chronik. Rudolstadt: Greifenverlag. – 158 S.

11. Kokhantsi yustytysii URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D1%85%D0%B0%D0%BD%D1%86%D1%96_%D1%8E%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%86%D1%96%D1%97

12. Löhr, Corinna (2014) Mythos und Mathematik. Hermann Brochs Roman *Die Schuldlosen* und seine Essays. Inauguraldissertation zur Erlangung des Akademischen Grades eines Dr. phil., vorgelegt dem Fachbereich 05 Philosophie und Philologie der Johannes Gutenberg-Universität Mainz. <https://docplayer.org/33363878-Mythos-und-mathematik.html> zuletzt aufgerufen am 16.01.2021.

13. Meister, Leo Christoph (2007). Leo Perutz' Novellenroman Nachts unter der steinernen Brücke oder: Vom Hunger der Interpretation. In: Leo Perutz' Romane: <https://www.degruyter.com/view/book/9783110971842/10.1515/9783110971842.123.xml> zuletzt aufgerufen am 16.01.2021.

14. Novyi tлумachnyi slovnyk ukrainskoi movy (2000). – T. 2. - [Ukl. Vasyl Yaremenko, oksana Slipushko]. – K.: Vydavnytstvo «Akonit». – 912 p.

15. Thieberger, Richard (1962). Hermann Brochs Novellenroman und seine Vorgeschichte. In: Deutsche Vierteljahrsschrift für Literaturwissenschaft und Geistesgeschichte. - Stuttgart, etc. Vol. 36, Iss. 4.: 562. <https://search.proquest.com/openview/181fd3f5b26629211b494bd6418a3a51/1?cbl=1818043&pq-origsite=gscholar> zuletzt aufgerufen am 16.01.2021.

16. Sink, Justina/Lilian R. Franke (2009). Renaissance: Ein Schwarz-Weiß-Novellen-Roman. <https://www.amazon.de/Renaissance-Ein-Schwarz-Wei%C3%9F-Novellen-Roman-Justina-Sink/dp/3837021076> zuletzt aufgerufen am 16.01.2021.

17. Strelka, P. Joseph (2001). Poeta Doctus Hermann Broch. – Tübingen, Basel: Franke Verlag. – 163 S.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Світлана Іваненко – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри іноземних мов Київського національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова.

Наукові інтереси: Стилістика тексту, порівняльна стилістика, лінгвостилістична інтерпретація художнього тексту і текстів практичного мовлення, комунікативна прагматика.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Svitlana Ivanenko – Doctor SC, Professor, Professor of the Foreign Languages Department at the National Pedagogical Mykhajlo-Drahomanov-University Kyiv.

Scientific interests: Text Stylistics, Comparative Stylistics, Stylistic Interpretation of the Belles-Lettres Texts and Texts of Practical Speech, Communicative Pragmatics.

УДК 81'373.6-81'373.2

DOI: 10.36550/2522-4077-2021-1-193-171-176

MISCELLANEA ETYMOLOGICA: TOPONYMICA

Александр ИЛИАДИ (Кропивницький, Украина)

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0001-5078-8316>

e-mail: alexandr.iliadi@gmail.com

ИЛИАДИ Александр И. MISCELLANEA ETYMOLOGICA: TOPONYMICA. Статтю присвячено перегляду кількох версій етимологічного тлумачення гідронімів (назв водних географічних об'єктів) давньої Словаччини, раніше віднесених до іранського (сармато-аланського) субстрату в місцевому слов'янському історичному топоніміконі. Автор порівнює наявні в науковому обігу етимології, виявляючи вразливі місця в їхній аргументації, а також констатує недостатність доказів для тих чи тих тверджень. Спеціальну увагу приділено проблематичному питанню неоднозначності орфографії документальних форм гідронімів, яка часто дає підстави для кількох (абсолютно різних) тлумачень одного слова. Відповідно, акцентується на проблемі вибору якогось певного варіанта як найбільш «авторитетного» (максимально наближеного до питомих, етимологічної форми) для дослідження. Критична оцінка етимологій, запропонованих раніше, виявила нові ресурси для генетичної інтерпретації розглянутих п'яти водних назв, які досить упевнено можна віднести до кельтського та германського лексичного спадку в гідронімії Словаччини. З-поміж них виділяється питома германський гідронім, дооформлений середньоіранським терміном географічної номенклатури, що свідчить про лексичну рецепцію залишків германського топонімічного стратуму в мовленні сармато-аланського населення і, відповідно, про мовну взаємодію двох етносів.

Ключові слова: іранський, кельтський, германський, етимологія, гідронім.

*ILIADI Alexander I. MISCELLANEA ETYMOLOGICA: TOPONYMICA. The paper deals with the verification of several etymological versions, suggested for interpretation of hydronyms (i.e. names of water geographical objects) of ancient Slovakia. Earlier these lexical units were classified as elements of Iranian (Sarmatian and Alanian) substratum in local Slavic historical toponymy. The author compares etymological versions, existing in scientific circulation, and finds out the soft spots in their argumentation and also notes the lack of proof for different contentions. The special attention is given to problematic question of ambiguity of orthography of documented forms hydronyms, because ambiguity all too often gives grounds for several (absolutely different) interpretations of one word. Consequently, here is focused on the problem of choice of a certain variant as more «authoritative» (i. e. maximally closed to primordial, etymological form) for research. Critical assessment of proposed above etymological versions uncovers new resources for genetic interpretation of five viewed hydronyms, which can be surely defined as Celt and Germanic lexical heritage in Slovak hydronymy. Among river names the primordial Germanic hydronym is pointed out; one is extended with Middle Iranian term of geographical nomenclature, which evidences about lexical reception of Germanic toponymy stratum traces in the speech practice of Sarmatian and Alanian population and consequently about both ethnoses lingual interaction. In particular Celtic and Germanic etymologies are suggested for such Slovakian hydronyms: *Hasztergán, Hor. Hastrgán, Hor. Hastrgáñ* = *Gaster-gan < Germ. *Gaster 'stream in ravine', extended with Iran. *kan 'sorice, well, spring'; *Kubra, Cubra* = Celt. *kubr (< adj. *kumb-ro-) 'stream, current on valley'; *Meirbos* = Germ. *Mittel-bach, *Mittel Bach or *Mitlpoš(sky) 'between creeks'; *Nuduna* = Celt. *nāu-dūn 'port for boats', 'fortification with marina for boats'; *Gardubarto, Gardubartu, Karduberka, Chaduwocha* = Celt. *kar[r]-dubur = «stone water», «stone stream» + Hung. *tó* [tava, tavat] 'lake', 'pond'.*

Key words: Iranian, Celtic, Germanic, etymology, hydronym.

Введение. Наверное, каждому исследователю языковых древностей, заключённых в поистине бездонном кладезе, коим является ономастика любого языка, приходилось не раз убеждаться в одной непреложной истине: Nomina Propria – весьма сложный объект этимологических разысканий. Особые трудности связаны с анализом исторической топонимии, толкование которой при надёжной, критически оцененной источниковой базе (документы разного времени) может осветить периоды лингвистической истории края. В славянском языкознании пример штудий такого типа являет яркая работа В. Л. Васильева «Славянские топонимические древности Новгородской земли» (М., 2012), где хорошо показаны возможности архаичных географических названий в деле изучения древней диалектной ситуации в ареале новгородских говоров.

Сложность этимологической трактовки исторического топонимикона обусловлена не только количественными показателями, т. к. этот признак свойствен топонимии любого языка, чьи носители уже давно расселены по обширной территории. Работа с этим материалом осложняется тем, что многие названия имеют массу документированных вариантов, которые существенно различаются, потому наблюдение над ними часто ставит проблему выбора этимологически наиболее «авторитетной» формы. Таким образом, обилие письменных форм одного названия, которое в идеале должно помогать уточнению его исконного облика, порой способно завести исследователя в тупик, вынуждая видеть в них гетерогенные образования. Столь же тяжело поддаются разбору этимологически сложные географические номены, лишённые орфографических вариантов и упомянутые только в одном письменном памятнике. Описанное состояние топонимической фактологии хорошо иллюстрируется исторической гидронимией Словакии. Несмотря на детальные этимологические описания водной номенклатуры всех основных рек этой части Европы (публикации В. Шмилауэра, Я. Кршко, Ю. Гладкого, М. Майтана, П. Жиго и др.), остаётся большая группа лексем, не получивших должного толкования именно по причине неясного соотношения их орфографических вариантов или же вследствие изолированности, единичности фиксаций некоторых названий. Наш собственный опыт работы со словацкой исторической топонимией показывает, сколько взаимопротиворечащих толкований порождает трактовка некоторых слов этой группы и как непросто найти критерий для выбора наиболее непротиворечивой этимологии.

Анализ материала

1. Словацкое старописьменное водное название бассейна реки Нитры *Hasztergán* (1890 г.), *Hor. Hastrgán* (1930 г.), *Hor. Hastrgán* (1958 г.) ранее уже попадало в поле зрения специалистов по истории ономастической лексики. Как объект этимологического анализа гидроним получил две равноправные версии толкования: как тюркизм на *-gan* или же как древний сарматский номен со второй частью, соотносительной с элементом *-ganь* в субстратной гидронимии Северного Причерноморья, где он воспроизводит сарм.-алан. **khani-* ‘источник; кладезь; рудник’; при этом восстановленный для первой части прототип **hast[e]r-* остался без этимологии. Подробнее см.: (Шапошников, 2010: 251).

Этот гидроним заинтересовал нас в рамках работы над проектом «Иранские языковые реликты в словацкой исторической топонимии», и первая публикация по этой теме затрагивает в том числе вопрос его этимологии. Было отмечено, что «прототип **hast[e]r-*» – это фантом реконструкции, продукт не критической оценки графических вариантов гидронима, и вместо него в начале композита нужно усматривать лексему, тождественную скиф., сарм. **stur*, осет. *stur* ‘большой’ с протетическим *a-*, которое, наряду с *u-*, появляется у *stur* в осетинских диалектах (ирон. *ысдыр* = *стыр*, дигор. *ustur-don* ‘большая река’), а древность форм с протезой косвенно подтверждается этимологией совр. *Днестр* < **Dan-æst(u)r* или **Dan-ust(u)r* ~ осет. *ustur-don* (Т. Т. Камболов). Т. е. вероятно реконструкция **astur-xan/*astur-kan* ‘большой колодец’ или ‘большой источник, родник’ как коррелят осет. *ustur-don* ‘большая река’. Звук *h-* в анлауте письменных форм отражает славянскую протезу – маркер славянской фонетической адаптации гидронима. Впрочем, объяснение не ограничивается сказанным выше в силу неоднозначности начала топонима, допускающего трактовку *Hasztergán, Hastrgán, Hastrgán* как славянской рецепции (и в этом случае венг. фиксация *Hasztergán* также передает слав. произношение с диал. *h-* протезой) сарм.-алан. **ās-tarkān-* или **ās-tarxān-* ‘ставка асского военачальника (тархана)’, ср. *ās-* ‘сарматское племя’, ‘асы’, ‘яссы’, ‘осетины’ & скиф. **tarxān-* ‘привилегированное лицо’, согд. *trγ'n, trχ'n* [*tarxān*] ‘титул’. Правда, такая версия требует признать вторичным перенос названия на водный объект с какого-то иного (Илиады, 2016: 359: с литературой).

Как можно заметить, генетическая амбивалентность первого компонента слова проистекает из неясности статуса анлаутного *h-* (протеза или исконный элемент слова?) и *e* в инлауте (исконный элемент фонетической структуры слова *u/a* или мадьярская вокалическая вставка?). Но существует объяснение номена, которое, кажется, устраняет проблему этимологической амбивалентности первого компонента. Для этого стоит перенести внимание с иранского на германский лексический материал. Например, препозитивная часть,

содержащая кластер *str*, формально совпадает с аналогичным компонентом **(a)stra/*(i)stra*, который часто встречается в древней германской гидронимии, ср.: *Alster* (нередко как первый член составных гидронимов + номенклатурные *See, Bach*) < **Al-astra, *Al-istra* (> *Elster*) ~ и.-е. **el-/*ol-* ‘течь, бить ключом’; *Laster* < **lah-stra-*; *Polster* < **bulh-stra-*; *mostr-* < **muh-stra-* (Słowiańska onomastyka, 2002: 165). Вторая часть *-gán* может документировать иранское (**kan* > **gan*) освоение герм. **Aster* или, скорее всего, сложного (sic!) **Gaster* ‘поток в теснине’ < **Gat-stra-* ~ герм. **gata-* ‘отверстие’ (ср. к препозитивному компоненту англ. *gat* ‘пролив между скалами’, др.-англ. *geat* ‘ворота’; Левицкий, 2000: 182). Трактовка *Hasztergán, Hastrgán, Hastrgáñ* как гибридного гидронима **Gaster-gan*, где германское водное название дооформлено ср.-иран. термином **kan* (> **gan* в постпозиции) ‘колодец’, ‘источник, родник, канал, арык’ (в период освоения сарматами территории бассейна реки), лишена «конструктивных» недостатков всех предшествующих этимологий, т. к. каждый элемент структуры слова получает непротиворечивое освещение без известных натяжек, которых иногда сложно избежать при реконструкции исходного облика слов.

2. *Kubra*, 1265, *Cubra* («in viam magnam – asc. per riuulum Cubra», «et sic paululum procedendo circa riuulum Cubra cadit in eundem, qui riuulus est in communi cum prefato Laurencio»), *Kubrá, Kobra, Kubranský potok, Nagy Kubra* – название потока в бассейне реки Ваг (Wenzel, 1870: (8: 122); Šmilauer, 1932: 73, 332, 499). В Шмилауэр констатировал, что этимология неизвестна, хотя он и допускал славянскую природу слова, сравнивая его с чеш. *Koberná* (?) (Šmilauer, 1932: 73, 332, 499), морфология которого неоднозначна. Ранее, работая с этим номеном, мы предложили иранскую (сармато-аланскую) этимологию, восстановив архетип в виде **kub[u]ra* ‘холм, возвышенность’ (ср. осет. *k’ubyr, k’ubur* ‘бугор’, ‘холмик’) и связав его с неславянской гидронимией восточнославянского ареала, ср. отмеченные тут *Кубра, Кубря* – озеро в р-не побережья Десны, *Кубер* – ручей (г. Путивль), приток Клевени, *Кубрь (Кубарь)* – л. Клевени, п. Сейма, л. Десны (Илиади, 2018: 559–560: с прочими версиями).

Равным образом можно было бы думать и о рефлексе и.-е. адъектива **kumb^h-ro-*, производного от основы **kumb^ho-*, известной, напр., по пракельт. **kumbā* ‘долина’ (ср. ср.-вал. *cwm*, ср.-бретон. *komm* ‘русло реки’, галл. **kumbā* ‘дол, долина’, ‘ущелье, ложбина’ > в.-лат. *cumba*; Matasović, 2009: 229–230), и трактовать судьбу кластера *mbr* > *br* > *r*, как в кельтском, ср. ирл. *co-brith* ‘помощь’, *cobir*, род. п. *cobra* ~ **k’om-bhr* *ti-*, **k’om-bhri-* и др. (примеры см.: Льюис, Педерсен, 1954: 56). Но кельт. **kubr* (< adj. **kumb-ro-*) ‘поток, текущий по долине (ложбине, ущелью)’ (касательно исхода ср. ср.-вал. *dwfr* ‘вода’; Matasović, 2009: 107) приемлемо только для словацкого названия ввиду отсутствия кельтского субстрата в ареале бассейна Десны.

3. Словацкое водное название *Metrbos*, отмеченное в гидросистеме реки Нитры, ономасты признают этимологически неясным (Hladký, 2004: 134). Позднейший опыт интерпретации гидронима А. К. Шапошниковым был сведён к выделению в нем неясной основы **Metrb-* (метатеза псл. **mьrtva* (?)), наращённой венгерским суфф. *-os*. Однако метатеза в венгерском – это способ устранения несвойственных его фонетике звукокомплексов, которые встречаются в заимствованиях (ср. *kulcs* ~ рус. *ключ*, *szerda* ~ рус. *среда*), посему перестановка *mrtv-* (слвц. рефлекс **mьrtv-*) > венг. *metrb-* лишена смысла, т. к. она бы просто заменила одно чуждое венгерской речи сочетание звуков другим. Потому предположение о венг. адаптации слав. **mьrtva* выглядит сомнительным. То же можно сказать о нашей собственной этимологии тополексеми как сарм. рефлекса иран. композита **naitra-pašu-* ‘овечий проход (брод)’ > сарм. **Netr-fus* > др.-слвц. *Metrpus, Metrbus* (?) > венг. *Metrbos* (подробнее см.: Илиади, 2016: 354–356).

Обе этимологии расшатываются подозрением, что единственная письменная форма гидронима, которой мы располагаем, может оказаться искажённым в венгерском документе нем. **Mittel-bach, *Mittel Bach = mittel* ‘между’ & *Bach* ‘ручей’, т. е. «Средний ручей». Ср. порчу нем. **Mittelberg* (*mittel* ‘между’ & *Berg* ‘холм’) в венг. *Nitrperk* (Белакова, 2016: 196) (что близко к *Metr-*!), где находим всё ту же нотацию кластера *ttel* как *tr*. Впрочем, венгерский переписчик мог исказить даже не оригинальное немецкое название, а его словацкую рецепцию **Mitlpoš(sky)*, ср. усвоение нем. *-bach* в составе композитов как слвц. -

pach/-poch/-poš (напр., *Štampošský potok* < нем. *Steinbach* = *Stein* ‘камень’ & *Bach*; Белакова, 2016: 198). Т. е. не исключена принадлежность гидронима к более позднему хронологическому слою, видимо, сопоставимому со временем немецкой колонизации Западной Словакии в XII–XV вв. (Đurkovská, 2007: 2; в (Белакова, 2016: 196) этот этап немецкого заселения назван баварской волной колонизации).

4. *Nuduna*: «Cuius quidem terre prima meta incipit a quodam Rivulo *Nuduna* vocato et uadit ad partem meridionalem ad montem Remetehyg dictum deinde descendit et incidit in Zaraselnice», 1295 (бассейн Оравы) – приток Вага в Сельнице (Codex diplomaticus, 1880: 241; Šmilauer, 1932: 40, 314, 499: с неизвестной этимологией). Ранее мы предполагали сарм.-алан. происхождение гидронима, в частности, речь шла о **nodāna* < иран. **na'a-dāna-* ‘жёлоб, водосток’, ср. вариантное иран. **nā'a-dāna-* в кл. перс. *nāvdān* ‘жёлоб, водосток, труба’ и (вторичный круг значений) ‘шлюз’, ‘река’, ‘канал’, тадж. *novadon* ‘жёлоб, водосток’ и др. (Илиади, 2019: 406–407).

Сейчас идея рассматривать *Nuduna* как передачу ср.-иран. **nodāna* < **na'a-dāna-* ‘жёлоб, водосток’ уже не кажется нам удачной, главным образом, из-за слабой аргументации изменения вокализма слова в несколько этапов. Как известно, чем больше гипотетически восстанавливаемых звеньев в цепочке реконструкции формы слова, тем больше она вызывает сомнений и кажется натянутой. Правдоподобна кельтская этимология названия, в частности, как сложное **nāu-dūn* ‘лодочная пристань’, ‘укрепление с пристанью для лодок’, ср. к составляющим др.-ирл. *nau* ‘лодка’ и *dūn* ‘крепость, крепостной вал’, а также гомогенное др.-англ. *dūn* ‘причал’, ‘холм, возвышенность’ (Matasović, 2009: 108, 285). Предполагаем перенос на реку названия контактного географического объекта. Сказанное не противоречит этноязыковой ситуации, исторически сложившейся в бассейне реки Оравы: это ареал кельтской археологии, в котором логично ожидать сохранности кельтского топонимического субстрата, к которому причисляют и сам гидроним *Орава* (*Arawa*, *Arua*, *Arva* и др. = кельт. **arva* ‘лесное поле, годное для оранья, поляна, лесной луг’) и его ономастическое окружение (Шапошников, 2012).

5. Слвц. стар. *Gardubarto*, *Gardubartu*, *Karduberka*, *Chaduwocha* – название притока Малого Дуная с неясной этимологией, как отмечается в ономастической литературе (Šmilauer, 1932: 296). Известное из старых источников, это название, судя по имеющимся вариантам, явно несет отпечаток сильного искажения. Гидроним уже привлекал наше внимание в рамках работы с иранским стратумом словацкой топонимии, и тогда мы истолковали приведенные формы как порчу сарм.-алан. **kard-porata* или **xard-porata* ‘мутная, грязная река’ (Илиади, 2016: 358). По прошествии времени такая версия представляется натянутой, и прежде всего из-за фонетической сомнительности трактовки второй части, в исходе которой явственно выделяется венг. *tó* [*tava*, *tavar*] ‘озеро’, ‘пруд’, использованное авторами документов для рецепции чужого названия к мадьярской водной номенклатуре с *-tó* в исходе.

Более предпочтительна кельтская этимология номена, а именно – как фонетически продвинутой (относительно **karro-dubro-*) формы **kar[r]-dubur* = «Каменная вода», «Каменный поток», ср. ирл. *carra* ‘дамба’, ‘мостовая’, *carrach*, *karrach* ‘каменистый, каменный’, ‘скалистый’, *carraicc* ‘скала’, вал. *carreg* ‘камень’ (O'Reilly, 1864: 104), брет. *karrek* ‘то же’ (Льюис, Педерсен, 1954: 199) и такие продолжения пракельт. **dubro-*, как др.-ирл. (субстантивированный адъектив) *dobur* ‘вода’, ср.-вал. *dwfr* ‘вода’ (← ‘темная вода’ или ‘глубокая вода’) (Matasović, 2009: 107), корн. *dour* /*dowr*/ ‘то же’ (Льюис, Педерсен, 1954: 15). К вопросу о типологии подобных сложений ср. галл. гидроним *Uernodubrum* = «Ольховая вода» (Льюис, Педерсен, 1954: 15; Matasović, 2009: 107).

Выводы. Итак, звуковой разницей между документированными формами некоторых географических названий, неточность (или даже условность) их орфографии вынуждают исследователя выдвигать этимологические версии в зависимости от приоритетов, которые он расставляет, отдавая предпочтение какому-то одному варианту как исторически наиболее «авторитетному» сравнительно с прочими. Основным условием убедительности решения лингвистической задачи в подобной ситуации выступает сравнение с синхронным номену лексическим материалом, который непротиворечиво объясняет каждый элемент

фонетической и морфологической структуры гидронима. Следуя названному условию, можно обнаружить языковые следы освоения словацких земель иранским, кельтским и германским этносами, дальнейший поиск которых в словацкой топонимической лексике обещает интересные перспективы.

БИБЛІОГРАФІЯ

1. Белакова М. Этническое прошлое Западной Словакии по данным гидронимии / М. Белакова // Вопросы ономастики. – 2016. – Т. 13, №1. – С. 191–203.
2. Илиади А. И. К исторической ономастике Словакии: несколько сарматских гидронимов / А. И. Илиади // Индоевропейское языкознание и классическая филология-XX (Чтения памяти И. М. Тронского). Материалы Международной конференции, проходившей 20–22 июня 2016 г. – СПб. : Наука, 2016. – Т. I. – С. 354–362.
3. Илиади А. И. Иранские языковые реликты в словацкой исторической топонимии / А. И. Илиади // Индоевропейское языкознание и классическая филология-XXII (Чтения памяти И. М. Тронского). Материалы Международной конференции, проходившей 18–20 июня 2018 г. – СПб. : Наука, 2018. – Т. I. – С. 557–566.
4. Илиади А. И. Иранские языковые реликты в словацкой исторической топонимии-II / А. И. Илиади // Индоевропейское языкознание и классическая филология-XXIII (Чтения памяти И. М. Тронского). Материалы Международной конференции, проходившей 24–26 июня 2019 г. – СПб. : Наука, 2019. – Т. I. – С. 403–412.
5. Левицкий В. В. Этимологический словарь германских языков / В. В. Левицкий. – Черновцы : Рута, 2000. – Т. 1. – 263 с. An Etymological Dictionary of Germanic Languages. – Vol. 1.
6. Льюис Г., Педерсен Х. Краткая сравнительная грамматика кельтских языков: [пер. с англ.] / Г. Льюис, Х. Педерсен. – М. : Изд-во иностр. лит-ры, 1954. – 510 с.
7. Шапошников А. К. Этимологические заметки на полях «Hydronymia povodia Nitry» / А. К. Шапошников // Lexika slovenskej onymie: Zborník materiálov zo 17. slovenskej onomastickej konferencie (Trnava 12. – 14.9.2007). Bratislava, 2010. – S. 244–267.
8. Шапошников А. К. Несколько аргументов в пользу кельтской этимологии гидронима Орава / А. К. Шапошников // Jednotlivé a všeobecné v onomastike. 18. slovenská onomastická konferencia. Prešov, 12–14 Septembra 2011. – Prešov, 2012. – S. 227–230.
9. Codex diplomaticus patrius Hungaricus (Hazai okmánytár). – Budapestini, 1880. – Т. VII. – 499 s.
10. Ďurkovská M. História nemeckého osídlenia na území Slovenska do začiatku 19. storočia [The history of German settlement on the territory of Slovakia to the beginning of the 19th century] / M. Ďurkovská // Individual and Society. – 2007. – Vol. 10, № 2. – S. 1–11.
11. Hladký J. Hydronymia povodia Nitry / J. Hladký. – Trnava : Pedagogická fakulta TU, 2004. – 294 s.
12. Matasović R. Etymological Dictionary of Proto-Celtic / R. Matasović. – Leiden ; Boston : Brill, 2009. – 458 p.
13. O'Reilly E. An Irish-English Dictionary / [with a supplement by John O'Donovan, LL.D., M.R.I.A.] / E. O'Reilly. – Dublin : James Duffy, 1864. – 725 p.
14. Słowiańska onomastyka. Encyklopedia / [pod red. E. Rzetelskiej-Feleszko i A. Cieślakowej przy współ. J. Dumy]. – Warszawa ; Kraków : T-wo Naukowe Warszawskie, 2002. – Т. I. – 435 s.
15. Šmilauer V. Vodopis starého Slovenska / V. Šmilauer. – Praha ; Bratislava : Uč. spol. Šafaříkovi, 1932. – 564 s.
16. Wenzel G. Codex diplomaticus Arpadianus continuatus (Árpádkori újokmánytár) / G. Wenzel. – Pest, 1860–1874. – Vol. 1–22.

REFERENCES

1. Belakova, M. (2016). Ętnicheskoē proshloē Zapadnoi Slovakiï po dannym gidronimii // Voprosy onomastiki. [Ethnic past of Western Slovakia according to Hydronymy // Problems of Onomastics], Vol. 13, №1, pp. 191–203.
2. Iliadi, A. I. (2016). K istoricheskoi onomastike Slovakiï: neskol'ko sarmatskikh gidronimov // Indoeuropejskoe ōzykoznanie i klassičeskaā filologiā-XX. [On the Slovak historical onomastics: several Sarmatian hydronyms // Indo-European Linguistics and Classical Philology-XX (1) (Joseph M. Tronsky memorial Conference). Proceedings of the International Conference, St. Perersburg, 20–22 June, 2016]. St. Perersburg : Science, pp. 354–362.
3. Iliadi, A. I. (2018). Iranskiē ōzykovē relikty v slovatskoi istoricheskoi toponimii // Indoeuropejskoe ōzykoznanie i klassičeskaā filologiā-XXII. [Iranian Language Relicts in Slovak Historical Toponymy // Indo-European Linguistics and Classical Philology-XXII (1) (Joseph M. Tronsky memorial Conference). Proceedings of the International Conference, St. Perersburg, 18–20 June, 2018]. St. Perersburg : Science, pp. 557–566.
4. Iliadi, A. I. (2019). Iranskiē ōzykovē relikty v slovatskoi istoricheskoi toponimii-II // Indoeuropejskoe ōzykoznanie i klassičeskaā filologiā-XXIII. [Iranian Language Relicts in Slovak Historical Toponymy-II // Indo-European Linguistics and Classical Philology-XXIII (1) (Joseph M. Tronsky memorial Conference). Proceedings of the International Conference, St. Perersburg, 24–26 June, 2019]. St. Perersburg : Science, pp. 403–412.
5. Levitskiy, V. V. (2000). Ętimologičeskii slovar' germanskikh ōzykov. [An Etymological Dictionary of Germanic Languages]. Chernovtsy : Rutha, T. 1, 263 p.
6. Lewis, H., Pedersen, H. (1954). Kratkāā sravnitel'naā grammatika kel'tskikh ōzykov. [A Concise Comparative Celtic Grammar]. Moscow : Foreign Literature Publishing House, 510 p.
7. Shaposhnikov, A. K. (2010). Ętimologičeskie zametki na pol'akh «Hydronymia povodia Nitry» // Lexika slovenskej onymie: Zborník materiálov zo 17. slovenskej onomastickej konferencie (Trnava 12. – 14.9.2007). [Etymological essays on the margins of «Hydronymia povodia Nitry» // Lexika slovenskej onymie]. Bratislava, pp. 244–267.

8. Shaposhnikov, A. K. (2012). Neskol'ko argumentov v pol'zu kel'tskoi ètimologii gidronima Orava // Jednotlivé a všeobecné v onomastike. 18. slovenská onomastická konferencia. Prešov, 12–14 Septembra 2011. [Several arguments in favour of Celtic etymology of hydronium Orava // Jednotlivé a všeobecné v onomastike]. Prešov, pp. 227–230.
9. Codex diplomaticus patrius Hungaricus (Hazai okmánytár) (1880). Budapestini, T. VII, 499 p.
10. Ďurkovičová, M. (2007). História nemeckého osídlenia na území Slovenska do začiatku 19. storočia [The history of German settlement on the territory of Slovakia to the beginning of the 19th century] // Individual and Society, Vol. 10, № 2, pp. 1–11.
11. Hladký, J. (2004). Hydronymia povodia Nitry. Trnava : Pedagogická fakulta TU, 294 p.
12. Matasović, R. (2009). Etymological Dictionary of Proto-Celtic. Leiden ; Boston : Brill, 458 p.
13. O'Reilly, E. (1864). An Irish-English Dictionary / [with a supplement by John O'Donovan, LL.D., M.R.I.A.]. Dublin : James Duffy, 725 p.
14. Słowiańska onomastyka (2002). Encyklopedia / [pod red. E. Rzetelskiej-Feleszko i A. Cieślakowej przy współ. J. Dumy]. Warszawa ; Kraków : T-wo Naukowe Warszawskie, T. I, 435 s.
15. Šmilauer, V. (1932). Vodopis starého Slovenska. Praha ; Bratislava : Uč. spol. Šafaříkovi, 564 s.
16. Wenzel G. (1860–1874). Codex diplomaticus Arpadianus continuatus (Árpádkori újokmánytár). Pest, Vol. 1–22.

ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ

Александр И. Илиади – доктор филологических наук, профессор, заведующий кафедрой методик дошкольного и начального обучения Центральноукраинского государственного педагогического университета имени Владимира Винниченко.

Научные интересы: проблемы индоевропейской этимологии, сравнительной грамматики индоевропейских языков и общего языкознания.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Alexandr I. ILIADI – Doctor of Philological Sciences, Professor, Head of the Department of Methodology of Preschool and Elementary School Education, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Scientific interests: problems of Indo-European etymology, comparative grammar of Indo-European languages and general linguistics.

УДК [811.112.2'34'373.2'22:81(100)]'06

DOI: 10.36550/2522-4077-2021-1-193-176-184

КОРОТКА ФОРМА ПРИКМЕТНИКА У СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ В СВІТЛІ ГРАМАТИЧНОГО ВЧЕННЯ ПРО СЛОВО

Богдан МАКСИМЧУК (Львів, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6603-5703>

e-mail: bohdan.MAKSYMETSCHUK@lnu.edu.ua

Ірина АРАБСЬКА (Львів, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5673-5223>

e-mail: arabskiy@online.ua

МАКСИМЧУК Богдан, АРАБСЬКА Ірина. КОРОТКА ФОРМА ПРИКМЕТНИКА У СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ В СВІТЛІ ГРАМАТИЧНОГО ВЧЕННЯ ПРО СЛОВО. В даній статті, яка має полемічний характер, робиться спроба обґрунтувати на основі лексоцентричної теорії значення слова граматичну завершеність так званих «аморфних слів» або «елементарних» знаків, яка визначає їхню роль у вербалізованих логічних операціях, які в мовному плані членують глобальне сприйняття позамовних подій і ситуацій. Йдеться про імпліцитне категоріальне значення, яке не має експліцитного вираження, а існує в латентному стані у ментальному лексиконі носія мови у формі знань і лінгвального досвіду щодо використання цих знаків у мовленнєвій діяльності. Історичні процеси виникнення, розвитку і функціонування короткої форми прикметника привели до зміни морфологічної парадигми кваліфікативних слів, до функціональної спеціалізації флективних і нефлективних слів і в кінцевому рахунку до перетворення короткої форми як одного з можливих морфологічних

варіантів слова у називну форму нової лексики, яка розширила свої функціональні границі за рахунок якісних прислівників. Ця обставина привела до виникнення нової частини мови (*Artwort*), лінгвальний статус якої конститується відношенням короткої форми (флективного і нефлективного її варіантів) до носіїв ознаки в суб'єктно-предикатній структурі речення. Біполярна специфіка синтагматичної реалізації знаходить своє відображення в експліцитних, імпліцитних і прихованих предикаціях у глибинній структурі речення у формі двох синтагматичних фрагментів. В останньому випадку коротка форма може мати омонімічні зв'язки з першими компонентами складного слова.

Ключові слова: коротка форма прикметника, елементарний знак текстоцентрична і лексоцентрична теорія значення слова, «аморфне слово», імпліцитне граматичне значення, частина мови і член речення, імпліцитні, експліцитні і потенційні форми вираження синтагматичної значимості елементарного знака, морфема і слово.

MAKSYMCHUK Bohdan, ARABSKA Irina. THE SHORT FORM OF THE ADJECTIVE IN PRESENT-DAY GERMAN IN THE LIGHT OF THE GRAMMAR THEORY OF THE WORD. *The short form of the adjective in present-day German, which stems from the Indo-European protolanguage and for that matter is found both in the Germanic and Slavic languages, in the German language took its evolutionary path along the way of the rise and establishment of the morphological features and syntactic functions re-forging itself from one of the forms of expression of a qualifier word into a representative nominator of the morphological paradigm. It widened its syntactic functioning on account of the qualitative adverb that due to the reduction of final vowels, i.e. its grammatical markers, coincided by sounding and meaning with the short form of the qualifier words. In German, these processes brought about the appearance of a new part of speech known as Artwort with the categorical meaning of the qualifier attribution. It realizes its grammatical potentialities in the substance-predicate structure of the sentence revealing in this way a bipolar functionality. Proceeding from the lexicon-centric approach to the categorical meaning of the word including the "amorphous" word of the kind of GUT an attempt is being made to describe the specificity of this type of meaning. In the opinion of the authors the categorical meaning of the "amorphous" word, which determines its morphological paradigm and syntactic behavior, is vested at the level of the mental lexicon of the speaker as awareness and linguistic experience of using this kind of word in communication. In this way the short form of the adjectives comes in possession of all the features of the elementary sign which non-discretely combines the lexical and categorical meaning. The text-centered approach to the identification of the grammatical concept of the elementary sign reduces the word to the root morpheme. The latter attains the categorical status in its usage which is detrimental to the hierarchical construal of language. The syntactically polar bi-functionality of the short form of the adjective as the elementary sign is foregrounded in the system of actual, real and potential predications and, specifically, in the structure of Paul's "degraded predicates" as well as in the propositions of the sentence deep structure getting explicated by means of logical implicates that represent a bipolar syntactic functionality of qualifier words. The implicit propositions reveal homonymous ties of the short form of the adjective with the first constituents of compound words which in most cases show themselves as units of the phraseological level of language structure.*

Keywords: short form of the adjective, elementary sign, text-centered and lexicon-centered theory of word meaning, "amorphous words", implicit grammatical meaning, parts of speech and sentence members, implicit, explicit and potential forms of expression of the syntagmatic significance of the elementary sign, morpheme and the word.

Die adjektivische Kurzform im modernen Deutsch.

Das Wort als kommunikative Einheit.

Bekanntlich stellt das Wort als Grundeinheit der Sprache die Einheit von Bedeutung und Form dar: die lexikalische Bedeutung wird von den grammatischen Eigenschaften überlagert.

„Als solche Einheit erfüllt das Wort eine nominative und kommunikative Funktion. Selbst die Benennung ist nicht nur ein Prozeß der Bezeichnung eines Denotats, sondern auch ein Prozeß der Erkenntnis und folglich der Kommunikation. Auf diese Weise schließt die Bedeutungsfunktion des Wortes als Informationseinheit ein Element der Erkenntnis ein, d. h. die Bildung des Begriffes und die Übermittlung der entsprechenden Denkweise im Kommunikationsprozeß“ (Stepanowa, Helbig, 1981:17). Diese Denkweise ist nichts anderes als kategoriale Prägung eines Wortes, die seinen Anteil an den verbalisierten logischen Operationen am Sachverhalt und sein syntagmatisches Verhalten in den Strukturen der aktuellen und potenziellen Sätze bestimmt. Somit wird jedes Wort grammatisch ausgeformt, aber nicht jedes Wort hat eine explizite grammatische Form.

Diskutables in dem grammatischen Status von Inflexibilia

Im Zusammenhang damit stellt sich die Frage nach der grammatischen Ausformung der sogenannten Inflexibilia, deren grammatischer Status auf der Ebene der paradigmatischen Morphologie von vielen Sprachwissenschaftlern in der Syntax gesucht wird. So z. B. trennt F. Sloty streng die semantischen Merkmale des Wortes von seinen syntaktischen Eigenschaften und verwendet die Termini „Substantiv“, „Adjektiv“, „Verb“ nur vom syntaktischen Standpunkt aus. Im

sematologischen Sinne spricht er von Wesen- und Dingnamen als Unterarten der Gegenstandsbezeichnungen und von Eigenheits-, Tätigkeits-, Vorgangs- und Zustandswörtern als Unterarten der Merkmalsbezeichnungen: Eigenschaftswörter wie „hart“ und „Härte“ sind von der semantischen Seite Eigenschaftswörter; syntaktisch gesehen ist aber das erste ein Adjektiv, weil es zum Ausdruck der Attribution dient, das zweite dagegen ist ein Substantiv, weil es im Satz als Subjekt oder Objekt funktionieren kann (Slotty, 1929:105). Diese Meinung vertritt der bekannte russische Sprachwissenschaftler L. Schtscherba: die Wortart sei keine ständige Charakteristik des Wortes. Sie kann nur aus dem Kontext erschlossen werden. Nach den Wortarten werden somit nicht die Wörter, sondern der konkrete Wortgebrauch eingeteilt. Aber es sei an dieser Stelle unterstrichen, dass in seinen Erwägungen bezüglich der kategorialen grammatischen Prägung eines Wortes L. Schtscherba nicht konsequent vorging. Indem er die morphologischen Formen und syntaktischen Funktionen mit der kategorialen Prägung eines Wortes gleichsetzte, formulierte er eine These, die seinen Auffassungen zuwiderläuft und das Primat der kategorialen Prägung im syntagmatischen Verhalten eines Wortes anerkennt: „die Wörter „Tisch“ und „Bär“ zählen wir zu den Substantiven nicht, weil sie dekliniert werden, sondern wir deklinieren sie, weil sie Substantive sind“ (Schtscherba 1957: 63-84).

Für die Ungrammatikalität der Inflexibilia auf der Ebene der paradigmatischen Morphologie plädieren auch O. Jespersen (Есперсен, 1958:65; Hermann, 1928:5) u.a.m.

Die Konzeption der Ungrammatikalität des amorphen Wortes basiert auf der Theorie des syntagmatischen Relativismus, welche im Gegensatz zu der lexozentrischen Auffassung der Wortbedeutung steht und welche die Hypothese aufstellt, dass die Wörter der analytischen Sprachen außerhalb des Kontextes nur über die nominative Bedeutung verfügen und ihre grammatische Ausformung erst in den syntagmatischen Beziehungen annehmen. Somit wird die Grundeinheit der Sprache, „das Wort“, dem gebundenen lexikalischen Morphem gleichgesetzt, welches nur auf einen verschwommen semantischen Bereich hinweist und seine grammatische Prägung erst im Gebrauch gewinnt, was an und für sich der hierarchischen Organisation der Struktur der Sprache widerspricht.

Die Kurzform als Zwischenform

Auf der Konzeption des syntagmatischen Relativismus basiert der Begriff der „Zwischenform“ von G.I. Inosemzewa als einer separaten Wortart, die die qualitativen Kurzformen umfaßt, welche sowohl im substantivischen als auch verbalen Bereich gebraucht werden können. Die quantitätsmäßige Analyse des Gebrauchs der Kurzform hat ergeben, dass einige semantische Gruppen der qualitativen Wörter die semantische Orientiertheit auf dinghafte Begriffe aufweisen, die anderen aber im verbalen Bereich überwiegen: einige Wörter in dieser Form sind mehr adjektivischer, andere mehr adverbialer Natur, aber die Kurzform als solche ist ein Bestandteil der beiden Kategorien (Admoni 1972:151).

Daraus folgt, dass im Sprachbau der modernen deutschen Sprache eine neue Wortart besteht, die aber keine eigene kategoriale Prägung besitzt und diese erst in der syntaktischen Verwendung zweier grammatischer Formen (Adjektiv bzw. Adverb) gewinnt. Somit wird vorausgesetzt, dass es im System der Sprache ein qualitatives Wurzelmorphem gibt, das die Konturen eines Wortes erst im Satz annimmt und zwei entgegengesetzte lexikalisch-grammatische Bedeutungen (Homonyme) enthält, was an und für sich eine Streitfrage ist. Bekanntlich besteht die Homonymie im Bereich der qualitativen Wörter zwischen verschiedenen Wortarten und verschiedenen lexikalischen Einheiten, die ein gleichwurzelliges Morphem enthalten. So kann z. B. „dicht“ als ein Artwort und als ein Intensifikator fungieren, „sicher“ – als ein Artwort und ein Modalwort, „gut“ – als ein Artwort, ein Modalwort und ein Schaltwort.

Historischer Exkurs

Die angeführte Konzeption erfasst richtig den Zusammenhang von Semantik und Syntax im Bereich der qualitativen „amorphen“ Wörter, trifft aber theoretisch nicht zu, weil sie ein Wort als zu zwei Wortarten gehörend betrachtet, was der Sektorenstruktur einer Wortart zuwiderläuft, die Wortart mit dem Satzglied und das Wort dem lexikalischen Morphem gleichsetzt. Darüber hinaus lässt die oben angeführte Konzeption die Evolution im morphologischen Paradigma und im syntaktischen Verhalten der qualitativen adjektivischen Wörter außer Acht und in erster Linie die

Neubildung der Kurzformen, was zur Besonderheit des Deutschen gehört. Es handelt sich um den N. Sg. Neutrum im Gotischen, welcher dem N. Sg. Neutrum der starken Deklination der Substantive nachgebildet ist: *waúrd -jugg*, obwohl es parallel die pronominale Form bestand (*juggata*). Im Althochdeutschen wurden diese flexionslosen Formen auf N. Sg. aller drei Geschlechter und auf Akk. Sg. Neutrum übertragen. Sie konnten syntaktisch sowohl als Attribut als auch als Prädikativ gebraucht werden (parallel mit flektierten Formen). Das gleichwurzelige qualitative Adverb wurde mit dem Suffix *-o* markiert:

blint man - blint magad- blint kind, - blinto

blinter man - blintiu magad -blintaz kind.

Die Kurzform ist die ursprüngliche, nominale; die flektierte Form ist aus der Pronomendeklination entlehnt. Das gilt auch für die anderen indoeuropäischen Sprachen, wo die nominale Deklination der Adjektive (Vgl. sl. *добрь : добро: добра*) der pronominalen (*добрый, добрая, доброе*) gegenübergestellt wurde. Die parallelen flektierten Formen sind sekundär. Dieser parallele Gebrauch der flektierten und unflektierten Formen hat sich bis zum 16. Jahrhundert erhalten, vor allem in der Volkssprache und in der Poesie. Nach und nach setzt sich die Bevorzugung der Kurzform im prädikativen Gebrauch und später im verbalen Bereich durch, nachdem die Endvokale im Mittelhochdeutschen reduziert worden sind (ahd: *guot-guoto*; mhd. *guot:guot*). Auf die attributive Verwendung der flexionslosen Form wurde wahrscheinlich darum verzichtet, weil an ihr die syntaktische Verbindung zum Bezugswort nicht zum Ausdruck kam und weil sie nicht fähig war, die grammatischen Kategorien explizit zu manifestieren. Das schwache Adjektiv verdrängte auch seine starke Form aus dem substantivischen genetischen Gebrauch, weil der Kasus an der Flexion des Substantivs gekennzeichnet war (*seines Herzens* → *seinen Herzens*.) Nur in seltenen Fällen kann im prädikativen Gebrauch eine flektierte Form verwendet werden: *diese Kirsche ist saure*, wo sich die besondere Art des Seins von einer anderen fast klassifizierend abhebt. In der Volkssprache lebt noch bis heute die alte Grammatik: *man hat ihn todter gefunden*. Infolge der lautgesetzlichen Veränderungen haben sich in der deutschen Sprache prädikatives Adjektiv und qualitatives Adverb formal und semantisch angenähert und heutzutage werden sie nicht mehr unterschieden: *er ist jung-er sieht jung aus*. Auf solche Weise ist das qualitative Adverb untergegangen und die kurze Form ist zum einzigen Vertreter des Lexems geworden, dessen Semantik nicht auf die Realisation auf der morphologische Ebene (Substantiv : Verb), sondern auf die Subjekt - Prädikat - Struktur der aktuellen und potenziellen Sätze orientiert ist.

Somit entstand auf der Basis der ehemaligen qualitativen Adjektive und Adverbien eine neue Wortart, die unter dem Begriff „charakterisierendes Beiwort“ (J. Erben), „Artwort“ (H. Glinz), „Qualifikator“ (B. Maksymtschuk) in der modernen germanistischen Linguistik bekannt ist.

Die Grundleistung dieser neuen Wortart besteht darin, die Stellungnahme des Sprechers zu den Wesen und Dingen (Substantiven), zum Sein und Geschehen (Verben), zu Eigenschaften selbst (Adjektiven) und zu Umständen (Adverbien) auszudrücken, den Eindruck zu bezeichnen, den Wesen, Dinge, Geschehen, Eigenschaften und Umstände auf ihn ausüben (Der große Duden, Grammatik, 1962: 203). In unserer Auffassung der neu entstandenen Wortart ist die Stellungnahme zu den Eigenschaften und Umständen als Intensivierung verstanden.

Daraus kann man schließen, dass sowohl die Konzeption, die die Kurzform als zu zwei Wortarten (Adjektiv und Adverb) gehörend betrachtet, als auch die der Zwischenform fehl am Platze sind, weil sie entweder auf der historischen und zur Zeit nicht mehr existierenden Gegenüberstellung „das qualitative Adjektiv: das qualitative Adverb“ aufgebaut sind oder weil sie die kategoriale Semantik der Kurzform auf ihre Syntax zurückführen und somit die Wortart dem syntaktischen Satzglied und das Wort dem lexikalischen Morphem gleichsetzen.

Diese tektonischen Prozesse im deutschen Sprachbau entsprangen den Tendenzen zu syntaktischer und semantischer Differenzierung des indoeuropäischen Nomens (Vgl. ukr. *соп-трава*) und führen zur Herausbildung von Substantiv und Adjektiv. Diese Scheidung hat sich im Althochdeutschen und im Mittelhochdeutschen vertieft, wo die Tendenz herrschte, Substantiv und Adjektiv auch flexions-paradigmatisch auseinanderzuhalten. Die Entfernung der flektierten Form aus dem verbalen Bereich betrachtet W. Admoni als ein Beispiel für die zunehmende

Differenzierung zwischen Verben und Substantiven: während im Bereich des Substantivs die Tendenzen zur Morphologisierung der attributiven Position herrschten, wurden die postverbalen Positionen und ihre syntaktischen Funktionen durch das Eindringen der Kurzformen semantisiert (Admoni, 1972: 146). Auch die Kurzform in der Position des nachgestellten Attributs ist mit dem Verb nahe verbunden: *er sah ihn mittelgroß und breitschulterig stehen*. Außerhalb der Substantivgruppe erkennt die deutsche Sprache keinen Unterschied zwischen prädikativer und verbaler Verwendung eines qualifikativen Wortes. Dieses Spezifikum ist den slawischen, romanischen und den übrigen germanischen Sprachen fremd. Wollen wir den dargestellten historischen Prozessen gerecht werden, so müssen wir das ehemalige Adjektiv auch in der adverbialen Position auftreten lassen. Das Vorhandensein des qualitativen Adverbs in den anderen flektierten Sprachen gibt uns kein Recht, der deutschen Sprache eine Kategorie aufzuzwingen, die seit Jahrhunderten im deutschen Sprachbau nicht mehr existiert.

Die Kurzform im Englischen

Diese Meinung vertritt der bekannte russische Germanist A.I. Smirniczki bezüglich des lingualen Status des qualitativen Adverbs in der englischen Gegenwartssprache. Wenn man in Betracht zieht, dass die semantischen, syntaktischen und morphologischen Merkmale der qualitativen Adjektive und Adverbien im Englischen zusammenfallen, so drängt sich der Gedanke auf, ob die qualitativen Adverbien nicht separate Wörter, sondern grammatische Formen des Adjektivs sind, wenn sie nicht mit dem Substantiv, sondern mit dem Verb verbunden sind. Somit kann man annehmen, dass das englische Adjektiv außer den Steigerungsstufen noch eine grammatische Kategorie besitzt, die auf Grund der Gegenüberstellung der adjektivischen und adverbialen Formen identifiziert wird (Смирницкий 1959: 174-175).

Die Kurzform als Elementarzeichen mit Nullmorphem

Wie erwähnt, weist das Wurzelmorphem auf ein verschwommenes semantisches Feld hin und ist keineswegs mit einem konkreten Denotat oder Begriff verbunden, sondern steht mit ihnen nur in mittelbarer Beziehung innerhalb des Wortes (vgl. z. B. das Wurzelmorphem *hoch* - im Worte „das Hochhaus“ und das Wort „hoch“ im Satz „das Haus ist hoch“). Das Wurzelmorphem ist eine lexikalische Basis für den grammatischen Stamm, der strikt umrissene semantische Konturen hat und die Fähigkeit der nominativen Bedeutung signalisiert, in grammatischer Form einer bestimmten Wortart aufzutreten. Daraus kann man schließen, dass in der nominativen Bedeutung des Wortes die grammatische Potenz „schlummert“. Wenn die „amorphen“ Wörter im mentalen Lexikon eines Spachträgers kein implizites grammatisches Gepräge hätten, so könnte der Kommunikationsprozess nicht zustande kommen. Die lexikalische Bedeutung eines Wortes kann bestimmte grammatische Konturen projizieren: „warm“-, „kalt“-, „rot“- usw. projizieren ihre bestimmte grammatische Ausformung, die der Deklination, den Steigerungsstufen und dem syntaktischen Verhalten eines qualifikativen Wortes eigen sind. Somit gibt es in der Sprache solche sprachlichen Zeichen, die ungegliedert sowohl nominative als auch grammatische Bedeutung enthalten. So weisen viele Sprachen die sogenannten Elementarzeichen auf - formlose Wörter, die nicht nur ein Denotat bezeichnen, sondern auch relative Bedeutungen in sich einschließen, d. h. den Ausdruck der Beziehungen zu einem entsprechenden Denotat und den anderen Denotaten und auf der sprachlichen Ebene - den Ausdruck der Beziehungen zu den anderen Wörtern. In der Bedeutung solcher Elementarzeichen wie "gestern", "вчера", "morgen", "завтра", "hier", "здесь" usw. sind nicht nur bestimmte nominative Komponenten enthalten, sondern auch die Bedeutung der Adverbialität, d.h. der Hinweis, dass das entsprechende sprachliche Zeichen die Zeit bzw. den Ort der Handlung bezeichnet (Общее языкознание. Внутренняя структура языка, 1972: 218).

Die Kurzform in der Paradigmatik

Die morphologische Form, deren gramatische Prägung durch kein explizites Morphem ausgedrückt ist, wird in der Grammatik als Nullform bezeichnet. „Die Nullformen existieren nur in dem Fall, wenn die flektierten Formen in einem und demselben Paradigma gegenübergestellt werden: vgl. „komm“ im verbalen, „Buch“ im substantivischen, „krank“ im adjektivischen

Paradigma. Die Nullform wird durch das Fehlen eines grammatischen Morphems, mit anderen Worten durch ein „Nullmorphem“ gestaltet, denn das Fehlen eines Morphems ist im Vergleich mit den durch die anderen Morpheme gekennzeichneten Formen ein Zeichen der grammatischen Bedeutung“ (Stepanowa, Černyšewa, 1986: 94). Es sei auch hinzugefügt, dass als Hintergrund einer Nullform nicht nur das Paradigma eines Wortes, sondern das Paradigma der gesamten Wortart dient. Somit kann die morphologische Form eines amorphen Elementarzeichens auf der Ebene des mentalen Lexikons eines Sprachträgers als E+O dargestellt werden. Diese „Null“ ist nicht nur ein Zeichen der Zugehörigkeit des Wortes zu einem morphologischen Paradigma und Ausdruck einer bestimmten grammatischen Form, sondern Hinweis auf das syntagmatische Verhalten dieses Wortes innerhalb des Paradigmas. Dieser Hinweis kann als implizite syntagmatische (strukturelle) Bedeutung eines Elementarteilchens angesehen werden, als seine Fähigkeit, bestimmte syntagmatische Positionen in den aktuellen und potenziellen Sätzen einzunehmen. Mit anderen Worten kann die implizite Bedeutung eines Wortes verstanden werden als die im Laufe der menschlichen Tätigkeiten erworbenen Kenntnisse von den sprachlichen und nichtsprachlichen Situationen, in denen das Wort gebraucht werden kann (В.В. Левицький, 2006: 68). Solch eine grundlegende These ergibt sich aus dem Wesen der Wortart, die Wörter auf die Analyse-Synthese des außersprachlichen Sachverhaltes vorzubereiten und aus der semantisch-grammatischen Autonomie des Wortes in der Struktur der Sprache. Das Wort als fertige Grundeinheit der Sprache verfügt über absolute und relative Eigenschaften: die lautliche Seite, die morphologische Struktur, die referentielle Beziehung und die kategoriale Prägung gehören zu den absoluten Parametern der „amorphen“ Wörter, losgelöst von dem sprachlichen Denken, welches sich in Äußerungen vollzieht, was in der Abhängigkeit der Struktur der Äußerung von dem semantischen Inhalt ihrer Elemente zutage tritt. Die relativen Eigenschaften eines Wortes, darunter seine syntaktische Funktion, werden nur im Redestrom generiert als Realisierung der syntagmatischen Potenzen, die in der nominativen Bedeutung verankert sind. Als kompositorisches Element eines aktuellen bzw. potenziellen Satzes verliert das Wort seine individuellen Eigenschaften nicht und lebt sein paralleles Leben als ein selbständiger Organismus mit seiner besonderen Bedeutung, obwohl auch Rückgriffe der Syntax auf die Semantik nicht ausgeschlossen sind. Auf der Ebene der Syntagmatik wird die Formel A+O in der Form A+OI realisiert, wo in der Null verschiedene grammatische Kategorien verkappt sind (Numerus, Kasus, Genus): *bar Geld, auf gut Glück, die Kinder groß und klein, Röslein rot.*

Die Kurzform in der Syntagmatik

Die kategoriale Prägung der Kurzform - „das attributive Verhältnis“ projiziert ihre Realisation in der Subjekt-Prädikat-Struktur eines aktuellen bzw. potenziellen Satzes und ist somit durch das syntagmatische bipolare Verhalten (Subjekt-Prädikat) gekennzeichnet und fungiert als eine Wortart, wenn sie im substantivischen und verbalen Bereich semantische Identität aufweist: *eine schnelle Fahrt machte ihm Spaß: er sprach schnell*, obwohl sie im verbalen Bereich in diesem Fall den zusätzlichen Sinn eines Urteils annimmt. Wenn aber in beiden Bereichen semantische Diskrepanz besteht, so geht es um zwei lexikalisch-grammatische Homonyme, d.h. um zwei Wortarten: Antwort und Adverb:

Das ebene Land – das wollte ich eben sagen.

Auf der syntagmatischen Ebene der Sprache kann die Kurzform folgende Funktionen systemhaft erfüllen:

1) die Funktion des vorangestellten Attributs: *Gut Ding will Weile haben.* Diese endungslose Form in attributiver Stellung stammt aus einer vergangenen Sprachepoche und wirkt heute formelhaft bzw. als dichterische Freiheit oder als umgangssprachlich.

2) die Funktion des nachgestellten Attributs in der dichterischen Sprache oder aus stilistischen Gründen: *Laßt uns mit Zweigen grün die Brücken schmücken.*

3) die Funktion des Prädikativs in der Struktur des nominalen Prädikats: *Er ist um vieles grauer geworden.* Wir neigen dazu, der sogenannten Kopula ihre alte sinnlich verbale Kraft wieder zu verleihen und das Verb „sein“ zur Bezeichnung eines Zustandes zu verwenden. Daraus ergibt

sich die Möglichkeit, die Kopula als Valenzträger (Prädikat mit zwei obligatorischen Argumenten) zu betrachten.

4) die Funktion des prädikativen Attributs, das ein Merkmal des Gegenstandes bezeichnet und auch zugleich die durch das Prädikat ausgedrückte Handlung näher bestimmt. Das Merkmal ist dem Gegenstand nur im Moment eigen, wo die durch das Prädikat bezeichnete Handlung vor sich geht: *seine Mutter saß zart und still*.

5) die Funktion des Adverbiales der Art und Weise: *er schüttelte energisch den Kopf*. In diesem Fall gibt es Überschneidungen zwischen dem Attribut und dem Adverbiale innerhalb einer Wortart: *Er steht groß da*. Es handelt sich um die sogenannte syntaktische Dispersion (Diffusion), weil es keine strikte Methode gibt, um die Zugehörigkeit des Merkmals zum Subjekt oder zum Prädikat bestimmen zu können. Die Entscheidung erschwert auch die Tatsache, dass „groß“ in dieser Position ein Urteil ausdrückt.

6) die Funktion des Attributs zum Objekt: *er hat das Gerät unbeschädigt gebracht*. In vielen Grammatiken wird diese Funktion den Adverbien zugeschrieben, was vom Standpunkt unserer Konzeption nicht der Fall ist.

Die von uns aufgestellte These über das bipolare Funktionieren (Substantiv-Verb) der Kurzform sieht solche syntagmatischen Möglichkeiten ihrer Realisation voraus:

1) den substantivischen und verbalen Gebrauch der Kurzform (flektierte und unflektierte morphologische Variante) kann gleichzeitig in einem aktuellen Satz erfolgen: *Ein guter Student studiert immer gut* (reale Variante der syntagmatischen Realisation).

2) die verbale Realisation kann in einem potenziellen Satz zustandekommen: *ein kalter Wind weht vom Norden – er antwortete mir kalt*.

3) die substantivische bzw. verbale Manifestation der Kurzform kann in dem sogenannten degradierten Prädikat (H. Paul) verdeckt sein. Bei der Explikation der verdeckten Prädikation werden potenzielle Sätze indenfiziert, die als Erscheinungsformen des bipolaren syntagmatischen Verhaltens der Kurzform fungieren: *die gut eingerichtete Wohnung wirkte beeindruckend – die Wohnung war gut eingerichtet – die Einrichtung der Wohnung war gut – sie haben die Wohnung gut eingerichtet*.

4) die substantivische bzw. verbale Realisation der kategorialen Prägung der Kurzform (attributives Verhältnis) vollzieht sich in der Tiefenstruktur des aktuellen Satzes, welcher mehrere Propositionen enthalten kann, die eigentlich das bipolare syntagmatische Verhalten der Kurzform verdecken:

a) *Die Mutter macht die Suppe warm*.

In diesem Satz wird der Zustand angegeben, in dem sich das Objekt nach der bestimmten Tätigkeit befindet. Er birgt zwei Propositionen, die das bipolare syntagmatische Verhalten der Kurzform explizieren:

b) *Die Mutter tut etwas, dadurch wird die Suppe warm. Die warme Suppe wurde den Gästen vorgesetzt* (potenzielle Sätze).

Dazu gehören solche Äußerungen wie: *der Richter sprach diesen Mann des Diebstahls schuldig; mein Freund machte mich auf dieses Buch aufmerksam; er hat den Hasen totgeschossen*, obwohl in solchen Fällen oft semantische Übertragungen vorkommen, die zu der Idiomatisierung der verbalen Struktur beitragen: *Ich konnte mich an der Stadt nicht sattsehen*.

c) In einigen Fällen bezeichnet die Kurzform den Zustand (das Subjektsdepiktiv) in dem sich das Objekt während der Tätigkeiten des Subjekts befindet: *Er isst das Fleisch roh*. Dieser Satz birgt zwei Propositionen, die das bifunktionale Verhalten der Kurzform explizieren: *Das Fleisch, das er isst, ist roh – das Fleisch ist roh, während er isst*.

Es gibt aber Fälle, wo die Kurzform an der Schwelle eines Verbzusatzes steht und als Halbpräfix erscheint. Doch sind die Grenzen zwischen einem Verbzusatz und einer Verbergängung fließend: *kurz und klein schlagen: feststellen*. Verbzusätze sind keine Satzglieder, sondern Partikeln, die den Ablauf des Prozesses bestimmen oder verstärkende bzw. perfektivierende Funktion erfüllen (z.B. *fertigbringen*), während Verbergängungen entweder ein Ding oder ein Wesen charakterisieren und die Funktion eines Satzgliedes übernehmen, das die urteilenden Einschätzungen enthält. Sie

reichen von den semantisch durchsichtigen Strukturen bis zu den phraseologischen Einheiten (*totschlagen*, aber *kleinkriegen*). Während in den strukturellen Varianten des deutschen Satzes die Kurzform als reelles Fragment der Subjekt-Prädikat-Struktur auftritt, fungiert sie in der Funktion eines Verbzusatzes als potenzieller Teil des verbalen Fragments eines aktuellen bzw. potenziellen Satzes. Die Verbergänzungen (*Ich schätze ihn hoch*) sowie die ersten Komponenten der festen idiomatischen Fügungen (*Ich verspreche das hoch und heilig*) können als lexikalisch-wortbildende Homonyme angesehen werden.

In dem vorliegenden Artikel wurde der Versuch unternommen, in großen Zügen die Entstehung der adjektivischen Kurzform im Deutschen darzulegen, die grammatische Gestaltung der Kurzform als Elementarzeichen zu begründen und ihre funktionale Leistung zu umreißen. Die hier aufgeworfenen Probleme harren aber ihrer weiteren und tiefschürfenden Untersuchung.

БІБЛОГРАФІЯ

1. Есперсен, О. Философия грамматики / О. Есперсен. – Москва: Издательство литературы на иностранных языках, 1958. – с. 65.
2. Левицкий, В.В. Семасиология. / В.В. Левицкий. – Вінниця: Нова книга, 2006. – с. 68.
3. Общее языкознание. Внутренняя структура языка – Москва: Издательство “Наука”, 1972. – с. 211.
4. Смирницкий, А.И. Морфология английского языка. / А.И. Смирницкий. – Москва: Издательство литературы на иностранных языках, 1958. – с. 276.
5. Щерба, Л.В. О частях речи в русском языке. Избранные работы по русскому языку / Л.В. Щерба. – Москва, 1957. – с. 64.
6. Admoni, W. Der deutsche Sprachbau / W. Admoni. – Ленинград: Издательство литературы на иностранных языках, 1972. – с. 151.
7. Der große Duden. Grammatik – Ленинград, 1963. – с. 203.
8. Nachrichten von der Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen aus dem Jahre 1928. // Philologisch-Historische Klasse – Berlin, 1928. –S. 5.
9. Sloty, F. Das Wesen der Wortart. 1 Abt / F. Sloty. Donum Natalicum Schrijnen, Nijmegen-Utrecht, 1928. –S. 49.
10. Stepanowa M. D., Černyšewa I.I. Lexikologie der deutschen Gegenwartssprache. /M. D. Stepanowa. – Moskau: “Vysšaja Škola”, 1986. –S. 94.
11. Stepanowa M. D., Helbig G. Wortarten und das Problem der Valenz in der deutschen Gegenwartssprache. / M. D. Stepanowa, G. Helbig – Leipzig, 1981. –S. 94.

REFERENCES

1. Jespersen, O. (1958). *Fylosofyia hrammatyky*. [The Philosophy of Grammar]. Moscow: Izdatelstvo literatury na inostrannyh yazykah, p. 65.
2. Levytskyi, V.V. (2006). *Semasyolohyia*. [The Semasiology] Vinnytsia: Nova knyha, p. 68.
3. Obschee yazykoznanie. Vnutrennyaya struktura yazyka (1972). [General linguistics. The Internal Structure of Language]. Moscow: Nauka, p. 211.
4. Smirnitckiy, A.I. (1958). *Morfologiya angliyskogo yazyka*. [The Morphology of the English language] Moscow: Izdatelstvo literatury na inostrannyih yazykah, p. 276.
5. Scherba, L.V. (1957). *O chastyah rechi v russkom yazyke*. Izbrannyye raboty po russkomu yazyku [About the Parts of Speech in the Russian Language] Moscow, p. 64.
6. Admoni, W. (1972). *Der deutsche Sprachbau*. Leningrad: Izdatelstvo literatury na inostrannyih yazykah, p. 51.
7. *Der große Duden. Grammatik* (1963). Leningrad, p. 203.
8. *Nachrichten von der Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen aus dem Jahre (1928)*. Berlin, p. 5.
9. Sloty, F. *Das Wesen der Wortart*. Donum Natalicum Schrijnen, Nijmegen-Utrecht, 1 Abt. 1928, p. 49.
10. Stepanowa M. D., Černyšewa I.I. (1986). *Lexikologie der deutschen Gegenwartssprache*. Moskau: “Vysšaja Škola”, p. 94.
11. Stepanowa M. D., Helbig G. (1981). *Wortarten und das Problem der Valenz in der deutschen Gegenwartssprache*. Leipzig, p. 94.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Богдан Максимчук – кандидат філологічних наук, професор, завідувач кафедри німецької філології Львівського національного університету імені Івана Франка.

Наукові інтереси: історія німецької мови, історія лінгвістичних учень, загальне мовознавство, теорія частин мови, граматичне вчення про слово.

Ірина Арабська – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри англійської філології Львівського національного університету імені Івана Франка.

Наукові інтереси: історична лексикологія англійської мови, теоретична граматика, теорія частин мови, граматичне вчення про слово.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Bohdan Maksymchuk – PhD, Full Professor, Head of Department of German Philology of Ivan Franko National University of Lviv.

Scientific interests: history of German, linguistic historiography, general linguistics, POS-Theory, Grammar Theory of the Word.

Iryna Arabska – PhD, Senior teacher of the Department of English Philology of Ivan Franko National University of Lviv.

Scientific interests: English lexicology, theory of grammar, POS-Theory, Grammar Theory of the Word.

УДК 811.161.2'37

DOI: 10.36550/2522-4077-2021-1-193-184-191

АНЖАМБЕМАН У СОНЕТНОМУ ВІРШІ

Анатолій МОЙСІЄНКО (Київ, Україна)

ORCID: 0000-0002-7856-2746

e-mail: anmoj@ukr.net

МОЙСІЄНКО Анатолій. *АНЖАМБЕМАН У СОНЕТНОМУ ВІРШІ.* У статті зроблено короткий огляд теорії і практики віршового тексту, пов'язаних з явищем анжамбеману. Наголошено, що українська (як класична, так і сучасна) поезія досить широко послуговується фігурою анжамбеману. Хоч традиційно сонетний вірш означається з вказівкою на ряд обмежень, зокрема стосовно так званого перенесення з рядка в рядок. Автор на прикладі численних сонетних текстів українських поетів намагається показати, що анжамбеманно акцентоване слово в сонетному вірші є в такій мірі органічним, як і в будь-якому віршовому тексті і, як у будь-якому поетичному творі, залежно від авторської інтенції, може виконувати важливу змістову і стилістичну роль.

Ключові слова: анжамбеман, фразові перенесення, текст, сонет, канон і відхилення від канону.

MOISIENKO Anatolii. *ENJAMBMENT IN THE SONNET POEM.* This article contains a short overview of theory and practice of the poem text, dealing with the phenomenon of enjambment. It should be stressed that Ukrainian poetry (both classic and modern) widely uses the figure of enjambment. There is a number of recently published articles by Ukrainian authors offering the study of this poetic figure in different aspects of different individual styles. But for obvious reasons there are no such studies about sonnet texts in particular. Regarding the sonnet poem, since the times of the first French theorists of the 17-18 th centuries up to modern reference editions, genre definitions of its figurative structure almost always contain a number of restrictions. There should be no repeated words, the rhymes should be exact and voiced, every stanza – with the relevant rhyming system – has to be a complete syntactic entity etc. The author (using as example a number of sonnets of Ukrainian poets) tries to show that the enjambment accented word in the sonnet text is as natural as in any other poetic text. And as in any other poetic text (depending on the author's intention) it can play an important semantic and stylistic function. The main meaning and functional shift of enjambment word on the structural level is being studied here both in the system of simple and compound sentence of the sonnet. Quite often we can observe the phrase shift from one stanza to another, from quatrain to tercet. An example of such enjambment structure of the poem where the shift is being observed in every line and every stanza is a sonnet of Dmytro Pavlychko "Слова". Another rare phenomenon of syllable shift in the sonnet poem can be found here: Дихнуло весною, Десною... Над супер- / крутою урбанню...Над біль.../ У долі моєї чебрець і канупер / З чернігівських піль / (А. Мойсієнко).

Key words: enjambment, phrase shift, text, sonnet, canon and deviation from the canon

Постановка проблеми. Огляд літератури. Явище анжамбеману (з фр. enjambement), що полягає у перенесенні частини фрази чи частини слова з попереднього рядка (який втрачає при цьому нормативну версову викінченість) у наступний, зумовлене незбіганням ритмічної паузи зі смисловою (Ковалів, 2007, 1: 332), інтонаційно-фразового поділу верса з метричним членуванням (Квятковский, 1966: 206). Б. Якубський у праці "Наука віршування" (1922) зауважував, що анжамбеман свого часу "був заборонений у класичній теорії французького віршування як такий, що порушує ритмічність віршів", однак "нова поезія дозволяє собі enjambement, тому що якраз у порушенні правильного ритму... сучасний слух

знаходить для себе часто особливу насолоду” (Якубський, 2007: 55). Як “джерело особливого виражального ефекту” характеризував поетичний прийом перенесення з рядка в рядок Б. Томашевський (Томашевский, 1930: 130). Г. Жирмунський означував “enjambement як прийом зруйнування звичного збігу меж речення і віршового рядка”, який виникає в поезії на “контрасті до звичного і ставшого вже художньо нестерпним найстрогішого збігу одиниць ритмічних і синтаксичних”(Жирмунский, 1975: 440). Г. Шенгелі на прикладі пушкінських текстів аналізує три види перенесення: коли фраза заповнює весь рядок, завершуючись на початку наступного (*gejet – reje*); фраза, розпочинаючись наприкінці рядка, займає весь наступний рядок (*conge-gejet – contr-reje*); фраза розпочинається наприкінці рядка і завершується на початку наступного рядка (*double-rejet – подвійне реже*) (Шенгели, 1960: 35-36). Сучасні дослідники користаються також термінами *слабкий анжамбеман* (Москвин, 2009) – при охопленні фразою повністю двох рядків; *анжамбеман*, означуваний *контактними, дистантними і затяжними зв'язками* – залежно від дистанціювання між собою його відповідних лексичних складників (Матяш, 2006); див. також: Барчишина, 2013. Про “синтаксичне перенесення” – початок думки в одному рядку, а закінчення – в другому, третьому” пише А. Капська, звертаючися до творчості Тараса Шевченка, зазначаючи, що “така особлива будова вірша... свідчить про глибоку схвильованість автора, про емоційне зрушення його душі. Весь вірш написаний одним розміром, але внутрішнє напруження рядків передає тривогу, бентежність поета” (Капська, 1986: 103).

Треба сказати, що українська (як класична, так і сучасна) поезія досить широко послуговується фігурою анжамбеману. Порівняймо в Шевченковому “Кавказі” (*Всьому навчим! Тільки дайте/ Свої сині гори/ Останнії... бо вже взяли/ І поле, і море./— Шевченко, 2003, 1: 346*), в “Одержимій” Лесі Українки (*І кожний встиг торкнути хоч одягу,/ хоч край плаща Месії, тільки я/ торкнути не посміла, бо нічого/ просить не мала в нього... — Українка, 1976, 3: 127*), в поезіях І. Драча (*Віалончель погасла. І відразу / Вмер контрабас — хопливо, нашивиду.../— Драч, 1978:39*), Є. Гуцала (*Та не забув. Забути не зумів / той щебет в торрічелевій аорті./ Таємну в лісі папороть. Когорти / У темряві таємних солов'їв!— Гуцало, 1997, 5: 27*), П. Вольвача (*Піти б у вільний віри. Але трима /Череп'я рим і розділових знаків/— Вольвач, 1998:94*).

Звертаємо увагу на своєрідну форму анжамбеману, що ґрунтується на перенесенні кінцевих складів слова в наступний рядок і сприяє актуалізації певних асоціативно-образних смислів при сприйнятті цілісної поетичної структури. Порівн. наприклад, у Тичиніному вірші “Перше травня на Великдень”: *Великодній дощ / тротуаром шов - / ковая зелена / ярилась з-під землі./ Це Христос воскрес / мертвих воскреси-/ тихо туго вітер/ кленоклонив день/ Аж тут враз! враз! / похід робітни- / чий же червоніший / празник як цей Май?/ (Тичина, 1983, 1: 216). Порівн. ще: *Той крок ступив, і два ступив... четвер — / тий збіла ратом черга кулетна.../ (В. Лучук, 1984: 13); Усесвіт – не спить. Він ворухиться, во- / втузиться, тузаний хвацько під боки / мороками спогадів(Стус, 2009, 5:8); От і дубам старим прийшла пора:/ Один пко одному всихають пра-/ Прапрадіди зеленої малечі./ (Мисик, 1977: 240).**

У науковій літературі подибуємо ряд досліджень, присвячених функціонуванню фігур анжамбеману в поетичних творах як зарубіжних, так і вітчизняних авторів, де розглядане явище аналізується в різних аспектах у різних поетичних ідіостилях (Wagner, 1930; Scherr, 1990; Лосев, 1991; Spaggiari, 1995; Матяш, 2006; Свинцова, 2012; Барчишина, 2013; Кицан, 2016; Остапченко, 2018 та ін.). Зі зрозумілих причин такі студії практично відсутні про власне сонетні тексти. Оскільки що стосується сонетного вірша, то з часів перших французьких теоретиків XVII-XVIII ст. до сучасних довідкових видань жанрові визначення його художньої структури майже завжди містять ряд обмежень: в сонеті не повинно бути повторюваних слів, рими мають бути точними і дзвінками, кожна строфа — з відповідною системою римування — має являти собою закінчене синтаксичне ціле тощо. Таким чином, анжамбеманні конструкції, по суті, за своєю природою взагалі не мали б бути складниками сонетного вірша.

І все ж, дослідники нерідко звертають увагу на доволі часті порушення таких принципів навіть у творчості класиків сонетного вірша. Свого часу В. Жирмунський,

розглядаючи строфу як одиницю метричної побудови, разом з тим характеризуючи її як цілісне синтаксичне і тематичне утворення (“вона закінчується крапкою і несе в собі вияв самостійної думки”), зазначав: якщо традиційні строфи є правилом, то “строфи з перенесенням — винятком, який підтверджує правило”, і далі: “Поодинокі випадки enjambement завжди сприймаються нами як сміливий і оригінальний поетичний прийом”, при цьому також зауважуючи, що “зруйнування звичного для нас канону строфічності повинно бути обдуманим і вмотивованим, щоб бути виправданим”(Жирмунский, 1975: 445). Зваженого погляду на сонетний вірш дотримується і Д. Павличко. У передмові до сонетів М. Рильського він пише: “Сонет – це система обмежень для творчого натхнення. Обмеження ці тільки на перший погляд видаються подібними до параграфів і пунктів тюремного розпорядку дня. Насправді вони мають характер умовностей, найзагальніших етичних правил, які нормують нашу поведінку і в яких, як у власній шкірі, живе добре вихована людина... Неідеальна досконалість кориниться в тому, що талант може собі дозволити певні зриви правил, а не в тому, що він нездатен їх виконати до кінця”(Павличко, 1969: 19). М. Зеров у листі до одного зі своїх кореспондентів, обстоюючи думку про органічність поетичного творення (“поет повинен писати сонет, немовби зрісся з його вимогами і трудністю”), не забуває вказати на певні особливості самого творчого процесу, пов’язані з внутрішньою роботою думки і почуття автора, і ці особливості в кожному окремому випадку можуть отримувати різні авторські інтенції: “я заінтересований іноді, щоб мої сонети зберігали мою звичайну розмовну інтонацію, в натуральному її реєстрі і пробую узаконити саме недодержаність і зрив” (Зеров, 2003: 1071). Дослідниця творчості М. Зерова М. Ласло-Куцок звертає увагу на нагнітання пауз (зокрема там, де поет “описує інтимні переживання”), “внаслідок чого появляється такий незвичний для сонета пунктуальний знак, як три крапки” (Ласло-Куцок, 1980: 122). Ускладнювальний ритмічний рисунок вірша, що досягається за допомогою анжамбеману, за словами К. Герасимова, “відводить вірш від схеми чи примітиву, підкреслюючи при цьому складність змісту і загалом утверджуючи в сонеті його належність до жанру інтелектуальної поезії” (Герасимов, 1985: 33).

Зрештою, чи тільки сама жанрова матриця визначає художність твору? М. Ільницький у нотатках про сонетну творчість автора цих рядків ставить цілком риторичне питання: “Але ж чи поет має конче дотримуватися усталених канонів? Та й що сьогодні сприймати за канон? Сонет Петрарки? Але ж уже Шекспір реформував цю форму, згодом з’явилося таке поняття, як сонетоїд, а потім навіть білі сонети. Як ставитися до трансформації традиційних форм і жанрів?” (Ільницький, 2009, 1: 303).

Сьогодні проблеми канонічного і неканонічного в сонетному вірші присвячено ряд наукових статей, дослідники намагаються провести межу між власне сонетними характеристиками і елементами, традиційно неприйнятними для канонічного вірша, як, наприклад, анжамбеман (див., наприклад, огляд таких студій: Абрамова: 2012, 3-12). Хоч як засвідчують самі тексти багатьох майстрів слова, починаючи від італійських середньовічних класиків до сучасних українських сонетярів, у своїй практиці вони далеко не завжди дотримуються канонічної норми.

Постановка завдання, виклад основного матеріалу. Завданням цієї статті є показати, що анжамбеманно акцентоване слово виступає в сонетному тексті в такій мірі органічно, як і в будь-кому віршовому тексті і, як у будь-якому поетичному творі, може виконувати важливу змістову і стилістичну роль. Анжамбеманна конструкція здатна означити амплітуду смислового, образного розгортання текстової структури з більш динамічним чи, навпаки, уповільненим кроком. Порівн., наприклад, як за допомогою анжамбеманної побудови підтримується динамізм внутрішньо-психологізаційної ознаки в одному з Франкових сонетів:

Та ні, не вирвешся! Залізні гаки

Держать тебе, дозорці, як собаки,

Пильнують, ходить шельвах під вікном.(Франко, 1976, 1:154).

Або – як неквапно-розповідна інтонація перших двох катренів Тичининоного сонета “В Хараксі” переростає раптом у емоційний експресив у заключних рядках твору:

Вже світ. З постелі встав я. Санаторій

*ще стить кругом. Лиш смарагдовий сад
пташок збудив, що снів своїх, історії
ніяк не ущебечуть. Ранку рад,
Садовник кишку тягне: він струмками
між листям шумко шелестить. Гора
Ай-Петрі рожевіє. Ніжні плями
й на сході теж, – проміння б'є. Пора!
Аж тут вгорі умить
аероплан. Згадав! Це ж наші полюс
перелетіли! Полюс! Сонце! Жить!
(Тичина, 1984, 2, 49).*

Певна контекстуальна ситуація, певний структурний компонент, підтримувані анжамбеманним словом, здатні утворювати відповідні домінуючі лінії, з урахуванням елементів проспекції, ретроспекції. Скажімо, змістово-інтонаційно незавершена фраза рядка в терцетній строфі Мисикова сонета “Хайям” передбачає відповідне продовження в наступному рядку (*Майбутні, хто позаздрить вам? Та сама/ Навколо глина буде, що й за нас/*), а в контексті цілісного твору сприйняття сполуки *Та сама*, безперечно, опирається вже на досвід прочитання суголосної паралелістичної структури першого катрена (*Який гончар байдужий рік у рік / З цієї самої старої глини/ Виліплює живе чоло людини...–* (Мисик, 1977: 230). Подібним архітектонічним малюнком позначений і сонет Яра Славутича “Дванадцять видів плеканих квіток”, в якому ліричний герой звертається до читача (в другому катрені): *Милуйсь, бувальцю! Пий на повні груди/ П'янливі пахоці сяйних заток/*, і при прочитанні препозиційного компонента анжамбеману (*Пий на повні груди*), переходячи до продовжуваної фрази в наступному рядку, читач, певне ж, мимоволі повернеться до початкової строфи, яка і вводить у світ *п'янливих запахів*, де *Дванадцять видів плеканих квіток / У парку в Мехіко саджають люди/*; і нарешті оте *Пий на повні груди* відповідно до розгортання композиційно-образної парадигми сонета відлуниться в заключних терцетних рядках, тепер безпосередньо звернене вже до читача з побажанням, щоб той *Впивавсь, пірнаючи в звучань тенета / Бодай одним із цих рядків сонета/*(Славутич, 1998, 1: 395).

У сонетному, як і в будь-якому поетичному тексті, надзвичайно сильною позицією в кінці рядка характеризуються короткі прийменникові, займенникові, сполучникові слова, частки тощо, надто при оперті на зовнішню чи внутрішню риму: *Лице і руки вмие хай сльоза./ Чи сніг. І глянь назад. І за / Ясними мріями крокуй поетом впертим./* (Коробчук, 2012: 4).

У ряді випадків, зокрема в підсумкових терцетних строфах, займенниковий компонент (ліричне *я*) започатковує лінію утвердження чи навпаки, недосягнення чогось, через зіставлення (протиставлення) з тими чи тими суспільно-побутовими, природними тощо явищами, як, наприклад, у сонеті Д. Павличка “Бажання”: *Живу, але скорботи печія,/ Хоч палить, не дає горіти... Я / Не хочу вдруге жити в цій печалі./ Я хочу жити раз, але в огні...*(Павличко, 2004:103). Порівн. у А. Малишка (з циклу “Сонети синього квітня”): *Тепер пливе над молоденьким житом,/ Над пережитим і колись прожитим / В промінні первозданному. А я / Хотів би хоч на мить її здогнати/ Але втікає обрій сивуватий/ Фата моргана. Вигадка моя/* (Малишко, 1973, 5: 233).

Значним динамімом відзначаються художні структури, в яких анжамбеманний конструкт започатковує чи продовжує ритміко-інтонаційну ітеративність коротких однорідних чи від’ємних за змістом синтаксичних фраз (речень) у рядку: *А згадуєш, яке тоді було/ Повітря? Небо? Гусяче крило,/ Здається, з нього пил і бруд змітало./* (Зеров, 1990,1:46); *Осоння. Смужка моріжка. Гульба / Розморено притислась до пивниці/* (Капуста, 2020: 12); *Він чи не він?Не зрозуміти. Постать/ Імлиться і двоїться умлівіч/* (Маланюк, 1992 : 195).

У тему сонета вже з перших катренів можуть вводитись запитальні конструкції з відповідним структурними перенесеннями, де, наприклад, сильні позиції прикінцевих *чому* першої строфи отримують не менш сильний метафоричний акцент початкового рядка наступної строфи:

Хто визначив, о небо, міру муки/ Цій пристрасній душі? Чому дала/ Їй доля два дзвінки, як сталь, крила,/ Не давши простору? Чому розлуки/ Такими тернями його любов/ Кривавили? (Мисик, 1977: 282). Чи, наприклад, у іншому випадку подібні конструкції здатні виконувати синтезувальну роль у терцетній строфі вірша: *Стою й дивуюся. Чого? Чому / Неспантеличено забрів колега, / Як той Бодлер — у чортову корчму?* (Славутич, 1998 1: 386).

Ефект несподіваності, асоціативної передбачуваності / непередбачуваності завжди зберігають у сильній позиції ідіоматичні вислови (*Зривається велика завірюха / Над нашим домом. З ящика Пандори / Посиплються на тебе злидні-горе.../* – Лепкий, 1990: 236; *Та він працює. Феніксом з пожеару/ – Мотронівка народжується знов/* – Зеров, 1990, 1: 32); виразний стилістичний ефект маємо на основі омонімічних утворень: *Ну що? Прости й простися! Просто ріки / Вливали соки в виноградні грона, / Галасували голі простаріки...* (Капуста, 2020: 93).

Висновки і перспектива подальшого дослідження. Отже, фігура анжамбеману в композиційно-образній системі сонетного вірша може набувати найрізноманітніших функціонально-смыслових, акцентуаційно-емфатичних виявів, виступаючи важливим динамічним чинником творення цілісної художньої структури.

На структурному рівні сонетний текст, як і віршовий загалом, характеризується такими основними перенесеннями в системі простого речення:

а) коли анжамбеманний компонент, виступаючи наприкінці рядка, є продовженням речення, яке започатковує цей рядок і займає наступний повний рядок:

У телескопі Габбловому аж

Заспектрило її [Землі —А.М.] провини (Капуста, 2020: 4);

б) коли анжамбеманний компонент, виступаючи наприкінці рядка, започатковує реченнєву структуру, що обіймає наступний повний рядок:

Але в житті

(у спеку) лиш злостить порожня кварта.... (Нечерда, 1991: 127);

в) коли анжамбеманний компонент, займаючи прикінцеву позицію рядка, поширює реченнєву структуру тільки в початковій частині наступного рядка:

..... *Де еліксиру*

Знайти любовного? (Перепеляк, 1997:91).

У системі складного речення як сурядна, так і підрядна частина може започатковуватися наприкінці попереднього рядка (іноді лише сполучником, сполучним словом):

Тут стережуть основ, але основу

Усіх основ — людського серця мову,

І волю, й мисль зневажують, як дрантє (Франко, 1976, 1: 151);

Благословен той ясний день, коли

Розцвівся Станіславським Алексєєв! (Рильський, 1984, 4: 287).

Звичайно, в динамічній системі вірша спостерігаємо численні видозміни, розширення і трансформації тієї чи тієї моделі, перехід з однієї в іншу, наприклад:

..... *І віддаси*

За чистоту ранкової роси

Увесь цей світ!..... (Перепеляк, 1991: 76).

Нерідко трапляються фразові перенесення з однієї строфи в іншу, з катрена в терцет. Прикладом такої анжамбеманної побудови цілісного твору, де спостерігаємо перенесення в кожному рядку і кожній строфі, може слугувати сонет Д. Павличка “Слова”:

Я поховав немало слів. Убили

Їх лицеміри. Потім неживих

Погвалтували графомани. Жах

Покори їхньої холодний. Люди

Уміють воскрешати їх. Нема

На це таланту в мене. Осоружні

Синці на тих покійниках. Не міг я

Цілунками накрити їх. Лиш це

Могло б дихання їм вернути. Спомин
 Про них мене лякає. Може, я
 Так само винен в їхній смерті? Годі
 За тліном побиватися. Навіки
 Зарив я в серці їх. Однак боюсь, —

Вони там зворухнуться хробаками (Павличко, 2004:53).

Межевість внутрішньої напруги ліричного героя тут мовби адекватно передавана синтаксично (фраза покидає межі рядка, витворюючи своєрідний градаційний ланцюг по всій вертикалі вірша). Пригадується проникливе спостереження М. Шапіра щодо іконічності анжамбеманної експресії в “Мідному вершнику” О. Пушкіна: “там, де Нева виходить зі своїх берегів, синтаксис виходить із берегів вірша” (Шапір, 2009: 22).

На окрему розмову заслуговувало б малочислене явище *перенесення складу* в сонетному вірші, на зразок: *Дихнуло весною, Десною... Над супер- / крутою урбанню... Над біль... / У долі моєї чебрець і канупер / З чернігівських піль* / (Мойсієнко, 2018, 71).

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Абрамова Е. В. Основные литературоведческие концепции жанра сонета / Е. В. Абрамова // Наукові записки Харківського нац. ун-та ім. Г. С. Сковороди. Сер. : Літературознавство. - 2012. - Вип. 1(2). - С. 3-12.
2. Барчишина І. Енжамбеман як засіб емпіфатизації епітетних структур у поетичних творах М. Волошина та В. Свідзінського/ І. Барчишина // Слово і час.– 2013.– №2. – С.60 - 68.
3. Вольвач П. Кров зухвала/ П. Вольвач.— К.: Український письменник, 1998.— 130 с.
4. Герасимов К.С. Диалектика канонов сонета / К. Герасимов // Гармония противоположностей. Аспекты теории и истории сонета. – Тбилиси: Изд-во Тбилисского ун-та, 1985. – С. 17-52.
5. Гуцало Є. Твори в п'яти томах/ Є Гуцало – К.: Дніпро.– Т.5.– 1997.– 578 с.
6. Драч І. Сонце і слово / І. Драч .– К.: Дніпро, 1978.– 368 с.
7. Жирмунский В. Теория стиха / В. Жирмунский .– Ленинград: Сов. писатель, 1975.– 664 с..
8. Зеров М. Твори в 2 т / М. Зеров.– К.: Дніпро, 1990.–Т.1.– 846 с.
8. Зеров М. Українське письменство / М. Зеров / упоряд. М. Сулима.– К.: Вид-во Соломії Павличко “Основи”, 2003.–1304 с.
9. Ільницький М. На перехрестях віку/ М. Ільницький: У трьох книгах.– Кн. І.– К.: Вид. дім “Києво-Могилянська академія”, 2008.– 838 с.
- Капська А.Й. Виразне читання / А. Капська. – К. : Вища шк., 1986. – 168 с.
10. Капуста В. Негарантована мігрантіана / В. Капуста.– К.:Вид. дім Д. Бураго, 2020.– 112 с.
11. Квятковский А. Поэтический словарь.– М.: Сов. энциклопедия, 1966.– 376 с.
12. Кицан О. Функція анжамбеману в драматичних творах Лесі Українки (на прикладі драматичної поеми “Одержима”) / О. Кицан // Волинь філологічна: текст і контекст, 2016.– №22.– С. 60–68.
- Ковалів Ю. Див: Літературознавча енциклопедія.
13. Коробчук П. Архівотека, або книжка для себе / П. Коробчук.– Луцьк: Твердиня, 2012.– 292 с.
14. Ласло-Куцюк М. Шукання форми. Нариси з української літератури ХХ ст. / М. Ласло-Куцюк. – Бухарест : Критеріон, 1980. – 327 с.
- Лепкий Б. Поезії/ Б. Лепкий.– К.: Рад. письменник, 1990.– 360 с.
15. Літературознавча енциклопедія: У двох томах / Автор-укладач Ю. І. Ковалів.– Т. 1. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 608 с.
16. Лосев Л. Значение переноса у Цветаевой / Л. Лосев // Марина Цветаева: Труды 1-го международного симпозиума (Лозанна, 30. VI-3. VII. 1982).– Bern; Berlin; Frankfurt/M.; N.Y.; Paris; Wien, 1991 (Slavica Helvetica; Vol. 26).– P. 272-283.
17. Лучук В. Навстріч / В. Лучук. – Львів: Каменяр, 1984.— 142 с.
18. Маланюк Є. Поезії / Є. Маланюк.– К.: Укр. письменник, 1992.– 318 с.
- Малишко А. Твори в десяти томах. Т.5 / А. Малишко.– К.: Дніпро, 1973.– 286 с.
19. Матяш С. А. Переносы (enjambements) в лирике А. С. Пушкина и М. Ю. Лермонтова / С. Матяш // Вестник Оренбургского гос. ун-та. – 2006. – №11. – С. 57-63.
20. Мисик В. Планета / В. Мисик.– К.: Дніпро, 1977.– 424.
21. Мойсієнко А. Синьоліт ліхтарів синьолірій: Книга сонетів / А. Мойсієнко.– К.: Щек, 2018.– 320 с.
22. Москвин В. Стиховой перенос (enjambement): типы и функции В. Москвин // Филологические науки. – 2009. – №4. – С. 3-16.
23. Нечерда Б. Вибране / Б. Нечерда.– К.:Дніпро, 1991.– 429 с.
24. Остапченко В. О. Анжамбеман як тригер імплікатив у лірико-поетичному дискурсі Р. М. Рільке / В. Остапченко // Science and Education a New Dimension. Philology, VI(46), Issue: 159, 2018.– С. 56 – 59.
25. Павличко Д. Листи у вічність / Д. Павличко // Рильський М. Сонети / Упоряд. Б. Рильського. – К: Молодь, 1969. – С. 3 – 26.
26. Павличко Д. Сонети / Д. Павличко.– К.: Генеза, 2004.– 536 с.
27. Перепеляк І. Неопалима купина / І. Перепеляк.– Харків: Майдан, 1997.– 176 с.

28. Рильський М. Зібрання творів у 20 томах. Т. 4 / М. Рильський.– К.: Наук. думка, 1984.– 424 с.
29. Свинцова І. О. Реалізація прагматичного потенціалу віршового переносу в поетичному дискурсі Дж. Байрона / І. Свинцова // Науковий вісник Південноукраїнського національного пед. ун-ту ім. К. Д. Ушинського. Лінгвістичні науки, № 14.– Одеса, 2012.– С. 274–282.
30. Славутич Яр. Твори / Яр Славутич.– Т. 1.—К.: Дніпро”, Едмонтон: Славута, 1988.– 472 с.
31. Стус В. Зібрання творів : у 12 т. – Т. 5 : Палімпсести / В. Стус .– К. : Факт, 2009. – 768 с.
32. Тичина П. Зібрання творів у 12 томах / П. Тичина. – К.: Наук. думка, Т.1, 1983.– 736 с.; Т. 2, 1984.– 664 с.
33. Томашевский Б. Теория литературы: поэтика / Б. Томашевский.– М. –Л.: Госиздат, 1930.– 240 с.
34. Українка Леся. Зібрання творів у 12 томах / Леся Українка.– Т. 3.– К.: Наук. думка, 1976. – 400 с.
35. Франко І. Зібрання творів у 50-и томах.Т. 1 / І. Франко. – К.: Наук. думка, 1976.– 502 с.
- 356 Шапир М. Три реформи русского стихотворного синтаксиса (Ломоносов – Пушкин – Иосиф Бродский) / М. Шапир // Шапир М. И. Статьи о Пушкине. – М.: Языки славянских культур, 2009.– С11 – 70.
- 367 Шевченко Т. Зібрання творів у 6 томах. Т.1 / Т. Шевченко.– К.: Наук. думка, 2003. – 784 с.
38. Шенгели Г. Техника стиха / Г. Шенгели. – М.: Госиздат, 1960.– 312 с.
39. Якубський Б. Наука віршування / Б. Якубський .– К.: ВПЦ “Київський університет”, 2007.– 207 с.
40. Scherr B. Beginning at the End: Rhyme and Enjambement in Brodsky's Poetry / B. Scherr // Brodsky's Poetics and Aesthetics. – Basingstoke; London, 1990. – P. 176-193.
41. Spaggiari B. L'enjambement di Bernardo Tasso / B. Spaggiari // *Studi di Filologia Italiana*. – Firenze, 1995. – Vol. 52. – P. 111–139.
42. Wagner A. Unbedeutende Reimwörter und Enjambement bei Rilke und in der neueren Lyrik / A.Wagner.– Bonn: Röhrscheid, 1930.– 238 S.

REFERENCES

1. Abramova E. V. Osnovnye literaturovedcheskie koncepcii zhanra soneta / E. V. Abramova // *Naukovy zapysky Kharkivskoho nats. ped. un-ta im. H. S. Skovorody*. Ser. : *Literaturoznavstvo*. - 2012. – Vyp. 1(2). – P. 3–12.
2. Barchyshyna I. Enzhambeman yak zasib emfatzatsii epitetnykh struktur u poetychnykh tvorakh M. Voloshyna ta V. Svidzinskoho/ I. Barchyshyna // *Slovo i chas*.– 2013.– №2. – P.60 – 68.
3. Drach I. Sontse i slovo / I. Drach. – K.: Dnipro, 1978.– 368 p.
4. Franko I. Zibrannia tvoriv u 50-y tomakh.Т. 1 / I. Franko. – K.: Nauk. dumka, 1976.– 502 p.
5. Gerasimov K.S. Dialektika kanonov soneta / K. Gerasimov // *Garmoniya protivopolozhnostej. Aspekti teorii i istorii soneta*. – Tbilisi: Izd-vo Tbilisskogo un-ta, 1985. – P. 17-52.
6. Hutsalo Ye. Tvory v piaty tomakh/ Ye Hutsalo.– K.: Dnipro.– Т.5. – 1997. – 578 p.
7. Ilnytskyi M. Na perekhrestyakh viku/ M. Ilnytskyi: U trokh knykhakh. – Kn. I.– K.: Vyd. dim “Kyievo-Mohylianska akademiia”, 2008.– 838 p.
8. Kapska A.I. Vyrasne chytannia / A. Kapska. – K. : Vyshecha shk., 1986. – 168 p.
9. Kapusta V. Neharantovana mihrantiana / V. Kapusta.— K.:Vyd. dim D. Buraho, 2020.– 112 p.
10. Korobchuk P. Arkhivoteka, abo knyzhka dlia sebe / P. Korobchuk.— Lutsk: Tverdnyia, 2012.– 292 p.
11. Kovaliv Yu. Dyv: Literaturoznavcha entsyklopediia.
12. Kvyatkovskiy A. Poeticheskiy slovar.– M.: Sov. entsyklopediia. 1966.– 376 p.
13. Kytsan O. Funktsiia anzhambemanu v dramatychnykh tvorakh Lesi Ukrainky (na prykladi dramatychnoi poemu “Oderzhyma”) / O. Kytsan // *Volyn filolohichna: tekst i kontekst*, 2016.– №22.– P. 60–68.
14. Laslo-Kutsiuk M. Shukannia formy. Narysy z ukrainskoi literatury KhKh st. / M. Laslo-Kutsiuk. – Bukharest : Kryterion, 1980. – 327 p.
15. Lepkyi B. Poezii/ B. Lepkyi.– K.: Rad. pysmennyk, 1990.– 360 p.
- Literaturoznavcha entsyklopediia: U dvokh tomakh / Avtor-uklad. Yu. I. Kovaliv.– T. 1. – K: VTs «Akademiia», 2007. – 608 p.
16. Losev L. Znachenije perenosa u Tsvetayevoy / L. Losev // *Marina Tsvetayeva: Trudy 1-go mezhdunarodnogo simpoziuma (Lozanna. 30. VI-3. VII. 1982).*? Bern; Berlin; Frankfurt/M.; N.Y.; Paris; Wien. 1991 (Slavica Helvetica; Vol. 26). – P. 272-283.
17. Luchuk V. Navstrich / V. Luchuk. – Lviv: Kameniar, 1984.– 142 p.
18. Malaniuk Ye. Poezii / Ye. Malaniuk.– K.: Ukr. pysmennyk, 1992.– 318 p.
19. Malyshko A. Tvory v desiaty tomakh. Т.5 / A. Malyshko.– K.: Dnipro, 1973.– 286 p.
20. Matyash S. A. Perenosy (enjambements) v lirike A. S. Pushkina i M. YU. Lermontova / S. Matyash // *Vestnik Orenburgskogo gos. un-ta*. –2006. – №11. – P. 57-63.
21. Moisiienko A. Synolit likhtariv synoyrii: Knyha sonetiv / A. Moisiienko.– K.: Shchek, 2018.– 320 p.
22. Moskvina V. Stikhovoj perenos (enjambement): typy i funkciy V. Moskvina // *Filologicheskie nauki*. – 2009. – №4. – P. 3-16.
23. Mysyk V. Planeta / V. Mysyk.– K.: Dnipro, 1977.– 424 p.
24. Necherda B. Vybrane / B. Necherda.– K.:Dnipro, 1991.– 429 p.
25. Ostapchenko V. O. Anzhambeman yak tryher implikativ u liryko-poetychnomu dyskursi R. M. Rilke / V. Ostapchenko // *Science and Education a New Dimension. Philology*, VI(46), Issue: 159, 2018.– P. 56 – 59.
26. Pavlychko D. Lysty u vichnist / D. Pavlychko // *Rylskiy M. Sonety / Uporiad. B. Rylskoho*. – K.: Molod, 1969. – P. 3 – 26.
27. Pavlychko D. Sonety / D. Pavlychko.– K.: Heneza, 2004.– 536 p.

28. Perepeliak I. Neopalyma kupyna / I. Perepeliak. – Kharkiv: Maidan, 1997. – 176 p.
28. Ryl'skyi M. Zibrannia tvoriv u 20 tomakh. T. 4 / M. Ryl'skyi. – K.: Nauk. dumka, 1984. – 424 p.
29. Scherr B. Beginning at the End: Rhyme and Enjambement in Brodsky's Poetry / B. Scherr // Brodsky's Poetics and Aesthetics. – Basingstoke; London, 1990. – P. 176-193.
30. Shapir M. Tri reformy russkogo stikhotvornogo sintaksisa (Lomonosov — Pushkin — Iosif Brodskij) / M. Shapir // Shapir M. I. Stat'i o Pushkine. – M.: Yazyki slavyanskikh kul'tur, 2009. – P. 11 – 70.
31. Shengeli G. Tekhnika stikha / G. Shengeli. – M.: Gosizdat, 1960. – 312 p.
32. Shevchenko T. Zibrannia tvoriv u 6 tomakh. T. 1 / T. Shevchenko. – K.: Nauk. dumka, 2003. – 784 p.
33. Slavutych Yar. Tvory / Yar Slavutych. – T. 1. – K.: Dnipro, Edmonton: Slavuta, 1988. – 472 p.
34. Spaggiari B. L'enjambement di Bernardo Tasso / B. Spaggiari // Studi di Filologia Italiana. – Firenze, 1995. – Vol. 52. – P. 111– 139.
35. Stus V. Zibrannia tvoriv : u 12 t. – T. 5 : Palimpsesty / V. Stus. – K. : Fakt, 2009. – 768 p.
36. Svyntsova I. O. Realizatsiia prahmatychnoho potentsialu virshovoho perenosu v poetychnomu dyskursi Dzh. Bairona / I. Svyntsova // Naukovyi visnyk Pivdenoukrajinskoho natsionalnoho ped. un-tu im. K. D. Ushynskoho. Lihvistychni nauky, № 14. – Odesa, 2012. – P. 274 – 282.
37. Tomashevskij B. Teoriya literatury: poehitika / B. Tomashevskij. – M. – L.: Gosizdat, 1930. – 240 p.
38. Tychyna P. Zibrannia tvoriv u 12 tomakh / P. Tychyna. – K.: Nauk. dumka, T.1, 1983. – 736 s.; T. 2, 1984. – 664 p.
39. Ukrainka Lesia. Zibrannia tvoriv u 12 tomakh / Lesia Ukrainka. – T. 3. – K.: Nauk. dumka, 1976. – 400 p.
40. Volvach P. Krov zukhvala/ P. Volvach. – K.: Ukrainskyi pysmennyk, 1998. – 130 p.
41. Wagner A. Unbedeutende Reimwörter und Enjambement bei Rilke und in der neueren Lyrik / A. Wagner. – Bonn: Röhrscheid, 1930. – 238 S.
42. Yakub'skyi B. Nauka virshuvannia / B. Yakub'skyi. – K.: VPTs "Kyiv'skyi universytet", 2007. – 207 p.
43. Zerov M. Tvory v 2 t / M. Zerov. – K.: Dnipro, 1990. – T. 1. – 846 p.
44. Zerov M. Ukrainske pysmenstvo / M. Zerov / uporiad.. M. Sulyma. – K.: Vyd-vo Solomii Pavlychko "Osnovy", 2003. – 1304 p.
45. Zhirmunskij V. Teoriya stikha / V. Zhirmunskij. – Leningrad: Sov. pisatel', 1975. – 664 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Анатолій Мойсієнко – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови та прикладної лінгвістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Наукові інтереси: граматика і поетика української мови.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Anatolii Moisiienko – Professor in Linguistics, PhD, Head of Ukrainian Language and Applied Linguistics Department in the Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Scientific interests: grammar and poetics of the Ukrainian language.

УДК: 811.112.2'24'28:316.7](477)(045)

DOI: 10.36550/2522-4077-2021-1-193-191-200

НІМЕЦЬКА МОВА ТА ЇЇ НОСІЇ В УКРАЇНІ: ВІД ВИТОКІВ ДО СЬОГОДЕННЯ

Алла ПАСЛАВСЬКА (Львів, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7314-3171>

e-mail: alla.paslawska@lnu.edu.ua

ПАСЛАВСЬКА Алла. НІМЕЦЬКА МОВА ТА ЇЇ НОСІЇ В УКРАЇНІ: ВІД ВИТОКІВ ДО СЬОГОДЕННЯ. У статті проаналізовано вплив німців та німецької мови на теренах України на українську культуру, мову та літературу. Простежено етапи поповнення німецькою лексикою українського словникового складу. Німецькомовні письменники теж зробили вагомий внесок у розвиток української літератури. Німецька мова залишається однією з провідних іноземних мов в Україні. Збереження німецької (німецькомовної) культурної спадщини в Україні та її вивчення може слугувати прикладом для популяризації інших мов і культур.

Ключові слова: німці, німецька мова, міжкультурна комунікація, запозичення, німецька мова як іноземна.

PASLAWSKA Alla. GERMAN AND ITS SPEAKERS IN UKRAINE: FROM ORIGINS TO PRESENT DAY. The article analyzes the influence of Germans and the German language in Ukraine on Ukrainian culture, language and

literature. It traces the stages of replenishment of the Ukrainian vocabulary with German vocabulary. German-speaking writers also made a significant contribution to the development of Ukrainian literature. German remains one of the leading foreign languages in Ukraine. Preservation of German (German-speaking) cultural heritage in Ukraine and its study can serve as an example for the promotion of other languages and cultures. The article presents a modified three-level model of possible relations between different cultures proposed by W. Welsh. There have been outlined multicultural, intercultural and transcultural aspects of such relations. In Ukraine, it is formed by the coexistence of different in content and forms ethnic cultures (multicultural aspect), which, despite the differences, under the pressure of social, socioeconomic factors interact (intercultural aspect). In addition, there is another dimension – transcultural, which involves not so much mixing elements of different cultures and eliminating the boundaries between national cultures, as the possibility of the existence of a certain culture not only within individual national entities, but also adopting transcultural elements. In particular, it allows into consideration as part of the Ukrainian cultural heritage the works of all those artists who, due to various life circumstances, were forced to leave their home country and create abroad still being part of its culture.

Keywords: *Germans, German language, intercultural communication, adoption, German as a foreign language.*

Постановка проблеми. Україна – багатоетнічна держава, в якій проживає біля 130 національних меншин. Хоча сьогодні кількість німців в Україні налічує лише 0,07% (за переписом 2001 року) від загальної кількості українського населення, вони залишили глибокий слід в історії України, про що свідчать численні будівлі німецьких архітекторів, літературні твори низки німецьких письменників – вихідців із України, вплив німецького права на українське законодавство, а також багато слів німецького походження в українській мові.

У національній пам'яті українців сучасна німецька мова асоціюється з прогресом, освітою, соціальною справедливістю та процвітанням. Німецька мова була й залишається однією з провідних мов світу. На теренах України у неї теж були свої «зоряні» години. У зв'язку з цим було б цікаво здійснити розвідку, присвячену німецьким (австрійським) колоністам в Україні та проникненню елементів їхньої мови в українську. Така інформація заслуговує на поширення в українському суспільстві для загального усвідомлення розмаїтості населення України та їхнього внеску у формування української мови, культури й держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розглядаючи питання міжкультурної комунікації, покликаємось на широке та динамічне розуміння культури. З одного боку, культуру можна трактувати як «створений людиною [...] світ духовних благ, матеріальних артефактів та соціальних інститутів» (Nünning, 2009), з іншого боку, культура – це «система значень, яку люди створюють для своєї орієнтації відповідно до життєвих умов» (Auerhheimer, 1991: 84). Переходи між національними культурами можливі та неминучі. «Цей міжпросторовий перехід між фіксованими ідентичностями відкриває можливість культурної гібридності, в якій є місце для відмінностей без перейнятої або встановленої ієрархії» (Bachmann-Medick, 2010: 200).

Релевантним для дослідження німецького впливу на українську культуру та мову є питання взаємозв'язку між термінами полікультурний (мультикультурний), міжкультурний та транскультурний (Welsch, 1995). У цій розвідці дотримуємося погляду, що всі три поняття взаємодіють, перетинаються і не виключають одне одного. Вихідною в цьому сенсі є теза Д. Барта: «Світ зблизився» (Barth, 2000: 27). Це змушує людей як не лише соціальних, а й культурних істот, спілкуватися між собою. Форми культурної взаємодії можуть бути різними. Найвідоміші з них базуються на трьох моделях – мультикультуральності, інтеркультуральності та транскультуральності.

Мультикультуральність передбачає, що різні культури мирно співіснують і не формують якихось гібридних сполук (Reiners, 2012: 22). Інтеркультуральність означає контакт між культурами, пізнання іншої культури та взаємовплив, попри очевидні культурні відмінності. Культури розглядаються при цьому не як статичні, а як динамічні структури, що постійно зазнають змін (Barth, 2000: 37). Транскультуральність пов'язуємо не з тим фактом, що культури, з погляду «всіх культурних вимірів» та на всіх можливих рівнях (макро- та мікрорівні), пронизують одна одну, переплітаються та змішуються» (Welsch, 2010: 43), а радше з перетином культурами кордонів, за яких зберігаються домінуючі характеристики культури (культур), з можливістю їхнього розширення новими.

Мета статті – змоделювати та описати в контексті взаємодії між мультикультуральністю, інтеркультуральністю та транскультуральністю німецький (в широкому сенсі цього слова) внесок у культуру та мову України. На українських територіях німецький елемент формував загалом однорідну, замкнену в собі культуру в колі інших культур (мультикультурний аспект), яка, однак, під тиском суспільних, соціальних та економічних обставин була змушена контактувати з іншими національними культурами в рамках спільних політичних структур (інтеркультурний аспект). Водночас, німці та німецька мова в Україні залишались представниками своєї нації і носіями своєї мови, плекали свої звичаї і традиції та передавали їх наступним поколінням (транскультурний аспект).

Виклад основного матеріалу дослідження. Германці належали до найдавніших національних меншин на території сучасної України (I ст. до н. Е. – IV ст. н. е.). Окрім цього першого етапу колонізації німецькими племенами розрізняють два подальші періоди німецької колонізації: VI – XIV та XVI – XIX ст. (Krallert, 1958, цит. за Wunsch, 2018: 27). Саме з першим періодом німецької колонізації пов'язують сьгоднішнє позначення українською мовою німців *петс'* тих, хто говорить незрозуміло або німий (Васильчук, 2017: 6).

В україністиці виокремлюють сім періодів українсько-німецьких мовних контактів (Русанівський, 2000: 682–683). Першим називають період з X по XI століття. Звертається увага на неможливість відрізнити германізм дохристиянських часів від німецьких запозичень часів Київської Русі. Тому перші германізми розглядають у спільній групі із запозиченнями з X – XI століття (Войагова, 2018: 115).

Перші письмові згадки про німців на території України походять з X століття. У 957 р. княгиня Ольга відвідала Константинополь з великим супроводом, де зустрілася з імператором Оттоном I Великим. На її пізніше прохання про архієпископа та інших священників для своєї держави з Магдебурга до Києва було відправлено висвяченого на єпископа Адальберта Магдебурзького (Васильчук, 2017: 8). У XI столітті з'явилися перші невеликі німецькі торгові колонії, після чого шлюбами поєдналися київські та німецькі княжі роди. Унаслідок цих процесів до української мови було запозичено нові слова німецького походження, напр.: *brinja*, броня ← got. * *brunjō*, ahd. *Brunnja*; *knjaz* ← ahd. got. * *kuniggs*, ahd. *kuning* (Етимологічний словник²⁶).

Другий період німецько-українських мовних контактів історично пов'язаний із розпадом Київської Русі та утворенням кількох невеликих князівств. Після зруйнування Києва монголо-татарами в 1240 р. Галицько-Волинське князівство відіграло особливу роль (Васильчук, 2017: 10). Запровадження магдебурзького права зміцнило німецько-українські економічні та мовні контакти. У Галицько-Волинському літописі зустрічаються, напр., такі слова німецького походження, як *герцик* (*Herzog*) або *цебер* (*Zober / Zuber*) (Русанівський, 2000: 682).

Низка німецьких слів збагатила український словниковий склад у XIV–XVII століттях, у третій період німецько-українських мовних контактів. У цей час у Східній Європі постало Велике князівство Литовське, до якого належала також значна частина української території. Мова нової держави перейняла велику кількість німецьких слів, напр.: *крам* (*Kram*), *ярмарок* (*Jahrmarkt*). З другої половини XVI століття численні німецькі слова запозичуються в українську мову через польську, коли українські території потрапили під владу польської корони та мови: *друк* (*Druck*), *дах* (*Dach*), *арфа* (*Harfe*) (там само).

Особливо інтенсивні німецько-українські мовні контакти мали місце у XVIII столітті, як на заході, так і на сході України (четвертий період). Під час першого поділу Польщі в 1772 р. західна частина опинилася під владою монархії Габсбургів, яка намагалася онімечити свою нову коронну землю шляхом численних реформ. На схід України, який перебував в Російській імперії, на запрошення російських царів прибували численні німецькі ремісники, офіцери та лікарі, які приносили з собою власну термінологію і поширювали її: *фуганок* (*Fügebank*), *гауптвахта* (*Hauptwache*), *єфрейтор* (*Gefreiter*) (Русанівський, 2000: 683).

На XIX – початок XX століття припадає п'ятий період німецьких запозичень в українську мову – багатьох наукових термінів, особливо з філософії, психології та техніки. З

²⁶ Тут і далі по тексту етимологія слів з *Етимологічного словника української мови*. Т. 1–7. Київ, 1982–2012.

цього часу походить кілька перекладів наукових текстів Івана Франка, який вільно володів німецькою мовою, писав для численних німецьких та австрійських газет і одночасно перекладав з німецької на українську мову, щоб ознайомити своїх співвітчизників з провідними ідеями Заходу. У його мові було багато германізмів, які були дуже поширені в Галичині. Під суттєвим впливом німецької мови шляхом безпосереднього запозичення або через польську (на Заході) чи російську (на Сході) формувались українські фахові мови та терміни: *культуртрегер* (*Kulturträger*), *конфлікт* (*Konflikt*), *рентген* (*Röntgen*) (там само).

У шостий період запозичень з німецької мови в українську німецька мова часто ставала першою іноземною мовою в Радянському Союзі, яку в університетах та школах викладали обов'язково. Мова принесла нові терміни та позначення для них. Лексика походила як з політичної, так і з академічної сфер: *рейхстаг* (*Reichstag*), *тонфільм* (*Tonfilm*), *анилаг* (*Anschlag*) (там само)..

Німецька лексика воєнного часу в основному була пов'язана з військовим сектором: *бліцкриг* (*Blitzkrieg*), *капут* (*kaputt*), *фріц* (*Fritz*), *генде гох* (*Hände hoch*). Вона поступово зникла з активного словника або стала частиною історизмів (там само).

Останній, сьомий період охоплює німецькі слова, які збагатили українську мову після Другої світової війни завдяки стосункам між Україною та НДР, ФРН та Австрією. Це насамперед політичний лексикон, який використовується на позначення німецьких реалій: *бундестаг* (*Bundestag*), *бундесрат* (*Bundesrat*), а також повсякденні назви: *кавоперерва* (*Kaffeepause*), *цейтнот* (*Zeitnot*), *шлягер* (*Schlager*) (там само).

Звичайно, поняття німецьких запозичень українською мовою включає досить неоднорідні явища. Німецькі поселенці приїжджали з різних німецьких регіонів у різний час, говорили на різних діалектах і мали свої звичаї та традиції. Якого віросповідання вони дотримувались (католики, протестанти (лютерани і реформати) чи меноніти), з яких областей (південно-західні німці, богемські, сілезькі) походили, чи було їх поселення «суто німецьким» чи первинно «суто слов'янським» (Kuhn, 1930), відіграло важливу роль у цьому процесі.

Історія німців та німецької мови в Україні дуже розмаїта. Незважаючи на певну ізольованість, вони таки зазнавали русифікації, полонізації чи українізації. Це відбувалось, зокрема, там, де німці проживали компактно, поряд із іншими етнічними групами, особливо в сільській місцевості. Втрата рідної мови проходила типові фази: 1) прийняття чужої мови як засобу зовнішньої комунікації з навколишнім світом, 2) використання слов'янської мови у спілкуванні з наймитами, 3) переважання слов'янської мови над німецькою у домашньому вжитку, 4) запровадження аналогічних мовних стосунків у «суто німецьких» населених пунктах (Kuhn, 1930: 160).

Окрім усіх цих відмінностей між групами та періодами німецької колонізації в Україні, більшість німців на українських територіях визначались спільною рисою – прогресивним впливом на розвиток українських земель. Німецькі поселенці сприяли зростанню кількості українських сіл та міст, вони приносили зі собою нові міські та сільські структури, сприяли ущільненню поселень та новими формами поселення. Важливим було також поживлення розвитку ринкової економіки і особливо сільськогосподарської технологічної революції під впливом німців (підживлення ґрунтів, вирощування картоплі (*szwabki*) та конюшини). Однак більш вирішальним був не матеріальний, а інтелектуальний вплив німців на українське населення. Німецькі колоністи були вільними, здібними та заповзятими людьми, які передавали та поширювали нові європейські правові ідеї та новий дух часу на українських землях. Це закарбувалось у національній пам'яті українців, про що свідчать відповідні українські прислів'я: «Німець – як верба – де го посадиш, там ся прийме; Німця не перепишеш, а жінки не перелюбиш» (Свенціцький, 1905: 312).

Долі німецьких колоністів суттєво відрізняються одна від одної, залежно від того, коли вони колонізували українську територію, коли їх змусили покинути її, або коли вони повністю асимілювались або мусили асимілюватися.

Типові явища найкраще проілюструвати на конкретних прикладах. У своєму нарисі «Der Untergang Sarmatiens» (Нгусак, 2005) український історик Ярослав Грицак описує історію Юлії Шнайдер, яка народилася у Миколаєві під Львовом у 1860 році. Її батько Юліус Шнайдер був австрійським держслужбовцем німецького походження, мати Юлія

Лопушанська – дочкою українського греко-католицького священника. Юлія розмовляла трьома мовами – німецькою, польською та русинською. Спочатку її навчав німець удома, потім вона відвідувала Львівську учительську семінарію. Після закінчення семінарії викладала у Львові та в селах поблизу. Вона стала відомою поетесою в Галичині під псевдонімом Уляна Кравченко. У політичному та художньому плані вона перебувала під впливом Івана Франка, який, на її думку, був її «єдиною справжньою любов'ю». Але заміж вона вийшла за поляка. У цьому шлюбі було троє дітей – дві доньки та син. Традиційно в більшості змішаних шлюбів того часу чоловіками були поляки та римо-католики, тоді як жінки – українки та греко-католики. Потім сини переймали конфесію свого батька, а доньки – матері. Під час українсько-польської війни 1918–1919 років Юлія жила з родиною у Перемишлі. Я. Грицак розповідає, як родина спочатку зібралася за спільним сніданком, а потім змушені були розійтися, бо одна донька була медсестрою в українській армії, а син воював у польській армії. Юлія Шнайдер померла у великих злиднях у Перемишлі в 1947 році.

Літературна діяльність німецькомовних письменників різного походження, які народилися в Галичині і які з різних причин вирішили писати свої твори німецькою мовою (Woldan, 2012: 16) – також одна з визначних сторінок німецької мови в Україні. Галичина, найбільша й найбідніша коронна земля монархії Габсбургів на той час, досягла великих успіхів у цьому плані. Після анексії Галичини реформи Йосифа II передбачали використання німецької мови як державної у всій країні (Glassl, 1975: 242). Окрім заповнення посад у всіх державних структурах німцями, в поліції та в системі освіти, центральна адміністрація у Відні намагалася германізувати населення в провінції. Це особливо вплинуло на єврейське населення, яке розмовляло їдиш і для якого вивчення німецької мови не складало особливих труднощів (Glassl, 1975: 214). Оскільки їдиш до Першої світової війни як державна мова не визнавався, цей факт також прискорив процес асиміляції євреїв та їх швидкий (порівняно з іншими народами) перехід на німецьку. Це частково пояснює, чому німецькомовна література Галичини в основному представлена авторами єврейського походження.

Одним з найважливіших німецькомовних авторів у Галичині вважають Леопольда фон Захер-Мазоха (молодшого) (1836–1895), який вперше зробив Галичину темою німецькомовної літератури. Він народився в сім'ї директора львівського поліції, родом з Богемії, та дочки ректора Львівського університету, угорсько-українського походження. Найважливішими темами у творчості Захер-Мазоха є міжконфесійне, соціальне та національне сусідство в Галичині. Ще молодим письменником він вніс в австрійську літературу новаторську літературну форму, попередницю натуралізму, і вважався, на думку тодішнього критика Фердинанда Кюрнбергера, великою надією зі Сходу (Kłńska, 1992: 395).

У своєму першому романі «Eine galizische Geschichte», Захер-Мазох із захопленням розповідає про свою мультикультурну батьківщину Галичину: «Тож вітаю вас усіх у краї, де всіх нас породила Галичина: поляків, українців, німців та ізраїльтян! [...] незалежно від того, чи на Вашому гербі зображений переможний двоголовий орел чи сумний білий орел, чи дивитесь Ви на світ крізь біло-червоне чи чорно-жовте скло, чи Ви молитесь в синагогах, молитовних домах або в церквах – я всіх вас вітаю сердечно» (Sacher-Masoch, 1858: 6).

Із великою симпатією Захер-Мазох зображає українців і вперше робить їх протагоністами своїх творів і навіть ототожнюється з ними. У новелі «Дон Жуан з Коломиї» (1864) він зобразив подружжя українців, приречених на нещастя в надзвичайно консервативному на той час шлюбі. Ця тема розгорталася на фоні зображення політичної боротьби між українцями та поляками (Kłńska, 1992: 397). Тут Захер-Мазох позиціонував себе як прихильник австрійської ідеї, від якої згодом відмовився на користь космополітичної ідеї світу як «церкви» для всіх народів.

Іншою важливою темою для Захер-Мазоха було зображення євреїв, яким присвячено його новели «Гасара Раба» (1874), «Юдейський Рафаель» (1881) і «Глюй» (1882). Захер-Мазох ідеалізує єврейське життя, виступає за збереження їхнього побуту і традицій та проти асиміляції євреїв (Kłńska 1992: 399). Сам він визнає безнадійність будь-яких міжконфесійних любовних стосунків, єдину перспективу яких він бачить у нещасті чи смерті головних персонажів (Kłńska 1992: 400).

Контroversійно трактує цю тему ще один німецькомовний галицький письменник, Карл-Еміль Француз (1848–1904), який за життя був одним із найвідоміших галицьких письменників. Француз народився в Чорткові (сьогодні в Тернопільській області) у заможній єврейській родині, яка сповідувала підтримку німецької нації та культури. Так само, як Захер-Мазоха, української мови Француза навчила українська служниця. Згодом він опанував німецьку та іврит. Француз також присвячує свої твори пригнобленим народам своєї батьківщини – русинам та євреям. На відміну від Захер-Мазоха, він бачить майбутнє євреїв в просвітництві та відмові від консервативних традицій (Kłanska, 1992: 414). Але навіть у нього міжконфесійні стосунки мають мало шансів на щасливе майбутнє. Француз захоплюється німецькою культурою, виступає за секуляризацію євреїв, але не бачить на прикладі головних героїв своїх романів якогось потенціалу для вирішення конфлікту між освіченими євреями та ортодоксальним юдаїзмом з одного боку та, з іншого, антипатією християн до євреїв.

Одним із найвідоміших німецькомовних галицьких авторів був Йозеф Рот (1894–1939), який народився в Бродах поблизу Львова в єврейській родині (Cybenko, 2013: 30). Свого душевно хворого батька він ніколи не бачив, натомість створив його постать у своїх творах (Kłanska, 1992: 451). Якийсь час Рот брав участь добровольцем у війні, після війни працював у різних німецькомовних газетах та писав свої новаторські репортажі – суміш фактів та вигадок. Рот постійно подорожував, що є, мабуть, однією з причин, чому центральною темою його творів є транзит. Вважають, що в романі «Готель Савой» він описав один із львівських готелів. Рот мріяв про Європу, яка б стала своєрідним готелем для відвідувачів з різних прощарків.

Рот також сумував за батьківщиною, яку зруйнувала Перша світова війна. Занепад цісарської монархії Йозеф Рот зустрічає в злиднях та проблемами з алкоголізмом. Своєю творчістю він долучився до того, що Галичина не зникла як тема з літературної сцени в Європі.

Менш відомими, але не менш цікавими є такі німецькомовні автори з Галичини, як Сома Моргенштерн (1890–1976), Александр Гранак (1890–1945), Генрі Вільям Кац (1906–1992) та інші, які, незважаючи на різні долі та місця проживання, залишилися вірними своїй Галичині до смерті (Cybenko, 2014: 111). Це відношення до Галичини особливо виразно описується псевдонімом єдиного лауреата Нобелівської премії з Галичини – Самуеля Йозефа Агнона (1888–1970), власне Шмуеля Йозефа Чачкеса, який народився в Бучачі (Східна Галичина) в сім'ї торговця хутром, равина за отриманою освітою. На додаток до іврити та їдишу він вільно володів польською, українською та німецькою мовами. Свої твори він почав писати на їдиш, а після переїзду до Палестини в 1909 році перейшов на іврит. У 1924 році він змінив своє ім'я на псевдонім Агнон. У 1908 році було опубліковано його новелу під назвою «Агунот». Агуна (буквально «прикута ланцями жінка») означає на івриті жінку, якій заборонено одружуватися, оскільки її чоловік не дав їй письмової згоди на розлучення. Дослідники Агнона стверджують, що він використовував свій псевдонім, щоб передати сою залежність частково від юдаїзму, частково від Галичини, з якою він ніколи так і не зміг розлучитися (Kühn, 2018). Цей псевдонім можна також застосувати і щодо інших німецькомовних галицьких письменників, які не могли забути свою країну походження і таким чином творили такі транскультурні явища, як Галичина, німецькомовна література Галичини та Україна в цілому.

Як бачимо, німецька культурна спадщина в Україні є багатошаровим і дуже неоднорідним явищем. За деякими песимістичними твердженнями, в Україні від німецької культури не залишилось нічого, крім приблизно 30 000 етнічних німців, багато з яких забули свою німецькі корені. Але культура формується, як ми знаємо, набагато більшою кількістю компонентів, ніж просто етнічні корені. Важливішою є національна пам'ять українців та місце в структурі цієї пам'яті німецької мови та німців. Вони можуть залишити певний слід, але пізніше зникнути через брак уваги, або їх можна постійно підтримувати та розвивати шляхом систематичної роботи над історичною пам'яттю.

Сучасне українське суспільство перебуває в пошуках своєї ідентичності. Це означає не лише підтримку своєї культури, але й опрацювання минулого у всій його складності, побудова сьогодення, в якому всі етнічні групи, що проживають у країні, почувуються

захищеними та окреслення майбутнього полікультурної країни, яка все ще бере участь у війні з Росією, після якої рано чи пізно доведеться гоїти рани.

Одним із важливих завдань молодій українській державі є показати всім етнічним групам, які її населяють, що їхня присутність у культурному ландшафті України є важливою та бажаною. Для України, з такою великою кількістю національних меншин, це нелегке завдання. Але успішні приклади можуть показати, як працює модель. У зв'язку з цим німецька культурна спадщина та її підтримка в Україні можуть запропонувати досвід для наслідування.

Україна має свою німецьку меншину, яка координується Радою німців в Україні (Internetportal). Зусилля українських німців щодо збереження національних традицій німців підтримують німецькі установи в Україні - посольство Німеччини в Києві, Гете-Інститут в Україні, Німецька служба академічних обмінів та ін.

Громадська організація «Всеукраїнська асоціація українських германістів» також ініціює та реалізує багато культурних проектів (Wandkalenderwettbewerb 2020). Важливо, щоб учні та студенти брали участь у таких проектах. Їм пропонується знайти пам'ятники німецьких архітекторів у своїх місцевостях, розповісти про німецькомовних письменників з України та візуалізувати їхні твори. Це осучаснює історію. Молоді українці усвідомлюють внесок своїх співвітчизників німецького походження в українську культуру. Це також посилює відчуття приналежності до європейської культури.

Для сприяння розвитку німецької мови необхідний відповідний обсяг і рівень її викладання. Німецька мова досі є однією з чотирьох іноземних мов, які традиційно вивчають в українських школах. Традиційно в українських шкільних навчальних закладах переважно викладають чотири іноземні мови: англійську (91,7%), німецьку (6,5%), французьку (1,6%), іспанську (0,08%). Донедавна можна було задовільнитися кількістю тих, хто вивчає німецьку, оскільки вона була відносно стабільною. Тим часом спостерігається сильно негативна тенденція щодо всіх іноземних мов, окрім англійської. Якщо близько 10 років тому англійську мову вивчали 77,5%, а німецьку – 17,2% учнів, то сьогодні лише 6,5% учнів вивчає німецьку, тобто, частка учнів, які вивчають німецьку мову в українських школах, за 10 років зменшилась більш ніж удвічі (Paslawska, 2017: 81).

За таких умов мусять і заняття з німецької мови, і українська германістика в цілому відкрити нові перспективи для учнів та студентів, які спонукали б їх прийняти рішення вивчати німецьку мову. Потрібно трохи переглянути мотиваційні фактори. Сьогодні вже недостатньо говорити, що варто вивчати німецьку, оскільки це мова Гете, Кафки, Бетговена, Фройда та Айнштайна. Інші факти тут, мабуть, набагато переконливіші: майже п'ята частина всіх книг у всьому світі видається німецькою мовою; німецька мова є другою за використанням у науці; знання німецької мови покращує шанси на ринку праці; той, хто вивчає німецьку мову, відкриває для себе важливий інтелектуальний, економічний та культурно-історичний простір Європи. Не можна не помітити ще один аргумент на користь німецької мови в Україні. Німецькою мовою розмовляли численні німецькі колоністи, які в різні часи брали участь у розбудові країни. Німецька мова була мовою багатьох відомих письменників, що народилися в Україні. Через німецьку як мову-посередник Іван Франко перекладав українською мову з понад тридцяти мов, щоб ознайомити своїх співвітчизників зі здобутками світової літератури. Він писав німецькою мовою для численних німецькомовних європейських газет та повідомляв про ситуацію в Україні.

У наш час, звичайно, вже недостатньо популяризувати вивчення іноземної мови за допомогою історичних фактів. У ситуації сильної конкуренції з іншими іноземними мовами, але перш за все з англійською, як *lingua franca*, здобувачам іноземних мов потрібно пропонувати цікаві, інформативні та інноваційні уроки німецької мови. Викладання німецької мови має давні та успішні традиції в Україні. Німецькі школи, тобто школи з поглибленим вивченням німецької мови мають добру славу в Україні. Зазвичай, такі школи мають добрі контакти з кафедрами германістики в українських університетах, студенти яких приходять на практику до школи і одночасно рекламують свої кафедри, так що багато випускників шкіл з поглибленим вивченням німецької мови згодом вирішують вивчати германістику в університетах.

На жаль, кількість українських студентів-германістів за останні роки зменшилась. По всій Європі також лунають скарги на зменшення кількості студентів-германістів, і, швидше

за все, причина ховається в кризі філологічної освіти загалом. Але цей факт також стає викликом для української германістики. Вона намагається зробити свій фах привабливішим за допомогою інноваційних дидактичних методів та оцифрування процесу навчання. Успішні проекти включають численні перекладацькі проекти, в яких студенти та викладачі перекладають твори німецькомовних письменників з України українською мовою. Сюди входять двомовні антології кафедри міжкультурної комунікації та перекладознавства Львівського університету імені Івана Франка: *Була собі Галичина* (2012), *Галичина. З Великої війни* (2014), *Vivere Memento: Антологія німецькомовних творів Івана Франка* (2016), *Львів. Літературний путівник* (2017) (Paslawska, 2013; Paslawska, 2014; Paslawska, 2016; Paslawska, 2017).

Навіть пошукова робота є чудовою можливістю дослідити життя і творчість відомих німецькомовних письменників та їхній внесок в українську літературу. Вивчення літературних процесів, творчості найвидатніших письменників, зокрема німецького походження, знайомить людей з історією країни, допомагає краще зрозуміти її, застерігає від помилок у майбутньому та вчить цінувати свою та чужу культури.

Висновки і перспективи дослідження. Історія німців та німецької мови в Україні сягає далекого минулого. На сьогоднішній день важко уявити, що великі українські території були в Середньовіччі німецькомовними. Німецькі колоністи були справжніми носіями культури в різні періоди історії України. Не можна недооцінювати їхній внесок у розвиток українського законодавства, будівництво сіл та міст, торгівлю та сільське господарство. Але настільки ж важливим чи навіть важливішим був інтелектуальний вплив німецьких колоністів, уявлення, які вони принесли з собою про свободу та справедливість. Німецька мова значно збагатила український словниковий фонд. У різні часи вона виконувала роль посередника, завдяки якому шедеври світової літератури перекладали українською мовою. У взаємодії з іншими мовами та культурами на українській землі німецька мова сприяла, з одного боку, розвитку української ідентичності, а з іншого боку була і є містком до Центральної Європи, де вона є вдома.

Щоб Україна залишалася привабливою для багатьох етнічних груп як мультикультурна країна, вона повинна поважати та плекати свою мультикультурну спадщину. Досвід популяризації німецької мови та культури в Україні можна застосувати до інших мов та культур.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Васильчук, Володимир: Етапи розселення німців в Україні // Історія німців України. Київ 2017. – С. 4–25.
2. Етимологічний словник української мови *slovník ukrajins'koji movy*. Т. 1–7. Київ 1982–2012.
3. Кривець, Натяля: Німці в Україні // Смолій, Віталій та ін.: Енциклопедія історії України. Київ, 2010.
4. Русанівський, Віталій: Українська мова. Енциклопедія. Київ 2000.
5. Свенцицкий, Илларион: Материалы по истории возрождения Карпатской Руси. Львов 1905.
6. Auernheimer, Georg: Kulturelle Identität als pädagogisches Problem // Fuchs, Max (Hg.): Kulturelle Identität. Remscheid 1991. – S. 80–96.
7. Bachmann-Medick, Doris: Cultural Turns. Neuorientierungen in den Kulturwissenschaften. Hamburg, 2010.
8. Barth, Dorothee: Zum Kulturbegriff in der Interkulturellen Musikpädagogik // Knolle, Niels (Hg.): Kultureller Wandel und Musikpädagogik (Musikpädagogische Forschung Bd. 21). Essen, 2000. –S. 27–50.
9. Boyarova, Lyudmyla: Deutsche Lehnwörter in der modernen ukrainischen Literatursprache // Boeckh, Katrin (Hg.): Galizien und die Galizienendeutschen (1914–1940). Kontext und Quellen. Herne 2018. – S. 115–128.
10. Cybenko, Larissa: Das Galizien der Zwischenkriegszeit in den literarischen Reisebeschreibungen von Joseph Roth und Alfred Döblin // Der literarische Zaunkönig 2. 2013. – S. 28–40.
11. Cybenko, Larissa: Ostgalizien als Natur-, Kultur- und Sozialraum der erzählten Welt von Soma Morgenstern // Lajarrige, Jacques (Hg.): Soma Morgenstern. Von Galizien ins amerikanische Exil. Wege eines Grenzgängers. Reihe Forum: Österreich, Bd. 1. Berlin 2014. – S. 111–148.
12. Durkot, Juri: Straßen, Namen und Lemberger Familien: Ein Essay über Trans-Formationen einer Stadt // Boeckh, Katrin (Hg.): Galizien und die Galizienendeutschen (1914–1940). Kontext und Quellen. Herne 2018. – S. 73–88.
13. Glassl, Horst: Das österreichische Einrichtungswerk in Galizien 1772–1790. Wiesbaden 1975.
14. Hrycak, Jaroslaw: Der Untergang Sarmatiens // Pollack, Martin (Hg.): Sarmatische Landschaften. Nachrichten aus Litauen, Belarus, der Ukraine, Polen und Deutschland. Frankfurt a. M. 2005. – S. 129–147.
15. Internetportal der Deutschen der Ukraine, zu erreichen unter: <http://deutsche.in.ua/de> (Stand: 25.05.2020).
16. Kłańska, Maria: Die deutschsprachige Literatur Galiziens und der Bukowina von 1848 bis 1914 // Röska-Rydel, Isabel (Hg.): Deutsche Geschichte im Osten Europas. Galizien. München 1992. – S. 379–482.
17. Krallert, Wilfried/Walter Kuhn/Ernst Schwarz: Atlas zur Geschichte der deutschen Ostsiedlung. Bielefeld, 1958.

18. Kuhn, Walter: Die jungen deutschen Sprachinseln in Galizien: ein Beitrag zur Methode der Sprachinselforschung. Münster, 1930.
19. Kühn, Tobias: Religion bei Samuel Agnon. Schreiben aus Erschütterung heraus // Deutschlandfunk, zu erreichen unter: https://www.deutschlandfunk.de/religion-bei-samuel-agnon-schreiben-aus-dererschuetterung.2540.de.html?dram:article_id=402986. (Stand: 25.05.2020).
20. Nünning, Ansgar: Vielfalt der Kulturbegriffe // Bundeszentrale für politische Bildung (Hg.): Dossier Politische Bildung, zu erreichen unter: <http://www.bpb.de/gesellschaft/kultur/kulturelle-bildung/59917/kulturbegriffe>. (Stand: 25.05.2020).
21. Paslawska, Alla/Jurko Prochas'ko/Tobias Vogel: Es war einmal Galizien. Lwiw 2012.
22. Paslawska, Alla/Tobias Vogel/Wolodymyr Kamianets: Galizien. Aus dem Großen Krieg. Lwiw, 2014.
23. Paslawska, Alla/Tobias Vogel/Alois Woldan: Vivere Memento: Anthologie deutschsprachiger Werke von Ivan Franko. Lwiw, 2016.
24. Paslawska, Alla: Deutsche Sprache und Germanistik in der Ukraine. Entwicklungen und Tendenzen // Mitteilungen des Deutschen Germanistenverbandes. 1/2017, Jg. 64.– S. 79–83.
25. Paslawska, Alla/Tobias Vogel: Lwiw. Literarischer Reiseführer. Lwiw 2017.
26. Reiners, Katrin: Interkulturelle Musikpädagogik. Zur musikpädagogischen Ambivalenz eines trans- bzw. interkulturell angelegten Musikunterrichts in der Grundschule. Augsburg, 2012.
27. Sacher-Masoch, Leopold v.: Eine Galizische Geschichte. Schaffhausen, 1858.
28. Wandkalenderwettbewerb 2020 Was haben DACH-Länder und ihre Bürger für mein Land geleistet?, zu erreichen unter: <https://udgv.org/de/nachrichten/673-poster-oder-wandkalenderwettbewerb-2020-was-haben-dach-l-nder-und-ihre-b-rger-f-r-mein-land-geleistet> (Stand: 25.05.2020).
29. Welsch, Wolfgang: Transkulturalität. Zur veränderten Verfasstheit heutiger Kulturen // Zeitschrift für Kulturaustausch 1/1995. – S. 34–44.
30. Welsch, Wolfgang: Was ist eigentlich Transkulturalität? // Darowska, Lusyna (Hg.): Hochschule als transkultureller Raum? Kultur, Bildung und Differenz in der Universität. Bielefeld 2010. – S. 39–66.
31. Woldan, Alois: Einleitung. In: Paslawska, Alla/Jurko Prochasko/Tobias Vogel (Hgg.). Es war einmal Galizien ... Lwiw 2012. – S. 14–23.
32. Wunsch, Thomas: Deutsche Kolonisation und historisches Gedächtnis im östlichen Europa. Forschungsstand und Forschungsfelder // Boeckh, Katrin (Hg.): Galizien und die Galiziendeutschen (1914–1940). Kontext und Quellen. Herne 2018 – S. 27–54.

REFERENCES

1. Auernheimer, Georg (1991). Kulturelle Identität als pädagogisches Problem // Fuchs, Max (Hg.): Kulturelle Identität. Remscheid, S. 80–96.
2. Bachmann-Medick, Doris (2010). Cultural Turns. Neuorientierungen in den Kulturwissenschaften. Hamburg.
3. Barth, Dorothee (2000). Zum Kulturbegriff in der Interkulturellen Musikpädagogik // Knolle, Niels (Hg.): Kultureller Wandel und Musikpädagogik (Musikpädagogische Forschung Bd. 21). Essen, S. 27–50.
4. Boyarova, Lyudmyla (2018). Deutsche Lehnwörter in der modernen ukrainischen Literatursprache // Boeckh, Katrin (Hg.): Galizien und die Galiziendeutschen (1914–1940). Kontext und Quellen. Herne, S. 115–128.
5. Cybenko, Larissa (2013). Das Galizien der Zwischenkriegszeit in den literarischen Reisebeschreibungen von Joseph Roth und Alfred Döblin // Der literarische Zaunkönig 2, S. 28–40.
6. Cybenko, Larissa (2014). Ostgalizien als Natur-, Kultur- und Sozialraum der erzählten Welt von Soma Morgenstern // Lajarrige, Jacques (Hg.): Soma Morgenstern. Von Galizien ins amerikanische Exil. Wege eines Grenzgängers. Reihe Forum: Österreich, Bd. 1. Berlin, S. 111–148.
7. Durkot, Juri (2018). Straßen, Namen und Lemberger Familien: Ein Essay über Trans-Formationen einer Stadt // Boeckh, Katrin (Hg.): Galizien und die Galiziendeutschen (1914–1940). Kontext und Quellen. Herne, S. 73–88.
8. Etymolohitschnyj slovnyk ukrajins'koi movy (1982–2012). [Etymologisches Wörterbuch der ukrainischen Sprache]. Bde. 1–7. Kyjiv.
9. Glassl, Horst: Das österreichische Einrichtungswerk in Galizien 1772–1790. Wiesbaden 1975.
10. Hrycak, Jaroslaw (2005). Der Untergang Sarmatiens // Pollack, Martin (Hg.): Sarmatische Landschaften. Nachrichten aus Litauen, Belarus, der Ukraine, Polen und Deutschland. Frankfurt a. M., S. 129–147.
11. Internetportal der Deutschen der Ukraine, zu erreichen unter: <http://deutsche.in.ua/de> (Stand: 25.05.2020).
12. Kłańska, Maria (1992). Die deutschsprachige Literatur Galiziens und der Bukowina von 1848 bis 1914 // Röskau-Rydel, Isabel (Hg.): Deutsche Geschichte im Osten Europas. Galizien. München, S. 379–482.
13. Krallert, Wilfried/Walter Kuhn/Ernst Schwarz (1958). Atlas zur Geschichte der deutschen Ostsiedlung. Bielefeld.
14. Kryvec', Natalija (2010). Nimci v Ukrajinі [The Germans in Ukraine] // Smolij, Vitalij u.a. (Hgg.): Encyklopedija istoriji Ukrajinі [The Encyclopedia of Ukrainian history]. Kyjiv.
15. Kuhn, Walter (1930). Die jungen deutschen Sprachinseln in Galizien: ein Beitrag zur Methode der Sprachinselforschung. Münster.
16. Kühn, Tobias: Religion bei Samuel Agnon. Schreiben aus Erschütterung heraus // Deutschlandfunk, zu erreichen unter: https://www.deutschlandfunk.de/religion-bei-samuel-agnon-schreiben-aus-dererschuetterung.2540.de.html?dram:article_id=402986. (Stand: 25.05.2020).
17. Nünning, Ansgar: Vielfalt der Kulturbegriffe // Bundeszentrale für politische Bildung (Hg.): Dossier Politische Bildung, zu erreichen unter: <http://www.bpb.de/gesellschaft/kultur/kulturelle-bildung/59917/kulturbegriffe>. (Stand: 25.05.2020).
18. Paslawska, Alla/Jurko Prochas'ko/Tobias Vogel (2012). Es war einmal Galizien. Lwiw.
19. Paslawska, Alla/Tobias Vogel/Wolodymyr Kamianets (2014). Galizien. Aus dem Großen Krieg. Lwiw.

20. Paslawska, Alla/Tobias Vogel/Alois Woldan (2016). Vivere Memento: Anthologie deutschsprachiger Werke von Ivan Franko. Lwiw.
21. Paslawska, Alla: Deutsche Sprache und Germanistik in der Ukraine. Entwicklungen und Tendenzen // Mitteilungen des Deutschen Germanistenverbandes. 1/2017, Jg. 64, S. 79–83.
22. Paslawska, Alla/Tobias Vogel (2017). Lwiw. Literarischer Reiseführer. Lwiw.
23. Reiners, Katrin (2012). Interkulturelle Musikpädagogik. Zur musikpädagogischen Ambivalenz eines trans- bzw. interkulturell angelegten Musikunterrichts in der Grundschule. Augsburg.
24. Rusanivs'kyj, Vitalij (2000). Ukrajin's'ka mova. Encyklopedija [Ukrainian language. Encyclopedia]. Kyjiv.
25. Sacher-Masoch, Leopold v. (1858). Eine Galizische Geschichte. Schaffhausen.
26. Svencic'kyj, Ilarion (1905). Materialy po istorii vozrozhdenija Karpatskoj Rusi [Materials on the history of the revival of Carpathian Rus]. Lvov.
27. Wandkalenderwettbewerb 2020 Was haben DACH-Länder und ihre Bürger für mein Land geleistet?, zu erreichen unter: <https://udgv.org/de/nachrichten/673-poster-oder-wandkalenderwettbewerb-2020-was-haben-dach-l-nder-und-ihre-b-rger-f-r-mein-land-geleistet> (Stand: 25.05.2020).
28. Wasyltschuk, Wolodymyr (2017). Etapy rozselennja nimciv v Ukrajinі [Stages of German settlement in Ukraine] // Istorija nimciv Ukrajinі [History of Germans in Ukraine]. Kyiv, pp. 4–25.
29. Welsch, Wolfgang (1995). Transkulturalität. Zur veränderten Verfasstheit heutiger Kulturen // Zeitschrift für Kulturaustausch 1, S. 34–44.
30. Welsch, Wolfgang (2010). Was ist eigentlich Transkulturalität? // Darowska, Lusyna (Hg.): Hochschule als transkultureller Raum? Kultur, Bildung und Differenz in der Universität. Bielefeld, S. 39–66.
31. Woldan, Alois (2012). Einleitung. In: Paslawska, Alla/Jurko Prochasko/Tobias Vogel (Hgg.). Es war einmal Galizien ... Lwiw, S. 14–23.
32. Wunsch, Thomas (2018). Deutsche Kolonisation und historisches Gedächtnis im östlichen Europa. Forschungsstand und Forschungsfelder // Boeckh, Katrin (Hg.): Galizien und die Galiziendeutschen (1914–1940). Kontext und Quellen. Herne, S. 27–54.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Алла Паславська – завідувач кафедри міжкультурної комунікації та перекладу Львівського національного університету імені Івана Франка.

Наукові інтереси: теорія і практика перекладу, міжкультурна комунікація, лексична та синтаксична семантика, мовні універсалиї.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Alla Paslawska – Head of the Department of Intercultural Communication and Translation, Ivan Franko National University of Lviv.

Scientific interests: theory and practice of translation, intercultural communication, lexical and syntactic semantics, language universals.

УДК 811. 111. 81'42

DOI: 10.36550/2522-4077-2021-1-193-200-207

КОМПОЗИЦІЙНО-СМИСЛОВІ ОДИНИЦІ АНГЛОМОВНОГО ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ

Ірина АРХІПОВА (Бахмут, Україна)

ORCID: 0000-0001-5536-2779

Researcher ID – F-2745-2019

e-mail: nahemaa@ukr.net

АРХІПОВА Ірина. КОМПОЗИЦІЙНО-СМИСЛОВІ ОДИНИЦІ АНГЛОМОВНОГО ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ. Стаття присвячена різним типам текстових внесень, які фокусують увагу читача на необхідній інформації і сприяють експресивності, емоційності і естетичному ефекту. До таких композиційно-сміслових елементів тексту відносять позасюжетні одиниці композиційної структури тексту: епізоди, ремарки, примітки, вставні конструкції та авторські відступи.

Ключові слова: композиційно-сміслова одиниця, мататекст, вставні конструкції, ремарка, авторський відступ.

ARKHIPOVA Irina. COMPOSITIONAL AND SEMANTIC UNITS OF ENGLISH LITERARY TEXT. *One of the most important problems of text linguistics is the structure's study of literary text, the principles of its organization in accordance with the rules of composition, which involve the division of the text into interconnected parts. In this regard, it is necessary to study the compositionally significant elements of the text and their role in the formation of the whole paper. In the text there are segments that differ in form (description, dialogue, monologue, internal monologue, etc.). These segments differ from each other not only syntactically, but also in functional orientation and different significance in the text. The use of heterogeneous elements is the principle of composition and the basic structural law of the literary text. The article is devoted to different types of the text entries that focus the reader's attention on the necessary information and contribute to the expressiveness, emotionality and aesthetic effect. Such elements of the text include off-topic units of the compositional structure of the text: episodes, remarks, notes, insert constructions and author's digressions. From the standpoint of semiotic theory, off-topic units of the text are considered as metatextual elements that cohere the text, switch the addressee's attention to the most important plot moments, help to navigate in the text space. The note is a clarifying text placed outside the text that performs the function of explaining the information of the main text. The remark is a textual introduction that serves to specify the information about the circumstances of the action, appearance and behavior of the characters of the main text. The insert is a compositionally and conceptually significant element of the literary text, which slows down the development of the plot, interrupts it for a while to enter the necessary information about the past of the characters, significant events in their lives and more.*

Key words: *compositional and semantic unit, metatext, insert constructions, remark, author's digression.*

Постановка проблеми. Проблема композиційної організації тексту завжди знаходилася у центрі уваги лінгвістів. Інтерес дослідників до цього питання пояснюється тим, що "у композиції безпосередньо об'єднуються, поєднуються, фокусуються змістовні і формальні елементи тексту". Композиція тексту служить формальним вираженням його логіко-сислової структури і є "своєрідним каркасом, на якому тримається текст". Такий "каркас" формують елементи змісту, які відбираються автором і вишиковуються у певній послідовності відповідно до цільової спрямованості мовного твору. Звідси випливає, що композиція –це "синтагматичена організованість або певна послідовність сюжетних елементів"(Кожин,1982: 180).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У забезпеченні зв'язності художнього тексту суттєва роль належить різним типам текстових внесень, які фокусують увагу читача на необхідній інформації і сприяють експресивності, емоційності і естетичному ефекту. До таких композиційних елементів тексту відносять позасюжетні одиниці композиційної структури тексту: заголовки, епізоди, ремарки, примітки, вставні конструкції та авторські відступи (А.О.Ткаченко, Н.С.Ференц).

З позиції семіотичної теорії позасюжетні одиниці тексту розглядаються як метатекстові елементи, що виступають засобом зв'язності тексту (Ю.Д.Апресян), переключають увагу адресата на найбільш суттєві фабульні моменти (В.О.Лукін), допомагають орієнтуватися в художньому просторі тексту (Ю.М.Лотман).

У рамках структурно-семантичного підходу предметом вивчення виступають парентези як граматичні явища, обмежені рамками речення. При цьому в центрі уваги постають характер синтаксичного зв'язку між матрицею і парентезою (Т.С.Алагова, Н.О.Кобріна) та принципи розмежування різних функціональних типів парентез, серед яких виділяють вставлені (С.В.Вяткіна, Т.Р.Котляр) та вставні (О.В.Лашкевич, Л.М.Нахапетова), їхні стилістичні функції у тексті (О.В.Александрова, О.Ю.Іванова, Н.Н.Костюк). З розвитком лінгвістики тексту виділено власне текстові парентези (Р.С.Самольтова) і текстові внесення (О.А.Бунь).

У руслі лінгвопоетики (І.В.Арнольд, В.В.Виноградов, В.В.Кожин) текстові внесення вивчаються з позиції наратології як композиційно-мовленнєві форми і види авторського мовлення (В.А.Кухаренко).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Однією з найважливіших проблем лінгвістики тексту залишається дослідження структури художнього тексту, принципів його організації відповідно до правил композиції, які припускають членування мовного твору на взаємозв'язані частини. У зв'язку з цим, **метою дослідження** є спроба визначити окремі композиційно-значущі елементи тексту і їх роль у формуванні усього твору.

Виклад основного матеріалу дослідження. У тексті виділяються відрізки, що розрізняються формою (опис, діалог, монолог, внутрішній монолог і т. ін.). Ці відрізки

відрізняються один від одного не лише мовним оформленням, але і функційною спрямованістю, різною значущістю в творі і низкою інших показників. Вживання різнорідних елементів є принципом композиції і основним структурним законом художнього тексту. Цей закон забезпечує художньому тексту постійний опір передбачуваності – "постійну інформативність" (Лотман, 2004). Композиція визначається задумом і "служить тому, щоб утілити відношення автора до змісту" (Виноградов, 1971: 159 –160). У втіленні художнього задуму, певних ідей кожному елементу композиційно-мовної структури відводиться відповідне місце.

Природно, що проблема делімітації тексту представляє великі труднощі, оскільки, незважаючи на звичність використання термінів "абзац", "складне синтаксичне ціле", "функційно-смісловий тип мовлення", "надфразова єдність", кожен з них означає поняття, про яке в лінгвістиці немає єдиної думки.

Існують різні підходи до визначення одиниці розчленовування тексту: 1) логічний з орієнтацією на надфразову єдність; 2) власне-синтаксичний, що припускає розчленовування тексту на складне синтаксичне ціле або надфразову єдність, а також прозові строфи; 3) композиційно-пунктуаційний з орієнтацією на абзац; 4) функційно-смісловий по відношенню до типів мовлення. Ці підходи багато в чому перехреснюються, взаємодоповнюють один одного.

У концепції І. Р. Гальперіна способи розчленовування тексту згруповані у два взаємозумовлених, таких, що перехреснюються, комплекси: обсягово-прагматичний і контекстно-варіативний. В обсягово-прагматичному розчленовуванні враховується обсяг (розмір) частини і постанова на увагу читача: абзац, надфразова єдність. У контекстно-варіативному вигляді розчленовування виділяються наступні типи мовленнєвотворчих актів: 1) мова автора: оповідання, опис, міркування автора; 2) чужа мова: діалог, цитатія і власне-пряма мова (Гальперін, 2004).

Далі І. Р. Гальперін виділяє чотири типи контексту за типом мовної організації з урахуванням контекстно-варіативного розчленовування: оповідання, опис, роздум автора і діалог (у широкому значенні цього слова) (Гальперін, 2004).

Г. О. Золотова, спираючись на традиційну класифікацію контекстно-варіативного розчленовування тексту, виділяє одиницю структурного поділу тексту, яка має і власне композиційний пристрій, і відповідні зовнішні форми – фрагмент (Золотова, 1995). Фрагмент співвідносимо з терміном "контекст" передусім за типовим змістом: виділяються типи фрагментів – опис, оповідання, роздум, міркування.

Услід за Г. О. Золотовою, ми вважаємо, що межа між фрагментами характеризується "включенням узагальнено-особистої точки зору".

Термін "включений текст" став вживаний у зв'язку із структуралістським підходом до аналізу художнього твору.

З точки зору структурно-семантичного підходу, текст мислиться як обмежена, замкнута в собі кінцева утворення. Ця тенденція робить можливою таку побудову, при якій один текст подається як безперервне оповідання, а інші вводяться в нього в нарочито фрагментарному вигляді. Такі побудови прийнято називати "текст у тексті". Ці включення можуть сприйматися і як однорідні по відношенню до змісту, і як різнорідні.

Вивчення питання про включені одиниці в текст має досить велику історію. У першу чергу, це пов'язано з появою теорії метатекстів, в основі якої лежать ідеї М. М. Бахтіна. Початковий текст є носієм функції створення значення: первинний текст стає прототекстом, на основі якого створюється інший текст – метатекст.

Нами розглянуті різні погляди на класифікацію метатексту (Г. Вежбицька, Н. П. Перфильєва, Н. Турунен, В. А. Шаймієв). Екстраполюючи точку зору Г. Вежбицької, ми визначаємо "метатекст" як "висловлювання про поточну мову у цій же мовній ситуації" (Вежбицька, 1978). За ступенем відокремленості від основного тексту виділяють метатекст включений (іннективний) і автономний (сепаративний). Метатекст включений (іннективний) переплітається з основним текстом, один з фрагментів якого служить об'єктом коментування. У свою чергу, метатекст автономний є метатекстовою рамкою оповідання і є

авторською передмовою, вступом, післямовою, окремими розділами, авторськими відступами, коментарем.

За ступенем експлікації розрізняються експліцитний і імпліцитний метатекст (Перфильєва, 2000). За ступенем клішування виділяють стереотипний та індивідуально-авторський метатексти (Лукина, 2007). Згідно з виконуваними в тексті функціями, стереотипні метатексти підрозділяються на: 1) метатексти, що структурують текст як єдине ціле; 2) метатексти, що сигналізують про перехід від однієї частини викладу до іншої; 3) метатексти, що виражають суб'єктивне ставлення автора до власної мовної поведінки; 4) метатексти, що виражають міру упевненості автора тексту в істинності повідомлюваного (Лукина, 2007).

Індивідуально-авторський метатекст формується в результаті використання автором таких метатекстових одиниць, які, будучи звичайнісінькими одиницями природної мови, містять у своїй смисловій структурі не лише власне мовне значення, але і той додатковий смисловий зміст, який допомагає виразити точку зору автора (Лукина, 2007).

Метатексти розглядаються так само, як цитування іншого автора і автометатексти. З такої позиції вимагають уточнення поняття "цитата", "ремінісценція" і "алюзія".

Цитата – дослівний витяг з якого-небудь тексту, коли цитований текст однозначно ідентифікується як вставлений (тобто як частина іншого тексту). Цитата через свою стилістичну приналежність офіційно-діловому стилю мови трапляється в художньому тексті досить рідко (Микушевич).

Ремінісценція в широкому значенні слова трактується як поява в тексті "рис, навідних на спогад про інший твір, факти свідомого використання слів, фрагментів з чужих текстів" (Черемисіна, 1990: 154).

Алюзія – відсилання до відомого висловлювання, факту літературного, історичного, політичного життя, а частіше до художнього твору.

У художньому творі грань між алюзією (особливо явною) і ремінісценцією часто стирається – у загальному сенсі це повтор, вкраплення, запозичення з чужих текстів. Правда, виділяються іноді саморемінісценції як вступ у новий текст фрагментів зі своїх, раніше вигаданих текстів, але це не таке часте явище.

Ремінісценція як, мабуть, найширший спосіб включеного тексту "розширює пресупозицію, бере участь в організації композиції, працює на створення підтексту і семантичної поліфонії тексту" (Черемисіна, 1990: 158).

Цитати, алюзії, ремінісценції є засобами міжтекстуального спілкування, які розширюють межі будь-якого тексту і надають тексту специфічного забарвлення.

У філологічних дослідженнях обговорювалися такі феномени, як прецедентний текст (Ю. М. Караулов, Ю. О. Сорокін), прецедентне висловлювання (Н. В. Бурвикова), прецедентні текстові ремінісценції, прецедентне ім'я (Д. Б. Гудков). Під терміном "прецедентний текст" ми розуміємо універсальні авторитетні тексти, які є готовими інтелектуально-емоційними блоками, що дозволяють точно виразити необхідний зміст. Вони опиняються у найрізноманітніших контекстах і трансформуються залежно від ситуації.

Говорячи про включення, мають на увазі передусім поєднання творів різних авторів. Наприклад, авторський відступ можна назвати вторинним текстом, включеним до первинного тексту, маючи на увазі включення "у відому систему поетичної мови, співвіднесена з певними мовленнєвими рядами, елементів системи іншої, співвіднесеною з іншими рядами" на стилістичному рівні. М. В. Вербицька розглядаючи проблему вторинних текстів, відзначає, що часто вторинний текст стає елементом художньої організації великого літературного твору, своєрідним вкрапленням, або відступом, у тексті самостійного, оригінального, у цілому "первинного" твору (Вербицька, 2000).

І. Р. Гальперін, розглядаючи питання про автосемантику різних ділянок тексту, виділяє два типи вставної єдності, яка має найбільшу міру незалежності: міркування автора (сентенції) і цитації. Особливу самостійність усередині одиниць тексту, а іноді і в цілому тексті мають "сентенції, тобто речення усередині висловлювання, які, перериваючи послідовність викладу фактів – подій, описів, є певними узагальненнями, лише побічно пов'язаними з цими фактами" (Гальперін, 2004: 99).

Ю. М. Лотман стверджував, що іноді власна мова автора виявляється на правах чужої, що в тексті має особливу вербалізацію. Найявність метаструктурного пласту, внесення до тексту художнього твору роздумів автора міняє функцію авторського оповідання (Лотман, 2004).

Ю. М. Тинянов, аналізуючи художні тексти, говорив про внутрішню суперечність тексту, у результаті якої виникає ілюзорне враження "виходу" за межі літератури в галузь безпосередньої життєвої реальності. Він підкреслював, що епіграфи і авторські примітки виступають у функції чужої мови, а графічні елементи (система нумерації, заміни і багатокрапки), які теж відносяться до метарівня тексту, є "еквівалентами тексту". Природно, що вони важливі своєю співвіднесеністю і потрібні, щоб "імітувати текстову реальність" (Тинянов, 2002: 76 – 77).

Об'єднує виділені види чужого і авторського слова те, що вони мають семантику, приписану їм широкими мовними і культурними контекстами. Їх основне значення визначається не ізольованою суттю, а взаємною співвіднесеністю, системою зіткнень і переплетінь" (Лотман, 2004).

Екстраполюючи напрацювання про включені елементи в тексті, ми приходимо до висновку, що необхідно уточнити такі поняття, як "примітка", "ремарка", "вставки, вставні слова" і "авторський відступ".

Будучи композиційно-сисловою одиницею, авторські відступи відрізняються від інших одиниць тим, що авторські відступи не причетні до розвитку сюжету, у зв'язку з чим їх називають ліричними вставками, що зумовлює їх деяку схожість з ввідними елементами, вставками або приміткою. Як правило, у лінгвістиці у таких понять, як "вставки", "ввідні елементи" "примітки" і "авторські відступи" передбачається наявність певного набору єдиних або однорідних ознак.

Розуміння тексту як процесу породження змісту визначило шляхи дослідження вставних одиниць, коли відбувається зіставлення двох текстів і вставні одиниці розглядаються з функціональної точки зору. З формальної точки зору вставки є другорядною інформацією – це лише паралельні, "другопланові" думки на тлі основних. Проте при різних трансформаціях тексту, наприклад, при елімінації дужок, стає очевидною смислова і композиційна роль вставок; тобто вставки дозволяють інтерпретувати думку, що міститься у них, як дуже важливу для суб'єкта мови (Гаврилова, 2001).

Вставка виступає композиційно і концептуально значущим елементом художнього тексту, уповільнює розвиток сюжету, перериває його на деякий час для введення необхідної інформації про минуле персонажів, про значні події з їхнього життя і т. ін. (Джанджакова, 1990).

Дослідження включення тексту до тексту у синтагматиці мови дозволяють виявити функціонування вставних висловлювань. У лінгвістичній науці їхнє функціонування розглядалося зазвичай у межах включного тексту. При цьому підході особливості включення у текст таких елементів, як авторський відступ, примітка, ремарка та ін., як процесу семантичного деривату виявляються тільки на лексичному і синтаксичному рівнях: виділяються слова, що містять включені сенси, відзначається ускладнення семантики окремих компонентів речення за допомогою еліпсиса, усікання, парцеляції.

Відмінності між вставними і ввідними елементами не істотні. Уведеність і вставність можна вважати субкатегоріями єдиної синтаксичної "категорії супроводження", але ніяк не окремими самостійними категоріями, якими є, наприклад, авторські відступи.

У лінгвістиці тексту примітку відносять до композиційних одиниць тексту. Примітки – порівняно короткі пояснення конкретного місця основного тексту або доповнення до нього, що не містять широкого тлумачення сенсу і форми тексту. У примітках до тексту нерідко знаходиться більше інформації, ніж у самому тексті: традиційні примітки прагнуть до емпіричності, фактуальності, енциклопедичності, аргументативності, стислості, чіткості, точності і так далі, і навіть стилістичної авторизованості.

Примітки можуть належати: авторові, редакторові, перекладачеві, видавцеві, спеціально запрошеній видавництвом особі – знавцеві творчості автора твору, епохи, галузі

знань, до якої відноситься видаваний твір. Примітки, що належать авторові, називаються авторськими, усі інші – видавничими, як такі, що не належать авторові.

За змістом примітки діляться на: 1) смислові пояснення основного тексту або доповнення до нього; 2) переклад іншомовних слів, словосполучень, речень; 3) визначення термінів або пояснення значення застарілих слів; 4) довідки про осіб, події, твори, що згадуються або мають на увазі в основному тексті; 5) перехресних посилань, що пов'язують це місце видання з іншими його місцями, які містять детальніші або додаткові відомості про згаданий тут предмет чи особу. У цілому примітки до тексту є показником передбачуваної (автором приміток) недостатності фонових знань потенційного адресата для адекватного розуміння ним тексту і є культурним мета текстом у цьому тексті (Рябцева, 2011: 115).

Примітка як деяка "додаткова", вторинна метатекстова інформація до тексту "супроводить" текст. За місцем розташування примітки діляться на: 1) внутрішньотекстові, які розташовуються серед рядків основного тексту; 2) підрядкові примітки, які розташовуються внизу смуги, під рядками основного тексту; і 3) затекстові примітки, розташовані після основного тексту усього видання, розділу, статті. Серед внутрішньотекстових розрізняють примітки: а) що розміщуються у рядок з основним текстом у вигляді ввідних фраз в круглих дужках; б) що виділяються окремими рядками і позначаються заголовком; в) що виділяються окремими рядками, але оформляються так само, як підрядкові, тобто зв'язувані з основним текстом знаком виноски.

У лінгвістиці тексту до композиційних одиниць тексту відносять і ремарку. Традиційно авторська ремарка позначається дослідниками як компонент мовної партії оповідача. Функція ремарки полягає у вступі і коментуванні чужої мови, тобто прямій або непрямій мові персонажа у художньому тексті, при цьому відмінною рисою ремарки є її незавершеність, доповнення змісту мовлення персонажів. Ремарка – це зауваження автора в тексті п'єси (звичай у дужках), що пояснює обстановку дії, а також зовнішність і поведінку дійових осіб: їхній відхід, прихід, пересування по сцені, вчинки, жести, інтонації". Незважаючи на різне трактування терміну "ремарка", в усіх визначеннях ключовими фразами є "пояснення автора", "зауваження автора", "вказівка драматурга", тобто головною фігурою в ремарці є автор.

За допомогою ремарки автор постійно коригує читацьке сприйняття мови персонажа, пожвавлюючи її інтонаціями розмовної мови, а також орієнтуючи на такі особливості виголошеної промови, як шуми і призвуки. Таким чином, авторська мова постає у вигляді уточнювальної підказки, що виконує роль актуалізатора – "мовного засобу, за допомогою якого віртуальні елементи мовної системи зв'язуються з дійсністю мовного спілкування".

Ремарка, як і авторський відступ, виступає як своєрідний "текст у тексті", і служить способом вираження авторської інтенції. Ремарки (сценічні вказівки) – особливий тип композиційно-стилістичних одиниць, включених у текст драматичного твору, і разом з монологами та репліками персонажів сприяють створенню його цілісності. На відміну від авторського відступу, ремарка характерна для драматичних текстів.

Авторський відступ визначено як автосемантичну композиційно-смислову одиницю художнього тексту, що забезпечує смислову зв'язність тексту, виконує емотивно-естетичну, фатичну, когнітивну функції і у такий спосіб виступає експліцитним засобом визначення образу автора в тексті.

Ураховуючи напрацювання учених у галузі дослідження композиційних одиниць у художньому тексті, ми виділили ряд ознак, що дозволяють ідентифікувати композиційно-смислові одиниці тексту. До таких ознак ми відносимо: зміщення сюжетного часу; чітке розмежування мови художнього персонажа й автора, і, як наслідок, зміна типу оповідача; форми оповідання. Для композиційних одиниць тексту властиве розмежування мови художнього персонажа й автора, і як наслідок, зміна типу оповідача.

Автор виступає не лише в ролі творця художнього твору, але і в ролі мислячого суб'єкта, що мотивує свою мовну діяльність.

Іншою спільною рисою композиційних одиниць тексту, на думку Л. С. Виготського, є форма оповідання, яка полягає в тому, що за формою мовлення це внутрішній монолог, який

завжди має предикативний характер, навіть якщо автор лише мається на увазі, тобто немає квантора суб'єктності – особового займенника Я.

Висновки. Отже, композиційно-сміслові одиниці художнього тексту розглядаються як метатекстові елементи, що виступають засобом зв'язності тексту, переключають увагу адресата на найбільш суттєві фабульні моменти, допомагають орієнтуватися в художньому просторі тексту. Примітка як текст уточнюючого характеру розміщується поза текстом і виконує функцію пояснення інформації основного тексту. Ремарка як текстове внесення слугує конкретизації інформації про обставини дії, зовнішність та поведінку персонажів основного тексту. Вставка постає композиційно і концептуально значущим елементом художнього тексту, що уповільнює розвиток сюжету, перериває його на деякий час для введення необхідної інформації про минуле персонажів, значні події з їхнього життя тощо. Авторський відступ забезпечує смислову зв'язність тексту, виконує емотивно-естетичну, фатичну та когнітивну функції і у такий спосіб виступає експліцитним засобом визначення образу автора і читача в тексті.

Перспективним є дослідження когнітивного аспекту композиційно-сміслових одиниць у різножанрових художніх текстах англійської й американської прози.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Вежицкая А. Метатекст в тексте / А. Вежицкая // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1978. – Вып. 8. – С. 402 – 421.
2. Вербицкая М. В. Теория вторичных текстов : автореф. дис. на соискание учен. степени доктора филологических наук : спец. 10.02.04 “Германские языки” / М. В. Вербицкая. – МГУ им. М.В. Ломоносова. – М., 2000. – 47 с.
3. Виноградов В. В. О теории художественной речи / В. В. Виноградов. – М. : Наука, 1971. – 396 с.
4. Гаврилова Е. И. Вставки как маркер диалогичности текста / Е. И. Гаврилова // Проблемы интерпретационной лингвистики : автор – текст – адресат : межвуз. сб. науч. тр. – Новосибирск: НГПУ, 2001. – С. 134 – 141.
5. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования / И. Р. Гальперин. Изд. 2-е. – М. : Едиториал УРСС, 2004. – 144 с.
6. Джанджакова Е. В. Стилистика художественного текста / Е. В. Джанджакова. – М. : Наука, 1990. – 146 с.
7. Золотова Г. А. Говорящее лицо и структура текста / Г. А. Золотова // Язык – система. Язык – текст. Язык – способность. – М., 1995. – С. 120 – 133.
8. Кожин А. Н. Функциональные типы русской речи / А. Н. Кожин, О. А. Крылова, В. В. Одинцов. – М. : Высшая школа, 1982. – 223 с.
9. Лотман Ю. М. Семносфера / Ю. М. Лотман. – С.-Петербург : Искусство – СПб, 2004. – 704с.
10. Лукина Н. В. Метатекст и его функции в художественном тексте / Н. В. Лукина // Риторика и культура речи в современном информационном обществе : материалы докл. участников XI Междунар. науч.-метод. конф. – Ярославль, 2007. – Т. I. – С. 185 – 189.
11. Микушевич В. Б. Проблема цитаты: Мастерство перевода / В. Б. Микушевич. – М. : Советский писатель, 1968. – С. 239 – 260.
12. Перфильева Н. П. Метатекст в аспекте текстовых категорий: монография / Н. П. Перфильева, А. А. Чувакин. – Новосибирск : Изд-во НГПУ, 2006. – 285 с.
13. Рябцева Н. К. Тенденция к интеллектуализации в современной культуре / Н. К. Рябцева // Лингвофутуризм. Взгляд языка в будущее. – М. : Индрик, 2011. – 520 с.
14. Тынянов Ю. Н. Литературная эволюция / Ю. Н. Тынянов. – М. : Аграф, 2002. – 496 с.
15. Черемисина Н. В. Словесная реминисценция и интерпретация текста / Н. В. Черемисина // Лексикология и фразеология : Новый взгляд. – М. : МГУ, 1990. – С. 256 – 261.

REFERENCES

1. Vezhbitskaya, A. (1978). Metatekst v tekste // Novoe v zarubezhnoi lingvistike. [Metatext in the text // New in foreign linguistics]. M.: Progress, (8). pp. 402 – 421.
2. Verbitskaya, M. V. (2000). Teoriya vtorichnykh tekstov: avtoref. dis. na soiskanie uchen. stepeni doktora filologicheskikh nauk [Theory of the secondary texts]. –M.,47p.
3. Vinogradov, V. V. (1971). O teorii khudozhestvennoi rechi. [About the theory of artistic speech]. M.: Nauka, 396 p.
4. Gavrilova, E. I. (2001). Vstavki kak marker dialogichnosti teksta // Problemy interpretatsionnoi lingvistiki : avtor – tekst – adresat. [Insertions as a marker of the dialogicity of the text // Problems of interpretive linguistics: author – text – addressee]. Novosibirsk: NGPU, pp. 134 – 141.
5. Gal'perin, I. R. (2004). Tekst kak ob"ekt lingvisticheskogo issledovaniya. [Text as an object of linguistic research]. M.: Editorial URSS, 144 p.
6. Dzhandzhakova, E. V. (1990). Stilistika khudozhestvennogo teksta. [Stylistics of artistic text]. – M.: Nauka, 146 p.
7. Zolotova, G. A. (1995). Govoryashchee litso i struktura teksta // Yazyk – sistema. Yazyk – tekst. Yazyk – sposobnost'. [Speaker and text structure // Language – system. Language – text. Language – ability.]. M., pp. 120 – 133.

8. Kozhin, A. N. (1982). Funktsional'nye tipy russkoi rechi. [Functional types of Russian speech]. M.: Vysshaya shkola, 223 p.
9. Lotman, Yu. M. (2004). Semiosfera. [Semiosphere]. S.-Peterburg: Iskusstvo – SPb, 704 p.
10. Lukina, N. V. (2007). Metatekst i ego funktsii v khudozhestvennom tekste // Ritorika i kul'tura rechi v sovremennom informatsionnom obshchestve : materialy dokl. uchastnikov XI Mezhdunar. nauch.-metod. konf. [Metatext and its functions in literary text // Rhetoric and speech culture in the modern information society]. Yaroslavl', pp. 185 – 189.
11. Mikushevich, V. B. (1968). Problema tsitaty: Masterstvo perevoda. [Quote Problem: Translation Skills]. M.: Sovetskii pisatel', pp. 239 – 260.
12. Perfil'eva, N. P. (2006). Metatekst v aspekte tekstovyykh kategorii: monografiya. [Metatext in the aspect of text categories: monograph]. Novosibirsk : Izd-vo NGPU, 285p.
13. Ryabtseva, N. K. (2011). Tendentsiya k intellektualizatsii v sovremennoi kul'ture // Lingvofuturizm. Vzgl'yad yazyka v budushchee. [The tendency towards intellectualization in modern culture // Lingvo-futurism. Language look into the future]. – M.: Indrik, 520 p.
15. Tynyaynov, Yu. N. (2002). Literaturnaya evolyutsiya. [Literary evolution]. M.: Agraf, 496 p.
16. Cheremisina, N. V. (1990). Slovesnaya reminitsentsiya i interpretatsiya teksta // Leksikologiya i frazeologiya: Novyi vzglyad. [Verbal Reminiscence and Text Interpretation // Lexicology and Phraseology: A New Look]. M.: MGU, pp. 256 – 261.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ірина Архіпова – кандидат філологічних наук, доцент кафедри германської філології Горлівського інституту іноземних мов ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Бахмут).
Науківі інтереси: лінгвістика англомовного тексту, прагматика, когнітивістика.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Irina Arkhipova – Ph.D., Associate Professor of German Philology Department, Horlivka Institute for Foreign Languages HSEE “Donbass State Pedagogical University” (Bakhmut).
Scientific interests: text linguistics, pragmatics, cognitive linguistics.

УДК 811.161.2'373.611

DOI: 10.36550/2522-4077-2021-1-193-207-212

МОРФОНОЛОГІЧНІ ТИПИ І ВЛАСТИВОСТІ ВЕРШИННИХ ДІЄСЛІВ СЛОВТВІРНИХ ГНІЗД В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Інна ДЕМЕШКО (Кропивницький, Україна)

ORCID: 0000-0002-2982-8675

e-mail: demeshkoim@gmail.com

ДЕМЕШКО Інна. МОРФОНОЛОГІЧНІ ТИПИ І ВЛАСТИВОСТІ ВЕРШИННИХ ДІЄСЛІВ СЛОВТВІРНИХ ГНІЗД В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ. У статті визначено морфонологічні типи вершинних дієслів словотвірних гнізд в українській мові. З'ясовано їхні властивості за характером фіналі дієслівної основи, морфонологічними трансформаціями в морфонологічно маркованих похідних на різних ступенях деривації. Установлено, що для неподільних дієслівних основ характерні відкриті (MT-1 – MT-10) й закриті (MT-11 – MT-22) дієслівні основи, для подільних дієслівних основ – відкриті (MT-1 – MT-48) дієслівні основи. Для членованих дієслівних основ типовою є відкрита структура суфікса (V, VCV), тобто неприкрита або прикрито-відкрита (CV).

Ключові слова: морфонологія, словотвірне гніздо, вершинне дієслово, вокалічні, консонантні альтернації, морфонологічний тип.

DEMESHKO Inna. MORPHONOLOGICAL TYPES AND PROPERTIES OF BASES VERBS OF WORD-FORMING UNITS IN THE UKRAINIAN LANGUAGE. The article describes the morphonological structure of word-forming units with indivisible and divisible bases verbs is clarified in the article and the morphonological types and properties of bases verbs of word-forming units in the Ukrainian language are determined. The morphonological structure of word-forming units is determined by the structure of the apical verb, morphonological transformations, morphonological positions, morphonological type, morphonological model. The ending of the verb base, which undergoes changes under the influence of the initial of the formant, signalize morphonological transformations. All word-forming units with an inarticulate verb are divided among 22 morphonological types, with an indivisible verb is divided between

50 morphological types, notice the character of the verb base, complex morphological transformations (consonant or vocal alternations, types of final consonant base), open, closed), increase of radical or suffix morpheme, change of accent positions (shift of emphasis on root or suffix morpheme). Morphologically marked deverbatives of substantive, adjectival, verbative, adverbial blocks are analyzed. The character of realization and regularity of morphological phenomena in word formation during the formation of deverbatives are influenced by structural and phonemic properties, characteristics of creative bases and word-forming affixes, features of the contact zone on the morpheme seam, stress position, truncation, number of syllables. Indivisible verb bases are characterized by open and closed verb bases, divisible verb bases are characterized only by open verb bases. For articulated verb bases, the open structure of the suffix (V, VCV) is typical, open or cover-open (CV). Analyzing the bases verbs of word-forming units in the Ukrainian language, it is appropriate to take into account the indivisibility and divisibility of bases verbs, the final formative basis, variability / non-variability of verb bases, formant initials, morphological transformations, morphological positions, presence / absence of constraints in compatibility.

Keywords: word-forming morphology, word-forming unit, bases verb, alternations, morphological type.

Постановка проблеми. Проблема словотвірної морфології залишається однією з центральних у мовознавстві. Незважаючи на тривалі студювання словотвірної морфології, словотвірна морфологія словотвірних гнізд девербативів комплексно ще не вивчена, що дає підстави вивчити ці актуальні питання в мовознавчій українстиці. Новітні наукові спроби спрямовані на визначення сутності і функційної значущості словотвірної морфології, установленні детермінантів морфологічних перетворень у структурі похідних і встановленні морфологічних класів десубстантивів, деад'єктивів і девербативів словотвірних гнізд, визначенні функцій морфологічних моделей, залучених до процесів словотворення, установленні структурних типів словотвірних парадигм відповідних ЛСГ іменників, дієслів, виокремленні зон словотвірних парадигм за частиномовною належністю дериватів, прогнозування творення нових слів у зв'язку з динамічним розвитком лексичної системи та ін. Актуальність дослідження зумовлена вивченням морфології словотвірних гнізд з вершинним дієсловом, описом морфологічних трансформацій дієслівних основ і вплив на них суфіксальних морфем, установленням морфологічних класів і типів вершинних неподільних і подільних вершинних дієслів словотвірних гнізд в українській мові.

Мета статті – установити морфологічні типи вершинних дієслів словотвірних гнізд із неподільними (нечленованими) і подільними (членованими) дієслівними основами. Поставлена мета передбачає розв'язання таких завдань: 1) установити морфологічні типи вершинних дієслів словотвірних гнізд із неподільними (нечленованими) і подільними (членованими) дієслівними основами; 2) з'ясувати специфіку морфологічних типів за характером фіналі дієслівної основи, морфологічними трансформаціями в морфологічно маркованих похідних на різних ступенях деривації в українській мові.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. На початку ХХІ ст. з'являються праці, присвячені дослідженню морфологічних процесів у словозміні та словотворі староукраїнської мови другої половини ХVІ–ХVІІІ ст. (Русаченко, 2004), дериваційної морфології російських говорів (Антипов, 2002), типологічному аналізу морфології неспоріднених мов (старогрецької, латинської, германських мов) (Даниліна, 2012), російські морфологічні явища, морфологічне варіювання при словозміні та словотворенні (Кукушкіна, 2016).

Відповідним чином значно зріс інтерес морфологів до опису мовних систем і їх фрагментів (О. М. Вольф, Б. Махамаду, Д. Б. Очирова, В. Піреллі, М. А. Рібаков, В. Ф. Сухопар, М. М. Шабанов та ін.). Б. Махамаду проаналізував становлення морфології як розділу мовознавства, питання теоретичної морфології, актуальні питання, які порушувалися представниками Московської фонологічної школи (Нелюба, Редько, 2012–2016). Водночас питання словотвірної морфології віддієслівних дериватів в українській мові залишається відкритим. Це зумовлює актуальність дослідження словотвірної морфології девербативів у синхронному аспекті з елементами етимологічного аналізу з метою вивчення особливостей морфологічних трансформацій словотвірних гнізд із вершинними дієсловами (нечленованими і членованими, питомими та іншомовними). Словотвірне гніздо (СГ) стало предметом дериватологічних студій В. В. Грещука, О. В. Дияк, О. А. Земської, Є. А. Карпіловської, Н. Ф. Клименко, М. П. Лесюка, Л. Є. Рибачківської, О. К. Степаненко, Г. М. Потапової, Г. В. Пристай, О. М. Тихонова, І. С. Улуханова, М. Ю. Федурко, Л. В. Щигло та ін. М. Ю. Федурко (2006) здійснила дослідження української

словотвірної морфології комплексних одиниць на матеріалі відсубстантивних словотвірних гнізд, О. В. Дияк (2006) – структурно-семантичну організацію словотвірних гнізд із коренями на позначення металів, С. Ю. Жарко, І. М. Шпітько (2011) – структурно-семантичні особливості словотвірного гнізда з вершинним словом «море» в російській, українській і словацькій мовах, Г. В. Пристай (2013) – на матеріалі відприкметникових словотвірних гнізд, Л. В. Щигло (2014) – структурно-семантичні особливості словотвірних гнізд з основами-вершинами дієслів з категорійним значенням активного руху в сучасній німецькій мові, Л. Є. Рибачківська (2015) – структуру словотвірних гнізд з вершинами-онімами в українській та англійській мовах, В. Д. Пономаренко, О. О. Дудка (2018) – структурно-семантичну характеристику словотвірного гнізда з вершиною «Зима».

На сучасному етапі розвитку українського словотвору досить гостро постає проблема класифікації вершинних дієслів у словотвірному гнізді, що сприяє морфологічній кваліфікації девербативів, установленню морфологічних типів чергувань при творенні девербативів, морфологічних типів, класів словотвірних гнізд із нечленованими (неподільними) й членованими (подільними) дієслівними основами-вершинами, морфологічних моделей, визначенню й прогнозуванню словотворчих засобів, що визначають морфологічну специфіку словотвірних гнізд із вершинними дієсловами, а також при творенні неолексем. Сучасні дослідження зі словотвірної морфології мають базуватися не тільки на морфемоцентричному підході, а й основоцентричному, що дасть змогу встановити правила та причини морфологічного варіювання твірних основ. Новітні наукові спроби спрямовані на визначення морфологічних класифікацій дієслівних основ у сучасній українській мові. СГ унаочнює словопороджувальну активність твірного слова, дає змогу показати наочно перспективний підхід із ретроспективним, забезпечуючи цим повний опис словотвірних процесів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дієслівні основи можуть бути відкритими й закритими. Для неподільних (нечленованих) дієслівних основ характерні відкриті (МТ-1 – МТ-10) й закриті (МТ-11 – МТ-22) дієслівні основи, для подільних (членованих) дієслівних основ характерні відкриті (МТ-1 – МТ-50) дієслівні основи. Для членованих дієслівних основ типовою є відкрита структура суфікса (V, VCV), тобто неприкрита або прикрито-відкрита (CV). СГ з вершинними дієсловами розподілено на морфологічні типи на основі морфологічної трансформації, яка маркує морфологічну структуру дериватів відповідної словотвірної парадигми і визначає морфологічну специфіку типу. Враховуючи неподільність / подільність, характер дієслівної основи, що дало змогу виділити морфологічні типи вершинних дієслів СГ:

1. **Неподільні (нечленовані) відкриті** До: **МТ-1** (перший морфологічний тип): *вити* – *вит-ок*, *вит-к(ий)*; **МТ-2**: *бути* – *прибути* – *прибу-ток*; **МТ-3**: *брати* – *бра-нець*, *давати* – *дава-лець*; **МТ-4**: *жити* – *жит-л(о)*; *пити* – *пит-в(о)*, *пит-ець* **МТ-5**: *дути* – *видути* – *видимати*; **МТ-6**: *гріти* – *грі-лк(а)*; *піти* – *пі-вень*, *пі-сн'(а)*; **МТ-7**: *мати* – *май-н(о)*; *дати* (628) (псл. *dati*, *davati* (і.е. *dō-, dō-u-)) (ЕСУМ, 2, с. 13) – *давати* – *дава-лець* (подавець), *дат-ок* (дар, жертва; діал. жертва (Львів. лекс. с. 227)); **МТ-8**: *крити* – *кр-овл(а)*, [кр'-івл'(а)] (покрівля); **МТ-9**: *їня'ти* (649) – результат видозміни звукової форми *яти* (< jęti) «брати», яка з префіксами *вън-*, *сън-* (*въняти* < *въп-jęti*, *съняти* < *съп-jęti*) після того, як прийменники *въ*, *съ* кінцеве *-н* втратили, сприймається як проста основа з початковим *н* і в такій формі закріпилася і при інших префіксах (ЕСУМ, 2, с. 326); *вийняти* – *виім-к(а)*, *приїняти* – *приїмати* – *приїом-θ*; **МТ-10**: *мити* – *миј-уч(ий)*, *нити* – *ниј-уч(ий)*.

Неподільні (нечленовані) закриті До: **МТ-11**: *вести* – *вед-ен'н'(а)*, *вед'-ін'н'(а)*; **МТ-12**: *могти* – *мож-лив(ий)*; **МТ-13**: *бігти* – *біж-енець*; **МТ-14** (наголошений корінь): *прясти* – *пряд'-ін'н'(а)*; **МТ-15** (наголошений інфінітивний суфікс *-ти*): *мести* – *мет'-іль*; **МТ-16**: *верзти* – *верз'-ін'н'(а)*; **МТ-17**: *волокти* (псл. *velkti «волокти, тягти» (ЕСУМ, 1: 420)) – *волочити* – *волоч'-ін'н'(а)*; **МТ-18**: *гризти* – *гриз-ун*; **МТ-19**: *їти* – *їти* – *пойд-θ(а)*; **МТ-20**: *ректи* – *річ-θ*, *відректи* – *відреч-ен'н'(а)*, *від-вроч-и-ти* (відвести нещастя) – *відроч-ува-ти*; *до-ректі* – *дорік-а-ти*, *доріка-н'н'(а)*, *зректися* – *зреч-ен'н'(а)*; *сікти* – *січ-θ*, *січ-ен(ий)*; *текти* – *тік-θ*, *теч-θ(а)*; **МТ-21**: *рости* – *ріст-θ*; **МТ-22**: *пасти* – *паст-ух*.

2.

одільні (членовані): **МТ-1 -а-:** *писати* – *писа-н'н'(а)*, *читати* – *чита-н'н'(а)*; **МТ-2 -а-:** *лизати* – *лиз-ун*, *лизж-уч(ий)*; **МТ-3 -а-:** *буяти* – *буя-н'н'(а)*; **МТ-4 -а-:** *держати* – *держ-ав(а)*; **МТ-5 -а-:** *ламати* – *поламати* – *поламл-ен(ий)*; **МТ-6 -а-:** *зав'язати* – *зав'язь-θ*; **МТ-7**

-á-: верещати – *véresk-0*; **МТ-8 -á-**: пускати – *пú/шч/-ен'н'(а), пú/шч/-ен(ий)*; **МТ-9 -á-**: лежати – *лж-к(о)*; **МТ-10 -á-**: кусати – *кус'-ій*; **МТ-11 -á-**: спати – *спл'-у́х*; сосати – *сос-у́н*; **МТ-12 -а-**: вішати – *віша-лк(а)*; **МТ-13**

-а-: жати – *жнець, жн'-ій, жменя, падати – пад'-іж*; **МТ-14 -а-**: плакати – *плач-0, плáč-уч(ий)*; **МТ-15 -а-**: казати – *каж-учи, різати – ріж-уч(ий), різ'з'-0(á), різь-б(á)*; **МТ-16 -а-**: відати – *повідомити – повідомл-ен(ий)*; **МТ-17 -і-**: варити – *вар'-ін'н'(а), говорити – говор'-ін'н'(а)*; **МТ-18 -і-**: носити – *нос'-ій, нош-0(а)*; **МТ-19 -і-**: водити – *водж-ен'н'(а)*; **МТ-20 -і-**: творити – *твор'-ін'н'(а)*; **МТ-21 -и-**: вабити – *вабл-ен'н'(а)*; **МТ-22 -и-**: місити – *вимісити – виміш-ен(ий)*; **МТ-23 -и-**: креслити – *кресл'-ар*; **МТ-24 -і-**: графити – *графл-ен'н'(а)*; **МТ-25 -і-**: містити – *змістити – зміщ-ен(ий)*; **МТ-26 -и-**: разити – *вразити – враж-ен(ий)*; **МТ-27 -и-**: іздити – *іждж-ен(ий)*; **МТ-28 -і-**: робити – *робл-ен(ий), робóч-0(ий)*; **МТ-29 -і-**: садити – *сад'-ачи*; **МТ-30 -і-**: родити – *зарід-0, зарóдж-ен'н'(а)*; **МТ-31**

-і-: корити – *покорити – покір-лив(ий)*; **МТ-32 -і-**: спокусити – *спокуш-ен(ий)*; **МТ-33 -і-**: журити – *жур-б(а)*; **МТ-34 -и-**: зичити – *позичити – пóзик-0(а)*; **МТ-35 -и-**: радити – *рад-0(а)*; **МТ-36 -і-**: переселити – *пересел-енець*; **МТ-37 -б-**: полоти – *пол-ен(ий)*; **МТ-38 -і-**: хотіти – *хоті-н'н'(а)*; **МТ-39 -і-**: вертіти – *верт-ун*; **МТ-40 -і-**: висіти – *віш-ак*; **МТ-41**

-і-: летіти – *підлетіти – підліт-0*; **МТ-42 -і-**: кипіти – *кипл'-ач(ий)*; **МТ-43 -о-**: кроїти – *крій-0*; **МТ-44 -у-**: гнүти – *гну-т(ий), згинати – згин-0*;

МТ-45 -у-: пнүти – *впнүти – впинáти; віпнүти – випинáти, віпин-0, випинá-н'н'(а), нав-віпин-к(и)*; **МТ-46 -у-**: прагнути – *прагн-ен'н'(а)*;

МТ-47 -увá-: вінувати – *вінуувá-н'н'(а), диктувати – дикт-áнт, інформувати – інформ-áтор*; **МТ-48 -вá-**: кувáти¹ (212) (формувати метал); *псл. (ЕСУМ, 3, с. 121) – ков-áль, ков-áч*; **МТ-49 -ну-**: киснути – *кис-л(ий) – кис'-іль*; **МТ-50 -с-**: п'я'стї (144) – *п'я'-льц'(а), п'я'-льц'(і)*.

Отже, спектр морфонологічних типів вершинних дієслів словотвірних гнізд в українській мові досить ємний, він охоплює словотвірні гнізда морфонологічних типів неподільних (нечленованих) і подільних (членованих) вершинних дієслів словотвірних гнізд. Із неподільними вершинними дієсловами – 5 морфонологічних класів, із подільними вершинними дієсловами – 7. Із неподільними вершинними дієсловами – 22 морфонологічні типи, із подільними вершинними дієсловами – 50. Обстежувані вершини словотвірних гнізд віддієслівних дериватів характеризуються різним категорійно-дериваційним потенціалом морфонологічно маркованих девербативів. Аналізуючи вершинні дієслова словотвірних гнізд в українській мові, доречно враховувати неподільність і подільність вершинних дієслів, фіналь твірної основи, варіативність / неваріативність дієслівних основ, ініціаль форманта, морфонологічні трансформації, морфонологічні позиції, наявність / відсутність обмежень у сполучуваності з формантом (Демешко, 2020).

Таким чином, фіналь морфонологічної структури твірної основи та ініціаль форманта визначають характер морфонологічного супроводу словотвірних процесів. Морфонологічну структуру словотвірних гнізд визначає морфонологічна структура вершинного дієслова, морфонологічні трансформації, морфонологічні позиції, морфонологічний тип, морфонологічна модель. Елементи дієслівної основи, які зазнають змін під впливом ініціалі форманта, сигналізують про можливі морфонологічні зміни (усічення, консонантні, вокалічні альтернативи, нарощення суфіксальної чи кореневої морфем, модифікації наголосу) в девербативі.

Структура та наповнення словотвірних гнізд із вершинними дієсловами залежить від словотвірних значень, що сформовані певною лексико-словотвірною групою твірних дієслів та словотворчим засобом, походженням та частотою вживання дієслова. На словотвірну спроможність віддієслівних питомих та іншомовних віддієслівних утворень впливає їхня функційно-стильова характеристика: у загальнономовних дієслів по-різному наповнені словотвірні зони словотвірної парадигми: це переважно чотири або три словотвірні зони (*біг/ти* (230 похідних, вербальна, субстантивна, ад'єктивна, адвербіальна зони) – *біг-а-ти, біж-енець, біжен-ств(о), біжен-ськ(ий), біж-кóм*); *берег/ті* (61 похідне, вербальна, субстантивна, ад'єктивна зони) – *берегті-ся, береж-ін'н'(а), берéж-ен(ий)*; *жá/ти*¹ (зрізати стебла рослин) (125) – *псл. žeti, а також з псл. гьпати, укр. гнáти і його відповідниками; іє. *guhen «бити» (ЕСУМ, 2, с. 188) – жáти-ся¹, жá-т(ий), жн-ив(á), до-жáти¹, дожжин-á-ти – дожін-0, дубл'/увá/ти – дублювáти-ся, дублювá-н'н'(а), дубл-ér, дублér-ськ(ий), про-дублювáти* (11 похідних, вербальна, субстантивна, ад'єктивна, адвербіальна зони), у

вужькоспеціальних дієслів – одна або дві, зрідка три, словотвірні зони словотвірної парадигми (*діал. балавучи/и/ти* «сидіти без діла, лінуватися» (ЕСУМ, 1, с. 123); *діал. брój/i/ти* «пустувати, грішити»; – запоз. з біл. мови (ЕСУМ, 6, с. 11) (*діал. «пустувати»*) (Лекс. львів. с. 109), *у-брóїти, на-брóїти «нашкодити»*) (Лекс. львів. с. 471); *діал. дѣрг/á/ти* (11 похідних, вербальна, субстантивна, ад'єктивна зони) «чесати дергальним гребінцем»; псл. продовжує іє. *derhn-, що є поширенням кореня *der- «дерти» формантом **-gh-**, *дѣрг-0(a)* «щітка для чесання прядива», *дѣрга-вк(a)*, *дѣрг-áр* «той, хто пряде ливви», *дѣрг-áч* «знаряддя для витягування цвяхів», *дѣргун-éць* «танець», *дѣрга-льн(ий)*, *об-дѣргáти* – *обдѣрж-ин(и)* «зчесана вовна» (ЕСУМ, 2, с. 28).

Отже, на характер реалізації і регулярність морфонологічних явищ у словотворенні під час творення девербативів впливають структурно-фонематичні властивості, характеристики твірних основ та словотворчі афікси, особливості контактної зони на морфемному шві, позиція наголосу, усічення, кількість складів тощо.

Проведене дослідження дає змогу спрогнозувати морфонологічні операції, установити трансформації віддієслівних похідних, передбачити морфонологічну структуру дериватів СГ із вершинним дієсловом, враховуючи специфіку морфонологічної системи під час творення нових слів (це переважно складні слова субстантивної та ад'єктивної зон, утворені способом складання основ із суфіксацією, зрідка прості слова): *відроджувальник, гуглозаміщення, дончківідкриття, економіковбивчий, євросподівання, законотворення, слововиявлення, повертальник* та ін. *Безперечно, що нас буде цікавити походження мов, чий розвиток можна простежити на підставі наявних фактів про мовні явища, закарбованих у словознавчих працях – словниках* (С. Караванський).

Таким чином, вивчення особливостей морфонологічної адаптації девербативів в українській мові дає змогу дослідити механізм модифікації основи, морфонологічні властивості основного корпусу формантів, які викликають морфонологічні модифікації мотиватора. Елементи дієслівної основи, які зазнають змін під впливом ініціалі форманта, сигналізують про морфонологічні зміни. Проведене дослідження дає змогу з'ясувати морфонологічні операції, установити трансформації девербативів, передбачити морфонологічну структуру дериватів словотвірних гнізд із вершинним дієсловом при творенні неолексем.

Висновки дослідження і перспективи. Фіналь морфонологічної структури твірної основи та ініціаль форманта визначають характер морфонологічного супроводу словотвірних процесів. Морфонологічну структуру словотвірних гнізд визначає структура вершинного дієслова, морфонологічні трансформації, морфонологічні позиції, морфонологічний тип, морфонологічна модель. Фіналь дієслівної основи, що зазнає змін під впливом ініціалі форманта, сигналізує про можливі морфонологічні трансформації. Консонантні чергування в українській мові при творенні девербативів виконують функції інтенсифікатора словотвірного значення, диференціюють лексичні омоніми, демонструючи взаємозв'язок різних мовних рівнів (фонологічного, морфемного, лексичного). Ці закономірності доречно враховувати при морфонологічному, морфемному, словотвірному, морфологічному аналізі та описі девербативів.

Отже, аналізуючи вершинні дієслова словотвірних гнізд в українській мові, доречно враховувати неподільність і подільність вершинних дієслів, фіналь твірної основи, варіативність / неваріативність дієслівних основ, ініціаль форманта, морфонологічні трансформації, морфонологічні позиції, наявність / відсутність обмежень у сполучуваності з формантом. Специфіку кожного морфонологічного типу визначено за характером фіналі дієслівної основи, за морфонологічними трансформаціями в морфонологічно маркованих похідних у словотвірному гнізді.

Перспективу подальшого дослідження словотвірної морфонології девербативів убачаємо у визначенні морфонологічних типів у межах морфонологічних класів.

БІБЛОГРАФІЯ

1. Демешко І. М. Морфонологічні класи словотвірних гнізд із нечленованими вершинними дієсловами в українській мові / І. М. Демешко // Наукові записки. Вип. 187. Серія: Філол. науки. – Кропивницький: КОД, 2020. – С. 115-121.
2. Демешко І. М. Морфонологічні класи словотвірних гнізд із членованими вершинними дієсловами в українській мові / І. М. Демешко // Філологічний часопис: зб. наук. праць / гол. ред. О. Ю. Зелінська. – Умань: ВПЦ «Візаві». 2020. Вип. 1 (15). – С. 38-44.

3. Махамаду Б. Истоки морфологии (Морфология в трудах ученых московской фонологической школы) / Б. Махамаду // Вестник РУДН. Серия : Теория языка. Семиотика. Семантика. 2012. №4. – С. 13-18.
4. Нелюба А., Редько Є. Словотворчість незалежної України. 2012–2016. Словник / укл. А. Нелюба, Є. Редько; заг. ред. А. Нелюби. – Х. : Харківське історико-філологічне товариство, 2017. 460 с.

REFERENCES

1. Demeshko, I. M. (2020). Morfonolohichni klasy slovotvirnykh hnizd iz nechlenovanymy vshynnymy diieslovamy v ukrainskii movi [Morphonological classes of word-forming units with inarticulate verbs in the Ukrainian language]. Naukovi zapysky. Vyp. 187. Seriya : Filol. nauky. Kropyvnytskyi, 2020, pp. 30-33.
2. Demeshko, I. M. (2020). Morfonolohichni klasy slovotvirnykh hnizd iz chlenovanymy vshynnymy diieslovamy v ukrainskii movi // [Morphology of word-forming units of recruiters with a membership vertex to the consonant group. Linguistic Bulletin]. Filolohichni chasopys : zb. nauk. prats. Uman, pp. 61-77.
3. Makhmadu, B. (2012). Istoki morfonologii (Morfonologiya v trudakh uchenykh moskovskoy fonologicheskoy shkoly) [Sources of morfonologii (Morfonologiya in labours of scientists of Moscow phonological school)]. // Vestnik RUDN. Seriya : Teoriya yazyka. Semiotika. Semantika. 2012. №4. pp. 13-18.
4. Neliuba, A., Redko, Ye. (2017). Slovotvorchist nezalezhnoi Ukrainy. 2012-2016. Slovnyk [Word formation of independent Ukraine. 2012-2016. Dictionary], Kharkiv. 460 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Інна Демешко – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.
Наукові інтереси: фонетика, граматики, словотвірна морфологія української мови.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Inna Demeshko – Candidate of Philological Sciences (Ph.D), Associate Professor of the Ukrainian Language Department at Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.
Scientific interests: phonetics, grammar, word-forming morphonology of the Ukrainian language.

УДК 141.32 (477):008

DOI: 10.36550/2522-4077-2021-1-193-212-217

ДИНАМІКА СЕМАНТИКИ ПОНЯТТЯ «КРИЗА» В ПЕРІОД COVID-19 (НА МАТЕРІАЛІ НІМЕЦЬКИХ ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ)

Світлана ДРУЖБЯК (Львів, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8971-9852>

e-mail: svitlana.druzhbyak@gmail.com

Христина КІСЕЛЬОВА (Львів, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3486-5638>

e-mail: khrystynakiselova@gmail.com

ДРУЖБЯК Світлана, КІСЕЛЬОВА Христина. ДИНАМІКА СЕМАНТИКИ ПОНЯТТЯ «КРИЗА» В ПЕРІОД ПАНДЕМІЇ «COVID-19» (НА МАТЕРІАЛІ НІМЕЦЬКИХ ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ). У статті розглядається вплив COVID-19 на динаміку семантики поняття «криза» у німецькій економічній термінології. Досліджено вплив екстралінгвальних факторів на термінотворення та виокремлено зміну або утворення нового емоційного забарвлення у деяких термінах. У зв'язку зі глобальними змінами в економіці, спричиненими спалахом пандемії зафіксовано та проаналізовано нові термінологічні сполуки. Досліджено випадки набуття нових значень уже усталеними, кодифікованими термінами.

Ключові слова: термін, економічна німецька термінологія, емотивність, терміни-деривати, терміни-композиції, стандартизація, уніфікація, криза, Covid-19.

DRUZHBIAK Svitlana, KISELOVA Khrystyna. "SEMANTIC DYNAMICS OF THE NOTION CRISIS DURING "COVID-19" PANDEMIC (BASED ON GERMAN PERIODICALS)". The article examines the influence of COVID-19 on the semantics dynamics of the term "crisis" in German economic terminology. The appearance of the influence of extralingual factors on the formation of the term was analyzed and the change or the appearance of a new emotional coloring in some terms was singled out. First of all, COVID-19 has made irreparable changes to a large number of existing, standardized terms. Coronavirus has acted as a powerful extra-lingual factor, changing the lexical meaning of words as quickly as we get news of new anti-coronavirus incidence records. Environment, society, live standard - these are the factors that can influence the emergence of negative or positive emotional colors. Extralinguistic factors of terminological nomination are closely correlated with the specifics of a particular field of scientific knowledge, with the conditions of its formation and development, thus participating in the formation of certain patterns and advantages in the choice of linguistic means to represent scientific concepts and to determine certain features of nominative originality. For some extralinguistic factors there is a direct connection with the traditional linguistic aspects of terminological nomination, such as, for example, the motivation of terms, methods of term formation, and the specifics of term elements. The importance of one or another extralinguistic factor can be confirmed quantitatively, and this is done with the help of mathematical methods of analysis of language material. German terminology is a system built on the principles of field organization. The core of this system is terminological vocabulary, which means codified, systematized terminology. Various long-term studies of German terms have identified several features of this lexical layer. The conducted research is quite valuable in the linguistic environment. It can be classified as "non-standard", as research in this area has not yet been conducted and the topic of German economic terminology related to COVID-19 and the concept of "Crisis" remains open. A lot of work has been done to find definitions, but also a great achievement of my work is to create the own definitions based on context.

Key words: term, economic terminology, terms-derivatives, terms-composites, standardization, semantics dynamics, crisis, COVID-19.

Постановка проблеми. Відомо, що термінології різних галузей знань є неоднаково дослідженими. Адже масштаби та швидкість розвитку сфер людської діяльності також відрізняються. Відіграючи роль основних показників поступу будь-якого суспільства, наука і техніка, економіка та фінанси постійно розвиваються, оновлюються, реагують на суспільні потреби.

Економіку можна сміливо вважати найбільш розвинутою, але водночас найбільш нестабільною, динамічною наукою. Німецька економічна термінологія сьогодні постійно зазнає змін за впливу екстралінгвальних факторів, в першу чергу ковіду й пандемії, які спричинюють економічну кризу та потребує уваги лінгвістів. Тому для економічної термінології надзвичайно важливим аспектом є дослідження, стандартизація та уніфікація тих термінологічних одиниць, які з'являються у досліджуваній період.

Така діяльність спрямована на вибір термінологічної норми та її уніфікації як сталого варіанта, а також на усунення можливої двозначності чи непорозуміння у фаховому спілкуванні, гармонізацію терміносистеми.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Спроби систематизації німецької економічної термінології та її одиниць уже детально відображені в численних наукових розвідках зарубіжних та українських учених. Зокрема у форматі дослідження місця фахової мови економіки серед інших фахових мов, її системної організації (Кияк, 2007), (Гоффманн, 1984), (Дружб'як, 2010); окремих підсистем економічної термінології, способів термінотворення (Дружб'як, 2010), (Вовчанська, 2011); фахової мови економіки як частини загальнонаціональної мови (Ган, 1993); функції термінологічної лексики в періодичних виданнях (Гуровська, 2017), проблем упорядкування, стандартизації та уніфікації термінології (Курносова, 1999) та інші.

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Проте вказані дослідження не розкривають впливу екстралінгвальних факторів на термінотворення, зміну статусу терміна та зміну або утворення нового емоційного забарвлення у деяких економічних термінах.

Тому вважаємо, що актуальність пропонованого дослідження визначається необхідністю аналізу зміни лексико-семантичного та емоційного забарвлення поняттєвого кластеру «криза» німецької економічної термінології в період пандемії Covid-19, що спричинює отримання нових значень певних слів та словосполучень, їх наступного застосування в фаховій комунікації та кодифікації в електронних або ж друкованих словниках.

Мета дослідження полягає в аналізі та виокремленні структурних та лексико-семантичних особливостей нових німецької економічних термінів (у межах поняття «криза»), їх емотивної компоненти в публіцистичних текстах 2020 року. Для досягнення цієї мети передбачено вирішення таких **завдань**: аналіз німецьких економічних публіцистичних текстів за 2020 рік; дослідження видозміни та динаміки поняття «криза» в часи COVID-19; розпізнавання видозміни емоційного забарвлення вже сталих та термінологічно-затверджених слів та словосполучень; обґрунтування підстав для подальшого уніфікування нових термінів, або ж оновлення електронних словників новими значеннями.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження термінотворчої динаміки мови економіки провокує створення нових термінологічних одиниць, що у свою чергу спричинює необхідність детального аналізу процесів створення нових термінів у німецькій економічній термінології.

Базовими методами дослідження є описовий метод, метод словникових дефініцій та метод дистрибутивного аналізу. У деяких випадках було застосовано метод семантико-компонентного аналізу та метод мікростатистичних підрахунків на основі лексикографічних джерел та текстів різних функціональних типів. Окрім цього, використані елементи кількісного аналізу з метою встановлення частоти моделей досліджуваних структур і їхніх компонентів та співвідношення між отриманими показниками.

Проведення повноцінного власного дослідження було забезпечено унікальною вибіркою термінів за період 2020 року, точніше, за останнє півріччя 2020 року. Терміни було відібрано з німецького періодичного видання «Spiegel». Найзручнішим варіантом пошуку, фільтрації та опрацювання інформації виявилася електронна версія цього видання. Адже вона містить всі його видавничі розгалуження (наприклад, економічно-діловий щомісячник «Manager Magazin»), які опираються саме на певний вид економічної, бізнесової діяльності і відповідно дають змогу класифікувати та аналізувати матеріал. До уваги бралися не тільки вузькоспеціальні економічні терміни, але й ті, що виражали свою економічно-термінологічну навантаженість у певному контексті. Досліджувана вибірка налічує 480 позицій, відібраних з понад 112 різних за обсягом статей німецького періодичного онлайн-видання „Spiegel“. Середня кількість символів в одній статті – орієнтовно 660 слів. Тому вважаємо, що вибірка є достатньою для аналізу та певних критичних суджень.

Терміни досліджувалися за різними параметрами. Перш за все, було проаналізовано структурні особливості німецьких економічних термінів, пов'язаних з поняттям «криза». У пропонованій праці ми зосередили свою увагу на двокомпонентних термінологічних сполуках та термінах-композиціях, як найпродуктивніших способах термінологічної номінації.

Дослідження засвідчило, що двоскладові термінологічні сполуки є найбільш вживаними у сучасній німецькій економічній лексиці. Відібрано 174 таких словосполучення, представлених наступними моделями: 1. Іменник + Дієслово (98 термінів); 2. Прикметник + Іменник (53 терміни); 3. Іменник + Іменник (19 термінів); 4. Прислівник + Дієслово (4 терміни). Наприклад: *die Krise durchstehen, die Flaute in der Corona-Krise, das wirtschaftliche Schock, die krisengeschüttelte Nation, finanziell überstehen*.

Таке активне використання термінологічних конструкцій пояснюємо тим, що вони передають великий значеннєвий спектр та водночас зрозуміло та детально номінують складні економічні реалії.

Що стосується термінів-композицій, то виокремлено 139 таких термінологічних одиниць, 130 з яких є чистими іменниковими словами. Адже саме для іменника притаманна чітка номінативна властивість. Вони здатні номінувати економічну реалію чи подію значно точніше, чіткіше та повніше ніж дієслово, чи прислівник. Наприклад: *das Vorkrisenniveau, der Krisenstab, die Krisenpolitik, der Hilfskredit*.

Та основним параметром дослідження було виокремлення феномену емотивності термінів. Емоційна діяльність людини безперечно має вплив на процес термінотворення та функціонування вже наявних термінів. Емоційно забарвлені слова досі відносять до

наріжних каменів довготривалих та складних дискусій лінгвістів (Кияк, 2007). Одержана вибірка дає змогу простежити вплив емоційного фактора на формування дефініції певного поняття.

Було проведено класифікацію термінів відповідно до їх емоційного забарвлення і виокремлено такі групи: *негативно забарвлені, позитивно забарвлені та нейтральні*. Результат аналізу показав, що терміни, які місять в собі певний негативний відтінок значно переважають від двох інших категорій. І це є цілком логічним. Адже в кризовий період у вокабулярі мовців все частіше з'являються чітко виражені гнітючі настрої, що відповідно відображається на частотності вживання термінів з негативним емоційним забарвленням. Особливо, коли мова йде про тотальний локдаун та наслідки, який він спричинив для економічної ситуації певних підприємств, цілої держави чи світової економіки. За допомогою контекстуального аналізу було виявлено 306 термінів з негативно забарвленою семантикою, що становить 64 % усієї вибірки. Наприклад: *der Corona-Schock, unter der Coronakrise leiden, die Corona-Sonderlast, die Börsenturbulenzen der Corona-Pandemie*.

Далі йдуть економічні терміни, що не мають чітко вираженого емоційного забарвлення (89 одиниць). Наприклад: *in der Coronakrise unterstützen, die Corona-Maßnahmen*.

Дещо меншу кількість (85 одиниць) від загальної кількості отриманих термінів становлять слова та словосполучення з позитивним емоційним забарвленням. Багато з них позначають процеси, пов'язані з відновленням від руйнівного кризового економічного навантаження, спричиненим спалахом пандемії. Наприклад: *durch die Corona-Krise nicht beirren, die Erholung der Wirtschaft vom Corona-Schock*.

Варто зазначити, що тут не завжди можна залишатися об'єктивним, оскільки емотивність слова часто залежить від суб'єктивного бачення чи сприйняття певної людини або ж обставин.

Оточення, соціум, рівень життя – це ті чинники, які можуть впливати на появу негативного чи позитивного емоційного забарвлення термінів. Тому результати цього аналізу можуть дещо коливатись у кількісному відношенні.

Рис. 1. Емоційне забарвлення німецьких економічних термінів

Варто зазначити, що часто економічна лексика, пов'язана з поняттям «криза», вживається разом з поняттям COVID-19. Наприклад: *durch die Corona-Krise nicht beirren, die Auswirkungen der Corona-Krise spüren, die Corona-Krise gebeutelten Werte*.

Окрім того простежується велика кількість новоутворених термінів, які ще не відображені у словниках, але містять у своєму лексичному значенні згадку про кризу або

слова, пов'язані з пандемією та коронавірусом. Нариклад: *die steigenden Corona-Schulden, die Corona-Einschränkungen, die Covid-19-Restriktionen, die Corona-Soforthilfe, das Krisendrehbuch*.

Екстралінгвальні фактори термінологічної номінації знаходяться в тісній кореляції зі специфікою конкретної науки, з умовами її формування та функціонування, тим самим беручи участь в становленні певних закономірностей і переваг у виборі мовних засобів для репрезентації наукових понять і для визначення окремих рис номінативної своєрідності терміносистеми. Для деяких екстралінгвістичних факторів встановлений прямий зв'язок з традиційними мовними аспектами термінологічної номінації – такими, як, наприклад, вмотивованість термінів, способи термінотворення, специфіка терміоелементів тощо. Важливість того чи іншого екстралінгвістичного чинника можна підтвердити кількісно, а саме за допомогою математичних методів аналізу мовного матеріалу. Екстралінгвістичні фактори термінологічної номінації більш наочно пояснюють взаємозв'язок між подіями, що відбуваються в суспільстві загалом та в окремих спільнотах.

У нашому випадку COVID-19 став тим екстралінгвальним фактором, що суттєво впливає на динаміку розвитку економічної термінології.

Цікавою є ситуація зі стандартизацією та уніфікацією нових термінів або ж нових значень вже сталих уніфікованих термінів, що утворилися в 2020 році. Коронавірус виступив у ролі впливового екстралінгвального фактора, що здатен швидко вносити зміни в лексичне значення слова. Поняття «криза» змінилося, увібравши у себе нові відтінки, збагативши свою семантику.

Це у свою чергу створило проблему стандартизації нових термінів, їх загальну уніфікацію. Ключовим джерелом для визначення кодифікації термінів, їх дефініції був обраний електронний словник Duden. Цей вибір ґрунтується авторитетності цього видання й на тому, що його оновлення відбувається практично щодня. Дослідження показало, що лише 136 вилучених термінів зареєстровані у ньому. Окрім цього, для проведення пропонуваного дослідження ми послуговувалися Google та контекстом.

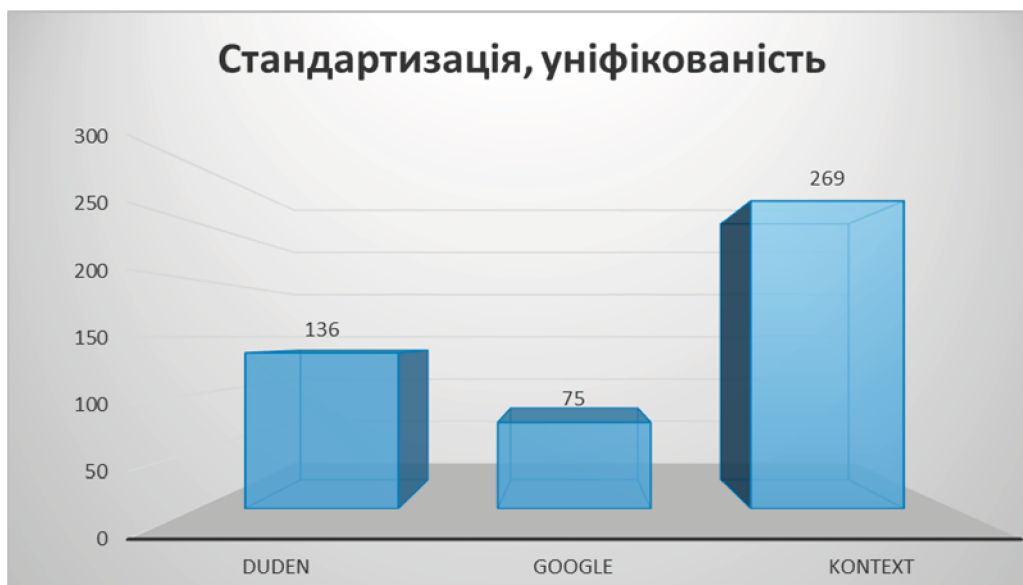

Рис. 2. Рівень стандартизації німецьких економічних термінів

Варто зазначити, що в процесі дослідження виокремлено 307 одиниць загальних термінів, розуміння яких, на наш погляд, не потребує особливих додаткових знань з економіки чи якихось фахових історичних знань.

Висновки та перспективи дослідження. Глобальні зміни, спричинені коронавірусом зумовлюють зміни в суспільному та інформаційному контексті функціонування німецької економічної термінології, що активізує внутрішні ресурси мови, залучені для номінування спеціальних понять. Проведений аналіз засвідчив, що типовим є вживання економічної

лексики, пов'язаної з поняттям «криза» в одному контексті з терміном COVID-19. Окрім цього, виявлено велику кількість не кодифікованих термінів, що лексичне значення яких містить згадку про кризу або пандемію та коронавірус. На основі вибірки, можна також простежити вплив емоційного фактору на формування дефініції певного поняття. Наявність певного емотивного забарвлення досліджуваних одиниць вказує на надзвичайно негативний вплив пандемії та її важкі наслідки для світової спільноти й економіки. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у зіставному аналізі німецьких та українських економічних одиниць такого стибу, дослідженні їх функціонування.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Вовчанська С. І. Німецькомовна термінологія маркетингу як підсистема економічної термінології: обґрунтування вибору теми / С. І. Вовчанська // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету: Філологічні науки / [відп. ред. Л. М. Марчук]. – Кам'янець-Подільський, 2011. – Вип. 26. – С. 58–61.
2. Дружб'як С. В. Словоскладання у творенні сучасних німецьких економічних термінів / С. В. Дружб'як // Вісник нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». – 2010. – № 676. – С. 94–97.
3. Кияк Т. Р. Фахові мови та проблеми термінознавства / Т. Р. Кияк // Нова філологія. Збірник наукових праць. – Запоріжжя: ЗНУ, 2007. – № 27. – С. 203–208.
4. Курносова Н. О. Термінологія: проблеми упорядкування, стандартизації та уніфікації / Н. О. Курносова, Р. В. Курносова // Вісн. Житомир. інж.-технол. ін-ту фундамент. та гуманіт. науки, пробл. освіти. – 1999. – № 9. – С. 69–72.
5. Туровська Л. В. Термінологічна лексика на сторінках періодичних видань / Л. В. Туровська // Українська мова. – 2017. – № 2. – С. 33–41.
6. Hahn M. Deutsch als Wirtschaftssprache / M. Hahn. – DaF 30/2, 1993. – S. 92–95.
7. Hoffmann L. Kommunikationsmittel Fachsprache. Eine Einführung. 2. Aufl. / L. Hoffmann. – Berlin: Akademie-Verlag, 1984. – 307 S.

ЕЛЕКТРОННІ РЕСУРСИ

1. Duden Online. Режим доступу: <https://www.duden.de/>
2. Manager Magazin. Режим доступу: <https://www.manager-magazin.de/>
3. Spiegel Online. Режим доступу: <https://www.spiegel.de/>

REFERENCES

1. Vovchanska, S. I. (2011). Nimetskomovna terminolohiia marketynhu yak pidsystema ekonomichnoi terminolohii: obruntuvannia vyboru temy. [German-language marketing terminology as a subsystem of economic terminology: justification of the choice of topic] Kamianets-Podilskyi: Naukovi Pratsi Kamianets-Podilskoho Derzhavnoho Universytetu Filolohichni Nauky, pp 58-61.
2. Druzhbiak S. V. (2010). Slovoskladannia u tvorenni suchasnykh nimetskykh ekonomichnykh terminiv. [Word formation in the creation of modern German economic terms] Lviv: Visnyk Natsionalnoho. Universytetu «Lvivska Politekhnik». Serii «Problemy Ukrainskoi Terminolohii», pp. 94-97.
3. Kyiak T. R. (2007). Fakhovi movy ta problemy terminoznavstva. [Professional languages and problems of terminology] Zaporizhzhia: Nova filolohiia. Zbirnyk naukovykh prats, pp.203-208.
4. Kursova N. O. (1999). Terminolohiia problemy uporiadkuvannia standartyzatsii ta unifikatsii. [Terminology: problems of ordering, standardization and unification] Zhytomyr: Visnyk Zhytomyr. Inzhenerno-tekhnolohichnoho Instytutu Fundamentalnoi Ta Humanitarnoi Nauky, pp. 69-72.
5. Turavska L. V. (2017). Terminolohichna leksyka na storinkakh periodychnykh vydan [Terminological vocabulary on the pages of periodicals], pp. 33-41.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Світлана Дружб'як – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри прикладної лінгвістики Національного університету «Львівська політехніка».

Наукові інтереси: термінологія, переклад, термінологічні аспекти перекладу.

Христіна Кісельова – магістр кафедри прикладної лінгвістики Національного університету «Львівська політехніка».

Наукові інтереси: психолінгвістика, переклад, термінологія

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Svitlana Druzhbiak – Candidate of Science in Philology, Associate Professor of the Applied Linguistics Department at the Lviv Polytechnic National University.

Scientific interests: translation, stylistic aspects of translation

Khrystyna Kiselova – Master of Arts in Philology (Applied Linguistics) at the Lviv Polytechnic National University.

Scientific interests: psycholinguistics, translation.

УДК 81'44 (811.161.2 + 811.111): 81'373

DOI: 10.36550/2522-4077-2021-1-193-218-224

НОМІНАТИВНЕ ПОЛЕ КОНЦЕПТУ *MARRIAGE* ТА АНАЛІЗ СИНОНІМІЧНОГО РЯДУ ЙОГО КЛЮЧОВОЇ ОДИНИЦІ

Надія ІВАНЕНКО (Кропивницький, Україна)

ORCID: 0000-0001-9570-3320

e-mail: naviva2000@yahoo.com

ІВАНЕНКО Надія. НОМІНАТИВНЕ ПОЛЕ КОНЦЕПТУ *MARRIAGE* ТА АНАЛІЗ СИНОНІМІЧНОГО РЯДУ ЙОГО КЛЮЧОВОЇ ОДИНИЦІ. У статті аналізуються засоби моделювання концепту *MARRIAGE* у британській картині світу, його зміст і структура та когнітивна інтерпретація. Розглядається концепт-когнітив *MARRIAGE* з урахуванням сучасних досягнень когнітивної лінгвістики у руслі антропоцентризму, а також визначається місце цього концепту у побудові британської національної мовної картини світу.

Ключові слова: концепт *MARRIAGE*, номінативне поле, семантичні особливості, аналіз словникових дефініцій, компонентний аналіз, синонімічний ряд, ключова одиниця.

IVANENKO Nadiya. NOMINATIVE FIELD OF THE CONCEPT *MARRIAGE* AND ANALYSIS OF THE SYNONYMOUS RANGE OF ITS KEY UNIT. The research focuses on the study of the actualization of the concept *MARRIAGE* in the context of the linguocognitive and linguocultural paradigm. The article analyzes the means of modeling the concept *MARRIAGE* in the British language picture of the world, its content, structure and cognitive interpretation. The concept-cognitive *MARRIAGE* is considered in the direction of anthropocentrism with consideration of modern achievements of cognitive linguistics, and also the place of this concept in construction of the British national picture of the world is defined. In the English language tradition, this social phenomenon is expressed through the lexical-semantic field of the concept *MARRIAGE*. The composition of other basic concepts of linguistic consciousness largely depends on the concept *MARRIAGE*. The article presents the results of etymological analysis. It plays a big role in determining the typology of culture and the need for this analysis helps to establish the source of origin of the conceptualizer. The analysis of dictionary definitions made it possible to investigate all the meanings of lexical units of the outlined nominative field. This allowed us to understand the nature and types of semantic structure of words that belong to different semantic groups and semasiological subclasses, as well as to look at the epidemiological relations of the key. In order to describe the complex structure of the organization of a multi-valued keyword, the notion of lexical-semantic variant is used. Basic characteristics of the concept *MARRIAGE* are possible to be found in the dictionary definitions and the complex structure of the concept is defined as a field structure, that is: denotative central content with semantic nucleus, peripherality and connotative surrounding.

Keywords: concept *MARRIAGE*, nominative field, semantic features, analysis of dictionary definitions, component analysis, synonymous range, key unit.

Постановка проблеми. Для сучасного мовознавства актуальним є аналіз мови в аспекті її взаємозв'язків із ментальністю й культурою народу, у площині особистого сприйняття та формування індивідуальної картини світу. За положеннями когнітивної лінгвістики мова належить особі, яка осмислює себе, своє місце у навколишньому світі й функцію у щоденній діяльності та комунікації. На сьогоднішній день лінгвістична наука характеризується комплексним підходом до аналізу об'єктів дійсності. Це зумовлено інтенсифікацією інтеграції різноманітних областей знань – від семантики до лінгвокультурології як прагматичної дисципліни.

Одним з напрямків когнітивної лінгвістики є когнітивна семантика. Вона зосереджує свою увагу на тому, як саме організуються знання та уявлення про світ у свідомості людини. Вона дотримується чотирьох основних постулатів (Аскольдов, 1997: 90):

1) від тілесного досвіду залежить концептуальна структура, а нейро-анатомічна будова організму людини загалом визначає концептуалізацію дійсності;

2) концептуальною структурою є семантична структура, яка поєднує слова із ментальною світобудовою у людини;

3) лексичні концепти безпосередньо є точками доступу до широкої системи уявлень та знань;

4) значення постає як процес та моделюється на концептуальному рівні, мова не закодує його, а мовні засоби застосовуються задля повідомлення концепту (Лихачев, 1993: 9-14).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Лінгвокультурологічні дослідження та проблеми співвідношення мовної та етнокультурної свідомості висвітлено у працях вітчизняних та закордонних учених (Арутюнова, 1999; Вайсберг, 2004; Вежбицька, 1996; Карасик, 2009; Кубрякова, 1996; Селіванова, 2011; Стернін, 2001; Glock, 2010; Lakoff, 2003.)

Культура – суттєва ознака людини та суспільства, вона проявляється по-різному в різних сферах життя народу (матеріальній, економічній, духовній, політичній тощо). В той же час важливе місце в житті людини і суспільства займає мова, яка є і однією з форм існування культури, і культурною пам'яттю народу. В цьому плані абсолютно закономірними здаються виникнення і досить швидкий розвиток наукових дисциплін, які вивчають взаємозв'язок мови і культури: етнолінгвістика, лінгвокультурологія, лінгвофольклористика, етнодіалектологія тощо. В руслі цих нових лінгвістичних напрямків проводяться різноманітні дослідження культурно-етнічних компонентів мови, мовної особистості, мовних стереотипів, ведуться дискусії щодо розмежування мовної та концептуальної картин світу.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. В англomовній традиції цей соціальний феномен виражається через лексико-семантичне поле концепту MARRIAGE. Від концепту MARRIAGE значною мірою залежить склад інших базових концептів мовної свідомості. Водночас універсальний та національно-культурно-специфічний, багатокомпонентний концепт-когнітив MARRIAGE, попри всю вагомість, досі не був досліджений комплексно.

Наше дослідження зосереджене на вивченні актуалізації концепту MARRIAGE у руслі лінгвокогнітивної та лінгвокультурологічної парадигми. У центрі уваги трактування шлюбу у британському суспільстві, а саме: засоби моделювання концепту у британській картині світу, його структура та когнітивна інтерпретація.

Формулювання цілей статті. Актуальність даного дослідження зумовлена тенденцією сучасного мовознавства до вивчення мовних явищ у контексті ментально-структурної моделі суспільства, а саме екстралінгвальних чинників, що зумовлюють розвиток словникового складу мови. У статті аналізується концепт-когнітив MARRIAGE з урахуванням сучасних досягнень когнітивної лінгвістики у руслі антропоцентризму, а також визначається місце цього концепту у побудові британського національного образу.

Мета пропонованої розвідки полягає у спробі відстежити розвиток мовної картини світу британців опираючись на структурно-семантичні зміни ключової лексеми, виокремлення змісту та структури концепту MARRIAGE його. Досягнення поставленої мети передбачає виконання у статті таких завдань: 1) виокремити семантичні особливості концепту; 2) визначити образну та ціннісну складові концепту MARRIAGE; 3) виявити типові риси концепту; 4) визначити його зміст та структуру.

Матеріалом дослідження слугували дані із 6 лексикографічних джерел: Cambridge International Dictionary, Collins English Dictionary, Merriam-Webster Dictionary, Etymology Dictionary, Oxford Dictionary, The Concise Oxford Dictionary of Proverbs.

Виклад основного матеріалу дослідження. Саме етимологічний аналіз відіграє велику роль у визначенні типології культури та необхідність цього аналізу допомагає при встановленні джерела походження вербалізатора (Бабенко, 2008: 10). Етимон дає означення слова в період його виникнення, спонукає його до етимолого-семантичного поля. Тож, провівши етимологічний аналіз лексеми *marriage*, можемо зробити висновок, що вона походить від латинського слова *marītāge*, що в перекладі означає *одружувати, видавати заміж*. Це слово прийшло у середньоанглійську мову завдяки давньофранцузькому слову *se marier*, з графічним обрамленням *mariage*, і вперше було зафіксовано в 1300 році Oxford Dictionaries Online

Аналіз словникових дефініцій – це необхідна основа для досліджень традиційної семантики, а також є вагомим компонентом та відправною точкою для дослідження когнітивної лінгвістики. Дефініційний аналіз, який є основним методом семантичних

досліджень, дає змогу досліджувати всі значення лексичних одиниць. Це дозволяє зрозуміти характер і типи значеннєвої структури слів, які належать до різних семантичних розрядів та семасіологічних підкласів, також розглянути епідигматичні відношення багатозначного слова (Merriam-Webster Online Dictionary: 75). Лексикографічні дефініції можемо згрупувати у такі типи: а) синонімічний; б) описовий; в) відправний.

Для того щоб описати всю структуру організації багатозначного слова у дискретних моделях широко застосовується поняття лексико-семантичного варіанту (ЛСВ), який ввів А.І.Смирницький. ЛСВ – це двобічна одиниця, єдність матеріального знаку (графічної та звукової оболонки) та елементарного значення єдність змісту та форми, а саме реалізацією семантичного потенціалу слова є його семантична парадигма.

Можна вважати, що базові характеристики концепту MARRIAGE, які знайшли своє відображення у дефініціях тлумачних словників, а також лексичному значенню у загальній структурі концепту притаманна польова структура, тобто: денотативний центральний зміст із семантичним ядром, периферією та конотативним оточенням. На початку XIV століття слово *marriage* мало таке лексичне значення: «a union of a man and woman for life by marriage, a particular matrimonial union». Розширення цього значення відбулося наприкінці XIV століття: додалися ЛСВ «*the marriage vow, formal declaration or contract by which two join in wedlock*» та «*a wedding, celebration of a marriage, the marriage ceremony*». А вже на початку XV століття окрім «*action of marrying, entry into wedlock*», «*state or condition of being husband and wife, matrimony, wedlock*», зафіксовано метафоричне значення «*intimate union, a joining as if by marriage*» (Online Etymology Dictionary).

Система лексичної організації, будучи живим організмом, зазнає постійної модифікації, реагуючи на людські потреби. І лексема *marriage* не стала винятком. За дослідженнями британського історика К.Гілла, так звані «*middling sort*» в XVI – XVII столітті у британській общині стали середнім класом, і вони наблизили поняття шлюбу до сучасного розуміння; тобто нуклеарна сім'я відділилася від рідні й стала *companionate marriage* (партнерським шлюбом), де змогли проголосити рівність чоловіка та дружини. У Великобританії у 2004 році прийняли закон про цивільне партнерство (The Civil Partnership Act), що надав йому такі ж самі права, як і шлюбу.

Перший онлайн словник Великобританії, що зафіксував розширення лексичного значення *marriage*, подає нам це визначення як стосунки між чоловіком та дружиною, і як схожих стосунків між особами однієї статі: 1) *the relationship between two people who are husband and wife, or a similar relationship between people of the same sex*; 2) *a wedding*; 3) *a close union between two things*. Oxford English Dictionary у 2014 році актуалізував визначення *marriage*: у попередній версії ЛСВ «*formal union of a man and a woman, typically as recognized by law, by which they become husband and wife*», а тепер має більш розширене значення «*two people of the same sex*». Отже, сучасне визначення лексичної одиниці *marriage* таке: 1) *The legally or formally recognized union of a man and a woman as partners in a relationship*; 2) *The state of being married*; 3) *A combination or mixture of elements* (Oxford Dictionaries Online).

Словник Oxford Advanced Learner's Dictionary дає такі дефініції слова *marriage*: 1) *the legal relationship between a husband and a wife*; 2) *a similar relationship between partners of the same sex*; 3) *the state of being married*; 4) *the ceremony in which two people become husband and wife*.

Словник Cambridge International Dictionary of English фіксує дефініції: 1) *a legally accepted relationship between two people in which they live together, or the official ceremony that results in this*; 2) *a combination of two or more things* (Oxford Dictionaries Online).

П'ять визначень лексеми *marriage* дає Collins English Dictionary: 1) *the state or relationship of being husband and wife*; 2) *the legal union or contract made by a man and woman to live as husband and wife*; 3) *the religious or legal ceremony formalizing this union; wedding*; 4) *a close or intimate union, relationship, etc.: a marriage of ideas*; 5) *(in certain card games, such as bezique, pinochle) the king and queen of the same suit* (Collins English Dictionary). Зроблений нами аналіз дефініцій лексеми *marriage* саме за частотою їх використання у словниках встановив їх семантичну структуру, оскільки виявлено компоненти – дефініційні репрезентанти самого імені концепту MARRIAGE: «legal relationship between two people», «wedding», «relationship between two people who are married», «relationship between two people who are husband and wife», «state of being married», «legally accepted relationship between people

of the same sex», «close union between two things», «legally or formally recognized union of two people of the same sex as partners in a relationship», «legally or formally recognized union of a man and a woman as partners in a relationship».

Можна помітити, що словники, які представляють лише семантичну структуру слова «*marriage*», демонструють нам різні ЛСВ, що можуть містити в собі різнотипні та однотипні дефініції. Ядерним компонентом семантики ключової лексики можна вважати такі найбільш вживані ЛСВ: «legally accepted relationship between two people»; «state of being married»; та «wedding». А значення дефініції лексики *marriage* можемо виділити такі: 1) *a legally recognized relationship between two people*; 2) *a legally recognized relationship between husband and wife*; 3) *the state of being married*; 4) *a wedding*; 5) *a close union between two things*; 6) (*card games*) *the king and queen of the same suit*.

Метод компонентного аналізу допомагає виокремити диференціальні та інтегральні ознаки, периферійні та ядерні елементи, на основі чого можемо укласти семантичне поле парадигматично пов'язаних слів або їх значень, які мають загальну семантичну ознаку і різняться за однією диференційною ознакою (Савенкова, 2003).

Компонентний аналіз *marriage* як імені та номінативного вербалізатора концепту MARRIAGE, визначає компоненти лексичного значення, тобто семми – семну структуру ЛСВ. Обов'язковим є також дослідження тлумачних словникових значень, для виокремлення компонентів його лексичного значення. Услід за В.Г.Гаком ми визначаємо у значенні слова присутність трьох типів сем або ж семантичних ознак: диференційної, ядерної, потенційної. Центром в структурі ЛСВ є ядерна сема, вона відображає ознаки, які є характерними цілим класам позамовних об'єктів, а диференціальні семми характеризують її. У лексемі *marriage* підґрунтям є ядерна сема і для метафоричного перенесення: значення первинне *state or condition of being husband and wife* доповнено компонентом *relationship* та *union*, а вже на основі компонентів *relationship*, *union*, *two people* відбулося метафоричне перенесення на позначення контакту між обома об'єктами (короля і дами однієї масті). Ядерна сема початкового значення в образному ЛСВ змінює статус слова з ядерної на диференційну, і обумовлена на тісний контакт, або ж на близькі стосунки між двома об'єктами.

Отже, на основі сем укладаємо фрейм, де *marriage* – це [relationship/ union/ state/ ceremony/ card game situation], між скількома? [two], ким? [man/ husband/ partner/ king/ thing] і [woman/ wife partner/ queen/ thing], додатковими є слоти якими? [same], якого статусу? [legal/ formal].

Згідно з думкою З.Д.Попової та Й.А.Стерніна, щодо зіставлення лексем, які належать до певного синонімічного ряду, можемо виділити додаткові ознаки досліджуваного нами концепту за допомогою аналізу синонімічного ряду його імені. Лексикографічну репрезентацію концепту MARRIAGE доповнюють словники синонімів. Диференційні атрибути концепту дають змогу виділити аналіз синонімів ключового слова *marriage*. Вони можуть бути виявлені при зіставленні лексем, які належать лиш до одного синонімічного ряду (Margolis, 2012: 53-54).

В англійській мові основними способами номінації концепту MARRIAGE є такі іменники: *wedlock*, *matrimony*, *marriage*, *wedding*, *espousals*, *nuptials*, також лексеми: *married*, *martial*, *marrying*, *conjugal*, *marry*, *bridal*, *remarry*, *wed*. Прийнято вважати, що синоніми можуть групуватися в синонімічний ряд навколо одного стрижневого слова або ж доміанти, яка повинна бути вказана першою у словниках синонімів, а також є стилістично нейтральною та є носієм основного значення, яке є спільним для всього синонімічного ряду (Macmillan Dictionary).

Кожна сема семантики *marriage*, може проявлятися в синонімічному ряді. Ми виділили синонімічні лексеми за допомогою шести англійських словників – тезаурусів: *Roget's II The New Thesaurus*, *Collins English Dictionary*, *Merriam-Webster Online Dictionary and Thesaurus*, *Oxford Dictionaries Online*, *Wordsmyth Dictionary* та *The Synonym Finder*, також виділили синонімічні лексеми, які входять до його номінативного поля та вербалізують концепт MARRIAGE.

У тезаурусі Роже (*Roget's II The New Thesaurus*) лексико-тематична група *marriage* представлена саме такими одиницями: ядро – *merger*, *wedding*; ближня периферія – *alliance*, *amalgamation*, *association*, *confederation*, *consortium*, *coupling*, *espousal*, *link*, *match*, *mating*, *matrimony*, *monogamy*, *nuptials*, *Sacrament*, *tie*, *wedlock*; дальня периферія – *conjugal*,

connubiality, holy matrimony, pledging, spousal, tie that bind, wedded bliss, wedded state, wedding bells та wedding ceremony. На першому місці за релевантністю серед двох синонімів є джерело, яке подає лексему *merger*, як іменник, що має такі спільні семи із *marriage* як *combination, union*, які базовані на метафоризації первинного ЛСВ лексеми, якщо ми хочемо позначити тісний контакт між абстрактними поняттями та предметами неживого світу.

Наступний словник *The Synonym Finder* виділяє три ключові ЛСВ лексеми *marriage* 1) стан: *matrimony, holy matrimony, wedlock, holy wedlock; bond of matrimony, conjugal bond or tie or knot, wedding knot; match.* 2) церемонія: *wedding, nuptials, espousals, spousals, espousement, bridal, hymeneal rites.* 3) поєднання речей: *alliance, union, affiliation, association, merger, liaison, hook-up (informal), tie-up (slang), unification, incorporation, amalgamation, consolidation, integration.*

Collins English Thesaurus містить два основні ЛСВ лексеми *marriage* та подає такі групи синонімів: 1) церемонія та стан: *wedding, match, nuptials, wedlock, wedding ceremony, matrimony, espousal, nuptial rites.* 2) поєднання речей: *union, coupling, link, association, alliance, merger, confederation, amalgamation* (*Collins English Thesaurus*).

Merriam-Webster Online Dictionary and Thesaurus виділяє два ЛСВ лексеми *marriage*: 1) стан: *conjugal, connubial, match, matrimony, wedlock.* 2) церемонія: *bridal, espousal, marriage, nuptial(s)* (*Merriam-Webster Online Dictionary*).

Словник *Oxford English Dictionaries* надає нам три групи синонімів: 1) A combination or mixture of elements (момент поєднання елементів): *alliance, fusion, union, merger, amalgamation, unification, coupling, connection, combination, affiliation, hook-up.* 2) The state of being married (стан перебування у шлюбі): *wedlock, holy matrimony, married state, civil partnership.* 3) The legally or formally recognized union of a man and a woman (шлюбний союз між чоловіком та жінкою): *wedding ceremony, wedding, nuptials, union* (*Oxford English Dictionaries*).

Wordsmyth Dictionary ділить лексику на синоніми в синонімічних рядах та на схожі слова. Це джерело зводить синоніми даного ряду до трьох груп: 1) The state of being joined in wedlock (стан перебування у шлюбі), *synonyms: matrimony, wedlock; similar words: match, union.* 2) The ceremony in which two people are legally joined as husband and wife (шлюбна церемонія), *synonyms: matrimony, nuptials, union, wedding; similar words: espousal.* Для третьої групи спільним компонентом є сема *union*, вона відображає стосунки між людьми та неживими істотами: *any close union of two people, objects, or ideas, synonyms: liaison, match, union, wedding; similar words: alliance, association, conjunction, synthesis.*

Завдяки аналізу дефініцій англійських тлумачних лексикографічних джерел можна об'єднати синоніми імені концепту MARRIAGE на три групи: 1) The state of being married, до якої входять лексеми *conjugal, connubial, match, matrimony, wedlock, holy matrimony, married state, conjugal bond, civil partnership.* 2) The ceremony of legalizing a relationship, що вербалізована лексемами *matrimony, nuptials, union, wedding, espousal(s), spousals, espousement, bridal, hymeneal rites.* 3) A close union between things, що представлена лексемами *union, alliance, fusion, amalgamation, combination, affiliation, association, connection, coupling, merger, liaison, unification, incorporation, consolidation, integration, hook-up, tie-up.*

Висновки з даного дослідження і перспективи подальшого розвитку в цьому напрямку. Лінгвістична наука сьогодення характеризується комплексним підходом до аналізу того чи іншого об'єкту дійсності, що зумовлено інтенсифікацією інтеграції різноманітних областей знань – від семантики до лінгвокультурології як прагматичної дисципліни. У рамках сучасної лінгвістики концепт є серед найбільш досліджуваних об'єктів.

За смисловим обсягом концепт MARRIAGE належить до макрорівня і є багатокомпонентним, комплексним ритуальним концептом-когнітивом культурноспецифічного порядку. У плані актуалізації концепт проаналізовано згідно теорії Ю. С. Степанова з погляду етимології (внутрішня форма), історичного шару (поетапне розгортання у діахронному аспекті вже з XVII століття до нашого часу) та актуального шару, тобто найновішого шару концепту, який є основною актуальною ознакою, що відома кожному носію культури. Номінативне поле концепту є неоднорідним. Воно складається з ядра (прямі номінації концепту), ближньої та дальньої периферії (номінації окремих когнітивних ознак концепту, що розкривають його зміст), має комплексний характер і включає лексико-фразеологічне поле, лексикосемантичне поле, синонімічний ряд тощо.

Компонентний аналіз та словникові дефініції допомогли укласти безперервну модель. Ми змогли виділити лексему *marriage* як ім'я концепту, його головний вербалізатор та основний спосіб номінації. Інші номінативи (наприклад, *matrimony* та *wedlock*, які є ідеографічними (значенневими) синонімами) є віддаленими від ядра лексико-семантичного поля вербалізатора досліджуваного концепту. Вони перебувають на межі його центру та периферії. Аналіз дефініцій англословних тлумачних лексикографічних джерел дозволив об'єднати синоніми імені концепту MARRIAGE у три групи і показав, що найчастіше синоніми вербалізують певні когнітивні компоненти досліджуваного концепту.

Результати аналізу концепту MARRIAGE із застосуванням комплексного підходу, відкривають перспективи подальших досліджень концептуалізації і категоризації концептів, а також способів концептуалізації світу на матеріалі різних мов.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Антология концептов. (2005). В.И. Карасик, И.А. Стернин (ред.) Волгоград: Парадигма.
2. Арутюнова, Н.Д. (1999). Язык и мир человека. М: Языки русской культуры.
3. Аскольдов, С. А. (1997). Концепт и слово. М: Academia.
4. Вайсберг, Й. Л. (2004). Родной язык и формирование Духа. М: МГУ.
5. Бабенко, Л. Г. (2008). Учебно-методический комплекс дисциплины "Лексикология русского языка". Вилучено із: <http://elar.urfu.ru/handle/10995/1689>
6. Вежбицкая, А. (1996). Язык. Культура. Познание. М.: Русские словари.
7. Карасик, В. И. (2009). Лингвокультурная концептология. Волгоград: Парадигма.
8. Краткий словарь когнитивных терминов. (1996). В. Демьянков, С. Кубрякова (ред). – М.: Московский гос. ун-т.
9. Лихачев, Д. С. (1993). Концептосфера русского языка. *Известия РАН*, (1 (52)), 3-9.
10. Савенкова, Л. Б. (2003). Языковое воплощение концепта. *Проблемы вербализации концептов в семантике текста*, (1), 258-264.
11. Селіванова, О. О. (2011). Основи теорії мовної комунікації. Черкаси: Ю. Чабаненко.
12. Стернин, И. А. (2001). Методика исследования структуры концепта. И. А. Стернин. *Методологические проблемы когнитивной лингвистики*, (1), 58-65.
13. Cambridge International Dictionary of English [Electronic resource]. – Mode of access: <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/british>
14. Collins English Dictionary [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.collinsdictionary.com/dictionary/english>
15. Glock, H. J. (2010). Concepts, Abilities and Propositions. *Grazer Philosophische Studien*, (81), 115-134.
16. Lakoff, G. (2003). *Metaphors we live by*. Chicago; London: The University of Chicago Press.
17. Merriam-Webster Online Dictionary and Thesaurus [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.merriam-webster.com/thesaurus/marriage>
18. Macmillan Dictionary [Electronic resource]. Macmillan Publishers Limited, 2010. Mode of access : <http://www.macmillandictionary.com/>
19. Margolis, E. (2012). Concepts [Electronic resource]. Eric Margolis, Stephen Lawrence. Stanford Encyclopedia of Philosophy. Metaphysics Research Lab at Stanford University. Mode of access: <http://plato.stanford.edu/entries/concepts/>
20. Online Etymology Dictionary [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.etymonline.com>
21. Oxford Dictionaries Online. [Electronic resource]. – Mode of access: <http://oxforddictionaries.com>

REFERENCES

1. Antologija kontseptov. (2005). V.I. Karasik, I.A. Sternin, (ed.) Volgograd: Paradigma.
2. Arutjunova, N.D. (1999). *Yazyk i mir cheloveka*. M: Yazyli russkoi kultury.
3. Askoldov, S. A. (1997). *Kontsept i slovo*. M: Academia.
4. Vaisberg, Y. L. (2004). *Rodnoi yazyk i formirovaniie duha*. M: MGU.
5. Babenko, L. G. (2008). *Uchebno-metodicheskiy kompleks distsipliny "Leksikologija russkogo yazyka"*. Mode of access: <http://elar.urfu.ru/handle/10995/1689>
6. Vezhbyskaiia, A. (1996). *Yazyk. Kultura. Poznaniie*. M.: Russkii slovari.
7. Karasik, V. I. (2009). *Lingvokulturnaiia kontseptologija*. Volgograd: Paradigma.
8. *Kratkiy slovar kognitivnyh terminov*. (1996). V. Demiankov, S. Kubriakova (ed). – М.: MGU.
9. Lihachev, D. S. (1993). *Kontseptosfera russkogo yazyka*. *Izvestia RAN*, (1 (52)), 3-9.
10. Savenkova, L. B. (2003). *Yazykovoie voploscheniie kontseptta*. *Problemy verbalizatsii kontseptov v semantike teksta*, (1), 258-264.
11. Selivanova, O. O. (2011). *Osnovy teorii movnoi komunikatsii*. Cherkasy: Yu. Chabanenko.
12. Sternin, I. A. (2001). *Metodika issledovaniia struktury kontseptta*. I. A. Sternin (ed.). *Metodologicheskiie problemy kognitivnoi lingvistiki*, (1), 58-65.
13. Cambridge International Dictionary of English [Electronic resource]. – Mode of access: <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/british>
14. Collins English Dictionary [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.collinsdictionary.com/dictionary/english>
15. Glock, H. J. (2010). Concepts, Abilities and Propositions. *Grazer Philosophische Studien*, (81), 115-134.

16. Lakoff, G. (2003). *Metaphors we live by*. Chicago; London: The University of Chicago Press.
17. Merriam-Webster Online Dictionary and Thesaurus [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.merriam-webster.com/thesaurus/marriage>
18. Macmillan Dictionary [Electronic resource]. Macmillan Publishers Limited, 2010. Mode of access : <http://www.macmillandictionary.com/>
19. Margolis, E. (2012). Concepts [Electronic resource]. Eric Margolis, Stephen Lawrence. Stanford Encyclopedia of Philosophy. Metaphysics Research Lab at Stanford University. Mode of access: <http://plato.stanford.edu/entries/concepts/>
20. Online Etymology Dictionary [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.etymonline.com>
21. Oxford Dictionaries Online. [Electronic resource]. – Mode of access: <http://oxforddictionaries.com>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Надія Іваненко – кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської мови та методики її викладання, заступник декана факультету іноземних мов Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: мовні картини світу, викладання англійської мови як іноземної.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Nadiya Ivanenko – PhD, Associate Professor of the English Language and Methods of its Teaching Chair, Vice Dean of the Faculty of Foreign Languages, Central Ukrainian Volodymyr Vynnychenko State Pedagogical University.

Scientific interests: language pictures of the world, teaching English as a foreign language.

УДК: 371.134-056.264-053.5

DOI: 10.36550/2522-4077-2021-1-193-224-230

ЩОДО ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ-ЛОГОПЕДІВ

Людмила КАШУБА (Кропивницький, Україна)

ORCID:<https://orcid.org/0000-0002-4569-3205>

e-mail: kashubamila@gmail.com

Олександр ЛАБЕНКО (Кропивницький, Україна)

ORCID:[https://orcid.org / 0000-0003-1161-1010](https://orcid.org/0000-0003-1161-1010)

e-mail: labenkoalex@gmail.com

КАШУБА Людмила, ЛАБЕНКО Олександр. ЩОДО ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ-ЛОГОПЕДІВ. У статті розглядаються проблема професійної підготовки майбутніх вчителів-логопедів в умовах євроінтеграції; оновлення змісту навчальних предметів, методик і технологій підготовки студентів до професійної діяльності, розробка і впровадження більш надійної системи оцінки готовності молодого вчителя до педагогічної діяльності. Успішність досягнення необхідного рівня компетентності випускника при цьому залежить не тільки від того, які предметні знання засвоєні ним під час навчання у ВНЗ, але і від того, як ці знання засвоювалися: з опорою на увагу, запам'ятовування або на розвиток мислення студентів, за допомогою репродуктивних або активних методів і форм навчання. Звертається увага на організацію самостійної роботи студентів, яка є однією з найважливіших складових навчального процесу і умовою розвитку педагогічної компетентності студентів, особливо в умовах дистанційного навчання. Працюючи самостійно, студенти розвивають навички дослідницької та професійної діяльності, вміння працювати з навчальною та науковою літературою, здатність приймати відповідальні і конструктивні рішення в різних кризових ситуаціях.

Ключові слова: професійна підготовка вчителя-логопеда, професіограма, структурні компоненти професійної діяльності, конкурентоспроможність дефектолога.

KASHUBA Lyudmila, LABENKO Olexandr. ABOUT THE PROFESSIONAL PREPARATION OF FUTURE TEACHER SPEECH THERAPIST. The contemporaneity needs of deep and comprehensive of modernization in the

sphere higher education with allocation necessity for it resources and creating of mechanisms in their effective application. The European integrative direction of education will demand of ensuring of quality in the educational services in the process professional preparation of future specialists. Generally speaking, educational services must be more attractive, it must be improve by way of the sense improvement. The professional preparation of specialists in the branch of special education needs seeking off-standard of ways in the organization of teaching process. At the same time, the integration of educational subjects into professional preparation future teacher-speech therapists is a task of high priority. The integrative approach manifests itself in a job description. Differently, the job description presents as a process and result creating the unified, united integral educational system in the preparation future teacher-speech therapists. Then it needs carry out of searching and realization of different ways and manners in integration of the educational programs on the different level of professional preparation. That said, the professional composition at the preparation of a teacher-speech therapist accelerates forming of persuasions and the scientific outlook formation for future specialists and also trains students for the successful professional activities.

Key words: professional preparation of speech therapist, job description, structural components of professional activities, competitive ability of defectologist.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Сучасний етап становлення системи підготовки педагогів для роботи з дітьми із психофізичними порушеннями в умовах євроінтеграції пов'язаний з переходом на багаторівневу систему освіти; удосконалення форм і змісту освіти дітей із порушеннями у розвитку, а також із збільшенням кількості дітей складної структури порушень, що вимагає розробки нового змісту професійної освіти та змінює систему підготовки кваліфікованих спеціалістів-дефектологів. Реалізація змістових рівнів знань (декларативних, елективних, базових, фундаментальних, енциклопедичних, творчих), умінь (ілюстративних, дедуктивних, екстенсивних, універсальних), навичок (імітаційних, адитивних, факультативних, адаптивних, акумуляційних), компетенцій (регулятивних, рефлексивних) спрямовує можливості майбутніх дефектологів на якісне виконання професійних обов'язків.

Особистісно орієнтована парадигма освіти висуває нові вимоги до підготовки кадрів у вищих педагогічних закладах. Тому виникає необхідність формування нової генерації корекційних педагогів, які здатні надавати кваліфіковану допомогу особистості з порушеннями психофізичного розвитку у створенні умов для її успішної соціалізації та самореалізації, що передбачає якісну фахову педагогічну, медичну та психологічну підготовку на рівні вимог вищої школи. Вирішення цих завдань пов'язане з вивченням груп дисциплін професійно орієнтованого циклу, які розглядають сучасні тенденції розвитку світового і вітчизняного досвіду корекційної допомоги, проблеми та проблемні аспекти її новітніх проявів, ознайомлюють із різноманітними концепціями та методиками проведених досліджень у галузі загальної і корекційної педагогіки, загальної і спеціальної психології та медицини. Вочевидь, проблема науково-теоретичного обґрунтування та розробки професіограми підготовки логопедів, що враховує практичні потреби сучасного суспільства та інтеграцію національної системи освіти в міжнародний освітній простір, є до кінця не розв'язаною, а це, у свою чергу, негативно відбивається на рівні фахової підготовки педагогічних працівників, не сприяє підвищенню їхньої конкурентоспроможності на вітчизняному та міжнародному ринках праці.

Слід зазначити, що вирішення завдань професійної підготовки логопедів у вищих педагогічних навчальних закладах ускладнюється низкою суперечностей між: наближенням системи освіти України до світових стандартів і необхідністю підвищення професійної підготовки логопедів; процесами реформування освіти і відсутністю цілісних досліджень з інтеграції педагогічної, психологічної і медичної підготовки у процесі модульної системи навчання; зростаючими сучасними вимогами до професійного рівня логопеда та ефективністю існуючих педагогічних технологій; традиційною системою підготовки майбутніх логопедів і практикою професійного становлення.

Необхідність розв'язання цих суперечностей, значення та актуальність комплексного вивчення питань інтеграції складових професійної підготовки логопедів у історичній ретроспективі, необхідність урахування досвіду минулих років у розробці сучасної теорії та практики фахової підготовки, що викликана реформуванням системи педагогічної освіти, необхідністю вдосконалення навчально-пізнавального процесу в професійній підготовці шляхом наукового обґрунтування впровадження інтегративного підходу, доцільністю

розробки моделі підготовки фахівця, вимогами координації проблемного підходу до формування нових галузей знань та структурою навчальних планів вищих навчальних закладів, а також відсутність фундаментальних теоретико-методологічних досліджень, які синтезовано відображали б теоретичні та методичні засади інтеграції педагогічної, психологічної та медичної складових фахової підготовки логопедів, і зумовили вибір теми статті: «Щодо професійної підготовки майбутніх вчителів-логопедів».

У становленні конкурентноспроможного логопеда, звертаємо увагу на професіограму (от лат. Professio – спеціальність + Gramma – запис) – повний опис особливостей певної професії, що розкриває зміст професійної праці, а також вимог, які вона ставить перед людиною. Вона складається на основі аналізу змісту професійної діяльності і містить у собі загальну характеристику професії і вимоги, що професія ставить до індивіду. Головною частиною професіограми є психограма, що включає повний опис власне психологічних характеристик та професійно важливих особистісних якостей спеціаліста. Процес створення професіограм базується на певних принципах, дотримання яких забезпечує наукову обґрунтованість результатів дослідження. Принципи професіографії сформулював К.К. Платонов (Платонов, 1986). Основними з них є комплексність, цілеспрямованість, особистісний підхід, надійність (вимоги до емоційної стійкості особистості в умовах перешкод і шумів), диференціація, типізація, перспективність і реальність.

Комплексний аналіз особливостей професії дефектолога передбачає:

- виробничу характеристику професії та її спеціальностей (логопед, сурдопедагог, тифлопедагог, корекційний психопедагог (олігофренопедагог), включаючи економічне значення, соціологічну і соціально-психологічну, педагогічну складові;
- санітарно-гігієнічну характеристику умов праці з особливим наголосом на так званих шкідливих для здоров'я виробничих моментів;
- психограму (перелік психологічних вимог професії до спеціаліста).

Визначальним компонентом корекційної підготовки, яка має на меті випуск сучасного дефектолога, вчителя-логопеда, є безпосередній і взаємозацікавлений зв'язок кафедри спеціальної освіти та здоров'я людини із соціальними партнерами: закладами освіти з інклюзивною формою навчання (дошкільними, загальноосвітніми, навчально-реабілітаційними центрами, інклюзивно-ресурсними центрами, школами-інтернатами за нозологіями), охорони здоров'я (будинком дитини), соціального захисту населення (будинками-інтернатами, територіальними центрами соціальної реабілітації дітей-інвалідів), на базі яких відбудеться професійне становлення випускників. В одних випадках для працедавця буде важливою кваліфікація, освітні знання, в інших – зацікавлення в спеціальних педагогах, які в оптимальні терміни зможуть допомогти дитині у виправленні мовленнєвого дефекту та попередженні вторинних відхилень. У першому випадку йдеться про знання, вміння та навички, сформованих у студентів, у другому – про їхню компетенцію та компетентність.

Зауважимо, пріоритетними напрямками забезпечення високого рівня конкурентноспроможного дефектолога вищих навчальних закладів є належний рівень теоретичного навчання та ефективна практична підготовка фахівців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблеми професійної педагогічної підготовки студентів-дефектологів передбачало звернення до наукових праць у галузі загальної педагогіки вищої школи, значна частина яких присвячена дослідженню особистості в процесі діяльності (Б. Ананьєв, І. Бех, Л. Виготський, П. Гальперін, Д. Ельконін, О. Запорожець, Г. Костюк, О. Леонтьєв, О. Лурія, С. Рубінштейн та ін.).

На думку більшості авторів компетентність визначається як загальна здатність, що базується на набутих вже знаннях, досвіді, цінностях, здібностях. „Поняття компетенції не зводиться лише до знань і навичок, а належить до сфери складних умінь і якостей особистості” (Бібік, 2004: 87).

У контексті проблем підготовки дефектологів ґрунтовно розроблено теоретичні аспекти професійної компетентності дефектолога (сурдопедагога, тифлопедагога, олігофренопедагога, логопеда та спеціального психолога), визначено систему, зміст та ефективні шляхи удосконалення процесу навчання студентів за напрямом корекційна освіта

(І. Бех, В. Бондар, І. Дмитрієва, І. Колесник, В. Липа, С. Миронова, Л. Руденко, В. Синьов, Є. Синьова, Є. Соботович, В. Тарасун, С. Федоренко, Л. Фомічова, М. Шеремет, А. Шевцов, Д. Шульженко, М. Ярмаченко та ін.), досліджено основні аспекти впровадження інтерактивних методів фахової підготовки (В. Бондар, С. Миронова, Н. Пахомова, Ю. Пінчук, В. Синьов, Л. Фомічова, М. Шеремет та ін.).

Слід зазначити, що, незважаючи на значну кількість наукових праць, поза увагою дослідників залишилося врахування інтеграції педагогічних, психологічних та медичних знань при обґрунтуванні змісту, форм і методів організації професійної підготовки логопедів в умовах модульної системи навчання в педагогічних університетах.

Так, дослідницею В. Нечипоренко розроблена інтегральна модель компетентного педагога-дефектолога, яка передбачає „сформованість у педагога таких компонентів професійної діяльності, як цінності (загальнолюдські, національні, корпоративні та особистісні)”, особистісні та професійні якості, „ключові компетентності (діагностична, інформаційна, самоосвітня, нормативно-правова, загальнонаукова, технологічно-методична, проєктивна, здоров'язбережувальна, соціальна, фасилітативна, комунікативна, психологічна, життєтворча, методологічна, організаційна, управлінська, загальнокультурологічна, пошуково-дослідницька, корекційно-реабілітаційна, рефлексивна)” (Нечипоренко, 2013).

Аналіз проблеми впровадження компетентного підходу в психолого-педагогічній літературі свідчить, що в публікаціях розглядається інноваційний підхід до формування професійних компетенцій, підкреслюється значення компетентного підходу в процесі модернізації освіти, зазначається, що перехід до компетентної освіти вимагає суттєвих змін у всіх ланках педагогічної системи, а отже, в ній самій як цілості. Разом з тим, існують проблеми впровадження компетентного підходу на рівні практичної підготовки фахівців. Саме на розкриття шляхів їх розв'язання спрямована пропонована розвідка.

Мета статті – розглянути професіограму підготовки майбутніх вчителів-логопедів

Виклад основного матеріалу дослідження. Як свідчить наукова психологічна та педагогічна література, важливість фахової підготовки дефектологів було розглянуто у багатьох дослідженнях в спеціальній освіті. Так, на думку І. Родигіної, сенс організації освітнього процесу полягає у створенні умов для формування в студентів досвіду самостійного розв'язання пізнавальних проблем у практично орієнтованій діяльності (Родигіна, 2016).

Дослідниця Е. Колтакова в професіограмі вчителя-логопеда виділяє: природні (базові) і набуті (спеціальні) компетенції. Спеціальними компетенціями, безпосередньо пов'язаними з професійною діяльністю вчителя-логопеда, дослідник називає діагностичну, прогностичну, корекційно-педагогічну та консультативну складові (Колтакова, 2009).

Слід зазначити, що вчений-логопед Н. Пахомова (Пахомова, 2013) в дисертаційному дослідженні зазначила, що успішність підготовки кваліфікованих кадрів значною мірою залежить від форм і методів організації інтегративності навчально-виховного процесу, рівня сформованості інтеграції медико-психологічної і педагогічної складових фахової підготовки, готовності та здібності студента до інтеграційної діяльності, що проявляються в особистісно-професійних якостях у процесі корекційної роботи.

Дослідницею з'ясовано, що задля забезпечення ефективності функціонування інтегративної комплексної системи педагогічного впливу на процес підготовки через реалізацію кредитно-модульної організації системності та інтегративності навчальної діяльності студентів визначено провідні організаційно-педагогічні умови: поліфакторне діагностування індивідуально-психологічних особливостей студентів на методологічно-теоретичному, концептуально-змістовому та організаційно-процесуальному рівнях; професіоналізація й індивідуалізація змісту інтеграції педагогічної, психологічної і медичної складових професійної підготовки логопедів у вищих педагогічних навчальних закладах на основі реалізації задачного підходу в організації навчання; впровадження активних форм, методів і засобів навчання, спрямованих на формування професійних знань і вмінь, що забезпечують реалізацію інтегративної комплексної системи педагогічного впливу на процеси інтеграції складових фахової підготовки. Сукупність визначених умов забезпечує ефективність і результативність інтеграції зазначених складових професійної підготовки у

вищих навчальних закладах як результат належного функціонування відповідної педагогічної системи (Пахомова, 2013).

У наукових доробках С. Шаховської розглядається професіограма як теоретична модель особистості логопеда та визначалися основні напрямки підготовки спеціаліста-логопеда: професійно-педагогічний, психолого-педагогічний, спеціальний та методичний (Шаховська, 1986).

Дисертаційна робота Ю. Пінчук (Пінчук, 2005) присвячена вивченню питання формування особистості вчителя-логопеда, структури його професійної діяльності. У ній розроблено модель професійної компетентності логопеда, яка виступає метою підготовки та стрижнем кваліфікаційної характеристики зазначеного фахівця. На думку автора, поняття, «професійна компетентність вчителя-логопеда» – це інтегративна якість особистості, яка виявляє готовність максимально ефективно здійснювати діагностику, корекційно-превентивне навчання та особистісний розвиток осіб з проблемами мовлення.

Умовами успішного формування системи професійної компетентності вчителя-логопеда є: з'ясування професійної придатності абітурієнтів при вступі до університету за спеціальністю „Логопедія”; включення в процес підготовки вчителів-логопедів усіх компонентів професійної компетентності, окреслених у моделі; складання студентами індивідуальних програм розвитку професійної компетентності та регулярне оцінювання досягнень студентів упродовж навчання у ВНЗ за компонентами та рівнями професійної компетентності; створення наскрізної освітньо-професійної програми з усіх блоків моделі професійної компетентності фахівця-логопеда (Пінчук, 2005).

Професійна складова вчителя-логопеда, за М. Орешкіною, охоплює соціально-особистісну, теоретичну та практично-методичну компетентності, деонтологічними критеріями якої є: уявлення про етико-деонтологічні аспекти логопедичної діяльності; сукупність деонтологічно значущих якостей; адекватна реалізація уявлень і якостей у процесі подолання мовленнєвих порушень.

Слід зауважити, що серйозною проблемою традиційної, орієнтованої освіти є протиріччя між досить високим рівнем засвоєння студентами предметних теоретичних знань і значними труднощами використання їх у практичній діяльності. Для розв'язання проблеми виявлення в майбутніх учителів-логопедів наявності спеціальних компетенцій на кафедрі спеціальної освіти та здоров'я людини Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка виявлено й науково обґрунтовано особливості, що обумовлюють складність навчання, а також визначено шляхи подолання проблем при вивченні дисципліни «Логопедії з практикумом».

Вочевидь, компетентнісний підхід тільки посилює практичну спрямованість викладання курсу „Логопедія з практикумом”, підкреслює необхідність набуття досвіду діяльності, вміння на практиці реалізувати знання; формує основні структурні компоненти професійної діяльності вчителя-логопеда, зокрема: діагностичну діяльність (вивчення анамнезу, історії розвитку, причин порушень у дитини, бесіда з батьками, спостереження за дитиною, обстеження мовлення); складання індивідуальних корекційно-компенсаторних планів роботи з порушеннями мовленнєвого розвитку; визначення доцільних форм взаємодії з дитиною; вироблення навичок свідомого сприймання та розуміння зверненого мовлення; виправлення порушень усного та писемного мовлення; надання порад, консультацій батькам, педагогам, залучення родин до розвивального процесу, пошуку шляхів його вдосконалення; співпраці з медичним персоналом закладу та поліклініки; аналізу результативності роботи, визначення динаміки розвитку дитини, ведення документації та складання звітів; участі у різних заходах методичної роботи, самоосвіті; пропаганди логопедичних знань, взаємодії з громадськістю.

Отже, формування наведених вище структурних компонентів професійної діяльності майбутнього вчителя-логопеда здійснюється на лабораторних, семінарських заняттях, під час виконання практичних логодидактичних завдань, вправ, дискусій, дидактичних та ділових ігор, логопсихології, логоритміки, а також при написанні курсової роботи та виконанні індивідуально-дослідного завдання (ІДЗ) з курсу „Логопедія з практикумом”, участі у науковому гуртку «Логопед» та підготовки студентських наукових статей та творчих

проектів. Слід зазначити, що ІНДЗ – це вид науково-практичної роботи студента, яке містить результати дослідницького пошуку, висвітлює рівень опанування знаннями з логопедії та практичними вміннями аналізувати досліджувану проблему, віддзеркалює певний рівень навчальної компетентності студента-бакалавра. Завершується виконання ІНДЗ захистом навчального проекту.

Рівень готовності до працевлаштування, спрямованість професійних інтересів відслідковується під час опанування програм різних видів практик: волонтерської, педагогічної на посадах логопеда та асистента вчителя початкових класів. Важливо підкреслити, що сформований таким чином у студентів набір компетенцій повинен бути орієнтований на смислову складову провідних видів педагогічної діяльності.

У зв'язку з цим, дослідники Є. Бондаревська та С. Кульневич у наукових роботах підкреслюють важливість і необхідність формування таких компетенцій, які виникають в результаті спеціально ініційованої навчальної діяльності. У цьому випадку майбутній учитель отримує можливість вибудовувати свою індивідуальну педагогічну діяльність адекватно викликам часу (Нечипоренко, 2013).

Важливим є оновлення змісту навчальних предметів, методик і технологій підготовки студентів до професійної діяльності, розробка і впровадження більш надійної системи оцінки готовності молодого вчителя до педагогічної діяльності. Успішність досягнення необхідного рівня компетентності випускника при цьому залежить не тільки від того, які предметні знання засвоєні ним під час навчання у ВНЗ, але і від того, як ці знання засвоювалися: з опорою на увагу, запам'ятовування або на розвиток мислення студентів, за допомогою репродуктивних або активних методів і форм навчання.

Особливого значення надаємо організації самостійної роботи студентів, яка є однією з найважливіших складових навчального процесу і умовою розвитку педагогічної компетентності студентів, особливо в умовах дистанційного навчання. Працюючи самостійно, студенти не тільки міцно і глибоко засвоюють предметний навчальний матеріал, а й розвивають навички дослідницької та професійної діяльності, вміння працювати з навчальною та науковою літературою, здатність приймати відповідальні і конструктивні рішення в різних кризових ситуаціях.

Отже, професіоналізм вчителя-логопеда передбачає засвоєння студентами не окремих один від одного знань та вмінь, а ще й опанування комплексною процедурою, в якій для кожного виділеного напрямку присутня відповідна сукупність освітніх компонентів, що мають особистісно-діяльнісний характер (Шаховська, 1986). Розв'язання проблем удосконалення підготовки висококваліфікованих спеціалістів та підвищення якості навчання на основі компетентнісного підходу у вищому навчальному закладі становить об'єкт цілого ряду теоретичних досліджень та пошуку практичних рішень.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Таким чином, в сучасних умовах підготовки майбутніх фахівців необхідно вивчати потреби і запити роботодавця, тобто тих загальноосвітніх закладів, куди йдуть працювати випускники факультету педагогіки та психології, удосконалювати зміст, форми та методи організації педагогічної практики студентів, співвідносити їх з метою, завданнями та місією конкретного освітнього закладу. Тісна співпраця, інтеграція між закладом вищої освіти і роботодавцем (заклади освіти, охорони здоров'я та соціального захисту населення, приватні логопедичні центри) дозволить не тільки випускати конкурентоспроможних фахівців, але і роботодавцю надати їм робоче місце, знаючи, що вони володіють необхідними йому компетенціями.

Отже, успішне працевлаштування і кар'єрне просування є кінцевим підсумком, критерієм результативності освітньої діяльності закладу вищої освіти і показником ефективного використання професійного та особистісного потенціалу молодого фахівця.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Колтакова Е. В. Теоретические основы разработки профессиограммы логопеда / Е. В. Колтакова // Наука, образование, инновации. – М. : МГПУ, 2009. – С. 35-43.
2. Компетентнісний підхід у сучасній освіті : світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / Н. М. Бібік, Л. С. Вашенко, О. І. Локшина та ін. / Під заг. ред. О. В. Овчарук. – К. : „К.І.С.”, 2004. – 112с.

3. Нечипоренко В. В. Теоретичні і методичні засади навчально-реабілітаційної діяльності спеціального закладу як відкритої соціально-освітньої системи: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. пед. наук : спец.13.00.03 „Корекційна педагогіка” / В. В. Нечипоренко. – Київ, 2013. – 44 с.
4. Пахомова Н.Г. Интеграция методико-психологической та педагогической складових професійної підготовки майбутніх логопедів / Н. Г. Пахомова // Автореферат дисертації на здобуття наук. ступеня докт. педаг. Наук. – К., 2013. – 44 с.
5. Пінчук Ю. В. Система професійної компетентності вчителя-логопеда : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.03 „Корекційна педагогіка” / Ю. В. Пінчук. – Київ, 2005. – 30 с.
6. Платонов К.К. Структура и развитие личности / К. К. Платонов. – М. : Наука, 1986. – 284 с.
7. Родигіна І. В. Компетентнісно орієнтований підхід до навчання / І. В. Родигіна.– Х. : Видавнича група „Основа”, 2005. – 96 с.
8. Шаховская С. Н. К проблеме профессиограммы как теоретической модели личности логопеда / С. Н. Шаховская // Совершенствование системы учебно-воспитательной работы со студентами-дефектологами в условиях педвуза. – М. : Просвещение, 1986. – С. 25-31.

REFERENCES

- 1.Koltakova E.V. (2009). Teoreticheskie osnovy razrabotki profesiogrammy logopeda [The theoretical basis for development of the job description of speech therapist] E.V.Koltakova // Nauka, obrazovanie, innovatsyi [scientific, education, innovations].– М.: MGPU.
- 2.Kompetentnisnyi pidkhid u suchasniy osvity: svitovi dosvid ta ukpainsky perspektivy: Biblioteka z ocvitnoi polityky [The competence-based approach at the modern education: the Library of educational policy] / N.M. Bibik ta in. // Pid zag.red. O.V.Ovcharuk – K.: K.I.S. 2004.
- 3.Nechyporenko V.V.(2013). Teoretychny I mytodychny zasady navchalno-reabilitatsiynoy diyalnosti spetsialnogo zakladu yak vidkrytoi sotsialno-osvitnoy systemy [The theoretical and methodical basis of educational-rehabilitation activities in the special establishment as into the open social-educational system]: avtoref. dys. ... dokt.ped.nauk: 13.00.03 «korektsiyna pedagogika».– Kyiv.
- 4.Pakhomova N.G.(2013). Integratsia metodyko-psykhologichnoy ta pedagogichnoy skladovykh profesiynoy pidgotovky maybutnikh logopediv [The integration of a methodical-psychological and pedagogical composition into the professional preparation of a future speech therapists]: avtoref. dys....dokt. ped.nauk.– Kyiv.
- 5.Pinchuk Y.V. (2005). Sistema profesiynoi kompetentnosti vchytelia-logopeda [The system of a professional competence for teacher-speech therapist]: avtoref. dys....kand.ped.nauk: spets. 13.00.03 «korektsiyna pedagogika».– Kyiv.
- 6.Platonov K.K. (2005). Struktura i razvytye lychnosti [Structure and development of personality] – KH: Osnova.
- 7.Rodygyna I.V. (2005). Kompetentnisno orientovanyi pidkhid do navchannia [The competence-based oriented approach to study].– KH.: Osnova.
- 8.Shakhovskaya S.N.(1986). K probleme professiogrammy kak teoretycheskoy modely lichnosti logopeda [To problem of job description as a theoretical model personality of the speech therapist] / S.N.Shakhovskaya // Sovershenstvovanie systemy uchebno-vospitatelnoy raboty so studentamy-defektologamy v usloviyakh pedvuza [The improvement system of educational-character building with students-defectologists into conditions college of education]. – М.: Prosveshchenie.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Людмила Кашуба – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри спеціальної освіти та здоров'я людини Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: спеціальна педагогіка, інноваційні технології в інклюзивному навчанні дітей із психофізичними порушеннями в логопедії; ігротерапія в логопедії.

Олександр Лабенко – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри спеціальної освіти та здоров'я людини Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: педагогіка, спеціальна освіта, екологічна освіта, методика викладання української та англійської мови.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Lyudmila Kashuba – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of Special Education and Human Health of Central Ukrainian Volodymyr Vynnychenko State Pedagogical University.

Scientific interests: special pedagogy, innovative technologies in inclusive education of children with psychophysical disorders into speech therapy; game therapy in speech therapy.

Olexandr Labenko – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of Special Education and Human Health of Central Ukrainian Volodymyr Vynnychenko State Pedagogical University.

Scientific interests: pedagogy, special education, ecological education, methods of teaching the Ukrainian Language and methods of teaching English.

УДК 811.111:659.1:004.738.5

DOI: 10.36550/2522-4077-2021-1-193-231-235

ТЕРМІНИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ОСІБ В ЮРИДИЧНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ БРИТАНСЬКОГО ТА АМЕРИКАНСЬКОГО ВАРІАНТІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Марина КІЗІЛЬ (Дніпро, Україна)

ORCID: 0000-0001-6106-6407

marina2kizil@gmail.com

КІЗІЛЬ Марина. ТЕРМІНИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ОСІБ В ЮРИДИЧНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ БРИТАНСЬКОГО ТА АМЕРИКАНСЬКОГО ВАРІАНТІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ. Статтю присвячено дослідженню британських і американських юридичних термінів на позначення осіб. Ці терміни є засобами номінації представників різних професій галузі; осіб, наділених певними юридичними правами чи обов'язками; злочинців, що порушили закон. Багато із цих одиниць є еквівалентними, що співпадають за значенням і за формою і в британському, і в американському варіанті англійської мови. Існують також різноеквівалентні одиниці, диференційні семи яких відбивають розбіжності у їх значенні та їх національну маркованість.

Ключові слова: диференційна сема, значення, національна маркованість, різноеквівалентний, юридичний термін.

KIZIL Maryna. TERMS OF DESIGNATION OF PERSONS IN JURIDICAL TERMINOLOGY OF BRITISH AND AMERICAN VARIANTS OF THE ENGLISH LANGUAGE. The article is devoted to the research of British and American English juridical terms designating persons. This is the most numerous thematic group of juridical terms among others including terms designating different branches of law, terms denoting types of different insitutions of the sphere, types of legal documents, stages of legal procedures, procedural norms, types of crimes, offences, punishments in particular. The group of juridical terms designating persons is not homogeneous semantically. It consists of terms denoting representatives of different professions of the sphere, persons with assigned juridical rights or duties, criminals who break the law. Many of these terms have the same meanings in British and American variants of the English language. That is why they are called equivalent for both variants. Most of these terms are of Franco-Latin origin, as they were borrowed from Latin into Old French and from it into Middle and New English. So they appeared in the British English and penetrated into American one later. Some terms in the analyzed thematic group have synonymous or nearly synonymous meanings represented by different forms in British and American variants of the English language. The analyzed group also comprises other types of terms. Such terms are not equal in meanings or their shades. That is why they are called non-equivalent terms for analyzed variants of the English language. The categorial semes of their meanings are the same or practically the same in both variants. The differential semes of meanings of these terms can differ not only qualitatively, but also quantitatively. Their quality reveals in the shades of meanings or their differences. Quantitative differences reveal in widening of the denotative meaning of the term in one variant of the English language (British or American) and its narrowing in another variant correspondently. Most of non-equivalent terms from the analyzed thematic group have nationally marked semes. Such semes reveal and characterize national and cultural peculiarities of the development of British and American legal and juridical system somehow.

Key words: differential seme, meaning, national labelling, non-equivalent, juridical term.

Дослідження галузевих термінологій різних мов є об'єктом неабиякої уваги лінгвістів у зв'язку з її ключовою роллю у поширенні знань і фаховій комунікації. Хоча англомовна юридична термінологія неодноразово ставала предметом дослідження науковців (Максименко, 2011; Усова, 2009; Хижняк, 1997; Чаюк, 2020; Юровський, 1973; Ebbeson, 2008), ще й дотепер не було проведено окремого дослідження семантичних розбіжностей, що існують в одиницях різних тематичних груп юридичної термінології британського та американського варіантів англійської мови.

Саме цей факт визначає актуальність наукової статті, а її *мета* полягає у встановленні відмінного та спільного в семантиці англо-американських та англо-британських юридичних термінів на позначення особи. За спостереженнями О. С. Максименко, ця група термінів є найбільш численною серед інших тематичних груп вказаного шару термінологічної лексики

англійської мови (Максименко, 2011: 55). До ключових груп, окрім вищезазначеної, дослідниця відносить також такі тематичні групи юридичних термінів англійської мови, як: терміни, що позначають галузі права, терміни на позначення правових інститутів, терміни, що слугують засобами номінації правових документів, терміни на позначення етапів судочинства та процесуальних норм, терміни, що позначають види злочинів, правопорушень і покарань (Максименко, 2011: 54).

Група юридичних термінів на позначення осіб не є семантично однорідною. До неї входять терміни, що слугують засобами номінації професій у галузі юриспруденції; осіб, що є тим чи іншим іншим дотичними до цієї галузі; осіб, наділених певними юридичними правами чи таких, що мають певні обов'язки; злочинців, що порушили закон. Багато одиниць із вказаної групи співпадають і за формою, і за значенням в британському, і в американському варіанті англійської мови, в якій вони були запозичені з британського, наприклад: *judicial assistant*, *judge assistant* – помічник судді, *defendant* – відповідач, підсудний, *co-defendant* – співвідповідач, спів підсудний, *claimant* – позивач, заявник та інші. Значна кількість таких одиниць мають франко-латинське походження, оскільки «вони були запозичені з латини в давньофранцузьку, а з неї перейшли в середньоанглійську, а згодом і в сучасну англійську мову» (Чаюк, 2020: 296).

Однак, далеко не всі юридичні терміни співпадають за формою та значенням в обох із вказаних варіантах англійської мови, що зумовлено розбіжностями у правових системах країн, своєрідністю історії розвитку галузі юриспруденції в них, а також розбіжностями їх мови. Такі одиниці Е. О. Куц називає різноеквівалентними (Куц, 2010: 220). До таких одиниць належить зокрема слово *solicitor*, що в британському варіанті англійської мови має значення «*a lawyer who has passed examinations of the Law Society and has a valid certificate to practice and gives a legal advice to the members of a public and has a right of audience in certain courts*» (Gifis, 2016: 226).

Як вказує дефініція, в значенні терміна *solicitor* можна виокремити категоріальну сему «*lawyer*» та диференційні семи «*passed the examinations*», «*valid certificate*», «*legal advice to members of a public*», «*member of Law Society*», «*right of audience in certain court*». Терміном *solicitor* в британському варіанті англійської мови позначають адвокатів нижчого рангу. До кінця XIX століття в Британії від солісіторів не вимагали навіть вищої освіти, достатньою для них було лише підготовка в конторах адвокатів, що практикували та називалися *barrister*. Солісітор не мав права виступати в суді. Подібні виступи здійснювалися лише баристерами.

Хоча в американській правовій системі й було збережено практику розподілу адвокатської професії на дві гілки – нижчу та вищу, британська правова модель не підходила для США. Мати адвокатів, що виступали тільки в судах вищої інстанції, було недозволеною розкішшю для країни. Саме завдяки принципу розділення професії в американській правовій системі для позначення адвокатів нижчого рангу існує термін *house counsel*, а термін *solicitor* почав використовуватися зовсім у іншому значенні, ніж в британському варіанті англійської мови.

В її американському варіанті термін *house counsel* має значення «*a lawyer who acts as attorney for his employer and not as an independent lawyer. Such a lawyer advises business on day to day matters*» (Garner, Bryan, 1998: 509). У значенні вказаного терміна можна виокремити категоріальну сему «*lawyer*» та диференційні семи «*work for one's employer*», «*attorney right*», «*not as independent lawyer*», «*advise business*».

У порівнянні з британським терміном *solicitor* в американському терміні *house counsel* відсутні семи «*Law Society*», «*valid certificate*», «*right for audience in certain courts*». Усі перераховані семи можна вважати національно маркованими, оскільки вони позначають суто британські правові реалії і є відсутніми в американському терміні *house counsel*. У свою чергу, у вказаному терміні є семи, що віддзеркалюють американські правові реалії, що також свідчить про його національно-культурну зумовленість. До таких сем відносимо «*not as an independent lawyer*», «*attorney right*». Отже, на відміну від свого британського колеги подібного рангу, американський адвокат може виступати в судах будь-якої інстанції,

представляючи при цьому інтереси свого наймача. Виявлені розбіжності в семному складі термінів *solicitor* та *house counsel* не дозволяють вважати їх рівноеквівалентними в британському та американському варіантах англійської мови.

Прикладом різноеквівалентних термінів у аналізованих варіантах англійської мови є також *barrister* та *counsel*, що позначають представників адвокатської професії вищого рангу. Так, термін *barrister* визначається в британському варіанті англійської мови як «*a lawyer who can plead or argue a case in the higher courts. Barristers are members of one of the Inns of Court. Barristers are instructed only by solicitors and never by members of the public*» (Gifis, 2016: 22). Диференційними семами вказаного терміна є наступні «*plead or argue a case in the higher courts*», «*instruction by solicitors*», «*no contacts with members of the public*», «*member of the Inns of Court*».

В американському варіанті англійської мови термін *counsel* має значення «*an attorney or lawyer who gives legal advice or handles the legal affairs of client, including, if necessary appearing on his or her behalf in civil, criminal or administrative actions and proceedings*» (Garner, Bryan, 1998: 243). У значенні терміна можна виокремити семи «*legal advice to a client*», «*appearing in different courts*», «*on the behalf of a client*». На відміну від британського терміна *barrister*, що позначає адвоката високого ранга, американський термін *counsel* містить семи, що вказують на такі функції адвоката, як контакт з клієнтом, виступ від його імені в суді. Подібні функції, що чітко розмежовуються в британському терміні *barrister*, об'єднані в значенні американського терміна *counsel*.

Аналізуючи значення термінів *barrister* та *counsel*, можна зробити висновок про більш демократичний характер праці адвокатів в США. На відміну від британської правової системи, в американській системі кожний адвокат, незалежно від його адвокатського рангу, має право виступати в судді та право консультувати клієнтів. Національно маркованими в значенні аналізованих термінів є семи «*member of the Inns of Court*», «*no contact with members of the public*» (для британського терміна *barrister*) та «*legal advice to a client*», «*appearing in different courts*», «*on behalf of a client*» (для американського терміна *counsel*).

Компонентний аналіз свідчить про різноеквівалентність терміна *sheriff*, який використовується, як британському, так і в американському варіантах англійської мови. В британському варіанті вказаний термін має значення «*official appointed as the government's representative in a county, responsible for executing court decisions such as sending in bailiffs to seize property and acting as returning officer in parliamentary elections*» (Gifis, 2016: 224). Зазначена дефініція вказує, що окрім категоріальної семи «*official*», у значенні терміна виокремлюються також диференційні семи «*appointed by the government*», «*executing decisions*», «*seizure of property*», «*control of parliamentary elections*».

В американському варіанті англійської мови *sheriff* має значення «*continuously elected officer having responsibility of law enforcement and administration of sheriffs department. Sheriff is being chosen by popular elections. His duties are aid to criminal and civil courts, summoning juries, holding judicial sales. He is in charge of the county jail in most states*» (Garner, Bryan, 1998: 959). Окрім загальної категоріальної семи «*official*», виокремлюють диференційні семи «*constitutionally elected*», «*by popular elections*», «*responsibility by lower courts*», «*summoning jury*», «*responsibility for county jail*».

Семи терміна *sheriff* в американському варіанті англійської мови свідчать не тільки про його більш широке значення в порівнянні з британським, але на національно-культурну специфіку його значення, відтворену семами «*appointed by the government*» в британському варіанті англійської мови та «*constitutionally elected*», а також «*by popular elections*» в американському варіанті. За зауваженням Ч. Рембара, «з самого початку розвитку американської правової системі почували образу до традиції призначення суддів та інших посадових осіб, що нагадувала про тиранію далекої монархії» (Rembar, 1980: 362). Правова система США розвивалася з самого початку в руслі демократії, а по закінченні колоніального періоду одним із перших кроків з демократизації правової системи було введено вибірність більшості посадових осіб, в тому числі і шерифів. Саме тому семи «*constitutionally elected*»,

«popular elections» в американському варіанті англійської мови, а також семи «appointed by the government», «control of parliamentary elections» в її британському варіанті можна вважати національно-культурно зумовленими.

Розбіжності у значеннях виявляються й при аналізі юридичних термінів *magistrate*, *landlord*, *criminal and offender* в британському та американському варіантах англійської мови. Так, термін *magistrate* в британському варіанті визначається як «usually unpaid official who tries cases in a police court» (Gifis, 2016: 147). Значення терміна включає такі диференційні семи, як «unpaid», «police court».

В американському варіанті англійської мови термін *magistrate* має значення «a public civil officer, a judicial officer appointed by judges of federal courts, having many but not all powers of a judge. Magistrates may not preside over felony trials or over jury selection in felony cases» (Garner, Bryan, 1998: 656). З визначення терміна стає очевидним, що набір диференційних сем у ньому більше, ніж в британському варіанті англійської мови, відповідно його денотативне значення є більш широким.

У значенні терміна можна виокремити такі диференційні семи «judicial officer», «appointed by the judges of federal courts», «limited powers», «felony trials», «jury selection». На відміну від його британського аналога, в значенні терміна *magistrate* в американському варіанті англійської мови немає семи «unpaid», але присутня сема «federal government» та «appointed by judges of federal courts», які є національно маркованими, що характеризують специфіку американського судовиробництва. Подібне розходження у семному складі дозволяє вважати термін *magistrate* різноеквівалентним, що віддзеркалює специфіку судової системи Великобританії та США.

Значення англо-британського терміна *landlord* виявляється в його дефініції «person or company which owns a property which is let» (Gifis, 2016: 221), що, в свою чергу, свідчить про наявність категоріальних сем «person», «company», а також диференційних сем «ownership», «property», «let». Цей же термін в американському варіанті має значення «he of whom lands or tenements are holden, the owner of an estate in land or a rental property» (Garner, Bryan, 1998: 607).

В значенні терміна *landlord* в американському варіанті англійської мови відсутня категоріальна сема «company». Наявною в ньому є тільки категоріальна сема «person». Відповідно, денотативне значення американського терміна вужче, а термін *landlord* є різноеквівалентним у різних із аналізованих варіантів англійської мови. Різноеквівалентність терміна пояснюється різницею в наборі диференційних сем. Національно-маркованих сем у ньому не виявлено.

Термін *offender*, що позначає суб'єкта правопорушення, є також різноеквівалентним в британському та американському варіантах англійської мови. Так, в британському варіанті він має значення «a person who commits a crime» (Gifis, 2016: 304). До складу терміна входять дві семи: категоріальна сема «person» та диференційна сема «commission of crime».

В американському варіанті цей термін визначається як «a person implicated in the commission of a crime and included person guilty of a misdemeanor or traffic offence» (Garner, Bryan, 1998: 745). Отже, окрім диференційної семи «commission of crime», в значенні терміна *offender* можна виокремити також семи «guilty of misdemeanor», «traffic offence». Денотативне значення терміна *offender* в американському варіанті англійської мови ширше, ніж в британському, саме тому цей термін є різноеквівалентний. Як і в терміні *landlord*, національно маркованих сем в ньому не виявлено.

Різний набір сем в британському та американському варіантах англійської мови спостерігається й у терміна *criminal*. Так, в британському варіанті цей термін має значення «person who commist a crime or who often commits a crime» (Gifis, 2016: 63). Диференційними семами в складі значення терміна є «commission of crime», «often».

В американському варіанті англійської мови вказаний термін має значення «one who commits a criminal offence, one who has been legally convicted of a crime» (Garner, Bryan, 1998: 259). На відміну від значення вказаного терміна в британському варіанті англійської мови, в

ї американському варіанті немає диференційної семи «*often*», але є сема «*legally convicted*», що також вказує, що цей термін є різноеквівалентним у різних варіантах англійської мови.

Таким чином, проведений аналіз групи юридичних термінів на позначення особи в британському та американському варіантах англійської мови дозволяє зробити висновки, що деякі термінологічні одиниці з неї є різноеквівалентними, що виявляється у розширенні денотативного значення в терміносистемі одного варіанта англійської мови та звуження його значення в іншому. Крім того, більшість із різноеквівалентних термінів мають національно марковані семи, що тим чи іншим чином характеризують національно-культурні особливості розвитку правових систем в Великобританії та США. Перспективи подальших досліджень вбачаємо в аналізі етноспецифічності та національній забарвленості значення різних груп юридичних термінів британського, американського та інших варіантів англійської мови.

БІБЛЮГРАФІЯ

1. Куц Е. О. Англійські політичні неологізми як перекладацька проблема *Проблеми семантики слова, речення та тексту*. 2010. № 25. – Р. 220–228.
2. Максименко М. С. Тематические группы англоязычной юридической терминологии. *Вестник гуманитарного факультета ИГХТУ*. 2011. № 2. – С. 54–59.
3. Усова Т. В. Когнитивно-дискурсивные особенности англоязычной юридической терминологии : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Москва, 2009. – 191 с.
4. Хижняк С. П. Англо-американская и русская терминология права. Социолингвистический аспект возникновения и развития. Саратов : Изд-во СГАП, 1997. – 78 с.
5. Чаюк Т. А. Інтернаціональні одиниці англомовної юридичної термінології. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. Вип. 31. Т. 2. – С. 294–298.
6. Юровський І. М. Про утворення англо-американської юридичної термінології. *Питання романо-германської філології*. 1973. Вип. 2. – С. 210–218.
7. Ebbeson J. Law, Power and Language : Beware of Metaphors. *Scandinavian Studies in Law*. 2008. Vol. 53. Issue 12. – P. 31–39.
8. Garner E., Bryan A. *Black's Law Dictionary*. Boston : West Publishing Co. 1998. – 1136 p.
9. Gifis Steven H. *Law Dictionary*. New York : Barrons Educational Series, 2016. – 624 p.
10. Rembar Ch. *The Law of the Land. The Evolution of Our Legal System*. New York : Simon and Schuster, 1980. – 447 с.

REFERENCES

1. Kushch, E. O. (2010). Angliiski politychni neologizmy yak perekladatska problema. Problemy semantyky slova, rechennya ta tekstu [English political neologisms as a translating problem. Problems of semantics of word, sentence and text]. P. 220–228.
2. Maksimenko, M. S. (2011). Tematicheskije grupy anglojazychnoy juridicheskoy terminologii. Vestnik gumanitarnogo fakulteta IGXTU [Thematic groups of the English-language juridical terminology/ Bulletin of humanitarian department of IGXTU]. № 2. P. 54–59.
3. Usova, T. V. (2009). Kognitivno-diskursivnye osobennosti angloyazychnoy juridicheskoy terminologii [Cognitive–discursive peculiarities of English-language juridical terminology]. Candidate thesis. Moskwa. 191 p.
4. Hizhniak, S. P. (1997). Anglo-amerikanskaya i russkaya terminologiya prava [Anglo-American and Russian terminology of law]. Saratov: Izdatelstvo SGAP, 78 p.
5. Chajuk, T. A. (2020). Internatsionalni odynytsi anglo-movnoi yurydychnoi terminologii. Aktualni pytannia humanitarnykh nauk [International units of the English-language juridical terminology. Actual issues of humanities]. Vypusk 31. Tom 2. P. 294–298.
6. Yurobskyi, I. M. (1973). Pro utvorennia anglo-amerykanskoyi yurydychnoji terminologii. Putannya romano-germanskoji filologii [About forming of English-American juridical terminology. Issues of Roman and German philology]. Vypusk 2. P. 210–218.
7. Ebbeson, J. (2008). Law, Power and Language: Beware of Metaphors. *Scandinavian Studies in Law*. Vol. 53. Issue 12. P. 31–39.
8. Garner, E., Bryan, A. (1998). *Black's Law Dictionary*. Boston: West Publishing Co. 1136 p.
9. Gifis, Steven H. (2016). *Law Dictionary*. New York: Barrons Educational Series, 2016. 624 p.
10. Rembar, Ch. (1980) *The Law of the Land. The Evolution of Our Legal System*. New York: Simon and Schuster. 447 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Марина Kizil – кандидат філологічних наук, тимчасово безробітна, м. Дніпро.
Наукові інтереси: термінознавство, національні варіанти англійської мови, неологія.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Maryna Kizil – Candidate of Philological Sciences, temporarily self-employed, Dnipro.
Scientific interests: Terminology studies, national variants of the English language, Neology.

УДК 81'23

DOI: 10.36550/2522-4077-2021-1-193-236-242

ENGLISH LOANS IN THE UKRAINIAN YOUTH SLANG

Tetiana LELEKA (Kropyvnytskyi, Ukraine)

ORCID: 0000-0002-6134-4435

e-mail: tleleka@ukr.net

Лелека Тетяна «АНГЛІЙСЬКІ ЗАПОЗИЧЕННЯ В УКРАЇНСЬКОМУ МОЛОДІЖНОМУ СЛЕНГУ». У статті розглядаються особливості використання англійських запозичень у сучасному українському молодіжному сленгу. Виявлено тенденції розвитку сучасної української мови на початку XXI століття та проаналізована роль запозичень у процесі мовної глобалізації. У роботі подано результати соціолінгвістичного дослідження мовних явищ з метою виявлення особливостей їх використання. Молодіжний сленг являє собою певний мовний прошарок, у якому відбуваються мовні інновації. Молоді люди віком від 16 до 23 років приймали участь в експерименті, пов'язаному з тенденцією використання англійських запозичень, які мають відповідники в українській мові та не мають питомих еквівалентів. За основну гіпотезу було прийняте положення про інтернаціоналізацію англійської мови в сучасному міжнародному мовному просторі. Результати дослідження підтвердили зазначене положення. Англійські запозичення використовуються у молодіжному сленгу не лише, тоді, коли не мають однослівних питомих слів, але й замінюють питомі відповідники, що обумовлено мовними та позамовними факторами.

Ключові слова: запозичення, мовна глобалізація, молодіжний сленг, соціолінгвістичний експеримент, інтернаціоналізація мови.

LELEKA Tetiana «ENGLISH LOANS IN THE UKRAINIAN YOUTH SLANG». The article deals with the peculiarities of the English loans use in the modern Ukrainian youth slang. The tendencies of the Ukrainian language development at the beginning of the XXI century, the role of the English loanwords in the process of language globalisation are analysed. Changes in any language are activated by social processes. Modern conditions of the society development are a potential catalyst for the natural language changes, which accelerate their dynamics and make them more significant and noticeable. The youth slang is a certain language layer, which reflects its innovations. The article represents a comprehensive description of the youth slang, as one of the subsystems of the modern Ukrainian language, the reasons of its occurrence and use. The youth slang is an integral part of any language that is considered to be more comprehensive and up-to-date. The paper presents the results of sociolinguistic research in order to identify the peculiarities of the loanwords use. Fifty young people at the age of 16-23 have taken part in the experiment to determine the tendency of the English loanwords use. They have participated in a survey, where they had to determine the frequency of the English loanwords use, which have and do not have one-word equivalents in the Ukrainian language. The results have shown that the most part of the respondents use loanwords in their speech. It can be explained by linguistic and extralinguistic factors. The main hypothesis is the statement about the internationalisation of the English language in the modern language space. The results of the study have confirmed this position. The English loanwords are very popular with the youth. Most of them do not have the one-word Ukrainian equivalents and their use can be explained by the factor of language resources economy. However the significant tendency is that the English loanwords are frequently used in the Ukrainian slang. This process is connected with the phenomena of the English language globalisation.

Key words: loanword, language globalisation, youth slang, sociolinguistic experiment, language internationalisation.

Introduction. The study of language contacts has been and remains extremely relevant in theoretical and practical linguistics, as evidenced by a large number of general theoretical works and comparative descriptions in Ukrainian and foreign linguistics.

The changing world reality motivates changing perceptions which then leads to the changing mission of language. This area of study is no longer the subject of language diffusion or distribution, but the study of language of mobility (Cheshire, 2016: 70).

English is the dominant language in the world. New English loanwords are constantly penetrating into the Ukrainian language. The changes in the Ukrainian language at the beginning of the 21st century are activated by social processes. Modern conditions of the development of society are a potential catalyst for natural language changes, which accelerate their dynamics and makes them more significant and noticeable for society and language personality. Intercultural communication caused by socio-political changes has become the main factor in the development of

language contacts and the appearance of foreign language words in the Ukrainian language (Masenko, 2007: 10).

Literature review. The World Wide Web, social networks, international connections, technology, the international market, cultural events have strong influence on the changes taking place in the Ukrainian language (Masenko, 2007: 11).

Recently, the attention of scholars has been focused on the study of lexical loanwords from the English language (Azhniuk, 2008). The popularity of the loanwords depends on the frequency and scope of use, the lack of appropriate replacement of lexical units. The modern language and changes in it can be compared with soup, because now there is a mixture of styles, and with this comes absolute permissiveness in the use of a variety of stylistic coloring words (Kyuchukov, 2004: 156). The role of media in the modern world is an interesting fact about the spread of English and the evolution of media-bound varieties of language (Hjarvard, 2003: 78). Age-specific use of language refers to the first approach, with generation-specific use of language reserved for the latter. The distinction has been an important one in the analysis of language change (Cheshire, 2006: 69).

Despite a large amount of research, there are still questions regarding the influence of youth slang on the literary language.

The notion of English as the global language reflects a completely new phenomenon, even though many researchers use the English language for international communication. Globalisation is readily increasing in today's world. This increase has many effects on language, both positive and negative. These effects on language in turn affect the culture of the language in many ways (Krongauz, 2005: 138). Interaction of languages refers to such phenomena, where linguistic, psychological, social, ethno-historical and other factors are interrelated. It is especially important to reveal the significance of various factors of the linguistic and extra-linguistic order in one or another case of the interaction of languages.

Some linguists speak of language genocide and point accusing fingers at globalisation. Rather than speaking of extinction, which connotes a natural and perhaps inevitable process, they use a term signifying "mass murder" to point out the societal and premeditated nature of the phenomenon. When languages die out, it is the consequence of the workings of specific institutions. Among the principal perpetrators of this linguistic (and cultural) genocide are formal education and mass media, and behind them are economic and political actors on a macro-level (Phillipson 1991: 112).

Interest in the linguistic aspect to globalisation process has recently increased. The term language globalisation means active processes of interpenetration of languages with an increase in the number of Anglo-Americanisms in the languages of the world (Leleka, 2013: 86).

Language is changing into a simpler, faster communication mode that fits with the electronic communication methods and dissemination of information. Facebook English, SMS English are getting popularised among the new generation, especially because it is free of many complicated grammar rules and spelling rules, thereby people can easily grasp it and they will like it (Hjarvard, 2003: 78).

The interest of scholars in linguistic internationalisation is largely due to the development of language contacts and interethnic relations. Some scientists, connect the concepts of globalisation and internationalisation, emphasising that globalisation is a new stage in the internationalisation of all the aspects of social life (Swann, 2002).

Relevance and aims. The openness of loanwords problems in Ukrainian linguistics is explained by different positions of scientists in understanding their role in the formation of the lexical system of language. The necessity of loan in any language system is evidenced by the fact that there is no pure language in the world. It is considered appropriate to accept loan as a necessary element of language development.

The accumulation of the loanwords in any language is studied, on the one hand, as the expansion of language capabilities, on the other – as its clogging. Despite different approaches to this problem, linguists agree that the study of linguistic contacts and their results can reveal not only the features of the construction of the language system, but also the features of the communicative implementation of language, its role in human life (Azhniuk, 2008: 195).

The purpose of this work is to explain the influence of English on the language of young Ukrainian-speakers.

To achieve the designated goal, the research set the following tasks a) to analyse the modern Ukrainian language development, b) to explain the use of the loanwords in the Ukrainian youth slang, c) to determine the peculiarities of the use of English loanwords in the youth slang, which have and do not have the Ukrainian equivalents.

The main hypothesis of the study is the wide use of English loanwords in the Ukrainian language, especially in youth slang. Their actions have resulted in significant linguistic institutionalisation and rapidly expanding the number of speakers, some of whom form a new speaker community (Masenko, 2007: 10).

Results. Globalisation changes communicational, cultural and other connections and relations in society, social reality can rightfully be considered a harbinger of a new era. There is a gradual transition from a disintegrated world to a global one. The transformations in the society are so significant that they give grounds to consider this transition as the formation of a mega-community, the movement from prehistory to the true history of mankind (Leleka, 2013). In our opinion, one of the leading factors of globalisation is language globalisation, expressed in the significant growth of people who are fluent in one or several foreign languages, which became possible due to the development of population mobility, the implementation of global international educational programmes.

The key features of globalisation are mobility and interconnectedness. Mobility of goods, services, and people necessarily involves the discourse, manifested in flows of representations and narratives (Cheshire, 2006: 79).

Modern sociolinguistics is characterised by a tendency to study interlingual communication as a source of loanwords in different languages. The loanword is a linguistic universality, an essential property, an important characteristic, available in all languages or in most of them (Masenko, 2007: 11).

Interaction of languages refers to such phenomena, where it is especially important to reveal the significance of various factors of the linguistic and extra-linguistic order in one or another case of the interaction of languages.

Numerous studies on the interaction of cultures suggest that the content and results of intercultural contacts are largely dependent on the ability of participants to understand each other and reach agreement, which is mainly determined by the ethnic culture of each of the interacting parties, the psychology of people's dominant in a certain culture of values. The crucial role in the processes of interaction of cultures acquires a change in the states, qualities, spheres of activity, values of one or another culture, the creation of new forms of cultural activity, spirit the landmarks and signs of a way of life of people under the influence of external impulses. The process of interaction between cultures is, as a rule, a long-term phenomenon (Leleka 2013).

English has to work more and more as a border language. This is due to the fact that while language can build and manage a communication space it has to allow and enable multiple forms of interaction in a diverse and dynamic socio-economic world (Azhniuk, 2008: 198).

Intercultural communication, caused by socio-political changes has become the main factor in the development of language contacts and the appearance of foreign language words in the Ukrainian language. At present it is important that the English language lexemes make up a significant part of loanwords in the Ukrainian language. In general, the penetration into any language of foreign words – well-founded phenomenon, it is natural, as during the rise of cultural and economic relations, the development of relations between states is familiarity with the new realities of life, learning foreign languages.

Loanwords are used instead of specific Ukrainian words due to the fact that they coincide with one of the meanings of polysemantic Ukrainian units, thus eliminating polysemy (Leleka 2013: 48).

The slang appears in the language, spreads and lasts for a while, but then disappears, giving way to a new slang, along with new trends. It opposes the official language and is only fully understood by representatives of a narrow range of people belonging to a particular social gap between classical language and slang (Mukan, 2017: 38).

Slengizms are particularly popular in periods of certain social changes, wars, economic and cultural changes, when there is an urgent need to distinguish between new concepts and phenomena. Moreover, slang crosses not only social, cultural, but also geographical boundaries (Kyuchukov, 2004: 155).

Slang is an emotionally colored non-literary vocabulary that arises and is used primarily in oral speech. Most words and phrases are incomprehensible or incomprehensible to the majority of the population. Familiarly, the emotional coloring of slang has a great variety of shades: humorous, ironic, mocking, contemptuous, rough and even vulgar (Cheshire, 2006: 70). With it, people can identify themselves with certain social and professional groups. Slang is a living language that keeps up to date and responds to any changes in society, so the use of new words and phrases reflects all of its political and social changes.

The experimental list consists of thirty loanwords: *аутфіт*, *ауф*, *барбершоп*, *бро*, *вайббумер*, *дис* (disrespect), *краш*, *криндж*, *кріпота* (creepy), *лалка* (lots of lauhg), *локдаун*, *лайфхак*, *лол* (laugh out loud), *падра*, *пранк*, *профіт*, *рофл* (rolling on the floor laughing), *свег*, *скіл*, *спінер*, *треш*, *фейлспалм*, *форева*, *френдоза*, *хайп*, *хейтер*, *чилитись*, *шиперити*, *юзати* (Table 1).

The study has involved 50 people, 25 women and 25 men. Young people aged 16-23 have been asked to name the English loanwords that they often use in their speech.

Table 1. The List of English loanwords.

English loanwords	Ukrainian equivalents
<i>аутфіт</i>	образ, створений на основі вбрання
<i>ауф</i>	кайф
<i>барбершоп</i>	перукарня для чоловіків
<i>бро</i>	брат, товариш
<i>бумер</i>	той, хто повчає
<i>вайб</i>	особлива атмосфера якогось місця, настрої від спілкування з кимось
<i>дис</i>	текст з негативним відношенням до когось
<i>краш</i>	людина, до якої є почуття
<i>криндж</i>	сором
<i>кріпота</i>	моторошний
<i>лайфхак</i>	ефективне використання
<i>лалка</i>	людина, яка викликала сміх
<i>локдаун</i>	ізоляція
<i>лол</i>	дуже смішно
<i>падра</i>	подруга
<i>пранк</i>	розіграш, жарт
<i>профіт</i>	вигода
<i>рофл</i>	нестримний сміх
<i>свег</i>	розкіш
<i>скіл</i>	навичка, вміння
<i>спінер</i>	іграшка-антистрес
<i>треш</i>	сміття
<i>фейлспалм</i>	розчарування
<i>форева</i>	назавжди
<i>френдоза</i>	ситуація сприймання хлопця як друга
<i>хайп</i>	галас в Інтернеті
<i>хейтер</i>	недруг
<i>чилитись</i>	відпочивати
<i>шиперити</i>	вважати, що люди у відносинах з кимось
<i>юзати</i>	використовувати

Among the borrowings there are the following groups of words:

1. Full equivalents of the Ukrainian words: *ауф* – кайф, *бро* – брат, товариш, *кріпота* – моторошний, *криндж* – сором, *локдаун* – ізоляція, *падра* – подруга, *пранк* – розіграш, *профіт* – вигода, *свег* – розкіш, *скіл* – навичка, вміння, *фейлспалм* – розчарування, *форева* – назавжди, *треш* – сміття, *хейтер* – недруг, жарт, *чилитись* – відпочивати, *юзати* – використовувати. Such words make up approximately 45% of the list.

2. Words that do not have one-word equivalents in Ukrainian: *аутфіт* – образ, створений на основі вбрання, *барбершоп* – перукарня для чоловіків, *бумер* – той, хто повчає, *вайб* –

особлива атмосфера якогось місця, настрої від спілкування з кимось, *дис* (disrespect) – текст з негативним відношенням до когось, *краш* – людина, до якої є почуття, *криндж* – сором, *лайфхак* – ефективно використання, *лалка* – людина, яка викликала сміх (lots of lauhg), *лол* – дуже смішно (laugh out loud), *рофл* (rolling on the floor laughing) – нестримний сміх, *спінер* – іграшка-антистрес, *френдоза* – ситуація сприймання хлопця як друга, *хайп* – галас в Інтернеті, *шперити* – вважати, що люди у відносинах з кимось. Such words make up 55% of the list.

The results of the survey have shown that 64% of young people prefer to use the loanwords in their speech. They explain this for several reasons: friends say this, the English words are very popular, this is a fashion trend, the loanwords are used in social networks.

The respondents were offered the words of the first group, which have one-word equivalents in the Ukrainian language, in order to identify the frequency of their use (Table 2).

Table 2. The frequency of English loanwords use, that have one-word Ukrainian equivalents.

The characteristics of use	Men, %	Women, %
Only loanwords	22	20
More loanwords than Ukrainian equivalents	29	32
Loanwords and Ukrainian equivalents, 50/50	31	34
More Ukrainian words than loanwords	13	12
Only Ukrainian words	5	2

As we can see, the use of English loanwords is the main tendency of the Ukrainian youth slang. Both men and women use them in their speech. Only a small number of young people prefer Ukrainian equivalents. It can be explained by the tendency of the English language globalisation and its internationalisation.

The use of the loanwords in the Ukrainian language, the meaning of which can only be described by a phrase, is determined by the economy of language resources (Table 3).

Table 3. The frequency of English loanwords use that do not have one-word Ukrainian equivalents

The characteristics of use	Men, %	Women, %
Only loanwords	52	50
More loanwords than Ukrainian equivalents	31	33
Loanwords and Ukrainian words, 50/50	11	9
More Ukrainian words than loanwords	5	7
Only Ukrainian words	1	1

The modern Ukrainian language is very quickly replenished with the English loanwords, which, first of all, are used in the speech of young people. But this linguistic phenomenon is very intense.

The results of the study show that loanwords that do not have one-word equivalents in the Ukrainian language are used more often than the words of the first group. This is due to the linguistic fact of language resources economy.

Slang constricts respectable language and, thanks to its mass culture, imposes its mark on the language of the entire nation. Over time, especially in the 21st century, the pace of life accelerates. Accordingly, vocabulary is growing, since at least one word must correspond to each new term. In the wake of the rapid growth of mass communications, thousands of new words have been added to reflect cultural and social changes. New words emerge to refresh old concepts.

The research results have shown that English is becoming very popular with young people. Its role is very important. The main hypothesis of the study has been confirmed. The globalisation processes that affect all the languages in the world are becoming more intense due to the internationalisation of the English language.

Conclusions. Modern Ukrainian youth is eager to speak English because it expands horizons and strives for novelty and freshness. Youth slang is one of the sources of lexical replenishment

composition of language and one of the elements of culture. The youth slang broadcasting is the student colloquial vocabulary, which has a clear expressive-emotional dynamic sign.

The peculiarities of modern language organisation include an increase of simple in shape constructions. From synonymous young people choose economical and the simplest in form units. These factors contribute to the activation of lexical units that allow people to compress information as much as it is possible.

Using the means of structural simplicity as a certain convenience for the information perception, and involving a minimum of language tools make it possible to significantly simplify the utterance. In the process of language resources implementation the semantically more rational, informative and at the same time the most concise elements are selected to achieve the goals of communication. The minimum number of language signs are used to express an opinion as accurately as possible.

The use of loanwords in slang communication does not always seem appropriate. Undoubtedly, it is impossible to imagine the modern Ukrainian language without the English loanwords, however, such words should be clear to every person, and their use must be justified.

Thus, the expansion of the English loanwords in the Ukrainian language along with such factors as the development of technology and the intensification of intercultural communication is accompanied by socio-cultural factor. The result of cultural expansion is not only the change of the social model, but also a linguistic criterion, in particular the globalisation of the English language.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Ажнюк Б. Англiцизми в сучасній українській, російській і чеській мовах / Б. Ажнюк // Мовознавство. – № 2–3. – 2008. – С. 190–207.
2. Кронгауз М. Семантика / М. Кронгауз. – Москва: Академия, 2005. – 352 с.
3. Лелека Т. Особливості англоамериканських запозичень в українській і російській мовах на початку 21 століття на тлі процесу контактування мов (на матеріалі словників та мови ЗМІ) / Т. Лелека. – Кіровоград: КОД, 2013. – 196 с.
4. Масенко Л. Українська соціолінгвістика: історія, стан, перспективи / Л. Масенко // Українська мова. – №1. – 2007. – С. 8–19.
5. Cheshire J. Age and Generation-Specific Use of Language / Jenny Cheshire // *Sociolinguistics: An International Handbook of the Science of Language and Society*, 2006. – P. 67–89. Режим доступу: https://www.researchgate.net/publication/251784426_Age_and_Generation-specific_use_of_language
6. Hjarvard Stig The Globalization of Language. How the Media Contribute to the Spread of English and the Emergence of Medialects / Stig Hjarvard // *Nordicom Review* 25(1). – P. 75–97. Режим доступу: <https://doi.org/10.1515/nor-2017-0272>
7. Kyuchukov H. Bilingualism and Cross-Cultural Study of Language and Cognitive Development / Kyuchukov, Hristo // *Psycholinguistics*, 20(1). – 2004. – P. 154–160. Режим доступу: <https://psycholing-journal.com/index.php/journal/article/view/102>
8. Leleka T., Moskalenko O. Psycholinguistic Peculiarities of the Assimilation of Anglo-Americanisms by the Speakers of Ukrainian-English Bilingualism / Tetyana Leleka and Olena Moskalenko // *Psycholinguistics. Series: Philology*. – 2018. – 24(2). – P. 144–162.
9. Mukan, N. The Development of Bilingual Education in Canada / Mukan, Nataliya, Julia Shyika, Oksana Shyika // *Advanced Education*. – 4. – 2017. – P. 35–40. Режим доступу: <https://doi:10.20535/2410-8286.100924>
10. Phillipson R. *Linguistic imperialism* / Robert Phillipson. – Oxford: Oxford University Press, 1992. – 197 p.
11. Swann M. *Lerner English: A teacher's guide to interference and other problems* / Michael Swann and Bernard Smith. – Cambridge: Cambridge University Press, 2002. Режим доступу: <http://assets.cambridge.org/97805217/79395/sample/9780521779395ws.pdf>

REFERENCES

1. Azhniuk, Bohdan (2008). Anglicyzmy v suchasniy ukrayinskii, rosiiskii i cheskiy movakh (Anglicisms in the Modern Ukrainian, Russian and Czech languages). *Movoznavstvo* 2–3: 190–207. Available at: <https://movoznavstvo.org.ua/vsi-nomera-zhurnalu/76-2008-2-3-berezen-cherven.html>
2. Cheshire, Jenny (2006). Age and Generation-Specific Use of Language. *Sociolinguistics: An International Handbook of the Science of Language and Society* Available at: https://www.researchgate.net/publication/251784426_Age_and_Generation-specific_use_of_language
3. Hjarvard, Stig (2004). The Globalization of Language. How the Media Contribute to the Spread of English and the Emergence of Medialects. *Nordicom Review* 25(1): 75–97. Available at: <https://doi.org/10.1515/nor-2017-0272>
4. Krongauz, Maksim (2005). *Semantika (Semantics)*. Moskva: Academia. 352 p.
5. Kyuchukov, Hristo (2016). Bilingualism and Cross-Cultural Study of Language and Cognitive Development. *Psycholinguistics*, 20(1): 154–160. Available at: <https://psycholing-journal.com/index.php/journal/article/view/102>
6. Leleka, Tetyana (2013). *Osoblyvosti anghloamerykanskykh zapozychen v ukrainskii i rosiiskii movakh pochatku XXI stolittia na tli protsesu kontaktuvannia mov (na materialy slovnykiv ta movy ZMI)* (Peculiarities of angloamerican borrowings in Ukrainian and Russian languages at the beginning of XXI century in the background of the language contact). Kirovohrad: KOD. 196 p.

7. Leleka, Tetyana, & Moskalenko, Olena (2018). Psycholinguistic Peculiarities of the Assimilation of Anglo-Americanisms by the Speakers of Ukrainian-English Bilingualism. *Psycholinguistics. Series: Philology* 24(2): 144-162. Available at: <https://doi.org/10.31470/2309-1797-2018-24-2-144-162>.
8. Masenko, Larissa (2007). Ukrayinska sotsiolingvistyka: istiriya, stan, perspektyvy (Ukrainian sociolinguistics: history, state, prospects). *Ukrayinska mova. Ukrainian language*. 1. 8–19.
9. Mukan, Nataliya, Shyika, Julia & Shyika, Oksana (2017). The Development of Bilingual Education in Canada. *Advanced Education* 4: 35–40. Available at: <https://doi:10.20535/2410-8286.100924>
10. Phillipson R. Linguistic imperialism. Oxford: Oxford University Press, 1992. 197 p.
11. Swann, Michael & Bernard, Smith (2002). Lerner English: A teacher's guide to interference and other problems. Cambridge: Cambridge University Press. Available at: <http://assets.cambridge.org/97805217/79395/sample/9780521779395ws.pdf>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тетяна Лелека – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри перекладу, прикладної та загальної лінгвістики Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.
Наукові інтереси: дослідження мовних контактів, соціолінгвістика, психолінгвістика.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Tetiana Leleka – Ph.D. in Philology, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Translation, Applied and General Linguistics at Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University
Scientific interests: studying the language contacts, sociolinguistics and psycholinguistics.

УДК 821. 161. 2.

DOI: 10.36550/2522-4077-2021-1-193-242-246

ТЕМАТИЧНА ГРУПА ОКСИМОРОНІВ ІЗ СЕМАНТИЧНИМ НАПОВНЕННЯМ РАДІСТЬ/СМУТОК У ПОЕЗІЇ ВАСИЛЯ СТУСА

Інна ПЕРЦОВА (Україна, Кропивницький)

ORCID: 0000-0001-6236-430X

e-mail: ipertcova12@ukr.net

ПЕРЦОВА Інна. ТЕМАТИЧНА ГРУПА ОКСИМОРОНІВ ІЗ СЕМАНТИЧНИМ НАПОВНЕННЯМ РАДІСТЬ / СМУТОК У ПОЕЗІЇ ВАСИЛЯ СТУСА. Екзистенційний початок у поезії Василя Стуса часто набуває оксиморонних форм вияву, що ми пов'язуємо із особливостями трагічного світовідчуття поета і широкими можливостями оксиморонних образів для його реалізації, а також із нетрадиційними для української літератури особливостями поетики митця: прагненням до згушеного і концентрованого образу. У статті розглядається тематична група оксиморонів із опозицією радість / смуток; аналізується смисловий зв'язок оксиморонів із особливостями світобачення митця. Нові образні смисли, що набувають лексеми у складі оксиморонних сполук, є засобом матеріалізації авторського ставлення до дійсності.

Ключові слова: оксиморон, семантика, екзистенція, семантичне наповнення, смислові відтінки, контекст, контрастні образи, радість, смуток.

PERTSOVA Inna. SUBJECT GROUP OF OXYMORONS WITH JOY / SADNESS SEMANTIC LOAD IN POEMS OF VASYL STUS. *Vasyl Stus is a brilliant representative of Ukrainian existentialism, a person of tragic fate. Emotionalism and complexity of his poetic manner, «obscureness» of verses to his contemporaries and even the majority of readers are neither escape from reality, nor deliberate inversion of reality, of which the poet was blamed by the Soviet critics; it is more of a creation of Stus's own reality, search of new ways for Ukrainian literature to move forward. Finding a solution to the existential problem of meaning in the person's existence, inner world, spiritual experience in relations with the world is the object of Vasyl Stus's creative concept. Guided by philosophical tenets of existentialism, the poet's persona is in search of his identity within it. This search causes horror, despair, and a sense of existential tragedy. Thus, the poet's existentialistic nature has determined the figurative method of expressing his philosophy. V. Stus's existentialism, the depth of his philosophical thinking are brilliantly expressed in conceptual polysemantic images that fill his poetry. The main ones among them are oxymorons. The existentialistic spirit in his poetry is manifested in the form of oxymorons, which we associate with the peculiarities of the poet's tragic worldview and great capabilities of oxymorons for its expression, as well as with the features of his poetic style that are unusual for Ukrainian literature: reach after condensed and concentrated imagery; poetical reproduction of the emotional charge of facts; search for new overtones in*

the words to convey new emotional and psychological connotations. Poet's use of oxymorons represents the hard way he went from contradictory worldview, internal disharmony, complex and unconventional worldview to all these internal conflicts being reflected in his extraordinary imagery. This present article deals with the subject group of oxymoronic imagery with the joy/sadness semantic opposition in the poetry of the Ukrainian poet Vasyl Stus; analyzes the semantic connection of oxymoron with the peculiarities of the artist's worldview. New figurative meanings acquired by the lexemes in oxymoronic expressions are the means used by the author to manifest his attitude towards reality.

Key words: oxymoron, semantics, existence, semantic load, shades of meaning, context, contrast patterns, joy, sadness.

Постановка проблеми. Літературознавці неодноразово звертали увагу на екзистенційний підтекст творчості Василя Стуса, на межові ситуації його життя, що сформували особливе «я» ліричного героя: дослідження Юрія Шевельова, Марка Павлишина, Івана Дзюби, Дмитра Стуса. Фундаментальними стусознавчими дослідженнями є роботи Ю. Бедрика, Г. Віват, Т. Гундорової, І. Жулинського, М. Ільницького, М. Коцюбинської, І. Онікієнко, О. Рарицького, Б. Рубчака, Е. Соловей та ін. Несприйняття поетом радянської дійсності, в якій українська людина була перетворена на об'єкт маніпулювання державою, стало поштовхом до вибору позиції громадянської непокори та заперечення абсурдності існування.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. У багатьох роботах акцент робиться на дослідженні мовних закономірностей і недооцінюються естетичні закономірності, що зумовлюють специфіку мови художнього твору як явища мистецтва, і завдяки яким мова, виступаючи як форма словесного мистецтва, стає втіленням художнього задуму автора із властивими йому власними законами відбиття дійсності. Це часто призводить до того, що безумовно цінний аналіз мовних факторів не знаходить органічного поєднання із закономірностями вираження ідейно-образного змісту твору. Такий підхід є атомарним по суті і не може бути виправданим із позиції естетики слова.

Наша стаття зорієнтована на дослідження об'єктивних закономірностей організації художнього тексту, що ставить аналіз твору на якісно новий ступінь, коли зводяться до мінімуму інтуїція і суб'єктивізм в інтерпретації.

Життя на межі зі смертю, щастя і нещастя, волі і неволі, радості і страждання – це ті життєві перешкоди, екзистенційні страждання, які проходить ліричний герой Василя Стуса і які осмислює по-християнськи як кару, що треба гідно відбутися перед вічною подорожжю душі. Ця стоїчна позиція сильної особистості тісно пов'язана з філософією екзистенціалізму: вона є визначенням пробудження душі, неповторності свого буття на землі. Той вільнолюбний дух, який Василь Стус сповідував усе життя, відбився і в царині художнього слова. Парадоксальність життя автор відтворює за допомогою різних поетичних засобів, серед яких домінуючу роль відіграють оксиморони. Оксиморони дозволяють глибше вникнути в життєві явища в трагічних конфліктах, гострих соціальних і морально-етичних схрещеннях. У поетичному доробку Василя Стуса є тематична група оксиморонів із діаметрально протилежними семантичними компонентами радість/смуток.

Формулювання цілей статті. Мета статті – на матеріалі поезій Василя Стуса проаналізувати семантичне наповнення оксиморонних сполук із смисловим наповненням радість/смуток, їхню роль у створенні художньої реальності Василя Стуса.

Виклад основного матеріалу дослідження. Екзистенційний початок у поезії Василя Стуса часто набуває оксиморонних форм вияву, що ми пов'язуємо із особливостями трагічного світовідчуття поета і широкими можливостями оксиморонних образів для його реалізації:

*«Як тихо на землі! Як тихо! / І як нестерпно — без небес! / Пантрує нас за лихом лихом, / щоб і не вмер і не воскрес. / Ця Богом послана Голгота / веде у паділ, не до гір. / І тінь блукає потаймир, / цювбами сновигає потай. / Пощо, недоле осоружна, / оця протрація покор? / Ця Богом послана Голгота / оцих волань охриплий хор? / Та мури, мов із мертвих встали, / похмуро мовили: Чекай, / ще **обрадїє із печалї** / твій обоюдоджалий край»* (Стус, 2003: 88).

Глом, на якому автор виписує образ героя, слугує небо «без небес», тїнь, що блукає, «мури, мов із мертвих». Небо «без небес» – це втрата сенсу життя людиною, що перебуває у межовій ситуації. Образ землі, охопленої майже смертною тишею, цілком зрозумілий: він відбиває гіркоту усвідомлення особистого буття на землі, ущербність якої герой здолати не

може. «Мури із мертвих» – ознака невірного буття, не тільки реального, але й екзистенційного закріпачення людини. Лихо, недоле, покора, охриплий хор – це трагічні образи зруйнованого соціуму, що байдуже кориться обставинам. Підкреслена експресія вірша, створена своєрідним нанизуванням оксимофорів та поетичних образів, посилюється оксимором «обрадїє із печалї», що скерований на відтворення драматичної боротьби людини та ворожого середовища. Печаль – це номінація, яка покликана, на перший погляд, створити трагічний настрій, але завдяки сполучуваності цього слова із дієсловом «обрадїє», у семантиці лексеми «печаль» з'являються позитивні семантичні ознаки очищення і оновлення. Суперечливе поєднання радості і печалі в оксимороні створюють його емоційний зміст, який має психологічну мотивацію, і асоціативний зв'язок із відомим фразеологізмом «віродитися з попелу». Через це зміст образу стає життєстверджуючим. На конотативному рівні, що утворює підтекстний смисл образу краю, який «обрадїє із печалї», формується його символічне значення, що ускладнюється алюзіями з поезії Тараса Шевченка та Біблії: «Яко Бог кара неправих, / Правим помагає; / Преподобні во славі / І на тихих ложах / Радуються, славословлять, / Хвалять имя Боже; / І мечі в руках їх добрі, / **острі обоюду**» ([https://uk.wikisource.org/wiki/Сторінка:Кобзарь_\(1876\).djvu/655](https://uk.wikisource.org/wiki/Сторінка:Кобзарь_(1876).djvu/655)). У Шевченка мова йде про меч, гострий з обох сторін. У Стуса звертає на себе увагу авторське новоутворення «обоюдожалий», значення якого актуалізується асоціативними зв'язками із цими рядками Кобзаря. Україна у поета – трагедійна держава, від якої відвернувся Бог («Ця Богом послана Голгота»). «Оцих волян охриплий хор» – охриплий, бо молитви не чує Господь. Тож, очевидно, що один гострий кінець меча від Всевишнього. Інший гострий дотик – від тоталітарної держави, що завдала неоправданого удару українській культурі та народові.

У центрі уваги Василя Стуса постійно перебуває екзистенційна проблема ідентифікації людиною свого місця в житті та пов'язані з нею конфлікти особистого й універсального характеру:

«Подвоєний, потроєний, посотий, / ти менишаєш. Ти глибишаєш — і глухнеш... / Ти губишися між світу, / що оповив дитинячість твою, / сільський поріг, бабусині дарунки / і матерні шершаві трудодні. / Маленька грудочка, ти йдеш в бездоння... / І ліс, і див збігаються на звук. / Полишений у деревах, у тінях, / у скалках сонячних людських очей, / від ранніх трав, від мерехту зірок / ти повертаєшся лицем до себе. / Хай очі п'ють — співають. Вуха — чують / і вичувають. Запахи — п'янять / і вибирають; сонце рине в душу, / безобрійний витворюючи світ! / І вже, загублений межі зірок, / проміж страждань ти звеселяєш смуту... / О, скільки сподівань в душі гніздиться! / О, скільки в грудях золотих джмелів! / Тож не спіши: іще цвістимуть скроні — / і заплітатиметься юний крок» (Стус, 1994: 132).

Це діалог душі і тіла людини, що йде дорогою життя. У сповненому дорослими ваганнями вірші з'являються образи дитинства: «сільський поріг, бабусині дарунки / і матерні шершаві трудодні», і услід за ними пульсуючий оптимізм: «Хай очі п'ють — співають. Вуха — чують / і вичувають. Запахи — п'янять / і вибирають; сонце рине в душу, / безобрійний витворюючи світ!»; «О, скільки сподівань в душі гніздиться! / О, скільки в грудях золотих джмелів! Поет вже не почувається на шляху життя розгубленим, хронотоп набуває чітких обрисів: ліричний герой посеред дерев, ранніх трав («Полишений у деревах, у тінях, / у скалках сонячних людських очей, / від ранніх трав, від мерехту зірок / ти повертаєшся лицем до себе». Видимий всесвіт стає метафорою невидимого – душі. Як доказ цього звучать слова: «Як незбагненно серце вироста!»; «сонце рине в душу». У цій поезії Василь Стус використовує лексичний ряд, у якому переважають семи 'блиск', 'сяяння': «Твій світ із **мідних** вихопився сурм / (а кожен час — як **золота обручка**, / а роки — **золоті трембітарі**)»; «**сонячних** людських очей»; «від **мерехту зірок**»; «**сонце** рине»; «загублений межі **зірок**»; «о, скільки в грудях **золотих джмелів**». Їхнє семантичне наповнення вияскравлюється в контекстному оточенні і створює світ, наповнений життям, пахощами і світлом. Завдяки цьому оксиморон «звеселяєш смуту» отримує оптимістичну мотивацію. Тож, смислові характеристики обох компонентів оксиморонної сполуки не протиставляються, а, навпаки, зближаються. Спільною для них стає сема 'веселий'.

Образи дитинства з'являються і у поезії «Бідне серце»:

«...Глянув — біля крана мама стоїть / з низько пов'язаною хустиною, / на ній — кофта із дрібненькими квіточками, / на ній — чорна спідниця, / і вся вона просмагла / від гару, вишневого сонця й розлуки, / **журно всміхається** витепленими очима» (Стус, 2005: 223).

В образі матері, що часто з'являється у віршах Василя Стуса, актуалізується, насамперед, його емоційний аспект, пов'язаний із любов'ю, піклуванням та захистом. Материнську любов Юнг називає найнезабутнішим спогадом у житті кожної людини, саме вона є «початком і кінцем всього існуючого» (Юнг, 2005: 27). Повернення до матері наближає до розуміння себе, позбавляє самотності. У цитованій поезії дуже гостро відчувається туга за дитинством, за тим станом, коли поет перебував у гармонії зі світом і собою: «Тут твої двадцять літ, / тут розсвітання, / перші вищербки, / гіркота, / перші втечі... / Пригадуєш маторженики? / І борці з лободою? / Кукурудзяне поле матері / з квасолею й картоплями? / Культпоходи по колоски...». Теперішнє доросле життя асоціюється у поета з темною безоднею, проваллям: «А те, що було тобою, / за чорним яром сплило, / а те, що було тобою, / сповзає в безодню. / Перестрибни через провалля, / доки ще не старий». Звернення до образу матері стає, на наш погляд, у поезіях Василя Стуса спробою відновити простір свого дитинства. Детально виписаний її образ близький до видіння з високим порогом емоційності. Ліричний й емоційний складники образу матері конкретизуються за допомогою оксиморона «журно всміхається», що рельєфно відтворює особливий стан душі жінки. Слова у складі цієї оксиморонної сполуки складно взаємодіють між собою у контексті: воєдино поєднуються поетично осмислені, суперечливі семантичні ознаки 'радість', 'сум'. Актуалізація різнонаправлених смислових відтінків створює в комплексі об'ємний художній образ, що відбиває багатогранність людської душі.

Болісне пізнання двох світів, розділених колючою горожею – цим стражданням прийнята екзистенція ліричного героя у наступній поезії:

«І ось вона, оця глуха душа, / вовтузиться, займається, шукає / собі глухого закута — протягись / світанно-шарим мерехтом, пониже / її худе рентгенівське проміння / і зобов'яже. Вижди і збагни... / По ліву руку — древній, аж до ер / самопостання, гоном безберегим, / щовбом смертельним, що наліг на серце / і наслухає втомлене буття — / той древній світ — **і радісний і тужний** — / непам'яті. О смерте, промежуй / оці життєві кола, відокрем / біду од щастя. Доброму і злому / кажи межу і позначи шляхи / для самовтечі. Висотані жили / за мною тягнуться, мов вервечки» (Стус, 2005: 412).

Попри розчарування і смуток, той світ, та Україна, що лишились за горожею, живлять свідомість і підсвідомість персонажа: «той древній світ — і радісний і тужний». Життєве подорожування людини, на думку поета, передбачає нелегкий шлях еволюції свідомості людини, її «самопостання». У поезії, як і у багатьох інших віршах, звучить заклик до самовдосконалення, самопізнання: «Стань і вижди, / і розпізнай за голосом бажань / себе самого». Але ліричний герой, голос якого не чується у своїй державі, приречений бути глухим: «оця глуха душа, / вовтузиться, займається, шукає / собі глухого закута». Попри трагічний образ сучасної поетові України, з'являється і світлий промінь у її зображенні: «той древній світ — і радісний і тужний». Оксиморонним сполученням «і радісний і тужний» репрезентована двоєдина суть України та висловлена широка гамма почуттів до неї: від зневіри до синівських почуттів справжнього патріота. Той світ, що знаходиться за огорожею, уособлює далеку, недосяжну Батьківщину, а той, де перебуває ліричний герой, загрожує відчаєм. Контекст мотивує актуалізацію протилежних складників смислу оксиморону, у результаті чого нейтралізується їхня семантична полярність.

Висновки з даного дослідження і перспективи. Отже, складні психологічні відчуття стусівського героя розкриваються за допомогою гранично напружених художніх засобів – оксиморонів із діаметрально протилежними семантичними компонентами радість/смуток. Стилістика контрасту в оксиморонних сполуках сприяє експресивному зображенню важких переживань ліричного героя та впливає на формування глибинного змісту поетичного тексту. Подальші перспективи дослідження ми пов'язуємо із комплексним дослідженням семантики оксиморонних образів як чинника конструювання авторської художньої моделі світу у поезії Василя Стуса.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Стус В. Твори : У 4 т., 6 кн. / В. Стус. Львів, 1994. – С. 132.
2. Стус В. Палімпсести : Вибране. К. : Факт, 2003. – 432с.
3. Стус В. Час творчості / В. Стус. К. : Дніпро, 2005. – 704 с.
4. Юнг К.Г. Душа и миф. Шесть архетипов / К. Г. Юнг ; пер. А.А. Спектор. М. : АСТ, Мн. : Харвест, 2005. – 400 с.
5. URL :[https://uk.wikisource.org/wiki/Сторінка:Кобзарь_\(1876\).djvu/655](https://uk.wikisource.org/wiki/Сторінка:Кобзарь_(1876).djvu/655) (дата звернення: 8.01.2021)

REFERENCES

1. Stus V. Tvory [The Works] (1994): 4 vol., 6 books. / Lviv, P. 132.
2. Stus V. Palimpsesty: Vybrane. (2003). [Palimpsests: Selected Writings] Kyiv: Fakt, 432 p.
3. Stus V. Chas tvorchosti (2005). [Creativity Time] Kyiv: Dnipro, 704 p.
4. Jung C.G. (2005). Dusha I Mif. Shest Arkhetipov [Soul and Myth: the Six Archetypes]; translation by A.A. Spektor. Moscow: AST, Minsk: Harvest, 400 p.
5. URL :[https://uk.wikisource.org/wiki/Кобзарь_\(1876\).djvu/655](https://uk.wikisource.org/wiki/Кобзарь_(1876).djvu/655) (date of retrieval: January 8, 2021).

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Інна Перцова – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української та російської мови Донецького національного медичного університету.

Наукові інтереси: семасіологія, стилістика, семантичні аспекти перекладу.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Inna Pertsova – Candidate of Philology, Assistant Professor of the Department of Ukrainian and Russian Languages of the Donetsk National Medical University.

Scientific interests: semasiology, stylistics, semantic aspects of translation.

УДК 811.111'42'373(73):32

DOI: 10.36550/2522-4077-2021-1-193-246-252

“ТРАМПІЗМИ” – ВІД ОКАЗІОНАЛІЗМУ ДО УЗУАЛЬНОЇ ЛЕКСИЧНОЇ ОДИНИЦІ

Олена ПОПОВА (Суми, Україна)

ORCID: 0000-0002-1851-2931

e-mail: o.popova@gf.sumdu.edu.ua

ПОПОВА Олена. “ТРАМПІЗМИ” – ВІД ОКАЗІОНАЛІЗМУ ДО УЗУАЛЬНОЇ ЛЕКСИЧНОЇ ОДИНИЦІ. У статті до розгляду беруться оказіональні лексичні одиниці, вжиті американським президентом Д.Трампом, та основні принципи і механізми їх подальшої узуалізації. Політичний дискурс, завдяки своїй популярності у сьогоденішньому демократичному суспільстві, виконує роль тієї рушійної сили, що діє в рамках теорії подвійного кодування, уможливаючи декларативне, процедуральне, семантичне та емотивне / епізодичне запам'ятовування сказаного чи почутого, а звідси і оказіональних лексичних утворень.

Ключові слова: декларативна пам'ять, епізодична пам'ять, оказіоналізм, політичний дискурс, семантична пам'ять, теорія подвійного кодування, узуальна лексика.

POPOVA Olena. “TRUMPISMS” – FROM OCCASIONAL TO USUAL LEXICAL UNITS. The article deals with the problem of occasional lexical units used by the 45th American President D.Trump in his political speeches, and their further possible progress to the status of usual words generally used in the American variant of the English language. Political discourse is taken as an object of the research due to its popularity, and the highest circulation in the modern democratic society that, with the help of its characteristics, guarantees maximum promulgation of the occasional words. It is stressed in the article that the study cannot be purely done in linguistic terms, as the very progress from occasional to the usual words covers the aspects of pedagogics, psychology, neuropsychology, neurodidactics. To trespass the borderline between occasional and usual, it is surely badly needed to be repeated scores of times – the task that is fully performed by the political and media discourses in concatenation - but still it alone is not enough. The newly created word should correspond not only to the communicative demands of a speaker-creator, but also with the views and beliefs of the audience. Thus, it catches declarative, procedural, semantic, and episodic / emotional memory of the addressee. Altogether, it should be of some significance as in the context of the information given by the politician, so from the prospective of the very addressee (his life values and experience). Dual Coding Theory involving the activity of

verbal and non-verbal systems comes to the fore to explain the principles of successful memorization of occasional lexical units coming to life through political discourse.

Key words: declarative memory, Dual Coding Theory, episodic memory, occasional lexical unit, political discourse, semantic memory, usual lexical unit.

Постановка проблеми. Лексичний склад будь-якої мови зазнає постійних змін (поява okazіоналізмів, неологізмів, їх перехід до унормованих лексичних одиниць, набуття статусу архаїзмів). Така генеза лексичного фонду мови є абсолютно природним явищем. Разом з тим, процеси, що визначаються як цілком прийнятні та беззаперечні, на сьогоднішній день демонструють небувалі темпи і масштаби, поясненням яких є потужний науково-технічний (і вже як результат – культурний, морально-етичний) розвиток суспільства. Варто зазначити, що під словом “розвиток” зовсім не обов’язково слід розуміти “покращення” чи “зростання”. Зазначена лексема має ще й наступне тлумачення: “Процес, в результаті якого відбувається зміна якості чого-небудь, перехід від одного якісного стану до іншого” (Портал, 2019). Саме у такому розумінні будемо розглядати тенденції “розвитку” лексичного складу сучасного американського варіанту англійської мови.

Огляд літератури і мета дослідження. У запропонованому дослідженні маємо на меті з’ясувати чинники та механізми, що сприяють просуванню лексичної одиниці від статусу okazіональної до узувальної і надалі нормативної.

Для унаочнення скористаємося американським політичним дискурсом, як **об’єктом** даного дослідження, адже політика стоїть на перетині ораторського мистецтва, театру, абсолютно залежить від ЗМІ і є цілком узувальним явищем, підтвердженням чому можуть слугувати президентські вибори в США 2020: ажіотаж та запекле протистояння не лише двох кандидатів на посаду Президента (Д. Трампа та Д. Байдена), а й громадян усієї країни, що підтримують ту чи іншу сторону. Мова політиків і, безпосередньо, лексичні одиниці перетворюються на “зброю” не лише для отримання омріяної посади, а й для внесення певних корективів до лексичного складу мови, в цілому.

Відтак, **предметом** дослідження є okazіональні лексичні одиниці, які вживає Д.Трамп у своїх політичних зверненнях, та їх шанси на подальше усталення в рамках лексичного складу сучасного американського варіанту англійської мови.

Завдання даної роботи – обґрунтувати багатозаровість процесу узувалізації лексичних одиниць, який залежить не лише від плину часу та соціального статусу адресанта-творця таких лексичних “ляпів”, а й численних лінгвальних та позалінгвальних чинників, що виводить питання просування лексичних одиниць від okazіонального до узувального на міждисциплінарний щабель.

Актуальність обраної тематики зумовлена, з одного боку, темпами оновлення лексичного складу мови, з іншого, різною популярністю політики як такої (чи то політичного дискурсу, якщо оперувати лінгвістичними термінами) у сучасному суспільстві, а звідси – і її вплив на лексико-граматичний склад будь-якої мови (англійської, зокрема, адже у даному дослідженні до розгляду беруться виступи 45-го американського Президента Д.Трампа).

Александрук І.В., Бацевич Ф.С., Бялик В.Д., Горбачевич К.С., Єнікєєва С.М., Зацний Ю.А., Колоїз Ж.В., Новоселецька С.В., Chilton P., Feldman O., Gutenberg N. та інші присвячують свої численні роботи вивченню питання політичного дискурсу та його особливостям, мовної норми та процесам її становлення.

Виклад основного матеріалу. За рахунок демократизації суспільства політика як така набуває все більшої вагомості, привертаючи інтерес громадян будь-якої країни. Сучасні ЗМІ, у свою чергу, уможливають максимальний доступ суспільства до сказаного чи написаного політиками. І йдеться тут не лише про політичні ідеї чи гасла, які є на меті інших політиків, адже безсумнівно основна дія, до якої “схиляють” політики, тобто закликають:

- завоювати авторитет та укріпити свій імідж, “сподобатись народу”;
- створити певний емоційний настрій, викликати певний емоційний стан у адресата;
- дати адресату нові знання, нові уявлення, інформувати про свої позиції;
- переконати адресата погодитись з мовцем, його думкою, прийняти його точку зору;
- спонукати адресата проголосувати на виборах за певного кандидата, партію, блок, рух і т.д. (Паршина, 2005: 21).

А йдеться тут радше про мовний матеріал, яким послуговуються політики, ну і безпосередньо – лексичний, адже він є пріоритетом цього дослідження. Лексичні одиниці, вжиті у тому чи іншому політичному контексті отримують неабиякі шанси на подальше життя (узуалізацію і надалі – усталення, якщо мовиться про окаціоналізми). Підтвердження тому знаходимо у сучасних ученнях з педагогіки, психології, нейропсихології, нейродидактики. Вчені віднайшли основні принципи, відповідно до яких певні лексеми, користуючись “вподобанням” реципієнта, набувають активного вжитку. Конкретні відділення мозку відповідають за специфічну діяльність в процесі запам’ятовування почутого, побаченого чи прочитаного: 1) гіпокамп відповідає за декларативну, процедуральну та епізодичну пам’ять; 2) мигдалевидне тіло – фільтрує та інтерпретує чуттєву інформацію, асоціюючи її з власним чуттєвим досвідом; 3) таламус відповідає за передачу чуттєвої інформації до кори головного мозку (Heppmann, 2020: 65).

Привертає увагу у такому тлумаченні саме частотність слова “чуттєвий”. Когнітивно сприймаючи об’єктивну дійсність, залежно від власних відчуттів, бачень, виховання, людина буде реагувати абсолютно суб’єктивно, керуючись тією інтелектуальною, мовленнєвою, етичною базою, яку має на момент конкретної ситуації. Когніція викликає емоції, а емоції впливають на когніцію, оскільки вони втручаються в усі рівні когнітивного процесу; вони є двома головними параметрами здібності людського розуму, досвіду з особистими та соціальними аспектами, вони тісно пов’язані один з одним: когнітивні процеси супроводжуються емоціями, а емоції когнітивно осмислюються (Danes, 1987: 274).

Limbisches System ⇔ zentrale Kategorie des motivationalen Lernens

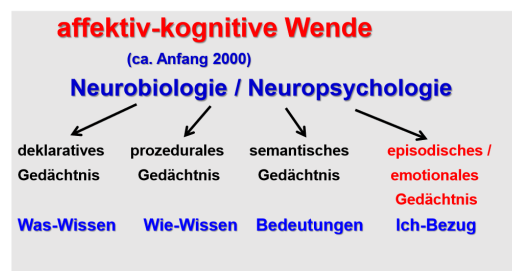

Рис.1 (Biechele, 2020)

Відповідно до семантико-когнітивного підходу (Карасик В.І., Приходько А.М., Піменова М.В., Стернін І.А. та інші) “concepts are organized according to the field principle and may be described in terms of a three-layered model structured by the notional (informative), figurative-associative, and interpretative layers (or field components)... The notional layer of the concept exposes its informational content, covers the minimum of cognitive attributes that define the most significant differential features of the object... Figurative-associative layer comprises sensual (perceptual) image, which is a product of reflecting objective reality through the human sensorium... and the interpretative field lets concept get actualized in speech” (Popova, 2019: 54–63).

Відтак, при запам’ятовуванні почутого і побаченого спрацьовують наступні чинники: яку саме лексичну одиницю ми запам’ятовуємо, яку вона має семантику, за яких умов ми зустріли її у письмовому чи усному мовленні і, зрештою, як все це корелює із нашим життєвим / чуттєвим досвідом. У такому тлумаченні знаходимо підтвердження слів Данеша, що “когнітивні процеси супроводжуються емоціями, а емоції когнітивно осмислюються” (Danes, 1987: 274). І жодну із названих складових у даному процесі не можна назвати вторинною.

Більше того, бачимо в дії теорію подвійного кодування: “Dual Coding Theory involves the activity of two distinct subsystems: a verbal system specialized for dealing directly with language and a nonverbal (imagery) system specialized for dealing with nonlinguistic objects and events. The systems are assumed to be composed of internal representational units, called logogens and imagens, that are activated when one recognizes, manipulates, or just thinks about words or things” (Paivio, 2006: 3) – що в черговий раз доводить доцільність застосування

дискурсивного підходу. Адже, образ чи картинка разом із словом створюють такий собі подвійний зв'язок – подвійне кодування, що має сприяти кращому розумінню почутого чи прочитаного і, відповідно, кращому його запам'ятовуванню, адже знаки вербальні та невербальні, сама дискурсивна ситуація покликані розбурхати той чи інший особистий досвід реципієнта, а відтак, і його емоції.

Повертаючись до об'єкту нашого дослідження – політичного дискурсу – нагадаємо, що він сповна оперує як когнітивною складовою, так і емотивною, адже, як було зазначено вище, на меті він несе не лише “надання адресату нових знань”, а й “створення емоційного настрою”, “спонукання”, “переконання адресата” (Паршина, 2005: 21).

<p>1) <i>I guarantee I have the vocabulary better than all of them.</i> 2) <i>I have this incredible vocabulary.</i> 3) <i>Believe that or not I watch my words very carefully. There are those that think I am a very stable genius</i> (Trump's, 2020).</p>	
---	--

При такому розподілі смислових важелів можна з упевненістю стверджувати, що однією з провідних характеристик політичного дискурсу є не просто кореляція когнітивної та емотивної складової, а навіть первинність емотивності та вторинність інформативності (Попова, 2014: 88). Звертаючись до виборців, політики не лише словами, а й жестами, зовнішнім виглядом, самою комунікативною ситуацією апелюють до особистого досвіду адресата, намагаючись бути максимально переконливими, “наближеними” до сфери інтересів свого електорату.

У такий спосіб у реципієнта формується абсолютна і беззаперечна віра в сказане: як на смислового, так і на знакового рівнях. Текст сказаного, зовнішній вигляд та оточення адресанта, джерело трансляції – все спрямовано на створення міфу достовірності та вірогідності політичного дискурсу.

Заразом не слід забувати про наявність численних “ляпів” (йдеться саме про лексичну складову), особливо притаманних усному мовленню – це може бути вживання неправильних афіксів, малопрізвищ, оказіоналізмів, вигадування нових слів за рахунок помилкової вимови англійських слів, плутанини співзвучних слів, повторів.

- 1) *He was awarded the bronze star and the combat **infantroopen** badge.*
- 2) ***Heroilynn** alone, if you look at the heroin epidemic...*
- 3) *... companies are really big **benefishers**.*
- 4) *... made a **pivittible**, really, and I mean this was pivotal.*
- 5) *I hope they now go and take a look at the **oranges**, the **oranges** of the investigation, the **beginnings*** (Trump's, 2019).

З одного боку, наведені приклади є лише помилками, спричиненими різними факторами (як то ті, що названі вище), які в усному чи письмовому мовленні допускає кожен з нас. Та з іншого боку, такі помилково, оказіонально створені лексичні одиниці отримують надалі шанс на усталення, завдячуючи могутності та повсюдності все того ж політичного дискурсу, ну і звичайно ж суспільній вагомості самого адресанта.

Підтвердженням тому слугують, наприклад, “бушизми”, які вже пройшли період узуалізації та акцептуалізації носіями мови і навіть етап реестрування у лексикографічних джерелах.

Наприклад, слово “*misunderestimate*” – стало одним із перших “ляпів” Дж. Буша. Вперше він вжив його на виступі в Бентонвіллі штату Арканзас під час президентської кампанії 6 листопада 2000 року: “*They misunderestimated me*” (Top Bushisms, 2014). Слово набуло популярності – сам Буш вживав його і надала, наприклад, у своєму виступі у Вашингтоні 26 вересня 2001 року:

The folks who conducted to act on our country on September 11th made a big mistake. They underestimated America. They underestimated our resolve, our determination, our love for freedom. They misunderestimated the fact that we love a neighbor in need. They misunderestimated the compassion of our country. I think they misunderestimated the will and determination of the Commander-in-Chief, too (Top Bushisms, 2014).

З плином часу знаходимо цю лексичну одиницю вже в словниках: онлайн-словник “Wikitionary” визначає її етимологію; в онлайн-словнику неологізмів “The Rice University Neologisms Database” з’явилося визначення похідного від нього вже іменника *misunderestimation*; в онлайн-словнику “Urban Dictionary” станом на 2014 рік подається вже 6 значень дієслова *misunderestimate* (Попова, 2015).

Тож, час та покорова узуалізація того чи іншого okazіоналізму (коли він виходить вже за межі дискурсу, в якому народився) сприяють його усталенню. А відтак, і кожен з “ляпів” Д. Трампа потенційно має шанс на подальше життя у лексичному складі англійської мови. Залишається лише питання, що може послугувати тією рушійною силою, яка допоможе перетнути межу між “okazіональним” та “узуальним”.

Зрозуміло, що вагому роль відіграє політичний дискурс, як такий, його популярність та повсюдність у сучасному суспільстві. Статус адресанта, його значимість та повага до нього серед виборців також є одним з керуючих чинників. Ну і повторюваність таких “ляпів”, що продовжують транслюватися-навіюватися сучасними ЗМІ і надалі. “Nervenzellen, die beim Beobachten, Zuschauen von zielgerichteten Handlungen anderer aktiv werden, (intuitiv) stille innere Mitreaktion „spiegeln“... Spiegelneurone bewirken, dass wir Aufgaben umso besser ausführen können, je häufiger wir beobachten können, wie sie ausgeführt werden“ (Herrmann, 2020: 89–98). Відповідно, політичний дискурс та дискурс ЗМІ сповна “виконують покладені на них місії”. І переконатись у цьому легко: у випадку з лексичними “ляпами” Д. Трампа варто лише в пошук задати фразу “new words by D. Trump” чи “Trump’s best words” – результат буде кількісно приголомшливим, наприклад:

- 1) ... *expectations in the House for the midtown... and midturn year.*
- 2) *Declaring the whole state to be a stankchuary criminal...*
- 3) *Waive all apliculibulls state taxes.*
- 4) *In April of 20,014... (Trump’s, 2020).*
- 5) *And to deligitimatize...*
- 6) *Patriotic citizens who want their families protecterd.*
- 7) ... *the national humanitaries medal.*
- 8) *Asbadidizziz, it meant something (Trump’s, 2019).*

Переважна більшість okazіоналізмів, які знаходимо у промовах Д. Трампа, є відвертими помилками, пов’язаними чи-то з невідповідністю оратора до свого виступу (а звідси і неправильна вимова, проблеми з артикуляцією, повтори, відсутність зосередженості), чи-то з низьким словниковим запасом (що провокує до власного словотвору).

Проте, не слід недооцінювати роль адресата, адже саме він має стати посередником на шляху лексичної одиниці від “okazіонального” до “усталеного”. Адресат гарантує частотність подальшого вживання почутого чи прочитаного okazіоналізму. Для прикладу, у пошуковому віконці запропонували okazіоналізм “*asbadidizziz*” і результат виявився, окрім цілком очікуваних посилань на виступи Д.Трампа, таким:

1. *ASBADIDIZZIZ – Summoner Stats – League of Legends.*
2. *ASBADIDIZZIZ – As bad as it is – Trump word gift idea Men's Premium T-Shirt.*
3. *ASBADIDIZZIZ – As bad as it is – Trump Wort Gechenk – Frauen Langarmshirt mit V-Ausschnitt.*

Тож, відіграє роль не лише лексема, як знакова одиниця, що має своє семантичне наповнення, а й контекст, у якому її вжито, і, зрештою, як все це корелює із життєвим, чуттєвим досвідом реципієнта (Biechele, 2020). І якщо політик у такий спосіб “апелує до особистого досвіду адресата, намагаючись бути максимально переконливим, наближеним до сфери інтересів свого електорату” (Попова, 2014: 88), то хочеться вірити, що більшість американських виборців все ж таки на достатньому рівні володіють граматичною та лексичною базою англійської мови, щоб подібні лексичні “ляпи” жодним чином не “перетинались із їх життєвим та чуттєвим досвідом”.

Висновки і перспективи подальшого дослідження проблеми. Хоча, беручи до уваги вплив та конкатенацію численних чинників у процесі становлення, усталення лексичного фонду мови, на сьогоднішній день поки що рано стверджувати про існування чи, навпаки, відсутність так званих “трампізмів” у сучасному американському варіанті англійської мови. На дане питання здатен відповісти лише час, як то бачимо із прикладу “бушизмів”, коли okazionalnі форми знайдуть свого користувача. Зараз же можна з впевненістю стверджувати, що лексичні “ляпи”, яких припустився Д.Трамп у своїх публічних виступах, користуються неабиякою популярністю в усіх ЗМІ; нехай і у досить сатиричній формі – проте це вже перший крок до узуалізації.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Паршина О. Н. Стратегии и тактики речевого поведения современной политической элиты : дис... доктора филол. наук : 10.02.01 / Паршина Ольга Николаевна. – Саратов, 2005. – 325 с.
2. Попова О.В. Передвыборчий дискурс США в динаміці англійської мови середини ХХ – початку ХХІ століть : дис. ... к.філол.н. : 10.02.04 / Попова Олена Володимирівна. – Суми, 2014. – 252 с.
3. Попова О.В. Misunderestimate – на шляху від okazionalizmu до neologizmu / О.В. Попова, Т.Ю. Курило // Наукові записки. Серія "Філологічні науки (мовознавство)". – Кіровоград : Видавець Лисенко В.Ф. – 2015. – Випуск 137. – С. 81–85.
4. Портал української мови і культури. Словник. Чинний правопис 2019. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: <https://slovnuk.ua/>
5. Biechele B. Reihe 4 plus 1 : Film ab! Momente des Lernens mit Augen und Ohren / B. Biechele // Webinar. – München : Hueber, 2020. – [Elektronische Quelle]. – Onlineauftritt : <https://www.hueber.de/webinare>
6. Danes Fr. Cognition and Emotion in the Discourse Interaction : A Preliminary Survey of the Field / Fr. Danes // Preprints of the Plenary Session Papers. – XIV International Congress of Linguists Organized under Auspices of CIPL, Berlin 10-15. August, 1987. – 448 p.
7. Herrmann U. Neurodidaktik. Grundlagen für eine Neuropsychologie des Lernens. – Weinheim : BELTS, 2020. – 303 S.
8. Paivio A. Dual Coding Theory and Education / A. Paivio // Draft chapter for the conference on “Pathways to Literacy Achievement for High Poverty Children”. – The University of Michigan School of Education, September 29-October 1, 2006. – [Electronic resource]. – Access : <https://neuropedagogie.com/images/pdf/paivio.pdf>
9. Popova O. The Concept of European Integration in the EU-Ukraine Perspective: Notional and Interpretative Aspects of Language Expression / O. Popova, A. Prokopenko, O. Yehorova // On-Line Journal Modelling the New Europe. – Cluj-Napoca, Romania : Babes-Bolyai University, 2019. – № 29. – P. 53–77.
10. Top Bushisms in the Category of : Build Your Vocabulary 2014. – [Electronic resource]. – Access : http://andyfinn.us/bush_league/bushisms21_build_your_vocabulary.htm
11. Trump’s Best Word: 2020 the Bracket Tournament / The Daily Show. – [Electronic resource]. – Access : https://www.youtube.com/watch?v=jY0luez_2qk
12. Trump’s Best Words: 2019 Edition / The Daily Show. – [Electronic resource]. – Access : <https://www.youtube.com/watch?v=UE9BXkQ-SRc>

REFERENCES

1. Parshyna, O.N. (2005). Strategii i taktiki rechevogo povedeniia sovremennoi politicheskoi elity : dis... doctora filol. nauk : 10.02.01 [Strategies and tactics of speech behavior of modern political elite]. Saratov, 325 p.
2. Popova, O.V. (2014). Peredvyborchyi dyskurs USA v dynamitsi angliiskoi movy drugoi polovyny XX – pochatku XXI stolit : dys... kandydata filol. nauk : 10.02.04 [Pre-election discourse of the USA in the English language dynamics of the second half XX – beginning XXI centuries]. Sumy, 252 c.
3. Popova, O.V. (2015). Misunderestimate – na shliahu vid okazionalizmu do neologizmu // Naukovi zapysky. Seriiia “Filologichni nauky (movoznavstvo)”. [Misunderestimate – on its way from occasional word to neologism // Naukovi zapysky. Seriiia “Philological Sciences (Language Study)”]. Kyrovohrad, pp. 81–85.
4. Portal ukraiinskoi movy i kultury. Slovnuk. Chynnyi pravopys (2019) [Portal of the Ukrainian language and culture. Dictionary]. – [Electronic resource]. – Access : <https://slovnuk.ua/>
5. Biechele B. Reihe 4 plus 1 : Film ab! Momente des Lernens mit Augen und Ohren / B. Biechele // Webinar. – München : Hueber, 2020. – [Elektronische Quelle]. – Onlineauftritt : <https://www.hueber.de/webinare>
6. Danes Fr. Cognition and Emotion in the Discourse Interaction : A Preliminary Survey of the Field / Fr. Danes // Preprints of the Plenary Session Papers. – XIV International Congress of Linguists Organized under Auspices of CIPL, Berlin 10-15. August, 1987. – 448 p.
7. Herrmann U. Neurodidaktik. Grundlagen für eine Neuropsychologie des Lernens. – Weinheim : BELTS, 2020. – 303 S.
8. Paivio A. Dual Coding Theory and Education / A. Paivio // Draft chapter for the conference on “Pathways to Literacy Achievement for High Poverty Children”. – The University of Michigan School of Education, September 29-October 1, 2006. – [Electronic resource]. – Access : <https://neuropedagogie.com/images/pdf/paivio.pdf>
9. Popova O. The Concept of European Integration in the EU-Ukraine Perspective: Notional and Interpretative Aspects of Language Expression / O. Popova, A. Prokopenko, O. Yehorova // On-Line Journal Modelling the New Europe. – Cluj-Napoca, Romania : Babes-Bolyai University, 2019. – № 29. – P. 53–77.

10. Top Bushisms in the Category of : Build Your Vocabulary 2014. – [Electronic resource]. – Access : http://andyfinn.us/bush_league/bushisms21_build_your_vocabulary.htm
11. Trump's Best Word: 2020 the Bracket Tournament / The Daily Show. – [Electronic resource]. – Access : https://www.youtube.com/watch?v=jY0luez_2qk
12. Trump's Best Words: 2019 Edition / The Daily Show. – [Electronic resource]. – Access : <https://www.youtube.com/watch?v=UE9BXkQ-SRc>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олена Попова – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри германської філології Сумського державного університету.

Наукові інтереси: політичний дискурс, мовна норма та зрушення в ній.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Olena Popova – Candidate of Philological Sciences, Assistant Professor, Assistant Professor of the Department of Germanic Philology at Sumy State University.

Scientific interests: political discourse, language norm and its shifts.

УДК 821.112.2.09:82.02Реал] "19"

DOI: 10.36550/2522-4077-2021-1-193-252-259

**КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ПОНЯТТЯ «МАГІЧНИЙ РЕАЛІЗМ»
В НІМЕЦЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ**

Світлана ПРИТОЛЮК (Тернопіль, Україна)

Orcid: 0000-0002-9245-4477

ResearcherID: I-7285-2018

e-mail: prytoliuk@tnpu.edu.ua

ПРИТОЛЮК Світлана. КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ПОНЯТТЯ «МАГІЧНИЙ РЕАЛІЗМ» В НІМЕЦЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ. *Стаття присвячена дослідженню магічного реалізму в німецькому літературознавстві, розглядаються витoki терміну та його концептуальні засади. Автор статті констатує розбіжності та протиріччя щодо тлумачення терміну, розмитість поняття та його гетерогенність. У статті наголошується, що зародження і становлення магічно-реалістичного методу в німецькій літературі має свої особливості та унікальність і відрізняється від відомих світові зразків латиноамериканської або ж англомовної літератури. Зазначається, що німецький магічний реалізм є історично детермінованим і у багатьох своїх зразках відображає травматичний повоєнний досвід із вираженою інспективністю та гуманістичною спрямованістю.*

Ключові слова: магічний реалізм, література Німеччини, постекспресіонізм, Нова об'єктивність, Франц Ро, Массімо Бонтемплі.

PRYTOLIUK Svitlana. CONCEPTUALIZATION OF THE NOTION "MAGICAL REALISM" IN GERMAN LITERATURE. *The article is devoted to the study of magical realism in German literary criticism, the origins of the term and its conceptual principles are considered. The author of the article relies on the research of German scientists, in particular M. Scheffel, D. Kirchner, H. Roland, T.W. Leine, M. Niehaus, J. Schuster and notes the differences and contradictions in the interpretation of the term, the vagueness of the concept and its heterogeneity. It is emphasized that the period of formation of the magic-realistic method of writing in Germany in the historical perspective generally covers the period from 1920 to 1960 and includes the beginning of the era of National Socialism and the Second World War. In German literature, the term was not immediately established, its assertion and dissemination were hampered by several factors: first, its contradiction, because it combines semantically opposite concepts – "realism", which directly correlates with reality, the true image of reality, and "magical", based on the supernatural, fantastic, reaching beyond reality; second, the moment of its origin falls on a rather complex and contradictory period of German history, which is reluctantly mentioned or silenced; third, magical realism has sometimes been mistakenly identified with the notion of "Neue Sachlichkeit". Analysis of all factors shows that the origin and formation of the magic-realistic method in German literature has its own characteristics and uniqueness and differs from the world-famous examples of Latin American or English literature. As a result, the author notes that German magical realism is historically determined and in many of its examples reflects the traumatic postwar experience with a pronounced introspectivity and humanistic orientation. As an aesthetic concept, magical realism expands the boundaries of realism: by depicting the objective world in its real dimensions, it focuses its gaze on the unreality hidden behind real objects.*

Keywords: magical realism, German literature, Postexpressionismus, Neue Sachlichkeit, Franz Roh, Massimo Bontempelli.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими завданнями. Період формування магічно-реалістичного методу письма в німецькій літературі в історичній перспективі загалом охоплює період від 1920-х до 1960-х років і включає початок доби націонал-соціалізму та Другу світову війну. Для Німеччини ці події мали розмір масштабної катастрофи, всепоглинаючого катаклізму, а тому й умови зародження і становлення магічного реалізму мали свої особливості та унікальність. В літературі термін «магічний реалізм» закріпився не одразу, його утвердженню й поширенню на заваді стали декілька причин: по-перше, його суперечливість, адже термін сам по собі поєднує семантично протилежні поняття: «реалізм», що безпосередньо корелює із реальністю, правдивим зображенням дійсності, та «магічний», в основі якого надприродне, фантастичне, таке, що сягає за межі реальності; по-друге, момент його виникнення і наступні десятиріччя припадають на доволі складний і суперечливий період німецької історії, про яку згадують неохоче або замовчують; по-третє, магічний реалізм іноді хибно ідентифікували із поняттям «нова об'єктивність», як наслідок, останнє витіснило магічний реалізм. Дефініція поняття набула чіткіших контурів впродовж останніх десятиліть, що передусім пов'язано з популярністю магічного реалізму в латиноамериканській літературі, однак, досі тривають дискусії щодо його визначальних параметрів, не вичерпуються спроби окреслити диференційні парадигматичні ознаки жанрових форм магічного реалізму, зокрема в німецькомовному літературному просторі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання певної проблеми та виокремлення її невирішених частин. Детальний аналіз актуальних публікацій виразно засвідчує певний дефіцит студій, присвячених німецькому магічному реалізму. Літературознавці визнають існування так званої «німецької проблеми» в міжнародних дослідженнях, що «замовчують» або ж «ігнорують» німецький підхід (Roland, 2016: 54). З наміром заповнити цю прогалину вважаємо за доцільне зосередитися на висвітленні магічного реалізму саме в німецькому літературознавстві і спираємося на праці М.Шеффеля, Д.Кірхнер, Г.Роланда, Т.В.Лайне, М. Ніхауза, Б. Шефера, Й.Шустера.

Метою нашої статті є дослідження витоків терміну «магічний реалізм» в німецькій літературі та його концептуальне наповнення з огляду на новітні дослідження німецького літературознавства.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Появу поняття «магічний реалізм» пов'язують із періодом німецького раннього романтизму, а саме із Новалисом, котрий у своїй філософській праці «Allgemeine Brouillon» («Загальна чернетка») говорить про «магічного реаліста», котрий шукає «чудо-об'єкт – чудо-образ», на відміну від «магічного ідеаліста», який в пошуку за «чудо-дією – чудо-суб'єктом», проте надалі прослуговується частіше поняттям «магічний ідеалізм» (Scheffel, 1990: 117).

Поширення й утвердження терміну «магічний реалізм» в літературі відбулося значно пізніше завдяки працям німецького мистецтвознавця Франца Ро та італійського письменника і журналіста Массімо Бонтемпеллі, які майже одночасно застосували, як зазначає М.Шеффель, «витягнутий із глибини вираз», котрий, однак, для кожного із них на початку мав різне значення (Scheffel 1990: 16). Франц Ро вперше вживає поняття «магічний реалізм» у праці, присвяченій картинах мюнхенського художника Карла Хайдера. Він згадує про постекспресіоністичний рух, який виокремився в країнах Європи, і, хоча й містить певні метафізичні риси експресіонізму, все ж є чимось абсолютно новим. У 1925 році вийшла друком історико-мистецтвознавча праця Франца Ро «Постекспресіонізм – магічний реалізм. Проблеми нового образотворчого мистецтва» („Nachexpressionismus – Magischer Realismus. Probleme der neuen europäischen Malerei“). Спираючись на мистецький корпус творів початку 20-х років, Франц Ро зробив спробу відокремити мистецтво нового типу від експресіоністичного, постекспресіоністичного та « нової об'єктивності», не наполягаючи на обов'язковості використання саме цього терміну: «Ми не надаємо особливого значення назві «магічний реалізм». Але оскільки дитина повинна була отримати справжнє ім'я, а постекспресіонізм позначає лише походження та часове відношення, ми додали, після того

як книжка вже вийшла, ось це інше. Він здався нам принаймні влучнішим, аніж «ідеальний реалізм» або ж «веризм», чи «неокласицизм», котрі лише частково презентують цей рух. Під «сюрреалізмом» розуміється, поки що, також дещо інше. Слово «магічний», на відміну від «містичного», робить натяк на те, що таємниця не входить в зображуваний світ, а захована за ним» (Цит. за: Kirchner, 1993: 18).

До певної дезорієнтації у тлумаченні терміну призвели розбіжності щодо визначення мистецького методу ще з самого початку формування напряму в образотворчому мистецтві. У 1925 році в Мангаймі за ініціативи Густава Гартлауба відбулася виставка робіт художників під назвою «Neue Sachlichkeit» («нова об'єктивність»). Цікавою обставиною цієї події стало те, що на виставці були представлені картини, які Ф. Ро відніс до магічного реалізму.

Поняття «магічний реалізм» майже в тих же часових рамках використовує італійський публіцист і письменник Массімо Бонтемпеллі, котрий, як підкреслює М.Шеффель, «незалежно від німецького історика-мистецтвознавця Франца Ро і за зовсім інших передумов» дійшов до нього (Scheffel 1990: 13). «Те, що Бонтемпеллі знав про роботи Ро, є малоймовірним. У його працях, в будь-якому випадку, немає жодного доказу цього» (Scheffel 1990: 119). Восени 1926 року Бонтемпеллі разом із італійським письменником, журналістом та кінорежисером Курціо Малапарте заснував в Римі часопис «900» (повна назва «900», Cahiers d'Italie et d'Europe), який виходив французькою мовою раз у квартал і мав по чотири видання у 1926 і в 1927 роках. До редколегії часопису входили Джеймс Джойс, Георг Кайзер, П'єр Мак Орлан. Засновники поставили перед собою мету популяризувати літературу, яка б відображала духовно-історичну ситуацію в Європі 20-років. Під керівництвом Бонтемпеллі створюється естетична програма, яка врешті здобуває назву «магічний реалізм». Головним завданням літератури нового часу стало створення нової «духовної геометрії» (Scheffel 1990: 13).

Бонтемпеллі розглядав світ як взаємодію двох сфер реальності: «réalité extérieure» («зовнішньої реальності») і «réalité individuelle» («індивідуальної реальності»), які творять дійсність, або ж «monde habitable» («світ живого») (Цит. За: Scheffel, 1990: 13). Завдання літератури полягає у створенні «nouvelle atmosphère» («нової атмосфери») і збагаченні «monde réel» (об'єктивного світу) завдяки «monde imaginaire» («світу уяви») (Цит. За: Scheffel, 1990: 14). За допомогою уяви, якій відводиться центральна роль у творчості, необхідно створювати нові міфи та легенди. Розмірковуючи про нову форму реалізму в мистецтві, Бонтемпеллі використовує поняття «réalisme magique». Означення «магічний», в такому випадку, розглядалося з двох ракурсів: по-перше, як щось «загадкове», таке, що «не можливо пояснити, що приховане за речами», однак, що може стати зримим завдяки «особливо точному зображенню», а по-друге, як «здатність митця встановлювати зв'язки між віддаленими речами» і «створювати сенс» (Цит. За: Scheffel, 1990: 16).

Незважаючи на закладену вже в самій назві суперечливість терміну і дискусії щодо його використання, магічний реалізм виявився доволі «живучим», про що свідчить його поширення в інших національних літературах. Особливе місце магічний реалізм посів в латиноамериканській літературі після публікації есе Ф. Ро про постекспресіонізм, переклад якого іспанською здійснив Ортега і Гассет «Revista de Occidente». З 30-х років поняття інтегрувалося в латиноамериканську літературу як *realismo magico* або ж *real maravilloso* і не лише набуло певної автономності, але й стало фактором колективної ідентичності. Завдяки творам Алехо Карпенсьєра і Габрієля Гарсія Маркеса магічний реалізм почали ідентифікувати із певним геокультурним простором (Roland, 2016: 53).

Сучасні дослідники вирізняють три «фази» в становленні і розвитку магічного реалізму (Stefanović, 2019: 22). Перша фаза починається в Німеччині в добу Ваймарської республіки і ґрунтується на теоретичних працях німецького критика-мистецтвознавця Франца Ро, з іменем якого більшість пов'язує саме виникнення терміну. Друга фаза набирає обертів в сорокових роках ХХ століття і охоплює період експансії іспано-американської літератури (Алехо Карпенсьєр, Мігель Анхель Астуріас, Аугусто Роа Бастос, Хосе Марія Аргедас, Габрієль Гарсія Маркес, Ізабель Альєнде, Карлос Фуентес und Хуан Рульфо). Третя фаза починається від сорокових років, включає п'ятдесяті, «коли магічний реалізм здобуває визнання як інтернаціональний стиль оповіді». Представниками третьої фази магічного реалізму вважаються Гюнтер Грасс в Німеччині, Тоні Моррісон в Північній Америці, Бен

Окрі в Нігерії, Салман Рушді в Індії, Анджела Картер в Англії, Євгеній Замятін в Росії, Харукі Муракамі в Японії, Майкл Ондатже в Канаді, Максін Хонг Кінгстон в Китаї, Італо Кальвіно в Італії та ін. (Stefanović, 2019: 22.)

Грунтовні й всеохоплюючі праці з цієї проблематики з'являються лише з кінця шістдесятих років. Прикметним також є і той факт, що зацікавлення магічним реалізмом посилюється щоразу «після кризових періодів і/або в періоди суб'єктивно-інтроспективних тенденцій» (Kirchner, 1993: 29). На думку Д. Кірхнер, «деякі із найкращих і найбільш змістовних праць з магічного реалізму були написані закордонними істориками літератури, котрим не можна було дорікнути в об'єктивній оцінці ні через почуття вини, ні через особисту відразу до епохи» (Kirchner, 1993: 29). Усі науковці констатують розбіжності та протиріччя щодо тлумачення терміну, а магічний реалізм описується як літературний метод, котрий «або психологізує (антираціональний) міф, або ж допомагає виразити – як і сюрреалізм – темні та ірраціональні процеси людської (під)свідомості» (Leine, 2018: 31).

Щодо німецького магічного реалізму, то його зародження і розвиток має своє історичне підґрунтя із характерною йому атмосферою і соціокультурними чинниками, які вплинули і на формування самого феномену, і на його рецепцію. Доріс Кірхнер орієнтується на історичні маркери і розглядає стиль магічного реалізму як відгук на події двадцятих років (Kirchner, 1993: 8). Вона підкреслює, що плідний ґрунт для зародження магічного реалізму створили саме 20-ті роки ХХ ст.: «Наслідки Першої світової війни, а також розчарування в недосконалій Ваймарській демократії призвели до регресії та реакції лівих інтелектуалів», а магічний реалізм – це «відповідь на прагнення окремих митців пробитися до справжньої дійсності і дістатися через естетичний антиконцепт до непорушних цінностей в атмосфері гіпертрофованої віри у поступ та матеріалізм у буржуа й одночасною втратою ілюзій у митців та інтелігенції» (Kirchner, 1993: 19).

Не заперечним є також факт близькості магічного реалізму і «нової об'єктивності» — напряму, що зародився у 20-ті і був спрямований «проти усього суб'єктивного, емоційного, п'яного, утопічного, і в певній формі екзальтованого», із «радикальним прагненням реальності» (Scheffel 1990: 74). Його представники поширювали тенденцію до «об'єктивного зображення» в мистецтві, котра в німецькій мові передається поняттям «sachlich», звідси назва напряму «Neue Sachlichkeit» — «нова об'єктивність». Особливістю такого мистецького підходу вважається фіксація уваги на речі («Sache»), а не на її рефлексії. Міхаель Ніхаус визначає загальні ознаки методу такими поняттями, як «антиекспресіонізм, оновлення натуралістичних позицій, тверезий спосіб письма, стиль репортажу, повернення до суспільної дійсності, висока оцінка документаризму та антипсихологізм» (Niehaus, 2016: 67).

Парадоксальним чином саме акцент на повсякденних об'єктах, окремих конкретних деталях дозволив розгледіти в них прихований зміст, магічний магнетизм буденних речей. Як зазначає Шеффель, «само об'єктивоване виокремлення речі, позбавлене усіх атмосферних елементів, впускає через чорний хід ірраціональний момент в мистецтво», завдяки цьому прийому предмет здається «чужим і загадковим» (Scheffel, 1990: 75). Саме таке зображення трактується Ро як «магія предметності», а означення «магічний» підхоплюється сучасниками і використовується в контексті нового реалізму, як синонім до загадкового, таємничого. Таку особливість «нової об'єктивності» констатує і Д. Кірхнер: «Через об'єктивацію і зовнішню концентрацію на повсякденних предметах і людях цей мистецький напрямок спробував передати дійсність надзвичайно виразно, пуристично і статично, щоб завдяки цьому пробитися до більш узагальнених, прихованих в глибині основ значення» (Kirchner, 1993: 19). Однак не зважаючи на близькість і певний зв'язок, не можна ототожнювати «нову об'єктивність» і магічний реалізм, оскільки останній є «реакцією на математично-тверезу сторону нової об'єктивності» (Kirchner, 1993: 38).

Рухові в бік магічного реалізму сприяли і дискусії, які виникли навколо «нової об'єктивності». Мистецький напрям викликав супротив в інтелектуальному колі, що утворилося навколо часопису «Колона» („Die Kolone“) та його засновника Мартіна Рашке. Він рішуче виступив проти «нової об'єктивності», котра, на його думку, «принижує письменника до репортера, а оточення пролетарів пропагує як чуттєвий стандарт сучасного письменства» (Цит. за: Kirchner, 1993: 13).

Не менш важливим аспектом у вивченні магічного реалізму є його періодизація або ж визначення місця в історико-літературному процесі, що неминуче зачіпає проблему тяглості німецької літератури та її розвиток в часи нацистської диктатури, тобто в 1933 – 1945 роки. Це питання досі залишається делікатним і болючим, а деякі твори магічного реалізму цього періоду потрапили в забуття. Німецький літературознавець Й. Шустер наполягає на прийнятті ідеї про неперервність літературного процесу з 20-х років і до кінця 40-х.: «Незважаючи на період націоналізму ніколи не зникали модерні техніки письма в літературі, яка з'являлась і була опублікована в Німеччині. [...] А модернізм після 1945 року був би не мислимим без трансформацій, які вона зазнала протягом 1930-х» (Schuster, 2016: 34).

Важливим чинником у концептуалізації поняття «магічний реалізм» стали дискусії, які велися в другій половині сорокових років в літературознавчих колах Німеччини. Катализатором суперечки стала праця одного із засновників «Групи 47» і видавця часопису «Der Ruf» Ганса Вернера Ріхтера «Literatur im Interregnum» («Література міжвладдя»), опублікована у 1947, в якій наголошувалося, що втеча літератури «у ліси самотності», «в ірреальність» стала відповіддю на соціально-економічну, політичну та духовну невизначеність двадцятих років. Він акцентує на зародженні нового типу реалізму: «Це кривавий результат нашого часу і нашого життя, це сумнівність нашої духовної екзистенції і непевність нашого душевного сум'яття, що підносить його із чистого сприйняття об'єктивного в магічне. І цей реалізм дуже віддалений від реалізму попереднього» (Цит. за: Kirchner, 1993: 20). Ріхтер підкреслює, що світовідчуття покоління 20- х років близьке до апокаліптичних настроїв покоління після Другої світової війни. Це пояснює розквіт магічного реалізму в перші повоєнні роки. Завдання ж літератури нового періоду полягає в «безпосередньому реалістичному вираженні, щоб зробити видимим ірреальне, приховане за дійсністю, ірраціональне — за реальністю, а за великими суспільними перетвореннями — перетворення людини. Охопити і зобразити життя нашої доби [...] як цілісне — це, напевно, те, що можна назвати реалізмом або магічним реалізмом, чи об'єктивізмом, і є нічим іншим, як виходом із вакууму нашого часу до нової дійсності» (Цит. за: Kirchner, 1993: 20). Ріхтер акцентує на неперервності літературного процесу в Німеччині та утверджує думку про те, що не можна говорити про «*tabula rasa*» в німецькій літературі після 1945 року. Він відмежовує літературу «*нової генерації*» повоєнного часу від літератури внутрішньої і зовнішньої еміграції.

Знаковими в дискусіях 50-х років стали праці Леонарда Форстера. Він визначає «магію» як «знання про таємні сили», в основі яких уявлення, що усі природні явища і людина перебувають у таємничих стосунках, а магічний реалізм, як метод письма, вважає психологічно вмотивованою спробою розкрити сутність людини «з усіма її глибинами» (Forster, 1950: 87). «Відходячи від раціоналізму ми думаємо знову про ірраціональне – дорациональне – науку. Так зрештою і робили романтики. [...] Їхніми слідами в наші дні пішли сюрреалісти» (там же). Форстер визначає три шляхи відображення дійсності: «по перше, адаптація і тлумачення старої міфології [...]; по друге, створення уявного світу; по третє, осягнення і тлумачення зовнішнього світу у світлі підсвідомого. Це власне і є те, що я розумію під «магічним реалізмом»» (Forster, 1950: 87). Розглядаючи магічний реалізм з позицій психології та філософії, Форстер посилається на вчення Г. Юнга, згідно з яким певний архетипний досвід належить до колективного підсвідомого людства відповідного культурного кола. Він робить висновок, що «раціонально свідомою людиною» спирається на глибоко заховані рівні свідомості. Магічний реалізм створює певний новий семантичний простір, де перетинається дійсність і міф: «Все є скрізь: міф живе в нас, як і прадавні сили природи, про які ми так давно забули, що створили атомну бомбу. Це і є сенс магічного реалізму, який він покладає на нас, — зробити висновки» (Forster, 1950: 99).

Певним підсумком усіх попередніх дискусій навколо магічного реалізму стала праця М. Шеффеля «Magischer Realismus. Die Geschichte eines Begriffes und ein Versuch seiner Bestimmung» (Scheffel 1990), в якій він констатує схожість літератури 20- х років та першого десятиліття після Другої світової війни: «Тут і там можна спостерігати дуже схоже описаний сучасниками феномен. Люди прокидаються від «сп'яніння» і «засліплення», шукають «тверезо» і «об'єктивно», щоб упевнитися, «що є», і відкривають щось «магічне» в реальності» (Scheffel 1990: 109), а тому, цілком логічним видається той факт, що

представники обох повоєнних поколінь підхопили це поняття, навіть якщо вони пішли кожен своїм шляхом. Стильовий напрям, що виник у 20-ті роки, намагався поєднати «об'єктивність» і «чудо», «магію» та «реалізм», вилився в «особливу форму оповідного світу», а його вплив можна спостерігати аж до 50-х років. Автори, які стали представниками цього напрямку, народилися на зламі століття і створили певне інтелектуальне коло навколо часописів «Колона» («Die Kolone»), «Білий ворон» («Der weiße Rabe») і навколо видавця Віктора Отто Стомпса. Таким чином, зазначає Шеффель, починаючи з часів Веймарської республіки, і в часи націоналізму в Німеччині з'являлися твори письменників «молодої генерації», які «в жодному випадку не писали в шухляду, а багато публікувалися» (Scheffel 1990: 110).

М. Шеффель одним із перших спробував описати ідеально-типові ознаки магічного реалізму, спираючись на тексти, що з'явилися в період з 1917-го до 1954 року, серед яких романи Ернста Юнгера («Das abenteuerliche Herz»), Германа Казака («Die Stadt hinter dem Strom»), Ернста Кройдера («Die Gesellschaft vom Dachboden», «Die Unauffindbaren»), Фрідо Лампе («Am Rande der Nacht», «Septembertage»), Горста Ланге («Schwarze Weide», «Ulanenpatrouille»), Вільгельма Леманна («Der Bilderstürmer», «Die Schmetterlingspuppe»), Марти Зальфельд («Pan ging vorüber») та ін. Окрім «закритої форми оповіді», котру він називає вирішальною диференційною ознакою текстів цього «оповідного стилю», вчений вирізняє такі ознаки фіктивного світу: *гомогенність* (тобто лише одна «система реальності», що відрізняє її від фантастики, що розірвана між двома системами впорядкування світу); *початкова реалістичність* (мається на увазі пряма кореляція із сучасним повсякденним досвідом); *стабільність* («жодної невизначеності, яка б обґрунтовувалась формою зображення»); *наскрізна деформація реалістичної системи всередині* («таємниця» таким чином інтегрована в світ оповіді, що «порядок видимого» загалом здається парадоксом і це збиває з пантелику; інтеграція «таємниці» досягається завдяки певним «повторюваним формальним і змістовим засобам», котрі «маркують специфічний рельєф» художнього світу (Scheffel 1990: 111). Засобами, що створюють так звану рельєфність тексту, на думку Шеффеля виступають: 1) узагальнення і невизначеність рамкової інформації; 2) сувора об'єктивна загостреність, котра унеможливує будь-яке перспективне фокусування; 3) мотиви занепаду (хворобливості), атмосфера тиску і особливого стану просвітлення свідомості персонажів; 4) тяжіння до статичного, мініатюрного та ідилічного, водночас «неймовірно» ув'язнене «в тенетах сумного»; 5) утвердження великого всеохоплюючого суголосся, «високого сенсу» усього існуючого у мовленні оповідача, а з перспективи персонажів – досвід погляду, що охоплює все цілісно і таємним чином поєднує протилежності (Scheffel 1990: 111).

На думку М. Шеффеля, в магічно-реалістичних текстах «реалістичне» втрачає своє значення, а «магічний» компонент навпаки набуває ваги. У своєму визначенні магічного він виділяє такі ознаки: «Сутності, феномени та предмети можуть тут бути одночасно і самими собою й іншими, категорії простору і часу, на відміну від раціонально впорядкованої картини світу, сприймаються як проникливі («durchlässig»), природне і надприродне пов'язані нероздільно і сприймаються як «магічне ціле». Мікрокосмос та макрокосмос перебувають у безпосередньому семантичному взаємозв'язку. Символ і реальність зливаються в одне, «це є» і «це означає» вже не є окремими речами» (Scheffel 1990: 67). Таке визначення, однак, не дозволяє відрізнити цей ірраціональний пласт нарративу від символізму, експресіонізму чи сюрреалізму.

У своїй пізнішій праці Шеффель визначає магічно-реалістичний метод письма як «новий реалізм, котрий парадоксальним чином об'єднує об'єктивність («Sachlichkeit») і чудо («Wunder»), раціональність та ірраціональне» (Scheffel 2000: 526). Щодо особливостей нарративної структури, то він наводить такі ознаки, як «невизначені часова і просторова локалізація», «неповна каузальна мотивація оповіді»; «мотиви хворобливості, демонізація побутових предметів»; «утвердження в оповіді таємного сенсу, трансцендентної, але не завжди релігійно обґрунтованої впорядкованості дійсності»; на рівні дійових осіб — переживання особливого, незбагненого досвіду, що призводить до «втрати будь-якої структурованої перспективи і пов'язане частково із почуттям відособленості, частково із злиттям усього суцього в єдине ціле» (Scheffel 2000: 526). Окрім того, він відзначає у

магічному реалізмі такі особливості: з одного боку — прагнення до гармонії і сталого порядку, з іншого — до хаосу та руйнування. І якщо реалізм створює підґрунтя для фрагментизації предметного світу, то магічне дивним чином сприяє гармонізації і балансу (там само).

Новий імпульс у вивченні магічного реалізму, і німецького зокрема, дала колективна монографія «Poetologien deutschsprachiger Literatur 1930-1960», яка вийшла в 2016 році. Один із авторів праці, Губерт Роланд, констатує відсутність системного й глобального осмислення магічного реалізму як явища у світовій літературі і відзначає факт ігнорування німецького внеску в його становлення і розвиток. На сьогодні, зауважує дослідник, поняття магічного реалізму стало «всесвітнім феноменом з широким потенціалом універсалізації», що, на його думку, призвело до «розмивання терміну» і «завело в концептуальний глухий кут» (Roland 2016: 54). Роланд фіксує на глобальному рівні «всеохоплюючу гомологію Magical Realism/realism magico, з одного боку, із постколоніальною літературою, а з іншого — з естетикою модернізму аж до постмодернізму» (там же). На противагу цьому, німецьке історичне літературознавство відносить магічний реалізм в літературне поле із більш ранніми хронологічними віхами і до 1960-х років. Щоб усунути усі розбіжності і неточності у тлумаченні явища магічного реалізму та його класифікації, Роланд пропонує прийняти ряд положень. Так, наприклад, у дослідженні магічного реалізму, на його думку, виправданим є «гнучкий підхід». Вчений наполягає, що магічний реалізм — це «не поняття і не жанр, а тенденція (trend) або стиль (style)», що своєю поетикою та світовідчуттям розширює і поглиблює традиційне уявлення про реалізм, починаючи з 19-го століття (Roland 2016: 54). Ключовим моментом, на його думку, є «напруга між ‘новооб’єктивною’ речевою загостренністю» в описі «знайомого на перший погляд світу» і усвідомлення постійної присутності «таємниці», прихованої за речами (за Шеффелем). Конститутивну роль у магічному реалізмі відіграють моменти епіфанії або ж просвітлення свідомості (Roland 2016: 56). Важливою категорією магічного реалізму, на думку автора, є топос рудерального простору (за Б. Шефером). Окрім того, Роланд визнає слушною концепцію Ю. Арви, згідно з якою магічний реалізм є формою вираження травматичного досвіду (Traumatik Imagination). І оскільки феномен досліджувався незалежно від німецького магічного реалізму, є підстави стверджувати, що травматичний досвід, культурно-історичні ситуації виступають важливими чинниками формування стилю. Відповідно, зазначає Роланд, історія німецькомовного магічного реалізму пов’язана із літературою внутрішньої еміграції (там само). На завершення він наводить, опираючись на працю В. Б. Фаріс, диференційну ознаку магічного реалізму, так звану «disruption of time, space und identity» («порушення часу, простору та ідентичності») (Roland 2016: 56). Роланд виділяє також «ідентифікаційні виміри» магічного реалізму, як у випадку із латиноамериканською літературою, де realism magico поєднує специфічну йому естетику із «колективними містичними структурами», на відміну від цього, в німецькому варіанті магічний реалізм відображає «зламану ідентичність суб’єкта» (там само).

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок. Аналіз праць німецьких науковців дозволяє зробити висновок, що магічний реалізм, як літературний феномен і як топос, має свою специфіку в німецькій літературі: він є історично детермінованим і у багатьох своїх зразках відображає травматичний повоєнний досвід із вираженою інроспективністю та гуманістичною спрямованістю. Як естетичний концепт магічний реалізм розширює межі реалізму: зображаючи предметний світ у його реальних вимірах, він фокусує погляд на прихованих за реальними об’єктами ірреальними вимірами. З огляду на гетерогенність текстового матеріалу, цікавим постає питання жанрової диференціації і національних особливостей текстів магічного реалізму.

БІБЛІОГРАФІЯ / REFERENCES

1. Forster, Leonard. Über den „Magischen Realismus“ in der heutigen Dichtung. In: Neophilologus, 34, 1950, S. 86-99.
2. Kirchner, Doris: Doppelbödige Wirklichkeit: magischer Realismus und nicht-faschistische Literatur / Doris Kirchner. - Tübingen: Stauffenburg-Verl., 1993, 162 S.
3. Leine, Torsten W. Magischer Realismus als Verfahren der späten Moderne: Paradoxien einer Poetik der Mitte. Studien zur deutschen Literatur Series (Tom 215), Berlin/Boston, Walter de Gruyter GmbH, 2018, 308 S.
4. Niehaus, Michael. Surreale Sachlichkeit in der Literatur. In: Kyllikki Zacharias (Hg.): Surreale Sachlichkeit. Werke der 1920-er und 1930-er Jahre aus der Nationalgalerie. Berlin 2016, 67-73.

5. Roland, Hubert. Magischer Realismus und Innere Emigration. In: Poetologien deutschsprachiger Literatur 1930-1960, Moritz Baßler, Hubert Roland and Jörg Schuster, Berlin/Munich/Boston, Walter de Gruyter GmbH, 2016, S. 51-76.
6. Scheffel Michael. Magischer Realismus. Die Geschichte eines Begriffes und ein Versuch seiner Bestimmung, Tübingen 1990 (Staffenburg Colloquium. 16), 187 S.
7. Scheffel, Michael. Magischer Realismus. In: Reallexikon der deutschen Literaturwissenschaft, Bd. 2, hg. von Harald Fricke u.a., Berlin, New York 2000, S. 526.
8. Schuster, Jörg. Die vergessene Moderne Deutsche Literatur 1930-1960, Stuttgart: Kröner 2016, 202 S.
9. Stefanović, Maja. Die Begriffsgeschichte des magischen Realismus von der deutschen Malerei bis zur hispanoamerikanische Literatur. In.: FACTA UNIVERSITATIS Series: Linguistics and Literature Vol. 17, No 1, 2019, pp. 11-23.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Світлана Притолок – кандидат філологічних наук, доцент кафедри німецької філології та методики навчання німецької мови Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.
Наукові інтереси: порівняльне літературознавство, література Німеччини.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Svitlana Prytoliuk – PhD in Philology, Associate Professor of the Department of German Philology and German Language Teaching Methodology at Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University.
Scientific interests: comparative literature, genology, *magical realism*, *German literature*.

УДК 811.111:81'42

DOI: 10.36550/2522-4077-2021-1-193-259-265

**МОВНІ МАРКЕРИ СТРАТЕГІЇ ПРЕЦЕДЕНТУ
В АНГЛІЙСЬКОМОВНОМУ БУДЕННОМУ
ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ**

Людмила СУХОВЕЦЬКА (Бахмут, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3345-0764>

suhlv1974@gmail.com

СУХОВЕЦЬКА Людмила. МОВНІ МАРКЕРИ СТРАТЕГІЇ ПРЕЦЕДЕНТУ В АНГЛІЙСЬКОМОВНОМУ БУДЕННОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ. Стаття присвячена дослідженню лінгвальних маркерів стратегії прецеденту, спрямованої на спонування адресата в англійськомовному буденному політичному дискурсі. Реалізація цієї стратегії має особливості на лексичному та синтаксичному рівнях. Маркери лексичного рівня представлені групою іменників із семантикою зразковості, моделі поведінки, прикметниками і сполучниками із семантикою подібності, займенником “that”, дієсловами “observe, look at” та дієслівними сполученнями із семантикою повчальності. На синтаксичному рівні найактивніша роль належить складнопідрядним реченням.

Ключові слова: стратегія прецеденту, прецедент, буденний політичний дискурс, спонування, зразковість, імперативність.

SUKHOVETSKA Liudmyla. LINGUAL MARKERS OF PRECEDENT STRATEGY IN EVERYDAY ENGLISH POLITICAL DISCOURSE. The article is devoted to the study of lingual markers of the precedent strategy with imperative intention in everyday English political discourse. This kind of discourse is represented by the speech of non-professional politicians, in which common people shape their conceptions about politics, activities of the political institutions and their leaders. In order to modify the activities of politicians in the interests of society, the citizens appeal to precedent phenomena. By doing this the voters encourage the politicians either to follow positive precedence or to avoid negative one. Analysis of the empirical material has revealed that the lingual markers used for the implementation of the precedent strategy belong to the lexical and syntactic levels. The former level is represented by productive use of nouns with the semantics of model behavior “example, style, pattern, mode, way, path, repeat”, adjectives with the semantics of similarity “same, such, similar, equivalent” and conjunctions with the same semantics “like, as”. Frequently the adequate precedent historical situations are introduced into the sentence by the word-combinations “for example, for instance”. The electorate actively use in their speech verbal combinations with the semantics of instructiveness “to take / draw / teach / learn a lesson from, to learn from, to follow the plan / route”. Such verbs as “observe, look at” help to draw the addressee’s attention to the necessary precedence. The demonstrative pronoun “that” serves to establish contact between the realities of today and the existing historical precedents. The syntactic level of the implementation of precedent strategy is characterized by active use of complex sentences with attributive clause, object clauses and circumstantial clause of time. The latter syntactic construction is correlated to the category of “us –them”, where the

component "them" is given positive evaluation, and the component "us" receives negative evaluation, what ruins the classical concept of this opposition.

Key words: precedent strategy, precedence, everyday political discourse, incentive, exemplary, imperative.

Постановка проблеми. Поняття прецедентного феномену виходить за межі мовознавства у традиційному його розумінні й стосується таких наукових студій, як когнітивістика, лінгвокультурологія, соціолінгвістика, психолінгвістика. З цієї причини прецедентність потребує комплексного вивчення із залученням аналізу індивідуальних, етнокультурних, соціальних особливостей представників певної лінгвоспільноти. Дослідницький інтерес до вивчення прецедентності зумовлений не тільки складним характером даного явища, але і його безперечною роллю у формуванні потенціалу впливу на адресата.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поглиблене вивчення проблеми прецедентних феноменів зумовило появу численних досліджень присвячених з'ясуванню природи прецедентності та сутнісних ознак прецедентних одиниць, до яких відносять надособистісний характер, загальновідомість та зрозумілість лінгвокультурній спільноті, символічне значення, рекурентність у мовленні, культурна значущість, суспільна цінність, семантична варіативність (Селіванова, 2011; Нахимова, 2007; Рослицька, 2019).

Значну увагу приділяють лінгвісти визначенню типології та класифікацій прецедентних феноменів. Традиційно в системі прецедентних феноменів виокремлюють прецедентне ім'я, текст, висловлення та прецедентну ситуацію (Красних, 2002). За ступенем універсальності їх розподіляють на універсально / національно / соціумно-прецедентні та автопрецеденти (Красних, 2002; Гудков, 2003). Предметом дослідження ставили функції прецедентних феноменів у різних дискурсах (номінативна, смислотвірна, прагматична, парольна, оцінювальна, маніпулятивна) (Великорода, 2012; Нахимова, 2007; Рослицька, 2019).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на чималу кількість лінгвістичних праць із зазначених вище проблем, вони ще далекі від свого вирішення. Прагматична роль прецедентних феноменів (*надалі ПФ*) у передачі інформації тексту є неперевершеною. Через свою асоціативність та експресивність вони постають ефективним засобом впливу на адресата, активізують його мисленнєву діяльність та сприяють реалізації інтенцій мовця. Слід сказати, що роль ПФ у реалізації саме спонукальної інтенції адресанта на знайшла відображення у сучасних розвідках. Дані досліджень оминули аналіз суто мовних маркерів, притаманних ословленню стратегії прецеденту з метою спонукання адресата до вчинення певних дій, що зумовлює **актуальність** дослідження.

Формулювання цілей статті. Метою нашої статті є з'ясування репертуару мовних (лексичних та синтаксичних) маркерів реалізації стратегії прецеденту у мовленні виборця. Мета зумовила реалізацію низки **завдань**: проаналізувати природу прецедентності, виявити релевантні ознаки для обґрунтування стратегії прецеденту, навести дефініцію стратегії прецеденту і визначити мовний репертуар для її реалізації у мовленні виборців. **Об'єктом** дослідження є висловлення із спонукальною інтенцією, що містять у своїй структурі прецедентний феномен, **предметом** – лінгвальні маркери таких висловлень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Градуїований характер параметру політичного дискурсу зумовлює його широкий жанровий простір. На нижніх позиціях шкали інституційності розташована сфера буденної політичної комунікації, що представлена мовленням політиків-непрофесіоналів, у якому об'єктивуються уявлення пересічних громадян про політику, діяльність її інститутів та їх лідерів. Однією з інтенційних характеристик мовленнєвої поведінки електорату є спонукальна, у межах реалізації якої відправник повідомлення апелює до прецедентних феноменів з метою модифікації діяльності політиків відповідно до інтересів суспільства.

Прецедентний феномен є унікальним лінгвокультурним фактом, закріпленим в пам'яті спільноти. Він експлікує результати співіснування і взаємовпливу національної когнітивної бази, мови та культури (Богданова, 2016: 55), актуалізує у колективній свідомості певний

змістовий мінімум, пов'язаний із минулим досвідом суспільства, вміщує у собі всю сукупність фонових знань і уявлень, є результатом стереотипізації ситуації.

Визначальним для нашого дослідження є підхід, згідно якого ПФ синтезує у собі вербальні і невербальні прояви, зокрема: суспільні явища, історичні події, особи або постаті, тексти, які є добре відомі і значимими для певної соціальної спільноти (Красных, 2002: 64–65).

Функціонування ПФ відбувається у межах простору, зверненого одним боком до світу реального, іншим боком – до світу ідеального, де нормативні уявлення про людину, світ, суспільство пов'язують із еталоном або стереотипом. Еталон є зразком, з яким порівнюють явища та факти дійсності, мірилом, відповідно до якого оцінюють предмети та явища. Таким еталоном, мірилом і постає прецедентний феномен. Прецедент – це модель для судження про явища, факти, особистості та ситуації.

“Поведінка в певній ситуації, яку розглядають як зразок за інших аналогічних обставин” – є визначенням прецеденту в соціології (СЕС, 2000: 60). Очевидно, що прецедент володіє зразковістю та імперативністю, тобто слугує прикладом для наслідування та орієнтиром для моделювання подальших дій, що надає нам підґрунтя для визначення **стратегії прецеденту**, під якою ми розуміємо спосіб мовленнєвої поведінки адресанта, який передбачає використання знання прецедентних ситуацій як аргумент у спонуканні адресата до дії. Стратегія прецеденту відсилає до типової, «еталонної» ситуації, зразка.

З метою кристалізації прецедентних ситуацій у мовну форму англійськомовні виборці послуговуються засобами лексичного та синтаксичного рівнів. На лексичному рівні провідне місце у виконанні цієї функції належить **іменникам** із семантикою зразковості, моделі поведінки *example, style, pattern, mode, way, path, repeat*. Наприклад: *Norway has a very constructive and involved engagement with the EU. I do hope that the UK will come to understand how well the Efta model would work for us* (Guardian, 2017).

У наведеній рекомендації сполучення *Efta model* конкретизує тип взаємовідносин між Норвегією та Євросоюзом, які можуть слугувати зразком встановлення нових зв'язків між Британією та ЄС в умовах виходу країни із європейського простору.

If Merkel and Hollande were to agree to Putin's terms it would be essentially a repeat of the Munich conference 1938. Next target for Putin would be the Baltic states (Guardian, 2016). Адресант цього висловлення намагається підтримати правильність позиції А. Меркель та Ф. Олланда щодо невизнання анексії території Криму Російською Федерацією шляхом проведення аналогії із Мюнхенською конференцією 1938 року (*a repeat of the Munich conference*). Згідно Мюнхенського договору поступки з боку Лондона та Парижу на користь Гітлеру дозволили приєднати Судетську область Чехії до Німеччини, але не змогли зупинити найбільшу трагедію історії людства – другу світову війну. “Мюнхенська конференція” постає символом політики “поступок”, “заспокоєння” агресора та увійшла у свідомість світової спільноти як хибна, безглузда і отримала негативно-оцінну конотацію.

In Iraq sanctions proved to be prelude rather than alternative to war, a pattern set to be repeated over Iran unless we can mount effective international pressure against plans for an attack (Guardian, 2017). Лексемою *pattern* мовець узагальнює ситуацію запровадження санкцій на Ірак як засіб втримання агресивної політики країни і рекомендує застосувати подібний підхід до Ірану. Тобто, референція маркера *pattern* має одночасно двох-векторну спрямованість – на минуле Іраку і на майбутнє Ірану.

Широким є застосування прийменникових сполучень *for example, for instance*, якими вводиться саме приклад поведінки інших: *For instance, in the European Parliament, the larger states obviously have a greater number of representatives, but shouldn't there be a further democratic body (an upper house) where each member state has the same representation? (for example the U.S. Senate, where each state (regardless of population size) has two senators.)* (Guardian, 2017). У цьому фрагменті адресант критикує принцип функціонування Європарламенту, де більш населені країни мають більше представників у парламенті і пропонує його демократизацію шляхом унаслідування прикладу роботи верхньої палати Сенату США, де кожен штат представлений двома делегатами незалежно від ступеня заселеності штату.

До мовних маркерів стратегії прецеденту належать **прикметники** із семантикою подібності *same, such, similar, equivalent*. Наприклад:

Attlee and Thatcher worked hard to cement their political legacy, so it proved politically difficult to repeal. Labour must think hard about how it does the same (Guardian, 2018). Такі відомі історичні постаті, як К. Еттли та М. Тетчер безумовно входять до когнітивної бази ПФ не тільки британської спільноти. Не дивно, що автор апелює до цих прецедентних імен як до зразків їхньої успішної прем'єрської діяльності, зокрема закріплення результатів політичних та економічних реформ. Саме на це звертає увагу виборець, звертаючись до лейбористів та очікуючи від них подібних підходів до здійснення реформ (*how it does the same*).

Russia lost the last cold war because of the price of oil and they are going to lose this one in exactly the same way (Guardian, 2017). Прецедентною ситуацією цього висловлення є дієвий вплив зниження цін нафту в період правління американського президента Р. Рейгана, яке згодом сприяло розвалу СРСР і перемозі західної ідеології у холодній війні. Сучасне спостереження виборця за падінням ціни на нафту, яке є головним джерелом економічних прибутків Росії, уможливує зробити прогноз щодо розпаду Російської Федерації у той же спосіб у 21 сторіччі (*in exactly the same way*).

I am pretty sure, that it is the right vision. How to deliver it, well I believe it requires something similar to what Roosevelt did in the US in the 30's, massive investment in infrastructure and housing, to re-balance the way the economy works, and people move around (Guardian, 2017). Підтримуючи наміри керівника лейбористів Дж. Корбіна запровадити нові транспортні кампанії залізничного характеру в країні, мовець пригадує позитивний ефект від змін в інфраструктурі та житлового комплексу, запроваджених у 30-ті роки 20 століття президентом США Т. Рузвельтом. Апеляція до успішного прецеденту, пов'язаного із позитивно-конотованим антропонімом Рузвельт (*something similar to what Roosevelt did*) постає переконливим аргументом для спонукання політиків до реалізації корисних для суспільства кроків.

До мовних ресурсів, які характеризуються семантикою подібності належать **сполучники** *like, as*, якими послуговуються мовці у вербалізації зразкової моделі поведінки. Наприклад: *We need to get back to sensible housing policies like most European countries have and people buy or rent depending on a lifestyle choice and economic ability, without destroying the rental stock* (Guardian, 2017); *Britain should be building low cost, eco-friendly social housing as they do in the Netherlands and Scandinavia* (Guardian, 2017).

Адресанти наведених вище висловлень стурбовані ситуацією житлового фонду в країні. Вони порівнюють ситуацію Британії із іншими країнами (*as they do in the Netherlands and Scandinavia, like most European countries*), вважаючи умови політики будівництва житла для громадян у Нідерландах, Скандинавії та інших Європейських країнах є більш привабливі, бо там будують недороге житло, яке не приносить шкоди для екології і зберігається система орендованого житла. Такі особливості є значущими для мовців, тому вони їх вербалізують як модель для наслідування.

Наслідками референдуму за вихід Британії із Євросоюзу стали певні внутрішні розбіжності і чутно відголоски бажання виходу певних частин із самого Сполученого Королівства. У пошуках знайти спосіб залагодити ситуацію, виборці аналізують політичний устрій інших країн і вбачають переваги у федеральній політичній системі як у Німеччині (*like the Germans*) або пропонують реформувати парламент Англії у бік децентралізації влади, подібно регіональним парламентам Шотландії, Уельсу та Північної Ірландії: *We should move towards a more federal political system, like the Germans* (Guardian, 2017); *What the UK needs is a devolved regional parliament in England, just like in Scotland, Welsh and NI* (Guardian, 2017).

Активно залучаються мовцями **дієслівні сполучення** із семантикою повчальності *to take / draw / teach / learn a lesson from, to learn from*, та семантикою слідування інструкціям *to follow the plan / route*. Наприклад:

We'd do better economically, socially and morally as a nation if we followed Denmark.... In Denmark, any home or land left empty or unused for six months must be sold, only Danish residents can buy land, and it has a land value tax (Guardian, 2016). У наведеному прикладі розкривається досвід законодавства Данії щодо сфери житлового фонду, згідно якого будь-

яке житлове приміщення або земельна ділянка, яка залишається незайманою протягом шістьох місяців, підлягає продажу, при чому тільки громадянам Данії і за умов внесення певного земельного податку. Спонукальний смисл наведеного прецеденту зосереджений у сполученні *if we followed Denmark*, де лінгвальним маркером постає саме **дієслово** *to follow*.

Лексеми *observe*, *look at* реалізують функцію спрямування уваги адресата до прецедентної ситуації. Наприклад: *The EU will insist that any Brexit trade treaty binds Britain into sticking closely to its rules and that it cannot easily be changed. Simply observe the case of Switzerland, which tried to exclude itself from the rules on free movement of people in 2014. Threatened with losing all its other trade agreements, it backed down* (Independent, 2018).

Контекст ситуації стосується труднощів урегулювання торгових відносин в умовах виходу Британії із ЄС. Прогноз адресанта є песимістичним і ґрунтується на досвіді Швейцарії (*observe the case of Switzerland*), яка спробувала вийти із угоди вільного переміщення людей, але відмовилась від своїх намірів, бо отримала погрозу з боку ЄС одночасно бути позбавленою інших вигідних торговельних угод. Безумовно, що такі прецеденти є національно-значущими, бо їхнє врахування важливе для прийняття доленосних рішень країни.

З метою встановлення контакту між реаліями сьогодення та наявним історичними прецедентами та виборці послуговуються вказівним займенником *that*, наприклад: *It is called "being president." ... Most presidents, throughout history, pardoned early on in their administrations, and pardoned every single month – missing 1 or 2 at most. That is where we need to return* (Washington Post, 2017).

Спочатку автор вербалізує зміст прецеденту – факт того, що в історії демократичних країн цілком природним є для президента приносити публічні вибачення перед суспільством. Потім, використовуючи дейктичну функцію займенника, референтом якої є попередньо висловлена ситуація, автор додає спонукальну частину пропозиції: саме до цього і потрібно повернутися сучасним президентам.

На синтаксичному рівні реалізація стратегії прецеденту виявила тенденцію вживання складнопідрядних речень. Продуктивним способом є вкраплення прецедентної ситуації в конструкції атрибутивного підрядного речення, що приєднуються сполучним займенником *how*. Наприклад: *Instead perhaps take a leaf out of how the Dutch elect their first chamber. Their senate is elected but not directly by the people but by the elected bodies of the provinces (who are elected two years after the second chamber). This makes them somewhat a reflection of the political landscape* (Guardian, 2017).

Спонування змінити систему функціонування палати лордів Великобританії ґрунтується на запозиченні досвіду обрання верхньої палати парламенту Данії (*how the Dutch elect their first chamber*). Уведення прецеденту в структуру спонування здійснюється ресурсом атрибутивного підрядного речення.

Механізм **складного речення із підрядним додатка** уможливорює поєднання спонукального смислу у головній частині речення і прецедентного змісту у підрядній (за допомогою сполучників *what*, *how*). Наприклад: *Eventually, people will realize that Europe should be doing what Australia is doing, intercepting and stopping the migration. And then send them back. ... And you would be doing a good thing by having the country help pay for refugee camps in Turkey...* (Economist, 2017). Прескриптор цього спонування підштовхує Європу проводити міграційну політику за зразком Австралії (*what Australia is doing*) – зупиняти нелегальних мігрантів та повертати їх до таборів біженців і підтримувати фінансово функціонування таких таборів.

У наступному прикладі прецедентна ситуація скасування жахливого податку М. Тетчер вводиться у речення у межах підрядної частини: *Dust off the history books for God's sake, and remind Cameron how Thatcher's Poll Tax bill was removed!* Цей прецедент (*how Thatcher's Poll Tax bill was removed*) слугує орієнтиром для спонування уряду Д. Кемерона скасувати в аналогічний спосіб законопроект приватизації системи охорони здоров'я.

Частотними є **складні речення із підрядним обставини часу** (вводиться *while*, *when*). Наприклад, у наступному спонуванні рекомендується наслідувати приклад Німеччини, Швеції,

де здійснюється державне інвестування банків, які надають підтримку підприємцям, тоді як у Британії подібні дії заборонено: *State aid is banned, they claim – but look at Germany, Sweden and other countries' successful state investment banks supporting enterprise, while we don't* (Guardian, 2017).

Слід наголосити, що функціонування складнопідрядних речень із підрядним часу при актуалізації стратегії прецеденту перетинається із лінгвокогнітивним принципом опозитивності “свій-чужий”. Особливість цієї опозиції полягає в тому, що компонент “чужий” наділяється знаком плюс, а складник “свій” отримує негативну оцінку, що руйнує її традиційний зміст. Як свідчать наші приклади, ця дихотомія поляризує неправильність, хибність або взагалі відсутність певних дій з боку “своїх” та позитивність і цінність діяльності “чужих” – інших держав.

Висновки. Аналіз емпіричного матеріалу виявив, що мовні маркери реалізації стратегії прецеденту належать лексичному та синтаксичному рівням. На лексичному рівні продуктивними є уживання іменників із семантикою зразковості, моделі поведінки, прикметників та сполучників із семантикою подібності, займенника *that*, дієслівних сполучень із семантикою повчальності, дієслів *observe, look at*, які привертають увагу адресата. На синтаксичному рівні для реалізації стратегії прецеденту найактивніша роль належить складним реченням з атрибутивним підрядним, підрядними додатку і обставини часу. Перспективою досліджень є аналіз джерельної бази прецедентних феноменів у спонукальних висловленнях, а також вивчення мовних особливостей інкорпорації прецедентних феноменів у висловлення з іншими мовленнєвими інтенціями.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Богданова І. В. Сугестивний потенціал прецедентних одиниць в українському медійному дискурсі початку ХХІ ст. : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Донец. нац. ун-т. Вінниця, 2016. – 191 с.
2. Вєликорода Ю. М. Прецедентні феномени в американському медійному дискурсі (на матеріалі часописів «Time» та «Newsweek»). Дис. канд. філол. наук : 10.02.04, Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. Л., 2012. – 170 с.
3. Гудков Д. Б. Теорія і практика міжкультурної комунікації. Москва: ИТДГК «Гнозис», 2003.– 288 с.
4. Красных В. В. Этнопсихолінгвістика і лінгвокультурологія. М.: Гнозис, 2002. – 284 с.
5. Нахімова Е. А. Прецедентні імена в масовій комунікації: монографія. Екатеринбург: ГОУ ВПО «Уральський гос. пед. ін-т», 2007. – 207 с.
6. Рослицька М. В. Прецедентне ім'я в політичному дискурсі: формально-семантичні ознаки і соціопряматичний потенціал (на матеріалі промов президентів України, Польщі та Франції кін. ХХ - поч. ХХІ ст.). : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.15; Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. Львів, 2019. – 357 с.
7. Сєліванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава: Довкілля. К., 2011. 844 с.
8. Социологический энциклопедический словарь. Осипов Г. В., Голенкова З. Т., Костомахина Л. П. и др. М.: Норма. 2000. – 488 с.
9. Economist URL : <https://www.economist.com/node/comments>
10. Guardian URL: <https://www.theguardian.com/uk/commentisfree>
11. Independent URL : <https://www.independent.co.uk/voices>
12. Washington Post URL : <https://www.washingtonpost.com/opinions>

REFERENCES

1. Bogdanova I. V. (2016). Sugesty`vny`j potencial precedenty`x ody`ny`cz` v ukrajyns`komu medijnomu dy`skursi pochatku XXI st. [Suggestive potential of precedent units in the Ukrainian media discourse of the beginning of the XXI century]. dy`s. ... kand. filol. nauk : 10.02.01. Donecz. nacz. un-t. Vinny`cya, 191 s.
2. Velykoroda Y. M. (2012). Pretsedentni fenomeny v amerykanskomu medijnomu dyskursi (na materiali chasopysiv “Time” ta “Newsweek”) [Precedent-related phenomena in American media discourse (on the basis of “Time” and “Newsweek” magazines)]. Dy`s. kand. filol. nauk: 10.02.04, L`viv. nacz. un-t im. Ivana Franka. L., 170 s.
3. Gudkov D. B. (2003). Teorija i pratatika mezhkul`turnoj kommunikacii. [Theory and practice of intercultural communication]. Moskva: ITDGGK «Gnozis», 288 s.
4. Krasnyh V. V. (2002). Jetnopsiholingvistika i lingvokul`turologija. [Ethnopsycholinguistics and cultural linguistics]. M. : Gnozis, 284 s.
5. Nahimova E. A. (2007). Precedentnye imena v massovoj kommunikacii: [Precedent names in mass communication]. Monografija. Ekaterinburg: GOU VPO «Ural'skij gos. ped. in-t», 207 s. (vzjat` iz ivanovoj).
6. Rosly`cz`ka M. V. (2019). Precedentne im`ya v polity`chnomu dy`skursi: formal`no-semanty`chni oznaky` i sociopragmaty`chny`j potencial (na materialy promov prezy`dentiv Ukrayiny`, Pol`shhi ta Franciyi kin. XX - poch. XXI st.). [Precedent name in political discourse: formal-semantic features and socio-pragmatic potential (case study of the presidents of Ukraine, Poland and France in the late XX - early XXI centuries)]. : dy`s. ... kand. filol. nauk : 10.02.15; L`viv. nacz. un-t im. Ivana Franka. L`viv, 357 s.

7. Selivanova O. O. (2011). *Lingvisty`chna ency`klopediya*. [Linguistic encyclopedia]. Poltava: Dovkillya. K., 844 s.
8. *Sociologicheskij jenciklopedicheskij slovar'*. (2000). [Sociological Encyclopedic Dictionary]. Osipov G. V., Golenkova Z. T., Kostomahina L. P. i dr. M. : Norma, 488 s.
9. Economist URL : <https://www.economist.com/node/comments>
10. Guardian URL: <https://www.theguardian.com/uk/commentisfree>
11. Independent URL : <https://www.independent.co.uk/voices>
12. Washington Post URL : <https://www.washingtonpost.com/opinions>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Людмила Суховецька – кандидат філологічних наук, доцент кафедри германської філології Горлівського інституту іноземних мов ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет».

Наукові інтереси: дискурсологія, прагмалінгвістика, політичний дискурс, стилістика.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Liudmyla Sukhovetska – PhD of Philological Sciences, Associate Professor of the Germanic Philology Department, Horlivka Institute for Foreign Languages SHEE «Donbass State Pedagogical University».

Scientific interests: discourse, pragmalinguistics, political discourse, stylistics.

УДК 811.11.112

DOI: 10.36550/2522-4077-2021-1-193-265-272

ФРАЗЕОЛОГІЗМИ ЯК ЗАСІБ СТИЛІСТИЧНОЇ ВИРАЗНОСТІ

Тетяна ТОКАРЄВА (Кропивницький, Україна)

ORCID: ORCID iD 0000-0001-6898-821X

e-mail: tokareva.tatyana29@gmail.com

ТОКАРЄВА Тетяна. ФРАЗЕОЛОГІЗМИ ЯК ЗАСІБ СТИЛІСТИЧНОЇ ВИРАЗНОСТІ. У статті розглядаються та узагальнюються основні групи фразеологізмів з огляду на їх можливості для створення стилістичного ефекту в текстах різних функціональних стилів німецької мови. Увага акцентується на таких видах фразеологічних зворотів, як фразеологізми, що мають ознаки групи слів, до яких належать ідіоми, подвійні форми, та зворотів, які мають ознаки речення, до яких відносяться прислів'я, приказки, афоризми, крилаті вирази, сентенції та лозунги. Підкреслюється, що, в основному, фразеологізми слугують для вираження образно-емоційної оцінки предметів та явищ у текстах різних функціональних стилів.

Ключові слова: фразеологізми, стилістичний ефект, стилістичне значення, функціональний стиль, оцінне значення, стилістична функція фразеологізмів.

TOKARYEVA Tetyana. PHRASEOLOGISMS AS A MEANS OF STYLISTIC EXPRESSION. The article considers and summarizes the main groups of phraseology in view of their ability to create a stylistic effect in the texts of different functional styles of the German language/ Attention is focused on such types of phraseological inversions as phraseologies that have the feature of a group of words, which include idioms, double forms, and inversions that have the characteristics of sentences, which include proverbs, sayings, aphorisms, winged expressions, sentences and slogans. It is emphasized, that, mainly, phraseology serves in the stylistic arrangement of texts of certain functional styles to express the image-emotional assessment of objects and phenomena. An important aspect is the definition of stylistic functions of phraseology, as they depend on various factors. By areas of use, functional-colored phraseology (phraseology of scientific style, non-terminological phraseology, official-business phraseology) is distinguished. According to the functional style, type of text, stylistic color and other connotations, phraseology can have the following functions: 1) enhancement of clarity and emotionality; 2) expression of personal attitude; 3) strengthening pragmatic influence; 4) euphemistic function. Emotionally expressively colored phraseological units are widely used on oral and written speech, in all functional styles. Phraseology is an effective means of artistic representation. The ability of phraseological units to perform one or another pictorial function is based on their connotative meaning. Phraseologisms are characterized by great imagery, emotionality, expressiveness, stylistic color, potential ability to modify. All this contributes to the dynamism of phraseology, defines them a certain place in the texts of fiction. As a result of the processed material it was found, that neutral phraseology is used in different functional styles, and a group of expressive-phraseological units is used mainly in everyday speech, as well as in texts of fiction and non-fiction.

Key words: phraseology, functional style, stylistic effect, stylistic meaning, evaluative meaning, stylistic function of phraseology.

Постановка проблеми. Фразеологізми займають чинне місце у загальному лексичному складі більшості мов, у тому числі й німецької мови. Звичайно, вивченням та дослідженням фразеологічних виразів різних груп та видів за правом займається лексикологія. Стилістика ж, у свою чергу, цікавиться даним пластом лексики зі своєї точки зору, розглядаючи його наповнення у якості основи, своєрідного будівельного матеріалу, який слугує «для створення образних засобів із заданим стилістичним ефектом» (Мацько, 2003:39). Група лексико-фразеологічних засобів, поряд із граматично-стилістичними та традиційними стилістичними засобами, виступає одним із засобів текстотворення. У тексті фразеологічні вирази отримують своє стильове значення, реалізуючи свою конотативну здатність. Д.Фаульзайт та Г.Кюн вважають, що всі мовні засоби можуть одночасно виступати і у ролі стилістичних засобів (звичайні мовні засоби – слова, граматичні форми, синтаксичні конструкції, фразеологічні вирази) (Глушак, 1981:45).

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Дослідження, спрямовані на вивчення фразеологічних одиниць мови через призму стилістики, проводилися й раніше. Але багато аспектів теоретичної фразеології є не достатньо дослідженими. Фразеологія у системі засобів образності, якими широко послуговується стилістика, висвітлена недостатнім чином; не можна стверджувати, що існує спільний принцип, за яким семантизуються фразеологізми у царині стилістики; стилістичне значення фразеологічних одиниць, таких як лозунги, цитати, крилаті вислови, часом і твори народного фольклору, як-то народні пісні, не знайшли одностайної «стилістичної оцінки».

Багато відомих вчених у галузі мовознавства, такі як О.Єфімов, І.Чередніченко, М.Шанський, Е. Різель, Ш.Баллі, М.Брандес, Р.Екерт, А.Сеше та ін. розглядали фразеологізми з точки зору їх використання у якості стилістичних засобів, виокремлювали стилістичні функції фразеологізмів. Хоча названі науковці дотримуються спільних поглядів стосовно застосування принципів стилістичної класифікації слів до фразеології, однак вони пропонують доволі відмінні прийоми та методи для дослідження а також способи розкриття значення фразеологічних одиниць (Баран, 1999:120). Зокрема, зарубіжні лінгвісти Ш.Балі й А.Сеше провели дослідження стосовно визначення типів фразеологічних сполук у стилістично-семантичному плані. Зокрема, Ш.Балі висунув положення про те, що «стилістика вивчає емоційну експресію елементів мовної системи, а також взаємодію мовних фактів, які сприяють формуванню системи виразових засобів тієї чи іншої мови» (Баллі, 1961:39).

Метою статті є розгляд та узагальнення основних груп фразеологізмів стосовно їх можливостей для створення стилістичного ефекту в текстах різних функціональних стилів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фразеологічна одиниця являє собою стійке та відтворюване, роздільно оформлене, але у семантичному плані цілісне сполучення слів із повністю або частково переосмисленим значенням. До складу фразеології мови входять номінативні стійкі словосполучення, ідіоми, прислів'я, приказки, крилаті слова та вирази, літературні цитати, фразові штампи (Брандес, 1990:278).

Вітчизняна дослідниця у галузі стилістики Л.І.Мацько зазначає, що «фразеологія вивчає стійкі словосполучення і вирази, значення яких не виводиться із суми значень компонентів, а мотивується внутрішнім образом. Внутрішня форма зумовлює цілісне значення фразеологізму і часто визначає його додаткові семантичні відтінки» (Мацько, 2003:38). При цьому вона називає «оцінне значення» «одним із домінуючих чинників у формуванні семантичної цілісності фразеологічних одиниць» (Мацько, 2003:39). Важливим є твердження про те, що фразеологізми виступають у ролі таких стильових засобів, які можуть використовуватися лише в одному певному стилі, або у декількох стилях, «в межах одного чи кількох стилів фразеологізми диференціюються ще й за стилістичним значенням та колоритом» (Мацько, 2003:39). Фразеологізми поділяються при цьому на такі, як поетичні, книжні, урочисто-піднесені, високі. «Усно-розмовні фразеологізми мають

здебільшого зневажливо-знижене експресивне забарвлення і відповідне цьому стилістичне використання, формують колорит простоти, фамільярності» (Мацько, 2003:39).

Відомі ж науковці Е.Різел та Е.Шендельс відносять до фразеологічних зворотів : 1) фразеологізми із характером групи слів, до яких належать ідіоми та подвійні форми (*Zwillingsformeln*), які утворюють ядро експресивної фразеології; 2) звороти (*Fügungen*) із характером речення, до яких відносяться прислів'я та приказки, афоризми, сентенції, крилаті вирази та лозунги; 3) стійкі порівняння, які займають проміжну позицію між словами-еквівалентами та реченнями-еквівалентами (Riesel, Schendels, 1975:87-88).

Як зазначає М.П.Брандес, фразеологізми як одиниці вторинного утворення створюються для конкретизації та для образно-емоційної оцінки предметів і явищ, вже названих у мові. Фразеологічні одиниці мають різний ступінь виразності. Серед них є й нейтральні, які наближаються до термінів чи номенклатурних найменувань. В німецькій мові вони утворюють особливу групу номінативних стійких словосполучень: 1) субстантивні або дієслівні сполучення, обмежені у своєму вживанні певною соціальною сферою, наприклад: *Rat für Gegenseitige Wirtschaftshilfe (RGW)*, *die innere Form* (лінгвістичний термін); 2) аналітичні дієслівні конструкції на кшталт *zum Ausdruck bringen*, які відрізняються від свого дієслівного еквівалента (*ausdrücken*) більш високим забарвленням; 3) словосполучення з абсолютним знахідним відмінком (*der absolute Akkusativ*): *einen Hut in der Hand* і генетичні конструкції із семантикою обставини чи предикативного означення (*adverbiale, prädikative, genitivische Wortverbindungen*): *gesenkten Hauptes, leichten Kaufs, leichten Schrittes* – які мають дещо піднесене та злегка експресивне забарвлення.

Мовознавці виокремлюють також групу експресивно-емоційних фразеологічних одиниць, до яких належать ідіоми, прислів'я та приказки, крилаті слова та вирази і т. ін. Цей тип фразеологізмів є широко вживаним у розмовно-побутовому мовленні, у мові художньої та публіцистичної літератури. Стилїстичний потенціал фразеології розширюється і завдяки стилїстичним можливостям девїзів та афоризмів (Брандес, 1990:278; Іваненко, 2011: 66).

Слід зазначити, що Є.П.Тимченко стверджує, що стилїстичні маркування фразеологізмів впливають на можливості їх використання. Нейтральні фразеологізми вживаються у всіх функціональних стилях: *eine Rolle spielen, auf jeden Fall, die Hände in den Schoß legen* (Тимченко, 2006:91). Для стилїстики особливий інтерес мають перш за все стилїстично-марковані фразеологізми - урочисто-піднесені та просторічні (Арнольд, 1973:161). Урочисто-піднесені фразеологізми є типовими для наукового, публіцистичного стилю та канцелярського стилю: *der tote Punkt, den Pegasus reiten (besteigen)*. При цьому існують і вирази суто книжно-писемного стилю, вони також можуть запозичуватися з інших мов: *vertragschließende Seiten, von der Position der Stärke, formale Logik*. Просторічні фразеологізми характеризуються невимушеністю та привабливістю, інтимністю: *mein Name ist Hase, ich weiss von nichts; einen Bären aufbinden*. Фразеологізми із грубим відтінком забарвлення вживаються у повсякденному мовленні, вони мають найвищий ступінь емоційності, оціночне значення та експресивність. Сюди належать перш за все фамільярні, оціночні фразеологізми. Лайки або ж вульгарні фразеологізми звучать доволі грубо: *den Arschfinger zeigen, jeden Scheißdreck behandeln*. Звичайно, фразеологізми можуть мати різне забарвлення (іронічне, довірливе, несмішливе і т. ін.) (Тимченко, 2006:92).

Важливим аспектом є визначення стилїстичних функцій фразеологізмів, оскільки вони залежать від різноманітних факторів. Стилїстичним засобом може виступати порушення стилїстичної, семантичної чи предметно-логічної дистрибуції (Шадрин, 1991:156-157). Завдяки цьому зміцнюється контекстуальна виразна здатність фразеологізмів. Порушення семантичної дистрибуції трапляється тоді, коли фразеологізм вживається у контексті, де він отримує індивідуальне, а не узуальне значення. Порушення стилїстичної дистрибуції фразеологізму пов'язане із його вживанням у стилїстичному оточенні, яке йому не притаманне, наприклад, урочисто-піднесені фразеологізми використовуються у контексті повсякденного мовлення. Завдяки цьому досягається комічний ефект. При порушенні

предметно-логічної дистрибуції мова йдеться про використання фразеологізму відносно незвичного для нього предмету (Тимченко, 2006:95).

За сферами вживання виокремлюються функціонально-забарвлені фразеологізми: 1) фразеологізми наукового стилю, серед них термінологічні словосполучення: *sächlicher Stil; emotional-expressive Stilfärbung; stehende Epiteta; der lange Satz; das trennbare Präfix; abstrakter Begriff; Formen der Niederschrift* та ін.; 2) нетермінологічні фразеологізми: *allgemeine Betrachtungen; jmdm. zu Dank verpflichtet sein; für Anregungen danken wir; es setzt ein Mindestmaß an etw. voraus; aus dem Grunde ... notwendig scheinen; etw. ist in der Praxis zu prüfen; etw. fand Berücksichtigung; unter dem Gesichtspunkt* та ін.; 3) офіційно-ділові фразеологізми, які складаються як із власне фразеологічних одиниць, у тому числі термінологізованого типу: *eine strafrechtliche Verfolgung; entgegenstehende Rechtsvorschriften; erneute öffentliche Auslegung; die Musterung für den Wehrdienst; vertrauliche Verschlussache* та ін., так і близьких до них стійких шаблонів та штампів-термінів: *es bedarf keiner Erwähnung, die getroffenen Feststellungen, hiermit wird bestätigt, gemäß dieser Ordnung gilt..., seine Gesamthaltung war vorbildlich, aufgrund seines großen Fleißes, gesellschaftliche Einsätze durchführen* та ін. (Брандес, 1990:279).

Стиль публіцистики також доволі багатий на фразеологізми. Серед них можна виокремити: 1) стійкі словосполучення: *die fünfte Kolonne, im Brennpunkt stehen; ohne Ansehen der Person, Alarm schlagen, das Fundament legen, den Trend zu etw. signalisieren, inflationistische Preise, den Kurs steuern, keiner Kritik standhalten, ein Vergleich drängt sich auf;* 2) метафоричні стійкі словосполучення: *das Rad der Geschichte zurückdrehen, die chinesische Karte ausspielen, im Blickfeld behalten, die Zeiten des Irren und Wirren* та ін. (Брандес, 1990:279).

Відповідно до функціонального стилю, виду тексту, стильового забарвлення та інших конотацій фразеологізми можуть мати наступні функції: 1) підсилення наочності, емоційності, привабливості через вживання просторічних фразеологізмів: *Vorsicht, der Bursche will euch auf den Besen laden! 10 Jahre lang hatte der Fälscher die Polizei an der Nase herumgeführt. Er kam sich betrogen vor, zum Narren gehalten;* 2) сила переконання, вираження особистого ставлення: *Aber du hast mich hintergangen und hinter das Licht geführt;* 3) підсилення прагматичного впливу, раціоналізації спілкування: *Die Touristen merkten nicht, dass ihnen der Sizilianer blauen Dunst vormachte;* 4) евфемістична функція, наприклад: *Zu guter Letzt scheint man den Präsidenten der National City Bank ... mit einem Betrag von 211000 Dollar übers Ohr gehauen zu haben;* 5) створення певного колориту. Так, фразеологічні архаїзми можуть слугувати для того, щоб створити історичний колорит, передусім в історичних романах, як, наприклад, „*Berliner Zimmer*“. Піднесено-урочисті фразеологізми надають текстові святкового характеру, наприклад: *wie Phönix aus der Asche steigen;* 6) ефект гумору, сатири, іноді сарказму досягається у випадку, коли архаїчні чи піднесено-урочисті фразеологізми вживаються у не зовсім доречному контексті: *die langen Kerls. Das ist ein alter Zopf.* (Тимченко, 2006:95).

За своїм емоційно-експресивним забарвленням фразеологізми поділяють на групи високого та зниженого стилістичного тону, всередині цих груп існує велика диференційованість різноманітних відтінків фразеологізмів (іронічних, жартівливих, недбалих, урочистих і т. ін.) (Брандес, 1990:279). До фразеологізмів високого стилістичного тону можна віднести: 1) архаїзми: *das Zeitliche segnen, in ein besseres Jenseits gehen;* 2) поетизми: *der eingebildete Kranke, das gelobte Land, der letzte Wille, die Krone der Schöpfung, verbotene Frucht;* 3) книжні вирази: *Rum erwerben, geschworener Feind, den Weg ebnen;* 4) варваризми: *Salto mortale, time is money, qui pro quo.*

Фразеологізми зниженого стилістичного тону представлені: 1) розмовними словосполученнями: *aus erster Hand, drei Käse hoch, ein Dach über dem Kopf haben;* 2) жаргонними виразами: *das Lampenfieber haben, in rollender Schicht arbeiten, gehemmte Draufgänger;* 3) просторічними виразами та вульгаризмами: *jmdn. zu Kleinholz verarbeiten, jmdn. unter dem Pantoffel haben, jmdn. in den Dreck ziehen.*

Емоційно-експресивне забарвлення у розглянутих групах фразеологізмів утворюється за рахунок повторів слів, алітерацій у сполученнях часткових синонімів, алітерацією, асонансом у сполученнях повних та часткових синонімів, за рахунок образності слів. Емоційно-експресивно забарвлені фразеологічні одиниці широко використовуються в усному та писемному мовленні, у всіх функціональних стилях. Однак заборона використання просторічно-розмовної лексики та фразеології у науковій та діловій сферах спілкування дотримується особливо суворо (Брандес, 1990:280).

Фразеологія, у свою чергу, може відігравати значну роль у створенні тексту. «Для Е.Різель критерієм стилістичної класифікації фразеологізмів служить співвідношення між функцією та виражальними засобами, додатковим критерієм – граматично-структурна властивість фразеологічних типів» (Баран, 1999:122). Е.Різель розрізняє нейтральну фразеологію (*schwarze Pocken; erste Lautverschiebung, Bilanz ziehen, in Strafe nehmen; volkseigener Betrieb; Held der Arbeit, dicke Milch; roter Wein; stehenden Fusses; leichten Schrittes; Schach spielen* та ін.), яка не реалізує особливого стилістичного завдання, та експресивну фразеологію, у якій можуть існувати доволі різноманітні відтінки виразності (*den Kopf in den Sand stecken; durch die Lappen gehen; in die Karten sehen lassen; am Zuge sein; auf volle Touren kommen; eine lange Leitung haben; etwas über den Haufen werfen; im Bilde sein; auf die schiefe Bahn geraten; mit Engelszungen prädigen; blass und bleich; zittern und zagen; in Saus und Braus; kreuz und quer; bei Nacht und Nebel; mit Kind und Kegel; mit Mann und Maus; über Stock und Stein; singen und sagen; Schmiede das Eisen, solange es heiss ist; Ende gut – alles gut* та ін.). Фразеологізми цієї групи можуть бути представлені у всіх функціональних стилях, експресивні фразеологізми використовуються переважно у текстах художньої літератури, у повсякденному мовленні та, переслідуючи певну мету, у текстах преси.

Безперечно, фразеологія є дієвим засобом художнього зображення. Здатність фразеологізмів виконувати ту чи іншу зображальну функцію ґрунтується на їх конотативному значенні. Фразеологізмам властива велика образність, емоційність, експресивність, стилістична забарвленість, потенційна здатність до модифікації. Все це сприяє динамічності фразеологізмів, визначає їм певне місце в текстах художньої літератури, де вони, як справедливо зазначає І.Чернишова, запрограмовані (Чернышева, 1976:157). Це аж ніяк не означає, що чим більше фразеологізмів у творі, тим більш художнім стає твір. Його художність не визначається наявністю в ньому переважної більшості певного виду лексики, а навпаки, є його особливістю. Фразеологія широко використовується як засіб художнього відтворення у різних жанрах художньої літератури. Стилістичне використання фразеологізмів є досить багатогранним.

Фразеологізмам як знакам мовної системи притаманний семантико-стилістичний потенціал. Він не є постійною величиною і в процесі мовлення може змінюватися в залежності від контексту, завдяки чому збільшується діапазон використання фразеологізмів, як засобів художнього зображення. Арсенал способів творчого використання фразеологізмів у художній літературі дуже багатий. У цьому зв'язку доцільно зупинитися на найбільш розповсюджених способах та прийомах використання фразеологізмів в узуальній та оказіональній сферах (Riesel, 1959: 129).

Е.Різель розрізняє поняття узуального та оказіонального вживання фразеологізмів в залежності від того, чи зазнає фразеологізм певної (зовнішньої чи внутрішньої) видозміни. Узуальним вважається вживання фразеологізмів без будь-яких перетворень значення, структури чи компонентного складу (функція фразеологізмів у даному контексті до уваги не береться). Якщо ж зазначена структура чи компонентний склад фразеологізмів зазнали змін, то має місце оказіональне вживання фразеологізмів. При узуальному використанні фразеологізмів необхідно враховувати і їх функціональне навантаження. Якщо фразеологізм не зазнав жодних змін, але підсилює створений ним стилістичний ефект, то іноді говорять про його оказіональне вживання (Riesel, 1959:130).

Широке застосування знаходять фразеологізми, як засіб художнього зображення в їх узуальній, загальноприйнятній формі. Однією з основних функцій фразеологізмів є

увираження образності мовлення, наприклад: *Na, warte, Marichen! Dir lackieren wir auch mal die Fassade* (H.Fallada. *Wer einmal aus dem Blechnapf frisst. Dabei war sein Zuhause keine Drei Stunden weit weg, am Schwielowsee. Sein Hof käme ganz auf den Hund* (A.Seghers. *Die Toten bleiben jung*). Фразеологізм „*j-m die Fassade lackieren*“ – „розмалювати кому-небудь фізіономію“, „*auf den Hund kommen*“ – „занепадати“ притаманна яскрава образність і високий ступінь експресивності. Цю функцію можна назвати універсальною, оскільки вона неодмінно супроводжує усяке інше навантаження фразеологічних одиниць.

Важлива роль належить фразеологізмам, як засобу впливу на соціальну та індивідуальну поведінку людей, тобто, як засобу досягнення бажаного прагматичного ефекту.

Нерідко фразеологізми вживаються для акцентування або виокремлення ідеї твору. Зустрічаються фразеологічні одиниці і в ролі заголовків. Часто письменники використовують фразеологізми в ролі епіграфів.

Надзвичайно часто фразеологізми слугують для характеристики персонажів. Вони можуть служити як допоміжним, так і одним із основних засобів створення портрета; з їх допомогою можна розкривати внутрішній світ персонажів, визначати їх душевний стан в якийсь момент, чи характеризувати їх окремі вчинки, дії, намалювати зовнішній вигляд, створювати мовні портрети.

Так, у п'єсі „*Leben des Galilei*“ Б.Брехт створює цілий ряд образів вчених і духовних сановників, мова яких пересипана науковими термінами, афоризмами, біблійними зворотами, наприклад: *Ein Apfel vom Baum der Erkenntnis, Wenn es keinen Gott gäbe, müsste man ihn erfinden. Die Wahrheit ist das Kind der Zeit* (Riesel, 1959:131-132).

Широко використовуються фразеологізми також у функції підсилення. Вони можуть підсилювати як окремі слова, так і цілі фрази. *Er ist beinah draufgegangen, um ein Haar* (B.Brecht. *Schweyk im zweiten Weltkrieg*). Підсилювальну функцію фразеологізми виконують не лише завдяки розташуванню в реченні (вони займають останнє місце), але й завдяки їх багатшій смисловій наповнюваності (Riesel, 1959:133).

Оказіональне стилістичне використання фразеологізмів може здійснюватися: 1) на базі *структурної трансформації*, тобто при перетвореннях структурного чи компонентного складу фразеологізмів, які супроводжуються частковою або повною зміною значення: наприклад, фразеологізм *sich etw. aus dem Finger saugen*, у романі Г.Манна «Вірнопідданий» зустрічається в okazіональній формі „*Sie saugen sich das ja doch nur aus ihren Hungerpfoten.*“; 2) на базі *контекстуальної транспозиції*, тобто при повному або частковому переосмисленні значення фразеологізму без зміни його складу і структури: *päpstlicher als der Papst sein, babylonische Verwirrung, das goldene Kalb anbieten* (Брандес, 1990:280).

Говорячи про стилістичний ефект фразеологізмів, якого вони надають текстам художньої літератури, слід враховувати і їх трансформацію. Можливість трансформації базується на збереженні внутрішньої форми, відокремленості та відносної стабільності. Внутрішня форма може набути нової форми існування. Трансформований фразеологізм завжди зберігає свій зв'язок із вихідною формою. Існують різні можливості трансформації, які стосуються семантичної або структурно-семантичної сторони стійких виразів (Тимченко, 2006:98).

С.П.Тимченко виокремлює такі модифікації, як семантичні та структурно-семантичні. До семантичних модифікацій належать наступні: 1) повна зміна семантики фразеологізму за рахунок паралельного використання фразеологізму та вільного словосполучення: *Der Film brachte manche Kritiker auf die Palme, wobei auch mit dieser Hochzeit sehr angenehm erscheint*; 2) часткова зміна семантики фразеологізму, тобто на передній план виходить пряме чи фразеологічне значення (в залежності від контексту): „*Mir bleibt die Spucke weg*“, *sagte Konrad.* „*Es geht auch ohne*“, *sagte das Pferd.* (E.Kästner) (Тимченко, 2006:98-99). До структурно-семантичних модифікацій належать: 1) експансія (розширення фразеологізму через нові компоненти): *Zeitungen schwimmen schnell, denn sie schwimmen mit der Strom der Zeit. Sein oder Narrsein, das ist hier keine Frage.* Може бути також доповнення (розширення)

фразеологізму через іронічний авторський коментар, що є особливо характерним для журналістики: „*Das ist Jacke wie Hose*“, *sagte der Nudist und fuhr aus der Haut*; 2) субституція (заміна компонентів) відбувається через загальноживані та контекстуальні синоніми або через антоніми: *Übrigens: klassische Musik hat Händel und Füßel* (модифікація фразеологізму *Hand und Fuß haben*). *Die gordische Erdgas-Röhre* (модифікація фразеологізму *die gordische Knoten*). *Kommunalpolitiker sollten die Kirche nicht mit dem Bad ausschütten* (модифікація фразеологізму *das Kind mit dem Bad ausschütten*) (Тимченко, 2006:99-100).

Модифікації фразеологізмів є досить типовим, доволі поширеним способом використання фразеологізмів (Fleischer, Michel, Starke, 1996:156). Межі такої модифікації дуже широкі, але все ж таки фразеологічний базис має асоціюватися із структурно-семантичним інваріантом, оскільки він утворює підґрунтя для розуміння модифікованої конструкції.

Приказки, прислів'я та цитати також можуть мати семантично-стилістичні варіації (Riesel, Schendels, 1975:100). Крилаті слова та вирази використовуються у творах художньої літератури з метою підсилення вираження як засіб образності (Пономарів, 1993:124). Якщо у творі відчуваються певні мотиви, наявні герої та інші фактори якогось іншого літературного твору, в такому випадку мова йдеться про ремінісценцію, наприклад „*Die neuen Leiden des jungen W.*“ Ульріха Пленцдорфа. Також прислів'я та приказки можуть своєю функцією певним чином визначати аргументування та формування структури художнього тексту. Вони мають ефект оцінювання висловлювання певного ставлення до фактів, подій, явищ або осіб, про які йдеться мова у творі. Загалом, художньо-зображальні властивості фразеологізмів практично безмежні. Це пов'язане з їх потенційною здатністю до смислових і структурних змін.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок напряму. Отже, розглянувши особливості фразеологічних одиниць та їх функції у створенні стилістичного ефекту, можна виокремити деякі закономірності. Група експресивно-емоційних фразеологічних одиниць, до яких належать ідіоми, прислів'я та приказки, крилаті слова та вирази, вживається переважно у розмовно-побутовому мовленні, у мові художньої та публіцистичної літератури. Фразеологізми із грубим відтінком забарвлення вживаються у повсякденному мовленні, оскільки вони мають найвищий ступінь емоційності, оціночне значення та яскраво виражену експресивність. Урочисто-піднесені фразеологізми є типовими для наукового, публіцистичного стилю та канцелярського стилю. Нейтральні ж фразеологізми можуть використовуватися у всіх функціональних стилях. Подальші дослідження у даному напрямку можуть лежати у площині аналізу текстів художнього стилю, на прикладі певного твору німецькомовних письменників. Можливе також співставлення у плані аналізу творів української літератури, спрямоване на виявлення, угруповання, аналіз, визначення стилістичних функцій фразеологізмів з використанням необхідних методологічних інструментів.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Арнольд И.В. Стилистика современного английского языка. Л.: Просвещение, 1981.– 94 с.
2. Афонькин Ю.Н. Русско-немецкий словарь крылатых слов: Ок. 1200 единиц. М.: Рус. яз., 1985. – 287 с.
3. Балли Ш. Французская стилистика / Ш.Балли. М.: Иностран. лит., 1961. – 393 с.
4. Баран Я.А., Зимомря М.І. Теоретичні основи фразеології. Ужгород, 1999. – 176 с.
5. Брандес М.П. Стилистика немецкого языка (для институтов и факультетов иностранных языков): Учеб. – 2-е изд., испр. и доп. М.: Высш. шк., 1990. – 320 с.
6. Глушак Т.С. Функциональная стилистика немецкого языка / Т.С.Глушак. Funktionalstilistik des Deutschen / : [Учеб. пособие для фак. и ин-тов иностр. яз.]. Мн.: Выш. школа, 1981.– 173 с.
7. Іваненко С.М. Інтеркультурна стилістика німецької та української мов. Курс лекцій (нім. мовою). К.: Національний педагогічний університет ім. М.П.Драгоманова, 2011. – 174 с.
8. Кочерган М.П. Загальне мовознавство : Підручник. Видання 2-ге, виправлене і доповнене: К.: Видавничий центр «Академія», 2006. 464 с. (Альма Матер)
9. Левицький В.В. Лексикологія німецької мови : посібник / В.В. Левицький. Вінниця: Нова Книга, 2014. – 392 с.
10. Мацько Л.І. та ін. Стилiстика української мови: Підручник / Л.І.Мацько, О.М.Сидоренко, О.М.Мацько; За ред. Л.І.Мацько. К.: Вища шк., 2003. 462 с.

11. Німецько-український фразеологічний словник. В 2-х т. / Укл. В.І.Гавриш, О.П.Прорченко. К.: Рад. школа, 1981.
12. Пономарів О.Д. Стилістика сучасної української мови. К.: Либідь, 1993. – 348 с.
13. Тимченко Є.П. Порівняльна стилістика німецької та української мов. Навчальний посібник. Вінниця : Нова Книга, 2006. – 240 с.
14. Чернышева И.И. Текстобразующие потенции фразеологических единиц // Лингвистика текста: Сборник научных трудов // Московский гос. пед. ин-т. ин. яз. им. М.Тореза. М., 1976. – Вып. 103. – С.157.
15. Шадрин Н.А. Перевод фразеологических единиц и сопоставительная стилистика. Саратов: Изд-во Саратовского университета, 1991. – 221 с.
16. Fleischer M., Michel G., Starke G. Stilistik der deutschen Gegenwartssprache.- 2. A. Frankfurt / Main: Peter Lang. 1996. – 341 S.
17. Göttert, Karl-Heinz, Jungen, Oliver. Einführung in die Stilistik. Wilhelm Fink Verlag GmbH & Co. KG, 2004. – 288 S.
18. Riesel E., Schendels E. Deutsche Stilistik. M.: Hochschule, 1975. – 316 S.
19. Riesel, Elise. Stilistik der deutschen Sprache. – Verlag für fremdsprachige Literatur. Moskau, 1959. – 467 S.
20. Wanzeck, Christiane. Lexikologie. Beschreibung von Wort und Wortschatz im Deutschen. Vanenhack & Ruprecht GmbH & Co. KG, Göttingen. 2010. – 191 S.

REFERENCES

1. Arnol'd, I.V. (1981). Stilistika sovremennogo angliyskogo yazyka. [The Stylistics of modern English]. Leningrad: Education, 94 p.
2. Afon'kin, Yu.N. (1985). Rusko-nemetsiy slovar' krylatykh slov. [Russian-German dictionary of winged words]. Moscow: Russian Language, 287 p.
3. Balli, Sh. (1961). Frantsuzskaya stilistika. [French stylistics]. Moscow: Foreign Literature, 393 p.
4. Baran, Ya.A., Yymomrya, M.I. Teoretychni osnovy frazeolohiyi.[Theoretical foundations of phraseology]. Uzhhorod, 176 p.
5. Brandes, M.P. (1990). nemetskogo yazyka. [Stylistics of the German language]. Moscow: Higher School, 320 p.
6. Glushak, T.S. (1981). Funktsional'naya stilistika nemetskogo yazyka / Funktionalstilistik des Deutschen. [Functional stylistics of the German language]. Minsk: Vysh. School, 173 p.
7. Ivanenko, S.M. (2011). Interkul'turna stylistyka nimets'koyi ta ukrayins'koyi mov. Kurs lektsiy. [Intercultural stylistics of German and Ukrainian languages. Course of lectures]. Kyiv: National Pedagogical University named after M.P.Dragomanov, 174 p.
8. Kocherhan, M.P. (2000). Vstup do movoznavstva. [Introduction to linguistics]. Kyiv: Academia Publishing Center, 368 p.
9. Levyt'kyu, V.V. (2014). Leksykolohiya nimets'koyi movy. [Lexicology of the German language]. Vinnitsia: New Book, 392 p.
10. Mats'ko, L.I. ta in. (2003). Stylistyka ukrayins'koyi movy. [Stylistics of the Ukrainian language]. Kyiv: Higher School, 462 p.
11. Nimets'ko-ukrayins'kyi frazeolohichnyi slovnyk. (1981) / Ukl. V.I.Havrys', O.P.Prorochenko. [German-Ukrainian phraseological dictionary]. Kyiv: Soviet School.
12. Ponomariv, O.D. Stylistyka suchasnoyi ukrayins'koyi movy. [Stylistics of the modern Ukrainian language]. Kyiv: Lybid, 348 p.
13. Tymchenko, Ye. P. (2006). Porivnyal'na stylistyka nimets'koyi ta ukrayins'koyi mov. [Comparative stylistics of German and Ukrainian Languages]. Vinnitsia: New Book, 240 p.
14. Chernysheva, I.I. (1976). Tekstoobrazuyushye potentsii frazeologicheskikh yedinit // Lingvisika teksta: Sbornyk nauchnykh trudov. [Text-forming potencies of phraseological units // Linguistics of the text: Collection of scientific papers]. Moscow: Moscow State Pedagogical Institute of Foreign Languages named after M.Torez.
15. Shadrin, N.A. (1991). Perevod frazeologicheskikh yedinit I sopostavitel'naya stilistika. [Translation of phraseological units and comparative stylistics]. Saratov: Saratov University Publishing House, 221 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тетяна ТОКАРЄВА – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри німецької мови та методики її викладання Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: проблеми стилістики та лексикології німецької мови.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Tetyana TOKARYEVA – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of German Language and Methods of its Teaching at the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Scientific interests: actual problems of German stylistics and lexicology.

УДК 811.111

DOI: 10.36550/2522-4077-2021-1-193-273-277

ПОЗИТИВНА ОЦІНКА «ЧУЖОГО» В АНГЛІЙСЬКОМУ БІБЛІЙНОМУ ТЕКСТІ: ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИЙ АСПЕКТ

Ірина ЧЕРНИШОВА (Бахмут, Україна)

ORCID: 0000-0002-9553-1781

Email: irinacherr@ukr.net

ЧЕРНИШОВА Ірина. ПОЗИТИВНА ОЦІНКА «ЧУЖОГО» В АНГЛІЙСЬКОМУ БІБЛІЙНОМУ ТЕКСТІ: ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИЙ АСПЕКТ. У дослідженні розглянуто основні лексико-семантичні різновиди позитивної оцінки «чужого» простору, що уособлюється світом третьої особи. Зроблено висновок про те, що для мовця найважливішими постають експлікація позитивних характеристик третьої особи (чесності, доброти, милосердя тощо) та маніфестація свого позитивного ставлення до неї: речення саме з цими ономазіологічними ознаками є найуживанішими в досліджуваному тексті.

Ключові слова: «чужий» простір, світ третьої особи, дейксіс, оцінка, ономазіологічна ознака.

CHERNYSHOVA Iryna. POSITIVE EVALUATION OF ALIEN SPACE IN THE ENGLISH BIBLE TEXT: LEXICO-SEMANTIC PECULIARITIES. The research sets out to investigate positive evaluation in the English Bible text. We focus on lexico-semantic peculiarities of evaluative sentences with the deictic markers of the third person being used to manifest "alien" space. For this we consider the category of "one's own" / "alien", which is closely related to deixis and evaluation, single out the main features of the phenomenon and determine the rate of third person's positive evaluation in the text. As a result of the lexico-semantic analysis we can assert that positive qualities of the "alien" world and manifestation of the speaker's positive attitude to it are in the focus in the English Bible text. Other varieties of onomasiological features (negative state, status) are characterized by a low frequency of manifestation, which suggests the idea that the most important parameters that determine positive evaluation are positive actions and qualities corresponding to the universally accepted ethical norms. In a number of cases the personal pronoun **he** is used to indicate a certain referent (God), as a result, acquires positive evaluation. In this case **he** develops the expression of amplification and positive evaluation and means "the one". On the other hand, the personal pronoun **they** in most cases refers to strangers, people of other religions having negative evaluation. The positive evaluation of the third-person world can be verbalized metaphorically. Thus, the Lord God in the text is referred to such positive notions with the meaning of protection and salvation as "Salvation", "The Rock", "our help and our shield", "my defense", "the horn of my salvation", "my high tower", "a restorer of thy life", "a buckler". We see prospects for further study in the research of syntactic and communicative-pragmatic characteristics of "one's own" / "alien" space as well as in the study of local and temporal markers of evaluation. Special consideration can also be given to analyzing this problem in texts of other functional styles, as well as shifting the focus of research to the field of cognitive linguistics.

Key Words: "one's own" / "alien" space, the world of the third person, deixis, evaluation, onomasiological feature.

У наш час особливо важливою постає проблема пізнання світу крізь призму мови та вплив цього пізнання на життя людини. Велика увага приділяється фундаментальним онтологічним категоріям «час», «простір», «людина» та тому, як вони усвідомлюються та актуалізуються у її мовленні.

Мета дослідження полягає в окресленні лексико-семантичних особливостей позитивної оцінки «чужого» простору в англійському тексті Біблії, що визначило необхідність розв'язання таких **завдань**: розглянути категорії «свого/чужого», дейксісу та оцінки; виокремити лексико-семантичні характеристики позитивної оцінки «чужого» простору та визначити кількісне співвідношення позитивної та негативної оцінок третьої особи з метою встановлення ступеня вираження оцінки «чужого» простору.

Відображення взаємодії людини із середовищем у мові здійснюється за принципом дейктико-семіологічного поділу світів на «свій» та «чужий» з різкою негативною оцінкою всього того, що належить до чужого світу (Белова, 2002; Голубцов, 2002; Гуторов, 1996; Пеньковський, 1989; Сорокін, 1988). Протиставлення «свого» і «чужого» світів має множинну інтерпретацію і реалізується у численних опозиціях: «ми/вони», «я/ти»,

«мій/твій», «позитивний/негативний», «близький/далекий» тощо. Згідно з цим персональні, присвійні, вказівні займенники та прислівники часу й простору здатні слугувати знаками «свого» або «чужого» простору та набувати позитивної або негативної оцінки. У такий спосіб опозиція «своє» / «чуже» поєднує дійктичні й оцінні маркери, що зумовлює залучення до розгляду таких лінгвістичних категорій, як дейксис та оцінка.

У фокусі нашої уваги постають речення позитивної оцінки з дійктичними маркерами – особовими та присвійними займенниками третьої особи, що є маніфестантами «чужого» простору. Займенники третьої особи використовуються на позначення предмета мовлення або особи, що є відсутніми у момент здійснення комунікації. Вони характеризуються підкреслено анафоричною функцією і, як зауважує В. В. Хімік, є найменш пристосованими для вираження суб'єктивності оповідання, оскільки можуть називати лише неучасників мовленнєвого акту, осіб, що займають позицію об'єктів мовлення (Хімік, 1990: 62–63). Таким чином, займенники третьої особи використовуються на позначення людей, що є відсутніми в момент здійснення акту комунікації, «чужих».

Оцінка витлумачується як мовна категорія, що відображає суспільно-особистісне уявлення про добро і лихо, про цінність, корисність об'єктів, предметів або явищ тощо та відображає позитивне або негативне ставлення суб'єкта оцінки до її об'єкта. Відповідно до цього, головними елементами оцінної структури постають суб'єкт оцінки, її об'єкт та характер (Арутюнова, 1988; Бессонова, 2003; Вольф, 1985; Крисанова, 1999).

Попри значну увагу дослідників до різноаспектних розвідок дейксису та оцінки, нагальними для з'ясування залишаються проблеми окреслення лексико-семантичних, синтаксичних і комунікативно-прагматичних характеристик речень позитивної / негативної оцінки «свого / чужого» простору.

У досліджуваному тексті було виокремлено семантичні різновиди позитивної оцінки світу третьої особи з такими ономасіологічними ознаками, як: стан об'єкта оцінки, позитивні якості об'єкта оцінки, позитивні почуття та емоції, викликані об'єктом оцінки в її суб'єкта, позитивний статус світу третьої особи або її місцеположення в ціннісній картині світу. Слід зазначити, що всі вони виявляються майже рівномірно (за винятком статусу, що є кількісно найменш релевантним), що зумовлює їх низьку частоту функціонування. Розглянемо їх докладніше.

1. Позитивна оцінка світу третьої особи з ономасіологічною ознакою **позитивних якостей** (35%) об'єкта оцінки актуалізується найчастіше в англійському тексті Біблії, причому основною формою експлікації постає прикметникова (55%) (лексико-семантична група (далі – ЛСГ) часткової оцінки «розумової сфери» (*wise*) і «чеснот» (*righteous*)), її наслідом дієслівна (23%) (ЛСГ «спасіння» (*save*), ЛСГ «заподіяння добра» (*strengthen*)), найменш уживаними виступають іменникова (16%) (ЛСГ «розумової сфери» (*wisdom*), ЛСГ «чеснот» (*righteousness*)) та прислівникова (6%) (ЛСГ «чеснот» (*righteously*)) форми експлікації. Наведемо приклад: *O give thanks unto the LORD; for he is good: for his mercy endureth for ever* [Psalms 136: 001]. Дейктичні маркери виражено особовими займенниками **he, his (mercy)**, а реалізація позитивної оцінки здійснюється за рахунок використання прикметника загальної оцінки добра **good** (*possessing or displaying moral virtue, having the required qualities; of a high standard*) та іменника на позначення позитивних моральних якостей **mercy** (*compassion or forgiveness shown towards someone whom it is within one's power to punish or harm*): мовець закликає дякувати Богові та пояснює це тим, що Він є добрим, тобто позитивна оцінка тут застосовується відносно не якоїсь однієї якості, а є загальною характеристикою. Надалі адресант конкретизує позитивну оцінку третьої особи та стверджує про притаманність їй такої позитивної характеристики, як милосердя.

2. Позитивна оцінка світу третьої особи з ономасіологічною ознакою **позитивних почуттів та емоцій, викликаних об'єктом оцінки в її суб'єкта** (31%) вербалізується за допомогою суб'єктно-орієнтованих висловлень. Високою частотою характеризується дієслівна форма експлікації (77%), при цьому використовуються ЛСГ дієслів «уподобання»

(*love*), «спасіння» (*save*) та «заподіяння добра» (*bless*). Менш релевантною постає іменникова (23%) (ЛСГ «уподобання» (*love*)) форма експлікації.

3. Позитивна оцінка світу третьої особи з ономасіологічною ознакою **позитивного стану** (26%) має за основні форми експлікації прикметникову (36%) (ЛСГ «емоційного стану» (*happy*), ЛСГ «фізичного стану» (*strong*)) та дієслівну (31%) (ЛСГ «емоційного стану» (*rejoice*), ЛСГ «фізичного стану» (*endure*)); дієприкметникова (18%) (ЛСГ «емоційного стану» (*pleased*), ЛСГ «фізичного стану» (*saved*)) та іменникова (15%) (ЛСГ «емоційного стану» (*gladness*)) форми характеризуються низькою частотою функціонування.

4. При позитивній оцінці світу третьої особи з ономасіологічною ознакою **позитивного статусу або місцеположення об'єкта оцінки в ціннісній картині світу** (6%) іменникова форма експлікації (42%) (ЛСГ «Бога» (*God*), ЛСГ «величі» (*majesty*)) характеризується середньою частотою актуалізації, а прикметникова (31%) (ЛСГ «величі» (*great*)) та дієприкметникова (27%) (ЛСГ «обраності» (*blessed*), ЛСГ «величі» (*exalted*)) є кількісно менш релевантними в досліджуваному тексті.

Прикметники ЛСГ загальної оцінки «добра» (*good*) складають 2%, що вказує на те, що адресанту недостатньо просто заявити про позитивну оцінку світу третьої особи, тобто «чужих», він надає детальне пояснення та вербалізує свою точку зору шляхом використання частковооцінних лексем.

Не залишається поза нашою увагою те, що займенник третьої особи однини може використовуватися у значенні «саме він» (Бог) – той, на кого чекали, на кого сподівалися – та в такий спосіб набувати експресії посилення та позитивного значення, наприклад: *Hearken unto me, O Jacob and Israel, my called; I am he; I am the first, I also am the last* [Isaiah 048: 012]. Тут займенник третьої особи однини **he** (*used when writing about God*) набуває позитивної оцінки, виходячи з наступних міркувань: **he** позначає Бога та вживається в значенні «саме Він», в іншому випадку висловлення не мало би сенсу, адже, посилаючись на концепцію Ю. С. Степанова, світ першої особи (адресант – «я»/«ми» – «тут» – «зараз») та світ третьої особи («він» («вона», «воно»)/«вони» – «там» – «тоді») співвідносяться з різними особами, простором та часом. Особовий займенник **he** тут вказує на визначеного референта, внаслідок чого за ним закріплюється позитивна оцінка (Степанов, 1985). Це перетинається з твердженням В. В. Хімік про те, що займенник третьої особи однини може функціонувати з різними експресивними нарошеннями змісту, як правило, негативними. Однак можливий і розвиток експресії посилення в значенні «той самий», при цьому переносне вживання даного значення є позитивно оцінним – «коханий», «кохана» (Хімік, 1990: 70–71). На нашу думку, тут виявляється саме експресія посилення та набуття займенником **he** позитивного значення.

Зазначаємо, що позитивна оцінка світу третьої особи може вербалізуватися метафорично. Так, Господь Бог в англійському тексті Біблії співвідноситься з такими поняттями на позначення захисту та спасіння, як *Salvation, the Rock, our help and our shield, my defence, the horn of my salvation, my high tower, a restorer of thy life, a buckler* тощо: **He is the Rock, his work is perfect: for all his ways are judgment: a God of truth and without iniquity, just and right is he** [Deuteronomy 032: 004]. Позитивна оцінка третьої особи (дейктичні маркери **He, his (work), his (ways)**) виражається метафорично за допомогою іменника **the Rock** (*the solid mineral material forming part of the surface of the earth and other similar planets, exposed on the surface or underlying the soil*) на позначення символу надійної основи людського буття. Окрім метафори, у наведеному прикладі спостерігається скупчення оцінних лексем: загальнооцінних (**perfect** (*having all the required or desirable elements, qualities, or characteristics; as good as it is possible to be*)) та частковооцінних, що використовуються для вербалізації етичної оцінки (**judgment** (*the faculty of being able to make critical distinctions and achieve a balanced viewpoint; discernment*), **truth** (*the quality or state of being true*), **just** (*based on or behaving according to what is morally right and fair*), **right** (*morally good, justified, or acceptable*)) та уможливають експлікацію підстави позитивної оцінки. У такий спосіб адресант намагається переконати адресата в надійності, досконалості, правоті та справедливості Бога.

Відсоткове співвідношення різновидів ономазіологічної ознаки при позитивній оцінці світу третьої особи показує, що для мовця найважливішими постають експлікація позитивних характеристик третьої особи (чесності, доброти, милосердя тощо) (35%) та маніфестація свого позитивного ставлення до неї (31%): речення саме з цими ономазіологічними ознаками є найуживанішими в досліджуваному тексті. Зауважуємо, що позитивна оцінка третьої особи в англійському тексті Біблії не є типовою і складає лише 36,2% у порівнянні з негативною, тобто мовцю легше засудити осіб, що є відсутніми в момент здійснення акту комунікації та виявити до них негативне ставлення.

Перспективи подальшого дослідження убачаються нами у розгляді проблеми «свого/чужого» у текстах інших функціональних стилів, а також переміщенні фокусу дослідження до сфери когнітивної лінгвістики. Плідним може бути дослідження синтаксичних та комунікативно-прагматичних особливостей «свого/чужого» простору для вивчення категорії «свого/чужого» у повнішому обсязі.

БІБЛОГРАФІЯ

1. Арутюнова Н. Д. Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт / Н. Д. Арутюнова – М.: Наука, 1988. – 338 с.
2. Белова О. В. «Другие» и «чужие»: представления об этнических соседях в славянской народной культуре / О. В. Белова // Признаковое пространство культуры / отв. ред. С. М. Толстая. – М.: Индрик, 2002. – С. 71–85.
3. Бессонова О. Л. Оцінний тезаурус англійської мови: когнітивний і гендерний аспекти: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови» / О. Л. Бессонова. – К., 2003. – 40 с.
4. Бурлакова В. В. Дейксис / В. В. Бурлакова // Спорные вопросы английской грамматики. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1988. – С. 74–88.
5. Вольф Е. М. Функциональная семантика оценки / Е. М. Вольф. – М.: Наука, 1985. – 228 с.
6. Голубцов С. А. Интеркультуральная коммуникация / С. А. Голубцов // Речевая деятельность: содержательные и операциональные аспекты: сб. науч. тр. : часть 1 / отв. ред. С. А. Голубцов. – Краснодар: Кубанский гос. технологический ун-т, 2002. – С. 145–155.
7. Гуторов В. А. К оппозиции «своё/чужое» в языковом сознании / В. А. Гуторов // Актуальні проблеми вивчення мови та мовлення, міжособової та міжкультурної комунікації: міжвуз. зб. наук. праць / відп. ред. І. С. Шевченко. – Харків: Константа, 1996. – С. 47–49.
8. Крысанова Т. А. Высказывания, содержащие отрицательную оценку адресата, в современном английском языке (коммуникативно-прагматический аспект): дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Татьяна Анатольевна Крысанова. – Луцк, 1999. – 182 с.
9. Пеньковский А. Б. О семантической категории «чуждости» в русском языке / А. Б. Пеньковский // Проблемы структурной лингвистики, 1985 – 1987: сборник / отв. ред. В. П. Григорьев. – М.: Наука, 1989. – С. 54–82.
10. Сорокин Ю. А. Понятие «чужой» в языковом и культурном контексте / Ю. А. Сорокин, И. Ю. Марковина // Язык: этнокультурный и прагматический аспекты: сб. науч. тр. – Днепропетровск: ДГУ, 1988. – С. 4–10.
11. Степанов Ю. С. В трёхмерном пространстве языка: семиотические проблемы лингвистики, философии, искусства / Ю. С. Степанов. – М.: Наука, 1985. – 335 с.
12. Химик В. В. Категория субъективности и её выражение в русском языке / В. В. Химик. – Л.: Изд-во Ленинградского ун-та, 1990. – 184 с.
13. Oxford Dictionary (En-En) (для ABBYY Lingvo x3) Oxford Dictionary of English, Revised Edition. – Oxford University Press, 2005. – 355 000 entries.
14. The Holy Bible. King James Version [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.htmlbible.com>

REFERENCES

1. Arutyunova, N. D. (1988). *Tipy yazykovykh znacheniy: Otsenka. Sobytiye. Fakt.* [Types of Linguistic Meanings: Evaluation. Event. Fact]. Moscow: Nauka, 338p.
2. Byelova, O. V. (2002). *Drugiye i chuzhye: predstavleniya ob etnicheskikh sosiediah v slavianskoy narodnoy kul'ture // Priznakovoye prostranstvo kul'tury.* ["Others" and "Aliens": Ideas about Ethnic Neighbors in Slavonic Folk Culture // Characteristic Space of Culture]. Moscow: Indrik, pp. 71–85.
3. Byessonova, O. L. (2003). *Otsinnyy tezaurus anhliys'koyi movy: kohnityvnyy i hendernyy aspekty* [Evaluative Thesaurus of the English Language: Cognitive and Gender Aspects]. Extended abstract of Doctor's thesis. Kyiv, Ukraine: Kyiv National University, 40 p.
4. Vol'f, Ye. M. (1985). *Funktsyonal'naya semantika otsenki* [Functional Semantics of Evaluation]. Moscow: Nauka, 228 p.

5. Holubtsov, S. A. (2002). Inerkul'tural'naya kommunikatsiya // Rechevaja dejatel'nost': sodержatel'nyye i operatsional'nyye aspekty. [Intercultural Communication // Speech Activity: Content and Operational Aspects]. Part 1. Krasnodar, pp. 145 – 155.
6. Hutorov, V. A. (1996). K oppozitsii “svoyo – chuzhoje” v yazykovom soznanii // Aktual'ni problemy vyvchennia movy ta movlennia, mizhosobovoyi ta mizhkul'turnoyi komunikatsii. [To the Opposition "Own – Alien" in the Language Consciousness // Actual Problems of Language and Speech Studies, Interpersonal and Intercultural Communication]. Kharkiv: Konstanta, pp. 47 – 49.
7. Krysanova, T. A. (1999). Vyskazyvaniya, sodержashchiye otritsatel'nyu otsenku adresata, v sovremennom angliyskom yazyke (kommunikativno-pragmaticheskiy aspekt). [Utterances Containing Negative Evaluation of the Addressee in Modern English (Communicative and Pragmatic Aspects)]. Candidate Thesis. Lutsk: Volyn' State University, 182 p.
8. Pyen'kovskiy, A. B. (1989). O semanticheskoy kategorii “chuzhdosti” v russkom yazyke // Problemy strukturnoy lingvistiki, 1985 – 1987. [On the Semantic Category of “Alienation” in Russian // Problems of Structural Linguistics, 1985 – 1987]. Moscow: Nauka, pp. 54 – 82.
9. Sorokin, Yu. A. (1988). Ponyatiye "chuzhoj" v yazykovom i kul'turnom kontekste // Yazyk: etnokul'turnyy i pragmaticheskiy aspekt. [The Notion "Alien" in the Linguistic and Cultural Context // Language: Ethno-cultural and Pragmatic Aspects]. Dnepropetrovsk: DSU, pp. 4 – 10.
10. Ufimtseva, A. A. (1974). Tipy slovesnyh znakov. [Types of Verbal Signs]. Moscow: Nauka, 1974, 206 p.
11. Stepanov Yu. S. (1985). V tryohmernom prostranstve yazyka: semioticheskie problemy lingvistiki, filosofii, iskusstva. [In the three-dimensional space of language: semiotic problems of linguistics, philosophy, art]. Moscow: Nauka, 335 p.
12. Himik V. V. (1990). Kategoriya subjektivnosti i eyo vyrazhenie v russkom yazyke. [The Category of Subjectivity and its Explication in the Russian Language]. L.: Izd-vo Leningradskogo un-ta, 184 p.
13. Oxford Dictionary of English (2005). Revised Edition. Oxford University Press, 355 000 entries. Retrieved from <https://en.oxforddictionaries.com>.
14. The Holy Bible. King James Version. Retrieved from <http://www.htmlbible.com>.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ірина Чернишова – кандидат філологічних наук, доцент кафедри германської філології Горлівського інституту іноземних мов ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет».
Наукові інтереси – вивчення дейксису, оцінки, «свого» / «чужого» простору.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Iryna Chernyshova – Ph.D. in Philology, Associate Professor of the Germanic Philology Department, Horlivka Institute for Foreign Languages DHEE “Donbass State Pedagogical University”.
Scientific interests: studying deixis, evaluation, “one’s own” / “alien” space.

УДК 811.161.2’36

DOI: 10.36550/2522-4077-2021-1-193-277-283

ОСОБЛИВОСТІ ВІДМІНЮВАННЯ УКРАЇНСЬКИХ ЖІНОЧИХ ІМЕН І ВІДМІНИ ТВЕРДОЇ ГРУПИ

Юлія АХМЕДОВА (Кропивницький, Україна)

ORCID: 0000-0002-5617-5884

e-mail: juliakhmedova@gmail.com

АХМЕДОВА Юлія. ОСОБЛИВОСТІ ВІДМІНЮВАННЯ УКРАЇНСЬКИХ ЖІНОЧИХ ІМЕН І ВІДМІНИ ТВЕРДОЇ ГРУПИ. У статті проаналізовано морфологічну парадигматику українських антропонімів – жіночих імен, які змінюють за зразком І відміни твердої групи, з’ясовано основні чинники, що впливають на визначення словозмінних парадигм досліджуваного підкласу антропоназв, виокремлено систему елементарних парадигматичних класів власних жіночих імен І відміни твердої групи.

Ключові слова: антропонімна лексика, морфологічна парадигма, І відміна, тверда група, українські власні жіночі імена, елементарний парадигматичний клас.

AKHMEDOVA Julia. FEATURES OF DECLENSION UKRAINIAN FEMININE NAMES I DECLINATION OF FIRM GROUP. The article analyzes the inflectional paradigm of Ukrainian anthroponyms – feminine names, which

are declined according to the pattern of the I declination of a firm group because in the process of inflection Ukrainian anthroponyms show a number of case features to designate their feminine names that distinguish them from other nouns. It defines relevant factors for highlighting the morphological paradigms of the studied anthropollexemes, such as the nominal type of declination; tribal affiliation (labelling category of feminine gender); attribution to the category of human beings; one-type accentuation (fixed emphasis on the basis, movable emphasis or on the basis of the singular and on inflection of the plural, or on the basis of the singular and parallel of the plural – on inflection (except genitive and accusative) and on the basis); the formation of complete paradigms; common endings in case forms; doublet forms in the accusative plural form (**zero** and **-u**); morphological phenomena that arise at the base of lexemes during inflection; the alternation of hard and soft phonemes, pharyngeal and lingual with soft tooth phonemes, vowel phoneme /o/ and /e/ with **zero** phoneme; it analyzes case inflections of masculine names of II declination of the firm group in the singular form (**-a** in the nominative case, **-u** in the genitive case, **-i** in the dative case, **-y** in the accusative case, **-ою** in the instrumental case, **-i** in the prepositional case, **-o** in the vocal case) and in the plural form (**-u** in the nominative case, **zero** in the genitive case, **-ам** in the dative case, **zero** (***-u**) in the accusative case, **-аму** in the instrumental case, **-ах** in the prepositional case, **-u** in the vocative case); it describes the system of simple paradigmatic classes of proper feminine names of I declination. The morphological paradigm of anthroponyms for the designation of proper masculine and feminine names requires a detailed study and systematic description, taking into account modern approaches.

Keywords: anthroponymic lexemes, morphological paradigm, I declination, firm group, Ukrainian feminine names, elementary paradigmatic class.

Постановка проблеми. Незважаючи на те, що словозміна іменників I відміни була об'єктом дослідження багатьох мовознавців (С. П. Бевзенка, І. І. Ковалика, Л. Т. Масенко, В. О. Горпинича, І. Р. Вихованця, К. Г. Городенської, Н. П. Дзятківської, Л. Г. Скрипник, С. І. Головащука, І. П. Ющука, С. Л. Ковтюх, О. М. Кашталян та інших), у сучасній українській граматиці відсутній системний аналіз відмінкових парадигм антропонімів – особових імен, зокрема не описано їхню словозмінну специфіку та не виокремлено систему елементарних парадигматичних класів (ЕПК) з урахуванням екстра- та інтралінгвальних факторів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відмінкова специфіка антропонімів – жіночих імен I відміни твердої групи в сучасній українській мові досліджена фрагментарно. У монографії „Словозмінна парадигматика українських прізвищ” (2012) С. Л. Ковтюх та О. М. Кашталян описують систему морфологічних чинників, що визначають словозмінну парадигматику антропонімів – прізвищ осіб I відміни твердої групи, а також розглядають особливості їхніх ЕПК (Ковтюх, 2012: 44–68, 176–183). Автори словника-довідника „Власні імена людей” (2005) Л. Г. Скрипник, Н. П. Дзятківська в розділі „Українсько-російський та російсько-український словник” наводять окремі відмінкові форми однини, зокрема генітива, датива, інструменталія, вокатива, повних офіційних жіночих імен I відміни твердої групи: *Гали́на* – **-ни, -ні, ною, -но!** (Скрипник, 2005: 246), *Зоресла́ва* – **-ви, -ві, -вою, -во!** (Скрипник, 2005: 248), *Франка* – **-нки, -нці, -нкою, -нко!** (Скрипник, 2005: 255), *Ядві́га* – **-віги, -візі, -вігою, -віго!** (Скрипник, 2005: 255) та інші. Зразки підпарадигм однини та множини зазначеного підкласу антропонімів для лексем *Ганна*, *Варва́ра*, *Таї́са*, *Веро́ніка*, *Ї́вга*, *Тамара* (Скрипник, 2005: 294–295) зафіксовано в теоретичних коментарях словника. У виданні „Грамматика сучасної української літературної мови. Морфологія” (2017) І. Р. Вихованець подає повну парадигму імені *О́льга* у зразках словозміни іменників I відміни жіночого роду – власних назв (Вихованець, 2017: 198).

Повні відмінкові парадигми імен *Ганна* (Правопис, 2019: 171) та *Оксана* (Правопис, 2019: 101–102) як взірці словозміни жіночих імен I відміни твердої групи наведено в новій редакції „Українського правопису” (2019). Також у виданні подано зауваги до утворення деяких відмінкових форм зазначеними антропонімами, зокрема зафіксовано зміну кінцевих приголосних основи /г, к, х/ на /з', ц', с'/ у давальному та місцевому відмінках однини в іменах на кшталт *О́льга*, *Пала́жка*, *Соло́ха* та появу фонему /o/ між приголосними в кінці основи у формі родового відмінка множини в іменах *Ода́рка*, *Пара́ска* та інших (Правопис, 2019: 172).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Словозмінна парадигматика українських чоловічих та жіночих імен потребує системного вивчення, що передбачає комплексний аналіз відмінкових особливостей та виокремлення ЕПК зазначеного підкласу антропонімів, зокрема жіночих імен, які змінюють за зразком іменників I відміни твердої групи.

Формулювання цілей статті. Метою статті є опис морфологічних парадигм власних жіночих імен І відміни твердої групи та їхніх варіантів в українській літературній мові. Реалізація мети передбачає розв'язання таких завдань: 1) визначити релевантні чинники, що впливають на особливості відмінкових парадигм досліджуваних антропонімів; 2) виокремити та проаналізувати ЕПК українських власних жіночих імен І відміни твердої групи.

Виклад основного матеріалу. За зразком І відміни твердої групи в сучасній українській літературній мові змінюють антропоназви на позначення жіночих імен „з основою на твердий приголосний, за винятком шиплячих, перед закінченням **-а** в називному відмінку однини” (Вихованець, 2017: 197).

Відмінкові парадигми антропонімів – українських власних жіночих імен І відміни твердої групи – визначають такі критерії, як іменниковий тип словозміни; родова віднесеність (маркованість категорією жіночого роду); належність до категорії істот-осіб; утворення повних парадигм; спільність відмінкових закінчень (в однині: **-а** в називному відмінку, **-и** в родовому відмінку, **-і** в давальному відмінку, **-у** в знахідному відмінку, **-ою** в орудному відмінку, **-і** в місцевому відмінку, **-о** в кличному відмінку; у множині: **-и** в називному відмінку, нульова флексія в родовому відмінку, **-ам** у давальному відмінку, нульова флексія (***-и**) в знахідному відмінку, **-ами** в орудному відмінку, **-ах** у місцевому відмінку, **-и** в кличному відмінку); однотипна акцентуація (нерухомий наголос на основі, рухомий наголос або на основі в однині та флексії в множині зі зв'язаною формою називного відмінка, або на основі в однині та паралельний у множині – на закінченні (крім родового та знахідного) та основі); вплив синтагматичного чинника, а саме зв'язана форма називного відмінка множини в сполученні з числівниками *два (дві), обидва (обидві), три, чотири*, а також кількісними складеними числівниками з останнім компонентом *два–чотири*; морфонологічні явища, що виникають в основі лексем під час словозміни: чергування твердих і м'яких фонем, глоткової та задньоязикової з м'якими зубними фонемами, голосної фонемі /о/ з нульовою між двома приголосними фонемами в кінцевому сегменті основи – м'якою і твердою або двома твердими.

У нашій картотеці засвідчено 1757 антропонімів – жіночих імен І відміни твердої групи, зафіксованих у словнику-довіднику „Власні імена людей” Л. Г. Скрипник, Н. П. Дзятківської та „Словнику українських імен” І. І. Трійняка (2005). Серед них – повні офіційні імена на кшталт *Божена* (Трійняк, 2005: 51), *Бояна* (Трійняк, 2005: 52), *Велиміра* (Трійняк, 2005: 64), *Данута* (Трійняк, 2005: 100), *Панна* (Трійняк, 2005: 285), *Євгена* (Скрипник, 2005: 136), *Зара* (Трійняк, 2005: 137), *Ірена* (Скрипник, 2005: 144), *Іскра* (Трійняк, 2005: 159), *Костянтина* (Трійняк, 2005: 183), *Лада* (окреме офіційне ім'я (Скрипник, 2005: 150) або похідне від *Влада; Владилена; Владлена; Млада* (Скрипник, 2005: 208)), *Любоміла* (Скрипник, 2005: 155), *Поліна* (окреме офіційне ім'я (Скрипник, 2005: 121) або похідне від *Аполлінарія; Аполлонія* (Скрипник, 2005: 213)), *Роксана* (Скрипник, 2005: 176), *Світозара* (Скрипник, 2005: 179), *Харита* (Скрипник, 2005: 189), *Якуліна* (Скрипник, 2005: 148) та інші.

Також серед зібраних антропоназв зазначеної групи зафіксовано неофіційні форми власних імен на зразок *Аллонька* (від *Алла*) (Скрипник, 2005: 118), *Дуська* (від *Євдокія, Докія (Явдоха, Вівдя)* (Трійняк, 2005: 137), *Мар'яна* (окреме офіційне ім'я або похідне від *Маріамна*) (Скрипник, 2005: 161), *Оксюта* (від *Оксана (Оксенія, Ксенія; Аксенія)* (Скрипник, 2005: 167), *Ясочка* (від *Іваніна; Іванна; Ліліана, Ліліяна; Севастіяна, Севастіана; Яна; Яніна*) (Скрипник, 2005: 218) та інші: *Двері розчахнулися, коли Мар'яна дійшла до танку, зупинилася, щоби ще раз гукнути хазяйку. „Шукаєте когось?” – до Мар'яни підходить серйозний втомлений парубок. Є Мар'яні захист. Отак і забули про Мар'яну. Хотинський нервово натягує шкіряні рукавички, мить думає, всідається поряд із Мар'яною. „Почуй мене, Мар'яно!”* (Люко Дашвар).

Словозмінним парадигмам українських власних жіночих імен І відміни твердої групи властиві такі відмінкові флексії: у формі називного відмінка однини – **-а**, родового відмінка – **-и**, давального відмінка – **-і**, знахідного відмінка – **-у**, орудного відмінка – **-ою**, місцевого відмінка – **-і**, кличного відмінка – **-о**, у формі називного відмінка множини – **-и**, родового відмінка – нульове, давального відмінка – **-ам**, знахідного відмінка – нульове (***-и**), орудного

відмінка – **-ами**, місцевого відмінка – **-ах**, кличного відмінка – **-и**: *Роксана спритно, як дика кізка, перескакує з каменя на камінь, раз по раз озирається на Світлану* (В. Бережний). „*Ото несподіванка для Роксани...*” (Р. Федорів). *Збирати, акумулювати сонячну енергію, надовго наповнити якість середовище її носіями – фотонами, – це й Роксані* здалось неймовірним (В. Бережний). *Звісно, під словом „ніхто” вона уявляла Роксану, хоча, знову ж таки – не в словах справа* (М. Іванцова). *Звичайно, коли б не допомогли альпіністи, вони вдвох із Роксаною не те що за рік, а й за десять не змогли б виконати таку титанічну роботу* (В. Бережний). *Якась внутрішня музика, що ожила в Роксані разом з першим дзвоном дукачів, додавала їй вогню, відчуття лету [...]* (Р. Федорів). – *А що як ... що як і справді в ній ховаються матеріали, здатні акумулювати фотони? Як ти гадаєш, Роксано?* (В. Бережний).

У дослідженні вважаємо доцільним виділяти в знахідному відмінку множини апелятивів та онімів, зокрема власних жіночих імен I відміни твердої групи, паралельні форми, тотожні словоформам родового та називного відмінків множини з прийменником у (**в**) (Ковтюх, 2006а: 50–51): *Горпінюньки – Горпінюньок (*у Горпінюньки), Дзвениміри – Дзвенимір (*у Дзвениміри), Зірочки – Зірочок (*у Зірочки)*.

У статті „Зв’язані форми називного, знахідного та кличного відмінків множини іменників в українській мові” (2017) професорка С. Л. Ковтюх пише: „Отже, зв’язані множинні форми номінатива, акузатива, вокатива іменників з погляду морфологічної парадигматики мають бути обов’язковими граємами словозмінних взірців елементарних парадигматичних класів – як онімів, так і апелятивів. Провідним є синтагматичний чинник, адже до цього конгломерату належать лексеми переважно I та II відмін, 2 іменники III відміни (*мати, розкiш*), 4 іменники IV відміни (*ім’я, плем’я, вим’я, тiм’я*), що мають різне наголошування підпарадигм однини та множини й поєднані з числівниками *два (дві), обидва (обидві), три, чотири* та складеними нумеральними утвореннями з кінцевими компонентами *два (дві), три, чотири*” (Ковтюх, 2017: 156). Описане явище властиве іменникам, для яких характерні різні акцентуаційні парадигми однини і множини (зазвичай у формі родового відмінка): в однині наголос на флексії, а в множині – на основі або навпаки (Ковтюх, 2006: 42). За аналогією до словозмінних взірців прізвищ, що мають різну акцентуацію в обох підпарадигмах числа (Ковтюх, 2012: 248), у дослідженні виокремлюємо власні імена жіночого роду I відміни твердої групи, яким притаманні зв’язані форми множини. Пор.: *Зірки, Квітки, Квіточки, Квітоньки – дві, обидві, три, чотири Зірки, Квітки, Квіточки, Квітоньки*.

У процесі словозміни українських жіночих імен I відміни твердої групи у формах давального і місцевого відмінків однини засвідчено чергування твердих і м’яких фонем /д/ – /д’/, /з/ – /з’/, /л/ – /л’/, /н/ – /н’/, /р/ – /р’/, /с/ – /с’/, /т/ – /т’/ (*Іда – Іді, на, у (в), при, по Іді; Ельза – Ельзі, на, у (в), при, по Ельзі; Текла – Теклі, на, у (в), при, по Теклі; Ярина – Ярині, на, у (в), при, по Ярині; Дзвениміра – Дзвенимірі, на, у (в), при, по Дзвенимірі;*

Фелікса – Феліксі, на, у (в), при, по Феліксі; Амата – Амати, на, у (в), при, по Амати) та кінцевих приголосних основи /к/, /г/, /х/ із /ц’/, /з’/, /с’/ (*Мальвонька – Мальвоньці, на, у (в), при, по Мальвоньці; Палага – Палазі, на, у (в), при, по Палазі; Солоха – Солосі, на, у (в), при, по Солосі*).

У формах родового і знахідного відмінків множини досліджуваних антропонімів зафіксовано чергування голосної фонем /о/ з нульовою фонемою між приголосними в кінцевому сегменті основи, зокрема перед суфіксом **-к-** (Ковтюх, 2016: 189): *Оляньонька – Оляньоньок, Марусейка – Марусейок, Настунечка – Настунечок*. Варто зауважити, що появи голосної можуть уникати іменники іншомовного та книжного походження, окрім лексем на **-к(а)**, а також деякі власне-українські слова (Ковтюх, 2016: 189). Очевидно, це правило регламентує й відсутність чергування голосної фонем /о/ з нульовою фонемою в генітиві й дативі множини, властиве низці жіночих імен, які змінюють за зразком іменників I відміни твердої групи: *Аріадни – Аріадн, Венедикти – Венедікт, Електри – Електр, Маріамни – Маріамн, Никандри – Никандр, Олександр – Олександр, Палагни – Палагн, Сандри – Сандр*.

Ураховуючи головні морфологічні чинники виокремлення парадигм жіночих імен І відміни твердої групи, визначено 7 ЕПК.

ЕПК № 1 (Августа) включає антропоніми *Антоніна, Бажана, Лада* (окреме офіційне ім'я або похідне від *Влада; Владилена; Владлена; Млада*), *Ликера, Ера, Жана* (від *Жанна; Сніжана*), *Зоряна, Яна* (окреме офіційне ім'я або похідне від *Іваніна; Іванна; Ліліана, Ліліяна; Севастяна, Севастіана; Яніна*), *Іванна, Рена* (від *Ірена; Рената; Флорентіна*), *Магдаліна, Панна, Роксана, Уляна, Флора* (окреме офіційне ім'я або похідне від *Флорентіна*) та інші. Антропоніми мають наголошену основу в однині та множині. Чергування твердої / м'якої фонем /д/ – /д'/, /з/ – /з'/, /л/ – /л'/, /н/ – /н'/, /р/ – /р'/, /с/ – /с'/, /т/ – /т'/ у давальному й місцевому відмінках: *Влада – Владі, на, у (в), при, по Владі; Іза – Ізі, на, у (в), при, по Ізі; Авеліна – Авеліні, на, у (в), при, по Авеліні; Домна – Домні, на, у (в), при, по Домні; Вікторіа – Вікторі, на, у (в), при, по Вікторі; Аліса – Алісі, на, у (в), при, по Алісі; Каліста – Калісті, на, у (в), при, по Калісті.*

ЕПК № 2 (Аврелька) об'єднує лексеми з постійним наголосом на основі: *Гапонька* (від *Агапія; Агафія, Гафія*), *Горпинка* (від *Агритіна, Горпіна*), *Аллочка* (від *Алла*), *Явдоначка* (від *Євдокія, Докія (Явдоха, Вівдя)*), *Зоринька* (від *Зорина*), *Лялюська* (від *Лариса*), *Любинка* (від *Любов (Любіна)*), *Мальвочка* (від *Мальвіна, Мальва*), *Марусейка* (від *Марія (Мар'я)*), *Льоленька* (від *Олена; Ольга*), *Росечка* (від *Роксолана, Роксоляна; Ростислава*), *Солошка* (від *Соломія, Соломея (Солоха)*) та інші. Чергування приголосних фонем /к/ – /ц'/ у давальному й місцевому відмінках однини (*Христинька – Христиньці, на, у (в), при, по Христиньці*, *Хімочка – Хімочці, на, у (в), при, по Хімочці*) та голосної фонемі /о/ з нульовою (між двома приголосними фонемами – м'якою і твердою або двома твердими) у родовому і знахідному відмінках множини (*Маланойки – Маланойок, Степанідки – Степанідок*).

ЕПК № 3 (Ага) включає імена *Домаха, Івга, Євдоха* (від *Євдокія, Докія, Явдоха, Вівдя*), *Стаха* (від *Євстахія, Євстафія; Станіслава*), *Інга, Мартоха* (від *Марта*), *Пелага, Солоха, Стеха, Ядвіга* та інші, для яких характерний наголос на основі в усіх формах відмінків однини і множини. Чергування приголосних фонем /г/ – /з'/ (*Ага – Азі, на, у (в), при, по Азі*), /х/ – /с'/ (*Валюха – Валюсі, на, у (в), при, по Валюсі*) у давальному й місцевому відмінках однини.

ЕПК № 4 (Агафоніка) об'єднує імена з наголошеною основою в усіх формах відмінків однини і множини: *Ніка* (окреме офіційне ім'я або похідне від *Агафоніка; Вероніка*), *Андроніка, Віталіка, Домніка* (від *Домініка, Домнікія*), *Льока* (від *Леокадія*) та інші. Чергування приголосних фонем /к/ – /ц'/ у давальному й місцевому відмінках однини (*Вероніка – Вероніці, на, у (в), при, по Вероніці*).

ЕПК № 5 (Гапа) входять імена *Борислава, Дома* (від *Домініка, Домнікія; Домна, Домаха*), *Ірма, Люба* (від *Любава; Любов (Любіна); Любомила; Любомира*), *Мальва, Хіма, Ярослав* та інші. Лексеми мають наголошену основу в однині та множині.

До **ЕПК № 6 (Зірка)** належать імена, які мають наголошену основу в однині та закінчення в множині (крім родового та знахідного): *Квітка* (від *Квітослава*), *Квіточка* (від *Квітослава*), *Квітонька* (від *Квітослава*). У формі називного відмінка множини – зв'язана форма (*дві, обидві, три, чотири Зірк-и, Квітк-и, Квіточк-и, Квітоньк-и*). Чергування приголосних фонем /к/ – /ц'/ у давальному й місцевому відмінках однини (*Зірка – Зірці, на, у (в), при, по Зірці; Квітка – Квітці, на, у (в), при, по Квітці; Квіточка – Квіточці, на, у (в), при, по Квіточці; Квітонька – Квітоньці, на, у (в), при, по Квітоньці*) та голосної фонемі /о/ з нульовою в родовому і знахідному відмінках множини (*Зірк-і – Зірок, Квітк-и – Квіток, Квіточк-і – Квіточок, Квітоньк-і – Квітоньок*).

ЕПК № 7 (Зіронька) об'єднує імена, для яких характерний наголос на основі в однині та паралельний на закінченні (крім родового та знахідного) і основі (*Зірочк-і, Зірочк-и*) у множині: *Зірочка* (від *Зореслава; Зоріна; Зоря; Зоряна*). Чергування приголосних фонем /к/ – /ц'/ у давальному й місцевому відмінках однини (*Зіронька – Зіроньці, на, у (в), при, по Зіроньці; Зірочка – Зірочці, на, у (в), при, по Зірочці*) та голосної фонемі /о/ з нульовою в родовому і знахідному відмінках множини (*Зіроньк-и – Зіроньок, Зірочк-и – Зірочок*).

Висновки з дослідження і перспективи подальшого розвитку в цьому напрямку. У статті визначено морфологічні (іменниковий тип відмінювання; маркованість категорією жіночого роду; належність до категорії істот-осіб; утворення повних парадигм; однотипність відмінкових форм), синтагматичні (зв'язана форма називного відмінка множини в сполученні з числівниками *два (дві), обидва (обидві), три, чотири* та кількісними складеними числівниками з останнім компонентом *два-чотири*), акцентуаційні (однотипне наголошування), морфонологічні (чергування приголосних і голосних фонем) чинники, що впливають на систему відмінкових парадигм антропонімів на позначення українських жіночих імен I відміни твердої групи, та виокремлено 7 ЕПК. Словозмінна парадигматика власних чоловічих і жіночих імен потребує комплексного дослідження та системного аналізу в сучасному мовознавстві.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Граматика сучасної української літературної мови. Морфологія / Вихованець І. Р. та ін. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017. – 752 с.
2. Ковтюх С. Л. Елементарні парадигматичні класи іменників першої відміни мішаної групи в українській мові. *Науковий вісник Херсонського державного університету* : зб. наук. праць. Сер. Лінгвістика. Херсон : Вид-во ХДУ, 2006. Вип. III.– С. 38–45.
3. Ковтюх С. Л. Особливості морфологічної парадигматики онімів сучасної української мови. *Λογος όνομαστική : науковий журнал*. 2006а. № 1 (1). – С. 50–57.
4. Ковтюх С. Л., Кашталян О. М. Словозмінна парадигматика українських прізвищ : монографія. Кіровоград : ПОЛІМЕД-Сервіс, 2012. – 258 с.
5. Ковтюх С. Л. Репетитор (як навчитися грамотно писати) : навчальний посібник з практичного курсу української мови. Вид. 3-тє, випр. й допов. Кіровоград : Центр оперативної поліграфії „Авангард”, 2016. – 480 с.
6. Ковтюх С. Л. Зв'язані форми називного, знахідного та кличного відмінків множини іменників в українській мові. *Філологічний часопис*. 2017. Вип. 2 (10). – С. 148–157.
7. Скрипник Л. Г., Дзятківська Н. П. Власні імена людей : словник-довідник. Вид. 3-тє, випр. й допов. Київ : Наукова думка, 2005. – 204 с.
8. Трійняк І. І. Словник українських імен. Київ : Довіра, 2005. – 509 с.
9. Український правопис / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні ; Інститут української мови. Київ : Наукова думка, 2019. – 392 с.

REFERENCES

1. Vykhovanets, I. R. (2017). Hramatyka suchasnoi ukrainskoi literaturnoi movy. Morfolohiia. [Grammar of the modern Ukrainian literary language. Morphology]. Kyiv : Vydavnychiy dim Dmytra Buraho, 752 p.
2. Kovtiukh, S. L. (2006). Elementarni paradyhmatychni klasy imennykiv pershoi vidminy mishanoi hrupy v ukrainskii movi // Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. [The elementary paradigmatic class of nouns of the I declination of the feminine gender of the mixed firm group in the Ukrainian language]. Kherson : Vydavnytstvo KhDU, pp. 38–45.
3. Kovtiukh, S. L. (2006a). Osoblyvosti morfolohichnoi paradyhmatyky onimiv suchasnoi ukrainskoi movy // Λογος όνομαστική. [Features of the morphological paradigm of onyms of the modern Ukrainian language]. Donetsk, pp. 50–57.
4. Kovtiukh, S. L., Kashtalian, O. M. (2012). Slovozmynna paradyhmatyka ukrainskykh prizvyshch: monohrafiia. [Inflectional paradigm of Ukrainian surnames]. Kirovohrad : POLIMED-Servis, 258 p.
5. Kovtiukh, S. L. (2016). Repetytor (iak navchytysia hramotno pysaty): navchalnyi posibnyk z praktychnoho kursu ukrainskoi movy. [Tutor (how can we study to write competently)]. Kirovohrad : Tsentr operatyvnoi polihrafiï „Avanhard”, 480 p.
6. Kovtiukh, S. L. (2017). Zv'iazani formy nazyvnoho, znakhidnoho ta klychnoho vidminkiv mnozhyny imennykiv v ukrainskii movi // Filolohichniy chasopys. [Bound forms of the nominative, accusative and vocative cases of the plural nouns in the Ukrainian language]. Uman, pp. 148–157.
7. Skrypnyk, L. H., Dzyatkivska, N. P. (2005). Vlasni imena liudei: slovnyk-dovidnyk. [Names of people: the dictionary]. Kyiv : Naukova dumka, 204 p.
8. Triiniak, I. I. (2005). Slovnyk ukrainskykh imen. [Dictionary of Ukrainian names]. Kyiv : Dovira, 2005. 509 p.
9. Ukrainskyi pravopys (2019). [Ukrainian spelling]. NAN Ukrainy, In-t movoznavstva im. O. O. Potebni; Instytut ukrainskoi movy. Kyiv : Naukova dumka, 392 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Юлія Ахмедова – докторант кафедри української мови Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: граматики, морфологічна парадигматика сучасної української мови, ономастика.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Julia Akhmedova – Doctoral Student of the Department of Ukrainian Language of Central Ukrainian Volodymyr Vynnychenko State Pedagogical University.

Scientific interests: grammar, morphological paradygmatics of modern Ukrainian language, onomastics.

УДК 811.112.2:81'38

DOI: 10.36550/2522-4077-2021-1-193-283-289

ОСОБЛИВОСТІ АВТОРСЬКОЇ ПОЗИЦІЇ В РОМАНІ-ПОДОРОЖІ А. АЛЬТМАННА «В КРАЇНІ ВЕСЕЛКОВОГО ЗМІЯ. МАНДРИ АВСТРАЛІЄЮ»

Юлія БОГДАН (Херсон, Україна)

ORCID: 0000-0001-8534-5072

Researcher ID P-5809-2018

e-mail: yuliabogdantpp@gmail.com

БОГДАН Юлія. ОСОБЛИВОСТІ АВТОРСЬКОЇ ПОЗИЦІЇ В РОМАНІ-ПОДОРОЖІ А. АЛЬТМАННА „В КРАЇНІ ВЕСЕЛКОВОГО ЗМІЯ. МАНДРИ АВСТРАЛІЄЮ“. У статті розглянуто образ автора в сучасному німецькому романі-подорожі на прикладі твору відомого німецького письменника-мандрівника Андреаса Альтманна. Зазначаються особливості оповіді від першої особи та здійснена спроба аналізу авторської самопрезентації на композиційно-мовленнєвому та мовленнєво-стилістичному рівнях, окреслено архітектоніко-мовленнєві форми твору. Визначено комунікативно-прагматичні настанови автора саме в цьому різновиді мандрівної літератури.

Ключові слова: авторська позиція, образ автора, роман-подорож, мандрівна література, архітектоніко-мовленнєві форми твору, композиційно-мовленнєвий рівень твору.

BOHDAN Iuliia. FEATURES OF THE AUTHOR'S POSITION IN A. ALTMANN'S TRAVEL NOVEL "LAND OF THE RAINBOW SNAKE. TRAVEL IN AUSTRALIA". This study is devoted to the investigation of the narrator's typology in the modern German-language travel novel, in particular the first-person narrative. The range of unresolved problems in the typology of the narrator is outlined, namely the expediency of studying the author's image in a travel novel. On the example of the work of the famous German writer-traveler and reporter A. Altmann, the author's position is analyzed and the author's intentions are established. Peculiarities of the formation of modern wandering novel prose determine a high degree of autobiography in the work. Using the "I" -telling, the author-protagonist forms a combination of the real author, the narrator and the main character, offers the reader a world created by him, in which the focus is on the author's impressions and guidelines. For the reader to rethink, it remains to follow the author's reflection and determine which of the described is real and which is the author's fantasy. An attempt is made to analyze the author's self-presentation at the compositional-speech and speech-stylistic levels. This novel is 12th of the 23 novels by the famous German reporter and travel writer A. Altmann. It is a combination of historical and geographical information, the stories of ordinary Australians, philosophical considerations and the author's reflection on what is seen. The figure of the author with his spiritual values and critical attitude to society found its imprint in the image of the author, creating the impression of complete identity with the real author. It is a novel with predominant compositional and speech forms - messages with descriptive elements and author's reflections. A typical architectural-speech form of the work is a monologue-reflection. At the speech-stylistic level, it should be noted the author's perfect use of a wide range of stylistically colored lexical layer from poetic to colloquial language. In the future, it is considered appropriate to compare and explore the author's position in the modern Ukrainian and German travel novel.

Key words: author's position, author's image, travel novel, traveling literature, architectural-speech forms of the work, compositional-speech level of the work .

Постановка проблеми. Цитуючи П. Житецького – одного з зачинателів вивчення роману як форми осмислення людської особистості, в своїй праці „Родово-видовий поділ літератури в науковій спадщині П. Житецького“ Н. Бернадська зазначає, що сутність роману полягає в тому, що „...завжди він був і буде найзручнішою поетичною формою для змалювання особистих пристрастей, особистої боротьби людини з самою собою, людини, яка

прокладає нові шляхи до вирішення великих і складних завдань життя, до виявлення ідеальних його основ“ (Бернадська, 2012: 13). Основою сучасного мандрівного роману стає емоційно-оцінний світ вражень автора від побаченого у подорожі. Яскравим прикладом саме такого роману є роман-подорож німецького письменника-мандрівника Андреаса Альтманна „В країні веселкового змія. Мандри Австралією“.

Актуальність цього дослідження зумовлена необхідністю детального вивчення комунікативно-прагматичного аспекту авторської присутності у текстах різних жанрів, зокрема у романі-подорожі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед останніх досліджень мандрівного роману в Україні слід зазначити літературознавчі праці М. Шульгун „Метажанр подорожі в контексті перехідного художнього мислення (кінець ХХ – поч. ХХІ ст.)“ (Шульгун, 2017) та Н. Розінкевич „Українська мандрівна проза початку ХХІ століття: тематика, проблематика, поетика“ (Розінкевич, 2019), присвячені особливостям розвитку цього жанру на початку ХХІ ст. В німецькомовному просторі окремої уваги заслуговує компаративна розвідка Svitlana Ivanenko „Der Textsortentyp Reiseroman in der modernen deutschen und ukrainischen Literatur aus interkultureller Perspektive“ (Ivanenko, 2018) та аналіз літератури мандрів Німеччиною від Stephanie Schaefers „Unterwegs in de/r eigenen Fremde. Deutschlandreisen in der deutschsprachigen Gegenwartsliteratur“ (Schaefers, 2008).

Серед публікацій, присвячених вивченню образу автора в сучасній мандрівній літературі, слід наголосити на розвідках С. Марчук „Homo viator як ліричний герой сучасної прози“ з аналізом образу героя-мандрівника (Марчук, 2018), Sabine Boomers „Reisen als Lebensform: Isabelle Eberhardt, Reinhold Messner und Bruce Chatwin“ (Boomers, 2004) та Mario Andreotti „Die Struktur der modernen Literatur: Neue Wege in der Textinterpretation: Erzählprosa und Lyrik“ (Andreotti, 2009).

Невирішені раніше частини цієї проблеми. Розмитість жанрових меж в сучасній літературі мандрів та здатність інтегрувати елементи інших жанрів дозволяє наразі деяким дослідникам (Шульгун, 2017, Розінкевич, 2019) говорити про метажанровість подорожі. Завдяки пластичності власних канонів подорож інтегрує в собі елементи багатьох суміжних жанрів, і тим самим не залишається поза увагою науковців.

На думку Н. Розінкевич „провідною у творі стає роль емоційного автора-мандрівника як оповідача зі своїми переконаннями, внутрішніми цінностями, який намагається все пов'язати між собою, скріпити різноманітні епізоди зі свого мандрівного життя, свідком яких йому довелося стати, у пригодницьку структуру книги“ (Розінкевич, 2019: 122). Стиль мовлення оповідача, як і персонажів твору, формується відповідно до авторських настанов та визначається саме авторським світоглядом, первинними та вторинними чинниками, зокрема його освітою, оточенням, соціальними, культурними, етнографічними та історичними факторами. Аналіз композиційно-мовленнєвих форм роману, котрі є однією з найважливіших характеристик авторської позиції у творі, дозволяють краще дослідити мовленнєві стратегії автора та встановити авторські інтенції (Брандес, 1971: 89).

У створеному письменником світі відтворюється авторське бачення та розуміння всього того, що він пережив, побачив, відчув. У цьому зв'язку дуже актуальна думка Д. Корвін-Пйотровської, яка зауважує, що „кожен літературний опис – це вид двоякої інтерпретації: зображеного світу, реалізованої в самому тексті, та дійсності, яку творить текст“ (Корвін-Пйотровська, 2009: 196). Образ автора як стрижневе поняття художнього твору уособлює саме це поєднання світів. Саме тому вважаємо доцільним дослідження авторської позиції у творах сучасних мандрівних німецьких авторів.

Метою цієї розвідки є спроба окреслити авторську самопрезентацію в сучасному німецькомовному романі-подорожі, розглянути взаємодію стилістичних засобів вираження образу автора та встановити основні прагматичні настанови автора в творі цього жанру.

Основний матеріал. Мандрівна література завжди пропонувала читачеві нову картину світу. На думку М. Шульгун на сучасному етапі саме мандрівні твори „відображають і органічно поєднують усі риси перехідного мислення, зокрема міфологізацію, авторефлексію літератури з посиленням ролі митця, діалогічність“ (Шульгун, 2016: 9).

За Н. Розінкевич „об’єктом зображення і заглиблення стає світ людини, яка мандрує. Важлива риса новітнього тревелогу, викликана новою концепцією людини, – авторство“ (Розінкевич, 2019: 122).

Автобіографічність сучасної мандрівної прози стає одним з її складників. Авторське світобачення стає фундаментом для створення іншого світу та знаходить своє відображення у творі. За Т. Черкашиною „авторові доводиться ставати обсерватором себе колишнього чи теперішнього й виступати одночасно об’єктом і суб’єктом власної оповіді“ (Черкашина, 2016: 205). Образ автора сприймається як поєднання людини приватної та людини соціальної.

М. Брандес зазначила, що в саме в структурі образу автора втілюється ставлення письменника до літературної мови своєї епохи, а також засоби використання та перетворення мови. (Брандес, 2004: 247), тому в нашому дослідженні типу оповіді в романі ми виходимо надалі з її концепції про основні типи оповіді в творі. (Брандес, 2004: 248-249).

За визначенням А. Альтманна у передмові його роман є „*ein Bericht für die Minderheit*“, тобто *повідомлення для меншості* (Альтманн, 2013: 9). Він спрямований перш за все на тих, хто сприймає „подорож (і життя) як єдиний в своєму роді стан“ (там само). Це позитивна відповідь автора світові.

У своїх інтерв’ю автор зазначав, що під час подорожі він веде цифровий щоденник, проте не всі події потрапили за його власним твердженням до роману (Альтманн, 2013: 181). За авторським визначенням його твір – це щоденник. І побудова роману схожа на щоденник. Кожен розділ має підрозділи, це кожний новий день подорожі або опис наступного місця, куди вирушає головний герой. Розділи відокремлюються один від одного лише тим, що починаються з наступної сторінки.

Визначаючи свій твір у пролозі як „товстий лист до читача“ (Альтманн, 2013: 10) А. Альтманн попереджає, що це зовсім не весела прогулянка загадковою країною, а досить серйозний твір. Адже за твердженням S. Schaeffers „*Reise wird für die Protagonisten, die stets biografisch mit den Autoren vernetzt sind, zur Lebensbewältigungsstrategie*“ (Schaeffers, 2008: 137). І це підтверджується багатьма звертаннями до читача з важливими для автора посланнями: він наводить приклади з історії країни, критикує чи іронізує над певними звичаями, ставленням людей до подій або ж детально описує долю якоїсь людини, тим самим підкреслює своє ставлення до події чи суспільства, ілюструючи власну думку.

Аналіз композиційно-мовленнєвого рівня роману показав, що це переважним чином монолог-оповідь з численними роздумами. Оповідач в романі створює ефект довгої бесіди з читачем. Типові для мандрівної прози ліричні описи та натуралістичні враження зведені до мінімуму або дуже стислі та стримані (Альтманн, 2013: 75). Альтманн майже не залучає описів природи, яка в цій країні є екстра-неординарною. Але застосовує крупнопланові описи міст та дуже деталізовано змальовує картини урбаністичної Австралії: опис музею Hyde Park Backpacks з 19 по 24 сторінку або 23 рядки виділяє на опис пересадочного пункту у Куала Лумпур та ще 18 на авторську рефлексію й філософствування на тему „Людина та оточуюче середовище“. Це ґрунтовне філософське переосмислення того, що людина зробила з континентом.

У романі головним чином превалує епічний спосіб оповіді у вигляді оповідного монологу головного героя-мандрівника з плавними переходами від автора-оповідача до автора-спостерігача та розмірковуючого автора. Саме таке мовлення, коли автор звертається до читача від себе, а не через персонажів, на думку І.В. Арнольд дозволяє встановити точку зору автора на зображуване, його бачення дійсності, оцінку поставлених у текстах проблем (Сухова, 2017: 37). Ця „я“-оповідь, подекуди дуже близька до аукторіальної, до всезнаючого оповідача: „*Die monatelange Reise wird zeigen, dass diese Ursünde noch immer wie eine Wunde das Land überzieht*“ (Альтманн, 2013: 20).

Оповідь переважно йде від імені головного протагоніста, почергово з’являється нейтральна оповідь, переважно задля виокремлення „я“-оповіді від описів з довідково-історичною інформацією, яка резюмується філософствуваннями та розмірковуваннями оповідача. Під час оповіді відбувається зміна оповідної перспективи з Я-про яке оповідається (Ich-Erlebendes) на Я-яке оповідає (Ich-Erzählendes). На думку М. Андреотті оповідь від

першої особи, коли оповідач ще й являє собою головного героя твору, містить високий ступінь безпосередності. Таким чином досягається найбільша концентрація довіри читача до прочитаного, тому що Я-оповідач є частиною зображуваного світу (Andreotti, 2009:161).

Оповідач у романі є витвором авторської свідомості, продуктом авторської діяльності та світогляду, котрий переймає риси характеру реального автора. Складається враження, що метою подорожі є не вона сама, а знайомство з найбільшою кількістю австралійців. Саме вони, їх життєві ситуації, їх світобачення у момент зустрічі з автором, ця мозаїка, що складається у своєрідну та водночас типову людську картинку, і є кінцевою метою твору. Це переважно чоловіки, різного віку, автор підкреслює, що йому цікаві лише певні особистості: „*Meine Helden waren die Verstorbenen, die Randfiguren, die Einzeltäter, die keinen Pfifferling gaben auf die Träume der Massen*“ (Альтманн, 2013: 113).

Невеличкими замальовками створюється образ автора, який має дуже багато спільного з реальним автором: „*Fred stellt mich supercool vor, ich bin der Typ aus Deutschland, der über ihn schreiben wird*“ (Альтманн, 2013: 181). Ми знаємо, що він репортер, що приїхав до Австралії з завданням, що він – досвідчений мандрівник: „*Ich bin inzwischen ein gewiefter Reisender geworden. Aus Europa habe ich spezielle Lärmschützer mitgebracht*“ (Альтманн, 2013: 18). Автор наділяє свого оповідача дуже багатьма власними рисами, так, наприклад, його герой знаходить час навіть для відвідування бібліотеки під час подорожі країною. Він уже бував у Сідней (Альтманн, 2013: 21), більш того, він не лише має безліч історичної інформації про континент та його історію, він цікавиться й сьогоденням, переглядає та аналізує, і навіть критикує місцеву періодику та телебачення (див. Альтманн, 2013: 18; 102; 197; 315; 324), описує людей, яких зустрічав, чий долі найкраще ілюструють той послід, що автор запланував.

Обізнаність автора та прагнення до деталізованої, серйозної оповіді відобразилася також і в назві твору. Автор називає Австралію країною веселкового змія. Веселковий змії – міфологічна істота австралійських аборигенів, справжніх володарів цього континенту, постать, що володіє найціннішим благом для місцевих – водою, він є захисником людей цього краю. Він дуже часто пов'язаний саме з землею, водою. Автор не випадково ставить цю істоту у назву роману. Ця реалія з одного боку підкреслює досвідченість автора, автор вже в назві обіцяє розкрити те, що не всі знають про далекий континент та його мешканців. Майже науковий підхід автора до історичної інформації, котру оповідач наводить досить часто, детальність та ґрунтовність підбору цих даних нагадує швидше наукову розвідку, аніж художній твір. З іншого боку, ця істота символізує аборигенів цього континенту і розкриває ставлення автора до корінного народу країни.

Виходячи з образу автора у творі ми бачимо не лише досвідченого мандрівника, а й життєву позицію Альтманна, його ставлення до соціуму, котрий знищує світ Австралії, нав'язуючи свої „цивілізовані“ принципи. Така позиція тяжіє до сарказму, подекуди досить злого: „*Das ist eine lehrreiche Zeitungslektüre, todernst gemeint. Sie lehrt uns etwas über Globalisierung, übers Reisen. Wo immer man ankommt, zwei Sorten von Erdenbürgern sind schon da: die Bombenleger und die „simple minds“, kein Winkel entgeht ihnen. Wer wüsste noch ein Versteck, um ihnen zu entkommen. Meist die gleichen Visagen und gleichen Sprüche. Die einen versprechen uns den Tod, die anderen den Hirntod*“ (Альтманн, 2013: 14).

Оповідач не лише аналізує, чому відбувається те чи інше соціальне явище в країні, він наводить факти з історії, що підтверджують його думку або являють собою певний підсумок про наслідки тих чи інших подій. Так, розповідаючи історію заснування столиці Австралії Альтманн здійснює невеличкий екскурс у життя архітектора і наприкінці зазначає, що „*Canberra ist das Fadeste, was die Welt an Hauptstädten zu bieten hat. Und das Viereckigste, was Bürokraten imstande sind auszuhecken. Wer das packt, ohne geistig und körperlich zu verfallen, der kann mit Gelassenheit in die Zukunft blicken. Er ist gerüstet. He did Canberra. And he survived*“ (Альтманн, 2013: 311). У своєму описі столиці він не жалкує іронії та сарказму, спочатку описує центр Канберри, потім йде невеличкий діалог з читачем і висновок: „*Das ist der Unterschied. Schlechte Bücher kann man auf den Müll werfen und vergessen. Schlechte, schlecht aussehende Städte nicht*“ (Альтманн, 2013: 313).

Дуже типово для Альтманна наприкінці кожної невеличкої історії пропонувати читачеві власні висновки. Так, наприклад, змальовуючи пару глухонімих, котра святкувала 70-річчя спільного життя, і стверджувала, що саме цей фізіологічний недолік є рецептом їх тривалого шлюбу, він з типовим почуттям гумору вкладає їм наступні слова: „*Den Mund halten können (müssen). Und der Humor, auch der sei hilfreich in stürmischen Zeiten*“ (Альтманн, 2013: 315).

Мова оповідача в романі А. Альтманна – це окремий світ. Його розповідь дуже виразна, сповнена образів. Автор використовує величезний спектр епітетів, синонімів, порівнянь, метафор та інших стилістичних засобів: „*er liest wie ein Samurai*“ (Альтманн, 2013: 112); „*...er ist ungemein belesen, versteht Lesen als eine andere Form der Nahrungsaufnahme*“ (Альтманн, 2013: 295).

Оповідачеві притаманні влучні та неординарні, розгорнуті метафори, як наприклад, метафоричне порівняння Сіднею з жінкою: „*Jeder Reisende kennt das Gefühl. Man betritt eine Stadt und mag sie. Oder nicht. <...> Es ist, als ginge man mit einer verdammt gut aussehenden Frau aus, die immer nur verdammt gut aussieht*“ (Альтманн, 2013: 15).

Діапазон авторського лексикону мовлення у творі коливається від науково-лекційної оповіді до розмовної. Усі критики наголошують на чудовій, майже поетичній, насиченій мові творів А. Альтманна. Він і сам зазначає, що „*я надто закоханий у мову. До того ж я хочу запропонувати моїм читачам дещо <...> Мої книжки мають збагачувати читачів та розважати інтелектуально*“ (переклад наш) (Braun, 2013).

Окремої уваги заслуговує розмаїття засобів емоційно-оцінного рівня твору. Роман демонструє різні види гумористичних засобів впливу на читача – іронія, сатира, сарказм, гротеск, гіпербола. Проте на відміну від свого співвітчизника М. Вігге, чий твори сповнені легкого гумору та самоіронії, романи А. Альтманна пропонують нам дещо інші різновиди комічного – тут превалує іронія, подекуди навіть зла, сарказм, іноді з присмаком чорного гумору: „*Frühstück, Zeitungslektüre. Lachen verboten, man lacht trotzdem. Unter Lokales steht, dass ein (herzkranker) Autofahrer – nur Ecken von meinem Tisch entfernt – in die Filiale einer Immobilien-Agentur raste und dabei Ellen W., eine Angestellte, tötete. Jetzt, der absurde Teil dieser Nachricht. Ihre Kollegin, Sandi H., hatte Sekunde davor das Büro verlassen, um draußen eine Zigarette zu rauchen. Wie der Polizeibericht bestätigte, exakt eine Zigarettenlänge, an ihr vorbei, zielgenau auf die notorische Nichtraucherin Ellen zu. „Rauchen tötet“, heißt es allerorten, keine Rede, inhalieren kann Leben retten!*“ (Альтманн, 2013: 74).

Авторська іронія відчувається перш за все не в його ставленні до людей, котрих він зустрічає, а саме: у рефлексії про події чи то про зображені людські історії: „*Was dem Reisenden oft Mut und Antrieb verleiht, ist seine Ignoranz. Wüsste er schon vorher, was an Gemeinheiten auf ihn wartet, er würde zögerlicher aufbrechen*“ (Альтманн, 2013: 113) Не боїться він глузувати й над собою. Проте найчастіше автор застосовує саркастичні нотки в історичних екскурсах та описах сучасного соціального устрою: „*Damit Australien „weiß“ bleibt, sprich, die Nicht-Weißen am Betreten gehindert wurden. Als effizientestes Mittel – um scheinheilig den Ruf knallharter Rassenpolitik zu vermeiden – wurde der dictation test ausgetüftelt...*“ (Альтманн, 2013: 291)

Більшість його оцінних висловів передаються через невласне-прямую мову. У романі зустрічаємо авторське ставлення в коментарях до історій, у риторичних питаннях, які утворюють діалог між читачем та автором, у роздумах або у описах – читач має відчути та пережити ті самі емоції, котрі виникли у автора. Пряма мова використовується нечасто, лише в деяких діалогах, щоб підкреслити особливість моменту чи зацентрувати увагу читача.

Висновки дослідження і перспективи. Підсумовуючи слід зазначити високий ступінь автобіографічності сучасного мандрівного роману. Постать автора реального, його життєвий та соціальний досвід, внутрішні цінності знайшли своє відображення в образі автора твору. Це за класифікацією М. Брандес персональний оповідач від першої особи (Брандес, 2004: 248-249). Це роман з превалюючими КМФ – повідомлення з елементами опису та авторські роздуми. Типовою АМФ твору є монолог-роздум. На мовленнево-стилістичному рівні слід зазначити досконале використання автором широкого спектру стилістично забарвленого лексичного шару від поетичної до розмовної мови. У подальшому вважається за доцільне

порівняти та дослідити авторську позицію в сучасному українському та німецькому мандрівному романі.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бернадська Н. Родово-видовий поділ літератури в науковій спадщині П. Житецького. *Проблеми теорії літератури та літературної критики. Збірник наук. праць*. Вип. 16, Одеса: Одеський нац. ун-тет ім. І.І. Мечникова, 2012. – С. 7-21.
2. Брандес М.П. *Стилистика текста. Теоретический курс (На материале немецкого языка): Учебное пособие*. М.: „Прогресс-Традиция „ИНФРАМ“. 2004. – 416с.
3. Марчук С. Homo viator як ліричний герой сучасної прози. *Південний архів. Філологічні науки*. 2018. Вип. 74. – С. 51-54.
4. Корвін-Пйотровська Д. *Проблеми поетики прозового опису*. Львів: Літопис, 2009. – 206с.
5. Сухова А. В. *Англомовна новела (XIX-XXст.): лінгвостилістичний та прагматичний аспекти: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Запорізький національний університет*. Запоріжжя, 2017. – 264 с.
6. Розінкевич Н.В. *Українська мандрівна проза початку XXI століття: тематика, проблематика, поетика: дис. ... канд. філол. наук: 10.01.01*. Київ, 2019. 252 с.
7. Черкашина Т. *Жанри прозової самопрезентації. Філологічний дискурс*. 2016. Вип. 3. – С. 203-213.
8. Шульгун М. *Метажанр подорожі в контексті перехідного художнього мислення (кінець XX – поч. XXI ст.): дис. ... док. філол. наук: 10.01.06, 10.01.05*. Київ, 2017. – 485 с.
9. Andreotti M. *Die Struktur der modernen Literatur: Neue Wege in der Textinterpretation: Erzählprosa und Lyrik*. Bern; Stuttgart; Wien: Haupt Verlag, 2009. – 488 S.
10. Altmann A. *Im Land der Regenbogenschlange. Unterwegs in Australien*. Hamburg: Rowohlt Taschenbuch Verlag, 2013. – 328 S.
11. Boomers S. *Reisen als Lebensform: Isabelle Eberhardt, Reinhold Messner und Bruce Chatwin*. Campus Verlag, 2004. – 360 S.
12. Braun C. „Ein Leben als Versager hätte ich nicht ausgehalten“. Vom 4.03.2013. URL: <https://www.cicero.de/kultur/ein-leben-als-versager-haette-ich-nicht-ausgehalten/53677> (Дата звернення: 27.12.2020)
13. Ivanenko, Svitlana. *Der Textsortentyp Reiseroman in der modernen deutschen und ukrainischen Literatur aus interkultureller Perspektive. Beiträge zur Interkulturellen Germanistik. Bd.11. Sprach- und Textstrukturen – interkulturelle und vergleichende Konzepte*. Tübingen: Narr Franke Attempto Verlag, 2018. –S. 117-136.
14. Schaefers S. *Unterwegs in der eigenen Fremde. Deutschlandreisen in der deutschsprachigen Gegenwartsliteratur. Wissenschaftliche Schriften der WWU Münster, Reihe XII, Band 2*. Westfälische Wilhelms-Universität Münster, 2008. – 337 S.

REFERENCES

1. Bernadska, N. (2012). Rodovo-vidoviy podil literatury v naukoviy spadshchyni P. Zhytetskoho. Problemy teorii literatury ta literaturnoi krytyky, 16, 7-21.
2. Brandes, M.P. (2004). Stilistika teksta. Teoreticheskiy kurs (Na materiale nemetskoho yazyka). Progress-Traditsiia „INFRAM“.
3. Marchuk, S. (2018) Homo viator yak lirychnyi heroi suchasnoi prozy. Pivdennyi archiv. Filolohichni nauky, 74, 51-54.
4. Korvin-Piotrovska, D. (2009). Problemy poetyky prozovoho opysu. Litopys.
5. Suhova, A. (2017) Anglomovna novela (XIX-XX st.): lingvostylistychnyi ta pragmatychnyi aspekty. [Phd dissertation, Zaporizhzhia National University] PQDT Open.
6. Rozinkevych, N. (2019). Ukrainska mandrivna proya pochatku XXI stolittia: tematyka, problematyka, poetyka. [Phd dissertation, B. Grinchenko Kyiv University] PQDT Open.
7. Cherkashyna, T. (2016). Zhanry prozovoi samoprezentatsii. Filolohichni diskurs, 3, 203-213.
8. Shulhun, M. (2017). Metazhanr podorozhi v konteksti perehidnoho hudozhnioho myslennia (kinets XX – poch. XXI st.) [Doctoral dissertation, T. Shevchenko Nacional University of Kyiv] PQDT Open.
9. Andreotti, M. (2009). Die Struktur der modernen Literatur: Neue Wege in der Textinterpretation: Erzählprosa und Lyrik. Haupt Verlag.
10. Altmann, A. (2013). Im Land der Regenbogenschlange. Unterwegs in Australien. 3. Auflage. Rowohlt Taschenbuch Verlag.
11. Boomers, S (2004). Reisen als Lebensform: Isabelle Eberhardt, Reinhold Messner und Bruce Chatwin. Campus Verlag.
12. Braun, C. (2013, March 04). „Ein Leben als Versager hätte ich nicht ausgehalten“. Cicero. <https://www.cicero.de/kultur/ein-leben-als-versager-haette-ich-nicht-ausgehalten/53677>
13. Ivanenko, S. (2018). Der Textsortentyp Reiseroman in der modernen deutschen und ukrainischen Literatur aus interkultureller Perspektive. Beiträge zur Interkulturellen Germanistik. Bd.11. Sprach- und Textstrukturen – interkulturelle und vergleichende Konzepte. Tübingen: Narr Franke Attempto Verlag. 117-136 S. - ISSN: 2190-3425.
14. Schaefers, S. (2008). Unterwegs in der eigenen Fremde. Deutschlandreisen in der deutschsprachigen Gegenwartsliteratur. Wissenschaftliche Schriften der WWU Münster, Reihe XII, Band 2.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Юлія Богдан – аспірантка Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, старший викладач кафедри теорії та практики галузевого перекладу Херсонського національного технічного університету.

Наукові інтереси: сучасний німецький мандрівний роман, українська мандрівна література, стилістика німецької та української мов

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Julia Bogdan – Aspirant of the National Pedagogical M.P. Dragomanov University, Senior Lecturer at the Department of Theory and Practice on Industrial Translation by National Technical University of Kherson.

Scientific interests: contemporary German travel novel, Ukrainian travel literature, stylistics of German and Ukrainian languages.

УДК: 81.112

DOI: 10.36550/2522-4077-2021-1-193-289-294

**ПІДРЯДНІСТЬ У СИСТЕМІ СИНТАКСИЧНИХ ЗВ'ЯЗКІВ МІЖ
КОМПОНЕНТАМИ ВЕРБАЛЬНИХ СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ
УКРАЇНСЬКОЇ ТА НІМЕЦЬКОЇ МОВИ**

Лариса КІТ (Кропивницький, Україна)

ORCID: 0000-0001-8076-1739

e-mail: larisa.gavrilyuk.19@gmail.com

КІТ Лариса. ПІДРЯДНІСТЬ У СИСТЕМІ СИНТАКСИЧНИХ ЗВ'ЯЗКІВ МІЖ КОМПОНЕНТАМИ ВЕРБАЛЬНИХ СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ УКРАЇНСЬКОЇ ТА НІМЕЦЬКОЇ МОВИ. У статті розглянуто види зв'язків у словосполученнях німецької та української мови. Особливу увагу приділено дослідженню підрядних зв'язків у вербальних словосполученнях (словосполученнях зі стрижневим словом – дієсловом), коли граматичні значення головного слова викликають у залежного слова конкретно визначені граматичні значення. Розглянуто проблематику поділу на сильне та слабе керування.

Ключові слова: дієслово, підрядний зв'язок, керування, безпосереднє керування, прийменникове керування, слабе керування, сильне керування.

KIT Larisa. SUBORDINATION IN THE SYSTEM OF SYNTACTIC RELATIONS BETWEEN THE COMPONENTS OF VERBAL COLLOCATIONS IN UKRAINIAN AND GERMAN LANGUAGES. The article studies the typology of linguistic views on the government in the system of syntactic relations, the classification of formal cases of government by the morphological expression of the supporting and the controlled part of the sentence, also in the article is noted the contribution of linguists to the problem of strong and weak verb government. The large majority of verbs in both Ukrainian and German govern nouns in a certain case and require the use of specific prepositions, while the cases of governed nouns and prepositions used in conjunction with verbs of similar meaning are not identical in Ukrainian and German languages. During the process of the verb governing, often the direct lexical meaning of the preposition is not realized. That's why the use of this preposition with this particular verb may seem illogical to non-native speakers. And this illogicality often prevents the correct use of verb governing. Clause relationship between components of a phrase is a syntactic relationship that indicates the grammatical dependence of one component on another in a sentence or phrase. As we can see, the clausal relationship between the components of the phrase is word forms. Coordination, management, adherence - these are typical forms of clausal communication - management of coordination and adherence. These last two forms can be a prospect for further research.

Key words: verb, subordination, government, direct government, prepositional government, weak and strong government.

Одним з найбільш дискусійних питань лінгвістики на сучасному етапі її розвитку є питання підрядного зв'язку в словосполученнях. Як в українській, так і в німецькій мові уснують наступні типи синтаксичних зв'язків: узгодження, керування, координація, прилягання, тяжіння, інкорпорація, замикання та ізафет.

Із усіх видів синтаксичного зв'язку особливої уваги заслуговує керування або, як його ще називають, управління. Здатність самостійних частин мови саме через керування створювати і виражати семантико-синтаксичні відношення зумовила **актуальність** даного дослідження.

Залежно від того, до якої частини мови належить головне слово, виділяють наступні типи керувань: іменникові керування, дієслівні керування, прикметникові керування.

Об'єктом дослідження стали вербальні словосполучення, в яких головним компонентом виступає дієслово, що сполучається з іменником у прямих та непрямих відмінках з прийменником та без прийменника

Предметом дослідження стали способи вираження підрядного зв'язку у дієслівних словосполученнях з іменником як залежним компонентом.

Мета даної розвідки полягає у встановленні особливостей функціонування підрядного зв'язку у словосполученні залежно від головного слова.

Досягнення мети передбачає розв'язання таких **завдань**: дослідження особливостей підрядного зв'язку у словосполученні, систематизація знань про підрядний зв'язок між словами.

Матеріалом дослідження слугували вербальні словосполучення, з головним компонентом дієсловом, із залежним компонентом – іменником.

Керування – це такий тип синтаксичного зв'язку між компонентами словосполучення, коли граматичні значення головного слова викликають у залежного слова конкретно визначені граматичні значення. Тут слід зауважити, що форма залежного компонента зумовлюється головним або стрижневим словом: наприклад, *пишу книгу, захоплююся книгою, радію книжці, ілюстрація у книзі; ein Buch schreiben, an die Eltern schreiben, mit dem Kugelschreiber schreiben.*

Керування є типом підрядного зв'язку між складовими частинами словосполучення – словами, при якому залежне слово використовується у певному відмінку, якого вимагає головне слово, при цьому залежне слово може вживатися як з прийменником, так і без нього.

Саме поняття «керування» має різні дефініції. Так наприклад, в енциклопедії Meyers neues Lexikon знаходимо таке визначення: «Rektion: Fähigkeit bestimmter Wortarten (Verbum, Substantiv, Adjektiv, Präposition) den Kasus von ihnen abhängigen Wortes zu bestimmen.» (Meyers neues Lexikon. Bd.6 Leipzig 1963, S. 889) (Керування – це здатність певних частин мови (дієслова, іменника, прикметника, прийменника) визначати відмінок залежного слова (перек. автор.)

У словнику української мови знаходимо наступне визначення поняття «керування»: «Зв'язок між словами в реченні, при якому залежне слово ставиться в тому відмінкові, якого вимагає керуюче слово. Керування – такий вид підрядного зв'язку між членами словосполучення, при якому пояснює слово (іменник або його еквівалент), обслуговуючи підпорядковуюче слово, набирає певної форми непрямого відмінка (з прийменником чи без нього)» (Словник української мови: 143).

Отже, **керування** – такий вид синтаксичного зв'язку, коли вживання певної форми непрямого відмінка іменника, предметно-особового займенника або субстантивованого прикметника (без прийменника і з прийменником) зумовлене граматичним або лексико-граматичним значенням іншого, панівного слова. Це слово для розкриття і поширення свого смислу як би потребує певної залежності від нього форми непрямого відмінка імені або займенника з особовим або предметним значенням. Іншими словами, головне вимагає від залежного певної відмінкової форми, а в самому визначенні «керування» є натяк на те, що головне слово керує підлеглим. Наприклад, *розв'язав задачу, увійти до лісу, позбутися надії, рахуватися з часом, відправлення потягу, інтереси справи, інтерес до науки і т. д.; ein»; ein Problem lösen, die Hoffnung aufgeben, Interesse für etwas haben, das Zimmer betreten, jemandem die Zeit gewähren.*

Залежно від керуючого слова форма непрямого відмінка іменника або займенника може вживатися без прийменника, утворюючи безпосереднє, безприйменникове керування (*зустрічати гостей, радіти перемозі, гордитися батьком, будинок брата, ліс рук; die Gäste einladen, die Frage beantworten, einen Brief schreiben*), і з прийменником, утворюючи прийменникове керування (*відсунути від краю, облетіти навколо Місяця, гай біля села, лист для брата; sich auf die Ferien freuen, sich um eine Stelle bemühen, nach einer Ausrede suchen*).

За своїм потенціалом, тобто залежно від лексико-граматичних особливостей панівного слова, керування поділяється на сильне, напівсильне і слабе.

Сильним виступає таке керування, що реалізується в тому випадку, коли головне слово виражене:

а) перехідним дієсловом: *пізнати істину, прочитати лекцію; einen Brief schreiben, die Antwort geben;*

б) віддієслівним іменником, який утворений від перехідного дієслова: *вишивання рушника, читання книги; das Lesen der Zeitung, das Schafen der Skulptur;*

в) префіксальним дієсловом, префікс якого вимагає наявності в постпозиції такого самого прийменника: *наступити на рушник, відійти від батька;*

г) префіксальним дієсловом, префікс якого вимагає наявності в постпозиції певного прийменника: *перескочити через перелаз, перейти через дорогу;*

Напівсильним є таке керування, за якого залежне слово реалізує адресатну семантику та його вияв опосередкований наявністю

Отже, сильне керування – це такий підрядний зв'язок, при якому на вимогу головного слова вживається необхідна і єдина форма залежного іменника з прийменником або без нього. Наприклад: *рубати ліс, готуватися до конкурсу, радіти сонцю, ставлення до хворих, любов до батьківщини, початок спектаклю; etwas für eine Prüfung vorbereiten, mit der Arbeit anfangen, an die Tür anklopfen, auf einen Brief antworten, die Frage beantworten.*

До сильного керування здатні далеко не всі слова, в основному сильнокерованими бувають дієслова, причому в них здатність до сильного керування тісно пов'язана з перехідністю (прямою або непрямою). Сильне керування можливе і при залежному відмінку з обставинним значенням. Так, дієслова і віддієслівні іменники, що мають префікси просторового значення і позначають дію в просторі, здатні до сильного керування. У подібних словосполученнях головне слово потребує прийменника, який збігається з префіксом або є співвідносним з дієслівним префіксом за значенням. Наприклад *втерти в ..., внести до винести з підійти до влізти на підкотитися під ..., долетіти до ..., перейти через ...; sich interessieren für ..., sorgen für..., suchen nach ..., antreten gegen ..., belegen mit ..., diskutieren mit ... über ..., erheben zu ..., erwachen von ..., herrschen über ... і так далі.*

Слабке керування – це такий вид підрядного зв'язку, при якому залежне слово вживається для вираження певного значення незалежно від лексико-граматичних особливостей керуючого слова. Форма залежного слова при слабкому керуванні вибирається з ряду можливих відповідно до потреб конкретизації значення головного слова. Наприклад: *гуляти в лісі, в полі; гуляти надвечір, гуляти з другом; йти в ліс; працювати рік; зануритися до пояса; товпитися біля театру, натопти біля театру; durch die Stadt bummeln, mit dem Freund spazieren gehen, vom Bahnhof abholen, das ganze Jahr durch arbeiten і так далі.* Отже, слабке керування є зв'язком не необхідним, а тільки можливим для головного слова.

Найбільш змістовний аналіз поняття сильного керування був зроблений Є. Куриловичем, якій досліджував є поняття у зв'язку з проблемою класифікації відмінків. Як відомо, Є. Курилович поділяє всі відмінки на граматичні (номінатив, акузатив, генетив) та конкретні (датив, інструментальний, аблатив, локатив з прийменником чи без прийменника). Кожний з відмінків має первинну та вторинну функцію. Первинною функцією граматичних відмінків є синтаксична функція (функція підмета, прямого додатка, генітива суб'єкта чи об'єкта), а вторинною є семантична чи прислівникова функція (акузатив мети, просторової чи часової протяжності). Первинною функцією конкретних відмінків є прислівникова функція (різного роду обставини, виражені іменниками), а вторинною – синтаксична функція. Якщо іменник виконує синтаксичну функцію. Воно займає, незалежно від свого відмінка, центральну позицію щодо керуючого слова, тобто функцію прямого додатка. Якщо іменник виконує прислівникову функцію, то він займає, незалежно від свого відмінка, периферійну позицію стосовно керуючого слова, тобто позицію обставини. Отже, різниця між сильним і слабким керуванням – «це різниця між синтаксичним і в той же час центральним, з одного боку, та семантичним і водночас периферійним, з іншого (Курилович, 1962: 175-203).

Концепція сильного та слабого керування Є. Куриловича є досить глибокою, але в його праці не запропоновано операційних аналогів для понять синтаксичної та

прислівникової функції, центральної чи периферійної позиції, на основі яких визначається сильне чи слабке керування.

Більш повну збірку правил для розмежування випадків сильного та слабого керування пропонує О. М. Пешковський. Під сильним керуванням він розумів «таку залежність іменника чи прийменника з іменником від дієслова, за якої між даним відмінком чи даним прийменником з даним відмінком, з одного боку, та словниковою чи граматичною стороною дієслова, з іншого, є необхідний зв'язок». Відповідно під слабким керуванням розуміється така залежність залежного слова від головного, при якій необхідний зв'язок є відсутнім. О. М. Пешковський був першим з науковців, хто звернув увагу не лише на якісні, але й на кількісні аспекти сильного та слабого керування. Сильне керування він називав переважним, а слабке - рідкісним типом керування для дієслова (Пешковський, 2001).

Типовим прикладом безпосереднього сильного керування є сполучення перехідного дієслова з іменником (або словом, вжитим у значенні іменника) в формі знахідного відмінка без прийменника, *наприклад: взяв книжку, приніс газету, зустрів брата, написав вірш, читаю доповідь, einen Brief schreiben, ein Buch lesen, Vortrag halten, eine Zeitung kaufen, Noten bekommen.*

У словосполученнях безпосереднього сильного керування кероване слово може ще мати такі форми:

- а) родового відмінка (при перехідному дієслові з заперечною часткою не)
- б) родового частковості, *наприклад: куплю чорнила; дістану фарб; візьму паперу;*
- в) орудного знаряддя: *орав плугом; рубав сокирою; намалюю олівцем.*

Сильне посереднє керування буває в словосполученнях з префіксальним дієсловом, що вимагає певної відмінкової форми іменника з таким прийменником, який дублює префікс керуючого дієслова, *наприклад: з'їхати з гори, списати з книжки, забігти за хату, ввійти в аудиторію, накреслити на папері.* Як бачимо з наведених прикладів сильного безпосереднього та посереднього керування, наявність об'єкта (залежного додатка) в певній відмінковій формі без прийменника або з прийменником зумовлюється семантикою керуючого дієслова. Без керованого слова ці дієслова видаються семантично неповноцінними. Тільки разом з керованим словом керуюче дієслово в даних прикладах виявляє своє значення. Це говорить про те, що в сильному керуванні вирішальну роль відіграє семантика керуючого слова, його лексичне значення. Смысловий зв'язок керуючого й керованого слова може виявляти себе в більшій або меншій мірі. Семантична спаяність їх іноді досягає високого ступеня, особливо в ідіоматичних і фразеологічних зворотах, *наприклад: довести до відома, грати роль, звернути увагу, виссати з пальця і т. п.*

При слабкому керуванні наявність іменника (або іншої частини мови, вжитої в значенні іменника) без прийменника або з прийменником зумовлена не семантикою керуючого слова, а смыслом висловлення або характером синтаксичної конструкції. Так, дуже слабкий зв'язок з певною відмінковою формою іменника з прийменником у дієслів неперехідних. Це пояснюється тим, що за своєю семантикою неперехідні дієслова не потребують будь-яких відмінкових форм. *Наприклад, у словосполученнях ходив на берег, лежать на столі, зупинився під Києвом* дієслова *ходив, лежить, зупинився* зовсім не вимагають від керованого слова обов'язково певного відмінка. Наявність керованого іменника з прийменником тут обумовлена смыслом висловлення: адже ці дієслова залежно від смыслу висловлення можуть сполучатися і з іншими прийменниками просторового значення та відповідною відмінковою формою іменника і, таким чином, по-різному уточнювати місце дії, *наприклад: ходив на берег, ходив по березі, ходив над берегом, ходив біля берега, лежить на столі, лежить у столі, лежить під столом, лежить біля стола та ін.; зупинився під Києвом, зупинився в Києві, зупинився близько Києва та ін.*

Керування прямим і непрямым додатком чіткіше себе виявляє, ніж керування тими обставинами, що можливі і при будь-якому дієслові. Порівняйте: *Малював картину фарбами і Малював цілий місяць; Малював у саду.* Чітко визначити і розмежувати всі види словосполучень з формами слів, які входять в систему слабого керування, досить важко. Існує ще цілий ряд так званих перехідних типів підрядного зв'язку. Так, *наприклад, перехідним типом підрядного зв'язку між слабким керуванням і приляганням, очевидно,*

можна вважати словосполучення з залежним іменником в ролі додатка, який тільки прилягає до підпорядковуючого дієслова, стоїть, при ньому, але обслуговуване дієслово не керує ним. Таке «керування» не обумовлюється ні семантикою дієслова, ні характером синтаксичної конструкції, наприклад: Поховали громадою, як слід, по закону.

Про те, що при слабкому керуванні певної форми непрямого відмінка з прийменником вимагає не керуюче слово, а смисл цілого висловлення, говорить і такий факт: в ряді випадків залежне слово може мати так звану готову відмінкову форму для вираження граматичних відношень – форму, яка склалася в певних умовах і набула широкого вжитку. Наприклад, у реченні «Рибалки віднесли корзини з лози в курінь» використана готова форма родового відмінка іменника з прийменником (з лози), яка спочатку виникла із словосполучення з дієсловом (корзини зробили з лози, корзини зроблені з лоз – корзини з лози). Прикладом слабого керування можна назвати і таке керування, при якому відмінкова форма залежного слова обумовлена не семантикою керуючого слова і не смислом висловлювання, а граматичними вимогами і характером конструкції, що відповідає синтаксичним нормам даної мови, наприклад: орудний предикативний (був монтером); орудний суб'єкта в пасивних конструкціях (записка передана кур'єром); давальний суб'єкта в інфінітивному реченні.

Отже, підрядний зв'язок між компонентами словосполучень – це такий синтаксичний зв'язок, що вказує на граматичну залежність одного компонента від іншого в реченні чи словосполученні. Як бачимо, підрядний зв'язок між компонентами словосполучення формами слова. Узгодження, керування, прилягання – це типові форми підрядного зв'язку є керування узгодження та прилягання. Саме дві останні форми підрядного зв'язку можуть скласти **перспективу** подальшого дослідження.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Апресян Ю. Д. О сильном и слабом управлении (Опыт количественного анализа) // Вопросы языкознания. – 1964 – № 3 – С 32-40.
2. Власов Є. Н. Керування дієслів, прикметників та іменників у німецькій мові: Навчальний посібник. / Власов Є. Н., Куленко В. Є. – Вінниця : «Нова Книга», 2003 – 143 с. – С 6 – 9.
3. Кулик Б.М. Курс сучасної української літературної мови. Частина II. Синтаксис. / Борис Миколайович Кулик. – К. : Радянська школа, 1961. – 286 с. – С. 12-15
4. Курилович Е. Проблема классификации падежей // Очерки по лингвистике. / Ежи Курилович. – М., 1962. стр.175-203 – С.201
5. Пешковский О. М. Русский синтаксис в научном освещении / Александр Матвеевич Пешковский. – М. : Языки славянской культуры, 2001. - 544 с.
6. Словник української мови: в 11 томах. – К. : Наукова думка, 1970 – 1980 р. – Т.4., 1973. – С. 143
7. Meyers neues Lexikon. Bd.6 – Leipzig 1963, S. 889

REFERENCES

1. Apresyan Yu. D. O silnom i slabom upravlenii (Opyt kolichestvennogo analiza) [On Strong and Weak Governments (An Experience of a Quantitative Analysis)]. // Voprosy Yazykoznaniiya [Questions of Linguistics]. - 1964 - № 3 - P 32-40.
2. Vlasov Ye. N. Keruvannia diiesliv, prykmetnykiv ta imennykiv u nimetskii movi: Navchalnyi posibnyk [The government of verbs, adjectives and nouns in German language: Manual] / Vlasov Ye. N., Kulenko V. Ye. - Vinnytsia: "Nova Knyga" [New Book], 2003 - 143 p. - P 6 - 9.
3. Kulyk B. M. Kurs suchasnoi ukrainskoi literaturnoi movy. Chastyna II. Syntaksys. [Course of the modern Ukrainian literary language. PART II. Syntax.] / Borys Mykolaiovych Kulyk. - K.: Radianska shkola [Soviet school], 1961. - 286 p. - P. 12-15
4. Kurilovich E. Problema klassifikacii padezhej [The Problem of Cases Classification] // Ocherki po lingvistike. [Essays on Linguistics.] / Ezhi Kurilovich. - M., 1962. pp.175-203 - P.201
5. Peshkovskij, O. M. Russkiy sintaksis v nauchnom osveshhenii [Russian syntax in scientific light] / Alexandr Matveevich Peshkovskiy. - M.: Yazyki slavyanskoj kultury [Languages of the Slavic culture], 2001. - 544 p.
6. Slovyk ukrainskoi movy: v 11 tomakh. [Dictionary of Ukrainian Language: in 11 volumes.] - K.: Naukova Dumka [Scientific thought], 1970 - 1980. - V.4., 1973. - P. 143
7. Meyers neues Lexikon. Bd.6 - Leipzig 1963, S. 889

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Лариса Кіт – асистент кафедри перекладу, прикладної та загальної лінгвістики Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: сучасні напрямки досліджень у мовознавстві.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Larysa Kit – Assistant of the Department of Translation, Applied and General Linguistics of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Scientific interests: research in the field of linguistics and comparative linguistics.

УДК 811.161.2

DOI: 10.36550/2522-4077-2021-1-193-294-299

ДОКУМЕНТ «ХАРТІЯ» ЯК ЖАНР ОФІЦІЙНО-ДІЛОВОГО СТИЛЮ

Катерина НАДТОЧИЙ (Київ, Україна)

ORCID 0000-0003-0873-5477

e-mail: k.nadtochiy@ukr.net

НАДТОЧИЙ Катерина. ДОКУМЕНТ «ХАРТІЯ» ЯК ЖАНР ОФІЦІЙНО-ДІЛОВОГО СТИЛЮ. Вивчення стилів і жанрів мови, а також їх особливостей займає важливе місце в сучасній філології. У цій статті описані класифікація жанрів офіційно-ділового стилю. А також, були вивчені особливості одного міжнародного документа, а саме: «хартії».

Ключові слова: стиль, жанр, «хартія», офіційно-діловий стиль, міжнародний документ.

NADTOCHII Kateryna. DOCUMENT "CHARTER" AS A GENRE OF OFFICIAL STYLE. The study of the styles and genres of the literary language, as well as their features, is an integral part of modern philology. A vast deal of researches is devoted to such styles as literary, scientific and publicistic. The literary style and its genres has particular place in linguistic. However, in connection with the latest events that are taking place in the world, international documents are gaining more and more importance. It is the genres of this style which surround us in everyday life: laws, codes, orders, announcements, manuals and others. Also, all international documents and agreements are written in an official style. These documents are regulator of relations between countries. This article describes the classification of the styles of the literary language and their genres. And also, this article is devoted to the study of one international document, namely the "charter". There are many classifications of styles in the Ukrainian literary language. Each researcher categorizes and names them differently, but still, there are five main functional styles, such as scientific, official, publicistic, informal, literary. Official style is a functional style of literary language. "Charters" are international documents of official style. They have different stylistic, lexical and grammatical characteristics. In "charters" neutral vocabulary is used and words are used in the literal sense. For these documents extended sentence, compound sentence and complex sentence are characterized. A perspective for further research is a comparative analysis of the lexical, grammatical and semantic features of the "charter" in different languages.

Keywords: style, genre, "charter", international document, official style.

Постановка проблеми. У сучасному світі жодна людина не може уявити своє життя без спілкування, адже спілкуючись з іншими людьми ми обмінюємося інформацією, взаємодіємо, допомагаємо один одному. Проте, залежно від змісту й мети висловлювання, а також від індивідуальної манери та уподобань у процесі мовлення відбуваються певний добір і комбінування найпридатніших і найпотрібніших саме для цієї мовної ситуації співвідносних варіантів форм, слів, словосполучень, конструкцій речень тощо. Наприклад, художній твір (роман, новела), наукова стаття, наказ, протокол, написані однією мовою, відрізняються набором мовних засобів, специфічними особливостями у мовному оформленні і демонструють стилістичну диференціацію мови. Кожен функціональний стиль має свої відмінності і певний репертуар жанрів. І хоча в межах генології досліджено переважну більшість жанрових форм, проте існують жанри, які ще чекають на своїх дослідників. Одним з таких жанрів є міжнародний документ - «хартія».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Стилістика та жанрознавство літературної мови викликали зацікавленість дослідників вже давно. Стилі наукової мови, їх класифікація

та особливості неодноразово були об'єктом наукових розвідок наступних дослідників: В. Виноградова, А. Коваль, Б. Кулика, І. Чередниченка та О. Масюкевича. Дослідженням теорії мовленнєвих жанрів займалися такі науковці як М. Бахтін, В. Дементьєв, Т. Шмельова, Г. Вежбицька, Б. Зандіг, Н. Арутюнова, М. Федосюк, В. Тиригіна, Т. Синдєєва, К. Долинін, С. Гайда, К. Сєдов та ін. Продовжувати їх працю почали такі науковці як Л. Мацько, С. Єрмоленко, Ф. Бацевич, Н. Разінкіна, С. Іваненко, Ю. Кійко, Н. Коваленко, В. Павлик, Г. Скрипка, І. Гаман, О. Чайковська, Н. Гапотченко. Ці науковці зробили великий внесок в розвиток генології як науки.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на велику кількість досліджень в цій галузі, на сьогодні це питання також є актуальним, оскільки ми живемо у світі, який дуже швидко розвивається і змінюється. Надзвичайно важливим є дослідження міжнародних документів офіційно-ділового стилю мовлення, оскільки зараз як ніколи гостро стоїть питання активної співпраці між державами, взаємодопомоги та створення нових регуляторних документів, важливих для декількох країн одночасно. Одним з таких документів є «хартія».

Саме тому, **метою статті** є аналіз міжнародного документа «хартія» та дослідження його основних характеристик. Для досягнення поставлених цілей необхідно виконати наступні завдання: зробити невеликий огляд стилів та жанрів літературної мови, визначити місце документу «хартія» в сучасних класифікаційних парадигмах та виокремити основні характеристики документу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Будь-який мовний текст належить до конкретного функціонального стилю. На думку дослідника С. Єрмоленка поняття тексту, текстової схеми стосується стилю як цілісності, як певного динамічного явища, процесу, підпорядкованого комунікативним намірам, меті мовця (Єрмоленко, 1998: 27). Природа функціональних стилів зумовлена об'єктивною реальністю. Принципи виокремлення та класифікації функціональних стилів значною мірою залежать від погляду того чи іншого дослідника. Мовні засоби по-різному застосовуються у різних сферах спілкування, у різних сферах мовленнєвої діяльності, що підтверджено численними спостереженнями над функціонуванням самої мови в суспільстві.

У художній літературі й у мистецтві стиль означає певну єдність художніх образів і форм їх вираження. Стиль це сукупність характерних ознак, особливостей, властивих чому-небудь («Академічний тлумачний словник»). Відповідно мовний стиль — це сукупність мовних засобів вираження, зумовлених змістом і метою висловлювання («Академічний тлумачний словник»).

Багато вчених визнає залежність функціонально-стильової диференціації мови від найпоширеніших сфер спілкування. Наука й освіта, суспільно-політична діяльність, масова інформація, адміністративно-виробнича діяльність, побут — це основні сфери використання мови. Існує багато класифікацій стилів української літературної мови. Кожен дослідник розподіляє та називає їх по-різному, але все ж таки, виділяють п'ять основних функціональних стилів: науковий, офіційно-діловий, публіцистичний, стиль побутового мовлення, художній (М. Пилинський, О. Пономарів, М. Пентилюк, Н. Ботвина, С. Єрмоленко, Н. Озерова).

Кожний зі стилів має свої характерні ознаки й реалізується у властивих йому жанрах. У лінгвістиці тексту поняття «жанр» трактується по-різному: 1) жанр, як одна з парадигм тексту, яка зумовлює його структурно-композиційні та формально-графічні особливості; 2) жанри як види цілісних мовленнєвих висловлювань з певною комунікативною орієнтацією, які можна змодельувати у вигляді деяких загальних текстових конструкцій або інваріантів з певними варіаціями-відхиленнями; 3) синонімічне вживання термінів «жанр» і «тип тексту» (Яхонтова, 2009: 54-55). З цього визначення можемо зробити висновок, що жанр — це різновид текстів певного стилю, що різняться насамперед метою мовлення й іншими факторами повторюваної комунікативної ситуації певної сфери спілкування як екстралінгвальними чинниками та іншими ознаками.

Оскільки, ця стаття присвячена дослідженню міжнародному документу «хартії», то потрібно дати визначення цьому терміну. Хартія - документ публічно-правового характеру, який засвідчує права та привілеї соціальних шарів та класів («Академічний тлумачний

словник», 1980: Електронне джерело), тобто «хартія» є жанром офіційно-ділового стилю. Для того, щоб довести або спростувати це твердження потрібно зробити невеликий огляд офіційно-ділового стилю.

Офіційно-діловий стиль – функціональний стиль літературної мови, який унормовує оформлення ділових паперів, слугує для спілкування в державно-політичному, громадському й економічному житті, законодавстві, у сфері управління адміністративно-господарською діяльністю. Належить до виразно-об'єктивних стилів; виділяється найвищою мірою літературності. Головна ознака офіційно-ділового стилю — офіційність. Офіційно-діловий стиль слугує для регулювання офіційно-ділових стосунків (Мацько, 2003: 256-257). Йому притаманні наступні жанри: закон, кодекс, статут, наказ, указ, оголошення, декларація, розписка, протокол, акт, інструкція, лист тощо.

Отже, з наведеного вище визначення, можемо зрозуміти, що міжнародний документ «хартія» є жанром офіційно-ділового стилю. Оскільки, цей документ є офіційним та слугує для врегулювання громадського й економічного життя країн.

Дослідження офіційно-ділового стилю не так поширене серед науковців як, наприклад, художнього стилю, проте цим питанням займалися такі науковці як А. Марахова, А. Коваль, М. Жовтобрюх, С. Шевчук, Дж. Керолла, Дж. Уре та інші. Дослідники виокремили класифікацію підстилів офіційно-ділового стилю. Також виділяють певні жанри, притаманні кожному підстилю. У дослідженнях останніх років спостерігаємо виділення у структурі офіційно-ділового стилю чотирьох підстилів: дипломатичний, юридичний (інша назва – законодавчий), канцелярсько-діловий (інший термін – адміністративно-канцелярський) та службового листування, або промислової кореспонденції (Загнітко, 2004: 29–32). Тому, можемо зазначити, що питання функціонування й відповідної диференціації в межах досліджуваного стилю є відкритим для подальших досліджень. Однак більшість мовознавців схильна виокремлювати три жанрові різновиди офіційно-ділового стилю: законодавчий, дипломатичний та адміністративно-канцелярський (його ще називають адміністративно-управлінський) (А. Коваль, М. Кожина, К. Логінова, А. Марахова, Л. Мацько, Г. Солганик, Е. Шпанова та ін.), із чим ми цілком погоджуємося.

Законодавчий підстиль складають документи, які виконують настановчо-регульовальну функцію в державному і суспільному житті, утверджують обов'язкові правові норми: декрети, закони, кодекси, конституції, укази, постанови, рішення. «Мова цих документів, хоч і насичена юридичною термінологією, ускладненими синтаксичними конструкціями з відокремленням, підрядністю, повинна бути доступною і зрозумілою кожному громадянину держави, бо всі мають однакове конституційне право на інформацію» про зміст законів (Мацько, 2003: 258).

Дипломатичний підстиль обслуговує дипломатичну службу, контакти української держави з іншими державами, міжнародним співтовариством і всесвітніми організаціями. Цей підстиль характеризується специфічною лексикою, термінологією, серед якої чимало запозичень, та своєрідними формулами дипломатичної ввічливості (Мацько, 2003: 258).

До дипломатичного підстилю належать наступні жанри документів: «організаційно-регулюючі документи (конвенція, пакт, угода, протокол про наміри); організаційно-впливові документи (декларація, нота, вербальна нота, міжнародна заява); інформативно-описові документи (меморандум, комюніке)» (там само: 258).

Адміністративно-канцелярський підстиль, «як кровоносна система, забезпечує зв'язок усього управлінсько-виконавчого апарату держави між його внутрішніми підрозділами і кожним громадянином держави. Він єдиний з підстилів активно доходить до кожного члена суспільства, як і розмовний стиль, особливо нині, коли Україна стає правовою державою» (там само: 258).

«Серед адміністративно-управлінської документації виділяють розпорядчу (наказ, постанова, рішення, резолюція, розпорядження); організаційну (договір, інструкція, статут, штатний розпис, тарифікація); інформаційно-довідкову (автобіографія, заява, звіт, план, характеристика, інформація, довідка)» (там само: 258).

Отже, проаналізувавши інформацію щодо підстилів офіційно-ділового стилю, ми можемо зробити висновки, що документ «хартія» належить до дипломатичного підстилю. Проте визначити до якого виду документів належать «хартії» досить складно у зв'язку з

неоднозначністю визначення цього поняття. Це ще раз доводить, що дослідження цього документу є актуальним.

«Юридична енциклопедія» дає наступне визначення хартії: «Хартія (лат. *charta*, від грец. *χάρτης* — папір, грамота), у Середньовіччя й Новий час — назва деяких документів публічно-правового характеру (конституцій та інших актів), у яких знайшли відображення політичні вимоги соціальних шарів та класів» (Юридична енциклопедія, 2004: Електронне джерело). Відповідно до цього трактування, хартія є організаційно-регулюючим документом. У наш час у міжнародному праві хартія — «це правовий акт, що не має обов'язкової сили, за змістом майже завжди є декларацією і формулює загальні принципи й цілі будь-яких міжнародних домовленостей» (Юридична енциклопедія, 2004. Електронне джерело). Виходячи з того, що хартіє є синонімом до слова декларація, то це організаційно-впливовий документ.

У країнах англо-американської правової системи цей термін використовується також в якості будь-якого установчого документу. Відповідно до цієї інформації, цей документ несе інформативно-описовий характер. Отже, розібратися до якого виду підстилю належить цей документ можливо тільки після аналізу імплементації положень хартій в законах певних країн.

Як і всі жанри, документ «хартія» має свої стилістичні, лексичні та граматичні особливості. На прикладі «Європейської хартії рівності жінок і чоловіків у житті місцевих громад» (2006. Електронне джерело) розглянемо характеристики, притаманні цьому жанру офіційно-ділового стилю.

Специфіка офіційно-ділового стилю полягає в певних стильових ознаках, притаманних і документу «хартія». Насамперед, це нейтральний тон викладу змісту, усі лексеми й терміни серед них уживаються в прямому значенні, не використовується емоційно-забарвлена лексика. Також характерною ознакою цього жанру є точність та ясність, а також лаконічність, стислість та послідовність. (*Рівність жінок і чоловіків є одним з основних прав усіх громадян та фундаментальною цінністю будь-якої демократичної держави. Щоб досягти цього, таке право має бути не тільки юридично визнаним, але й ефективно застосовуватися до всіх аспектів життя: політичного, економічного, соціального і культурного*). Суворі регламентація тексту також притаманна цьому документу (текст поділено на частини, кожна частина у свою чергу налічує статті, а стаття поділена на абзаци).

Як і кожен жанр літературної мови документ «хартія» має певні лексико-граматичні особливості, характерні насамперед для всіх документів офіційно-ділового стилю, але має й свою специфічну офіційно-ділову лексику, яка не є особливо чисельною, як, напр. терміни у науковому стилі. Колорит офіційності, діловитості формується не так лексикою, як стабільною композицією тексту.

Лексику хартії становить загальноживана нормативна лексика (*чоловіки і жінки, сфера діяльності, надавати допомогу працівникам*), і тільки окремі лексеми є стилістемами офіційно-ділового стилю (*адміністрування, консультація, договір*) (Мацько, 2003: 257). У «хартіях» не вживаються синоніми (один термін використовується від початку й до кінця, напр., *підписант, права, рівність*). Наявність у тексті мовних зворотів – це ще одна особливість документа «хартії» (*У зв'язку з, з цією метою, з огляду на, підписант визнає* і т. д.). Оскільки, головним призначенням цього документу є регулювання ділових відносин між державами або в межах однієї країни, то відповідно у цьому документі присутні імперативність та розпорядність як вияви директивності хартії, що виражається за допомогою повторів тих самих слів, форм, зворотів, конструкцій із семантикою примусу (*Підписант повинен, Підписант зобов'язується Місцеві і регіональні органи самоврядування повинні, Підписант визнає необхідність*).

На синтаксичному рівні для «хартії» найхарактерніші прості поширені та складносурядні і складнопідрядні речення. Якщо брати у відсотках, то 55 % - прості поширені і 45% - складні речення з підрядним і сурядним зв'язком. У тексті зустрічаються прості поширені речення, в якому кілька присудків при одному підметі, кілька додатків при одному з головних членів тощо. Наприклад: «*Кожен Підписант цієї Хартії в обґрунтований термін (не більше двох років) розробить та ухвалить власний План дій з досягнення рівності, та буде його виконувати*», «*Підписант визнає важливість планування і здійснення*

просторових, транспортних і економічних розробок та політик з використання землі, а також планів зі створення умов...». У «хартіях» вживаються також складні речення із сурядним зв'язком, які утворені за допомогою єднальних та протиставних сполучників, і речення з підрядним зв'язком. Наведемо приклади деяких з них: «І в сучасному, і в майбутньому світі справжня рівність жінок і чоловіків в тому числі є ключем для нашого економічного і соціального успіху» - речення з єднальним сполучником сурядності і...і, «І не лише на європейському чи національному рівнях, а й на рівнях регіону, міста чи спільноти» - речення із протиставним сполучником сурядності а . «Врегулювання власних процедур і стандартів поведінки, щоб потенційні кандидати й обрані представники не зневажалися згідно з існуючими стереотипами поведінки, мови чи утиску;», «Проте, якщо орган не має збалансованого представництва чоловіків і жінок на даний час, зазначений вище принцип має бути імплементований ним у такий спосіб, щоб він не був більш приязним до статі меншості по відношенню до існуючого балансу обох статей» - речення з підрядним зв'язком.

Отже, підсумовуючи можемо зазначити, що лексичні та граматичні особливості залежать від стильових ознак, а також від функції та мети документів.

Висновки з цього дослідження та перспективи. У статті було проаналізовано міжнародний документ «хартія» як жанр офіційно-ділового стилю. Оскільки хартія це міжнародний документ, в якому розглядаються важливі питання державно-правової та суспільно-виробничої сфер, тому цей документ належить до ділового функціонального мовлення. Проте, визначити, до якого виду підстилю офіційно-ділового мовлення належить хартія, проблематично. Причина полягає в багатофункціональності цього документа та законодавстві держави, в якій хартія чинна. Було виявлено, що для «хартії» характерними є нейтральність викладу змісту, точність та ясність. На морфологічному рівні цьому документу властиві вживання іменників, мовних зворотів, повторів. Синоніми та антоніми, навпаки, не властиві цьому документу. На синтаксичному рівні було виявлено вживання простих поширених речень, а також складнопідрядних та складносурядних речень. Перспективою для подальшого дослідження є порівняльний аналіз лексико-граматичних та семантичних особливостей хартії різними мовами (англійською, німецькою та українською).

БІБЛІОГРАФІЯ

1. «Європейська хартія рівності жінок і чоловіків у житті місцевих громад». URL: https://www.auc.org.ua/sites/default/files/hartiya_ukr.pdf
2. Єрмоленко С. Я. Стилїстика сучасної української літературної мови в контексті слов'янських стилістик. Мовознавство, 1998. № 2–3.
3. Загнітко А. П. Українське ділове мовлення: професійне і непрофесійне спілкування. Донецьк: ТОВ ВКФ «БАО», 2004.
4. Мацько Л. І. Стилїстика української мови: підручник. Київ: Вища школа, 2003. – 462 с.
5. Словник української мови «Академічний тлумачний словник». URL: <http://sum.in.ua/s/Khartija>.
6. Словник української мови «Академічний тлумачний словник». URL: <http://sum.in.ua/s/Stylj>
7. «Юридична енциклопедія». URL: <https://leksika.com.ua/15660212/legal/hartiya>
8. Яхонтова Т.В. Лінгвогенологія сучасної науки (на матеріалі англійських текстів): автореф. дис. ... д-ра філол. наук:10.02.04. Київ, 2009. – 36 с.

REFERENCES

1. "Yevropeiska khartiia rivnosti zhink i cholovikiv u zhytti mistsevykh hromad". Electronic resources. Retrieved January 17, 2021, from https://www.auc.org.ua/sites/default/files/hartiya_ukr.pdf
2. Yermolenko, S. Y. (1998). Stylistyka suchasnoi ukrainskoi literaturnoi movy v konteksti slovianskykh stylistik: № 2-3. Movoznavstvo.
3. Zahnitko, A. P. (2004). Ukrainske dilove movlennia: profesiine i neprofesiine spilkuvannia. TOV VKF "BAO".
4. Matsko, L. I. (2003). Stylistuka ukrainskoi movy. Vyshcha shkola. Kyiv.
5. Slovyuk ukrainskoi movy "Akademichnyi tлумachnyi slovnyk." Electronic resources. Retrieved January 19, 2021, from <http://sum.in.ua/s/Stylj>
6. Slovyuk ukrainskoi movy "Akademichnyi tлумachnyi slovnyk". Electronic resources. Retrieved January 19, 2021, from <http://sum.in.ua/s/Khartija>
7. Shemshuchenko, Y. S. (2004). Yurydychna entsyklopediia. Electronic resources. Retrieved January 19, 2021, from <https://leksika.com.ua/15660212/legal/hartiya>
8. Yakhontova, T. V. (2009). Linhvohenolohiia sychasnoi nauky (na materialii anhlovnykh tekstiv) (10.02.04.). Kyiv.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Катерина Надточій – аспірантка факультету лінгвістики Національного технічного університету України «Київського політехнічного інституту» імені Ігоря Сікорського.

Наукові інтереси: дослідження термінів науково-технічної літератури, дослідження фразеологізмів з ономастичним компонентом та вивчення комунікативно-прагматичного аспекту міжнародного документа «хартія».

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Kateryna Nadtochii – Graduate Student at the Faculty of Linguistics of the Igor Sikorsky National Technical University of Ukraine, Kyiv Polytechnic Institute.

Scientific interests: studying terms of scientific and technical literature, research of phraseology with onomastic component and studying communicative-pragmatic aspect of the international document "charter".

КАРТИНИ СВІТУ В АСПЕКТ ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЇ,
ЛІНГВОКОГНІТИВІСТИКИ Й ЕТНОЛІНГВІСТИКИ

LANGUAGE MAPPINGS OF THE WORLD: LINGUACULTURAL,
LINGUACOGNITIVE AND ETHNOLINGUISTIC ASPECTS

УДК 811-115

DOI: 10.36550/2522-4077-2021-1-193-300-306

ЯКІСНО-КІЛЬКІСНІ АТРИБУТИ В АНГЛІЙСЬКОМУ
ДИСКУРСІ

Ірина КОБЯКОВА (Суми, Україна)

ORCID: 0000-0002-9505-2502

Researcher ID: M-3890-2018

E-mail: i.kobyakova@gf.sumdu.edu.ua

Світлана ШВАЧКО (Суми, Україна)

ORCID: 0000-0002-2119-1884

E-mail: s.shvachko@ifsk.sumdu.edu.ua

КОБЯКОВА Ірина, ШВАЧКО Світлана. ЯКІСНО-КІЛЬКІСНІ АТРИБУТИ В АНГЛІЙСЬКОМУ ДИСКУРСІ. У статті йдеться про семантичні девіації у номінативних та комунікативних одиницях, їх чинники в англomовному дискурсі. Фокусується увага на групі лексем багато, мало, що вживаються на позначення одноіменних понять. Емпатується увага на текстоцентричному підході до осмислення комунікативних одиниць – прислів'їв в корелюючих мовах англійській та українській. Інтегративним моментом зазначених комунікативних одиниць є їх структурно-семантичні характеристики. Робоча гіпотеза полягає в тому, що англійські номінативні одиниці позначені полісемією не лише в модусі мови, але вони також відкриті синкретизму, семантичній полікомпонентності у живому мовленні та мовленнєвій поведінці.

Ключові слова: семантична девіація, синергетика, поляризація, прислів'я, поняття добро, зло.

КОБЯКОВА Ірина, ШВАЧКО Світлана. QUALITATIVE-QUANTITATIVE LEXEMES IN THE ENGLISH DISCOURSE. The paper in question deals with the nominative units, their status in the English discourse. Attention is being focused upon the paradigm of lexemes a few / little, many / much. Special attention is being paid to proverbs with the above units. The proverbs in question are mostly one-sentence, two-block (theme, rheme), with one topic, devoid of fable and title. The evaluative semes are actualized by both lexemes (good, bad), seemingly chaotic. The basic lexemes are bifunctional; they have both nominative and evaluative functions. The words in question perform the actions of syncretism, polarization, lacunarity to meet demands of topicality, situations. Numeric words and their secondary denomeral formations are polyaspected, polyfunctional and polymodal units. The metasign quantity refers to units which verbalize the results of cognition by the seme quantity. The allonyms of this type objectivize the arrangement of number and measure groups. By quantitative words I understand the language units semantically charged with the general seme quantity and subemes number and measure. The different methods are involved to consider the nature of investigated units (in our case – numerals, words of weight and measure). Thus, the set of integrated methods are at work here: etymological, componential, contextual, and cognitive. The analysis of the latest research shows that investigated systematic and functional properties of modern English quantitative units, their inherent functional potential, regularities in language and speech systems, creates the bank of quantitative lexical units models. Numerals come to the forefront for they are used with discrete nouns and as mediators with indiscrete ones. The obtained results are aimed at further understanding of English words of weight and measure, which are nominated here as quantitative ones as those charged with general seme Quantity and corresponding subemes Number and Measure.

Keywords: semantic deviation, synergy, polarization, proverbs, notions of Good and Evil.

Постановка проблеми. В статті йдеться про аксіологічне навантаження якісно-кількісних лексем англійської мови (об'єкт дослідження), їх синкретичний стан та чинники (предмет дослідження). Матеріалом обрано англійські лексеми із значенням позитивного та негативного навантаження. Актуальність теми обумовлена її малодослідженістю, а також зростаючим інтересом лінгвістів до теми лакуарності у модусах мови, мовлення, мовленнєвої поведінки. Фокус уваги зосереджений на дослідженні прагматичних аспектів індефінітної ендозони, лінгвокогнітивного буття парадигми понять «багато» та «мало». Матеріалом пошуку слугують аутентичні наукові розвідки з релевантних проблем, а також авторські спостереження та узагальнення.

Концептуальний аналіз ословлених понять є вельми валоративним для осмислення теорії та практики перекладу. Правомірним вважаємо емпатувати увагу на маркуванні понять «мало» та «багато» у річищі теорії концептуалізації та категоризації, комплексного гносеологічного підходу до етнологічно-онтологічних рис екстеріоризаторів, до розпізнання механізму добудови, про питання самоорганізації та самоконтролю в процесі жанрової еволюції та її топікальності (Карасик, 2011, Пименова, 2011).

Парадигма «багато»/«мало» представлена в англомовному дискурсі на теренах сучасної методології – в душі антропоцентризму, синергетизму, в модусах мови, живого мовлення та мовленнєвої поведінки, у процесах конвергенції та дивергенції, пролонгації, компресії, хаосу та порядку, в лінійному та нелінійному кодуванні, у парадигмі адекватного та еквівалентного перекладу (Vilous, 2020: 2671) у семіозисі диктуму та фактуму, імплікації та екстеріоризації, первинного та вторинного конструювання, у процесі будови та добудови мови (Домброван, 2015).

Аксіологічний характер пізнання є вельми ургентним в річищі осмислення онтологічно-гносеологічної єдності лінгвокогнітивних процесів семантизації. Аксіологічний компонент – обов'язковий референт позначення референта. Оцінка має свій семантичний дизайн. Вона вмотивована негативним або позитивним змістом. Оцінка орієнтована на адресата. Оцінювання має щільне представлення у прислів'ях. Спрацьовують при цьому різні чинники – емоційний, естетичний, утилітарний, моральний, соціальний та стандартний. Оцінка – це соціально усталене або візуально зафіксоване позитивне/негативне бачення суб'єкта. Оцінка маркована експліцитно або імпліцитно. Параметризація оцінки включає адресанта, адресата, референта, стандарт оцінювання, атрактори та репелери, діагностування жартів, спонукальну інтенцію експресивного ословлення, соціальні вподобання. Оцінне значення пронизує диктум та фактум висловлення як такого, що спонукає адресата до реалізації ідеалізованої моральної моделі поведінки, до актуалізації комунікативного наміру. Негативна оцінка полягає у зміні поведінки адресата в кращу сторону, вербалізує осуд негожої манери, виправлення негативного стану справ. Спонукування таким чином є неможливим без звернення до оцінки. Негативна оцінка дій – висловлення осуду.

Для того, щоб позначати оцінку, необхідно мати позначуване, оцінюваний денотат. «Мало» та «багато» семантизуються адресно. Ці оцінки є компарабельними між собою та стосовно до пізнавальних результатів (Швачко, 2010). Не завжди «багато» має однойменну сему та позитивну оцінку. Пор.: укр. *Що занадто, то не здорово*; англ. *More than enough is too much*. Це положення матеріалізується у цілій низці прислів'їв англійської та української мов. *Багато розмови, а розуму мало / Much ado about nothing. З великої хмари та малий дощ / A small leak will sink a great ship.*

Підсвідомо вважаємо, що багато краще ніж мало: *Дитині дай волю, так сам підеш у неволю / Too much love of the parent corrupts the youth.*

Перевернуте алогічне висловлювання стилізувалося позитивними елементами з ефектом оцінювання «навпаки». Поляризація спрацювала при виборі комедійного представлення дидактичної настанови. Напрямки несерйозного представлення є лакуарними по відношенню до серйозного бачення референтів як такими, що позбавлені здорового глузду, канонізованих лакун.

Поняття «багато» та «мало» пов'язане таким чином з пізнавальним процесом, результати якого ословлюються точно або невизначено, неточно або приблизно, апроксиматично або індефінітно. Семантизація понять «багато» та «мало» актуалізується у кластері прислів'їв з однойменними лексемами. За традицією у конгруентних словах позначаються семи «багато», «мало». Контрастивний аналіз зазначеної парадигми прислів'їв верифікує спостереження та обґрунтування тези про те, що прислів'ям як малим текстам притаманне явище семантичної щільності та девіації. Темо-рематична щільність включає синкретичну діаду інформативності та спонукання. Пор. прислів'я з семою «багато»: *Багато бажати – добра не бачити / All cover, all lose. Багато грошей – багато друзів / The rich has many friends. Багато пити – мало жити / Drinking a lot, living a little*. Оцінні преференції надаються в прислів'ях: *Більше діла, менше слів / Deeds, not words. Actions speak louder than words*. Прислів'я із семою «мало» також утворюють декілька семантичних парадигм на позначення індефінітної оцінки: *Коротко і ясно (багато в декількох словах) / Brevity is a soul of wit. На правду мало слів / Truth needs not many words. Компарабельна валоративність спрацьовує у симбіозі: Слів густо, а в животі пусто / Hungry bellies have no ears. Сума правд є неправдою / Too many truths are untruth*. Прислів'я як готові одиниці мови мають гуманний характер, інтендують побажання доброго начала та анігіляції зла, недобррозичливих вчинків, моральних ляпсусів, негідних вчинків. Прислів'я – це компресовані фольклорні малі тексти моралізаторського наповнення, як такі, що пропагують кращий досвід та креативне мислення. Дидактична цінність досліджуваних текстів полягає в ідентифікації лакун, в осмисленні їх чинників, текстоцентричної еволюції, лінгвокогнітивного буття атракторів та репелерів, лінгвокреативних аспектів номінативних та комунікативних одиниць у перекладацькій практиці.

Вкраплення в шкалярне омовлення результатів когнітивного процесу свідчить про те, що пізнання – це вічний ментальний процес, білі плями якого відкриті для делакунізації, для поглиблення теорії наукової картини світу. Ідея Небуття, Відсутності, Ніщо не закрита для лінгвістичного пошуку, розкриття таїн об'єктивного світу. Дієвим є принцип не знаємо → пізнаємо → ословлюємо (Швачко, 2006).

Оцінювання предметів у процесі спілкування відбувається шляхом мовних одиниць, зареєстрованих у словниках та в пам'яті носіїв мови, а також – шляхом використання інновацій, що з'являються у нестандартному образі. Поява номінацій Багато та Мало в епідигматичному домені є вельми валоративною для осмислення тенденції розвитку топікових парадигм, процесів еволюції та інволюції, конвергенції та дивергенції, дієвості законів антропоцентризму, динамізму та адаптивності. Діючими та універсальними залишаються закони синергетики («співпраця» – паттерни самоорганізації та самоконтролю). Діахронічні вкраплення в епідигматику є релевантними для семантичного та формального девіаційного буття об'єктів. Номінативні одиниці (НО) представлені у мовному модусі двома групами – назвами предметів та понять. НО кожної із них мають альтернативний статус творення або перцепції, але при цьому обов'язковим є використання прецедентного досвіду носіїв мови. Явище мовного синкретизму (різновиди від бісемії до полісемії) свідчить про те, що семантичне буття кожного слова в процесі своєї еволюції девіюють в іншу семантичну нішу. Ретроспективне буття кожного слова «вітає» нове призначення, а це потребує відповідного коментування та тлумачення. Коли сема слова нігілюється, нове значення стає узуальним, а з часом – стабільним. При цьому старе значення може зникати, архієзуватися, лакунізуватися, а діахронічні вкраплення нагадують про зв'язок цивілізацій. Зв'язок часів є вельми значущим для експлікації лінгвокогнітивних процесів. Експерти епідигматики відкривають родзинки лінгвокогнітивного буття мовних одиниць, але при цьому лакунарність не зникає. Буття у мові відбиває буття думки. Але думка, як хмара, не завжди падає рясним дощем. У лінгвістичній науці скриті білі плями є вічними об'єктами творчого пошуку. Сага про ніщо, про білі плями, про пусті клітини є топіковою, особливо – у дефініціях аутентичних словників. Дефініції не є завжди останньою інстанцією експлікації (Швачко, 2006).

Поняття Мало / Багато розкриваються у лінгвістичному аналізі за допомогою їх маркерів на морфемному, лексичному, граматичному, фразеологічному рівнях мови. Пор.

англ.: *bluish, fiftyish, sweetish, milliard, coward, booklet, fearless, polyglot, minitext, polysemy, underdo, overvalue*. Афікси на позначення Мало / Багато мають різні етимологічні витoki та прояви у мовних підсистемах. Поліаспектність зазначених маркерів гідна уваги лінгвістів, зацікавлених у проблемах Ніщо, Дещо, Мало, Багато.

Причетним до стилістичного феномена є оксиморон, що ословлює об'єкт неочікувано. Пор. англ.: *low skyscrapers, horribly beautiful, sweet sorrow, poor millionaire, crying silence, littlest great man, darkly pure, open secret, sun weather friend, worst friend, uncrowded crowd*. Асемантична валентність генерує й стилістичний засіб літоти, яка омовлює компоненти Мало, зменшення шляхом словесної образності.

Експліцитні та імпліцитні засоби контрасту є вельми фреквентивними: англ. *hope is a good breakfast but is a bad supper* (Bacon); *A rich man is nothing but a poor man with money* (G. Mencken).

Релевантними до Ніщо є саги про його «побратимів»: укр. *Дещо, Щось*, рос. *Нечто, Некогда, Негде*, англ. *Something, Certain*.

Філологічний досвід свідчить, що немає незначних слів, діючими є творчі пошуки, зусилля для розуміння таїн семіотичних одиниць англійської мови для омовлення референтів, дієвості соціальних та лінгвальних факторів. Валоративними залишаються принципи динамізму, адаптивності, антропоцентризму. Концептуальне бачення об'єкту дослідження базується на осмисленні досвіду лексикографів, експертів-дослідників із релевантних питань. Комплексний аналіз кластерів номінацій Багато, Мало стосується їх етимологічних витоків, лексичного та граматичного наповнення, епідигматичних тенденцій семантичних та формальних девіацій (Кобякова, 2014).

Домінантними в парадигмах Мало / Багато є лексеми: *little / few, much / many*. Пор. *Much water, to swim much, to be one too many, the little small quantity, take very little pain*. Вибір слів в англійських парадигмах детермінується чинником дискретності та недискретності денотатів. Кількісні ознаки притаманні як предметам, так і явищам, про що свідчать монолексемні та полілексемні одиниці типу англ. *small, little, much, little green man, Little Fox, much ado about nothing, to eat much, to think much, to have a few, but not many, many a man, many a time*.

Лексема *little* та її варіанти звучать алітеративно у секундарних одиницях типу англ. *hopeless, fearless, last but not least, Lesser Asia*. У дериватах з *-less* суфікс не зберігає квантитативної семи, що не є притаманним суфіксу *-most (furthest)*. Лексикографічна паспортизація досліджуваних слів презентує їх синонімічні паралелі, алоніми: *much – a great quantity, a good quantity, a lot of, great in quantity, amount, extent, degree; many – a lot, a large indefinite number, numerous, considerable, not few*. Зазначені слова тяжіють до лексико-семантичного поля кількості, про що свідчать їх спільні алоніми (*quantity, number*), взаємоназивання (*many – not few, little – not much*), спільні конкретизатори (*good, numerous, considerable, enough*). Ознака кількості специфічно маркується на епідигматичному векторі (Webster's New World Dictionary, 1959).

Пор. англ.: *muchness, many-sided, many-staged, fewness, little-go, littleness, the least, the many, etc*. Валоративність зазначених номінацій проявляється в процесах лексикалізації словосполучень, збільшення корпусу фразеологізмів. Наприклад: англ. *little – green man, Little Fox, little by little, not a little, too little, after a little, little things, from little on; least said and soonest mended*.

Досліджувані слова представлені у фразеологічних полілексемних одиницях типу англ. *Little things amuse little minds; Much ado about nothing*.

Кількісні значення дескриптуються синтаксичними словосполученнями типу англ. *row – a number of persons or things in a line; ruck – a number of ordinary, commonplace people or things; school – a large number of fish swimming together; scores – very many; school – a great number (esp. of fish in school)*.

Стилістичний прийом *litotes* перегукується з лексичною експліцитною парадигмою: англ. *little ways, little singer, from little up, the more you know – the more you forget, the more you forget – the less you know*. Семантично близьким словам аксіоматично притаманні спільні епідигматичні вектори. Так, прикметник *small* («little», «not large») відкритий тенденціям

формальних та семантичних девіацій). На відміну від *small* лексема *little* генерує граматиалізований суфіксом *-less*. Ступені порівняння *small* позначені синтетичністю. Пор. англ. *little- or less or lesser; littlest, least. Small refers to size, amount; degree; duration; small brevity.*

Поняття Багато та Мало позначаються не тільки однойменними одиницями. Існує ціле поле гетерогенних маркерів їх омовлення. Пор.: англ. *booklet, birdie, manysided, polysemy, multitude, minority, majority, numerous; a slice of bread, a tiny number of people, a fair amount of money, oceans of wishes, thousands of pardons, miles of roads, bushels of girls.* Семи «багато», «мало» реалізуються експліцитно: морфемами, словами, вільними та фразеологічними словосполученнями. Стабільним джерелом поповнення лексико-семантичної парадигми виступають, з одного боку, числівники, а з іншого, – слова міри та ваги, що генерується процесами детермінологізації вихідних термінів (Швачко, 2010).

У корпусі англійських позначень Багато, Мало виокремлюється група одиниць з немаркованими (або майже немаркованими) у поверхневій структурі імпліцитними смислами, що притаманне пареміям в інтралінгвальних та інтерлінгвальних культурах. Пор.: англ. *Be swift to hear, slow to speak* – укр. *Говори мало, слухай багато, а думай ще більше;* англ. *A small rain lays great dust* – укр. *З малої хмари великий дощ буває.*

Номінаціям понять Багато, Мало, Ніщо притаманне явище спустошеності, деквантифікації. Це спостерігається в семантичній девіації суфікса *-less*, що генетично походить від *little* (точніше – компаративної форми *less*). У словах з морфемою *-less* десемантизується кількісне значення, скоріше позначається його відсутність. Пор. англ. *fearless, hopeless, homeless.* Семантична спустошеність та деквантифікація простежуються також у фразеологізмах з іншими одиницями, які зазвичай еволюціонують від предметного значення. Пор. англ. *two heads are better than one, to miss a mile, thousands of pardons, inches of love, scruples of conscience, ells of beer, span of life, bushels of girls, fathoms deep in love, one in a thousand;* укр. *борода з лікоть, а ума з ніготь, пучок радості, купка осель, баняк розуму, тощо.*

Десемантизація кількісних одиниць спостерігається у скоромовках та курйозах типу англ. *An ounce of good life is better than a pound of pardon.* В англійській мові виокремлюється об'ємна парадигма лексичних конкретизаторів на позначення партитивності та збірності. Пор. англ. *a piece of chalk, a bit of bread, a cake of soap, a slice of lemon, a lump of sugar, a cake of soap, a sheet of paper, a bar of chocolate, a flock of birds, a flight of doves, a heard of cows, a team of horses, a bill of cotton, a crowd of people, etc.*

Лексеми *little, few, much, many* на синтаксичних просторах англійської мови представлені різними частинами мови (Решитько, 2020: 221), що детермінуються семантичним навантаженням та синтаксичною позицією. Пор. англ. *He knows a little of everything, after a little you will feel better, from little up he has made a less of reading. Less did he think of little ones? Will you come a little way with me?* До архаїчних структур тяжіють словосполучення типу *many a man, many a story,* тощо.

Актуальність номінацій Багато, Мало об'єктивується їх наявністю у:

- списках етимологічних дублетів *far – father, further – farthest, furthest; late – later, latter – latest, last; little – littler, less, lesser – littlest, last;*
- семантичній девіації, у сплесках десемантизації (*hopeless, homeless*);
- конвертованих структурах *much ado about nothing; in one's terms;*
- парадигматичних рядах квантитативного наповнення (*furthermost, so much the more, all the more*);
- епідігматичних конструкціях (афіксація, словоскладання, конверсія);
- неочікуваних курйозах, плеоназмах типу (*gentlemostest, orangemostest, the little small quantity*).

Висновки з даного дослідження і перспективи. Робоча гіпотеза полягає в тому, що англійські номінативні одиниці позначені полісемією не тільки у модусі мови, але вони також відкриті синкретизму, семантичній полікомпонентності у живому мовленні та мовленнєвій поведінці. Свідками цього феномену є референти з логіко-конотативним значенням – інформативному та оцінному. Аксіологічне значення – атрибут інтеграції мови

та мислення, що відображає результати лінгвокогнітивного процесу, соціокультурної діяльності людини. Шкала оцінок як результат омовлення етапів пізнання формалізується у межах від 0 до 1. Шкала валоризація оцінок включає і точку лакунарності – зникнення якогось семантичного елемента. Лакунарність – універсальна точка опори виміру континуума. Зіткнення суб'єкта пізнання з об'єктивним світом верифікує певні цінності, на яких фокусується увага суб'єкта. Деякі ознаки при цьому залишаються лакунарними, без уваги соціуму. Серед прагматичних висловлень з негативною оцінкою виокремлюються мовленнєві акти, вимоги, заборони, погрози, заклики, застереження, прогнозування, які мають за мету уникнути небажані наслідки. Пейоративна оцінка є потужним механізмом з огляду на те, що негативно оцінні судження мають велику виправну силу. Вони імплікують доброзичливе ставлення до адресата, скриваючи свої інтенції та омовлюючи їх відповідними аксіологічними маркерами.

Спільні універсальні концепти діють аксіоматично прозоро. Базові лексеми залишаються стабільними та однойменними стосовно концептів. До широко відомих понять належать «багато» та «мало» («much», «many», «little», «few»). Зазначені лексеми – екстеріоризатори маркують ознаки референтів. Окремо без позначуваних референтів вони не вживаються, за виключенням нумеративної функції в операціях із числами.

Багато є таємниць у світі, а серед них – мова, яка вивищує людину над світом, робить її нездоланною. Мова – найбільший духовний скарб, в якому народ виявляє себе творцем, передає нащадкам свій досвід і мудрість, перемоги і славу, культуру і традиції, думи і сподівання. Мова як гетерогенне явище потребує глибокого осмислення, комплексного підходу до наукового її буття. До лінгвальних таїн тяжіє і явище лакунарності забутих або непізнаних феноменів, що в перспективі є «вічним двигуном» нових відкриттів, до яких тяжіє і проблема Ніщо. Перспективним вважаємо вивчення шкалярних посередників оцінки із семами «middle», «more», а також – статусу переліку як чинника омовлення, кількісно-якісних ознак денотатів, тенденцій до деквантифікації та десемантизації складників мовного поля кількості.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Карасик В. И. Самоирония в поэтическом тексте // Знак – свідомість – знання: зб. наук. праць / голов. ред. В. І. Теркулов. – Горлівка : ГДПІМ, 2011. – Вип. 1. – С. 31–39.
2. Кобякова И. К. Лингво-когнитивный модус английских квантитативных слов / И. К. Кобякова // Problems of combination of individualization and unification in language systems within modern communicative trends. – London : GISAP, 2014. – P. 36–40.
3. Пименова М. В. Концепт надежда и способы его объективации в русской языковой картине мира // Знак – свідомість – знання. – Горлівка : ГДПІМ, 2011. – Вип. 1. – С. 14–31.
4. Решитько А. Д. Основні концепти фантазійного дискурсу / А. Д. Решитько І. К. Кобякова // Наукові записки. – Вип. 187. – Серія: Філологічні науки. – 2020. – С. 220–224.
5. Синергетика в филологических исследованиях : монография / Т. И. Домброван, С. М. Еникеева, Л. С. Пихтовникова и др.; под общ. ред. проф. Л. С. Пихтовниковой. – Х. : ХНУ им. В. Н. Каразина, 2015. – 340 с.
6. Швачко С. О. Навчити вчитися! / С. О. Швачко. – Вінниця : Нова Книга, 2006. – 136 с.
7. Швачко С. О. Числівник англійської мови: навч. посіб. / С. О. Швачко, С. В. Баранова, І. К. Кобякова та ін.; за заг. ред. С. О. Швачко. – Суми : Вид-во СумДУ, 2010. – 171 с.
8. Bilous Oleksandr (in co-authorship). Omission and Addition in the Translation of Deutsche Welle TV News from German into Ukrainian // Journal of Critical Reviews. VOL 7, ISSUE 18, 2020. – P. 2670 – 2679.
9. Webster's New World Dictionary. – USA, 1959. – 632 p.

REFERENCES

1. Karasyk V. Y. Self-irony in the poetic texts // Zb. nauk. prats «Znak – svidomist – znannia» / holov. red. V. I. Terkulov. – Horlivka : HDPIIM, 2011. – Vol.1. – P. 31–39.
2. Kobiakova I. K. Linguo-cognitive modus of the English quantitative words / I. K. Kobiakova // Problems of combination of individualization and unification in language systems within modern communicative trends. – London : GISAP, 2014. – P. 36-40.
3. Pymenova M. V. Concept «Hope» and its objectivization in the Russian language worldview // Zb. nauk. prats «Znak – svidomist – znannia» / holov. red. V. I. Terkulov. – Horlivka : HDPIIM, 2011. – Vol. 1. – P. 14–31.
4. Reshytko A. Main concepts of fantasy Discourse / A. Reshytko, I. Kobiakova // Research Bulletin. – Issue 187. – Series: Philological Sciences – Kropyvnytskyi: Publisher «KOD», 2020. – P. 220–224.
5. Synergetics in the filological investigation: monograph / T. Y. Dombrovan, S. M. Enykeeva, L. S. Pykhtovnykova y dr.; pod obshch. red. prof. L. S. Pykhtovnykovoii. – Kh. : KhNU im. V. N. Karazyna, 2015. – 340 p.

6. Shvachko S. A. Teaching to study! manual / S. A. Shvachko. – Vinnytsia : Nova Knyha, 2006. – 136 p.
7. Shvachko S. O. Numerals of the English language: manual / S. O. Shvachko, S. V. Baranova, I. K. Kobiakova ta in.; za zah. red. S. O. Shvachko. – Sumy : Vyd-vo SumDU, 2010. – 171 p.
8. Bilous Oleksandr at al. Omission and Addition in the Translation of Deutsche Welle TV News from German into Ukrainian // Journal of Critical Reviews (Index SCOPUS). VOL 7, ISSUE 18, 2020. – P. 2670 – 2679.
9. Webster's New World Dictionary. – USA, 1959. – 632 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Ірина Кобякова – кандидат філологічних наук, професор, завідувач кафедри германської філології Сумського державного університету.

Наукові інтереси: мовознавство, перекладознавство, текстологія.

Світлана Швачко – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри германської філології Сумського державного університету.

Наукові інтереси: категорії кількості у дистантних мовах, типологічні аспекти, категорії текстів, метамова перекладу, інтеграція вербальних та невербальних засобів спілкування, наївна та наукова картини світу.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Iryna Kobyakova – Full Professor, Ph.D. in Philology, Head of the Department of Germanic Philology Sumy State University.

Scientific interests: discourse analysis, text linguistics, theory of intertextuality and interdiscourse.

Svitlana Shvachko – Doctor of Philology, Full Professor, Professor of the Department of Germanic Philology Sumy State University.

Scientific interests: category of quantity in distant languages, typological aspects, category of texts, metalanguage of translation, integration of the verbal and body language in translation, naive and scientific picture of the language.

УДК 378.81

DOI: 10.36550/2522-4077-2021-1-193-306-312

ФОРМУВАННЯ У СТУДЕНТІВ «КАРТИНИ СВІТУ» ІНШОЇ КУЛЬТУРИ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Тетяна КОЛБІНА (Харків, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5296-5985>

Scopus ID: 57211374511

e-mail: Tetiana.Kolbina@hneu.net

КОЛБІНА Тетяна. ФОРМУВАННЯ У СТУДЕНТІВ «КАРТИНИ СВІТУ» ІНШОЇ КУЛЬТУРИ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ. У статті досліджено шляхи формування у студентів «картини світу» іншого народу в процесі вивчення іноземної мови на основі концепції культурного розвитку людини і теорії діяльності, що розроблена представниками когнітивної психології (Л. Виготським, О. Леонтєвим, П. Гальперіном, І. Зимньою та іншими). Результатом вивчення іноземних мов мають стати набуття міжкультурної компетентності на основі сформованої «картини світу» іншого народу, що забезпечує ефективну взаємодію між комунікантами з різних культур.

Ключові слова: мова, культура, картина світу, міжкультурна комунікація.

KOLBINA Tetiana. FORMATION of STUDENTS' "WORLD VIEW" of ANOTHER CULTURE in PROCESS of STUDYING FOREIGN LANGUAGE. A new view has been formed on studying foreign languages nowadays: the aim is to make students aware of peculiarities concerning consciousness and culture of another people, that is reflected in its language. The result of studying foreign languages is the acquired intercultural competence based on the formed «world view» of another people, that provides efficient interaction among communicators from various cultures. The article deals with the ways of forming students' «world view» of another people in the process of studying a foreign language on the grounds of the concept regarding a person's cultural development and the theory of activity, that is worked out by representatives of cognitive psychology (L. Vygotsky, O. Leontiev, P. Galperin, I. Zymnia and others). The results of their scientific search have proved that that the language is inseparably connected with the people's culture; its studying should be realised in a sociocultural context; a sufficient level of mastering a language, which allows

using it as a means of communication, confirms the fact of perceiving the peculiarities of culture reflected in the language. The main method of studying a foreign language is contrasting and comparing realia in a wide context of different cultures. The pedagogical practice justifies the scientists' conclusion: studying foreign languages should be built on culturological and communication- and activity approaches, and focused on formation of each student – a future participant of the process of intercultural communication. Students' consciousness is enriched and their level of communicative culture is improved through perception of realia of another culture, peculiarities of its representatives' world outlook.

Key words: language, culture, world view, intercultural communication.

Постановка та стан дослідження проблеми. Іноземна мова є найважливішим засобом мовленнєвої комунікації з представниками інших культур. У будь-якій мові відбивається не тільки реальний світ, а й свідомість народу, його менталітет, національний характер, спосіб життя, традиції, звичаї, мораль, цінності, світосприйняття, тобто вся національна «картина світу». Завдяки вивченню іноземних мов студенти долучаються до іншої культури, тим самим розширюючи і збагачуючи свій соціокультурний досвід. Одночасно в процесі засвоєння іноземної мови людина порівнює її реалії з рідною культурою, що дозволяє глибше осягати сутність своєї і особливості чужої культур. Тож у процесі вивчення іноземних мов відбувається національна самоідентифікація людини, а також усвідомлення нею факту різноманітності культур і їх взаємного впливу одна на одну.

«Іноземна мова», за влучним визначенням С. Тер-Мінасової, – це «перехрестя культур», практика міжкультурної комунікації (Тер-Мінасова, 2000). Будь-яка мовна одиниця відображає «картину світу» чужої культури, яка зумовлена національною свідомістю іншого народу. Вивчення іноземної мови значно розширює можливості пізнання людини, оскільки відкриває для неї «картину світу» іншого народу, повну інших смислів. Таким чином, засвоєння мови іншого народу, обізнаність щодо особливостей його культури та процесу міжкультурної комунікації (далі – МКК) є складниками міжкультурної грамотності, без якої неможливо досягнення порозуміння між носіями різних культур.

У наш час сформувався новий погляд на навчання іноземних мов: його метою є осягнення особливостей іншої культури через засвоєння іноземної мови. Науковці (П. Гальперін, О. Кабанова, О. Леонт'єв, Ю. Пассов та інші) розробили теоретичні основи, які можуть слугувати орієнтирами для організації навчальної діяльності з вивчення іноземних мов, які, на нашу думку, потребують поглибленого дослідження.

Мета статті полягає у визначенні шляхів формування у студентів «картини світу» іншого народу в процесі вивчення іноземної мови на основі концепції культурного розвитку людини і теорії діяльності, що розроблена представниками когнітивної психології (Л. Виготським, О. Леонт'євим, П. Гальперіним та іншими).

Виклад матеріалу та основні результати дослідження. Загальновідомо, що знакова система мови неподільно пов'язана із свідомістю народу, який на ній розмовляє, а через національну свідомість – із системою соціального життя людей. Будь-який знак означає предмет, річ або явище навколишнього світу (денотат) або їх сприйняття (уявлення) у свідомості людей (сигніфікат). У своїх трудах філософи (Х.-Г. Гадамер, В. фон Гумбольдт, М. Хайдеггер та інші), які досліджували зв'язок між мовою і буттям, називають мову «другою дійсністю» (вона дозволяє створювати символи і оперувати ними в рамках «мовної» дійсності).

Кожна мова, означаючи окремі предмети, фактично створює і формує «картину світу» народу, який на ній говорить. Будь-яка мова, за В. Гумбольдтом, окреслює навкруги народу коло, вийти за межі якого можна тільки тоді, коли людина входить в інше коло. Отже, вивчення інших мов відкриває іншу систему світосприйняття, дозволяє порівнювати спосіб життя, мислення, діяльності і спілкування людей іншої культури, збагачуючи особистість новими знаннями і досвідом.

Сучасна теорія навчання іноземних мов ґрунтується на концепції, розробленій ученими-психологами (Л. Виготським, О. Леонт'євим, П. Гальперіним та іншими). Сформулюємо основні її положення: навчання – це, насамперед, формування зовнішньої (матеріальної) і внутрішньої (психічної) діяльності; внутрішні (розумові) дії залежать від зовнішніх, тому оптимальним способом їх формування є шлях від матеріалізованої

зовнішньої форми до все більшої її інтеріоризації; формування будь-якого виду діяльності передбачає не тільки навчання цієї діяльності в операційному смислі, а й одночасно вироблення вміння орієнтуватися в предметі та умовах діяльності, а також формування мотивації, що стимулює цю діяльність, і засвоєння засобів, без яких неможливе її здійснення; для різних етапів формування діяльності характерні відповідні рівні усвідомлення студентом своїх дій: від операцій, що виконуються під повним контролем свідомості, до повністю автоматизованих операцій.

Стосовно навчання іноземних мов це означає, що його мета полягає не в тому, щоб студенти засвоїли особливості системи мови (фонетики, лексики, граматики, орфографії), а в тому, щоб вони набули спроможність здійснювати мовленнєву діяльність; навчання комунікативної діяльності засобами іноземної мови має супроводжуватися формуванням мотивації, що уможливує реалізацію процесу навчальної діяльності і самої мовленнєвої діяльності як її компонента; формування здатності до МКК засобами іноземних мов досягається через відпрацювання окремих видів мовленнєвої діяльності (говоріння, читання, аудіювання, письмо) з наступним їх об'єднанням у цілісну систему.

Основна особливість вивчення іноземної мови полягає в тому, що її опанування як засобом здійснення процесу МКК можливе за умови засвоєння системи мови (структури мовних одиниць, правил побудови висловлювань) та усвідомлення її особливостей. Навчання іноземних мов є навчання мовленнєвої діяльності в ситуаціях МКК. Кожен мовленнєвий акт уявляє собою дію, спрямовану на передачу або сприйняття певного змісту в знаковій формі. Засвоєння мовленнєвих одиниць всіх рівнів (слово, речення, текст) передбачає засвоєння одиниць плану вираження (матеріальний аспект) і плану змісту (ідеальний аспект), а також правил поєднання одиниць у закінчене за змістом висловлювання.

Труднощі засвоєння іноземної мови пояснюються тим, що не існує однозначного зв'язку між об'єктивним змістом висловлюваної думки та її (лінгвістичною) формою: один і той же зміст можна передати різними лексичними засобами або граматичними формами. Наприклад, присудок у німецькому реченні можна сформулювати в активному або пасивному стані; одні й ті ж предметні відношення – через різні відмінки, з прийменником і без нього.

Для успішності процесу МКК засобами іноземної мови великого значення набуває спроможність студентів переносити набуті мовленнєві навички та вміння на нові комунікативні ситуації. Для внутрішньомовного позитивного перенесення граматичних навичок необхідно створити адекватні умови, серед яких найважливішими визнано такі: наявність у висловлюванні завдання (мовленнєва дія виконується не заради граматичного перетворення, а з метою висловлювання думки, почуттів, наміру тощо); спрямованість довольної уваги, насамперед, на мету і зміст висловлювання; забезпечення достатньої варіативності мовленнєвих ситуацій, в яких відбувається засвоєння мовленнєвої одиниці; контекстуально-ситуативне співвіднесення мовленнєвих одиниць, забезпечення смислових, логічних, тематичних асоціацій тощо).

Загальновідомим є такий факт: якщо люди відчувають труднощі з формулюванням висловлювання іноземною мовою, вони, як правило, роблять це згідно з нормами рідної мови. Саме такі утруднення П. Гальперін розглядає «як відправну точку для усвідомлення того факту, що ані рідна, ані іноземна мова не є прямим відображенням позамовної дійсності, об'єктивного змісту думки, системою прямих означень цього змісту, і що правильне орієнтування в мові починається з розуміння того, яким чином у ній відображається той чи інший об'єктивний зміст (Гальперін, 2004: 240)».

Засвоєння іноземних мов – це навчання творчого процесу створення такої комбінації мовних одиниць, яку неможливо наперед «спроєктувати». Цей процес не піддається повній алгоритмізації, оскільки неможливо створити безкінечну кількість ймовірнісних комбінацій мовленнєвих засобів вираження форми і змісту. Творче поєднання іншомовних одиниць у висловлюванні відбувається на високому рівні мовленнєвої діяльності, коли студент здатен вибирати із синонімічних засобів найбільш адекватні для реалізації свого наміру в певній комунікативній ситуації. До цього рівня доцільно використовувати алгоритмізацію для усвідомленого формування розмовних навичок на основі аналізу лексико-граматичних

структур. Хоча навчання мовленнєвої діяльності є процесом, яким не можна повністю управляти через його творчий характер, це не означає, що на стадії підготовки студентів до комунікативної діяльності потрібно відмовитися від застосування системи орієнтирів, що є основою для формування мовленнєвих навичок.

Стосовно навчання іноземних мов, як підкреслює П. Гальперін, існують три основні проблеми: пошук шляхів підвищення мотивації навчання, виокремлення головного аспекту навчальної дисципліни «Іноземна мова», організація навчального процесу з її вивчення (Гальперін, 2004: 234).

Загальновідомо, що джерелом позитивної мотивації для людини є можливість використовувати знання іноземної мови для безпосереднього спілкування з представниками інших культур або опосередкованої комунікації через іншомовні тексти. Але для опанування мови як засобу спілкування необхідно вивчити її систему (фонетичний, лексико-семантичний, граматичний, орфографічний і стилістичний аспекти). Це тривалий процес, який потребує значних зусиль і спрямованості на досягнення результату. Стосовно навчання іноземних мов «повноцінна мотивація», за П. Гальперіном, має місце тоді, коли студенти із задоволенням здійснюють також «орієнтувально-дослідницьку діяльність» по відношенню до самої мови та її структури (Гальперін, 2004: 255). Результатом психолого-педагогічних досліджень ученого є такий важливий висновок: для формування позитивної мотивації та її постійного підтримання необхідно, щоб предметом пізнання студентів у процесі вивчення іноземної мови була не система знаків і правил їх поєднання, а свідомість народу, який спілкується цією мовою.

Такий погляд змінює сутність і спрямованість педагогічного процесу на формування досвіду МКК і відповідно «картини світу» іншого народу під час навчання іноземних мов. Згідно з ним, організація навчальної діяльності має будуватися на культурологічному та комунікативно-діяльнісному підході і спрямовуватися на формування кожного студента як мовленнєвої особистості – майбутнього учасника реального процесу МКК. Через пізнання іншої культури, особливостей світобачення її представників відбувається збагачення свідомості і досвіду студентів, підвищення рівня комунікативної культури.

Як зазначає П. Гальперін, у навчанні іноземних мов багато проблем виникає через часте змішування понять: що є мовою «насправді» і мовою, яка розглядається «як технічний засіб» спілкування. Непродуктивність методу, який орієнтує студентів тільки на вивчення слів і граматичних правил їх поєднання, доведено життям. Наведемо цитату П. Гальперіна, що показує хибність такого шляху: «Уявляючи мову як зібрання технічних засобів повідомлення, ми позбавляємо її власної логіки, а себе – можливості орієнтуватися в цій логіці, зображуємо мову як зібрання емпіричних знаків і правил, повних усіляких винятків, і тим самим прирікаємо вивчення іноземних мов на шлях Гальперін, 2004: 235)». Застереження вченого стосується викладачів, які намагаються передати своїм студентам певну сукупність лінгвістичних знань і фактів щодо іншої культури, зробити з ними велику кількість вправ, але при цьому не формують лінгвістичну компетентність, не орієнтують їх на вироблення методів засвоєння навчального матеріалу, завдяки яким вони і в подальшому будуть здатними самостійно вивчати іншу мову та культуру, відкриваючи духовні багатства іншого народу.

Основний предмет вивчення іноземної мови – свідомість іншого народу, що відображає особливості пізнання ним об'єктивної дійсності, вона є смислом формальних структур мови, його власне мовним значенням по відношенню до позамовної дійсності (Гальперін, 2004: 244). Таку ж думку висловлює О. Леонт'єв, який зазначає, що справжнє засвоєння іншої мови відбувається тільки в результаті активного відбиття дійсності й активного спілкування (Леонт'єв, 2004: 34).

Ю. Пассов визначає МКК як комунікацію мовних особистостей, взаємодію «свідомостей, що розмовляють» (Ю. Пассов, 2001). Мовна особистість – це «національно-специфічний тип комуніканта, який має культурно обумовлену ментальність, картину світу і систему цінностей, дотримується певних когнітивних підходів, мовних, поведінкових і комунікативних норм і потенційно здатний до міжкультурної трансформації» (Леонтович, 2002: 122).

Грунтуючись на цих положеннях, можна зрозуміти, що вивчення іноземної мови стає можливим тільки на основі порівняння іншої культури з культурою свого народу. Постійне співставлення того, яким чином у різних мовах відображаються одні й ті ж явища, предмети, події або процеси, створює найсприятливіші умови для осягнення їх смислу, сприяє успішному засвоєнню лінгвістичної форми його вираження. Тому основним методом вивчення іноземної мови є співставлення і порівняння реалій у широкому контексті різних культур.

Хоча лексичний і граматичний аспекти мови є важливими у вивченні мови, але вони не складають її сутності. Дослідження П. Гальперіна і О. Кабанової доводять, що зміст категорій мови виявляється не в зовнішніх граматичних формах, а, передусім, у граматичних значеннях – елементах мовної свідомості (Гальперін, Кабанова, 2004: 291). Вони складають лінгвістичні категорії, які є безпосереднім об'єктом засвоєння студентів на заняттях з іноземної мови. Фрагмент реальною дійсності, що відображається вербальними засобами, представляється у мовній свідомості лінгвістичними категоріями, яким відповідають граматичні форми. На основі порівняння з рідною мовою можна визначити особливості іншого народу у способах передачі часу (минулий, майбутній, теперішній), граматичного значення відмінків, різних логічних відношень між словами в реченні.

Отже, завдання викладача полягає у тому, щоб показати специфіку іноземної мови, яка відображається в сприйнятті і способах передачі одного і того ж змісту, а після цього продемонструвати засоби реалізації існуючих відмінностей. Педагогічна практика викладання іноземних мов повністю підтверджує висновок П. Гальперіна і О. Кабанової: у навчанні іноземних мов на першому плані стоїть питання щодо формування іншомовної свідомості, а після цього – вироблення у студентів знань і навичок використання у мовленнєвій діяльності лексичного багатства і граматичних форм іншої мови (Гальперін, Кабанова, 2004: 294).

Ідея вчених щодо шляхів формування іншомовної свідомості має велике значення для навчання іноземних мов, оскільки: «радикально змінює картину самої мови в очах учня: тепер це вже не погано структурований набір технічних засобів інформації, а нова дійсність – світ суспільної свідомості... (Гальперін, 2004: 244-245)»; рідна мова з «неминучого і нещадного конкурента іноземної мови перетворюється на опору в її засвоєнні», причому в процесі їх порівняння усвідомлюється її глибина і специфіка (Гальперін, 2004: 244-245); мову можна уявити як упорядковану і чітку систему, оскільки усвідомлення формальних мовних структур за способом самого визначення відкриває загальне і раціональне підґрунтя для всіх випадків використання будь-якої лінгвістичної форми для означення будь-якої граматичної категорії; такий підхід виключає необхідність наводити чисельні винятки з правил; усвідомлення своєрідності знакових структур, що зумовлюється своєрідністю мовних значень кожної мови, відбувається завдяки встановленню однозначного зв'язку між об'єктивним змістом думки і її мовленнєвою формою завдяки середній ланці – мовній свідомості.

Наведені положення П. Гальперіна радикально змінюють уявлення щодо методів і умов формування мовленнєвих навичок та вмінь, необхідних для здійснення процесу МКК. Оскільки між змістом думки і формою її висловлювання встановлюється однозначний зв'язок, то студенти можуть навчитися не тільки правильно будувати його формальну структуру, але й правильно використовувати мовленнєві структури в певних комунікативних ситуаціях. При цьому мовні правила побудови висловлювань їм необхідно пам'ятати тільки в орієнтувальній частині мовленнєвої дії, а згодом (за умови сформованості розумових дій) вони використовуються автоматично. Отже, мовна свідомість має вирішальне значення у побудові мовленнєвих повідомлень на початковому етапі, а згодом – разом з набуттям певного рівня мовленнєвої діяльності – її посередницька роль знижується, а після досягнення рівня автоматичного використання мовленнєвих структур – згортається і спеціально не виокремлюється.

П. Гальперін наголошує на важливості застосування технології навчання іноземних мов, яка б дозволяла викладачу «нарошувати результати» навчальної діяльності після роз'яснення мовних правил, представляючи їх студентам у вигляді моделі («алгоритму»),

таблиці, «дерева рішень» тощо) для того, щоб вони могли користуватися ними без попереднього заучування правил (Гальперін, 2004: 246-247). Такий підхід полегшує студентам засвоєння граматичних структур у поєднанні з лексикою, що використовується у типових ситуаціях МКК.

Висновок. Дослідження шляхів формування у студентів «картини світу» іншого народу в процесі вивчення іноземної мови на основі концепції культурного розвитку людини і теорії діяльності представників когнітивної психології (Л. Виготським, О. Леонтєвим, П. Гальперіним та іншими) дозволило визначити основну мету навчання іноземних мов, що полягає в ознайомленні студентів з особливостями свідомості і культури іншого народу, які відтворюються в його мові. Результатом вивчення іноземних мов мають стати набуття міжкультурної компетентності на основі сформованої «картини світу» іншого народу

Науковцями доведено, що мова нерозривно пов'язана з культурою народу; її вивчення необхідно здійснювати у соціокультурному контексті; достатній рівень опанування мовою, який дозволяє користуватися нею як засобом комунікації, означає факт усвідомлення особливостей культури, що відтворюються в мові. Основним методом вивчення іноземної мови є співставлення і порівняння реалій у широкому контексті різних культур.

Педагогічна практика підтверджує результати наукового пошуку дослідників: вивчення іноземних мов має будуватися на культурологічному та комунікативно-діяльнісному підході і спрямовуватися на формування кожного студента – майбутнього учасника процесу міжкультурної комунікації. Через пізнання реалій іншої культури, особливостей світобачення її представників відбувається збагачення свідомості і досвіду студентів, підвищення рівня комунікативної культури.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Гальперин П. Я. К психологии изучения иностранного языка / П. Я. Гальперин // Психологические основы обучения неродному языку. – М. : МПСИ, 2004. – С. 234–237.
2. Гальперин П. Я. К психологии формирования речи на иностранном языке / П. Я. Гальперин // Психологические основы обучения неродному языку. – М. : МПСИ, 2004. – С. 238–248.
3. Кабанова О. Я. Языковое сознание как основа формирования речи на иностранном языке / О. Я. Кабанова, П. Я. Гальперин // Психологические основы обучения неродному языку. – М. : МПСИ, 2004. – С. 288–294.
4. Леонтович О. А. Русские и американцы: парадоксы межкультурного общения: моногр. / О. А. Леонтович. – Волгоград: Перемена, 2002. – 435 с.
5. Леонтьев А. А. Некоторые вопросы психологии обучения речи на иностранном языке // Психологические основы обучения неродному языку. – М. : МПСИ, 2004. – С. 29–52.
6. Пассов Е. И. Иноязычная культура как содержание иноязычного образования / Е. И. Пассов // Мир русского слова. – 2001. – № 3. [ropryal.ru]
7. Тер-Минасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация / С. Г. Тер-Минасова. – М. : Слово, 2000. – 262 с.

REFERENCES

1. Galperin P. Ya. (2004). K psihologii izucheniya inostrannogo yazyika. [Psihologicheskie osnovy obucheniya nerodnomu yazyiku]. M.: MPSI, pp. 234-237.
2. Galperin P. Ya. (2004). K psihologii formirovaniya rechi na inostrannom yazyike. [Psihologicheskie osnovy obucheniya nerodnomu yazyiku]. M.: MPSI, pp. 238-248.
3. Kabanova O. Ya., Galperin P. Ya. (2004). Yazyikovoie soznanie kak osnova formirovaniya rechi na inostrannom yazyike. [Psihologicheskie osnovy obucheniya nerodnomu yazyiku]. M.: MPSI, pp. 288–294.
4. Leontovich O. A. (2002). Russkie i amerikantsyi: paradoksy mezhkulturnogo obscheniya: monogr. Volgograd: Peremena, 435 p.
5. Leontev A. A. (2004). Nekotoryie voprosyi psihologii obucheniya rechi na inostrannom yazyike. [Psihologicheskie osnovy obucheniya nerodnomu yazyiku]. M.: MPSI, pp. 29-52.
6. Passov E. I. (2001). Inoyazyichnaya kultura kak soderzhanie inoyazyichnogo obrazovaniya. Mir russkogo slova. № 3. [ropryal.ru]
7. Ter-Minasova S. G. (2000). Yazyik i mezhkulturnaya kommunikatsiya. M.: Slovo, 262 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тетяна Колбіна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри іноземних мов та міжкультурної комунікації Харківського національного економічного університету ім. С. Кузнеця.

Наукові інтереси: якість вищої освіти, комунікативна підготовка студентів, міжкультурна компетентність, навчання іноземних мов.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Tetyana Kobina – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of foreign languages and intercultural communication department at S. Kuznets Kharkiv National University of Economics.

Scientific interests: communicative preparation of students in higher educational institutions, formation of experience in intercultural communication of the future specialist.

УДК 81'1 : 81'22 : 81'374 +008

DOI: 10.36550/2522-4077-2021-1-193-312-321

ХВОРОБА У ДЗЕРКАЛІ МОВИ

Олександр КОЛЕСНИК (Київ, Україна)

Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-1618-3804>

e-mail: axli@i.ua

КОЛЕСНИК Олександр. ХВОРОБА У ДЗЕРКАЛІ МОВИ. Мовні засоби, що вербалізують концепт ХВОРОБА, аналізуються з позицій міфосеміотики та лінгвоуніверсології. Особливу увагу приділено етимологічним особливостям і типологічним паралелям семантики імен концепту у різних європейських мовах. Семантика номінацій ХВОРОБИ інтерпретується з позицій лінгвоуніверсології та М-логіки. Встановлено лінгвокогнітивне підґрунтя та визначено основні функціонально-семантичні характеристики номінацій хвороби в англомовному пісенному дискурсі.

Ключові слова: система, основа, значення, хвороба, лінгвокультура, ентропія

КОLESNYK Olexandr. THE DISEASE CONCEPT THROUGH THE LANGUAGE MIRROR. The article analyzes language means verbalizing the concept of DISEASE. The paper suggests multi-vecrored interpretations of the concept names' etymology and highlights a number of typological parallels thus targeting certain universalialia that pertain to biological systems' disorders and disfunctions. The implemented methodology exercises the eco-centric focus of interpretations, considers irrational premises of cognition and rationalization of reality, fuzzy nature of objects and phenomena involved in multidimensional interactions, non-linear causative correlations of diverse phenomena and respective generic systems, quantum peculiarities of verbally conveyed informational clusters, enigmatic nature of systems' development at bifurcation points as well as systems' inverse fluctuations. The synthetic-analytical interpretations of the concept names' etymology allowed reconstructing the inchoative "nano-myth" that impacts the trajectories of further conceptualization and designation of disease-related phenomena. This "nano-myth" contains the idea of structural deformation (distortion or uncontrolled expansion) which triggers the systems' entropy rise, energy loss, dysfunctionality, discomfort and painful symptoms, as well as negative assessment (as either auto-diagnostics or external assessment). Semantics of respective stems suggests an explanation of traditional associating disease and mythic creatures. The paper introduces a formal logical model of DISEASE as scenario / "eventive" concept. The article discusses functional-semantic roles of language signs verbalizing DISEASE in different texts in Germanic languages of diverse historic periods. The paper provides quantitative analysis of respective designation units within a customary corpus encompassing English lyrics authored by the present-day rock musicians. The units from the corpus are subjected to semantic and linguo-cognitive analysis which traces the way the DISEASE is projected onto a variety of social and cultural spheres of human existence.

Key words: system, stem, semantics, disease, linguo-culture, entropy

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень і публікацій.

З огляду на глобальні трансформаційні процеси, що розгортаються у різних планах буття людства та зачіпають практично усі сфери відомої нам цивілізаційної моделі, поглиблюється низка кризових явищ, зумовлених розбіжностями між декларованими цінностями й орієнтирами (природо-центричний світогляд, здоровий спосіб життя, права людини, культурне розмаїття тощо) й реаліями (споживацько-паразитичний спосіб "господарювання", авто-деструктивний спосіб життя, викривлення і маніпуляції у сфері прав людини, глобалізація та уніфікація культур). Специфічна епідеміологічна ситуація, що склалась на планеті протягом 2019-2021 рр. і не отримала ані ефективного терапевтичного, ані превентивно-профілактичного розв'язання попри усі цивілізаційні здобутки, ресурси та технології, накладається на окреслені кризові феномени й сприяє накопиченню ентропійних характеристик усіх систем сучасної цивілізації. У цьому контексті на окрему увагу

заслужують вербально закодовані уявлення про сутність ХВОРОБИ. У розвідках різноманітного спрямування висвітлено зв'язок номінацій хвороб і концептів античної міфології (Ó Ceallaigh, 2019; Tagarelli, 2011; Trompoukis, 2007), здійснено інтерпретацію вербально окресленої у прецедентних текстах симптоматики захворювань (Ehrenkrantz, 2008), розглянуто когнітивні та психологічні основи евфемістичної номінації хвороб (Jamet, 2019). Водночас, **недослідженими** є інхоативні значення, пов'язані з інтерпретацією хвороби як біовітального, соціального та аксіологічного феномену. Відповідно, **актуальними** є реконструкція та універсологічно орієнтований аналіз первинних смислів, що становлять основу осмислення низки дотичних феноменів, а **метою** статті є багатоаспектний аналіз вербальних репрезентацій хвороби з використанням методології М-логіки.

Виклад основного матеріалу. З огляду на особливості міфологічно-орієнтованого семіозису, сутнісні ознаки денотатів і їхніх концептуалізованих іпостасей, закодовані у внутрішній формі мовних знаків, іконічно віддзеркалюють уявлення про "первинний стан" відповідної системи. При цьому, семантика першооснов (базових "код-онів") відповідних номінативних одиниць становить "нано-міф" як дефолтну програму функціонування системи, а також постає базовим оператором для ре-інтерпретації відповідного феномену у різні історичні епохи у відмінних контекстах (Колесник, 2013; Колесник, 2017).

Термінологічна дефініція ХВОРОБИ окреслює базові ознаки явища: "патологічний процес, який проявляється порушеннями морфології (анатомічної, гістологічної будови), обміну речовини / та функціонування організму (його частин) у людини / тварини" (Патофізіологія: 67). Водночас, зміст власне медичного терміну на позначення хвороби (*morbis*) вказує на "еквіфінальний стан системи", що, втім, відрізняється від природного "перехідного процесу" (зникнення, переформатування як прояв універсальних закономірностей обміну речовини та енергії) унаслідок порушень її функційних алгоритмів: лат. *morbis* "хвороба", *morbidus* "хворий, померлий" (а. *morbid*, са. *morbous* "померлий") < *mori* "помирати" / "мати вигляд помираючого" < іє. **mer-* "чинити шкоду, стирати", "помирати" (Рокотну: 733, 735), де смерть постає як наслідок "заспокоювання", тобто, втрати системою власного енергетичного потенціалу або ресурсів для функціонування. Значення "порушення" або "відхилення від норми" (під нормою розуміємо оптимальний стан і функціонування системи у відповідному середовищі), що викликає дискомфортний стан системи, вербалізується у а. *pathology* < фр. *pathologie* < лат. *pathologia* < гр. *πάθος* "страждання, журба, нещастя" < іє. **kwent(h)-* "страждати" (Hofmann: 460, 478-479). Типологічно з цими термінами співвідноситься більш пізніе а. *disease* < дфр. *desaise* "брак, дискомфорт, невезіння, хвороба" = *des-* "без"+ *aise* "спокій". Синонімічні номінації *morbis* і *pathologia* вказують на "системну похибку", проявлену у низці спостережуваних симптомів, що можуть отримувати негативну зовнішню оцінку.

У слов'янських мовах укр. *хвороба*, пол. *choroba*, слц. *choroba*, чес. *choroba*, укр. *хворуї*, блр. *хворы*, вл., нл. *chory*, чес. *chory*, полаб. *xōrě, xiiöre* "гідкий, бридкий", пслов. *xvorь* < **suoro-* (**suero-*) "різати, колоти, наривати, гноїтися" (пор. двн. *swëran* "ятритися, викликати біль", свн. *swër* "біль, хвороба", н. *Schwär, Geschwür* "болячка"), тобто "деформація, що призводить до больових відчуттів"; або < іє. **ks-* / **kes-* "різати" ("структурне пошкодження, фрагментація"); або < іє. **khour* / *kheour-*; або < **guer-* (ЕСУМ: (6) 168; Фасмер: (4) 232). Жодна з версій реконструкції вихідного "код-ону" не є переконливою, однак, їхнє узагальнення дозволяє вести мову про "несприятливі [негативно оцінювані] сигнали, викликані пошкодженням системи". Гіпотетично, віддалено асоційованою з **suero-*) є герм. **dwer-g-* < **dwez-g-* < **dwes-g-* "дурний", що є основою семантичних трансформацій, котрі вмотивували номінацію ГНОМА: "гном" ← "дурний" / "хворий") ← "під впливом міфічної / ворожої істоти" (Lieberman: xxxvi), при чому у семантиці першооснови синкретично поєднані ознака "викривлений" (двн. *twerig*, да. *dweorg*, дінд. *dhvārati* "зігнутий, пошкоджений") функціональна ознака ГНОМА "шкідник" (гел. *tiachair* "гном, хворий, збочений" (McBain: 366) → "джерело хвороби", пор. ототожнення хвороби з гномом у метричному заклятті: *Wid dweorh* (WD: 1), *Pa com in gangan dweores sweostar* "прокралася всередину гномова сестра" (WD: 12).

Подібна, але більш "прозора" вмотивована номінація хвороби спостерігається у одиницях типу рос. *болезнь*, болг. *болест*, босн. *bolest*, макед. *болест*, серб. *болест*, словен. *bolezen*, хорв. *bolest*, < **bol-* (ЕССЯ: 186-187) реалізована метонімічна номінація за "чуттєвою

симптоматикою". При цьому рос. *боль*, укр. *біль*, серб., хорв. *бол* м., словен. *bol*, укр. *боліти*, болг. *болея*, серб., хорв. *болѐти*, словен. *boljeti*, чes. *boleti*, пол. *boles*, влуж. *bolіć, boleć*, нлуж. *boleś*. (Фасмер: (1) 191) спорідн. з двн. *balō* "згуба, прокляття, зло", дісл. *bol*, дфриз. *balu*, дсакс. *balu*, да. *bealu* "нещастя, зло", гот. *balwawesei* "злість", *balwaweins* "біль, страждання", *balwjan* "мучити", дісл. *bolva* "проклинати" < герм. **balwjan-* "спричиняти страждання < **balw-*"біль, страждання" < іє. **bhel-* / *hol-* "набухати, пухнути" (Левицкий: 89; Kroonen: 50) тобто, в основі уявлень про хворобу є "запальний процес" і викликані ним деформації та відчуття, а в більш широкому сенсі "неконтрольоване розширення, надмірна ентропія системи".

Номінації хвороби кельтськими мовами реалізують такі значення: 1) гел. *galar*, ірл., дірл. *galar* "хвороба", брет. *glar, glachar*, вал. *galar* "горе" < **galro-*, можливо, спорідн. з дпівн. *galli* "вада", умбр. *holtu* "поганий, болючий". Водночас, можливий зв'язок з гел. *gal* "плакати", ірл. *gul*, дірл. *gol*, < іє. **gel-*, "біль (н. *Qual* "біль, торттури"); однак, омонімічна одиниця гел. *gal* "звитяга, війна", дірл., дбрет. *gal*, "влада, сила, могутність", вал. *gallu* "військовий загін", брет. *galloet*, корн. *gallos* "сила, могутність" ~ **galno-* (лит. *galiu* "я можу") (McBain: 187), дозволяє реконструкцію смислу "пошкодження з больовим відчуттям як наслідок використання сили / енергії (зовнішнього силового впливу)".

2) гел. *eucail* "хвороба" (McBain:156), *eugail* "хвороба"~ гел. *eug* "смерть", ірл., *eug*, дірл. *éc*, вал. *angeu*, корн., дбрет. *ancou* < **enku-s, *enkevo-* (лат. *nex* "смерть"; гр. *νεκρω* "труп"; снск. *nag* "гинути" (McBain:157) здійснюють відсилку до термінального варіанту розвитку сценарію "перебіг хвороби" (у статично-потенційному стані маркують орієнтаційний контур змісту відповідного "евентивного" концепту) і типологічно співвідносяться з герм. **kring-*.

Германські номінації хвороби а. *sickness*, норв. *sykdom*, дан. *sygdom*, ісл. *sjúkdómur*, нід. *ziekte*, фриз. *sykte*, шв. *sjukdom* (а. *sick* "хворий, недобрий" < да. *seoc* "хворий, слабкий, немічний, спотворений, мертвий, уражений", пор. дпівн. *sjukr*, дан. *syg*, дсакс. *siok*, дфриз. *siak*, снід. *siec*, нід. *ziek*, двн. *sioh*, н. *siech* "слабкий", гот. *siuks* "sick, ill") < герм. **seukaz* "хворий" < протогерм. **seuka-* < **ie. seu-* / *seug-* / *suek-* / *sueg-* "обертати, крутити, скручувати" (Левицкий: 447). Ймовірно, **ie. seu-* пов'язаний також із дісл. *sott*, норв. *sott*, шв., дан. *sott*, да. *suht*, двн. *suht*, гот. *sauhs* "хвороба", н. *Sucht* "пристрасть, манія", а. *besot* "затьмарювати розум", а також дісл. *sut*, норв. *sūt* "хвороба, горе" < герм. **suhti-* (Vries: 531, 564), де "хвороба як наслідок обертання" вказує на психічний розлад. Розвиток значення "скручений" > "поганий" > "слабкий" > "хворий", що уявляється як "слабкість унаслідок деформації", аналогічний до н., нід. *krank* "хворий" < а. *crank* "згинати, слабкий", да. *cranc* "хворий", снід. *krank* "слабкий, хворий, незначний", снн. *krank* "слабкий, поганий, злий", свн. *kranc* "слабкий, поганий, незначний", двн. *krank* "слабкий", дфриз. *kronk* "слабкий, хворий", шв. *krank*, дісл. *krangr* "слабкий", свн. *krangel* "біда, потреба", дісл. *kranga* "повзти", а. *cringe* "гнути", да. *cringan* "гинути у бою" < **kring-* / *krang-* / *krung-* "гнути; вигин" (Левицкий: 331) У цьому випадку "хвороба" позначається як "втрата енергії" системою. Подібні евфемістичні номінації наявні в інших мовах, пор. укр. розм.: *Дідо зовсім заслаб головою*.

При типологічному зіставленні вказані значення асоціативно корелюють з іє. *alp-* "маленький, слабкий" > протогерм. **alba-z, *albi-z* > а. *elf*, да. *älf, ilf, ylf* "злий дух, монстр", дпівн. *alfr*, норв. *alv*, дшвед. *älf*, ддан. *elv*, дсакс. *alf*, снід. *alf*, нід. *alf*, свн. *alf*, двн. *alb*, нім. *alp* "примарна істота, помічник чорта; дурень" [Rokony: 35], при чому слабкість та невеликий розмір істоти є мотиваційною основою розвитку значень "хворобливий" ~ "дурний" (пор. гел. *ealbhar* "нездара" < дпівн. *alfr, elf* [McBain: 150] і "той, що спричиняє хворобу", "шкідливий" та "злий". Відповідно, при вторинній номінації відбувається і зворотне метонімічне перенесення "міфічна істота" → ["шкідлива" / "шкідник"] → "хвороба", що віддзеркалює уявлення про надзвичайних істот як джерело хвороб (пор. да. назву хвороби у метричному заклятті: *weterælfadle* (Wt: 1), підвид "хвороби" типу психічного розладу: н. фолк. *es lag ihm (wie) ein Alp auf der Brust* "це його дуже пригнічувало". Значення "втрата сили" / "енергії" як основа номінації хвороби реалізована також у ісп. *enfermedad*, галіс. *enfermidade*, а. *infirmité*) < лат. *infirmus* "слабкий, ламкий" = *in-* "заперечення / протилежний" + *firmus* "міцний, стабільний" < **dher-* "тримати, підтримувати".

А. *illness* "хвороба", а. *ill* "хворий, неприйнятний, хворобливий, болючий, нещасливий" < дпівн. *illr* "злий, поганий, важкий" з подальшою затемненою етимологією. При

узагальненні версій, що вказують на спорідненості дпівн. *illr* та: 1) двн. *ilgi* < **elhila*; пор. запозич. фін. *elkiä* "веселий, кумедний, пустотливий", *ilkiä* "огидний, потворний, жахливий, злий, підступний"; 2) з.в., одн. *illan* < **iðlan*, *iðilan*, да. *idel*, дсакс. *idal*, *idil*, двн. *ital* "марний, непотрібний, порожній"; 3) *illan* < **iðlan*, *ið*, з розвитком значення "старанний, надмірний" > "поганий" (пор. укр. розм. *що занадто – то не здраво*); 4) дірл. *elc* "злий", дслов. *lakati*, лит. *alkti*, латв. *alkt* "жадати, бути голодним" < **el-* "гнути, згинатися" (Vries: 285), а також з урахуванням семантики герм. **iljan-* "поспішати" (дсакс. *ilian*, снід. *ilen*, нід. *ijlen* "поспішати", двн. *illan*, *ilen*, н. *eilen* "поспішати" < ? **hle(i)-* "йти, пересуватись", а також герм. **idojan-* "пересуватись хаотично, рухатись, коливатись" < ? **hli-t-eh2* (Kroonen: 269), маємо змогу реконструювати "нано-міф": "незадовільний (оцінюваний як поганий) стан системи, викликаний неконтрольованим рухом / надмірною динамікою / нерегульованим споживанням ресурсів, що замість забезпечення функціонування системи спотворює її конфігурацію".

Розвиток негативних оцінних конотацій у номінацій хвороби різними мовами має наступну германську паралель: а. *ailment* < да. *eglan* "турбувати, вражати" < протогерм. **azljaz* (EDME) (також джерело да. *egle* "огидний, потворний, болючий", гот. *agls* "негідний, той, що викликає сором", *aglīpa* "труднощі, розлад", *us-agljan* "пригнічувати") < і.е., **agh-lo-*, **agh-* (1) "боятись, бути пригніченим".

Нарешті, номінації типу ісп. *mal*, іт. *malattia*, фр. *maladie*, *mal*, дфр. *maladie* а. *malady* < лат. *male habitus* "у поганому стані, хворобливий" < лат. *male* "погано", *malus* / *mala* / *malum* "поганий" < і.е. **mel-* "хибний, поганий, неправильний", при чому полісемантизм **mel-* дозволяє поєднання значень "хибний" > "злий" (Pokorny: 719) і "сильний, великий" > "надмірний" (лат. *multus*, гр. *μολα* "багато") (Pokorny: 720), що виявляється типологічною паралеллю до закодованого іншими основами смислу "неконтрольоване розширення системи". У свою чергу, *habitus* (діспр. від *habere* "мати, тримати" < і.е. **ghabh-*, *ghebh-*, "давати, отримувати" (санскр. *gabhasti-* "рука", дірл. *gaibim* "я беру / маю", лум. *gabana* "жменя", гот. *gabei* "скарб", да. *giefan*, дпівн. *gefa* "давати"), що уможливорює реконструкцію смислу "набутий / переданий стан [негативно оцінюваної] деформації".

Отже, для індоєвропейських лінгвокультур притаманні універсальні уявлення про хворобу як результат структурної деформації (викривлення або неконтрольоване розширення), що призводить до збільшення рівня ентропії системи, втрати енергетичного потенціалу, дисфункційності й некомфортного стану з відповідними (больовими) симптомами, а також негативною оцінкою (як зовнішньою, так і, потенційно, автооцінкою). Алюзивно здійснюється відсилка до зовнішніх причин хвороби, співвіднесених з міфічними істотами. При цьому зовнішні чинники надсистемного плану здатні здійснювати лікувальну дію на систему, при чому і хвороба і людина осмислюються як об'єкти впливу, хвороба постає пацієнтом, а людина – бенефактивом: *et auferam infirmitatem de medio tui.* "і я заберу хворобу з-поміж вас" (Vulgate: Ex. (23) 25), *infirmus, et visitastis me* "я був хворий, і ти потурбувався про мене" (Vulgate: Mat.(25)-36). В абстрактно-логічному вигляді наведені значення впорядковуються так:

$$\begin{aligned}
 (1) \text{ IN SYS } (W^n) &= \sum p|a^n b^n c^n d^n| / q^n; x|a^n b^n c^n d^n| / y^n; s^n; t^n \\
 \text{IF } (2) \text{ W} / \zeta &\sum p|a^{n-1} b^{n-1} c^{n-1} d^{n-1}| \\
 \text{IF } (3) \text{ W} / \text{trans}(\Delta \epsilon) &\sum p|a^{n-1} b^{n-1} c^{n-1} d^{n-1}| \\
 \text{IF } (4) \text{ W} / (\text{scen } \Delta n) &\sum p|a^{n-1} b^{n-1} c^{n-1} d^{n-1}| \\
 \text{THEN} \\
 (5) \sum p|a^n b^n c^n d^n| &/ q^{\lim \rightarrow 0}; x|a^{\Delta n} b^{\Delta n} c^{\Delta n} d^{\Delta n}| / y^n; s^{\Delta n}; t^{\Delta n} \\
 (6) \sum p|a^n b^n c^n d^n| &/ q^{\lim \rightarrow 0}; x|a^{\Delta n} b^{\Delta n} c^{\Delta n} d^{\Delta n}| / y^n; s^{\Delta n}; t^{\Delta n} \\
 (7) \sum p|a^n b^n c^n d^n| &/ q^{\lim \rightarrow 0}; x|a^{\Delta n} b^{\Delta n} c^{\Delta n} d^{\Delta n}| / y^n; s^{\Delta n}; t^{\Delta n} \\
 (8) \sum p|a^{\lim \rightarrow 0} b^n c^n d^n| &/ q^{\lim \rightarrow 0}; x|a^{\Delta n} b^{\Delta n} c^{\Delta n} d^{\Delta n}| / y^n; s^{\Delta n}; t^{\Delta n} \\
 (9) &= \text{SYS}_{\lim \rightarrow 0}
 \end{aligned}$$

- (1) якщо система (SYS) з будь-якого світу (W) мірності (n), що включає живу істоту (р) з онтологічними (а), функційними (b), аксіологічними (с) та локативними (d) ознаками, проявленими у ступені / мірності (n), яка виконує дії (q), дозволені виміром (n), а також неживих предметів (x), з відповідними онтологічними (а), функційними (b), аксіологічними

(с) та локативними (d) ознаками, проявленими у ступені / мірності (n), що функціонують як (у) за нормами виміру (n) у просторі (s) та часі (t), організованими за закономірностями виміру(n), (2) за умови використання базового міфологічного інтерпретаційного оператора (ς), (3) здійснення впливу енерго-інформаційного імпульсу певної сили ($\Delta\epsilon$), що трансформує систему (*trans*), або (4) розгортання низки варіативних сценаріїв (scen Δn), у ході котрих будь-який параметр живої істоти *p* погіршується у ступені *n-1*, в архітектурі біовітального ядра системи (живої істоти *p*) можливі (5) просторові деформації або пошкодження ($d^{\lim \rightarrow 0}$), (6) погіршення оцінки з боку кореферентних систем ($c^{\lim \rightarrow 0}$), (7) обмеження функціонального потенціалу ($b^{\lim \rightarrow 0}$), (8) атрофія сутнісних ознак або компонентів істоти ($a^{\lim \rightarrow 0}$), що у кожному випадку унеможливають виконання суб'єктом звичайного набору дій ($q^{\lim \rightarrow 0}$), або анігіляція системи ($SYS^{\lim \rightarrow 0}$).

Номінації ХВОРОБИ (НОСІЇВ ХВОРОБИ) у текстах германськими мовами різних жанрів і історичних епох (у синкретично-синтетичному розумінні – у "квантовому" просторі семіосфери, що поєднує діахронічно віддалені, але семантично нелінійно-компліментарні, вербально сконструйовані альтернативні світи) засвідчують, що відповідний феномен як об'єкт категоризаційної та мовно-семіотичної діяльності людини інтерпретований на таких системних рівнях (Колесник, 2017):

(1) рівень фізично-фізіологічний: *feorhseoc fleon under fenhleoðu* "[Grendel] смертельно-хворий шукав прихистку на болотах" (Beowulf: 819-820), *wordcwudum wundum dryhtne hyran heaðosiocum* "за велінням словом його пораненого вродаря, хворого-від-війни"(Beowulf: 2753-2754), *sexbennum seoc* "хворий від ран, завданих мечем"(Beowulf: 2904), де *-seoc / seoc* – це метафоричний кваліфікатор, що при сполученні з номінатором каузатора / джерела хвороби (*feorh-*, *heaðo-* у композитах, або *sexbennum* у фразовій номінації) набуває значення "вражений у двобої" або "тяжко поранений"; *Eft sona bið þæt þec adl oððe ecg eafþes getwæfð* "скоро трапиться так, що або хвороба або меч вкоротять твою силу", (Beowulf: 1702-1703), *adl oþðe iren* "хвороба чи сталь [його вразить]" (Beowulf: 1847), *no hine wiht dweleð adl ne ylðo* "ніяк не зашкодить йому ані хвороба, ані вік"(Beowulf: 1735-1736), де *adl* - це дезигнатор, що позначає агенса як "антагоніста з більш / або менш потужним потенціалом, ніж у агоніста"

(2) рівень психо-емоційний: *Gistas setan modes seoce* "гості сиділи духом хворі", де *seoce* – метафоричний атрибутивний кваліфікатор, що у поєднанні з номінацією об'єкта атрибуції породжує значення "засмучений, пригнічений" (Beowulf: 1603-1604); *vil manigen vngesunden sach man vroelichen sít* "хворі раділи" (Nibelungenlied: 268), де *vngesunden* - дезигнатор, що позначає експерієнцера у стані емоційної трансформації;

(3) рівень ментальний: подібні номінації вживаються в академічному, науковому або криміналістичному дискурсі, пор.: *Mental illness plays no part in the majority of violent crimes committed in our society*. (MVM), або у пісенному дискурсі: *sick and perverted, A psycho's been unleashed* (Iron Savior: Flesh);

(4) рівень соціально-адаптивний: *Sjúkum kalfi* "[не довіряй] хворій тварині" (Havamál: 87), де "вражений хворобою" є симптомом до неадекватних "налаштувань" системи і непередбачуваних наслідків взаємодії з нею; *mun ek þik við bölví // brenna ganga, // líkna ok lækna* "тебе / тобі від хвороби випаляю болячку, вилікую та зцілю" (Guðrúnarkviða: 39); у відносинах всередині групи хвороба визнається неприпустимою та в якості антагоніста потрапляє до сценарію ЛІКУВАННЯ, а констататор-дезигнатор *bölví* вказує пацієнта; *Ich werde sie ein Krankheit schenken* (Rammstein, Mutter), де *Krankheit* – номінатор пацієнса, що в прогнозованому сценарії виконуватиме роль інструмента; *Ich bin nach deiner Liebe so krank* (In Extremo: Vollmond), де *krank* – кваліфікатор, фактитив, що вказує на результат взаємодії з істотою, що проявляє надзвичайні властивості. У сучасному розмовному англійському дискурсі кваліфікатор *sick* є абмівалентним і позначає як схвально-позитивну оцінку системи з боку групи ("That dribbling was sick!" у спортивному теле-коментарі як відзнака майстерного / надзвичайного виконання технічного ігрового елемента), так і негативну оцінку: *sick fucking racist, you were born to be deceived* (Annihilator: Never).

(5) рівень міжгрупових взаємодій: *hvárts eru sótt dauðir* "тих, хто помер від хвороби" (Sigrdrífumál: 33), де *sótt-* є дезигнатором каузатора, а *sótt dauðir* – номінацією пацієнта, на

якого спрямована колективна / між групова діяльність (поховання); *Contagious maladies, e.g. dragon pox, vanishing sickness, scrojungulus, etc.* (Rowling: 486), де "хвороба" / типи хвороби є фокусом між груповою взаємодією у певному просторі (лікарня);

(6) рівень аксіологічний: *die siechen vngesunden die mvsin si verklagen* "[забули, що] про хворих слід піклуватись" (Nibelungenlied, 296), де *vngesunden* – дезигнатор бенефактива, учасника "невдалого сценарію", що відхилився від ціннісних орієнтирів; *Er-at maðr alls vesall, // þótt hann sé illa heill* "Зовсім знедоленим ніхто не є, хоч він і хворий" (Havamál: 69), де номінація ХВОРОБИ становить один з полюсів діалектичної дихотомії.

(7) рівень інформаційний / "цивілізаційний": *en eldr við sóttum* "полум'я проти хвороби" (Havamál: 137), що демонструє універсальну опозицію "системна похибка [хвороба]" VS "енергія надсистеми", де ВОГОНЬ (*eldr*) є метафоричною міфопоетичною презентацією специфічного виду енергії, що вносить програму розвитку системи, трансльовану надсистемою (сакральною сферою, комплексом астрофізичних об'єктів значної мірності, законами природи тощо) і переформатує попередню пошкоджену конфігурацію системи.

Алюзивно зі "смертельною хворобою", попри відсутність прямої номінації, можуть співвідноситись вербалізації агентів, представників контрарно (отже, вороже) орієнтованих систем, що впливають на цілу соціальну групу: *se ðeodsceaða* "пошесть людей" = вбивця, шкідник, монстр (Beowulf: 2278), або хибних аксіологічних орієнтирів: *womnum gewitnad* "уражений гріхами" (Beowulf: 3073). Низка когнітивних, психологічних (страх перед "трансформацією" і невідомим, очікування неприємних больових відчуттів, неспроможність виконувати звичні види діяльності, неестетичний вигляд і очікувані негативні оцінки представників соціальної групи) та культурно-регулятивних чинників (наприклад, традиційне уявлення про негідний варіант СМЕРТІ від старості або хвороби, трансльоване у конструйованому реміфологізованому уявному світі: *better to fall by the sword than to die from age or ail* (Bathory: The Land) (*ail* – дезигнатор-каузатор), що детермінують негативне сприйняття системи у пошкодженому стані, призводять як до діахронічного розвитку евфемістичних (*not doing well* замість *mortally ill*) або дисфемістичних номінацій, вживання назв хвороби як інвективів: *A plague o' both your houses! I am sped* (Shakespeare: Act 3, Sc.3, 92), пов'язаних з уявленнями про магічно-креативні здатності мовних знаків, а також про можливість передачі хвороби магічним (вербальним) шляхом.

Зокрема, в англomовному пісенному дискурсі ХХ-ХХІ ст. (у лінгвокреативний період існування лінгвокультур) номінації ХВОРОБИ демонструють такі риси ("користувацький" корпус з 728 пісенних текстів англomовних рок-виконавців загальним обсягом 131040 слів проаналізовано за допомогою AntConc 3.5.8).

Таб.1. Репрезентація номінацій хвороби у корпусі

Ім'я концепту ХВОРОБА	Кількість	Серед кореферентів	У корпусі
<i>sickness</i>	38	17,3	0,023
<i>disease</i>	126	57,2	0,096
<i>illness</i>	3	1,36	0,002
<i>malady</i>	3	1,36	0,002
<i>ail</i>	1	0,01	0,000067
<i>plague</i>	50	22,69	0,038
Разом	221	≈100 %	≈ 0,16 %
Номінація наслідку хвороби			
<i>sick</i>	156	69,33	0,12
<i>diseased</i>	16	7,11	0,01
<i>plagued</i>	9	4	0,006
<i>ill</i>	44	19,56	0,03
Разом	225	100 %	≈ 0,17 %
Базовий симптом			

pain	585	91,26	0,45
mutilation	27	4,21	0,02
bleeding	27	4,21	0,02
deformity	2	0,32	0,00013
Разом	641	100%	≈ 0,49 %

Певні диспропорції помітні у кількісній репрезентації імен ХВОРОБИ і когнатів - назв відповідного стану (Рис.1).

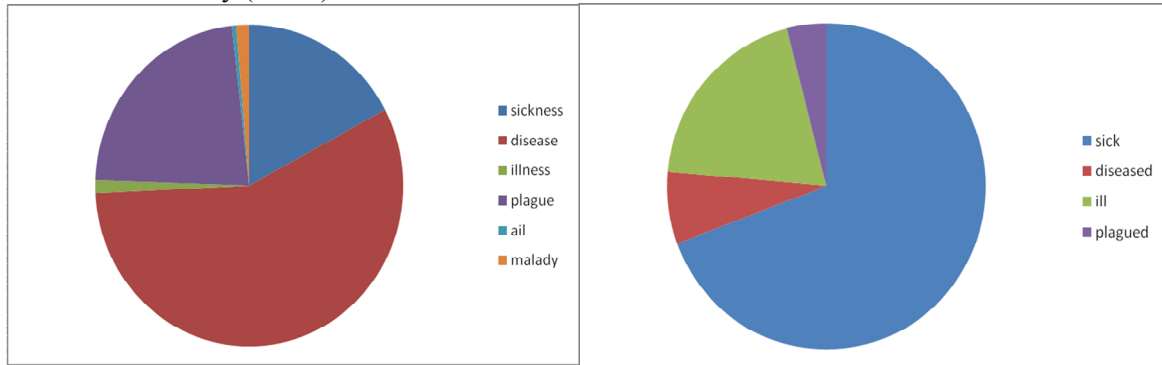

Рис.1. Співвідношення номінацій хвороби і відповідних станів

Так, найбільш поширеними номінаціями власне ХВОРОБИ (процесу клінічного характеру) є *disease*, а найбільш чисельні номінації "хворобливого стану" (пов'язаного з різноманітними сценаріями і контекстами) включають одиницю *sick*. Частка номінацій ХВОРОБИ у вибірці не перевищує 1%, що свідчить про відсутність домінантного "патологічного забарвлення" саме цього фрагменту семіосфери. Рівнозначні номінативні одиниці, до складу котрих входить певне ім'я ХВОРОБИ, реалізують такі її семантичні ролі / моделі концептуалізації (цитати з корпусу без вказівки на виконавця) як **ХВОРОБА – це:**

об'єкт трансляції / трансльований стан: *I bring poverty, sickness and death; iron voice causing sickness; Spreading disease and all the madness like dreamscapes; I've really got some vices, the way you spread your disease; Migratory frenzy, the disease begins to spread; Spreading your poison disease Black is the magic, past the insane; In the breeze The disease Breaking out Flying about; Bleeding the lives of the lost Feeding them terminal disease;*

слабкість / пошкодження: *His body was weak of sickness and old age; Your mind is sickly from Alzheimer's disease. And decadence and debauchery killed your memories;*

суб'єкт (агєнс, каузатор, афліктор): *I am your sickness Biting you; This vile sickness Cut too many down ; sickness destroyed his life; Orphans of sickness; Signed by your own sickness; 'Cause from the mud there comes disease A new born hate disturbs the peace; Disease-Inflicting the soon to be born;*

суб'єкт (сутність, домінатор): *Feeling a sickness building inside of me; Sickness fell upon Ligeia; Pathogenic – I spread like a sickness – mad and schizophrenic; A festering sickness that rages inside [також "вміст контейнеру"], spreading like a disease, a cancer-like affliction to bring us down to our knees; infecting like disease – all life below is crushed under the power of machine; I am disease and I'll bring society to it's knees; Disease, disease, disease my friend – for this whole world's in devil's hand;*

суб'єкт-антагоніст: *you are the sickness I am the cure; The grand design of the mother We the disease, and her the cure;*

патологічний процес (фізіологічний) / (екологічний - цивілізаційний): *The psychological sickness; the sickness I am dying from; In sickness ...In health; Sickness is increasing, as the oceans turn red; Disease, war black death touching man // The human strain, returning plague; Unburied decedents that no longer die Dispellèd amok amongst sickness The dead and living are one; filthy teacher's Spreading the disease; All nations hail the end of peace New dawn inception of disease; Some new disease, Some different death; The end of life's immortalized Disease and agony; It's the triumph of shame and disease; Infected with an old disease;*

патологічний процес (негативна оцінка): *Torture, murder, necrophilia, sickness of the mind; Killed by Mother's infliction – Psychotropic sickness – There will be no forgiveness; Pure lust is his vice – a sickness to defile; To live on your knees is your own disease;*

сенсорне відчуття / емоційний стан: *I've found myself in this sickness – feel It's the darkness; A sickness that's known as Pure hate; The fear grows as a sickness uncured;*

простір / контейнер: *Unexpected relapse into sickness; he depth of your sickness could not be contained; As they once are lost and into the sickness they fall; sickness is your bed; Symposium Of Sickness [на перетині з доменом "якість"];*

об'єкт протидії / переміщення з контейнера: *Incinerate the sickness from this earth; sickness I have left behind; They cut away The sickness Out of all of us; Take this sickness out please; A world of sickness to overcome – We're virus we are a shame; We need a cure for this disease A healing hand; Now it's time to release our souls from all disease; Cut out the disease The lies and deceit; Disease already left my head; Disease, disease, disease my friend – throw the key or you may die; there ain't no more demons and no more disease – and, mankind, live up, you're free again;*

вміст контейнеру: *sickness in my heart; The sickness inside of you ...Chasing fear; They're a sickness that's in all our minds;*

об'єкт взаємодії: *That sickness is my command; Stuffing all we take with us – Madness sickness; it is the sickness that I crave; I want to die Brutally deceased brutally deceased... To die in sickness [контейнер / бажаний простір переміщення];*

якість: *The sickness of religion is the temple of the dead; Symphonies Of Sickness; A new cureless disease – Another man made religion; they are true death – They are Hate, Despair, Disease*

Висновки. Встановлені семантичні ознаки імен концепту ХВОРОБА засвідчують, що цей феномен є своєрідною універсалиєю у індоєвропейських лінгвокультурах: низка типологічних паралелей реалізують уявлення про негативно оцінювані в ході "автодіагностики" або оцінки зовнішньою системою структурні та функційні викривлення в архітектоніці біовітальних систем. Глибинні універсальні смисли "втрата енергоємності" і "структурне викривлення", як причини надмірного рівня ентропії, дисфункції та потенційної анігіляції системи, пов'язуються передовсім із зовнішнім шкідливим впливом, що зумовлюють виключно "зовнішні" стратегічні підходи до розуміння причин, профілактики й терапії захворювань. У свою чергу, зміст концепту хвороба постає інтерпретаційним оператором, крізь призму котрого концептуалізуються різноманітні кризові явища соціального буття. **Перспективним** є зіставне дослідження номінацій хвороб у різних типах і жанрах дискурсу.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. (ЕСУМ) Етимологічний словник української мови: В 7 томах. Укл. Болдирев Р. В. та ін. – К.: Наукова думка, 1982 – 2006.
2. Колесник О.С. Лінгвокультурні та лінгвосоціотичні особливості вербалізації концепту-міфологеми *вогонь* // Мовні та концептуальні картини світу. – Вип. 41. – Ч. 1. – К.: Київський університет, 2013. – С. 219 - 227.
3. Колесник О.С. Introducing M-logic: basic remarks on key concepts. Теоретична і дидактична філологія. Серія "Філологія". Серія "Педагогіка". – Вип. 25. – Переяслав-Хмельницький: ПП Щербатих О.В., 2017. – С. 159-169.
4. Левицкий В. В. Этимологический словарь германских языков. / В. В. Левицкий. – Винница: Нова книга, 2010. – Т.1. – 610 с.
5. Патологическая физиология / под ред. В.В. Новицкого, Е.Д. Гольдберга, О.И. Уразовой: ГЭОТАР-Медиа, 2009. – Т. 1. – 848 с.
6. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка / М. Фасмер; [пер. с нем. и доп. О.Н Трубачева] : В 4-х т. – М.: Прогресс, 1964. – 1973.
7. (ЭССЯ) Этимологический словарь славянских языков / ред. Трубачев О.Н. – Т. 2. М.: "Наука", 1975. – 239 с.
8. Annihilator. Never // Remains, 1997. – режим доступу : <http://www.darklyrics.com/lyrics/annihilator/remains.html#1>
9. AntConc Homepage. – режим доступу : <https://www.laurenceanthony.net/software/antconc/>
10. Bathory. The Land // Nordland II, 2003. – режим доступу : <http://www.darklyrics.com/lyrics/bathory/nordlandii.html#1>
11. Beowulf. – режим доступу : http://www.sacred-texts.com/neu/ascp/a04_01.htm
12. (EDME) Etymological Dictionary of Modern English. / Ed. by D. Harper. – режим доступу : <http://www.etymonline.com>

13. Ehrenkranz, N. J., Sampson, D.A. Origin of the Old Testament Plagues: Explications and Implications / N. Joel Ehrenkranz, Deborah A. Sampson. // *Yale Journal of Biology and Medicine*. – 2008. – # 81(1). – PP. 31–42.
14. Guðrúnarkviða in forna. – режим доступу : <http://norroen.info/src/edda/gudrun2/>
15. Havamál. – режим доступу : <http://norroen.info/src/edda/havamal/>
16. Hofmann J.B. *Etymologisches Wörterbuch des Griechischen*. – München: Verlag von R. Oldenbourg, 1950. – 543 p.
17. In Extremo. Vollmond // Sünder Ohne Zügel, 2001. – режим доступу : <http://www.darklyrics.com/lyrics/inextremo/snderohnezugel.html#6>
18. Iron Savior. Flesh // Megatropolis, 2007. – режим доступу : <http://www.darklyrics.com/lyrics/ironsavior/megatropolis.html#1>
19. Jamet, D. The Neological Functions of Disease Euphemisms in English and French: Verbal Hygiene or Speech Pathology? / Denis Jamet // *Lexis - Journal in English lexicology*. – 2018. – #12 : <https://journals.openedition.org/lexis/2397>
20. Kroonen G. *Etymological Dictionary of Proto-Germanic*. / Ed. by A. Lubotsky. – Leiden-Boston: Brill, 2013. – 794 p.
21. Liberman A. *An analytic dictionary of English etymology : an introduction* / Anatoly Liberman ; with the assistance of J. Lawrence Mitchell. – Minneapolis, London : University of Minnesota Press, 2008. – 363p.
22. McBain A. *An Etymological Dictionary of the Gaelic Language* / A. McBain. – Stirling: Eneas MacKay, 1911. – 426 p.
23. Mooney, J. The Medical Mythology of Ireland / James Mooney // *Proceedings of the American Philosophical Society*. – Vol. 24. – No. 125. – 1887. – pp. 136-166.
24. (MVMI) The Myth of Violence and Mental Illness. Canadian Mental health Association. – Durham. – режим доступу : <https://cmhadurham.ca/finding-help/the-myth-of-violence-and-mental-illness/>
25. Nibelungenlied, Das. – Stuttgart : Philipp Reclam, 2004. – 1045 S.
26. Ó Ceallaigh, L.B., Kelly, A. Revenants, Retroviruses, and Religion: How Viruses and Disease Created Cultural Mythology and Shaped Religious Perspectives / L.B. Ó Ceallaigh , Andrew Kelly. – Kindle Books, 2019. – 297 p.
27. Pokorny J. *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch* / Julius Pokorny. – Bd. 1–2. – Bern: Francke. – 1959. – 1183 S.22.
28. Rammstein. Mutter // Mutter, 2001. – режим доступу : <https://www.azlyrics.com/lyrics/rammstein/mutter.html>
29. Rowling, J. K. *Harry Potter and the Order of the Phoenix* / J. K. Rowling. – N.Y. : Scholastic, 2004. – 875 p.
30. Shakespeare, W. *Romeo and Juliet* / William Shakespeare ; fully annotated, with an introduction by Burton Raffel. – New Haven and London: Yale University Press, 2004 – 222 p.
31. Sigdrífumál. – режим доступу : <http://norroen.info/src/edda/sigdrif/>
32. Tagarelli, A., Tagarelli, G. et al. Greek and Roman Myths Recognized in Naming Syphilis / Antonio Tagarelli, Giuseppe Tagarelli et al. // *JAMA Dermatology*. – 2011. – 147(11). p. 1316.
33. Trompoukis, C., Kourkoutas, D. Greek mythology: The eye, ophthalmology, eye disease, and blindness / Constantinos Trompoukis, Dimitrios Kourkoutas // *Canadian Journal of Ophthalmology*. – 2007. – 42(3). – pp. 455-459.
34. Vries de, J. *Altnordisches etymologisches Wörterbuch* / Jan de Vries. – Leiden : Brill, 1962. – 686 S.
35. Vulgate Bible. – режим доступу : <https://www.sacred-texts.com/bib/vul/index.htm>
36. (Wt) Wæterælfadle. – режим доступу : http://www.sacred-texts.com/neu/ascp/a43_07.htm
37. (WD:) Wið dweorh. – режим доступу : <http://colecizj.easyserver.com/porodch3.htm>

REFERENCES

1. (ESUM) (1982 – 2006). *Etymolohichniy slovnyk ukrayinskyi movy* [Etymological dictionary of the Ukrainian language]. Boldyrev R.B., ed. In 7 vol. Kyiv: Naukova dumka.
2. Kolesnyk, O.S. (2013). Lihvokulturni ta lihvosemiotychni osoblyvosti verbalizatsiyi kontseptu-mifolohemy VOHON [Linguocultural and linguo-semiotic peculiarities of verbalizing the mythic concept of FIRE]. *Movni ta kontseptualni kartyny svitu*. 41(1). K.: Kyiv university, pp. 219 - 227.
3. Kolesnyk, O.S. (2017). Introducing M-logic: basic remarks on key concepts. *Teoretychna I dydaktychna filologiya. "Filologiya". "pedagogika"*. Issue. 25. Pereyaslav-Hmelnytskyi: Shcherbatyh O.V. pp. 159-169.
4. Levitskiy, V.V. (2010). *Etimologicheskii slovar germanskikh yazykov* [Etymological dictionary of Germanic languages]. Vinnitsa: Nova Knyha. V.1, 610 p.
5. *Patofiziologiya* [Pathological physiology]. Novitskiy V.V. et al, eds. GEOTAR-media, 2009. Vol. 1. 848 p.
6. Fasmer M. (1964-1973). *Etimologicheskii slovar russkogo yazyka* [Etymological dictionary of Russian]. M.: Progress.
7. (ESSY) *Etimologicheskii slovar slavianskikh yazykov* [Etymological dictionary of Slavic languages]. Vol 2. M.: Nauka, 1975. 239 c.
8. Annihilator (1997). Never. *Remains*. URL: <http://www.darklyrics.com/lyrics/annihilator/remains.html#1>
9. AntConc Homepage: URL: <https://www.laurenceanthony.net/software/antconc/>
10. Bathory (2003). The Land. *Nordland II*. URL: <http://www.darklyrics.com/lyrics/bathory/nordlandii.html#1>
11. Beowulf. URL: http://www.sacred-texts.com/neu/ascp/a04_01.htm
12. (EDME) *Etymological Dictionary of Modern English*. Ed. by D. Harper. URL: <http://www.etymonline.com>
13. Ehrenkranz, N. J., Sampson, D.A. (2008). Origin of the Old Testament Plagues: Explications and Implications. *Yale Journal of Biology and Medicine*. 81(1). pp. 31–42.
14. Guðrúnarkviða in forna. URL: <http://norroen.info/src/edda/gudrun2/>
15. Havamál. URL: <http://norroen.info/src/edda/havamal/>
16. Hofmann, J.B. (1950). *Etymologisches Wörterbuch des Griechischen*. München: Verlag von R. Oldenbourg, 543 p.

17. In Extremo (2001). Vollmond. *Sünder Ohne Zügel* URL: <http://www.darklyrics.com/lyrics/inextremo/snderohnezugel.html#6>
18. Iron Savior (2007). Flesh. *Megatropolis* URL: <http://www.darklyrics.com/lyrics/ironsavior/megatropolis.html#1>
19. Jamet, D. (2018) The Neological Functions of Disease Euphemisms in English and French: Verbal Hygiene or Speech Pathology? *Lexis - Journal in English lexicology*. 12 URL: <https://journals.openedition.org/lexis/2397>
20. Kroonen G. (2013). *Etymological Dictionary of Proto-Germanic*. Ed. by A. Lubotsky. Leiden-Boston: Brill, 794 p.
21. Liberman A. (2008). *An analytic dictionary of English etymology : an introduction*. Minneapolis, London: University of Minnesota, 363 p.
22. McBain A. (1911). *An Etymological Dictionary of the Gaelic Language*. Stirling: Eneas MacKay, 426 p.
23. Mooney, J. (1887). The Medical Mythology of Ireland *Proceedings of the American Philosophical Society*. Vol. 24 (125). pp. 136-166.
24. (MVM) The Myth of Violence and Mental Illness. Canadian Mental health Association. – Durham. URL: <https://cmhadurham.ca/finding-help/the-myth-of-violence-and-mental-illness/>
25. Nibelungenlied, Das (2004). Stuttgart : Philipp Reclam, 1045 S.
26. Ó Ceallaigh, L.B., Kelly, A. (2019). *Revenants, Retroviruses, and Religion: How Viruses and Disease Created Cultural Mythology and Shaped Religious Perspectives*. Kindle Books, 2019, 297 p.
27. Pokorny J. (1959). *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*. Bd. 1–2. Bern: Francke, 1183 S.
28. Rammstein (2001). *Mutter*. *Mutter*. URL: <https://www.azlyrics.com/lyrics/rammstein/mutter.html>
29. Rowling, J. K. (2004). *Harry Potter and the Order of the Phoenix*. N.Y.: Scholastic, 875 p.
30. Shakespeare, W (2004). *Romeo and Juliet*. New Haven and London: Yale University Press, 222 p.
31. Sigdrífumál. URL: <http://norroen.info/src/edda/sigdrif/>
32. Tagarelli, A., Tagarelli, G. et al. (2011). Greek and Roman Myths Recognized in Naming Syphilis. *JAMA Dermatology*. 147(11). p 1316.
33. Trompoukis, C., Kourkoutas, D. (2007). Greek mythology: The eye, ophthalmology, eye disease, and blindness. *Canadian Journal of Ophthalmology*. 42(3). pp. 455-459.
34. Vries de, J. (1962). *Altnordisches etymologisches Wörterbuch*. Leiden: Brill, 686 S.
35. Vulgate Bible. URL : <https://www.sacred-texts.com/bib/vul/index.htm>
36. (Wt) Wæterælfadle URL : http://www.sacred-texts.com/neu/ascp/a43_07.htm
37. (WD:) Wið dweorh. URL : <http://colecizj.easyvserver.com/porodch3.htm>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олександр Колесник – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри германської філології Київського університету ім. Б. Грінченка.

Наукові інтереси: лінгвосоціотика, лінгвокультурологія, когнітивні студії, міфологія.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Oleksandr Kolesnyk – Doctor of Philology, Professor, Professor of Germanic philology chair, Kyiv Borys Grinchenko University.

Scientific interests: semiotics, linguo-cultural studies, cognitive sciences, mythology.

УДК 811.111

DOI: 10.36550/2522-4077-2021-1-193-321-326

ATTITUDINAL PSEUDO-CLAUSES IN DISCOURSE

Valery MYKHAYLENKO (Ivano-Frankivsk, Ukraine)

ORCID.org/0000-0003-3763-7156

e-mail: valerymykhaylenko@i.ua

МИХАЙЛЕНКО Валерій. ПСЕВДОРЕЧЕННЯ АВТОРСЬКОГО ВІДНОШЕННЯ У ДИСКУРСІ. У роботі розглядаються проблеми зниження ймовірності мовця в дискурсі та розкриття його засобів вираження. Дослідження об'єктивних висловлювань у різних регістрах дискурсу з використанням лінгвістичної категорії модальності дає змогу вирізнити кореляцію хеджування та типу модальності, що потраптована як аспект міжособистісної метафункції мовної компетентності (Aittüller, 2014). Термін "модальність" поділяє цілий ряд понять у галузях філософії, морфології, синтаксису, семантики та аналізу дискурсу. Дослідження модальності як міжособистісної метафункції в системній функціональній лінгвістиці в літературі головним чином зосереджувались на варіантах жанрів та / або дискурсу, а саме; консервативний, юридичний, медіа, літературний, академічний, політичний та медичний, а також в живання сучасне англійської мови (Jesperesen, 1924). Дана стаття продовжує авторську серію про хеджування в дискурсі (Mykhaenko, 2017). Дискурсна

стратегія хеджування /зниження не відіграє першорядної ролі в дискурсі: мовець/автор не надає дає можливість слухачеві об'єктивно інтерпретувати його /її інтенціональне значення, з іншого боку, слухач очікує певної деонтичної складової висловлення з боку мовця. Завдяки кількісним та якісним методам лінгвістичного дослідження у статті пропонується точка зору згідно якої, використання модусних псевдовисловлювань виступає відображенням стратегій хеджування/зниження модусного відношення автора, що використовуються мовцями для вирішення різних умов соціального характеру. У рамках критичного дискурс-аналізу - модальність розуміється набагато ширше ніж функціонування традиційних модальних дієслів, таких як *може, може, може, може бути та повинен* (Fowler, 1985). Віповідно, виступає як ставлення мовця до слухача, або до у своїй впевненості вербалізованого висловлювання.

Ключові слова: деонтична модальність, вставне речення, міжособистий, понижувач імовірності.

MYKHAYLENKO Valery. ATTITUDINAL PSEUDO-CLAUSES IN DISCOURSE. *This paper addresses the challenges of downtoning the speaker's probability in discourse and revealing its means of expression. A study of objective statements in various discourse registers using the linguistic category of modality has potency of investigating the correlation of hedging and the type of modality which is considered to be an aspect of interpersonal metafunction in language competence (Aumüller, 2014). The term "modality" shares a range of concepts within the fields of philosophy, morphology, syntax, semantics, and discourse-analysis. Studies on modality as an interpersonal metafunction in Systemic Functional Linguistics have in the literature, mainly focused on variants of genres and/or discourse namely; conservative, legal, media, literary, academic, political and medical discourse as well as the contemporary English usage (Jespersen, 1924). The present paper continues the author's series on hedging in discourse (Mykhaylenko, 2017). The discourse strategy of hedging/downtoning seems to play a paramount role in discourse: the speaker gives the hearer a possibility to objectively interpret his/her intentional meaning, on the other hand, the hearer expects a definite deontic constituent on the part of the speaker. Based on quantitative and qualitative methods, the article argues that the use of modal expressions can be better explained as reflecting the strategies of hedging used by writers for dealing with the social conditions. Within critical discourse analysis, modality is understood as encompassing much more than simply the occurrence of overt modal auxiliaries such as may, might, can, could, will, would, shall, should, must, and ought (Fowler, 1985). Rather, modality concerns the speaker's attitude toward and/or confidence in the proposition being presented.*

Key words: deontic modality, embedded clause, attitudinal, interpersonal, hedge, probability.

PREAMBLE. Based on quantitative and qualitative methods of linguistic research, the article argues that the use of modal expressions can be better explained as reflecting the strategies of hedging used by writers for dealing with the social aspects. Modality concerns the writer's or speaker's attitude toward and/or confidence in the proposition being presented. Carter et al. write that the speakers use hedges when they want to soften the mode of the utterance (Coates, 2008: 238-239). In Halliday's system, modality is primarily located in the interpersonal component of the grammar and choices in this component are independent of grammatical choices in other components. Modality may be expressed through certain types of main verbs, modal verbs, mental expressions as well as through adjectives, adverbs, and certain nominalizations, Fowler provides a brief list to illustrate these categories. Within the critical discourse analysis, modality is understood as encompassing much more than simply the occurrence of overt modal auxiliaries such as *may, might, can, could, will, would, shall, should, must, and ought* (Coates, 2008: 73). Rather, modality concerns the writer's or speaker's attitude toward and/or confidence in the proposition being presented. Palmer focuses on epistemic and deontic modalities, corresponding roughly to Jespersen's two categories (Mauranen, 1997: 73; Jespersen, 1924/2017: 313) while Palmer reorganizes categories of modality such that the first division is between PROPOSITIONAL MODALITY, on the one hand, encompassing both epistemic and evidential modality, and EVENT MODALITY, on the other hand, encompassing both deontic and dynamic modality. Propositional modality is concerned with the speaker's attitude to the truth value or factual status of the proposition, while Event modality refers to events which, in Palmer's opinion, are not actualized, events that have not taken place but are merely potential (Palmer, 2001: 8).

According to the methodology of the given research: we attempted to classify each occurrence of an overt modal according to Fowler's five categories signified in clauses in a range of linguistic forms namely: (i) Modal auxiliary verbs: e.g. *may, shall, must, need* and others; (ii) Sentence adverbs: such as *probably, certainly, regrettably*, etc.; (iii) Adjectives such as *necessary, unfortunate, certain*; (iv) Some verbs and nominalizations are also essentially modal. e.g. *permit, prove, obligation, likelihood, desirability, authority* etc.

For the purpose of the present study, we shall focus on deontic modality of the pseudo-clause I + using the linguistic approach. Linguistic studies of modality, as noted by Sulkunen and

Torronen, can be located in a variety of linguistic subdisciplines namely; morphology, syntax, semantics, etc. (Olaniyan, 2015: 45). Morphology describes the lexical forms in which modality is manifested in different languages; syntax describes the complex configurations in which modality may be manifested, and semantics identifies modal meanings and explores the variety of the ways these meanings may be expressed (Lillian, 2008: .2). Hedging is a common feature of scientific communication, the fact is academic discourse is a world of uncertainties, indirectness, and non-finality, in brief, a world where it is natural to cultivate hedges (Suikkanen, 2018: 115). The fact is that the speaker of academic discourse tries to underline his/her authorship, see the personal deixis (1-st person singular) and his/her mental verb: I +CONSIDER (TYPE). It is worth stressing that the speaker's pseudo-sentence is overt but his/her attitudinal mode is covert.

THEORETICAL BACKGROUND. First introduced by Lakoff hedges have become a popular object of research. The discourse strategy of hedging or down-toning seems to play a paramount role in academic discourse—on the one hand, when results s/he presents may turn out not to be entirely true or accurate (Stamatović, 2016: 99). Coates has argued that hedging is used as apart of socio-cognitive processes to fulfill the conversational strategies of politeness, uncertainty, or indirectness (Fowler, 1985: 110) consequently, hedges may refer to the indirectness of events to create a distance between the speaker and their proposition.

A number of studies have suggested that hedging is necessary in several ways it helps indicate approximation when detailed accuracy is not necessary or unexpected (Prince, Bosk, Frader, 1982). Hedging may also help professionals have control over their interlocutors. We argue that “one way professionals indicate their level of expertise they convey in order to make their assertion indisputable (and) irrefutable”, though hedges, as shields, can give “very high degrees of uncertainty or maximum protection against challenges.”

Thus hedges are linguistic as well as rhetorical devices which are mostly presented by verbal and adverbial expressions (e.g., can, perhaps, suggest, possibly) concerning degrees of probability and serving to bridge between the propositional information in the text and the writer's factual interpretation, "hedges appear least in the almost purely factual (i.e. unhedged). (Carter et al, 2011: 105) Hedging is rather employed to a desire not to express that commitment categorically (Lakić, Vuković, Živković, 2015: 34). As Halliday admits deontic modality can be regarded as “a form of participation of the speaker in the speech event.” We separate hedging from boosting, or weak epistemic modality from strong epistemic modality, following Hyland's taxonomy of metadiscourse. The relationship between epistemic modality and hedging depends on how the two are defined – in most accounts they overlap significantly, even though there are different views – either modality is a wider concept and includes hedges or the other way round, hedging is the umbrella term and epistemic modality a part of it" In our account, we take them as synonyms (Hyland, 2005).

CORPORA ANALYSIS AND DISCUSSION. Modality covers a broad range of semantic nuances represented by jussive, desiderative, intentive, hypothetical, potential, obligative, dubitative, hortatory, exclamative, etc. – whose common denominator is the addition of a supplement or overlay of meaning to the most neutral semantic value of the proposition of an utterance, namely, factual and declarative (Stamatović, 2016: 132). Following the terms *strong* and *weak* have customarily been applied in the epistemic realm, but very rarely in the deontic one, which the authors do not tend to quantify. Deontic modality has commonly been defined in terms of the concepts of obligation and permission, whereby it is usually noted that verbs with deontic meanings are also polysemous in the modal domain with dynamic and epistemic meanings in addition to the deontic ones. Halliday points out that deontic modality can be regarded as “a form of participation of the speaker in the speech event,” naturally, traditional modal verbs in discourse can be called deontic modal concepts. The strength of the deontic modals thus varies from the strict necessity modals (‘must’) to weak necessity (‘ought’) and possibility modals (‘may). The standard model encodes a controversial decision rule into the meaning of deontic modals. In situations where the outcome of the speaker's actions is uncertain, s/he should choose the action that has the best potential outcome (Suikkanen, 2018: 354). In discourse we employ hedges to soften what we say or write. Hedges are an important part of polite conversation because they make what we say less direct. The most common forms of hedging like verbs of *feeling*: *suppose*, *reckon* can be used to hedge the speaker's personal confidence in the utterance proposition. Primarily, there

are *it*-structures in the passive: *it is argued that* and *it has been agreed that*: The numerous verb classification for English is Levin's (Kipper et al., 2008) work which defines groupings of verbs based on syntactic and semantic properties. VerbNet (Kipper et al., 2008) is an extensive computational verb lexicon for English which provides detailed syntactic-semantic descriptions of Levin classes (Kipper et al., 2008: 21). Levin's classification provides a summary of the variety of theoretical research done on lexical-semantic verb classification over the past decades. In this classification, verbs which display the same or a similar set of diathesis alternations in the realization of their argument structure are assumed to share certain meaning components and are organized into a semantically coherent class. The meanings of **mental verbs** are propositional: when the speaker uses the verb *recognize* as a mental verb, e.g. in the sentence: *Of course I recognize your handwriting*, the speaker refers only to his or her role as the experiencer of a mental process. In contrast, the performative meaning of *recognize*, as in the sentence *I hereby recognize Mr. Smith*, presupposes interpersonal elements inherent in the speech act situation, such as the social relationship between the speaker and interlocutors" (Traugott, Dasher, 1987). Mental state verbs can act like action verbs, fitting into the canonical subject-verb format: *I know that* and *I think so*.

In English grammar and speech-act theory, a *mental-state verb* is a verb with a meaning related to *understanding, discovering, planning, or deciding*. Mental-state verbs refer to cognitive states that are generally unavailable for outside evaluation. Common mental-state verbs in English include *know, think, learn, understand, perceive, feel, guess, recognize, notice, want, wish, hope, decide, expect, prefer, remember, forget, imagine, and believe*. We may observe that mental-state verbs are "notoriously polysemous -- each is associated with multiple senses". We have retrieved the mental verbs which together with the I-PRONOUN form the attitudinal pseudo-sentence (utterance) in discourse, their overall frequency is also defined the BNC:

I THINK = 40971.

Definition Of the verb: used for saying that you are not completely certain about something, e.g.:

Well I think I might come over if you've got ta be there.

I BELIEVE = 4311.

Definition: to consider to be true or honest, e.g.

Aye, I believe you have shown a peculiarly passionate intensity.

I EXPECT = 1470.

Definition: regard (someone) as likely to do or be something, e.g.:

Russell home? He's in bed I expect.

I SUSPECT = 1113.

Definition: doubt the genuineness or truth of, e.g.:

But I suspect a lot of you would want to leave them with a matt finish.

I SUGGEST = 1097.

Definition: state or express indirectly, e.g.:

Then he said to her what I suggest you do is to go and buy some cartons of fresh orange juice.

I RECKON = 1032.

Definition: to think that something is probably true, e.g.:

Mm my birthday I reckon the cake's really good.

I GUESS = 885.

Definition: to think that something is probably true, e.g.:

And I guess you must have lost erm some of those people would've gone to N 5.

I CONSIDER = 380.

Definition: to spend time thinking about a possibility or making a decision, e.g.:

I consider that I B M strives to be a good employe.r

I ASSUME = 462.

Definition: to accept something to be true without question or proof, e.g.:

Well I assume they're some sort of (pause).

I PRESUME = 333.

Definition: to believe something to be true because it is very likely, although you are not certain, e.g.:

I presume, I don't know whether, they may even have moved now.

I REGARD = 150.

Definition: to consider or have an opinion about something or someone, e.g.:

Mm. I regard open land of this size as being outside the existing built-up area of Skelton.

I ANTICIPATE = 63.

Definition: to imagine or expect that something will happen, e.g.:

Can I anticipate what er we might say in the bad taste bit then.

I ESTIMATE = 37.

“to imagine or expect that something will happen, e.g.:

I estimate arrival in the vicinity of the launch pad one hour from launch.”

I INFER: its frequency is 10.

Definition: to derive as a conclusion from facts or premises, e.g.:

I infer from that he may have had reasons other than professional ones.

In some cases the complementizer *that* follows the construction: I + V MENTAL + THAT COMPLEMENTIZER, e.g.:

Looking at the other titles I infer that mine is the only lecture on literature

However, I estimate that about two hundred thousand other babies were also born that day.

I anticipate that my husband will be home in about an hour.'

In some languages, the distinction between direct and indirect speech can be diagnosed by the presence of an overt complementizer. Many languages, including English, have an overt complementizer (e.g. *that* in English) when the complement of verbum dicendi representing indirect speech, as seen in the text fragments above. Some languages, on the other hand, use an overt complementizer to introduce indirect speech.

On the interpersonal level, hedging shields the speaker/writer from potential disagreement and conflict by 'down-toning' language so that a claim is presented as opinion rather than fact, thus affording the writer some protection from counter claims and helping to avoid potential conflict

On the epistemic level, it expresses uncertainty of knowledge and allows the author to show commitment or lack thereof to the truth value of a proposition

On the social level, it emphasises the subjectivity of a claim and allows the author to recognise alternative viewpoints and open a "discursive space" in which these viewpoints can be put forth. We consider these attitudinal pseudo-clause as embedded ones from the syntactical point which report somebody's attitude. Semantic content in the embedded clause can in some cases be interpreted from either of two perspectives: that of the speaker or that of the attitude speaker being reported on.

FINDINGS AND PERSPECTIVE. This paper focuses on modality, particularly deontic modality in discourse. The deontic linguistic form alone may have a manipulative effect]. Hedging is very important in social interaction as well as in academic and professional life. Although it is used to express uncertainty, a hedged statement is more accurate than a blunt generalisation. \

Hedges are classified as “powerless” language and indicate uncertainty, one can assume that women will use hedges more than men, but this thesis needs a broader volume of a corpora study. There is another aspect of semantics of hedging – its gradability to elaborate a matrix of generation and interpretation gradability for the users. In fact, the “uncertain” or “soft” claims are more appropriate, accurate or acceptable.

REFERENCES

1. Aumüller, M. (2014). *Text types. Handbook of narratology*. Berlin/Boston: de Gruyter. P. 854-867.
2. Carter Ronald et al. (2011). *English grammar today*. Cambridge: CUP. 648.
3. Coates, Jennifer. (2008). Epistemic modality and spoken discourse. *Transactions of the Philological Society*. Vol. 85(1). P. 110 – 131.
4. Fowler R. (1985). Power. /Ed. T. A. van Dijk (ed.). *Handbook of discourse analysis*. Vol. 4. London: Academic Press, Inc. P. 61-82.
5. Halliday, M.A.K. (1970). Functional diversity in language as seen from a consideration of modality and mood in English. *Functions of Language*. Vol. 6. P.322-361.
6. Hyland, Ken. (ed.). (2005). *Metadiscourse: exploring interaction in writing*. London: Bloomsbury Publishing. 242p.
7. Jespersen, O. (1924/2017). *The Philosophy of grammar*. London: Allen & Unwin. 600p.

8. Kipper, Karin, et al. (2008). Large-scale classification of English verbs. *Language Resources and Evaluation*. Vol. 42(1). P.21-40
9. Lakić, Igor, Vuković, Milica, Živković, Branka (eds.). (2015). *Academic discourse across cultures*. Cambridge: Scholars Publishing. 205p.
10. Lakoff, George. (1972). Hedges: a study in meaning criteria and the logic of fuzzy concepts. *Chicago Linguistics Society Papers*. 8. P.183-228.
11. Levin, B. (1993) *English verb classes and alternation. A preliminary Investigation*. Chicago: The University of Chicago Press. 366p.
12. Lillian, D. L. (2008). Modality, persuasion and manipulation in Canadian conservative discourse. *Critical approaches to discourse analysis across disciplines*. Vol.2 (1). P. 1-16.
13. Markkanen, Raija, Schröder, Hartmut. (1997). *Hedging and discourse*. Berlin. New York: De Gruyter. 280p.
14. Mauranen, A. (1997). Hedging in language revisers' hands. /Ed. Markkanen & H. Schroder (Eds.), *Hedging and discourse: Approaches to the analysis of a pragmatic phenomenon in academic texts*. Berlin and New York: Walter de Gruyter. P. 115-133.
15. Mykhaylenko V.V. (2017). On polifunctional nature of hedges in discourse. *Naukovy visnyk MGU. Seria Filology*. 30(2). P.90-94.
16. Olaniyan, Kazeem K., Adeniji, Adeolu. (2015). Modality in statement of objectives in arts-based research article abstracts. *British Journal of English Linguistics*. Vol.3. No.1. P. 42-51.
17. Palmer, F. (2001). *Mood and modality* (2nd edn.). Cambridge: CUP. 236p.
18. Prince, E., Bosk, C., Frader, J. (1982). *On hedging in physician-physician discourse*. Norwood/New Jersey: Ablex. P. 83-97.
19. Salager-Meyer, F. (1995). I think that perhaps you should: A study of hedges in written scientific discourse. *The Journal of TESOL*. France. 2 (2). P.127-143.
20. Sauerland, Uli, Schenner, Mathias. (2020). *Content in embedded sentences. Multimodal signals*. Berlin: Springer-Verlag. P.197-207.
21. Stamatović, Milica Vuković. (2016). Scaling deontic modality in parliamentary discourse. *Logos et Littera: Journal of Interdisciplinary Approaches to Text*. Issues 4-6. P.1 32-149.
22. Suikkanen, Jussi. (2018) *Deontic Modality. Analysis*. 78 (2). P. 354–363.
23. Traugott, E. C. and Dasher, R. (1987). *On the historical relation between mental and speech act verbs in English and Japanese*. /Ed. Anna Giacalone-Ramat et al. *Papers from the 7th International Conference on Historical Linguistics*. Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins. 88p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Валерій Михайленко – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри перекладу та філології Університету Короля Данила, Івано-Франківськ.

Наукові інтереси: переклад і когнітивна семантика.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Valery Mykhaylenko – Doctor of Philology, Professor, Professor, Chair of the Department of Translation and Philology, King Danylo University, Ivano-Frankivsk.

Scientific interests: Translation and Cognitive Semantics.

УДК 811.112.2'07

DOI: 10.36550/2522-4077-2021-1-193-326-333

**ХРОНОТОПНІ ФРАЗЕОЛОГІЧНІ СИМВОЛИ
ДАВНЬОВЕРХНЬОНІМЕЦЬКОЇ МОВИ**

Віра ШКОЛЯРЕНКО (Суми, Україна)

ORCID: 0000-0003-3564-4378

e-mail: vera.shkolyarenko@gmail.com

ШКОЛЯРЕНКО Віра. ХРОНОТОПНІ ФРАЗЕОЛОГІЧНІ СИМВОЛИ ДАВНЬОВЕРХНЬОНІМЕЦЬКОЇ МОВИ. У статті визначається особлива роль просторово-часових мовних символів в процесі формування фразеологічного складу німецької мови протягом VIII-XI століть; визначаються універсальні чинники, загальні для становлення фразеологізмів цього історичного етапу розвитку німецької мови, і специфічні, які залежать від характерних рис німецької мови та особливих умов її історичного існування.

Ключові слова: фразеологічна картина світу, давньоверхньонімецька мова, усталене словосполучення.

SHKOLYARENKO Vira. CHRONOTOPIC PHRASEOLOGICAL SYMBOLS OF OLD-HIGH GERMAN. The thesis is devoted to the linguocultural study of the formation of German phraseological units during VIII-XI centuries. The paper suggests a new approach to the study of German phraseology from diachronic aspect of linguoculturology, which consists in identification of national-cultural factors relevant for the formation of phraseological world representation of Old High German period. The criteria for establishing the national-cultural specificity of phraseology have been defined. The experience of systematization of phraseological units in diachrony based on a system of images and values of a certain historical period have been described. Historical and genetic analyses of phraseological units have been determined. The article is closely connected with the definition of peculiarities of space-time experience of the speakers of Old High German language as one of the most important extralingual fragment of reality. The usage of this approach can give a complete picture of national-cultural peculiarities of phraseological system of German of VIII-XI centuries. National-cultural factors relevant for formation of phraseological world representation of Old High German period have been determined.

Keywords: phraseological world representation, Old High German, set expression.

Постановка проблеми. Сприйняття етносом навколишнього світу відбувається під впливом розчленованого попередніми поколіннями етнічних мовних особистостей синкретичного об'єктивного просторово-часового континууму. Класифікаційна діяльність етносу, зокрема номінативна, зумовлена етнічно детермінованою пізнавальною діяльністю поколінь. Називаючи предмет чи явище, представники етносу роблять його надбанням етнічного мислення, дискретизуючи єдиний світ відповідно до важливих для них суб'єктивних класифікуючих ознак. Національну фразеологічну картину світу розуміємо як виражене фразеологізмами певної мови світовідчуття і світорозуміння етносу, вербалізовану інтерпретацію мовним соціумом навколишнього світу і себе самого в цьому світі. Об'ємність фразеологічної мікросистеми пояснюється важливістю сприйняття її в ієрархії пізнавальних процесів. За допомогою сприйняття мовні засоби передають об'єктивно існуючі просторово-часові відношення між предметами та явищами. На матеріалі нашої вибірки підтверджена залежність темпоральної інтерпретації подій людиною від співвідношення простору цих подій із перцептивно-психологічним простором людини. Відповідно, актуалізовані в образах-еталонах фразеологічних одиниць (ФО) ознаки є характерними (ймовірнісними) і немотивованими, а за сенсорною ознакою – перцептивними (зоровими) та психологічними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сприйняття етносом навколишнього світу відбувається під сильним впливом розчленованого попередніми поколіннями етнічних мовних особистостей синкретичного об'єктивного просторово-часового континууму. Класифікаційна діяльність етносу, зокрема номінативна, зумовлена етнічно детермінованою пізнавальною діяльністю поколінь (Голубовська, 2004: 180-181). Називаючи предмет чи явище, представники етносу роблять його надбанням етнічного мислення, дискретизуючи єдиний світ відповідно до важливих для них суб'єктивних класифікуючих ознак. Причому вибір цих ознак, на перший погляд цілком випадковий, значною мірою глибоко детермінований „... рівнем пізнавальної діяльності народу, його психічними особливостями, ладом мислення, уподобаннями, що в свою чергу залежить від матеріальних умов його життя” (Вороб'єв, 1999: 98). На думку Ф. С. Бацевича, це спричинено, з одного боку, специфікою природно-кліматичних умов, способами господарювання, контактами з іншими народами, впливом релігії, рівнем культурно-цивілізаційного розвитку тощо, а з іншого, – вдачею, темпераментом, ментальністю, національним характером народу (Бацевич, 2004: 261).

За І. О. Голубовською семантичне „ картування”, тобто первинна лексикалізація понять, часто-густо пов'язане з проляганням меж між поняттями-корелятами в різних місцях просторово-часового континууму. Так, в українській та російській мовній свідомості поняття *удень* (рос. *днём*) асоціюється з проміжком часу від дванадцятої години дня до п'ятої вечора, тобто фокус цього часового концепту досить розмитий, визначений неточно. Інша картина в англійській мові: *in the afternoon* означає проміжок часу від дванадцятої до другої-третьої години дня. Китайська мова цей період доби категоризує дуже чітко: *xia wu* означає „о другій годині дня”. Російське *утро* і український *ранок* імплікують період часу від четвертої ранку до дванадцятої години дня, а їхній англійський еквівалент *morning* членує часовий континуум інакше: англійський ранок дорівнює половині доби, позначаючи час від дванадцятої години ночі до дванадцятої години дня: *one o'clock in the morning* – “перша ночі”, *two o'clock in the morning* – „друга година ночі”, *three o'clock in the morning* – “третя година ночі”, *four*

o'clock in the morning – „четверта година ранку”. Що стосується співвідношення ранку й ночі в китайській мові, тут можна висловити лише гіпотетичні судження, оскільки китайська мова не категоризувала номена *ніч* (кит. *ye*) як позначення нічного проміжку доби. Можна лише припустити, що фокус китайського ранку вищий, ніж фокус „середньоевропейського ранку”. Так, вже на початку шостої години ранку парки Тайбея (столиці Тайваню) наповнюються групами людей, які займаються традиційними китайськими гімнастиками – *qigong* і *taiqiquan*, крім того, обідати в Китаї прийнято з дванадцятої години дня до першої години, що також свідчить на користь існування „високого” фокусу ранку в китайському культурному ареалі. Тлумачні словники не фіксують такої інформації, тому з метою верифікації фокусів часових періодів ми зверталися до мовної компетенції інформантів – носіїв англійської та китайської мов (Голубовська, 2004: 84-85).

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми. Актуальність дослідження визначається відсутністю спеціальних робіт, присвячених розвитку ФО давніх періодів формування німецької мови в діакронії. Розгляд фразеологізмів вперше співвіднесено з історією культури народу давньоверхньонімецького (двн.) періоду. На більшу увагу заслуговують, на нашу думку, ті усталені словосполучення (УС), що ґрунтуються на давніх поглядах і повір'ях, загальних для індоевропейських народів, тому що із затемненням давніх вірувань і вимиранням забобонів фразеологізми втрачають зміст і стають незрозумілими. З огляду на це розгляд досліджуваних УС послідовно співвідноситься з історією культури індоевропейських народів і здійснюється на основі певних лексико-семантичних моделей (лексико-семасіологічних універсалій).

Формулювання цілей статті. Мета статті – визначення впливу системи просторово-часових символів двн. періоду на становлення ФО німецької мови.

Виклад основного матеріалу дослідження. Просторово-часові символи служать засобом аксіологічної орієнтації світу, його упорядкування й гармонізації, наслідком чого стає забезпечення нормальних умов для „переживання” життя. У двн. період одні язичницькі свята призначалися на період безпліддя й темряви, а інші відзначалися в сезон сонця з його теплом, світлом і врожаєм. Тому під час обрядів та ігор старий рік вбивали, топили, вішали, кидали зі скелі, а новий рік прикрашали квітами, одружували, робили царем весну, літо. У другому випадку були поширені обряди очищення (хет. *arr-* „очищувати”, „очищувати вогнем”). Ці обряди проводилися з народженням нового сонця. У стародавніх людей весна асоціювалася з чистотою й молодістю. Обряди з метою очищення називаються люстраційними. Люстрація полягала в русі навколо предмета, який потребував очищення. Крім того, люстрація була обрядом, до якого входили об'єкти, що втілювали гріх у космічному значенні – темряву, морок: тох. *or-kām* „Finsternis”, тох. *ar-kant, er-kent* „schwarz” та і.-є. *ero-* „Bock”, лат. *aries* „Widder”. Давні арійці розрізняли рік, з одного боку, завдяки безпліддю й посухам, а з іншого боку, – завдяки дощам (період посухи і період дощів): і.-є. *ar-* „горіти, палити, сушити”, але і.-є. *rei-* „текти, зрошувати” (Маковський, 2004: 243).

У давнину рік (двн. *jār* „Jahr” – двн. УС *sār des anderen jāres* „im folgenden Jahr”, *al daz jār, allaz daz jār, ubar jār* „das ganze Jahr hindurch”, *bī jārōn, bī jārōn* „Jahr für Jahr”, *bī jāre* „die Jahre hindurch”, *bī jārōn* „im Laufe der Jahre”, *jāres umbiwerf, jāres umbiwerft, jāres umbiwerft* „Kreislauf des Jahres” (Köbler, 2006: 416) зображався у вигляді змії (бретон. *aer* „змія”). Це значення співвідноситься з і.-є. *ei-* „рухатися”, *ai-* „горіти”, *aiu-* „життєва сила” (божественна сила вогню), *ei-* „колір, фарба” (кольорові кола, „чакри” вогню), *ei-* „вогняна вертикаль, вогняний стовп”. Символ змії одночасно містить ідею руху (і.-є. *er-* „рухатися”, д. півн. *arna* „рухатися”), неперервності (і.-є. *iaro-* „приєднуватися”), вічного повернення: рік у давні часи символізував коло (і.-є. *ar-, uar-* „коло”), яке повторювало цикли природи. Одна половина (і.-є. *ar-* „бік”) змії була чорною, а інша – білою. Біла половина символізувала „чоловіче півріччя”, „півріччя духу”, яке триває від осіннього рівнодення до весіннього рівнодення і середина якого (тобто зимове рівнодення) вважалася „воротами Бога”. Чорна половина була символом „жіночого півріччя” (і.-є. *s-ar-, s-or-* „жінка”, *ar-* „блискучий, білий”, але тох. *ar-kant* „чорний”), яке тривало від весіннього рівнодення і середина якого (літнє сонцестояння) мала назву „ворота людей”: і.-є. *ar-* „чоловічий”, „чоловік” (також з преформантом: лат. *vir*, гот. *wair* „чоловік”).

Змія, яка кусала свій хвіст (символ року), мала форму кола й втілювала поєднання хтонічного світу з небесним – неба і землі, добра і зла, дня і ночі. Крім того, змія, що кусає

свій хвіст, символізувала колесо існування (*samsara*), тобто вічну циклічність, вічне повернення до попереднього стану, безкінечне коло відроджень і повторів, постійне повернення до смерті: і.-е. *ar-* „рухатися”. У давнину розрізняли дві пори року – теплу (літо) і холодну (зима): і.-е. *gher-* „горіти”, *ghel-* „замерзати”.

Назви пір року нерідко співвідносяться з назвами живота й внутрішніх органів. Живіт у язичників вважався центром вогню, причому поняття „горіти” за енантіосемією корелювало з поняттям „бути холодним, морозити”: і.-е. *ar-* „горіти, палити, сушити”, але д. півн. *ari* „рік”; гот. *wintrus* „зима”, лат. *venter* „живіт”, лат. *botulus* „кишки”, але валлій. *blwydd, blwyddyn* „рік” (Маковський, 2004: 243-245).

Значення „кінець” (не тільки в просторовому, а й у часовому розумінні) співвідноситься зі значенням „горіти”, яке за енантіосемією переходить у значення „згасати, перестати горіти”, „закінчити, дійти кінця” (значення „запалити, горіти” пов’язується зі значенням „бити, висікати вогонь”): пор. і.-е. *and-* „горіти”, „вогонь”, *ghel-* „горіти”, авест. *karana-* „кінець” *ker-* „горіти”, і.-е. *dau-* „горіти”, бретон. *diwez* „кінець”. Двн. *enti* „кінець” (двн. УС *zi entirōst* „am unteren Ende”, *zi entirōst* „bis ans Ende”, *enti tuon* „einer Sache ein Ende setzen”, *unenti sīn* „ohne Ende sein” (5, S. 198)), д. англ. *ende*, гот. *andeis*, д. півн. *endir* співвідносяться з і.-е. *e(n)dh-* „schneiden, stechen”, „biegen, binden” (синкретична пара значень). Значення „кінець” безпосередньо пов’язане зі значенням „початок” (пор. д. інд. *adi* „початок”) і „перед” (хет. *hanza* „Vorderseite, Front”), а також „верх” (д. ірл. *ind* „Ende”). Типологічно порівнюваними є і.-е. (*s*)*ken(d)-* „schneiden, reißen”, *sek-* „schneiden”, *bher-, ghel-* „schneiden”, *ker-* „різати”, авест. *karana-* „кінець”, і.-е. *bhen-* „schneiden”, лат. *finis* „кінець”. Крім того, значення „кінець” має зв’язок зі значенням „рухатися”: лат. *finis* „кінець”, і.-е. *dhen-* „рухатися”, авест. *karana-* „кінець”, д. інд. *car-* „рухатися” (Маковський, 2004: 114-115).

Двн. *tag* „Tag, Zeit, Tageszeit” (двн. УС *tages ding* „Versammlung”, *tag inti naht, giburtig tag* „Geburtstag”) співвідноситься з д. інд. *dahati* „brennen, leuchten” (і.-е. *dhegh-* „brennen”), д. інд. *ni-dāghāh* „Hitze, Sommer” (Маковський, 2004: 520).

Можна вважати, що двн. *māl* відображає поняття часу в давнину, що пов’язувалося з діадою „життя – смерть”, яку символізувало поняття фарби: двн. *māl*, але і.-е. *mel-* „синій або червоний колір”; д. англ. *fāecere* „проміжок часу”, але д. англ. *fāh* „строкатий”; д. півн. *leid* „час”, але д. півн. *litr* „фарба”; д. інд. *kala* „час”, але і.-е. *kel-* „фарба”; тох. *preke* „час”, але і.-е. *perk-* „строкатий”. Двн. *māl* „Mal, Zeitpunkt, Zeit, Punkt, Fleck, Fleckchen, Pünktchen” (двн. УС *nū zu māle* (*nū* „nun, jetzt, also”), *zi anderemo māle* (5, S. 496) походить від і.-е. кореня *mē-* „messen, abmessen, etw. abstecken” і корелює з лат. *se-mel* „einmal, das erstemal”, і.-е. *mai-* „schneiden, hauen”, і.-е. *mei-* „binden”, д. інд. *mālā* „Reihe, Serie, Sammlung”. Двн. *māl* відноситься також до і.-е. *mai-* „beflecken”, і.-е. *ei-* „фарба”: пор. і.-е. *lei-, kei-, pei-, rei-* „фарба, пляма від фарби”. На нашу думку, це слово може бути преформантним утворенням: двн. *māl*, і.-е. *al-* „рухатися”, і.-е. *al-* „різати, ділити, розсікати” (пор. д. англ. *s-ael* „час”, д. інд. *k-ala* „час”). Як нам видається, можливий зв’язок з і.-е. *mei-* „рухатися, пересуватися”, і.-е. *ei-* „рухатися” (Маковський, 2004: 317-318).

Двн. *morgan* „Morgen, der folgende Tag, Frühe, Morgen (Landmaß)” (двн. УС *umbi mittan morgan* (*umbi* „um, an”), *inn morgan kweman* (*inna* „innerhalb”, *kweman* „kommen”) (Köbler, 2006: 517) походить від і.-е. кореня *mer-* „flimmern, funkeln” і співвідноситься з д. інд. *markah* „Verfinsterung der Sonne”, д. інд. *marici* „промінь світла”. Значення „світло” корелює зі значенням „гнути, переплітатися” (про язика полум’я): і.-е. *mer-* „biegen”, але і.-е. *mer-, reiben, aufreiben* (терти, висікати вогонь”) (Маковський, 2004: 338).

Ніч (двн. *naht* „Nacht, Abend” – двн. УС *hinaferro nahtes* „weit in die Nacht hinein”) метафорично зображалася у вигляді посудини, що поглинає світло, або корабля, який відвозив душі померлих у потойбічний світ (у давнину душа порівнювалася з вогнем): тох. *wse* „ніч”, але лат. *vās* „посудина”. В основі поняття „ніч” – „день” лежало поняття постійних всесвітніх катастроф і катаклізмів: порівн. прус. *neikaut* „wadeln”. Стародавні люди вірили, що відбувається постійна боротьба дня і ночі, світла і темряви: д. англ. *naegan* „атакувати”, хет. *ninink-* „піднімати війська”. При цьому малася на увазі війна хаосу, стихії та божественної гармонії. Ніч вважалася дочкою хаосу й матір’ю неба і землі: д. фриз. *noekje* „коханий”. Для язичників день і ніч були обличчям Бога, його очима, що дивляться на світ: і.-е. *ok-* „око” (д. інд. *an-ika* „обличчя”: і.-е. *an-* „Feuer; Seele”, *ok-* „Auge”).

Дихотомія „світло” – „темрява”, згідно зі світосприйняттям стародавніх людей, безпосередньо відповідає дихотомії „вогонь” – „вода”, а значення „рідина, вода” пов’язане

зі значенням „п'ятьма, темрява”. Значення „п'ятьма, темрява” корелює зі значенням „народити” (темрява як репродуктивна властивість, подібна репродуктивним властивостям вогню і світла). Саме співвідношення значень „вогнь” – „вода”: „світло” – „темрява” визначає семасіологічний розвиток слів зі значенням „ніч”, „день”, „ранок”. З огляду на це, варто звернути увагу на синкретичні значення кореня „гнути, згинати, плести”, „бити, м'яти”, „висікати (вогнь)”, народжувати”: і.-є. *gen-* > *gn-ak/gn-ek-* > *nak-/nek-* (без заперечення) *ank-/onk-/ak-/ek-/ok-/ag-/eg-/og-*. Отже, двн. *naht* „ніч” можна співвіднести з і.-є. *gnek-, nek-* (та, що народжує”: символіка темряви і.-є. *nak-* „покривати”). Крім того, варто насамперед врахувати і.-є. *nak-, nok-* „згинати, огортати, ховати” (про ніч), а також „сковувати, стискати світло, день”, а також і.-є. *nak-* „гній, мокротиння, рідина”, „п'ятьма, морок”. Порівн. також: д. інд. *snih* „мокрый”, д. інд. *nihaka* „заливний дощ”; д. інд. *sneha* „жир; насіння”. Ніч сприймалася язичниками як час духовного очищення: порівн. д. інд. *nénekti* „wäscht, reinigt”. Вона уособлювала загибель, смерть, буття.

Індоевропейський корінь *nak-, ank-, onk-* „ніч” спочатку мав значення „накладати чари на світло” – „ніч”: тох. *yank-* „зачаровувати”. Як і п'ятьма, ніч у давнину пов'язувалася з первісним страхом перед невідомими явищами (порівн. хет. *nalihan* „страх; поклоніння Богу, якого бояться”), злом і силами п'ятми. З іншого боку, ніч символізує зачаття, ріст, жінку, воду, сексуальність. Дуалістична єдність світла й темряви, необхідна для продовження роду, відбивається в китайському символі „інь-ян”: і.-є. *tem-* „schneiden”, тох. *tām-* „gebären”; д. інд. *ratri* „ніч”, але д. інд. *retas* „сперма”; і.-є. *dek-* „schneiden”, але і.-є. *tek-* „gebären”; двн. *āband* „Abend”, але кельт. *ab-, abu-* „вода, рідина”; і.-є. *and-* „вогнь, світло”, але д. інд. *andha-* „Finsternis”. На нашу думку, двн. *āband* „Abend” може походити від коренів, представлених кельт. *amb-* „час” та д. інд. *andha-* „темрява” (час темряви). Дихотомія „день” – „ніч” пронизана містикою руху й життя, що народжується: пор. д. інд. *nahūsa* „stammesverwandt”, церк. слов. *никняти* „проростати, рости”.

Згідно зі стародавніми уявленнями, ніч порівнювалася із птахом, що накриває крилами небо й землю: лат. *aquila* „орел”, але лат. *aquilus* „чорний, темний”; тох. *wse* „ніч”, але лат. *avis* „птах”; тох. *seri* „птах”, але лат. *sera* „вечір”, лат. *serus* „пізній”; і.-є. *der-, ter-* „темний”, але і.-є. *drob-* „птах”. Корінь *nak-, gnak-* може в і.-є. мові підлягати метатезі, а елемент *n-* випадає завдяки табу. Тому цікаво розглянути такі і.-є. корені: *ag-, ak-* „горіти, світлий, темний”, *ak-* „вода, рідина”; і.-є. *agh-* „вагітна”, д. півн. *yki* „диво” (чергування світла і темряви, дня і ночі як диво); і.-є. *eg-* „schwinden, abnehmen”, гот. *agis* „страх”. День і ніч – це метаморфози неба (д. інд. *nakah* „Бог”), тобто Бога (д. інд. *nakin* „Бог”, тох. *nakte* „Бог”). Ніч сприймалася в давнину як смерть дня, убивство дня: і.-є. *nek-* „убивати”, „смерть”; д. англ. *cwiold* „вечір, ніч”, але д. англ. *cwiellan* „убивати”. Поняття ночі уособлювало досягнення багатства: і.-є. *enek-* „reichen, erreichen, erlangen”. Багатство символізувало надприродну силу та Бога: тох. *nakte* „Бог”. Ніч інтерпретувалася також як „зав'язування” світла чарами богів: д. інд. *nāhyati* „bindet”. Ніч і день пов'язувалися з небом, з небесними катаклізмами: д. інд. *nakah* „небо”. Відповідно до давніх міфопоетичних уявлень, боги ковтали сонце, після чого наставала ніч: і.-є. *nek-t* „ніч” складається з *n-* (табування поняття) та *ek-* „їсти, ковтати”; тох. *wse* „ніч”, але і.-є. *ues-* „їсти, ковтати”; прус. *bitai* „ввечері, вночі”, але валлій. *bwyta* „їсти, ковтати” (Маковский, 2004: 348-351).

Поняття часу (двн. *stunta* „Stunde, Zeit, Zeitabschnitt, Zeitpunkt, Mal” – двн. УС *suma stunta* „eine gewisse Zeit”, *ēra stuntun* „einige Stunden vorher” [5, S. 695]) у давнину співвідносилось з поняттям народження (вічне народження часу): двн. *stunta*, але д. англ. *tudor* „дитина”, д. англ. *tydran* „народжувати”, д. англ. *tid* „час”; д. англ. *byre* „час”, але і.-є. *bher-* „народжувати”; гот. *peihs* „час”, але і.-є. *tek-* „народжувати”. Також варто врахувати лат. *tundere* „бити”, лат. *tondere* „різати” (семантичний перехід: „різати, поділяти”, „час”). У давнину розрізняли два види часу – профанний час, тобто час, який рухається, проходить (значення „рухатися” може виникати зі значення „рвати, різати” – порівн. лат. *tundere* „бити, різати”) і божественний, абсолютний час, тобто час, який „не проходить”, час, що зупинився. „Абсолютний час” уособлював цілісність, порівн. лат. *tōtus* „весь, цілий”.

З одного боку, цілком можливо, що двн. слово *stunta* спочатку позначало „період проходження сакрального дійства”, а потім „робота, праця, час роботи”: порівн. д. півн. *stund* „Mühe, Arbeit, Streben”, а з іншого боку, двн. *tundan*, нім. *zünden* „запалювати” (сакральний вогнь). У цьому випадку значення „бити” могло переходити в значення „висікати вогнь”: і.-є. *dheg-* „горіти”; і.-є. *kel-* „горіти”, але д. інд. *kala* „час”; і.-є. *teg-* „горіти”, але гот. *peihs*

„час”. Поняття часу може також співвідноситися з поняттям звуку: тох. *laute* „проміжок часу”, але двн. *lūta* „звук”. Час у давнину асоціювався з порядком, гармонією, серединою: д. інд. *tundi* „Nabel” (символ гармонії і божественного порядку). Час і вічність виступали як тотем: лат. *tutus* „sicher” і вважалися божественним дивом. Крім того, значення „час” пов'язане зі значенням „сприятливий”: д. півн. *pydr* „mild, freundlich”. Відповідно до традиційної етимології двн. *stunta* співвідноситься з назалізованим варіантом і.-є. кореня *stā-* „стояти”: „stehender Punkt, Haltepunkt (im Zeitlauf)”, „feststehende, festgesetzte Zeit, bestimmter Zeitraum” (Маковський, 2004: 515-516).

Згідно з давніми уявленнями, всесвіт розміщується посередині світоустрою: тох. *uwār* „середина” + *eldh-* „середина” (порівн. д. інд. *ardha-* „середина”). Двн. *weralt* „Zeit, Zeitalter, Ewigkeit, Welt, Erde, Menschheit, Weltalter, Weltall, Menschengeschlecht” (двн. УС *weraltlīh* „irdisch, weltlich, vergänglich”, *weraltlīh girusti* „Aufbau der Welt”, *ūzanān weralte* „Weltall”, *diu frist diserō weralte* „Alter dieser Welt”, *diu weralt alliu* „ganze Welt” (Köbler, 2006: 860)) можна тлумачити як сполучення слів зі значенням „верх” („небо”, „верхній світ”) і „низ, пекло” (пекло в давнину уявлялося у вигляді рову, поглиблення й ототожнювалося із посудиною): і.-є. *uer-* „верх”, але алб. *varr* „могила” + і.-є. *aldje-* „посудина”. Вважалося, що всесвіт складається з першоелементів світобудови – води і вогню: тох. *war* „вода” (але і.-є. *uer-* „горіти, вогонь”) + шведськ. *eld* „вогонь” (порівн. і.-є. *lat-* „мокрый”); і.-є. *uel-* „kräftig sein” + д. півн. *Qld* „Lebenszeit; Zeitalter; Menschen”. Разом з тим важливо врахувати: тох. *wāl* „новий, молодий” (порівн. тох. *weil* „умирати”) + серб.-хорв. *leda* „новина” (лат. *letum* „Tod”, авест. *raeō-* „Tod”). Світове дерево – уособлення всесвіту (порівн. д. інд. *varana-* „дерево”) + д. ірл. *leth* „сторона” (порівн. і.-є. *lendh-*, *lat-* „мокрый, вологий”). Рай поставав в уяві давніх людей у вигляді місця біля води: хет. *ra* „ріка”. Поняття всесвіту спочатку позначало поєднання твердого, зовнішнього (порівн. і.-є. *uer-* „brennen” > „hart”) і рідкого, м'якого (порівн. і.-є. *lat-* „рідкий, мокрий”). З огляду на це, варто також звернути увагу на такі значення: хет. *weritenu* „боятися Бога, почитати, поважати Бога, поклонятися Богу” + *lei-* „biegen, verehren”. Всесвіт, світоустрій у давнину уявлялися у вигляді кола: порівн. д. інд. *vartula* „коло”. Згідно з давніми віруваннями, всесвіт був створений Богом у результаті розриву хаосу: і.-є. *uer-* „розривати” (також „з'єднувати”) + і.-є. *lei-* „розривати” (також „з'єднувати”): порівн. д. сакс. *werold*, д. півн. *verQld* (Маковський, 2004: 573-574).

Час (двн. *zīt* „Zeit, Zeitalter, Stunde, Zeitpunkt, Zeitmaß, Zeitspanne, Lebenszeit, Jahreszeit, passende Zeit, Gebetszeit, Fastenzeit” – двн. УС *zīt sāmen* „Zeit des Säens”, *in zītogilīh*, *io in zītogilīh* „zu jeder Zeit”, *wintirīg zīt* „winterliche Zeit”, *alle zīte* „allezeit, jederzeit”, *in zīt „rechtzeitig”* (Köbler, 2006: 893)) сприймався в давнину як безперервне народження: порівн. д. англ. *tydran* „народжувати”. Типологічно порівн.: і.-є. *tem-* „schneiden” – тох. *tām* „gebären” – двн. *zīt* „Zeit”; і.-є. *dek-* „schneiden” – гот. *peihs* „Zeit” – і.-є. *tek-* „gebären, erzeugen”; і.-є. *bher-* „schneiden” – д. англ. *byre* „Zeit” – двн. *beran* „народжувати”. Поняття часу співвідноситься з поняттями вогню, світла (порівн. д. інд. *didyati* „brennen”, д. англ. *dyð* „кресало”) і звуку (порівн. д. півн. *peyta* „звук”). Стародавні люди поділяли час на „гарний” (підходить для виконання тих чи інших робіт – полювання, риболовлі, звертання до Бога: порівн. д. півн. *tidr* „angenehm”; д. півн. *teiti* „Freude, Heiterkeit”) і „поганий” (час, коли з'являється „нечиста сила”: порівн. нім. *tadeln* „псувати”) (Маковський, 2004: 593).

Двн. слово *wintar* „Winter” (двн. УС *den wintar leiten*, *den wintar irleiten* „den Winter verbringen”, *des wintares* „im Winter”, *ēristo wintar* „Winteranfang” (Köbler, 2006: 875)) корелює з гаел. *vindo-*, д. ірл. *find* „білий”. Крім того, розглянуте слово співвідноситься з і.-є. *ued-*, *ūd-* „вода” (з назалізацією) у значенні „мокра пора року”: двн. *wintar* „зима”, але д. англ. *waeter*, д. сакс. *watar* „вода”: „nasse Jahreszeit”: і.-є. *au(e)-* „benetzen, befeuchten, fließen”. Двн. слово *wintar* пов'язують з двн. *winstar*, д. англ. *winstre*, д. півн. *vinstri* „лівий” („von Süden, von rechts abgewendet”).

З огляду на той факт, що слово зі значенням „горіти, гарячий” в індоєвропейській мові може вживатися в протилежному значенні „холодний”, можна припустити зв'язок розглянутого слова з і.-є. *uei-* „згинатися, переплітатися” (про язики полум'я): і.-є. *eu-s* „горіти”; з розширником *-to* і з назалізацією одержуємо корінь *ue-n-t* „brennen”: порівн. хет. *wantai* „brennen”. Значення „горіти, гарячий” могло переходити в значення „холодний”. Варто звернути увагу на те, що слова зі значенням „холод, зима” безпосередньо пов'язані зі словами, які мають значення „внутрішні органи черевної порожнини”. Тому двн. *wintar*

„зима” можна зіставити з лат. *venter* „живіт”, лат. *uterus* „матка”. В антропоморфній моделі всесвіту живіт вважався центром вогню і душі.

Поняття вогню співвідноситься з поняттям божественного явища (зима і літо вважалися в давнину божественними явищами): двн. *wintar* „зима”, але тох. *wantare* „явище, створене Богом, річ”; двн. *warm* „теплий”, але тох. *wram* „явище, річ”. Оскільки слово *Winter* у деяких давніх німецьких мовах (давньоанглійській, давньопівнічній) могло означати не тільки „зима”, але й „рік”, можна вважати, що воно співвідноситься з і.-є. коренем *uet-* „рік”, пов'язаним з і.-є. *at-*, *ater-* „вогень” (дві пори року, що розрізнялися в давнину, – літо і зима – відповідно означали „гарячий вогень” і „холодний вогень”). Цікаво, що рік давні люди уявляли у вигляді згорнутої змії: порівн. двн. *wintan* „winden” – „згортатися” (Маковський, 2004: 583-584).

Поняття дороги, шляху в давнину мало магічне значення. Двн. *weg* „Weg, Straße, Bahn, Gang, Zugang, Reise, Pfad” (двн. УС *zi wege bringan* „auf den rechten Weg bringen”, *zi wege rihten* „auf den rechten Weg führen”, *birihten zi wege* „auf den rechten Weg kommen” (5, S. 845)) співвідноситься з двн. *wahan* „палити”, тох. *wak* „розривати”, і.-є. *ua-k*, *ua-g* „schneiden, schlagen, reißen”, і.-є. *lek-* „різати”, *ueik-* „schneiden, aussondern” (дорогу колись проклали шляхом вирубування або випалювання лісу). Поняття дороги, шляху тоді мало магічне значення. Рух по дорозі нерідко ототожнювався з поняттям зла або добра: д. інд. *juti* „рухатися”, але двн. *gut* „хороший”; д. півн. *leid* „дорога”, але двн. *īdan* „страждати”. Крім того, двн. *weg* співвідноситься з і.-є. *uegh-* „рухатися” (Маковський, 2004: 565).

В УС *smal pfad* двн. *pfad* „Pfad, Weg” співвідноситься з і.-є. *pat-* „розколотий космос, ущелина”, *leg-* „різати, рвати”, *kel-* „ламати, різати”. Деякі вчені вважають це слово іранським запозиченням (авест. *pantha* „дорога”, д. інд. *panthah* „дорога”), проте прус. *pintis* „дорога”, лат. *pons* „міст”. Двн. *smal* „schmal, klein, dünn, schlank, zart, mager, winzig, gering, gewöhnlich”, гот. *smals*, лат. *malus* „поганий” („маленький”), д. англ. *meltan* „плавити” відносяться до і.-є. *mel-* „zermalmen, zerreiben, schwach”. Можливий також зв'язок з і.-є. *mel-* „горіти”, „згорілий, маленький” (Маковський, 2004: 375).

Отже, простір у давнину ототожнювався з рухом, який мав два напрямки – добро та зло. Час асоціювався з порядком, гармонією. Час і простір вважалися тотемом. Поняття часу пов'язувалося в давн. період з язичницькими уявленнями про день і ніч, світло і темряву, їхнє постійне чергування й безперервність цього процесу. Стародавні люди вірили в те, що відбувається постійна боротьба дня і ночі, світла і темряви.

Висновки з даного дослідження і перспективи. Часові й просторові поняття визначені тією культурою, до якої належить людина. Релігія більшою чи меншою мірою проникає в усі сфери життя й забарвлює кожен елемент культури, тому перебування людини VIII-XI ст. у часі й просторі треба розглядати крізь призму релігійних уявлень. Природним є також зв'язок релігії з темами „життя” і „смерть”, які встановлюють взаємовідношення людини й навколишнього світу. Дослідження системи просторово-часових символів давн. періоду для вираження природних явищ нерозривно пов'язане із з'ясуванням особливостей морального, соціально-історичного й духовно-культурного досвіду носіїв давн. мови як найважливішого екстралінгвального фрагмента дійсності, який по-своєму відображається в цілісній мовній картині світу народу. Проведене дослідження відкриває нові перспективи вивчення ФО як у синхронії на більш ранніх етапах, так і в діахронії німецької мови. Щодо історичної фразеології німецької мови маємо на увазі подальше обсервування закономірностей, властивих фразеологізмам як комплексним номінативним знакам із позицій лінгвокультурологічного підходу.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Голубовська І.О. Етнічні особливості мовних картин світу. – Київ: Логос, 2004. – 284 с.
2. Вороб'єв В.В. Лингвокультурология в кругу других гуманитарных наук // Русский язык за рубежом. – 1999. – № 2 – 3. – С. 76 – 82; С. 95 – 101.
3. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : [підручник] / Бацевич Ф. С. – К. : Видавничий центр „Академія”, 2004. – 344 с.
4. Маковський М. М. Этимологический словарь современного немецкого языка / Маковський М. М. – М. : Изд-во „Азбуковник”, 2004. – 630 с.
5. Köbler G. Neuhochdeutsch-althochdeutsches Wörterbuch (PDF) [Електронний ресурс] / Gerhard Köbler. – 2006. – 925 S.

REFERENCES

1. Holubovs'ka, I.O. (2004). Etnichni osoblyvosti movnykh kartyn svitu. [Ethnic features of linguistic world representation]. Kyiv: Lohos, 284 p.
2. Vorob'yov, V.V. (1999). Lingvokul'turologiya v krugu drugih gumanitarnykh nauk // Russkiy yazyk za rubezhom. [Linguoculturology in the circle of other humanities // Russian language abroad]. № 2-3. Moscow, pp. 76-82; pp.95-101.
3. Batsevych, F.S. (2004). Osnovy komunikativnoyi linhvistyky. [Fundamentals of communicative linguistics]. Kyiv: Publishing Center „Academy”, 344 p.
4. Makovskiy, M.M. (2004). Etimologicheskii slovar' sovremennogo nemetskogo yazyka. [Etymological Dictionary of the Modern German]. Moscow: Publishing house „Azbukovnik”, 630 p.
5. Köbler, G. (2006). Neuhochdeutsch-althochdeutsches Wörterbuch (PDF). [Electronic resource], 925 S.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Віра Школяренко – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри германської філології Сумського державного педагогічного університету ім. А.С.Макаренка
Наукові інтереси: лінгвокультурологічне дослідження становлення фразеологічної системи німецької мови.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Vira Shkolyarenko – Habilitated Doctor of Philological Sciences, Professor, Head of the Department of Germanic Philology at Sumy A.S. Makarenko State Teachers' Training University.
Scientific interests: linguocultural study of the formation of phraseological system of German.

УДК 811.111'276.6:316.45/46

DOI: 10.36550/2522-4077-2021-1-193-333-337

METACOGNITIVE STRATEGIES AND THEIR IMPLEMENTATION INTO THE ESP CLASSROOM IN THE CONTEXT OF DISTANCE LEARNING

Inesa BAIBAKOVA (Lviv, Ukraine)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8157-3403>

e-mail: ibaybakova@gmail.com

Oleksandra HASKO (Lviv, Ukraine)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4519-610X>

e-mail: oleksandra.l.hasko@lpnu.ua

БАЙБАКОВА Інеса, ГАСЬКО Олександра. МЕТАКОГНІТИВНІ СТРАТЕГІЇ ТА ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ ПРИ ВИВЧЕННІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ФАХОВОГО СПРЯМУВАННЯ У КОНТЕКСТІ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ. Стаття присвячена поняттю метапізнання загалом і впровадженню відповідних стратегій у курс англійської мови фахового спрямування зокрема, оскільки ця проблема недостатньо вивчена в такому аспекті і набуває особливого значення в сучасних умовах дистанційного навчання. Проведене дослідження виявилось актуальним з точки зору критичного мислення, метакогнітивного моніторингу і саморегульованого навчання та розвитку належних метакогнітивних навичок у студентів. Наслідком застосування метакогнітивних стратегій є суттєве підвищення ефективності освітнього процесу.

Ключові слова: метапізнання, навчальні стратегії англійської мови фахового спрямування, метакогнітивний моніторинг, саморегульоване навчання, онлайн освіта

BAIBAKOVA Inesa, HASKO Oleksandra. METACOGNITIVE STRATEGIES AND THEIR IMPLEMENTATION INTO THE ESP CLASSROOM IN THE CONTEXT OF DISTANCE LEARNING. The article deals with metacognition as the notion in general and its strategies in particular implemented into the ESP course since online education has revealed the importance of some distance learning aspects, metacognitive strategies being part of them. The latest research and publications analysis prove that in spite of the fact that metacognition has been much researched and implemented into teaching and learning in EFL/ESL classroom concerning a foreign language it has not been deeply considered with regard to ESP. The article is aimed at focusing on metacognition and the corresponding

strategies in terms of ESP, metacognitive monitoring, self-regulated studies in the framework of online education. The notion of metacognition being defined as 'thinking about one's thinking' and in a wider sense treated as 'awareness or analysis of one's own learning or thinking processes' is applied to plan, monitor, and assess one's understanding and performance. It comprises a person's awareness of oneself not only in terms of his/her thinking and learning but also of seeing himself/herself as a thinker and learner. Thus, there exists mutual correlation between students' success and their metacognitive knowledge: the higher level of metacognition, the better educational outcome and vice versa. Developed metacognitive skills enhance learners' motivational perspective, increase their ability to clearly understand objectives and tasks set enabling them to study and master new material faster due to efficient approaches used and proper strategies applied which is especially important for online learners as it requires considerable control and time management in a limited time frame for the ESP course and mixed grouping. The above mentioned findings have proved to be worth further focusing on being crucial from the point of view of ESP metacognitive strategies for regulating students' educational process, conducting metacognitive monitoring as well as performing self-regulated learning which is of particular importance under current circumstances in the framework of online education.

Key-words: metacognition, ESP learning strategies, metacognitive monitoring, self-regulated studies, online education

Problem under consideration: Online education has revealed the importance of some distance learning aspects, metacognitive strategies being one of them.

The latest research and publications analysis: In spite of the fact that metacognition has been much researched (Hasselhorn, Labuhn, 2011: 223–230; Turvey, Crowder, 2017: 67–90; Lehmann, Hähnlein, Ifenthaler, 2014: 313–323; Tsai, 2009: 34–48; Terada, 2017; Teaching and Learning Team, Cambridge International, 2015; McCabe, 2020) and implemented into teaching and learning in EFL/ESL classroom concerning a foreign language it has not been deeply considered with regard to ESP.

The article is aimed at focusing on metacognition and the corresponding strategies in terms of ESP, metacognitive monitoring, self-regulated studies in the framework of online education.

The main body of the article: According to Electronic Merriam-Webster dictionary: metacognition is 'awareness or analysis of one's own learning or thinking processes'. The Center for Teaching at Vanderbilt University regards metacognition wider as 'thinking about one's thinking' and more precisely defines it as a process 'used to plan, monitor, and assess one's understanding and performance' (Chick, 2021) since it comprises person's awareness of oneself in terms of both (1) persons' thinking and learning and (2) seeing himself/herself as a thinker and learner.

Professor Linda Baker (University of Maryland, Baltimore County, Baltimore, MD, USA) argues that 'more-successful students exhibit higher levels of metacognitive knowledge about a given domain and are more skilled at regulating their cognitive processes than less-successful students' (Baker, 2010: 204–210). Dr. Marcus Hasselhorn, PhD, a professor for psychology of education and human development at the Goethe-University Frankfurt/Main, Germany and Dr Andju Sara Labuhn, a postdoctoral researcher at the Center for Research on Individual Development and Adaptive Education of Children at Risk (IDeA) at the German Institute for International Educational Research (DIPF) in their work 'Metacognition and Self-regulated Learning' published in Encyclopedia of Adolescence, 2011 underline that it is 'awareness' which constitutes a crucial element of defining metacognition (Hasselhorn, Labuhn, 2011: 223–230). The same point of view is shared by Brent E. Turvey (Forensic Criminology Institute, Sitka, Alaska, United States and Aguascalientes, Mexico) and Stan Crowder (Kennesaw State University, Georgia, GA, United States) who claim, 'It is the awareness and then strategic adjustment that pushes someone with flashes of brilliance into a consistently brilliant thinker who can learn, absorb, and apply new material with increasing ease' (Turvey, Crowder, 2017: 67–90). Thomas Lehmann (University of Freiburg, Germany), Inka Hähnlein (University of Passau, Germany) and Dirk Ifenthaler (Deakin University, Australia) highlight cognitive, metacognitive and motivational perspectives on reflection in self-regulated learning in online learning environments (Lehmann, Hähnlein, Ifenthaler, 2014: 313–323) which is of particular importance under current circumstances.

The article 'The Model of Strategic e-Learning: Understanding and Evaluating Student eLearning from Metacognitive Perspectives' by Meng-Jung Tsai (Graduate School of Technological and Vocational Education, National Taiwan University of Science and Technology) reads, 'students with high metacognitive abilities not only are clearly aware of their learning objectives, but also know effective and efficient approaches to construct knowledge' (Tsai, 2009: 35). According to the author, the 'difficulty of detecting the implicit metacognitive skills of

individuals may be more significant in e-learning environments due to the cognitive overloading to process online information' (Tsai, 2009: 40).

To illustrate and explain student online learning from metacognitive perspectives the Model of Strategic e-Learning has been suggested by Meng-Jung Tsai (Tsai, 2009). The Strategic e-Learning Model offered comprises four characteristics of online learning environments, namely: (1) flexible time and space, (2) indirect social interactions, (3) abundant information resources and (4) dynamic learning interfaces. The model also reflects three domains of e-learning strategies which include the perceived-skill, affection and self-regulation, the latter being especially important for online learners as it requires considerable control over their time schedule.

A limited time frame for the ESP course, mixed grouping and low motivation of students are the reasons to involve the analysis of certain students' coherent cognitive and mental abilities. Thus, the factors relevant to the process of learning a foreign language should include professional impact and previous experience. The teaching approach 'how-to-learn' has become one of the major goals of education at tertiary level. This approach directed the focus of research to learning strategies the absence of which was recognised as a critical obstacle to students who start their tertiary education. In the process of learning foreign languages, students can become more confident via becoming aware of the wide range of language learning strategies they can use effectively (Wong, Nunan, 2011).

There are different strategies the teachers can apply to make ESP learning more effective: mnemonics, thinking journal, reciprocal teaching. To promote students' metacognition ESP teachers can implement the following ideas in their ESP classroom (Terada, 2017): identifying one's own learning style and needs; planning for a task; using teaching resources appropriately; arranging a study space and schedule; monitoring mistakes; evaluating task success; setting explicit goals and help ESP students reaching them; managing ESP students to promote their own learning instead of being passive listeners; encouraging a group work in terms of cooperative discussing; trying self-assessment and reflection; applying reciprocal work; discussing the possibility of applying strategies for different tasks (e.g. reading strategies for listening tasks); providing ESP students with the autonomy and trying to urge students to select appropriate resources for answering the questions; encouraging the students to ask you questions and ask themselves (Terada, 2017).

If we train students, let us say, in reflective essay writing then ESP metacognition teaching resource will serve two primary functions: (1) to teach ESP students how to use the metacognitive cycle (planning, monitoring, evaluating and regulating) in relation to essay-writing: developing essay-writing skills; (2) to use essay-writing assignments as a way to develop metacognitive reflection and help students gain metacognitive knowledge and self-regulated learning skills.

The teacher can provide some metacognitive/ self-regulated learning reflection topic options which can be considered by the students in terms of including them into their essays. The topics can be as follows: Building on my strengths and weaknesses in this professional subject or expertise, Effective revision of the terminological system used in the essay, Analysing how my behaviour impacts my learning and my rate of progress, Paying attention in what way my emotions, moods and attitudes impact my learning, What could I do differently in order to maximise learning? How to trigger my learning power? My obstacles to learning and how I plan to overcome them, Factors that influence my ability to learn and remember learning, What approach to learning is most appropriate for me (Teaching and Learning Team, Cambridge International, 2015).

Apart from metacognition and self-regulated learning, the ESP teachers organize their efforts towards enhancing learner autonomy in students: to this end the essay-writing instructions also guide students towards developing their own assessment criteria that they will use to assess their own work. This approach is thoroughly related to the 'planning' stage of the metacognitive cycle and helps students to consider the task requirements.

Speaking about metacognitive strategies we would like to mention distance-learning. The pandemic and hence all types of quarantines made the value of self-regulated learning and metacognition towards greater independence in learning clear for all of us. Still, encouraging metacognition in the context of quarantine and distance learning appeared to be more difficult than ever: many metacognitive strategies implemented during the last decades were designed with classroom perspective.

With this in mind, we can trace the different ways by which teachers can promote metacognitive reflection on their own focusing on practical tools and specific activities.

Since the situations that unfortunately allow pandemics remain, essentially, unchanged we can predict pandemics to be a recurring problem in the nearest future, theoretically pandemics of 2020 can be repeated every 5-10 years until the undiscovered yet reasons of pandemics are cleared out. So during a lock-down we must keep in mind that concentrating our attention on metacognition, self-regulation, research skills, independent learning and learning autonomy during distance learning would be more beneficial to our students while learning at home. One thing we have all learnt in 2020 is how ill-prepared and badly organized the systems that sustain society were in facing the challenge presented by the pandemic. So focusing on metacognition, self-regulation, research skills, independent learning and learning autonomy is one way we can be better prepared for similar challenges in the future.

J. McCabe writes in her article ‘Pandemic metacognition: distance learning in a crisis’ that in order to be on the safe side while cultivating metacognition in the context of pandemic we should use the following strategies and activities in ESP learning:

1. Make your students use Google Forms: Metacognitive Questionnaires

Consider creating a Google Form that you share with your students: it should look like the form that contains metacognitive reflection questions that refer to each stage of the metacognitive cycle (planning, monitoring, evaluating and regulating learning).

2. Focus on metacognitive question skills

Since much of your teaching will be done via video-conferencing software during a lockdown it’s useful to have a range of metacognitive reflection questions to put to students. They should cover different professional contexts that can be useful. In general your reflection questions should refer to:

- Planning, monitoring, evaluating and regulating learning strategies
- Metacognition: the cognitive aspect of the self-regulated learning cycle
- The self-regulation of the conditions that maximise learning (e.g. physiological readiness for learning)
- Task-specific considerations as well as long-term considerations when it comes to self-regulated learning
- Particular attention must be paid to the self-regulation of motivation, engagement, attitudes and emotions due to the specific challenges many students face in a less supervised home-learning environment.

3. Have your students use simple mind-map tasks to express metacognitive reflection

One of the most difficult problems in the context of distance-learning is the lack of student communication that distance-learning software tends to involve. You should ask students to design simple mind-maps that respond to metacognitive questions or tasks on A4 paper so that they can show the other students their ideas via the video-conferencing software you use. Mind-mapping is a powerful study-skill to cultivate in any situation (McCabe, 2020).

Conclusions and further research prospects: the above mentioned findings are worth further focusing on being crucial from the point of view of ESP metacognitive strategies for regulating students’ educational process, conducting metacognitive monitoring as well as performing self-regulated learning in the framework of online education.

REFERENCES

1. Baker, L. (2010). Metacognition. *International Encyclopedia of Education*, 3rd Edition, Elsevier Ltd., 204–210. doi.org/10.1016/B978-0-08-044894-7.00484-X
2. Chick, N. (2021). Metacognition. Retrieved from <https://cft.vanderbilt.edu/guides-sub-pages/metacognition/>
3. Hasselhorn, M., Labuhn, A. S. (2011). Metacognition and Self-regulated Learning. *Encyclopedia of Adolescence*, 223–230. doi.org/10.1016/B978-0-12-373951-3.00026-0
4. Lehmann, T., Hähnlein, I., Ifenthaler, D. Cognitive, metacognitive and motivational perspectives on prefection in self-regulated online learning. *Computers in Human Behavior*, Volume 32, March 2014, 313–323. doi.org/10.1016/j.chb.2013.07.051
5. McCabe, J. A. (2020). Pandemic metacognition: distance learning in a crisis. Retrieved January 20, 2021, from <https://www.improvewithmetacognition.com/pandemic-metacognition/>
6. Merriam-Webster, Inc. (2021). Retrieved from <https://www.merriam-webster.com/dictionary/metacognition>
7. Teaching and Learning Team, Cambridge International. Metacognition. Educational brief. (2015) Retrieved January 18, 2021, from <http://www.cambridgeinternational.org/images/272307-metacognition.pdf>
8. Terada, Y. (2017). How Metacognition Boosts Learning. Retrieved January 18, 2021, from <https://www.edutopia.org/article/how-metacognition-boosts-learning>.

9. Tsai, M.-J. (2009). The Model of Strategic e-Learning: Understanding and Evaluating Student e-Learning from Metacognitive Perspectives. *Educational Technology & Society*, 12 (1), 34–48. Retrieved January 20, 2021, from <https://www.learntechlib.org/p/75186/>

10. Turvey, B. E., Crowder, S. (2017). Investigators and the Scientific Method. *Forensic Investigations*, 67–90. doi.org/10.1016/B978-0-12-800680-1.00004-3

11. Wong, L. L. C., Nunan, D. (2011) The learning styles and strategies of effective language learner. *System*, 39 (2), 144–163. doi:10.1016/j.system.2011.05.004.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Інеса Байбакова – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов Національного університету “Львівська політехніка”.

Наукові інтереси: прикладна лінгвістика, семантика, методика викладання іноземних мов, англійська мова за професійним спрямуванням, теорія та практика перекладу.

Олександра Гасько – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов Національного університету “Львівська політехніка”.

Наукові інтереси: прикладна лінгвістика, семантика, методика викладання іноземних мов, англійська мова за професійним спрямуванням, теорія та практика перекладу.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Inesa Baybakova – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Associate Professor of Foreign Languages Department at Lviv Polytechnic National University.

Scientific interests: applied linguistics, semantics, methods of foreign languages teaching, ESP, theory and practice of translation.

Oleksandra Hasko – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Associate Professor of Foreign Languages Department at Lviv Polytechnic National University.

Scientific interests: applied linguistics, semantics, methods of foreign languages teaching, ESP, theory and practice of translation.

УДК 81'42:371

DOI: 10.36550/2522-4077-2021-1-193-337-343

ЕКОКОНЦЕПТИ У ЦИКЛІ РОМАНІВ ДЖ. МАРТИНА «ПІСНЯ ЛЬОДУ І ПОЛУМ'Я» В АСПЕКТІ ЇХНЬОГО ПЕРЕКЛАДУ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Марина БЄЛОВА (Харків, Україна)

ORCID: 000-0002-1306-9305

e-mail: marywhite7777777@gmail.com

Тетяна ЧІРВА (Харків, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3890-346x>

e-mail: t.d.chirva@gmail.com

Яна РИБЧУК (Харків, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3706-3457>

e-mail: yasya79@gmail.com

БЄЛОВА Марина, ЧІРВА Тетяна, РИБЧУК Яна. ЕКОКОНЦЕПТИ У ЦИКЛІ РОМАНІВ ДЖ. МАРТИНА «ПІСНЯ ЛЬОДУ І ПОЛУМ'Я» В АСПЕКТІ ЇХНЬОГО ПЕРЕКЛАДУ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ. Становлення сучасного перекладацького дискурсу обумовлено потужним впливом міждисциплінарних досліджень, з-поміж

яких розвиваються екологічні дисципліни гуманітарного спрямування, у зв'язку з чим поява екології перекладу стає закономірною та актуальною. Робота містить результати аналізу векторів динаміки екозмислів, втілених низкою екоконцептів шляхом їхніх реалізацій у циклі романів «Пісня льоду і полум'я» Дж. Мартіна, у процесі перекладу на українську мову. Дослідження спирається на закони сучасної лінгвоекології та теорію гармонізації перекладацького простору.

Ключові слова: екоконцепт, екосенс, еколінгвістика, перекладацький простір, теорія гармонізації.

BELOVA Maryna, CHIRVA Tetyana, RYBCHUK Yana. ECOCONCEPTS IN J. MARTIN'S "A SONG OF ICE AND FIRE" IN THE ASPECT OF THEIR TRANSLATION INTO UKRAINIAN. The formation of the present-day translation discourse is stipulated by the influence of interdisciplinary research, including the development of environmental discipline in the humanities, in the connection with which the emergence of the ecology of translation is natural and relevant. The work contains the results of the analysis of the dynamics vectors of ecosenses embodied by a number of ecoconcepts by means of their implementation in the series of novels by J. Martin "A Song of Ice and Fire" in its translation into Ukrainian. The study is based on the laws of the present-day linguistic ecology and the theory of harmonization of the translation space. In accordance with the positive dynamics vector of translation the harmonization of the translation space is achieved by preserving the identifies ecosenses. In accordance with negative dynamics vector of translation the harmonization of the translation space is not achieved: ecosenses are lost.

Key words: ecoconcept, ecosence, ecolinguistics, the translation space, the theory of harmonization.

Постановка проблеми. Робота присвячена дослідженню процесу актуалізації ключових концептів художнього тексту (фентезійного твору «Пісня льоду і полум'я» Дж. Мартіна) у світлі еколінгвістичного підходу у перекладознавстві. Питання, що вирішуються у роботі, відносять її до розряду робіт з когнітивної лінгвістики, еколінгвістики та теорії перекладу. Представлене дослідження характеризується комплексним характером, чия актуальність визначається необхідністю обґрунтування еколінгвістичного підходу у перекладознавстві, що базується на ідеї екологізації людської свідомості та передбачає, що в тексті, як в системі гетерогенних смислів, мають виявлятися характеристики, що збігаються з параметрами об'єктів природи, оскільки у мові діють ті самі закони, що і в природі (Москальчук, 2003).

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Поштовхом до підвищеного інтересу лінгвістів до дисциплін з екологічною складовою стало визнання пріоритетності природного середовища та умов взаємодії усіх організмів у цьому середовищі (Водопьянов, 2003: 42). Імпульсом для розробки основ лінгвоекології перекладу стали багаточисельні дослідження в області еколінгвістики та екології. Вихідні положення і принципи нового наукового напрямку сформульовані Н.М. Белозоровою, Н.В. Лобунець (Белозерова, Лобунец, 2012), Л.В. Кушніною та Є.М. Пилаєвою (Кушніна, Пылаева, 2014). Важливою передумовою вивчення екології перекладу є розгляд мови в якості екосистеми, яку закладають Г.Г. Молчанова (Молчанова, 2016), Л.В. Кушніна, П.Р. Юзманов (Кушніна, Юзманов, 2010), зауважуючи, що мову можна розглядати як екосистему, тому що як й екосистема, що складається зі співтовариства живих організмів, які мешкають у певному середовищі та мають множинні зв'язки з цим середовищем, мова складається з підсистем, занурених у контекст культури та країни, і маючих складні взаємовідносини та взаємозв'язки між рівнями мови та з іншими мовами.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Еколінгвістика є відносно новим напрямом сучасного мовознавства, а її постулати стосовно теорії перекладу лише починають виокремлюватися в окрему дисципліну (екопереклад), у межах якого лише здійснюються поодинокі спроби окреслити можливі напрями розвитку аналізу та опису метамови (таких понять, як екоконцепт, екозмисл, еколінгвістичні складові, вектори динаміки концепту). Наразі завершено дисертаційне дослідження ключових екоконцептів перекладацького простору роману А.В. Іванова «Географ глобус пропил» в аспекті його перекладу на французьку мову (Пылаева, 2015). Екоконцепти англійських текстів в аспекті перекладу, загалом, а також текст циклу романів Дж. Мартіна «Пісня льоду та полум'я», зокрема, в аспекті перекладу екозмислів, що «стоять» за ключовими екоконцептами романів, ще не розглядався.

Головною темою циклу романів є ідея протистояння, яка реалізується на тлі природних явищ, що змінюються, – літа та зими, що має його надовго замінити. Окрім основних сюжетних ліній, досить велику роль у тексті відведена описам природи. Вони тісно пов'язані з основними подіями у долях героїв, метафорично віддзеркалюючи довічну боротьбу людини з життєвими труднощами та негараздами. Проаналізувавши текст циклу романів, методом

суцільної вибірки, ми виявили чотири основні екоконцепти, які створюють єдиний екосмисл твору. З-поміж них: WIND / ВІТЕР, COLD / ХОЛОД, WATER / ВОДА, FROST / МОРОЗ.

Формулювання цілей статті. Мета аналізу полягає у виявленні динаміки екосмислів у просторі перекладу, що залучаються в процесі актуалізації ключових екоконцептів художнього тексту. У зв'язку з поставленою метою у роботі поступово вирішуються такі завдання: 1) описати одиниці аналізу метамови традиційної теорії перекладу та екології перекладу: еквівалентність, адекватність, перекладацькі трансформації, екосмисл, екоконцепт, еколінгвістичні складові, гармонізація перекладу; 2) виявити методом суцільної вибірки із тексту фентезійного твору «Пісня льоду і полум'я» Дж. Мартіна репрезентанти екоконцептів; 3) проаналізувати перекладацькі еквіваленти виявлених репрезентантів екоконцептів; 4) проаналізувати вектори динаміки екосмислів у перекладацькому просторі художнього тексту – твору «Пісня льоду і полум'я» Дж. Мартіна (позитивний та негативний).

Виклад основного матеріалу дослідження. Екологія перекладу є самостійним напрямом дослідження, що активно розвивається та має власну метамову. У цьому напрямі *процес перекладу* як прояв міжмовних та міжкультурних взаємодій є екосистемою зі своїми власними підсистемами, набагато більш розгалуженою та більш складною для вивчення, оскільки знаходиться на перетині як мінімум двох екосистем, що контактують.

Людина не просто не пристосовується до власного природного середовища, а, скоріше, робить усе можливе, щоб змусити середовище пристосуватися до власних потреб та цінностей. Вживання людини напряму залежить від її здатності адекватно диференціювати та категоризувати інформацію/знаки навколишнього світу під час інтеграції з соціальним, культурним та природним середовищем, частиною якого вона є.

Саме тому у центрі уваги екології перекладу опиняється *екосмисл*, який виводиться перекладачем із значень тих слів, словосполучень, виразів тексту оригіналу, які містять елементи оточуючого середовища та співвідносяться з емоційним станом людини – еколексем (назв рослин, тварин, інших об'єктів природного середовища (вода, земля, повітря тощо), термінів екології, еколінгвістичних складових (компонентів-фітонімів/зоонімів фразеологічних одиниць). При цьому, екологія перекладу покликана (на відміну від традиційної теорії перекладу, сконцентрованої на пошуку засобів еквівалентності або адекватності передачі тексту оригіналу за допомогою ЦМ) **гармонійно** транспортувати екосмисли оригіналу в екосмисл перекладу з його послідовним входом в іншу культуру (Пылаева, 2014: 174).

Так, в основу екології перекладу покладено *теорію гармонізації*, основним постулатом якої є те, що «тексти перекладу та оригіналу мають бути гармонійними щодо смислів, які вони виражають» (Кушнина, Юзманов, 2010: 43). Задля досягнення гармонізації перекладу перекладацький простір подається у вигляді поля, у структурі якого особливе місце займає природно-біологічний компонент, де здійснюється породження екосмислу. Екосмисл зазнає синергетичного впливу з боку інших смислів, які виявляються у полях суб'єктів перекладацької комунікації (автора, перекладача та реципієнта), і в результаті гармонізації смислів усіх полів відбувається породження гармонічного тексту перекладу, смисли якого пропорційні смислам тексту оригіналу (Кушнина, Пылаева, 2014: 74). Якщо переклад вдало вписується у приймаючу культуру і в ньому, як і в оригінальному тексті, виявляються риси культурно- та природосообразності, то його слід визнати гармонійним (Пылаева, 2014: 174).

Вивчення екосмислів у межах екології перекладу потребує виявлення матеріалу дослідження. За нього приймають «одиницю мови або мовленнєвого акту, або текст, який так чи інше віддзеркалює взаємодію людини з оточуючим середовищем» (Белозерова, Лобунец, 2012: 9). Матеріал, що вивчається, розглядається як складна, самоорганізована (синергетична) система, в якій виявляються «екологічні» компоненти – категорії, що виступають у якості критеріїв або ознак тексту як системи. До таких категорій належать й екоконцепти, які створюють єдиний екосмисл тексту, що виступає в якості матеріалу й цього дослідження.

Концепт наразі є ключовим поняттям мовознавства у сфері лінгвокогнітивних досліджень і має низку трактувань в залежності від мети, задач та матеріалу дослідження (О.С. Кубрякова, А.Д. Белова, В.З. Дем'янков, В.І. Карасик, С.Г. Слишкін, І.С. Шевченко, О.І. Морозова та ін.). В основу поняття екоконцепту покладено трактування концепту як

лінгвокультурологічного явища, оскільки лінгвоекоекологія перекладу, для якої екоконцепт є важливою одиницею її метамови, розглядає мову як невід’ємну складову у ланцюзі взаємовідносин між людиною, суспільством, її культурою та природою.

Так, концепт як предмет лінгвокультурології тлумачиться як складний когнітивний конструкт, що віддзеркалює процес пізнання світу, досвід та знання про світ представниками лінгвокультурної спільноти (карасик, 2001). Виходячи з розуміння концепту у лінгвокультурології, **екоконцепт** трактуємо як *багатовимірну розумову одиницю, що має різні форми мовного вираження, в основі формування якої лежать гетерогенні смисли і яка володіє емоційно-особистісною, природною та культурною складовою* (Плюсина, 2016).

Репрезентантами природної складової екоконцепту можуть бути номени тваринного і рослинного світу, пор року, природних копалин, елементів ландшафту, водойм тощо; культурної складової – реалії, пов’язані з історією країни, національними традиціями, артефактами, релігійними символами або приладдя релігійного культу, фольклорні твори; емоційно-особистісної – лексеми, пов’язані з виразом емоційного стану особи (Плюсина, 2016).

Під час екоперекладацького аналізу зазначених репрезентантів екоконцептів у ВМ та ЦМ вихідні екосмисли у перекладацькому просторі тексту можуть характеризуватися такими векторами динаміки, що відбивають взаємозв’язок людини, культури та природи:

- 1) позитивний (збереження та приріст екосмислів);
- 2) нейтральний (слабшання екосмислів);
- 3) негативний (втрата (спотворення) вихідного екосмисла) (Плюсина, 2016).

Послабшання екосмислів сигналізують про адекватність перекладу, їхнє збереження – про еквівалентність перекладу, а приріст – про гармонізацію перекладу, що обумовлює відповідність екосистем текстів оригіналу та перекладу. Негативна динаміка екосмислів у перекладацькому просторі, їхня втрата характеризується дисгармонією та свідчить про нульову актуалізацію екоконцептів (Пылаева, 2015).

У межах цієї роботи розглянемо приклади позитивного та негативного векторів динаміки екоконцептів в обраному для аналізу тексті, скориставшись його українським перекладом Н. Тисовської.

Позитивний вектор динаміки екосмислів:

Як вже зазначалося, позитивний вектор динаміки екосмислів характеризується збереженням та приростом екосмислів під час перекладацької діяльності. Проілюструємо цей процес на конкретну прикладі.

(1) *The young knight turned back to his grizzled man-at-arms. Frostfallen leaves whispered past them, and Royce’s destrier moved restlessly. What do you think might have killed these men, Gared?” Sir Waymar asked casually. He adjusted the drape of his long sable cloak.*

“It was the cold,” Gared said with iron certainty. “I saw men freeze last winter, and the one before, when I was half a boy. Everyone talks about snows forty foot deep, and how the ice wind comes howling out of the north, but the real enemy is the cold. It steals up on you quiter than Will, and at first you shiver and your teeth chatter and you stamp your feet and dream of mulled wine and nice hot fires. It burns, it does. Nothing burns like the cold. But only for a while. Then it gets inside you and starts to fill you up, and after a while you don’t have to strengthen to fight it. It’s easier just to sit down or go to sleep. They say you don’t feel any pain toward the end. First you go weak and drowsy, and everything starts to fade, and then it’s like sinking into a sea of warm milk. Peaceful, like (Martin, 2011).”

Наведемо переклад цього фрагменту.

– *Отже, яка, по-твоєму, була причина смерті цих людей, Гаред? – про між іншим спитав сер Уеймар, поправляючи довгий соболинний плащ.*

– *Холод, - відповів Гаред із залізною впевненістю. - Минулої зими я бачив, як замерзають люди, бачив і позаминулої, коли був ще наполовину хлопчиськом. Всі говорять про сніги глибиною в сорок футів, про те, як крижаний вітер, вис і налітає з півночі, але головний ворог - це холод. Він підкрадається до тебе безшумніше, ніж Уїлл, і спершу ти тільки щулишся і стукаєш зубами, а потім топачеш ногами і мрієш про підігріте вино з прянощами і чудове жарке вогнище. Мороз пече. Ніщо не обпалює, як холод. Але лише спочатку. А потім він проникає всередину тіла, наповнює тебе, поки у людини не залишається сил чинити опір. Легше просто сісти і заснути. Кажуть, що замерзаючи,*

перед кінцем не відчуваєш ніякого болю. Просто слабшаєш і тихенько засинаєш, все немов блякне, а потім наче провалюєшся в море теплого молока, в мир і спокій (Мартин, 2018).

Фрагмент тексту оригіналу описує бесіду лицарів Нічного Дозору про причину загибелі людей. COLD / ХОЛОД є одним з головних екоконцептів роману «Пісня Льоду і Полум'я»: він постає основним ворогом жителів Вестеросу, адже за задумкою автора до королівства кожні десять років приходять дуже довга зима. У наведеному фрагменті на холод покладено відповідальність за смерть людей і щоб показати, наскільки страшним ворогом є холод автор спочатку порівнює його зі звіром (ймовірніше, вовком, який виє і який підкрадається до тебе, ніби він на полюванні), а потім – з бездушним предметом, описуючи його у термінах того, що може робити речовина (проникає всередину і наповнює). Іншими словами, автор використовує зооморфну і предметну метафору, а перекладач вдається до еквівалентного перекладу, зберігаючи відповідні образи. Так досягається гармонійність перекладу за рахунок позитивного вектору динаміки екосмислів («холод – це тварина (вовк)»; «холод – це речовина»), які повністю зберігаються у цільовому тексті.

Негативний вектор динаміки екосмислів:

Як зазначалося раніше, негативний вектор динаміки відтворення екосмислів характеризується їхньою втратою у процесі перекладу. Проаналізуємо цей процес на прикладі:

(2) *Will shared his unease. He had been four years on the Wall. The first time he had been sent beyond, all the old stories had come rushing back, and his bowels had turned to water. He had laughed about it afterward. He was a veteran of a hundred rangins by now, and the endless dark wilderness that the southron called the haunted forest had no more terrors for* (Martin, 2011).

Наведемо переклад фрагменту.

Уіл поділяв це нелегке почуття. На Стіні він провів чотири роки. І коли в перше відправився за неї, то відразу згадав усі старі вигадки і перелякався до смерті. Потім, згадуючи першу вилазку, він сміявся. Сотня походів зробила його ветераном, і нескінченна похмура гущавина, яку жителі півдня звать Зачарованим лісом, більш не здавалася йому жахливою (Мартин, 2018).

У наведеному фрагменті один з героїв згадує свою першу вилазку як лицар Нічного Дозору до Зачарованого лісу і свої почуття під час цієї вилазки – жах. Автор оригіналу для передачі емоційного стану героя дуже вдало залучає метафору *his bowels had turned to water*. Цей троп уперше було ужито у значенні «бути охопленим страхом» у періодичному виданні «Панч» у 1843 році. Використання фрази також проілюстроване в оповіданні Ред'ярда Кіплінга «Близнюки» з «Індійських казок». Ймовірно, значення метафори мотивовано фізіологічним станом, який в психології називають «тривожна діарея»: діарея, поряд з іншими проблемами травлення, які часто супроводжують тривожність, може трапитися через зв'язок між кишечником та мозком; коли людина відчуває стрес, хімічні месенджери передають сигнали від о мозку до кишечника і він іноді реагує на ці сигнали фізичними симптомами, включаючи діарею.

Для слов'ян вода як архетипний символ має універсальну привабливість, пов'язану з її очисною силою, з властивостями підтримки життя. Але для слов'янських народів вода також характеризується амбівалентним ставленням до неї. З одного боку, вода, будучи першоелементом Всесвіту, є священною: все живе вийшло з води, без води неможливе життя на Землі. Одночасно з цим вода становить загрозу для життя людини: за давнім язичницьким уявленням ця субстанція може виступати як джерело зла, загибелі та смерті.

Тож, перекладач на українську мову, залучає прийом деметафоризації, замінюючи метафору її антиподом – «перелякатися до смерті», що, на наш погляд, дещо знижує інтенсивність емоції, яку виявляє герой.

Висновки з даного дослідження і перспективи.

У роботі подані результати аналізу векторів динаміки екосмислів, втілених низкою екоконцептів за допомогою їхніх реалізацій у циклі романів «Пісня льоду і полум'я» Дж. Мартіна, у процесі перекладу на українську мову. Дослідження виконано з опорою на постулати сучасної лінгвоєкології та теорію гармонізації перекладацького простору.

Екологія перекладу, у межах якої виконано це дослідження, розглядає результатом міжмовної та міжкультурної взаємодії гармонійний переклад – переклад, культурологічні

смісли якого адаптовані перекладачем до приймаючої мовної культури і природного середовища.

У зв'язку з поставленими у роботі задачами описано метамову аналізу. У першу чергу, це поняття екоконцепт, який подано як багатовимірну розумову одиницю, що має різні форми мовного вираження, в основі формування якої лежать гетерогенні смисли і яка володіє емоційно-особистісною, природною та культурною складовою. Зазначені складові екоконцепту подані у дискурсі лексемами на позначення емоційних станів особи, номенами тваринного і рослинного світу і культурними реаліями відповідно.

У фокусі уваги цього дослідження опиняються екосмисли, що виводяться перекладачем із значень реалізованих у дискурсі екоконцептів, які містяться у тексті оригіналу в якості елементів оточуючого середовища та співвідносяться з емоційним станом людини. Виявляється, що під час транспотрування виявлених екосмислів може відбутися їх збереження та приріст (позитивний вектор динаміки екосмислів), слабшання (нейтральний вектор динаміки екосмислів) та втрата або спотворення (негативний вектор динаміки екосмислів).

Матеріалом для дослідження було обрано цикл романів «Пісня льоду і полум'я» Дж. Мартіна з огляду на головну тему циклу романів – протистояння, реалізованого на тлі природних явищ, що змінюються. Окрім основних сюжетних ліній, досить велику роль у тексті відведено описам природи, які пов'язані з основними подіями у долях героїв, метафорично віддзеркалюючи довічну боротьбу людини з життєвими труднощами та негараздами.

Проаналізовано два вектори динаміки виявлених в них екосмислів – позитивний та негативний: перший виявився у збереженні метафоричного втілення одного з ключових екоконцепту роману – COLD / ХОЛОД, а другий, навпаки, – у демефоризацій, що спричинила втрату екосмислу.

Перспективу дослідження вбачаємо у дослідженні екоконцептів в інших англомовних текстах в аспекті їхнього перекладу українською мовою.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Белозерова Н.Н., Лобунец Н.В. Эколингвистика: в поисках метода исследования. – Тюмень: ТюмГУ, 2012. – 256 с.
2. Водопьянов П.А. Экологический кризис // Новейший философский словарь. – М.: Книжный Дом, 2003. – С. 1706-1707.
3. Карасик В.И. О категориях лингвокультурологии // Языковая личность: проблемы коммуникативной деятельности. – Волгоград, 2001. – С. 3-16.
4. Кушнина Л.В., Пылаева Е.М. Экология перевода: современные тенденции и подходы // Вестник Пермского университета. Серия: Российская и зарубежная экология. – 2014. – Вып. 2 (26). – С. 70-76.
5. Кушнина Л.В., Юзманов П.Р. Экология перевода: культура vs природа // Экология языка на перекрестке наук: Материалы Научной конференции. – Тюмень: ТюмГУ, 2010. – С. 39-45.
6. Мартін Дж. Гра престолів. Пісня льоду і полум'я. Книга перша. – К.: КМ-Букс, 2018. 800 с.
7. Молчанова Г.Г. Лингвоэкология и современное состояние языка // Вестник МГОУ. – 2016. – № 2. – С. 47-54.
8. Москальчук Г.Г. Текст как синергетический процесс. – М.: УРСС, 2003. – 296 с.
9. Плюснина Е.М. Анализ экоконтцепта «вода» в романе А. Иванова «Географ глобус пропил» и его переводе на французский язык // Международный научный журнал «Инновационная наука». – 2016. – № 3. – С. 184-186.
10. Пылаева Е.М. Актуализация ключевых концептов текста перевода: эколлингвистический подход (на материале романа А.В. Иванова «Географ глобус пропил» и его перевода на французский язык): дис. ... канд. филол. наук. – Тюмень, 2015. – 189 с.
11. Пылаева Е.М. О синергетическом подходе при изучении экологии перевода // Филологические науки. Вопросы теории и практики. – 2014. – № 5(35). Ч. 2. – С. 173-177.
12. Martin G. A Game of Thrones. Book One: A Song of Ice and Fire. – London: Harper Collins Publishers, 2011. – 812 p.

REFERENCES

1. Belozerova N.N., Lobunets N.V. (2012). Ekolingvistika: v poiskah metoda issledovaniya. Tyumen: TyumGU, 256 p.
2. Vodopyanov P.A. (2003). Ekologicheskiiy krizis // Noveyshiy filosofskiy slovar. – M.: Knizhnyiy Dom, pp. 1706-1707.
3. Karasik V.I. (2001). O kategoriyah lingvokulturologii // Yazykovaya lichnost: problemyi kommunikativnoy deyatel'nosti. Volgograd, pp. 3-16.

4. Kushnina L.V., Pyilaeva E.M. (2014). Ekologiya perevoda: sovremennyye tendentsii i podhody // Vestnik Permskogo universiteta. Seriya: Rossiyskaya i zarubezhnaya ekologiya. Vyp. 2 (26). pp. 70-76.
5. Kushnina L.V., Yuzmanov P.R. (2010). Ekologiya perevoda: kultura vs priroda // Ekologiya yazyka na perekrestke nauk: Materialy Nauchnoy konferentsii. Tyumen: TyumGU, pp. 39-45.
6. MartIn Dzh. (2018). Gra prestolIv. Plsnya lodu I polum'ya. Kniga persha. K.: KM-Buks, pp.. 800.
7. Molchanova G.G. (2016). Lingvoekologiya i sovremennoe sostoyanie yazyka // Vestnik MGOU. # 2. PP.. 47-54.
8. Moskalchuk G.G. (2003). Tekst kak sinergeticheskiy protsess. M.: URSS, 296 p.
9. Plyusnina E.M. (2016). Analiz ekokontseptu «voda» v romane A. Ivanova «Geograf globus propil» i ego perevode na frantsuzskiy yazyk // Mezhdunarodnyy nauchnyy zhurnal «Innovatsionnaya nauka». # 3. P. 184-186.
10. Pyilaeva E.M. (2015). Aktualizatsiya klyuchevykh kontseptov teksta perevoda: ekolingvisticheskiy podhod (na materiale romana A.V. Ivanova «Geograf globus propil» i ego perevoda na frantsuzskiy yazyk): dis. ... kand. filol. nauk. Tyumen. 189 p.
11. Pyilaeva E.M. (2014). O sinergeticheskom podhode pri izuchenii ekologii perevoda // Filologicheskie nauki. Voprosy teorii i praktiki. # 5(35). Ch. 2. P. 173-177.
12. Martin G. (2011). A Game of Thrones. Book One: A Song of Ice and Fire. – London: Harper Collins Publishers, 812 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Марина Белова – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської філології Харківського національного університету ім. Г.С Сковороди.

Наукові інтереси: когнітивна лінгвістика, концептологія, еколінгвістика, екологія перекладу, лінгвістична інтердикція.

Тетяна Чірва – учитель англійської мови.

Наукові інтереси: когнітивна лінгвістика, концептологія, еколінгвістика, екологія перекладу, лінгвістична інтердикція.

Яна Рибчук – учитель англійської мови.

Наукові інтереси: когнітивна лінгвістика, концептологія, еколінгвістика, екологія перекладу, лінгвістична інтердикція.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Maryna Belova – PhD, Associate Professor of the Department of English Philology, G.S. Skovoroda Kharkiv Pedagogical University.

Scientific interests: cognitive linguistics, conceptology, ecolinguistics, ecology of translation, linguistic interdiction.

Tetyana Chirva – English language teacher.

Scientific interests: cognitive linguistics, conceptology, ecolinguistics, ecology of translation, linguistic interdiction.

Yana Rybchuk – English language teacher.

Scientific interests: cognitive linguistics, conceptology, ecolinguistics, ecology of translation, linguistic interdiction.

УДК 821.161.2

DOI: 10.36550/2522-4077-2021-1-193-343-347

ЛЕКСИКА ЗБІРКИ НОВЕЛ Ю. М. МУШКЕТИКА «ЗЕЛЕНЕ ЖИТО»

Олена ІЛЬІНА (Харків, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1106-6967>

email: ESljunina@gmail.com

ІЛЬІНА Олена. ЛЕКСИКА ЗБІРКИ НОВЕЛ Ю. М. МУШКЕТИКА «ЗЕЛЕНЕ ЖИТО». У статті подано інформацію про лексику збірки новел видатного українського майстра слова Ю. М. Мушкетика. Наголошено, що автор послуговується експресією розмовної лексики, а також застарілою лексикою, уводить у текст діалектизми й професіоналізми здебільшого з метою створення відповідного колориту, надання персонажу чи місцевості рельєфності. Виокремлено тематичні групи архаїзмів, історизмів, діалектизмів, з'ясовано художню роль індивідуально-авторських новотворів.

Ключові слова: ідіотизм, історизм, архаїзм, діалектизм, професіоналізм, неологізм, семантика.

ILINA Olena. VOCABULARY OF THE COLLECTION OF NOVELS BY YU. M. MUSHKETIK «GREEN RYE». Ukrainian literature is famous for a lot of creative personalities who are the spiritual and moral leaders of the

nation. Their work is designed to awake the highest values, national identity in each person. The article provides information about the vocabulary of a collection of short stories by the outstanding Ukrainian master of words Yu. M. Mushketyk. It is emphasized that the author uses the expression of colloquial vocabulary, as well as outdated vocabulary, introduces dialectisms and professionalism into the text, mostly in order to create the appropriate color, give the character or terrain relief. Thematic groups of archaisms, historicisms, dialectisms are singled out, the artistic role of individual author's innovations is clarified. The master of the word appeals in works to the time of Antiquity, writes about the times of Kievan Rus, describes Koliivshchyna, the Second World War, and he also writes about the present. Yu. M. Mushketyk can be considered as an artist of philosophical depth. The main topics to which the author appeals are the connection of the historical past with the present, war, the problem of choice, the formation of national identity, the unity of Ukrainian lands, the formation of a harmonious personality, and so on. The author does not hide his position, his likes or dislikes. The writer's opinion is expressed either directly or it follows from the very concept of the literary text. The main linguistic means used by the writer include the use of outdated vocabulary (historicisms and archaisms), the introduction into the text of individual authorial phraseology.

Key words: idiosstyle, historicism, archaism, dialectism, professionalism, neologism, semantics.

Постановка проблеми. У мовознавчих дослідженнях чільне місце належить аналізу індивідуальних стилів окремих письменників. Проза Ю. М. Мушкетика – надзвичайно яскраве явище в розвитку історії української літературної мови. Продовживши кращі традиції, Ю. М. Мушкетик у творах реалізував глибинні можливості українського слова.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Про виняткову майстерність Ю. М. Мушкетика неодноразово наголошувалося в статтях як літературознавців, так і літературних критиків, серед яких варто відзначити роботи І. Ф. Дзюби, М. Г. Жулинського, Л. М. Новиченка, Л. М. Ромас, Л. К. Федоровської та інших. Усі вони зазначають, що Ю. М. Мушкетик належить до митців філософської заглибленості, який постійно прагне звеличити людину, захоплюючись її морально-духовними чеснотами.

Щодо аналізу мови творів майстра слова, то тут необхідно відзначити статті В. М. Русаніського, М. В. Ковальчук та Л. І. Ющишин, а також Т. М. Мішеніної, які з різних боків описують лінгвальну систему художніх текстів.

Метою роботи є розгляд лексичної системи збірки новел Ю. М. Мушкетика «Зеленес жито».

Виклад основного матеріалу. У творах різноманіття розмовної лексики варіюється від фамільярної, просторічної до табуйованої. При цьому розмовній лексиці належить чільне місце в індивідуальному стилі майстра слова, оскільки вона здатна відобразити як особливості певної історичної доби чи культури, так і особливості світобачення самого автора. У статті С. П. Бирик зазначає, що «в контексті літературної мови та її норм розмовна лексика – це: 1) стилістичний засіб емоційної та смислової виразності того чи того художнього, публіцистичного, науково-популярного контексту; розмовні стилі; 2) кодифікаційний функціонально-стильовий параметр лексики; 3) нейтральний розмовно-побутовий словник, що в художньому стилі зазнає актуалізації й асоціативно-образної трансформації (Бирик, 2011: 60). До розмовної лексики належить власне розмовна, просторіччя, вульгаризми та діалектна лексика.

Серед вербальних виразників емоцій людини Ю. М. Мушкетика є назви дій на позначення пересування: «*Я шастаю в хату, а він стає під вікном і зазирає до кімнати*» (Мушкетик, 1965: 106), «*Я не міг навіть одірватись від стіни – хуркнути кудись у хлів, під прикладок, у погрібник*» (Мушкетик, 1965: 132), «*І йому довелося в болото прошкувати*» (Мушкетик, 1965: 46), «*Кури прудко чапотять по його ногах*» (Мушкетик, 1965: 121) або ж дій на позначення рухів ногами чи руками: «*А воно пустувало, гуцало ногами, намагалося обійняти матір за шию. Мати і син*» (Мушкетик, 1965: 113) «*Дитя чеберяло ними в повітрі і аж заходило од плачу*» (Мушкетик, 1965: 99), де *гуцати* – підстрибувати, підкидати руки, ноги, а *чеберяти* – робити часті рухи руками й ногами.

Меншою частотністю відзначається група, де вказано на ознаку об'єкта: «*Три старі та п'ять молодих, але вже теж рославих, лип*» (Мушкетик, 1965: 121), «*Поруч Омеляна бородатий дядько у військовому кашкеті, ще один кашкет кругліє проти стиглого вечірнього неба – козирком до Омеляна, – трохи нижче капловухої фурманової шапки*» (Мушкетик, 1965: 56), «*Він стояв перед Гривою, розкучманий, чорний, бородатий*» (Мушкетик, 1965: 59), «*Вузька, кістлява рука, простягнена до вигембльованого мозолями*

держака, тремтить дрібно, стриже на січку промені» (Мушкетик, 1965: 68), «Передній поставив коня цапки біля самого вогняного покотела» (Мушкетик, 1965: 59).

Що стосується діалектизмів, то серед них виокремлюються такі групи: 1) назви предметів для щоденного вжитку: «Очам – вічна ніч, але тіло, руки не хочуть змиритися, десь перед досвітком пальці самі починають ворухитися, вони, мабуть, беруть **вилошника**, грабильно, топорище» (Мушкетик, 1965: 118), «Микола подоїв у **питун** Красолю, і дядько смакував молоко з нашим домашнім хлібом» (Мушкетик, 1965: 44), «Об вицвілі **халоші** треться, пульткає індичка. Нараз індичка пульткнула голосно, полупотіла по стежці» (Мушкетик, 1965: 121), «Круто повернувся, щось сказав, і **полуторку** обліпили червоноармійці» (Мушкетик, 1965: 9), «Сонце котить під ноги срібні **балабони** – доводиться ступати широко, щоб не потроцити їх» (Мушкетик, 1965: 67), де вилошник – вила, питун – посуд ля пиття, халоші – галоші, полуторка – автомашина вантажністю в півтори тонни, а балабон – брязкальце, бубонець; 2) природні об'єкти: «Як же їх... у **кушпелі**» (Мушкетик, 1965: 19), «Тепер довелось гнати корову на **пастівник**» (Мушкетик, 1965: 169), де кушпела – стовп пилу, а пастівник – пасовище; 3) ознаки предмета: «Франтуватий капелюшок, **святешина** червона манишка» (Мушкетик, 1965: 72), де святешина – святкова. Здебільшого мета діалектизмів – це передача національного колориту конкретної місцевості, особливостей мови персонажа.

Якщо говорити про соціальні діалекти, то тут доцільно виокремити групу професіоналізмів. Ю. М. Мушкетик послуговується експресією професійною лексикою: «Шофер говорив прохально, водночас ховаючи за спиною кінець **бікфордського шнура**» (Мушкетик, 1965: 11), де бікфордів шнур – вогнепровідний шнур для запалювання вибухової речовини; «Бруствер окопчика кволо обмацувала **жсвава**, в темних мазутних плямах рука» (Мушкетик, 1965: 15), де жсвава – насип або кам'яне підвищення на зовнішній стороні окопу чи траншеї для прикриття бійців од ворожого вогню; «Паліччя, чорне коріння, **черепашиник**» (Мушкетик, 1965: 53), де черепашиник – пориста порода, що використовується як будівельний матеріал; «Я на той час сидів у порічнику, там у мене **дот**, і все чув» (Мушкетик, 1965: 45), де дот – довгочасна огнева точка; «Я прикриваюся кельмою» (Мушкетик, 1965: 131), де кельма – ручний будівельний інструмент; «Сукав дратву в шевській майстерні» (Мушкетик, 1965: 131), де дратва – просмолена або навощена нитка, якою шиють взуття; «Обкурював вулики димом, забивав мохом **льотки**. Горював, що частина бджіл, котрі вертаються із **взятки**, залишиться в полі, але вже нічого не міг вдіяти» (Мушкетик, 1965: 33). Професіоналізми в Ю. М. Мушкетика є важливим елементом характеристики персонажа, воно допомагають краще зрозуміти специфіку його роботи та розкрити особистість героя.

Оскільки Ю. М. Мушкетика справедливо вважають автором, який писав історичні романи, то в його творах значне місце посідає застаріла лексика. У збірці «Зелене жито» можна натрапити на архаїзми та історизми, які репрезентують добу Київської Русі, гайдамаччину, дореволюційну Україну, а також Другу світову війну. Доцільно виокремити такі групи: 1) назви осіб за належністю до війська: «Там, на роздоріжжі, мене чекають мої побратими – **гайдамаки**» (Мушкетик, 1965: 83), «Скільки **махновців**, достеменно не знає ніхто» (Мушкетик, 1965: 56); 2) назви професійної діяльності: «а кіньми правив Грива, руки тримав високо, мов справжній **лихач-маишталір**» (Мушкетик, 1965: 58); 3) звертання до осіб: «Не дійде він, **ваше благородіє**» (Мушкетик, 1965: 89); 4) назви різних народів: «Та чорною хмарою впала із лугу лунка **половецька** погоня» (Мушкетик, 1965: 81); 5) назви родичів, близьких людей: «І піт кривавий змив **ладин** цілунок» (Мушкетик, 1965: 81); 6) назви птахів: «Дід Федось знає, де сидить **зорянка**, а от намагається пригадати, яка вона, і думка нашттовхується на щось сіре, ворухиться кволо, безсила злетіти вгору, догнати пташину пісню» (Мушкетик, 1965: 118), «Щоб **крумкач** по лісу порозносив його кості» (Мушкетик, 1965: 46), де зорянка – пташка із сімейства мухоловкових, а крумкач – ворон; 7) назви транспортних засобів: «Так, і міліція, й ЧК, і колишні партизани, й пекарі – всього близько ста чоловік. Міліція в сідлах, решта – в **фаєтонах, бричках, прольотках**» (Мушкетик, 1965: 56), «Німці проклали біля хутора **чавунку**, обшували колючим дротом школу, позакладали мішками з піском вікна» (Мушкетик, 1965: 43), де чавунка – залізниця, фаєтон, прольотка – чотириколісні екіпажі з відкритим верхом; 8) назви одягу:

«Забинтований полотняним шматтям, закутаний у **кирею**» (Мушкетик, 1965: 64); 9) назви роду військ: «*І не допомогли ні бездоганна атестація полкового командира, ні заступництво дядька-князя, відставного генерала від інфантерії*» (Мушкетик, 1965: 88), де *інфантерія* – піхота; 10) назви військового спорядження та зброї: «**Аркан** волосяний охопив мою шию, та я перетнув його. **Спис** харалужний цілився в спину, та я прикрився від нього **щитом**» (Мушкетик, 1965: 81); 11) назви предметів побуту: «*на підвіконні каламар*» (Мушкетик, 1965: 103), де *каламар* – чорнильниця.

На особливу увагу заслуговують індивідуально-авторські неологізми. Автор вдається до творення нових дієслів, іменників, прикметників задля реалізації певної художньої мети.

Неологізми зазвичай утворені способом основоскладання, а також префіксально-суфіксальним та суфіксальним способом: «*Ліда, а таки збайдужіла серцем: гостряки-черевики не **осмілювалися** більше переступати перелаз*» (Мушкетик, 1965: 119), «*Поволі **озвичаявався** з лікарняними порядками, з режимом*» (Мушкетик, 1965: 125), «*Та це он **підкайданник** порвався, кільце злізло з петлі, ногу муляє*» (Мушкетик, 1965: 87), «*Це вже було **самоспонування***» (Мушкетик, 1965: 101), «*Ось до нього підійшов фашист у високім **сідластім** кашкеті, обіперся рукою, закуриив*» (Мушкетик, 1965: 46), «*Адже яка це радість, викласти **суходзвінну**, красиву піч!*» (Мушкетик, 1965: 134), «*Мав це час, ішов повагом, слухаючи **безмрійний** шелест листя над головою*» (Мушкетик, 1965: 152), «*Курява **вихріла** ближче, ближче*» (Мушкетик, 1965: 19). Як бачимо, здебільшого майстер слова вдається до творення прикметників, іменників і прикметників. Рідше можна натрапити на прислівники: «*Бо одвіку не бачило такого бою це поле. І запам'ятає його **набезвік***» (Мушкетик, 1965: 78).

Доволі часто неологізми в Ю. М. Мушкетика виступають як важливі виражальні засоби. Наприклад, прикметник *пророчо-сліпий* у рядках «*Високий, худий, з **пророчо-сліпими** очима*» (Мушкетик, 1965: 121) з одного боку, характеризує параметри зовнішності головного героя, а з іншого боку, містить натяк на внутрішній світ персонажа, адже у своїй семантичній структурі має значення «мудрість». Здебільшого пророка зображували сліпим – він здатний осягати духовні істини. Так, використовуючи неологізм *пророчо-сліпий* щодо дідуся Федося з оповідання «Червоний-червоний цвіт» автор ніби натякає на досвід і життєву мудрість персонажа.

Прикметник *ячменисті* служить для більш точного опису зовнішності та нюансування кольору: «*Перехилився з сідла, усміхається в колючі **ячменисті** вуса, поцьовоухе по халяві нагайкою*» (Мушкетик, 1965: 58).

Рухи арештанта з оповідання «Особливо небезпечний» передано за допомогою дієслова *пругоніти*, яке, очевидно, завдячує своїм виникненням іменнику *пруг*. Автор намагається передати важкі рухи чоловіка, який бредє по дорозі, несучи важко хворого солдата: «*Гвинтівка висіла в Дерези за плечима, а сам він якось дивно **пругонів** ногами*» (Мушкетик, 1965: 93).

Дієслово *чавуніти*, утворене від іменника *чавун*, містить сему «важкість». Автор описує човняра, тому використання такого роду неологізму є виправданим: «*Чавуніли на руках м'язи, тугим луком вигнулася спина*» (Мушкетик, 1965: 184).

Велику кількість людей Ю. М. Мушкетик описує прикметником *мільйоногрудий*: «*А голос його дід Федось, мабуть би, вихопив з **мільйоногрудого** мітингу*» (Мушкетик, 1965: 125).

Висновки. Таким чином, серед лексичних засобів, які використовує Ю. М. Мушкетик у збірці «Зелене жито», варто виокремити професіоналізми, неологізми, застарілі слова, розмовну лексику. До перспектив роботи відносимо можливість аналізу фразеологічної системи Ю. М. Мушкетика.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Биби́к С. П. Стыльова розмовна норма та розмовна лексика. *Культура слова*. 2011. № 74. – С. 59-65.
2. Жулинський М. Г. Істина – в людських душах // *Твори в 5 т.* – К. : Дніпро. Т. 1 : Смерть Сократа. Суд над Сенекою. Гайдамаки. Жовтий цвіт кульбаби / Ю. М. Мушкетик. 1987. – 608 с.
3. Мушкетик Ю. М. Зелене жито. Новели. К.: Молодь. 1965. – 188 с.
4. Русанівський В. М. Знайдене слово: (Про мову творів Ю. Мушкетика). *Мовознавство*. 2000. № 4/5. – С. 4-7.

5. Слабошпицкий М. Ф. Писатель и его герои: О творческом пути Ю. Мушкетика. *Радуга*. 1979. № 4. – С. 171-174.

REFERENCES

1. Bybyk S. P. (2011). Stylova rozmovna norma ta rozmovna leksyka [Stylistic colloquial norm and colloquial vocabulary]. *Kultura slova*. № 74. P. 59-65.
2. Zhulynskyi M. H. (1987). Istyna – v liudskykh dushakh. [The truth is in people's souls] // *Tvory v 5 t.* – Kyiv: Dnipro. T. 1 : Smert Sokrata. Sud nad Senekoiu. Haidamaky. Zhovtyi tsvit kulbaby / Yu. M. Mushketyk. 608 p.
3. Mushketyk Yu. M. (1965). Zeleneie zhyto. Novely [Green rye. Novels]. Kyiv: Molod. 1965. 188 p.
4. Rusanivskyi V. M. (2000). Znaidene slovo: (Pro movu tvoriv Yu. Mushketyka). [Found word: (About the language of works by Yu. Mushketyk)]. *Movoznavstvo*. № 4/5. S. 4-7.
5. Slaboshpitskiy M. F. (1979). Pisatel i ego geroy: O tvorcheskom puti Yu. Mushketika. [The writer and his heroes: About the creative path of Yu. Musketik]. *Raduga*. № 4. P. 171-174.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олена Ільїна – кандидат філологічних наук, докторант кафедри української мови Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди.

Наукові інтереси: лінгвопоетика, дослідження вираження архетипних концептів у мовній картині світу

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Olena Ilyina – candidate of Philological Sciences, Doctoral Student of Kharkiv G. S. Skovoroda Pedagogical University.

Scientific interests: lingual poetics, research of the verbal representation of archetypical concepts in lingual model of the world.

УДК 305:(070,446+659+ 792.09)-028

DOI: 10.36550/2522-4077-2021-1-193-347-355

**РЕПРЕЗЕНТАЦИЯ ГЕНДЕРНЫХ ОТНОШЕНИЙ
В СПОРТИВНЫХ СМИ**

Галина КОЗУБ (Полтава, Україна)

ORCID 0000-0003-3895-1621

gkozub51@gmail.com

Марія ОЛЬХОВИК(Полтава, Україна)

ORCID 0000-0003-2911-5656

mashaolhovich93@ gmail.com

КОЗУБ Галина, ОЛЬХОВИК Марія. РЕПРЕЗЕНТАЦИЯ ГЕНДЕРНЫХ ОТНОШЕНИЙ В СПОРТИВНЫХ СМИ. У статті досліджується проблема гендерних відносин та стереотипів у спортивних ЗМІ. Авторами визначається, як відображаються гендерні відносини у статтях, репортажах та репліках російських та німецьких спортивних ЗМІ, з'ясовується роль спортивного тексту як багаторівневого комунікативного конструктора, словотворчі та граматичні особливості гендерного тексту, специфіка чоловічих та жіночих номінацій, робляться висновки щодо мовних гендерних стереотипів.

Ключові слова: гендерні відносини, мовна картина світу, дискурс, комунікація, фемінність, маскуліність, текстуалізація.

KOZUB Galina, OLKHOVIK Maria. REPRESENTATION OF GENDER RELATIONS IN SPORTS MEDIA. The article is devoted to the problem of modern linguistics - gender relations. The problems of language and gender have become relevant in modern linguistics. Linguists consider gender as a phenomenon of culture and language; study the refraction of this category in language. Scientists consider gender to be a sociocultural category; their works touch upon

the issues of oral and written communication. They researched general patterns of gender development, gender relations in linguistics, and concepts in the light of gender stereotypes. But the problem of studying gender relations in sports media in a comparative aspect was not touched upon in the works of linguists. Significant contributions to the construction of gender were made by the mass media. The media shape gender attitudes for both men and women and assign them specific gender roles. Sports text is a multilevel communicative constructor. It reflects the communicative intentions of sports actors – athletes, coaches, competition judges, sports administrators, fans, and sports commentators. The phraseological and lexical fund of the German and Russian languages was used to analyze the research data. After analyzing the material we have chosen, that most of the articles are devoted to men's sports - 76.5% and only 23.5% - to women's. We determined that the morphological way of forming words (suffix and addition) prevails in sports publications. So, we have noted that for designation a person's sex in borrowed words, native speakers of the Russian language resort to the syntactic method, that is, the formulation of the predicate in the desired form. In German language, a predicate cannot be an indicator of gender. We can reveal belonging to one or another gender only through introductory nominations (weiblich, männlich, Frauen-, Männer-) or the names of athletes. Over time, the stereotypes that were created in society are changing, because our life does not stand still, and women are increasingly becoming on a par with men.

Keywords: *gender relations, linguistic worldview, discourse, communication, femininity, masculinity, textualization.*

Актуальность темы. В современной лингвистике в последние десятилетия становятся актуальными проблемы языка и пола. Лингвистические исследования рассматривают гендер как явление культуры и языка, изучают преломление данной категории в языке. В центре внимания этих исследований лежат социальные и культурные факторы, которые определяют отношение культуры и общества к мужчинам и женщинам, поведение индивидуумов в связи с принадлежностью к тому или иному полу, стереотипные представления о мужских и женских качествах – все, что переводит проблематику статьи из сферы биологии в сферу социальной жизни и культуры. Эта категория, как многократно отмечали исследователи, не является сугубо лингвистической. Термин был введен в 60-70-ые годы и использовался сначала в истории, социологии, затем его восприняла и лингвистика.

Анализ последних достижений и публикаций. Проблема гендерных отношений широко представлена в лингвистике. Так, Д. Малишевская определяет гендер как «комплекс социальных и психологических процессов, а также культурных установок, порожденных обществом и воздействующих на поведение индивида, выбор социальных стратегий» (Малишевская, 1999). Т.В. Суханова считает гендер социокультурной категорией, не предполагающей традиционного рассмотрения половых ролей (Суханова, 2010). Современные исследователи отмечают, что индивиды, имеющие в структуре своей личности выраженные маскулинные признаки, более успешны и благополучны. Мужская среда и деятельность мужчин, как правило, формируют оболочку истории социума (Юнг, 1997), женский же мир открывается по большей части в субкультурных текстах, предназначенных для внутреннего пользования. Лингвистика охватывает широкий круг вопросов, в том числе и спортивные концепты в разных лингвокультурах, сферу коммуникации в отношении к гендеру (Козуб, 2020; Дорошенко, 2012; Савицька, 2003).

Постановка проблемы. Проблема гендерных отношений в лингвистике охватывает все ее области. Еще совсем недавно главным направлением была проблема половой асимметрии в языке. Сегодня в приоритете определение экстра- и интралингвистических факторов, влияющих на формирование гендера. Гендерные исследования оперируют уже понятием «гендерный концепт», в основе которого лежит оппозиция мужественность/женственность. Эту проблему мы попытались решить в настоящей статье.

Не решенные ранее аспекты проблемы. Как видим, исследование гендерных отношений уже велись ранее современными лингвистами. Исследовались общие закономерности развития гендера, гендерные отношения в лингвистике, концепты в свете гендерных стереотипов. Но проблема исследования гендерных отношений в спортивных СМИ в компаративном аспекте еще не была затронута в работах лингвистов.

Цель исследования. Целью исследования является установление особенностей репрезентации гендера в спортивном дискурсе.

Изложение основного материала. Масс-медиа, являясь ведущим агентом социализации, вносят существенный вклад в конструирование гендера. Представляя собой социальный институт, СМИ формируют гендерные установки как для мужчин, так и для

женщин и предписывают им определенные гендерные роли. Именно в масс-медийных практиках социальные отношения полов репрезентируются наиболее ярко.

Спортивный текст – многоуровневый коммуникативный конструктор. Он отражает коммуникативные намерения субъектов спорта – спортсменов, тренеров, судей соревнований, администраторов спорта, болельщиков, а также спортивных комментаторов, детализирующих для болельщиков информацию о спортивном событии. Проблемы взаимоотношения полов, дискуссии о положении мужчин и женщин, борьба женщин за гармоничные отношения с мужчинами, гендерный дисбаланс – в освещении этих вопросов большая роль отводится СМИ как главному инструменту отражения реальности. В дальнейшем мы подробно рассмотрим, как представляют мужчин и женщин спортивные средства массовой информации. Анализ современных русских и немецких спортивных статей (нами было проанализировано 300 выпусков и 530 контекстов) таких, как «Спорт-экспресс», «Советский спорт», «Спорт день за днем», «Спорт уик-энд», «Лыжный спорт», «Спортивная панорама», «Sport.de», «Sport1.de», «Bild.de» за период 2011-2014 года, установил, что при изучении вербализации антропологических смыслов в концепте спортивных игр субъектов игрового процесса характеризуют игровые роли, строго распределенные между ними: игрок, тренер, судья, арбитры.

Для обозначения «общих» номинаций, которые представлены как женщинами, так и мужчинами, существуют слова, находящиеся вне гендерной оппозиции (игрок, тренер, судья, арбитры). Эти лексемы обладают категорией мужского рода, номинируя при этом лиц обоего пола. Для обозначения лиц противоположного пола подобной спортивной профессии добавляют: «игрок **женской** сборной», «**женщина**-судья», «**женщина**-тренер» и т. п. Недостаточность формы женского рода в разговорной речи компенсируется такими морфологически созданными конструкциями, как «тренерша», «арбитрша», режущими слух и несущими негативную экспрессию. Подобные тенденции нельзя игнорировать, поскольку разговорный дискурс является первичной формой речевой деятельности и значительно превосходит все прочие формы речевой интеракции.

Большой спорт как зрелище, будучи одним из важнейших проявлений современной массовой культуры, обладает мощным развлекательным потенциалом. Организация спортивного события и его последующая текстуализация в газете, журнале или в интернете выступают инструментом социальной переработки информации в формировании ценностей, нормативных образцов поведения, включающих в себя и гендерные стереотипы.

Гендерные различия между людьми фиксируются во многих картинах мира, в том числе в русской и немецкой, прежде всего в грамматической категории рода. Проблема соотносительности категории рода с категорией пола является универсальной для всех языков. В категории рода обобщены и грамматикализованы представления носителей языка о лицах, предметах, явлениях и понятиях с точки зрения отнесенности к мужскому, женскому роду или отсутствия такой отнесенности (в значении среднего рода). Что касается грамматических признаков рода в наименованиях лиц и других одушевленных предметов, то их категориальное значение коррелируется с биологическим полом.

Как известно, номинация лиц в русском языке происходит двумя основными путями: морфологическим способом и заимствованием. На первом месте, несомненно, стоит способ суффиксального словообразования. Спорт основан на концепте маскулинности, следовательно, мы можем говорить о том, что все языковые формы, связанные со спортом и соревнованиями, так или иначе первоначально имели форму мужского рода («атлет», «борец», «стрелок», «der Sportler», «der Ringer», «der Läufer»).

В русском языке продуктивными суффиксами для образования номинаций в спорте мужского рода являются: - **ик**, например: доигровщик (доигрывать); - **ник**, например: защитник (защищать); - **щик**, например: гонщик (гнать); - **тель**, например: метатель диска (метать), - **ист**, например: футболист (футбол); - **ец**, например: пловец (плавать).

В немецком языке грамматический род производных имен существительных оформляется посредством суффиксации. Номинации лиц мужского рода в спорте образуются с помощью суффикса - er, - ler (der Meister, der Richter, der Starter, der Sportler).

Если говорить о женском спорте, то спортивные выражения несут в себе мужское начало, и лишь после активного появления женщин в исконно мужских видах спорта эти понятия приобрели универсальный характер либо у них появился женский род. Мы заметили, что исходной формой для образования пары выступает наименование лица мужского пола, но называние лица женского пола не вызывает затруднения у носителя русского языка в связи с тем, что в языке имеются определенные типовые словообразовательные модели и языковые маркеры – показатели рода: суффиксы *-к-*, *-щиц-*, *-щиц-*, *-ниц-*, *-иц-*, *-и-* (со значением «женственности») с соответствующими флексиями. К показателям существительных – названий номинаций женского рода относятся следующие суффиксы: **-ца**, например: лыжница (лыжник); **-ка**, например: спортсменка (спортсмен); **-ша**, **-их-а**, например: пловчиха (пловец).

Известно, что женщины в Германии с 1987 года получили официальное право указывать название своих профессий при помощи суффикса *-in*, благодаря чему номинации получили категорию женского рода, а субъекты спортивного игрового процесса – половой признак. Например: *“Volleyballerin”*, *“Richterin”*, *“Trainerin”*, *“Skijägerin”*.

Для обозначения «общих» номинаций, которые представлены как женщинами, так и мужчинами, существуют слова, находящиеся вне гендерной оппозиции (игрок, тренер, судья, арбитр).

Эти лексемы обладают только категорией мужского рода, номинируя при этом лиц обоего пола. Для обозначения лиц противоположного пола подобной спортивной профессии добавляют: «игрок **женской** сборной», «**женщина**-судья», «**женщина**-тренер» и т. п. В разговорной речи имеют место такие морфологически созданные конструкции, как «тренерша», «арбитраша», режущие слух и несущие негативную экспрессию. Подобные тенденции нельзя игнорировать, поскольку разговорная речь является первичной формой речевой деятельности вообще, с исторической точки зрения значительно превосходит все прочие формы речевой интеракции. Для обозначения пола человека в заимствованных словах носители русского языка прибегают к синтаксическому способу, то есть постановке сказуемого в нужной форме, например: *Скип сборной Китая Лю Жуй был расстроен поражением от Швеции в матче за бронзу олимпийского турнира в Сочи.*

В немецком языке сказуемое не может быть показателем пола. Только благодаря вводным номинациям (*weiblich*, *männlich*, *Frauen-*, *Männer-*) или именам спортсменов мы можем обнаружить принадлежность к тому или иному полу: *“Das bringt natürlich schon einen gewissen Push für das Olympia-Qualifikationsturnier in Füssen”, sagte Skip Andrea Schöpp erleichtert nach dem EM-Happy End im norwegischen Stavanger.*

В спортивных средствах массовой информации мы наблюдаем тенденцию подчеркивать не пол спортсменов, а их достижения. В русских и немецких спортивных материалах не было обнаружено четкой направленности на адресата мужского или женского пола. Но явным является факт преобладания мужских образов в спортивных СМИ.

Проанализировав собранный нами материал, можно увидеть, что большинство статей посвящено мужским видам спорта – 76,5% и только 23,5% - женским. Итак, рассмотрение вопроса репрезентации гендера в спортивных публикациях мы можем представить следующим образом: 1) посредством каких языковых средств эксплицируются мужественность и женственность; 2) на какие образы делается акцент; 3) с объединением каких синонимических рядов связана интерпретация этих образов.

При подробном рассмотрении спортивных материалов четко прослеживается тот факт, что на первые страницы спортивных новостей попадает информация о тех видах спорта, которые являются популярными в той или иной стране (в России, Украине и Германии первую полосу занимают статьи о мужском футболе). Это доказывает, что большой спорт является преимущественно мужской сферой деятельности. При создании образа мужчины-спортсмена в русско- и немецкоязычных спортивных текстах акцент делается на (в процентном соотношении указывается на количество лексических единиц, по данным характеристикам):

1) мастерство (67%): *гений Олимпийских Игр, хороший атлет; ein muskulöser Athlet, ein Kugelkünstler, atemberaubende Schusstechnik Noch-Triple-Sieger Makellose sehr zurückhaltend bekannte Profi des FC Barcelona ein Zeichen der Wertschätzung gegenüber diesem großartigen Sportler.*

При этом используется концептуальная метафора: (3-4%):

русская ракета (хоккеист Павел Буре), Raketen-Aufschläge, Ein Stehaufmännchen, ein Hammer-Mann wie der Leitwolf "Er ist einfach fantastisch", lobte der "Corriere dello Sport" den Deutschen, den die Sportblätter wegen seiner Durchschlagskraft "Panzer" und wegen seiner Kaltschnäuzigkeit "Killer" nennen. (17.10.11 sport.de)

2) способность подавления соперника, а иногда и агрессивность (28%)

...в его глазах было много агрессии, Ballkünstler mit Verdrängungspotential, Furchteinflößend früheres Pressing.

Данные качества выходят на первый план в мужских игровых видах спорта и оцениваются, как правило, положительно. В визуальных компонентах спортивных комментариев спортсмены-мужчины чаще всего представлены в действии, с целью подчеркивания их атлетизма и силы.

3) возраст: (9%) *в нынешнем сезоне 18-летний черногорец, молодой боец*

«34 Jahre ist der Engländer alt» (4/04/2014 sport1.de), Erst Marco Sturm, nun Jochen Hecht: Ein weiterer deutscher NHL-Veteran kehrt heim. (28.04.2013 sport.de), der deutsche Youngster Dennis Schröder.

4) физические данные: (71%) *выделялся своим габаритным телосложением и богатырской силой, при весе 75 кг, Der ist muskulös, sehnig, fettfrei. (17.09.13 Bild.de) 1,85 m zehn Zentimeter, im Schwergewicht Er ist groß, stämmig und bärenstark im Abschluss (20.08.13).*

5) семейное положение и семья в целом: (2%) *заботливый отец, глава,*

Seine Frau Neda erwartet nämlich in zwei Monaten Zwillinge (3.05.14 Bild.de)

Ob das für den Vater von sechs Kindern gegen Klitschko reicht? (24.04.14 Bild.de)

6) общественная деятельность и благотворительность (2%): *участвует в благотворительных акциях.*

7) интеллект (1%) *ein Profi mit Kopf, ein absoluter Klassiker, ...в ожидании силового приема со стороны соперника, он вынужден думать и действовать быстрее (Спорт день за днем).*

Автор данной статьи проводит параллель между игроками хоккея и рыбами. Этим он показывает, что игрок постоянно находится в напряжении, в ожидании силового приема со стороны соперника (как карась ожидает нападения щуки), поэтому он вынужден думать и действовать быстрее. Помимо обозначений мужчин по профессии, личным именам и местоимениям используются следующие номинации: «соперник», «гость», «лидер», «игрок», «россиянин», «звезда», «фаворит», «фанат», «мастер», «герой», «хозяин», «отец», «чемпион», «Trainer», «Held», «Meister», «Profi», «Gegner», «Sieger», «Torjäger», «Schüler». В исследуемых спортивных СМИ часто встречается номинация *спортсмен «der Sportler»*, которая присутствует примерно в 58%. Частота других наименований значительно ниже: «игрок», «чемпион», «соперник», «звезда», «атлет» «Spieler», «Meister», «Athlet», «Prominente».

Среди прилагательных многократно встречаются: «сильнейший», «великий», «лучший», «знаменитый», «известный», «bekannt», «berühmt», «stark». Как известно, мужское начало ассоциируется с активностью, силой, рациональностью, чёткостью, правильностью, в то время как женское – со слабостью, отсутствием рациональности, стихийностью. Следует отметить, что стереотип «мужчины не плачут» разбивается в спортивных средствах информации. Спортсмены не сдерживают эмоций и не боятся показывать их.

Президент федерации пришел в раздевалку в слезах. Поляки вообще эмоциональные люди (Советский спорт 25.апр.2014), ...fing selbst der Mann an zu weinen (02/07/2012 sport.de)

Bei der feierlichen "Ballon-d'Or"-Gala am Montag in Zürich nahm der 73-Jährige mit Tränen in den Augen die Auszeichnung aus den Händen von FIFA-Boss Joseph S. Blatter entgegen (13/01/2014 sport1.de).

Обращает на себя внимание название немецкой мужской сборной по футболу «*die deutsche Bestie*». В данном примере мы наблюдаем перенос «женского» на «мужское», поскольку номинация «бестия» и в русском, и в немецком языках несет в себе женское начало.

При создании образа женщины-спортсменки средства массовой информации, опираясь на гендерные стереотипы, дают имплицитную оценку спортсменок в рамках актуализации концептуальной оппозиции «СВОЙ -ЧУЖОЙ»: для мужчин женщины-спортсменки сразу попадают в категорию «ЧУЖИЕ», поскольку действует стереотип «спорт – это не женское дело», а для женщин спортсменки тоже не совсем «СВОИ», т.к. выпадают из традиционного представления о женщине как о слабом поле, хранительнице домашнего очага и т.п. Однако в текстах СМИ о спортсменках нельзя не отметить тенденцию к неявному противопоставлению их спортсменам мужского пола, что является проявлением нетрадиционных стереотипных представлений о женщине и её роли.

Взяв за основу метод А.В.Кириловой, мы установили ряд существующих особенностей изображения женщин в прессе, спортсменок в частности: 1) деятельность; 2) проявление воли, эмоциональность; 3) красота и внешность; 4) семейное положение; 5) материнство, деторождение и воспитание; 6) любовь и привязанность.

Мы выделили некоторые наиболее характерные модели репрезентации гендера в языке спортивных средств массовой информации. Анализ этих особенностей приводит к выводу о доминировании (хотя и неявном) традиционных патриархальных представлений о мужчине как агентивном субъекте и женщине как пассивном объекте.

В спортивных публикациях спортсменок гораздо чаще называют по имени, около 79% (*Мария, Анна, наша Оленька, Света и т.д.*), демонстрируя этим некоторую снисходительность и фамильярность: *Я еще в Сочи узнала, что Машу перевезли в Мюнхен*; используются также метафоры, которые являются неотъемлемой частью их характеристик, 10%: «*Рим остается без Вашей королевы*»), в то время как мужчин обычно называют по фамилии, 85% (*Кличко, Игнашевич, Мона, Полтавский*).

Однако такая тенденция не прослеживается в заголовках статей (98%) («*Шарапова и Азаренко: встреча в полуфинале?*», «*Ковальчук назвал Мозякина лучшим*»). В немецкоязычной прессе нет явного разграничения, спортсменов и спортсменок чаще называют как по имени, так и по фамилии (87%). *Barthel konnte im Tiebreak des zweiten Satzes vier Matchbälle nicht nutzen; Ex-Nationalspieler Cacau wird den VfB Stuttgart trotz seines ersten Saisonsieges gegen Schalke 04 am Saisonende verlassen*. Кроме спортивных качеств, берется во внимание семейное положение: (29%) *Mutter dreier Kinder, in Verbindung mit der Geburt eines Kindes*. Данные лексемы (мать, дочь, *Mutter, Tochter*) говорят о поддержании традиционных взглядов на социальную роль женщины. Примечательно, что в материалах немецкой прессы частотным является присутствие информации о личной жизни и друзьях: „*Ein Mann hält fest zu ihr*“, „*LIRA IN LOVE! Unsere Nationalspielerin ist verliebt – in einen Zweitliga Spieler*“.

Авторы спортивных статей об успешных женщинах приветствуют «перенесение» материнских ролей в социальную сферу: успешная женщина изображается не только как состоявшаяся личность и уверенный профессионал, но и подчеркивается, что она – счастливая мать семейства, а иное, например, бездетность, а особенно не сложившаяся личная жизнь и т.п. – не встречается. В спортивных средствах массовой информации полностью отсутствуют такие представления о назначении женщины, как «женщина-подруга» и «женщина занимает подчиненное положение».

В изображении спортсменок акцент делается на их внешности, физической привлекательности, что также соответствует представлениям о женщине как объекте, т.е. женская красота оценивается с позиции мужчины, иными словами, женская красота не столько существует сама по себе, сколько отражается в глазах мужчины(46%): *metatellurische Köpfe und zierliche Schönheit in einem Flakon; sie sieht aus wie eine накачанen Dame mit glänzenden Accessoires*.

В одном из контекстов русскоязычной спортивной прессы мы натолкнулись на описание худших нарядов Марии Шараповой: *До своего первого полуфинала – открытого чемпионата Франции – Шарапова дошла в изящном платье цвета морской волны,*

драпированном темным тюлем. Только вот напуск в районе талии добавлял объем там, где он никогда не нужен (22.04.2014 sports.ru). Подробное описание текстуры и фасона одежды спортсменки говорят о предписания гендерного стереотипа, «одежда - удел женщин». Немецкие журналисты, характеризуя женские образы, как правило, используют лексические единицы, относящиеся не только к внешности ("hübsch", "gut aussehend" oder "attraktiv"), но и к одежде, а иногда и к возрасту: *Eine schöne Frau läuft auf den Rasen, die braunen, lockigen Haare in einem Pferdeschwanz zusammengerafft* (23.04.14 bild.de), *die sympathischste Spielerin der ganzen Szene; die zierliche Verteidigerin, ein raffiniertes weißes Korsettkleid* (25.07.12 sport.de).

Следует отметить, что в ряде немецких спортивных контекстов можно выделить описание и преуменьшение номинаций женщин („unsere Mädels“, „Girls“, „National-Elfen“ „Haserl“, „Küken“), что не наблюдается в русской спортивной прессе. „Unsere Mädels stecken die Japanerinnen doch ins Täschchen“ (6.07.11 Bild.de), *Frostig fiel das Wiedersehen der Golden Girls von London aus.* (18.02.13 sport.de).

В рамках исследуемого нами спортивного материала была выделена физическая сила спортсменки, об этом свидетельствует частое употребление таких лексем, как *сильная* (72%): *Мауша ворвалась в 20-ку сильнейших теннисисток мира, продемонстрировала сильный характер*

(82%), *Frankfurts "starke Frauen": Fußballerinnen feiern* (27.03.11), „*Ich brauche meine ganze Kraft, um den Verlust meiner Jule, der Liebe meines Lebens, zu verarbeiten und zu begreifen.*“ (28.02.2014).

Это подтверждает тот факт, что стереотипы мужественности и женственности не напрямую связаны с биологическим полом. Чтобы доказать свою состоятельность как личности, женщине приходится прикладывать больше усилий, чем мужчине. Но практика показывает, что успеха на спортивном поприще добиваются женщины, выработавшие в себе и демонстрирующие именно маскулинные профессиональные качества (85%): «*Скудная игра в американский футбол была бы, возможно, невыносима, если бы не эти прелестницы, выскакивающие на поле в перерывах и выделяющие такие фортеля, что даже святые в могилах переворачиваются*», *"Sie ist eine sehr talentierte Sportlerin und hat bei den deutschen Meisterschaften den Durchbruch erreicht"* (25.07.12 Sport.de). Женщина по своей природе более эмоциональна, чем мужчина, и это распространяется на все сферы жизнедеятельности, включая профессиональный спорт (поскольку женщина остается женщиной и не всегда может контролировать свои чувства) (17%): *Она не могла больше терпеть эту боль, со слезами на глазах, Gössners bittere Olympia-Tränen* (4.01.2014), *Nach dem Sieg kämpfte Theiss mit den Tränen* (14,12.2013)

Margareta Kozuch weinte nach dem Spiel bitterlich (14.09.2013).

В статьях, посвящённых спортсменкам, подчёркиваются такие качества, как целеустремлённость, терпение (23%): *с силой воли, очень упёртые, должны были проявить терпение; die Geduld von Claudia Pechstein in Sotschi auf eine harte Probe gestellt* (10.02.14 sport.de) *sie bemühten sich immer.*

Данный материал, показал, что женщины чаще всего достигают успехов на пути к наградам благодаря поддержке и помощи своих родственников или даже влиятельных знакомых («*Мама все время за меня переживала, поддерживала, как могла, в то время как мужчины своей силой и упорством «покоряют вершины» спорта («Я долго шел к своей цели – стать абсолютным чемпионом Украины по ралли).* Данные примеры еще раз подтверждают стереотип о «слабом» и «сильном» поле, который сложился еще много веков назад и проживет еще тысячелетия.

Заметна разница в преподнесении материалов журналистами. Так, в немецкоязычной прессе не только женщины, но и мужчины нуждаются в посторонней помощи, для достижения высоких результатов: *Das ist die Dortmunder Schule. Beim BVB hat er gelernt auch nach einem Ballverlust sofort wieder drauf zu gehen und die Kugel zurück zu erobern.*“ (4.05.14 Bild.de).

Из текстов такого рода явствует, что каждый народ по-своему преподносит истинную картину мира. Не все лексемы отражают чисто половую принадлежность. Из данного примера «*Она избрана знаменосцем финской команды*», становится ясно, что на женщину

перенесены мужские обязанности, поскольку по Толковому словарю Д.Н Ушакова «знаменосец» – мужчина, т.е. тот, кто носит или несет знамя.

В рассмотренных нами спортивных статьях мы обнаружили сравнение Юны Ким, фигуристки из Кореи, с «машиной», это традиционная маскулинная черта: «Можно ли бороться с "машиной", чьи гонорары исчисляются миллионами, а крепость нервной системы вошла в легенду?» (Спорт-Экспресс, 26 апреля 2013). Подобный пример, мы смогли найти и в немецкой статье «In London scheint die Medaillen-Maschine aus dem Reich der Mitte die Wachablösung im Weltsport zu vollenden.» (30.07.12 sport1.de), где говорится о китайской пловчихе, которая установила мировой рекорд. Что касается пассивной роли женщины (о которой мы упоминали раньше), то для образов спортсменок это не характерно, их образы более маскулинизированы.

Выводы и предложения. В результате исследования можно сделать выводы, что проблема гендера в спортивных СМИ очень актуальна. СМИ выступают активным средством коммуникации. Роль мужчины и женщины в масс-медиа неоднозначна. В статьях о мужчинах-спортсменах преобладают такие качества, как сила, мужественность, агрессивность, усердие, сила воли. Особое внимание уделяется победе над противником (стереотип – мужчина-победитель, охотник), физическим качествам, финансовой стороне спорта. При описании женщин-спортсменок мы можем наблюдать уменьшение описания физических качеств. Огромное внимание уделяется красоте, семейному положению спортсменок, материнству. Проанализированный материал свидетельствует, что большинство статей посвящено мужским видам спорта – 76,5% и только 23,5% – женским. Мы определили, что в спортивных публикациях преобладает морфологический способ образования слов – суффиксальный и сложение. Отмечено, что для обозначения пола человека в заимствованных словах носители русского языка прибегают к синтаксическому способу, то есть постановке сказуемого в нужной форме. В немецком языке сказуемое не может быть показателем пола. Только благодаря вводным номинациям (weiblich, männlich, Frauen-, Männer-) или именам спортсменов мы можем обнаружить принадлежность к тому или иному полу. Мы считаем, что проблема гендерных отношений в лингвистике активно разрабатывается, а настоящее исследование может быть продолжено на другом материале.

БИБЛИОГРАФИЯ

1. Дорошенко, С.М. Гендерні особливості спілкування / С.М. Дорошенко // Materialy VII mezinarodni vedecko-prakticka conference «Moderni vymochnosti vedy – 2012». – Dil.19.Filologicke vedy.– «Praha publishing house Education and science” s.r.o. – Str.75-78.
2. Кирилина, А.В. Гендер: лингвистические аспекты/ А.В. Кирилина. – М.: Институт социологии РАН, 1999. – 189 с.
3. Козуб, Г. Фразеологическая и образно-метафорическая репрезентация концепта Футбол в русской и немецкой лингвокультурах / Г.Козуб, М. Ольховик // Наукові записки.– Вип. 167.– Серія: Філологічні науки. – Кропивницький: Код, 2020. – С. 459-465.
4. Малишевская, Д. Концепты в свете гендерного подхода (на примере оппозиции мужчина/женщина) / Д.Малишевская // Фразеология в контексте культуры. – М., 1999. – С. 56-64.
5. Савицька, Л. Мова і стать / Л. Савицька // Критика. – 2003. – № 6. – С. 29-34.
6. Суханова, Т.В. Современные тенденции развития гендерных исследований в лингвистике / Т.В. Суханова // Русский язык в диалоге культур: материалы международной научной конференции. Ч.2. – Воронеж, 2010. – 85-90 с.
7. Юнг, К.Г. Душа и миф. Шесть архетипов / К.Г. Юнг. – М.-К.: ЗАО «Совершенство» – «Port-Royal», 1997. – 384 с.

REFERENCES

1. Doroshenko, S.M. (2012). Genderni` osoblivosti` spi`lkuvannya [Gender features of communication // Materials VII International Scientific-Practical Conference «Modern conveniences of science». –Dil.19.Filologicke vedy] //–Praha publishing house “Education and science” s.r.o. – Str.75-78.
2. Kirilina, A.V. (1999). Gender: lingvisticheskie aspekty [Gender: linguistic aspects] // . – М.:Institut sociologii RAN. –189 s.
3. Kozub, G.M. (2020). Frazeologicheskaya i obrazno-metforicheskaya reprezentacziya koncepta Futbol v russkoj i nemeczkaj lingvokul'turakh [Phraseological and figurative-metaphorical representation of the concept Football in Russian and German linguocultures //Science Notes. – Vip. 167. – Series: Philological sciences]. – Kropivnicz' kij: Kod. – S.459-465.

4. Malishevskaya, D. (1999). Koncepty` v svete gendernogo podkhoda (na primere oppozitsii muzhchina/zhenshhina) [Concepts in the light of a gender approach (on the example of the opposition man / woman) // Phraseology in the context of culture]. – М. – S. 56-64.
5. Savicz`ka, L. (2003). Mova i` stat` [Language and gender] // Kritika.. – № 6. – Str.29-34.
6. Sukhanova, T.V. (2010). Sovremenny`e tendenczii razvitiya genderny`kh issledovanij v lingvistike [Modern trends in the development of gender studies in linguistics // Russian language in the dialogue of cultures: materials of an international scientific conference. Part.2]. – Voronezh. – 85-90 s.
7. Yung, K.G. (1997). Dusha i mif. Shest` arkhetyпов [Soul and myth. Six archetypes]. – М.-К.: ЗАО «Sovershenstvo» – «Port-Royal». – 384 Str.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Галина Козуб – кандидат філологічних наук, доцент кафедри українознавства та гуманітарної підготовки Української медичної стоматологічної академії.

Наукові інтереси: мова художнього твору, семантичний словотвір, когнітивна лінгвістика, методика викладання російської та української мови як іноземної.

Марія Ольховик – провідний спеціаліст німецької мови видавництва «Просвещение» (Москва).

Наукові інтереси: когнітивна лінгвістика, лінгвокультурні проблеми перекладу.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Halyna Kozub – Candidate of Philology, Associate Professor of the Department of Ukrainian Studies and Humanitarian Training of the Ukrainian Medical Dental Academy.

Scientific interests: language of artwork, semantic word-formation, cognitive linguistics, methodology for teaching Russian and Ukrainian as a foreign language.

Maria Olkhovik is a leading specialist of the German language publishing house "Enlightenment" (Moscow).

Scientific interests: cognitive linguistics, linguistic and cultural problems of translation.

УДК 81'22:81'42

DOI: 10.36550/2522-4077-2021-1-193-355-365

СТРУКТУРНА МОДЕЛЬ КОНЦЕПТУ ДРУЖБА У СВІДОМОСТІ УКРАЇНЦІВ

Ірина ЧЕРНИШЕНКО (Кропивницький, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6927-4470>

e-mail: chernyshenko.iryna@gmail.com

ЧЕРНИШЕНКО Ірина. СТРУКТУРНА МОДЕЛЬ КОНЦЕПТУ ДРУЖБА У СВІДОМОСТІ УКРАЇНЦІВ.

У статті наводяться основні результати експериментального дослідження концепту ДРУЖБА в українській мові. На основі отриманих даних була побудована модель досліджуваного концепту та проаналізовані його когнітивні ознаки. Також пропонується описання структури концепту. У дослідженні ми обрали методику семантико-когнітивного аналізу концептів, запропоновану З.Д. Поповою та Й.А. Стерніним. У якості основних експериментальних методик були використані вільний, спрямований і рецептивний експерименти, експериментальне виявлення символіки. Першим етапом моделювання концепту є описання макроструктури концепту. Виявлені когнітивні ознаки концепту розподіляються за його основними структурними компонентами – образним компонентом, інформаційним змістом й інтерпретаційним полем. Інформаційний зміст концепту утворюється когнітивними ознаками, які характеризують суть і диференційні складові елементи досліджуваного концепту. Інтерпретаційне поле концепту зазвичай є дуже об'ємним і включає багаточисленні когнітивні ознаки, які характеризують ставлення народу до дружби і різноманітні енциклопедичні знання про її ознаки, функціонування, що отримані із досвіду. Окремо описується пареміологічна зона інтерпретаційного поля. Ця зона відображає інтерпретацію концепту свідомістю народу переважно в історичній перспективі. Результати дослідження паремій включені у модель концепту. Польова організація когнітивних ознак відображає ієрархію окремих когнітивних ознак у структурі концепту. Членування змісту концепту на ядро і периферію здійснюється за критерієм яскравості когнітивних ознак. Яскравість когнітивної ознаки визначається кількістю асоціатів, що об'єктивують цю ознаку під час аналізу результатів асоціативних експериментів і тлумачних словників. Слід зазначити, що тлумачні словники української мови подають лише невелику кількість цих ознак, що не відображає повністю структуру концепту. Проведення експериментальних методик дає змогу зробити це більш ефективно.

Ключові слова : концепт, дружба, когнітивні ознаки, модель концепту, ядро концепту, периферія концепту, асоціації.

CHERNYSHENKO Iryna. THE STRUCTURAL MODEL OF THE CONCEPT 'FRIENDSHIP' IN THE CONSCIOUSNESS OF THE UKRAINIANS. The main results of the experimental research of the concept FRIENDSHIP in the Ukrainian language are given in the article. On the base of the received data, the concept's model was built and the main cognitive signs were analyzed. The description of the structure of the concept is also proposed. The method of semantic and cognitive analysis of concepts was chosen. The latter was proposed and multiply used by Russian linguists Z. Popova and J. Sternin. The free, directed, receptive, and symbolic experimental techniques were used as main ones. The first stage of building the concept's model is the description of its macrostructure. The found cognitive signs of the given concept are distributed according to its main structural components – image component, informational sense and interpretation field. Thus, the informational sense of the concept includes cognitive signs that characterize its essence and defining components. The interpretation field is usually very large and includes many cognitive signs, which characterize the attitude of the folk to the given concept and various encyclopedic knowledge about its features, functions, and they are usually gained from the individual's experience. The phraseological zone of the interpretation field is analyzed separately. It describes the understanding of the concept by the folk's consciousness mainly in historic perspective. The results of researching proverbs and sayings are included into the concept's model. The structure of the concept's model is build in a way of different fields and it depicts the hierarchy of separate cognitive signs in the structure. The division of separate cognitive sign in to the fields (nuclear, periphery) was made on the basis of their "brightness" (the quantity of association proposed during the experiments). It is worth noting that dictionaries give only small part of such signs, which does not depict the whole structure of the concept. Proposed experimental research of the structure of a separate concept gives the opportunity to describe them more effectively.

Key words: concept, friendship, cognitive signs, concept's model, nuclear and periphery of the concept, associations.

Постановка проблеми. Вивчити категоризацію світу й принципи вербалізації ментальних одиниць – концептів – одне із глобальних завдань когнітивного лінгвокультурологічного дослідження. Крім того, важливою задачею є вивчення функціонування концептів у мегатексті, а також виявлення культурно значущої інформації та культурно значущих концептів певної мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Лінгвокультурологічні дослідження та дослідження мовних картин світу активно проводяться на сучасному етапі як зарубіжними, так і вітчизняними лінгвістами (В.М. Телія, В.А. Маслова, В.В. Красних, О.С. Кубрякова, О.В. Кунін, Ю.С. Степанов, І.О. Голубовська, С.А. Жаботинська, О.О. Селіванова, Т.В. Радзівська, А. Вежицька, R.M. Keesing, G. Lakoff, R. Gackendoff та ін.).

Формулювання цілей статті. Мета цієї статті – викласти основні результати дослідження концепту ДРУЖБА в українській мові шляхом побудови його моделі та описання його структури на основі отриманих відповідей в ході психолінгвістичних експериментів.

У дослідженні ми обрали методику семантико-когнітивного аналізу концептів, запропоновану й багаторазово випробувану Воронежськими дослідниками. Ця методика викладена в книзі "Когнитивная лингвистика" З.Д. Поповой та Й.А. Стерніна й в інших публікаціях авторів (Дубенко, 2004: 176-218).

Виклад основного матеріалу дослідження. У якості основних експериментальних методик були використані вільний, спрямований і рецептивний експерименти, експериментальне виявлення символіки.

У рецептивному експерименті взяли участь 100 осіб – 36 чоловіків і 64 жінки. Серед опитаних – 54 особи у віці від 18 до 25 років; 27 осіб у віці від 26 до 45 років і 19 осіб у віці від 45 і більше.

У ролі опитаних виступили студенти і викладачі Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, Кіровоградського будівельного технікуму та жителі Кіровограда.

Період проведення експерименту – 2007-2008 рр. Експеримент здійснювався в індивідуальній формі.

Досліджуваним пропонувалася інструкція: "Ви берете участь у психолінгвістичному експерименті. Підберіть, будь ласка, визначення поняттю "дружба". На початку опитувального листа наводилася фраза: **Дружба – це ...**

В результаті експерименту від досліджуваних було отримано 138 реакцій. 4 особи відмовились надати визначення. Таким чином, відсоток відмови склав 4%, що є незначною величиною і свідчить про те, що досліджуваний концепт є актуальним для мовної свідомості.

В результаті було сформовано асоціативне поле стимулу *дружба*, яке має наступний вигляд:

Дружба – Підтримка (6); повага (6); довіра (5), взаєморозуміння (5); чесність (4), допомога (3); взаємодопомога (2); допомога один одному в будь-якій ситуації (2), підтримка у складну хвилину (2); відданість і вірність (2); щирість (2), любов (2); спільні інтереси (2), відданість; затишок, де можна сховатися; спілкування; дозволя; прив'язаність; залежність; щастя; прагнення спілкуватися в тісному, де що закритому для інших колі і здатність допомагати цим людям; увага; співчуття; вміння цінувати; те ж, що і кохання, але без еротичної складової; почуття близьке до кохання, тобто ґрунтується на взаєморозумінні, терпимості та довірі; дружба без кохання можлива, а кохання без дружби – ні; взаємопідтримка і взаємодопомога двох (інколи більше) людей; взаєморозуміння протягом життя (важлива безкорисність); між двома особами; повне взаєморозуміння з іншою людиною; прив'язаність, яка не потребує доказу; зовсім безкорисні відношення; підтримка двох людей; спільність поглядів; надійність; наявність спільних інтересів між людьми; повага між людьми; відношення між людьми, які приводять до взаємної допомоги; толерантне ставлення і довіра людям, яких добре знаєш; спільні інтереси з кимсь; вміння підтримати і порадити за когось; довіра людині, яка тебе розуміє і завжди може допомогти; довіряти в усьому; можливість добре проводити вільний час і можливо вирішувати якісь справи; вірність між людьми; довіра, яка перевіряється часом і ситуаціями; приємне і веселе проведення часу разом, регіт і допомога, коли треба; підтримка близькою людиною в скрутну хвилину; властивість людини, що здатна об'єднувати людей; коли ти можеш довіряти другу, як собі; коли ти людині довіряєш (таємницю) і вона не використає її проти тебе; спілкування без обмежень з довірою до товариша; спорідненість цілей, поглядів чи чогось іншого у людей; вміння розуміти і прощати; відчуття постійної підтримки, радості; взаємини між людьми, які завжди можуть поговорити, дати пораду, допомогти (але іноді можуть підвести або зрадити); певна прив'язаність до тієї чи іншої людини; стосунки між людьми, які об'єднані спільними інтересами, довірою та розумінням; відповідальність; допомога один одному; хороші відносини між різними людьми; відносини, які ґрунтуються протягом життя; дружба виникає спонтанно; друзі – коли можуть радіти разом і допомагати в кожен хвилину; духовний зв'язок між людьми; внутрішня потреба у спілкуванні з іншою людиною, яка тобі симпатична і не байдужа, проте в основі цих стосунків лежить довіра; "Кращий друг – перший ворог"; захоплення, почуття міри; відносини між людьми, які інколи бувають міцніші ніж родинні і цінуються всіма особами, які знаходяться у дружніх стосунках; довіра до певної людини; допомога друзів в тяжкі часи; можливість спілкування, підтримки; потреба спілкуватися з іншою людиною, надавати допомогу один одному, збагачувати один одного; розуміння людей без зайвих слів; уміння прощати і допомагати один одному; стосунки, які приносять радість спілкування; коли маєш друзів вірних і справжніх; вірний друг – це той, хто знає пісню твого серця й може проспівати її, якщо ти забув слова; справжній друг – це той, хто повернеться до тебе у той момент, коли весь світ відвернеться; можливість розділити горе або подвоїти, потроїти радість; почуття підтримки; джерело взаємодопомоги; стан довіри, що виникає на основі спільних поглядів, інтересів, цінностей; взаємодовіра; вічна взаємопідтримка та взаємодопомога; незрадливості у стосунках; людина, з якою можна поділитися всім; сміх, радість; теплота; поклик душі зробити іншій людині те, що ти хотів би, щоб ця людина зробила тобі; відвертість та щира підтримка іншого; спільні духовні цінності між людьми; коли гроші не мають жодного значення; відносини, за яких відчуваєш у людині ніби своє відображення, якій можеш розповісти про все, друзі здатні навіть на самопожертву, заради того, щоб допомогти; для мене важливим у дружбі є те, щоб люди розвивалися у духовному, моральному плані «синхронно»; відносини між людьми, які зумовлені повагою, спільними інтересами та підтримкою в скрутному становищі; схожість і згода між характерами та підтримка їх; стосунки людей, в основі яких лежить взаємна прихильність, довіра, взаєморозуміння, взаємодопомога, духовна близькість, спільність інтересів і справ; товариська солідарність; те, що перевіряється роками; коли щиро співчуваєш нещастю того, кого називаєш другом і щиро радієш його успіхам; відданість іншій людині; близькі відносини, засновані на довірі, спільних інтересах, не по обов'язку, а з дружнього розположення один до одного; упевненість; тісні взаємостосунки між людьми, що ґрунтуються на взаєморозумінні, повазі та підтримці, а також відкритості та

чесності; відвертість між двома або більше людьми, які вважаються друзями; відношення між людьми, при якому, люди довіряють один одному, спілкуються, допомагають 1; відмови – 4.

У вільному експерименті також взяли участь 100 осіб. Кількість відмов – 3 особи, що складає 3% від загальної кількості опитаних.

Досліджуваним пропонувалася інструкція: "Ви берете участь у психолінгвістичному експерименті. Запишіть перших три слова, які спадають Вам на думку і які асоціюються із словом *дружба*".

В результаті експерименту від досліджуваних були отримані наступні реакції.

Друг (зі) – підтримка (11), допомога (11), чесність (10), довіра (8), розуміння (7), вірність (7), спілкування (7), щирість (6), радість (6), вірний (6), повага (5), надійність (4), сміх (4), порада (3), надійний (3), чесний (3), самопожертва (3), розваги (3), взаєморозуміння (3), опора (3), тепло (2), правда (2), відданість (2), відповідальність (2), задоволення, любов, команда, мало, необхідність, варіант, легкість, справедливий, "Друг в беде не брусит, лишнього не спросит", один, шкода, що далеко, нехай в нього все буде гаразд, сім'ї, Платон, дитинства, толерантність, можливість розважитись, справжній, дозволя, свобода, справедливість, люди, які поважають мене, одnodумці, товариші, добрий, щастя, порядні, здатні підтримувати, веселі, чесні, дотримання обов'язків, привітливості, третій брат, співчуття, натовп, пляшка, скло, як рідні люди, родичі, знайомі, сусіди, багато людей, спокій, багато, кохання, відкритість, бесіда, знайомий, людина, чуйність, Даша, Віка, Наташа, настрої, відпочинок, робить життя більш захищеним, єдиний, найдорожчий, веселощі, радник, «жилетка» для сліз, люди із спільними інтересами, взаємopідтримка, взаємодопомога, розмови, кава, віддані, справедливі, надія, кум, горілка, посмішка, гості, пісні, зустріч, кіно, каток, близька по духу людина, вільний час, зрада, Света, товариш, побратим, приятель, дружина, рідні, діти, клятва, інтерес, життя – (1). Відмови – 3.

У спрямованому експерименті взяли участь 100 осіб.

Досліджуваним пропонувалася інструкція: "Ви берете участь у психолінгвістичному експерименті. Запишіть що для Вас виступає символом *дружби*".

В результаті експерименту від досліджуваних були отримані наступні реакції. 12 осіб відмовились. Таким чином, відсоток відмови склав 12%, що свідчить про складність виокремлення символіки досить абстрактного поняття ДРУЖБА.

Символ дружби – собака (6); довіра (5); голуб (4); потиснуті руки (4); "Не май 100 карбованців, а май 100 друзів" (3); потиск рук (3); друг (3); білий голуб (2); рука в руці (2); підтримка (2); взаєморозуміння (2); Чебурашка і Крокодил Гена (2); команда; цікаве проведення часу; "Собака – найкращий друг людини"; підтримка один одного; надійність; повага; друзі; пиво; пляшка пива; розуміння і ввічливість; відвертість; калач; відкрите рукостискання; ведмідь; руки; годинник; "Один за всіх і всі за одного"; погода; допомога; потискування рук; гарний та веселий відпочинок; таємниця; браслет дружби; вірність; дві сплетені руки; рука друга; потискання долонь; долоні; чашка кави на двох; я та моя найкраща подруга; спільність думок; спілкування; номер телефону кращої подруги; насолода; відмови – 12

Був також проведений аналіз українських паремій, які характеризують *дружбу*. Корпус досліджуваного пареміологічного матеріалу, пов'язаного з концептом "ДРУЖБА", склав 62 паремії, що характеризують різні ознаки дружби Дубенко О.Ю (Дубенко, 2004: 99-106).

Таким чином, номінативне поле концепту ДРУЖБА утворили прямі номінації, синоніми, асоціативне поле стимулу *дружба*, фразеологічні одиниці, паремії.

Першим етапом моделювання концепту є описання макроструктури концепту. Виявлені когнітивні ознаки концепту розподіляються за його основними структурними компонентами – образним компонентом, інформаційним змістом й інтерпретаційним полем.

Образний зміст концепту

Образний зміст концепту включає перцептивний образ, який відображує чуттєві уявлення людей про дружбу (кодуючий образ УПК за Н.И. Жинкіним), а також когнітивний образ, який віддзеркалює смислові зв'язки (метафоричні, метонімічні) змісту концепту з іншими концептами.

Перцептивний образ концепту ДРУЖБА, за даними експерименту, може бути представлений наступним чином:

Зоровий образ (81 – 9,38%): двох людей 8, собака 6, потиснуті руки 4, потиск рук 4, голуб 4, друг 3, між двома особами 2, людина 2, рука в руці 2, команда 2, Чебурашка і крокодил Гена 2, третій брат 1, особа, зв'язана з ким-небудь коханням 1, Даша 1, Віка 1, Наташа 1, Платон 1, Света 1, кум 1, натовп 1, родичі 1, знайомі 1, сусіди 1, багато людей 1, знайомий 1, товариші 1, відкрите рукостискання 1, руки 1, дві сплетені руки 1, пука друга 1, друзі 1, товариш 1, приятель 1, дружина 1, рідні 1, діти 1, подруга 1, білий голуб 1, пиво 1, пляшка пива 1, пляшка 1, скло 1, калач 1, ведмідь 1, годинник 1, "жилетка" 1, джерело 1. чашка кави на двох 1, гості 1, своє відображення 1, посмішка 1, долоні 1, браслет 1.

Тактильний образ – (4 – 0,46%) тепло 2, теплота 1, потискання долонь 1.

Вкусовий образ – (5 – 0,57%): пиво 2, калач 1, кава 1, горілка 1.

Звуковий образ (15 – 1,73%): сміх 5, слова 3; пісні 2, регіт 1, можуть поговорити 1, бесіда 1, розмови 1, може проспівати 1.

Нюховий образ – немає.

Когнітивний образ є уподібненням дружби деяким ознакам людей і предметів, які стикаються з поняттям дружби. Він може включати метафоричні і метонімічні характеристики концепту.

Моральні якості (165 – 19,11%): довіра 37; любов 18; вірність 29; чесність 21; повага 16; щирість 13; надійність 9; співчуття 5; терпимість 4; безкорисність 3; справедливість 3; прощення 2; самопожертва 3; доброта 1; порядність 1.

Образний компонент в цілому складає 31,25% від загальної кількості когнітивних ознак.

Інформаційний зміст концепту

Інформаційний зміст концепту утворюється когнітивними ознаками, які характеризують суть і диференційні складові елементи досліджуваного концепту.

Інформаційний зміст концепту ДРУЖБА утворюється наступними когнітивними ознаками:

Дружба – це підтримка і допомога (83 – 9,61%) (підтримка 24, допомога 17, взаємодопомога 6, опора 3, допомога один одному в будь-якій ситуації 3, підтримка у складну хвилину 3, взаємопідтримка 2, вічна взаємопідтримка та взаємодопомога 2, підтримка двох людей 1, вміння підтримати когось 1, підтримка близькою людиною у скрутну хвилину 1, відчуття постійної підтримки 1, "Друг в беде не бросит, лишнього не спросит" 1, здатні підтримувати 1, підтримка один одного 1, здатність допомагати 1, завжди може допомогти 1, допомога коли треба 1, допомагати в кожен хвилину 1, допомога друзів 1, потреба надавати допомогу один одному 1, "Один за всіх і всі за одного" 1, "жилетка" для сліз 1, вміння допомагати один одному 1, справжній друг – це той, хто повернеться до тебе у той момент, коли весь світ відвернеться 1, можливість розділити горе 1, почуття підтримки 1, джерело взаємодопомоги 1, щира підтримка іншого 1, заради того, щоб допомогти 1, товариська солідарність 1).

Дружба – це спілкування та відпочинок разом (41 – 4,75%) (спілкування 10, розваги 3, дозволя 2, прагнення спілкуватися 1, можливість добре проводити вільний час і можливо вирішувати якісь справи 1, приємне і веселе проведення часу разом, регіт 1, спілкування без обмежень 1, взаємини між людьми, які завжди можуть поговорити, дати пораду 1, внутрішня потреба у спілкуванні з іншою людиною, яка тобі симпатична і небайдужа 1, можливість спілкування 1, потреба спілкуватися з іншою людиною 1, можливість розважитися 1, веселі 1, привітливості 1, натовп 1, бесіда 1, відпочинок 1, цікаве проведення часу 1, гарний і веселий відпочинок 1, веселощі 1, розмови 1, кава 1, чашка кави на двох 1, горілка 1, гості 1, пісні 1, зустріч 1, кіно 1, каток 1, вільний час 1, стосунки, які приносять радість спілкування 1).

Дружба – це довіра (37 – 4,28%) (довіра 19, ґрунтується на довірі 1, довіра людям, яких добре знаєш 1, довіра людині, яка тебе розуміє 1, довіряти в усьому 1, довіра, яка перевіряється часом і ситуаціями 1, коли ти можеш довіряти другу як собі 1, коли ти людині довіряєш таємницю і вона не використовує її проти тебе 1, довіра до товариша 1, в основі цих стосунків лежить довіра 1, довіра до певної людини 1, стан довіри 1, взаємодовіра 1, людина, з якою можна поділитися всім 1, людина якій можеш розповісти про все 1, близькі відносини, засновані на довірі 1, відношення між людьми, при якому, люди довіряють один одному 1, таємниця 1, клятва 1).

Дружба – це відданість і вірність (29 – 3,36%) (вірність 9, вірний 6, відданість 4, відданість і вірність 2, вірність між людьми 1, відносини між людьми 1, які інколи бувають міцніше ніж родинні стосунки 1, віддані 1, коли маєш друзів вірних і справжніх 1, вірний друг – це той, хто знає пісню твого серця й може проспівати її, якщо ти забув слова 1, незрадливості у стосунках 1, відданість іншій людині 1).

Друг – це людина (27 – 3,12%) (між людьми 7, до людини 3, людина 2, люди, 1, Даша 1, Віка 1, Наташа 1, Платон 1, Света 1, кум 1, товариш 1, побратим 1, приятель 1, дружина 1, рідні 1, діти 1, між двома або більше людьми, які вважаються друзями 1, я та моя найкраща подруга 1).

Дружба – це взаєморозуміння (26 – 3,01%) (взаєморозуміння 12, розуміння 9, ґрунтується на взаєморозумінні 1, взаєморозуміння протягом життя 1, повне взаєморозуміння з іншою людиною 1, вміння розуміти 1, розуміння людей без зайвих слів 1).

Дружба – це любов (18 – 2,08%) (любов 3, прив'язаність 1, те ж, що і кохання, але без еротичної складової 1, почуття близьке до кохання 1, дружба без кохання можлива, а кохання без дружби – ні 1, прив'язаність, яка не потребує доказів 1, певна прив'язаність до тієї чи іншої людини 1, з людиною, яка тобі симпатична і не байдужа 1, захоплення 1, третій брат 1, як рідні люди 1, як родичі 1, кохання 1, ЛСВ"2 "особа, зв'язана з ким-небудь коханням" 1, поклик душі зробити іншій людині те, що ти хотів би, щоб ця людина зробила тобі 1, стосунки людей, в основі яких лежить взаємна прихильність 1).

Дружба – це виявлення поваги (16 – 1,85%) (повага 14, повага між людьми 1, люди, які поважають мене 1).

Дружба – це стосунки (11 – 1,27%) (стосунки між людьми 5, відносини Звзаємини 1, ЛСВ4 "стосунки" 1, тісні взаємостосунки 1).

Дружба – це зв'язок (7 – 0,81%) (команда 2, властивість людини, що здатна об'єднувати людей 1, духовний зв'язок між людьми 1, ЛСВ1 "особа, зв'язана з ким-набудь дружною" 1, номер телефону кращої подруги 1, браслет дружби 1).

Дружба – це співчуття (5 – 0,57%) (співчуття 2, чуйність 2, коли щиро співчуваєш нещастю того, кого називаєш другом 1).

Дружба – це можливість отримати пораду (4 – 0,46%) (порада 3, порадник 1).

Дружба – це самопожертва (4 – 0,46%) (самопожертва 3, здатність на самопожертву 1).

Дружба – це щастя (2 – 0,23%) (щастя).

Дружба – це прощення (2 – 0,23%) (вміння прощати 2).

Дружба – це увага (1 – 0,11%) (увага).

Дружба – це збагачення один одного (1 – 0,11%) (потреба збагачувати один одного).

Дружба – це свобода (1 – 0,11%) (свобода).

Дружба – це виявлення доброти (1 – 0,11%) (добрий).

Дружба – це виявлення порядності (1 – 0,11%) (порядний).

Дружба – це виявлення ввічливості (1 – 0,11%) (ввічливий 1)

Інформаційний зміст концепту складає 36,75 % змісту концепту.

Інтерпретаційне поле концепту

Інтерпретаційне поле концепту зазвичай є дуже об'ємним і включає багаточисленні когнітивні ознаки, які характеризують ставлення народу до дружби і різноманітні енциклопедичні знання про її ознаки, функціонування, що отримані із досвіду.

У інтерпретаційне поле концепту ДРУЖБА входять наступні когнітивні ознаки:

Оціночна зона

Дружба приносить радість 20 – 2,31% (радість 7, сміх 5, вміння порадіти за когось 1, відчуття радості 1, коли друзі можуть рідіти разом 1, задоволення 1, посмішка 1, можливість подвоїти, потроїти радість 1, коли щиро радієш його успіхам 1, насолода 1).

Дружба – це хороші відносини 2 – 0,23% (хороші відносини між людьми, можливість добре проводити час).

Дружба приємна 2 - 0,23% (приємне і веселе проведення часу, веселі).

Дружба справедлива 3 – 0,34% (справедливий 1, справедливість 1, справедливий 1).

Дружба характеризується відкритістю 2 – 0,23% (відкрите рукостискання, відкритість).

Дружба цікава 1 – 0,11% (цікаве проведення часу).

Енциклопедична зона

У дружбі проявляється чесність 21 – 2,43% (чесність 15, чесний 3, правда 2, чесні 1).

Друзі мають спільні інтереси, погляди та цінності 21 – 2,43% (спільні інтереси 3, наявність спільних інтересів між людьми 1, спільні інтереси з кимсь 1, спорідненість цілей 1, стосунки між людьми, які об'єднані спільними інтересами 1, інтерес 1, що виникає на основі спільних поглядів, інтересів, цінностей 1, спільні духовні цінності 1, для мене важливим у дружбі є те, щоб люди розвивалися у духовному, моральному плані «синхронно» 1, які зумовлені спільними інтересами 1, схожість і злагода між характерами 1, духовна близькість, спільність інтересів і справ 1, базується на спільних інтересах, не по обов'язку, а з дружнього розположення один до одного 1, спільність думок 1, близька по духу людина 1, спільні погляди 1, спорідненість поглядів чи чогось іншого у людей 1, однодумці 1, відносини, за яких відчуваєш у людині ніби своє відображення 1).

Символом дружби є потиснуті руки 16 – 1,85% (потиск рук 4, потиснуті руки 4, рука в руці 2, відкрите рукостискання 1, руки 1, дві сплетені руки 1, рука друга 1, потискання долонь 1, долоні 1).

Дружба існує між тісним колом людей 15 – 1,73% (в тісному, дещо закритому для інших колі 1, між двома (інколи більше) людьми 1, між двома особами 1, підтримка двох людей 1, стосунки між людьми 1, мало 1, один 1, товариші 1, єдиний 1, товариш 1, побратим 1, приятель 1, дружина 1, рідні 1, діти 1).

Дружба може існувати між багатьма людьми 13 – 1,50% (людина 3, хороші відносини між різними людьми 3, натовп 1, родичі 1, знайомі 1, сусіди 1, багато людей 1, багато 1, знайомий 1).

У дружбі виявляється щирість 13 – 1,50% (щирість 8, відкритість 2, відвертість 2, відвертість та щира підтримка іншого 1).

У дружбі виявляється надійність 9 – 1,04% (надійність 6, надійний 3).

Символом дружби є собака 7 – 0,81% (собака 6, "Собака – найкращий друг людини" 1).

Символом дружби є друг 6 – 0,69% (друг 3, друзі 1, товариш 1, приятель 1,).

Символом дружби є голуб 5 – 0,57% (голуб 4, білий голуб 1).

Символом дружби є пиво 4 – 0,46% (пиво 1, пляшка пива 1, пляшка 1, скло 1).

У дружбі виявляється терпимість 4 – 0,46% (грунтується на терпимості 1, толерантне ставлення 1, почуття міри 1, толерантність 1).

У дружбі виявляється відповідальність 4 – 0,46% (відповідальність 3, дотримання обов'язків 1).

Дружба будується протягом життя 4 – 0,46% (відносини, які ґрунтуються протягом життя 1, друг дитинства 1, те, що перевіряється роками 1, життя 1).

У дружбі виявляється справедливість 3 – 0,34% (справедливий 1, справедливість 1, справедливі 1).

Дружба – це тепло 3 – 0,34% (тепло 2, теплота 1).

Друг буває справжнім 2 – 0,23% (справжній 2).

Символом дружби є Чебурашка і крокодил Гена 2 – 0,23% (Чебурашка і крокодил Гена 2).

Дружба – це затишок 1 – 0,11% (затишок, де можна сховатися 1).

Дружба – це залежність 1 – 0,11% (залежність 1).

Дружба виникає спонтанно 1 – 0,11% (дружба виникає спонтанно 1).

Буває друг усієї сім'ї 1 – 0,11% (друг сім'ї 1).

Символом дружби є калач 1 – 0,11% (калач 1).

Символом дружби є ведмідь 1 – 0,11% (ведмідь 1).

Символом дружби є годинник 1 – 0,11% (годинник 1).

Утилітарна зона

Дружба перевіряється у складних ситуаціях 8 – 0,92% (в тяжкі часи 3, у складну хвилину 3, перевіряється часом і ситуаціями 1, у скрутну хвилину 1).

Дружба необхідна 3 – 0,34% ("Не май 100 карбованців, а май 100 друзів" 2, необхідність 1).

Дружбу цінують 3 – 0,34% (вміння цінувати 1, цінуються всіма особами, які знаходяться у дружніх стосунках 1, найдорожчий 1).

У дружбі виявляється безкорисність 3 – 0,34% (важлива безкорисність 1, зовсім безкорисні відносини 1, коли гроші не мають жодного значення 1).

Друзі можуть зрадити 3 – 0,34% (іноді можуть підвести або зрадити 1, "Кращий друг – перший ворог" 1, зрада 1).

Друзі захищають 2 – 0,23% (робить життя більш захищеним 1, ЛСВЗ "прихильник, захисник" 1).

Дружба приносить легкість настрою 2 – 0,23% (легкість 1, настрої 1).

Дружба дає спокій 1 – 0,11% (спокій 1).

Дружба дає надію 1 – 0,11% (надія 1)

Дружба вселяє упевненість 1 – 0,11% (упевненість 1)

Пареміологічна зона

Окремо описується пареміологічна зона інтерпретаційного поля. Ця зона відображує інтерпретацію концепту свідомістю народу переважно в історичній перспективі.

Результати дослідження паремій включені у модель концепту. Кількість когнітивних ознак, виявлених під час аналізу паремій – 62, що складає 7,18 % від загальної кількості ознак.

Інтерпретаційне поле концепту ДРУЖБА в цілому складає 32% його когнітивного змісту.

Наступним етапом моделювання концепту є описання польової організації виявлених когнітивних ознак, тобто виокремлення ознак, які утворюють ядро, ближню, дальню і крайню периферію концепту, і представлення змісту концепту у вигляді польової структури.

Польова організація когнітивних ознак відображає ієрархію окремих когнітивних ознак у структурі концепту. Членування змісту концепту на ядро і периферію здійснюється за критерієм яскравості когнітивних ознак. Яскравість когнітивної ознаки визначається кількістю асоціатів, що об'єктивують цю ознаку під час аналізу результатів асоціативних експериментів і тлумачних словників.

У ядро концепту за ознакою яскравості можуть увійти як образні, емоційні, так і раціональні компоненти концепту, як компоненти його інформаційного змісту, так і компоненти інтерпретаційного поля концепту.

Польове описання структури концепту може мати словесну (описання у вигляді тексту) або графічну (зображення у вигляді малюнка) форму.

Словесна форма представлення польової структури концепту ДРУЖБА має такий вигляд:

Ядро

Дружба – це підтримка і допомога 83

Дружба – це спілкування та відпочинок разом 41

Дружба – це довіра 37

Дружба – це відданість та вірність 29

Друг – це людина 27

Дружба – це взаєморозуміння 26

У дружбі виявляється чесність 21

Друзі мають спільні інтереси, погляди та цінності 21

Дружба приносить радість 20

Дружба – це любов 18

Дружба – це виявлення поваги 16

Символом дружби є потиснуті руки 16

Існує між тісним колом людей 15

Ближня периферія

Існує між багатьма людьми 13

У дружбі виявляється щирість 13

Дружба перевіряється у скрутних ситуаціях 13

Дружба – це стосунки 11

У дружбі виявляється надійність 9

Перевіряється у складних ситуаціях 8

Дружити треба з рівним собі 8

Дружба – це зв'язок 7

Символом дружби є собака 7

Символом дружби є друг 6

- Символом дружби є голуб 5
 Треба цінувати старого друга 5
 Дружба – це співчуття 5
 У дружбі треба бути чесним щодо грошей 5
Дальня периферія
 У дружбі треба виявляти терпимість 4
 Символом дружби є пиво 4
 Дружба передбачає відповідальність 4
 Дружба будується протягом життя 4
 Дружба – це можливість отримати пораду 4
 Дружба – це самопожертва 4
 Дружба цінніше за гроші 4
 У дружбі треба бути чесним 4
 Друзів багато не буває 4
 Дружба робить людину сильною 4
 Дружба забирає час 3
 Дружба змінює людей 3
 Для друга нічого не жалієш 3
 Дружбу цінують 3
 У дружбі виявляється безкорисність 3
 Дружба необхідна 3
 Друзі можуть зрадити 3
 У дружбі виявляється справедливість 3
Крайня периферія
 Дружба – це щастя 2
 Дружба приносить легкість 2
 Друзі захищають 2
 Дружба – це прощення 2
 Друг буває справжнім 2
 Символом дружби є Чебурашка і крокодил Гена 2
 Не треба говорити поганого другу 2
 Втрачену дружбу не повернеш 1
 У багатих людей багато друзів 1
 Друг може бути небезпечним 1
 Треба цінувати дружбу 1
 Дружба – це затишок 1
 Дружба – це залежність 1
 Дружба дає надію 1
 Дружба вселяє упевненість 1
 Дружба – це увага 1
 Виникає спонтанно 1
 Дружба – це збагачення один одного 1
 Буває друг усієї сім'ї 1
 Дружба – це свобода 1
 Дружба – це виявлення доброти 1
 Дружба – це виявлення порядності 1
 Дружба – це виявлення ввічливості 1
 Дружба дає спокій 1
 Символом дружби є калач 1
 Символом дружби є ведмідь 1
 Символом дружби є годинник 1

Графічна форма представлення польової структури концепту ДРУЖБА в українській мовній свідомості можна зобразити у вигляді рисунку (Рис. 1).

Концепт ДРУЖБА в українській концептосфері виступає як позитивний. Позитивна оцінка в структурі концепту характерна для 79,1% когнітивних ознак, негативна оцінка – для 5,7% , неоцінні ознаки складають 15,2 % від загальної кількості ознак.

Отже, ядро концепту утворюють 370 когнітивних ознак, що складає 42,8 % змісту концепту. Саме ці ознаки за своєю яскравістю є найсильнішими і широко використовуються в мові та мовленні українців. Близня периферія складається з 114 когнітивних ознак, що складає 13,2 % змісту концепту. Ці ознаки також є досить яскравими і відомі усім носіям мови. Дальня периферія утворюється 64 когнітивними ознаками – 7,41 % змісту концепту. Ці ознаки відомі носіям мови, але не є загальнозживаними. Крайню периферію складають 34 когнітивних ознак – 3,93 % змісту концепту. Ці ознаки є переважно індивідуальними і не виділяються у свідомості усіх носіїв мови. Що більше осіб бере участь в опитуванні, то більше подібних ознак виділяється, тоді як ядро концепту і його близня периферія залишаються майже незмінними.

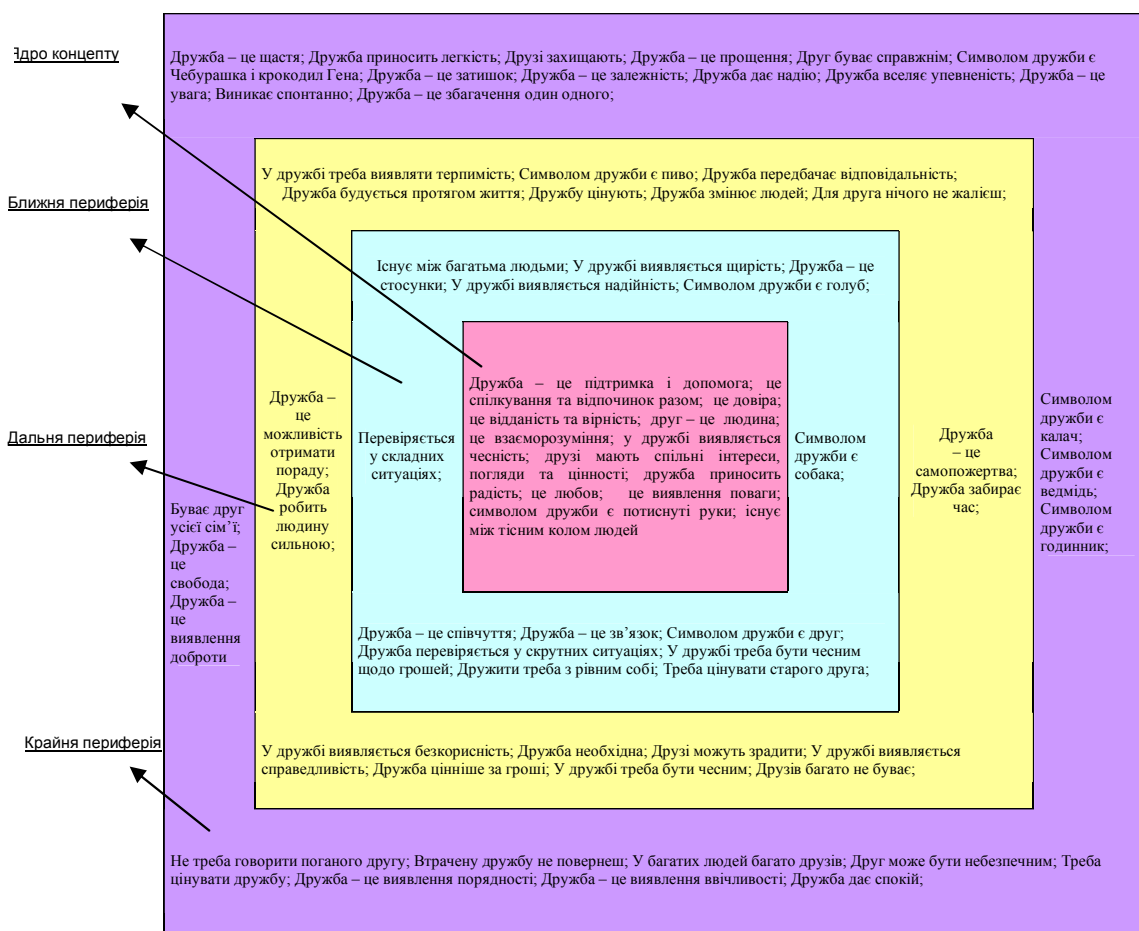

Рис. 1. Графічна форма представлення польової структури концепту ДРУЖБА

Висновки з даного дослідження і перспективи. Таким чином, проведені психолінгвістичні експерименти дали змогу описати структуру концепту ДРУЖБА в українській мові, побудувати його графічну модель. Нами були виявлені різноманітні когнітивні ознаки досліджуваного концепту, які характеризуються більшим чи меншим ступенем яскравості. Зазначимо, що тлумачні словники української мови подають лише невелику кількість цих ознак, що не відображає повністю структуру концепту. Проведення експериментальних методик дає змогу зробити це більш ефективно.

Перспективою дослідження є подальше вивчення структури ціннісних концептів української мови та контрактивний аналіз із структурою відповідних концептів в англійській мові.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Попова З.Д. Когнитивная лингвистика / З.Д. Попова, И.А. Стернин. – М.: АСТ: Восток – Запад, 2007. – 314с.
2. Дубенко О.Ю. Англо-американські прислів'я та приказки. Посібник для студентів та викладачів вищих навчальних закладів. – Вінниця: НОВА КНИГА, 2004. – 416 с.

REFERENCES

1. Popova Z.D. (2007). Kohnytyvnaia lnhvystyka / Z.D. Popova, Y.A. Sternyn. – M.: AST: Vostok – Zapad. 314s.
2. Dubenko O.U. (2004). Anhlo-amerykanski pryslivia ta prykazky. Posibnyk dlia studentiv ta vykladachiv vyshchych navchalnykh zakladiv. – Vinnytsia: NOVA KNYHA. 416 s.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ірина Чернишенко – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри перекладу, прикладної та загальної лінгвістики Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: теорія та практика перекладу, психолінгвістика, когнітивна лінгвістика.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Iryna Chernyshenko – Candidate of Sciences (in Pedagogy), Associate Professor of the Translation, Applied and General Linguistics Department in Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University (Kropyvnytskyi).

Scientific interests: theory and practice of translation, psycholinguistics, and cognitive linguistics.

ПРИКЛАДНА ЛІНГВІСТИКА.
ОСВІТНІ КОМП'ЮТЕРНІ ТЕХНОЛОГІЇ

APPLIED LINGUISTICS.
EDUCATIONAL COMPUTER TECHNOLOGIES

УДК 811.161.2'282

DOI: 10.36550/2522-4077-2021-1-193-366-371

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВІДОБРАЖЕННЯ СПОНТАННОГО
УСНОГО МОВЛЕННЯ У МОНОГОВІРКОВОМУ ЗВУКОВОМУ
КОРПУСІ

Тетяна ГРОМКО (Кропивницький, Україна)

ORCID: 0000-0002-4661-4302

Researcher ID: AAE-3804-2019

e-mail: phd.hromkot.v@gmail.com

ГРОМКО Тетяна. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВІДОБРАЖЕННЯ СПОНТАННОГО УСНОГО МОВЛЕННЯ У МОНОГОВІРКОВОМУ ЗВУКОВОМУ КОРПУСІ. Стаття присвячена теоретичним засадам відображення спонтанного усного мовлення, що полягають в обґрунтуванні систематизації та структурування емпіричного матеріалу для монографічних описувань говірок в рамках описової діалектології. Авторка репрезентує його на досвіді корпусу усного мовлення говірки. Обґрунтовується специфіка відображення спонтанного усного мовлення як базового для опису говірки, визначаються металінгвістичні дані корпусу, класифікація його складових одиниць за лінгвістичними критеріями, а також діалектологічна параметризація цього звукового матеріалу.

Ключові слова: діалектологія, говірка, усне мовлення, спонтанне мовлення, описування говірки, звуковий корпус, діалектологічне дослідження.

HROMKO Tatiana. EMPHASIZING OF SPEECH DEFINITION IN MODERN UKRAINIAN DIALECTOLOGY. Expressing the definition of speech in the paradigm of modern Ukrainian dialectological studies is not only a promising area of scientific work in terms of linguistic terminology apparatus, but also the unification of the description and stratigraphy of the study of dialects in Ukraine, generalization of modern scientific knowledge, creation of scientific picture of the world, etc. The general scientific definition of speech as "a functioning linguistic system that may differ from other words by the features of phonetic, grammatical, word-forming and lexical features" has changed somewhat in modern conditions. To express the definition of speech in this plan, according to the author, the following positions should be added: establishment of its origin (taking historical evidence into account); material and spiritual culture taking into account; detection of nuclear and peripheral features of speech; definition of diachronic and synchronous aspects of speech functioning; establishment of traditional differential and relevant features of speech as a linguistic portrait of a settlement; study of the composition of the city as a conglomerate of surrounding dialects, etc. Modern theoretical substantiation of speech implies unification of the differential system of dialect units "idiom – dialect – subdialect". Today, the three-stage system of dialect units in the direction of multilevel is required to be refined. Retrospective and modern studies of speech as a linguistic system show that the process of forming a dialectological base in terms of expressing its definition by virtue of the philosophical laws of stability and variability is not absolutely complete, since in this compulsory component of dialectological research is taken into account as constant information and so constant information that there is in a state of dynamic development and need constant updating with new data, which is seen in the perspective of the methodology of Ukrainian dialectology.

Key words: dialectology, subdialect, oral speech, spontaneous speech, speech description, sound corpus, dialectological research.

Постановка проблеми. Усне мовлення є первинним і в філо-, і в онтогенезі, хоча його повноцінне вивчення почалося лише недавно. Наявні сьогодні способи фіксації мови (на магнітних та цифрових носіях) в її живому звучанні уможливили інтеграцію спонтанного

пласту усного мовлення до корпусної лінгвістики, а також поклали початок всебічному, масштабному вивченню особливостей усного мовлення – від фонетичних і просодичних до синтаксичних і дискурсивних. Сучасна наукова лінгвістична парадигма, спираючись на корпусний матеріал (особливо діалектний), виділяє і систематизує інвентар одиниць усного мовлення, правила їхнього функціонування, які науковцями трактуються як *граматика мовлення*.

Говірка, як традиційно вважалося в науковій літературі, єдина форма існування, що має винятково усне мовлення. Усному мовленню властиві такі характеристики, як спонтанність, непередбачуваність, лінійність розгортання в часі, незворотність, автоматизм у доборі мовних засобів. Наявність інтонаційної, жестової і мімічної складової в конкретних мовних практиках доповнює інформативну та перформативну функції мови.

Існування говірки лише в усній формі імплементує відображення спонтанного мовлення її носіїв, тому питання про говіркову норму у цьому ракурсі можна ставити лише умовно. Норма – це те, що фіксується в прескриптивних документах (словниках, граматиках), і те, що транслюється в суспільство через освіту та інші культурні механізми. Усне мовлення має дуже широкий набір засобів, які ніде не зафіксовані. Так що норма стосовно усного мовлення – це свого роду суспільний договір, це не неграмотність, «нижчовартісність», а інакше влаштування фонетичного ладу і граматики мовлення.

Категоріально найважливішою в усному говірковому мовленні є *спонтанність*, що характеризує висловлювання діалектного дискурсу як якість мовлення, яка виявляється в її непередбачуваності, що простежується на всіх мовних рівнях. Дослідники звукового корпусу російської мови теоретично обґрунтовують концепти цього явища: «Непередбачувана усне мовлення самоорганізується в процесі породження <...>. Може вербалізувати відбір мовних засобів, а також не тільки позитивний, а й негативний матеріал» (Звуковой корпус, 2013: 27).

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Усне мовлення в науковій прагматичі сьогодні становить інтерес із лінгвістичних, культурологічних та методологічних причин. До експериментально-фонетичного аналізу українського мовлення свого часу долучалися І. П. Сунцова, Л. І. Прокопова, Н. І. Тоцька, Л. Г. Скалозуб, О. В. Бас-Кононенко, Т. В. Бобкова; діалектне мовлення досліджувалося В. М. Брахновим, Т. В. Назаровою, А. М. Залеським, О. С. Білою, В. М. Мойсієнком, Н. С. Вербич та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. В українській лінгвістиці діалектне спонтанне усне мовлення (далі СУМ) поки що залишається малодослідженим явищем насамперед через складність методики й методології аналізу (від запису мовленнєвого матеріалу до його безпосереднього опрацювання), а також, що найголовніше, через обмеження серед зібраних зразків саме спонтанного усного мовлення. Розвиток інформаційних технологій на початку ХХІ ст., поява спеціальних комп'ютерних програм для опрацювання звукових файлів дають оптимізм у можливостях фіксації СУМ у польових умовах, укладання звукового корпусу в межах однієї говірки та проведення експериментально-фонетичного аналізу мовлення, записаного під час безпосереднього спілкування з мовцями, навіть під час його фіксації.

Формулювання цілей статті. Технології фіксації СУМ – явище порівняно нове, однак їхні можливості – електронні корпуси – у перспективі дозволять зафіксувати тексти як об'єкти, що обіцяють зберігатися як значна культурна цінність довше, ніж втрачені в історії цивілізації письмові. Завдяки новим технологіям усне мовлення стає важливим об'єктом різних наукових досліджень і дає безцінний емпіричний матеріал, якого письмові тексти дати не можуть, напр., допомагає проникнути в суть когнітивних процесів, зрозуміти, як влаштована комунікація.

Основні засоби усного мовлення (тобто просодія, що включає інтонацію, гучність, темп, паузи і т. ін.), передають граматичні й лексичні функції мови. У конкретному тексті один із важливих ресурсів просодії це – фразовий наголос, здатний змішувати акцент висловлювання до смислового розрізнення. Інтонаційні патерни (конструкції з різною тональністю), широко представлені в діалектному мовленні, передають різні смисли і висловлюють різноманітний спектр значень. Сьогодні в науковій площині розглядаються можливості аудитивного аналізу усного мовлення для отримання об'єктивних даних про фонетичну специфіку говірки. Він здійснюється не лише як вивчення паракситонічного наголосу, а й у вигляді фонетичних досліджень-експериментів: інтонаційний, мелодійний

малюнок тексту, мовно-емоційне забарвлення висловлювання, тобто емоційний компонент дискурсу. Напр., до інтонаційних параметрів належить специфіка передачі чужого мовлення, інтонаційне цитування, копіювання, іншомовні інтонаційні конструкції, еколектні (мовлення родини) інтонаційні механізми тощо.

Усне мовлення відносять до когнітивно багатofакторного процесу: думка – спостереження за співрозмовником – підбір слів для висловлювання – слухання себе і самоконтроль як одночасні сегменти у спонтанному мовленні можуть призвести до пауз, обривів, повторів, переформулювань та ін. Саме ці процеси відрізняють мовця з природними риторичними задатками, набутими в процесі професійної діяльності від мовців з низьким рівнем мовної компетентності. Психолінгвістичні розвідки (а на наш погляд, скоро в їх об'єктиві буде й діалектне мовлення) показують не лише дефектологію мовців, а й темпоральний або ситуативний пресинг, адміністративний мобінг.

Структурно усне мовлення сконструйоване з елементарних частин – граматичних, синтаксичних та інтонаційних фрагментів (у фаховій літературі його називають елементарною дискурсивною одиницею або «квантами», схожими на прості речення довжиною 5–7 слів, що вимовляються між дихальними паузами). В усному мовленні їхній об'єм залежить не від граматичних конструкцій, а швидше від темпу мовлення, екстралінгвальних факторів чи від названих вище когнітивних процесів. Водночас паузи, хезитації – це не ознака неможливості підбору слова мовцем. Вони мають широкий спектр використання – від мовних маніпуляцій в комунікативному процесі до індивідуальних для кожного мовця слів-, звуків-«паразитів», від інвективного вираження до високоетичних поведінкових реакцій.

З урахуванням перелічених особливостей усного мовлення стають можливими не лише фіксація СУМ у всьому його різноманітті у польових умовах, проведення експериментально-фонетичного його аналізу, а також укладання звукового корпусу певного мовного угруповання, який може слугувати джерелом для монографічного монодіомного опису, зокрема його фонетичного, граматичного рівнів. Такі дослідження можуть виконуватися в рамках *корпусного підходу* до аналізу говірки як реальної мовної системи, що й визначає специфіку відображення СУМ в новітній її інтепретації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відомий проєкт «Український діалектний фонофонд» (звід зразків говіркового мовлення діалектного континууму) (див. упорядкування та опис фонозаписів у виданні (Український діалектний фонофонд, 2004)) має численні фіксації аудіозаписів говіркового мовлення у міру досліджень з діалектології, що провадилися на їх основі. Сьогодні проводяться робота з оцифрування записів аналогового фонофонду та транскрибування його в тексти.

За теоретичним узагальненням О. С. Іщенка, «співвідношення фонотексту та письмового тексту є окремим виявом дихотомії мови та мовлення», і функціонально фонотексти найчастіше використовують як первинне джерело діалектних досліджень, а друковані тексти – як вторинне» (Іщенко, 2015: 142). Недарма ж А. М. Залеський, як видатний дослідник української діалектної фонетики, укладаючи аудіозаписи ще в магнітофонному форматі, вже вбачав у фонозаписах велику перспективу.

Сьогодні мовознавство потребує визначення теоретичних засад відображення СУМ зафіксованого звукового матеріалу – систематизації та структурування текстів для проведення роботи з ними, що має інноваційне значення для праць з описової діалектології. На наш погляд, сучасні комп'ютерні програми можуть не лише укомплектовувати зібрані дослідником говірки матеріали, а й сприяти накопиченню нових фонозаписів мовлення говірконосіїв за посередництва дослідників або й інтроспекційно.

Особливе місце відводиться фонотекстам у рамках методики окремого дослідження (напр., фонетики (фонології)), наприклад, моноговіркового опису. Вони необхідні для укладання цілісної картини сингулярних явищ діалектного мовлення і мають «фонетичні преференції для уведення до корпусу усного мовлення» (Гонтар, 2011: 30), який дозволить вивчати інші мовні рівні, адже «аудіозаписи як джерельна база найбільш об'єктивні» (Касаткіна, 2000: 303) в наукових студіях. Звукозаписи зберігають ознаки мовленнєвої практики носія говірки, які не передаються на письмі (ритм, темп, інтонація тощо), тобто передають як лінгвальну, так і екстралінгвальну інформацію.

Усне мовлення, окрім філогенетичної, онтогенетичної, є найпродуктивнішою формою у кожного мовця, носія говірки. Методологічні складнощі полягають у тому, що усне мовлення – це дифузний об'єкт. Для його вивчення набір усього звукового комплексу слід зафіксувати і препарувати. У наш час з розвитком сучасних технологій, комп'ютерних аналізаторів мовлення це стає можливим. Тому сьогодні в лінгвістиці йдеться про розвиток і розростання емпіричного матеріалу у вигляді корпусів усного мовлення окремих мовних угруповань.

Запропонований нами досвід укладання в межах емпіричного матеріалу для моноговіркового опису становить корпус усного мовлення говірки (далі КУМГ). В його межах підкорпус СУМ говірки є базовим в комплексі корпусів її даних (звукового, текстового), а відтак і характеризується актуальною лінгвістичною розміткою для проведення наукової роботи з ним – анутованням текстів як одиниць за суто лінгвістичними критеріями. Одиниці корпусу – це різні за обсягом тексти СУМ: від текстових фрагментів (звуки, слова, словосполучення), мікротекстів (одне-кілька речень) до надреченневих структурно-смыслових одиниць. Лінгвістична розмітка інших одиниць моноговіркового звукового корпусу – фонетична, морфологічна, лексикологічна, синтаксична – може формувати фонди інших корпусів того чи того мовно-структурного рівня (фонетичні корпуси, граматичні корпуси, лексичні корпуси тощо). У цьому полягає сутнісна характеристика КУМГ для її дескриптивного опису (описової фонетики, морфології, синтаксису, лексикології тощо), а також для демонстрації діалектних явищ способом відношення їх до певного ареалу, визначення «вузькодіалектності» й «загальномовності» тощо. Недоліком цього типу корпусу є «неможливість чи складність віднайдення нових діалектних явищ, оскільки вони є банком зразків усного мовлення, що ілюструють заздалегідь обрані лінгвальні одиниці (процеси, ознаки тощо), які вже відомі науці» (Іщенко, 2015: 144). І. Р. Романина стверджує, що першочерговим завданням опрацювання діалектних текстів є «пошук, вияв і фіксація тих рис говіркової системи, яких не змогли засвідчити атласи, словники та наукові студії» (Романина, 2012: 78), тобто таких, які і становлять наукову новизну.

Дослідження різних одиниць КУМГ у повному обсязі (за численним архівом) дає і розуміння її як цілісної мовної системи, що розвивається незалежно і безвідносно до загальнонаціональної мови, і змогу розкрити мовну сутність говірки, а також можливість зафіксувати репертуар релевантних мовних явищ. Не великі за обсягом тексти, а значна кількість текстів різного обсягу в межах однієї говірки (йдеться про тисячі, десятки тисяч макро-, міді- та мікротекстів КУМГ) забезпечують найповнішу картину моноговіркового мовлення, а відтак і репрезентацію усіх мовних рівнів, тобто евристичний потенціал говірки.

Реалізація анутовання корпусу – металінгвістична і лінгвістична розмітка – сьогодні становить суттєву проблему на предмет уніфікації засобів кодування тексту, спеціального програмного забезпечення, яке дозволяє одночасно спостерігати (й аналізувати) звукоряд (осцилограму) і його графічну форму (транскрипцію), а також у плані практичної відсутності вузькофахових лінгвістів-інтерпретаторів такого типу корпусів.

Категорія спонтанності в усному говірковому мовленні, на наш погляд, найповніше характеризує висловлювання діалектного дискурсу. Саме вона є якістю мовлення, яка виявляється в невідповідності. Формально це простежується на всіх мовних рівнях, а також проявляється в наявності пауз, хезитацій, т.зв. «пропозицій», незакінчених синтаксичних структур, застережень, самоперебивань, різного роду вставних конструкцій тощо.

Матеріал КУМГ являє собою звід усних спонтанних монологів та діалогів різного типу: розповідь на задану тему, переказ сюжетних і несюжетних подій, меморати, описи зображень, вражень від чужого мовлення, а також етикетні мовні формули, прецедентні тексти, різного роду етнографічні і фольклорні одиниці тощо.

Відтворення спонтанного усного мовлення у його складі відображається у звуковому корпусі говірки в двох основних модулях – аудіофонд і анована текстотека. Відтак, до першої відносимо аудіофайли різного типу (від звуків, звукосполучень до довготривалих текстів усного мовлення), до другого – транскриптів (розшифрованих аудіопредставлень – звуків, слів, текстів). При вивченні найменших одиниць звукового потоку – звуків, складів,

слів – закономірним є застосування квантитативного методу; при транскрибуванні записаних текстів залучається метод слухового аналізу, а також еліцація.

Важливою характеристикою КУМГ є збалансованість матеріалу в лінгвістичному (тематика, сценарій, сюжет), соціолінгвістичному (урахування різних соціальних характеристик інформантів – стать, вік, професійна зайнятість, рівень мовної компетенції та ін.) та психолінгвістичному (психологічні характеристики інформантів) напрямках (Звуковой корпус, 2013: 67). Таке балансування корпусу дозволяє встановлювати кореляції між різними лінгвістичними параметрами звукового матеріалу та індивідуальними характеристиками говірконосіїв, а також дає можливість порівнювати результати, отримані на матеріалі різних мовних жанрів або на матеріалі мови різних соціальних, вікових груп носіїв говірки.

Типологічно тексти, що входять до КУМГ, за своїм мовним втіленням це усні спонтанні висловлювання за різними комунікативним сценаріями: а) розповідь на задану тему; б) переказ, розповідь (сюжетного і несюжетного вихідного тексту); в) опис (зображення, особи, діяльності, події); г) читання художнього твору (легенд, казок).

У СУМ, відповідно до поточних завдань вивчення діалектної комунікації, передбачається представлення в КУМГ монологів і діалогів.

Оскільки діалектна «граматика в широкому розумінні суттєво відрізняється від граматики писаного тексту» (Вербич, 2020: 284), відповідно відображення усного мовлення спрямоване на металінгвістичне маркування синтаксичного і комунікативного його членування. У транскриптах КУМГ відзначаються як фізичні паузи, так і прояви спонтанності мови – паузи-хезитації (в тому числі заповнені), обривання, розтягування голосних, а також деякі паралінгвістичні елементи – сміх, зітхання, кашель і т. ін.

Матеріали КУМГ надають можливості для аналізу спонтанного мовлення на всіх мовних рівнях.

Висновки з даного дослідження і перспективи. Теоретичні засади відображення СУМ полягають в обґрунтуванні систематизації та структурування емпіричного матеріалу для монографічних дескрипцій говірок в рамках описової діалектології. Укладений автором корпус усного мовлення говірки є базовим в комплексі корпусів її мовних даних (звукового, текстового) і характеризується актуальною лінгвістичною розміткою, класифікацією складових одиниць за лінгвістичними критеріями, що репрезентуються аудіофондом і анотованою текстотекою. Збалансованість матеріалу СУМ в межах моноговіркового звукового корпусу забезпечує дотримання лінгвістичної (діалектологічної) параметризації звукового матеріалу, а також відображення їх у відповідних транскриптах. Перспектива подальших студій бачиться нами у практичному представленні СУМ на матеріалі корпусу досліджуваної нами говірки.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Вербич Н. Методологія експериментально-фонетичного дослідження діалектного мовлення / Н. Вербич // *Gwary Dziś*. vol. 12. 2020. – S. 281–288.
2. Гонтар И. А. Звучащий текст как объект методики в аспекте РКИ /И. А. Гонтар // *Русский язык за рубежом*. № 2. 2011. – С. 25–31.
3. Звуковой корпус как материал для анализа русской речи. Коллективная монография. Часть 1. Чтение. Пересказ. Описание / Отв. ред. Н. В. Богданова-Бегларян. Санкт-Петербург: Филол. ф-т СПбГУ, 2013. – 532 с.
4. Іщенко О. С. Фонотекст як джерело сучасних лінгвістичних досліджень (про перспективу використання «Українського діалектного фонофонду») / О. С. Іщенко // *Діалекти в синхронії та діахронії: текст як джерело лінгвістичних студій*. Відп. ред. П. Ю. Гриценко. Київ: Інститут української мови НАН України, 2015.– С. 141-149.
5. Касаткина Р. Ф. Русские диалектные звучащие хрестоматии как лингвистический источник / Р. Ф. Касаткина // *Proceedings of International Congress of Dialectologists and Geolinguists*. Vol. 1. Lublin. 2000.
6. Романина І. Р. Особливості вияву категорій діалектного тексту (надністрянські тексти про чуда) / І. Р. Романина // *Українська мова у XXI столітті: традиції і новаторство: тези доп. II Всеукр. лінгвістичного форуму молодих учених*, (Київ, 24–26 квітня 2012 р.). Київ: ІУМ НАНУ, 2012. – С. 78–81.
7. Український діалектний фонофонд / Упоряд. П. Ю. Гриценко, О. А. Малахівська, М. В. Поістогова. Київ, 2004. – 168 с.

REFERENCES

1. Verbych, N. (2020). Metodolohiia eksperymentalno-fonetychnoho doslidzhennia dialektnoho movlennia // *Gwary Dziś* [Methodology of experimental-phonetic research of dialect speech // *Gwary Dziś*]. *Gwary Dziś*. vol. 12. pp. 281–288.

2. Gontar, I. A. (2011). Zvuchashchiiy tekst kak ob"yekt metodiki v aspekte RKI // Russkiy yazyk za rubezhom [Sounding text as an object of methodology in the aspect of RKI // Russian language abroad]. № 2. pp. 25–31.
3. Zvukovoy korpus (2013) kak material dlya analiza russkoy rechi. Kollektivnaya monografiya. Chast' 1. Chteniye. Pereskaz. Opisaneye [Sound body as a material for the analysis of Russian speech. Collective monograph. Part 1. Reading. Retelling. Description] / Otv. red. N. V. Bogdanova-Beglaryan. Sant-Peterburg: Filol. f-t SPbGU, 2013. 532 s.
4. Ishchenko, O. S. (2015). Fonotekst yak dzherelo suchasnykh linhvistychnykh doslidzhen (pro perspektyvu vykorystannia «Ukrainskoho dialektnoho fonofondu»). Dialekty v synkhronii ta diakhronii: tekst yak dzherelo linhvistychnykh studii [Phonotext as a source of modern linguistic research (on the prospects of using the "Ukrainian dialect phonofond") // Dialects in synchrony and diachrony: text as a source of linguistic studies]. Vidp. Red. P. Yu. Hrytsenko. Kyiv: Instytut ukrainskoi movy NAN Ukrainy, 2015. pp. 141-149.
5. Kasatkyna, R. F. (2000). Russkiye dyalektnye zvuchashcheye khrestomatyy kak lnhvystycheskyi ystochnyk // Proceedings of International Congress of Dialectologists and Geolinguists [Kasatkina R. F. Russkiye dialektnyye zvuchashchiye khrestomatii kak lingvisticheskiy istochnik // Proceedings of International Congress of Dialectologists and Geolinguists.]. Vol. 1. Lublin.
6. Romanyna, I. R. (2012). Osoblyvosti vyjavu katehorii dialektnoho tekstu (naddnistrianski teksty pro chuda). Ukrainska mova u KhKhl stolitti: tradytsii i novatorstvo: tezy dop. II Vseukr. linhvistychnoho forumu molodykh uchenykh, (Kyiv, 24–26 kvitnia 2012 r.) [Features of the manifestation of categories of dialect text (Transnistrian texts about miracles). Ukrainian language in the XXI century: traditions and innovation: thesis add. II All-Ukrainian Linguistic Forum of Young Scientists, (Kyiv, April 24–26, 2012)]. Kyiv: IUM NANU. pp. 78–81.
7. Ukrainskyi dialektnyi fonofond [Ukrainian dialect phonofond] / Uporiad. P. Yu. Hrytsenko, O. A. Malakhivska, M. V. Poistohova. Kyiv, 2004. 168 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тетяна Громко – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: дослідження говірок Центральної України.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Tetiana Hromko –Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of the Department of Ukrainian Language at the Volodymyr-Vynnychenko-State-Pedagogical University.

Scientific interests: studying Central Ukraine subdialects.

УДК 811.111

DOI: 10.36550/2522-4077-2021-1-193-371-376

АНГЛОМОВНИЙ БАЗИС МОВИ ПРОГРАМУВАННЯ PYTHON

Наталія ЛАЗЕБНА (Запоріжжя, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5886-693X>,

Scopus ID: 278641

natalialazebnaya@gmail.com

ЛАЗЕБНА Наталія. АНГЛОМОВНИЙ БАЗИС МОВИ ПРОГРАМУВАННЯ PYTHON. Динамічний характер мови програмування Python, поповнення та накопичення певного лінгвосеміотичного базису свідчить про схожість цієї мови із англійською мовою, яка є інтернаціональною, і опосередковує комунікацію людини у світі реальному та віртуальному. У цьому дослідженні англійська мова позиціонується як лінгвальний базис досліджуваної мови, яка широко використовується у промисловості, наукових дослідженнях, обробці природної мови, пошуку текстової інформації тощо. Розглянуто англійську мову, її лексичні особливості, текстову репрезентацію та взаємодію із логіко-формальною основою у контексті мови програмування Python.

Ключові слова: лінгвосеміотика, мова програмування Python, лексика, текстові категорії.

LAZEBNA Nataliia. ENGLISH-LANGUAGE BASIS OF PYTHON PROGRAMMING LANGUAGE. The dynamic nature of the Python programming language, the accumulation of a certain linguosemiotic basis indicates the similarity of this language with the English language, which is the international one and mediates human communication in both real and virtual worlds. In this study, the English language is positioned as the linguistic basis of Python language of programming, which is widely used in industry, research, natural language processing, textual information retrieval, textual data processing, texts corpora, and more. English language, its lexical features, text representation and interaction with logical and functional basis in the context of Python programming language are considered further in this research. Thus, the unity of verbal units and symbols in the modern English-language digital discourse indicates both

the order and variability of the constituents therein. The functionality of linguosemiotic elements produces a network of relationships, where each of these integrated elements can produce from a word or symbol a holistic set of units, which are extrapolated in the English-language digital discourse and mediates human communication with a machine. An overview of the basic properties of Python language, such as values, types, expressions, and operations are in focus of the study. Though users understand the responses of Python interpreter, there is a need to follow certain instructions and codes. To facilitate work with this programming language and prescribed English-language commands, it is necessary to involve linguists to cooperate with programmers to invent a certain logical and reasonable principle of Python commands operation.

Keywords: *linguistic and semiotic features, Python language of programming, lexical units, textual categories.*

Сучасний англomовний дигітальний дискурс є ідеальною самопороджуючою системою, лінгвoseміотичні домінанти якої екстраполюються від побудови і декодування команд від людини до машини (комп'ютера), здійснюючи ресипрокальну взаємодію між англійською мовою як ідеальною системою, та антропоцентричним лінгвальним центром, а також сферою-джерелом мов програмування, які, в свою чергу трансформують морфологічні, семантичні і синтаксичні зв'язку англійської мови в певний лінгвoseміотичний симбіоз.

Отже, єдність вербальних і символічних позначень в сучасному англomовному дигітальному дискурсі свідчить про впорядкованість і одночасно варіативність конститuentів такого типу дискурсу. Функціональність лінгвoseміотичних елементів виробляє мережу взаємин, в яких кожен з таких елементів в контексті мов програмування або природної мови (англійської) може продукувати емерджентність, тобто перероджуватися з слова або символу в команду, яка, в свою чергу екстраполюється в англomовному дигітальному дискурсі та опосередковує комунікацію людина-машина.

Для подальшого розгляду обрано мову програмування Python, яка, водночас, є потужною і функційною, і викривується для обробки мовних даних. Python є об'єктно-орієнтованою мовою програмування, де кожна змінна - це сутність, яка має певні визначені атрибути та методи. Фіксовані межі команд цієї мови, чіткий алгоритм опису дій користувачів, простий синтаксис та семантика, функційність обробки рядків, дозволяє цій мові повторно використовувати дані та методи. Як динамічна мова, Python дозволяє додавати атрибути до об'єктів і дозволяє змінним активно поповнюватися.

Актуальність дослідження визначається швидкими змінами в суспільстві, що відносяться до науки, інформаційних, комунікаційних технологій, які відображаються в мові як в культурний феномен. Розвиток комп'ютерів і сучасних інформаційних технологій породжує появу нових синтетичних типів мов, які розширюють інформаційний та соціокультурний простір, проникаючи в усі види соціальної діяльності людини. Отже, динамічний характер мови програмування Python, поповнення та накопичення певного лінгвoseміотичного базису свідчить про схожість цієї мови із англійською мовою, яка є інтернаціональною, і опосередковує комунікацію людини у світі реальному та віртуальному, а у цьому дослідженні позиціонується як лінгвальний базис мови Python, яка широко використовується у промисловості, наукових дослідженнях, обробці природної мови, пошуку текстової інформації, роботі із текстовими даними, корпусами текстів тощо.

Мета дослідження – проаналізувати лінгвoseміотичний базис англomовного дигітального дискурсу (на прикладі мови програмування Python). Зважаючи на основні оператори, команди та інші рушійні елементи мови програмування Python, ця наукова розвідка є спробою скорелювати лінгвальний аспект цієї штучної мови із англійською мовою.

Огляд основних властивостей мови Python розроблено з огляду на значення, типи, вирази та операції з ними. Незважаючи на розуміння того, що інтерпретатор Python видає в якості відповіді, необхідно дотримуватись певних вказівок та кодів. Для полегшення роботи із цією мовою програмування та прописаними англomовними командами, потрібно залучати лінгвістів до співпраці із програмістами адже можливим видається винаходження певного логічного та аргументованого принципу роботи штучних мов та їх більш ефективної роботи у взаємодії Людина-Машина-Людина та її варіацій, а також як важливого інструментарію обробки природної мови.

Текст програми на мові Пітон не схожий на машинний код, програма не оперує безпосередньо змістом регістрів процесора. Його службові слова – це слова англійської мови; мова, за допомогою якої записуються вирази – майже повністю збігається з прийнятою

в математиці алгебраїчною мовою. Отже, існує певний лінгвологічний симбіоз, який опосередковує комунікацію Людина-Лашина. Програму на Python виконує програма-інтерпретатор. Майже для кожної операційної системи і архітектури процесора існує свій інтерпретатор, так що текст програми не потрібно модифікувати. Однак, стверджуємо про те, що є необхідність коректно інтерпретувати синтаксичні і семантичні правила, які представлені в мові програмування Python (Classifying Knowledge Representation In Artificial Intelligence, 2020). Можливою такою інтерпретацією видається при зверненні до правил синтаксису та семантики англійської мови.

Синтаксис у мові програмування визначає певні конструкції мови, наприклад,
`1x = 6 # ім'я змінної не може починатися з цифри`

Синтаксичні помилки завжди виявляються до виконання програми в компільованих мовах. Синтаксичні помилки ідентифікуються на етапі виконання, але бувають і попередні перевірки до виконання програми інтерпретатором.

Статична семантика створює певний загальний зміст і пов'язує синтаксично вірні конструкції

`print (t) # ім'я t не має значення`

Найскладніші помилки виникають, коли програма написана правильно на рівні синтаксису та семантики, але не завершує роботу або видає неправильну відповідь.

`def power (a, n):`

`res = 1`

`i = 1`

`while a < b:`

`res = res * a`

`return res`

З точки зору англійської мови ми тут бачимо скорочення (def, res), англомовні частини мови: сполучник (while) та дієслово (return). Математичні символи (=, <, *) інтерпретують та пояснюють цикл виконання певної програми.

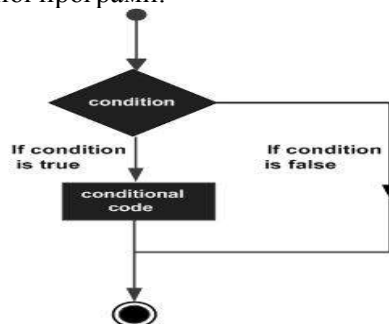

Рис 1. Схема виконання комп'ютерної програми

Отже, інтегруючи лінгвальні та математичні характеристики, програма виконується /не виконується. Розглянемо пояснення розташування певного об'єкта.

Оператор	Опис	Приклад
is	Вказує на вірні змінні з кожної сторони оператора, які вказують на той самий об'єкт	x is y, here is results in 1 if id(x) equals id(y).
is not	Вказує на невірні змінні з кожної сторони оператора, які вказують на той самий об'єкт	x is not y, here is not results in 1 if id(x) is not equal to id(y).

Таблиця 1. Інтерпретація розташування об'єкта

Відповідно, засобами англійської мови ідентифікується розташування певного об'єкта, яке описано за допомогою мови Python (Building a Chatbot Using Python). На рівні тексту, можна простежити також логічність викладу, когерентність та когезію. Розглянемо наступний приклад:

```
#!/usr/bin/python

print "Content-type:text/html\r\n\r\n"
print '<html>'
print '<head>'
print '<title>Hello World - First CGI Program</title>'
print '</head>'
print '<body>'
print '<h2>Hello World! This is my first CGI program</h2>'
print '</body>'
print '</html>'
```

Результатом такої програми є наступне: Hello World! This is my first CGI program.

Отже, англійський текст програми Python репрезентує динамічну взаємодію вербальної та невербальної знакових систем. Поєднання невербальних та вербальних компонентів сприяє створенню єдиного лінгвосеміотичного повідомлення. Команди програмної мови Python направлені на цільового адресата. Наслідуючи І.М. Шукало, говоримо про те, що існує «двосторонній зв'язок між адресантом і адресатом та можливість зміни комунікативних ролей, коли адресат за певних умов стає адресантом» (Шукало, 2008: 47). Однак, в умовах лінгвосеміотичного англійського дигітального дискурсу утворюється англійський текст, який опосередковує комунікацію людина-машина. Кодована програма засобами англійської мови та символів породжує англійський текст, який «видає» машина.

І. Р. Гальперін виділяє змістово-фактуальну (ЗФІ), змістово-концептуальну (ЗКІ) та змістово-підтекстну (ЗПІ) – «приховану інформацію, витягнуту із ЗФІ завдяки здатності одиниць мови породжувати асоціативні та конотативні значення, а також завдяки здатності речення всередині ЗФІ прирошувати смисли» (Гальперін, 1981: 27–28).

Отже, текст є семантично об'ємним предметом дослідження, що володіє структурною ієрархією, задає відповідні масштаби ментального простору дискурсу. Так, індикаторами його глибини є системні координати тексту: 1) спосіб сприйняття або пізнання світу, 2) категоріальний характер явищ, що сприймаються, 3) комунікативні інтенції мовця (Шукало, 2008: 48).

Структура текстів англійських команд Python окреслює чіткі межі та фрейми, певні рамки, у яких оформлюється такий текст. Так, у тексті інформативно-логічного регістра (вищерозглянутого прикладу), що повідомляє про факти, абстрактних від конкретної діяльності мовця, міститься термінологічна лексика, чітка інформація. Її функція – розкрити сутнісні властивості об'єкта. Текст несе певну структуру світобачення. Третя координата тексту – комунікативні інтенції-наслідок взаємини перших двох. Отже, навіть у межах цих теоретичних обґрунтувань властивостей тексту, можна говорити про його чітку оформленість та окресленість, змістову наповненість (на рівні прописаних команд) та поступову емерджентність англійського тексту, який виходить поза межі структур і проникає у світ природної мови.

З точки зору синтаксису, семантики та викладу інформації, для мови програмування (МП) Python характерними є риси, представлені в Таблиці 2.

Синтаксис
Характеризується за ознакою компіляції та інтерпретації
Два рівні синтаксису перевіряються компілятором та інтерпретантом
Чітко сформовані основні вказівки та їх послідовність
Формальні граматики моделюють синтаксис
Семантика
На рівні зв'язок та змінних: значення даних
Ієрархічно організовані класи і об'єкти
Формальна мова на рівні інструкції і програмування
Може сприйматися як строго композиційна
Функції природної мови у відношенні до мови програмування
референція; декларативні мови є референційними; мова наказів : основа імперативних мов; фатична: частина програм протоколів спілкування; металінгвальна: компілятор містить опис мови

Таблиця 2. Характеристики природної мови (ПМ) у мові програмування (МП) Python

Отже, МП штучно розроблені та не мають жодного усного каналу. Існує глобальний композиційний детермінізм на рівні алгоритму (та сама причина, той самий ефект) відсутність спільного домену інтерпретації між програмами, написаними природною мовою (англійською). МП характеризується змінними, систематичною індексованістю (змінні), рекурсивністю, відсутністю семантики без синтаксису.

Однак, узагальнюючи англійську репрезентацію на Python, можливо виокремити певні узагальнення:

- компілювати словниковий склад тексту `t`, можливо використовуючи сортування (`set(t)`).
- Оперувати кожним елементом тексту, використовуючи `[f(x) для x у тексті]`.
- Ігнорувати відмінки та пунктуацію аналізованого тексту можливо використанням команди `set([w.lower() для w в тексті, якщо w.isalpha()])`.
- Обробляти кожне слово в тексті, використовуючи твердження `[f(x) for x in text]`.
- Перевіряти умову запису команди можливо із використанням оператора `if: if len(слово) < 5`.

Використання основного інструментарію мови Python є безмежним, із тисячами можливих варіацій адже сам по собі англійський базис Python може виступати як об'єктом дослідження, так і слугувати засобом дослідження англійської мови (Natural Language Processing, Text Mining та інші).

Перспективною досліджень є використання мови Python при роботі із корпусами текстів, аналізі лінгвістичних моделей, емпіричного матеріалу, виконання лінгвістичних завдань із залученням технічних засобів та програм, їх використання при моделюванні даних, пошуку інформації, засосуванні лінгвістичних алгоритмів і структур даних у програмному забезпеченні обробки природної мови.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Building a Chatbot Using Python. <https://github.com/parulnith/Building-a-Simple-Chatbot-in-Python-using-NLTK/blob/master/chatbot.py>
2. Classifying Knowledge Representation In Artificial Intelligence (2020). <https://www.fingent.com/blog/classifying-knowledge-representation-in-artificial-intelligence/>
3. Python Quick Guide. https://www.tutorialspoint.com/python/python_quick_guide.htm
4. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования / И. Р. Гальперин. М., 1981. – 144 с.
5. Шукало І. М. Англійський комп'ютерний рекламний дискурс: семантичний та комунікативний аспекти (на матеріалі веб-сайтів британських туристичних компаній) : дис. ... кандидата філол. наук : 10.02.04. К. 2008. – 226 с.

REFERENCES

1. Bulding a Chatbot Using Python. <https://github.com/parulnith/Building-a-Simple-Chatbot-in-Python-using-NLTK/blob/master/chatbot.py>
2. Classifying Knowledge Representation In Artificial Intelligence (2020). <https://www.fingent.com/blog/classifying-knowledge-representation-in-artificial-intelligence/>
3. Python Quick Guide. https://www.tutorialspoint.com/python/python_quick_guide.htm
4. Galperin I. R. (1981). *Tekst kak ob'ekt lingvisticheskogo issledovaniia*. M., 144 p.
5. Shukalo I. M. (2008). *Anglomovnyi kompiuternyi reklamnyi diskurs: semantychnyi ta komunikatyvnyi aspekty (na materialii vebseitiv brytanskykh turystychnykh kompaniy)* : dis. ... kandidata pfilologichnyh nauk : 10.02.04. K. 226 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Наталія Лазебна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри теорії та практики перекладу Національного університету «Запорізька політехніка».

Наукові інтереси: дослідження англоомовного дигітального дискурсу та його лінгвосоціотичних параметрів.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Nataliia Lazebna – Ph.D. in Philology, Associate Professor, Associate Professor of Theory and Practice of Translation Department at the National University "Zaporizhzhya Polytechnic".

Scientific interests: research of English-language digital discourse and its linguosemiotic parameters.

УДК 811.111'2+811.111'3

DOI: 10.36550/2522-4077-2021-1-193-376-382

**ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛІЙСЬКОМОВНИХ
ІНСТРУКЦІЙ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ДОДАТКОВИХ ЗАСОБІВ У
СЕРЕДОВИЩАХ SDL TRADOS STUDIO Й MEMOQ
TRANSLATOR PRO**

Ірина КАРАМИШЕВА (Львів, Україна)

ORCID: 0000-0001-8683-2040

e-mail: iryna.d.karamysheva@lpnu.ua

Роксоляна НАЗАРЧУК (Львів, Україна)

ORCID: 0000-0002-0482-2883

e-mail: roksolana.z.nazarchuk@lpnu.ua

Катерина ЛІШНЄВСЬКА (Львів, Україна)

ORCID: 0000-0002-9073-0853

e-mail: k.lishnievska@gmail.com

КАРАМИШЕВА Ірина, НАЗАРЧУК Роксоляна, ЛІШНЄВСЬКА Катерина. ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛІЙСЬКОМОВНИХ ІНСТРУКЦІЙ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ДОДАТКОВИХ ЗАСОБІВ У СЕРЕДОВИЩАХ SDL TRADOS STUDIO Й MEMOQ TRANSLATOR PRO. У статті проаналізовано додаткові засоби (зокрема, технологію пам'яті перекладів) комплектів програмного забезпечення SDL Trados Studio 2017 та MemoQ Translator Pro 2017 на матеріалі 60 англійськомовних інструкцій з експлуатації побутових приладів

та їхніх перекладів на українську мову. Простежено переваги та недоліки обох систем, особливості фіксації у пам'яті перекладів однакових і схожих за змістом сегментів.

Ключові слова: автоматизований переклад; система автоматизованого перекладу; керування проєктами; технологія пам'яті перекладів; SDL Trados Studio; MemoQ Translator Pro.

KARAMYSHEVA Iryna, NAZARCHUK Roksolyana, LISHNIEVSKA Kateryna. PECULIARITIES OF TRANSLATION OF ENGLISH LANGUAGE INSTRUCTIONS WITH THE USE OF ADDITIONAL TOOLS IN SDL TRADOS STUDIO AND MEMOQ TRANSLATOR PRO ENVIRONMENTS. The presented research focuses upon the analysis of additional specific tools (namely translation memory (TM) technologies) of SDL Trados Studio 2017 and MemoQ Translator Pro 2017 automated translation systems and their application for translation of English-language instructions into Ukrainian. With the help of the above-mentioned software tools 60 English-language operating instructions for household appliances have been translated into Ukrainian (three projects were created in both systems, each containing 10 instructions). TM is a database consisting of segments of source text (sentences, paragraphs, headings, etc.) and translations of each of these segments. TM, used in both SDL Trados Studio and MemoQ Translator Pro systems, significantly improves the quality, speed, consistency and efficiency of each translation task. SDL Trados Studio 2017 and MemoQ Translator Pro 2017 compare content of the current segment of the source file with segments of the same language already contained in the TM. If the system finds a similar segment that is currently stored in the TM, it prompts the translator to use a ready-made translation. The degree of equivalence between the segment of the source document and the segment contained in the TM is expressed as a percentage. Thus, both software tools capture the cases of «Exact match», «Perfect match» and «Fuzzy match». SDL Trados Studio 2017 and MemoQ Translator Pro 2017 slightly differ in segment statuses and colour segment marking. Both systems do not make adjustments automatically, but their identification and navigation capabilities allow one to quickly correct such errors by hand. Unfortunately, the initial focus on the Russian-language market (and, consequently, on the Russian language system) has led to another peculiarity of automated translation into Ukrainian in SDL Trados Studio and MemoQ Translator Pro systems, namely a large number of stylistic errors that require quality personalized correction.

Keywords: computer-assisted translation; computer-assisted translation tool; project management; translation memory; SDL Trados Studio; MemoQ Translator Pro.

Постановка проблеми. Системи автоматизованого перекладу (їх називають САТ-інструментами (з англ. computer-assisted translation tools) забезпечують сучасний комплексний підхід для фахівців і компаній, що займаються професійними перекладами. Основне завдання САТ-інструментів — скоротити час перекладу документа за рахунок використання наявних частин із пам'яті перекладів, автоматизованого перекладу згідно з глосаріями, автоматизованої перевірки якості перекладу тощо. САТ-інструменти також можуть провадити контроль за дотриманням правописних норм, використовувати специфічні словники, бази даних термінів, індексатори тексту, здійснювати злиття перекладу і текстур-джерела, керувати проєктами, пам'яттю перекладів тощо.

Особливо ефективним вважають застосування подібних інструментів для перекладу текстів із високою частотністю повторень, наприклад, фінансової, технічної або юридичної тематики. Крім того, використання САТ-засобів дає змогу декільком перекладачам одночасно виконувати спільний проєкт, працюючи над узгодженням термінології та дотриманням стилістики перекладу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Завдяки своїй функційності програмні продукти для автоматизованого перекладу стали незамінним зряддям сучасного фахівця. Отож цілком закономірно, що проблема виконання професійного та якісного перекладу за допомогою автоматизованих систем привертає увагу як фахівців ІТ-галузі, так і лінгвістів, що досліджують згадані системи та шукають шляхи їхнього вдосконалення, а це: (Баймуратова, 2013), (Гарсія, 2014), (Зверева, 2018), (Келлер, 2011), (Мищенко, 2010), (Пліт і Маселот, 2010), (Шйолдидже та Крістенсен, 2016) й ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми та формулювання мети статті. За останні роки користувачі мережі Інтернет купують усе більше побутових приладів, які не містять перекладених інструкцій з експлуатації українською мовою. Такі технічні тексти часто мають великий обсяг, а також є однотипними, тому їхній переклад доцільно забезпечувати спеціалізованими автоматизованими системами, що стали популярними на ринку прикладного програмного забезпечення. Отож **актуальність і практична значущість** нашого дослідження не викликає сумнівів.

САТ-інструменти постійно оновлюють і покращують, проте на сьогодні навіть найскладніші системи є лише вдосконаленою базою даних із функцією моніторингу та

контролю перекладу документів, а також можливостями керування термінологією й управління глосарієм. Фахівці мають вибір щонайменше з 20 різних CAT-інструментів як в онлайн-, так й офлайн-режимі, з яких найбільш відомі – SDL Trados і MemoQ Translator Pro. Ці програми працюють на популярних операційних системах, підтримують багато мов і найрізноманітніші файлові формати, завдяки чому вони є сумісними одна з одною.

Отож *об'єктом* запропонованого дослідження стали додаткові засоби SDL Trados Studio 2017 і MemoQ Translator Pro 2017, а саме технологія пам'яті перекладу; *метою* аналізу було виявлення особливостей, а також переваг і недоліків перекладу на українську мову англійськомовних інструкцій з експлуатації побутових приладів. У згаданих системах (у SDL Trados Studio 2017 і MemoQ Translator Pro 2017) було створено по три проєкти, кожен із яких містив по 10 інструкцій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Пам'ять перекладу — це база даних, що складається зі сегментів вихідного тексту (речень, абзаців, заголовків тощо) та перекладів кожного з цих сегментів (пару вихідного та перекладеного сегмента називають одиницею перекладу).

Використання пам'яті перекладу має низку переваг, як-от можливість повторного застосування перекладених одиниць або забезпечення послідовності перекладів, що особливо корисно за умови роботи над одним проєктом декількох фахівців. Пам'ять перекладу певною мірою підтримує процес локалізації, суттєво покращуючи якість, швидкість, послідовність та ефективність кожного перекладацького завдання.

Створення нової пам'яті перекладу у системі автоматизованого перекладу SDL Trados Studio 2017 — доволі проста процедура. Необхідно натиснути комбінацію клавіш Alt + Shift + N (або перейти у меню та натиснути «File» > «New» > «New Translation Memory») з подальшим заповненням полів «Name», «Description», «Copyright», «Location» та вибором мови-джерела й мови перекладу (Рис. 1).

Технологія пам'яті перекладу у системі MemoQ Translator Pro 2017, на нашу думку, є гнучкішою. Крім стандартних можливостей, вона, наприклад, дозволяє зберігати декілька варіантів перекладу для одного сегменту чи шукати конкретні слова або послідовності слів безпосередньо в активній пам'яті перекладу. Фахівець обирає, чи буде пам'ять перекладу зберігати контекст, а також має змогу дозволити або заборонити наявність декількох варіантів перекладу для одного вихідного сегмента (Рис. 2).

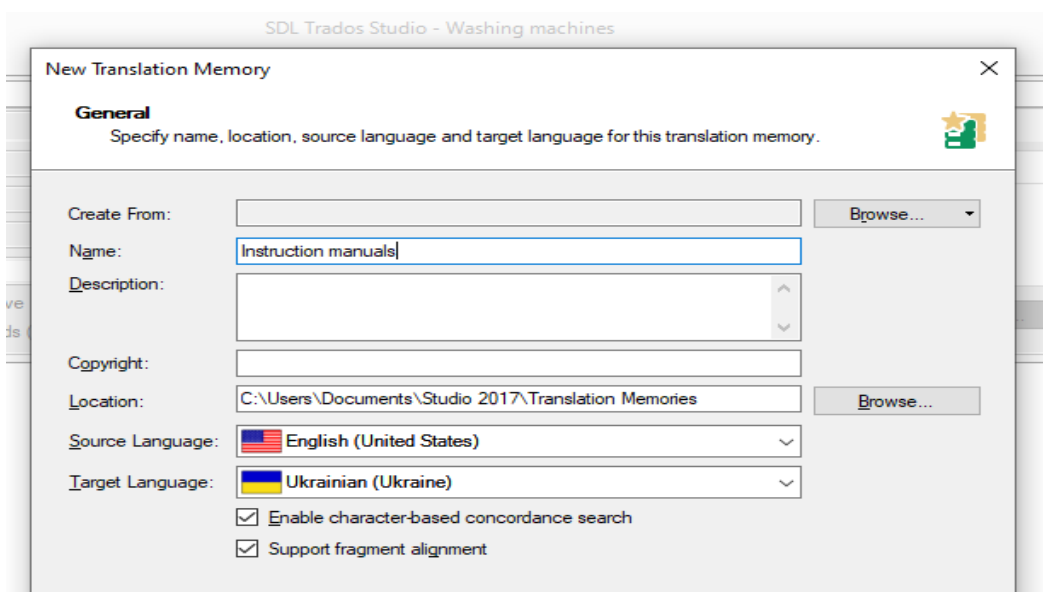

Рис.1. Створення нової пам'яті перекладу в SDL Trados Studio 2017

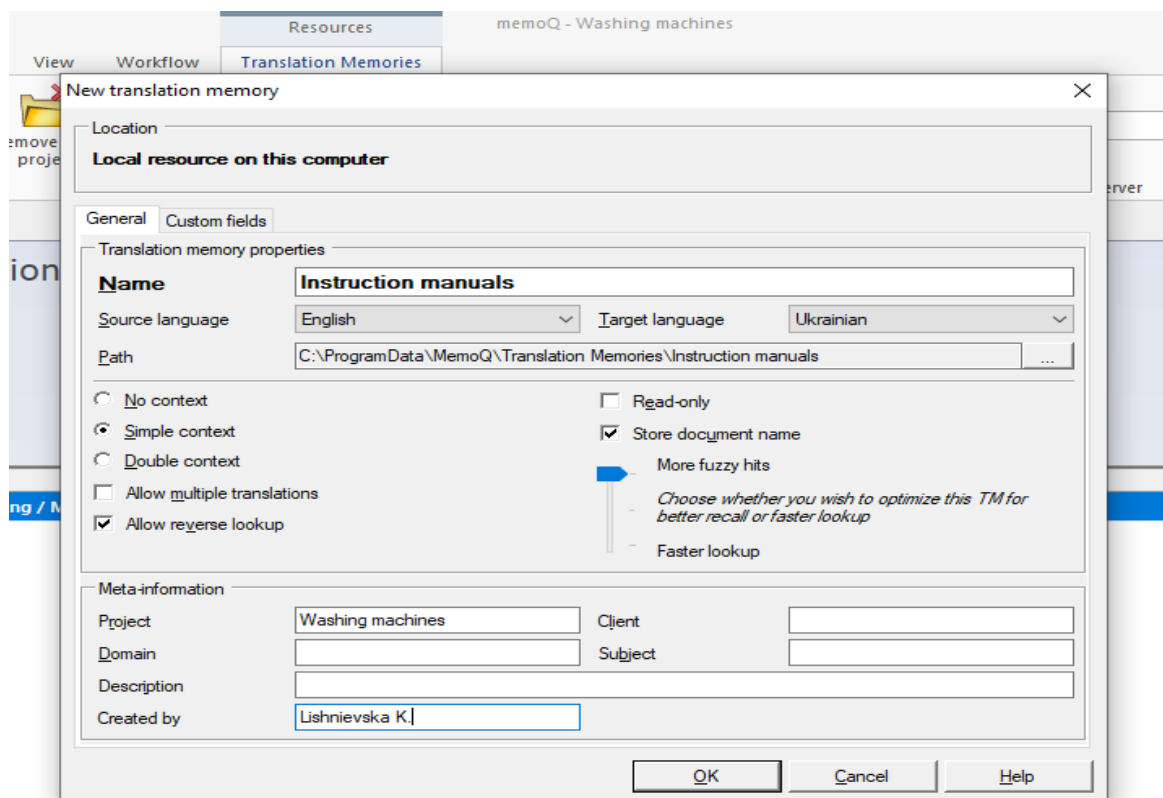

Рис. 2. Створення нової пам'яті перекладу в MemoQ Translator Pro 2017

Системи автоматизованого перекладу SDL Trados Studio 2017 та MemoQ Translator Pro 2017 завжди порівнюють склад поточного сегмента вихідного файлу зі сегментами тієї ж мови, які містить пам'ять перекладу. Якщо система знаходить схожий вже перекладений сегмент, вона пропонує фахівцеві використати готовий варіант.

Ступінь відповідності між сегментом вихідного документа та сегментом, що містить пам'ять перекладу, виражено у відсотках. Наприклад, якщо сегмент пам'яті перекладу точно відповідає сегментові ще неперекладеного документа, то це 100% збіг (явище «Exact match»). Якщо сегмент ще неперекладеного документа та сегмент з пам'яті перекладу точно збігаються, а також мають однаковий контекст, мова йде про контекстний збіг (явище «Context match»). Явище «Perfect match» — це вид контекстного збігу, за якого порівнюють неперекладені вихідні файли з вирівнюванням відповідних двомовних документів, а не з результатами пам'яті перекладів. Збіг сегментів, що становить менше 100%, вважають нечітким збігом (явище «Fuzzy match»).

Так, майже у кожній інструкції з експлуатації пральних машин подибуємо таке речення: *Before beginning installation, read these instructions carefully.* У системі SDL Trados Studio 2017 достатньо перекласти сегмент один раз, і надалі пам'ять перекладів буде автоматично пропонувати його варіант: *Перед початком установки уважно прочитайте цю інструкцію.* Явище точного збігу ілюструє також переклад сегмента *Children shall not play with the appliance* (Діти не повинні гратися з приладом) у проєкті «Мультиварки» (Рис. 3).

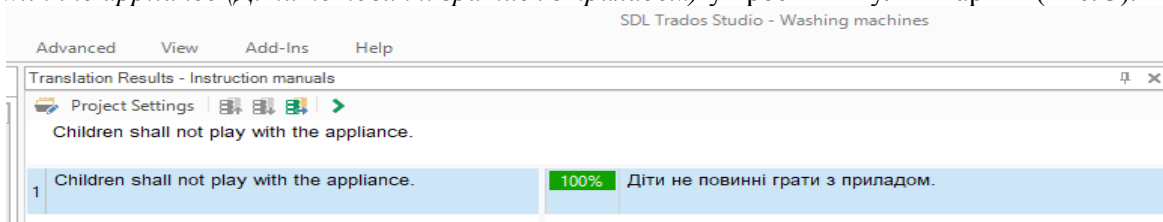

Рис. 3. Явище «Exact match» у проєкті «Мультиварки» (SDL Trados Studio 2017)

Перекладаючи інструкції з експлуатації пральних машин, виявляємо особливі контекстні збіги (perfect matches). Наприклад, зустрівши два сегменти *Use detergents,*

softeners and supplements suitable for automatic washing machines only та *Use detergents, softeners and supplements suitable for automatic washing machines*, система SDL Trados Studio 2017 запропонує такий варіант із пам'яті перекладів: *Використовуйте мийні засоби, пом'якшувачі та добавки, які підходять лише для автоматичних пральних машин* (Рис. 4).

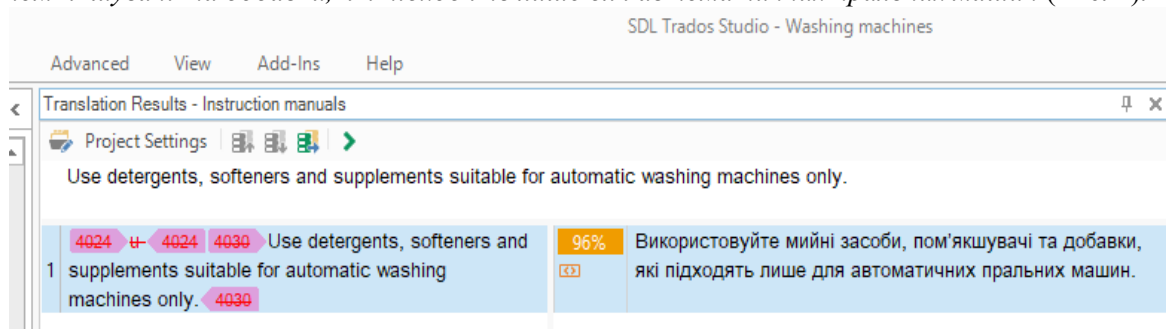

Рис. 4. Явище «Perfect match» у проєкті «Пральні машини» (SDL Trados Studio 2017)

Часто перекладач зустрічаються з нечіткими збігами (*fuzzy matches*). Наприклад: *Use child lock to prevent children from intervening with the product* та *Use Child lock function to prevent children from tampering with the machine* (схожість сегментів 70%). Система може запропонувати переклад, який вже є у пам'яті: *Використовуйте дитячий замок, щоб запобігти втручанню дітей в роботу пристрою*, але його потрібно коректувати: *Використовуйте функцію «Блокування доступу для дітей», щоб запобігти втручанню дітей в роботу пральної машини*. Або *Do not use the appliance outdoors* та *Do not store or charge the appliance outdoors* (схожість сегментів 75%), і система пропонує переклад із пам'яті: *Не використовуйте прилад на відкритому повітрі*, проте його необхідно коректувати таким чином: *Не зберігайте і не вмикайте прилад на вільному повітрі* (Рис. 5).

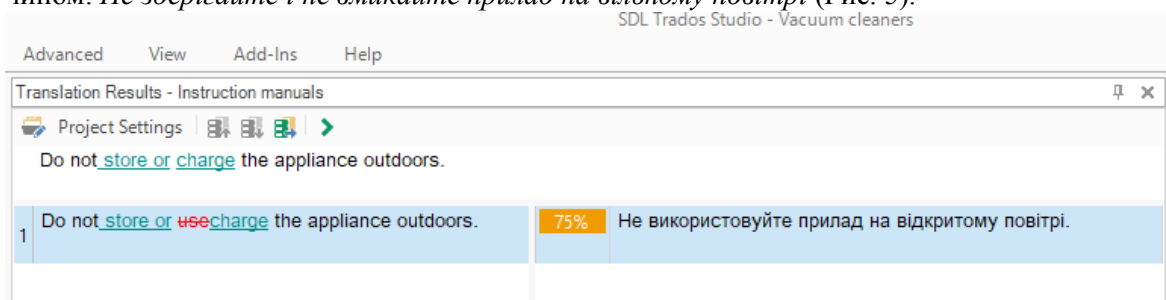

Рис 5. Явище «Fuzzy match» у проєкті «Пилосмоки» (SDL Trados Studio 2017)

Варто проілюструвати фіксацію збігів системою автоматизованого перекладу MemoQ Translator Pro 2017. Так, у двох інструкціях із використання кавоварок зустрічаємо речення: *Clean machine before taking out of service for a longer period of time*. Пам'ять перекладів автоматично пропонує відповідник: *Очистіть машину перед тим, як вводити її в експлуатацію на довший період часу*. Отже, мова йде про точний (100%) збіг (явище «Exact match»).

Контекстні збіги подибуємо у випадку: *Cleaning and user maintenance shall not be made by children unless they are older than 8 years* та *Cleaning and user maintenance shall not be made by children unless they are aged from 8 years*. Система MemoQ Translator Pro 2017 пропонує відповідник із пам'яті перекладів: *Чистення та обслуговування приладу не повинно здійснюватися дітьми, якщо вони не старші 8 років*, проте його потрібно коректувати: *Діти віком до 8 років не повинні чистити та обслуговувати прилад* (Рис. 6). Або ж, перекладаючи одиниці *The dishwasher is designed for normal kitchen utensils* та *This appliance is designed for normal kitchen utensils*, система MemoQ Translator Pro 2017 пропонує відповідник із пам'яті *Посудомийна машина призначена для звичайного кухонного посуду*, який необхідно виправляти: *Посудомийну машину призначено для звичайного кухонного посуду*.

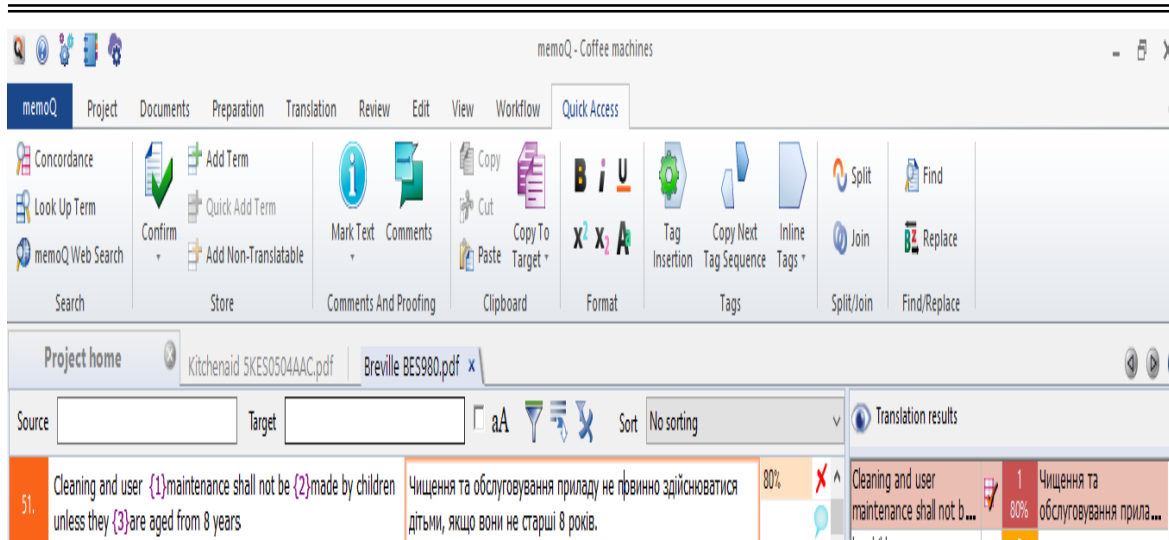

Рис. 6. Явище «Perfect match» у проекті «Кавоварки» (MemoQ Translator Pro 2017)

Таким чином, обидві системи автоматизованого перекладу SDL Trados Studio 2017 та MemoQ Translator Pro 2017 послідовно фіксують різноманітні збіги (явища «Exact match», «Perfect match» та «Fuzzy match»), що стає в пригоді фахівцеві, економить час, дозволяючи не перекладати постійно однакові або схожі за змістом сегменти. Водночас, особливістю автоматизованого перекладу на українську мову у згаданих системах стає необхідність коректування, зазвичай, стилістичних огріхів і неточностей.

Висновки та перспективи. Отже, використання технології пам'яті перекладів у системах SDL Trados Studio 2017 та MemoQ Translator Pro 2017 насамперед дозволяє здійснювати автоматичний пошук слів та виразів у сегментах пам'яті перекладу, що позитивно впливає на результат роботи з однотипними технічними текстами, а саме інструкціями з експлуатації побутових приладів. Системи гарантування якості у середовищах SDL Trados Studio 2017 та MemoQ Translator Pro 2017 допомагають виявити так звані «нелінгвістичні помилки» (відсутність або невідповідність тегів, помилки правопису, неперекладені сегменти тексту тощо). SDL Trados Studio 2017 та MemoQ Translator Pro 2017 не вносять корективи автоматично, проте їхня ідентифікація та можливості навігації дозволяють швидко виправити такі помилки руками. На жаль, первинна орієнтація на російськомовний ринок (а, отже, на систему російської мови) зумовила ще одну особливість автоматизованого перекладу на українську мову у системах SDL Trados Studio 2017 та MemoQ Translator Pro 2017, а саме велику кількість, зазвичай, стилістичних помилок, що вимагають якісного персоналізованого коректування. Попри певні недоліки, робота в автоматизованих середовищах має значні переваги, а відтак перспективним вважаємо вдосконалення згаданих систем, як і вивчення особливостей перекладу їхніми засобами текстів різного функційного спрямування.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Баймуратов У. С. Электронный инструментарий переводчика. Оренбург: ОГУ, 2013. – 140 с.
2. Зверева Н. С. Актуальность использования автоматизированных систем перевода // Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Вопросы образования: языки и специальность. 2008. № 2. – С. 1–4.
3. Міщенко А. Л. Комп'ютеризовані інструменти перекладача фахової літератури // Наук. зап. Кіровоград. держ. пед. ун-ту ім. В. Винниченка. Вип. 89 (1). Серія: Філол. науки (мовознавство). Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2010.– С. 190–198.
4. Garcia I.: Computer-aided translation. // The Routledge Encyclopedia of Translation Technology. London: Routledge, 2014. – P. 68–87.
5. Keller N. Neun Translation-Memory-Systeme im Praxiseinsatz Heidelberg: Universität Heidelberg, 2011. – 91 p.
6. Plitt M., Masselot F.: A productivity test of statistical machine translation: postediting in a typical localisation context // The Prague Bulletin of Mathematical Linguistics. 2010. № 93. – P. 7–16.

7. Schjoldager, A., Christensen, T.: Computer-aided translation tools // The Journal of Specialised Translation. 2016. № 25. – P. 89–105.

REFERENCES

1. Bajmuratov, U. S. (2013). *Elektronnyj instrumentarij perevodchika [Electronic tools of a translator]*. OGU, Orenburg. [in Russian]
2. Garcia, I. (2014). Computer-aided translation. In *The Routledge Encyclopedia of Translation Technology* (pp. 68–87). Routledge.
3. Keller, N. (2011). *Neun Translation-Memory-Systeme im Praxiseinsatz*. Universität Heidelberg.
4. Mishchenko, A. L. (2010). Kompiuteryzovani instrumenty perekladacha fakhovoi literatury [Computerized tools for translating professional literature]. *Naukovi Zapysky Kirovohrad. Derzhavnoho Universytetu im. V. Vynnychenka*, 89(1), 190–198. [in Ukrainian]
5. Plitt, M., Masselot, F. (2010). A productivity test of statistical machine translation: postediting in a typical localisation context. *The Prague Bulletin of Mathematical Linguistics*, 93, 7–16.
6. Schjoldager, A., Christensen, T. (2016). Computer-aided translation tools. *The Journal of Specialised Translation*, 25, 89–105.
7. Zvyeryeva, N. S. (2008). Aktual'nost' ispol'zovaniya avtomatizirovannykh sistem perevoda [The relevance of using automated translation systems]. *Vestnik Rossijskogo Universiteta Druzhyby Narodov. Seriya: «Voprosy obrazovaniya: yazyki i specialnost'»*, 2, 1–4. [in Russian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Ірина Карамішева – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри прикладної лінгвістики Національного університету «Львівська політехніка».

Наукові інтереси: прикладна лінгвістика, контрастивна лінгвістика, міжкультурна комунікація.

Роксоляна Назарчук – старший викладач кафедри прикладної лінгвістики Національного університету «Львівська політехніка».

Наукові інтереси: прикладна лінгвістика, контрастивна лінгвістика, міжкультурна комунікація.

Катерина Лішнівська – магістр кафедри прикладної лінгвістики Національного університету «Львівська політехніка».

Наукові інтереси: прикладна лінгвістика, міжкультурна комунікація.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Iryna Karamysheva – PhD, Associate Professor of Applied Linguistics Department, Lviv Polytechnic National University.

Scientific interests: applied linguistics, contrastive linguistics, cross-cultural communication.

Roksolyana Nazarchuk – Senior Lecturer of Applied Linguistics Department, Lviv Polytechnic National University.

Scientific interests: applied linguistics, contrastive linguistics, cross-cultural communication.

Kateryna Lishnievska – Master of Applied Linguistics Department, Lviv Polytechnic National University.

Scientific interests: applied linguistics, cross-cultural communication.

**МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ СУЧАСНОГО
ВЧИТЕЛЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ ТА ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ,
ПЕРЕКЛАДАЧА ТА ФАХІВЦЯ З ПРИКЛАДНОЇ ЛІНГВІСТИКИ**

**METHODOLOGICAL ASPECTS OF THE PROFESSIONAL
TRAINING OF FOREIGN LANGUAGE TEACHERS, FOREIGN
LITERATURE TEACHERS, TRANSLATORS, AND APPLIED
LINGUISTICS SPECIALISTS**

УДК 378.147.811.161.2

DOI: 10.36550/2522-4077-2021-1-193-383-391

**THE COVID-19 PERIOD:
A CRISIS FOR ON-SITE LEARNING OR AN OPPORTUNITY
FOR OPTIMAL DISTANCE LEARNING? EXAMINATION
OF STUDENTS' ATTITUDES**

Nitza DAVIDOVITCH (Ariel, Israel)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7273-903x>

e-mail: d.nitza@ariel.ac.il

Miri BEN AMRAM (Ariel, Israel)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9476-9122>

e-mail: miriba@ariel.ac.il

DAVIDOVITCH Nitza, BEN AMRAM Miri. THE COVID-19 PERIOD: A CRISIS FOR ON-SITE LEARNING OR AN OPPORTUNITY FOR OPTIMAL DISTANCE LEARNING? EXAMINATION OF STUDENTS' ATTITUDES. This study, which explores student attitudes to online learning, is based on a psychoanalytic theory (Existence-relatedness-growth, ERG) on relatedness and growth, developed by American psychologist Clayton Alderfer. The purpose of the study was to examine whether online learning is merely a short-term temporary solution necessitated by the COVID-19 crisis, or will it enable a transformation of teaching and learning patterns in educational systems in the post-COVID era? What is students' personal preference regarding online learning after having inadvertently experienced it? What dimension of online teaching was meaningful for them: social presence, instructional-cognitive presence, emotional-personal presence? The research population consisted of 306 students, with a mean age of 15.5. Only 85% of the students who participated in the study had technological resources for online learning at home. About 41% of the students preferred lessons that combine online teaching with frontal teaching in the classroom. In addition, the dimensions of online teaching reported by students as meaningful were, in descending order, social presence, emotional-personal presence, and instructional-cognitive presence. The research findings might have an effect on policy makers in education with regard to maintaining an "innovative pedagogy" aimed at shaping students' image in order to prepare them for the new post-COVID era. In this period of global crisis, online learning afforded students innovative learning, where students enhanced their awareness of the significance of social presence, which was more meaningful than the dimension of instructional-cognitive presence. The significance of interpersonal interaction in teaching and learning received support, more so than ever before.

Keywords: Key words: online learning, psychoanalytic theory, relatedness, growth, transformation, educational systems.

Introduction

During March 2020 schools were closed and all “face-to-face” teaching in the educational system was halted in most countries around the world. According to UNESCO data, at the height of the crisis, in early April, 193 countries announced full closure of the educational system and about 90% of students worldwide stopped physical attendance of schools. Closing the schools has grave consequences for the students and their families, such as: disrupting the continuity of studies, a rise in school dropout; a rise in pressure and burnout among teaching staff; difficulties and disparities in the transition to distance learning and in the persistence in distance learning over time; disparities in parents’ dealing with management of academic assignments and operating distance learning for their children; concern of rising exposure to violence and exploitation of children; harm to the development and well-being of children due to social isolation and challenges related to measurement and evaluation in education. In addition, there are severe consequences for the economy since the productivity of parents with young children is affected due to the need to supervise their children while the schools are closed. This situation might also result in harm to the healthcare system, which is affected by the absence of workers who have young school-aged children.

The preparation of Israel’s educational system for distance learning stemmed from the mid-March government resolution to promptly close the schools, such that advanced technologies enabled distance learning but revealed essential difficulties, mainly in students’ access to the necessary tools. Namely, distance learning intensified the digital gap between students from different socioeconomic groups and geographical areas.

During the COVID-19 period, when schools are closed and teaching is online, more students are marginalized: in 24% of Israeli households there is no internet, and 15.7% have no computer. Connection to the internet, as well as the availability of computers or other end devices, affect students’ access to distance learning. The transition to distance learning also revealed discrepancies in parents’ ability to help students. Some researchers claimed that the significant role assumed by teachers teaching via distance learning was to help their students develop learning skills and strictly maintain contact with the students.

In these times students are required to adapt to leaning in a way that most of them were not previously familiar with, i.e., learning outside the school in a learning environment to which they were not accustomed and that includes the availability of study material on the web and is characterized by a minimal number of distractions. The need to avoid distractions becomes even more significant in light of the fact that distance learning takes place in a technological environment, where use of technological means is sometimes detrimental to students’ concentration and allows them to surf to other sites unrelated to the lesson. All this has become a challenge for teachers. Means that teachers can use for optimal learning include directing students to move to a comfortable and quiet location, letting students take short breaks throughout the day, and structuring a digital learning environment together with the students, one that is as comfortable as possible for them considering the constraints of learning outside the school.

Pedagogy in the educational system and 21st century skills

Preparing the graduates of the educational system for the demands of the future work world is a central national need and target in Israel. The skills currently required necessitate adaptation of the educational system by implementing optimal pedagogy in an environment based on information and communication technologies. Since 2010 a multiannual national ICT program called “Adapting the educational system to the 21st century” has been implemented, and it encompasses 40% of Israel’s schools. The program focuses on pedagogical organizational aspects and utilizes support and resources on the national systemic level and on the local level, with collaboration between the Ministry of Education, the local municipalities, and the schools. Initial evaluation of the program’s efficacy indicates that use of ICT for learning purposes is on the rise and is showing considerable improvement compared to previous years.

Technology creates new exciting learning situations and stimuli that are generated by the interaction between pedagogy and technologies. To date, however, it appears that the rapid rate of technological change does not match the ability of the educational system to adjust and to become

swiftly updated. Hence, a disparity is formed between students' comportment in everyday life and the learning environments that schools offer them.

Assimilating technologies in schools is a long-term process that occurs only if a change has been affected in systemic and personal features such as: an educational vision that supports the school culture, a strong, professional, and supportive teacher community, perception of the teacher's essential role in the classroom as a colleague and partner in the learning process, and the teacher's pedagogical-technological self-efficacy.

The effects of online learning on learning at school: cognitive and emotional aspects

Online learning is an inseparable part of school teaching and learning during the COVID-19 pandemic. This fact indicates the need to emphasize teaching methods, quality, and design adapted to the various learners in order to generate success among learners. The research literature shows that features of online learning such as shaping instruction, interaction, cooperation, methods, and shaping online teaching and learning environments have a considerable contribution to adapting teaching and learning to the various learners, which encourages use of a variety of models in order to implement constructivist teaching methods. All these support cooperative activities and a variety of teaching methods. Side by side with the wealth of activities possible on the internet, there are also personal learning processes. The variety of pedagogic applications is wide and teachers mostly require direction in order to choose the tools and generate optimal pedagogic applications. Among the features that help reach successful online lessons are communication skills and interpersonal skills, understanding and appreciation of interaction and cooperative learning, as well as self-efficacy among all participants in the lesson.

The role of the teacher in online learning

In online learning the teacher's role varies and a considerable part of the responsibility for gathering information, evaluating sources, forming ideas, and presenting them while learning is transferred to the learners. The teachers become knowledge curators, guides, facilitators, supporters, learners, and information sharers. In this changing reality, it is important to focus on creating a learning environment that encourages interpersonal connections and learning experiences that have value for the learners. The teachers are required to maintain tight structuring of the lesson's contents while giving learners room for action, facilitating work on authentic tasks, varying contents and sources while maintaining the quality of materials, empowering the students' ability to manage learning, providing feedback in a reasonable time frame, encouraging as much personal communication as possible, and maintaining regular weekly personal contact with students. Most of the teachers report that they have the necessary equipment and infrastructure to carry out distance teaching. In addition, many teachers report that schools do not have the necessary peripheral equipment (headphones, cameras, printers, etc.), and some expressed anger at being expected to supplement this equipment from their private sources. Most of the teachers reported that they have lesson plans and teaching units, digital pedagogic materials, tools for managing learning, and knowledge in operating online systems. Nonetheless, it is notable that high school teachers reported a lack of high-quality online digital materials for the secondary age level and that they must produce or locate suitable materials.

Online teaching and learning processes

During the COVID-19 period, it seemed that there was an attempt to emulate (frontal) classroom teaching in distance learning. However, distance teaching and learning are not synchronous online lessons. Distance teaching and learning include other components such as independent learning by students, group learning, and encounters of the teacher with groups of students, not necessarily in a whole-class format. According to a Ministry of Education report the optimal format for online encounters by teachers is with groups of students (for instance by ability, by field of interest), side by side with a great deal of independent work by students in teams. To this should be added operations intended to examine students' achievements, relief activities, and personal encounters with students. Encounters that utilize a format of the teacher with the entire class should be relatively infrequent. In addition, there are difficulties since the manner of communication between the teacher and students and between the teacher and colleagues has changed because communication via digital media reduces facial expressions, eye contact, body posture, and tone of speech, which regulate interaction processes. In addition, some claim that it is

hard for distance encounters between teachers and students to generate meaningful learning. Many students do not feel connected to online sessions or do not carry out online tasks and are therefore excluded from the learning circle, whereby the teachers' ability to evaluate the quality of learning is also hampered.

However, when performed adequately distance learning and teaching have many important benefits both in times of emergency and in routine. In times of emergency, when there is a need to close the schools, they provide a response to one of the school's important roles – imparting knowledge and academic skills. In times of routine, they can constitute an important and central part of the student's training to perform independent learning, take personal responsibility, and form direct relationships with teachers. Other unique features of the online environment are the ability to maintain asynchronous and non-linear activities, flexible time, the lack of a defined location for participating in learning when students are in diverse learning environments, the ability to manage the classroom, and the possibility to give learners more independence. These unique features constitute an opportunity for teaching that enables a personal learning pace, the ability to study thoroughly, connecting the study material to everyday life, autonomous learning, and expanding one's perspective following exposure to multiple opinions in the online community.

The existence-relatedness-growth (ERG) theory

The existence-relatedness-growth (ERG) theory is a psychoanalytic theory developed by American psychologist Clayton Alderfer. This theory is in fact a reformulation of Abraham Maslow's theory of needs. According to this theory, the needs are divided into three divisions rather than the five suggested by Maslow. Similar to Maslow's theory, satisfying one level of needs advances one towards satisfying the highest level of needs. But Alderfer also identifies a reverse process. According to the new theory, there is also a process of frustration stemming from the lack of ability to realize a certain level of needs. This frustration leads one to retreat to the attempt to provide a lower level of needs. This theory does not involve a "personality hierarchy" but rather three groups of needs that operate differently. Alderfer criticizes the direct association that Maslow assumes between the urge to provide a need and motivation. The three groups of needs do not operate in a strictly hierarchical manner. A person might engage concurrently in satisfying needs from different groups:

1. Existence needs – physiological needs and security needs.
2. Relatedness needs – the need for social approval.
3. Growth needs – the need to develop personal skills that constitute a relative strength versus other individuals.

The three-dimension model of effective online learning

Researchers assume that learning that occurs in an online lesson through interaction between a teacher and students has three main elements: social presence, instructional-cognitive presence, and personal-emotional presence.

The term "**social presence**" is defined as the ability of participants in an online lesson to act in favor of interpersonal interactions with the aim of presenting their personal traits to the other participants. Garrison et al. claim that social presence contributes directly to the success of the educational experience, since cooperative communication is important for building meaningful optimal shared knowledge. Cooperation is perceived as an essential aspect of cognitive development, as cognition cannot be separated from social context. Salmon claims that when beginning **e-learning** it is necessary to develop a **process of** socialization among the learners, to encourage them to send messages to each other and to establish their identity on the web. This stage is vital for establishing efficient teaching/learning further on. Moreover, her study found that the interactivity between the learners increases and intensifies with the progress of the **online lesson**.

The term **instructional-cognitive presence** is a vital component of critical thinking that presents the student's ability to understand the lesson in an interesting, neat, and organized way, while improving learning and teaching skills. Lipman notes the significance of cooperation by all participants during the lesson, with the goal being to develop higher-order thinking such as critical thinking comprised of questioning, justification, connection, deliberation, and developing problem solving techniques. Garrison, Anderson and Archer relate to this as a cooperative constructivist

perspective on teaching and learning. This perspective sees the educational experience as a process of cooperative communication with the aim of building significant knowledge.

The term **personal emotional presence** relates to the meaning of the student's physical and emotional comfort during the lesson.

The constructivist approach and meaningful online learning

The constructivist approach is based on the perception of learning not as a passive process but rather as a personal active process wherein each learner actively processes and interprets the content absorbed, searches for the main occurrences within it, tries to understand it in context and to give it meaning. In the learning process the learner is in the center, but mutual relations with the environment are essential. In the teaching process, nurturing thinking skills, searching for information, managing and processing information, are emphasized, while increasing meta-cognitive awareness to regulate and direct the learning process, in the understanding that the student evolves and is developed through social-cultural mediation. Constructivist teaching includes the components for creating a learning space that has a teacher-student-material discourse; stressing the authenticity of the contents and topics and their relevance for the learner's life; anchoring learning activities in complex assignments, problems, and dilemmas; structuring learning around core concepts. In this method of teaching the teachers put their trust in the students, in the assumption that all the students are capable of learning and of reaching the necessary achievements. Hence, the teaching espouses not only changing learners' behaviors or acquiring skills, rather its main intention is to bring them to intensive comprehension of the studied material. A learning environment based on the constructivist approach is characterized by interactions between teachers and students and among students themselves around the content in a certain context. The quality of these processes affects students' achievements. This means that the expectation of a learning environment that combines varied digital technologies is to implement learning methods directed at developing skills and experiencing research processes and problem solving, to assume responsibility, and cooperation that requires interaction and mediation. The technological abilities of gathering information, management, producing information, and sharing information make it possible to realize many opportunities of innovative constructivist learning, in which students are involved and active partners in the learning process. Therefore, the teacher-student relationship is manifested in how the teacher is perceived as a mediator of learning who leads the learner to significant learning.

The term "innovative pedagogy" describes teaching, learning, and evaluation in new approaches that reflect the constructivist approach. This pedagogy changes the traditional teaching model where "knowledge is conveyed" from the teacher to the students, to teaching that encourages structuring of knowledge by the students themselves. Innovative pedagogy redefines the goals of education, the student's image, and the skills that should be developed in students in order to adapt them to the 21st century, skills that focus on three main areas: higher-order thinking, cooperative work, and managing digital information.

Student attitudes towards online learning

Different students have different attitudes to learning in an online environment: elementary and junior high school students have an interest and wish to study in such an environment; they enjoy learning in this way and perceive ICT as capable of advancing learning. In contrast, some high school students have a negative attitude. They perceive online learning as weakening, reducing their learning skills, enabling simple shortcuts, and encouraging laziness. In addition, some high school students have a neutral attitude to learning in an online environment: they do not recognize its strengths but neither do they object to it. Students' attitudes towards ICT in the educational system affect its assimilation and the extent of its use. Hence, students who have a positive attitude towards online learning will often use technologies in learning. While online learning, as a component of the "internet culture", is flexible and open to change, the encounter between the traditional learning environment at the school and the online learning environment is detrimental to the effectiveness of learning.

In summary, according to the constructivist approach to meaningful learning, Alderfer's (1968) model, and Vaughan and Garrison's theory, optimal online teaching has three dimensions: **Social** presence: interactions with students and teachers; **instructional-cognitive** presence: improving learning abilities in online teaching, teacher availability, improving teaching ability –

interest, order, and organization, and clarity; and the dimension of the student's **personal-emotional presence**: personal preference of the student, comfort in the online learning process, and sparing resources. Based on the literature, the balance between the three interactions, social, instructional-cognitive, and personal-emotional presence, is vital for optimal learning in order to build group cohesiveness in a respectful lesson and group discourse. Richardson and Swan identified an association between social presence and cognitive teaching; students who perceived high social presence studied more efficiently than those who perceived low social presence. In addition, some students are focused on their studies and do not need or want to deal with a virtual social space. The researchers claimed that the stronger the social presence, i.e., if there is a sense of a common goal in the lesson, the higher the **instructional-cognitive** presence. These educational challenges raise the significance and role of the teacher's and students' presence in teaching. Therefore, **instructional-cognitive** presence must take into consideration the double role of social presence and personal-emotional presence, as they are both vital for successful online learning. Based on this theory, the research hypotheses were constructed:

1. Students will prefer combined learning, namely online teaching together with frontal teaching in the classroom, after the COVID-19 pandemic ends.
2. No differences will be found in students' attitudes to online learning on the three dimensions: social presence, instructional-cognitive presence, and personal-emotional presence.

Research method

Research tools

The research model was built according to the Vaughan and Garrison's theory (2006) and Alderfer's theory (1968). This model presents the tangential categories between the model and theory of optimal online teaching:

1. **Relatedness needs, including social presence** and interactions with students and teachers.
2. **Personal growth needs, including instructional cognitive presence** and attitudes towards improving learning abilities in online teaching, teacher availability, improving teaching ability – interest, order, and organization, and lesson clarity.
3. **Physical existence needs: with the dimension of personal emotional presence**, including personal preferences of the student, comfort in the online learning process, and sparing resources.

The questionnaire presented to the respondent's statements related to the effect of online learning on the quality of learning, identifying its strengths and weaknesses. The students were asked to rank their replies on a scale of 1 to 5 (where 1 ins not at all and 5 is very much). For the purpose of the study a questionnaire was developed, comprised of 11 measures that include 50 statements.

Research procedure

The questionnaire was constructed online and posted on the internet, from where it was shared in online groups of students around the country.

Research population

The study participants included 306 students with a mean age of 15.5, 134 male students who constituted 44% and 172 female students who constituted 56% of all participants. Thirty-eight students were in elementary school, constituting 12.4% of all participants. Ninety-seven of the students were in junior high school, constituting 31.6% of all participants; and 171 were in high school and constituted 55.9% of all participants.

Research results

The following are tables with the students' background data: 85% of the students who participated in the study have the necessary technological resources for studying at home, such as a computer, an internet connection, and end devices: a Tablet, a mobile phone. Also, 15% of students do not have the technological resources for online learning.

Most of the students (41%) chose the combined lesson as the preferred lesson, namely a lesson that combines a distance online lesson and a frontal lesson at school is preferred by the students who participated in the study.

The distribution of means for students' attitudes to online teaching by the four categories and associated dimensions in a descending order are: **social presence (M=3.54)**, **personal-emotional presence (M=2.96)**, and **instructional-cognitive presence (M=2.73)**.

The most significant dimension was that of **social presence**, namely the personal interactions between students and teachers and between students and their classmates. The next dimension to receive high mean values was that of **personal-emotional presence**, namely the student's comfort in the online learning process. The last dimension was **instructional-cognitive presence**, namely in the online learning process the lesson is given with much interest, there is order and organization, and it is more focused, and the student feels an improvement in his study ability.

Summary and discussion

The period of the COVID-19 pandemic posed challenges for the educational system in Israel and elsewhere, with regard to the transition to online learning in a short span of time and with no advance preparation. Israel's Ministry of Education, including the Office of the Chief Scientist, responded to this challenge with the aim of formulating, through academic committees, documents that would support the system in handling fundamental issues underlying online learning and teaching.

The main purpose of the current study was to examine whether online learning was a short-time temporary solution or whether there is a real chance that distance teaching and learning will become a means of teaching after the COVID era as well, as an inseparable part of the new routine. The finding regarding students' personal preference regarding online learning was that 41% of the students who participated in the study preferred "combined lessons", namely lessons that combine online teaching and frontal classroom teaching, with each type of teaching having its strengths and weaknesses. For example, on one hand online learning spares resources and preparations for the trip to school, and on the other the students expressed a concern that this type of learning might affect their grades in the report card as it is hard for them to concentrate. Then again, on one hand frontal learning creates effective interaction between the students and the teachers and among the students in the classroom. On the other, in online learning there is a larger array of digital means used. Therefore, the combination between the two types of lessons, the frontal lesson and the online lesson, namely "combined learning", is very effective as it manages to create a large number of benefits for the student.

Another aim of the study was to check which of the three dimensions that exist in online teaching according to the theory of Vaughan and Garrison: **social presence, instructional-cognitive presence, and personal emotional presence**, were the most dominant among students in online learning, as based on the ERG theory that presents the three dimensions of **existence-relatedness-growth**. The finding analysis showed that the dimension of "**social presence**", including personal interactions between students and teachers and between students and their classmates, had the highest mean. During the COVID-19 pandemic, students feel very lonely as they do not attend school and are at home for many hours facing the computer screen. In addition, even informal education by youth movements has moved online, so the students do not see their friends, neither in the morning at school nor in the afternoon in youth movements or after-school classes, so the social dimension exists only in the digital sphere and it was very important and essential for the students. The dimension of **personal-emotional presence** checked the student's comfort in the online learning process, for instance: in an online lesson the student can move at will around the room without disturbing his classmates, he can dress as he likes as there is no requirement to wear a school uniform, he does not need to prepare for the trip and waste lots of time on the way to and from school. Therefore, students' grades improved because their quality of life improved following online learning. And finally, the dimension of **instructional-cognitive presence**. Students noted that the transition to online teaching improved their learning ability as they were not exposed to distractions and the proper procedure of the lesson is not disrupted by other students. This state of affairs may have caused an improvement in students' concentration during the online lesson. Moreover, students noted that it is easier to make up study material since the lesson is recorded and that they speak up more during online lessons than in frontal lessons. Also, the teacher "sees them", as other students do not block them as in the classroom. In online learning each student has a picture with his name. In addition, the students noted the availability of

the teachers in the online lesson, namely the teacher is more responsive to student questions as they are quieter and more attentive. In addition, there are other communication channels in the lesson, such as the chat during the lesson, and via e-mail. Also, the students noted that in the online learning process the lesson taught is more interesting and passes quickly. At the same time, the students noted that in online teaching there is more order and organization and it is more focused. There is a detailed explanation of the lesson's development, there is a logical sequence, and there are no associative jumps from topic to topic during the lesson. The teacher presents links to videoclips and the learning is clearer and more lucid. In addition, in online learning there is no bell and breaks during the day are taken at the student's home, at the end of the online lesson. The daily study schedule was reduced during the COVID-19 pandemic in order to avoid overburdening the students. Therefore, continuing Alderfer's theory that represents the three dimensions of existence-relatedness-growth, which claims that the three needs are not satisfied according to the hierarchical order as in Maslow's theory of needs, rather one may engage concurrently in satisfying needs from different groups of needs, in the research findings students' attitudes showed that the dimension of relatedness, i.e., "social presence", is the most dominant, followed by the dimension of physical existence needs, i.e., personal-emotional presence, and finally the dimension of personal growth needs, i.e., "instructional cognitive presence". A possible explanation for this is the age of the research participants, who were in the middle of adolescence, at age 15.5. Also, the Ministry of Education may have assumed that the schools would be closed during the COVID-19 pandemic and therefore the online schedule created a type of "safe" space in the lesson, where students could meet their classmates all together without breaching the lockdown instructions, such that the dimension of relatedness was higher, as noted by the students.

In summary, Winston Churchill said "*never waste a good crisis*", so the recommendation of the study is that even after the global pandemic ends and the teachers and students return to school, teachers should combine online lessons one day a week, in addition to frontal lessons at school, since distance learning poses difficulties for the learning process as the home environment is not appropriate for learning (distractions, noise, difficulty getting organized). In addition, it is hard to maintain concentration over time, particularly due to the lengthy time spent facing the screen. It is difficult to identify students' level of understanding and to locate students who need added clarifications during the lesson. The challenge of maintaining students' attention is much harder in online learning, therefore it is necessary to combine screen activity and active deeds, while shortening screen activity. It is necessary to monitor students' emotional and mental state and to find technological solutions that facilitate connections, interaction, and active support while studying. Teachers can enhance internal motivation to learn by presenting authentic tasks related to students' everyday life. Teachers can enhance students' self-efficacy by providing positive feedback (Cho & Shen, 2013). Experience in many countries, even those that had more success with online learning, indicates that the approach should be based on the assumption that online technology completes and reinforces teaching and learning but cannot replace the teachers. Students require teachers to act as homeroom teachers/facilitators/coaches in order to direct and guide them, check assignments, with the aim of locating struggling students and encouraging them. All this necessitates teachers who have strong emotional and social skills and also technological literacy and the ability to operate in a new technological environment. In addition, it is necessary to check and consider parents' involvement and cooperation with distance learning at home with the students. The Knesset report based on data from the Central Bureau of Statistics indicates gaps involving lack of access to digital infrastructure among extensive parts of the population. About 24% of households with children in Israel have no internet access and 7.15% of households have no personal computer. Therefore, the recommendations of the study for the educational system are to provide computers and internet infrastructure to weakened populations in order to reduce the digital gap. On the national level, forming an organizational infrastructure that supports online learning by training the teaching staff to prepare effective and high quality online study materials, methods of giving lessons, and evaluation of achievements, including pedagogical and technical assistance. In addition, creating a high-quality reservoir of digital learning materials to be used by teachers and learners.

REFERENCES

1. en - Amram M & Davidovitch, N. (2021). Teachers Attitude Towards E-Teching during Covid-19. *Emerging Sources. laplage em revista* . Publisher: Univ Fed Sao Carlos, Rodovia Washington Luis, San Carlos, Sao Paulo, Brazil. Vol 7(2). 13-32. ISSN: 2446-6220. B

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Ніца Давидович – доктор філософії (habil), професор, керівник відділу оцінювання якості знань та навчальних рекомендацій; керівник Ізраїльського консорціуму розвитку факультетів, Університет Аріель, Ізраїль.

Наукові інтереси: розвиток новітніх засад вищої освіти.

Мірі Бен Амрам – доктор філософії, науковий координатор та викладач-методист, директор освітнього відділу департаменту адміністрування, лідерства та політики факультету соціальних наук університету Аріель, Ізраїль.

Наукові інтереси: методика викладання, адміністрування освітнього процесу, виховання лідерської особистості.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Nitza Davidovitch – Doctor, Professor, Head of Quality Assessment and Academic Instruction, Ariel University, Head of the Israeli Consortium of Faculty Development Centers, Ariel University, **Israel**.

Scientific interests: development of modern strategies in higher education technologies.

Miri Ben Amram – Ph.D., Research coordinator and Lecturer, pedagogical supervisor for the teaching of mathematics, deals with leadership and the director of education in the Department of Educational Administration, Leadership and Policy, Faculty of Social Science, at , Ariel University, Israel

Scientific interests: teacher training, administration of the education, leadership.

УДК 81'25 =112.2 : 811.161.2

DOI: 10.36550/2522-4077-2021-1-193-391-399

ВІДКРИТІ ОСВІТНІ РЕСУРСИ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ПРЕДМЕТНОЇ, МОВНОЇ ТА ФАХОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕРЕКЛАДАЧІВ

Маргарита ДОРОФЄЄВА (Київ, Україна)

ORCID: 0000-0003-2024-4806

Scopus ID: 57215605995

e-mail: margarita_dorofeeva@hotmail.com

ДОРОФЄЄВА Маргарита. ВІДКРИТІ ОСВІТНІ РЕСУРСИ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ПРЕДМЕТНОЇ, МОВНОЇ ТА ФАХОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕРЕКЛАДАЧІВ. Пропонована стаття презентує досвід застосування відкритого освітнього ресурсу (OER) Віртуальної академії сталості, м. Бремен, ФРН, на заняттях з галузевого перекладу в Інституті філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Впровадження OER у процес підготовки майбутніх перекладачів відбувалось через технологію змішаного навчання (*blended learning*) і супроводжувалось авторським комплексом вправ, спрямованих на формування предметної, мовної та фахової компетентностей перекладачів-початківців.

Ключові слова: відкриті освітні ресурси; змішане навчання; предметна компетентність; мовна компетентність; фахова компетентність; підготовка майбутніх перекладачів.

DOROFIEIEVA Marharyta. OPEN EDUCATION RESOURCES AS A MEANS OF FORMING FUTURE TRANSLATORS' SUBJECT, LINGUISTIC AND TRANSFER COMPETENCES. The proposed article represents the experimental experience of applying the method of blended learning at the classes of specialised translation at the Institute of Philology of the Taras Shevchenko National University of Kyiv. The purpose of the experiment was to assess the effectiveness of the blended learning method in comparison with the traditional methods of teaching specialised translation regarding the formation of the subject, linguistic and transfer competences of would-be translators. The introduction of the method into the process of future translators' training was carried out on the basis of the Open Educational Resource (OER) of the Virtual Academy of Sustainability (Bremen, Germany) and was accompanied by an

author's set of exercises. One control group and two experimental groups of respondents participated in the translation experiment. Each group consisted of 11 participants. Before the start of the experiment, the control group had traditional face-to-face translation training, and the experimental groups studied an adapted online course using the blended learning method. In total, 33 multiple translations of the control scientific and technical text were analysed. The criteria for assessing the level of formation of the three types of translator's competences were the indicators of absolute and average frequency of structural and semantic, target discourse, professional discourse mistakes made in the control translation by each group. The results of the experiment have confirmed the author's hypothesis about the effectiveness of using the blended learning method, first and foremost, to form the subject competence of would-be translators. The experiment has shown a decrease in the absolute frequency of professional discourse mistakes, which correlates with the translator's subject competence. According to the experiment, the introduction of the blended learning method in face-to-face training serves as a means of enhancing the quality of translation by improving translator's three basic competences. The use of the blended learning method in other types of translation activities, in particular, consecutive and simultaneous interpreting, is considered to be perspective for the training of professionals in a variety of majors.

Keywords: *open educational resources, blended learning; subject competence; linguistic competence; transfer competence; future translators' training.*

На початку XXI століття система підготовки фахівців зі спеціальності «Переклад» у ВНЗ України постала перед необхідністю перетворень, пов'язаних з динамікою світового ринку перекладацьких послуг. Питання оптимізації підготовки перекладачів у галузях письмового та усного перекладу традиційно викликають інтерес у вітчизняних і зарубіжних науковців. Значна частка публікацій і сьогодні торкається удосконалення методики викладання перекладу. Так, Л. Черноватий пропонує ієрархічно побудовану трикомпонентну систему вправ і завдань для навчання перекладу, що відзначається універсальним характером (Chernovaty, Kovalchuk, 2019: 5-11). Крім того, автор концентрує свою увагу на формуванні фонових знань, термінологічних навичок та фахової компетентності майбутніх перекладачів (Черноватий, 2003: 492-501; Черноватий, 2004: 229-234; Черноватий, 2008: 22-26). К. Норд у своїй концепції функціонального перекладу конкретизує компетентності, релевантні для підготовки письмових перекладачів і демонструє низку вправ на занятті з галузевого перекладу, орієнтованих на роботу в команді (Nord, 2011: 267-303). Особливе місце у колі наукових зацікавлень німецької школи функціонального перекладу займають також дидактичні питання доперекладацького аналізу тексту (Nord, 2009). С. Гьопферіх звертає увагу на етап продукування цільового тексту під час галузевого перекладу, створюючи типологію перекладацьких помилок за критерієм «мовні vs. перекладацькі помилки» (Görferrich, 2008: 283-327).

Незважаючи на широке висвітлення дидактичних аспектів навчання перекладу, поза увагою більшості вітчизняних дослідників залишаються нові технології у підготовці майбутніх перекладачів. Так, для студентів КНУ імені Тараса Шевченка першого (бакалаврського) рівня освіти, спеціальності 035 «Філологія», спеціалізації 035.043 «Германські мови та літератури (переклад включно), перша – німецька», використання OER пропонується в доволі обмеженому обсязі на рівні окремих дисциплін вільного вибору студента. Крім того, наразі спостерігається дефіцит спеціальних OER для майбутніх перекладачів на ринку освітніх послуг України. Цей пробіл почасти має заповнити запропонована стаття.

Прикладом OER, який можна використати як основу для підготовки фахівців з галузевого перекладу, слугує цифрова платформа під назвою «Віртуальна академія сталості» (далі – VA) (Virtuelle Akademie Nachhaltigkeit, 2019). Академію було засновано в 2011 році у Федеративній республіці Німеччина за сприяння Федерального міністерства освіти і науки ФРН на базі провідного університету м. Бремен. Мета діяльності Віртуальної академії полягає у розробці й реалізації електронних навчальних пропозицій в галузі сталого розвитку для впровадження у ВНЗ Німеччини. Адаптація онлайн-курсу VA до процесу підготовки фахівців з перекладу в Україні відбувається через поєднання аутентичних відеолекцій зі спеціально розробленим комплексом вправ на формування трьох видів компетентностей майбутніх перекладачів. Враховуючи малу кількість годин з науково-технічного перекладу (3 години на тиждень), передбачених у навчальному плані підготовки бакалаврів Інституту філології КНУ імені Тараса Шевченка, оптимальною формою впровадження OER у навчальний процес вважаємо технологію blended learning.

Метою статті стала оцінка ефективності застосування OER «Віртуальна академія сталості», м. Бремен, ФРН, для підготовки бакалаврів спеціальності 035 «Філологія», спеціалізацій 035.043 «Германські мови та літератури (переклад включно), перша –

німецька» та 035.041 «Германські мови та літератури (переклад включно), перша – англійська» в Інституті філології КНУ імені Тараса Шевченка. Було проведено моніторинг формування окремих компетентностей майбутніх перекладачів на матеріалі адаптованого онлайн-курсу VA. За **гіпотезою** автора, технологія *blended learning* на базі OER, адаптованого до вимог підготовки майбутніх перекладачів, може слугувати інструментом значного підвищення якості галузевого перекладу. Гіпотезу було перевірено шляхом перекладацького експерименту. Умови експерименту, аналіз та інтерпретація результатів докладно висвітлені нижче.

Методологічну основу OER «Віртуальна академія сталості» утворює методика освіти для сталого розвитку (*Bildung für nachhaltige Entwicklung*, 2019). В межах цієї методики школа професора Г. де Гаана (м. Берлін, ФРН) розробила поняття формувальної компетенції (нім. *Gestaltungskompetenz*) та дванадцяти часткових компетенцій (нім. *Teilkompetenzen*) (de Naan, 2008: 25). Так, формувальна компетенція загалом означає здатність застосовувати знання про сталий розвиток і розпізнавати проблеми потенційно небезпечного розвитку. До часткових компетенцій належать, зокрема, відкрите створення знань, що інтегрує нові перспективи; прогнозувальний аналіз і оцінка розвитку певного феномена; міждисциплінарне накопичення знань та діяльність; урахування конфліктів під час визначення стратегій діяльності; участь у колективних процесах прийняття рішень (там само, 30).

Комплекс вправ для адаптації OER до місцевої програми підготовки перекладачів створено на основі таких методологічних підходів: 1) предметно-мовне інтегроване навчання німецькою мовою CLILiG; 2) методичні принципи діяльнісної орієнтованості, орієнтованості на завдання, компетентнісної орієнтованості, зворотного планування, випереджувального уживання (Funk, Kuhn, Skiba, Spaniel-Weise, Wicke, 2017: 170-177); 3) дидактичні принципи підготовки письмових перекладачів та оцінювання перекладацьких рішень (Kautz, 2002: 48-277; Pym, Torres-Simón, 2015: 89-106).

Авторські завдання для майбутніх перекладачів до кожного заняття онлайн-курсу VA включають: (1) підготовчі вправи для формування предметної компетентності (нім. *Vorübungen*); (2) вступні вправи для формування лексичної компетентності (нім. *Einstiegsübungen*); (3) поглиблені вправи для формування фахової компетентності перекладача (нім. *vertiefende Aufgaben*); (4) комплексні завдання-проекти. Блоки поглиблених вправ та комплексних навчальних завдань розроблені відповідно до потреб цільової групи студентів, що обрали вибірково блок дисциплін «Письмовий та усний галузевий переклад», зазначений у навчальному плані підготовки здобувачів ОР «Бакалавр» КНУ імені Тараса Шевченка за освітньо-професійною програмою «Переклад з германської (англійської, німецької) мови та західноєвропейської мови». Відтак, в адаптації онлайн-курсу VA до занять з галузевого перекладу була зроблена спроба гармонізувати формування перекладацьких вмій і навичок студентів на матеріалі предметного змісту курсу.

Перейдемо до опису перекладацького експерименту. В ньому взяли участь три групи інформантів. До першої контрольної групи належали учасники Всеукраїнської студентської олімпіади з перекладу, організованої та проведеної в КНУ імені Тараса Шевченка для студентів спеціалізації 035.043 «Германські мови та літератури (переклад включно), перша – німецька». Другу експериментальну групу склали студенти 4 курсу КНУ тієї самої спеціалізації. До третьої експериментальної групи увійшли студенти 4 курсу КНУ спеціалізації 035.041 «Германські мови та літератури (переклад включно), перша – англійська», де німецька мова вивчається як друга іноземна мова. Кожна група складалась з однакової кількості учасників – по 11 осіб. Загалом було виконано 33 множинні переклади. Учасники з усіх трьох груп отримали німецький науково-технічний текст «Windenergie» для перекладу українською мовою. Тематика тексту стосувалась роботи вітрогенератора як прикладу використання відновлюваної енергії вітру. Вихідний текст становив фрагмент підручника з аграрної економіки для учнів професійно-освітніх закладів, виданий у 2007 році в м. Мюнхен, ФРН (*Agrarwirtschaft – Grundstufe Landwirt*, 2007 – далі – GL). Автор експерименту мав у своєму розпорядженні переклад-еталон як критерій порівняння якості множинних перекладів. Цим еталоном слугував авторизований переклад підручника з аграрної економіки українською мовою, виданий у Києві в 2013 році колективом перекладачів (Фермер: базовий рівень, 2013).

Перевірка авторської гіпотези передбачала неоднакові умови для окремих груп інформантів. Так, перша група (учасники Всеукраїнської олімпіади з перекладу) виконувала переклад тексту протягом 45 хвилин без підготовки, маючи можливість користуватись допоміжними матеріалами (словниками). Учасникам другої та третьої групи за два тижні до початку експерименту було запропоновано блок занять Віртуальної академії сталості під назвою «Technik, Energie und Nachhaltigkeit» (Virtuelle Akademie Nachhaltigkeit, 2019a). Тематика блоку охоплювала стратегії сталого розвитку, питання екологічного балансу, а також використання відновлюваних джерел енергії, у тому числі енергії вітру. Отже, перед початком експерименту друга і третя групи в межах дисципліни «Переклад науково-технічних текстів» отримували додаткові перекладацькі завдання, опрацьовуючи вдома заняття онлайн-курсу Віртуальної академії сталості. Результати самостійного опрацювання тем Віртуальної академії сталості та відповідні перекладацькі вправи вибірково перевірялись на заняттях в університеті. Під час експерименту друга і третя групи так само отримали текст на переклад і виконували його протягом 45 хвилин в аудиторії, маючи можливість користуватись словниками.

Основою для оцінювання множинних перекладів слугували підрахунки абсолютної кількості та якості перекладацьких помилок у транслятах інформантів. Якісну ознаку помилок перекладача було визначено за критерієм відтворення домінанти перекладу як інформації вихідного тексту, призначеної для передачі. При цьому було використано типологію перекладацьких похибок, запропоновану в межах синергетичного підходу до перекладу спеціальних текстів (Дорофєєва, 2018: 24-30). Ця типологія включає чотири типи хибних рішень перекладача під час галузевого перекладу: (I) структурно-семантичні (ССП); (II) дискурсивно-цільові (ДЦП); (III) дискурсивно-ситуативні (ДСП) та (IV) дискурсивно-фахові помилки (ДФП). Наведені типи помилок розподілені відповідно до типів інформації у фаховому тексті оригіналу.

Перейдемо до аналізу та інтерпретації отриманих даних. Структурно-семантичні помилки включають хибні рішення перекладача на рівні відтворення лексичних або синтаксичних одиниць оригіналу в перекладі. Дискурсивно-цільові помилки становлять відхилення від жанрово-стильових норм цільового дискурсу в перекладі, тобто невідповідність окремих одиниць перекладу як мовним нормам, так і дискурсивним канонам цільової мови. Дискурсивно-ситуативні помилки стосуються нерозуміння факторів комунікативної ситуації вихідного тексту та, відповідно, їхнього хибного відтворення в перекладі. Дискурсивно-фахові помилки можуть допускатись як на рівні окремої лексеми (терміна/терміносполучення), так і на рівні речення або надфразової єдності (додавання/упущення/перекручення змісту). Наявність помилок цієї категорії становить найбільшу небезпеку для якості галузевого перекладу, оскільки вони відповідають викривленню спеціальних знань фахового дискурсу оригіналу в перекладі.

За даними підрахунків, абсолютна кількість та якість помилок в перекладах усіх трьох груп інформантів дорівнює: (I) ССП – 60; (II) ДЦП – 69; (III) ДСП – 0; (IV) ДФП – 184, з яких кількість ДФП на рівні лексеми складає 88 випадків (ДФП¹), кількість ДФП на рівні речення та/або абзацу дорівнює 96 випадкам (ДФП²). Причому обсяг тексту для перекладу складав 193 слова, що дорівнює 1485 знакам з пробілами. (Детальний розподіл даних по кожній групі див. Табл. 1 нижче).

Наведені загальні цифри дають можливість попередньо зробити висновок про низький рівень сформованості предметної компетентності інформантів, оскільки найвища кількість хибних перекладацьких рішень припадає на категорію дискурсивно-фахових помилок (ДФП), що свідчить про значні перекручення фахової інформації вихідного тексту. Відсутність дискурсивно-ситуативних помилок (ДСП) у перекладах свідчить про нерелевантність факторів комунікативної ситуації для відтворення змісту науково-технічного тексту, де превалює інформативна функція.

Розгляньмо групу похибок, найбільш вагому за фактором впливу на якість галузевого перекладу – дискурсивно-фахові помилки (тип IV). Почнемо з помилок на рівні окремого терміна або терміносполучення (підтип IV – ДФП¹). Показовими помилками цього підтипу в усіх трьох групах інформантів стали: (а) неправильний вибір значення міжгалузевого терміна-омоніма зі списку; (б) калькування; (в) невмотивована генералізація та /або описовий переклад терміна; (г) неправильне відтворення основного значення терміна. Наведемо приклади хибного вибору еквівалента зі списку галузевих значень у словнику.

(1a) **вихідний текст** (далі –ВТ) *Kleine Windkraftanlagen <...> arbeiten mit Rotordurchmessern bis zu 20 m* (GL, 2007: 140).

(1aa) **авторизований переклад-еталон** (далі – АПЕ) *Малі вітрогенератори <...> працюють з діаметром ротора до 20 м* (Фермер, 2013: 140).

(1.1a) цільовий текст – (далі ЦТ) *Малі вітряні установки <...> працюють з діаметром несучого гвинта*, довжина* якого складає до 20 м* (група 1).

(2a) ВТ *Die Windkraftanlage wandelt den Wind durch die verstellbaren Rotorblätter in elektrische Energie um* (GL, 2007: 140).

(2aa) АПЕ **Рухомими лопатями** ротора вітрогенератор перетворює енергію вітру на електричну енергію (Фермер, 2013: 140).

(2.1a) ЦТ *Вітрогенератор перетворює вітер на електричну енергію через рухомі гвинти**.

(2.2a) ЦТ *Вітряна турбіна перетворює вітер через регульовані несучі гвинти* в електричну енергію.*

(2.3a) ЦТ *Завдяки гвинту, що обертається*, енергія вітру перетворюється у електричну енергію.*

Наведені приклади свідчать про хибний вибір значення термінів вітроенергетики ВТ зі списку еквівалентів інших галузей. Так, у прикладі (1.1a) до терміна вітроенергетики *Rotor* (укр. «ротор») було неправильно обрано еквівалент з авіаційної та військової галузей *несучий гвинт*. Такий самий випадок спостерігаємо у відтворенні лексеми *Rotorblatt* (приклади 2.1a, 2.2a, 2.3a). Замість терміна вітроенергетики *лопать ротора* перекладачі уживають авіаційний термін *несучий гвинт*, або навіть нейтральну лексему *гвинт*, додаючи некоректні відповідники для прикметника *verstellbar* (укр. «регульовані»): *несучі/ той, що обертається**. Частотною помилкою цього підтипу виявилось також відтворення термінологічної одиниці *Nabenhöhe* (укр. «висота щогли»).

(3a) ВТ *Meist kommen Anlagen mit 500 kW Nennleistung <...> und 50-60 m Nabenhöhe zum Einsatz* (GL, 2007: 140).

(3aa) АПЕ *У більшості випадків застосовують генератори з номінальною потужністю 500 кВт <...> та висотою щогли 60 м* (Фермер, 2013: 140).

Варіантами відтворення цього терміна стали: *висота осі, висота втулок, висота отвору втулки* (група 1); *висота висі, допоміжна висота, висота ковпака ротора* (група 2); *висота осі, висота всієї конструкції* (група 3). Як бачимо, частина перекладачів обрали хибні еквіваленти з інших галузей людської життєдіяльності: авіація та машинобудування («втулка»), нейтральна лексема загальнонаціональної мови («вісь») (див. список значень лексеми «Nabe» в електронному словнику Multitran). Цікаво, що еквівалентом терміна *Nabe* в галузі вітроенергетики дійсно є терміносполучення *ковпак ротора*. Втім, складний іменник *Nabenhöhe* означає не *висоту ковпака ротора*, а *висоту щогли вітрогенератора від фундаменту до середини ковпака ротора*. Отже, названі варіанти перекладу пояснюються недостатністю предметної компетентності майбутніх перекладачів у галузі вітроенергетики загалом та незнанням устрою вітрогенератора зокрема.

Розгляньмо останню категорію помилок – дискурсивно-фахові помилки на рівні речення або абзацу (підтип IV –ДФП²). В ієрархії перекладацьких рішень такі помилки є найвагомішими, оскільки призводять до перекручення фахового змісту і викривленню інформативної функції вихідного тексту в перекладі. Показовою помилкою, яку було виявлено майже у всіх перекладах інформантів (32 із 33 транслятив у всіх трьох групах) стало відтворення останнього абзацу оригіналу. Виконавці допустили помилку на рівні надфразової єдності, невірно проінтерпретували інформацію вихідного тексту про принцип роботи вітрогенератора. Наведемо приклади з різних груп:

(4a) ВТ *Die Rotation der Rotorblätter wird direkt ohne Getriebe in einen langsam laufenden Generator (15-40/min) eingeleitet. Der im Generator erzeugte Wechselstrom wird anschließend zu einem netztauglichen Wechselstrom gerichtet* (GL, 2007: 140).

(4aa) АПЕ **Обертальний момент** лопатей ротора **передається безпосередньо на тихоходний генератор** (15-40 об/хв). Після цього вироблений у генераторі змінний струм доводиться до стандартів електромережі (Фермер, 2013: 140).

(4.1a) ЦТ *Оберти роторів без додаткових приладів під'єднуються** до генератора, <...>. *Струм**, що утворюється у генераторі, *під'єднується до мережевого струму** (група 1).

(4.2a) ЦТ *Ротор рухомих гвинтів запускається** у генератор, що повільно рухається (15-40/хв.), *одразу без обертача**. Змінний струм, що виникає у генераторі, *згодом направляється до мережевого змінного струму** (група 2).

(4.3a) *Обертання лопатей ротора ініціюється без редуктора** напряду у генераторі з повільним ходом (15-40 обертів/хв). Потім згенерований у турбіні змінний струм *спрямовується на сумісний з мережею змінний струм** (група 3).

Як бачимо у прикладах (4.1a), (4.2a), (4.3a), домінанту перекладу науково-технічного тексту було викривлено, тому цільові тексти втратили інформативну функцію, закладену в оригіналі. Причиною помилки став недостатній рівень предметної компетентності виконавців перекладу в галузі вітроенергетики, зокрема, незнання принципів роботи вітрогенератора, а також пробіли у фонових знаннях з фізики.

Підсумовуючи результати експерименту, наведемо зведену таблицю кількості та якості перекладацьких помилок трьох типів у трьох групах інформантів (див. табл. 1):

Табл. 1. Співвідношення кількості та якості помилок типів I - IV в групах інформантів

абсолютна кількість помилок у групі інформантів	група 1 учасники Всеукраїнської студентської олімпіади з перекладу з німецької мови (німецька – перша іноземна)	група 2 студенти 4 курсу КНУ спеціалізації 035.043 «Германські мови та літератури (переклад включно), перша –німецька» 11 осіб	група 3 студенти 4 курсу КНУ спеціалізації 035.041 «Германські мови та літератури (переклад включно), перша –англійська» 11 осіб
Якість (тип) помилок	11 осіб		
структурно-семантичні помилки (тип I - ССП)	31	11	18
дискурсивно-цільові помилки (тип II –ДЦП)	30	14	15
дискурсивно-ситуативні помилки (тип III – ДСП)	2	-	-
дискурсивно-фахові помилки на рівні терміна (тип IV –ДФП ¹)	42	23	23
дискурсивно-фахові помилки на рівні речення та /або абзацу (тип IV – ДФП ²)	44	13	39
правильний варіант перекладу всього запропонованого фрагменту ВТ	0	1	0

На підставі даних таблиці про абсолютну кількість та якість помилок у трьох групах інформантів можна побачити, що абсолютна кількість помилок в групі 1 значно вища, ніж у групах 2, 3. Це стосується всіх типів помилок, досліджених під час експерименту. Наведений

факт підтверджує авторську гіпотезу про ефективність застосування адаптованих відкритих освітніх ресурсів (OER) під час підготовки майбутніх перекладачів.

Так, група 1, що складалась із учасників Всеукраїнської студентської олімпіади з перекладу різного віку (в основному магістри 1 курсу), не мала предметної підготовки для виконання перекладу тексту в галузі вітроенергетики. Незважаючи на можливість користуватись допоміжними матеріалами (словниками та інформацією з мережі Інтернет), учасники групи 1 показали слабкі результати. Про це свідчить висока кількість дискурсивно-фахових помилок на рівні лексеми та речення/абзацу, допущених у названій групі (42 і 44 помилки відповідно).

Натомість групи 2, 3, які отримали двотижневу підготовку за допомогою курсу «Віртуальної академії сталості», адаптованого для майбутніх перекладачів, показали значно кращі результати. Так, порівняно з групою 1, в групах 2, 3 було допущено на 45,2% менше дискурсивно-фахових помилок на рівні терміна: (42:23) і (42:23) випадків відповідно. В категорії дискурсивно-фахових помилок на рівні абзацу учасники групи 2 допустили на 69,5% менше похибок (44:13), у групі 3 було допущено на 11,4% менше помилок (44:39). Враховуючи різницю у мовній та фаховій компетентностях між групою 1 (учасники олімпіади-магістри зі спеціальності «Переклад з німецької мови») та групою 3 (студенти 4 курсу зі спеціальності «Переклад з англійської мови»), менша кількість помилок у групі 3 свідчить про підвищення якості перекладу завдяки проходженню онлайн-курсу «Віртуальної академії сталості». Велика різниця між абсолютною частотою дискурсивно-фахових помилок у групі 1 та групі 2 також демонструє значно вищий рівень сформованості предметної компетентності студентів 4 курсу спеціальності «Переклад з німецької мови», порівняно із групою 1. Цей факт ми також пов'язуємо з відповідною підготовкою студентів за матеріалами онлайн-курсу.

В категорії структурно-семантичних помилок учасники групи 2 допустили на 64,5% менше помилок, ніж інформанти групи 1 (31:11). У перекладах групи 3 також було виявлено на 42% менше похибок цього типу, ніж у групі 1 (31:18). Наведений результат вказує на підвищення мовної компетентності учасників груп 2, 3 в галузі вітроенергетики завдяки використанню матеріалів OER «Віртуальна академія сталості».

Кількісні дані помилок дискурсивно-цільового типу підтверджують загальну тенденцію: учасники групи 2 допустили на 53,3% менше похибок, а інформанти групи 3 показали на 50% нижчу абсолютну частоту помилок цієї категорії. Такі результати унаочнюють більш високий рівень сформованості фахової перекладацької компетентності учасників груп 2, 3 у цільовій мові. Втім, зменшення кількості дискурсивно-цільових помилок ми не пов'язуємо з виконанням додаткових вправ на переклад, а загалом з більш високим рівнем розвитку фахової цільової компетентності перекладача у групах 2,3. Названа компетентність успішно формується у студентів КНУ імені Тараса Шевченка на молодших курсах на заняттях з фахової української мови.

Студенти групи 2 загалом показали найкращий результат перекладу серед трьох груп інформантів з найменшою абсолютною частотою помилок кожного типу. Утім, навіть в групі 2 було виявлено лише один правильний варіант перекладу запропонованого тексту. В інших групах, на жаль, не було зареєстровано жодного цілком правильного транслята.

Результати проведеного перекладацького експерименту підтвердили гіпотезу про вагоме підвищення якості галузевого перекладу студентів після проходження онлайн-курсу Віртуальної академії сталості, адаптованого для майбутніх перекладачів. Група 1, яка не прослухала курс, показала найгірші результати перекладу, незважаючи на статус просунутих перекладачів- учасників Всеукраїнської олімпіади з перекладу. Абсолютна частота помилок всіх чотирьох типів у групі 1 виявилась найвищою. Групи 2, 3 після двотижневого прослуховування онлайн-курсу і виконання вправ за технологією blended learning, значно краще виконали переклад, про що свідчить менша кількість помилок в обох групах. Критерієм якості науково-технічного перекладу слугує насамперед нижча кількість помилок дискурсивно-фахового типу в групах 2, 3 порівняно із групою 1. Водночас спостерігається також значне зниження абсолютної частоти помилок структурно-семантичного і дискурсивно-цільового типів у групах з предметною підготовкою (групи 2, 3). Наведені дані демонструють ефективність застосування в навчальному процесі відкритих освітніх ресурсів, адаптованих до вимог освітньо-професійної програми підготовки майбутніх перекладачів.

Крім того, різниця між кількістю помилок у групі 1 та групах 2, 3 вказує на пріоритетну роль предметної компетентності, що загалом підвищує якість перекладу навіть за умови нижчого рівня сформованості мовної та фахової перекладацької компетентностей у студентів 4 курсу.

Перспективою застосування відкритих освітніх ресурсів у підготовці майбутніх перекладачів вважаємо створення адаптованих онлайн-курсів для роботи з іншими типами текстів, а також залучення інших видів трансляції, зокрема усного послідовного та синхронного перекладу.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Аграрна економіка. – Фермер: базовий рівень / Підручник і робоча книга для професійно-освітніх закладів у двох томах (авторизований переклад О. Іваненко, А. Назаренко, О. Березняк, І. Лазоренко, С. Наумко; ліцензоване видання підручника з аграрної економіки під ред. д. с-г.н., проф., акад. НААН України Ладики В.І.). Т.1. Київ: ПП «ІНТАС», 2013. – 615 с.
2. Дорофєєва М.С. Типологія перекладацьких помилок у парадигмі синергетики. *Нова філологія. Збірник наукових праць*. 2018. №73. – С. 24-30.
3. Черноватий Л. Інтегративне формування фонових знань та термінологічних навичок у процесі підготовки перекладачів. *Збірник наукових праць. Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти*. Харків, 2003. Вип. 2(б). – С. 492-501.
4. Черноватий Л. Контрастивний аналіз як необхідна передумова навчання термінологічної лексики майбутніх перекладачів. *Компаративістика і типологія у сучасній лінгвістичній науці: здобутки і проблеми*. Донецьк, 2004. – С. 229-234.
5. Черноватий Л. Особливості різних видів перекладу та зміст формування фахової компетенції майбутніх перекладачів. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки (Мовознавство)*. 2008. Вип. 75 (5). – С. 22-26.
6. Agrarwirtschaft – Grundstufe Landwirt / Lehr- und Arbeitsbuch für berufsbildende Schulen in 2 Bänden. Bd. 1. München : BLV Buchverlag GmbH, 2007. – 630 S.
7. Bildung für nachhaltige Entwicklung : Einstieg. URL: <https://www.bne-portal.de/de/einstieg> (дата звернення: 25.10.2020).
8. Chernovaty L., Kovalchuk N. Teaching non-fiction translation: the system of exercises and tasks. *Advanced education*. 2019. №12. – P. 5-11.
9. de Haan G. Gestaltungskompetenz als Kompetenzkonzept der Bildung für nachhaltige Entwicklung / I. Bormann, G. de Haan (Eds.), *Kompetenzen der Bildung für nachhaltige Entwicklung. Operationalisierung, Messung, Rahmenbedingungen, Befunde*. Wiesbaden, 2008. – P. 23-43.
10. Deutsch lehren lernen. Aufgaben, Übungen, Interaktion / H. Funk та ін. Stuttgart, 2017. – 184 S.
11. Göpferich S. Textproduktion im Zeitalter der Globalisierung. Tübingen : Stauffenburg, 2008. – 499 S.
12. Kautz U. Handbuch Didaktik des Übersetzens und Dolmetschens. Goethe-Institut. München: Iudicium, 2002. – 643 S.
13. Nabe: Multitran electronic dictionary. URL: <https://www.multitran.com/m.exe?l1=2&l2=3&s=Nabe> (дата звернення: 19.10.2020).
14. Nord Chr. Textanalyse und Übersetzen: Theoretische Grundlagen, Methode und didaktische Anwendung einer übersetzungsrelevanten Textanalyse. Tübingen: Stauffenburg, 2009. – 246 S.
15. Nord Chr. Funktionsgerechtigkeit und Loyalität. Theorie, Methode und Didaktik des funktionalen Übersetzens. Berlin: Frank & Timme, 2011. – 331 S.
16. Pym A., Torres-Simón E. The pedagogical value of translation solution types. *Perspectives: Studies in Translation Theory and Practice*. 2015. №23 (1). – P. 89-106.
17. Virtuelle Akademie Nachhaltigkeit : Die drei Elemente der Virtuellen Akademie Nachhaltigkeit. URL: <https://www.va-bne.de/index.php/de/> (дата звернення: 19.10.2020).
18. Virtuelle Akademie Nachhaltigkeit : Technik, Energie und Nachhaltigkeit. URL: <https://www.va-bne.de/index.php/de/veranstaltungen/22-technik-energie-und-nachhaltigkeit> (дата звернення: 26.10.2020).

REFERENCES

1. *Agrarwirtschaft – Grundstufe Landwirt*. (2007). Lehr- und Arbeitsbuch für berufsbildende Schulen in 2 Bänden. München: BLV Buchverlag GmbH.
2. *Ahrarna ekonomika. – Fermer: bazovyi riven [Agrarian economy. - Farmer: Baseline]*. (2013). Pidruchnyk i robocha knyha dlia profesiino-osvitnikh zakladiv u dvokh tomakh. [A two-volume textbook and workbook for vocational schools]. Kyiv: INTAS.
3. Bildung für nachhaltige Entwicklung (2019). *Einstieg*. Retrieved 20 October 2019 from <https://www.bne-portal.de/de/einstieg>
4. Chernovaty, L. (2003). Integratyvne formuvannya fonovyh znan ta terminologichnyh navychok u protsesi pidgotovky perekkladachiv [Integrative formation of background knowledge and terminological skills in the process of translators training] *Zbirnyk naukovykh prats. Problemy ta prespektyvy formuvannia natsionalnoi humanitarno-tehnichnoi elity*, 2(b), NTU «KhPI», 492-501.
5. Chernovaty, L. (2004). Kontrastyvnyi analiz yak neobhidna peredumova navchannya terminologichnoi leksyky majbutnih perekkladachiv [Contrastive analysis as a necessary precondition for teaching terminology to future translators]. *Komparatyvistyka i ty`pologiya u suchasnyi lingvistychni nauksi: zdobutky i problemy*. Donetsk: DonNU, 229-234.

6. Chernovaty, L. (2008). Osoblyvosti riznyh vydiv perekladu ta zmist formuvannia fahovoyi kompetentsiyi maibutnih perekladachiv. [Features of different types of translation and content of formation of future translators' professional competence]. *Naukovi zapysky. Seria: Filologichni nauky (Movoznavstvo)*, 75 (5), 22-26.
7. Chernovaty, L., & Kovalchuk, N. (2019). Teaching non-fiction translation: the system of exercises and tasks. *Advanced education*, 12, 5-11.
8. de Haan, G. (2008). Gestaltungskompetenz als Kompetenzkonzept der Bildung für nachhaltige Entwicklung. In I. Bormann, and G. de Haan (Eds.), *Kompetenzen der Bildung für nachhaltige Entwicklung. Operationalisierung, Messung, Rahmenbedingungen, Befunde* (pp. 23-43). Wiesbaden: Verlag für Sozialwissenschaften.
9. Dorofeieva, M. (2018). Typolohiia perekladatskykh pomylok u paradyhmi synerhetyky [Typology of translation mistakes in the synergetics paradigm]. *Nova filolohiia. Zbirnyk naukovykh prats*, 73, 24-30.
10. Funk, H., Kuhn, Chr., Skiba, D., Spaniel-Weise, D., & Wicke R. E. (2017). *Deutsch lehren lernen. Aufgaben, Übungen, Interaktion*. Stuttgart: Ernst Klett Sprachen GmbH.
11. Göpferich, S. (2008). *Textproduktion im Zeitalter der Globalisierung*. Tübingen: Stauffenburg .
12. Kautz, U. (2002). *Handbuch Didaktik des Übersetzens und Dolmetschens*. Goethe-Institut. München: Iudicium.
13. Nabe (2019). Multitran electronic dictionary. Retrieved 19 October 2019 from <https://www.multitran.com/m.exe?l1=2&l2=3&s=Nabe>
14. Nord, Chr. (2009). *Textanalyse und Übersetzen: Theoretische Grundlagen, Methode und didaktische Anwendung einer übersetzungsrelevanten Textanalyse*. Tübingen: Stauffenburg.
15. Nord, Chr. (2011). *Funktionsgerechtigkeit und Loyalität. Theorie, Methode und Didaktik des funktionalen Übersetzens*. Berlin: Frank & Timme.
16. Pym, A., & Torres-Simón, E. (2015). The pedagogical value of translation solution types. *Perspectives: Studies in Translation Theory and Practice*, 23(1), 89-106.
17. Virtuelle Akademie Nachhaltigkeit. (2019). *Die drei Elemente der Virtuellen Akademie Nachhaltigkeit*. Retrieved 26 October 2019 from <https://www.va-bne.de/index.php/de/>
18. Virtuelle Akademie Nachhaltigkeit. (2019a) *Technik, Energie und Nachhaltigkeit*. Retrieved 26 October 2019 from <https://www.va-bne.de/index.php/de/veranstaltungen/22-technik-energie-und-nachhaltigkeit>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Маргарита Дорофєєва – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри германської філології та перекладу Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Наукові інтереси: синергетика перекладу, лінгвосинергетика, методологія перекладознавчих досліджень.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Marharyta Dorofeieva – Doctor of Philological Sciences, Professor, Professor of the Department of Germanic Philology and Translation, Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Scientific interests: translation synergetics, linguosynergetics, methodology of translation studies.

УДК: 378.147:811.111

DOI: 10.36550/2522-4077-2021-1-193-399-412

**ГНУЧКІ НАВИЧКИ ЯК ВИМОГА ЧАСУ ТА ЇХ РОЗВИТОК У
МАЙБУТНІХ ПЕРЕКЛАДАЧІВ**

Наталія ЗІНУКОВА (Дніпро, Україна)

ORCID ID: 0000-0002-4561-7886

Researcher ID, Scopus ID – 57218567107

e-mail: dh.afip@duan.edu.ua

ЗІНУКОВА Наталія. ГНУЧКІ НАВИЧКИ ЯК ВИМОГА ЧАСУ ТА ЇХ РОЗВИТОК У МАЙБУТНІХ ПЕРЕКЛАДАЧІВ. У статті розглядаються актуальність здобуття та розвитку у магістрів гнучких навичок. Проведено теоретичний аналіз на предмет визначення переліку «soft skills» як важливих складових конкурентоспроможності майбутніх перекладачів. Систематизовано перелік гнучких навичок для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти. Представлено результати опитування здобувачів та викладачів Університету імені Альфреда Нобеля, Дніпро. Респондентам було запропоновано визначитися з переліком найбільш пріоритетних гнучких навичок конкурентоспроможних фахівців з перекладу та визначити ступінь їх

важливості. Описано навчальний курс «Основи перекладацької діяльності», зміст якого органічно поєднується з традиційними дисциплінами циклу професійної підготовки, та представлено реалізацію інтерактивних методів навчання, що спрямована на розвиток «soft skills» у майбутніх перекладачів.

Ключові слова: гнучкі навички, інтерактивні методи навчання, майбутні перекладачі, магістри, конкурентоспроможні фахівці.

ZINUKOVA Nataliia. SOFT SKILLS AS A REQUIREMENT OF TIME AND THEIR DEVELOPMENT IN FUTURE TRANSLATORS. The article considers the relevance of the acquisition and development of masters' soft skills. The objective of this article is to get acquainted with the soft skills system required by a future translator/interpreter in his or her professional activity and to highlight the opportunities for gaining and developing these skills during Master' study programme "Translation (English)". The theoretical analysis to determine the list of "soft skills" as important components of the competitiveness of future translators was conducted. The list of flexible skills for applicants of the second (master's) level of higher education is systematized. Based on the analysis of researchers' approaches to the classification of soft skills, the following three groups of soft skills were distinguished: social and communication skills (communication skills, interpersonal skills, group work, leadership, social intelligence, responsibility, ethics of communication); cognitive skills (critical thinking, problem-solving skills, innovative thinking, intellectual workload management, self-study skills, time management); personal qualities and components of emotional intelligence (emotional intelligence, honesty, optimism, flexibility, creativity, motivation and empathy). It should be noted that, within each category and between categories, individual skills and qualities interact. It is clear that different types of soft skills are a priority for different activities. The results of a survey of Master' students and teachers of Alfred Nobel University, Dnipro are presented. Respondents were asked to determine the list of the most priority soft skills of competitive translation professionals and to determine the degree of their importance. An experience analysis singled out two approaches to the soft skills formation today – to teach directly by introducing separate courses within the variant component of the study programme and to combine all disciplines in with non-formal education and extracurricular activities. The training course "Fundamentals of Translation Activity" is described here, the content of which is naturally combined with the traditional subjects of the professional training cycle, and the implementation of interactive teaching methods aimed at developing "soft skills" in future translators is presented. Through the implementation of dialogical and discussion methods of training using the techniques of synectics, game teaching methods involving modeling of professional situations, joint analysis and problem solving, our results can demonstrate the ability of Master's students to reflect on their own experience and individual characteristics necessary to develop soft skills. The findings provide a potential mechanism of the following techniques to implement the aforementioned game methods selected for training: reflection, advisory group, role rotation, support, interlocutor chair, mute assistant, replay and placement. To develop soft skills in post graduate students it is necessary to choose some facilitation methods (World Cafe, Open Space, Anti-Brainstorming, Dynamic Facilitation). Superior results could be seen for one more pedagogical technique, project work, which involves the "immersion" in the teaching material, determination of the personality of their emotional and value attitude to it and improving the efficiency of assimilation.

Key words: soft skills, interactive methods of training, future translators/interpreters, Master's students, competitive specialists.

Постановка проблеми. Характерними ознаками сучасності є наявність глибинних і стрімких соціально-економічних, політичних, інноваційно-освітніх трансформацій в житті України, її орієнтація на інтеграцію з цивілізованою світовою спільнотою, підвищення відкритості освітнього процесу, спрямованість на запити суспільства і майбутніх роботодавців, зростання ролі особистості, що актуалізують потребу у висококваліфікованих конкурентоспроможних фахівцях, які відрізняються цілісним високим професіоналізмом, професійною та особистісною культурою, креативністю, нестандартністю мислення, готовністю гнучко реагувати на мінливі умови і творчо вирішувати професійні завдання. Посилення глобалізаційних соціально-економічних процесів у суспільстві, інтеграція України до світового та європейського простору, академічна мобільність студентів та молодих фахівців зумовлюють зміни в соціальному замовленні на професійних перекладачів, які виступатимуть посередниками між представниками різних мовних спільнот. Професійні перекладачі окрім своїх професійних компетентностей мають відрізнятися новим мисленням, інтуїцією, здатністю до імпровізації, умінням налагоджувати та підтримувати контакт із співрозмовником, висловлювати ставлення до того, що відбувається, переконувати, приймати рішення, керувати діалогом, досягати поставлених цілей, встановлювати соціальні контакти з людьми, входити в різні ролі, зберігати внутрішню автономію, толерантно відноситися до поведінки клієнтів та колег, досягати взаєморозуміння в різних умовах обміну інформацією тощо.

Проблема вдосконалення професійної підготовки перекладачів є справою державного значення, що має чітко унормовану правову базу, а саме: Закони України «Про освіту», «Про

вищу освіту», Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, Національну рамку кваліфікацій та ін.

Означене дозволяє зрозуміти причини, чому міжнародна освітянська спільнота акцентує увагу на орієнтації професійної (зокрема, філологічної) освіти щодо формування «гнучких» (*softskills*) і «твердих» (*hardskills*) навичок в їх єдності.

Останні дослідження ринку праці говорять про те, що інтерес до *soft skills* посилюється. Більшість роботодавців вважають їх так само важливими, як і професійні знання та вміння (Europe needs better jobs for better-matched skills. Cedefop survey, 2015). Вважається, що професійні вміння та навички застарівають, а *soft skills* є актуальними завжди (Project Management Methodologies, 2015), (Development and implementation of quality management systems in translation agencies, 2015).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Перш за все зазначимо, що у різних країнах світу триває діалог між роботодавцями та закладами вищої освіти щодо визначення так званих «навичок майбутнього», які можуть стати ключовими для фахівця. Так, в 2009 році в ОЕСР (Організація економічного співробітництва і розвитку), що об'єднує різні країни світу, було підготовлено доповідь «Навички та компетенції XXI століття для учнів нового тисячоліття в країнах ОЕСР» (Ananiadou, Claro, 2009). У 2015 р. ОЕСР опублікувала результати п'ятирічного дослідження «Навички для розвитку суспільства. Сила емоційних і соціальних навичок», в якому було проаналізовано, як освіта впливає на особистий успіх тих, хто навчається, і розвиток суспільства в цілому. Результати цього дослідження показали, що емоційні й комунікативні якості здобувачів вищої освіти визначають життєвий успіх нітрохи не менше, ніж академічна успішність.

У зарубіжній освітній практиці емоційні й комунікативні якості розглядаються як *soft skills*, або «гнучкі» навички, які доповнюють *hard skills* – технічні / «тверді» / професійні навички. На відміну від останніх, які, як правило, добре вимірні, досить стійкі, ототожнюються з конкретними конструкціями, а також входять до складу посадових інструкцій і результатів навчання, *soft skills* носять універсальний характер, важливі для успішного професійного і життєвого самовизначення будь-якої людини, незалежно від професії. До їх числа відносять здатність до комунікації, лідерства, кооперації, дипломатії, вибудовування відносин; командні, публічні навички; вміння презентувати власні ідеї, креативно вирішувати відкриті завдання. Дані компетентності в сучасному світі розглядаються як важливий освітній результат, поряд з професійними компетентностями.

У 2018 року було прийнято 11 директив, які передбачають впровадження до 2020 року нових методів навчання і викладання для розвитку у студентів університетів ЄС *soft skills*. Був введений Європаспорт навичок (*Europass of skills*) на 26 мовах країн-членів ЄС. Аналітики *World Economic Forum* склали прогноз, в якому визначили десять ключових компетенцій, які будуть необхідними у 2020 році (Robles, 2016), згідно з яким найбільш вагомими компетентностями будуть вміння розв'язувати складні завдання, критичне мислення, креативність, вміння управляти людьми, навички взаємодії, емоційний інтелект, клієнтоорієнтованість, вміння вести перемови, приймати рішення. Зазначимо, що названі компетенції відносяться до *soft skills*.

У 2017 році була розроблена офіційно прийнята класифікація *soft skills* і пояснення до неї, що отримала назву «Європейські навички, компетенції, кваліфікації і види занять» (ESCO), що включає в себе 1384 навички та вміння, які є затребувані ринком праці (ESCO, 2017).

Як зазначають Ю.В. Дроздова та О.В. Дубініна, схожі тенденції в освітній політиці мають місце в США, Австралії, а також в Китаї й Малайзії. Феномен «*soft skills*» вивчався досить великими дослідницькими центрами Північної Америки, так, наприклад, Інститут майбутнього (*Institute for the Future*) підготував спільно з Університетом Фенікса в 2011 році на основі методології форсайта прогноз щодо розвитку затребуваних навичок на ринку праці (IFTF, 2011) (Дроздова, Дубініна, 2020).

Комплексне масштабне дослідження із залученням експертів (як представників роботодавців, так і вчених, що займаються дослідженням кваліфікацій і навичок робочої сили), проведене в 2009 році в рамках програми ЄС «Безперервне навчання Еразмус»

(Lifelong Learning Erasmus), виділив три групи навичок, що включають 22 навички: 1) особистісні навички; 2) соціальні навички; 3) методологічні навички (Ахрамович, 2018). Сьогодні вектор розвитку ринку праці орієнтується на навички міжособистісного спілкування (*interpersonal skills*), особистісний потенціал (*personal qualities*), навички побудови кар'єри (*career attributes*), що спонукає до розвитку нових тенденцій в освіті, створення сучасних освітніх технологій, пошуку альтернативних освітніх програм (Тілікіна, Кримова, 2020).

Дослідження щодо структурних зрушень транзитивного ринку праці здійснюються і в Україні (Ільбч, 2017; Молодь України – 2018, 2018). Так, А.Г. Зінченко, М.А. Саприкіна зазначають, що згідно дослідження, проведеного Центром «Розвиток КСВ» протягом липня-серпня 2016 року, найбільший попит серед українських роботодавців мають такі навички як вміння працювати в команді, комунікабельність, аналітичне мислення, здатність швидко навчатися, гнучкість, відповідальність, ініціативність, грамотна письмова та усна мова, емоційний інтелект (Зінченко, Саприкіна, 2016).

У Національному університеті «Києво-Могилянська Академія» у 2012 році розробили і презентували першу комплексну програму підготовки здобувачів вищої освіти до ринку праці «ПРОФІ+», яка передбачає оволодіння «*soft skills*» і є універсальною для всіх спеціальностей (Проект «ПРОФІ+», 2012).

Однак, необхідно зауважити, що в абсолютній більшості ЗВО України не приділяють належної уваги розвитку «*soft skills*», проте навчальні програми перенавантажені навчальними дисциплінами, які розвивають у студентів «*hard skills*», тобто «тверді» навички, пов'язані зі знанням фундаментальних та спеціальних дисциплін, здобуттям практичної підготовки тощо.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми. Аналіз результатів теоретичних напрацювань учених щодо формування професійних компетентностей та *soft skills* майбутніх перекладачів дав змогу констатувати низку *суперечностей* між: стрімким підвищенням вимог до якості надання перекладацьких послуг, яке виникло внаслідок активних процесів глобалізації та рівнем фахової підготовки з урахуванням *soft skills* здобувачів філологічних спеціальностей; потребою у висококваліфікованих перекладачах, здатних виступати ефективними посередниками між представниками різних культур та недостатньою сформованістю в них компонентів *soft skills* в цілому; необхідністю їх формування у майбутніх перекладачів і наявністю потенційних можливостей використання для цього інтерактивних методів навчання та недостатньою розробленістю науково обґрунтованої технології її формування.

Мета даної публікації – ознайомлення з системою *soft skills*, які необхідні майбутньому перекладачеві у його професійній діяльності та висвітлення можливостей для напрацювання цих вмінь в процесі навчання в магістратурі за освітньо-професійною програмою «Переклад (англійська)».

Методи дослідження. Для реалізації поставлених завдань та досягнення означеної мети використовувався комплекс таких загальнонаукових методів дослідження: *теоретичні*: аналіз філософської, психолого-педагогічної, філологічної літератури, синтез, індукція і дедукція, порівняння – для визначення ключових понять дослідження, виявлення особливостей фахової підготовки майбутніх перекладачів; сутності, структури, компонентів та показників рівня сформованості *soft skills* у здобувачів; узагальнення і систематизація концептуальних теоретичних положень – для розробки та обґрунтування технології формування *soft skills* у майбутніх перекладачів; *емпіричні*: анкетування, бесіда та педагогічне спостереження – для діагностики рівня сформованості *soft skills* майбутніх перекладачів.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні існують різні підходи до трактування *soft skills* та їх класифікації, що викликано контекстними підходами дослідників. У багатьох контекстах *soft skills* прирівнюються або використовуються як повні синоніми таких понять як *employability skills* (навички для працевлаштування), *people skills* (навички спілкування з людьми), *non-professional skills* (непрофесійні навички), *key skills* (основні навички), *skills for*

social progress (навички для соціального розвитку), навички XXI-го століття, *life skills* (життєві навички).

Науковці по-різному підходять до визначення сутності *soft skills* (англ. *soft skills* – «м'які навички» або «гнучкі навички»): особисті якості людини, які дозволяють взаємодіяти з іншими людьми більш ефективно і гармонійно (Давидова, 2015); комунікативні та управлінські таланти (Сосницькая, 2009); навички, які допомагають швидко знаходити спільну мову з оточуючими, встановлювати й підтримувати зв'язки, успішно презентувати власні ідеї, бути ефективним комунікатором і лідером (Гайдученко, Марушев, 2016) та інші.

Ще більше розмаїття можна побачити в підходах дослідників (О. Абашкіна, К.О. Коваль, Г. Корнюш, С. Сосницька) до переліку *soft skills*: лідерські якості та вміння працювати у команді, вміння навчати та проводити переговори, вміння ставити та досягати поставлених цілей, управління часом, цілеспрямованість, презентаційні навички, навички ефективної комунікації, стресостійкість, креативність, творчий підхід до вирішення завдань та аналітичні здібності тощо (Коваль, 2015; Корнюш, 2020); вміння переконувати, лідирувати, управляти, робити презентації, знаходити потрібний підхід до людей, здатність вирішувати конфліктні ситуації, ораторське мистецтво (Сосницькая, 2009); компетенції, що забезпечують особисту динаміку (почуття відповідальності, прагнення до досягнень, впевненість в собі, висока мотивація), область міжособистісних відносин (контактність, об'єктивна самооцінка, співчуття і співпереживання іншим людям), прагнення до успіху (самовіддача, мотивація до підтримки статусу, схильність до систематизації, ініціативність), витривалість (стійкість до критики, стійкість до невдач, позитивна емоційна установка, твердість життєвої позиції, задоволеність роботою) (Абашкіна, 2008); базові комунікативні навички, які допомагають розвивати відносини з людьми, підтримувати розмову, ефективно вести себе в критичних ситуаціях під час спілкування з оточуючими; навички *self-management*, які допомагають ефективно контролювати власний стан, час, процеси; навички ефективного мислення, які допомагають зробити життя і роботу більш системними і управлінськими навички, які потрібні людям на етапі, коли вони стають керівниками будь-яких бізнес-процесів (Шипилов, 2016).

На підставі аналізу підходів дослідників до класифікації *soft skills*, можна виокремити такі три групи: соціально-комунікативні навички (комунікативні навички, міжособистісні навички, групова робота, лідерство, соціальний інтелект, відповідальність, етика спілкування); когнітивні навички (критичне мислення, навички вирішення проблем, новаторське (інноваційне) мислення, управління інтелектуальним навантаженням, навички самонавчання, інформаційні навички, тайм менеджмент); 3) особистісні якості і складові емоційного інтелекту (емоційний інтелект, чесність, оптимізм, гнучкість, креативність, мотивація, емпатія). Слід зазначити, що, як в межах кожної категорії, так і між категоріями, окремі навички та якості перетинаються. Зрозуміло, що для різних видів діяльності пріоритетними є різні види *soft skills*.

Розглянемо саме сферу перекладацької індустрії з метою виокремлення необхідних видів *soft skills* для професійних перекладачів.

На практиці у будь-якій перекладацькій агенції задля дотримання термінів виконання замовлення зазвичай збирається команда, яка складається з менеджерів проєкту, редакторів та *Vendor* менеджера, дії якого спрямовані на підбір перекладачів. Часто в таких випадках залучаються декілька перекладачів, адже дуже важливо, аби людина працювала на «свіжу» голову. На цьому етапі відповідальність лягає на менеджера проєкту, який організовує зворотній зв'язок між всіма фахівцями та розподіляє завдання для виконавців за етапами. Йому необхідно щодня контролювати здачу матеріалу та надсилати переклад редактору. Як правило, будь-який проєкт завжди знаходиться під контролем одного з менеджерів перекладацьких проєктів. Для виконання перекладу відбираються перекладачі, професіонали, що працюють саме з тематикою замовлення. Перш ніж замовник отримає готовий переклад, він обов'язково пройде 2 етапи контролю якості.

Отже, у реальності робота на проєктом полягає не тільки в здійсненні перекладу. Насправді процесів набагато більше, ніж може здаватися на перший погляд. Сам переклад є теж складним процесом, який в свою чергу складається з обов'язкових етапів. Для будь-

якого бюро перекладів або агенції дуже важливо їх дотримуватись, аби завжди відповідати усім стандартам якості та бути впевненим в результаті.

Розглянемо низку етапів від самого початку – від отримання замовлення до його остаточної здачі.

Оцінка. Цей етап містить оцінку та підготовку матеріалів перед їх перекладом. Оцінюється стан документів та кількість перекладацьких сторінок (від цього залежить термін та вартість виконання проєкту). У випадку, якщо вихідний файл надіслано в електронному варіанті у вигляді скану, його треба розпізнати за допомогою спеціальної програми. Завдяки цьому, в кінцевому результаті, клієнтові надається файл зі збереженим форматуванням.

Переклад. Менеджер перекладацького проєкту аналізує тематику файлів, враховує побажання замовника та додаткові фактори (терміновість, специфіку та інше). На основі цих даних менеджер залучає одного або декількох (залежить від терміновості) перекладачів. І вже перекладач після отримання технічного завдання розпочинають роботу над проєктом.

Редагування. Коли переклад готовий, менеджер залучає редактора, який перевіряє переклад на предмет помилок та точності передачі змісту вихідного документа.

Коректура. На даному етапі менеджер передає відредагований переклад коректору, який додатково перевіряє текст, аби виключити помилки, одруківки та інші неточності.

Quality Assurance (перевірка якості). За допомогою спеціалізованих QA-програми (наприклад *Verifika*) додатково перевіряється відповідність цифр в вихідному документі та його перекладі, що дуже важливо для фінансових документів та текстів юридичної та медичної тематики.

У **результаті** виходить переклад найвищої якості, який відповідає усім вимогам клієнта. Якщо ж замовник не впевнений в якомусь моменті або ж має певні корективи, перекладацьке бюро завжди знаходиться на зв'язку та швидко реагує на усі запитання або побажання.

Отже, на практиці бачимо, що до процесу перекладу залучено декілька осіб, а кінцевий продукт – зона відповідальності не тільки одного перекладача, а й редактора, коректора та менеджера проєкту.

Після перевірки тексту перекладу редактором та коректором готовий переклад передається замовнику; виробничий ланцюжок успішно завершується та запускається новий проєкт.

Сьогодні багато перспективних перекладацьких агенцій окрім звичайних схем розподілу ролей у проєктах використовують нові системи менеджменту якості з метою її підвищення.

У цьому процесі перекладач, особливо недосвідчений, дуже часто служить свого роду «постачальником сировини» для редактора. Редактору нечасто вдається надати перекладачу відгук про переклад. У результаті перекладач може не знати, які зміни були внесені до тексту перекладу. Перекладач може навіть не мати щонайменшого уявлення про завдання, які йому треба буде розв'язати. Як результат, програють усі: перекладач не росте як професіонал; редактор повинен виправляти однакові помилки, які допустив перекладач; бюро перекладів має витратити більше грошей на виправлення помилок.

Якщо така ситуація триватиме роками, перекладач задовольняється роллю так званого «постачальника сировини» і навіть не намагається підвищувати кваліфікацію, сподіваючись, що за його спиною буде редактор, який виправить будь-яку помилку перекладача. Отже, спостерігаючи за діяльністю компаній, відзначаємо, що між учасниками перекладацького проєкту відбувається постійна взаємодія, створюються процеси, в яких перекладачі отримують оцінки за свої переклади, в результаті чого аналізують свої помилки і мають можливість оскаржувати певну оцінку з обґрунтуванням. Але сучасні перекладацькі агенції творчо підходять до цієї проблеми та застосовують нові схеми роботи та професійної комунікації, в яких перекладач отримує зворотній зв'язок від усіх задіяних осіб. Графічно процес комунікації в межах перекладацького проєкту можна представити графічно (рис. 1).

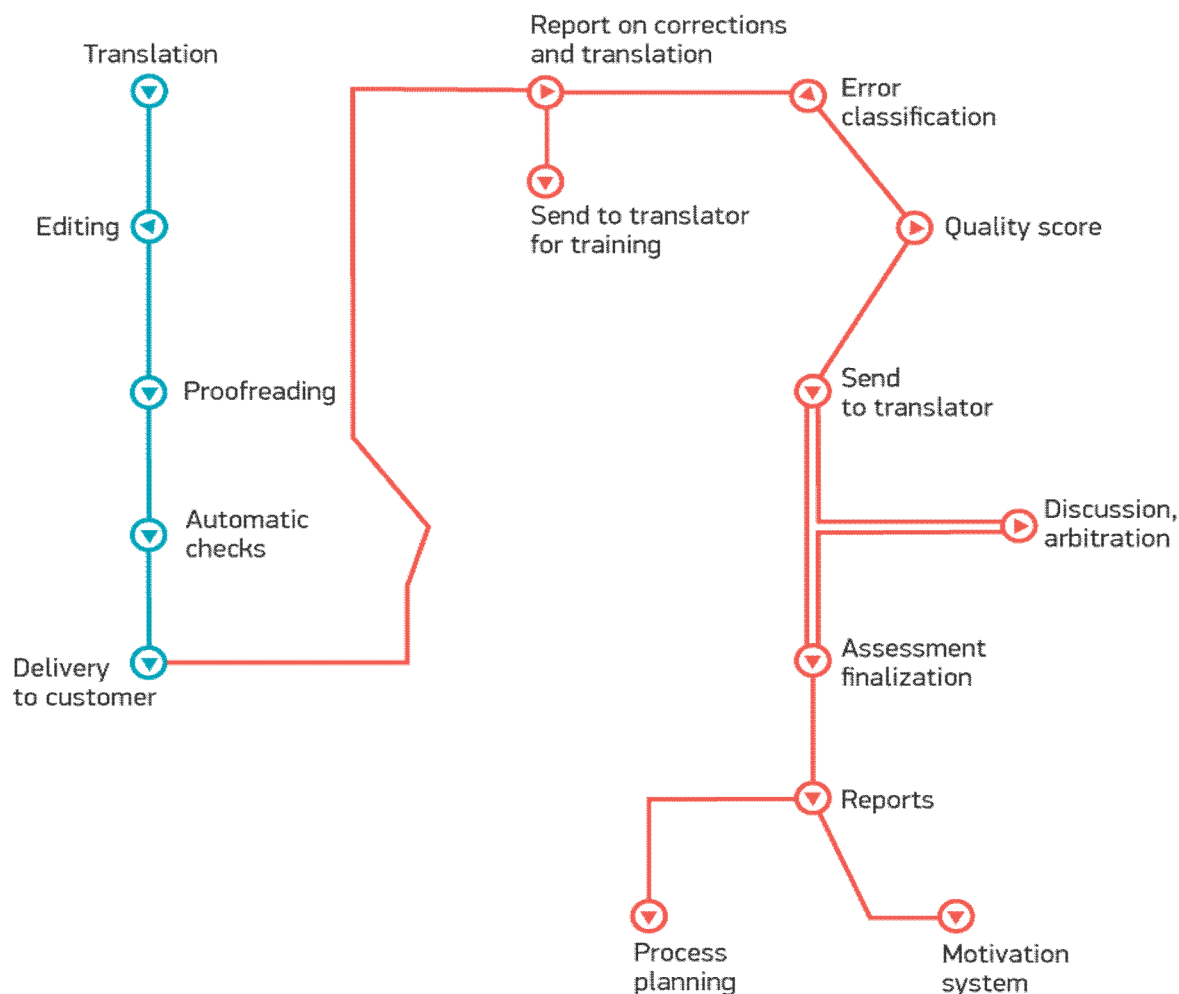

Рис. 1. Процес забезпечення якості перекладу в перекладацькій агенції

Отже, розглянемо питання, наскільки ж формування *soft skills* є важливим для майбутніх перекладачів.

Професія перекладача є публічною, а отже професіонал у галузі перекладу має бути яскравою, інтелігентною, творчою особистістю, яка здатна ідентифікувати комплексні проблеми в професійній галузі та пропонувати підходи до їх вирішення, що передбачає глибоке переосмислення наявних та створення нових цілісних знань та/або практики. Проте, актуальні професійні якості сьогодні передбачають обов'язкову наявність глибших, більш практичних, гнучких знань в межах професійних компетентностей. За твердженням К. Коваль, професійні вміння та навички застарівають, а «*soft skills*» є актуальними завжди (Коваль, 2015). Не претендуючи на повноту переліку, вважаємо, що важливими для майбутніх перекладачів набувають такі *soft skills*, як:

- *комунікативні вміння* (уміння слухати співрозмовника, вміння переконувати й аргументувати, презентувати себе і свої ідеї; вміння працювати в команді з метою вирішення колаборативних завдань, встановлення зав'язків та підтримання контактів, спілкування з аудиторією, моделювання стосунків з різними суб'єктами виробничого процесу; володіння невербальними засобами комунікації, здатність вирішувати конфліктні ситуації, ораторське мистецтво, лідерські якості);

- *когнітивні вміння* (критичне мислення, уміння вирішення проблем, інноваційне мислення, управління інтелектуальними навантаженнями, уміння самонавчання, інформаційні уміння, таймменеджмент);

- *управлінські вміння* (прогнозування, вміння згуртувати групу, вміння сформувати команду, вміння сформувати систему комунікацій в команді, вміння мотивувати учасників

команди, вміння здійснювати формальне та неформальне керівництво, вміння управляти собою та аудиторією);

– *стратегічні уміння* (стратегічне планування, прийняття стратегічних рішень, вміння працювати в умовах ризику, вміння делегувати повноваження);

– *уміння самоорганізації* (вміння ставити та досягати поставлені цілі, вміння *self*-менеджменту, самооцінки, саморефлексії, саморозвитку);

– *емоційні компетентності* (упевненість в собі, емпатія, почуття відповідальності, емоційний інтелект, стресостійкість, готовність сприймати критику й адекватно на неї реагувати, чесність, оптимізм, гнучкість, мотивація, емпатія).

Варто відмітити, що як в межах кожної категорії, так і між категоріями окремі навички, вміння та якості перетинаються. Проте наявність тієї чи іншої навички/вміння є значущим як окрема позиція, яка є складником вимог, які висуваються перед майбутнім фахівцем.

Крім зазначеного, перекладач має вміти розвивати *soft skills* у своїх колег, які дозволять їм бути успішним та ефективним у роботі завдяки високому рівню самоорганізації, якісному плануванню, ефективній комунікації.

Усвідомлюємо, що якщо за розвиток *hard skills* «відповідають» спеціальні навчальні дисципліни, вони «критичні» в короткостроковій перспективі, розвиваються швидше, з меншими зусиллями і гарантованим результатом (за умови наявності у здобувачів вищої освіти мотивації, здатності до навчання тощо), а також практично не схильні до зворотного розвитку, то *soft skills* розвиваються, найчастіше, стихійно. Вони «критичні» в довгостроковій перспективі, розвиток відбувається повільніше. Вони потребують більше зусиль, досягнення необхідного рівня не гарантоване («межа» компетентності, глибока інтеграція в структурі особистості), а в специфічних умовах і зовсім схильні до зворотного розвитку.

Усвідомлюємо, що провідною умовою забезпечення цілісності у розвитку *soft skills* є знання й розуміння майбутніми перекладачами завдань та контексту їх реалізації. Як доводить практика, формування та розвиток різних навичок та вмінь, не спираючись на цінності та пріоритети професійної діяльності, майже не призводить до очікуваних змін. Розуміння ж професійних завдань дозволяє визначити, які навички та вміння потрібні майбутньому перекладачеві, які навички та вміння будуть використовуватися, а які ні.

Як показує аналіз досвіду, на сьогодні існують два підходи до формування *soft skills*. Перший – навчати безпосередньо, вводячи окремі курси в рамках варіативного компоненту навчального плану. Другий підхід – використовувати потенціал усіх навчальних дисциплін у поєднанні з неформальною освітою, позанавчальною діяльністю. Обидва підходи є поширеними у ЗВО України.

Наш досвід демонструє, що доцільним є використання двох підходів. За цих умов нами було розроблено навчальний курс «Основи перекладацької діяльності», який було спрямовано на розвиток як професійних компетентностей, так і *soft skills*. Проте разом з цим викладачі під час вивчення інших навчальних дисциплін, передбачених освітньою складовою освітньо-професійної програми «Переклад (англійська)» підготовки здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти акцентували увагу на розвитку *softskills*.

Розкриємо окремі аспекти наших наробок. Так, формуванню *soft skills* у здобувачів другого (магістерського) рівня освітньо-професійної програми «Переклад (англійська)» сприяв навчальний курс «Основи перекладацької діяльності», зміст якого органічно поєднувався з традиційними дисциплінами циклу професійної підготовки. Цей курс містить два навчальні модулі:

МОДУЛЬ 1. *Translation project management*.

Translation project management. Translation project management software. Translation Style Guides as the list various clients' preferences. Budget of the project. Standards and format specifications. Reliability requirements. Technology to be used and company's resources. Office space and equipment available, deadlines and possibility of meeting them. Terms and conditions, as specified by the client. Training required and feasibility in terms of money, people and expectations, outsourcing needs and logistic constraints.

Information Management in the translation process. Information culture. Aligning technology and business strategy with information management for translation. Tools and techniques for information management in the translation process. Competencies to manage the project.

МОДУЛЬ 2. *Terminology management tools. Translation Quality Management System.*

Terminology management. Translation consistency and multilingual content quality. Terminology management tools are to improve translation quality and efficiency which helps to leverage already translated content to automatically build terminology databases that drive better translation accuracy on future projects.

Translation Quality Management: Principles and Methodology. Editing process of the translated text. Translation Review and Customer Feedback. Translation quality assurance. Quality Management Tools. Translation Quality Management System.

Навчальний матеріал першого навчального модуля включає розгляд таких питань: управління перекладацьким проектом; програмне забезпечення для управління перекладацькими проектами; керівництва зі стилю перекладу; бюджет проекту; стандарти та специфікації; вимоги до надійності; технологія, яка використовується, та ресурси компанії; наявні офісні приміщення та обладнання; правила та умови, визначені клієнтом; необхідна підготовка та доцільність з точки зору вартості, людей та очікувань, потреб аутсорсингу та логістичних обмежень.

Управління інформацією у процесі перекладу; інформаційна культура; узгодження технології та бізнес-стратегії з управлінням інформацією для здійснення перекладу; інструменти та методи управління інформацією в процесі здійснення перекладу; компетентності управління проектом.

Цей модуль характеризує невербальні аспекти комунікації та їх роль в урегулюванні стосунків, встановленні контактів; співвідношенням вербальних і невербальних засобів; розкриває особливості кодування – інтерпретації невербальної поведінки; характеристику невербальних каналів (міміка; жест; міжособистісний комунікативний простір; візуальна взаємодія; інтонація). Цей навчальний модуль отримав назву «*Менеджмент перекладацького проекту*».

Основу структури другого навчального модуля складають такі питання: управління термінологією; послідовність перекладу та якість змісту; інструменти управління термінологією, які мають покращити якість та ефективність перекладу, що допомагає використовувати вже перекладений текст для автоматичного створення баз даних термінології, які забезпечують кращу точність перекладу для майбутніх проектів. Управління якістю перекладу: принципи та методологія; процес редагування тексту перекладу; перевірка перекладу та відгуки клієнтів; забезпечення якості перекладу; інструменти управління якістю; система управління якістю перекладів.

Цей модуль містить інформацію про норми, термінологію, систему якості; вербальні засоби професійної комунікації всередині команди та з клієнтами; розкриває поняття: культура й стандарти перекладацької діяльності, мовленнєві моделі взаємодії «перекладач – редактор – перекладач – замовник». Він має назву «*Інструменти управління термінологічним банком. Система управління якістю перекладів*».

У процесі дослідження та впровадження нашого курсу ми усвідомлювали, що змістовно фокусуючи діяльність здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти за освітньо-професійною програмою «Переклад (англійська)» на розвиток *soft skills*, необхідно було змінити формати і технології взаємодії викладачів і здобувачів. Традиційні форми занять уже не цікаві для нового покоління здобувачів вищої освіти. На підставі опитування магістрів було з'ясовано, що їх захоплюють кейс-стадіз (аналіз конкретних ситуацій) (74,2%), мікрогрупові проекти (63,2%), імітаційна гра (симуляція) (60,6%), гейміфікація (57,8%), e-learning, (43,1%), технології фасилітації (59,4%).

Викладачі мали обрати серед різних методів навчання ті, які здійснюють:

– «запуск» внутрішніх механізмів саморозвитку, самореалізації й самовдосконалення особистості у різновидах діяльності;

– зміну стереотипів та усвідомлення необхідності особистісних змін;

– рефлексію власних досягнень у особистісному зростанні.

І як результат – набуття здобувачами власного досвіду, що є найпотужнішим стимулом для творчого оволодіння майбутньою професійною діяльністю.

Акцентуємо увагу на деяких з інтерактивних методів навчання. Завдяки реалізації *діалогічно-дискусійних* методів навчання (діалог, диспут, «мозковий штурм», лекція-діалог, проблемна лекція, лекція-аналіз конкретної ситуації, лекція-консультація), кожен здобувач вищої освіти отримав можливість викласти свої думки, моделювати власні судження по відношенню до проблем, що обговорювалися; відбувалася трансформація навчального процесу у взаємонавчання (колективне, мікрогрупове), співпрацю здобувачів і викладачів як рівноправних суб'єктів навчання на основі взаєморозуміння (формування спільного поля партнерів, що об'єднує їхні інтереси, дає змогу разом розглядати проблеми в конкретній ситуації), координації (погодженості, єдності дій, зусиль), узгодження (формування спільної мети, намірів, мотивації спілкування). Доцільним виявилось використання прийомів синектики (синектика – «об'єднання різнорідних елементів»), «Займи позицію» (забезпечує демонстрацію різних думок з теми, що розглядалася), «Вогонь по ведучому» (здобувачі завчасно готують проблемні питання, доповідач надає на них відповідь, наводячи докази). Здобувачі мали можливість реалізувати свою індивідуальну, особистісну позицію, принципово, з повагою ставиться до думки іншого і, за необхідності, коригувати власну позицію, що вимагало від викладача ставлення до магістра як до унікальної особистості.

Реалізація *ігрових методів навчання* передбачала моделювання професійних ситуацій, спільний аналіз та вирішення проблем, що сприяло виробленню власних цінностей, співробітництву. Увага була акцентована на: *ділових* (форма моделювання професійної дійсності, імітації конкретних професійно спрямованих, конфліктних ситуацій), *сюжетно-рольових* (імпровізоване розігрування заданої ситуації), *ситуативних* (представлення обраного для розігрування фрагмента професійно спрямованої ситуації та презентація здобувачами професійних або посадових обов'язків її учасників), *соціально-психологічних* (ігри з уявними ситуаціями, що передбачають відтворення складних ситуацій, які були реальною проблемою для певної кількості осіб; передбачають обов'язкове порівняння запропонованого здобувачами варіанту вирішення проблеми з фактичними рішеннями) іграх. Вони дозволяли кожному здобувачеві осмислити власний досвід, індивідуальні особливості, зокрема ті, що слугують джерелом бар'єрів комунікації, розкрити альтернативи поведінки у запропонованих ситуаціях, «примірити» їх на себе та апробувати їх на практиці. Серед технік реалізації вищезазначених ігрових методів було обрано: відображення, дублювання, ротація ролей, підтримка, стілець-співбесідник, німий помічник, перегравання, розстановка.

Вибір методів фасилітації («Світове кафе», «Відкритий простір», «Антимозковий штурм», «Динамічна фасилітація») обумовлений тим, що вони містять значні можливості: підвищують ефективність процесу групового прийняття рішень (аналіз ситуації; визначення варіантів вирішення проблеми; вибір кращого варіанту), створюють, підтримують клімат в групі (підвищують рівень залученості в процес обговорення; стимулюють ініціативу; спонукають до особистої відповідальності за процес і результат), забезпечують обмін досвідом між учасниками, сприяють персональному розвитку учасників.

Вагома роль була відведена роботі над проектом, що дає змогу задіяти в процесі навчання не тільки інтелект, досвід, свідомість здобувачів, а й їх почуття, емоції, вольові якості, сприяє «зануренню» в навчальний матеріал, визначенню особистістю свого емоційно-ціннісного ставлення до нього, підвищенню ефективності засвоєння, що дає відчуття успіху. Проектна робота передбачає включення механізмів запам'ятовування й відтворення інформації; передавання інформації іншим; застосування знань у варіативних ситуаціях; розуміння причинно-наслідкових зв'язків, співвідношення частин і цілого; наведення аргументів та доказів, перегрупування окремих частин і створення нового цілого тощо.

Здобувачі вищої освіти отримують можливість навчитися взаємодії, організованості, пунктуальності, умінню чітко й лаконічно висловлювати свої думки та ставити запитання, розуміти сутність проблем тих, з ким спілкуються, створюючи умови для взаємодії та

заохочуючи до колективної роботи там, де вона доцільна. Ефективність методу проєктів полягає в тому, що активна творча комунікація дозволяє здобувачеві усвідомити себе як комунікативну особистість, відкриває можливості для накопичення комунікативного досвіду через самореалізацію у різноманітних комунікаціях, які є специфічними процесами взаємообміну інформацією.

З метою з'ясування ефективності запропонованого підходу до розвитку *soft skills* здобувачів нами проводився моніторинг (на початку навчання та після двох семестрів навчання). Наведемо у нашій статті лише окремі результати. Ми використовували такий інструментарій: адаптований варіант методики С. Кагана для діагностики емоційного інтелекту (діагностовано три складових емоційного інтелекту: самооцінка, робота в команді, комунікативність), «Методика визначення рівня рефлексивності» (А. Карпов, В. Пономарьова), «Методика діагностики рівня емпатичних здібностей» (В. Бойко), Копінг-поведінка в стресових ситуаціях (С. Норман, Д. Ендлер та ін.) (діагностовано бар'єропревентивність), методика «Самоактуалізація особистості» (САМОАЛ) (виявлявся рівень контактності та гнучкості у спілкуванні).

Акцентуємо увагу на здатності до рефлексії власної діяльності. Завдяки використаним у процесі навчання технології ситуаційного навчання, діалогічно-дискусійних технологій, які трансформували навчальний процес у співнавчання, взаємонавчання, діалогічну взаємодію учасників навчального процесу кожному магістру було надано можливість висловитися й викласти свою думку, що дозволило отримати значні зрушення в рівні розвитку даної якості. Виявлено, що у багаторазових актах саморефлексії здобувачі самостійно відкривали власні позитивні й негативні якості, наприклад, відсутність уміння висловити власну позицію, побоювання, нерішучість, відсутність уміння ставити та досягати поставлені цілі тощо. Необхідно відзначити, що на початку навчання в магістратурі переважна більшість здобувачів нейтрально ставилася до будь-яких спроб замислитися над власним „Я”, об'єктивно проаналізувати рівень сформованості власних *soft skills*. Це мотивувалося тим, що самопізнання і самоспостереження вимагало певних інтелектуальних зусиль і витрат часу, які вони вважали недоцільними. Разом з тим, таке ставлення до самопізнання стримувало їх особистісний розвиток, внутрішні особистісні перетворення.

Співставлення даних свідчить про те, що відбулися значні якісні зміни у рівні сформованості у здобувачів емоційного інтелекту. Магістри навчилися самоспостерігати за власними проявами, усвідомлювати власні емоції й почуття.

Більш адекватною стала самооцінка, приріст склав (+20,4%). Збільшилась кількість здобувачів, які демонстрували високий рівень роботи в команді (+ 16,3%), тобто здатні організовувати інших, планувати діяльність; мотивувати інших до діяльності за допомогою позитивних емоцій; співпрацювати з іншими людьми; сприяти успішній діяльності за допомогою позитивних емоцій.

Щодо комунікативності, то отримано такі результати. Високий рівень сформованості даного складника виявлено у 42,4% здобувачів, які продемонстрували навички викликати захоплення, симпатію, впливати на людей на емоційному та підсвідомому рівні (харизма), отримувати задоволення від спілкування з іншими, турбуватися про них, бути відкритими новому досвіду.

Отримані дані підтвердили припущення про те, що розвиток емоційного інтелекту можливий завдяки впровадженню у навчальний процес мікрогрупових та групових форм роботи (вправ, спрямованих на формування вміння керувати своїми емоціями, знімати напругу в критичні хвилини, спостерігати за власними проявами, викликати захоплення, симпатію, співпрацювати з іншими людьми й отримувати задоволення від цього, досягнути свої почуття та почуття інших людей, мотивувати активну діяльність свою й оточуючих; самостійної роботи).

Щодо гнучкості у спілкуванні, то високий рівень за результатами тестування показали 53,9% здобувачів (приріст склав +16,8%).

Протягом навчання в магістратурі значно збільшилась кількість здобувачів, яких ми віднесли до високого рівня емпатії (з 13,9 до 41,7%). Що стосується бар'єропревентивності, то найсуттєвіші зміни стосуються зменшення низького рівня з 29,4% до 8,1%.

Бар'єропревентивність, що ґрунтується на усвідомленій необхідності запобігання бар'єрів професійної взаємодії і проявляється у професійно спрямованих діях, яким притаманні нестандартність, оригінальність, виявлення витримки, терпіння, спрямованість на компроміс, формувалася під час виконання тренінгових вправ тощо. Було виявлено, що в ситуаціях, коли здобувач реально відчуває труднощі, проблеми, стикається з бар'єрами, він усвідомлює особистісну значущість набуття бар'єропревентивності. І чим різноманітнішими були ролі здобувача, тим різнобічніше розвивалася його особистість, вироблялась гнучкість мислення, навички вирішення проблем, формувалася стресостійкість, готовність сприймати критику й адекватно на неї реагувати.

Висновки з дослідження і перспективи. Результати дослідження дозволяють зробити такі висновки: ринок праці сьогодні вимагає від особистості всебічного розвитку, який забезпечував би конкурентоспроможність фахівця вже на початку його професійної діяльності.

Але крім професійних знань та вмій майбутній перекладач має володіти системою «гнучких або соціальних» навичок, що носять назву *soft skills*. Напрацювання *soft skills* не є забаганкою, а об'єктивною вимогою ринку праці. Вища школа має реагувати на ці запити.

Отриманню базових знань та опануванню основних навичок *soft skills* у здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти за освітньо-професійною програмою «Переклад (англійська)» сприяв навчальний курс «Основи перекладацької діяльності», зміст якого органічно поєднувався з традиційними дисциплінами циклу професійної підготовки. Реалізація інтерактивних методів навчання була спрямована на розвиток *soft skills* у майбутніх перекладачів. Але для успішного формування вміння застосовувати ці навички у професійних ситуаціях здобувач має практикувати їх протягом всього навчання, оскільки вони мають тенденцію до зворотного розвитку. На сьогодні *soft skills* не тільки доповнюють *hard skills* та створюють нові можливості, вони ще сприяють розвитку та формуванню професійності.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Абашкіна О. Soft skills: ключ к карьере. // Справочник по управлению персоналом: научный журнал. – 2008. – № 9. – С. 124–126.
2. Ахрамович М.І. Softskills как ценностный компонент современного профессионального образования. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://elib.bsu.by/bitstream/123456789/165740/1/%D0%90%D1%85%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87_%D0%9E%D0%9216_%D0%A71-018-022.pdf (Дата звернення: 10.12.2020).
3. Гайдученко Е., Марушев А. Эмоциональный интеллект. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://l-a-b-a.com/lecture/show/99> (Дата звернення: 10.12.2020).
4. Давидова В. Слушать, говорить и договариваться: что такое soft skills и как их развивать. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://theoryandpractice.ru/posts/11719-soft-skills> (Дата звернення: 15.12.2020).
5. Дроздова Ю. В., Дубініна О. В. Концептуальні підходи до визначення «soft skills» у сучасних освітніх та професійних моделях / «Soft skills – невід'ємні аспекти формування конкурентоспроможності студентів у XXI столітті». – Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2020. – 90 с.
6. Зінченко А.Г., Саприкіна М.А. Навички для України 2030: погляд бізнесу. Київ, ТОВ «Видавництво «ЮСТОН», 2016. – 36 с.
7. Лыч Л.М. Структурні зрушення транзитивного ринку праці: теорія та методологія регулювання: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. екон. наук: спец. 08.00.07 "Демографія, економіка праці, соціальна економіка та політика". – Київ, 2017. – 40 с.
8. Коваль К.О. Развитие «soft skills» у студентів – один з важливих чинників працевлаштування: Вісник Вінницького політехнічного інституту, 2015. № 2. – С. 162-167.
9. Корнюш Г. Формування м'яких навичок у студентів закладів вищої освіти в контексті навчання іноземних мов// Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки. 2020, № 36 (2020). – С. 99-110.
10. Молодь України — 2018: результати репрезентативного соціологічного дослідження / Міністерство молоді та спорту України. Тернопіль: ТОВ "Терно-граф", 2018. – 72 с.
11. Проект «ПРОФІ+» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.ukma.edu.ua/index.php/news/632-vidbuvsya-pershi-modul-programi-profi-vidguki-organizatoriv-ta-studentiv> (Дата звернення: 10.01.2021).
12. Сосницькая О. SOFT SKILLS: мягкие навыки твердого характера [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://be-st.ru/blog/13> (Дата звернення: 10.01.2021).

13. Тілікіна Н.В., Кримова М.О. Навички XXI століття як умова виходу молоді на ринок праці / Інвестиції: практика та досвід № 5-6, 2020. – С. 21-28.
14. Шипилов, В. Перечень навыков soft-skills и способы их развития [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://www.cfin.ru/management/people/dev_val/softskills.shtml. (Дата звернення: 10.01.2021).
15. Ananiadou K., Claro M. 21st Century Skills and Competences for New Millennium Learners in OECD Countries // OECD Education Working Papers. 2009. No. 41. Paris: OECD Publishing. doi: 10.1787/218525261154.
16. Development and implementation of quality management systems in translation agencies. 2015. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://technolex.com/articles/development-andimplementation-of-quality-management-systems-in-translation-agencies.html> (Дата звернення: 15.10.2020).
17. ESCO Handbook: European Skills, Competences, Qualifications and Occupations. EC Directorate E, 2017. – 67 p.
18. Europe needs better jobs for better-matched skills. – Cedefop survey. (2015). [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.cedefop.europa.eu/en/news-andpress/press-and-media/press-releases/europe-needs-better-jobs-bettermatched-skills-edefop> (Дата звернення: 15.10.2020).
19. Project Management Methodologies: Selecting, Implementing, and Supporting Methodologies and Processes for Projects. – Information Resources Management Association. – IRI, 2015. – V. 1-4.
20. Robles M.M. Executive Perceptions of the Top 10 Soft Skills Needed in Today's Workplace. – Business Communication Quarterly. – 75 (4). – 2016. – P. 453–465.

REFERENCES

1. Abashkina, O. (2008). Soft skills: klyuch k karjere [Soft skills: key to a career], Spravochnyk po upravleniyu personalom: nauchnyj zhurnal, vol. 9, P. 124–126.
2. Achramovich, M. (2018). Soft skills kak tsennyiy komponent sovremennoogo professionalnogo obrazovaniya [Soft skills as valuable component of modern professional education], <http://elib.bsu.by/handle/123456789/165740>. Accessed 10 Dec 2020
3. Gaiduchenko, Ye., Marushev, A. (2016). Emotsionalniy intellekt [Emotional intellect], <http://l-a-b-a.com/lecture/show/99>. Accessed 05 Nov 2019
4. Davydova, V. (2015). Slushat, govorit i dogovarivatsa: chto takoe soft skills i kak ikh razvivat [Listen, speak and come to conclusion: what soft skills mean and how to develop them], <http://theoryandpractice.ru/posts/11719-soft-skills>. Accessed 15 Dec 2020
5. Drozdova, Yu., Dubinina, O. (2020). Kontseptualni pidkhody do vyznachennia «soft skills» u suchasnykh osvitynikh ta profesiynykh modeliakh [Conceptual approaches to soft skills definition in modern educational and professional models], «Soft skills – nevidiemni aspekty formuvannia konkurentospromozhnosti studentiv u XXI stolitti». – Kyiv.: Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t, 2020. – 90 p.
6. Zinchenko, A.H. and Saprykina, M.A. (2016). Navychky dlia Ukrainy 2030: pohliad biznesu [Skills for Ukraine 2030: a business perspective], TOV "Vydavnytstvo "YuSTON", Kyiv, Ukraine. – 36 p.
7. Il'ich, L.M. (2017). Strukturni zrushennia tranzytynoho rynku pratsi: teoriia ta metodolohiia rehuliuвання [Struktural shifts of the transitional labour market: theory and methodology of regulation], Abstract of Doctor of Economic Sciences Thesis, Ptoukha Institute for Demography and Social Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine. – 40 p.
8. Koval, K.O. (2015). Rozvytok «soft skills» u studentiv – odyn z vazhlyvykh chynnykiv pratsevlashuvannia [Soft skills development in students – one of the most important aspects to be employed], Visnyk Vinnytskoho politekhnichnoho instytutu, № 2, Pp. 162-167.
9. Kornius, H. (2020). Formuvannia miakyykh navychok u studentiv zakladiv vyshchoi osvity v konteksti navchannia inozemnykh mov [Forming soft skills at higher educational establishment students while foreign languages teaching], Vykladannia mov u vyshchykh navchalnykh zakladakh osvity na suchasnomu etapi. Mizhpredmetni zviazky, № 36 (2020), Pp. 99-110.
10. Ministry of Youth and Sports (2017). Molod' Ukrainy — 2017: rezul'taty reprezentatyvnoho sotsiologichnoho doslidzhennia [Youth of Ukraine - 2017: results of a representative sociological survey], TOV "Terno-hraf", Ternopil, Ukraine, 72 p.
11. Проект «ПРОФИ+» (2012). Proiekt «PROFI+» [«PROFI+» Project], <https://www.ukma.edu.ua/index.php/news/632-vidbuvsya-pershi-modul-programi-profi-vidguki-organizatoriv-ta-studentiv>. Accessed 10 Jan 2021
12. Sosnitskaya, O. (2009). SOFT SKILLS: myagkiye navyki tverdogo kharaktera [Soft skills: soft skills of solid character], <http://be-st.ru/ru/blog/13>. Accessed 10 Jan 2021
13. Tilikina, N.V., Krymova, M.O. Navychky XXI stolittia yak umova vykhodu molodi na rynek pratsi [Skills of the XXI century as means to enter the labour market], Investytsii: praktyka ta dosvid. № 5-6, P. 21-28.
14. Shipilov, V. (2016). Perechen navykov soft-skills i sposoby ikh razvitiya [Soft skills list and the ways of their development], http://www.cfin.ru/management/people/dev_val/softskills.shtml. Accessed 10 Jan 2021
15. Ananiadou, K., Claro, M. (2009). 21st Century Skills and Competences for New Millennium Learners in OECD Countries, OECD Education Working Papers, No. 41, Paris: OECD Publishing.
16. Development and implementation of quality management systems in translation agencies (2015).: <https://technolex.com/articles/development-andimplementation-of-quality-management-systems-in-translation-agencies.html>. Accessed 15 Oct 2020.
17. ESCO. (2017). ESCO Handbook: European Skills, Competences, Qualifications and Occupations. EC Directorate E, 67 p.

18. Europe needs better jobs for better-matched skills. – Cedefop survey. (2015). <http://www.cedefop.europa.eu/en/news-andpress/press-and-media/press-releases/europe-needs-better-jobs-bettermatched-skills-cedefop> Accessed 15 Nov 2020
19. Project Management Methodologies. (2015). Project Management Methodologies: Selecting, Implementing, and Supporting Methodologies and Processes for Projects. Information Resources Management Association, IRI, vol. 1-4.
20. Robles, M.M. (2016). Executive Perceptions of the Top 10 Soft Skills Needed in Today's Workplace, Business Communication Quarterly, 75 (4), P. 453–465.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Наталія Зінукова – доктор педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри англійської філології та перекладу Університету імені Альфреда Нобеля.

Наукові інтереси: методика навчання перекладу.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Nataliia Zinukova – Doctor of Science in Pedagogy, Associate Professor, Head of the English Philology and Translation Department at Alfred Nobel University, Dnipro.

Scientific Interests: translators'/interpreters' training methods.

УДК 811.161.2

DOI: 10.36550/2522-4077-2021-1-193-412-418

МІЖМОВНА ОМОНІМІЯ У САМОСТІЙНІЙ ПОШУКОВІЙ РОБОТІ СТУДЕНТА ТЕХНОЛОГІЧНОГО ЗВО

Наталія НАУМЕНКО (Київ, Україна)

ORCID: 0000-0002-7340-8985

e-mail: lyutik.0101@gmail.com

НАУМЕНКО Наталія. МІЖМОВНА ОМОНІМІЯ У САМОСТІЙНІЙ ПОШУКОВІЙ РОБОТІ СТУДЕНТА ТЕХНОЛОГІЧНОГО ЗВО. У статті на основі спільних наукових досліджень викладачів та студентів Національного університету харчових технологій (Київ) у галузі лексикології фахового мовлення встановлено специфіку міжмовної омонімії як особливого лінгвістичного масиву, виявлено основні правила користування подібними лексемами у спілкуванні та в перекладі фахових текстів, а також утверджено принципи зіставного вивчення омонімів у різних мовах як чинники розвитку навичок самостійної пошукової діяльності студентів нефілологічного закладу вищої освіти.

Ключові слова: іноземні мови, науковий пошук, студент, міжмовні омоніми, переклад, лексика, граматики.

NAUMENKO Nataliia. INTER-LINGUISTIC HOMONYMY IN THE INDIVIDUAL RESEARCH WORK OF THE STUDENT MAJORING IN TECHNOLOGY. The author of this article based her work on the materials of integrate scientific researches in the field of professional communication lexicology, accomplished by teachers and students of the department of foreign languages for specific purposes at National University of Food Technologies (Kyiv). What was taken into consideration for these studies was the specific terminology of technological, technical, and economical specialties majored at NUFT. Firstly, the inter-linguistic homonymy was affirmed as the lexical massif requiring the special attention in translation of professionally oriented texts (whenever the words from different languages are spelt or pronounced approximately the same way) in order not to allow confusing the homonymic terms and, furthermore, distorting the content of the initial text. Secondly, the main rules of using the indicated words in communication were displayed (for instance, referring to different dictionaries; combining the dubious lexemes in a logically coherent sentence as a didactic method; searching for the meanings of frequently confused words in the context of literary works, mostly poems and song lyrics thanks to their meter and rhyme as the mnemonic factors). Finally, the importance of juxtaposition methods in studying the homonyms in various languages, aimed to help the students of non-philological high schools develop their skills of individual scientific research work, was established, with additional substantiation by the lists of homonyms created by both teachers and students. What is more, such a list can include the examples of inter-linguistic homonyms borrowed from other fields of sciences as well as from various languages, besides English, which would be quite a convincing evidence of the students' versatile experience attained during their studies at NUFT.

Keywords: foreign languages, scientific research, student, inter-linguistic homonymy, translation, lexis, grammar.

Постановка проблеми. Головною особливістю дослідження міжмовної омонімії є те, що кожне зіставлення певної конкретної пари мов з метою виявлення певних спільних чи відмінних рис є унікальним за своєю суттю, оскільки передбачає врахування їхнього щораз нового ступеню спорідненості, типологічних характеристик тощо. Існує багато й інших специфічних для кожної з порівнюваних мов інтра- та екстралінгвістичних чинників, які при взаємодії на міжмовному рівні приводять до щораз інших результатів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У дефініціях міжмовних явищ пропонується обов'язкове зазначення конкретних порівнюваних мов. Учені, які досліджували «міжмовні омоніми» (М. Кочерган, Б. Антоненко-Давидович), «часткові інтернаціоналізми» (Фаїна Циткіна), «фальшивих друзів перекладача» (К.Г.М. Готліб, А. Білецький, К. Чуковський, Ю. Ковалів), стверджують, що наявні розбіжності фонетико-графічного та формально-граматичного оформлення паралельних слів у кожній мові є закономірними. У своєму тлумаченні міжмовної омонімії (паронімії) О. Пономарів акцентує: мовці мають приділяти значну увагу не лише самостійним, а й службовим частинам мови, передусім – прийменникам «у» та «в», «з-за», «заради», «через» та іншим (Пономарів, 2001: 108-109).

Ще у 70-х роках XIX ст. П. Грабовський, навіть не вживаючи зазначеного терміна, студіював міжмовні омоніми у російських перекладах поезії Шевченка і на цьому ґрунті робив висновки про художню вартість останніх: *«Д. Білоусов... не розуміючи первотвору або забувши, що українське “подивлюся” та московське “подивлюся” се – не рівнознака... вийшов не переклад, а якась нісенітниця, однаково прикра як для українця, так і для москаля»* (Грабовський, 1954: 85).

Своєю чергою, К. Чуковський у книзі «Високе мистецтво. Принципи художнього перекладу» висловив доречну й нині пропозицію «укладати словники таких мовних примх» – міжмовних омонімів, неправильне вживання яких здатне поставити перекладача у незручне становище, аж до перелицювання «Вавилонської вежі» (Tower of Babel) у вежу імені письменника Ісаака Бабеля (Чуковский, 2008: 125-126). Ця робота ще чекає на своїх виконавців, хоча на деяких Інтернет-сайтах (www.cambridgeenglish.org) таблиці міжмовних омонімів виставлено як навчальний матеріал; та й студентів може зацікавити таке творче завдання.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. У роботі з міжмовними омонімами варто зважати на явище, яке Фаїна Циткіна визначає як **множинність різних варіантів перекладу слова** (Циткіна, 1988: 49), додамо також – і різних варіантів його семантичної перцепції. Воно важливе у навчанні англійської мови «з нуля», так само як і в роботі з так званими «несправжніми початківцями». Для цієї вікової категорії непоодиноким є вимова нової англійської лексеми як написаної кириличними літерами. Так, слово «sake» (пиріг) початківці іноді прочитують як «саке» (японський алкогольний напій), слово «baby» (немовля) – як «баби» (старі жінки), слово «rot» (горщик) – як «рот», назву марки спортивного одягу Puma – як «Рита», а більш поетичні за світоглядом малюки – як «рима».

Актуальним питання розрізнення міжмовних омонімів лишається у проблемі створення та розвитку **електронних перекладачів**. Нинішній варіант Google-перекладача видається більш довершеним у сенсі роботи з фразеологізмами, зокрема й науковими термінами, а також із власними назвами та іменами, ніж його попередник – «Плай». Цей останній сьогодні перетворився на об'єкт гумористичних оповідей, на вірєць такого пасажу з есе І. Андрусяка «Не для читання»: *«Якось здуру тим «Плаєм» пройшовся – потім довго реготав, бо французя Роже де Костера «переплаїло» на Пику де Багаття»* (Андрусяк, 2009: 126).

Тому на **омонімію та паронімію у комп'ютерному перекладі фахових текстів** слід звертати особливу увагу. Адже у науковій мові наявна велика кількість термінів багатозначних, які внаслідок «плаєвих» інтерпретацій могли набути несподіваних метаморфоз. Із досвіду автора цієї статті: словосполучення *важкі метали, винна кислота, захворювання почек, домашня птица* машина перекладала як *трудные (правильно тяжелые) металлы, виновная (винная) кислота, захворювання бруньок (нирок), домашня пташка (свійська птиця)*. Омонімічні конструкції *безалкогольних напоїв* перетворювалися на *безалкогольных напитков* (правильно *напитков*); натхненниця Сергія Єсеніна *Августа*

Міклашевська – на *Серпня Міклашевська*; мени *ніж* тридцять – на *менше ніж* тридцять (*менше тридцяти*). Був навіть і такий курйоз: *об этом уже в следующей главе – про цього вулжа в наступній голові* (Ткаченко, 2004: 216). Термін *столовая свекла* текстові редактори попередніх поколінь перекладали англійською мовою як *restaurant beet*, коли «столовая» сприймалося не як прикметник, що безперечно малося на увазі, а як іменник (Науменко, 2010: 28).

Формулювання цілей статті. Мета цієї роботи – на основі аналізу міжмовної омонімії в європейських мовах, насамперед англійській та українській, установити специфіку функціонування цього лексичного масиву в дидактичних матеріалах, пов'язаних із найважливішими аспектами вивчення іноземної мови, та його роль у розвитку пошукової роботи студента у напрямі дослідження етимології слова, зіставлення його значень та знаходження потрібної в певному контексті лексики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Хрестоматійними прикладами міжмовних омонімів для студентів різних спеціальностей Національного університету харчових технологій стали такі: українське *луна* «відгомін, відлуння» – італійське, іспанське або молдавське *luna* «місяць», українське *черствий* «твердий, несвіжий (хліб)» – чеське *cerstvý* «свіжий», українське *магазин* «крамниця» – англійське *magazine* «журнал», українське *академік* «член академії наук» – польське *akademik* «студентський гуртожиток», німецьке *Akademiker* «людина з вищою освітою», українське *артист* «актор, музикант, співак» – французьке *artiste*, англійське *artist* «художник» (Кочерган, 2001: 124; Пономарів, 2001: 201; Чуковский, 2008: 127), що їх вони знаходили як у науковій, так і в художній літературі.

Водночас міжмовні омоніми, що їх традиційно називають «фальшивими друзями перекладача», можуть стати «справжніми», корисними у дидактичному сенсі – адже в українській мові є слова, що збігаються з ключовими для певного граматичного правила англійськими. Зважаючи на настанову О. Пономаріва щодо тонкощів міжмовної омонімії у роботі зі службовими словами, звертаємо увагу передусім на допоміжні лексеми та деякі лінгвістичні терміни англійської мови. Наприклад, нижче наведено пояснення правила утворення вищого ступеня прикметника з застосуванням міжмовних омонімів, їхніх значень і перекладів:

Більша ніж **more**, світліша ніж **less***:
Аналітична форма вищого ступеня

Утворені *афіксальним* способом прикметники (тобто з компонентами *-ant, -ate, -ent, -ous, -ive, -able, -ible, -ful* etc.) вимагають аналітичної форми ступеня. Для збільшення – слово “**more**”. Для зменшення – “**less**”.

1. *Important* – **more** / **less** important;
2. *Accurate* – **more** / **less** accurate;
3. *Intelligent* – **more** / **less** intelligent;
4. *Famous* – **more** / **less** famous;
5. *Sensitive* – **more** / **less** sensitive;
6. *Enjoyable* – **more** / **less** enjoyable;
7. *Legible* – **more** / **less** legible;
8. *Fruitful* – **more** / **less** fruitful.

* Для довідки: *лес* (нім. *Löss*) – гірська порода світло-жовтого кольору.

Додатковим матеріалом для такої роботи може служити звернення до Інтернет-ресурсів, у котрих наведено чимало взірців перекладу фраз із фаховою термінологією. Наприклад, дописувачі блогу LiveJournal оперують лексемами з царини комп'ютерних

технологій, пропонуючи до творчої інтерпретації такий дотепний вислів: *Click here to get more information* – Клацніть тут, щоб отримати **more** інформації (Кормилицын, 2019).

Подібним чином можливо роз'яснити й спосіб утворення аналітичної форми найвищого ступеня, де головним є слово «most». Оскільки золотим правилом англійської мови є вживання у цьому випадку означеного артикля «the», слід навести аналогію між допоміжною лексемою «most» і українським «міст», іншими словами – «наведення мостів» між артиклями та прикметниками початкової форми.

Порівняно нещодавно в українській ужитковій мові закріпилося запозичене слово «презент» – «подарунок». Отже, і ця лексема може стати помічною в поясненні правила утворення та вживання англійських часів групи Present (у даному значенні – теперішні), нюанси якого можна трактувати як ситуації придбання та вручення подарунків:

Оказія перша – повторювана ситуація. My brother **gives** me cross stitch kit for a **present** every birthday.

Оказія друга – відома істина. The **present** brings more pleasure if it is given wholeheartedly.

Оказія третя – планування за розкладом. **Next weekend** we go to the Central Store to buy a **present** for our mommy.

Оказія четверта – умовне речення першого типу. **If you give** her a cross stitch kit for a **present**, she **will** walk on air.

Міжмовні омоніми часто працюють на краще засвоєння правила в сукупності з омонімами власне англійської мови. Для цього доцільно застосувати мнемонічні вірші, подібні до твору К. Сміт: «*If your mom wants a robot / To clean, cook and sew, / She might get a made maid / From a factory, you know*» (Лебединская, 2006: 181) із мовним коментарем: «made maid» – «штучна дівчина», робот-хатня робітниця.

Не можна не зауважити, що модальні дієслова англійської мови практично всі мають свої омонімічні відповідники. У результаті спільних зі студентами НУХТ спостережень виявлено модальні лексеми-омографи: «**can**» – дієслово «могти (бути здатним)» та іменник «бляшанка», «**may**» – дієслово «могти (мати дозвіл)» та іменник «травень» (у цьому разі слово May пишеться з великої літери); **омофони** «**be**» (бути) та «**bee**» (бджола), «**need**» (мати потребу) та «**knead**» (місити тісто), «**would**» (допоміжне у конструванні конструкцій умовного способу, форм часу Future-in-the-Past тощо) та «**wood**» (ліс, деревина). Це дає підстави сприймати дану категорію дієслів як особливий «тайнопис», розшифрування якого для студентів полягає не лише в засвоєнні правила, а й створенні прикладу речення-моновірша, у котрому вжито обидва омоніми. Наприклад: «It's good to be a bee», «I would go and bring some wood».

Не менш ніж граматику, студіювання міжмовних омонімів допомагає засвоювати англомовну лексику, передусім фахову для різних спеціальностей НУХТ – технологічних, технічних або економічних. Є в англійській мові низка слів, які виступають омонімами водночас у кількох, а іноді й більш ніж десяти мовах. Варто навести результати наукової співтворчості зі студентами нашого університету в цій царині: «май» у російській мові – назва місяця травня, в українській або чеській – синонім слова «зілля» або дієслово «маяти» у формі наказового способу; в італійській – прислівник зі значенням «ніколи»; у китайській мові, згідно з тональним і графічним оформленням, цей склад має багато значень, одне з яких – «купувати»; у деяких тюркських «май» – це відповідник українського «жир». Своєю чергою, слово «жир» у казахській мові означає «пісня», а у французькій – «оберт» (від цього походить лексема «автожир» як літальний апарат – прототип вертольота). В українській мові «тиш-» – лише корінь іменника «тиша» і похідних від нього, а от у німецькій воно означає «стіл», а в узбецькій – «зуб».

Українське «бір» (сосновий ліс) дещо співзвучне з англійським іменником «beeg», німецьким Bier (в обох мовах – «пиво») та турецьким числівником «big» («один»).

Українське «яма» – заглибина у землі, а японське – навпаки: «гора». Українське «плуг» – знаряддя для орання землі, а його англійський омограф «plug» – «штепсельна вилка». Пошук таких слів є своєрідною ланцюговою реакцією, результатом якої є поповнення індивідуального лексикону студента і дедалі більше зацікавлення етимологічними аспектами.

Міжмовна омонімія часто виявляється в зіставленні слів, котрі є запозиченнями з грецької або латини – як для англійської, так і для української мов. Такими є словесні пари: українське *комплексія* «будова тіла, статура» – англійське *complexion* «колір обличчя», українське *геніальний* «винятково талановитий» – англійське *genial* «добрий, веселий», українське *композитор* «автор музики» – англійське *compositor* «складальник у друкарні». «Чому це детектив, побачивши, що у співрозмовника руки забруднені типографською фарбою, розпізнав у ньому композитора?» – дивувався К. Чуковський, читаючи сучасні йому переклади оповідань про Шерлока Холмса (Чуковский, 2008: 126). Однак, беручи до розгляду внутрішню форму кожного окремого слова, зважимося на висновок, що такі збіги не випадкові:

- за кольором обличчя, як і за типом статури, лікарі майже точно визначають стан здоров'я;
- композитор пише музику вручну, а складальник верстає написані ноти для подальшого тиражування;
- винятково талановита людина часто має добру та веселу вдачу.

Крилатим висловом стало запитання професора Анатолія Ткаченка, виголошене під час захисту дипломної магістерської роботи в Інституті філології КНУ імені Тараса Шевченка і передруковане в кількох варіаціях: «Що таке вербалізація – чи не від слова *верба*?» (Ткаченко, 2008: 204). Таке запитання виникло цілком закономірно. Адже у класичній латині *verbum* означало «слово» в однині, а множиною цієї лексеми якраз і було «верба» з наголосом на першому складі. В англійській мові значення слова «*verb*» звузилося до поняття «дієслово», але для українського студента асоціація з плакучим деревом таки лишається міцна.

Майбутні технологи харчових продуктів, у тому числі оздоровчого призначення, оперують у власних наукових дослідженнях поняттям «дієта» в значенні «спеціально розроблений харчовий раціон для корегування стану здоров'я», і тому певне збентеження в них викликає поява цього іменника в англомовних працях, які торкаються побіжно або й зовсім не стосуються суто лікувального харчування. Розгадка цього феномена – в етимологічному словнику: англійське «*diet*», яке означає «харчовий раціон» загалом, а не лише лікувальний, є похідним від грецького «*diaita*», котре має ще ширше значення – «спосіб життя» (Большой, 2002: 251). Отже, у тлумаченні усіх зазначених слів отримуємо символічний трикутник: «здоров'я – харчування – спосіб життя».

Висновки та перспективи подальших досліджень. Застосовуючи у поясненні граматичних правил або лексичних нюансів іноземної мови подібний дидактичний засіб, викладач має доцільно висвітлити здобувачам вищої освіти усі його стилістичні тонкощі – побутування у мові повсякденного вжитку, науковій та художній творчості, значення кожного окремого слова та його омонімічного відповідника в рідній мові. До того ж, можна апелювати до досвіду сучасних українських студентів, які вивчали іноземні мови, окрім англійської, бували за кордоном та можуть поділитися власними спостереженнями.

Відтак у нашій «НУХТівській» колекції, разом із вищезгаданими словесними парами, з'явилися й такі: українське *крам* «товар для продажу» – англійське *cram* «зубріння», українське *економія* «заощадження» – англійське *economy* «економіка як галузь суспільного життя». Із інших мов: українське *кантор* (церковний співак) – польське *kantor* (пункт обміну валют), українське *друг* «приятель» – чеське *druh* «гатунок», українське *квітень* – чеське *květen* (травень), українське *коло* (круг) – чеське *kolo* (велосипед), українське *літак* (літальний апарат) – чеське *leták* (рекламна листівка), українське *газувати* (насичувати воду вуглекислотою) – чеське *hazovat* (укидати), українське *собор* «великий храм» – чеське *soubor* «зібрання», англійське *tilt* (навіс) – литовське *tiltas* (міст). Один із студентів-економістів

самостійно дійшов до етимології литовського *gugsijės* («вересень», вимовляється «руксієс»): «руками сіяти».

Таким чином створюється мотивація не лише для запам'ятовування граматичних правил іноземної мови, а й для самостійної пошукової роботи у напрямі лексикології – навіть для студентів нефілологічного профілю, якими є майбутні технологи харчової промисловості. Надалі подібна робота допоможе студентам формувати навички аналізу профільної наукової літератури, уміло послуговуватися метамовою фахових методик, доцільно організовувати та проводити наукові дослідження – і, нарешті, добре засвоїти іноземну мову.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Андрусак І. Дуби і леви: збірка есеїв. Київ: Грані-Т, 2009. – 168 с.
2. Білецький А. О. Про мову і мовознавство: навч. посібник. Київ: АртЕк, 1997. – 223 с.
3. Большой иллюстрированный словарь иностранных слов: 17 000 сл. Москва: ООО «Издательство АСТ», 2002. – 960 с.
4. Грабовський П. А. Московські переклади творів Шевченкових. *Про літературу*. Київ: ДВХЛ, 1954. – С. 78–93.
5. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства: підручник. Київ: ВЦ «Академія», 2000. – 368 с.
6. Лебединская Б. Я. Английская грамматика в стихах: пособие по английскому языку. Москва: АСТ, 2006. – 20 с.
7. Науменко Н. В., Галузинська Л. І., Колосюк В. О. Ділове спілкування: курс лекцій для студентів спеціальності «Готельно-ресторанна справа». Київ: НУХТ, 2010. – 111 с.
8. Пономарів О. Д. Культура слова: Мовностилістичні поради. Київ: Либідь, 2001. – 240 с.
9. Ткаченко А. О. Ой у полі вербалізація, а під нею глобалізація... *Науковий збірник на пошану професора Н.М. Шляхової*. Одеса: Астропринт, 2008. – С. 204–216.
10. Циткина Ф. А. Терминология и перевод (К основам сопоставительного исследования). Львов: Высшая школа, 1988. – 157 с.
11. Чуковский К. И. Высокое искусство. Принципы художественного перевода. Санкт-Петербург: Авалон; Азбука-Классика, 2008. – 448 с.
12. Кормилицын С. В. Голый проводник под вагоном и прочие прелести. URL: <https://serh.livejournal.com/275684.html> (дата звернення 25.10.2020).

REFERENCES

1. Andrusyak, I. (2009). *Duby i levy: zbirka eseyiv* [Oaks and Lions: Collection of Essays]. Kyiv: Grani-T, 168 p.
2. Biletskiy, A. O. (1997). *Pro movu i movoznavstvo: navch. posibnik* [On Language and Linguistics: A Workbook]. Kyiv: ArtEk, 223 p.
3. Bolshoy (2002). *Bolshoy illyustrirovanny slovar inostrannykh slov: 17 000 sl.* [The Great Illustrated Dictionary of Foreign Words: 17,000 entries]. Moscow: ООО «Izdatelstvo AST», 960 s.
4. Grabovskiy, P. A. (1954). *Moskovski pereklady tvoriv Shevchenkovikh // Pro literaturu* [Shevchenko's Works as Translated by Muscovites // On Literature]. Kyiv: DVKhL, pp. 78–93.
5. Kochergan, M. P. (2000). *Vstup do movoznavstva: pidruchnyk* [Introduction to Linguistics: A Workbook]. Kyiv: VTs «Akademiya», 368 p.
6. Lebedinskaya, B. Ya. (2006). *Angliyskaya grammatika v stikhakh: posobie po angliyskomu yazyku* [English Grammar in Verses: A Workbook on English Language]. Moscow: AST, 220 p.
7. Naumenko, N. V., Galuzinska, L. I., Kolosyuk, V. O. (2011). *Dilove spilkuvannya: kurs lektsiy dlya studentiv spetsialnosti «Gotelno-restoranna sprava»* [Business Communication: Course of Lectures for the Students Majoring in Hotel and Restaurant Business]. Kyiv: NUKhT, 111 p.
8. Ponomariv, O. D. (2001). *Kultura slova: Movnostylistychni porady*. Kyiv: Lybid, 240 p.
9. Tkachenko A. O. (2008). *Oy u poli verbalizatsiya, a pid neyu globalizatsiya... // Naukoviy zbirnyk na poshanu profesora N.M. Shlyakhovoyi* [Oh, There's a Verbalization in the Field, and a Globalization beneath It... // The Scientific Collection in the Honor of Professor N. Shlyakhova]. Odessa: Astroprint, pp. 204–216.
10. Tsitkina, F. A. (1988). *Terminologiya i perevod (K osnovam sopostavitelnogo issledovaniya)* [Terminology and Translation: Towards the Basis of Juxtaposition Research]. Lvov: Vysshaya shkola, 157 p.
11. Chukovskiy, K. I. (2008). *Vysokoe iskusstvo. Printsipy khudozhestvennogo perevoda* [The High Art. Principles of Artistic Translations]. Sankt-Peterburg: Avalon; Azbuka-Klassika, 448 s.
12. Kormilitsyn, S. V. (2019). *Golyy provodnik pod vagonom i prochie prelesti* [The Naked Conductor under the Wagon and Some Other Nice Things]. URL: <https://serh.livejournal.com/275684.html> (data zvernennya 25.10.2020).

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Наталія Науменко – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри іноземних мов професійного спрямування Національного університету харчових технологій.

Наукові інтереси: українська та зарубіжна поезія, методика викладання української та іноземної мови, культурологічні аспекти здорового способу життя.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Nataliia Naumenko – Doctor of Philological Sciences, Professor, Professor of the Department of Foreign Languages for Specific Purposes at National University of Food Technologies (Kyiv, Ukraine)

Scientific Interests: Ukrainian and foreign poetry, methodic aspects of teaching Ukrainian and foreign languages, culturological aspects of healthy lifestyle.

УДК 811.16(072)

DOI: 10.36550/2522-4077-2021-1-193-418-422

ФОРМУВАННЯ ЛІНГВІСТИЧНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ НА ЗАНЯТТЯХ ЗІ «ВСТУПУ ДО СЛОВ'ЯНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ»

Тетяна НЕСТЕРЕНКО (Кропивницький, Україна)

ORCID ID: 0000-0001-8987-4350

e-mail: tetiananesterenko1207@gmail.com

НЕСТЕРЕНКО Тетяна. ФОРМУВАННЯ ЛІНГВІСТИЧНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ НА ЗАНЯТТЯХ ЗІ «ВСТУПУ ДО СЛОВ'ЯНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ». Статтю присвячено визначенню шляхів формування лінгвістичних компетентностей на заняттях зі «Вступу до слов'янської філології». Визначено мету й завдання дисципліни, сформульовано проблемні питання, робота над якими формує компетентності майбутнього вчителя-філолога. Запропоновано структуру та прогнозований результат вивчення курсу – перелік предметних компетентностей. Визначено перспективні завдання курсу: розвивати лінгвістичне мислення студентів, здатність розуміти й ілюструвати дію мовних законів, аналізувати, синтезувати, бачити причинно-наслідкові зв'язки, що існують у мові.

Ключові слова: славістика, дисципліни історико-лінгвістичного циклу; вступ до слов'янської філології, історична граматики, лінгвістичні компетентності.

NESTERENKO Tetiana. FORMING OF LINGUISTIC COMPETENCIES IN THE COURSE OF «INTRODUCTION TO SLAVIC PHILOLOGY». The article deals with the ways of forming of linguistic competencies in the course of «Introduction to Slavic philology». The author formulates the goal of the course: to enhance the special training of future Ukrainian language and literature teachers; prepare them for the linguistic disciplines of historical cycle «Historical grammar» and «History of Ukrainian literary language». Determines the main questions, answers to which promote forming of linguistic competencies, which are important for comprehensive education of a future philologist. What is the origin of Slavs and what territory can be considered their ancestral home? What does Proto-Slavic language represent, when did it exist, did modern Slavic languages retain their most ancient features? When and how did Old Slavic language emerge, what effect did it cause on other Slavic languages and why did it stop its development? Did Slavs have script in pre-Cyrillic age and when and how did Ukrainian script form? What is the relation between two Slavic alphabets – Cyrillic and Glagolitic, and how did Cyrillic script influence the formation of Ukrainian language's graphic system? What traits must be at the basis of modern classification of Slavic languages? The main goals of the course are: to gain knowledge about ancient history of Slavs and Proto-Slavic language, its general laws and partial processes that left a mark in modern Slavic languages, Ukrainian among them; to determine the origin of Slavic script; gain knowledge about the first written literary language of Slavs – Old Slavic; master Cyrillic graphic, learn to read and interpret ancient Slavic texts; gain knowledge about the modern Slavic nations, as well as traits and classification of modern Slavic languages.

The goals of the course determine the structure of its content modules:

Module 1. Slavs in ancient times.

Module 2. Proto-Slavic language.

Module 3. Old Slavic language.

Module 4. Origin of Slavic script. Graphic of the ancient Slavic monuments.

Module 5. Slavic nations and languages.

The course develops the students' linguistic thinking, teaches them to understand and illustrate the use of language laws, analyze, synthesize and see the cause and effect connections that exist in language.

Key words: Slavistics, disciplines of historically-linguistic cycle; introduction to Slavic philology, historical grammar, linguistic competencies.

Постановка проблеми. «Вступ до слов'янської філології» – одна з важливих лінгвістичних дисциплін, яка читається на 1 курсі філологічних факультетів. Курс є

органічним компонентом науки про слов'ян – славістики та невід'ємною частиною філології як науки. Для студентів-філологів «Вступ до слов'янської філології» стає першою навчальною дисципліною історико-лінгвістичного циклу, спрямованою на усвідомлене розуміння того, що мова в усіх своїх проявах є результатом її життя в часі, а структура кожної мови, зокрема й української, не може бути глибоко зрозумілою без знання власної історії та порівняння з давніми й сучасними спорідненими мовами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Традиції вивчення «Вступу до слов'янської філології» пов'язані з іменем українського мовознавця, доктора філологічних наук, професора П. П. Чучки, який розробив програму, сформулював мету й завдання та головні напрями вивчення дисципліни. Павло Павлович є автором першого в Україні навчального посібника «Вступ до слов'янської філології» у двох частинах (Чучка П. П., 1988 – Ч. 1; 1999 – Ч. 2).

Проте, як стверджує Г. Півторак, навчальні посібники, якими могли скористатися студенти аж до 2008 року, не могли задовольнити тогочасних потреб з багатьох причин: «Вступ до слов'янського мовознавства» М. К. Грунського (1941, 1946) давно став бібліографічною рідкістю, «Вступ до слов'янської філології» П. П. Чучки, хоч і був виданий у двох частинах (Чучка, 1998; Чучка, 1999), проте характеризувався дуже стислим викладом і через невеликий тираж не набув значного поширення, а аналогічні праці зарубіжних славістів В. І. Собинникова, А. Є. Супруна, К. Хоралека в Україні були майже недоступні й давно застаріли. До того ж вони зорієнтовані на інший контингент користувачів і, цілком природно, не враховували належною мірою українського матеріалу (Півторак, 2008: 133–136).

Подією в слов'янському мовознавстві став вихід у 2008 році (перше видання) та 2013 році (друге видання, виправлене й доповнене) першого в Україні підручника «Вступ до слов'янської філології» В. В. Лучика (Лучик, 2008; Лучик, 2013). Ця праця відповідає всім канонам праці такого типу, її створення проф. В. В. Лучик почав іще під час роботи на кафедрі української мови Кіровоградського (тепер Центральноукраїнського) державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, а продовжив на посаді завідувача кафедри загального і слов'янського мовознавства Національного університету «Києво-Могилянська академія», тож, за словами Г. П. Півторака, «відчувається досвідченість автора не тільки як ученого-славіста, але і як професора-викладача (Півторак, 2009: 133–136).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Методика вивчення мовних курсів історичного плану ставала предметом наукового зацікавлення в статтях О. І. Крижанівської «Навчальні курси історичного мовного циклу в підготовці філологів в українській вищій школі» (Крижанівська, 2000: 19–23), Ж. В. Колоїз «Роль «Історичної граматики української мови» в підготовці вчителя-словесника» (Колоїз, 2010: 239–250), Т. А. Нестеренко «Наступність у навчанні мовознавчих дисциплін історичного циклу» (Нестеренко, 2017: 251–258) та ін., але особливості курсу «Вступ до слов'янської філології» не отримали належного методичного висвітлення.

Цілі статті й постановка проблеми. У роботі маємо на меті визначити роль курсу «Вступ до слов'янської філології» у філологічній освіті, окреслити компетентності, які формує навчальна дисципліна в майбутнього вчителя української мови та літератури.

Виклад основного матеріалу дослідження. Слов'янська філологія – сукупність гуманітарних наук, які вивчають культурне надбання слов'ян чи окремих слов'янських народів шляхом мовного й стилістичного аналізу писемних текстів.

«Вступ до слов'янської філології» як навчальна дисципліна має передусім пропедевтичну мету – розширити й поглибити спеціальну підготовку майбутнього вчителя української мови та літератури; підготувати студентів до роботи над лінгвістичними дисциплінами переважно історичного циклу, надавши необхідну базу знань для засвоєння навчальних курсів «Історична граматика» та «Історія української літературної мови».

За словами П. П. Чучки, «для того, щоб студент міг зіставляти факти, явища, процеси, які мають місце в історії української мови з фактами, явищами і процесами в історії

культури інших слов'ян, він мусить мати якийсь мінімум відомостей про всю сукупність мов та їх носіїв; його необхідно зорієнтувати в основних віхах історії матеріальної та духовної культури слов'янських народів» (Чучка, 1988: 8). Тільки за таких умов ця інформація матиме системний характер і буде поглиблювати теоретичну підготовку філолога.

Труднощі в засвоєнні дисципліни передусім пов'язані з обмеженістю базових знань, на які може опиратися студент під час вивчення «Вступу до слов'янської філології». Це культурно-історичні відомості про найдавніші слов'янські племена, перші слов'янські державні утворення зі шкільного курсу історії; загальні лінгвістичні уявлення про походження української лексики, класифікацію слов'янських мов, історичний розвиток української мови та роль просвітителів Кирила і Мефодія в розвитку української писемності, узяті зі шкільного курсу української мови; фрагментарні дані про літописи, які вивчають у розділі «Давня література» на уроках української літератури в середній школі.

Натомість у результаті вивчення курсу студенти отримують украй необхідні для всебічної освіти майбутнього філолога, учителя української мови та літератури мовно-історичні й соціально-культурні відомості. «Вступ до слов'янської філології» дає відповіді або спрямовує до пошуку шляхів розв'язання цілої низки важливих питань славістики. Деякі з них пропонуємо окреслити глибше.

Питання перше. **Звідки походять слов'яни та яку територію можна вважати їх прабатьківщиною?** Ця проблема належить до найбільш дискусійних і навряд чи колись буде остаточно розв'язана. Причиною є відсутність писемних історичних відомостей про найдавніший період життя народів і племен, які з часом почали іменувати себе слов'янами та часто відсутність комплексного підходу до аналізу дотичних фактів і явищ. І все ж ці знання є важливими, бо дають змогу здійснити етнічну самоідентифікацію, учать критичну оцінювати наукові джерела з проблеми, аналізувати мовні та позамовні факти, синтезувати дані з різних галузей науки. Студенти розглядають гіпотези прабатьківщини слов'ян (прибалтійську, дунайсько-карпатську, вісло-одерську, вісло-дніпровську тощо), знаходять найбільш переконливі аргументи на користь тієї чи тієї теорії.

Питання друге. **Що собою репрезентує праслов'янська мова, коли вона існувала, чи зберегли сучасні слов'янські мови свої найдавніші риси?** Загальні знання про особливості мовного утворення, яке ми називаємо праслов'янською мовою, є вкрай важливі для розуміння витоків будь-якої слов'янської мови, у тому числі й української. Звичайно, ми не розглядаємо праслов'янську мову як предмет спеціально вивчення, бо жодної писемної пам'ятки, яка б відображала її реальні фонетичні, лексичні чи граматичні особливості, не існує, а цей період у розвитку слов'янських мов називають дописемним. Студенти повинні усвідомити, що праслов'янська мова є праматір'ю для всіх слов'янських мов, а її роль у становленні порівняльно-історичного мовознавства виняткова. Маємо на меті розглянути підходи до періодизації праслов'янської мови та основні фонетичні особливості цих періодів: тенденцію до висхідної звучності та пов'язані з нею часокількісне вирівнювання голосних, монофтонгізацію дифтонгів, виникнення носових, початкові зміни сполук *or, *ol, *er, *el, перебудову складової системи праслов'янської мови, а також наслідки палаталізаційних процесів під впливом [j] та голосних переднього ряду. У такий спосіб готуємо теоретичне підґрунтя для успішного засвоєння курсу «Історична граматика», у рамках якого викладач зможе сконцентрувати увагу на власне українських процесах у мові.

Питання третє. **Коли і як виникла старослов'янська мова, який вплив спричинила на інші слов'янські мови й чому перестала розвиватися?** Розгляд питання про роль старослов'янської мови слід пов'язати з появою перших державних утворень у слов'ян та постатями просвітителів Кирила і Мефодія. Студенти повинні акцентувати увагу на наддіалектному й суто літературному характері цієї мови, якою не говорив жодний слов'янський народ, спростувати хибне уявлення про старослов'янську мову як мову-основу для всіх слов'янських мов. Натомість усвідомити її вплив на розвиток літератури та освіти, витворення літературних мов слов'янських народів, які знаходилися під релігійним впливом

Візантії, зокрема й старої української літературної мови, розуміти місце старослов'янської мови в класифікації слов'янських мов.

Питання четверте. **Чи існувала писемність у слов'ян у докириличну епоху? Коли і як виникла українська писемність?** Маємо на меті, опираючись на лінгвістичні й екстралінгвістичні дані, спростувати панівну теорію, що писемність у слов'ян не раніше IX століття разом із запровадженням християнства. Опановуючи цю тему, студенти вчать знаходити й систематизувати наукові факти, шляхом дискусії отримувати відповіді на проблемні питання.

Питання п'яте. **Як між собою співвідносяться дві слов'янські абетки – кирилиця і глаголиця та який вплив спричинило кириличне письмо на формування графічної системи української мови?** У рамках цього питання маємо на меті розглянути гіпотези про походження двох відомих слов'янських абеток, аргументувати більш давній характер глаголиці відносно кирилиці; порівняти глаголичну й кириличну графіку, довести, що кириличне письмо було покладене в основу сучасного українського алфавіту; схарактеризувати глаголичні й кириличні писемні пам'ятки, які дійшли до нашого часу. Найголовнішим прикладним завданням є навчити студентів читати й інтерпретувати кириличні тексти.

Питання шосте. **Які ознаки повинні бути покладені в основу класифікації слов'янських мов? Чи є альтернативи загальновідомій тричленній класифікації?** Студентів слід ознайомити із загальними характеристиками сучасних слов'янських народів, продемонструвати ознаки, що доводять їхні етнічні зв'язки та генетичну спорідненість слов'янських мов. Розглянути різні підходи до класифікації слов'янських мов, особливу увагу приділити типології мов. Далі розглянути кожен мову зокрема, висвітлюючи при цьому її поширеність, основні писемні пам'ятки з фіксацією її рис, становлення літературної мови, найхарактерніші фонетичні та граматичні особливості сучасної літературної мови, ступінь її вивченості, діалектне членування сучасних народних говорів тощо.

Пошук відповідей на ці питання зумовлює завдання курсу «Вступ до слов'янської філології», головними з яких є отримати знання про давню історію слов'ян та праслов'янську мову, її загальні закони та часткові процеси, які мають відбиток у сучасних слов'янських мовах, зокрема й українській; з'ясувати походження слов'янської писемності; отримати відомості про першу писемно-літературну мову слов'ян – старослов'янську; опанувати кириличну графіку, навчитися читати й інтерпретувати давні слов'янські тексти; отримати знання про сучасні слов'янські народи, та характеристики й класифікацію сучасних слов'янських мов.

Завдання курсу визначають його структуру:

Змістовий модуль 1. Слов'яни в давні часи.

Змістовий модуль 2. Праслов'янська мова.

Змістовий модуль 3. Старослов'янська мова.

Змістовий модуль 4. Виникнення слов'янської писемності. Графіка слов'янських пам'яток.

Змістовий модуль 5. Слов'янські народи і мови».

У результаті вивчення «Вступу до слов'янської філології у студента повинні сформуватися такі предметні (лінгвістичні) компетентності:

1) здатність висловлювати переконливі концепції історії давніх слов'ян та їхніх мов, праслов'янську мову, старослов'янську мову як унікальне культурне явище.

2) здатність знаходити й пояснювати праслов'янські риси, що мають відбиток у сучасних слов'янських мовах, зокрема українській.

3) здатність визначати шляхи виникнення й побутування старослов'янської мови, особливості її графіки й писемності, характеризувати старослов'янську лексичну, фонетико-фонологічну, граматичну систему, їхній вплив на формування інших слов'янських літературних мов;

4) здатність читати та інтерпретувати давні слов'янські тексти, писані кирилицею;

5) здатність визначати загальні характеристики сучасних слов'янських народів, демонструвати ознаки, що засвідчують їхні етнічні зв'язки та генетичну спорідненість;

6) здатність інтерпретувати різні підходи до класифікації слов'янських мов, надаючи перевагу типології мов. виокремлювати спільне й відмінне в слов'янських мовах задля усвідомлення самобутності української мови.

Усі ці компетентності становлять основу однієї з ключових компетентностей учителя-філолога – здатності поєднувати славистичні традиції з досягненнями сучасної науки в галузі теорії й історії української мови і використовувати їх у практиці навчання української мови і літератури в закладах середньої освіти (рівень базової середньої освіти).

Висновки та перспективи подальших досліджень. «Вступ до слов'янської філології» як одна з важливих лінгвістичних дисциплін покликана створити комплексне уявлення про мову й культуру давніх і сучасних слов'янських народів та підготувати студентів до вивчення дисциплін мовно-історичного циклу. Перспективним завданням курсу є розвинути лінгвістичне мислення студентів, учити їх розуміти та ілюструвати дію мовних законів, аналізувати, синтезувати, бачити причинно-наслідкові зв'язки, що існують у мові.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Колоїз Ж. В. Роль «Історичної граматики української мови» в підготовці вчителя-словесника. *Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. 2010. Вип. 5. С. 239–250. URL: <https://doi.org/10.31812/filstd.v5i0.915>
2. Крижанівська О. І. Навчальні курси історичного мовного циклу в підготовці філологів в українській вищій школі. *Наукові записки. Серія Філологічні науки*. Кіровоград, 2000. Вип. 22. – С. 19–23.
3. Лучик В. В. Вступ до слов'янської філології : підручник. К. : Академія, 2008. – 344 с.
4. Лучик В. В. Вступ до слов'янської філології : підручник. 2-е вид., випр. і доповн. К. : Академія, 2013. – 344 с.
5. Нестеренко Т. А. Наступність у навчанні мовознавчих дисциплін історичного циклу. *Наукові записки. Серія : Філологічні науки, (мовознавство)*. Кропивницький, 2017. Вип. 151. – С. 251–258.
6. Півторак Г. Рецензії. *Мовознавство*. 2009. № 3–4. С. 133–136. – Рец. на кн. : Лучик В. В. Вступ до слов'янської філології : підручник. К. : Академія, 2008. – 344 с.
7. Чучка П. П. Вступ до слов'янської філології. У 2-х ч. К., 1988. Ч.1. 78 с.; 1999. Ч. 2. – 76 с.

REFERENCES

1. Koloiz, Z. V. (2010). Rol «Istorychnoi hramatyky ukrainskoi movy» v pidhotovtsi vchytelia-slovesnyka. [Role of «Introduction to Slavic philology» in training of a language teacher]. Kryvyi Rih: Kryvyi Rih State Pedagogical University.
2. Kryzhanivska, O. I. (2000). Navchalni kursy istorychnoho movnoho tsykladu v pidhotovtsi filolohiv v ukrainskii vyshchii shkoli. [Courses of historical linguistic cycle in training of philologists in Ukrainian higher education]. Kirovohrad: Volodymyr Vynnychenko Kirovohrad State Pedagogical University.
3. Luchyk, V. V. (2008). Vstup do slovianskoi filolohii: pidruchnyk. [Introduction to Slavic philology: textbook]. Kyiv: Akademia.
4. Luchyk, V. V. (2013). Vstup do slovianskoi filolohii: pidruchnyk. 2-e vyd., vypr. i dopovn. [Introduction to Slavic philology: textbook, 2nd edition, corrected and updated].
5. Nesterenko, T. A. (2009). Nastupnist u navchanni movoznavchykh dystsyplin istorychnoho tsykladu. [Continuity in teaching linguistic disciplines of historical cycle]. Kirovohrad: Volodymyr Vynnychenko Kirovohrad State Pedagogical University.
6. Pivtorak, H. (2008). Retsenzii. Movoznavstvo. Rets. na kn. : Luchyk V. V. Vstup do slovianskoi filolohii: pidruchnyk. [Reviews. Linguistics. Review for Luchyk, V. V. Vstup do slovianskoi filolohii: pidruchnyk]. Kyiv: Akademia.
7. Chuchka, P. P. (1999). Vstup do slovianskoi filolohii. U 2-kh ch. [Introduction to Slavic philology. In 2 parts]. Kyiv.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тетяна Нестеренко – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови ЦДПУ ім. В. Винниченка.

Наукові інтереси: функційна грамика української мови, слов'янська філологія.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Tetiana Nesterenko – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor at the Department of Ukrainian Language at Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Scientific interests: functional grammar in Ukrainian language, Slavic philology.

УДК 811.161.2'36:808.5

DOI: 10.36550/2522-4077-2021-1-193-422-428

ТИПОВІ ПОМИЛКИ У ВЖИВАННІ ДІЄСЛІВНИХ ФОРМ ЯК НАСЛІДОК ПРОГАЛИН У ШКІЛЬНІЙ ОСВІТІ

Олеся ПРОЦЕНКО (Київ, Україна)

ORCID: 0000-0002-0029-5078

e-mail: sonrick@ukr.net

ПРОЦЕНКО Олеся. ТИПОВІ ПОМИЛКИ У ВЖИВАННІ ДІЄСЛІВНИХ ФОРМ ЯК НАСЛІДОК ПРОГАЛИН У ШКІЛЬНІЙ ОСВІТІ. У статті проаналізовано основні групи дієслівних помилок: дієслово-зв'язка «бути» в теперішньому часі, віддієслівні іменники, пасивні дієслова на -ся, пасивні дієприкметники, надлишкові конструкції, активні дієприкметники теперішнього часу, безособові дієслова на -но/-то, лексичні помилки. Появу таких помилок пов'язано з прогалинами в шкільних підручниках. Рекомендовано доповнити навчальну програму з української мови темами, які піднесуть культуру мови випускників шкіл.

Ключові слова: дієслово, помилка, ненормативні конструкції, культура мови, підручник.

PROTSENKO Olesia. TYPICAL ERRORS IN THE USE OF VERBAL FORMS AS A CONSEQUENCE OF GAPS IN SCHOOL EDUCATION. Verb is the most important part of speech because it is the syntactic and communicative center of the sentence. So the verb form errors is an important problem of culture of language. The mediaproducts (215 texts of different information genres) of first year students from the Institute of Journalism of the Taras Shevchenko National University of Kyiv was analyzed. A classification of typical errors of verbs forms was suggested. Gaps in the school education (on the material of schools textbooks was analyzed) are the main cause of the following verb errors: verb-conjunction "to be" in the Present, verb nouns, passive verbs, passive participle, active participle, impersonal verbs, redundant constructs, lexical errors. The topics to supplement the school program of language was suggested. It is recommended to omit the verb-conjunction in the present tense; prefer verb forms, not nouns; use active constructions, not passive ones; not to use active present participles; the instrumental case of nouns should be used in the instrumental, not in the subjective sense; use adjectives as a predicate to describe the subject; not to use stationery and tautological constructions; distinguish the meaning of Ukrainian and Russian tokens.

Keywords: verb, error, non-normative constructs, culture of language, textbook.

Постановка проблеми. Дієслово – центральна частина мови з кількох причин: по-перше, у синтаксичному плані дієслово через свою валентність організує структуру речення; по-друге, з комунікативного погляду дієслівний характер мовлення віддзеркалює динаміку життя. Нормативність вживання дієслівних форм становить вагому частку загальної культури мови, забезпечує точність висловлення й комунікативний успіх.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У шкільній програмі з української мови дієслову відведено значну частку навчального плану (початкові, базові відомості про дієслово як частину мови учні дізнаються в молодшій школі, а поглиблено вивчають у 7 класі), що охоплює такі теми: основні дієслівні форми та їхня роль у реченні (мовленні); граматичні категорії дієслів; питання ортографії; пунктуація; словотвір дієслова (Глазова, 2020; Горошкіна, 2015; Єрмоленко, 2017; Заболотний, 2018; Ющук, 2015). Ці теми в шкільних підручниках розкриті повно і системно.

Неоднозначно подано тему про активні дієприкметники теперішнього часу на -учий(-ючий) / -ачий(-ячий). У розділі «Творення дієприкметників» ці форми згадано в усіх підручниках. Але, наприклад, в підручнику (Глазова, 2020) в кількох вправах (вправа 224, 225, 226) вживання активних дієприкметників теперішнього часу визнано за «гандж» і названо «мовними покручами» (за С. Караванським). А в підручнику (Заболотний, 2018) в особливостях вживання вказано, що «активні дієприкметники теперішнього часу вживаємо рідко. Замість них використовуємо описові форми» (Заболотний, 2018: 72). Схоже подано і в інших підручниках (Єрмоленко, 2017: 84; Ющук, 2015: 117).

Поради щодо вживання дієслівних форм подано в довідниках (Б. Антоненка-Давидовича, І. Вихованця, К. Городенської, С. Караванського, О. Курило, Н. Непийводи,

О. Пономарева, Є. Чак та інших) і в наукових розвідках (Т. Бондаренко, Л. Боярської, М. Гінзбурга, І. Мариненко, Н. Шульської та інших). Проблема в тому, що основним джерелом знань залишається підручник, далеко не кожен педагог-мовник і не кожен школяр шукає додаткову інформацію в інших публікаціях.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми. Попри повноту і різносторонність розгляду теми «Дієслово» у школі творчі роботи випускників засвідчують прогалини мовної підготовки в аспекті вживання дієслівних форм, внаслідок чого тексти звучать обтяжено, неприродно. Покращити мовну культуру можна шляхом корегування змісту навчальної програми, враховуючи поради науковців і визначивши помилкобезпечні місця в сучасних українськомовних текстах.

Постановка завдання. Мета цього дослідження – запропонувати доповнення до шкільної програми з української мови в розділі «Дієслово» на основі моніторингу культури сучасного українського мовлення, а саме встановлення типових помилок у вживанні дієслівних форм. Матеріалом аналізу стали медіатори студентів першого курсу Інституту журналістики КНУ імені Тараса Шевченка. Усього проаналізовано 215 медіаторів різних інформаційних жанрів 45 авторів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дієслівні помилки становлять 19 % від усіх помилок (фонетичних, лексичних, граматичних, пунктуаційних, стилістичних) у проаналізованих роботах студентів. Про типовість помилок висновок зроблено шляхом визначення повторюваності мовної хиби.

1. **Вживання дієслова-зв'язки «бути» в теперішньому часі** (22,6 % від усіх дієслівних помилок, виявлено у 62 % авторів). За нормами сучасної української мови дієслово *є* в ролі зв'язки слід опускати. Виняток становлять конструкції з логічним наголосом на цьому дієслові. Надуживання цієї зв'язкою можна пояснити незнанням українських синтаксичних синонімів, перекладом російського дієслова *является*, калькуванням англійських конструкцій, де дієслово *бути* (*am | is | are*) обов'язкове. Ось кілька прикладів і способів їх виправити: *Проблема стосунків батьків і дітей є вічно актуальною темою* [краще перебудувати: *Проблема стосунків батьків і дітей зберігає актуальність у всі часи / Проблема стосунків батьків і дітей повсякчас актуальна*]; *Але справжньою родзинкою є розкішний рояль* [тут доцільно вжити нульову зв'язку: *Але справжня родзинка – розкішний рояль*]; *Другою виступає команда з незвичною назвою “Нос”, тренером якої є Станіслав Боклан* [можна скористатися вставленою конструкцією: *Другою виступає команда з незвичною назвою “Нос” (тренер Станіслав Боклан)*].

2. **Надуживання віддієслівними іменниками** (17,4 % від усіх дієслівних помилок, виявлено у 49 % авторів). З огляду на те, що сучасна літературна українська мова постала на ґрунті народної мови, якій властивий розмовний, активний характер синтаксичних конструкцій, легкість вимови й мелодійність забезпечують дієслівні конструкції замість конструкцій з віддієслівними іменниками (Гінзбург, 2008: 26). Іменний характер мовлення лежить в основі не властивого українській мові канцеляриту. Тому значення десемантизованого дієслова і абстрактного іменника слід передавати одним семантично повноцінним дієсловом (Непийвода, 1998). Приклади таких штучних іменних конструкцій: *Вчитель не має змоги перевірити хто був виконавцем* [треба: *хто виконав*] завдання; *Уряд України погодив рішення щодо запровадження карантину вихідного дня* [треба: *Уряд України вирішив запровадити карантин вихідного дня*]; *Воно [підприємство] забезпечує понад 50% генерації* [треба: *генерує*] електроенергії в країні; *Команда аукціонного дому «Дукат» провела дослідження* [треба: *дослідила*] альтернативної художньої культури Львова 1950-1980-х років.

3. **Вживання пасивних форм на -ся** (11,6 % від усіх дієслівних помилок, виявлено у 47 % авторів). За нормами української мови дієслова на -ся правильно вживати лише як зворотні, тобто як дієслова, які позначають взаємодію чи дію, спрямовану на самого діяча або ні на кого (Гінзбург, 2008: 27). Приклади помилок цього типу: *У першому семестрі першого курсу вивчаються* [треба: *вивчають*] такі предмети: ...; *І поки до них достукаєшся, витрачається* [треба: *витрачаєш або минає*] багато часу; *У кінці святкування запоріжці запрошуються* [треба: *запорожців запрошують*] на безкоштовний торт.

4. **Ненормативне вживання пасивних дієприкметників** (10,7 % від усіх дієслівних помилок, виявлено у 40 % авторів). У ролі присудка скористатися пасивним дієприкметником доречно, якщо в центрі повідомлення предмет і його ознака. Коли ж наголос зроблено на результаті дії, то слід вдатися до особової конструкції (двоскладної, односкладної означено-особової чи неозначено-особової) або до конструкції з безособовим дієсловом на -но/-то: *У гугл-класі **опубліковане** [треба: опубліковано] нове завдання із медіавиробництва; До роботи з пацієнтами **були підключені** ревматологи та кардіологи [треба: До роботи з пацієнтами підключили ревматологів і кардіологів]; У мене **завчасно були підготовлені** питання, які я відправила актрисі за день до зустрічі [краще: Я завчасно підготувала запитання й надіслала їх актрисі за день до зустрічі].*

Неприродно звучить орудний відмінок діяча при пасивних дієприкметниках. Основне значення орудного відмінка в українській мові – знаряддя, засіб дії. Неправильно використовувати орудний відмінок на позначення виконавця дії. Приклади помилок цього типу: *слова, **написані поетесою**, [слід замінити на слова поетеси]; **остання прочитана мною** книга [треба: остання книжка, яку я прочитала]; **створений нідерландськими вченими пристрій** [треба: пристрій нідерландських вчених].*

5. **Надлишкові конструкції** (7 % від усіх дієслівних помилок, виявлено у 36 % авторів) виникають, по-перше, внаслідок накладання відокремленого означення-дієприкметника та підрядної означальної частини складного речення з присудком-дієприкметником в ролі присудка. Щоб відрегулювати такі конструкції, достатньо залишити відокремлене означення: *Кожен учасник, **який задіяний** у розробці та реалізації проекту, має вміти працювати в команді [треба: Кожен учасник, задіяний у розробці та реалізації проекту, має вміти працювати в команді]; Карантин, **що був запроваджений** внаслідок коронавірусу, дуже вплинув на наше повсякденне життя [треба: Карантин, запроваджений внаслідок коронавірусу, дуже вплинув на наше повсякденне життя]; Я люблю фільми, **що присвячені** видатним особистостям [треба: Я люблю фільми, присвячені видатним особистостям].*

Другий різновид надлишкових конструкцій – вживання дієслова-зв'язки при безособовому дієслові на -но/-то. Ці дієслова самі по собі виражають завершену, результативну дію і не потребують дієслова-зв'язки як носія граматичного значення минулої дії. Допоміжне дієслово потрібне тільки на позначення давноминулої дії (наприклад: *деталь було нагріто в печі, а потім занурено у воду*), а в майбутньому часі – щоб ствердити гарантованість дії (наприклад: *це буде зроблено*) (Гінзбург, 2008: 29). Приклади надлишкових конструкцій, з яких треба викинути слово *було*: *Чотирьох терористів **було затримано**; Додатково **було рекомендовано** усім школам провести канікули; На території ОТГ **було відкрито** ЦНАП.*

6. **Недоречне вживання безособових дієслів на -но/-то** (1,7 % від усіх дієслівних помилок, виявлено у 13 % авторів). Безособові дієслівні форми на -но/-то широко вживані в українському мовленні, однак теж мають свої обмеження. По-перше, такі конструкції доцільно вживати, коли в центрі повідомлення результат дії (подія), а не дія в її розвиткові чи ознаки, набуті предметом унаслідок дії. Наприклад: *Ці кошти **було взято** з резервного фонду Державного бюджету.* Якщо важливо повідомити не про факт, що кошти взято, а про походження коштів, тобто зазначити, що це за кошти, звідки вони, то доречніше скористатися двоскладним реченням (*Ці кошти були взяті з резервного фонду*) або ж неозначено-особовим реченням (*Ці кошти взяли з резервного фонду*).

По-друге, поширена помилка – уведення в конструкцію з безособовим дієсловом на -но/-то діяча в орудному відмінку іменника чи займенника. Орудний відмінок в українській мові виражає значення засобу, знаряддя, інструмента дії, а не суб'єкта дії. Та й саме поняття безособовості дієслова не передбачає згадки про особу-виконавця дії. Тому, залежно від комунікативного смислу, варто вибрати або безособову конструкцію без згадки про виконавця дії, або вжити двоскладну конструкцію з підметом-виконавцем дії: *Тернистим був шлях цього спорту до визнання, багато списів **було зламано винахідниками та розробниками** ігор у процесі їх створення та вдосконалення [можна перебудувати:*

Тернистим був шлях цього спорту до визнання, багато списів зламали винахідники і розробники, щоб створити та вдосконалити комп'ютерні ігри].

По-третє, за своєю синтаксичною природою безособові конструкції з дієсловами на -но/-то – це активні конструкції, але з виведенням за межі повідомлення комунікативно не важливого суб'єкта дії. Тому коли з логічних причин не може бути діяча, то й не можна вживати безособову дієслівну форму на -но/-то (Гінзбург, 2008: 29): *А вже у жовтні на берег було викинуто тисячі загиблих гідробіонтів* [слід змінити безособовим дієсловом (*А вже у жовтні на берег викинуло тисячі загиблих гідробіонтів*) або підметовою конструкцією з присудком-пасивним дієприкметником (*Тисячі загиблих гідробіонтів були викинуті на берег у жовтні*)].

7. **Активні дієприкметники теперішнього часу** (7 % від усіх дієслівних помилок, виявлено у 33 % авторів). На початку статті показано непослідовність подання цієї теми в шкільних підручниках. Як наслідок – мовлення випускників шкіл рясніє мовними покручами: *дезінфікуючі засоби; підбадьорюючі оплески; змушувало виступаючих зашарітися; боязким та нервовим тут не місце; займають лідируючі позиції; мешканці прилягаючих сіл; енергогенеруюча компанія*. У наведених прикладах нормативними відповідниками скалькованих з російської мови дієприкметників можуть бути різні морфологічні й синтаксичні варіанти: *засоби дезінфекції / дезінфекційні засоби, підбадьорливі оплески, змушувало артистів зашарітися, нервовим тут не місце, позиції лідера / чільне місце, мешканці прилеглих сіл, енергогенерувальна компанія*. Багатство українських відповідників до штучно творених дієприкметникових конструкцій представлено у праці С. Караванського (Караванський, 2001).

8. **Лексичні помилки з дієсловами** (18 % від усіх дієслівних помилок, виявлено у 89 % авторів). У цьому пункті подано тільки частотні помилки, спричинені вживанням дієслів у невластивому їм значенні (Пономарів, 2012; Антоненко-Давидович, 2010) внаслідок калькування відповідних російських лексем.

Дієслово *знаходиться* (8 % від усіх дієслівних помилок, виявлено у 38 % авторів). *Знаходиться* в українській мові використовують тоді, коли щось загублене повертається до власника. Решта значень російського *находиться* – перебувати, бути, міститися, розташовуватися: *Уціліли два перші вагони, в одному з яких, знаходився* [треба: *іхав /був*] *Джон; Ліворуч від входу знаходиться* [можна випустити це слово або замінити дієприкметниками *споруджена, розміщена*] *імпровізована сцена; На території нашого готелю знаходиться* [треба: *перебуває*] *3620 людей; Онкохворі під час пандемії знаходяться* [можна випустити дієслово] *в групі ризику*.

Дієслово *займатися* (6,4 % від усіх дієслівних помилок, виявлено у 29 % авторів). Основне значення українського слова *займатися* – загорятися, спалахувати. У переносному значенні *займатися* слухне тоді, коли йдеться про захоплення, зацікавлення (музикою, спортом). В інших випадках – працювати, навчати, робити, братися, поратися: *насолоджуватися тим, чим займаєшся* [краще: *насолоджуватися тим, що робиш /насолоджуватися своєю роботою*]; *займалася* [треба: *навчалася*] *на підготовчих курсах при університеті; чим займаються* [треба: *що роблять*] *сучасні феміністки; корпорація вирішує зайнятися* *благодійністю* [краще: *стати добровільцем*].

Дієслово *продовжуватися* (3 % від усіх дієслівних помилок, виявлено у 18 % авторів). Дієслово *продовжити* (*продовжувати*) означає українською мовою 'зробити (робити) довшим, тривалішим'. Російським висловам з *продолжает* в українській мові відповідають звороти з прислівником *далі* + смислове дієслово, дієслово *тривати* з прислівником *далі* або без нього: *будуть продовжувати свою діяльність* [треба: *працюватимуть*]; *продовжує нарощувати* [треба: *нарощує і далі*]; *протистояння продовжується* [треба: *триває*].

Дієслово *зустрічатися* (0,6 % від усіх дієслівних помилок, виявлено у 5 % авторів) в українській мові має вужче значення, ніж відповідне російське слово, і його слід вживати тоді, коли йдеться справді про зустріч когось із кимось. Приклад помилки: *сексизм зустрічається* [треба: *трапляється /буває*] *частіше, ніж ми можемо собі уявити*.

Ще 4 % припадає на інші дієслівні помилки, серед яких слід згадати повторювані порушення норм утворення форм наказового способу дієслів і вживання дієприслівникового

звороту, дію в якому виконує не граматичний підмет. Оскільки ці теми належно висвітлено в шкільній програмі з української мови, то можна просто рекомендувати звернути на них особливу увагу.

Висновки і перспективи дослідження. Проведений аналіз типових помилок у вживанні дієслівних форм дозволяє сформулювати перелік правил, якими варто доповнити шкільний курс з української мови в розділі «Дієслово»: 1) дієслово-зв'язку *бути* в теперішньому часі слід опускати, а вживати лише тоді, коли це слово логічно наголошене; 2) віддієслівні іменники треба вживати тільки тоді, коли справді говоримо про предметність, а не про дію чи процес; 3) дієприкметники в ролі присудка доречно використовувати, коли в центрі повідомлення опис предмета (підмета), а не процес, дія чи результат дії; 4) дієслова на -ся виражають зворотню дію, а не пасив; природніше звучать конструкції, де логічний підмет відповідає граматичному підметові; 5) логічний виконавець дії, поставлений у форму орудного відмінка, набуває відтінку інструмента дії; 6) слід уникати канцеляризмів, тобто не творити штучні конструкції там, де мова має однослівний спосіб вираження; 7) треба зважати на синтаксичні синоніми (зокрема підрядні означальні речення та синонімічні до них відокремлені означення), щоб уникнути тавтології; 8) безособові дієслова на -но/-то доцільно використовувати в повідомленнях про результат дії, виконавець у якої є, але він комунікативно не важливий; 9) допоміжне дієслово *бути* при безособовому дієслові на -но/-то виражає давноминулий час, тобто вказує на дію, яка передувала іншій минулій дії; 10) активні дієприкметники теперішнього часу із суфіксами -учи- (-ючи-) / -ачи-(-ячи-) в сучасній українській мові не творимо, але знаходимо їх в історично застиглих формах (сучасних прикметниках), що втратили граматичні ознаки часу і виду та позначають сталу ознаку предмета, а не ознаку за дією; 11) щоб уникнути лексичних помилок, треба чітко розмежовувати значення українських і відповідних російських лексем.

Перспективно провести ширший моніторинг дотримання дієслівної нормативності на матеріалі наукового (особливо навчальної літератури) і медійного мовлення, що мають значний вплив на культуру мови широкою аудиторією.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Антоненко-Давидович Б. Д. Як ми говоримо / Б. Антоненко-Давидович. – К.: Книга, 2010. – 252 с.
2. Гінзбург М. Синтаксичні конструкції у фахових текстах: практичні висновки з рекомендацій мовознавців / Михайло Гінзбург // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». – 2008. – № 620. – С. 26-32.
3. Глазова О. П. Українська мова: підручник для 7 класу закладів загальної середньої освіти / О. П. Глазова. – К.: Видавничий дім «Освіта», 2020. – 256 с.
4. Горошкіна О. М. Українська мова: підручник для 7 класу загальноосвітніх навчальних закладів / О. М. Горошкіна, Л. О. Попова. – К.: Грамота, 2015. – 224 с.
5. Єрмоленко С. Я. Українська мова: підручник для 7 класу загальноосвітніх навчальних закладів / С. Я. Єрмоленко, В. Т. Сичова, М. Г. Жук. – К.: Грамота, 2017. – 272 с.
6. Заболотний О. В. Українська мова: підручник для 7 класу закладів загальної середньої освіти / О. В. Заболотний, В. В. Заболотний. – К.: Генеза, 2018. – 256 с.
7. Караванський С. Пошук українського слова, або боротьба за національне "Я" / С. Караванський. – К.: Видавничий центр "Академія", 2001. – 233 с.
8. Непійвода Н. Ф. Сам собі редактор: порадник з української мови / Н. Ф. Непійвода. – К.: Українська книга, 1998. – 238 с.
9. Пономарів О. Д. Українське слово для всіх і для кожного / Олександр Пономарів. – К., Либідь, 2012. – 360 с.
10. Ющук І. П. Українська мова: підручник для 7 класу загальноосвітніх навчальних закладів / І. П. Ющук. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2015. – 296 с.

REFERENCES

1. Antonenko-Davydovych, B. D. (2010). *Yak my hovorymo*. [How we speak]. Kyiv: Energiya, 352 p.
2. Hinzburh, M. (2008). *Syntaksychni konstruktсии u fakhovykh tekstakh: praktychni vysnovky z rekomendatsij movoznavtsiv* // *Visnyk natsional'noho universytetu "L'vivs'ka politekhnikha"*. Seriya "Problemy ukrains'koyi terminolohiyi". [Syntactic constructs in professional texts: practical conclusions from the recommendations of linguists // Bulletin of the National Lviv Polytechnic University. Series "Problems of Ukrainian terminology"]. no. 620, pp. 26-32.
3. Hlazova, O. P. (2020). *Ukrains'ka mova*. [Ukrainian language]. Kyiv: Vydavnychuj dim "Osvita", 256 p.
4. Horoshkina, O. M., Popova L. O. (2015). *Ukrains'ka mova*. [Ukrainian language]. Kyiv: Hramota, 224 p.
5. Karavanskyi, S. (2001). *Poshuk ukrains'koho slova, abo borot'ba za natsional'ne "Ya"*. [Search for a Ukrainian word or struggle for the national "I"]. Kyiv: Akademiya, 233 pp.

6. Neryivoda, N. (1998). Sam sobi redaktor: poradnyk z ukraïyns'koyi movy. [Editor himself: Ukrainian language guide]. Kyiv: Ukrains'ka knyha, 238 p.
7. Ponomariv, O. D. (2012). Ukraïyns'ke slovo dlya vsikh i dlya kozhnoho. [Ukrainian word for all and for everyone]. Kyiv: Lybid', 360 p.
8. Yermolenko, S. Ya., Sychova V. T., Zhuk M. H. (2017). Ukrains'ka mova. [Ukrainian language]. Kyiv: Hramota, 272 p.
9. Yuschuk, I. P. (2015). Ukrains'ka mova. [Ukrainian language]. Ternopil': Navchal'na knyha – Bohdan, 296 p.
10. Zabolotnyj, O. V., Zabolotnyj V. V. (2018). Ukrains'ka mova. [Ukrainian language]. Kyiv: Heneza, 256 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олеся Проценко – кандидат філологічних наук, асистент кафедри мови та стилістики Інституту журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Наукові інтереси: комунікативна лінгвістика, культура мови.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Olesia Protsenko – Candidate of Philological Sciences, Assistant of the Department of Language and Stylistics at the Institute of Journalism of the Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Scientific interests: communicative linguistics, culture of language.

УДК 81'22

DOI: 10.36550/2522-4077-2021-1-193-428-432

ПРО ДЕЯКІ ЗМІНИ В СУЧАСНІЙ МЕДИЧНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Оксана РІЖНЯК (Кропивницький, Україна)

ORCID: 0000-0002-6928-7754

e-mail: oksana.rizhniak@gmail.com

Вікторія КРАСНОЩОК (Кропивницький, Україна)

ORCID: 0000-0003-0419-7851

e-mail: vikkrasnoschok@meta.ua

Коміла КАРМАЗІНА (Кропивницький, Україна)

ORCID: 0000-0001-9052-2678

e-mail: kommillah@gmail.com

РІЖНЯК Оксана, КРАСНОЩОК Вікторія, КАРМАЗІНА Коміла. ПРО ДЕЯКІ ЗМІНИ В СУЧАСНІЙ МЕДИЧНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ. У статті розглядаються основні зміни в сучасній медичній термінології, що пов'язані з виникненням, запобіганням та лікуванням коронавірусної інфекції, аналізуються основні лексико-тематичні групи неологізмів з точки зору їх походження та функціонування.

Ключові слова: медична термінологія, словотвір, неологізми, синонімічний ряд, домінанта, лексико-тематична група, варіант, етимологія.

RYZHNIAK Oksana, KRASNOSHCHOK Victoria, KARMAZINA Komila. ABOUT SOME CHANGES IN MODERN MEDICAL TERMINOLOGY. The article considers the main changes in modern medical terminology related to the occurrence, prevention and treatment of coronavirus infections, analyzes the main lexical and thematic groups of neologisms in terms of their origin and functioning. Among all the changes in modern medical terminology, two main processes attract attention in the first place: the emergence of a large number of new terms and a change in the distinction between active and passive vocabulary. Given the extralinguistic causes of both processes, it can be predicted that similar changes are taking place now in most languages of the world. In addition, even without special research, it is clear that the main number of neologisms borrowed from English has an international character and Latin-Greek etymology. Today we can begin to describe, systematize and classify some processes that occur in the lexical system as the most mobile tier of language, which actively responds to all extralinguistic factors in society. Without being able to focus on all the problems of modern medical terminology related to the pandemic, we will consider the situation with lexical-thematic groups "name of coronavirus infection" and "names of social restrictions associated with the pandemic" as the most striking sections of the general problem. After all, due to the pandemic, almost all languages of the world are undergoing serious lexical changes. Among the main processes are the emergence of a large number of new medical terms and the change in the distinction between active and passive vocabulary, when professional medical vocabulary becomes an active vocabulary of every ordinary person. Consider this assumption on the example of two thematic groups - "covid" and "social isolation". The material for the study was the publication of periodicals, orders and recommendations of various levels from the Ministry of Health to rectors and directors of educational institutions, banners of various types, news sites, etc.

Key words: medical terminology, word formation, neologisms, synonymous series, dominant, lexical-thematic group, variant, etymology

Вступ. Актуальність проблеми. Серед усіх змін в сучасній медичній термінології в першу чергу звертають на себе увагу два основних процеси: поява великої кількості нових термінів та зміна розмежування між активною та пасивною лексикою. Безумовно, враховуючи екстралінгвістичні причини обох процесів, можна спрогнозувати, що подібні зміни відбуваються зараз у більшості мов світу. Крім того, навіть без спеціальних досліджень, зрозуміло, що основна кількість неологізмів, запозичених з англійської мови, має інтернаціональний характер та латино-грецьку етимологію.

Загально відомо, що неможливо достовірно спрогнозувати лінгвістичні зміни на синхронічному рівні, адже, як все велике, вони стануть по-справжньому зрозумілими тільки з часом. Але вже сьогодні можна розпочати опис, систематизацію та класифікацію деяких процесів, які відбуваються саме в лексичній системі як найбільш мобільному ярусі мови, що активно реагує на всі екстралінгвістичні фактори в житті суспільства.

Аналіз останніх досліджень та публікацій різного рівня, починаючи з періодичних і науково-популярних видань та закінчуючи спеціальними постановами наукових товариств (наприклад, відоме засідання Французької академії наук, присвячене визначенню роду нового терміну як жіночого - *la covid*) показує, що проблема змін в сучасній медичній термінології потребує особливої уваги філологів (1). Звертає на себе увагу і той факт, що навіть в найбільш популярному довіднику сучасності – Вікіпедії – цілий розділ статті «COVID-19» присвячений термінології (2).

Не маючи змоги зосередитись на всіх **проблемах сучасної медичної термінології**, пов'язаних з пандемією, розглянемо ситуацію з лексико-тематичними групами «найменування коронавірусної інфекції» та «назви соціальних обмежень, пов'язаних з пандемією» як найбільш яскравих підрозділів **загальної проблеми**.

У якості **матеріалу для дослідження** використовувалися публікації періодичних видань, накази та рекомендації різних рівнів від МОЗ до ректорів та директорів навчальних закладів, банери різних типів, сайти новин та ін.

Аналіз, порівняння та систематизація отриманих номінативів дозволили зробити деякі висновки.

Виклад основного матеріалу. Як вже зазначалось, багато філологів-методистів говорять про необхідність дослідження новоутворень в сучасній медичній термінології.

Адже у зв'язку з пандемією практично у всіх мовах світу відбуваються серйозні лексичні зрушення. Серед основних процесів в першу чергу звертають на себе увагу поява великої кількості нових медичних термінів та зміна розмежування між активною та пасивною лексикою, коли фахова медична лексика переходить в активний словниковий запас кожної звичайної людини.

Більшість виявлених нових термінів знаходиться на стадії становлення, про що свідчить наявність великої кількості синонімів та варіантів різного типу, невизначеність значення тощо.

Розглянемо це припущення на прикладі двох тематичних груп – «ковід» та «соціальна ізоляція».

Отже – *коронавірусна хвороба* – *коронавірусна інфекція* – *корона вірус SARS-CoV-2* – *коронавірус* – *корона* – *коронка* – *COVID-19* – *Covid-19* – *CoViD* – *ковід* та інші варіації, що свідчать про початковий етап становлення терміну. Ідеальний термін не повинен мати варіантів та синонімів, він обмежений одним прозорим значенням.

Наш синонімічний ряд розпочинається зі словосполучення «коронавірусна хвороба»: «Коронавірусна хвороба 2019 (англ. *Coronavirus disease 2019*, аббревіатура *COVID-19* затверджена як офіційна скорочена назва) – інфекційна хвороба... Причиною хвороби став коронавірус *SARS-CoV-2* (стара назва *2019-nCoV*)» (2). Але на сьогодні в якості домінанти більш зручним та поширеним можна вважати номінатив «ковід».

Далі говориться про те що 11 лютого 2020 року Всесвітня організація з охорони здоров'я затвердила офіційну назву – *COVID-19* (аббревіатура англ. *Corona Virus Disease 2019*). Тобто термін «*COVID-19*» має значення «хвороба коронавірусу», або «захворювання, викликане коронавірусом». У цій назві *CO* має значення «корона», *VI* – «вірус», *D* – «хвороба» а «19» – рік, в якому виявили перший спалах захворювання (31 грудня 2019 року).

Вірус же, що викликає захворювання, називається інакше – *SARS-CoV-2*. Така назва обумовлена тим, що вірус генетично схожий з вірусом *SARS-CoV*, який у 2003 році був відповідальним за спалах тяжкого острівного респіраторного синдрому в Китаї. Однак часто використовуються формули «вірус *COVID-19*», «коронавірусна інфекція *COVID-19*» або «вірус, що викликає *COVID-19*». Тим не менше назва захворювання не є іменем вірусу та не призначена для заміни назви *SARS-CoV-2*, рекомендованої Міжнародним комітетом з питань таксономії.

Але найбільші філологічні диспути викликало саме написання терміну «коронавірус», адже за правилами багатьох сучасних мов (у тому числі української та російської) починаючи з часів античної латини в цьому випадку єдина можлива єднальна голосна між двома коренями -**О**-.

Написання через голосну -**А**- пов'язане з фактом запозичення з англійської мови ще у минулому столітті разом з іншими назвами вірусів, таких як *паніломавірус*, *ротавірус*, *бокавірус*, утвореними складанням цілих основ. Нагадаємо, що, в свою чергу, слова *corona* та *virus* мають латинське походження з відповідним первинним значенням «вінок» та «отрута». Подальший розвиток синонімічного ряду призвів до виникнення в розмовному варіанті скорочених назв *корона* та *коронка*, що співпали з вже існуючими словами і мають всі шанси зафіксуватися у мові медичних працівників у розряді спеціальної лексики.

Що до термінів *COVID-19* – *Covid-19* – *CoViD* – *ковід* та подібних, то їх можна розглядати також як різні графічні варіанти однієї проаналізованої раніше англійської аббревіатури, враховуючи варваризми.

Цікаво, що обидва терміни: *корона* (скорочення від *коронавірусу*) та *ковід* дуже швидко перейшли в активну лексику українців. Про це свідчить велика кількість нових дериватів: *коронований* «людина, що перехворіла на коронавірусну інфекцію», *ковіднутися* – захворіти на відповідну хворобу, *ковідники* – «лікарні для хворих коронавірусом», *протиковідний*, *коронафобія* – «страх хвороби», та навіть *короніали* – «діти, народжені під час епідемії», *ковігісти* та *ковіддисиденти* – «люди, що заперечують саме існування хвороби», *ковідіоти* – «люди, які або надмірно панікують, або навпаки ігнорують наявність хвороби» та багато інших новоутворень, подальшу долю яких поки прогнозувати зарано, так само як і жартівливих разових назв типу *коронагеддон*, *коронапокаліпсис*, *ковідниця*.

Взагалі лінгвісти не люблять прогнозування щодо подальшої долі лексем. Мова живе за своїми лінгвістичними законами, але завжди глобальні історичні процеси знаходять в ній своє відображення.

Пандемія *COVID-19* – найбільш глобальна подія 2020 року. Багато місяців ЗМІ щодня атакували новинами про кількість хворих, методи захисту і лікування хвороби. Все це не могло не позначитися на мові.

В багатьох сучасних словниках, як наслідок, з'являються нелогізми, пов'язані з пандемією. Наприклад, великі тлумачні словники англійської мови, такі як онлайн-словник merriam-webster та Оксфордський, вже включили слова, пов'язані з цією інфекцією. Так, там з'явилася аббревіатура COVID-19 як офіційне скорочення від Corona Virus Disease 2019).

Але зовсім неочікуваним виявився той факт, що слово «локдаун» обійшло «коронавірус» в боротьбі за титул «Слово року».

І хоча за підрахунками експертів Collins Dictionary, слово «коронавірус» в англійській мові в 2020 році стали вживати в 35 тис. разів частіше, ніж роком раніше, але більш важливою подією стала зміна значення слова «локдаун». Саме воно відобразило всі соціальні проблеми та жахи суспільства.

Лексико-тематична група соціальної дистанції включає в себе такі слова, як карантин, ізоляція (самоізоляція), локдаун і соціальне дистанціювання, комендантська година.

Більшість людей використовує терміни ізоляція, карантин, локдаун і соціальне дистанціювання як взаємозамінні, коли справа доходить до пандемії коронавірусу. Але ці слова означають різні речі. Розглянемо їх детальніше.

Соціальне дистанціювання (Social distancing).

Соціальне дистанціювання – це практика зменшення фізичної взаємодії з іншими людьми, яка означає максимальне зниження соціальної активності (заборона концертів, спортивних та релігійних заходів, всіх групових зборів, закриття офісів та перехід на дистанційну роботу, закриття шкіл за рахунок вибору онлайн-класів або домашнього навчання).

Карантин (Quarantine).

Карантин є набагато серйознішим, ніж соціальне дистанціювання. Карантин призначається для людей, які отримали позитивний результат під час тестування на Covid-19. Слово «*карантин*» походить від італійського слова *Quarantena*, що означає "сорок днів" і використовується ще з XIV-XV ст.

Вимоги карантину більш жорсткі і, крім ізоляції, включають в себе щоденний моніторинг симптомів Covid-19, таких як задишка, лихоманка і кашель, та різні форми дезінфекції.

Ізоляція (Isolation). Це вищий ступінь ізоляції для хворих на Covid-19. Єдиний контакт для людей в цьому випадку можливий тільки з медичним персоналом у спеціальному захисному спорядженні. Цей термін походить від латинського слова *insula*, що означає "острів". Запозичення відбулось через італійське *isolato* "ізолюваний".

Локдаун (Lockdown) за рішенням урядових органів повним блокуванням зупиняє пересування людей і, як наслідок, суттєво скорочує поширення Covid-19. Він передбачає закриття закладів громадського харчування, залізниць, заборону авіарейсів і громадського транспорту і навіть моніторинг руху людей, щоб відслідковувати розповсюдження коронавірусу.

Комендантська година (Curfew).

Комендантська година, скоріше, політичний термін, значення якого суттєво відрізняється в різних країнах. Його введення зазвичай відбувається за директивами уряду, що забороняють пересування людей вулицями протягом декількох заздалегідь вирішених годин. Слово походить від англо-французького *coverfeu*, яке є поєднанням *coverir* "для покриття" і *feu* "вогонь".

Комендантська година може включати в себе наступне: суворі заходи з боку уряду щодо утримування людей в приміщенні певний час і штрафи та арешти при порушенні цих правил.

Зрозуміло, що подальша доля цих термінів має бути різною і від нашого вибору це не залежить.

Багато слів змінило свій статус. Практично втратило свою офіційність найменування «самоізоляція», все частіше зустрічаються такі терміни, як «*обсерватор*» і навіть жартівливе «*каранікули*» (*карнит* + *канікули*) та багато інших лексем, що очікують на увагу лінгвістів.

Висновки.

Таким чином, зміни в сучасній медичній термінології пов'язані з пандемією коронавірусу. Вони розділяються на два основних процеси: появу великої кількості нових

термінів та зміну розмежування між термінологічною лексикою та активним словниковим запасом.

Найбільша кількість найменувань зафіксована в лексико-тематичних групах «коронавірусна інфекція» та «види ізоляцій». Процес становлення нової термінології не завершено, про що свідчить велика кількість варіантів і синонімів, тому прогнозувати їх подальшу долю зарано.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. https://polit.ru/news/2020/05/14/ps_la_covid/.
2. <https://ru.wikipedia.org/wiki/COVID-19>.
3. <https://www.merriam-webster.com>.
4. WHO. Home. Emergencies. Diseases. Coronavirus disease 2019. Technical guidance. Naming the coronavirus disease (COVID-19) and the virus that causes it.

REFERENCES

1. https://polit.ru/news/2020/05/14/ps_la_covid/.
2. <https://ru.wikipedia.org/wiki/COVID-19>.
3. <https://www.merriam-webster.com>.
4. WHO. Home. Emergencies. Diseases. Coronavirus disease 2019. Technical guidance. Naming the coronavirus disease (COVID-19) and the virus that causes it.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Оксана Ріжняк – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української та російської мов Донецького національного медичного університету у Кропивницькому.

Наукові інтереси: пошук нових засобів викладання дисциплін лінгвістичного циклу іноземним студентам.

Вікторія Красношук – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української та російської мов Донецького національного медичного університету у Кропивницькому.

Наукові інтереси: пошук нових засобів викладання дисциплін лінгвістичного циклу іноземним студентам.

Коміла Кармазіна – викладач кафедри української та російської мов Донецького національного медичного університету у Кропивницькому.

Наукові інтереси: пошук нових засобів викладання дисциплін лінгвістичного циклу іноземним студентам.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Oksana Ryzhniak – Candidate of Philology, Associate Professor of the Department of Ukrainian and Russian Languages of the Donetsk National Medical University in Kropyvnytskyi.

Scientific interests: searching for new ways of teaching linguistic disciplines to foreign students.

Victoria Krasnoshchok – Candidate of Philology, Associate Professor of the Department of Ukrainian and Russian Languages at the Donetsk National Medical University in Kropyvnytskyi.

Scientific interests: searching for new ways of teaching linguistic disciplines to foreign students.

Komila Karmazina – teacher of the Department of Ukrainian and Russian Languages at the Donetsk National Medical University in Kropyvnytskyi.

Scientific interests: searching for new ways of teaching linguistic disciplines to foreign students.

УДК 811.161.1'243

DOI: 10.36550/2522-4077-2021-1-193-432-439

АНИМАЦИОННЫЕ ФИЛЬМЫ В ПРАКТИКЕ ПРЕПОДАВАНИЯ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ

Оксана САМУСЕНКО (Київ, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8479-8851>

oksamusenko@gmail.com

САМУСЕНКО Оксана. АНИМАЦІЙНІ ФІЛЬМИ У ПРАКТИЦІ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ.
Стаття присвячена питанням методики викладання іноземних мов, зокрема російської мови як іноземної. Обґрунтовано доцільність використання анімаційного матеріалу для мотивації студентів до активної

мовленнєвої діяльності і формування іншомовної комунікативної компетенції. Проаналізовано лінгвометодичний потенціал анімаційних фільмів, розглянуто принципи відбору мультфільмів для використання в іноземній аудиторії, запропоновано варіанти мотиваційних вправ для розвитку умінь і навичок говоріння, аудіювання, читання і письма.

Ключові слова: методика викладання іноземних мов, російська мова як іноземна, анімація, мультфільм, мотивація, комунікативна компетенція.

SAMUSENKO Oksana. ANIMATED MOVIES IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES. *This paper deals with the methodology of teaching foreign languages, in particular Russian as a foreign one. The article presents an analysis of animated movies as one of the ways to motivate students to increase their speech activity and to form their communicative competence. The author learns an animation as an educational material in foreign languages teaching practice. As well the paper focuses on a linguo-methodological potential of animation and on variants of motivational exercises based on the animated movies material. The animated movies value in foreign languages teaching practice lies in the fact that the material is authentic and not made for educational goals initially; combines visual and auditory information; is a source for familiarity with culturally specific vocabulary; provides a wide range of opportunities for mastering grammatical constructions, different intentions and communicative strategies; develops listening and speaking, as well as reading and writing skills through the use of motivational exercises. Effectiveness of using such animated materials in teaching foreign languages and achievement of learning results, first of all, depends on coherent compliance of the principles selection. The main requirements are conformity of the proposed material to the level of language proficiency, a possibility to develop communicative skills, socio-cultural context. Precedence, ethical value and humorous component of a text are important as well. Based on the material of animations the author suggests such motivational tasks: predicting from a name or a picture, animated movie dubbing, staging of separate episodes, imagining life of characters, interviewing characters, retelling on behalf of each character, story-telling based on the pictures or screenshots of the animated movies, creating memes, blogging on behalf of a character, making a local map and giving a tour, making a quote book, quest based on an animated movie, various discussions and other role plays.*

Key words: foreign language teaching, Russian as a foreign language, motivation, animated movies, communicative competences.

Постановка проблеми. Стремление мотивировать студентов к активной речевой деятельности во время изучения иностранного языка стало импульсом для развития различных способов организации учебного процесса, без которых сегодня невозможно представить занятие. В рамках интерактивного подхода особое место отводится моделированию ситуаций общения, ролевым играм, разнообразным проектам, творческим заданиям, которые предполагают работу в парах и малых группах, а также использованию видео- и аудиоматериалов для изучения тем и ситуаций общения. Формирование иноязычной коммуникативной компетенции учащихся происходит благодаря погружению в живую или смоделированную языковую среду с реальными жизненными условиями и потребностями. Вопросы поиска соответствующих материалов и разработки мотивационных упражнений приобрели особую значимость в современных условиях, когда возросла необходимость оптимизировать учебный процесс. Актуальность данного исследования обусловлена различными факторами, среди которых можно назвать следующие: развитие информационных технологий, использование новых образовательных платформ и сервисов для онлайн-обучения, потребность разрабатывать специальные материалы и задания для них, а также необходимость мотивировать студентов к активному участию и сотрудничеству на занятиях в условиях дистанционного обучения.

Анализ последних исследований и публикаций. В методике преподавания иностранных языков особое внимание уделяется формированию «стойкой мотивации к изучению иностранного языка и иноязычной культуры в диалоге с родной культурой», овладению языком в процессе речевого общения, использованию современных технологий (Азимов, Щукин, 2009: 114). В данном контексте видеоматериалы представляют широкий спектр возможностей для формирования иноязычной коммуникативной компетенции, в частности лингвистической, социолингвистической и социокультурной ее составляющих. Видеопродукция используется для иллюстрации, отработки и закрепления лексико-грамматического материала, развития всех видов речевой деятельности, ознакомления с особенностями культуры, быта, образцами речевого поведения. Несмотря на то, что в практике преподавания иностранных языков вопросу привлечения видеоматериалов уделялось достаточно внимания, исследователи останавливались прежде всего на

кинофильмах. В последние десятилетия появился ряд учебно-методических разработок на основе мультфильмов, преимущественно советского периода (Барышникова, 2006; Эпштейн, 2015), и научно-методических работ, представляющих анализ лингводидактического потенциала мультипликационных фильмов в преподавании русского и украинского языков как иностранных (Юзвяк, 2012; Салахова, 2016; Самусенко, 2016; Швець, 2019: 156-164). Активное привлечение анимационного материала, обычно в качестве прецедентных текстов, наблюдается в лингвострановедческих словарях, адресованных инокоммуникантам (Лингвострановедческий словарь «Россия»; Самусенко, 2020).

Вопрос мотивации студентов приобрел особую актуальность при переходе на дистанционные формы обучения. Специалисты предлагают различные приемы, которые можно внедрять как на аудиторных занятиях, так и дистанционно: создавать мемы, использовать популярные развлекательные приложения, онлайн-карты для создания виртуальных туров, делать косплеи и сравнивать их с оригиналами, проводить квесты, устраивать научные баталии, записывать видео, вести блоги (Лебедева, Труханова, 2020).

Выделение нерешенных ранее частей общей проблемы. Современные реалии, связанные с развитием научно-методических аспектов преподавания языков в иностранной аудитории, стремительным развитием информационных технологий, а также с введением дистанционного и распространением онлайн-обучения, выводят данные вопросы на новый уровень. Вырос интерес как преподавателей, так и учащихся к аудиовизуальному материалу, в частности к короткометражным фильмам, анимации, новостным выпускам, видеоблогам. Благодаря доступности и легкости использования такой материал стал активно использоваться в качестве аутентичного в практике преподавания иностранных языков. В данной ситуации целесообразно активизировать работу над созданием мотивационных заданий на анимационном материале для студентов-иностранцев, изучающих русский.

Формулирование цели и задач. Целью данной статьи является изучение анимационных материалов как одного из средств мотивации студентов к активной речевой деятельности и формирования коммуникативной компетенции. Поставленная цель предполагала решение следующих задач: охарактеризовать анимацию как учебный материал в практике преподавания иностранных языков; выяснить лингвометодический потенциал анимационных фильмов; рассмотреть варианты мотивационных упражнений на материале мультипликации.

Изложение основного материала исследования. Мультипликация является благоприятной почвой для обеспечения психологического комфорта в процессе изучения иностранного языка, ее используют для того, чтобы вывести материал в атмосферу непринужденности и позитива, внести игровой элемент в занятие и снять коммуникативный барьер (это не студент говорит и ошибается, а персонаж мультфильма, которого он, например, озвучивает или играет). Очевидно, что мотивационный потенциал заложен в самой технике анимации: рисованная, кукольная, пластилиновая, песочная, трехмерная компьютерная – она своей природой заинтересовывает учащихся.

Ценность анимационного материала в практике преподавания иностранных языков состоит в том, что 1) текст является аутентичным, первоначально не предназначенным для учебных целей; 2) имеет визуальный и вербальный ряд, объединяет зрительную и слуховую информацию; 3) обладает страноведческой и лингвострановедческой информацией, является отличным ресурсом для знакомства с лексикой с национально-культурным компонентом семантики; 4) представляет широкие возможности для отработки лексико-грамматических конструкций, различных интенций и речевых стратегий; 5) дает материал для развития навыков и умений всех видов речевой деятельности, прежде всего аудирования, также чтения, а с помощью мотивационных упражнений – говорения и письма. Под

мотивационными упражнениями понимаем задания, в которых «дается стимул к совершению речевого действия, к порождению речи» (Азимов, Щукин, 2009: 148).

Мультипликационное кино является разновидностью художественного, соответственно виды учебной работы, применяемые для данного материала в иностранной аудитории, могут быть аналогичными известным и разработанным. Мотивационные упражнения легче создавать на визуальном материале, поскольку наглядность облегчает восприятие и частично снимает вопросы социолингвистического плана. Однако эффективность использования анимационного материала в преподавании иностранных языков и достижение результатов обучения в первую очередь зависит от последовательного соблюдения принципов его отбора. Основными требованиями в таком случае могут выступать следующие: 1) соответствие предлагаемого учащимся материала уровню обучения / владения языком, т.е. определенные тематика и лексико-грамматическое наполнение мультфильма или его фрагмента; 2) наличие контекста для развития коммуникативных умений; 3) социокультурное содержание видеоматериала. Присутствие следующих факторов является важным и желательным: 4) прецедентность текста, т.е. мультфильм должен быть хорошо знаком носителям языка, многократно цитируемым в процессе коммуникации; 5) этическая ценность; 6) юмористический компонент (комические ситуации, герои, элементы языковой игры). Следует также 7) учитывать особенности озвучки мультфильма, т.е. произношение персонажей, чтобы избежать трудностей понимания в иностранной аудитории, особенно на начальных этапах изучения языка.

Таким материалом могут выступать следующие мультфильмы или их фрагменты: а) советская мультипликация, например, «Тайна третьей планеты», «Жил-был пес», «Ежик в тумане», «Бобик в гостях у Барбоса», «Простоквашино», «38 попугаев», «Чебурашка и Крокодил Гена», «В стране невыученных уроков» и другие; б) современная анимация, например, продолжение «Простоквашино», «Автомобильная пробка» из серии «Котенок и волшебный гараж», некоторые выпуски сериала «Смешарики», «Моя любовь» и другие; в) анимационные короткометражные фильмы без слов (которые можно использовать для сторителлинга), например, «Pipe» («Песочник»), «Taking the Plunge» («Решающий шаг»), «The Routine», «Mr. Indifferent», «Мы не можем жить без космоса» и другие. Некоторые из них подходят для использования в иностранной аудитории целиком, а разработанные учебные пособия по данным мультфильмам обычно направлены на развитие навыков аудирования, чтения, говорения, а также перевода (Барышникова, 2006; Эпштейн, 2015). Однако большую часть из них целесообразно использовать фрагментарно, для иллюстрации и отработки определенного материала. Например, лексики и соответствующих лексико-грамматических конструкций по темам «дом, квартира, интерьер» («Бобик в гостях у Барбоса»), «биография», «праздники, день рождения» («Смешарики»), «повседневная жизнь, распорядок дня» («The Routine»), для корректировки и развития навыков употребления глаголов движения («Автомобильная пробка», «Mr. Indifferent»), иллюстрации правил орфографии и пунктуации русского языка («В стране невыученных уроков»).

Из перечня советской мультипликации на занятиях по русскому языку как иностранному целесообразно обратиться к трилогии «Трое из Простоквашино», «Каникулы в Простоквашино», «Зима в Простоквашино», снятой по сценариям повести Э. Н. Успенского «Дядя Федор, Пес и Кот» и имеющей современное продолжение – сериал «Простоквашино» (неофициальное название – «Новое Простоквашино»). Мультфильм известен нескольким поколениям носителей русского языка, пользуется популярностью и у детей, и у взрослых, а молочная продукция и реклама бренда «Простоквашино» компании «Данон», логотипом которой служит кот Матроскин, делает его узнаваемым для иностранцев.

Темы и ситуации общения, а также лексика, представленная в мультфильме, соотносятся с базовым (A2) и пороговым (B1) уровнями владения русским языком. На основе мультфильма можно изучать следующие коммуникативные темы и соответствующую лексику: знакомство, семья, место жительства, город, деревня, комната, интерьер, продукты питания, домашние животные, род деятельности, работа, учеба, отдых, каникулы, интересы и увлечения, домашнее хозяйство, почта, здоровье, медицина. Наименования молочных и кисломолочных продуктов (*молоко, сметана, кефир, простокваша, йогурт, творог, сыр*), а также происхождение названия деревни и мультфильма («Простоквашино») могут стать отдельным фрагментом лингвострановедческого анализа. Новую лексику рекомендуется семантизировать, например, с помощью ряда однокоренных слов (*почта, почтальон, почтамт, почтовый ящик, почтовая марка; порода, породистый, беспородный*); суффиксации (уменьшительно-ласкательный суффикс *-онок (-ёнок)*: *галка – галчонок, мышь – мышонок, кот – котёнок, слон – слонёнок*) и на основе сравнения с уже известными лексемами (*человек – ребёнок – дети*); сопровождать наглядностью (*клад и склад*). Трудности изучения устойчивых, разговорных и сленговых выражений (которыми изобилуют новые выпуски, но которые обычно вызывают интерес у иностранцев) минимизируются благодаря визуализации ситуации, в которой они используются.

Материал мультфильма дает возможность развивать следующие коммуникативные умения базового уровня владения русским языком как иностранным: как представиться, познакомиться, задать вопрос, выразить принадлежность, рассказать о своих занятиях, увлечениях, домашнем животном, описать дом, квартиру, болезнь, выразить условие, согласие, написать неофициальное письмо, объявление. Анализируемый анимационный фильм можно использовать для формирования навыков употребления падежных форм именных частей речи, местоимений (и отдельно *свой, себя*), образования и употребления степеней сравнения прилагательных, наречий, изучения времени и вида глагола, повелительного и сослагательного наклонений, глаголов движения, для развития способности конструировать грамматически правильные формы и понимать их в звучащей речи.

Анимация способствует формированию и развитию социокультурной компетенции, знакомит с национально-культурной спецификой русского речевого поведения: обычаями, правилами, нормами, социальными условностями. Визуальный ряд обеспечивает понимание лексики с национально-культурным компонентом семантики и формирует у иностранцев представления, как, например, выглядит городская квартира, дом в деревне (ставни, крыльцо, веранда), интерьер и кухонная утварь (печь, самовар, кочерга, веник), продукты питания и лекарства (молоко, кефир, батон, бутерброд с колбасой, чай с малиной), одежда (шапка-ушанка, сапоги), средства массовой информации (журнал «Мурзилка», объявления в газете), автомобиль («Запорожец»).

Созданию мотивационных заданий способствует деление мультфильма на уроки – логично законченные эпизоды, которые целесообразно сопроводить указанием уровня, длительности эпизода и продолжительности урока, на которую рассчитан материал, а также методическим описанием (фонетика, лексика, грамматика, умения). В таком случае каждый урок может быть построен согласно схеме по работе с текстом (предтекстовые, притекстовые и послетекстовые задания). Для развития чтения можно использовать субтитры, текстовку (скрипты) мультфильма и различного рода задания, например: *а) Впишите пропущенные слова в диалог. И следующее задание. б) Прочитайте текст. Проверьте, правильно ли вы выполнили предыдущее задание; в) Слушайте эпизод ещё раз, ставьте знаки препинания в конце предложений. Прочитайте текст в ролях с правильной интонацией.* Для развития навыков письма предлагаем давать творческие задания, которые наиболее эффективны после изучения эпизода, соответствующей лексики и грамматики. Например, последовательное

выполнение следующих заданий: а) *Обратите внимание, как нужно начинать и заканчивать неофициальное письмо. Используя слова для справок, допишите письмо;* б) *Дядя Федор написал письмо родителям, но кот разлил молоко на письмо, поэтому мы не можем его прочитать. Восстановите письмо и прочитайте его;* в) *Напишите письмо родителям или другу, расскажите о своих домашних животных;* г) *Напишите письмо от имени Дяди Федора родителям и расскажите, где и с кем он сейчас;* д) *Прочитайте заметку, которую написал в газету папа Дяди Федора. Какую информацию можно добавить? Допишите объявление;* е) *Напишите свое объявление (например, у вас пропала собака, документы, деньги).*

С целью вывести изучаемый материал в коммуникацию возможны следующие мотивационные задания на основе мультфильма: 1) введение, разминка: а) *Любите ли вы смотреть мультфильмы? Какие мультфильмы на русском языке вы смотрели?;* б) *Как часто вы пишете письма друзьям, семье? Когда и кому вы написали ваше последнее письмо?;* в) *Прочитайте названия кисломолочных продуктов. Все ли вам знакомы? Какие продукты из молока популярны в вашей стране? Какие кисломолочные продукты вам нравятся? Какие блюда из них вы любите готовить?;* 2) прогнозирование: а) *Прочитайте название первого эпизода. Как вы думаете, почему он так называется?;* *Как вы думаете, кто из героев мультфильма будет писать письмо и кому?;* б) *Вы уже знаете, что герои мультфильма живут в деревне. Как вы думаете, как они живут, чем занимаются?;* 3) озвучивание: *Смотрите эпизод еще раз и говорите вместе с героями;* *Смотрите эпизод еще раз и говорите вместо героев;* 4) инсценировка: *Разыграйте диалог / сценку в ролях;* *Смотрите эпизод ещё раз и перескажите текст по цепочке;* 5) продолжение истории: а) *Как вы думаете, чем закончится этот эпизод? Выберите ответ и объясните свой выбор;* б) *Придумайте свои варианты, как герои могут заработать деньги;* в) *Посмотрите последний эпизод мультфильма и расскажите, как закончилась эта история. Удалось ли вам угадать?;* 6) интервью у героев: *Вы журналист / детектив, который ищет информацию о пропавшем мальчике. Расспросите героев / одноклассников, что им известно;* 7) придумывание жизни героев: а) *Как вы думаете, кто еще может стать другом для Дяди Федора, кота и собаки? Пофантазируйте, как и где они могут встретиться и подружиться. Разыграйте сценки;* б) *Как вы думаете, исполнилась ли мечта кота Матроскина? Купили ли друзья корову?;* 8) пересказ от имени каждого из героев: *Посмотрите сюжет еще раз и перескажите текст от лица почтальона Печкина / Дяди Федора;* 9) скажите по-русски: *Дайте совет. Успокойте друга. Объясните причину;* 10) дискуссия: *Как вы думаете, что необходимо делать, чтобы дети росли счастливыми?;* 11) составление рассказа по картинкам / скриншотам мультфильма; 12) создание комиксов на основе мультфильма; 13) придумывание мемов; 14) составление цитатника; 15) ведение блога (персонажа); 16) создание карты местности (Простоквашино) и проведение экскурсии; 17) квест на основе мультфильма; 18) другие ролевые игры (например, на почте, ориентация на местности, разговор по телефону) и виды сторителлинга. Многие из предлагаемых заданий лучше проводить в парах или малых группах: а) *Придумайте свои варианты, как папа и мама могут читать письмо от Дяди Фёдора;* б) *Какие животные были у вас в детстве? Кого вы хотели завести, а родители вам не разрешили? Какие домашние животные есть у вас сейчас? Опишите персонажей мультфильма или ваше домашнее животное: кличка, порода, характер.*

Выводы из данного исследования и перспективы. Анимационный материал обладает высоким лингвометодическим потенциалом и рекомендуется использовать на офлайн- и онлайн-занятиях по изучению иностранного языка. Основными факторами следует назвать следующее: мотивационный ресурс, возможность вовлечения учащихся в игру и получения эстетического удовольствия, анимация позволяет настроить студентов на позитив,

знять напруження, допомагає підтримувати зацікавленість в навчанні, може стати опорою в подоланні комунікативного бар'єра; автентичність текстового матеріала, основа для формування соціокультурної і соціолінгвістическої компетенцій, знайомство з прецедентними текстами; матеріал для розвитку лінгвістическої компетенції, вивчення комунікативних тем і ситуацій спілкування, речевих інтенцій і стратегій; основа для створення мотиваційних вправ, які стимулюють учасників до активної мовної діяльності, допомагають перенести акцент з пасивного сприйняття матеріала на комунікацію; можливість враховувати специфіку сприйняття інформації молодим поколінням і використовувати комп'ютерні технології. Перспективою даного дослідження може бути аналіз сучасних анімаційних фільмів і розробка завдань для аудиторних занять і освітніх онлайн-платформ.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Азимов Э. Г., Щукин А. Н. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам). Москва : ИКАР, 2009.– 448с.
2. Барышникова Е. Н., Денисова А. А. Чебурашка и его друзья: пособие по развитию речи с использованием мультфильмов. Москва : РУДН, 2006. – 71с.
3. Лебедева М. Ю., Труханова Д. С. 7 способов мотивировать студентов на онлайн-занятиях: мемы и даже косплеи. URL : https://mel.fm/layfkhaki/8457023-online_motivation?bx_sender_conversion_id=3083558 (дата звернення: 28.12.2020).
4. Лингвострановедческий словарь «Россия». URL : <http://ls.pushkininstitute.ru/lsslovar/index.php> (дата звернення: 15.01.2021).
5. Салахова А. Р. Лингводидактический потенциал советской анимации на уроках русского языка как иностранного. *Филология и культура*. 2016. №1(43). – С. 314-319.
6. Самусенко О. М. Українські мультфільми як навчальний матеріал у курсі лінгвокраїнознавства. *UCRAINICA VII. Současná ukrajínistika. Problémy jazyka, literatury a kultury: sborník příspěvků z mezinárodní konference VIII Olomoucké symposium ukrajinistů střední východní Evropy*. Olomouc, 2016. – С. 611-617.
7. Самусенко О. М. Основні принципи створення лінгвокраїнознавчого словника української мови для іноземців. *Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки*. Запоріжжя, 2020. №1. Ч.ІІ. – С. 13-20.
8. Швець Г. Д. Теорія і практика навчання української мови іноземних студентів гуманітарних спеціальностей : монографія. Київ : Фенікс, 2019. – 529с.
9. Эпштейн А. Л. Едем в Простоквашино: учебное пособие по развитию речи на основе мультипликационного фильма. Москва : Русский язык. Курсы. 2015. – 96с.
10. Юзвяк І. П. Мультфільми на уроках з української мови як іноземної. *Теорія і практика викладання української мови як іноземної*. Львів, 2012. Вип. 7. – С. 76-83.

REFERENCES

1. Azimov, E. G., Shhukin, A. N. (2009). *Novy'j slovar' metodicheskix terminov i ponyatij (teoriya i praktika obucheniya yazyk' kam)* [The new dictionary of methodical terminologies and definitions (theory and practice of languages learning)]. Moscow : IKAR.
2. Baryshnikova, E. N., Denisova, A. A. (2006). *Chebushashka i ego druz'ya: posobie po razvitiyu rechi s ispol'zovaniem multfil'mov* [Cheburashka and his friends. A guidebook on the development of speech by means of cartoons]. Moscow : RUDN.
3. Lebedeva, M. Ju., Truhanova, D. S. (2020). 7 sposobov motivirovat' studentov na onlajn-zanjatijah: memy i dazhe kosplei [7 ways to motivate students on online lessons: memes and even cosplays]. Retrieved from: https://mel.fm/layfkhaki/8457023-online_motivation?bx_sender_conversion_id=3083558.
4. *Linhvostranovedchesky slovar' «Rossyya»* [Linguocultural dictionary "Russia"]. Retrieved from: <http://ls.pushkininstitute.ru/lsslovar/index.php>
5. Salakhova, A. R. (2016). *Lingvodidakticheskij potencial sovetskoj animacii na urokax russkogo yazyka kak inostrannogo* [The didactic capacity of soviet animated films in Russian language teaching]. *Filologiya i kul'tura*, 1(43), 314-319.
6. Samusenko, O. M. (2016). *Ukrainski multfilmy yak navchalnyi material u kursu lnhvokrainoznavstva* [Ukrainian animated movies as a learning material for a culture-through-language studies class]. *UCRAINICA VII. Současná ukrajínistika. Problémy jazyka, literatury a kultury: sborník příspěvků z mezinárodní konference VIII Olomoucké symposium ukrajinistů střední východní Evropy* (pp.611-617.). Olomouc.
7. Samusenko, O. M. (2020). *Osnovni pryntsypy stvorennia lnhvokrainoznavchoho slovnyka ukrainskoi movy dlia inozemtsiv* [Basic principles of creation of a Ukrainian linguocultural dictionary for foreigners]. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu. Filolohichni nauky*, 1, Vol.II, 13-20.

8. Shvets, H. D. (2019). *Teoriia i praktyka navchannia ukrainskoi movy inozemnykh studentiv humanitarnykh spetsialnostei : monohrafiia* [Theory and practice of the Ukrainian language teaching for foreign students of Humanities specialties: monography]. Kyiv : Feniks.

9. E'pshtejn, A. L. (2015). *Edem v Prostokvashino: uchebnoe posobie po razvitiyu rechi na osnove multiplikacionnogo fil'ma* [Going to Prostokvashino: training manual on developing speaking skills based on animated movies]. Moscow : Russkij yazyk. Kursy.

10. Yuzviak, I. P. (2012). *Multifilmy na urokakh z ukrainskoi movy yak inozemnoi* [Animated movies on lessons of the Ukrainian as a foreign language]. *Teoriia i praktyka vykladannia ukrainskoi movy yak inozemnoi*, 7, 76-83.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Оксана Самусенко – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української та російської мов як іноземних Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Наукові інтереси: методика викладання іноземних мов, викладання української та російської мов як іноземних, етнолінгвістика, лінгвокультурологія.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Oksana Samusenko – Ph.D, Associate Professor at the Department of Ukrainian and Russian as Foreign Languages, Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Scientific interests: foreign language teaching, Russian and Ukrainian as foreign languages, ethnolinguistics, linguo-cultural studies.

УДК 378.147.811.161.2

DOI: 10.36550/2522-4077-2021-1-193-439-444

ДИСТАНЦІЙНА ОСВІТА ПІД ЧАС ПАНДЕМІЇ

Ганна СКЛЯНИЧЕНКО (Кропивницький, Україна)

ORCID: 0000 – 0002 – 9076 – 7568

e-mail: anichka3@gmail.com

СКЛЯНИЧЕНКО Ганна. ДИСТАНЦІЙНА ОСВІТА ПІД ЧАС ПАНДЕМІЇ. У статті здійснено спробу зробити деякі узагальнення відносно особливостей дистанційного навчання в умовах пандемії коронавірусу. Дається визначення дистанційного навчання, розглядаються його форми. У статті подається оцінка ефективності дистанційного навчання як такого і його ефективності як єдиної форми навчання в екстремальних умовах. Виходячи з досвіду швидкого переходу на дистанційне навчання студентів Донецького медичного університету у місті Кропивницькому окреслюються і аналізуються виклики, які постали перед студентами та викладачами під час дистанційного навчання у цей період.

Ключові слова: дистанційна освіта, онлайн-навчання, офлайн- навчання, технічні засоби, ефективність.

SKLIANICHENKO Hanna. DISTANT EDUCATION IN PANDEMIC PERIOD. In the article an attempt is made to characterize some peculiarities of distant learning in the context of Covid pandemic. The definition of distant learning and its forms is given. The author tries to compare the efficiency of distant learning as it is and its efficiency as the only form of learning in the context of extreme conditions. Based on the experience of a rapid transition to distant learning of the students of Donetsk National Medical University the author describes and analyzes the main challenges the students and teachers faced during that period. Among them are the uncertainty about its length, special difficulties for foreign students, lack of technological devices and the necessary skills to work with them that some students experienced, the necessity to define the appropriate balance between online and offline forms of distant learning in mastering University courses, the absence of video courses in some subjects – Ukrainian as a foreign language in particular. The revealed merits and drawbacks of online learning are considered. The positive factors are the following: due to distant learning the process of studying at all educational institutions was not discontinued, students could save their time not getting to the University, working with offline tasks in their individual tempo, internet resources suggested new opportunities for teachers to be used in the period of distant learning and after it. The negative aspects are complete dependence of teaching and studying on technological devices which are not always reliable, difficulties for teachers to control if a student was really independent doing written and oral tests or examination answering, lack of the necessary emotional and visual communication between a student and a teacher. The author mentions that one of the lessons drawn from the experience of distant learning in pandemic period is the fact that the role of a teacher is in no way diminished. It

remains the key factor both in classical and distant forms of studying. A mixed form of learning which combines both above mentioned ones is regarded to be widely practiced in future.

Key words: *distant education, online learning, offline learning, technical devices, efficiency.*

Постановка проблеми. Трьома головними показниками, від яких залежить індекс людського розвитку, що розраховується Організацією Об'єднаних Націй вже 30 років, є освіта, рівень доходів та стан медицини. У серпневій Концептуальній записці ООН «Освіта в епоху COVID -19 та у наступний період» зазначається, що пандемія COVID-19 призвела до найбільшого в історії збою у функціонуванні систем освіти, яка у зв'язку із запровадженням жорсткого карантину більшості країн світу перейшла на дистанційну форму навчання. Характерною ознакою можна вважати те, що в Україні, як і в інших країнах, цей перехід проходив у екстремому режимі, до якого освітянська спільнота виявилася не готовою. Дистанційна освіта – це окрема форма навчання, де інформаційні технології є основними її засобами. Під дистанційним навчанням розуміємо процес, який відбувається за умови, що викладач і студент не знаходяться в одній аудиторії. Слід зазначити, що дистанційна форма навчання почала практикуватися в Україні як одна із складових навчального процесу задовго до пандемії. Однак якщо ще 20 років тому студенти дистанційної форми навчання отримували навчальні матеріали поштою та через комп'ютерні мережі, і синхронного спілкування викладача та студента не передбачалося, то сьогодні широкого використання набули інтернет-платформи, за допомогою яких через інтернет-з'єднання відбувається онлайн-навчання. Воно передбачає живі уроки в реальному часі з синхронним спілкуванням викладача і студентів. Таким чином, онлайн форма є складовою частиною дистанційного навчання, яке реалізується як у синхронному, так і в несинхронному форматах. Останній дає студенту можливість працювати з відео матеріалом самостійно в індивідуальному режимі. Онлайн-освіта в Україні стала однією з небагатьох інновацій, яка з'явилася в країні майже одночасно з аналогічними західними нововведеннями. У 2011 році Стенфордський університет першим запровадив онлайн-курси, а вже у 2013 році форма онлайн-навчання почала активно запроваджуватися в Україні.

Ще до пандемії багато університетів почали вводити окремі навчальні курси, які реалізовувалися у дистанційному режимі. Передбачалося, що у майбутньому ця форма освіти стане провідною, особливо великі сподівання поклалися на онлайн-навчання.

Однак під час пандемії дистанційна форма навчання із привабливої опції раптово перетворилася на єдину обов'язкову форму здобуття знань.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Заходи, запроваджені у навчальному процесі під час пандемії, тривають уже 10 місяців. Звісно, що після припинення карантину наслідки дистанційного навчання цього періоду будуть ще довго переосмислюватися і аналізуватися. Однак той факт, що викладачі і студенти більшості вищих навчальних закладів України і світу протягом двох семестрів здійснювали процес навчання у дистанційному режимі, дозволив освітянам зробити певні узагальнення щодо ефективності цієї форми освіти за умови її обов'язковості. Слід зазначити, що на даний момент відсутні ґрунтовні праці стосовно характеру дистанційної освіти під час пандемії. Публікації, що з'явилися, в основному характеризують досвід окремих навчальних закладів під час переходу на дистанційне навчання у цей період. У публікаціях піднімається питання підходів до оцінки ефективності дистанційного навчання в екстремальних умовах, виділення найбільш вразливих до онлайн-навчання категорій студентів, зазначається вплив зростання проблем у бюджетно-податковій сфері країни на можливе зменшення фінансування освіти (Смірнова, 2020), акцентується увага на тому, що онлайн-навчання як таке і онлайн-навчання під час пандемії суттєво різняться (Лі, Лалані, 2020). Окремі автори (Черепанова, 2020) вважають, що взагалі некоректно порівнювати онлайн і офлайн-освіту, оскільки обидва формати мають свої беззаперечні плюси, а ефективність різнитиметься у кожному конкретному випадку, тому що результат залежить від контексту, предмету, мети навчання, особистісних характеристик студента, якості реалізації навчального продукту та багатьох інших менш очевидних факторів.

Виділення невирішених раніше частин проблематики. Цілком логічно, що невирішеною раніше частиною проблеми дієвості дистанційного навчання є оцінка його ефективності як такої і як єдиної форми навчання в екстремальних умовах.

Формулювання цілей статті. Мета цього дослідження – на основі узагальнення досвіду швидкого переходу на дистанційне навчання Донецького національного медичного університету у місті Кропивницькому окреслити основні виклики, що постали перед його студентами та викладачами, охарактеризувати основні труднощі, що виникли у іноземних студентів під час дистанційного навчання, зокрема при вивченні української мови як іноземної.

Виклад основного матеріалу. Коли навесні 2020 школам і університетам довелося перейти на віртуальне навчання, частина експертів з питань освіти декларувала, що зміни, впроваджені через коронавірус, залишаться, коли епідемія закінчиться, оскільки, інтернет-навчання дозволяє отримати більше інформації, робити все швидше. Однак під час карантину дистанційна освіта продемонструвала не тільки позитиви, а й свої обмеження та слабкі сторони. Найважливішим плюсом цього глобального експерименту можна вважати те, що була збережена безперервність навчального процесу. Однак раптовість переходу навчальних закладів на лише дистанційну форму навчання обернулася серйозними викликами для освітян.

Основним із них стала необхідність наявності у всіх студентів і викладачів технічних засобів для дистанційного навчання. Виявилося, що не всі студенти мають вдома комп'ютери, а доступ до них в інших місцях під час жорсткого карантину суттєво ускладнився. Крім того обидві сторони навчального процесу мали швидко адаптуватися до нових технологій (створення віртуального класу, реєстрація у ньому, проведення онлайн-занять). Серйозним викликом для викладачів стало адаптування навчальних програм до нових технологій. Переважна більшість із них не мала практики проведення своїх курсів онлайн, відповідно були відсутні необхідні для цього матеріали, створення яких вимагало багато часу. На нашу думку, найкраще основні параметри, які треба брати до уваги при проектуванні онлайн-курсу, охарактеризовані американськими педагогами Б. Мінз, М. Бакія, Р. Мерфі. Серед них наступні:

1. Модель навчання (виключно електронне навчання, змішане навчання з різною пропорцією офлайн та онлайн-форматів, електронне навчання з включенням вебінарів);

2. Темп засвоєння (засвоєння у будь-якому зручному темпі, темп засвоєння задає викладач, частина курсу проходить у заданому викладачем темпі, а частина у довільному темпі);

3. Кількість студентів, що навчаються (до 35 осіб, від 36 до 99 осіб, від 100 до 999 осіб, більше 1000 осіб);

4. Педагогічна технологія (пояснювальний курс, практико-орієнтований курс, курс, що має на меті дослідження, курс, що передбачає організацію колективної діяльності);

5. Мета оцінювання в курсі (визначення ступеня підготовки студента до опанування нового матеріалу, організація адаптивного навчання, діагностика досягнутих у навчанні результатів, накопичувальна система оцінок, виявлення слабких студентів);

6. Роль викладача (активна взаємодія зі студентами онлайн, незначна онлайн-присутність, відсутність викладача в онлайн-середовищі);

7. Роль студента (читає і слухає, робить завдання і відповідає на запитання, взаємодіє з іншими студентами);

8. Синхронізація взаємодії викладача і студента (лише несинхронне, лише синхронне, змішаний формат взаємодії).

9. Характер зворотного зв'язку (від викладача, від інших студентів, автоматизований з боку системи.). (Мінз, Бакія, Мерфі, 2014:15).

У більшості випадків врахувати всі зазначені параметри при раптовому переході на дистанційне навчання виявилось проблематично.

Інше важливе питання – чи таке ж продуктивне дистанційне навчання як і його класична аудиторна форма? Чи так само студенти засвоюють знання? Найчастіше ефективність навчання визначається через успішність студента. Як правило мова йде про отримані ним оцінки. Однак не менш важливими факторами, що напряду впливають на успішність є мотивація студента і ступінь його залучення до навчального процесу.

Як у викладачів, так і у студентів на початку запровадженого карантину відчувався брак мотивації стосовно повного занурення у форму дистанційного навчання, оскільки ніхто не знав, як довго триватиме карантин. Не було вироблено чітких хронологічних критеріїв відносно тривалості онлайн-заняття у вищому навчальному закладі. Адже факти свідчать, що за один і той же проміжок часу аудиторних і онлайн -занять, під час останніх і викладачі, і студенти втомлюються більше. Пізніше з'явилися певні рекомендації щодо максимальної кількості часу, який можна використати на онлайн-занятті для школярів різного віку.

У Донецькому Національному медичному університеті у Кропивницькому для здійснення дистанційного навчання під час карантину працювала внутрішньо університетська освітня інтернет – платформа на базі Google Workspace for Education, яка дала можливість викладачам створювати віртуальні класи для свого предмету у додатку Google Classroom. Зареєструвавшись там, студенти могли отримувати від викладачів письмові завдання. Їх успішність фіксувалася в електронному журналі. Усне опитування, лекції та спілкування зі студентами проводилося у додатку Google Meet. Використання такої інтернет- платформи дозволяло адміністрації університету контролювати час і тривалість онлайн-заняття, кількість студентів, що його відвідало. Завідуючий кафедрою при необхідності міг зайти у віртуальний клас під час онлайн-заняття, переглянути зміст виставлених завдань, оцінки студентів. Період дистанційного навчання охопив два семестри: другий семестр 2019 -2020 навчального року та більшу частину першого семестру 2020- 2021 навчального року. На нашу думку , у останньому зазначеному семестрі викладачі та студенти, при звичайшій до дистанційної форми навчання, працювали продуктивніше.

Серед студентів було проведено опитування, яке фокусувалося навколо наступних показників: 1. Демографічний (чи є студент, що відповідає на запитання, громадянином України чи іноземцем) 2. Поведінковий та економічний фактори (чи дотримується студент вимог карантину, зміни у його фінансовому становищі) 3.Технологія і зв'язок (чи добре працюють технічні засоби дистанційного навчання.) 4.Преференції в онлайн-навчанні (синхронне – несинхронне), 5.Академічне навантаження (чи збільшилося/зменшилося академічне навантаження, за рахунок яких типів завдань, яке було оцінювання); 6.Діяльність факультету (наскільки доступним був деканат під час карантину, ступінь охоплення студентів навчальним процесом, зміни у навчальному плані), 7.Мотивація до навчання (чи може студент вчасно виконати завдання та завантажити його, поспілкуватися із своїми співкурсниками відносно завдання, виділити час для цього). Кафедра української та російської мови попросила додатково вказати у пунктах 3,4,6,7 особливості проведення занять з української мови як іноземної в умовах дистанційного навчання.

Опитування дало наступний результат. 1. На початку пандемії навесні у другому семестрі 2019 - 2020 навчального року іноземні студенти виявилися найбільш вразливою групою серед усіх, хто навчався в університеті. 2.Багато хто з них сприймав ситуацію як стресову. У них в цілому суттєво звузилося коло спілкування. Відреагувавши на тодішні заклики якомога менше бувати у громадських місцях, більшість іноземців днями не виходили на вулицю. Ті, хто хотіли виїхати на час карантину додому, зазнали труднощів із придбанням квитків,оскільки транспортний зв'язок між Україною і низкою країн було тимчасово припинено. У студентів першого та другого курсів дався взнаки недостатній ступінь володіння українською мовою. З цієї ж причини на початку пандемії іноземцям було проблематично при необхідності пройти Covid- тести, через те, що треба було знати, в яких установах їх можна проходити, і, що не менш важливо для студентів, де це можна зробити дешевше. На це питання не одразу могли відповісти і викладачі, до яких з цього приводу зверталися студенти. 3.Виявилось, що частина студентів не має комп'ютерів. Більшість із

них використовували для зв'язку мобільні телефони, через які не всі спочатку змогли зайти до Google classroom, тому що не у всіх були завантажені необхідні додатки. На деякі гаджети їх було неможливо завантажити, і студенти іноді вдвох використовували один і той же гаджет. Іноді виникали проблеми із зв'язком під час онлайн-занять через неналежну роботу Wi-Fi. Дехто мав проблеми з приєднанням під час екзамену або тесту, в результаті чого завдання не пересилалося вчасно, що, при фіксованому часі відведеному на його виконання, мало вплинути на оцінку. У весняному семестрі низка студентів, не маючи змоги приєднатися до інтернет-платформи, пересилала викладачу завдання через Вайбер або на електронну пошту викладача, що іноді створювало певні непорозуміння. Викладач, очікуючи побачити виконане завдання у Google classroom, міг не знати, що студент відправив його за вище зазначеними адресами, і відповідно оцінити його як не виконане.

4. Протягом весняного семестру на початку карантину більшість занять проходили несинхронно. Викладачі фахових дисциплін у більшості випадків пересилали студентам тексти лекцій, за планами семінарських занять давалися письмові завдання, контроль знань здійснювався переважно у формі тестів або інших письмових завдань. Дистанційні ж заняття з української мови як іноземної досить швидко із несинхронної форми перейшли у формат онлайн, оскільки для вивчення іноземної мови необхідні як мовні, так і мовленнєві компетенції. Останні важко розвинути без усного спілкування. Коли з'явилися відео лекції, студенти зауважили, що їм зручніше працювати з ними в режимі офлайн, тому що сам вибираєш час перегляду, при потребі можна переглянути відео або його частину іще раз. Студенти зазначають, що онлайн-навчання мобілізує під час групових типів завдань. Стосовно занять з української мови як іноземної майже всі опитані віддали перевагу онлайн-заняттям. 5. В цілому студенти фіксували необхідність більше часу витратити на виконання завдань, які з фахових предметів були переважно письмовими. Вказували на збільшення академічного навантаження з української мови як іноземної, тому що на кожному занятті студент тепер отримував дві оцінки – за усну і письмову відповідь. 6. Не зважаючи на те, що весь університет було переведено на дистанційне навчання, у деканаті факультету щодня працювали декан і секретар, отже студенти завжди могли звернутися до них з приводу організаційних питань. Часто відносно побутових проблем студенти зверталися до своїх кураторів і викладачів, з якими найчастіше контактували. Відбулися деякі зміни у навчальному плані. Практику в лікарнях під час пандемії було обмежено. Ступінь охоплення студентів навчальним процесом в окремих групах була дещо меншою, ніж в умовах класичної форми навчання. В основному це відбулося за рахунок тих студентів, які вирішили на час карантину від'їхати до своєї країни. Однак вони поступово налагодили регулярний зв'язок з університетом і намагалися, враховуючи різницю у часі між нашими країнами, бути присутніми на онлайн-заняттях. 7. У весняному семестрі ніхто не знав, скільки триватиме нова для студентів дистанційна форма навчання, і частина з них, в основному слабкі студенти, сприйняли це як певне послаблення перед поверненням до аудиторних занять, що позначилося на послабленні у них мотивації до навчання. В осінньому семестрі, більша частина якого проходила у дистанційному режимі, навпаки прийшло розуміння того, що пандемія може тривати довше, ніж очікувалося, і спостерігалася більша самоорганізація студентів в умовах такого навчання.

Опитування серед викладачів української мови як іноземної показало, що за умови дистанційного навчання найуспішнішими були студенти з високою здатністю до самоорганізації. Слабкі студенти виявилися іще менш активними на онлайн-заняттях. При викладанні іноземної мови розрізняють підготовлені, напів-підготовлені і непередготовлені види аудиторних робіт. Довелося практично відмовитися від непередготовлених усних видів робіт. Частково через баланс часу на онлайн-занятті (1 година усно, 30 хвилин письмово). Під час хорової роботи важко було проконтролювати, чи всі виконують вправу, особливо, коли студент вимикає камеру. Студент може то приєднуватися до віртуального заняття, то виходити з нього, і важко визначити чи він робить це з власної ініціативи, чи його підводять гаджети. Викладачі зазначали, що сучасні технічні засоби допомагають списувати письмові

роботи і навіть контрольні. За звичайних умов аудиторного заняття у студентів під час контрольних забираються телефони. Під час усного онлайн-екзамену не завжди можна прослідкувати, чи студент говорить, чи зчитує відповідь. Більше часу займає у викладача аналіз письмових робіт, тому що кожному студенту треба відповісти письмово.

І викладачі, і студенти були одностайні в тому, що інформація краще засвоюється під час аудиторного заняття, коли викладач одразу може збагнути, що студент щось не розумів, а студент може одразу поставити запитання. Сучасні технології іще далекі від того, щоб створити справжнє «відчуття присутності».

Робота викладача під час пандемії відкрила нові можливості щодо більшого використання інтернет-матеріалів при викладанні свого курсу. Виникла необхідність у створенні системної бази інтернет-матеріалів із свого предмету. Для викладачів української мови як іноземної це стало серйозним викликом. Спостерігаємо відсутність відео курсів з цього предмету. Адже відомо, що системна база у навчанні української мови як іноземної досі знаходиться у процесі формування, а технологія викладання у процесі становлення.

Висновки. Досвід часів пандемії безперечно буде враховано в майбутньому. У багатьох університетах заявили про плани впровадження комбінованого навчання, коли класичне аудиторне навчання супроводжується роботою на онлайн-платформі. У ході глобального експерименту, в основі якого лежав швидкий перехід навчальних закладів на дистанційне навчання, підтвердилася ключова роль викладача у навчальному процесі, з'явилася необхідність забезпечення підготовки викладацьких кадрів для роботи у нових умовах. Виникла необхідність розширення визначення права на освіту за рахунок включення в нього права на електронний доступ.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Концептуальная записка: Образование в эпоху Covid-19 и последующий период. Август 2020. ООН. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.un.org/sites/un2.un.org/files/policy_brief_-_education_during_covid-19_and_beyond_russian.pdf [17.12.2020]
2. Смірнова О. Несправжня освіта. Як пандемія викрила проблеми онлайн-навчання. / Ольга Смірнова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-54039740> [25.12.2020]
3. Черепанова Ю. Между первой и второй: онлайн - образование на волне пандемии / Юлия Черепанова. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://education.forbes.ru/authors/online-education-vs-covid> [10.01.2021]
4. Li C, Lalani F. The COVID-19 Pandemic Has Changed Education Forever. (2020). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.weforum.org/agenda/2020/04/coronavirus-education-global-covid19-online-digital-learning/> [11.01.2021]
5. Means Barbara, Marianne Bakia and Robert Murphy, Learning Online: What Research Tells Us about Whether, When and How. New York: Routledge, Copyright. 2014. – 232 p.

REFERENCES

1. Kontseptualnaya zapiska: Obrazovaniye v epokhu Covid-19 i poslyedyuyushchyi period. Avgust OON [Education in the epoch of Covid -19 and subsequent period. August 2020. UN [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.un.org/sites/un2.un.org/files/policy_brief_-_education_during_covid-19_and_beyond_russian.pdf []
2. Smirnova. O.Nespravzhnya osvita. Yak pandemia vykryla problemy onlain-navchannia? [Unreal education. How pandemic revealed the problems of online –studying. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-54039740> [25.12.2020]
3. Cherepanova Yu. Mezhdru pervoy i vtoroy: onlain-obrazovaniye na volnie pandemii [Between the first and the second: online-education on the wave of pandemic] . [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://education.forbes.ru/authors/online-education-vs-covid> [10.01.2021]
4. Li C, Lalani F. The COVID-19 Pandemic Has Changed Education Forever. (2020). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.weforum.org/agenda/2020/04/coronavirus-education-global-covid19-online-digital-learning/> [11.01.2021]
5. Means Barbara, Marianne Bakia and Robert Murphy, Learning Online: What Research Tells Us about Whether, When and How. New York: Routledge, Copyright. 2014.232 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ганна Складніченко – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української і російської мови Донецького Національного медичного університету у Кропивницькому.

Наукові інтереси: порівняльна типологія англійської та української мови, методика викладання української мови як іноземної.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Hanna Sklianichenko – candidate of philological sciences, associate professor, associate professor of the Ukrainian and Russian language department of Donetsk national medical University in Kropyvnytskyi.

Scientific interests: contrastive typology of English and Ukrainian, methods of teaching Ukrainian as a foreign language.

УДК 811.161.1: 81'243: 378.661

DOI: 10.36550/2522-4077-2021-1-193-445-449

ЗАСВОЄННЯ ФОРМОТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ НАГОЛОСУ В ЧУЖОЗЕМНІЙ АУДИТОРІЇ СТУДЕНТІВ-МЕДИКІВ

Тетяна ТУКОВА (Полтава, Україна)

ORCID 0000-0003-1682-2837

e-mail: tvtukova@gmail.com

ТУКОВА Тетяна. ЗАСВОЄННЯ ФОРМОТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ НАГОЛОСУ В ЧУЖОЗЕМНІЙ АУДИТОРІЇ СТУДЕНТІВ-МЕДИКІВ. У статті розглядаються особливості російської акцентологічної системи в сфері дієслів, необхідні для відпрацювання навичок літературної вимови у спеціальному середовищі. Показана необхідність бачення системних особливостей російського наголосу, тісно пов'язаного з граматичною специфікою російської мови. Продемонстрована смислорозрізнавальна функція російського наголосу в аспектуальній царині, детермінована його рухливістю та різномісністю.

Ключові слова: наголос, рухливість, різномісність, граматична форма, смислорозрізнавальна функція.

TUKOVA Tetyana. ASSIGNMENT OF THE FORMATIVE POTENTIAL OF EMPHASIS IN THE FOREIGN AUDIENCE OF MEDICAL STUDENTS. Free operation of verbs, which provide the processes of cognition of the medical student, is based on knowledge of their semantics, grammatical design and prosodic features. An important part of learning a new language is always its orthoepic characteristics. Assimilation of accentual norms is complicated by the mobile and free nature of accent in East Slavic languages. Emphasis mobility can be the only marker of grammatical meaning presentation in cases of form homography. The basis of success in developing the skills of using verb forms of the form can be linguistic-methodical forecasting and selection of language tools taking into account the profile of learning. The aim of the article was to describe the features of the formative role of emphasis in the presentation of the grammatical category of the verb, which should be considered in the process of teaching foreign medical students to prevent communicative failures in medicine and home. The article demonstrates how to achieve communicative competence in the audience of future doctors, practicing the skills of accentuation of species oppositions in the study of actions with objects in different physical states. Particular attention is paid to work with polysemantic verbs such as *vysypat - vysypat*. Adherence to the principle of text-centricity in learning helps to combine tasks of semantic, grammatical and accentological order, which contributes to the expansion of student knowledge in all three aspects. A number of homograph verbs have been proposed for work in a foreign audience, in which the emphasis has become a grammatical way of conveying the species meaning not only in the infinitive, but also in the whole paradigm. A group of verbs is indicated in which only certain grammatical forms are distinguished by means of stress, and not all forms of the paradigm of different types of verbs. The auxiliary role of accentuation in speciation is considered, which complements affixation as the main way of perfection. Methodological developments are most expediently directed at the synthesis of grammatical, semantic, word-formation and accentuation aspects in the selection of specific text material on the topics of classes.

Key words: emphasis, mobility, diversity, grammatical form, semantic function.

Актуальність дослідження. Комунікативно-діяльнісний підхід до навчання інофонів має бути орієнтований на відпрацювання прагматично навантажених мовних і мовленнєвих одиниць, які функціонують у професійній сфері. Активізація пізнавальної діяльності у період студентства пов'язана з розвитком комунікативної свідомості. Мовна свідомість є складовою, аспектом комунікативної свідомості, яка розглядається як інтегральний компонент когнітивної свідомості нації (Стернин, 2002). Формування мовної свідомості у полімовних користувачів має низку особливостей. Засвоєння нової мови потрібне інофону для пізнання обраної професійної сфери. Відомо, що найменування дій, процесів, станів, у будь-якому інституційному дискурсі слугують ідентифікаторами цього середовища. Вільне

оперування дієсловами, які забезпечують процеси когніції студента-медика, ґрунтується на знанні їхньої семантики, граматичного оформлення та просодичних особливостей.

Усне мовлення як прототипна форма існування вербальної комунікації потребує особливої уваги в аудиторії іноземних учасників освітнього процесу. Важливою ланкою вивчення нової мови завжди стають її орфоепічні характеристики. Засвоєння акцентуаційних норм ускладнюється характером наголосу в східнослов'янських мовах. Наголос може падати на будь-який склад у слові, тобто він вільний, повсюдний на відміну від закріпленого за певним складом у деяких мовах, як от у польській наголос завжди падає на передостанній склад, а у французькій – на останній т. ін. Наголошений склад вимовляється з більшою силою, тобто наголос динамічний. Та особливої уваги вимагає врахування нерухомості чи рухомості наголосу, тобто в формах того самого слова наголос може падати на один і той же склад, або зміщується на інший.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Оприлюднений вагомий науковий доробок дослідження системи наголошування в російській мові (Р.Аванесов, А.Зализняк, Л.Зиндер, В.Редькин, В.Касевич, І.Логонова, Н.Федянина та ін.) відображений у низці лексикографічних праць (Іванова, 2005; Ефремова, 2000; Скворцов, 2009 та ін.). Це стало базою для розробки практичних рекомендацій для різних інституційних середовищ.

Особливості наголосу у різних частинах мови в аудиторії інофонів студіювалися в наукових розвідках (Логонова, 1981; Левандо, 1997; Шутова, 2013; Тукова, 2014; Нагорняк, 2015; Тукова, 2019 та ін.). Та лінгводидактичний потенціал формотворчої ролі наголосу у дієсловах потребує особливої уваги.

Постановка проблеми. Рухомість наголосу може бути єдиним маркером презентації граматичного значення у випадках омографії форм. Базою успіху у відпрацюванні навичок користування дієслівними формами виду може стати лінгвометодичне прогнозування та відбір мовних засобів з урахуванням профілю навчання.

Не вирішені раніше аспекти проблеми. В методичній літературі недостатньо системних досліджень, спрямованих на засвоєння особливостей наголосу у дієслівних формах студентами-іноземцями медичних ЗВО. У сучасних навчальних програмах мало акцентується на важливості наголошування при вивченні граматичних форм, у підручниках з іноземної мови за професійним спрямуванням майже не приділяється увага акцентологічним особливостям мови, що вивчається. Імітативний характер засвоєння наголосу без орієнтиру на врахування системних закономірностей показує свою неефективність. Методичний вектор має бути спрямований на набуття продуктивного, а не лише рецептивного характеру роботи в аудиторії чужоземців.

Метою статті став опис особливостей формотворчої ролі наголосу у презентації граматичної категорії виду дієслова, які слід враховувати у процесі викладання мови чужоземним студентам-медикам для запобігання комунікативним невдачам у медичній та побутовій сферах.

Виклад основного матеріалу. Відбір та систематизація мовного матеріалу, який вимагає посиленої уваги до вивчення усної форми мови при засвоєнні граматичної системи, постає однією з важливих завдань викладача мови як іноземної у профільній аудиторії. Скажімо, увага майбутніх медиків до акцентуаційного оформлення видових опозицій доцільна при вивченні дій з об'єктами у різних агрегатних станах у випадках *ссыпать* – *ссыпать*, *нарезать* – *нарезать*, *высыпать* – *высыпать* тощо. До прикладу: *Оригинальная технология позволяет получать её в виде узкой полосы, причём непрерывным методом: её потом можно нарезать на фрагменты любой длины и как угодно комбинировать.* [Людмила Свистунова. Рубашка от стенокардии // Зеркало мира, 2012; Национальный корпус русского языка; www.ruscorpora.ru] – *При необходимости хранения — почистить, нарезать заранее.* [В. Прозоровский. Здоровье до рождения. Важнейшие аспекты // Наука и жизнь, 2008; Национальный корпус русского языка; www.ruscorpora.ru]; *Она вышла из ванной, подошла к ночному столику, стала вынимать из него какие-то без разбора таблетки, снотворные, слабительные, спазмолитические, разрывать облатки и высыпать все в пустой стакан.* [Василий Аксенов. Остров Крым (1977-1979); Национальный корпус

русского языка; www.ruscorpora.ru] – *После окончания работы пыль, собранную в чаше, можно просто **вЫсыпать***. [В. Коляда. Без шума и пыли // Наука и жизнь, 2007; Национальный корпус русского языка; www.ruscorpora.ru].

Необхідність відпрацювання навичок вживання деяких дієслів пов'язане з їхньою полісемантичністю. Дотримання принципу текстоцентричності у навчанні допомагає сумістити завдань семантичного, граматичного та акцентологічного порядку, що сприяє розширенню пізнання студента у всіх трьох аспектах. Практика показала доцільність пропонування вибору з-поміж речень контрольного з певним лексичним та граматичним значенням у супроводі правильного акцентологічного оформлення. До прикладу: **Высыпать** – а) `удалать что-либо мелкое, сыпучее откуда-либо или помещать его куда-либо`; б) `появляются, проступать на коже`; в) `говорит много и быстро`; г) `появляются, показываться в большом количестве`; д) `спать в течение какого-либо – обычно длительного – времени`. Завдання полягає у визначенні з-поміж запропонованих речень тих, у яких дієслово вжите у відповідному значенні: *Надо было развести порошок в воде и выпить, или по крайней мере **вЫсыпать** на язык и запить водой*. [А. М. Федоров. Его глаза; Национальный корпус русского языка; www.ruscorpora.ru]; *От нервного ли расстройства, или от непрерывных действий на меня непонятого существа на всем теле начал **высыпАть** сплошной лишай*. [В. М. Бехтерев. О слышании собственных мыслей; Национальный корпус русского языка; www.ruscorpora.ru]; *В любой аптеке можно купить семян тмина, **вЫсыпать** их в графин и залить водкой*. [Владимир Солоухин. Третья охота; Национальный корпус русского языка; www.ruscorpora.ru]; *Через полчаса начал медленно **высыпАть** на платформу народ*. [Елизавета Скобцова (Кузьмина-Караваева). Равнина Русская (хроника наших дней); Национальный корпус русского языка; www.ruscorpora.ru]; *Вот на небе начали **высыпАть** бледные звезды*. [Елизавета Скобцова (Кузьмина-Караваева). Равнина Русская (хроника наших дней); Национальный корпус русского языка; www.ruscorpora.ru]; *Я торопилась и захлебывалась, боясь не успеть **вЫсыпать** до конца урока весь запас моих познаний*. [Л. А. Чарская. Княжна Джаваха; Национальный корпус русского языка; www.ruscorpora.ru]; *А Ольга Петровна со своими растерянными, странно-голубыми глазами продолжала **высыпАть** свое восхищение от книжки*. [В. В. Вересаев. На повороте; Национальный корпус русского языка; www.ruscorpora.ru]; *Если после охлаждения **вЫсыпать** содержимое трубки, то порошок воспламенится и сгорит яркими огненными брызгами*. [М. Батарцев. Береги штаны-пирогоры! // Химия и жизнь, 1969; Национальный корпус русского языка; www.ruscorpora.ru].

Ознайомлення з низкою дієслів-омографів, у яких наголос став граматичним способом передачі видового значення не лише в інфінітиві, але і у всій парадигмі, має закріплюватися протягом ряду занять на професійно спрямованих текстах. Наприклад, парадигмоскріплююча функція наголосу у дієсловах *выноСИть – вЫноСИть, натЫкАть – натЫкАть, оббеГАть – оббеГАть, вывоЗИть – вЫвоЗИть, передвиГАть – передвиГАть* тощо. Пор.: *передвиГаю, передвиГаешь, передвиГает, передвиГаем, передвиГаете, передвиГают, передвиГаА бы, передвиГаАй – передвиГаю, передвиГаешь, передвиГает, передвиГаем, передвиГаете, передвиГают, передвиГаА бы, передвиГаАй*. Парадигмоутворюючий характер наголосу у цих випадках призвів до того, що наголос став носієм комплексу граматичних значень, диференціюючи видові та часові значення.

В іншій групі дієслів за допомогою наголосу розрізняють тільки певні граматичні форми, а не всі форми парадигми. Показовою є акцентуація як єдиний граматичний засіб творення форм другої особи індикативу та імперативу дієслів другої дієвідміни: *рУбите – рубИте; кАтите – катИте; тОпите – топИте; прОсите – просИте; лЮбите – любИте; нОсите – носИте; тОчите – точИте, хОдите – ходИте, пАлите – палИте* тощо.

Основним способом презентації граматичного значення слугує наголос і при розрізненні інфінітиву та форм претериту й кон'юнктиву: *срезАть – срЕзАть; вырезАть – вЫрезАть; нареЗАть – нарЕзАть; засЫпАть – засЫпАть; ссыпАть – ссЫпАть; досыпАть – досЫпАть* і т.ін. Пор.: *досыпАть, досыпАл, досыпАл бы – досЫпАть, досЫпАл, досЫпАл бы*. Практика довела доцільність спостережень над дериваційним навантаженням префіксів у

подібних випадках при вивченні диференціації дій із різнорідними об'єктами. Інтеграційний підхід до викладання іноземної мови за професійним спрямуванням виявився найбільш ефективним.

У фокусі методичної роботи мають стати окремі особові форми презенсу та футуруму низки дієслів, де лише наголос слугує смислорозрізнявачем, як от: *узнаЮ* – *узнАю*; *сознаЮ* – *сознАю*; *признаЮ* – *признАю*; *познаЮ* – *познАю* тощо. Пор.: *познаЮ*, *познаЁшь*, *познаЁт*, *познаЁм*, *познаЁте*, *познаЮт* – *познАю*, *познАешь*, *познАет*, *познАем*, *познАете*, *познАют*. Форми різного часу у цих випадках пов'язані й з відмінностями видового значення дієслів, що дозволяє демонструвати не лише важливість наголосу, але і його багатofункційність у засвоєній мові.

На противагу проаналізованим випадкам, у яких наголос став основним способом видового творення, слід звернути увагу на допоміжну роль наголосу при утворенні граматичних форм дієслова за цим параметром. Допоміжна роль акцентуації при видоутворенні, що доповнює афіксацію як основний спосіб, показова при перфективізації. Послідовне наголошення префікса ВЬ- потребує спеціальної уваги на заняттях: *давИть* – *вЬдавИть*, *тянУть* – *вЬтянУть*, *макАть* – *вЬмакАть*, *вестИ* – *вЬвестИ*, *несИ* – *вЬнесИ*, *жИть* – *вЬжИть*, *катИть* – *вЬкатИть*, *ЕхАть* – *вЬЕхАть*, *гнАть* – *вЬгнАть*, *бИть* – *вЬбИть* та ін.

Послідовність переносу наголосу на суфікси *-ирова-*, *-изирова-* при відіменниковому та відприкметниковому творенні дієслів має стати зоною спеціальної уваги в чужоземній аудиторії: *бактеризовАть*, *абсолютизИрОВАть*, *авторизИрОВАть*, *автоматизИрОВАть*, *инвентаризИрОВАть* – *нормализовАть*, *локализИрОВАть*, *активизИрОВАть* тощо.

Висновки та пропозиції. Як бачимо, наведені приклади найбільш показових зон дієслівного наголошення у випадках, коли акцент стає основним виразником граматичного значення, потребують спеціального відпрацювання у ході читання та говоріння на заняттях з іноземної мови за професійним спрямуванням. Методичні напрацювання найбільш доцільно спрямувати на синтез граматичного, семантичного, словотворчого та акцентуаційного аспектів при доборі конкретного текстового матеріалу за темами занять. Розглянутий мовний матеріал регулярно використовується при вивченні спеціальних дисциплін медико-біологічного циклу, при підготовці до клінічної практики у ході моделювання опитування пацієнтів, формулювання діагнозів та призначенні лікування, при укладанні інструкцій та інформуванні про порядок проведення процедури і т. ін.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Ефремова Т.Ф. Словарь грамматических трудностей русского языка. – 5-е изд., стереотип. / Т.Ф. Ефремова, В.Г. Костомаров. – М.: Русский язык, 2000. – 347с.
2. Иванова Т.Ф. Новый орфоэпический словарь русского языка. Произношение, Ударение, Грамматические формы / Т.Ф. Иванова. – 2-е изд., стереотип. – М.: Русский язык. – Медиа, 2005. – 893с.
3. Криворучко П.М. Смыслоразличительная и формообразовательная роль ударения в современном русском языке: Пособие для учителя-словесника / П.М. Криворучко. – К. : Рад. школа, 1968. – 116с.
4. Левандо Н.В. Русское словесное ударение и проблемы обучения студентов-иностранцев акцентуационно-ритмической структуре слова на начальном этапе / Н.В. Левандо // Изучение русского языка в школе и вузе. Межвузовский сборник научных трудов. – Тула, 1997. – С.27-30.
5. Логинова И.М. Автоматизация навыков произношения русского слова: учебное пособие для иностранных студентов-филологов I курса / И.М. Логинова. – М.: Изд-во РУДН, 1981. – С. 50-69.
6. Нагорняк О. Формування фонетичного аспекта комунікативної компетенції в іноземних студентів / О. Нагорняк // Актуальні проблеми викладання української (російської) мови іноземним студентам і аспірантам. – Івано-Франківськ, 2015. – С. 57-59.
7. Национальный корпус русского языка. URL: <https://ruscorpora.ru> (дата обращения: 15.01.2021).
8. Редькин В.А. Акцентология современного русского литературного языка / В.А.Редькин. – М.: Просвещение, 1971. – 224 с.
9. Скворцов Л.И. Большой толковый словарь правильной русской речи: 8000 слов и выражений / Л.И. Скворцов – М.: ООО «Изд-во Ониск»: ООО Изд-во «Мир и Образование», 2009. – 1104 с.
10. Стернин И.А. Коммуникативное и когнитивное сознание / И.А. Стернин // С любовью к языку. – М.–Воронеж, 2002.– С. 44-51.
11. Тукова Т.В. Використання дієслівних омографів у формуванні комунікативної свідомості студента-медика / Т.В. Тукова, Г.М. Козуб, Л.І. Мартиросян // Актуальні проблеми сучасної вищої освіти в Україні: матеріали навчально-наукової конференції з міжнародною участю. – Полтава, 2019. – С.229-231.

12. Тукова Т.В. Лингводидактические возможности акцента фразеологизмов / Т.В. Тукова // Учёные записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Т.18. №57. – 2005. – С. 242-244.
13. Тукова Т.В. Омографи у медичному дискурсі: акцентологічний аспект / Т.В. Тукова // Мова і культура: науковий журнал. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2014. – Вип. 17.– Т.УП (175). – С.256-258.
14. Тукова Т.В. Сучасні акценти в навчанні іноземної мови професійного спілкування на етапі В2 / Т.В. Тукова, Т.О. Лещенко, Г.М. Козуб // Актуальні питання медичної (фармацевтичної) освіти іноземних громадян: проблеми та перспективи: зб. статей навч.-наук. конф. з міжнарод. участю (22 листопада 2018 р., м.Полтава). – Полтава: Українська медична стоматологічна академія, 2018. – С.98-100.
15. Федянина Н.А. Ударение в современном русском языке / Н.А. Федянина. – М., 1976. – 304 с.
16. Шутова М.Н. Пособие по обучению русскому ударению для изучающих русский язык как иностранный / М.Н. Шутова. – М.: Русский язык. Курсы, 2013. – 96 с.

REFERENCES

1. Efremova, T.F. (2000). Slovar` grammaticheskikh trudnostej russkogo yazy`ka. [Dictionary of grammatical difficulties of the Russian language]. M.: Russkij. yazy`k, 347p.
2. Ivanova, T.F. (2005). Novy`j orfoe`picheskiy slovar` russkogo yazy`ka. Proiznoshenie, Udarenie, Grammaticheskie formy` [Newest orthoepic dictionary of the Russian language. Pronunciation, Stress, Grammar Forms]. M.: Russkij yazy`k. – Media, 893p.
3. Krivoruchko, P.M. (1968). Smy`slorazlichitel`naya i formoobrazovatel`naya rol` udareniya v sovremennom russkom yazy`ke [The meaningful and formative role of stress in modern Russian]. K. : Rad. shkola, 116 p.
4. Levando, N.V. (1997). Russkoe slovesnoe udarenie i problemy` obucheniya studentov-inostrancev akcentuacionno-ritmicheskoy strukture slova na nachal`nom e`tape // Izuchenie russkogo yazy`ka v shkole i vuze. Mezhhuzovskij sbornik nauchny`kh trudov. [Russian verbal stress and problems of teaching foreign students to the accentuation-rhythmic structure of the word at the initial stage // Studying the Russian language at school and university]. Tula, pp. 27-30.
5. Loginova, I.M. (1981). Avtomatizacziya navy`kov proiznosheniya russkogo slova: ucheb. posob. dlya inostr. stud.-filologov I kursa. [Automation of Russian pronunciation skills]. M.: RUDN, pp. 50-69.
6. Nagornyak, O. (2015). Formuvannya fonetichnogo aspektu komuni`kativnoyi kompetenci`yi v i`nozemmikh studentiv`v // Aktual`ni` problemi vikladannya ukrayins`koyi (rosi`js`koyi) movi i`nozemmim studentam i`aspi`rantam.[Formation of the phonetic aspect of communicative competence in foreign students // Actual problems of teaching Ukrainian (Russian) to foreign students and graduate students.]. I`vano-Franki`vs`k, pp. 57-59.
7. Nacziional`ny`j korpus russkogo yazy`ka.[National corpus of the Russian language]. URL: <https://ruscorpora.ru> (date of the application: 15.01.2021).
8. Red`kin, V.A. (1971). Akcentologiya sovremennogo russkogo literaturnogo yazy`ka [Accentology of the modern Russian literary language]. M.: Prosveshhenie, 224 p.
9. Skvortsov, L.I. (2009). Bol`shoj tolkovy`j slovar` pravil`noj russkoj rechi. [A large explanatory dictionary of correct Russian speech].M, 1104p.
10. Sternin, I.A. (2002). Kommunikativnoe i kognitivnoe soznanie. [Communicative and cognitive consciousness]. M.-Voronezh, pp. 44-51.
11. Tukova, T.V. (2019). Viktoristannya di`yesli`vnikh omografi`v u formuvanni` komuni`kativnoyi svi`domosti` studenta-medika // Aktual`ni` problemi suchasnoyi vishhoji osviti`v Ukraini`ni: materi`ali navchal`no-naukovoyi konferenci`yi z mi`znarodnoyu uchastyu. [The use of verb homographs in the formation of communicative consciousness of a medical student // Actual problems of modern higher education in Ukraine]. Poltava, pp.229-231.
12. Tukova, T.V. (2005). Lingvodidakticheskie vozmozhnosti akcenta frazeologizmov.[Linguodidactic possibilities of the accent of phraseological units]. // Uchyony`e zapiski Tavricheskogo nacziional`nogo universiteta im. V.I. Vernadskogo. T.18. №57. pp. 242-244.
13. Tukova, T.V. (2014). Omografi u medichnomu diskursi`ni: akcentologi`chnij aspekt // Mova i` kul`tura: naukovij zhurnal.[Homographs in medical discourse: accentological aspect // Language and Culture]. K., Vip. 17. T.УП (175). pp.256-258.
14. Tukova, T.V. (2018). Suchasni` akcenti v navchanni` i`nozemmnoyi movi profesi`jnogo spil`kuvannya na etapi` V2 // Aktual`ni` pitannya medichnoyi (farmaceutichnoyi) osviti` i`nozemmikh gromadyan: problemi ta perspektivi. [Modern accents in teaching a foreign language of professional communication at stage B2 // Current issues of medical (pharmaceutical education of foreign citizens: problems and prospects]. Poltava, pp.98-100.
15. Fedyanina, N.A. (1976). Udarenie v sovremennom russkom yazy`ke. [Stress in modern Russian]. M., 304 p.
16. Shutova, M.N. (2013). Posobie po obucheniyu russkomu udareniyu dlya izuchayushhikh russkij yazy`k kak inostranny`j. [A guide to teaching Russian stress for learners of Russian as a foreign language]. M. , 96 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тетяна Тукова – кандидат філологічних наук, доцент кафедри українознавства та гуманітарної підготовки Української медичної стоматологічної академії.

Наукові інтереси: еволюція мови, граматична система мови, мова як іноземна.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Tatyana Tukova – Candidate of Philology, Associate Professor of the Department of Ukrainian Studies and Humanitarian Training of the Ukrainian Medical Dental Academy.

Scientific interests: language evolution, grammatical system of language, language as a foreign language.

УДК : 378.477

DOI: 10.36550/2522-4077-2021-1-193-450-461

THE OTHER SIDE OF THE DESK: UNDERSTANDING LANGUAGE TEACHERS' COGNITIONS ON MOTIVATIONAL TEACHING PRACTICE

Mairin HENNEBRY-LEUNG (Tasmania, Australia)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1841-9497>

Email: mairin.hennebryleung@utas.edu.au

HENNEBRY-LEUNG Mairin. THE OTHER SIDE OF THE DESK: UNDERSTANDING LANGUAGE TEACHERS' COGNITIONS ON MOTIVATIONAL TEACHING PRACTICE. While the field of language learning motivation has progressed significantly in recent decades, there is still a considerable gap in our understanding about teachers' motivational practice. Specifically, the focus has been on descriptive accounts of the strategies teachers employ and their perceived effectiveness, but how teachers think about student motivation and their own motivational practice and why teachers do what they do is vastly under-researched. Understanding teacher cognitions on this phenomenon is a crucial component of moving the field forward into real classroom impact. Drawing on stimulated recall interview data, this paper explores the cognitions of English language teachers in Hong Kong, in relation to learner motivation. Findings point to diverse approaches to motivational practice dependent largely on the extent to which teachers' conceptualisations of motivation are static or dynamic and the degree to which they recognize the agentive role of the teacher in shaping and directing motivation. The paper argues the need for an explicit focus on motivational teaching practice in teacher education programmes, equipping language teachers with the tools for socioculturally classroom responsive pedagogical frameworks.

Keywords: *language teacher, cognition, teaching practice, motivation, strategies, agentive role, education programmes.*

Introduction

Language teachers today face unprecedented motivational challenges. In many contexts around the world, English language learning is now integrated in national curricula as a basic skill, taught all the way through from primary to tertiary levels, and assessed through high-stakes examinations (Graddol, 2006). As a consequence, teachers face heavy demands not only from institutions focused on raising standards, but also from students who are less likely to adopt a submissive role in the classroom than their predecessors, as they increasingly expect not only to be taught, but also entertained in the classroom (Lamb, 2017). Teachers of languages other than English also face considerable challenges as the relevance of these languages is called into question in the popular view as a result of the rapid globalization of English. Teachers of languages other than English find themselves engaged in a continuous fight to justify their subject area both to their students and often to school managers and policy makers.

Research suggests that 18-33% of variation in language learning success is associated with learners' motivation (Masgoret & Gardner, 2003). Motivation has often been studied as an individual variable inherent to the learner (Ushioda, 2009), yet dynamic models of motivation underline the influence, both positive and negative, that teacher action can exert on learner motivation (e.g., Dörnyei and Ottó, 1998).

Adopting this perspective, an increasing number of publications has emerged focussed on helping teachers develop 'motivational strategies' (e.g., Dörnyei, 2001), particularly for teaching 'those that don't want to learn' (Vaello Orts, 2007). The extent to which teachers implement such motivational strategies, however, depends on their perceptions and understanding of their work context and on their own beliefs about motivation. Some work has been done to identify the strategies teachers use and their students' reactions to these (e.g., Guilloteaux & Dörnyei, 2008). Such studies are typically quantitative in nature, relying on questionnaires and rating scales to gauge the use and effectiveness of certain strategies. They provide interesting insights into the range of

strategies used and their perceived effectiveness, but they do not explain the rationale behind teachers' use of certain strategies and avoidance of others.

Furthermore, since these approaches tend to rely on pre-made lists of strategies they offer little scope for teachers to provide their own account of their practice, asking them instead to conform to the researcher's account. Despite the importance of motivation and of teacher beliefs and practices in motivating learners, few studies have explored teachers' cognitions on motivation and motivational language teaching or how these cognitions influence their decision-making processes in motivating their students.

Given the important influence teachers have on that motivation and the significant influence motivation has on language learning outcomes, language teacher education courses should arguably integrate opportunities for pre-service and in-service teachers to explore and develop motivational language practices. Indeed, among other factors, the increased emphasis on student assessment and evaluation and the resultant heavier accountability demands, have prompted calls for motivation research to more substantially contribute to teachers' professional development (Wigfield et al., 2012; Lamb, 2017). Efforts to equip teachers for motivational practice, however, are only meaningful if they acknowledge and respond to teachers' professional contexts, reflecting both situated views of teacher learning (Tsui, 2007) and more authentic person-in-context relational views of motivation (Ushioda, 2009). While the 'person' has typically taken to be the learner, the teacher is also a key figure in the motivation complex. As understandings of the complexity of teacher learning develop they are characterized by increased recognition that simply providing novice or experienced teachers with taxonomies of pre-ordained instructional strategies is largely ineffective if they fail to align with teachers' existing beliefs and values (Borg, 2003; Kubanyiova, 2012).

Teacher Cognition

A shift away from splitting practice and theory in teacher education (Wright, 2010) has drawn greater attention to the need for focusing more on practical translation of abstract principles into real classroom instruction (Bartels, 1999) and less on 'apprenticing' teachers into an academic knowledge base. In this sense, teachers can be better understood as agents engaged in the creation of teaching within a specific sociocultural school context, rather than viewing teaching as a pre-determined body of knowledge to be passed down through academic coursework (Freeman & Johnson, 1998).

Coming into the classroom, language teachers bring implicit but deeply ingrained ideas and beliefs about teaching and learning processes, emerging from their own experiences as language learners (Freeman, 2002) that impact on their classroom practice. These particular beliefs and ideas lead to *everyday concepts* of language teaching and learning, which are typically based on superficial understandings of learning and teaching processes (Johnson & Golombek, 2011). Effective teacher learning then engages teachers in a developing interplay between *everyday concepts* and *scientific concepts* where *everyday concepts* are tested through teachers' systematic observation and theorization rooted in up-to-date research and theories and transformed into *scientific concepts*. Such learning relies on first uncovering and understanding teachers' existing beliefs. Significantly, while discourse around the theory/practice dichotomy has too often positioned teachers as passive recipients of theory, this view positions them instead as active agents in its development. Public theories are reconstructed and integrated into practice only in light of contexts and participants. Practice is not only a product of the enactment of theory, it lies at the centre of theory construction. Thus, as Tsui (2011) argues, teacher educators must support teachers in relating learned theories to their specific contexts and experiences, reshaping their beliefs in light of theory and reshaping theory in light of their lived experience. Drawing on Williams (1999) notion of public and private theory, where public refers to the received field knowledge and private refers to teachers evolving explanations, discrepancy between teachers' application of public theory to their practice tends to arise from the interaction between their private theory and the perception of the immediate context and learners. Exploring language teachers' private theories and the ways in which these interact both with their practices and with public theory facilitates understanding their pedagogical

decision-making, both in the moment as it unfolds in the classroom, and in its evolution all in the context in which they work, since this is where teacher learning is maximized. Lamb (2017) notes:

If we want to understand why and how teachers adopt and adapt [motivational strategies], researchers need to engage with the literature on teacher cognition, and conduct in-depth qualitative studies of individual teachers as ‘persons-in-context’ (Ushioda, 2009) ... [They need] to see how their thinking has evolved over time, how they orient to the profession, and how they perceive the affordances and constraints of their particular context (Kubanyiova & Feryok, 2015) ... (p.333)

AUTONOMY AND AGENCY

Teacher autonomy plays an important role in generating and maintaining motivation in the language classroom (Glas, 2015). Working within and even against structural features, teachers need to create spaces and approaches that support student motivation (Jiménez Raya et al., 2007). This requires a degree of autonomy and ownership of practice.

Language motivation research has, in recent years, increasingly drawn on notions of autonomy (e.g. Ushioda 2009). Drawing on self-determination theory (Deci and Ryan 1985) as a framework has indicated both teacher and learner autonomy as playing a role in generating and sustaining motivation in the language classroom and underlines the significance of intrinsic motivation for human learning, development and well-being. Together with competence and relatedness, autonomy is a core factor in self-determinations theory and is identified as one of three necessary conditions for the existence and support of intrinsic motivation. While teacher autonomy has traditionally been considered as observable to outsiders, there is also a subjective facet to it, namely a teachers’ sense of agency (Glas, 2015).

Biesta and Teddler (2004, p.5) consider agency as “the capacity of actors to critically shape their own responsiveness to problematic situations” (Biesta & Tedder, 2006, p.5). A sense of personal agency allows teachers to exercise and exhibit autonomy, offers a subjective awareness of being in control of their actions and of the ability to act in accordance with their professional judgment, rather than feeling restricted by outside factors (Beijaard, Meijer & Verloop, 2004). Ahearn’s (2001, p.112) definition of agency as “the socioculturally mediated capacity to act” is a reminder that agency is not only dependent on the individual but is also context- bound and socioculturally mediated. In relation to teacher agency, this mediation can refer, for instance, to the teachers’ repertoire of motivational strategies, their teaching materials, or other tools that support their engagement with students (Glas, 2015). Internal and external constraints may mediate teachers’ personal sense of agency in relation to motivating students. Examples of internal constraints might be a lack of experience or self-efficacy, or certain beliefs about their students or about the learning situation. Meanwhile, external constraints could include assessment procedures, the imposition of certain teaching methodologies, or curricular policies, all of which are themselves mediated by teacher cognitions.

Giving a voice to teachers’ cognitions through qualitative approaches, offers a way to understand both the decisions teachers make around their motivational practice and the rationale behind those decisions. It opens possibilities for understanding the influences that converge to shape these decisions, and how and with what culturally acquired tools teachers mediate constraints and challenges in the enactment of those decisions. Effective teacher education programme needs to start from this knowledge- base, as does any attempt to move the field of language motivation towards a pedagogical framework for effectiveness. Giving expression to teachers’ cognitions is not only foundational for effective teacher preparation; it is also foundational for the field of language motivation research. As active agents, teachers shape and direct teaching and learning. They bring front-line expertise that should be integrated into a two-way dialogue between teaching and research and allow for teacher expertise and experience to contribute to the extension of the field. In the field of language motivation, where the focus has, till very recently, been largely on describing the nature of student motivation, drawing on teachers’ beliefs and experiences can enable the development of robust frameworks of motivational language teaching practice, rooted from their very outset in authentic understandings of classroom contexts (Douglas Fir Group (DFG), 2016). How teachers

enact their teaching in school and bridge public and private theories of motivational practice is an essential question for moving the field forwarding and rendering it directly relevant to teachers and learners.

Motivational teaching practice

Motivational teaching strategies can be understood as instructional interventions applied “to consciously generate and enhance student motivation, as well as maintain ongoing motivated behaviour and protect it from distracting and/or competing action tendencies” (Dörnyei & Ushioda, 2011, p.103). Attempts have been made to translate the extensive body of research on learner motivation into recommendations for classroom practice (e.g. Alison & Halliwell, 2002; Dörnyei, 2006).

Dörnyei and Csizér’s (1998) study of Hungarian EFL teachers identified groups of motivational teaching techniques perceived by teacher participants as effective, providing the basis for Dörnyei’s (2001) taxonomy of motivational strategies. Dörnyei proposed a four-stage cycle for implementing these strategies: 1. Creating the basic motivational conditions; 2. Generating initial motivation; 3. Maintaining and protecting motivation; 4. Encouraging positive retrospective self-evaluation. The taxonomy has been empirically validated by various studies (e.g. Cheng & Dörnyei, 2007; McEown & Takeuchi, 2010) and these studies have offered further support for strategies that teachers across diverse sociocultural settings view as effective for motivating learners (e.g., Cheng & Dörnyei, 2007; Guilloteaux, 2013). More complex studies have examined learner behaviour and self-reported motivation as indicators of the effectiveness of motivational strategies (e.g., Papi & Abdollahzadeh, 2012), while others have used quasi-experimental designs to identify contextually responsive motivational strategies, comparing them with ‘traditional’ teaching (e.g., Moskovsky et al., 2012; Arabai, 2016).

Studies so far broadly support the cross-cultural value for both teachers and students of certain macro-strategies, such as promoting positive student-teacher relationships or supporting learner self-efficacy. Yet, research indicates that the relative importance of macro-strategies may vary across contexts and that teachers’ implementation of strategies should vary according to the specific classroom (Cheng & Dörnyei, 2007; Guilloteaux, 2013; Wong, 2014). As Lamb (2017, p. 305) writes, “...it is simply not possible to reduce highly complex issues to pedagogical ‘dos or don’ts’. The successful motivator somehow learns when, where and how to deploy [motivational strategies] in particular lessons.” Thus, uncovering the thinking and decision-making processes of individual teachers offers particularly useful insights for understanding the way that theoretical conceptualisations of motivation can be translated into effective classroom practice. And yet teachers’ perspectives on motivational practice remain largely under-explored (Glas, 2015), despite the significant role that teachers play in creating and maintaining learner motivation (Chambers, 1993; Trang & Baldauf, 2007). While quantitative research has yielded insights into the relationship between teachers’ practices and student motivational outcomes, qualitative studies seeking to understand *why* teachers adopt certain strategies and avoid others are rare, though such studies would avoid the pitfall of quantitative work that typically adopts ‘ready-made’ lists of strategies and does not allow for the teachers’ own authentic practice to come through. Understanding these diverse aspects of teachers’ cognitions and practices for motivational teaching is essential in shaping relevant teacher education programmes.

The Study

The findings reported here are part of a larger parent study exploring English language learning motivation among secondary school students in Hong Kong secondary schools. The focus here is on teacher interview data gathered in five of eleven schools. Findings from student data are reported in Hennebry and Gao (2018) and in Hennebry- Leung & Hu (2020). A key aim of the teacher component was to understand the language teachers’ cognitions in relation to motivating their students.

PARTICIPANTS

All participating schools were required to follow the curriculum indicated by the Government, as is the case for the majority of Hong Kong secondary schools. In each of the five schools participating in the teacher phase, two teachers were interviewed twice during the course or one term. Due to constraints, only interview data is reported here, but each of the teachers was observed three times during the term. The observations offered context and a stimulus for the interviews. Teacher recruitment reflected a distribution of student year groups and socio-economic status, as well as a distribution of mean scores on measures of student motivation. A further significant factor for recruitment was teachers' willingness to commit to the fullness of the study, an important consideration given that the need to match teacher and student data for the parent study.

INTERVIEWS

Data was gathered using stimulated recall combined with semi-structured interviewing. Interviews explored teachers' cognitions on language learning motivation and opportunities and challenges they perceived in terms of motivational practice. During the interviews, teachers watched the recordings of their lesson and talked through their thinking in relation to students' motivation and their own motivational practices. Teachers shared their thought processes and decision-making during the episodes. During the interviews, teachers were asked about their understandings of learner motivation and motivational practice as well as the factors they believed impact on their motivational teaching practices and the extent to which they felt their practice reflected personal and public theories of language learning motivation.

ANALYSIS

Analysis of interview data followed Miles & Huberman's (1994) proposed stages: 1. Noting frequencies of occurrences, observing patterns and themes within and across interviews, and using informed intuition to examine plausibility; 2. Clustering data into categories, types and classifications, reflected in the presentation of the findings; 3. Iterative analysis and re-analysis of data to enable inter-coder agreement on themes and identification of a core list of themes; 4. Exploration of patterns and individualities allowing personal and contextual differences and their relationship to motivational practices to emerge.

Findings

Teachers' cognitions on motivating language learners

Interview data indicates that teachers did indeed have an awareness of a range of discrete strategies that could be implemented to promote language learning motivation and that could be seen to align also with those identified in previous literature, once again supporting the notion that certain strategies are perceived to be effective across sociocultural settings. Such examples included the use of interesting materials, designing activities with a communicative purpose, the use of team and individual competition as well as opportunities for collaborative work, using multi-media, selecting topics that are relevant to learners, building rapport with students, providing clear instructions, offering positive affirmation, and providing scaffolding for protecting learners' self-esteem. Other strategies teachers identified are perhaps less commonly found in the literature, such as providing motivational talks akin to a sports coach, providing negative feedback, providing a role model. Yet, the data also suggested at times a degree of misunderstandings about what constitutes motivation and a lack of a coherent framework of motivational practice. Furthermore, though there was a clear awareness of diverse motivational strategies, their implementation emerged as rather reactive and extempore. While a number of themes emerged from the data, this chapter focuses on three that seem most closely to relate to teacher education concerns: i) understanding what motivation is and how to promote it; ii) attribution of responsibility for learner motivation; and iii) theory versus practice. In discussing teachers' responses data has been drawn from both the stimulated recall and the semi-structured components of the interviews.

i) UNDERSTANDING MOTIVATION

Interviews explored teachers' understandings of motivation, asked them to reflect on their students' motivation and to indicate what evidence they drew on in making that assertion. Responses highlighted considerable variety in teachers' cognitions on language learning motivation.

Aligning with a significant current thread of motivational research, some teachers were aware of key influences directing and shaping motivation, though the precise nature of this relationship seemed more elusive. Comments from Ms Tse and Ms Wong seemed to suggest a perception that motivating students is only possible in the case where tasks and topics are in themselves stimulating and interesting:

I do oral discussion, at least they can do something, everyone can participate. However, we cannot do speaking all the time... that's why we do try to find something related from YouTube or pictures at least to have some more interesting visual things for them to help them understand and arouse interest... but then we can't do it all the time... (Ms Tse)

It depends on the subject itself, I mean, what we are going to teach (Ms Wong)

Ms Tse seemed resigned to the fact that in cases where visual aids cannot be used or oral activities are not the focus, arousing students' interest will not be possible. Similarly, in the second statement, Ms Wong felt her capacity to motivate students depended heavily on the nature of the topic. Such perceptions naturally lead to a sense of futility given that much school learning involves learners engaging with tasks and topics that may not hold intrinsic interest for them.

In further exploring understandings of motivation with Ms Wong and Ms Tse, it became evident that there was perhaps some conflation of the notions of motivation and discipline:

*They are very responsible students, they always did their work punctually. (Ms Wong)
Most of them follow instructions, although sometimes I scold them. On the whole they follow instructions. Are they very interested in learning English? I can't say they are... but somehow they would follow and are willing to do the tasks... Ms Tse)*

In both cases, students' compliance was seen to indicate motivation. Yet, Ms Wong evidenced a more nuanced understanding of motivation as she went on to highlight the motivational potential of adopting a cultural semiotic approach to teaching language:

I am trying to encourage them to make sure they know that I need to learn English in order to connect with the world. If I don't know English I cannot understand what the movie is about, what the sources are about. So I try to arouse motivation playing different cultural purposes, in order to invite them to join the English world. (Ms Wong)

While student participation may indeed be one indicator of motivation, it is also important to reflect on the extent to which students in a Chinese educational context comply with teachers' instructions less out of an interest in language learning and more out of deference to cultural norms that define the teacher-student relationship. This possibility warrants a critical approach that questions assumptions and seeks to develop an evidence-base for better understanding learners' experience. In the case of Ms Tse particularly, a lack of criticality became particularly apparent as the interview progressed. She held seemingly strong views about learner's motivation rooted primarily in her own everyday theories (Johnson & Golombek, 2011) that were not necessarily subjected to critique. One particularly salient example was a perception of competence and motivation as rigid and resistant to change:

They do not make an effort in memorizing what they have learned. They fail to apply what they learned in their reading and writing... we try to highlight like 'you can use this and that' ... some are able to do better, some cannot. That's life. (Ms Tse)

Such beliefs can be problematic inasmuch as they can result in attributing problems with students' learning to factors outside the teachers' control leading, therefore, to resistance to changes in teaching practice. In the case of Ms Tse, these beliefs were evidenced throughout the interview and seemed deeply engrained, resulting in a sense of defeatism. Contrasting with this stance, Mr Akbar viewed motivation as resulting from a complex array of factors, which he believed bore specific and practical implications for his practice:

...I'm using something that they hear on their televisions, they read on their phones... I think it does motivate them, it does make them think... students have to write a letter of complaint but the context may seem very unnatural, but here a very natural context is given to them... (Mr Akbar)

[English] should be treated more like a means of communication...these students do sit for exams but at the same time I want them to experience the language that is out there in the real world, so this is what I've done here... used something real, a news article, at the same time, create question types that they sort of struggle with and that will help them in the exams, so I think this motivates students. (Mr Akbar)

It appears that for Mr Akbar, making learning relevant to students' experiences is central to motivational language teaching, providing authenticity and a communicative purpose in the learning tasks, while also acknowledging the role of instrumentality in supporting motivation. Mr Akbar's implied conceptualisation of language motivation closely reflected emergent motivational teaching practice frameworks, for instance Dörnyei's taxonomy (2001). The contrast between Ms Tse and Mr Akbar pointed to a broader theme across the interviews distinguishing between teachers who drew primarily on discreet motivational strategies in an ad hoc fashion and those who evidenced a more cohesive conceptualisation of teaching practice within which they embedded motivational strategies specific to the tasks, topics and themes in question and responding also to the students' stages of learning.

ii) ROLES AND RESPONSIBILITIES

Ms Tse focused primarily on the student role in motivation and this took on generally negative associations:

These days students are not very patient. They like something very quick. They don't spend time thinking. They are very careless. (Ms Tse)

She seemed to feel that she had little part to play or that her efforts were largely constrained by factors outside her control:

I tried to involve them... but then the point is you could see that they did not respond much...of course I can spend more time thinking of a better way to motivate them, but I don't have time to do that. (Ms Tse)

She was resigned to the situation: *'This is the best way already given the limited time...We can develop a better way but then this is already quite good for a lesson...'* (Ms Tse).

By contrast, Ms Lo, also recognized challenges but adopted a critical and pro- active response:

You have to use it [the textbook], but think about strategies of how you're going to use them, so it's kind of typical that I have to find other materials...I want to look at how my students are progressing and then I think about okay this may not be very suitable, so how do I help them from step one to step four... (Ms Lo)

Teachers who saw motivation as out of their control, typically reported using ad hoc, reactive motivational strategies rather than a cohesive, student-centred approach grounded in robust educational principles:

I just told them 'if you are able to get 5 marks more for those students, you will be rewarded a beautiful sticker or a stamp'. And they were able to do that. (Ms Yip)

They have to collect some stamps and they are usually keen on getting some stamps. If they can get it right, maybe I will give them some stamps. So this is also a kind of motivation, especially for the weakest students. Usually games and competitions. (Ms Law)

Ms Lo's approach contrasted with this. Acknowledging the challenges her students face, she sought to identify pedagogical approaches and teaching strategies in response to these challenges. These responses seemed to be based on a more thoughtful conceptualization of language learning, grounded in a combination of private and public theory:

These students they are not very good at relating to the text... so somehow I think language is a tool for communication and that's why it would be good to think about what they're reading and then in a way this kind of question I ask them to guess... (Ms Lo)

Feedback was for her, a tool for supporting progression and acknowledging students' contributions for promoting their self-esteem and she underlined the teacher's role in building transforming the classroom into a learning community. Again her intertwining of private theory emerging from her classroom experience and her understanding of public theory was evident:

me asking questions is also kind of feedback, which actually helps students as what SLA says... you know, achieving the best to actually stretch potential more, instead of just having then get finished...without any more thought to what they have just said... (Ms Lo)

While Ms Tse attributed responsibility for learner motivation to the students and Ms Lo considered it the responsibility of the teacher, Ms Szeto demonstrated a different perspective:

If the students are not motivated to learn they won't learn, but it's really difficult to do it. That depends on the teacher's character, I'm sorry to say that some of the teachers are so boring. How can they motivate the students to learn? That depends on the personality of the teacher... (Ms Szeto)

She recognized the significance of motivation for supporting learning and acknowledged that motivating students was not an easy task. Furthermore, it was clear that she believed it was the role of the teacher to generate and promote motivation and yet somehow absolves the teacher of responsibility by suggesting that a teacher's ability to motivate learners is a matter of personality, which she seemingly views as static; either a teacher 'has it or they don't'.

These diverse perspectives and stances on learner motivation and motivational practice seem to stem from implicit beliefs about the extent to which motivation is dynamic. Ms Lo's reference to diverse strategies implies a view that motivation is responsive to teaching techniques, suggesting that it is dynamic and flexible. Ms Tse's perceptions, on the other hand, suggest a more static view of motivation and a notion that it is unresponsive to pedagogy and resistant to change. Meanwhile, Ms Szeto's perspective somehow absolves both learner and teacher of responsibility, but also renders a sense of futility; motivation is seemingly dependent on teacher personality traits and therefore out of the control of the learner and pedagogically at least, of the teacher.

Teachers' comments also pointed to notions of agency. Aligning with Glas (2015), a subjective sense of agency was seemingly mediated by external and internal means for Ms Tse, Ms Lo and Ms Szeto. External factors were common to all three teachers, but it was the internal factors, particularly beliefs about their students and about the learning context, that seemed to result in their varying approaches to practice. Viewing agency as teachers' critical capacity to shape their response

to problems (Biesta & Tedder, 2006), the teachers' varying responses to perceived challenges in motivating their students can be argued to result from their varying degrees of a sense of agency.

iii) THEORY AND PRACTICE

Understanding the kind of input on motivational practice that teachers felt they had received in their teacher preparation sheds some light on possible reasons for the apparent lack of cohesive frameworks of motivational practice, and for the ad hoc nature of the implementation of motivational strategies. Most teachers said they had received limited or no input, while others reported that the input they had received was difficult to relate to their classroom practice. Ms Lo provided a succinct summary of teachers' perceptions of the preparation they had received:

We had a little touch on motivation theories but honestly you know theories are theories and how you are going to deploy it is another thing... it's never really what they model to you... they never did. (Ms Lo)

Ms Lo's comment points clearly to the age-old struggle of teacher educators to support teachers in critically and reflectively implementing in their classroom practice the learning from their teacher preparation programme. The enactment of teacher learning is most likely to take place when it derives from and connects to the content and students they teach (Hammerness, et al., 2005). Locating teacher learning within school contexts is likely to be more powerful than models developed in outside settings, such that Ms Lo's comment points to the struggle that faces teachers when there is a lack of integration between teacher learning and teacher practice. She went on to explain:

even you are not taught about like intrinsic motivation, you know that all right cos you were a student yourself...but in terms of whether it's a must I do have doubts yes, because to me rather than having this PGDE [Post-Graduate Diploma of Education] ... I rather appreciate that maybe my mentor had shared her teaching experiences... (Ms Lo)

Ms Lo's comment implicitly highlights her 'everyday theory' of motivation generated on the basis of her own experiences as a language learner. In the context of this, she struggles to see the necessity of 'scientific theories', expressing instead a preference for 'practical' guidance that models classroom techniques. In this sense she seemingly divorces such 'practical' techniques from a theory base.

Conclusion

A number of implications arise for research, but here the focus is on implications for teacher education:

1. Teachers' understandings of learner motivation vary considerably and are often based on everyday theories of teaching and learning. These theories seem to be strongly held even when they may fail to support learner motivation. A key feature of such theories seems to be the notion of motivation as resistant to change, rendering teacher efforts futile. In light of the importance of motivation in language learning success, teacher education initiatives would do well to integrate a robust component on motivation and motivational teaching practice. Uncovering teachers' implicitly held beliefs and critically engaging them with consideration of the broad evidence-base on language motivation would be an important feature.
2. Teachers struggled to connect their learning on teacher education courses to their classroom practice. Given that all teacher participants had engaged with rigorous teacher education programmes involving teaching practicums specifically intended to support theory-practice connection, this was particularly surprising. Teachers were aware of discrete strategies for promoting learner motivation, but how to intertwine these into a coherent framework of practice was more elusive. Teacher education should support theory-practice in the context of specific language teaching aspects and in the context of real classroom settings. In terms of motivational practice, it should guide teachers to consider how discrete strategies combined and coordinated to

generate and sustain motivation and to respond to changing classroom realities. This requires close connection between teacher education and teachers' professional contexts.

3. Though teacher motivation and teacher efficacy were not an explicit focus of the study, they seemed to be significant factors in determining teachers' willingness to engage with ongoing reviewing of their practice. Teachers in any context face institutional constraints and the participants were no exception. Teacher education should entail explicit identification and critical discussion of potential challenges, strategies for working effectively within them, and nurturing of professional efficacy as a basis for perseverance. The significance of such support is heightened in contexts where teachers may lack access to the professional communities that are widely recognized as fundamental for supporting teacher confidence and facilitating innovative risk-taking.

REFERENCES

1. Ahearn, L. (2001). Language and agency. *Annual Review of Anthropology* 30, 109–137. <https://doi.org/10.1146/annurev.anthro.30.1.109>
2. Alison, J. & Halliwell, S. (2002). *Challenging classes: Focus on pupil behaviour*. London: Centre for Information on Language Teaching and Research.
3. Alrabai, F. (2016). The effects of teachers' in-class motivational intervention on learners' EFL achievement. *Applied Linguistics* 37(3), 307–333. <https://doi.org/10.1093/applin/amu021>
4. Bartels, N. (1999). How teachers use their knowledge of English. In H. Trappes-Lomax & I. McGrath (Eds.), *Theory in language teacher education* (pp. 46–56). London: Prentice Hall.
5. Beijaard, D., Meijer, P.C. & Verloop, N. (2004). Reconsidering research on teachers' professional identity. *Teaching and Teacher Education* 20, 107–128. <https://doi.org/10.1016/j.tate.2003.07.001>
6. Biesta, G. & Teddler, M. (2006). How is agency possible? Towards an ecological understanding of agency-as-achievement (Working Paper 5). Exeter: The Learning Lives Project.
7. Borg, S. (2003). Teacher cognition in language teaching: A review of research on what language teachers think, know, believe, and do. *Language Teaching* 36, 81–109. <https://doi.org/10.1017/S0261444803001903>
8. Chambers, G. N. (1993). Taking the 'de' out of demotivation. *The Language Learning Journal* 7, 13–16. <https://doi.org/10.1080/09571739385200051>
9. Cheng, H., & Dörnyei, Z. (2007). The use of motivational strategies in language instruction: The case of EFL teaching in Taiwan. *Innovation in Language Learning and Teaching* 1(1), 153–174. <https://doi.org/10.2167/illt048.0>
10. Clarke, M. (1994). The dysfunctions of the theory/practice discourse. *TESOL Quarterly*, 28(1), 9-26. <https://doi.org/10.2307/3587196>
11. Dörnyei, Z. (2001). *Motivational strategies in the language classroom*. Cambridge: Cambridge University Press.
12. Dörnyei, Z. (2006). Individual differences in second language acquisition. *AILA Review* 19, 42–68. <https://doi.org/10.1075/aila.19.05dor>
13. Dörnyei, Z. & Csizér, K. (1998). Ten commandments for motivating language learners: Results of an empirical study. *Language Teaching Research* 2(3), 203–229. <https://doi.org/10.1177/136216889800200303>
14. Dörnyei, Z., & Ottó, I. (1998). Motivation in action: A process model of L2 motivation. In *Working Papers in Applied Linguistics*, Vol. 4 Thames Valley University.
15. Dörnyei, Z. & Ushioda, E. (2011). *Teaching and researching motivation* (2nd ed.). Harlow: Pearson Education.
16. The Douglas Fir Group. (2016). A transdisciplinary framework for SLA in a multilingual world. *The Modern Language Journal*, 100, 19-27. <https://doi.org/10.1111/modl.12301>
17. Ericsson, K.A. (2002). Towards a procedure for eliciting verbal expression of non-verbal experience without reactivity: Interpreting the verbal overshadowing effect within the theoretical framework for protocol analysis. *Applied Cognitive Psychology* 16, 981-987. <https://doi.org/10.1002/acp.925>
18. Freeman, D. (2002). The hidden side of work: Teacher knowledge and learning to teach. *Language Teaching*, 35, 1-13. <https://doi.org/10.1017/S0261444801001720>
19. Freeman, D. & Johnson, K.E. (1998). Reconceptualizing the knowledge-base of language teacher education. *TESOL Quarterly*, 32(3), 397-417. <https://doi.org/10.2307/3588114>
20. Glas, K. (2015). Opening up 'spaces for manoeuvre': English teacher perspectives on learner motivation. *Research Papers in Education*, 31(4), 442-461. <https://doi.org/10.1080/02671522.2015.1049287>
21. Graddol, D. (2006). *English next*. Plymouth: The British Council.
- Guilloteaux, M.-J. (2013). Motivational strategies for the language classroom: Perceptions of Korean secondary school English teachers. *System* 41(1), 3–14. <https://doi.org/10.1016/j.system.2012.12.002>
22. Guilloteaux, M. J. & Dörnyei, Z. (2008). Motivating language learners: A classroom oriented investigation of the effects of motivational strategies on student motivation. *TESOL Quarterly*, 42(1), 55-77. <https://doi.org/10.1002/j.1545-7249.2008.tb00207.x>
23. Hammerness, K., Darling-Hammond, L., Bransford, J. with Berliner, D., Cochran-Smith, M., McDonald, M. & Zeichner, K. (2005). How teachers learn and develop. In *Preparing teachers for a changing world* (pp.358-390). San Francisco: Jossey-Bass.
24. Hennebry, M. & Gao, X.S. (2018). Interactions between medium of instruction and language learning motivation. *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*. Advance online publication. <https://doi.org/10.1080/13670050.2018.1530190>

25. Hennebry-Leung, M. & Hu, X. (2020). Examining the role of the learner and the teacher in language learning motivation. *Language Teaching Research*, 0(00), 1-
26. Ho, K. K. (1986). The effect of written language in Chinese or English on Form 1 social studies achievement. *Education Research Journal* 1, 16–21.
27. Jiménez Raya, M., Lamb, T. & Vieira, F. (2007). *Pedagogy for autonomy in language education in Europe: Towards a framework for learner and teacher development*. Dublin: Authentik.
28. Johnson, K.E. & Golombek, P.R. (2011). A sociocultural theoretical perspective on teacher professional development. In K. E. Johnson & P.R. Golombek (Eds.), *Research on second language teacher education* (pp. 1-13). New York: Routledge.
29. Kubanyiova, M. (2012). *Teacher development in action: Understanding language teachers' conceptual change*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
30. Lamb, M. (2017). The motivational dimension of language teaching. *Language Teaching*, 50(3), 301- 346. <https://doi.org/10.1017/S0261444817000088>
31. Lazaruk, W. (2007). Linguistic, academic, and cognitive benefits of French immersion. *Canadian Modern Language Review/La Revue canadienne des langues vivantes* 63(5), 605–27. <https://doi.org/10.3138/cmlr.63.5.605>
32. Lo, Y. Y. & Lo, E.S.C. (2014). A meta-analysis of the effectiveness of English-medium education in Hong Kong. *Review of Educational Research* 84(1), 47–73. <https://doi.org/10.3102/0034654313499615>
33. Mackey, A. & Gass, S.M. (2005). *Second language research: Methodology and design*. Mahwah, N.J.: Lawrence Erlbaum.
34. Masgoret, A. M. & Gardner, R. (2003). Attitudes, motivation and second language learning: A meta- analysis of studies conducted by Gardner and associates. *Language Learning* 53(1), 123–163. <https://doi.org/10.1111/1467-9922.00227>
35. Miles, M.B. & Huberman, A.M. (1994). *Qualitative data analysis*. London: Sage.
36. Moskovsky, C., Alrabai, F., Paolini, S. & Ratcheva, S. (2012). The effects of teachers' motivational strategies on learners' motivation: A controlled investigation of second language acquisition. *Language Learning* 63(1), 34–62. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9922.2012.00717.x>
37. Papi, M. & E. Abdollahzadeh (2012). Teacher motivational practice, student motivation, and possible L2 selves: An examination in the Iranian EFL context. *Language Learning* 62(2), 571–594. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9922.2011.00632.x>
38. Salili, F., & Lai, M.K. (2003). Learning and motivation of Chinese students' in Hong Kong: A longitudinal study of contextual influences on students' achievement orientation and performance. *Psychology in the Schools* 40(1), 51–70. <https://doi.org/10.1002/pits.10069>
39. McEown, M. & Takeuchi, O. (2010). What can teachers do to motivate their students? A classroom research on motivational strategy use in the Japanese EFL context. *Innovation in Language Learning and Teaching* 4(1), 21–35. <https://doi.org/10.1080/17501220802450470>
40. Trang, T. T. T. & Baldauf, R.B. (2007). Demotivation: Understanding resistance to English language learning – the case of Vietnamese students. *The Journal Of Asia TEFL* 4(1), 79–105.
41. Tsui, A. B. M. (2007). Complexities of identity formation: A narrative inquiry of an EFL teacher. *TESOL Quarterly*, 41(4), 657–680. <https://doi.org/10.1002/j.1545-7249.2007.tb00098.x> Tsui, A.B.M. (2011). Teacher education and teacher development. In E. Hinkel (Ed.) *Handbook of research in second language teaching and learning* (Vol. 2, pp. 21-40). New York: Routledge.
42. Ushioda, E. (2009). A person-in-context relational view of emergent motivation, self and identity. In Z. Dörnyei & E. Ushioda (eds.), *Motivation, language identity and the L2 self* (pp. 215–228). Bristol: Multilingual Matters.
43. Vaello Orts, J. (2007). *Cómo dar clases a los que no quieren* [How to Teach those who don't want to]. Madrid: Santillana.
44. Wigfield, A., Cambria, J. & Eccles, J. S. (2012). Motivation in education. In R. M. Ryan (Ed.), *The Oxford handbook of human motivation* (pp. 463-478). Oxford: Oxford University Press.
45. Williams, B.T. (1999). Learning teaching: A social constructivist approach theory and practice or theory with practice? In H. Trappes-Lomax & I. McGrath (Eds.), *Theory in language teacher education* (pp. 45-56). London: Prentice Hall.
46. Wong, R. M. H. (2014). An investigation of strategies for student motivation in the Chinese EFL context. *Innovation in Language Learning and Teaching*, 8(2), 132-154. <https://doi.org/10.1080/17501229.2013.777449>
47. Wright, T. (2010). Second language teacher education: review of recent research on practice. *Language Teaching*, 43(3), 259-296. <https://doi.org/10.1017/S0261444810000030>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Хеннебрі-Леунг Майрін – доктор філософії (Ph.D), професор, викладач мов та TESOL Університет Тасманії, Австралія.

Наукові інтереси: методика викладання англійської мови.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Mairin Hennebry-Leung – Lecturer in Languages and TESOL University of Tasmania, Australia.

Scientific interests: teacher training, citizenship education.

УДК 811.111(07):378.147

DOI 10.36550/2522-4077-2021-1-193-461-465

КОМУНІКАТИВНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ ГРАМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Олена ГЛАДКА (Кривий Ріг, Україна)

ORCID: 0000-0002-9128-1551

email: helenglad25@gmail.com

ГЛАДКА Олена. КОМУНІКАТИВНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ ГРАМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ. У статті розглянуто особливості формування граматичної компетентності майбутніх учителів іноземної мови у процесі реалізації комунікативного підходу; конкретизовано поняття "граматична компетентність майбутнього вчителя" та її складові, до яких відносять граматичні знання, граматичні навички (рецептивні та репродуктивні) та граматична усвідомленість (здатність студентів реєструвати та розпізнавати граматичні явища в усному і писемному мовленні, особливості та закономірності їх утворення та функціонування); запропоновано та обґрунтовано види комунікативних вправ, характерних для формування граматичної компетентності майбутніх учителів іноземної мови у процесі реалізації комунікативного підходу.

Ключові слова: граматична компетентність; майбутній учитель; іноземна мова; комунікативний підхід, вправа.

HLADKA Olena. COMMUNICATIVE APPROACH TO FORMING FUTURE FOREIGN LANGUAGE TEACHERS' GRAMMATICAL COMPETENCE. The article deals with peculiarities of forming future foreign language teachers' grammatical competence in realization of communicative approach. The notion "future teacher's grammatical competence" and its constituents are specified. The constituents of foreign language teachers' grammatical competence comprise grammatical knowledge, grammatical skills (receptive and reproductive) and grammatical awareness (students' ability to register and recognize grammatical phenomena in oral and written speech, features and patterns of their formation and functioning). The types of communicative exercises, characteristic for the formation of grammatical competence of future foreign language teachers in the process of realization of the communicative approach, are offered and substantiated. The grammatical competence of the future foreign language teacher as a component of professional competence can be defined as intuitive (determining the creative and spontaneous use of language) and intellectual (which can be manipulated consciously) knowledge and ability to use grammatical resources of the language which can be achieved due to the integrated approach to learning grammar material, which provides an organic combination of conscious and subconscious components in the learning process, which will ensure their success in further professional activities. While communicative approach realization communicative (linguistic) tasks are prioritized. After all, it is the latter that bring the development of grammatical skills and abilities closer to the conditions of real communication - motivated and purposeful. Each grammatical structure can be carefully processed and automated thanks to the creative approach of the teacher to the selection of tasks.

Key words: grammatical competence, future teacher, foreign language, communicative approach, exercise

Постановка проблеми. Зміна ставлення до вивчення іноземної мови закладена у державних навчальних програмах: сьогодні це вже не просто навчальний предмет, а життєве уміння. Згідно з програмою, володіння іноземною мовою – це не знання сукупності правил і граматичних конструкцій, а уміння використовувати мову в повсякденному житті. Таке зміщення акценту збігається із сучасною тенденцією – компетентнісним підходом до навчального процесу, за яким спілкування іноземною мовою є однією з десяти ключових компетентностей людини XXI століття (Шаленко, 2019).

Дійсно, за комунікативним підходом традиційна модель навчання іноземної мови, у якій граматичний аспект був пріоритетним, поступається умінням практичного використання мови. Проте формування граматичної компетентності майбутніх учителів іноземної мови набуває більш широкого значення у контексті комунікативного навчання, зміщуючи акцент із навчання граматичного матеріалу заради формування граматичних навичок та умінь на навчання граматичного матеріалу як інструменту для продукування власного коректного висловлювання.

Вищезазначене зумовлює необхідність розгляду особливостей комунікативного підходу до формування граматичної компетентності майбутніх учителів іноземної мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з проблеми. Проблема формування граматичної компетентності завжди привертала увагу методистів. У дослідженнях останніх років необхідно виокремити роботи авторів, які внесли вагомий внесок у розробку різних аспектів даного феномену, окреслили зміст і структуру граматичної компетентності (О. Ветохов, Г. Воронцова, Р. Мартинова, Н. Складенко, В. Цетлін та ін.), дослідження яких були присвячені визначенню змісту навчання граматичного матеріалу й пошуку ефективних методів викладання. Над питанням формування відповідної компетентності працювали такі вчені як Ю. Павлов, П. Сисоєв, С. Ніколаєва, В. Сафонова, А. Херш та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на те, що у методиці викладання іноземних мов висвітлено чимало аспектів формування граматичної компетентності на різних етапах навчання, у різних типах навчальних закладів, проблема формування граматичної компетентності майбутніх учителів іноземної мови за комунікативним підходом не була об'єктом спеціального дослідження і донині не отримала належного теоретичного обґрунтування.

Формулювання цілей статті. Тому завданням статті є дослідити особливості формування граматичної компетентності майбутніх учителів іноземної мови у процесі реалізації комунікативного підходу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування граматичної компетентності тих, хто вивчає іноземну мову, завжди належало до ключових завдань у процесі викладання. Дійсно незалежно від типу мотивації та цілей навчання, важко переоцінити важливість ґрунтового знання граматичного складу мови, умінь та навичок користування граматичними структурами. Таким чином, незважаючи на прийнятий як провідний той чи інший підхід до викладання мови, питання формування граматичної компетентності студента залишається актуальним, відрізняючись лише специфікою підходу.

Згідно із Загальноєвропейськими рекомендаціями з мовної освіти (Загальноєвропейські рекомендації, 2003), граматична компетентність - це "здатність розуміти й виражати значення, продукуючи і розпізнаючи правильно оформлені згідно з цими принципами фрази та речення (що є протилежним заучуванню та відтворенню їх як стійких формул)". До основних особливостей вищезазначеного феномену відносять неусвідомлене вживання граматичних форм рідної та іноземної мови, згідно з законами і нормами граматики (рід, число, відмінок тощо) чуття граматичної форми, наявність корекційних навичок щодо правильності вживання граматичних форм (Артюшкіна, 2016); внутрішнє невербалізоване знання граматичної системи мови, знання морфологічної й синтаксичної системи мови (типології форм), а також набору правил (Поршнева, 2008: 73].

На відміну від студентів інших спеціальностей, студент факультету іноземних мов педагогічного ВНЗ повинен досягти високого рівня сформованості граматичної компетентності завдяки інтегрованому підходу до навчання граматичного матеріалу, який передбачає органічне поєднання свідомих і підсвідомих компонентів у процесі навчання, що забезпечить йому успіх у подальшій професійній діяльності. Таким чином, граматична компетентність майбутнього вчителя іноземної мови як складова професійної компетентності може бути визначена як інтуїтивні (що зумовлюють творче та спонтанне використання мови) та інтелектуальні (якими можна маніпулювати свідомо) знання і здатність користуватися граматичними ресурсами мови.

Отже, складовими граматичної компетентності є граматичні знання, граматичні навички (рецептивні та репродуктивні) та граматична усвідомленість (здатність студентів реєструвати та розпізнавати граматичні явища в усному і писемному мовленні, особливості та закономірності їх утворення та функціонування).

Як зазначає О. Вовк, граматична компетенція забезпечує системне знання лексичного, морфологічного, синтаксичного, фонетичного та орфографічного аспектів мови для побудови осмислених і зв'язних висловлювань; володіння граматичними поняттями, а також засобами вираження граматичних категорій; навички і вміння адекватно використовувати граматичні явища в мовленнєвій діяльності в різноманітних ситуаціях спілкування для

розв'язання мовленнєво-розумових проблемних завдань (Вовк, 2008: 6).

Отже, граматична компетентність - це наявність у майбутнього спеціаліста відповідних знань, умінь, навичок, особистісних якостей, які можна подати у вигляді конструкта таких компонентів: мотиваційного, гностичного, діяльнісного та особистісного (Горохова, 2014) та може бути визначена як знання і здатність користуватися граматичними ресурсами мови (Шаленко, 2019).

Рівень сформованості граматичної компетентності майбутнього вчителя іноземної мови має дорівнювати С1 за шкалою CEFR. Згідно із шкалою успішності стосовно граматичної структури він характеризується “високим рівнем граматичної правильності; помилки трапляються рідко і вони майже непомітні”(Шаленко, 2019). Ознаками вищезазначеного рівня сформованості граматичної компетентності є уміння:

- вибрати синтаксичні структури, які відповідають комунікативним намірам;
- прогнозувати синтаксичні схеми висловлювання;
- подолати внутрішньомовну інтерференцію – фальшиву аналогію в утворенні й вживанні граматичних форм;
- пов'язувати речення в межах надфразових єдностей (здатність граматично узгоджувати члени речення, узгоджувати їх форми в часі, вживати синтаксичні синонімічні структури);
- узагальнювати граматичні поняття;
- володіти засобами вираження зв'язків і відношень між фразами й лексемами висловлювання;
- автоматично “зчитувати” граматичні риси (Тригуб, 2014: 76).

Для ефективного формування граматичної компетентності потрібна раціональна система вправ, яка має забезпечити: підбір необхідних вправ, що відповідають характеру навички чи вміння; визначення необхідної послідовності вправ; розташування навчального процесу та співвідношення його компонентів; систематичність і регулярність виконання вправ; взаємозв'язок різних видів мовленнєвої діяльності (Шаленко, 2019: 75), (Тригуб, 2014).

Серед некомунікативних, умовно-комунікативних та комунікативних вправ, особливе місце займають найбільш творчі і найскладніші для учнів, комунікативні вправи. Мовленнєві (комунікативні) вправи направлені на вироблення у студентів нового складного уміння – уміння мобілізувати засвоєний мовний матеріал з метою здійснення мовної комунікації. Вправи поступово стають більш творчими і все більше наближаються до невимушеного акту мови.

Як відомо, за комунікативним підходом із чотирьох видів мовленнєвої діяльності (читання, письмо, говоріння та сприймання на слух) особлива увага приділяється двом останнім. Так дійсно, пріоритетним завданням комунікативного підходу є подолання мовного бар'єру. Проте доведено, що перехід від комунікації на базовому рівні до професійного рівня володіння іноземною мовою потребує від студента гармонійного поєднання на високому рівні всіх складових іншомовної комунікативної компетентності, а насамперед цілеспрямованого розвитку граматичної компетентності.

На відміну від традиційного підходу формування та розвиток граматичної компетентності у процесі реалізації комунікативного підходу передбачає зміщення акцентів від некомунікативних до комунікативних вправ. Адже, саме останні наближають розвиток граматичних навичок та умінь до умов реального спілкування – вмотивованого та цілеспрямованого. Кожна граматична структура може бути ретельно опрацьована та автоматизована завдяки творчому підходу викладача до відбору завдань.

Так, під час опрацювання теми “Modal Verbs” доцільними будуть вправи із складання власних / парних / групових висловлювань за темами “Life in the Future”, “The Code of Rules and Regulations in an Office/University”, “Advice to a Friend in Need”, пріоритетними будуть завдання із складання мікродіалогів за запропонованими темами. Наприклад,

Read the situation and make up a dialogue based on it using the following modal verbs and modal related expressions: *should, ought to, had better, might, may, could* and the correct tense of the infinitive.

1. *Sam lied to his teacher and, when she found out, she was very angry. What do you say to him?*
2. *A student has just come into the classroom and left the door open. It is noisy outside. What do you say to him?*
3. *A friend can't find her mobile phone. You think he has left it in the car. What do you say to him? etc.*

Опрацьовуючи тему “Degrees of Comparison of Adjectives” можна запропонувати креативне завдання із написання статті для факультетського блогу із порівняння туристичних атракцій, які відвідали студенти під час подорожі / канікул або підготувати *General Knowledge Quiz* із порівняння відомих місць, людей, подій.

Під час вивчення “Passive” доречним буде завдання із підготовки статті про відкриття виставки / галереї тощо. Наприклад,

A new art gallery opened in London. You are a TV reporter. You have been given the task to report the event. Use passive forms.

Комунікативним завданням для автоматизації “Causative Form” рекомендовано наступне:

1. *Your friend has recently built a house and is still working on it. He is writing an email to his brother telling him about his new home.*
2. *You are preparing for the wedding. Prepare a dialogue with your mother about the state of your preparations. Discuss what you have had done recently, what you are having done tomorrow, what you are going to have done at the weekend.*

Зв’язне висловлювання за будь-якою комунікативною ситуацією завжди має на меті автоматизацію тієї чи іншої граматичної структури. Так, розповідаючи про найбільш захопливу подорож студент практикує Past Tenses; говорячи про плани на майбутнє – різноманітні Future Forms; складаючи інструкцію, користується Present Simple; надаючи поради, автоматизує вживання модальних дієслів; міркуючи про мрії – Second Conditional, порівнюючи одногрупників, результати змагань, туристичні атракції використовує Degrees of Comparison of Adjectives.

Висновки з даного дослідження і перспективи. У висновках доцільно зазначити, що формування граматичної компетентності майбутніх учителів іноземної мови у процесі реалізації комунікативного підходу має свої специфічні риси, а саме підпорядкованість пред’явлення граматичного матеріалу комунікативній ситуації та збільшення питомої ваги комунікативних вправ – мотивуючих до спілкування та висловлювання власної думки, власних спостережень, вражень та ідей. Перспективним вбачається розробка комунікативних граматичних вправ для кожного етапу навчання задля успішного формування граматичної компетентності у процесі реалізації комунікативного підходу тих, хто навчається.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Артюшкіна Л.М. Мовленнєва компетентність як складова комунікативного процесу державних службовців / Л. М. Артюшкіна, О. М. Рудь // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // soipro.narod.ru/documents/konf_zhuk/artushkina_rud.doc
2. Вовк О.І. Сучасна стратегія формування англомовної граматичної компетенції у студентів-філологів / О.І. Вовк // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. - 2008. - № 27. - С. 5-10.
3. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти : вивчення, викладання, оцінювання / [науковий редактор українського видання доктор пед. наук, проф. С.Ю. Ніколаєва] – К.: Ленвіт, 2003. – 273 с.
4. Горохова Т.О. Граматична компетенція як складова професіограми студента-філолога / Т. О. Горохова // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <https://core.ac.uk/download/pdf/19666912.pdf>
5. Поршнева Е. Р. Грамматические концепты и способы их построения при изучении иностранного языка / Е. Р. Поршнева, О. В. Спиридонова // Иностр. яз. в шк. – 2008. – № 6. – С.73 – 77.
6. Тригуб І.П. Формування граматичної компетенції у студентів ВНЗ у процесі вивчення англійської мови/ І.П. Тригуб // Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія. – 2014. – №10. – С. 74 - 77.
7. Шаленко О. Іноземна мова: від навчального предмета до життєвого уміння [Електронний ресурс] / Олександр Шаленко – Режим доступу до ресурсу: <http://www.britishcouncil.org.ua/year-of-english/updates/blog/foreign-language-life-skill>.

REFERENCES

1. Artyushkina, L. M. (2016). Movlennieva kompetentnist yak skladova komunikatyvnoho protsesu derzhavnyh sluzhbovtziv. [Language Competence as a constituent part of civil servants' communicative process].
2. Vovk O. I. (2008). Suchasna stratehiya formuvannya anhlo-movnoyi hramatychnoyi kompetentsiyi u studentiv-filolohiv. [Modern strategy of formation of English grammatical competence in students of philology], pp. 5-10.
3. Zagalnoyevropeiski rekomendatsii z movnoi osvity: vyvchennia, vykladannia, otsiniuvannia (2003). [Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment]. Kyiv: Lenvit, 273 p.
4. Horokhova, T. O. (2014) Hramatychna kompetentsiya yak skladova profesiogramy studenta-filoloha [Grammatical competence as a component of a student-philologist' professional profile].
5. Porshneva, Ye. R. (2008) Grammaticheskiye kontsepty i sposoby ikh postroyeniya pri izuchenii inostrannogo yazyka [Grammatical competence as a component of a student-philologist' professional profile], pp. 73 – 77.
6. Tryhub, I.P. (2014) Formuvannya hramatychnoyi kompetentsiyi u studentiv VNZ u protsesi vyvchennia anhliys'koyi movy [Formation of university students' grammatical competence in the process of learning English], pp. 74 -77.
7. Shalenko O. (2019) Inozemna mova: vid navchal'noho predmeta do zhytlyevoho uminnya [Foreign language: from the subject to life skill].

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олена Гладка – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри англійської мови з методикою викладання Криворізького державного педагогічного університету.

Наукові інтереси: формування граматичної та фонологічної компетентності студентів, навчання різних видів академічного письма, навчання креативного письма та читання, формування міжкультурної компетентності студентів, розвиток критичного мислення студентів на заняттях з іноземної мови на основі Таксономії Блума.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Olena Hladka – PhD, dotsent of the Chair of the English Language with the Methods of Teaching at the Kryvyi Rih State Pedagogical University.

Scientific interests: forming students' grammatical and phonological competence, teaching academic writing, creative writing and reading, forming intercultural competence, developing students' critical thinking skills based on Bloom's Taxonomy in the English classroom.

Шановні науковці!

Здійснюється підготовка до друку чергового випуску збірки наукових праць «Наукові записки. Серія: «Філологічні науки» (на комерційній основі), який зареєстровано в міжнародних наукометричних базах **Index COPERNICUS, Google Scholar, Academic Journals, Research Bible, WorldCat.**

Редколегія перевіряє статті на плагіат.

ВИМОГИ ДО СТАТЕЙ, ЯКІ БУДУТЬ НАДХОДИТИ ДО РЕДАКЦІЇ

Вимоги до оформлення:

Стаття повинна бути написана українською, англійською, німецькою або російською мовами з дотриманням наукового стилю та без мовних помилок.

Електронний варіант статті в редакторі Word – 2003, шрифт Times New Roman, збереження у форматі **doc** або **rtf** українською, російською, англійською чи німецькою мовами.

Текст на аркуші А4, розмір шрифту 14, інтервал 1,5 пт; поля: зліва – 30 мм; праворуч – 15 мм; знизу і зверху – 25 мм. Обсяг статті не менше 0,5 друк, аркуша (10-12 сторінок).

Розміщення на сторінці:

У лівому верхньому кутку: **УДК.** Через один інтервал по центру великими літерами та жирним шрифтом – назва статті. Під низом по центру **прізвище, ім'я** (повністю) із вказівкою **в дужках міста та країни**, через інтервал нижче – **ORCID**, без інтервалу нижче – **Researcher ID, Scopus ID**, якщо автор має, без інтервалу нижче – **електронна адреса**.

Усім статтям журналу призначається цифровий ідентифікатор **DOI**.

Далі через рядок великими літерами назва статті розмір (кегель) 14 пт, анотація та ключові слова (5-10) – українською мовою, міжрядковий інтервал 1, розмір (кегель) 12 пт, шрифт - курсив.

До статті без інтервалу додається назва статті та реферат (анотація та ключові слова) англійською мовою обсягом 2000-2200 знаків (не менше 25 рядків), розмір (кегель) 12 пт, міжрядковий інтервал 1.

Стаття обов'язково повинна містити такі компоненти: **Вступ** (розкривається актуальність дослідження; здійснюється постановка проблеми та аналіз попередніх досліджень і публікацій; формулюються мета і завдання). **Методи та методики дослідження** (висвітлюється процедура теоретико-методологічного та/або експериментального дослідження). **Результати та дискусії** (викладається основний матеріал так, щоб була зрозумілою суть теоретичного та/або емпіричного дослідження; дискусії щодо висвітленої проблематики). **Висновки** (здійснюється узагальнення результатів, передбачаються перспективи подальших досліджень).

Цитування та внутрішньотекстове посилання на літературні джерела здійснюються за стилем АРА, наприклад (Білоус, 2020; Білоус & Пянкоська, 2019; Best, Kalina, 2020); якщо зазначається сторінка джерела, то вона подається через двокрапку, наприклад (Білоус, 2020: 45).

Через 1 рядок після тексту розміщується слово **БІБЛІОГРАФІЯ** та подається список використаних джерел (в алфавітному порядку) відповідно до «**Про новий стандарт «Бібліографічне посилання. загальні положення та правила складання» (ДСТУ 8302:2015)**» за стилем АРА.

Далі через рядок після бібліографії в алфавітному порядку подається слово **REFERENCES** та список використаних джерел. Прізвища авторів, назви джерел (книг, журналів, конференцій, статей тощо) транслітеруються латиницею, а в квадратних дужках подається переклад назв англійською мовою. Іноземні джерела, укладені латиницею, залишаються без змін (за стандартом АРА 5th (www.apastyle.org)).

Відомості про автора українською та англійською мовами (прізвище, ім'я, посада, науковий ступінь, вчене звання, місце роботи) подаються без скорочень.

Наукові інтереси (українською та англійською мовами) – **обов'язково.**

РЕДКОЛЕГІЯ

Наукове видання

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Серія:
Філологічні науки

Випуск 193

Редактор: Білоус О.М.
Технічний редактор: Лисенко В.Ф.

*Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 15525-4097Р від 22.06.2009 р.
«Наукові записки. Серія: Філологічні науки»*

Формат 60x84/8. Ум. друк. арк. 53,7
Тираж 300. Зам. № 245

Видавництво ТОВ «КОД»
25009, м. Кропивницький, вул. Соборна, 7а, тел./факс (0522) 322-326
Свідоцтво державного комітету інформаційної політики:
серія ДК № 995 від 24.07.2002 року.

Виготовлювач СПД ФО Лисенко В.Ф., т. (0522) 322-326
25029, м. Кропивницький, вул. Пацаєва, 14, к. 1, кв. 101.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи №3904 від 22.10.2010 р.

